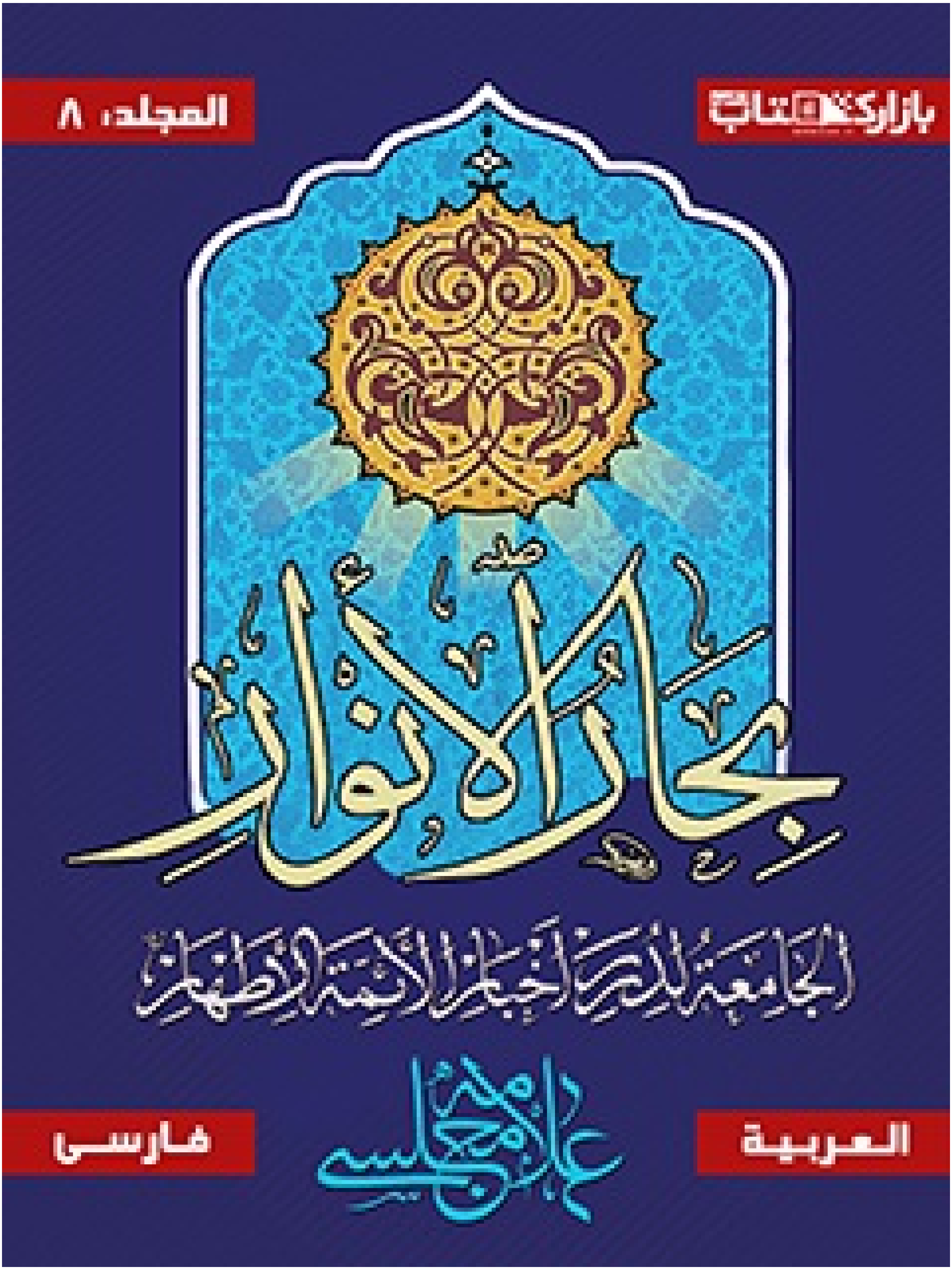

بازار کتاب
المجلد، ٨
بحار الأنوار
الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار
علامه مجلسی
العربية
فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعة:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیة باصفهان للتحریات الکمبیوتریة

الفهرس

بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار المجلد ۸ : کتاب عدل و معاد – ۴

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج – نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.–

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۱۶:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۱۷:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۱۹:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۲۰:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۲۲:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۲۳:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

ص: ۱

**[ترجمه]

تتمه أبواب المعاد و ما یتبعه و یتعلق به

باب ۱۸ اللواء

الأخبار

«۱»

لی، الأمالی للصدوق الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الْعَدَوِیِّ (۱)عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَحْمَدَ الطُّفَاوِیِّ (۲)عَنْ قَیْسِ بْنِ الرَّبِیعِ عَنْ سَعْدٍ الْخَفَّافِ عَنْ عَطِیَّهَ الْعَوْفِیِّ عَنْ مَخْدُوجِ (۳)بْنِ زَیْدٍ الذُّهْلِیِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله آخَی بَیْنَ الْمُسْلِمِینَ ثُمَّ قَالَ یَا عَلِیُّ أَنْتَ أَخِی وَ أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی غَیْرَ أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی أَ مَا عَلِمْتَ یَا عَلِیُّ أَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ یُدْعَی بِهِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ یُدْعَی بِی فَأَقُومُ عَنْ یَمِینِ الْعَرْشِ فَأُکْسَی حُلَّهً خَضْرَاءَ مِنْ حُلَلِ الْجَنَّهِ ثُمَّ یُدْعَی بِأَبِینَا إِبْرَاهِیمَ علیه السلام فَیَقُومُ عَنْ یَمِینِ الْعَرْشِ فِی ظِلِّهِ فَیُکْسَی حُلَّهً خَضْرَاءَ مِنْ حُلَلِ الْجَنَّهِ ثُمَّ یُدْعَی بِالنَّبِیِّینَ بَعْضُهُمْ عَلَی أَثَرِ بَعْضٍ فَیَقُومُونَ سِمَاطَیْنِ عَنْ یَمِینِ الْعَرْشِ فِی ظِلِّهِ وَ یُکْسَوْنَ حُلَلًا خُضْراً مِنْ حُلَلِ الْجَنَّهِ أَلَا وَ إِنِّی أُخْبِرُکَ یَا عَلِیُّ أَنَّ أُمَّتِی أَوَّلُ الْأُمَمِ یُحَاسَبُونَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ ثُمَّ أُبَشِّرُکَ یَا عَلِیُّ أَنَّ أَوَّلَ مَنْ یُدْعَی یَوْمَ الْقِیَامَهِ یُدْعَی بِکَ هَذَا لِقَرَابَتِکَ مِنِّی وَ مَنْزِلَتِکَ عِنْدِی فَیُدْفَعُ إِلَیْکَ لِوَائِی وَ هُوَ لِوَاءُ الْحَمْدِ فَتَسِیرُ بِهِ بَیْنَ السِّمَاطَیْنِ وَ أَنَّ آدَمَ وَ جَمِیعَ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ یَسْتَظِلُّونَ بِظِلِّ لِوَائِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ

۱- بفتح العین و الدال نسبه الی عدی، هو الحسن بن علیّ بن زکریا بن صالح بن عاصم بن زفر بن العلاء بن أسلم أبو سعید العدوی البصری الملقب بالذئب، سکن بغداد و حدث عن جماعه، ولد سنه ۲۱۰ و مات فی سنه ۳۱۸ أو ۱۹، ترجمه الخطیب فی تاریخ بغداد «ج ۷ ص ۳۸۱» و ابن حجر فی التقریب «ص ۲۲۸».

۲- بضم الطاء و فتح الفاء نسبه الی طفاوه.

۳- هکذا فی النسخ و فی الأمالی المطبوع، و الصحیح: «محدوج» بمهمله ساکنه و آخره جیم، ترجمه ابن حجر فی الإصابه «ج ۳ ص ۳۴۷» و وصفه بالهذلی، و قال: ذکره قیس بن ربیع الکوفیّ فی مسنده، و روی عن سعد الاسکاف: سمعت عطیه عنه عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلم قال: أول من یدعی به یوم القیامه یدعی بی. أخرجه أبو نعیم و قال: مختلف فی صحبته.

وَ طُولُهُ مَسِيرَهُ أَلْفِ سَنَهٍ سِنَانُهُ يَاقُوتَهٌ حَمْرَاءُ قَصَبُهُ فِضَّهٌ بَيْضَاءُ زُجُّهُ دُرَّهٌ خَضْرَاءُ لَهُ ثَلَاثُ ذَوَائِبَ مِنْ نُورٍ ذُؤَابَهٌ فِي الْمَشْرِقِ وَ ذُؤَابَهٌ فِي الْمَغْرِبِ وَ ذُؤَابَهٌ فِي وَسَطِ الدُّنْيَا مَكْتُوبٌ عَلَيْهَا ثَلَاثَهُ أَسْطُرٍ الْأَوَّلُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ وَ الْآخَرُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ وَ الثَّالِثُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ طُولُ كُلِّ سَطْرٍ مَسِيرَهُ أَلْفِ سَنَهٍ وَ عَرْضُهُ مَسِيرَهُ أَلْفِ سَنَهٍ فَتَسِيرُ بِاللِّوَاءِ وَ الْحَسَنُ عَنْ يَمِينِكَ وَ الْحُسَيْنُ عَنْ يَسَارِكَ حَتَّى تَقِفَ بَيْنِي وَ بَيْنَ إِبْرَاهِيمَ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ فَتُكْسَى حُلَّهً خَضْرَاءَ مِنْ حُلَلِ الْجَنَّهِ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ مِنْ عِنْدِ الْعَرْشِ نِعْمَ الْأَبُ أَبُوكَ إِبْرَاهِيمُ وَ نِعْمَ الْأَخُ أَخُوكَ عَلِيٌّ أَلَا وَ إِنِّي أُبَشِّرُكَ يَا عَلِيُّ أَنَّكَ تُدْعَى إِذَا دُعِيتُ وَ تُكْسَى إِذَا كُسِيتُ وَ تَحْيَا إِذَا حَيِيتُ.

**[ترجمه]امالی صدوق: مخدوج بن زید ذهلی گوید چون رسول خدا صلی الله علیه و آله مسلمانان را با هم برادر ساخت و به علی فرمود ای علی تو برادر منی و تو نسبت به من چون هرون باشی نسبت به موسی جز اینکه پس از من پیغمبری نباشد ای علی نمیدانی اول کسی که روز قیامت خوانده شود منم که در سمت راست عرش بایستم و حله سبزی از از حله های بهشتی بپوشم و پس از آن پیغمبران را دنبال هم بخوانند و در دو صف سمت راست عرش در سایه آن بایستند و جامه های سبز بهشتی پوشند، آگاه باش ای علی به تو خبر دهم که امت من اول امتها در قیامت محاسبه شوند و تو را بشارت دهم که تو اول کسی باشی که دعوت شوی برای خویشی و مقامی که نسبت بمن داری و پرچم مرا که پرچم حمد است به تو دهند و میان دو صف آن را بکشی و آدم و همه خلق خدا روز قیامت در سایه پرچم من باشند که

ص: ۱

درازای آن هزار سال راه است و نوکش از یاقوت سرخ و نیش از سیم سپید و دسته اش در سبزیست و سه شعبه از نور دارد یکی در مشرق و دیگری در مغرب و سومی در وسط دنیا سه سطر بر آن نوشته: اول بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ دوم الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ سوم لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ طول هر سطری هزار سال مسافت و پهنای آن هزار سال مسافت تو پرچم را بکشی و حسن سمت راست تو و حسین سمت چپ تواست تا میان من و ابراهیم در سایه عرش بایستی و جامه سبزی از جامه های بهشتی بپوشی و منادی از عرش جار زند چه خوب پدریست پدرت

ابراهیم و چه خوب برادری است برادرت علی هلا به تو مژده دهم ای علی که تو با من دعوت شوی و با من جامه در بر کنی و با من زنده شوی - . امالی صدوق : ۱۹۵ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری زج النصل هو أن یکون النقر فی طرف الخشبه فتترک فیها زجا لیمسکه و یحفظ ما فی جوفه و قال الفیروزآبادی الزج الحدیده فی أسفل الرمح.

**[ترجمه]جزری گوید زج النصل آن است که در جانب چوب سوراخی باشد و در آن حلقه یا بستی فلزی اندازند تا آن را نگهداشته وآنچه در درون آن است حفظ کند وفیروزآبادی گویدآهنی است که در بن نیزه بکار می رود.

**[ترجمه]

«۲»

لی، الأمالی للصدوق عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْعَبْدِیِّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَایَهَ بْنِ رِبْعِیٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَتَانِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ هُوَ فَرِحٌ مُسْتَبْشِرٌ فَقُلْتُ لَهُ حَبِیبِی جَبْرَئِیلُ مَعَ مَا أَنْتَ فِیهِ مِنَ الْفَرَحِ مَا مَنْزِلَهُ أَخِی وَ ابْنِ عَمِّی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عِنْدَ رَبِّهِ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ وَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالنُّبُوَّهِ وَ اصْطَفَاکَ بِالرِّسَالَهِ مَا هَبَطْتُ فِی وَقْتِی هَذَا إِلَّا لِهَذَا یَا مُحَمَّدُ الْعَلِیُّ الْأَعْلَی یَقْرَأُ عَلَیْکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ- مُحَمَّدٌ نَبِیُّ رَحْمَتِی وَ عَلِیٌّ مُقِیمُ حُجَّتِی لَا أُعَذِّبُ مَنْ وَالاهُ وَ إِنْ عَصَانِی وَ لَا أَرْحَمُ مَنْ عَادَاهُ وَ إِنْ أَطَاعَنِی قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ أَتَانِی جَبْرَئِیلُ وَ بِیَدِهِ لِوَاءُ الْحَمْدِ وَ هُوَ سَبْعُونَ شِقَّهً الشِّقَّهُ مِنْهُ أَوْسَعُ مِنَ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ فَیَدْفَعُهُ إِلَیَّ فَآخُذُهُ وَ أَدْفَعُهُ إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ کَیْفَ یُطِیقُ عَلِیٌّ عَلَی حَمْلِ اللِّوَاءِ وَ قَدْ ذَکَرْتَ أَنَّهُ سَبْعُونَ شِقَّهً الشِّقَّهُ مِنْهُ أَوْسَعُ مِنَ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ یَا رَجُلُ إِنَّهُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ أَعْطَی اللَّهُ عَلِیّاً مِنَ الْقُوَّهِ مِثْلَ قُوَّهِ

جَبْرَئِيلَ وَ مِنَ الْجَمَالِ مِثْلَ جَمَالِ يُوسُفَ وَ مِنَ الْحِلْمِ مِثْلَ حِلْمِ رِضْوَانَ وَ مِنَ الصَّوْتِ مَا يُدَانِي صَوْتَ دَاوُدَ وَ لَوْ لَا أَنَّ دَاوُدَ خَطِيبٌ فِي الْجِنَانِ لَأُعْطِيَ عَلِيٌّ مِثْلَ صَوْتِهِ وَ إِنَّ عَلِيّاً أَوَّلُ مَنْ يَشْرَبُ مِنَ السَّلْسَبِيلِ وَ الزَّنْجَبِيلِ وَ إِنَّ لِعَلِيٍّ وَ شِيعَتِهِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَقَاماً يَغْبِطُهُ بِهِ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود جبرئیل شاد و خرم نزد من آمد باو گفتم در این شادی بگو بدانم مقام برادرم علی بن ابی طالب

علیه السلام نزد پروردگارش چونست؟ گفت ای محمد بدان که تو را بسه پیغمبری انگیخته و برسالت برگزیده در این وقت فرود نیامدم مگر برای همین موضوع ای محمد علی اعلی تو را سلام میرساند و میفرماید محمد پیغمبر رحمت منست و علی مقیم حجت من، دوستدارش را عذاب نکنم گر چه گناه من ورزد و بدشمنش رحم نکنم گرچه فرمانم برد، ابن عباس گوید پیغمبر دنبال آن فرمود روز قیامت جبرئیل نزد من آید و لواء حمد را بدست دارد که هفتاد شقه دارد و هر شقه اش از خورشید و ماه پهن تر است آن را بمن دهد و من بگیرم و به علی بن ابی طالب علیه السلام دهم، مردی گفت یا رسول اللّه چطور علی تاب حمل آن دارد و گفتی هفتاد شقه دارد که هر کدام از خورشید و ماه وسیعترند؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله خشم کرد و فرمود ای مرد روز قیامت خدا به علی نیروی

ص: ۲

جبرئیل دهد و زیبائی یوسف و حلم رضوان و نزدیک به آواز داود اگر نبود که داود خطیب بهشت است آواز او را بوی می داد علی اول کسی است که از سلسبیل و زنجبیل نوشد و علی و شیعیانش نزد خدا مقامی دارند که اولین و آخرین بدان رشک برند - . امالی صدوق : ۳۹۱ - .

**[ترجمه]

«۳»

ل، الخصال أَبِي عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ الْإِسْكِيفِ الْقُمِّيِّ بِالرَّيِّ يَرْفَعُ الْحَدِيثَ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ الْقُومِيسِيِّ (۱)عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْكَرِيمِ الرَّازِيِّ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْحِمَّانِيِّ (۲)عَنْ لَيْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَتَانِي جَبْرَئِيلُ وَ هُوَ فَرِحٌ مُسْتَبْشِرٌ فَقُلْتُ حَبِيبِي جَبْرَئِيلُ مَعَ مَا أَنْتَ فِيهِ مِنَ الْفَرَحِ مَا مَنْزِلَةُ أَخِي وَ ابْنِ عَمِّي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عِنْدَ رَبِّهِ فَقَالَ وَ الَّذِي بَعَثَكَ بِالنُّبُوَّةِ وَ اصْطَفَاكَ بِالرِّسَالَةِ مَا هَبَطْتُ فِي وَقْتِي هَذَا إِلَّا لِهَذَا يَا مُحَمَّدُ اللَّهُ الْعَلِيُّ الْأَعْلَى يَقْرَأُ عَلَيْكُمَا السَّلَامَ وَ قَالَ مُحَمَّدٌ نَبِيُّ رَحْمَتِي وَ عَلِيٌّ مُقِيمُ حُجَّتِي لَا أُعَذِّبُ مَنْ وَالاهُ وَ إِنْ عَصَانِي وَ لَا أَرْحَمُ مَنْ عَادَاهُ وَ إِنْ أَطَاعَنِي قَالَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يَأْتِينِي جَبْرَئِيلُ وَ مَعَهُ لِوَاءُ الْحَمْدِ وَ هُوَ سَبْعُونَ شِقَّةً الشِّقَّةُ مِنْهُ أَوْسَعُ مِنَ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ وَ أَنَا عَلَى كُرْسِيٍّ مِنْ كَرَاسِيِّ الرِّضْوَانِ فَوْقَ مِنْبَرٍ مِنْ مَنَابِرِ الْقُدْسِ فَآخُذُهُ وَ أَدْفَعُهُ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَوَثَبَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ كَيْفَ يُطِيقُ عَلَى حَمْلِ اللِّوَاءِ وَ قَدْ ذَكَرْتَ أَنَّهُ سَبْعُونَ شِقَّةً الشِّقَّةُ مِنْهُ أَوْسَعُ مِنَ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يُعْطِي اللَّهُ عَلِيّاً مِنَ الْقُوَّةِ مِثْلَ قُوَّةِ

جَبْرَئِيلَ وَ مِنَ النُّورِ مِثْلَ نُورِ آدَمَ وَ مِنَ الْحِلْمِ مِثْلَ حِلْمِ رِضْوَانَ وَ مِنَ الْجَمَالِ مِثْلَ جَمَالِ يُوسُفَ وَ مِنَ الصَّوْتِ مَا يُدَانِي صَوْتَ دَاوُدَ وَ لَوْ لَا أَنْ يَكُونَ دَاوُدُ خَطِيباً لِعَلِيٍّ فِي الْجِنَانِ لَأُعْطِيَ مِثْلَ صَوْتِهِ وَ إِنَّ عَلِيّاً أَوَّلُ مَنْ يَشْرَبُ مِنَ السَّلْسَبِيلِ وَ الزَّنْجَبِيلِ لَا تَجُوزُ لِعَلِيٍّ قَدَمٌ عَلَى الصِّرَاطِ إِلَّا وَ ثَبَتَتْ لَهُ مَكَانَهَا أُخْرَى وَ إِنَّ لِعَلِيٍ

ص: ۳

۱- هكذا فى النسخ و فى الخصال المطبوع: القوسى، و لعلهما تصحيف القومسى بضم القاف و سكون الميم نسبه إلى قومس و يقال لها بالفارسيه: كومش، و هى من بسطام إلى سمنان.

۲- بكسر الحاء و تشديد الميم، هو عبد الحميد بن عبد الرحمن أبو يحيى الكوفىّ لقبه: بشمين مات فى سنه ۲۰۲.

وَ شِيعَتِهِ مِنَ اللَّهِ مَكَاناً يَغْبِطُهُ بِهِ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ.

**[ترجمه]خصال: ابن عباس گويد رسول خدا صلی الله عليه و آله فرمود جبرئيل شاد و خندان نزد من آمد گفتم دوستم جبرئيل با اين شادی كه داری بگو بدانم مقام پسر عمم و برادرم علی بن ابی طالب عليه السلام نزد پروردگارم چيست؟ گفت سوگند بدان كه تو را به پيغمبری گماشته و برسالت برافراشته اكنون بزمين فرود نشدم مگر برای همين مطلب ای محمد خداوند علی اعلی بشما دو تن سلام ميرساند و ميفرمايد محمد پيغمبر رحمت من است و علی مقيم حجت من، كسی كه علی را دوست دارد عذاب نكنم اگر چه گناه مرا ورزد بدشمنش رحم نكنم اگر چه مرا اطاعت كند گويد سپس رسول خدا فرمود چون روز قيامت شود جبرئيل با پرچم حمد كه هفتاد شقه دارد و هر شقه آن از آفتاب و ماه پهن تر است نزد من آيد من بر يكی از كرسيهای رضوان بالای منبری از منبرهای قدس نشسته باشم آن پرچم را بگيرم و به دست علی بن ابی طالب عليه السلام بسپارم عمر بن خطاب از جا جست و عرض كرد يا رسول اللَّه با آنكه هفتاد شقه دارد كه هر كدام از آفتاب و ماه پهن تر است چگونه علی تاب می آورد كه آن را بكشد؟! پيغمبر صلی الله عليه و آله فرمود چون روز قيامت شود خداوند به علی عليه السلام توانائی جبرئيل و نور آدم و حلم رضوان و زيبائی يوسف و نزديک به آواز داود را عطا كند و اگر نبود اين كه داود خطيب علی عليه السلام در بهشت است، خداوند مانند صدای داود را به او می داد. و برای علی عليه السلام

ص: ۳

و شيعه او در بهشت جايگاهی است كه اولين و آخرين غبطه و حسرت آن را می خورند - . خصال ۲ : ۱۳۹ - .

**[ترجمه]

«۴»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام أَبِی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَالِكِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِی مَحْمُودٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله يَا عَلِيُّ أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَ بِيَدِكَ لِوَائِی وَ هُوَ لِوَاءُ الْحَمْدِ وَ هُوَ سَبْعُونَ شِقَّةً الشِّقَّةُ مِنْهُ أَوْسَعُ مِنَ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]عيون اخبار الرضا عليه السلام: أميرالمؤمنين گفتند كه: رسول خدا صلّی الله عليه وآله وسلّم گفتند: ای علی! تو اوّلين كسی هستی كه داخل بهشت می شوی! و در دست توست لوآء من، كه آن لوآءِ حمد است! و آن دارای هفتاد شقّه است كه هر يک از آن شُقّه ها از خورشيد و ماه بزرگتر است تا آخر حديث! - . عيون : ۱۶۸ - .

**[ترجمه]

«۵»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام بِالْأَسَانِيدِ الثَّلَاثَةِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله يَا عَلِيُّ

إِنِّی سَأَلْتُ رَبِّی فِیکَ خَمْسَ خِصَالٍ فَأَعْطَانِیهَا أَحَدُهَا أَنْ یَجْعَلَکَ حَامِلَ لِوَائِی وَ هُوَ لِوَاءُ اللَّهِ الْأَکْبَرُ مَکْتُوبٌ عَلَیْهِ الْمُفْلِحُونَ هُمُ الْفَائِزُونَ بِالْجَنَّهِ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه السلام از پدران خود نقل کرد که رسول خدا صلی اللّه علیه و آله به علیّ علیه السّلام فرمود: یا علیّ! من از خدایم در باره تو پنج چیز درخواست کردم و همه را عطا فرمود، یکی از آنها اینکه تو در آن روز پرچم مرا که لواء اکبرش گویند و بر آن این عبارت نوشته شده است که «المفلحون هم الفائزون بالجنّه» }رستگاران آنانند که به بهشت دست یافتند{ بدوش تو باشد و تو حامل آن باشی، خداوند این را پذیرفت تا آخر حدیث - . عیون : ۱۹۸ - .

**[ترجمه]

«۶»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْحَفَّارُ عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ الدِّعْبِلِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ دِعْبِلٍ عَنْ مُجَاشِعِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ مَیْسَرَهَ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ الْکَرِیمِ الْجَزَرِیِّ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَهً وَ أَجْراً عَظِیماً قَالَ سَأَلَ قَوْمٌ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا فِیمَنْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ یَا نَبِیَّ اللَّهِ قَالَ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ عُقِدَ لِوَاءٌ مِنْ نُورٍ أَبْیَضَ وَ نَادَی مُنَادٍ لِیَقُمْ سَیِّدُ الْمُؤْمِنِینَ (۱)عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ فَیُعْطِی اللَّهُ اللِّوَاءَ مِنَ النُّورِ الْأَبْیَضِ بِیَدِهِ تَحْتَهُ جَمِیعُ السَّابِقِینَ الْأَوَّلِینَ مِنَ الْمُهاجِرِینَ وَ الْأَنْصارِ لَا یُخَالِطُهُمْ غَیْرُهُمْ حَتَّی یَجْلِسَ عَلَی مِنْبَرٍ مِنْ نُورِ رَبِّ الْعِزَّهِ وَ یُعْرَضَ الْجَمِیعُ عَلَیْهِ رَجُلًا رَجُلًا فَیُعْطِی أَجْرَهُ وَ نُورَهُ فَإِذَا أَتَی عَلَی آخِرِهِمْ قِیلَ لَهُمْ قَدْ عَرَفْتُمْ مَوْضِعَکُمْ وَ مَنَازِلَکُمْ مِنَ الْجَنَّهِ إِنَّ رَبَّکُمْ یَقُولُ لَکُمْ عِنْدِی لَکُمْ مَغْفِرَهٌ وَ أَجْرٌ عَظِیمٌ یَعْنِی الْجَنَّهَ فَیَقُومُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ الْقَوْمُ تَحْتَ لِوَائِهِ مَعَهُمْ حَتَّی یَدْخُلَ الْجَنَّهَ ثُمَّ یَرْجِعُ إِلَی مِنْبَرِهِ وَ لَا یَزَالُ یُعْرَضُ عَلَیْهِ جَمِیعُ الْمُؤْمِنِینَ فَیَأْخُذُ نَصِیبَهُ مِنْهُمْ إِلَی الْجَنَّهِ وَ یَتْرُکُ أَقْوَاماً عَلَی النَّارِ فَذَلِکَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَ نُورُهُمْ یَعْنِی السَّابِقِینَ الْأَوَّلِینَ وَ الْمُؤْمِنِینَ وَ أَهْلَ الْوَلَایَهِ لَهُ وَ قَوْلُهُ وَ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا أُولئِکَ أَصْحابُ الْجَحِیمِ هُمُ الَّذِینَ قَاسَمَ عَلَیْهِمُ النَّارَ فَاسْتَحَقُّوا الْجَحِیمَ.

ص: ۴

۱- فی المصدر بعد ذلک: و معه الذین آمنوا فقد بعث محمد، فیقوم علیّ بن أبی طالب اه. م.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: سعید بن جبیر از ابن عباس نقل می کند که از او راجع به سخن خداوند: «وعد اللّه الذین آمنوا و عملوا الصالحات» پرسیدند، او گفت: گروهی همین سؤال را از پیامبر کردند و گفتند: ای پیامبر خدا این آیه درباره چه کسی نازل شده است؟ گفت: چون روز قیامت شود، پرچمی از نور سفید بسته می شود و ندا دهنده ای ندا می دهد که سرور مؤمنان علی فرزند ابوطالب، برخیزد، پس علیّ بن ابی طالب بر می خیزد و آن پرچم را که از نور سفید است به دست او می دهند همه سابقان و ایمان آورندگان نخستین از مهاجرین و انصار زیر آن پرچم هستند و کس دیگری با آنان مخلوط نمی شود، تا اینکه بر منبری از نور رب العزه می نشیند و همگی یک به یک به او عرضه می شوند پس اجر و نورشان را به آنان می دهد و چون به آخرین آنها می رسد، به آنان گفته می شود: منزل های خود را در بهشت شناختید، همانا پروردگارتان به شما می گوید: آمرزش و پاداش بزرگی نزد من است (یعنی بهشت) پس علیّ بن ابی طالب علیه السلام و آن گروه که زیر پرچم او هستند برمی خیزند تا اینکه آنان را به بهشت وارد کند. سپس به منبر خود برمی گردد و پیوسته همه مؤمنان بر او عرضه می شوند و آن کس را که می خواهد وارد بهشت می کند و گروه هایی از آنان را در آتش رها می سازد و این است معنای سخن خداوند: «الذین آمنوا و عملوا الصالحات لهم اجرهم و نورهم» یعنی سابقان نخستین و اهل ولایت. و این سخن خداوند: «و الذین کفروا و کذبوا بایاتنا اولئک اصحاب الجحیم» آنان کسانی هستند که علی آتش را بر آنان تقسیم کرده و آنان مستحق جهنم هستند - . امالی طوسی : ۲۴۰ - .

ص: ۴

**[ترجمه]

«۷»

شف، کشف الیقین مِنْ کِتَابِ کِفَایَهِ الطَّالِبِ لِمُحَمَّدِ بْنِ یُوسُفَ الْقُرَشِیِّ الشَّافِعِیِّ عَنْ عَتِیقِ بْنِ أَبِی الْفَضْلِ السَّلْمَانِیِّ عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ عَلِیٍّ مُحَدِّثِ الشَّامِ عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَحْمَدَ السَّمَرْقَنْدِیِّ عَنْ عَاصِمِ بْنِ الْحَسَنِ الْعَاصِمِیِّ عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ خُزَیْمَهَ بْنِ مَاهَانَ عَنْ عِیسَی بْنِ یُونُسَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَأْتِی عَلَی النَّاسِ یَوْمٌ مَا فِیهِ رَاکِبٌ إِلَّا نَحْنُ أَرْبَعَهٌ فَقَالَ لَهُ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَمُّهُ فِدَاکَ أَبِی وَ أُمِّی مَنْ هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعَهُ فَقَالَ أَنَا عَلَی الْبُرَاقِ وَ أَخِی صَالِحٌ عَلَی نَاقَهِ اللَّهِ الَّتِی عَقَرَهَا قَوْمُهُ وَ عَمِّی حَمْزَهُ أَسَدُ اللَّهِ وَ أَسَدُ رَسُولِهِ عَلَی نَاقَتِیَ الْعَضْبَاءِ وَ أَخِی عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ عَلَی نَاقَهٍ مِنْ نُوقِ الْجَنَّهِ مُدَبَّجَهُ الْجَنْبَیْنِ عَلَیْهِ حُلَّتَانِ خَضْرَاوَانِ مِنْ کِسْوَهِ الرَّحْمَنِ عَلَی رَأْسِهِ تَاجٌ مِنْ نُورٍ لِذَلِکَ التَّاجِ سَبْعُونَ رُکْناً عَلَی کُلِّ رُکْنٍ یَاقُوتَهٌ حَمْرَاءُ تُضِیءُ لِلرَّاکِبِ مِنْ مَسِیرَهِ ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ وَ بِیَدِهِ لِوَاءُ الْحَمْدِ یُنَادِی لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَیَقُولُ الْخَلَائِقُ مَنْ هَذَا أَ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ أَ نَبِیٌّ مُرْسَلٌ أَ حَامِلُ عَرْشٍ فَیُنَادِی مُنَادٍ مِنْ بُطْنَانِ الْعَرْشِ لَیْسَ هَذَا مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا حَامِلُ عَرْشٍ هَذَا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَصِیُّ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ إِلَی جَنَّاتِ النَّعِیمِ.

-شف، کشف الیقین من جزء علیه روایه أبی بکر أحمد بن جعفر بن حمدان بن مالک القطیعی قال حدثنا أبو الحسن عن ابن عقده عن محمد بن أحمد بن الحسن مثله.

**[ترجمه]کشف اليقين: از كتاب كفايه الطالب: پيامبر خدا صلى الله عليه وآله فرمودند: روزگارى بر مردم خواهد گذشت كه جز ما چهار نفر كسى سواره نخواهد بود. عباس بن عبدالمطلب عموى ايشان عرض كرد: پدر و مادرم به فدايت، اين چهار نفر چه كسانى هستند؟ فرمود: من كه بر براق سوارم و برادرم صالح بر شتر خدا سوار است كه مردمش آن را پى كردند، و عمويم حمزه، مرد شجاع خدا و پيامبرش بر شتر عضباء و برادرم على بن ابى طالب بر شترى از شترهاى بهشت سوار خواهد بود. در حالى كه از دو سو آراسته به ديباج است و دو حله ى سبز از پوشش هاى خداوند رحمان بر تن دارد و تاجى از نور بر سرش گذاشته كه داراى هفتاد كنگره است و هر كنگره ياقوتى سرخ دارد كه از فاصله ى سه روز راه ديده مى شود. پرچم حمد در دست دارد و فرياد مى زند: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. پس مردم مى پرسند: اين مرد كيست؟ آيا فرشته اى مقرب است يا پيامبرى كه به رسالت فرستاده شده و يا از حاملان عرش الهى است؟ پس منادى از ميان عرش صدا مى زند: او نه پيامبر است و نه فرشته و نه حامل عرش؛ او على بن ابى طالب جانشين پيامبر خدا و پيشواى مؤمنان است، و فرمانده ى سپيدرويان به سوى بهشت هاى پر از نعمت است.

كشف اليقين، در يكى از جلدها كه روايت ابوبكر احمد بن جعفر بن حمدان بن مالك قطيعى در آن است، گفت: ابو الحسن از ابن عقده از محمد بن احمد بن حسن مانند آن را روايت كرده است.

**[ترجمه]

«۸»

فر، تفسير فرات بن إبراهيم بِإِسْنَادِهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: تَذَاكَرَ أَصْحَابُنَا الْجَنَّهَ عِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّ أَوَّلَ أَهْلِ الْجَنَّهِ دُخُولًا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ قَالَ فَقَالَ أَبُو دُجَانَهَ الْأَنْصَارِيُّ (۱)يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ لَيْسَ أَخْبَرْتَنَا أَنَّ الْجَنَّهَ مُحَرَّمَهٌ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حَتَّى تَدْخُلَهَا وَ عَلَى الْأُمَمِ حَتَّى تَدْخُلَهَا أُمَّتُكَ قَالَ بَلَى يَا أَبَا دُجَانَهَ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ لِلَّهِ لِوَاءً مِنْ نُورٍ عَمُودُهُ مِنْ يَاقُوتٍ مَكْتُوبٌ عَلَى ذَلِكَ اللِّوَاءِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ

۱- بضم الدال و تخفيف الجيم كثمامه هو الصحابىّ المشهور اسمه سماك بن خرشه و قيل: سماك بن اوس بن خرشه، شهد بدرا مع رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله، و كان بهمه من البهم الابطال، دافع عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله يوم احد، قيل: إنّه استشهد يوم اليمامه، و قيل: بل عاش حتّى شهد صفين مع أمير المؤمنين عليه السلام. له ترجمه فى الإصابه و الاستيعاب و غيرهما من كتب التراجم.

اللَّهِ وَ آلُ مُحَمَّدٍ خَيْرُ الْبَرِيَّهِ وَ صَاحِبُ اللِّوَاءِ أَمَامَ الْقَوْمِ قَالَ فَسَرَّ بِذَلِكَ عَلِيٌّ علیه السلام فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَكْرَمَنَا وَ شَرَّفَنَا بِكَ قَالَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله أَبْشِرْ يَا عَلِيُّ مَا مِنْ عَبْدٍ يُحِبُّكَ وَ يَنْتَحِلُ مَوَدَّتَكَ إِلَّا بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ مَعَنَا ثُمَّ قَرَأَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله هَذِهِ الْآيَهَ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِی جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ فِی مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: با اسناد خود از جابر بن عبدالله انصاری گفت: یاران ما نزد پیامبر سخن از بهشت به میان آوردند، پس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: همانا اولین کسی که وارد بهشت می شود علی بن ابی طالب است. پس ابو دجانه انصاری - . با ضمه دال و تخفیف جیم، مانند ثمامه، صحابی مشهور است که نامش سماک بن خرشه بود. و گفته شده: سماک بن اوس بن خرشه می باشد، در بدر همراه پیامبر صلّی اللّه علیه و آله بود، و او از مردان شجاع جنگی بود که در احد از پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله دفاع کرد. گفته شده در جنگ یمامه کشته شد. و نیز گفته شده: تا زمان جنگ صفین نیز زنده ماند و همراه امیرمؤمنان علیه السلام بود. سرگذشت او در کتاب الإصابه و الاستیعاب و کتاب های دیگری از زندگی نامه ها آمده است. - پرسید: ای پیامبر خدا، آیا شما نفرمودید که بهشت پیش از آن که شما وارد آن شوید بر پیامبران حرام است، و پیش از آن که امت شما وارد آن شود بر امت های دیگر حرام است. فرمود: بله، ای ابودجانه، آیا نمی دانی خداوند پرچمی از نور دارد که ستون آن از یاقوت است و بر آن نوشته شده: «معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده ی

ص: ۵

اوست و خاندان محمد برترین مردم هستند» و دارنده ی پرچم پیشاپیش مردم است. گفت: پس علی بن ابی طالب علیه السلام از این سخن خوشحال شد و گفت: سپاس مخصوص خداوند است که ما را به وسیله ی شما گرامی داشت و برتری داد. گفت: پس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: بشارت باد بر تو ای علی، هیچ بنده ای تو را دوست نمی دارد و دوستی ات را به خود نسبت نمی دهند مگر این که خداوند در روز قیامت او را همراه ما برانگیخته می کند. سپس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله این آیه را تلاوت فرمودند: همانا پرهیزکاران در باغ ها و جویبارها هستند، جایگاه راستینی که نزد پادشاه توانا است.

**[ترجمه]

«۹»

ع، علل الشرائع الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الصُّوفِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْقُرَشِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ التَّمِيمِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: قَالَ لِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْتَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّهَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَدْخُلُهَا قَبْلَكَ قَالَ نَعَمْ لِأَنَّكَ صَاحِبُ لِوَائِی فِی الْآخِرَهِ كَمَا أَنَّكَ صَاحِبُ لِوَائِی فِی الدُّنْيَا وَ صَاحِبُ اللِّوَاءِ (۱)هُوَ الْمُتَقَدِّمُ ثُمَّ قَالَ علیه السلام يَا عَلِيُّ كَأَنِّی بِكَ وَ قَدْ دَخَلْتَ الْجَنَّهَ وَ بِيَدِكَ لِوَائِی وَ هُوَ لِوَاءُ الْحَمْدِ تَحْتَهُ آدَمُ فَمَنْ دُونَهُ.

**[ترجمه]علل الشرائع: از حسین بن علی علیه السلام از پدرش علی بن ابی طالب علیه السلام که فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله به من فرمودند: تو اولین کسی هستی که وارد بهشت می شوی. پس گفتم: ای پیامبر خدا، آیا من پیش از شما وارد

بهشت می شوم؟ فرمود: بله، زیرا تو پرچم دار من در آخرت هستی همان گونه که در دنیا صاحب پرچم من بوده ای، و این پرچم دار - . در مصدر چنین است: و حامل اللواء. م. - است که پیش تر وارد می شود. سپس فرمود: ای علی، گویا تو را می بینم که وارد بهشت شده ای و پرچم مرا در دست داری که همان پرچم محمد است، آدم و هر کس پس از اوست زیر آن پرچم هستند - . علل الشرایع : ۶۸ - .

**[ترجمه]

«۱۰»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَنْ أَبِی أَحْمَدَ یَحْیَی بْنِ عُبَیْدِ بْنِ الْقَاسِمِ الْقَزْوِینِیِّ رَفَعَهُ إِلَی أَبِی وَقَّاصٍ قَالَ: صَلَّی بِنَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله صَلَاهَ الْفَجْرِ یَوْمَ الْجُمُعَهِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَیْنَا بِوَجْهِهِ الْکَرِیمِ الْحَسَنِ وَ أَثْنَی عَلَی اللَّهِ تَعَالَی فَقَالَ أَخْرُجُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمَامِی وَ بِیَدِهِ لِوَاءُ الْحَمْدِ وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ شِقَّتَانِ شِقَّهٌ مِنَ السُّنْدُسِ وَ شِقَّهٌ مِنَ الْإِسْتَبْرَقِ فَوَثَبَ إِلَیْهِ رَجُلٌ أَعْرَابِیٌّ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ مِنْ وُلْدِ جَعْفَرِ بْنِ کِلَابِ بْنِ رَبِیعَهَ فَقَالَ قَدْ أَرْسَلُونِی إِلَیْکَ لِأَسْأَلَکَ فَقَالَ قُلْ یَا أَخَا الْبَادِیَهِ قَالَ مَا تَقُولُ فِی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَقَدْ کَثُرَ الِاخْتِلَافُ فِیهِ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ضَاحِکاً فَقَالَ یَا أَعْرَابِیُّ وَ لِمَ کَثُرَ الِاخْتِلَافُ فِیهِ عَلِیٌّ مِنِّی کَرَأْسِی مِنْ بَدَنِی وَ زِرِّی مِنْ قَمِیصِی فَوَثَبَ الْأَعْرَابِیُّ مُغْضَباً ثُمَّ قَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی أَشَدُّ مِنْ عَلِیٍّ بَطْشاً فَهَلْ یَسْتَطِیعُ عَلِیٌّ أَنْ یَحْمِلَ لِوَاءَ الْحَمْدِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَهْلًا یَا أَعْرَابِیُّ فَقَدْ أُعْطِیَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ خِصَالًا شَتَّی حُسْنَ یُوسُفَ وَ زُهْدَ یَحْیَی وَ صَبْرَ أَیُّوبَ وَ طُولَ آدَمَ وَ قُوَّهَ جَبْرَئِیلَ عَلَیْهِمُ الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ وَ بِیَدِهِ لِوَاءُ الْحَمْدِ وَ کُلُّ الْخَلَائِقِ تَحْتَ اللِّوَاءِ وَ تَحُفُّ بِهِ الْأَئِمَّهُ وَ الْمُؤَذِّنُونَ بِتِلَاوَهِ الْقُرْآنِ وَ الْأَذَانِ وَ هُمُ الَّذِینَ لَا

ص: ۶

۱- فی المصدر: و حامل اللواء. م.

يَتَبَدَّدُونَ فِي قُبُورِهِمْ فَوَثَبَ الْأَعْرَابِيُّ مُغْضَباً وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنْ يَكُنْ مَا قَالَ مُحَمَّدٌ حَقّاً فَأَنْزِلْ عَلَيَّ حَجَراً فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ لِلْكافِرينَ لَيْسَ لَهُ دافِعٌ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعارِجِ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: از ابو وقاص، گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله در روز جمعه نماز صبح را خواندند و سپس با چهره ی زیبا و بزرگوارانه ی خود به ما رو کردند و خداوند متعال را ستایش نموده و فرمودند: در روز قیامت بیرون می آیم در حالی که علی بن ابی طالب پیشاپیش من است و پرچم حمد در دستان اوست که در آن روز دو تکه خواهد بود، تکه ای از سندس و تکه ی دیگر از استبرق خواهد بود. پس بادیه نشینی از اهالی نجد و از فرزندان جعفر بن کلاب بن ربیعه برخاست و گفت: همانا مرا نزد تو فرستاده اند تا از شما سؤالی کنم. پس فرمود: بپرس ای برادر بادیه نشین. مرد گفت: نظرتان در مورد علی بن ابی طالب چیست؟ چرا که اختلاف در مورد ایشان بسیار است. پس پیامبر صلی الله علیه وآله لبخندی زده و

خندیدند، سپس فرمودند: ای مرد اعرابی، چرا اختلاف در مورد او فراوان شده؟ علی نسبت به من مانند سر برای بدن و دکمه ی پیراهن من است. پس اعرابی خشمگین برخاست و گفت: ای محمد، من نیرومندتر از علی هستم، آیا او می تواند پرچم حمد را به دست بگیرد؟ پس پیامبر صلی الله علیه وآله فرمود: آرام باش ای اعرابی، همانا در روز قیامت ویژگی های مختلفی به او داده می شود، زیبایی یوسف، و پارسایی یحیی و شکیبایی ایوب و بلندای آدم و نیروی جبرئیل که درود و سلام خداوند بر آنان باد. پس پرچم حمد در دستان او خواهد بود و همه ی آفریدگان زیر این پرچم خواهند بود و امامان و مؤذنان او را در میان خواهند گرفت در حالی که قرآن می خوانند و اذان می گویند. و آنان کسانی هستند

ص: ۶

که در قبرهایشان پریشان نمی شوند. پس اعرابی خشمگین شد و گفت: پروردگارا، اگر آن چه محمد می گوید راست است پس سنگی برمن فرودآور. در این هنگام خداوند آیه نازل فرمود: درخواست کننده ای تقاضای عذاب کرد که به وقوع پیوست، عذابی که برای کافران است و هیچ کس نمی تواند آنان را نجات بخشد، از سوی خداوندی که فرشتگانش در آسمان ها بالا می روند.

**[ترجمه]

«۱۱»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم أَبُو الْقَاسِمِ الْحُسَيْنِيُّ رَفَعَهُ إِلَى مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ أَعْطَانِي فِي عَلِيٍّ أَنَّهُ مُتَّكِئٌ بَيْنَ يَدَيَّ يَوْمَ الشَّفَاعَةِ وَ أَعْطَانِي فِي عَلِيٍّ لِآخِرَتِي أَنَّهُ صَاحِبُ مَفَاتِيحِي يَوْمَ أَفْتَحُ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ وَ أَعْطَانِي فِي عَلِيٍّ لِآخِرَتِي أَنِّي أُعْطَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَرْبَعَةَ أَلْوِيَةٍ فَلِوَاءُ الْحَمْدِ بِيَدِي وَ أَدْفَعُ لِوَاءَ التَّهْلِيلِ لِعَلِيٍّ وَ أُوَجِّهُهُ فِي أَوَّلِ فَوْجٍ وَ هُمُ الَّذِينَ يُحَاسَبُونَ حِسَاباً يَسِيراً وَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ عَلَيْهِمْ وَ أَدْفَعُ لِوَاءَ التَّكْبِيرِ إِلَى حَمْزَةَ وَ أُوَجِّهُهُ فِي الْفَوْجِ الثَّانِي وَ أَدْفَعُ لِوَاءَ التَّسْبِيحِ إِلَى جَعْفَرٍ وَ أُوَجِّهُهُ فِي الْفَوْجِ الثَّالِثِ ثُمَّ أُقِيمُ عَلَى أُمَّتِي حَتَّى أَشْفَعَ لَهُمْ ثُمَّ أَكُونُ أَنَا الْقَائِدَ وَ إِبْرَاهِيمُ السَّائِقَ حَتَّى أُدْخِلَ أُمَّتِي الْجَنَّةَ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: معاذبن جبل از پیامبر صلی الله علیه وآله که فرمود: همانا خداونـد این نعمت را برای علی علیه السـلام به من بخشـید که او در روز شـفاعت مقابـل من تکیه خواهـد زد و این نعمت را برای آخرتم درباره ی علی به من بخشـید که روزی که درهـای بهشت را خواهم گشود او کلیـددار من خواهـد بود. و این نعمت را به من داد که در روز قیامت چهار پرچم به من خواهد بخشید، پس پرچم حمد به دست من خواهد بود و من پرچم تهلیل را به دست علی می سپارم و او را به سوی اولین گروه روانه خواهم کرد، آنان کسانی هسـتند که حسابرسـی آسانی خواهنـد داشت و بـدون حساب وارد بهشـت خواهنـد شـد. و پرچم تکـبیر را به حمزه خواهم سـپرد و او را به سوی گروه دوم خواهم فرسـتاد و پرچم تسبیـح را به جعفر می سپـارم و او را در گروه سـوم قرار خـواهم داد. سـپس بر امت خود گمـارده می شوم تـا ایشـان را شـفاعت کنم. در آن روز من فرمانده خواهم بود و ابراهیم راه بر خواهد بود تا آن که امتم وارد بهشت شوند. تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۲»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم بِإِسْـنَادِهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَـیْنِ علیهما السلام وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ: إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ أَمَرَ اللَّهُ خُزَّانَ جَهَنَّمَ أَنْ یَـدْفَعُوا مَفَاتِیـحَ جَهَنَّمَ إِلَی عَلِیٍّ یُدْخِلُ مَنْ یُرِیدُ وَ یُنَجِّی مَنْ یُرِیدُ وَ سَاقَهُ إِلَی أَنْ قَالَ یَا عَلِیُّ إِنَّ مَعَکَ لِوَاءَ الْحَمْدِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ تُقَدِّمُ بِهِ قُدَّامَ أُمَّتِی وَ الْمُؤَذِّنُونَ عَنْ یَمِینِکَ وَ عَنْ شِمَالِکَ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: از علی بن حسین علیه السلام، حدیث به این جا می رسد که فرمود: هنگامی که روز قیامت فرا رسد، خداوند به دربان های جهنم دستور می دهد کلیدهای جهنم را به علی بسپارد. پس او هرکس را بخواهد وارد آن می گردانـد و هرکس را بخواهـد از جهنم دور می سـازد. سـپس سـخن به این جـا رسـید که فرمـود: ای علی، به راسـتی که پرچم سـتایش در روز قیـامت در دست تـو خواهـد بـود و آن را به بزرگـان قـوم خواهـد سـپرد و مؤذنـان در سـمت چپ و راست تو خواهند بود.

**[ترجمه]

باب ۱۹ أنه یدعی فیه کل أناس بإمامهم

الآیات

هود: «فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَ ما أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِیدٍ* یَقْدُمُ قَوْمَهُ یَوْمَ الْقِیامَهِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَ بِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ»(۹۷-۹۸)

الإسـراء: «یَوْمَ نَـدْعُوا کُـلَّ أُنـاسٍ بِإِمـامِهِمْ فَمَنْ أُوتِیَ کِتـابَهُ بِیَمِینِهِ فَأُولـئِکَ یَقْرَؤُنَ کِتابَهُمْ وَ لا یُظْلَمُونَ فَتِیلًا* وَ مَنْ کانَ فِی هـذِهِ أَعْمی فَهُوَ فِی الْآخِرَهِ أَعْمی وَ أَضَلُّ سَبِیلًا»(۷۱-۷۲)

lt;meta info="- فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَ ما أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ فَأَوْرَدَهُمُ النّارَ وَ بِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ - . هود / ۹۷ و ۹۸ -

{پس آن ها از دستور فرعون پیروی کردند، در حالی که دستور فرعون نجات بخش نبود. در روز قیامت او پیشاپیش مردمش خواهد بود و آنان را وارد آتش خواهد کرد، و چه بد آبشخوری است که بر آن وارد می شوند.}

- يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولئِكَ يَقْرَؤُنَ كِتابَهُمْ وَ لا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا وَ مَنْ كانَ فِي هذِهِ أَعْمى فَهُوَ فِي الْآخِرَهِ أَعْمى وَ أَضَلُّ سَبِيلا - . اسراء / ۷۱ و ۷۲ -

{روزی که هر گروه از مردم را با پیشوایشان خواهند خواند، پس هر کس نامه اش را به دست راست دریافت کند از کسانی خواهد بود که نامه ی خویش را می خوانند و به اندازه ی رشته ی میان شکاف هسته ی خرمایی به آنان ستم نخواهد شد. و هر کس در این دنیا نابینا باشد پس او در آخرت نیز نابینا و گمراه تر خواهد بود.}

ص: ۷

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله: يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ يعنی أن فرعون يمشی بين يدی قومه يوم القيامه علی قدميه حتی يهجم بهم إلی النار كما كان يقدمهم فی الدنيا يدعوهم إلی طريق النار و إنما قال فَأَوْرَدَهُمُ النّارَ علی لفظ الماضی و المراد به المستقبل لأن ما عطفه عليه من قوله يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ يدل عليه و قيل إنه معطوف علی قوله فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَ بِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ أی بئس الماء الذی يردونه عطاشا لإحياء نفوسهم النار و إنما أطلق سبحانه علی النار اسم الورد المورود ليطابق ما يرد عليه أهل الجنه من الأنهار و العيون و قيل معناه بئس المدخل المدخول فيه النار و قيل بئس النصيب المقسوم لهم النار.

و فی قوله سبحانه يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ فيه أقوال أحدها أن معناه رئيسهم (۱)و المعنی علی هذا أن ينادی يوم القيامه فيقال هاتوا متبعی إبراهيم هاتوا متبعی موسی هاتوا متبعی محمد صلی الله عليه و آله فيقوم أهل الحق الذين اتبعوا الأنبياء عليهم السلام فيأخذون كتبهم بأيمانهم ثم يقال هاتوا متبعی الشيطان هاتوا متبعی رءوس الضلاله (۲)و هذا معنی ما

رواه سعيد بن جبير عن ابن عباس: وَ رُوِيَ أَيْضاً عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّ الْأَئِمَّهَ إِمَامُ هُدًی وَ إِمَامُ ضَلَالَهٍ.

وَ رَوَاهُ الْوَالِبِيُّ عَنْهُ بِأَئِمَّتِهِمْ فِي الْخَيْرِ وَ الشَّرِّ.

و ثانيها معناه بكتابهم الذی أنزل عليهم من أوامر الله و نواهيه فيقال يا أهل القرآن و يا أهل التوراه.

و ثالثها أن معناه بمن كانوا يأتمون به من علمائهم و أئمتهم

وَ یَجْمَعُ هَذِهِ الْأَقْوَالَ مَا رُوِیَ عَنِ الرِّضَا علیه السلام بِالْأَسَانِیدِ الصَّحِیحَهِ أَنَّهُ رُوِیَ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: فِیهِ یُدْعَی کُلُّ أُنَاسٍ بِإِمَامِ زَمَانِهِمْ وَ کِتَابِ رَبِّهِمْ وَ سُنَّهِ نَبِیِّهِ.

وَ رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: لَا تُمَجِّدُونَ اللَّهَ (۳)إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ

۱- فی مجمع البیان المطبوع: أن معناه: بنبیهم.

۲- فی مجمع البیان المطبوع: رؤساء الضلاله.

۳- فی مجمع البیان المطبوع: ألا تحمدون اللّه؟.

فَدَعَا كُلَّ أَنَاسٍ إِلَى مَنْ يَتَوَلَّوْنَهُ وَ فَزِعْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (۱)وَ فَزِعْتُمْ إِلَيْنَا فَإِلَى أَيْنَ تَرَوْنَ يَذْهَبُ بِكَمْ إِلَى الْجَنَّهِ وَ رَبِّ الْكَعْبَهِ قَالَهَا ثَلَاثاً.

و رابعها أن معناه بكتابهم الذى فيه أعمالهم و خامسها معناه بأمهاتهم.

فَمَنْ أُوتِيَ كِتابَهُ أى كتاب عمله بِيَمِينِهِ فَأُولئِكَ يَقْرَؤُنَ كِتابَهُمْ فرحين مسرورين وَ لا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا أى لا ينقصون عن ثواب أعمالهم مقدار فتيل و هو المفتول الذى فى شق النواه و قيل الفتيل فى بطن النواه و النقير فى ظهرها و القطمير قشر النواه وَ مَنْ كانَ فِي هذِهِ أَعْمى فَهُوَ فِي الْآخِرَهِ أَعْمى ذكر فى معناه أقوال إحداها أن معناه من كان فيما تقدم ذكره من النعم أعمى فهو عما غيب عنه من أمر الآخره أعمى.

و ثانيها من كان فى هذه الدنيا أعمى عن آيات الله ضالا عن الحق فهو فى الآخره أشد تحيرا و ذهابا عن طريق الجنه أو عن الحجه إذا سئل فإن من ضل عن معرفه الله فى الدنيا يكون فى القيامه منقطع الحجه.

و ثالثها أن معناه من كان فى الدنيا أعمى القلب فإنه فى الآخره أعمى العين يحشر كذلك عقوبه له على ضلالته فى الدنيا كقوله وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ أَعْمى و يؤول قوله فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ بأن معناه الإخبار عن قوه المعرفه و الجاهل بالله سبحانه يكون عارفا به فى الآخره و على هذا فليس قوله أعمى على سبيل المبالغه و التعجب و إن عطف عليه بقوله وَ أَضَلُّ سَبِيلًا قيل و يجوز أن يكون أعمى عباره عما يلحقه من الغم المفرط فإنه إذا لم ير إلا ما يسوؤه فكأنه أعمى يقال فلان سخين العين. (۲)و رابعها أن معناه من كان فى الدنيا ضالا فهو فى الآخره أضل لأنه لا تقبل توبته.

**[ترجمه]طبرسی رحمه الله گفته است: «يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ» یعنی در روز قیامت فرعون پیشاپیش مردمش راه می رود تا جایی که ایشان را وارد آتش می گرداند. همان گونه که در دنیا آنان را به راه آتش فرا می خواند. و تنها به این دلیل فرمود:

«فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ» و با وجود منظور از مستقبل، صیغه ی ماضی به کار برده است زیرا آن چه در ادامه آمده و عطف بر آن می باشد: «يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ» بر آن دلالت دارد. و گفته شده معطوف بر این بخش از سخن است: «فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَ بِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ» یعنی بدترین آبشخوری که با تشنگی بر آن وارد می شوند تا به وسیله ی آن خویشتن را زنده بدارند آتش است. و خداوند سبحان از آتش تعبیر به آبشخور فرموده است، تا مطابق با رودخانه ها و جویبارهایی باشد که بهشتیان بر آن وارد می شوند. و گفته شده به این معناست که آتش برای کسی که بر آن وارد می شود بدترین ورودی است، یا به این معنی که آتش بدترین سهم آنان است.

و در باره ی این سخن خداوند که: روزی که هر گروه از مردم با پیشوای خود خوانده می شوند. نظرهای گوناگونی وجود دارد: اول این که یعنی رئیس آنان - . در مجمع البیان چاپ شده چنین است: به این معنا که: بنبیهم. - ، و بر این اساس معنا چنین است که در روز قیامت ندایی می رسد و گفته می شود: پیروان ابراهیم را بیاورید، پیروان موسی را بیاورید، پیروان محمد صلی الله علیه وآله را بیاورید. پس پیروان حق که از پیامبران علیه السلام پیروی کرده اند برمی خیزند و نامه هایشان را با دست راست می گیرند. سپس گفته می شود: پیروان شیطان را بیاورید. پیروان سران گمراهی - . در مجمع البیان چاپ شده

چنین است: رؤساء الضلاله. - را بیاورید. و این معنای سخنی است که سعید بن جبیر از ابن عباس روایت کرده است. و نیز از امام علی علیه السلام روایت شده است که: پیشوایان دو دسته هستند: پیشوای هدایت و پیشوای گمراهی.

و والبی از ایشان روایت کرده که: پیشوایان آن ها در نیکی و بدی.

و نظر دوم بر این است که معنای آن کتابی است که خداوند دستورات و نواهی خود را در آن بر ایشان نازل فرموده است. به این ترتیب گفته می شود: ای اهل قرآن و ای اهل تورات.

و سوم این که معنای آن کسانی از دانشمندان و پیشوایان آن ها است که به آن عمل می کنند.

و سخنی که با سندهای صحیح از امام رضا علیه السلام نقل شده است این نظرها را جمع بندی می کند، که ایشان از پدران خود از پیامبر صلی الله علیه وآله روایت کردند که در این باره فرمود: هرگروه از مردم را با امام زمان خود و کتاب پروردگارشان و سنت پیامبرشان فرامی خوانند.

و از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمودند: آیا خداوند را بزرگ نمی دارید؟ - . در مجمع البیان چاپ شده چنین است: ألا تحمدون اللّه؟ - هنگامی که روز قیامت فرا رسد

ص: ۸

و هر گروه از مردم را به سوی کسی که از او پیروی می کرده اند فرامی خوانند. ما به سوی پیامبر صلی الله علیه وآله پناه می بریم - . - و شما به سوی ما پناهنده می شوید. پس گمان می کنید شما را به کجا می برند؟ سوگند به خدای کعبه شما را به بهشت خواهند برد. این سخن را سه بار تکرار فرمود.

و چهارم این که منظور نامه ای است که اعمال آنان در آن نوشته شده است. و معنای پنجم این که منظور سران آن ها است.

«فَمَنْ أُوتِيَ كِتابَهُ» یعنی نامه ی عمل آن ها، «بِيَمِينِهِ، فَأُولئِكَ يَقْرَؤُنَ كِتابَهُمْ» درحالی که شادمان و خرسند هستند، «وَ لا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا» یعنی به اندازه ی رشته ی شکاف خرمایی از پاداش اعمالشان کاسته نمی شود و آن رشته ی باریکی است که میان شکاف هسته جای دارد. و نیز گفته شده در میانه ی هسته قرار دارد. و «نقیر» پشت آن است و «قطمیر» پوست هسته است. «وَ مَنْ كانَ فِي هذِهِ أَعْمى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمى» درباره ی معنای آن چند سخن گفته شده است: اول این که یعنی هر کس درباره ی نعمت هایی که بیان شد نابینا باشد، پس او درباره ی آخرت که از دیده اش پنهان است نابیناتر خواهد بود.

و دوم این که هر کس در این دنیا از نشانه های خداوند نابینا باشد و از حق گمراه شود، پس او در آخرت نیز سرگشته تر و از راه بهشت دورتر خواهد بود، یا هنگامی که از حجت پرسیده شود در آن گمراه تر خواهد شد. چرا که هر کس در دنیا از شناخت خداوند گمراه گردد در قیامت حجتی نخواهد داشت.

و سوم این که یعنی هرکس در این دنیا کوردل باشد، همانا او در آخرت با دیده ی نابینا برانگیخته خواهد شد. این عقوبتی

است که به دلیل گمراهی در دنیا برای او قرار گرفته است. مانند فرموده ی خداوند که: و در روز قیامت او را نابینا برانگیخته می کنیم. و این فرموده ی خداوند را تفسیر کرده است: پس در این روز دیده ی تیزبینی خواهی داشت به این معنا که خبر دادن از نیروی معرفت است. و کسی که نسبت به خداوند سبحان جاهل است در آخرت خدا را خواهد شناخت، و بر این اساس منظور از نابینا در این جا مبالغه و تعجب نیست، هرچند به آن عطف فرموده است که: و گمراه تر خواهد بود. گفته شده ممکن است نابینا عبارتی باشد که به دلیل اندوه بسیار به او اطلاق شده است. چرا که وقتی جز ناخوشایندی چیزی نمی بیند مانند این است که نابینا می باشد. گفته می شود: «فلان سخين العين». - . - و چهارم این که: یعنی هرکس در این دنیا گمراه باشد در آخرت نیز گمراه تر خواهد بود زیرا توبه ی او پذیرفته نیست.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسير القمی أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ رِبْعِيٍّ عَنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ قَالَ يَجِی ءُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی قَرْنِهِ وَ عَلِيٌّ فِی قَرْنِهِ (۳)وَ الْحَسَنُ

۱- فی مجمع البيان المطبوع: و دعانا إلی رسول اللّه.

۲- سخنت عينه: نقيض قرت.

۳- هكذا فی النسخ و فی التفسير المطبوع: و علی فی قومه.

فِی قَرْنِهِ وَ الْحُسَیْنُ فِی قَرْنِهِ وَ کُلَّ مَنْ مَاتَ بَیْنَ ظَهْرَانَیْ قَوْمٍ جَاءُوا مَعَهُ.

-وَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ ذَلِکَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ یُنَادِی مُنَادٍ لِیَقُمْ أَبُو بَکْرٍ وَ شِیعَتُهُ وَ عُمَرُ وَ شِیعَتُهُ وَ عُثْمَانُ وَ شِیعَتُهُ وَ عَلِیٌّ وَ شِیعَتُهُ ،قَوْلُهُ وَ لا یُظْلَمُونَ فَتِیلًا قَالَ الْجِلْدَهُ الَّتِی فِی ظَهْرِ النَّوَاهِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: از امام محمد باقر علیه السلام روایت کرده است که درباره آیه: «یَوْمَ نَدْعُو کُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله همراه با یارانش، علی علیه السلام همراه با یارانش، حسن علیه السلام

ص: ۹

همراه با یارانش، و حسین علیه السلام همراه با یارانش می آید و هر کسی که در میان قومی مُرده است، همراه او می آیند. - . تفسیر قمی : ۳۸۵ -

علی بن ابراهیم درباره آیه: «یَوْمَ نَدْعُو کُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» گفته است: روز قیامت منادی ندا می دهد: ابو بکر و یارانش برخیزند، عُمَر و یارانش و عثمان و یارانش، و علی با یارانش. و گفته است: درباره آیه: «وَلاَ یُظْلَمُونَ فَتِیلًا» گفت: فتیل به پوسته نازکی می گویند که روی هسته خرما را پوشانده است.

**[ترجمه]

«۲»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِالْأَسَانِیدِ الثَّلَاثَهِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ قَالَ یُدْعَی کُلُّ قَوْمٍ بِإِمَامِ زَمَانِهِمْ وَ کِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّهِ نَبِیِّهِمْ.

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه السلام: امام رضا علیه السلام از پدران خود نقل کرد که رسول خدا صلی اللّه علیه و آله در معنی این آیه ی «یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ»} - . اسراء / ۷۱ - روزی که هر قومی را به نام امامشان پیش خوانیم{ فرمود: هر طائفه و قومی را به امام زمانش و کتاب پروردگارش و سنّت پیغمبرش می خوانیم. - . عیون : ۲۰۱ -

**[ترجمه]

«۳»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَیُّوبَ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام قَالَ: إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ نَادَی مُنَادٍ مِنْ بُطْنَانِ الْعَرْشِ أَیْنَ خَلِیفَهُ اللَّهِ فِی أَرْضِهِ فَیَقُومُ دَاوُدُ النَّبِیُّ علیه السلام فَیَأْتِی النِّدَاءُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَسْنَا إِیَّاکَ أَرَدْنَا وَ إِنْ کُنْتَ لِلَّهِ تَعَالَی خَلِیفَهً ثُمَّ یُنَادِی ثَانِیَهً أَیْنَ خَلِیفَهُ اللَّهِ فِی أَرْضِهِ فَیَقُومُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَیَأْتِی النِّدَاءُ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ یَا مَعْشَرَ الْخَلَائِقِ هَذَا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ

خَلِيفَهُ اللَّهِ فِی أَرْضِهِ وَ حُجَّتُهُ عَلَی عِبَادِهِ فَمَنْ تَعَلَّقَ بِحَبْلِهِ فِی دَارِ الدُّنْيَا فَلْيَتَعَلَّقْ بِحَبْلِهِ فِی هَذَا الْيَوْمِ يَسْتَضِی ءُ بِنُورِهِ وَ لْيَتَّبِعْهُ إِلَی الدَّرَجَاتِ الْعُلَی مِنَ الْجَنَّاتِ قَالَ فَيَقُومُ النَّاسُ الَّذِينَ قَدْ تَعَلَّقُوا بِحَبْلِهِ فِی الدُّنْيَا فَيَتَّبِعُونَهُ إِلَی الْجَنَّهِ ثُمَّ يَأْتِی النِّدَاءُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ أَلَا مَنِ ائْتَمَّ بِإِمَامٍ فِی دَارِ الدُّنْيَا فَلْيَتَّبِعْهُ إِلَی حَيْثُ يَذْهَبُ بِهِ فَحِينَئِذٍ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّهً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ.

-جا، المجالس للمفيد ما، الأمالی للشيخ الطوسی المفيد عن الصدوق عن أبيه عن سعد عن أيوب عن صفوان عن أبان عنه عليه السلام مثله (۱)- كشف، كشف الغمه من كتاب ابن طلحه عن جعفر بن محمد عليهما السلام مثله.

ص: ۱۰

۱- إلا أن فيهما: فيقوم أناس قد تعلقوا اه. م.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: ابان بن عثمان گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: چون روز قیامت شود آواز دهنده ای از اندرون عرش ندا دهد: خلیفه خداوند در زمینش کجاست؟ پس داود پیامبر علیه السلام برخیزد، از جانب خدا- عزّ و جلّ- ندا دهد: منظور ما تو نیستی هر چند که خلیفه خداوند بوده ای. بار دوّم ندا رسد: خلیفه خداوند در زمینش کجاست؟ پس امیر المؤمنین علیّ بن ابی طالب علیه السلام برمی خیزد، از جانب خدا- عزّ و جلّ- ندا می رسد: ای آفریدگان، این علیّ بن ابی طالب خلیفه خدا در زمین او، و حجّتش بر بندگان او است، پس هر که در دنیا بریسمان (ولایت) او آویخته امروز نیز بریسمان او بیاویزد تا از نور او روشنی گیرد، و بدنبال او به درجات بلند بهشتی راه یابد. حضرت فرمود: پس مردمی چند که در دنیا بریسمان (ولایت) او آویخته بودند برخاسته و بدنبال آن حضرت ببهشت روند. سپس از جانب خداوند- جلّ جلاله- ندا رسد: هان! هر کس در دنیا بدنبال پیشوائی راه افتاده (امروز نیز) بدنبال او بهر جا که بخواهد و او را ببرد، راه بیفتد. اینجاست که«تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ» -. بقره / ۱۶۶و ۱۶۷ - {پیشوایان از پیروان بیزاری جویند، و عذاب را ببینند و همه اسباب و وسائل از دسترسی آنان دور و بریده باشد، و پیروان گویند: ای کاش ما را بازگشتی بود (بدنیا) تا از آنان بیزاری می جستیم همان گونه که از ما بیزاری جستند، این چنین خداوند اعمال- آنان را حسرت بر آنان بنمایاند، و آنان از آتش دوزخ بیرون نخواهند شد.} -. امالی طوسی : ۳۹۰ -

مجالس مفید از ابان از امام جعفر صادق علیه السلام همانند آن را روایت کرده است.

کشف الغمه از کتاب ابن طلحه از امام جعفر صادق علیه السلام همانند آن را روایت کرده است.

ص: ۱۰

**[ترجمه]

«۴»

سن، المحاسن أَبِی عَنِ النَّضْرِ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ مَالِكٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ قَوْمٍ ائْتَمُّوا بِإِمَامِهِمْ فِی الدُّنْيَا إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَلْعَنُهُمْ وَ يَلْعَنُونَهُ إِلَّا أَنْتُمْ وَ مَنْ عَلَى مِثْلِ حَالِكُمْ (۱)

**[ترجمه]محاسن: اباعبدالله علیه السلام فرمودند: همانا همه کسانی که در دنیا از پیشوایی پیروی کرده اند در روز قیامت وارد می شوند در حالی که آن ها پیشوای خود را نفرین می کنند و او نیز آن ها را لعن می کند. مگر شما و کسانی که مانند شما هستند. -. در مصدر چنین است: و من کان علی مثل حالکم. م. -

**[ترجمه]

«۵»

سن، المحاسن أَبِی عَنْ حَمْزَهَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَقِیلِ بْنِ دَرَّاجٍ (۲)عَنْ مَالِکِ بْنِ أَعْیَنَ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا مَالِکُ أَ مَا تَرْضَوْنَ أَنْ یَأْتِیَ کُلُّ قَوْمٍ یَلْعَنُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً إِلَّا أَنْتُمْ وَ مَنْ قَالَ بِقَوْلِکُمْ.

**[ترجمه]محاسن: عقیل بن دراج - . در نسخه ها چنین آمده. و در نسخه ی چاپ شده ی محاسن جمیل بن دراج آمده که درست است. - از مالک بن اعین نقل کرده که گفت: ابوعبدالله علیه السلام به من فرمود: ای مالک آیا راضی نمی شوی که در روزی که هر گروهی وارد می شود دیگری را لعن می کند، تنها شما و کسانی که سخن شما را پذیرفته اند چنین نباشید.

**[ترجمه]

«۶»

سن، المحاسن أَبِی عَنِ النَّضْرِ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ شُعَیْبٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ فَقَالَ نَدْعُو کُلَّ قَرْنٍ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ بِإِمَامِهِمْ قُلْتُ فَیَجِی ءُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی قَرْنِهِ وَ عَلِیٌّ علیه السلام فِی قَرْنِهِ وَ الْحَسَنُ علیه السلام فِی قَرْنِهِ وَ الْحُسَیْنُ علیه السلام فِی قَرْنِهِ وَ کُلُّ إِمَامٍ فِی قَرْنِهِ الَّذِی هَلَکَ بَیْنَ أَظْهُرِهِمْ قَالَ نَعَمْ.

**[ترجمه]محاسن: یعقوب بن شعیب گفت: از امام صادق علیه السلام درباره ی این آیه پرسیدم: «یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ» پس فرمود: هر یک از افراد این امت را با پیشوایش فرامی خوانیم. گفتم: یعنی پیامبر خدا صلی الله علیه وآله با مردمان خود خواهدآمد و علی علیه السلام با نسل هم زمان از خود و حسن علیه السلام همراه نسل هم عصر با خود و حسین علیه السلام با نسل زمان خویش و هر امامی همراه با نسلی خواهد آمد که درمیان آنان از دنیا رفته است. گفت: بله.

**[ترجمه]

«۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الْفُضَیْلِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ قَالَ یَجِی ءُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی قَوْمِهِ وَ عَلِیٌّ فِی قَوْمِهِ وَ الْحَسَنُ فِی قَوْمِهِ وَ الْحُسَیْنُ فِی قَوْمِهِ وَ کُلُّ مَنْ مَاتَ بَیْنَ ظَهْرَانَیْ إِمَامٍ جَاءَ مَعَهُ .(۳)

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از فضیل که گفت: از ابوجعفر علیهما السلام در باره ی سخن خداوند متعال پرسیدم که فرموده است: روزی که هر گروه از مردم را با

پیشوایشان فرامی خوانیم. فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله همراه با گروه مردمان عصر خود خواهد آمد و علی علیه السلام با مردم خود خواهد آمد و حسن علیه السلام در میان مردم خویش و حسین علیه السلام همراه با مردم هم دوره با خویش خواهند آمد. و هرکس در زمان پیشوایی از دنیا رفته است همراه با او خواهد آمد. - . این حدیث در شماره ی ۱ با اندکی اختلاف بیان شد. -

**[ترجمه]

«۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ یُدْعَی کُلٌّ بِإِمَامِهِ الَّذِی مَاتَ فِی عَصْرِهِ فَإِنْ أَثْبَتَهُ أُعْطِیَ کِتَابَهُ بِیَمِینِهِ لِقَوْلِهِ یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ فَمَنْ أُوتِیَ کِتابَهُ بِیَمِینِهِ فَأُولئِکَ یَقْرَؤُنَ کِتابَهُمْ وَ الْیَمِینُ إِثْبَاتُ الْإِمَامِ لِأَنَّهُ کِتَابٌ لَهُ یَقْرَؤُهُ لِأَنَّ اللَّهَ یَقُولُ فَأَمَّا مَنْ أُوتِیَ کِتابَهُ بِیَمِینِهِ فَیَقُولُ هاؤُمُ اقْرَؤُا کِتابِیَهْ إِنِّی ظَنَنْتُ أَنِّی مُلاقٍ حِسابِیَهْ إِلَی آخِرِ الْآیَاتِ وَ الْکِتَابُ الْإِمَامُ فَمَنْ نَبَذَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ کَانَ کَمَا قَالَ فَنَبَذُوهُ وَراءَ ظُهُورِهِمْ وَ مَنْ أَنْکَرَهُ کَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشِّمَالِ الَّذِینَ قَالَ اللَّهُ ما أَصْحابُ الشِّمالِ فِی سَمُومٍ وَ حَمِیمٍ وَ ظِلٍّ مِنْ یَحْمُومٍ إِلَی آخِرِ الْآیَاتِ.

ص: ۱۱

۱- فی المصدر: و من کان علی مثل حالکم. م.

۲- هکذا فی النسخ، و فی المحاسن المطبوع: جمیل بن دراج و هو الصواب.

۳- تقدم الحدیث مسندا تحت رقم ۱ مع اختلاف.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابوعبدالله علیه السلام فرمودند: هنگامی که روز قیامت فرارسد، هرکس را به پیشوایی که در زمان او از دنیا رفته است می خوانند. اگر او را پذیرفته و تصدیق کرده باشد نامه اش را با دست راست خواهد گرفت. که خداوند متعال می فرماید: روزی که هر گروه از مردم را با پیشوایشان فرامی خوانیم ، پس هر آن کس که نامه اش را با دست راست دریافت کند آن را خواهد خواند، و منظور از یمین، پذیرفتن امام است، چرا که نامه ای دارد که آن را می خواند. زیرا خداوند متعال می فرماید: پس اما کسی که نامه اش را با دست راست بگیرد، سپس می گوید: بیایید و نامه ی مرا بخوانید، من گمان داشتم که در چنین روزی مورد حسابرسی قرار خواهم گرفت. تا پایان آیات، و منظور از کتاب، امام آشکار است که هر کس او را پشت سر خود قرار دهد مانند آنانی است که خداوند در باره ی ایشان فرمود: پس آن را پشت سر خویش افکندند، و کسی که او را انکار کند از اصحاب شمال خواهد بود که خداوند درباره ی آنان فرمود: و اصحاب شمال چه کسانی هستند؟ در میان بادهای کشنده و آب های سوزان، در سایه ی دودهای متراکم و آتش زا، تا پایان آیات.

ص: ١١

**[ترجمه]

بیان

على هذا التأويل من بطن الآيه يكون المراد بالكتاب الإمام لاشتماله على علم ما كان و ما يكون و إيتائه فى الدنيا الهدايه إلى ولايته و فى الآخره الحشر معه و جعله من أتباعه و المراد باليمين البيعه فإنها تكون باليمين أى من أوتى إمامه فى الآخره بسبب بيعته له فى الدنيا.

**[ترجمه]بر اساس این تأویل از مفهوم آیه، منظور از نوشته، امام است. زیرا از همه ی آن چه بوده و خواهد بود آگاه است. و آمدن او در دنیا به معنای راه یافتن به ولایت اوست و در آخرت همراه بودن با او و قرار گرفتن از پیروان او می باشد. و منظور از «یمین» یعنی بیعت، بنابراین منظور از یمین یعنی کسانی که به واسطه ی بیعت با امام در دنیا، او را در آخرت حاضر می یابند.

**[ترجمه]

«۹»

شى، تفسير العياشي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَحَدِهِمَا عليهما السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِهِ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ قَالَ مَنْ كَانَ يَأْتَمُّونَ بِهِ فِي الدُّنْيَا وَ يُؤْتَى بِالشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ فَيُقْذَفَانِ فِي جَهَنَّمَ وَ مَنْ يَعْبُدُهُمَا.

-شى، تفسير العياشي عن جعفر بن أحمد عن الفضل بن شاذان أنه وجد مكتوبا بخط أبيه مثله.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از محمد بن مسلم، از یکی از دو امام باقر و امام صادق علیهماالسلام، گفت: از ایشان درباره ی

معنای این آیه پرسیدم: «يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أَنَاسٍ بِإِمامِهِمْ» {روزی که هر گروه را با پیشوایشان فرامی خوانند} فرمود: کسانی که در دنیا آنان را پیشوای خویش قرار داده بودند، و خورشید و ماه را می آورند و کسانی را که آن دو را می پرستیدند در آتش می افکنند.

تفسیر عیاشی: از جعفر بن احمد از فضل بن شاذان که مشابه این حدیث را یافت که با دستخط پدرش نوشته شده بود.

**[ترجمه]

«۱۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام الْإِسْلَامُ بَدَأَ غَرِیباً وَ سَیَعُودُ غَرِیباً كَمَا كَانَ فَطُوبَی لِلْغُرَبَاءِ فَقَالَ یَا أَبَا مُحَمَّدٍ یَسْتَأْنِفُ الدَّاعِی مِنَّا دُعَاءً جَدِیداً كَمَا دَعَا إِلَیْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخَذْتُ بِفَخِذِهِ فَقُلْتُ أَشْهَدُ أَنَّكَ إِمَامِی فَقَالَ أَمَا إِنَّهُ سَیُدْعَی كُلُّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ أَصْحَابُ الشَّمْسِ بِالشَّمْسِ وَ أَصْحَابُ الْقَمَرِ بِالْقَمَرِ وَ أَصْحَابُ النَّارِ بِالنَّارِ وَ أَصْحَابُ الْحِجَارَهِ بِالْحِجَارَهِ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از ابوبصیر که گفت: از ابوعبدالله علیه السلام درباره ی سخن امیرمؤمنان علیه السلام پرسیدم که فرموده اند: اسلام با غربت و تنهایی آغاز شد و به زودی به غربت پیشین خود بازگشت خواهد کرد، پس خوشا به حال غریبان، فرمود: ای ابومحمد، دعوت کننده ای از ما دعوتی تازه آغاز می کند، همانند دعوت پیامبر خدا صلی الله علیه وآله، پس پای ایشان را گرفتم و گفتم: گواهی می دهم شما پیشوای من هستید، پس فرمود: بدان که هر گروه را با پیشوای خود می خوانند، اصحاب خورشید را با خورشید، و اصحاب ماه را با ماه، و اصحاب آتش را با آتش، و اصحاب سنگ را با سنگ فرامی خوانند.

**[ترجمه]

توضیح

قال الجزری فیه إن الإسلام بدأ غریبا و سیعود غریبا كما بدأ فطوبی للغرباء أی أنه كان فی أول أمره كالغریب الوحید الذی لا أهل له عنده لقلّه المسلمین یومئذ و سیعود غریبا كما كان أی یقلّ المسلمون فی آخر الزمان فیصیرون كالغرباء فطوبی للغرباء أی الجنه لأولئك المسلمین الذین كانوا فی أول الإسلام و یكونون فی آخره و إنما خصّهم بها لصبرهم علی أذی الكفار أولا و آخرا و لزومهم دین الإسلام.

**[ترجمه]جزری در این مورد گفته است: این سخن که «اسلام با غربت و تنهایی آغاز شد و به زودی به غربت پیشین خود بازگشت خواهد کرد، پس خوشا به حال غریبان» یعنی در ابتدای راه به دلیل تعداد اندک مسلمانان در آن زمان مانند شخص تنها و غریبی بود که خانواده ای ندارد، و در آینده مانند گذشته غریب خواهد شد، یعنی در پایان دوران نیز مسلمانان اندک خواهند شد و مانند غریبان خواهند بود، پس خوشا به حال غریبان، یعنی بهشت برای چنین مسلمانانی است که در آغاز اسلام

و دوره ی پایـانی خواهنـد بود. و به وسـیله ی شـکیبایی بر آزار آغازین و پایانی مشـرکان و پایـداری بر اسـلام آن ها را ممتاز نموده است.

**[ترجمه]

«۱۱»

شی، تفسـیر العیاشـی عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السـلام لَا یُتْرَکُ الْأَرْضُ بِغَیْرِ إِمَامٍ یُحِلُّ حَلَالَ اللَّهِ وَ یُحَرِّمُ حَرَامَهُ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ یَوْمَ نَـدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ ثُمَّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله مَنْ مَاتَ بِغَیْرِ إِمَامٍ مَاتَ مِیتَةً جَاهِلِیَّةً فَمَدُّوا أَعْنَاقَهُمْ وَ فَتَحُوا أَعْیُنَهُمْ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَیْسَتِ الْجَاهِلِیَّةَ الْجَهْلَاءَ فَلَمَّا خَرَجْنَا مِنْ عِنْدِهِ

ص: ۱۲

فَقَالَ لَنَا سُلَيْمَانُ هُوَ وَ اللَّهِ الْجَاهِلِيَّةُ الْجَهْلَاءُ وَ لَكِنْ لَمَّا رَآكُمْ مَدَدْتُمْ أَعْنَاقَكُمْ وَ فَتَحْتُمْ أَعْيُنَكُمْ قَالَ لَكُمْ كَذَلِكَ.

**[ترجمه]تفسير عياشى: عمّار ساباطى، از امام صادق عليه السلام روايت كرده است كه فرمود: زمين هرگز از امامى كه حلال خدا را حلال كند و حرام خدا را حرام خالى نمى شود و اين معنى كلام خداوند است كه مى فرمايد: «يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» {روزى كه هر گروه را با پيشوايشان فرامى خوانند} پس فرمود: پيامبر خدا صلى الله عليه و آله فرموده است: هر كس بميرد بدون اين كه امام خود را بشناسد، به مرگ جاهليّت از دنيا رفته است. حاضران از تعجب گردن كشيدند و چشم گرد كردند، امام فرمود: منظور، جاهليت جَهلاء نيست. وقتى از نزد امام خارج شديم،

ص: ۱۲

سليمان به ما گفت: به خدا سوگند! منظور امام عليه السلام همان جاهليّت جَهلاء بود، اما وقتى امام تعجّب شما را ديد كه گردن كشيديد و چشم گرد كرديد، به شما چنان فرمود. - . تفسير عياشى ۲ : ۳۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۲»

شى، تفسير العياشى عَنْ بَشِيرٍ الدَّهَّانِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: أَنْتُمْ وَ اللَّهِ عَلَى دِينِ اللَّهِ ثُمَّ تَلَا يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ ثُمَّ قَالَ عَلِيٌّ إِمَامُنَا وَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِمَامُنَا كَمْ مِنْ إِمَامٍ يَجِي ءُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَلْعَنُ أَصْحَابَهُ وَ يَلْعَنُونَهُ وَ نَحْنُ ذُرِّيَّةُ مُحَمَّدٍ وَ أُمُّنَا فَاطِمَةُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ.

**[ترجمه]تفسير عياشى: بشير دَهّان از امام صادق عليه السلام روايت كرده است كه فرمود: به خدا سوگند! شما بر دين خدا هستيد. پس اين آيه را تلاوت فرمود: «يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» { روزى كه هر گروه را با پيشوايشان فرامى خوانند} پس فرمود: على امام ماست و رسول الله امام ماست، چه بسيار پيشوايان و رهبرانى كه روز قيامت به صحراى محشر مى آيند و ياران خود را نفرين مى كنند و آنها هم به او لعنت و نفرين مى گويند، ما نسل محمد صلى الله عليه و آله هستيم و فاطمه سلام الله عليها مادر ماست. - - تفسير عياشى ۲ : ۳۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۳»

شى، تفسير العياشى عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ قَالَ الْمُسْلِمُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ وَ لَسْتَ إِمَامَ الْمُسْلِمِينَ أَجْمَعِينَ قَالَ فَقَالَ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ إِلَى النَّاسِ أَجْمَعِينَ وَ لَكِنْ سَيَكُونُ بَعْدِي أَئِمَّةٌ عَلَى النَّاسِ مِنَ اللَّهِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَقُومُونَ فِي النَّاسِ فَيُكَذَّبُونَ وَ يُظْلَمُونَ أَلَا فَمَنْ تَوَلَّاهُمْ فَهُوَ مِنِّي وَ مَعِي وَ سَيَلْقَانِي أَلَا وَ مَنْ ظَلَمَهُمْ وَ أَعَانَ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَ كَذَّبَهُمْ فَلَيْسَ مِنِّي وَ لَا مَعِي وَ أَنَا مِنْهُ بَرِي ءٌ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: جابر از امام محمد باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: وقتی این آیه«یَوْمَ نَدْعُو کُلَّ أَنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» {روزی که هر گروه را با پیشوایشان فرامی خوانند} نازل شد، مسلمانان گفتند: ای رسول خدا! آیا تو امام همه مسلمانان نیستی؟ فرمود: من فرستاده خدا به سوی همه مردم هستم، اما بعد از من، از جانب خدا، از میان اهل بیت من، امامانی برای مردم خواهد بود، مردم آنها را تکذیب می کنند و آنها مورد ظلم و ستم واقع می شوند، بدانید هر کس دوستی و ولایت آنها را بپذیرد، او از من است و با من است و به زودی مرا ملاقات خواهد کرد، و بدانید هر کس به آنها ظلم کند یا یاریگر ظالم آنها باشد و آنها را تکذیب کند، از من نیست و همراه من نخواهد بود و من از او بیزارم.

**[ترجمه]

«۱۴»

وَ رُوِیَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی مِثْلُهُ وَ یَظْلِمُهُمْ أَئِمَّهُ الْکُفْرِ وَ الضَّلَالِ وَ أَشْیَاعُهُمْ.

**[ترجمه]و در حدیثی این جمله هم آمده است: و رهبران و سردمداران کفر و گمراهی و یارانشان به این امامان ظلم می کنند. - - تفسیر عیاشی ۲ : ۳۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۵»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَی قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ السَّمْعُ وَ الطَّاعَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّهِ السَّامِعُ الْمُطِیعُ لَا حُجَّهَ عَلَیْهِ وَ إِمَامُ الْمُسْلِمِینَ تَمَّتْ حُجَّتُهُ وَ احْتِجَاجُهُ یَوْمَ یَلْقَی اللَّهَ لِقَوْلِ اللَّهِ یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السلام فرمود: شنیدن و اطاعت کردن، درهای بهشت هستند، کسی که می شنود و اطاعت می کند حجتی علیه او نیست ، حجت و برهانِ امام مسلمانان، آن روز که خدا را ملاقات می کند کامل است؛ زیرا خداوند می فرماید: «یَوْمَ نَدْعُو کُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» {روزی که هر گروه را با پیشوایشان فرامی خوانند}. - - تفسیر عیاشی ۲ : ۳۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ بَشِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ إِنَّهُ کَانَ یَقُولُ مَا بَیْنَ أَحَدِکُمْ وَ بَیْنَ أَنْ یَغْتَبِطَ إِلَّا أَنْ تَبْلُغَ نَفْسُهُ هَاهُنَا وَ أَشَارَ بِإِصْبَعِهِ إِلَی حَنْجَرَتِهِ قَالَ ثُمَّ تَأَوَّلَ بِآیَاتٍ مِنَ الْکِتَابِ فَقَالَ أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْکُمْ مَنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ إِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِی یُحْبِبْکُمُ اللَّهُ قَالَ ثُمَّ قَالَ یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ فَرَسُولُ اللَّهِ إِمَامُکُمْ وَ کَمْ إِمَامٍ یَوْمَ الْقِیَامَهِ یَجِیءُ یَلْعَنُ أَصْحَابَهُ وَ یَلْعَنُونَهُ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: بشیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: ما بین هیچ یک از شما و رسیدن به آرزویش فاصله ای نیست، مگر به اندازه این که جانش به این جا برسد و با انگشت به حنجره خود اشاره فرمود، سپس کلام خود را با آیاتی از کتاب خدا تأویل و تبیین نمود و فرمود: «أَطِیعُواْ اللّهَ وَأَطِیعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِی الأَمْرِ مِنكُمْ» - - نساء/ ۵۹. -

{خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را (نیز) اطاعت کنید} و «مَّنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللّهَ» - - نساء/ ۸۰ - {هر کس از پیامبر فرمان بَرَد در حقیقت، خدا را فرمان برده} و «إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِی یُحْبِبْكُمُ اللّهُ» - - آل عمران/ ۳۱. - {(بگو): اگر خدا را دوست دارید از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد} و سپس فرمود: «یَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» پس رسول خدا صلی الله علیه و آله امام شماست و چه بسیار رهبران و پیشوایانی که روز قیامت می آیند و اصحاب خود را نفرین می کنند و پیروانشان نیز ایشان را لعن می کنند. - - تفسیر عیاشی ۲ : ۳۲۶ -

ص: ۱۳

**[ترجمه]

«۱۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحَدِهِمَا علیهما السلام أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ یَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ فَقَالَ مَا كَانُوا یَأْتَمُّونَ بِهِ فِی الدُّنْیَا وَ یُؤْتَی بِالشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ فَیُقْذَفَانِ فِی جَهَنَّمَ وَ مَنْ كَانَ یَعْبُدُهُمَا.

ص: ۱۳

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: محمد از امام محمد باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام روایت کرده است که از امام درباره آیه: «یَوْمَ نَدْعُو کُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» {روزی که هر گروه را با پیشوایشان فرامی خوانند} سؤال شد، فرمود: امام کسی است

که در دنیا به او اقتدا می کردند؛ و خورشید و ماه را می آورند و به همراه هر کس که آن دو را پرستیده است، در آتش می اندازند. - - تفسیر عیاشی ۲ : ۳۲۷ -

**[ترجمه]

«۱۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ هَمَّام قَالَ قَالَ الرِّضَا علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ قَالَ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ قَالَ اللَّهُ أَ لَیْسَ عَدْلًا مِنْ رَبِّکُمْ أَنْ نُوَلِّیَ کُلَّ قَوْمٍ مَنْ تَوَلَّوْا قَالُوا بَلَی قَالَ فَیَقُولُ تَمَیَّزُوا فَیَتَمَیَّزُونَ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: اسماعیل بن همّام از امام رضا علیه السلام درباره این آیه «یَوْمَ نَدْعُو کُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» {روزی که هر گروه را با پیشوایشان فرامی خوانند} روایت کرده است که امام فرمود: روز قیامت خداوند می فرماید: آیا از جانب پروردگارتان عادلانه است که هر گروهی از مردم را به پیشوایی که متولی آنان بوده بسپاریم؟ می گویند: بله، البته عادلانه است، و خدا می فرماید: پس از هم جدا شوید و آن گاه هر قوم از دیگران جدا می ایستند. - - تفسیر عیاشی ۲ : ۳۲۷ -

**[ترجمه]

«۱۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْدَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنْ کُنْتُمْ تُرِیدُونَ أَنْ تَکُونُوا مَعَنَا یَوْمَ الْقِیَامَهِ لَا یَلْعَنُ بَعْضُکُمْ بَعْضاً فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا فَإِنَّ اللَّهَ یَقُولُ یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: محمد بن حمدان از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: اگر می خواهید روز قیامت همراه ما باشید، همدیگر را نفرین نکنید، از خدا بترسید و او را اطاعت کنید که خدا می فرماید: «یَوْمَ نَدْعُو کُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» {روزی که هر گروه را با پیشوایشان فرامی خوانند}. - - تفسیر عیاشی ۲ : ۳۲۷ -

**[ترجمه]

«۲۰»

شف، کشف الیقین مِنْ کِتَابِ الْمَعْرِفَهِ تَأْلِیفِ عَبَّادِ بْنِ یَعْقُوبَ الرَّوَاجِنِیِّ، (۱)عَنْ أَبِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَسْعُودِیِّ (۲)عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِیرَهَ (۳)عَنْ صَخْرِ بْنِ الْحَکَمِ الْفَزَارِیِّ عَنْ حَنَانِ بْنِ الْحَرْبِ الْأَزْدِیِّ (۴)عَنِ الرَّبِیعِ بْنِ جَمِیلٍ عَنْ مَالِکِ بْنِ ضَمْرَهَ الرَّوَّاسِیِّ عَنْ أَبِی ذَرٍّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا أَنْ سُیِّرَ أَبُو ذَرٍّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ اجْتَمَعَ هُوَ وَ عَلِیٌّ علیه السلام وَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ قَالَ أَ لَسْتُمْ

تَشْهَدُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ أُمَّتِی تَرِدُ عَلَیَّ الْحَوْضَ عَلَی خَمْسِ رَایَاتٍ أَوَّلُهَا رَایَهُ الْعِجْلِ فَأَقُومُ فَآخُذُ بِیَدِهِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِیَدِهِ اسْوَدَّ

ص: ۱۴

۱- قال ابن الأثیر فی اللباب «ج ۱ ص ۴۷۷»: الرواجنیّ بفتح الراء و سکون الالف و کسر الجیم و فی آخرها نون، قال السمعانیّ: سألت استاذی الحافظ إسماعیل بن محمّد بن الفضل الأصفهانیّ عن هذه النسبه فقال: هذا نسب أبی سعید عباد بن یعقوب البخاری، و أصل هذه النسبه الدواجن بالدال المهمله و هی جمع داجن و هی الشاه التی تسجن فی البیوت فجعلها الناس: الرواجن بالراء و نسب عباد إلی ذلک، هکذا قال و لم یسنده إلی أحد، قال: و ظنی أن الرواجن بطن من بطون القبائل- و اللّه أعلم- روی عباد عن شریک و غیره، روی عنه الأئمّه: البخاری و غیره و کان شیعیا انتهی. و قال ابن حجر فی التقریب «ص ۲۵۲»: عباد بن یعقوب الرواجنیّ- بتخفیف الواو و بالجیم المکسوره و النون الخفیفه- أبو سعید الکوفیّ صدوق رافضی، حدیثه فی البخاری مقرون، بالغ ابن حبان فقال: یستحق الترک، من العاشره مات سنه «۲۵۰» انتهی. و فی تنقیح المقال «ج ۲ ص ۱۲۳» عن الذهبی فی مختصره أنّه شیعی وثقه أبو حاتم توفّی سنه ۲۷۱. قلت: یوجد ترجمته فی غیر واحد من تراجم العامّه و الخاصّه

۲- نسبه إلی مسعود والد عبد اللّه بن مسعود، اسمه عبد اللّه بن عبد الملک بن أبی عبیده بن عبد اللّه ابن مسعود.

۳- بفتح الحاء و کسر الصاد المهملتین هو أبو نعمان الأزدیّ الکوفیّ.

۴- فی موضع من کتاب الیقین: حیان بن الحرث الأزدیّ یکنی أبا عقیل.

وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ تَبِعَهُ فَأَقُولُ مَا ذَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ مَزَّقْنَاهُ وَ اضْطَهَدْنَا الْأَصْغَرَ وَ ابْتَزَزْنَاهُ حَقَّهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا ذَاتَ الشِّمَالِ فَيُصْرَفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةُ فِرْعَوْنِ أُمَّتِي فِيهِمْ أَكْثَرُ النَّاسِ وَ هُمُ الْمُبَهْرَجُونَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا الْمُبَهْرَجُونَ أَ بَهْرَجُوا الطَّرِيقَ قَالَ لَا وَ لَكِنَّهُمْ بَهْرَجُوا دِينَهُمْ وَ هُمُ الَّذِينَ يَغْضَبُونَ لِلدُّنْيَا وَ لَهَا يَرْضَوْنَ وَ لَهَا يَسْخَطُونَ وَ لَهَا يَنْصِبُونَ فَآخُذُ بِيَدِ صَاحِبِهِمْ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ تَبِعَهُ فَأَقُولُ مَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ مَزَّقْنَاهُ وَ قَاتَلْنَا الْأَصْغَرَ وَ قَتَلْنَاهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا طَرِيقَ أَصْحَابِكُمْ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةُ فُلَانٍ وَ هُوَ إِمَامُ خَمْسِينَ أَلْفاً مِنْ أُمَّتِي فَأَقُومُ فَآخُذُ بِيَدِهِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ تَبِعَهُ فَأَقُولُ مَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ عَصَيْنَاهُ وَ خَذَلْنَا الْأَصْغَرَ وَ خَذَلْنَا عَنْهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا سَبِيلَ أَصْحَابِكُمْ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً ثُمَّ يَرِدُ عَلَيَّ الْمُخْدَجُ بِرَايَتِهِ وَ هُوَ إِمَامُ سَبْعِينَ أَلْفاً مِنْ أُمَّتِي فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ تَبِعَهُ فَأَقُولُ مَا ذَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ عَصَيْنَاهُ وَ قَاتَلْنَا الْأَصْغَرَ فَقَتَلْنَاهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا سَبِيلَ أَصْحَابِكُمْ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً ثُمَّ يَرِدُ عَلَيَّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ فَأَقُومُ فَآخُذُ بِيَدِهِ فَيَبْيَضُّ وَجْهُهُ وَ وُجُوهُ أَصْحَابِهِ فَأَقُولُ مَا ذَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ اتَّبَعْنَا الْأَكْبَرَ وَ صَدَّقْنَاهُ وَ وَازَرْنَا الْأَصْغَرَ وَ نَصَرْنَاهُ وَ قُتِلْنَا مَعَهُ فَأَقُولُ رَوُّوا فَيَشْرَبُونَ شَرْبَةً لَا يَظْمَئُونَ بَعْدَهَا أَبَداً إِمَامُهُمْ كَالشَّمْسِ الطَّالِعَةِ وَ وُجُوهُهُمْ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ أَوْ كَانُوا كَأَضْوَإِ نَجْمٍ فِي السَّمَاءِ قَالَ أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ عَلَى ذَلِكَ قَالُوا بَلَى قَالَ وَ أَنَا عَلى ذلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ.

**[ترجمه]کشف اليقين: از كتاب معرفت تأليف عباد بن يعقوب رواجنى - . ابن اثير در اللباب «ج ۱ ص ۴۷۷»: گفته است: «رواجنى» با فتحه ى راء و سكون الف و كسره ى جيم با نون در پايان آن است. و سمعانى گفته است: از استادم حافظ اسماعيل محمدبن فضل اصفهانى درباره ى اين نسبت پرسيدم، پاسخ داد: اين نسب ابوسعيد عباد بن يعقوب بخارى است، و أصل اين نسبت «الدواجن» با دال بى نقطه است كه جمع داجن و به معناى گوسفندى است كه درخانه زندانى مى شود. سپس مردم آن را به «رواجن» با راء تبديل كردند. و عباد را به آن نسبت دادند. چنين گفته و سند آن را از جايى ذكر نكرده است. گفت: گمان من اين است كه رواجن گروه اندكى از گروه هاى يكى از قبايل باشد، و اللّه أعلم- عباد از شريك و غير او روايت كرده است، كسانى كه از او روايت كرده اند امام بخارى و ديگران، و او شيعه بوده است. پايان.

و ابن حجر در التقريب «ص ۲۵۲»گفته است: عباد بن يعقوب رواجنىّ- بدون تشديد واو و با جيم مكسور و نون بدون تشديد- أبو سعيد كوفى، راستگو و رافضى است، حديث او در بخارى پيوسته است، ابن حبان رسيد و گفت: سزاوار ترک كردن است، دهمين ماه سال « ۲۵۰» از دنيا رفت. پايان. و در تنقيح المقال «ج ۲ ص ۱۲۳» از ذهبى در مختصر او آمده كه او شيعه و مورد اعتماد بوده كه در سال۲۷۱ از دنيا رفت. مى گويم: سرگذشت او در بيش از يک كتاب از زندگى نامه هاى شيعه و اهل سنت آمده است. - ، از ابوعبدالرحمن مسعودى - . نسبت او را به مسعود پدر عبد اللّه بن مسعود داده اند، نامش عبد اللّه بن عبد الملک بن أبى عبيده بن عبد اللّه ابن مسعود است. - ،

از حارث بن حصيره - . با فتحه ى حاء و كسره ى صاد، همان أبو نعمان ازدى كوفى است. - ،

از صخربن حکم فزاری از حنان بن حرب ازدی - . در جایی از کتاب یقین آمده است: حیان بن حرث ازدی است که کنیه اش ابوعقیل است.

- ،

از ربیع بن جمیل، از مالک بن ضمره رواسی از ابوذر رضی اللّه عنه، گفت: هنگامی که ابوذر را از شهر بیرون کردند، او و علی علیه السلام و مقداد بن اسود گرد هم آمدند و گفتند: آیا شما گواهی نمی دهید که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: امت من با پنج پرچم بر حوض وارد می شوند: اولین آن ها پرچم گوساله است، پس من برمی خیزم و دستش را می گیرم، هنگامی که چنین کردم

ص: ۱۴

رویش سیاه شده وپاهایش سست گردد و همه ی وجودش به لرزه افتد، و هرکس چنین کرده باشد نیز چون او شود. سپس می گویم: درباره ی دو امانت گرانبها که پس از خود به جای گذاشتم چگونه رفتار کردید؟ آن ها می گویند: امانت بزرگ تر را تکذیب کردیم و آن را پاره پاره نمودیم، و به امانت کوچک تر ستم کردیم و حقش را به زور از او گرفتیم. پس در این حال می گویم: به گروه شمال وارد شوید. سپس در حالی که تشنه و سیاه روی هستند بازمی گردند در حالی که قطره ای از آب حوض به آن ها داده نمی شود.

سپس پرچم فرعون امت من وارد می شود که بیش تر مردم زیر آن پرچم هستند. آنان هدر رفته و باطل هستند. گفتم: ای پیامبر خدا، آنان چه کسانی هستند؟ آیا راه را هدر داده اند؟ فرمود: نه، بلکه دین خود را هدر داده اند؛ کسانی هستند که برای دنیا خشمگین می شوند و برای آن شادمان و خشنود می گردند و برای آن به رنج و سختی می افتند. پس دست سردسته ی آن ها را خواهم گرفت، هنگامی که دستش را بگیرم رویش سیاه شده وپاهایش سست گردد و همه ی وجودش به لرزه افتد، و هرکس چنین کرده باشد نیز چون او شود. سپس می گویم: درباره ی دو امانت گرانبها که پس از خود به جای گذاشتم چگونه رفتار کردید؟ آن ها می گویند: امانت بزرگ تر را دروغ شمردیم و با امانت کوچک تر جنگیدیم و او را کشتیم. پس

می گویم: به گروه یاران خود درآیید. سپس در حالی که تشنه و سیاه روی هستند بازمی گردند در حالی که قطره ای از آب حوض به آن ها داده نمی شود. سپس پرچم فلانی وارد شود که او سردسته ی پنجاه هزار نفر از امت من بوده است. پس برمی خیزم و دستش را می گیرم، در این هنگام رویش سیاه شده وپاهایش سست گردد و همه ی وجودش به لرزه افتد، و هرکس چنین کرده باشد نیز چون او شود. سپس می گویم: درباره ی دو امانت گرانبها که پس از خود به جای گذاشتم چگونه رفتار کردید؟ می گویند: امانت بزرگ تر را دروغ شمردیم و کوچک تر را خوار شمردیم و یارانش را به ترک او وادار نمودیم. پس می گویم: به گروه یاران خود درآیید. سپس در حالی که تشنه و سیاه روی هستند بازمی گردند در حالی که قطره ای از آب حوض به آن ها داده نمی شود. سپس کسی که پرچمی ناقص دارد وارد می شود که پیشوای هفتاد هزار تن از امت من بوده است. در این هنگام دست او را می گیرم، رویش سیاه شده وپاهایش سست گردد و همه ی وجودش به لرزه افتد، و هرکس چنین کرده باشد نیز چون او شود. سپس می گویم: درباره ی دو امانت گرانبها که پس از خود به جای گذاشتم

چگونه رفتار کردید؟ می گویند: امانت بزرگ تر را دروغ شمردیم و آن را نافرمانی نمودیم، و با امانت کوچک تر پیکار کردیم و او را کشتیم. پس می گویم: به گروه یاران خود درآیید. سپس در حالی که تشنه و سیاه روی هستند بازمی گردند در حالی که قطره ای از آب حوض به آن ها داده نمی شود. سپس کسی که پرچمی ناقص دارد وارد می شود که پیشوای هفتاد هزار تن از امت من بوده است. در این هنگام امیرمؤمنان و فرمانده ی سپیدرویان بر من وارد می شود، من برخاسته و دستش را می گیرم، چهره ی خودش و یارانش نورانی می شود. پس می گویم: پس از من با دو امانتی که در میان شما به جای گذاشتم چه کردید؟ پاسخ می دهند: از امانت بزرگ تر پیروی نمودیم و آن را تصدیق کردیم و امانت کوچک تر را یاری و کمک نمودیم و همراه او کشته شدیم. پس می گویم: بنوشید و سیراب شوید، آن ها شربتی می نوشند که پس از آن هرگز تشنه نخواهند شد. امام آنان مانند خورشید روشنایی بخش است و چهره های آن ها مانند ماه شب بدر است. یا این که آنان مانند نورانی ترین ستاره ی آسمان هستند. گفت: آیا شما بر آن گواه نیستید؟ گفتند: بله، فرمود: و من نیز از گواهی دهندگان بر این هستم.

**[ترجمه]

بیان

قال فی القاموس البهرج الباطل و الردی و المباح و البهرجه أن

ص: ۱۵

تعدل بالشی ء عن الجادّه القاصده إلی غیرها و المبهرج من المیاه المهمل الذی لا یمنع عنه و من الدماء المهدر و قول أبی محجن لابن أبی وقاص بهرجتنی أی هدرتنی بإسقاط الحد عنی انتهی و الرجل الثالث هو عثمان و إنما لم یذکر معاویه لأنه من أتباعه و المخدج هو ذو الثدیه رئیس الخوارج و سیأتی هذا الخبر بأسانید جمه من طرق الخاص و العام فی أبواب فضائل أمیر المؤمنین علیه السلام و فی کتاب الفتن مع شرحه.

**[ترجمه]در قاموس گفته است: «البهرج» یعنی باطل و بیهوده و مباح، و «البهرجه» یعنی

ص: ۱۵

چیزی را از مسیر مستقیم آن خارج کنی، و آب مبهرج یعنی آب هدر رفته ای که کسی از آن جلوگیری نمی کند، و درباره ی خون یعنی هدر رفته و مباح. و سخن ابومحجن به فرزند أبی وقاص که گفت: «بهرجتنی» یعنی با برداشتن حد از من، خونم را مباح کردی. پایان.

و سومین شخص عثمان است، و نام معاویه را نیاورده است زیرا از پیروان او بوده است. و «المخدج» همان ذوثدیه رئیس خوارج است و داستان او با سندهای کافی طرق خاص و عام در أبواب فضائل امیر مؤمنان علیه السلام و در کتاب فتن به همراه شرح آن خواهد آمد.

**[ترجمه]

باب ۲۰ صفه الحوض و ساقیه صلوات الله علیه

الآیات

الکوثر: «إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ»(۲)

lt;meta info="-«إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ» - . کوثر / ۱ -

{همانا ما به تو کوثر عطا کردیم»

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله: اختلفوا فی تفسیر الکوثر فقیل هو نهر فی الجنه عن عائشه و ابن عمر

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَمَّا نَزَلَ إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمِنْبَرَ فَقَرَأَهَا عَلَی النَّاسِ فَلَمَّا نَزَلَ قَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هَذَا الَّذِی أَعْطَاکَهُ اللَّهُ قَالَ نَهَرٌ فِی الْجَنَّهِ أَشَدُّ بَیَاضاً مِنَ اللَّبَنِ وَ أَشَدُّ اسْتِقَامَهً مِنَ الْقِدْحِ حَافَتَاهُ قِبَابُ الدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ تَرِدُهُ طَیْرٌ خُضْرٌ لَهَا أَعْنَاقٌ کَأَعْنَاقِ الْبُخْتِ قَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَنْعَمَ تِلْکَ الطَّیْرَ قَالَ أَ فَلَا أُخْبِرُکُمْ بِأَنْعَمَ مِنْهَا قَالُوا بَلَی قَالَ مَنْ أَکَلَ

الطَّائِرَ وَ شَرِبَ الْمَاءَ فَازَ بِرِضْوَانِ اللَّهِ تَعَالَى.

وَ رُوِيَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: نَهَرٌ فِي الْجَنَّهِ أَعْطَاهُ اللَّهُ نَبِيَّهُ عِوَضاً مِنِ ابْنِهِ.

و قيل هو حوض النبی صلی الله علیه و آله الذی يكثر الناس عليه يوم القيامه عن عطاء

وَ قَالَ أَنَسٌ بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ يَوْمٍ بَيْنَ أَظْهُرِنَا إِذْ أَغْفَى إِغْفَاءً ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مُتَبَسِّماً فَقُلْتُ مَا أَضْحَكَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ آنِفاً سُورَهٌ فَقَرَأَ سُورَهَ الْكَوْثَرِ ثُمَّ قَالَ أَ تَدْرُونَ مَا الْكَوْثَرُ قُلْنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّهُ نَهَرٌ وَعَدَنِيهِ رَبِّي عَلَيْهِ خَيْراً كَثِيراً هُوَ حَوْضِي تَرِدُ عَلَيْهِ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَهِ آنِيَتُهُ عَدَدُ نُجُومِ السَّمَاءِ فَيُخْتَلَجُ الْقَرْنُ مِنْهُمْ فَأَقُولُ يَا رَبِّ إِنَّهُمْ مِنْ أُمَّتِي فَيُقَالُ إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا

بَعْدَکَ أَوْرَدَهُ مُسْلِمٌ فِی الصَّحِیحِ.

و قیل الکوثر الخیر الکثیر عن ابن عباس و ابن جبیر و مجاهد و قیل هو النبوه و الکتاب عن عکرمه و قیل القرآن عن الحسن و قیل هو کثره الأصحاب و الأشیاع عن أبی بکر بن عیاش و قیل هو کثره النسل و الذریه و قد ظهرت الکثره فی نسله من ولد فاطمه علیها السلام حتی لا یحصی عددهم و اتصل إلی یوم القیامه مددهم و قیل هو الشفاعه رووه عن الصادق علیه السلام و اللفظ محتمل للکل فیجب أن یحمل علی جمیع ما ذکر من الأقوال فقد أعطاه الله سبحانه الخیر الکثیر فی الدنیا و وعده الخیر الکثیر فی الآخره و جمیع هذه الأقوال تفصیل للجمله التی هی الخیر الکثیر فی الدارین.

**[ترجمه]طبرسی رحمه الله گفته است: درباره ی معنای کوثر اختلاف نظر وجود دارد، گفته شده نام رودخانه ای در بهشت است. از عایشه و ابن عمر آمده که ابن عباس گفت: هنگامی که سوره ی إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ نازل شد، پیامبر خدا صلی الله علیه وآله بر بالای منبر قرار گرفته و سوره را برای مردم تلاوت کردند. هنگامی که پایین آمدند مردم گفتند: ای پیامبرخدا، این چیست که خداوند به شما عطا فرموده است؟ فرمود: رودخانه ای است در بهشت که از شیر سپیدتر و از تیر بدون پیکان استوارتر است. کناره های آن را گنبدهایی از در ویاقوت در میان گرفته است. پرنده ای سبزرنگ از آن می نوشد که گردنش مانند شتران بخت کشیده و قوی است. گفتند: ای پیامبر خدا، این پرنده چه فراخ نعمت است، فرمود: آیا شما را از کسی آگاه کنم که از این پرنده نیکو حال تر است؟ گفتند: بله. فرمود: آن کس که از این پرنده می خورد و از آب رودخانه می نوشد، او با خشنودی خداوند متعال رستگار گردد.

و از اباعبدالله علیه السلام روایت شده که فرمود: رودخانه ای در بهشت است که خداوند آن را به پیامبر در مقابل فرزند ایشان عطا کرد.

و گفته شده حوض پیامبر صلی الله علیه وآله است که در روز قیامت مردم بسیاری از آن بهره مند گردند.

و انس گفت: روزی پیامبر خدا صلی الله علیه وآله در میان ما بودند که به خواب کوتاهی رفتند. پس مدتی سر را بلند کرده و تبسمی کردند. گفتم: ای پیامبر خدا، چه چیز شما را به خنده واداشته است؟ فرمود: هم اکنون سوره ای بر من نازل شد. پس سوره ی کوثر را تلاوت کرده و سپس فرمودند: آیا می دانید کوثر چیست؟ گفتیم: خدا و پیامبرش آگاه ترند. جویباری است که پروردگارم به واسطه ی آن وعده ی خیر فراوان به من داده است. آن حوض من است که در روز قیامت امت من بر آن وارد می شوند و ظرف های آن به تعداد ستارگان است. گروهی از مردم از آن دور داشته می شوند، من می گویم: پروردگارا این ها از مردم امت من هستند. پس گفته می شود: تو نمی دانی آنان پس از تو چه بدعتی ایجاد کردند.

ص: ۱۶

مسلم نیز این حدیث را در صحیح خود وارد کرده است.

و گفته شده کوثر به معنای خیر فراوان است که از ابن عباس و ابن جبیر و مجاهد روایت شده است. و گفته شده به معنای نبوت و کتاب است، که از عکرمه نقل شده است. و از حسن روایت است که به معنای قرآن است. و از ابوبکر بن عیاش

روایت است که به معنای بسیاری یاران و پیروان است. و نیز گفته شده به معنای برکت در نسل و فرزندان است. چرا که برکت در فرزندان ایشان از نسل فاطمه ی زهرا علیها السلام به حدی است که تعدادشان به شماره در نیاید و تا روز قیامت ادامه داشته باشد. و از امام صادق علیه السلام روایت کرده اند که به معنای شفاعت است. و این لفظ همه ی معانی را می تواند در بر داشته باشد. پس لازم است همه ی معانی که گفته شد را در نظر داشته باشیم. که همانا خداوند در دنیا به ایشان خیر فراوان عطا فرموده و به ایشان وعده ی خیر فراوان در آخرت داده است. و همه ی سخنان و نظراتی که بیان شد توضیح مفصلی از بیان این خیر فراوان در دو جهان است.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

بشا، بشاره المصطفی جا، المجالس للمفید ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ ابْنِ قُولَوَیْهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَامِرٍ عَنِ الْمُعَلَّی بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمْهُورٍ الْعَمِّیِّ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی مُحَمَّدٍ الْوَابِشِیِّ عَنْ أَبِی الْوَرْدِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ الْبَاقِرَ علیهما السلام یَقُولُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ جَمَعَ اللَّهُ النَّاسَ فِی صَعِیدٍ وَاحِدٍ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ عُرَاهً حُفَاهً فَیُوقَفُونَ عَلَی طَرِیقِ الْمَحْشَرِ حَتَّی یَعْرَقُوا عَرَقاً شَدِیداً وَ تَشْتَدَّ أَنْفَاسُهُمْ فَیَمْکُثُونَ کَذَلِکَ مَا شَاءَ اللَّهُ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ تَعَالَی فَلا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْساً قَالَ ثُمَّ یُنَادِی مُنَادٍ مِنْ تِلْقَاءِ الْعَرْشِ أَیْنَ النَّبِیُّ الْأُمِّیُّ قَالَ فَیَقُولُ النَّاسُ قَدْ أَسْمَعْتَ کُلًّا فَسَمِّ بِاسْمِهِ قَالَ فَیُنَادِی أَیْنَ نَبِیُّ الرَّحْمَهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ فَیَقُومُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَیَتَقَدَّمُ أَمَامَ النَّاسِ کُلِّهِمْ حَتَّی یَنْتَهِیَ إِلَی حَوْضٍ طُولُهُ مَا بَیْنَ أَیْلَهَ وَ صَنْعَاءَ فَیَقِفُ عَلَیْهِ ثُمَّ یُنَادِی بِصَاحِبِکُمْ فَیَقُومُ أَمَامَ النَّاسِ فَیَقِفُ مَعَهُ ثُمَّ یُؤَذِّنُ لِلنَّاسِ فَیَمُرُّونَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام فَبَیْنَ وَارِدٍ یَوْمَئِذٍ وَ بَیْنَ مَصْرُوفٍ فَإِذَا رَأَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ یُصْرَفُ عَنْهُ مِنْ مُحِبِّینَا أَهْلَ الْبَیْتِ بَکَی وَ قَالَ یَا رَبِّ شِیعَهُ عَلِیٍّ یَا رَبِّ شِیعَهُ عَلِیٍّ قَالَ فَیَبْعَثُ اللَّهُ عَلَیْهِ مَلَکاً فَیَقُولُ لَهُ مَا یُبْکِیکَ یَا مُحَمَّدُ قَالَ فَیَقُولُ وَ کَیْفَ لَا أَبْکِی لِأُنَاسٍ مِنْ شِیعَهِ أَخِی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ أَرَاهُمْ قَدْ صُرِفُوا تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ وَ مُنِعُوا مِنْ وُرُودِ حَوْضِی قَالَ فَیَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی قَدْ وَهَبْتُهُمْ لَکَ وَ صَفَحْتُ لَکَ عَنْ ذُنُوبِهِمْ وَ أَلْحَقْتُهُمْ بِکَ وَ بِمَنْ کَانُوا یَتَوَلَّوْنَ مِنْ ذُرِّیَّتِکَ وَ جَعَلْتُهُمْ فِی زُمْرَتِکَ وَ أَوْرَدْتُهُمْ حَوْضَکَ وَ قَبِلْتُ شَفَاعَتَکَ فِیهِمْ وَ أَکْرَمْتُکَ بِذَلِکَ

ص: ۱۷

ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام فَكَمْ مِنْ بَاكٍ يَوْمَئِذٍ وَ بَاكِيَةٍ يُنَادُونَ يَا مُحَمَّدَاهْ إِذَا رَأَوْا ذَلِكَ قَالَ فَلَا يَبْقَى أَحَدٌ يَوْمَئِذٍ كَانَ يَتَوَلَّانَا وَ يُحِبُّنَا إِلَّا كَانَ فِي حِزْبِنَا وَ مَعَنَا وَ وَرَدَ حَوْضَنَا.

-جا فس، تفسير القمى أبى عن ابن محبوب عن الوابشى عن أبى الورد مثله أقول قد أثبتنا الخبر فى باب صفه المحشر و اللفظ هناك لعلى بن إبراهيم و هاهنا للشيخ و بينهما اختلاف يسير.

**[ترجمه]بشاره المصطفى: امام باقر علیه السلام روایت می کند که ایشان فرمودند: در روز قیامت خداوند مردم را در حالی که پابرهنه و لخت می باشند، در یک سطح همسان جمع می کند و سپس آنان را در صحرای محشر نگه می دارد، تا این که به شدت عرق کنند و نفس هایشان به سختی بیرون آید، آنها هر آنچه خدا بخواهد در آن مکان درنگ می کنند، و منظور از آیه «فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا» {و جز صدایی آهسته نمی شنوی.} نیز همان است. ایشان فرمودند: سپس منادی ای از جانب عرش ندا می دهد: پیامبر امی کجاست؟ سپس مردم می گویند: صدایت را به ما رساندی، حال اسمش را بگو. سپس ندا می دهد کجاست پیامبر رحمت، کجاست محمد بن عبدالله امی؟ سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از جلوی مردم به پیش می آید تا این که به حوضی می رسد که طولش به اندازه فاصله بین «ایله» و «صنعاء» است. سپس بر آن می ایستد و امامتان را صدا می کند و ایشان از میان مردم به جلو می آید و در کنار ایشان می ایستد. سپس به مردم اجازه عبور داده می شود و آنان از حوض عبور می کنند و در آن روز مردم دو دسته اند؛ برخی وارد حوض می شوند و از ورود برخی به آن جلوگیری می شود. هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می بیند که برخی از دوستداران ما از حوض برگردانده می شوند، به گریه می افتد و می گوید: پروردگارا! شیعیان علی علیه السلام. ایشان ادامه می دهند: سپس خداوند فرشته ای را نزد آن حضرت می فرستد و به او می گوید: چه چیزی تو را به گریه انداخته است، ای محمد؟ آن حضرت پاسخ می دهند: من به خاطر برخی از شیعیان علی می‌گریم، دیدم که آنان به همراه جهنمیان برده شده و از ورود به حوضم منع شدند. سپس فرشته می گوید: خداوند می گوید که ای محمد! آنان را به تو بخشیده ام و به خاطر محبتشان نسبت به تو و عترتت، از گناهان آنها درگذشتم و آنان را به تو و کسی که ولایتش را پذیرفتند، ملحق نمودیم و آنان را در زمره تو قرار دادیم. حال آنان را به حوض خویش وارد کن.

ص: ۱۷

امام باقر علیه السلام می فرمایند: و چه مرد و زن گریانی که در آن روز با مشاهده این صحنه ندا می دهند: ای محمد! و در آن روز هر فردی که ولایت ما را پذیرفته باشد و دوستمان بدارد و از دشمنان ما بیزاری بجوید و نفرت داشته باشد، داخل در گروه ما می گردد و با ما می باشد و وارد حوض ما می شود - . تفسیر قمی : ۴۲۳ و مجالس مفید : ۱۷۰ - .

تفسیر قمی همانند آن را روایت کرده و می گویم ما این روایت را در باب صفه المحشر آوردیم و آنجا از علی بن ابراهیم نقل کردیم ولی در اینجا از شیخ و ما بین این دو روایت اختلاف کمی وجود دارد.

**[ترجمه]

جا، المجالس للمفید ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ هِلَالٍ الْمُهَلَّبِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ الْبَغْدَادِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّلْتِ عَنْ أَبِی کُدَیْبَهَ (۱)عَنْ عَطَاءٍ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ قَالَ لَهُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ مَا هُوَ الْکَوْثَرُ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَهَرٌ أَکْرَمَنِی اللَّهُ بِهِ قَالَ عَلِیٌّ إِنَّ هَذَا النَّهَرَ شَرِیفٌ فَانْعَتْهُ لَنَا یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ یَا عَلِیُّ الْکَوْثَرُ نَهَرٌ یَجْرِی تَحْتَ عَرْشِ اللَّهِ تَعَالَی مَاؤُهُ أَشَدُّ بَیَاضاً مِنَ اللَّبَنِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ وَ أَلْیَنُ مِنَ الزُّبْدِ وَ حَصَاهُ الزَّبَرْجَدُ وَ الْیَاقُوتُ وَ الْمَرْجَانُ حَشِیشُهُ الزَّعْفَرَانُ تُرَابُهُ الْمِسْکُ الْأَذْفَرُ قَوَاعِدُهُ تَحْتَ عَرْشِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَدَهُ فِی جَنْبِ (۲)عَلِیٍّ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ قَالَ یَا عَلِیُّ إِنَّ هَذَا النَّهَرَ لِی وَ لَکَ وَ لِمُحِبِّیکَ مِنْ بَعْدِی.

-بشا، بشاره المصطفی عن ابن شیخ الطائفه عن أبیه عن المفید مثله- قب، المناقب لابن شهرآشوب ابن جبیر و ابن عباس مثله.

**[ترجمه]مجالس مفید: عبد اللّه بن عباس گوید: چون سوره «إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ » {ما به تو کوثر دادیم} نازل شد، علی بن ابی طالب علیه السلام عرض کرد: ای رسول خدا کوثر چیست؟ فرمود: نهری است، که خداوند بمن کرامت نموده است. علی علیه السلام عرض کرد: این نهر گرانقدر است، پس آن را برای ما توصیف کن ای رسول خدا. فرمود:آری ای علی، کوثر نهری است که از زیر عرش خدا- عزّ و جلّ- جاری است، آبش از شیر سفیدتر، و از عسل شیرین تر، و از کره نرم تر است، سنگریزه هایش زبرجد و یاقوت و مرجان، گیاهش زعفران، خاکش مشک خوشبو، و پایه هایش بزیر عرش خدا- عزّ و جلّ- استوار است. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله دست بپهلوی امیر المؤمنین علیه السلام زد و فرمود: علی! این نهر از آن من و تو و دوستان تو پس از من خواهد بود -. مجالس مفید : ۱۷۳ - .

بشاره المصطفی از مفید همانند آن را روایت کرده و المناقب از ابن عباس نیز همانند آن را روایت کرده.

**[ترجمه]

«۳»

ج، الإحتجاج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَعْطَانِی نَهَراً فِی السَّمَاءِ مَجْرَاهُ تَحْتَ الْعَرْشِ عَلَیْهِ أَلْفُ أَلْفِ قَصْرٍ لَبِنَهٌ مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهٌ مِنْ فِضَّهٍ حَشِیشُهَا الزَّعْفَرَانُ وَ رَضْرَاضُهَا الدُّرُّ وَ الْیَاقُوتُ وَ أَرْضُهَا الْمِسْکُ الْأَبْیَضُ فَذَلِکَ خَیْرٌ لِی وَ لِأُمَّتِی وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ تَعَالَی إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ الْخَبَرَ.

۱- هکذا فی النسخ؛ و الصحیح کما فی الأمالی المطبوع: «أبو کدینه» و هو یحیی بن المهلب البجلیّ الکوفیّ المترجم فی التقریب ص ۵۵۵.

۲- فی المصدرین: علی جنب اه. م.

**[ترجمه]احتجاج: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خداوند عزّ و جلّ نهری در بهشت به من عطا فرموده که از زیر عرش می‌گذرد و هزار هزار قصر بر آن است که یک آجر آن زرّین است و آجری دیگر سیمین و گیاهش زعفران است و سنگریزه‌اش درّ و یاقوت است و زمینش از مشک سفید است و آن فضلی برای من و برای امّت من است و این کلام خداوند متعال است که فرمود: «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» تا آخر حدیث - . احتجاج : ۴۹ - .

ص: ۱۸

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی صفه الکوثر طینه المسک و رضراضه التوم الرضراض الحصی الصغار و التوم الدر.

**[ترجمه]جزری در وصف کوثر که آمده «طینه المسک و رضراضه التوم» گوید: رضراض به معنی سنگریزه های کوچک و توم درّ است.

**[ترجمه]

«۴»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَعْبَدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرِّضَا عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِحَوْضِي فَلَا أَوْرَدَهُ اللَّهُ حَوْضِي الْخَبَرَ.

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه السّلام: از پدران خود نقل کرد که حضرت رسول صلی اللّٰه علیه و آله روایت فرمود: که هر کس به حوض من (حوض کوثر) ایمان نیاورد، خداوند او را بر آن حوض نرساند تا آخر حدیث - . عیون : ۷۸ - .

**[ترجمه]

«۵»

لی، الأمالی للصدوق حَمْزَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَعْبَدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَلِيُّ أَنْتَ أَخِي وَ وَزِيرِي وَ صَاحِبُ لِوَائِي فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أَنْتَ صَاحِبُ حَوْضِي مَنْ أَحَبَّكَ أَحَبَّنِي وَ مَنْ أَبْغَضَكَ أَبْغَضَنِي.

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: ای علی تو برادر، وزیر و پرچمدار منی در دنیا و آخرت و تو

صاحب حوضی هر که دوستت دارد دوستم دارد و هر که دشمنت دارد دشمن من باشد - . امالی صدوق : ۳۷ - .

**[ترجمه]

«۶»

لی، الأمالی للصدوق مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْقُرَشِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ یَتَخَلَّصَ مِنْ هَوْلِ الْقِیَامَهِ فَلْیَتَوَلَّ وَلِیِّی وَ لْیَتَّبِعْ وَصِیِّی وَ خَلِیفَتِی مِنْ بَعْدِی عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ فَإِنَّهُ صَاحِبُ حَوْضِی یَذُودُ عَنْهُ أَعْدَاءَهُ یَسْقِی أَوْلِیَاءَهُ فَمَنْ لَمْ یُسْقَ مِنْهُ لَمْ یَزَلْ عَطْشَاناً وَ لَمْ یَرْوِ أَبَداً وَ مَنْ سُقِیَ مِنْهُ شَرْبَهً لَمْ یَشْقَ وَ لَمْ یَظْمَأْ أَبَداً الْخَبَرَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هر کدام شما که خواهد از هراس این روز برکنار باشد باید پیرو ولی من و تابع وصی و خلیفه بعد از من علی بن ابی طالب علیه السلام باشد که او صاحب حوض من است و دشمنانش را از آن طرد کند و دوستانش را از آن سیراب نماید و هر که از آن ننوشد همیشه تشنه است و هرگز سیراب نشود و هر که از آن شربتی نوشد هرگز تشنه نشود تا آخر حدیث - امالی صدوق : ۱۶۸ - .

**[ترجمه]

«۷»

فس، تفسیر القمی قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ فِی مَسْجِدِ الْخَیْفِ إِنِّی فَرَطُکُمْ وَ أَنْتُمْ وَارِدُونَ عَلَیَّ الْحَوْضَ حَوْضٌ عَرْضُهُ مَا بَیْنَ بُصْرَی وَ صَنْعَاءَ فِیهِ قِدْحَانٌ مِنْ فِضَّهٍ عَدَدَ النُّجُومِ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: پیامبر صلی الله علیه و آله در حِجّه الوداع در مسجد «خَیف» فرمود: من پیش از شما بر حوض وارد می شوم و شما در کنار حوض بر من وارد می شوید؛ حوضی که عرض آن به اندازه فاصله بین بُصری و صنعاء است و در آن قدح هایی از نقره به تعداد ستارگان است تا پایان حدیث - . تفسیر قمی : ۴ - .

**[ترجمه]

«۸»

ل، الخصال بِالْأَسَانِیدِ الْکَثِیرَهِ عَنْ حُذَیْفَهَ بْنِ أَسِیدٍ مِثْلَهُ (۱)

**[ترجمه]خصال: مانند حدیث فوق در خصال نیز ذکر شده است - . خصال ۱ : ۳۴ - .

**[ترجمه]

«۹»

ل، الخصال فِی الْأَرْبَعِمائَه، قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام أَنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ وَ مَعِی عِتْرَتُهُ عَلَی الْحَوْضِ فَمَنْ أَرَادَنَا فَلْیَأْخُذْ بِقَوْلِنَا وَ لْیَعْمَلْ بِعِلْمِنَا فَإِنَّ لِکُلِّ أَهْلِ بَیْتٍ نجیب (نَجِیباً) وَ لَنَا شَفَاعَهً وَ لِأَهْلِ مَوَدَّتِنَا شَفَاعَهً فَتَنَافَسُوا فِی لِقَائِنَا عَلَی الْحَوْضِ فَإِنَّا نَذُودُ عَنْهُ أَعْدَاءَنَا وَ نَسْقِی مِنْهُ أَحِبَّاءَنَا وَ أَوْلِیَاءَنَا وَ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ شَرْبَهً لَمْ یَظْمَأْ بَعْدَهَا أَبَداً حَوْضُنَا

ص: ۱۹

۱- مع اختلاف. م.

مُتَّرِعٌ فِيهِ مَثْعَبَانِ (۱)يَنْصَبَّانِ مِنَ الْجَنَّهِ أَحَدُهُمَا مِنْ تَسْنِيمٍ وَ الْآخَرُ مِنْ مَعِينٍ عَلَى حَافَتَيْهِ الزَّعْفَرَانُ وَ حَصَاهُ اللُّؤْلُؤُ وَ الْيَاقُوتُ وَ هُوَ الْكَوْثَرُ: الْخَبَرَ.

فر، تفسير فرات بن إبراهيم عبيد بن كثير رفعه عنه عليه السلام مثله (۲)توضيح اتّرع كافتعل امتلأ قاله الفيروزآبادى و قال مثاعب المدينه مسايل مائها.

**[ترجمه]خصال: امير المومنين فرمود: من با رسول خدا و خاندانش بر سر حوض هستيم هر كس ما را ميخواهد بگفتار ما برود و از كردار ما پيروى كند هر خاندانى افراد نجيب دارند ما و دوستان ما شفاعت ميكنيم مردم براى ديدار ما در سر حوض بر يک ديگر سبقت ميجويند، ما دشمنان خود را از آن دور ميكنيم و دوستان خود را از آن سيراب ميكنيم هر كس از آن شربتى بنوشد هرگز تشنه نشود،

ص: ۱۹

در حوض ما دو مجرى از بهشت روانست يكى از تسنيم (چشمه علياى بهشت) و يكى از معين بر كناره آن خاک زعفران و ريگهائى از در و ياقوت است اين همان نهر كوثر است تا آخر حديث.

تفسير فرات بن إبراهيم از بصورت مرفوع همانند آن را از حضرت عليه السلام نقل كرده است - . تفسير فرات : ۱۳۷ - .

توضيح: فيروزآبادى گويد اتّرع بر باب افتعال يعنى پر شد و مى گويد مثاعب المدينه يعنى آبراهه هاى شهر.

**[ترجمه]

«۱۰»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام بِإِسْنَادِ التَّمِيمِيِّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله تَرِدُ شِيعَتُكَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ رِوَاءً غَيْرَ عِطَاشٍ وَ يَرِدُ عَدُوُّكَ عِطَاشاً يَسْتَسْقُونَ فَلَا يُسْقَوْنَ.

**[ترجمه]عيون اخبار الرضا عليه السلام: امام رضا از پدران خود نقل كرد كه رسول خدا صلى اللّه عليه و آله فرمود: يا علىّ پيروان تو در قيامت مى آيند سيراب و بدون تشنگى، ولى دشمنانت مى آيند در غايت تشنگى، و آب طلبند و كسى به آنان آب ننوشاند - . عيون : ۲۲۱ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

ما، الأمالي للشيخ الطوسي الْمُفِيدُ عَنِ ابْنِ قُولَوَيْهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُعَاذٍ

عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ عَدِيٍّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ عَنْ حَمْزَهَ بْنِ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ عَلَی الْمِنْبَرِ مَا بَالُ أَقْوَامٍ یَقُولُونَ إِنَّ رَحِمَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا یُشَفَّعُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ بَلَی بَلَی وَ اللَّهِ إِنَّ رَحِمِی لَمَوْصُولَهٌ (۳)فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ إِنِّی أَیُّهَا النَّاسُ فَرَطُکُمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ عَلَی الْحَوْضِ فَإِذَا جِئْتُمْ قَالَ الرَّجُلُ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا فُلَانُ بْنُ فُلَانٍ فَأَقُولُ أَمَّا النَّسَبُ فَقَدْ عَرَفْتُهُ وَ لَکِنَّکُمْ أَخَذْتُمْ بَعْدِی ذَلِکَ الشِّمَالَ وَ ارْتَدَدْتُمْ عَلَی أَعْقَابِکُمُ الْقَهْقَرَی.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: ابو سعید خدری از پدرش روایت کند که گفت: از پیامبر صلی الله علیه و آله شنیدم که بر بالای منبر می فرمود: چه نظری دارند گروهی که می گویند:خویشاوندی رسول خدا در روز قیامت سودی نمی بخشد؟ آری، بخدا سوگند خویشاوندی من در دنیا و آخرت بریده نخواهد شد. ای مردم، در قیامت من از همه شما پیشتر بر سر حوض کوثر وارد می شوم، سپس وقتی شما وارد می شوید مردی گوید: ای رسول خدا، من فلانی پسر فلانی هستم. و من گویم: نسب تو را می شناسم و لیکن شما پس از من راه چپ پیش گرفتید و بر اعقاب جاهلی خود باز پس گشتید - . امالی طوسی : ۵۷ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ الْجِعَابِیِّ عَنْ أَبِی عُقْدَهَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ یَعْلَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ سَیْفِ بْنِ عَمِیرَهَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبَانٍ عَنِ ابْنِ سَیَابَهَ عَنْ حُمْرَانَ عَنْ أَبِی حَرْبِ بْنِ أَبِی الْأَسْوَدِ الدُّؤَلِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ سَمِعْتُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام یَقُولُ وَ اللَّهِ لَأَزُودَنَّ بِیَدَیَّ هَاتَیْنِ الْقَصِیرَتَیْنِ عَنْ حَوْضِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَعْدَاءَنَا وَ لَیَرِدَنَّهُ أَحِبَّاؤُنَا (۴)

۱- و فی المصدر: شعبان. م.

۲- مع اختلاف. م.

۳- فی المصدر: لموصله. م.

۴- فی المصدر: و لاوردنه احباءنا. م.

**[ترجمه]امالی طوسی: ابوالاسود دوئلی می گوید: از امیرمؤمنان علیه السلام شنیدم که گفت: سوگند به خدا با این دو دست کوتاهم دشمنان را از حوض رسول الله دور می کنم و دوستانمان را وارد آن می کنم - . امالی طوسی : ۱۰۸ - .

ص: ۲۰

**[ترجمه]

«۱۳»

جا، المجالس للمفید ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ الْجِعَابِیِّ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ أَبِی عَوَانَهَ مُوسَی الْقَطَّانِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْأَوْدِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ هَاشِمِ بْنِ الْبَرِیدِ (۱)عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ قَیْسٍ الرَّحَبِیِّ (۲)قَالَ: کُنْتُ جَالِساً مَعَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام عَلَی بَابِ الْقَصْرِ حَتَّی أَلْجَأَتْهُ الشَّمْسُ إِلَی حَائِطِ الْقَصْرِ فَوَثَبَ لِیَدْخُلَ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ هَمْدَانَ فَتَعَلَّقَ بِثَوْبِهِ وَ قَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ حَدِّثْنِی حَدِیثاً جَامِعاً یَنْفَعُنِی اللَّهُ بِهِ قَالَ أَ وَ لَمْ یَکُنْ فِیَّ حَدِیثٌ کَثِیرٌ قَالَ بَلَی وَ لَکِنْ حَدِّثْنِی حَدِیثاً جَامِعاً یَنْفَعُنِی اللَّهُ بِهِ قَالَ حَدَّثَنِی خَلِیلِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنِّی أَرِدُ أَنَا وَ شِیعَتِی الْحَوْضَ رِوَاءً مَرْوِیِّینَ مُبْیَضَّةً وُجُوهُهُمْ وَ یَرِدُ عَدُوُّنَا ظِمَاءً مُظْمَئِینَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ خُذْهَا إِلَیْکَ قَصِیرَةً مِنْ طَوِیلَهٍ أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لَکَ مَا اکْتَسَبْتَ أَرْسِلْنِی یَا أَخَا هَمْدَانَ ثُمَّ دَخَلَ الْقَصْرَ.

**[ترجمه]مجالس مفید: عبد الرّزاق بن قیس رحبی گوید: با علیّ بن ابی طالب علیه السلام جلو درب دار الاماره نشسته بودیم تا اینکه نور آفتاب حضرت را وادار ساخت تا کنار دیوار (زیر سایه) بنشیند، همین که حضرت برخاست تا داخل قصر شود مردی از همدان دامن حضرت را گرفت و گفت: ای امیر مؤمنان یک حدیث جامعی برایم بازگو تا خداوند بدان وسیله سودی بمن رساند. فرمود: مگر این سود در بسیاری از احادیث نهفته نیست؟ عرض کرد: چرا، و لیکن حدیث جامعی برایم بازگو [تا خداوند بدان سودی بمن رساند]. فرمود: دوستم رسول خدا صلی الله علیه و آله برایم باز گفت: «که من و شیعیانم که چهره آنان از سپیدی می درخشد سیراب سیراب بر سر حوض کوثر وارد می شویم، و دشمنان ما با روئی سیاه عطاشان و لب تشنه وارد می گردند» این را بگیر که نمونه ای از خروار است، تو با آن کسی هستی که دوستش داری، و برای توست آنچه بدست آورده ای، مرا رها کن ای برادر همدانی. سپس داخل دار الإماره شد - . مجالس مفید : ۲۰۰ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْکَاتِبِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الزَّعْفَرَانِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ السَّعْدِیِّ عَنْ یَحْیَی بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ الْحِمَّانِیِّ (۳)عَنْ قَیْسِ بْنِ الرَّبِیعِ عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِیفٍ عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ الْأَنْصَارِیِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سُئِلَ عَنِ الْحَوْضِ فَقَالَ أَمَّا إِذَا سَأَلْتُمُونِی عَنْهُ فَسَأُخْبِرُکُمْ أَنَّ الْحَوْضَ أَکْرَمَنِی اللَّهُ بِهِ وَ فَضَّلَنِی عَلَی مَنْ کَانَ قَبْلِی مِنَ الْأَنْبِیَاءِ وَ هُوَ مَا بَیْنَ أَیْلَهَ وَ صَنْعَاءَ فِیهِ مِنَ الْآنِیَهِ عَدَدَ نُجُومِ السَّمَاءِ یَسِیلُ فِیهِ خَلِیجَانِ مِنَ

الْمَاءِ مَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ حَصَاهُ الزُّمُرُّدُ وَ الْيَاقُوتُ بَطْحَاؤُهُ مِسْكٌ أَذْفَرُ شَرْطٌ مَشْرُوطٌ مِنْ رَبِّی لَا يَرِدُهُ أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِی إِلَّا النَّقِيَّهُ قُلُوبُهُمْ الصَّحِيحَهُ نِيَّاتُهُمْ الْمُسَلِّمُونَ لِوَصِيٍ

ص: ۲۱

۱- بالباء المفتوحه و كسره الراء قال ابن حجر فی التقريب: هو أبو علیّ الكوفیّ ثقه إلاـ أنه رمی بالتشيع. و قال فی ترجمه ابنه علی: صدوق يتشيع من صغار الثامنه مات سنه مائه و ثمانين.

۲- هكذا فی النسخ و فی الأمالی؛ و الحديث موجود فی بشاره المصطفی أيضا و فيه: عبد الرحمن بن قيس الارحبی. و الظاهر أن ذلك هو الصحيح، قال ابن حجر فی لسان الميزان «ج ۳ ص ۳۲۶»: عبد الرحمن بن قيس الارحبی يروی عنه هاشم بن بريد؛ راجعه.

۳- تقدم ضبطه فی باب اللواء ذيل الخبر الثالث.

مِنْ بَعْدِی الَّذِینَ یُعْطُونَ مَا عَلَیْهِمْ فِی یُسْرٍ وَ لَا یَأْخُذُونَ مَا عَلَیْهِمْ فِی عُسْرٍ یَذُودُ عَنْهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ مَنْ لَیْسَ مِنْ شِیعَتِهِ کَمَا یَذُودُ الرَّجُلُ الْبَعِیرَ الْأَجْرَبَ مِنْ إِبِلِهِ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ یَظْمَأْ أَبَداً.

**[ترجمه]امالی طوسی: پرسیدند حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله را از حوض فرمود که: چون پرسیدید پس خبر می دهم شما را بدرستی که حوض اکرام کرده مرا خدا بآن و تفضیل داده مرا بر هر که بوده پیش از من از پیغمبران و آن حوض بقدر ما بین ایله و صنعاء است در آن است جامها برای آب خوردن بعدد ستاره های آسمان، روان می شود در آن دو نهر بزرگ از آب، آب آن سفید تر است از شیر و شیرین تر است از عسل، سنگریزه آن زمرد و یاقوت است، زمین آن مشگ اذفر است یعنی مشگ بغایت نیکو، شرطی است مشروط از جانب پروردگار من که وارد آن نمی شوند مگر کسانی که پاک باشد دل ایشان و درست باشد نیتهای ایشان و تسلیم کننده باشند

ص: ۲۱

برای وصی من بعد از من آن کسانی که می دهند آنچه را بر ایشان است بآسانی و نمی گیرند آنچه را که برای ایشان است بدشواری، دور میکند وصیّ من از حوض روز قیامت کسی را که نیست از شیعه او همچنان که دور میکند مرد شتری را که جرب داشته باشد از شترانش کسی که نوشد از آن حوض تشنه نشود هرگز.

**[ترجمه]

«۱۵»

لی، الأمالی للصدوق عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَی عَنْ مُحَمَّدٍ الْأَسَدِیِّ عَنِ الْبَرْمَکِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ التَّمِیمِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِکِ بْنِ عُمَیْرٍ الشَّیْبَانِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَا سَیِّدُ الْأَنْبِیَاءِ وَ الْمُرْسَلِینَ وَ أَفْضَلُ مِنَ الْمَلَائِکَهِ الْمُقَرَّبِینَ وَ أَوْصِیَائِی سَادَهُ أَوْصِیَاءِ النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ وَ ذُرِّیَّتِی أَفْضَلُ ذُرِّیَّاتِ النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ وَ أَصْحَابِی الَّذِینَ سَلَکُوا مِنْهَاجِی أَفْضَلُ أَصْحَابِ النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ وَ ابْنَتِی فَاطِمَهُ سَیِّدَهُ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ وَ الطَّاهِرَاتُ مِنْ أَزْوَاجِی أُمَّهَاتُ الْمُؤْمِنِینَ وَ أُمَّتِی خَیْرُ أُمَّهٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ وَ أَنَا أَکْثَرُ النَّبِیِّینَ تَبَعاً یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ لِی حَوْضٌ عَرْضُهُ مَا بَیْنَ بُصْرَی وَ صَنْعَاءَ فِیهِ مِنَ الْأَبَارِیقِ عَدَدُ نُجُومِ السَّمَاءِ وَ خَلِیفَتِی عَلَی الْحَوْضِ یَوْمَئِذٍ خَلِیفَتِی فِی الدُّنْیَا فَقِیلَ وَ مَنْ ذَاکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِمَامُ الْمُسْلِمِینَ وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ مَوْلَاهُمْ بَعْدِی عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ یَسْقِی مِنْهُ أَوْلِیَاءَهُ وَ یَذُودُ عَنْهُ أَعْدَاءَهُ کَمَا یَذُودُ أَحَدُکُمُ الْغَرِیبَهَ مِنَ الْإِبِلِ عَنِ الْمَاءِ ثُمَّ قَالَ علیه السلام مَنْ أَحَبَّ عَلِیّاً وَ أَطَاعَهُ فِی دَارِ الدُّنْیَا وَرَدَ عَلَیَّ حَوْضِی غَداً وَ کَانَ مَعِی فِی دَرَجَتِی فِی الْجَنَّهِ وَ مَنْ أَبْغَضَ عَلِیّاً فِی دَارِ الدُّنْیَا وَ عَصَاهُ لَمْ أَرَهُ وَ لَمْ یَرَنِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ اخْتَلَجَ دُونِی وَ أُخِذَ بِهِ ذَاتَ الشِّمَالِ إِلَی النَّارِ.

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: منم سید انبیاء و مرسلین و بهتر از ملائکه مقربین و اوصیایم سادات اوصیاء پیغمبران و مرسلانند و ذراریم بهتر ذریه انبیاء و مرسلانند و دخترم فاطمه سیده زنان عالمیان است و طاهرات از زنانم امهات مؤمنانند و امتم بهترین امتی است که برای مردم قیام کردند و من روز قیامت بیشتر از همه انبیاء پیرو دارم و حوضی دارم که پهنایش باندازه میانه بصری در دنیا تا صنعاء است و بعدد ستاره های آسمان ابریق در آنست و خلیفه من بر

این حوض در آن روز خلیفه منست در دنیا عرض شد آن کیست؟ فرمود امام مسلمانان و امیر مؤمنان و سرور آنها پس از من علی بن ابی طالب که دوستانش را از آن سیراب کند و دشمنانش را براند چنانچه یکی از شماها شتران بیگانه را از سر آب خود میراند سپس فرمود هر که علی را دوست دارد و در دنیا او را اطاعت کند فردا بر حوض من وارد شود و در بهشت با من هم درجه باشد و هر که در دنیا علی را دشمن دارد و او را نافرمانی کند او را نبینم و مرا نبیند در روز قیامت و جدا از من بلرزه افتد و از سمت چپ به دوزخش برند.

**[ترجمه]

بیان

بصری کحبلی بلد بالشام و قریه ببغداد.

**[ترجمه]بصری کحبلی بلد بالشام و قریه ببغداد.

**[ترجمه]

«۱۶»

ثو، ثواب الأعمال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ جَرِیرٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام جَاءَنِی ابْنُ عَمِّکَ کَأَنَّهُ أَعْرَابِیٌّ مَجْنُونٌ وَ عَلَیْهِ إِزَارٌ وَ طَیْلَسَانٌ وَ نَعْلَاهُ فِی یَدِهِ فَقَالَ لِی إِنَّ قَوْماً یَقُولُونَ فِیکَ قُلْتُ لَهُ أَ لَسْتَ عَرَبِیّاً قَالَ بَلَی قُلْتُ إِنَّ الْعَرَبَ لَا تُبْغِضُ عَلِیّاً علیه السلام ثُمَّ قُلْتُ لَهُ لَعَلَّکَ مِمَّنْ یُکَذِّبُ بِالْحَوْضِ أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ أَبْغَضْتَهُ ثُمَّ وَرَدْتَ عَلَیْهِ الْحَوْضَ لَتَمُوتَنَّ عَطَشاً.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: إسحاق بن جریر بجلی گوید: امام صادق علیه السّلام بمن فرمود: پسر عمویت مانند یک تن از اعراب بیابانی و جاهل دیوانه وار نزد من آمد در حالی که لنگی بخود بسته و ردائی بدوش افکنده و نعلین خود بدست گرفته بود، از روی تعرض گفت مردم در باره تو حرفهائی میزنند، بدو گفتم مگر تو شهری و تربیت شده نیستی؟ گفت چرا، گفتم مردم فهمیده و شهری که با علیّ دشمن نیستند، بعد باو گفتم شاید تو حوض کوثر و ساقی آن را منکری، این را بدان و متوجّه باش که اگر با علیّ دشمن باشی بعد بر او کنار حوض کوثر وارد شوی مسلّما از تشنگی هلاک خواهی شد.

ص: ۲۲

**[ترجمه]

«۱۷»

مل، کامل الزیارات مُحَمَّدٌ الْحِمْیَرِیُّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْأَصَمِّ عَنْ مِسْمَعٍ كِرْدِينٍ (۱)عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الْمُوجَعَ قَلْبُهُ لَنَا لَيَفْرَحُ يَوْمَ يَرَانَا عِنْدَ مَوْتِهِ فَرْحَةً لَا تَزَالُ تِلْكَ الْفَرْحَةُ فِي قَلْبِهِ حَتَّى يَرِدَ عَلَيْنَا الْحَوْضَ وَ إِنَّ الْكَوْثَرَ لَيَفْرَحُ بِمُحِبِّنَا إِذَا وَرَدَ عَلَيْهِ حَتَّى إِنَّهُ لَيُذِيقُهُ مِنْ ضُرُوبِ الطَّعَامِ مَا لَا يَشْتَهِي أَنْ يَصْدُرَ عَنْهُ يَا مِسْمَعُ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ شَرْبَةً لَمْ يَظْمَأْ بَعْدَهَا أَبَداً وَ لَمْ يَشْقَ بَعْدَهَا أَبَداً وَ هُوَ فِي بَرْدِ الْكَافُورِ وَ رِيحِ الْمِسْكِ وَ طَعْمِ الزَّنْجَبِيلِ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَ أَلْيَنُ مِنَ الزُّبْدِ وَ أَصْفَى مِنَ الدَّمْعِ وَ أَذْكَى مِنَ الْعَنْبَرِ يَخْرُجُ مِنْ تَسْنِيمٍ وَ يَمُرُّ بِأَنْهَارِ الْجِنَانِ تَجْرِي عَلَى رَضْرَاضِ (۲)الدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ فِيهِ مِنَ الْقِدْحَانِ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ يُوجَدُ رِيحُهُ مِنْ مَسِيرَةِ أَلْفِ عَامٍ قِدْحَانُهُ مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّةِ وَ أَلْوَانِ الْجَوْهَرِ يَفُوحُ فِي وَجْهِ الشَّارِبِ مِنْهُ كُلُّ فَائِحٍ حَتَّى يَقُولَ الشَّارِبُ مِنْهُ لَيْتَنِي تُرِكْتُ هَاهُنَا لَا أَبْغِي بِهَذَا بَدَلًا وَ لَا عَنْهُ تَحْوِيلًا أَمَا إِنَّكَ يَا كِرْدِينُ مِمَّنْ تَرْوَى مِنْهُ وَ مَا مِنْ عَيْنٍ بَكَتْ لَنَا إِلَّا نُعِّمَتْ بِالنَّظَرِ إِلَى الْكَوْثَرِ وَ سُقِيَتْ مِنْهُ مَنْ أَحَبَّنَا وَ إِنَّ الشَّارِبَ مِنْهُ لَيُعْطَى مِنَ اللَّذَّةِ وَ الطَّعْمِ وَ الشَّهْوَةِ لَهُ أَكْثَرَ مِمَّا يُعْطَاهُ مَنْ هُوَ دُونَهُ فِي حُبِّنَا وَ إِنَّ عَلَى الْكَوْثَرِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ فِي يَدِهِ عَصَاةٌ مِنْ عَوْسَجٍ (۳)يَحْطِمُ بِهَا أَعْدَاءَنَا فَيَقُولُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ إِنِّي أَشْهَدُ الشَّهَادَتَيْنِ فَيَقُولُ انْطَلِقْ إِلَى إِمَامِكَ فُلَانٍ فَاسْأَلْهُ أَنْ يَشْفَعَ لَكَ فَيَقُولُ تَبَرَّأَ مِنِّي إِمَامِيَ الَّذِي تَذْكُرُهُ فَيَقُولُ ارْجِعْ وَرَاءَكَ فَقُلْ لِلَّذِي كُنْتَ تَتَوَلَّاهُ وَ تُقَدِّمُهُ عَلَى الْخَلْقِ فَاسْأَلْهُ إِذْ كَانَ عِنْدَكَ خَيْرُ الْخَلْقِ أَنْ يَشْفَعَ لَكَ فَإِنَّ خَيْرَ الْخَلْقِ حَقِيقٌ أَنْ لَا يُرَدَّ إِذَا شَفَعَ فَيَقُولُ إِنِّي أَهْلِكُ عَطَشاً فَيَقُولُ زَادَكَ اللَّهُ ظَمَأً وَ زَادَكَ اللَّهُ عَطَشاً قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ وَ كَيْفَ يَقْدِرُ عَلَى الدُّنُوِّ مِنَ الْحَوْضِ وَ لَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ غَيْرُهُ قَالَ وَرِعَ عَنْ أَشْيَاءَ قَبِيحَةٍ وَ كَفَّ عَنْ شَتْمِنَا إِذَا ذَكَرَنَا وَ تَرَكَ أَشْيَاءَ اجْتَرَأَ عَلَيْهَا غَيْرُهُ وَ لَيْسَ ذَلِكَ لِحُبِّنَا وَ لَا لِهَوًى مِنْهُ لَنَا وَ لَكِنْ ذَلِكَ لِشِدَّةِ اجْتِهَادِهِ فِي عِبَادَتِهِ

۱- مسمع بكسر الميم و سكون السين و فتح الميم الثانی؛ و كردين بضم الكاف- و قيل بكسرها و سكون الراء و كسر الدال، هو مسمع بن عبد الملک كردين أبو سيار، شيخ بكر بن وائل بالبصره و وجهها يروى عن الباقر و الصادق و الكاظم عليهم السلام.

۲- تقدم معناه من المصنّف ذيل الحديث الثالث.

۳- العوسج من شجر الشوک.

وَ تَدَيُّنِهِ وَ لِمَا قَدْ شُغِلَ بِهِ نَفْسُهُ عَنْ ذِكْرِ النَّاسِ فَأَمَّا قَلْبُهُ فَمُنَافِقٌ وَ دِينُهُ النَّصْبُ وَ اتِّبَاعُهُ أَهْلَ النَّصْبِ وَ وَلَايَهَ الْمَاضِينَ وَ تَقْدِيمُهُ لَهُمَا عَلَى كُلِّ أَحَدٍ.

**[ترجمه]كامل الزايارات: مسمع بن عبد الملك كردين بصرى نقل كرده كه وى گفت:حضرت ابو عبد اللّه عليه السّلام به من فرمودند: كسى كه به خاطر ما قلبش دردناك شود در روزى كه موت و مرگش فرا برسد و ما را مشاهده نمايد سرور و نشاطى برايش پيدا شود كه پيوسته اين سرور در او بوده تا در كنار حوض بر ما وارد گردد و هنگامى كه محبّ و دوست دار ما اهل بيت بر حوض كوثر وارد شود سرور و فرح خاصّى در كوثر پيدا شود به حدّى كه انواع و اقسام اطعمه اى را به او چشانده كه وى مايل نيست طعم آن غذاها زائد گردد. اى مسمع: كسى كه از آن حوض يك جرعه بياشامد هرگز بعد از آن تشنه نشدهو ابدا طلب آب نكند

سپس حضرت اوصاف آب كوثر را چنين توصيف فرمودند:

الف: طبع آن در سردى و خنكى مانند كافور بوده.

ب: بوى آن همچون بوى مشک بوده.

ج: طعمش نظير طعم زنجبيل مى باشد.

د: شيرين تر از عسل.

ه: نرم تر و لطيف تر از سر شير.

و: صاف تر از اشگ چشم.

ز: پاک تر از عنبر.

ح: از تسنيم كه چاهى است در بهشت خارج مى گردد.

ط: در جوى هاى بهشت عبور مى كند.

ى: از روى ريگ هاى بهشتى كه درّ و ياقوت هستند جارى مى باشد.

ل: كاسه هائى در آن است كه عدد آنها از ستارگان آسمان بيشتر مى باشد.

ل: بوى خوش آن از مسافتى كه بايد آن را ظرف هزار سال پيمود به مشام مى آيد.

م: كاسه هاى درون آن از زر و سيم و انواع و اقسام جواهر قيمتى است.

ن: از آن هر بوی خوش و نسیم معطّری به صورت شارب می وزد تا جایی که شارب می گوید: کاش من را در همین جا به حال خود بگذارند، حاضر نیستم اینجا را به جای دیگری تبدیل کرده و آن را تغییر دهم.

پس از آن حضرت به مسمع بن عبد الملك كردين بصيرى فرمودند:

ای کردین توجّه داشته باش تو از کسانی هستی که از آب آن حوض می آشامی. و نیست چشمی که برای ما بگرید مگر آنکه از نعمت نظر نمودن به آب کوثر بهره مند شده و از آن سیراب می گردد.

دوستداران ما که از آب کوثر می آشامند پس از نوشیدن از آن لذّتی که برده و طعمی که چشیده و شهوتی که در آن ها پدید آمده به مراتب بیشتر از لذّت و طعم و شهوتی است که به دیگران یعنی کسانی که در مرتبه پائین تر از حبّ ما هستند اعطاء می گردد.

بر بالای حوض کوثر امیر المؤمنین علیه السّلام ایستاده و در دست مبارکشان عصائی از گیاه عوسج بوده که با آن دشمنان ما را منکوب و مضروب می سازند، یکی از آن دشمنان محضر مبارکش عرض می کند: من شهادتین می گویم.

حضرت می فرماید: نزد امام خود «فلانی» برو پس از او بخواه که تو را شفاعت کند.

آن شخص می گوید:

امام من که نامش را بردید از من تبرّی می جوید.

حضرت می فرمایند:

به پشت خود بر گردد و از کسی که دوستش می داشتی و بر خلائق مقدّمش می نمودی طلب شفاعت کن زیرا بهترین خلق نزد تو باید شفاعت را بکند چه آنکه بهترین مخلوقات کسی است که شفیع دیگران باشد.

آن شخص می گوید: از تشنگی مردم.

حضرت به او می فرمایند:

خداوند تو را تشنه تر کرده و عطشت را زیاد کند.

راوی یعنی مسمع می گوید:

به امام صادق علیه السّلام عرض کردم: فدایت شوم این شخص چگونه نزدیك حوض می رود در حالی که غیر از امیر المؤمنین علیه السّلام احدی بر آن قادر نیست؟ حضرت فرمودند: این شخص از اعمال زشتی چند اجتناب نموده و وقتی ما را نام می برد از ناسزا گفتن و فحش دادن خودداری می کرد و کارهائی را که دیگران جرات نموده و انجام می دادند وی آنها

را ترک می کرد ولی این نه بخاطر حبّ و دوستی با ما بوده بلکه منشأ آن زیاد عبادت نمودن

ص: ۲۳

و تـدیّن و منصرف بودنش از ذکر مردم می باشد ولی در قلبش نفـاق بوده و دین و آئینش مـذهب نصب و تبعیّت از اهل آن بوده و ولایت و دوستی خلفاء ماضی را داشته و آن دو نفر را بر هر کسی مقدّم می کند.

**[ترجمه]

«۱۸»

شف، کشف الیقین مِنْ کِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی الثَّلْجِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ فِی قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ یَوْمَ تَبْیَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ الْآیَهَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله تُحْشَرُ أُمَّتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ حَتَّی یَرِدُوا عَلَیَّ الْحَوْضَ فَتَرِدُ رَایَهُ إِمَامِ الْمُتَّقِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ خَیْرُ الْوَصِیِّینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ هُوَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ فَأَقُولُ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَیْنِ بَعْدِی فَیَقُولُونَ أَمَّا الْأَکْبَرَ فَاتَّبَعْنَا وَ صَدَّقْنَا وَ أَطَعْنَا وَ أَمَّا الْأَصْغَرَ فَأَحْبَبْنَا وَ وَالَیْنَا حَتَّی هُرِقَتْ دِمَاؤُنَا فَأَقُولُ رَوُّوا رِوَاءً مَرْوِیِّینَ مُبْیَضَّهً وُجُوهُکُمُ الْحَوْضَ وَ هُوَ تَفْسِیرُ الْآیَهِ.

**[ترجمه]کشف الیقین: ابوجعفر علیه السلام در باره ی فرموده ی خداوند متعال: «یَوْمَ تَبْیَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ» {روزی که چهره های نورانی شونـد و چهره هایی سـیاه گردنـد} تا پایان آیه، فرمودنـد: در روز قیامت امت من برانگیخته می شوند تا این که درکنـار حـوض بر من وارد می شونـد. در این هنگـام پرچم پیشوای پرهیزکـاران و سـرور مسـلمانان و امیرمؤمنـان و برترین جانشینان و راه بر سپیـدرویان که همـان علی بن ابی طالب است وارد می شود. سـپس می گویم: پس از من با دو امانت گران قدر چه کردید؟ آن ها پاسخ می دهند: اما امانت بزرگ تر را پیروی کردیم و آن را تصدیق نموده و اطاعتش نمودیم. و امانت کوچک تر را دوست داشتیم و به سـرپرستی پـذیرفتیم، تا آن جا که خون های بسیاری از ما ریخته شد. پس می گویم: از آب حوض بنوشید و سیراب گردید و چهره هایتان روشن و تابان شود. و این تفسیر آیه است.

**[ترجمه]

«۱۹»

شـف، کشـف الیقین مِنْ کِتَابِ کِفَایَهِ الطَّالِبِ تَأْلِیفِ صَدْرِ الْحُفَّاظِ مُحَمَّدِ بْنِ یُوسُفَ الشَّافِعِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ الْحَمِیدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ حُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ یَرْفَعَ (۱)عَنْ یَحْیَی بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْفُرَاتِ عَنْ أَبِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَسْعُودِیِّ وَ هُوَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْمَلِکِ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِیرَهَ عَنْ صَخْرِ بْنِ الْحَکَمِ الْفَزَارِیِّ عَنْ حَنَانِ بْنِ الْحَارِثِ الْأَزْدِیِّ عَنِ الرَّبِیعِ بْنِ جَمِیلٍ الضَّبِّیِّ عَنْ مَالِکِ بْنِ ضَمْرَهَ الدَّوْسِیِّ عَنْ أَبِی ذَرٍّ الْغِفَارِیِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَرِدُ عَلَیَّ الْحَوْضَ رَایَهُ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ إِمَامِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ فَأَقُومُ فَآخُذُ بِیَدِهِ فَیَبْیَضُّ وَجْهُهُ وَ وُجُوهُ أَصْحَابِهِ فَأَقُولُ مَا خَلَفْتُمُونِی فِی الثَّقَلَیْنِ بَعْدِی فَیَقُولُونَ اتَّبَعْنَا الْأَکْبَرَ وَ صَدَّقْنَاهُ وَ وَازَرْنَا الْأَصْغَرَ وَ نَصَرْنَاهُ وَ

قُتِلْنَا مَعَهُ فَأَقُولُ رَوُّوا رِوَاءً مَرْوِيِّينَ فَيَشْرَبُونَ شَرْبَةً لَا يَظْمَئُونَ بَعْدَهَا وَجْهُ إِمَامِهِمْ كَالشَّمْسِ الطَّالِعَهِ وَ وُجُوهُهُمْ كَالْقَمَرِ لَيْلَهَ الْبَدْرِ وَ كَأَضْوَإِ نَجْمٍ فِي السَّمَاءِ.

**[ترجمه]کشف اليقين: پيامبر خدا صلى الله عليه وآله فرمود: در كنار حوض پرچم امير مؤمنان و راه بر سپيدرويان بر من وارد مى شود. پس من برمى خيزم و دست او را مى گيرم. آن گاه چهره ى او و يارانش روشن شود. سپس مى گويم: پس از من با دو امانت گرانبها كه در ميانتان گذاشتم چه كرديد؟ پاسخ مى دهند: از امانت بزرگ تر پيروى نموديم و آن را تصديق كرده و كوچك تر را يارى نموديم و همراه آن كشته شديم. پس من مى گويم: بنوشيد و سيراب گرديد. پس آن ها شربتى بنوشند كه پس از آن هرگز تشنه نگردند. چهره ى امامشان هم چون خورشيد تابان است و چهره هاى آن ها مانند ماه كامل و مانند فروزان ترين ستاره ى آسمان است.

**[ترجمه]

«۲۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب الْحَافِظُ أَبُو نُعَيْمٍ بِإِسْنَادِهِ إِلَى عَطِيَّهَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ قَدْ أُعْطِيتُ الْكَوْثَرَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا الْكَوْثَرُ قَالَ نَهَرٌ فِي الْجَنَّهِ عَرْضُهُ وَ طُولُهُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لَا يَشْرَبُ أَحَدٌ مِنْهُ فَيَظْمَأَ وَ لَا يَتَوَضَّأُ

ص: ۲۴

۱- كذا فى نسخه المصنّف و فى غيرها: بزيع.

أَحَدٌ مِنْهُ فَيَشْعَثَ (۱)لَا يَشْرَبُهُ إِنْسَانٌ أَخْفَرَ ذِمَّتِی (۲)وَ قَتَلَ أَهْلَ بَيْتِی.

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: انس گوید: روزی بر پیامبر خدا صلی الله علیه وآله وارد شدم، ایشان فرمودند: همانا کوثر به من عطا شد. گفتم: ای پیامبر خدا، کوثر چیست؟ فرمود: رودی است در بهشت که پهنا و درازای آن به اندازه ی فاصله ی میان آسمان و زمین است. هر کس از آن بنوشد هرگز تشنه نخواهد شد و هرکس از آن وضو بگیرد

ص: ۲۴

هرگز آلوده نمی شود - . یعنی هر کس با آن خود را پاک کند هرگز دچار آلودگی نخواهد شد. - . کسی که پیمان مرا شکسته - . یعنی پیمان مرا شکسته و خیانت نمود. - و اهل بیت مرا کشته است هرگز از آن نخواهد نوشید.

**[ترجمه]

«۲۱»

النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله يَذُودُ عَلِیٌّ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ مَنْ لَيْسَ مِنْ شِيعَتِهِ وَ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ لَمْ يَظْمَأْ أَبَداً.

**[ترجمه]پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله: در روز قیامت علی علیه السلام از آن محافظت می کند تا کسانی که پیرو او نبوده اند از آن ننوشند. و هر کس از آن

بنوشد هرگز تشنه نخواهد شد.

**[ترجمه]

«۲۲»

طَارِقٌ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ الَّذِی فَلَقَ الْحَبَّهَ وَ بَرَأَ النَّسَمَهَ لَأَقْمَعَنَّ بِيَدِی هَاتَيْنِ عَنِ الْحَوْضِ أَعْدَاءَنَا إِذَا وَرَدَتْهُ أَحِبَّاؤُنَا.

-و روی أحمد فی الفضائل نحوا منه عن أبی حرب بن أبی الأسود الدؤلی.

**[ترجمه]امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: سوگند به خداوند که دانه را شکافت و موجودات زنده را پدید آورد، هنگامی که دوستان ما وارد بر حوض شوند با همین دو دست خویش دشمنان را از آن پراکنده می سازم.

و احمد در فضائل مانند آن را از أبو حرب بن ابو الأسود دؤلی آورده است.

**[ترجمه]

«۲۳»

بشا، بشاره المصطفی مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الرَّازِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْخَطِيبِ عَنْ عَقِيلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بُنْدَارَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَرَفَهَ عَنْ وَكِيعٍ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ أَبِی الْيَقْظَانِ عَنْ زَاذَانَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ الصَّادِقُ الْمُصَدَّقُ قَالَ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ وَ جَمَعَ اللَّهُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ نَادَى مُنَادٍ بِصَوْتٍ يَسْمَعُ بِهِ الْبَعِيدُ كَمَا يَسْمَعُ بِهِ الْقَرِيبُ أَيْنَ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَيْنَ عَلِيٌّ الرِّضَا فَيُؤْتَى بِعَلِيٍّ الرِّضَا فَيُحَاسِبُهُ حِسَاباً يَسِيراً وَ يُكْسَى حُلَّتَانِ خَضْرَاوَانِ وَ يُعْطَى عَصَاهُ مِنَ الشَّجَرَهِ وَ هِيَ شَجَرَهُ طُوبَى فَيُقَالُ لَهُ قِفْ عَلَى الْحَوْضِ فَاسْقِ مَنْ شِئْتَ وَ امْنَعْ مَنْ شِئْتَ.

**[ترجمه]بشاره المصطفی: از ابن عمر که گفت: پیامبر صلی الله علیه وآله که راستگو و تصدیق شده بود فرمود: هنگامی که روز قیامت فرا رسد و خداوند اولین و آخرین را گرد هم آورد، منادی با صدایی که از دوردست ها همانند نزدیک شنیده می شود فریاد می زند: علی بن ابی طالب کجاست؟ علی رضا کجاست؟ پس علی رضا را می آورند و به آسانی حساب رسی می شود و دو پوشش سبزرنگ به او پوشانده می شود و عصای او که از درخت طوبی است به او داده می شود. سپس به او گفته می شود: کنار حوض بایست و هرکه را می خواهی سیراب گردان و هر کس را که می خواهی مانع شو.

**[ترجمه]

بیان

الظاهر أن المراد بعلی الرضا أیضا أمیر المؤمنین علیه السلام.

**[ترجمه]به نظر می رسد منظور از علی رضا نیز همان امیرمؤمنان علیه السلام است

**[ترجمه]

«۲۴»

کنز، کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّاسٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ سَعِيدٍ الْعَمَّارِيِّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ زَكَرِيَّا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَوْنٍ عَنْ عِكْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ قَالَ نَهَرٌ فِي الْجَنَّهِ عُمْقُهُ فِي الْأَرْضِ سَبْعُونَ أَلْفَ فَرْسَخٍ مَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ شَاطِئَاهُ مِنَ اللُّؤْلُؤِ وَ الزَّبَرْجَدِ وَ الْيَاقُوتِ خَصَّ اللَّهُ بِهِ نَبِيَّهُ وَ أَهْلَ بَيْتِهِ علیهم السلام دُونَ الْأَنْبِيَاءِ.

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره: از ابن عباس: درباره ی سخن خداوند عزوجل: {إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ} «همانا ما به تو کوثر بخشیدیم» گفت: رودخانه ای است در بهشت که عمق آن در زمین هفتاد هزار فرسخ است، آبش از شیر سپیدتر و از عسل شیرین تر است. ساحل آن از لؤلؤ و زبرجد و یاقوت می باشد و خداوند با آن پیامبر و اهل بیتش را از سایر پیامبران ممتاز قرار داده است.

**[ترجمه]

«۲۵»

وَ يُؤَيِّدُهُ مَا رَوَاهُ أَيْضاً عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ مُخَارِقٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ

ص: ۲۵

۱- أی لا يتنظف أحد منه فيتغير.

۲- أی نقض ذمتی و غدر به.

خَالِدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرَانِی جَبْرَئِيلُ مَنَازِلِی وَ مَنَازِلَ أَهْلِ بَيْتِی عَلَی الْكَوْثَرِ.

**[ترجمه]و نیز روایتی که از زیدبن علی از پدرش روایت شده آن را تأیید می کند

ص: ۲۵

که امیرمؤمنان علیه السلام از پیامبر خدا صلی الله علیه وآله روایت کردند: جبرئیل جایگاه های من و اهل بیتم را در کنار حوض کوثر به من نمایاند.

**[ترجمه]

«۲۶»

وَ يَعْضُدُهُ أَيْضاً مَا رَوَاهُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ مِسْمَعِ بْنِ أَبِی سَيَرَةَ (۱)عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ قَالَ لِی جَبْرَئِيلُ تَقَدَّمْ يَا مُحَمَّدُ أَمَامَکَ وَ أَرَانِی الْكَوْثَرَ وَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذَا الْكَوْثَرُ لَکَ دُونَ النَّبِيِّينَ فَرَأَيْتُ عَلَيْهِ قُصُوراً كَثِيرَهً مِنَ اللُّؤْلُؤِ وَ الْيَاقُوتِ وَ الدُّرِّ وَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذِهِ مَسَاكِنُکَ وَ مَسَاكِنُ وَزِيرِکَ وَ وَصِيِّکَ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ ذُرِّيَّتِهِ الْأَبْرَارِ قَالَ فَضَرَبْتُ بِيَدِی إِلَی بَلَاطِهِ فَشَمِمْتُهُ فَإِذَا هُوَ مِسْکٌ وَ إِذَا أَنَا بِالْقُصُورِ لَبِنَهٌ ذَهَبٌ وَ لَبِنَهٌ فِضَّهٌ.

**[ترجمه]وَ يَعْضُدُهُ أَيْضاً مَا رَوَاهُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِئَابٍ عَنْ مِسْمَعِ بْنِ أَبِی سَيَرَهَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ قَالَ لِی جَبْرَئِيلُ تَقَدَّمْ يَا مُحَمَّدُ أَمَامَکَ وَ أَرَانِی الْكَوْثَرَ وَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذَا الْكَوْثَرُ لَکَ دُونَ النَّبِيِّينَ فَرَأَيْتُ عَلَيْهِ قُصُوراً كَثِيرَهً مِنَ اللُّؤْلُؤِ وَ الْيَاقُوتِ وَ الدُّرِّ وَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذِهِ مَسَاكِنُکَ وَ مَسَاكِنُ وَزِيرِکَ وَ وَصِيِّکَ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ ذُرِّيَّتِهِ الْأَبْرَارِ قَالَ فَضَرَبْتُ بِيَدِی إِلَی بَلَاطِهِ فَشَمِمْتُهُ فَإِذَا هُوَ مِسْکٌ وَ إِذَا أَنَا بِالْقُصُورِ لَبِنَهٌ ذَهَبٌ وَ لَبِنَهٌ فِضَّهٌ.

**[ترجمه]

«۲۷»

وَ رُوِیَ أَيْضاً عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هَوْذَهَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَلَّی الْغَدَاهَ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَی عَلِيٍّ علیه السلام فَقَالَ يَا عَلِيُّ مَا هَذَا النُّورُ الَّذِی أَرَاهُ قَدْ غَشِيَکَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَصَابَتْنِی جَنَابَهٌ فِی هَذِهِ اللَّيْلَهِ فَأَخَذْتُ بَطْنَ الْوَادِی وَ لَمْ أُصِبِ الْمَاءَ فَلَمَّا وَلَّيْتُ نَادَانِی مُنَادٍ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَالْتَفَتُّ فَإِذَا خَلْفِی إِبْرِيقٌ مَمْلُوءٌ مِنْ مَاءٍ فَاغْتَسَلْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَلِيُّ أَمَّا الْمُنَادِی فَجَبْرَئِيلُ وَ الْمَاءُ مِنْ نَهَرٍ يُقَالُ لَهُ الْكَوْثَرُ عَلَيْهِ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ شَجَرَهٍ كُلُّ شَجَرَهٍ لَهَا ثَلَاثُمِائَهٍ وَ سِتُّونَ غُصْناً فَإِذَا أَرَادَ أَهْلُ الْجَنَّهِ الطَّرَبَ هَبَّتْ رِيحٌ فَمَا مِنْ

شَجَرَهٍ وَ لَا غُصْنٍ إِلَّا وَ هُوَ أَحْلَى صَوْتاً مِنَ الْآخَرِ وَ لَوْ لَا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَتَبَ عَلَى أَهْلِ الْجَنَّهِ أَنْ لَا يَمُوتُوا لَمَاتُوا فَرَحاً مِنْ شِدَّهِ حَلَاوَهِ تِلْكَ الْأَصْوَاتِ وَ هَذَا النَّهَرُ فِي جَنَّهِ عَدْنٍ وَ هُوَ لِي وَ لَكَ وَ لِفَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ فِيهِ شَيْ ءٌ.

**[ترجمه]و نیز حمران بن اعین از ابوعبدالله علیه السلام نقل کرده که فرمود: همانا پیامبر خدا صلی الله علیه وآله نماز صبح را خواند و سپس به علی علیه السلام رو کرده و پرسیدند: ای علی، این نور که تو را در میان گرفته چیست؟ پاسخ داد: ای پیامبر خدا، شب نیاز به غسل پیدا کردم و در این سرزمین به دنبال آب گشتم اما آبی نیافتم، هنگامی که روی خود را برگرداندم منادی صدا زد: ای امیرمؤمنان، پس نگاه کردم و دیدم پشت سرم ظرفی پر از آب قرار دارد. پس غسل کردم. پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: ای علی، آن منادی جبرئیل بود و آب از رودی در بهشت بود که به آن کوثر می گویند. دوازده هزار درخت کنار آن قرار دارند که هر درخت سیصد و شصت شاخه دارد. هنگامی که اهالی بهشت می خواهند شادی کنند بادی می وزد و صدای هر درخت و هر شاخه ای گوش نوازتر از دیگری است. و اگر چنین نبود که خداوند مرگ را برای مردم بهشت قرار نداده، از شدت شادمانی از شنیدن این صداها جان می دادند. این رودخانه در بهشت عدن است و از آن من و تو و فاطمه و حسن و حسین است و هیچ کس دیگری در آن سهمی ندارد.

**[ترجمه]

توضیح

البلاط کسحاب الحجاره التی تفرش فی الدار.

**[ترجمه]«بلاط» مانند «سحاب» سنگی است که زمین خانه را با آن فرش می کنند.

**[ترجمه]

«۲۸»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى بْنِ زَكَرِيَّا مُعَنْعَناً عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِمُحِبِّينَا أَهْلَ الْبَيْتِ سَتَجِدُونَ مِنْ قُرَيْشٍ أَثَرَهً (۲)فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ شَرَابُهُ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ وَ أَبْرَدُ

ص: ۲۶

۱- كذا فی النسخ.

۲- الاثر و الاثر: أثر الجرح.

مِنَ الثَّلْجِ وَ أَلْيَنُ مِنَ الزُّبْدِ وَ أَنْتُمُ الَّذِينَ وَصَفَكُمُ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ (۱)يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ إِلَى قَوْلِهِ وَ لا يُنْزِفُونَ

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: جعفربن محمد پدران خود علیهم السلام نقل کرد که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله به دوست داران ما اهل بیت فرمود: به زودی از جانب قریش آسیبی به شما می رسد - . الاثر و الاثر: جای زخم است. - ، پس شکیبایی کنید تا در کنار حوض بر من وارد شوید، که شربت آن از عسل شیرین تر و از شیر سپیدتر و از برف سردتر

ص: ۲۶

و از کره نرم تر است. شما همان کسانی هستید که خداوند در کتاب خود وصف نموده است - . در مصدر چنین است: و أنتم الذین وصفکم اللّه فی کتابه فقال: و یطوف اه. م. - : {يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ} «بر گِردشان پسرانی جاودان [به خدمت] می گردند» تا جایی که می فرماید: {وَ لا يُنْزِفُونَ} «نه بی خرد گردند».

**[ترجمه]

«۲۹»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عُبَيْدُ بْنُ كَثِيرٍ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ أَهْلِ بَيْتِهِ علیهم السلام إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام يَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ شَرَّفَ اللَّهُ هَذَا النَّهَرَ وَ كَرَّمَهُ فَانْعَتْهُ لَنَا قَالَ نَعَمْ يَا عَلِيُّ الْكَوْثَرُ نَهَرٌ يُجْرِي اللَّهُ مِنْ تَحْتِ عَرْشِهِ (۲)مَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَ أَلْيَنُ مِنَ الزُّبْدِ حَصْبَاهُ الدُّرُّ وَ الْيَاقُوتُ وَ الْمَرْجَانُ تُرَابُهُ الْمِسْكُ الْأَذْفَرُ حَشِيشُهُ الزَّعْفَرَانُ يَجْرِي مِنْ تَحْتِ قَوَائِمِ عَرْشِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ثَمَرُهُ كَأَمْثَالِ الْقِلَالِ (۳)مِنَ الزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ وَ الْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ وَ الدُّرِّ الْأَبْيَضِ يَسْتَبِينُ ظَاهِرُهُ مِنْ بَاطِنِهِ وَ بَاطِنُهُ مِنْ ظَاهِرِهِ فَبَكَى النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ أَصْحَابُهُ ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام فَقَالَ يَا عَلِيُّ وَ اللَّهِ مَا هُوَ لِي وَحْدِي وَ إِنَّمَا هُوَ لِي وَ لَكَ وَ لِمُحِبِّيكَ مِنْ بَعْدِي.

-عد، العقائد اعْتِقَادُنَا فِي الْحَوْضِ أَنَّهُ حَقٌّ وَ أَنَّ عَرْضَهُ مَا بَيْنَ أَيْلَهَ وَ صَنْعَاءَ وَ هُوَ حَوْضُ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله (۴)وَ أَنَّ فِيهِ مِنَ الْأَبَارِيقِ عَدَدَ نُجُومِ السَّمَاءِ وَ أَنَّ الْوَالِيَ (۵)عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام يَسْقِي مِنْهُ أَوْلِيَاءَهُ وَ يَذُودُ عَنْهُ أَعْدَاءَهُ مَنْ شَرِبَ مِنْهُ شَرْبَةً لَمْ يَظْمَأْ بَعْدَهَا أَبَداً.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: ابوجعفر علیه السلام فرمود: هنگامی که خداوند متعال «إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ» را بر پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام او نازل کرد، امیرمؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام عرض کرد: ای پیامبر خدا، همانا خداوند این رودخانه را بزرگ و گرامی داشته است، پس آن را برای ما توصیف کنید. پیامبر فرمود: بله ای علی، کوثر رودی است که خداوند آن را از پایین عرش خود جاری ساخته است. - .

در مصدر چنین است: یجری من تحت عرش اللّه. م. - آب آن از شیر سفیدتر و از عسل شیرین تر و از کره نرم تر است. سنگریزه های آن درّ و یاقوت و مرجان و خاکش مشک تیزبوی است. گیاهان آن زعفران است که از زیر پایه های عرش

پروردگـار عالمیـان جاری است. میوه ی آن ماننـد تکه سـنگ هایی - . قلال با کسـره ی قاف یعنی: سـنگریزه های زمین. - از زبرجـد سبز و یاقوت سـرخ و مرواریـد سـفید است که درون آن از بیرونش پیـداست و بیرونش نیز از درون آن دیده می شود. پس پیـامبر خـدا صـلی الله علیه وآله و یـارانش گریسـتند و سـپس ایشان با دست خود به امیرمؤمنان علی بن ابی طالب زدنـد و فرمودند: ای علی، به خدا سوگند آن تنها برای من نیست، بلکه برای من و تو و دوستداران تو پس از من است.

عقائد: اعتقاد ما درباره ی حوض کوثر چنین است که آن را حق می دانیم و این که گستره ی آن به اندازه ی میان ایله و صـنعا است، و آن حوض پیامبر صلی الله علیه وآله است - ۲۳. در مصدر چنین است: و هو للنبی صلّی اللّه علیه و آله. م. - ، و در آن به تعـداد سـتارگان آسـمان ظرف های آب قرار دارد، و این که سـرپرست آن - . در مصـدر چنین است: و ان الساقی. م. - در روز قیامت امیرمؤمنان علی بن ابی طالب است، که دوسـتان خود را از آن سـیراب می گرداند و دشمنان خود را از آن دور می دارد. هر کس از آن بنوشد هرگز تشنه نخواهد شد.

**[ترجمه]

«۳۰»

وَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَیَخْتَلِجَنَّ قَوْمٌ مِنْ أَصْحَابِی دُونِی وَ أَنَا عَلَی الْحَوْضِ فَیُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ فَأُنَادِی یَا رَبِّ أُصَیْحَابِی أُصَیْحَابِی (۶)فَیُقَالُ إِنَّکَ لَا تَدْرِی مَا أَحْدَثُوا بَعْدَکَ.

**[ترجمه]و پیامبر صـلی الله علیه وآله فرمود: همانا گروهی از مردم امتم از من پراکنـده و دور داشـته می شونـد، در حالی که من در کنار حوض ایستاده ام. پس آنان را از جانب چپشان می گیرند. پس من فریاد می زنم: پروردگارا، یارانم، یارانم - . در مصدر چنین است: اصحابی اصحابی. م. - ، پس گفته می شود: تو آگاه نیستی آنان پس از تو چه بدعتی آوردند.

ص: ۲۷

**[ترجمه]

«۳۱»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعِیدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

ص: ۲۷

۱- فی المصدر: و أنتم الذین وصفکم اللّه فی کتابه فقال: و یطوف اه. م.

۲- فی المصدر: یجری من تحت عرش اللّه. م.

۳- القلال بکسر القاف: الکروم من الأرض.

۴- فی المصدر: و هو للنبی صلّی اللّه علیه و آله. م.

۵- فی المصدر: و ان الساقی. م.

۶- فی المصدر: اصحابی اصحابی. م.

بْنِ مُوسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَرْزَمِيِّ (۱)عَنْ مُعَلَّى بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِی صَالِحٍ (۲)عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ أَعْطَانِی اللَّهُ خَمْساً وَ أَعْطَی عَلِیّاً خَمْساً أَعْطَانِی جَوَامِعَ الْکَلِمِ وَ أَعْطَی عَلِیّاً جَوَامِعَ الْعِلْمِ وَ جَعَلَنِی نَبِیّاً وَ جَعَلَهُ وَصِیّاً وَ أَعْطَانِی الْکَوْثَرَ وَ أَعْطَاهُ السَّلْسَبِیلَ وَ أَعْطَانِی الْوَحْیَ وَ أَعْطَاهُ الْإِلْهَامَ وَ أَسْرَی بِی إِلَیْهِ وَ فَتَحَ لَهُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَ الْحُجُبَ حَتَّی نَظَرَ إِلَیَّ وَ نَظَرْتُ إِلَیْهِ الْحَدِیثَ (۳)

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: ابن عباس گفت: شنیدم پیامبر خدا صلی الله علیه وآله می فرمودند: خداوند پنج چیز را به من عطا فرمود و پنج چیز را نیز به علی عطا فرمود. جوامع کلام را به من عطا کرد و جوامع علم را به علی بخشید. مرا پیامبر قرار داد و او را وصی قرار داد. و کوثر را به من بخشید و سلسبیل را به او عطا فرمود. وحی را به من بخشید و الهام را به او عطا فرمود. مرا به سوی خود بالا برد و برای علی علیه السلام درهای آسمان و حجاب ها را گشود تا این که او مرا در آسمان ها دید و من نیز او را دیدم. تا پایان حدیث - . در نسخه ی چاپ شده ی امالی چنین است: و أعطی علیا الالهام و أسری بی إلیه، و فتحت له أبواب السماء حتّی رأی ما رأیت و نظر إلی ما نظر إلیه.

- .

**[ترجمه]

«۳۲»

لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: یَا عَلِیُّ أَنْتَ وَ شِیعَتُکَ عَلَی الْحَوْضِ تَسْقُونَ مَنْ أَحْبَبْتُمْ وَ تَمْنَعُونَ مَنْ کَرِهْتُمْ وَ أَنْتُمُ الْآمِنُونَ یَوْمَ الْفَزَعِ الْأَکْبَرِ فِی ظِلِّ الْعَرْشِ یَفْزَعُ النَّاسُ وَ لَا تَفْزَعُونَ وَ یَحْزَنُ النَّاسُ وَ لَا تَحْزَنُونَ فِیکُمْ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنی أُولئِکَ عَنْها مُبْعَدُونَ فِیکُمْ نَزَلَتْ لا یَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَکْبَرُ وَ تَتَلَقَّاهُمُ الْمَلائِکَهُ هذا یَوْمُکُمُ الَّذِی کُنْتُمْ تُوعَدُونَ الْحَدِیثَ.

-فر، تفسیر فرات بن إبراهیم الْقَاسِمُ بْنُ عُبَیْدٍ مُعَنْعَناً عَنْهُ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام مِثْلَهُ وَ زَادَ فِی آخِرِهِ یَا عَلِیُّ أَنْتَ وَ شِیعَتُکَ تُطْلَبُونَ فِی الْمَوْقِفِ وَ أَنْتُمْ فِی الْجِنَانِ مُتَنَعِّمُونَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: امام صادق از پدرانش علیهم السلام نقل کرد که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله که فرمودند: ای علی، تو و شیعیانت در کنار حوض قرار خواهید گرفت، هرکس را دوست داشته باشید سیراب می سازید و هرکس را که نخواهید منع می کنید و در روز هراس و وحشت بزرگ شما در امن و آسایش در سایه ی عرش هستید. مردم وحشت می کنند و شما بیمی ندارید. و مردم اندوهگین هستند و شما اندوهی ندارید. این آیه درباره ی شما نازل شده است که: {إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنی أُولئِکَ عَنْها مُبْعَدُونَ} «همانا کسانی که پیش از این وعده ی نیکی به آن ها داده شده از آن دور هستند». و درباره ی شما آیه نازل شده است که: {لا یَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَکْبَرُ وَ تَتَلَقَّاهُمُ الْمَلائِکَهُ هذا یَوْمُکُمُ الَّذِی کُنْتُمْ تُوعَدُونَ} وحشت بزرگ آن ها را اندوهگین نمی سازد و فرشتگان به دیدارشان خواهند آمد، این همان روزی است که به شما وعده داده شده بود. تا پایان حدیث.

تفسیر فرات بن إبراهیم: قاسم بن عبید که سلسله ی حدیث رابه او رسانده است. از پدرانش علیهم السلام مانند آن را آورده و در پایان آن افزوده است: ای علی، از تو و شیعیانت در موقف حساب درخواست می کنند و شما در بهشت های پر نعمت هستید.

**[ترجمه]

«۳۳»

أَعْلَامُ الدِّینِ لِلدَّیْلَمِیِّ مِنْ کِتَابِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ سُئِلَ عَنِ الْحَوْضِ فَقَالَ أَمَّا إِذَا سَأَلْتُمُونِی

ص: ۲۸

۱- هکذا فی النسخ، و فی الأمالی المطبوع هکذا: عن أبیه، عن سعد بن عبد اللّه قال: حدّثنا عبد اللّه بن هارون، قال: حدّثنا محمّد بن عبد الرحمن العرزمی إه. و العرزمی بفتح العین و سکون الراء و فتح الزای نسبه إلی عرزم بطن من فزاره، و جبانه عرزم بالکوفه معروفه، و لعلّ هذا البطن نزلوا بها. راجع اللباب «ج ۲ ص ۱۳۱».
۲- قال ابن حجر فی التقریب «ص ۵۹۴ فی الکنی»: أبو صالح عن ابن عبّاس اسمه میزان. تقدم، و قال «فی ص ۵۱۷»: میزان البصری أبو صالح مقبول من الثالثه و هو مشهور بکنیته.
۳- فی الأمالی المطبوع: و أعطی علیا الالهام و أسری بی إلیه، و فتحت له أبواب السماء حتّی رأی ما رأیت و نظر إلی ما نظر إلیه.

عَنِ الْحَوْضِ فَإِنِّی سَأُخْبِرُكُمْ عَنْهُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی أَكْرَمَنِی بِهِ دُونَ الْأَنْبِيَاءِ وَ إِنَّهُ مَا بَيْنَ أَيْلَةَ إِلَی صَنْعَاءَ يَسِيلُ فِيهِ خَلِيجَانِ مِنَ الْمَاءِ مَاؤُهُمَا أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ بَطْحَاؤُهُمَا مِسْكٌ أَذْفَرُ حَصْبَاؤُهُمَا الدُّرُّ وَ الْيَاقُوتُ شَرْطٌ مَشْرُوطٌ مِنْ رَبِّی لَا يَرِدُهُمَا إِلَّا الصَّحِيحَةُ نِيَّاتُهُمُ النَّقِيَّةُ قُلُوبُهُمُ الَّذِينَ يُعْطُونَ مَا عَلَيْهِمْ فِی يُسْرٍ وَ لَا يَأْخُذُونَ مَا لَهُمْ فِی عُسْرٍ الْمُسَلِّمُونَ لِلْوَصِيِّ مِنْ بَعْدِی يَذُودُ مَنْ لَيْسَ مِنْ شِيعَتِهِ كَمَا يَذُودُ الرَّجُلُ الْجَمَلَ الْأَجْرَبَ عَنْ إِبِلِهِ.

**[ترجمه]اعلام الدین دیلمی از کتاب حسین بن سعید با اسناد او از ابوایوب انصاری، گفت: نزد پیامبر خدا صلی الله علیه وآله نشسته بودم که درباره ی حوض

ص: ۲۸

سؤال شد، پس فرمود: درباره ی حوض از من پرسیدید، پس شما را از آن آگاه می سازم. همانا خداوند متعال به وسیله ی آن مرا از پیامبران دیگر ممتاز ساخت و گرامی داشت. گستره ی آن به اندازه ی مابین ایله و صنعا است که دو خلیج از آب درآن جاری شده اند. آب آن دو از شیر سفیدتر و از عسل شیرین تر است. سنگفرش آن از مشک تیزبوی است و ساحل آن ها از درّ و یاقوت است. شرطی است که پروردگارم با من قرار داده است که تنها کسانی که نیتی درست و قلبی پاکیزه دارند وارد آن شوند.آن چه را دارند در آسایش می بخشند و چیزی را که برای آن هاست در سختی نمی گیرند و تسلیم جانشین پس از من شدند. او مانند مردی که شترگر را از شتر خود دور کند، کسانی را که شیعه ی او نیستند از آن دور می گرداند.

**[ترجمه]

باب ۲۱ الشفاعه

الآيات

البقره: «وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزِی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَ لا يُقْبَلُ مِنْها شَفاعَةٌ وَ لا يُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ»(۴۸) (و قال تعالی): «وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزِی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَ لا يُقْبَلُ مِنْها عَدْلٌ وَ لا تَنْفَعُها شَفاعَةٌ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ»(۱۲۳) (و قال تعالی): «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْناكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لا بَيْعٌ فِيهِ وَ لا خُلَّةٌ وَ لا شَفاعَةٌ»(۲۵۴) (و قال): «مَنْ ذَا الَّذِی يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ»(۲۵۵)

الإسراء: «عَسی أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً»(۷۹)

مريم: «لا يَمْلِكُونَ الشَّفاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً»(۸۷)

طه: «يَوْمَئِذٍ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ رَضِيَ لَهُ قَوْلًا»(۱۰۹)

الأنبياء: «وَ قالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَداً سُبْحانَهُ بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ* لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ *يَعْلَمُ ما بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضی وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ»(۲۶-۲۸)

الشعراء: «فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ* وَ لا صَدِيقٍ حَمِيمٍ»(١٠٠-١٠١)

سبأ: «وَ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّى إِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ما ذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ»(٢٣)

ص: ٢٩

الدخان: «إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقاتُهُمْ أَجْمَعِينَ *يَوْمَ لا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئاً وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ* إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ»(۴۰-۴۲)

النجم: «وَ كَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّماواتِ لا تُغْنِي شَفاعَتُهُمْ شَيْئاً إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَرْضى»(۲۶)

المدثر: «فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ»(۴۸)

النبأ: «يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلائِكَةُ صَفًّا لا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ قالَ صَواباً»(۳۸)

lt;meta info="- «وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَ لا يُقْبَلُ مِنْها شَفاعَةٌ وَ لا يُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ.

{و بترسید از روزی که هیچ کس چیزی [از عذاب خدا] را از کسی دفع نمی کند؛ و نه از او شفاعتی پذیرفته، و نه به جای وی بدلی گرفته می شود؛ و نه یاری خواهند شد.}

- «وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَ لا يُقْبَلُ مِنْها عَدْلٌ وَ لا تَنْفَعُها شَفاعَةٌ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ.

{و بترسید از روزی که هیچ کس چیزی [از عذاب خدا] را از کسی دفع نمی کند، و نه بدل و بلاگردانی از وی پذیرفته شود، و نه او را میانجیگری سودمند افتد، و نه یاری شوند.}

- «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْناكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لا بَيْعٌ فِيهِ وَ لا خُلَّةٌ وَ لا شَفاعَةٌ.

{ای کسانی که ایمان آورده اید، از آنچه به شما روزی داده ایم انفاق کنید، پیش از آنکه روزی فرا رسد که در آن نه داد و ستدی است و نه دوستی و نه شفاعتی.}

- «مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ.

{کیست آن کس که جز به اذن او در پیشگاهش شفاعت کند.}

- «عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً.

{امید که پروردگارت تو را به مقامی ستوده برساند.}

- «لا يَمْلِكُونَ الشَّفاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً.

{[آنان] اختیار شفاعت را ندارند، جز آن کس که از جانب [خدای] رحمان پیمانی گرفته است.}

- «يَوْمَئِذٍ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ رَضِيَ لَهُ قَوْلًا.

{در آن روز، شفاعت [به کسی] سود نبخشد، مگر کسی را که [خدای] رحمان اجازه دهد و سخنش او را پسند آید.}

- «وَ قالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَداً سُبْحانَهُ بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ *لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ *يَعْلَمُ ما بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضى وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ.

{و گفتند: «[خدای] رحمان فرزندی اختیار کرده.» منزّه است او. بلکه [فرشتگان] بندگانی ارجمندند، که در سخن بر او پیشی نمی گیرند، و خود به دستور او کار می کنند. آنچه فراروی آنان و آنچه پشت سرشان است می داند، و جز برای کسی که [خدا] رضایت دهد، شفاعت نمی کنند و خود از بیم او هراسانند.}

- فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ * وَ لا صَدِيقٍ حَمِيمٍ.

{در نتیجه شفاعتگرانی نداریم، و نه دوستی نزدیک.}

- «وَ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّى إِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ما ذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ.

ص: ۲۹

{و شفاعتگری در پیشگاه او سود نمی بخشد، مگر برای آن کس که به وی اجازه دهد. تا چون هراس از دلهایشان برطرف شود، می گویند: «پروردگارتان چه فرمود؟» می گویند: «حقیقت؛ و هموست بلندمرتبه و بزرگ.}

- «إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقاتُهُمْ أَجْمَعِينَ يَوْمَ لا يُغْنِي مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئاً وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ * إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ.

{در حقیقت، روز «جداسازی» موعد همه آنهاست. همان روزی که هیچ دوستی از هیچ دوستی نمی تواند حمایتی کند، و آنان یاری نمی شوند، مگر کسی را که خدا رحمت کرده است، زیرا که اوست همان ارجمند مهربان.}

- «وَ كَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّماواتِ لا تُغْنِي شَفاعَتُهُمْ شَيْئاً إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَرْضى.

{و بسا فرشتگانی که در آسمانهایند [و] شفاعتشان به کاری نیاید، مگر پس از آنکه خدا به هر که خواهد و خشنود باشد اذن دهد.}

- «فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ.

{و شفاعت شفاعتگران آنها را سود نبخشد.}

- يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلائِكَةُ صَفًّا لا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ.

{روزی که «روح» و فرشتگان به صف می ایستند، و [مردم] سخن نگویند، مگر کسی که [خدای] رحمان به او رخصت دهد.}

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی قدس الله روحه فی قوله تعالی: وَ اتَّقُوا أی احذروا و اخشوا یَوْماً لا تَجْزِی أی لا تغنی أو لا تقضی فیه نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَیْئاً و لا تدفع عنها مکروها و قیل لا یؤدی أحد عن أحد حقا وجب علیه لله أو لغیره وَ لا یُقْبَلُ مِنْها شَفاعَهٌ قال المفسرون حکم هذه الآیه مختص بالیهود لأنهم قالوا نحن أولاد الأنبیاء و آباؤنا یشفعون لنا فآیسهم الله عن ذلک فخرج الکلام مخرج العموم و المراد به الخصوص و یدل علی ذلک أن الأمه أجمعت علی أن للنبی صلی الله علیه و آله شفاعه مقبوله و إن اختلفوا فی کیفیتها فعندنا هی مختصه بدفع المضار و إسقاط العقاب عن مستحقیه من مذنبی المؤمنین و قالت المعتزله هی فی زیاده المنافع للمطیعین و التائبین دون العاصین و هی ثابته عندنا للنبی صلی الله علیه و آله و لأصحابه المنتجبین و للأئمه من أهل بیته الطاهرین و لصالحی المؤمنین و ینجی الله تعالی بشفاعتهم کثیرا من الخاطئین.

و یؤیده الخبر الذی تلقته الأمه بالقبول

وَ هُوَ قَوْلُهُ علیه السلام ادَّخَرْتُ شَفَاعَتِی لِأَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِی.

وَ مَا جَاءَ فِی رِوَایَاتِ أَصْحَابِنَا رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ مَرْفُوعاً عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: إِنِّی أَشْفَعُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَأُشَفَّعُ وَ یَشْفَعُ عَلِیٌّ فَیُشَفَّعُ وَ یَشْفَعُ أَهْلُ بَیْتِی فَیُشَفَّعُونَ وَ إِنَّ أَدْنَی الْمُؤْمِنِینَ شَفَاعَهً لَیَشْفَعُ فِی أَرْبَعِینَ مِنْ إِخْوَانِهِ کُلٌّ قَدِ اسْتَوْجَبُوا النَّارَ.

وَ لا یُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ أی فدیه لأنه یعادل المفدی و یماثله و أما ما جاء فی الحدیث لا یقبل الله منه صرفا و لا عدلا فاختلف فی معناه قال الحسن الصرف العمل و العدل الفدیه و قال الأصمعی الصرف التطوع و العدل الفریضه

ص: ۳۰

و قال أبو عبيده الصرف الحيله و العدل الفديه و قال الكلبى الصرف الفديه و العدل رجل مكانه وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ أى لا يعاونون حتى ينجوا من العذاب و قيل ليس لهم ناصر ينتصر لهم من الله إذا عاقبهم.

و فى قوله سبحانه لا بَيْعٌ فِيهِ أى لا تجاره وَ لا خُلَّةٌ أى لا صداقه لأنهم بالمعاصى يصيرون أعداء و قيل لأن شغله بنفسه يمنع من صداقه غيره و هذا كقوله الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ وَ لا شَفاعَةٌ أى لغير المؤمنين مطلقا.

و فى قوله سبحانه مَنْ ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ هو استفهام معناه الإنكار و النفى أى لا يشفع يوم القيامه أحد لأحد إلا بإذنه و أمره و ذلك أن المشركين كانوا يزعمون أن الأصنام تشفع لهم فأخبر الله سبحانه أن أحدا ممن له الشفاعه لا يشفع إلا بعد أن يأذن الله له فى ذلك و يأمره به.

و فى قوله عز و جل وَ نَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلى جَهَنَّمَ وِرْداً لا يَمْلِكُونَ الشَّفاعَةَ أى لا يقدرون على الشفاعه فلا يشفعون و لا يشفع لهم حين يشفع أهل الإيمان بعضهم لبعض لأن ملك الشفاعه على وجهين أحدهما أن يشفع للغير و الآخر أن يستدعى الشفاعه من غيره لنفسه فبين سبحانه أن هؤلاء الكفار لا تنفذ شفاعه غيرهم فيهم و لا شفاعه لهم لغيرهم إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً أى لا يملك الشفاعه إلا هؤلاء أو لا يشفع إلا لهؤلاء و العهد هو الإيمان و الإقرار بوحدانيه الله تعالى و التصديق بأنبيائه و قيل هو شهاده أن لا إله إلا الله و أن يتبرءوا إلى الله من الحول و القوه و لا يرجوا إلا الله عن ابن عباس و قيل معناه لا يشفع إلا من وعد له الرحمن بإطلاق الشفاعه كالأنبياء و الشهداء و العلماء و المؤمنين على ما ورد به الأخبار و قال على بن إبراهيم فى تفسيره

حَدَّثَنِى أَبِى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَنْ لَمْ يُحْسِنْ وَصِيَّتَهُ عِنْدَ الْمَوْتِ كَانَ نَقْصاً فِى مُرُوءَتِهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يُوصِى الْمَيِّتُ قَالَ إِذَا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ وَ اجْتَمَعَ النَّاسُ إِلَيْهِ قَالَ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ وَ تَصْدِيقُ هَذِهِ الْوَصِيَّةِ فِى سُورَهِ مَرْيَمَ فِى قَوْلِهِ لا يَمْلِكُونَ الشَّفاعَةَ إِلَّا مَنِ

اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحمنِ عَهْداً فَهَذا عَهْدُ الْمَيِّتِ.

أقول: سيأتى الخبر فى باب الوصيه.

و قال فى قوله تعالى إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ رَضِيَ لَهُ قَوْلًا أى لا تنفع ذلك اليوم شفاعه أحد فى غيره إلا شفاعه من أذن الله له فى أن يشفع و رضى قوله فيها من الأنبياء و الأولياء و الصالحين و الصديقين و الشهداء و فى قوله سبحانه وَ قالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَداً يعنى من الملائكه سُبْحانَهُ نزه نفسه عن ذلك بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ أى ليسوا أولادا كما تزعمون بل عباد أكرمهم الله و اصطفاهم لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ أى لا يتكلمون إلا بما يأمرهم به ربهم وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ يَعْلَمُ ما بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ أى ما قدموا من أعمالهم و ما أخروا منها يعنى ما عملوا منها و ما هم عاملون وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضى أى ارتضى الله دينه و قال مجاهد إلا لمن رضى الله عنه و قيل هم أهل شهاده أن لا إله إلا الله و قيل هم المؤمنون المستحقون للثواب و حقيقته أنه لا يشفعون إلا لمن ارتضى الله أن يشفع فيه فيكون فى معنى قوله مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ أى من خشيتهم منه فأضيف المصدر إلى المفعول مُشْفِقُونَ خائفون وجلون من التقصير فى عبادته.

و فى قوله سبحانه وَ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ أى لا تنفع الشفاعه عند الله إلا لمن رضيه الله و ارتضاه و أذن له فى الشفاعه مثل الملائكه و الأنبياء و الأولياء أو إلا لمن أذن الله أن يشفع له حَتَّى إِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ أى كشف الفزع عن قلوبهم و اختلف فى الضمير فى قوله عَنْ قُلُوبِهِمْ فقيل يعود إلى المشركين أى حتى إذا أخرج عن قلوبهم الفزع ليسمعوا كلام الملائكه قالُوا أى الملائكه ما ذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا أى المشركون مجيبين لهم الْحَقَّ أى قال الحق فيعترفون أن ما جاء به الرسل كان حقا عن ابن عباس و غيره و قيل إن الضمير يعود إلى الملائكه ثم اختلف فى معناه على وجوه أحدها أن الملائكه إذا صعدوا بأعمال العباد و لهم زجل (1)و صوت عظيم فتحسب الملائكه أنها الساعه فيخرون سجدا و يفزعون فإذا علموا أنه ليس ذلك قالُوا ما ذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَ

١- جمع الزجله بالضم: الصوت و الضجيج.

و ثانیها أن الفتره لما كانت بین عیسی و محمد صلى الله علیه و آله و بعث الله محمدا صلى الله علیه و آله أنزل الله سبحانه جبرئیل بالوحی فلما نزلت ظنت الملائكه أنه نزل بشی ء من أمر الساعه فصعقوا لذلك فجعل جبرئیل یمر بكل سماء و یكشف عنهم الفزع فرفعوا رءوسهم و قال بعضهم لبعض ما ذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ یعنی الوحی.

و ثالثها أن الله إذا أوحی إلى بعض ملائكته لحق الملائكه غشی عند سماع الوحی و یصعقون و یخرون سجدا للآیه العظیمه فإذا فزع عن قلوبهم سألت الملائكه ذلك الملك الذی أوحی إلیه ما ذا قال ربك أو یسأل بعضهم بعضا فیعلمون أن الأمر فی غیرهم.

و فی قوله تعالى یَوْمَ لا یُغْنِی مَوْلًی عَنْ مَوْلًی شَیْئاً المولی الصاحب الذی من شأنه أن یتولی معونه صاحبه على أموره فیدخل فی ذلك ابن العم و الناصر و الحلیف و غیرهم أی لا یغنی فیه ولی عن ولی شیئا و لا یدفع عنه عذاب الله وَ لا هُمْ یُنْصَرُونَ و هذا لا ینافی ما ذهب إلیه أكثر الأمه من إثبات الشفاعه لأنها لا تحصل إلا بأمر الله تعالى و إذنه و المراد بالآیه أنه لیس لهم من یدفع عنهم العذاب و ینصرهم من غیر أن یأذن الله لهم فیه و یدل علیه قوله إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ أی إلا الذین رحمهم الله من المؤمنین فإنه إما أن یسقط عقابهم ابتداء أو یأذن بالشفاعه فیهم.

و فی قوله تعالى إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ یَأْذَنَ اللَّهُ أی للملائكه فی الشفاعه لِمَنْ یَشاءُ وَ یَرْضی لهم أن یشفعوا فیه.

و فی قوله تعالى فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَهُ الشَّافِعِینَ أی شفاعه الملائكه و النبیین كما نفعت الموحدین عن ابن عباس و قال الحسن لم تنفعهم شفاعه ملك و لا شهید و لا مؤمن و یعضد هذا الإجماع على أن عقاب الكفر لا یسقط بالشفاعه و قد صحت الروایه عن ابن مسعود قال یشفع نبیكم رابع أربعه جبرئیل ثم إبراهیم ثم موسی أو عیسی ثم نبیكم لا یشفع أحد أكثر مما یشفع فیه نبیكم ثم النبیون ثم الصدیقون ثم الشهداء و یبقی قوم فی جهنم فیقال لهم ما سَلَكَكُمْ فِی سَقَرَ إلى قوله فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَهُ الشَّافِعِینَ قال ابن مسعود فهؤلاء الذین یبقون فی جهنم

وَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله علیه و آله قَالَ: یَقُولُ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ أَیْ رَبِّ عَبْدُكَ فُلَانٌ سَقَانِی شَرْبَهً مِنْ

مَاءٍ فِی الدُّنْیَا فَشَفِّعْنِی فِیهِ فَیَقُولُ اذْهَبْ فَأَخْرِجْهُ مِنَ النَّارِ فَیَذْهَبُ فَیَتَجَسَّسُ فِی النَّارِ حَتَّی یُخْرِجَهُ مِنْهَا.

-وَ قَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّ مِنْ أُمَّتِی مَنْ سَیُدْخِلُ اللَّهُ الْجَنَّهَ بِشَفَاعَتِهِ أَكْثَرَ مِنْ مُضَرَ

**[ترجمه]طبرسی قدس الله روحه گفته است: فرموده ی خداوند «وَ اتَّقُوا» یعنی برحذر باشید و بترسید. «یَوْماً لا تَجْزِی» یعنی بی نیاز نمی سازد، یا این که در آن برآورده نمی شود، «نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَیْئاً» و هیچ ناپسندی را از او بازنمی دارد، و گفته شده هیچ کس حقی را که از جانب خداوند یا شخص دیگری برای او واجب شده ادا نمی کند. «وَ لا یُقْبَلُ مِنْها شَفاعَهٌ» مفسران گفته اند: حکم این آیه مخصوص یهودیان است. چرا که آنان گفتند: ما فرزندان پیامبران هستیم و پدران ما برای ما شفاعت می کنند. پس خداوند آنان را از این امر نومید ساخت. بنابراین سخن برای همه ی مردم بیان شده و منظور از آن ویژه بودن برای گروهی از مردم است. و نیز دلیل آن که همه ی امت اتفاق نظر دارند شفاعت پیامبر مورد پذیرش است، هرچند درمورد جزئیات آن اختلاف نظر داشته باشند. به عقیده ی ما این مسئله مخصوص برطرف کردن زیان و برداشتن عذاب از مؤمنان گناهکاری است که سزاوار آن هستند. و معتزله معتقدند این شفاعت در سودمند ساختن فرمان برداران و توبه کنندگان است، و نه گناهکاران. و از نظر ما این شفاعت برای پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله و یاران برگزیده اش و امامانی که از اهل بیت پاک او هستند و برای مؤمنان شایسته وجود دارد. خداوند متعال بسیاری از خطاکاران را با شفاعت ایشان نجات بخشد.

و این حدیث که امت آن را درست پنداشته و پذیرفته اند آن را تأیید می کند و آن سخن امام علیه السلام است که: شفاعتم را برای صاحبان گناهان بزرگ در امتم ذخیره نموده ام.

و آن چه در روایات اصحاب ما رضی الله عنهم آمده که سندش به پیامبر صلی الله علیه وآله می رسد که فرمود: همانا من در روز قیامت شفاعت می کنم و شفاعتم پذیرفته می شود، و علی نیز شفاعت می کند و او نیز پذیرفته می شود، و اهل بیتم نیز شفاعت کرده و شفاعتشان پذیرفته می شود، و همانا کمترین مؤمنان در شفاعت برای چهل نفر از برادران خود که همگی سزاوار آتش هستند شفاعت می کنند.

«وَ لا یُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ» یعنی فدیه، زیرا مقابل و مانند فدیه دهنده می باشد. اما آن چه در حدیث آمده که «لا یقبل الله منه صرفا و لا عدلا» در باره ی معنای آن اختلاف نظر دارند. حسن گفته است: «الصرف» یعنی عمل، و «العدل» یعنی فدیه، و اصمعی گفته است: «الصرف» یعنی تکلیف کردن، و «عدل» یعنی فریضه.

ص: ۳۰

و أبو عبیده گفته است: «الصرف» یعنی حیله و «العدل» یعنی فدیه. و کلبی گفته است: «الصرف» یعنی فدیه و «العدل» کسی است که در جایگاه عدل است. «وَ لا هُمْ یُنْصَرُونَ» یعنی یاری نمی شوند تا از عذاب رهایی یابند. و گفته شده یاری کننده ای نخواهد بود تا آنان را از عقوبت الهی رهایی بخشد.

و فرموده ی خداوند «لا بَیْعٌ فِیهِ» یعنی تجارتی وجود ندارد، «وَ لا خُلَّهٌ» یعنی هیچ دوستی و صداقتی وجود ندارد. زیرا آنان به وسیله ی گناهان دشمن به شمار می روند. و نیز گفته شده سرگرم شدن به خویشتن او را از دوستی دیگران باز داشته است. و

این مانند فرموده ی خداوند است که: درآن روز بعضی از دوستان با بعضی دیگر دشمنی می کنند، مگر پرهیزکاران. «وَ لا شَفاعَةٌ» یعنی برای غیر مؤمنان، به شکل مطلق.

و درباره ی سخن خداوند متعال: «کیست که در نزد او بدون اجازه شفاعت نماید؟» پرسشی است که معنای آن انکار و نفی است، یعنی در روز قیامت هیچ کس برای دیگری شفاعت نمی کند مگر به اجازه و فرمان او، به این دلیل که مشرکان گمان می کردند بت ها برایشان شفاعت کنند، پس خداوند سبحان به آن ها خبر داد هیچ یک از کسانی که حق شفاعت دارد نمی تواند پیش از اجازه و فرمان خداوند به آن شفاعت کند.

و درباره ی سخن خداوند عزوجل و مجرمان را به سوی جهنم می بریم نَسُوقُ الْمُجْرِمِینَ إِلی جَهَنَّمَ وِرْداً لا یَمْلِکُونَ الشَّفاعَةَ یعنی قادر به شفاعت نیستند، نه شفاعت آن ها پذیرفته است و نه برایشان شفاعت می شود، در هنگامی که برخی از مؤمنان برای برخی دیگر شفاعت می کنند. چرا که اجازه ی شفاعت بر دو گونه است. یکی این که برای دیگری شفاعت نماید و دیگر این که از شخص دیگری برای خودش درخواست شفاعت نماید. پس خداوند سبحان بیان فرموده است که این کافران شفاعت دیگران برایشان سودمند نخواهد بود و آن ها نیز نمی توانند برای دیگری شفاعت کنند. مگر کسی که از نزد خداوند رحمان عهد و پیمانی داشته باشد. یعنی تنها این گروه حق شفاعت دارند و یا این که شفاعت تنها برای این گروه سودمند خواهد بود. و منظور از عهد همان ایمان و اقرار به یگانگی خداوند و باور داشتن پیامبران الهی است. و از ابن عباس گفته شده شهادت به لا إله إلا الله است و این که از هر نیرو و توانی به سوی خداوند بیزاری بجویند و تنها به خداوند امید ببندند. و گفته شده معنای آن چنین است که تنها برای کسی که خداوند رحمان وعده ی اطلاق شفاعت به او داده، مانند پیامبران و شهیدان و دانشمندان و مؤمنان خواهد بود، براساس آن چه در احادیث آمده است. و علی بن إبراهیم در تفسیر خود گفته است:

پدرم از ابن محبوب از سلیمان بن جعفر از اباعبدالله علیه السلام از پدرانش روایت کرده است که فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: هرکس در هنگام مرگ وصیتی نیکو به جای نگذارد مردانگی اش کامل نیست، پس گفته شد: ای پیامبر خدا، مرده چگونه وصیت کند؟ فرمود: هنگامی که زمان مرگش فرارسید و مردم نزدش جمع شدند بگوید: خداوندا، ای پدیدآورنده ی آسمان ها و زمین. و حدیث به

این جا رسید که فرمود: و تصدیق این سخن در سوره ی مریم در این آیه است: آنان حق شفاعت ندارند مگر کسی که از نزد خداوند رحمان عهدی دارد. پس این عهد میت است.

ص: ۳۱

می گویم: این حدیث در باب وصیت خواهد آمد.

و درباره ی سخن خداوند متعال مگر کسی که خداوند رحمان به او اجازه داده و به گفتار او رضایت داده است، گفت: یعنی در آن روز شفاعت هیچ کس برای دیگری سودمند نیست، مگر کسی که خداوند به او اجازه داده شفاعت کند و گفتارش درباره ی آن مورد رضایت خداوند باشد، از پیامبران و اولیاء و نیکان و صدیقان و شهداء. و سخن خداوند سبحان: و گفتند

خداوند رحمان فرزندی برای خویش قرار داده است، یعنی از فرشتگان، «سُبْحانَهُ» خداوند خود را از آن منزه دانسته است. «بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ» یعنی آن گونه که گمان می کنید فرزندان او نیستند، بلکه بندگانی هستند که خداوند آنان را گرامی داشته و برگزیده است. «لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ» یعنی تنها سخنی را که پروردگارشان دستور به آن داده بر زبان می آورند. «و آن ها به فرمان او عمل می کنند، آن چه را مقابل آن هاست و پشت سرشان قرار دارد می داند» یعنی اعمالی را که در گذشته انجام داده اند و هرآن چه را به تأخیر انداخته اند و در آینده انجام خواهند داد و آن چه در حال انجام آن هستند، و تنها برای کسانی شفاعت می کنند که مورد رضایت باشد. یعنی دین او مورد رضای خداوند بوده باشد، و مجاهد گفته است: تنها برای کسی که خداوند از او راضی است. و گفته شده آنان کسانی هستند که شهادت لا إله إلا الله داده اند. و گفته شده آنان مؤمنانی هستند که شایسته ی پاداش می باشند. و حقیقت آن چنین است که تنها برای کسانی که خداوند از شفاعت در ایشان رضایت دارد می باشد. بنابراین در معنای فرموده ی خداوند است که: «چه کسی است که درنزد او بدون اجازه شفاعت کند، و آنان از خشیت خداوند...» ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ یعنی از خشیت آنان از او، مصدر را به مفعول افزوده است، «بیمناک هستند» ترسان و نگران هستند، از کوتاهی در عبادت و پرستش او.

و در باره ی فرموده ی خداوند سبحان: «و شفاعت نزد او تنها برای کسی است که به او اجازه داده شده» یعنی شفاعت نزد خداوند تنها برای کسی سودمند است که خداوند از او رضایت دارد و او نیز رضایت مند است و اجازه ی شفاعت را به او داده است، مانند فرشتگان و پیامبران و اولیا و یا کسی که خداوند اجازه ی شفاعت درباره ی او داده است. «تازمانی که بیم و ترس از دل هایشان برطرف گردد.» یعنی ترس از دل هایشان برداشته شود. و درباره ی ضمیر در«عَنْ قُلُوبِهِمْ» اختلاف شده است، برخی گفته اند ضمیر به مشرکان بازمی گردد. یعنی زمانی که ترس از دل هایشان برداشته می شود تا سخن فرشتگان را بشنوند. «قالُوا» یعنی فرشتگان، «ما ذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا» یعنی مشرکان به آن ها پاسخ می دهند، «الْحَقَ» یعنی حقیقت را گفت. پس اعتراف می کنند که آن چه پیامبران آورده بودند حقیقت است، از ابن عباس و دیگران نقل شده است. و گفته شده ضمیر به «ملائکه» بازمی گردد، سپس در مورد معنای آن چندین نظر وجود داشته است: اول این که هنگامی که فرشتگان اعمال بندگان را بالا می برند در حالی که ناله و فریاد بلندی - . جمع زجله با ضمه، به معنای: صدای بلند و ناله است. - دارند، پس فرشتگان گمان می کنند قیامت برپاشده است، پس به سجده می افتند و هراسان می گردند. پس هنگامی که درمی یابند چنین نیست «می گویند: پروردگارتان چه گفت: گویند حقیقت را.»

ص: ۳۲

و دوم این که مدت زمانی میان پیامبری عیسی علیه السلام و پیامبر اسلام حضرت محمد صلی الله علیه وآله وجود داشت سپس خداوند حضرت محمد صلی الله علیه وآله را برانگیخت، پس هنگامی که جبرئیل را با وحی نازل فرمود، فرشتگان پنداشتند او همراه با فرمانی درباره ی قیامت نازل شده است، به همین دلیل فریاد زدند. از این رو جبرئیل به هر آسمان گذر می کرد و ترس را ازآنان برطرف می ساخت. پس سرهای خود را بالا می آوردند و برخی از آنان به برخی دیگر می گفتند: پروردگارتان چه فرموده است؟ پاسخ می دادند: حق، یعنی وحی.

و سوم این که هنگامی که خداوند به بعضی از فرشتگان وحی نازل می فرمود هنگام شنیدن وحی بیهوش می شدند و فریاد

می زدند و برای این نشانه ی بزرگ به

سجده می افتادند. پس هنگامی که بیم از دل هایشان برداشته می شد فرشتگان از فرشته ای که وحی بر او نازل شده بود می پرسیدند: پروردگارت چه فرمود؟ یا بعضی از آنان از بعضی دیگر می پرسیدند و می دانستند که دستور برای دیگران است.

و در سخن خداوند متعال: روزی که هیچ دوستی برای دوست خود سودمند نیست، مولی هم نشینی است که سزاوار است دوست خود را در کارهایش یاری دهد. بنابراین پسرعمو و یاری دهنده و هم پیمان و دیگران را شامل می شود، یعنی هیچ دوستی نمی تواند به دوست خود فایده ای رسانده یا او را از عذاب الهی نگاه دارد، و آنان یاری نمی شوند. و این مخالف اعتقاد بسیاری از امت نیست که شفاعت را ثابت می داند، زیرا آن تنها به دستور و اجازه ی خداوند به دست می آید، و منظور از آیه چنین است آنان کسی را ندارند که آنان را از عذاب نگاه دارد و یاری شان نماید، مگر این که خداوند در این کار اجازه دهد. و این فرموده ی خداوند نیز دلیل بر آن است که: مگر کسی که خداوند بر او رحم آورد، یعنی مگر کسانی از مؤمنان که خداوند به آن ها رحم کند. و به این وسیله یا از ابتدا عذاب از ایشان برداشته شود و یا اجازه ی شفاعت برای ایشان داده شود.

و فرموده ی خداوند متعال: مگر پس از آن که خداوند برای او اجازه دهد، یعنی به فرشتگان در شفاعت، برای هرکس بخواهد و رضایت داشته باشد تا درباره ی آنان شفاعت انجام شود.

و در سخن خداوند متعال: پس شفاعت شفاعت کنندگان برایشان سودمند نخواهد بود، یعنی شفاعت فرشتگان و پیامبران، همان گونه که یکتاپرستان بهره مند شدند، از ابن عباس روایت شده است. و حسن گفته است: شفاعت هیچ فرشته یا شهید یا مؤمنی برای آنان سودمند نخواهد بود. و این اجماع را به این وسیله تقویت کرده است که عقوبت کفر به وسیله ی شفاعت از بین نمی رود. و روایتی صحیح از ابن مسعود وارد شده که: پیامبر شما به عنوان چهارمین تن از یک گروه چهارنفره شفاعت می کند، جبرئیل و سپس ابراهیم و موسی یا عیسی و سپس پیامبر شما، هیچ یک از آن ها بیش از آن چه پیامبر شما شفاعت می کند شفیع نیست، سپس پیامبران، سپس صدیقان و سپس شهیدان، و گروهی در جهنم باقی می مانند پس به آن ها گفته

می شود: چه چیز شما را به دوزخ افکند؟ تا اینجای آیه: پس شفاعت شفاعت کنندگان برایشان سودمند نخواهد بود. ابن مسعود گفته است: این ها کسانی هستند که در جهنم باقی می مانند.

و از حسن از پیامبر خدا صلی الله علیه وآله آمده که فرمود: مردی از اهل بهشت در روز قیامت می گوید: ای پروردگار، فلان کس از بندگان تو در دنیا جرعه ی آبی به من نوشاند،

ص: ۳۳

پس مرا شفیع او قرار بده. پس گفته می شود: برو و او را از آتش جهنم بیرون آور، پس او رفته و به دنبالش جستجو می کند تا آن که او را از آتش بیرون آورد.

و نیز پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: همانا کسانی از امت من هستند که خداوند به وسیله ی شفاعت آن ها گروه بسیاری را وارد بهشت می کند.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

ل، الخصال أَبُو الْحَسَنِ طَاهِرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ یُونُسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ الْهَرَوِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ نَجْدَةَ عَنْ أَبِی بِشْرٍ خَتَنِ الْمُقْرِی (۱)عَنْ مُعْتَمِرِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِکُلِّ نَبِیٍّ دَعْوَةٌ قَدْ دَعَا بِهَا وَ قَدْ سَأَلَ سُؤْلًا وَ قَدْ أَخْبَأْتُ دَعْوَتِی لِشَفَاعَتِی لِأُمَّتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

**[ترجمه]خصال: رسول خدا فرمود هر پیغمبری نزد خدا یک دعای خصوصی داشت که آن را درخواست کرد و سؤالی نمود و من دعای خود را ذخیره کردم برای شفاعت امتم در روز قیامت.

**[ترجمه]

«۲»

ل، الخصال أَبِی عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ هَارُونَ عَنِ ابْنِ صَدَقَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثَلَاثَهٌ یَشْفَعُونَ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَیُشَفَّعُونَ الْأَنْبِیَاءُ ثُمَّ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ الشُّهَدَاءُ.

**[ترجمه]خصال: رسول خدا فرمود سه دسته نزد خدا شفاعت میکنند و شفاعتشان پذیرفته می شود، پیغمبران سپس علما و دانشمندان سپس شهیدان.

**[ترجمه]

«۳»

ل، الخصال الْأَرْبَعُمِائَهِ، قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام لَا تُعَنُّونَا فِی الطَّلَبِ وَ الشَّفَاعَهِ لَکُمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فِیمَا قَدَّمْتُمْ وَ قَالَ علیه السلام لَنَا شَفَاعَهٌ وَ لِأَهْلِ مَوَدَّتِنَا شَفَاعَهٌ.

**[ترجمه]خصال: امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: با آن چه از پیش فرستاده اید در روز قیامت دست ما را برای شفاعت و درخواست برای شما بسته نسازید. و فرمود: برای ما شفاعتی است و برای کسانی که ما را دوست می دارند نیز شفاعتی است.

**[ترجمه]

«۴»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مَعْبَدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ لَمْ یُؤْمِنْ بِحَوْضِی فَلَا أَوْرَدَهُ اللَّهُ حَوْضِی وَ مَنْ لَمْ یُؤْمِنْ بِشَفَاعَتِی فَلَا أَنَالَهُ اللَّهُ شَفَاعَتِی ثُمَّ قَالَ علیه السلام إِنَّمَا شَفَاعَتِی لِأَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِی فَأَمَّا الْمُحْسِنُونَ فَمَا عَلَیْهِمْ مِنْ سَبِیلٍ قَالَ الْحُسَیْنُ بْنُ خَالِدٍ فَقُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَمَا مَعْنَی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لا یَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضی قَالَ لَا یَشْفَعُونَ (۲)إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَی اللَّهُ دِینَهُ.

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا: امام رضا علیه السّلام به نقل از پدرانشان از أمیر المؤمنین علیه السّلام از حضرت رسول صلی اللّه علیه و آله روایت فرمود :که هر کس به حوض من (حوض کوثر) ایمان نیاورد، خداوند او را بر آن حوض نرساند و هر کس ایمان به شفاعت من نیاورد، خداوند او را به شفاعت من فائز نگرداند! سپس فرمود: شفاعت من مربوط به کسانی است که مرتکب گناهان کبیره می شوند. و امّا نیکوکاران، اصلا، مستحقّ توبیخ و مؤاخذه نیستند. حسین بن خالد گوید: به حضرت عرض کردم: یا ابن رسول اللّه معنی این آیه چیست: «وَ لا یَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضی»؟}شفاعت نمی کنند مگر کسی را که خداوند بپسندد{ فرمود: یعنی شفاعت نمی کنند مگر کسی را که خداوند از دینش خوشنود باشد.

**[ترجمه]

«۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام قَالَ مُصَنِّفُ هَذَا الْکِتَابِ الْمُؤْمِنُ هُوَ الَّذِی تَسُرُّهُ حَسَنَتُهُ وَ تَسُوؤُهُ

۱- هو بکر بن خلف البصری ختن المقری أبو بشر، قال ابن حجر: صدوق من العاشره مات بعد سنه أربعین أی و مأتین.

۲- فی العیون: قال: یعنی لا یشفعون اه. م.

سَيِّئَتُهُ (۱)لِقَوْلِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَ سَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَ مَتَى سَاءَتْهُ سَيِّئَةٌ نَدِمَ عَلَيْهَا وَ النَّدَمُ تَوْبَةٌ وَ التَّائِبُ مُسْتَحِقٌّ لِلشَّفَاعَةِ وَ الْغُفْرَانِ وَ مَنْ لَمْ تَسُؤْهُ سَيِّئَتُهُ فَلَيْسَ بِمُؤْمِنٍ وَ إِذَا لَمْ يَكُنْ مُؤْمِناً لَمْ يَسْتَحِقَّ الشَّفَاعَةَ لِأَنَّ اللَّهَ غَيْرُ مُرْتَضٍ لِدِينِهِ.

**[ترجمه]عيون اخبار الرضا عليه السلام: نويسنده ى اين كتاب گفته است: مؤمن كسى است كه نيكى هايش او را شادمان ساخته و بدى هايش

ص: ۳۴

او را اندوهگين مى كند - . درعيون چنين است: «حسنه و سيئه» در همه ى موارد. - . به دليل فرموده ى پيامبر خدا صلى الله عليه وآله كه: هركس نيكى اش او را شادمان كرده و بدى اش او را اندوهگين سازد پس او مؤمن است. و هنگامى كه گناهى او را اندوهگين سازد پشيمان شود و پشيمانى توبه است و توبه كننده سزاوار شفاعت و آمرزش است. و هركس گناهش او را ناراحت نسازد مؤمن نيست و كسى كه مؤمن نباشد شايسته ى شفاعت نمى باشد، چرا كه دين او راضى كننده نيست.

**[ترجمه]

«۶»

لى، الأمالي للصدوق الطَّالَقَانِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ غَانِمِ بْنِ الْحَسَنِ السَّعْدِيِّ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ خَالِدٍ الْمَكِّيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام قَالَ: قَالَتْ فَاطِمَةُ عليها السلام لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا أَبَتَاهْ أَيْنَ أَلْقَاكَ يَوْمَ الْمَوْقِفِ الْأَعْظَمِ وَ يَوْمَ الْأَهْوَالِ وَ يَوْمَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ قَالَ يَا فَاطِمَةُ عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ وَ مَعِي لِوَاءُ الْحَمْدِ وَ أَنَا الشَّفِيعُ لِأُمَّتِي إِلَى رَبِّي قَالَتْ يَا أَبَتَاهْ فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ هُنَاكَ قَالَ الْقَيْنِي عَلَى الْحَوْضِ وَ أَنَا أَسْقِي أُمَّتِي قَالَتْ يَا أَبَتَاهْ إِنْ لَمْ أَلْقَكَ هُنَاكَ قَالَ الْقَيْنِي عَلَى الصِّرَاطِ وَ أَنَا قَائِمٌ أَقُولُ رَبِّ سَلِّمْ أُمَّتِي قَالَتْ فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ هُنَاكَ قَالَ الْقَيْنِي وَ أَنَا عِنْدَ الْمِيزَانِ أَقُولُ رَبِّ سَلِّمْ أُمَّتِي قَالَتْ فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ هُنَاكَ قَالَ الْقَيْنِي عَلَى شَفِيرِ جَهَنَّمَ أَمْنَعُ شَرَرَهَا وَ لَهَبَهَا عَنْ أُمَّتِي فَاسْتَبْشَرَتْ فَاطِمَةُ بِذَلِكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهَا وَ عَلَى أَبِيهَا وَ بَعْلِهَا وَ بَنِيهَا.

**[ترجمه]امالى صدوق: على بن ابى طالب عليه السلام فرمود: فاطمه سلام الله عليها به پيامبر خدا صلى الله عليه وآله عرض كرد: در روز موقف بزرگ و روز وحشت ها و روز هراس بزرگ شما را كجا ملاقات نمايم؟ فرمود: اى فاطمه، در كنار در بهشت، در حالى كه پرچم حمد در دستان من است و من شفاعت كننده ى امتم در نزد پروردگار هستم. گفت: پدرجان، اگر شما را در آن جا ديدار نكردم چه؟ فرمود: در كنار حوض به ديدار من بيا، چرا كه من امتم را سيراب مى گردانم. گفت: پدرجان، اگر شما را در آن جا ديدار نكردم چه؟ فرمود: مرا در كنار صراط ببين. چرا كه من آن جا مى ايستم و مى گويم: پروردگارا، امت مرا سالم بدار. گفت: پدرجان، اگر شما را در آن جا نديدم چه؟ فرمود: در كنار ميزان با من ديدار كن كه كنار آن ايستاده ام و مى گويم: پروردگارا امت مرا سالم بدار. گفت: پدرجان، اگر شما را در آن جا ديدار نكردم چه؟ فرمود: مرا در كناره ى جهنم ملاقات كن كه شعله ها و حرارت آن از امت من دور بماند. پس فاطمه از شنيدن اين سخن شادمان شد،

درود خداوند بر او و پدرش و شوهرش و دو فرزندش باد.

**[ترجمه]

«۷»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ زُرْعَهَ عَنْ سَمَاعَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ شَفَاعَهِ النَّبِیِّ یَوْمَ الْقِیَامَهِ قَالَ یُلْجِمُ النَّاسَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ الْعَرَقُ (۲)فَیَقُولُونَ انْطَلِقُوا بِنَا إِلَی آدَمَ یَشْفَعُ لَنَا فَیَأْتُونَ آدَمَ فَیَقُولُونَ اشْفَعْ لَنَا عِنْدَ رَبِّکَ (۳)فَیَقُولُ إِنَّ لِی ذَنْباً وَ خَطِیئَهً فَعَلَیْکُمْ بِنُوحٍ فَیَأْتُونَ نُوحاً فَیَرُدُّهُمْ إِلَی مَنْ یَلِیهِ وَ یَرُدُّهُمْ کُلُّ نَبِیٍّ إِلَی مَنْ یَلِیهِ حَتَّی یَنْتَهُونَ إِلَی عِیسَی فَیَقُولُ عَلَیْکُمْ بِمُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ عَلَی جَمِیعِ الْأَنْبِیَاءِ فَیَعْرِضُونَ أَنْفُسَهُمْ عَلَیْهِ وَ یَسْأَلُونَهُ فَیَقُولُ انْطَلِقُوا فَیَنْطَلِقُ بِهِمْ إِلَی

ص: ۳۵

۱- فی العیون: «حسنه و سیئه» فی جمیع الموارد.

۲- فی نسخه: و یرهقهم القلق.

۳- فی المصدر: لیشفع لنا عند ربّه فینطلقون الی آدم فیقولون: یا آدم اشفع اه. م.

بَابِ الْجَنَّهِ وَ يَسْتَقْبِلُ بَابَ الرَّحْمَنِ وَ يَخِرُّ سَاجِداً فَيَمْكُثُ مَا شَاءَ اللَّهُ فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ وَ سَلْ تُعْطَ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً.

**[ترجمه]تفسیر قمی: سماعه گفت: از ابوعبدالله علیه السلام، درباره ی شفاعت پیامبر صلی الله علیه وآله در روز قیامت پرسیدم، فرمودند: در روز قیامت با ریسمان هایی بر دهان مردم زده می شود - . در نسخه ای چنین است: و یرهقهم القلق. - ،

پس می گویند: ما را نزد آدم ببرید تا برای ما شفاعت نماید، پس آن ها را نزد آدم می آورند و می گویند: ای آدم، برای ما نزد پروردگارت شفاعت نما - . در مصدر چنین است: لیشفع لنا عند ربّه فینطلقون الی آدم فیقولون: یا آدم اشفع اه. م. - ، پس می گوید: من خود گناه و خطایی دارم، به نزد نوح روید، پس نزد نوح می آیند و او نیز آن ها را به پیامبر پس از خود بازمی گرداند، به همین ترتیب هر پیامبری آنان را نزد پیامبر بعدی می فرستد تا آن که به عیسی می رسند و می فرماید: باید به محضر محمد پیامبر خدا صلی الله علیه وآله بروید، پس نزد ایشان رفته و حال خود را بیان می دارند و از ایشان درخواست می کنند. پس می فرماید: بروید، و آنان را

ص: ۳۵

به سوی درهای بهشت می برند و مقابل در رحمان قرار گرفته و به سجده می افتد و به میزانی که خداوند بخواهد درنگ می کند. سپس خداوند عزوجل می فرماید: سرت را بلند کن و شفاعت کن که پذیرفته است و درخواست کن تا به تو عطا شود. و این معنای فرموده ی اوست که «عَسَی أَن یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۴۱۵. - {باشد که پروردگارت تو را به جایگاه پسندیده ای برانگیزد}.

**[ترجمه]

بیان

تشفع علی بناء المجهول من التفعیل یقال شفعه تشفیعا أی قبل شفاعته.

**[ترجمه]«تشفع» در صیغه ی مجهول از باب تفعیل است، گفته می شود: «شفعه تشفیعا» یعنی شفاعت او را پذیرفت.

**[ترجمه]

«۸»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُعَاوِیَهَ وَ هِشَامٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَوْ قَدْ قُمْتُ (۱)الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ لَشَفَعْتُ فِی أَبِی وَ أُمِّی وَ عَمِّی وَ أَخٍ کَانَ لِی فِی الْجَاهِلِیَّهِ (۲)

**[ترجمه]تفسیر قمی: از اباعبدالله که فرمود: پیامبر صلی الله علیه وآله فرمودند: اگر من به مقام پسندیده می رسیدم - . در

مصدر چنین است:: لو قدمت المقام اه. م. - برای پدر و مادر و عمویم و برادری که در زمان جاهلیت داشته ام شفاعت می کردم. -. با سند دیگری از تفسیر عیاشی آن را آورده است، که در شماره ی۴۷ به آن خواهیم رسید. -

**[ترجمه]

بیان

کون الأخ فی الجاهلیه أی قبل البعثه لا ینافی کونه مؤمنا.

**[ترجمه]داشتن برادری در جاهلیت یعنی پیش ازبعثت و این مخالف مؤمن بودن او نیست.

**[ترجمه]

«۹»

فس، تفسیر القمی جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی عَنِ ابْنِ الْبَطَائِنِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ لا یَمْلِکُونَ الشَّفاعَهَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً قَالَ لَا یَشْفَعُ وَ لَا یُشَفَّعُ لَهُمْ وَ لَا یَشْفَعُونَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ بِوَلَایَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْأَئِمَّهِ مِنْ بَعْدِهِ فَهُوَ الْعَهْدُ عِنْدَ اللَّهِ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: ابوبصیر از ابوعبدالله علیه السلام: درباره ی فرموده ی خداوند متعال: «لا یَمْلِکُونَ الشَّفاعَهَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً» {آن ها شفاعتی نمی کنند مگر کسی که از خداوند رحمان عهد و پیمانی دارد.} گفت: نه شفاعت نموده و نه شفاعت از آنان پذیرفته می شود و نه برایشان شفاعت می کنند. {مگر کسی که از جانب خداوند رحمان عهد و پیمانی دارد} مگر کسی که به وسیله ی ولایت امیرمؤمنان علیه السلام و امامان پس از او اجازه دارد، و این همان عهد و پیمان نزد خداوند است. تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۰»

بشا، بشاره المصطفی لی، الأمالی للصدوق ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ سَلَمَهَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَبَّاحٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ جَمَعَ اللَّهُ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ فِی صَعِیدٍ وَاحِدٍ فَتَغْشَاهُمْ ظُلْمَهٌ شَدِیدَهٌ فَیَضِجُّونَ إِلَی رَبِّهِمْ وَ یَقُولُونَ یَا رَبِّ اکْشِفْ عَنَّا هَذِهِ الظُّلْمَهَ قَالَ فَیُقْبِلُ قَوْمٌ یَمْشِی النُّورُ بَیْنَ أَیْدِیهِمْ قَدْ أَضَاءَ أَرْضَ الْقِیَامَهِ فَیَقُولُ أَهْلُ الْجَمْعِ فَهَؤُلَاءِ أَنْبِیَاءُ اللَّهِ فَیَجِیئُهُمُ النِّدَاءُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مَا هَؤُلَاءِ بِأَنْبِیَاءَ فَیَقُولُ أَهْلُ الْجَمْعِ فَهَؤُلَاءِ مَلَائِکَهٌ فَیَجِیئُهُمُ النِّدَاءُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مَا هَؤُلَاءِ بِمَلَائِکَهٍ فَیَقُولُ أَهْلُ الْجَمْعِ هَؤُلَاءِ شُهَدَاءُ فَیَجِیئُهُمُ النِّدَاءُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مَا هَؤُلَاءِ بِشُهَدَاءَ فَیَقُولُونَ مَنْ هُمْ فَیَجِیئُهُمُ النِّدَاءُ یَا أَهْلَ الْجَمْعِ سَلُوهُمْ مَنْ أَنْتُمْ فَیَقُولُ الْجَمْعُ مَنْ أَنْتُمْ فَیَقُولُونَ نَحْنُ الْعَلَوِیُّونَ نَحْنُ ذُرِّیَّهُ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نَحْنُ أَوْلَادُ عَلِیٍّ وَلِیِّ اللَّهِ نَحْنُ

۱- فی المصدر: لو قدمت المقام اه. م.

۲- أخرجه بطریق آخر عن تفسیر العیّاشیّ و سیوافیک تحت رقم ۴۷.

الْمَخْصُوصُونَ بِكَرَامَهِ اللَّهِ نَحْنُ الْآمِنُونَ الْمُطْمَئِنُّونَ فَيَجِيئُهُمُ النِّدَاءُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ اشْفَعُوا فِی مُحِبِّیكَمْ وَ أَهْلِ مَوَدَّتِكَمْ وَ شِیعَتِكُمْ فَیَشْفَعُونَ فَیُشَفَّعُونَ.

**[ترجمه]بشاره المصطفی، امالی صدوق: ابوبصیر از ابوعبدالله صادق علیه السلام، فرمود: هنگامی که روز قیامت فرا رسد خداوند اولین و آخرین مردم را بر روی یک زمین گرد هم آورد، پس تاریکی فراوانی آن ها را فرا گیرد، آن ها به سوی پروردگارشان ناله و فریاد می برند و می گویند: پروردگارا این تاریکی را از ما برطرف ساز. فرمود: پس گروهی می آیند که پیشاپیش آن ها نورانی است و زمین قیامت از آن نور روشن شده است. پس مردم می گویند: این ها حتما پیامبران خدا هستند، پس ندایی از سوی خدا پاسخ می دهد: این ها پیامبران خدا نیستند. مردم گویند: بنابراین آن ها فرشتگان هستند، صدا از جانب پروردگار پاسخ می دهد: این ها فرشتگان نیستند. پس مردم حاضر می گویند: بنابراین آن ها شهدا هستند. باز پاسخ از جانب خداوند می آید که آنان شهیدان نیستند. سپس حاضران می پرسند: آنان چه کسانی هستند؟ ندای الهی پاسخ می دهد: از خودشان بپرسید که چه کسانی هستند. می پرسند: شما چه کسانی هستید؟ آن گروه پاسخ می دهند: ما علویان هستیم. ما از نسل پیامبر صلی الله علیه وآله هستیم، ما فرزندان علی علیه السلام ولی خدا هستیم،

ص: ۳۶

ماییم که به وسیله ی بزرگداشت خداوند ممتاز شده ایم. ما هستیم که در امان و آرامش قرار داریم. پس ندایی از جانب حق می رسد که درباره ی دوستداران خود شفاعت نمایید. پس شفاعت می کنند و شفاعت آنان پذیرفته می شود.

**[ترجمه]

«۱۱»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مَدْیَنَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: شِیعَتُنَا مِنْ نُورِ اللَّهِ خُلِقُوا وَ إِلَیْهِ یَعُودُونَ وَ اللَّهِ إِنَّكُمْ لَمُلْحَقُونَ بِنَا یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ إِنَّا لَنَشْفَعُ فَنُشَفَّعُ وَ وَ اللَّهِ إِنَّكُمْ لَتَشْفَعُونَ فَتُشَفَّعُونَ وَ مَا مِنْ رَجُلٍ مِنْكُمْ إِلَّا وَ سَتُرْفَعُ لَهُ نَارٌ عَنْ شِمَالِهِ وَ جَنَّهٌ عَنْ یَمِینِهِ فَیُدْخِلُ أَحِبَّاءَهُ الْجَنَّهَ وَ أَعْدَاءَهُ النَّارَ.

**[ترجمه]علل الشرائع: ابوبصیر از اباعبدالله علیه السلام، فرمود: شیعیان ما از نور الهی آفریده شده اند و به سوی او بازمی گردند. و به خدا سوگند شما در روز قیامت به ما می پیوندید و ما شفاعت می کنیم و شفاعت ما پذیرفته شود و به خدا سوگند شما نیز شفاعت می کنید و شفاعت شما پذیرفته می شود. و کسی باقی نمی ماند مگر این که آتش از جانب چپ او و بهشت از سمت راست او دیده می شود و دوستان خود را وارد بهشت کرده و دشمنان خود را به جهنم می فرستد.

**[ترجمه]

«۱۲»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ النَّضْرِ بْنِ شُعَیْبٍ عَنِ الْقَلَانِسِیِّ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا قُمْتُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ تَشَفَّعْتُ فِی أَصْحَابِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِی فَیُشَفِّعُنِی اللَّهُ فِیهِمْ وَ اللَّهِ لَا تَشَفَّعْتُ فِیمَنْ آذَی ذُرِّیَّتِی.

**[ترجمه]امالی صدوق: امام جعفر صادق از پدرش از پدرانش علیهم السلام فرمودند: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هنگامی که من در مقام محمود قرار گیرم، درباره ی کسانی از امتم که گناهان بزرگ دارند شفاعت می کنم و خداوند شفاعت مرا خواهد پذیرفت. و به خدا سوگند برای کسانی که فرزندان مرا آزار دادند شفاعت نخواهم کرد.

**[ترجمه]

«۱۳»

لی، الأمالی للصدوق الْقَطَّانُ عَنِ السُّكَّرِیِّ عَنِ الْجَوْهَرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَةَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ علیهما السلام مَنْ أَنْكَرَ ثَلَاثَةَ أَشْیَاءَ فَلَیْسَ مِنْ شِیعَتِنَا الْمِعْرَاجَ وَ الْمُسَاءَلَةَ فِی الْقَبْرِ وَ الشَّفَاعَةَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: هر کس سه چیز را انکار کند از شیعیان ما نیست، معراج و پرسش در قبر و شفاعت.

**[ترجمه]

«۱۴»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی فِی خَبَرِ أَبِی ذَرٍّ وَ سَلْمَانَ قَالا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ أَعْطَانِی مَسْأَلَةً فَأَخَّرْتُ مَسْأَلَتِی لِشَفَاعَةِ الْمُؤْمِنِینَ مِنْ أُمَّتِی یَوْمَ الْقِیَامَةِ فَفَعَلَ ذَلِكَ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: در حدیث ابوذر و سلمان که گفتند: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: خداوند یک درخواست برآورده شده به من عطا کرد و من آن درخواست را برای شفاعت درباره ی مؤمنان امتم در روز قیامت نگاه داشتم و خداوند نیز مرا اجابت کرد. پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۵»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی أُسَامَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ وَ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالا وَ اللَّهِ لَنَشْفَعَنَّ وَ اللَّهِ لَنَشْفَعَنَّ فِی الْمُذْنِبِینَ مِنْ شِیعَتِنَا حَتَّی تَقُولَ أَعْدَاؤُنَا إِذَا رَأَوْا ذَلِكَ فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ فَلَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ مِنَ الْمُهْتَدِینَ قَالَ لِأَنَّ الْإِیمَانَ قَدْ لَزِمَهُمْ بِالْإِقْرَارِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام باقر یا امام صادق علیهماالسلام فرمودند: به خدا سوگند ما شفاعت می کنیم و شفاعت ما پذیرفته شود. به خدا سوگند ما برای شیعیان گناهکار شفاعت می کنیم تا جایی که دشمنان ما با مشاهده آن می گویند: «فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ فَلَوْ أَنَّ لَنا کَرَّةً فَنَکُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ» {پس ما نه شفاعت کننده ای داریم و نه دوست مهربانی، پس اگر بار دیگر به ما زندگی داده شود از مؤمنان خواهیم بود}. گفت: از هدایت یافتگان، چرا که ایمان به وسیله ی اقرار در آن ها به وجود آمد.

**[ترجمه]

بیان

أی لیس المراد بالإیمان هنا الإسلام بل الاهتداء إلی الأئمه علیهم السلام و ولایتهم أو لیس المراد الإیمان الظاهری.

ص: ۳۷

**[ترجمه]یعنی منظور از ایمـان در این جـا اسـلام نیست؛ بلکه هـدایت به سوی ولاـیت امامان است، یا به این معنی که منظور ایمان ظاهری نیست.

ص: ۳۷

**[ترجمه]

«۱۶»

فس، تفسیر القمی وَ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَهُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ قَالَ لَا یَشْفَعُ أَحَدٌ مِنْ أَنْبِیَاءِ اللَّهِ وَ رُسُلِهِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ حَتَّی یَأْذَنَ اللَّهُ لَهُ إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذِنَ لَهُ فِی الشَّفَاعَهِ مِنْ قَبْلِ یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ الشَّفَاعَهُ لَهُ وَ لِلْأَئِمَّهِ مِنْ وُلْدِهِ ثُمَّ بَعْدَ ذَلِکَ لِلْأَنْبِیَاءِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ وَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ.

قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی الْعَبَّاسِ الْمُکَبِّرِ قَالَ: دَخَلَ مَوْلًی لِامْرَأَهِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا عَلَی أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام یُقَالُ لَهُ أَبُو أَیْمَنَ فَقَالَ یَا أَبَا جَعْفَرٍ تُغْرُونَ النَّاسَ وَ تَقُولُونَ شَفَاعَهُ مُحَمَّدٍ شَفَاعَهُ مُحَمَّدٍ فَغَضِبَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام حَتَّی تَرَبَّدَ وَجْهُهُ ثُمَّ قَالَ وَیْحَکَ یَا أَبَا أَیْمَنَ أَ غَرَّکَ أَنْ عَفَّ بَطْنُکَ وَ فَرْجُکَ أَمَا لَوْ قَدْ رَأَیْتَ أَفْزَاعَ الْقِیَامَهِ لَقَدِ احْتَجْتَ إِلَی شَفَاعَهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَیْلَکَ فَهَلْ یَشْفَعُ إِلَّا لِمَنْ وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ ثُمَّ قَالَ مَا أَحَدٌ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ إِلَّا وَ هُوَ مُحْتَاجٌ إِلَی شَفَاعَهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله یَوْمَ الْقِیَامَهِ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام إِنَّ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الشَّفَاعَهَ فِی أُمَّتِهِ وَ لَنَا شَفَاعَهً (۱)فِی شِیعَتِنَا وَ لِشِیعَتِنَا شَفَاعَهً فِی أَهَالِیهِمْ ثُمَّ قَالَ وَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَیَشْفَعُ (۲)فِی مِثْلِ رَبِیعَهَ وَ مُضَرَ وَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَیَشْفَعُ حَتَّی لِخَادِمِهِ وَ یَقُولُ یَا رَبِّ حَقَّ خِدْمَتِی کَانَ یَقِینِی الْحَرَّ وَ الْبَرْدَ.

-سن، المحاسن أبی عن ابن أبی عمیر مثله (۳)إلی قوله وجبت له النار بیان تربّد تغیّر.

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَهُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ» {و شفاعت در نزد او تنها برای کسی سودمند است که اجازه داده شده} گفت: هیچ یک از پیامبران و فرستادگان خداوند در روز قیامت شفاعت نمی کنند مگر پس از این که از سوی خدا به آن ها اجازه داده شود، به جز پیامبر خدا صلی الله علیه وآله، چر که خداوند به ایشان پیش از روز قیامت اجازه ی شفاعت داده است. و شفاعت برای ایشان و امامانی است که از نسل ایشان هستند. پس از آن برای پیامبران دیگر است، صلوات خدا بر آن ها و بر محمد و خاندان او باد. گفت پدرم از ابن ابی عمیر از معاویه بن عمار از ابوعباس مکبر گفت: یکی از غلامان همسر امام سجاد علیه السلام به نام ابوایمن بر ابوجعفر علیهما السلام وارد شد و گفت: ای ابوجعفر، مردم را فریب داده و می گویید: شفاعت محمد، شفاعت محمد، پس ابوجعفر علیه السلام به حدی خشمگین شد که چهره اش تغییر کرد. سپس فرمود: وای بر تو ای ابوایمن، آیا برایت شگفت است که در شکم و شهوت پارسائی کنی؟ آیا هراس روز قیامت را نمی شناسی؟ همانا تو شفاعت محمد صلی الله علیه وآله را دلیل آورده ای، پس آیا او برای کسی جز کسانی که سزاوار آتش هستند شفاعت می کند؟ سپس فرمود: هیچ یک از اولین و آخرین آدمیان نیست مگر این که روز قیامت نیازمند شفاعت ایشان است. سپس ابوجعفر علیه السلام فرمود: همانا پیامبر خدا صلی الله علیه وآله برای امت خود حق شفاعت دارد، و ما نیز برای

شیعیان خود شفاعت می کنیم - . در مصدر چنین است: «الشفاعه» و پس از آن نیز به همین صورت آمده است. -

و شیعیان ما نیز برای دوستان و نزدیکان خود شفاعت می کنند. سپس فرمود: همانا مؤمن برای کسانی به مانند قبیله ی ربیعه و مضر شفاعت می کند - . در مصدر چنین است: و ان للمؤمنین لشفاعه... تا پایان. م. - و همانا مؤمن حتی برای خدمتکار خود شفاعت می کند و می گوید: پروردگارا، حق خدمتگزاری من همراهی با من در سرما و گرماست.

محاسن: پدرش از ابن ابی عمیر مانند مانند آن را روایت کرده - . با اختلاف اندکی. م. - ، تا اینجای سخن که: آتش بر او واجب است. بیان: «تربد» یعنی دگرگون شد.

**[ترجمه]

«۱۷»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ وَ سَعْدٌ عَنِ ابْنِ عِيسَى وَ الْبَرْقِيِّ مَعاً عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُعْطِيتُ خَمْساً لَمْ يُعْطَهَا أَحَدٌ قَبْلِي جُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِداً وَ طَهُوراً وَ نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَ أُحِلَّ لِيَ الْمَغْنَمُ وَ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ وَ أُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ.

**[ترجمه]خصال: ابن عباس گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: پنج چیز به من داده شده که پیش از من به کسی داده نشد است. زمین برایم سجده گاه و پاکیزه قرار داده شد، و من به وسیله ی بیم و هراس یاری شدم، و اموالی که از جنگ با کفار به دست آید برایم حلال شد و جوامع کلام به من داده شد، و شفاعت به من عطا شد.

**[ترجمه]

«۱۸»

ل، الخصال مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ الرَّقِّيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام فِي

ص: ۳۸

۱- فی المصدر: «الشفاعه» و کذا فیما یأتی بعده.

۲- فی المصدر: و ان للمؤمنین لشفاعه اه. م.

۳- مع اختلاف یسیر. م.

حَدِيثٍ طَوِيلٍ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ فِي جَوَابِ نَفَرٍ مِنَ الْيَهُودِ سَأَلُوهُ عَنْ مَسَائِلَ وَ أَمَّا شَفَاعَتِي فَفِي أَصْحَابِ الْكَبَائِرِ مَا خَلَا أَهْلَ الشِّرْكِ وَ الظُّلْمِ.

**[ترجمه]خصال: حسن بن عبدالله از پدرانش از جدش حسن بن علی علیهما السلام

ص: ۳۸

در حدیثی طولانی: که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله در جواب یکی از یهودیان که سؤالاتی از ایشان کرد فرمود: اما شفاعت من برای کسانی است که گناهان بزرگ دارند، به جز اهل شرک و ظلم.

**[ترجمه]

بیان

المراد بالظلم سائر أنواع الکفر و المذاهب الباطله.

**[ترجمه]منظور از ظلم انواع دیگر کفر و مذاهب باطل است.

**[ترجمه]

«۱۹»

ل، الخصال الْقَطَّانُ عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا عَنْ ابْنِ حَبِيبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ «۱» الزُّرَقِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِلْجَنَّةِ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابٍ بَابٌ يَدْخُلُ مِنْهُ النَّبِيُّونَ وَ الصِّدِّيقُونَ وَ بَابٌ يَدْخُلُ مِنْهُ الشُّهَدَاءُ وَ الصَّالِحُونَ وَ خَمْسَةُ أَبْوَابٍ يَدْخُلُ مِنْهَا شِيعَتُنَا وَ مُحِبُّونَا فَلَا أَزَالُ وَاقِفاً عَلَى الصِّرَاطِ أَدْعُو وَ أَقُولُ رَبِّ سَلِّمْ شِيعَتِي وَ مُحِبِّي وَ أَنْصَارِي وَ مَنْ تَوَالانِي فِي دَارِ الدُّنْيَا فَإِذَا النِّدَاءُ مِنْ بُطْنَانِ الْعَرْشِ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكَ وَ شُفِّعْتَ فِي شِيعَتِكَ وَ يَشْفَعُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْ شِيعَتِي وَ مَنْ تَوَلَّانِي وَ نَصَرَنِي وَ حَارَبَ مَنْ حَارَبَنِي بِفِعْلٍ أَوْ قَوْلٍ فِي سَبْعِينَ أَلْفاً مِنْ جِيرَانِهِ وَ أَقْرِبَائِهِ وَ بَابٌ يَدْخُلُ مِنْهُ سَائِرُ الْمُسْلِمِينَ مِمَّنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ لَمْ يَكُنْ فِي قَلْبِهِ مِقْدَارُ ذَرَّةٍ مِنْ بُغْضِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ.

**[ترجمه]خصال: قطان از ابن زکریا از ابن حبیب از محمدبن عبدالله از علی بن حکم از ابان از محمدبن فضل - . در نسخه ای چنین آمده: محمّد بن فضیل زرقی؛ ودر نسخه ی چاپ شده ی خصال چنین است: محمّد بن فضیل رزقی، مامقانی گفته است: محمّد بن فضیل رزقی: من به آن برخورد نکردم مگر این که شیخ در رجال خود او را از اصحاب امام صادق علیه السلام به شمار آورده است، و به نظر می رسد امامی باشد، هرچندن مجهول الحال است. و درباره ی لقب او دو احتمال وجود دارد: ابتدا زای مفتوح و سپس راء ومیان آن دو الف باشد که نسب بنی زریق گروهی از انصار است، و ابتدای آن با راء مکسور و پس از آن زاء، نسبت به قریه ای از روستاهای مرو است که به آن رزق گفته می شود، پایان. به نظر من این تنها گمان است، چرا که آن چه منسوب به بنی زریق است زرقی مانند جهنی است و قریه ای که در مرو قرار دارد زرق نام دارد؛

ابتـدای آن زای مفتوحه و راء ساکن پس ازآن قرار دارد، پس آن چه درست است یا زرقی مانند جهنی است که نسـبت به بنی زریـق می باشـد، و یـا زرقی بـا فتحه ی زای و سـکون راء نسب زرق است که یکی از قریه هـای مرو بوده که یزدگرد، آخرین پادشاه فارس در آن کشـته شده است. و یا رزقی ابتدا به راء مکسور و سـپس زای ساکن، نسبی به شهر رزق، یکی از قلعه های عجم در بصـره پیش از سـاختن به دست مسـلمانان بوده است. مراجعه شود به اللبـاب «ج ۱ ص ۴۹۹» و قـاموس ماده ی رزق و زرق. - زرقی از اباعبـدالله از پـدرش از جـدش از علی علیهم السـلام، فرمـود: همانـا بهشت هشت در دارد، یکی از درهـا برای ورود پیـامبران و صـدیقان اسـت، از در دیگر شـهدا و نیکوکـاران وارد می شونـد، و پنـج در برای ورود شـیعیان و دوسـتداران ماست و من همواره بر صـراط ایستاده ام و دعا می کنم و می گویم: پروردگارا، شیعیان و دوستداران و یاران مرا و هرآن کس را که در دنیـا مرا دوست داشـته به سـلامت دار. در این هنگـام نـدایی از میـانه ی عرش می رسـد که: دعایت مسـتجاب شـد و شفاعتت برای شیعیانت پذیرفته شد. و نیز هریک از شیعیان من و

کسانی که مرا به دوستی گرفته و یاری کردند و با سـخن یا عمل با دشـمنان من جنگیدند، برای هفتاد هزار تن از همسایگان و نزدیکان خود شـفاعت می کنند. و در دیگری نیز برای ورود مسـلمانان دیگر است، کسانی که شهادت لااله الاالله داده اند و در قلبشان ذره ای بغض نسبت به ما اهل بیت وجود ندارد.

**[ترجمه]

«۲۰»

مـا، الأمـالی للشـیخ الطوسـی الْفَحَّامُ عَنِ الْمَنْصُورِیِّ عَنْ عَمِّ أَبِیهِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْعَسْـکَرِیِّ عَنْ آبَـائِهِ علیهم السـلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السـلام سَـمِعْتُ النَّبِیَّ صـلی الله علیه و آله یَقُولُ إِذَا حُشِـرَ النَّاسُ یَوْمَ الْقِیَـامَهِ نَـادَانِی مُنَـادٍ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ اسْمُهُ قَدْ أَمْکَنَکَ مِنْ مُجَازَاهِ مُحِبِّیکَ

ص: ۳۹

وَ مُحِبِّی أَهْلِ بَیْتِکَ الْمُوَالِینَ لَهُمْ فِیکَ وَ الْمُعَادِینَ لَهُمْ فِیکَ فَکَافِهِمْ بِمَا شِئْتَ فَأَقُولُ یَا رَبِّ الْجَنَّهَ فَأَبَوِّؤُهُمْ مِنْهَا حَیْثُ شِئْتُ فَذَلِکَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ الَّذِی وُعِدْتُ بِهِ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: امام حسن عسکری از پدرش از پدرانش علیهم السلام فرمودند: امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: از پیامبر خدا صلی الله علیه وآله شنیدم که می فرمود: هنگامی که در روز قیامت مردم برانگیخته شوند منادی مرا صدا می زند که ای پیامبر خدا، همانا خداوند بلندمرتبه تو را درباره ی مجازات دوستدارانت

ص: ۳۹

و دوستداران اهل بیتت که برای تو آن ها را دوست می گرفته اند، و با دشمنان شما دشمنی کرده اند، اجازه داده است. پس آن گونه که می خواهی آنان را پاداش بده. پس می گویم: پروردگارا، آنان را در هرجای بهشت که بخواهم مسکن می دهم. و این مقام محمودی است که به من وعده شده است.

**[ترجمه]

«۲۱»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْحَفَّارُ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ عَلِیٍّ الدِّعْبِلِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ کَثِیرٍ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَی أَبِی نُوَاسٍ الْحَسَنِ بْنِ هَانِی نَعُودُهُ فِی مَرَضِهِ الَّذِی مَاتَ فِیهِ فَقَالَ لَهُ عِیسَی بْنُ مُوسَی الْهَاشِمِیُّ یَا أَبَا عَلِیٍّ أَنْتَ فِی آخِرِ یَوْمٍ مِنْ أَیَّامِ الدُّنْیَا وَ أَوَّلِ یَوْمٍ مِنَ الْآخِرَهِ وَ بَیْنَکَ وَ بَیْنَ اللَّهِ هَنَاتٌ (۱)فَتُبْ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ أَبُو نُوَاسٍ سَنِّدُونِی فَلَمَّا اسْتَوَی جَالِساً قَالَ إِیَّایَ تُخَوِّفُنِی بِاللَّهِ وَ قَدْ حَدَّثَنِی حَمَّادُ بْنُ سَلَمَهَ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِیِّ- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِکُلِّ نَبِیٍّ شَفَاعَهٌ وَ أَنَا خَبَأْتُ شَفَاعَتِی لِأَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ أَ فَتَرَی لَا أَکُونُ مِنْهُمْ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: محمدبن ابراهیم بن کثیر می گوید: در بیماری پیش از مرگ ابونواس حسن بن هانی برای عیادت از او وارد شدیم، پس عیس بن موسی هاشمی به او گفت: ای ابوعلی، تو در آخرین روزهای زندگی دنیایی خود و اولین روزهای زندگی در آخرت قرار داری، و میان تو و خداوند بدی هایی وجود دارد. - . گفته می شود: «فی فلان هنات» یعنی خصلت های بدی دارد. - پس به سوی خداوند عزوجل توبه کن. ابونواس سندونی بر پای نشست و گفت: مرا از خداوند می ترسانید، در حال که حمادبن سلمه از ثابت بنانی از انس بن مالک برایم نقل کرد که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هر پیامبری دارای شفاعت است و من شفاعتم را برای اهل گناهان کبیره در امتم در روز قیامت ذخیره کرده ام. آیا گمان می کنی من از آن ها نیستم؟

**[ترجمه]

«۲۲»

ل، الخصال فِي خَبَرِ الْأَعْمَشِ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام أَصْحَابُ الْحُدُودِ مُسْلِمُونَ لَا مُؤْمِنُونَ وَ لَا كَافِرُونَ فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَا يُدْخِلُ النَّارَ مُؤْمِناً وَ قَدْ وَعَدَهُ الْجَنَّةَ وَ لَا يُخْرِجُ مِنَ النَّارِ كَافِراً وَ قَدْ أَوْعَدَهُ النَّارَ وَ الْخُلُودَ فِيهَا وَ يَغْفِرُ ما دُونَ ذلِكَ لِمَنْ يَشاءُ فَأَصْحَابُ الْحُدُودِ فُسَّاقٌ لَا مُؤْمِنُونَ وَ لَا كَافِرُونَ وَ لَا يَخْلُدُونَ فِي النَّارِ وَ يَخْرُجُونَ مِنْهَا يَوْماً وَ الشَّفَاعَةُ جَائِزَةٌ لَهُمْ وَ لِلْمُسْتَضْعَفِينَ إِذَا ارْتَضَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ دِينَهُمْ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]خصال: در حدیث اعمش از امام صادق علیه السلام: کسانی که باید حد بر آن ها جاری شود از مسلمانان هستند و نه مؤمنان و نه کافران، چرا که خداوند تبارک و تعالی هیچ مؤمنی را وارد آتش نمی کند که بهشت را به او وعده کرده است. و هیچ کافری را از آتش بیرون می آورد که ورود به آتش و جاودانه شدن درآن را به او وعده داده است. «وَ يَغْفِرُ ما دُونَ ذلِكَ لِمَنْ يَشاءُ» {و کمتر از آن را برای هرکس بخواهد می بخشد.} بنابراین اصحاب حدود فاسقان هستند و نه مؤمنان، و نه کافران. آن ها در آتش جاودانه نیستند و روزی از آن بیرون آورده می شوند و شفاعت برای آنان و مستضعفان هنگامی جایز است که دینشان مورد قبول خداوند باشد. پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۲۳»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام فِيمَا كَتَبَ الرِّضَا عليه السلام لِلْمَأْمُونِ مَنْ مَحَضَ الْإِيمَانَ وَ مُذْنِبُو أَهْلِ التَّوْحِيدِ يَدْخُلُونَ النَّارَ وَ يَخْرُجُونَ مِنْهَا وَ الشَّفَاعَةُ جَائِزَةٌ لَهُمْ.

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا علیه السلام: در آن چه امام رضا علیه السلام برای مأمون نوشت: کسی ایمان خالص داشته باشد و گناهکاران یکتاپرست وارد آتش می شوند و از آن بیرون می آیند و شفاعت برای آن ها اجازه شده است.

**[ترجمه]

«۲۴»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام أَحْمَدُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ الْبَيْهَقِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ الْمَدَنِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَهْرَوَيْهِ الْقَزْوِينِيِّ عَنْ دَاوُدَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ وُلِّينَا حِسَابَ شِيعَتِنَا فَمَنْ كَانَتْ مَظْلِمَتُهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ حَكَمْنَا فِيهَا فَأَجَابَنَا وَ مَنْ كَانَتْ مَظْلِمَتُهُ بَيْنَهُ وَ فِيمَا بَيْنَ النَّاسِ اسْتَوْهَبْنَاهَا فَوُهِبَتْ لَنَا وَ مَنْ كَانَتْ مَظْلِمَتُهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَنَا كُنَّا أَحَقَّ مَنْ عَفَا وَ صَفَحَ.

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا علیه السلام: امام رضا علیه السلام از پدرانش از امیرمؤمنان علیهم السلام که فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: هنگامی که روز قیامت فرارسد حسابرسی از شیعیان به ما واگذار می شود. پس هرکس گناهانش میان خود و خدایش باشد برای او حکم می دهیم و مورد اجابت قرار می گیریم. و هرکس کرده اش میان او و مردم رخ داده باشد آن را درخواست می کنیم و به ما بخشیده می شوند. و هرکس گناهش مربوط به رابطه ی او با ما باشد، ما برای بخشش

و گذشت از همه شایسته تر هستیم.

**[ترجمه]

«۲۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِإِسْنَادِ التَّمِيمِيِّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ: مَنْ

ص: ۴۰

۱- یقال: فی فلان هنات ای خصلات شر.

كَذَّبَ بِشَفَاعَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمْ تَنَلْهُ.

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا عليه السلام: با اسناد تميمى از امام رضا عليه السلام از پدرانش از على

ص: ۴۰

عليه السلام كه فرمود: هركس شفاعت پيامبر صلى آلله عليه وآله را دروغ بشمارد از شفاعت محروم خواهد شد.

**[ترجمه]

«۲۶»

ثو، ثواب الأعمال أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي وَلَّادٍ عَنْ مُيَسِّرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ مِنْكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَهِ لَيُمَرُّ بِهِ الرَّجُلُ لَهُ الْمَعْرِفَهُ بِهِ فِي الدُّنْيَا وَ قَدْ أُمِرَ بِهِ إِلَى النَّارِ وَ الْمَلَكُ يَنْطَلِقُ بِهِ قَالَ فَيَقُولُ لَهُ يَا فُلَانُ أَغِثْنِي فَقَدْ كُنْتُ أَصْنَعُ إِلَيْكَ الْمَعْرُوفَ فِي الدُّنْيَا وَ أَسْعَفُكَ فِي الْحَاجِهِ تَطْلُبُهَا مِنِّي فَهَلْ عِنْدَكَ الْيَوْمَ مُكَافَاهٌ فَيَقُولُ الْمُؤْمِنُ لِلْمَلَكِ الْمُوَكَّلِ بِهِ خَلِّ سَبِيلَهُ قَالَ فَيَسْمَعُ اللَّهُ قَوْلَ الْمُؤْمِنِ فَيَأْمُرُ الْمَلَكَ أَنْ يُجِيزَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِ فَيُخَلِّي سَبِيلَهُ.

**[ترجمه]ثواب الأعمال: ابوعبدالله عليه السلام فرمود: همانا مؤمنان شما در روز قيامت به مردى كه در دنيا او را مى شناخته اند برمى خورند كه حكم به جهنم برايش داده شده و فرشته اى او را به سوى آتش مى برد. پس به او مى گويد: فلانى، مرا درياب، چرا كه من در دنيا با تو خوشرفتارى مى كردم و در حاجت هايى كه از من داشتى تو را يارى مى دادم. پس آيا در اين روز به من پاداشى نخواهى داد؟ پس مؤمن به فرشته اى كه او را گرفته مى گويد: رهايش كن، گفت: پس خداوند سخن مؤمن را مى شنود و به فرشته دستور مى دهد درخواست مؤمن را برآورده سازد، پس او نيز رهايش مى كند.

**[ترجمه]

«۲۷»

ثو، ثواب الأعمال أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ النَّضْرِ عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ عَلِيٍّ الصَّائِغِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَشْفَعُ لِحَمِيمِهِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ نَاصِباً وَ لَوْ أَنَّ نَاصِباً شَفَعَ لَهُ كُلُّ نَبِيٍّ مُرْسَلٍ وَ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ مَا شُفِّعُوا (۱)

**[ترجمه]ثواب الأعمال: ابوعبدالله عليه السلام فرمود: همانا مؤمن براى دوست صميمى خود شفاعت مى كند، مگر اين كه دشمن ناصبى اهل بيت باشد. و اگر همه ى پيامبران برگزيده و فرشتگان مقرب براى ناصبى شفاعت كنند پذيرفته نخواهد شد

- . در مصدر چنين است: ما شفعوه. م. - .

**[ترجمه]

«۲۸»

سن، المحاسن أَبِی عَنْ سَعْدَانَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ وَهْبٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لا یَتَکَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ قالَ صَواباً قَالَ نَحْنُ وَ اللَّهِ الْمَأْذُونُ لَهُمْ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ وَ الْقَائِلُونَ صَوَاباً قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ وَ مَا تَقُولُونَ (۲)قَالَ نُمَجِّدُ رَبَّنَا وَ نُصَلِّی عَلَی نَبِیِّنَا وَ نَشْفَعُ لِشِیعَتِنَا فَلَا یَرُدُّنَا رَبُّنَا.

-کنز، کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره محمد بن العباس عن الحسن عن محمد بن عیسی عن یونس عن سعدان مثله- و عن الکاظم علیه السلام أیضا مثله.

**[ترجمه]محاسن: معاویه بن وهب گوید: از ابوعبدالله درباره ی سخن خداوند متعال پرسیدم که: «لا یَتَکَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ قالَ صَواباً» {تنها کسانی سخن می گویند که خداوند رحمان به آن ها اجازه داده و گفتار صحیح بگوید.} فرمود: سوگند به خدا ما هستیم که در آن روز اجازه ی سخن گفتن به ما داده شده و گفتار درست می گوییم، گفتم: فدایت شوم، شما چه می گویید؟ - . در کافی چنین است:: و ما تقولون إذا تکلمتم؟ - فرمود: پروردگارمان را بزرگ می خوانیم و بر پیامبرمان درود می فرستیم و برای شیعیان خود شفاعت می کنیم و خداوند ما را اجابت می کند.

کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره: محمد بن عباس از حسن از محمد بن عیسی از یونس عن سعدان مانند آن را آورده است، و از امام کاظم علیه السلام نیز مانند آن روایت شده است.

**[ترجمه]

«۲۹»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْمَاضِی علیه السلام مِثْلَهُ.

**[ترجمه]کافی: علی بن محمد از برخی یاران ما از ابن محبوب از محمدبن فضیل از ابوالحسن ماضی علیه السلام مانند آن روایت شده است.

**[ترجمه]

«۳۰»

سن، المحاسن بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَوْلُهُ مَنْ ذَا الَّذِی یَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ یَعْلَمُ ما بَیْنَ أَیْدِیهِمْ (۳)قَالَ نَحْنُ أُولَئِکَ الشَّافِعُونَ.

١- فى المصدر ما شفعوه. م.

٢- فى الكافى: و ما تقولون إذا تكلمتم؟.

٣- فى المصدر: أيديهم و ما خلفهم. م.

شی، تفسیر العیاشی عن معاویه بن عمار مثله.

**[ترجمه]محاسن: با همین اسناد گفت: از اباعبدالله علیه السلام درباره ی فرموده ی خداوند «مَنْ ذَا الَّذِی یَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ یَعْلَمُ ما بَیْنَ أَیْدِیهِمْ» - (۳) فی المصدر: أیدیهم و ما خلفهم. م. - { کیست که در نزد او شفاعت نماید مگر به اجازه ی او، که از آن چه در مقابلشان قرار دارد آگاه است} - . در مصدر چنین است: أیدیهم و ما خلفهم. م. - فرمود: آن شفاعت کنندگان ما هستیم.

ص: ۴۱

تفسیر عیاشی از معاویه بن عمار مانند آن را آورده است.

**[ترجمه]

«۳۱»

سن، المحاسن أَبِی عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ لَنَا جَاراً مِنَ الْخَوَارِجِ یَقُولُ إِنَّ مُحَمَّداً یَوْمَ الْقِیَامَهِ هَمُّهُ نَفْسُهُ فَکَیْفَ یَشْفَعُ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مَا أَحَدٌ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ إِلَّا وَ هُوَ یَحْتَاجُ إِلَی شَفَاعَهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

**[ترجمه]محاسن: علی بن ابی حمزه گفت: مردی به ابوعبدالله علیه السلام عرض کرد: همسایه ای داریم که از خوارج است و می گوید: به راستی محمد در روز قیامت تنها به فکر خویش است، چگونه برای دیگران شفاعت می کند؟ پس ابوعبدالله علیه السلام فرمود: هیچ یک از اولین و آخرین مردمان نیست مگر این که در روز قیامت به شفاعت محمد صلی الله علیه وآله نیاز دارد.

**[ترجمه]

«۳۲»

سن، المحاسن عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِیزِ عَنْ مُفَضَّلٍ أَوْ غَیْرِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ قَالَ الشَّافِعُونَ الْأَئِمَّهُ وَ الصَّدِیقُ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ.

**[ترجمه]محاسن: عمربن عبدالعزیز از مفضل یا دیگران از ابوعبدالله علیه السلام روایت کردند که: درباره ی فرموده ی خداوند: «فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ» {پس ما نه شفاعت کننده ای داریم و نه دوست مهربانی} فرمود: شفاعت کنندگان ائمه و دوستان از مؤمنان هستند.

**[ترجمه]

«۳۳»

سن، المحاسن أَبِی عَنْ حَمْزَهَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَمِیرَهَ عَنْ أَبِی حَمْزَهَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام إِنَّ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله شَفَاعَهً.

**[ترجمه]محاسن: ابوجعفر علیه السلام فرمود: همانا پیامبر خدا صلی الله علیه وآله شفاعت دارد.

**[ترجمه]

«۳۴»

سن، المحاسن أَبِی عَنْ فَضَالَهَ عَنْ حُسَیْنِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی حَمْزَهَ أَنَّهُ قَالَ: لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله شَفَاعَهٌ فِی أُمَّتِهِ وَ لَنَا شَفَاعَهٌ فِی شِیعَتِنَا وَ لِشِیعَتِنَا شَفَاعَهٌ فِی أَهْلِ بَیْتِهِمْ.

**[ترجمه]محاسن: ابوحمزه گفت امام علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه وآله حق شفاعت برای امتش را دارد و ما نیز حق شفاعت برای شیعیان خویش را داریم و شیعیان ما نیز می توانند برای اهل بیت خود شفاعت کنند.

**[ترجمه]

«۳۵»

سن، المحاسن أَبِی عَنْ حَمْزَهَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ عَلِیٍّ الْخَدَمِیِّ (۱)قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ الْجَارَ یَشْفَعُ لِجَارِهِ وَ الْحَمِیمَ لِحَمِیمِهِ وَ لَوْ أَنَّ الْمَلَائِکَهَ الْمُقَرَّبِینَ وَ الْأَنْبِیَاءَ الْمُرْسَلِینَ شَفَعُوا فِی نَاصِبٍ مَا شُفِّعُوا.

**[ترجمه]محاسن: ابوعبدالله علیه السلام فرمود: همانا همسایه برای همسایه ی خود و دوست برای دوست خود شفاعت می کند و اگر فرشتگان مقرب و پیامبران برگزیده برای دشمن اهل بیت شفاعت کنند پذیرفته نمی شود.

**[ترجمه]

«۳۶»

سن، المحاسن ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَسَدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ جَابِرِ بْنِ یَزِیدَ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام یَا جَابِرُ لَا تَسْتَعِنْ بِعَدُوِّنَا فِی حَاجَهٍ وَ لَا تَسْتَعْطِهِ (۲)وَ لَا تَسْأَلْهُ شَرْبَهَ مَاءٍ إِنَّهُ لَیَمُرُّ بِهِ الْمُؤْمِنُ فِی النَّارِ فَیَقُولُ یَا مُؤْمِنُ أَ لَسْتُ فَعَلْتُ بِکَ کَذَا وَ کَذَا فَیَسْتَحْیِی مِنْهُ فَیَسْتَنْقِذُهُ مِنَ النَّارِ فَإِنَّمَا سُمِّیَ الْمُؤْمِنُ مُؤْمِناً لِأَنَّهُ یُؤْمِنُ عَلَی اللَّهِ فَیُؤْمِنُ فَیُجِیزُ أَمَانَهُ.

۱- فى نسخه: الحدقى.

۲- فى المحاسن المطبوع: و لا تستطعمه.

**[ترجمه]محاسن: جابربن یزید گفت: ابوجعفر علیه السلام فرمود: ای جابر، دشمن ما را در نیازهایش یاری نده و از او درخواست عطا نکن - . در نسخه ی چاپ شده ی محاسن چنین است: و لا تستطعمه. - و از اوحتی جرعه ای آب درخواست نکن، همانا مؤمنی در آتش به او برخورد می کند و او می گوید: آیا من برای تو چنین و چنان نکردم؟ پس مؤمن از او شرم می کند و از آتش رهایی می دهد. و مؤمن را به این دلیل مؤمن نامیدند چرا که او برای خدا امان می دهد و خداوند به او اجازه داده و امانش پذیرفته می شود.

ص: ۴۲

**[ترجمه]

«۳۷»

قب، المناقب لابن شهرآشوب ۱ عَلِیُّ بْنُ الْجَعْدِ عَنْ شُعْبَهَ عَنْ قَتَادَهَ عَنْ أَبِی الْجَوْزَاءِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَهُ الشَّافِعِینَ قَالَ یَعْنِی مَا تَنْفَعُ کُفَّارَ مَکَّهَ شَفَاعَهُ الشَّافِعِینَ ثُمَّ قَالَ أَوَّلُ مَنْ یَشْفَعُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فِی أُمَّتِهِ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَوَّلُ مَنْ یَشْفَعُ فِی أَهْلِ بَیْتِهِ وَ وُلْدِهِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ أَوَّلُ مَنْ یَشْفَعُ فِی الرُّومِ الْمُسْلِمِینَ صُهَیْبٌ وَ أَوَّلُ مَنْ یَشْفَعُ فِی مُؤْمِنِی الْحَبَشَهِ بِلَالٌ.

**[ترجمه]مناقب ابن شهرآشوب: از ابن عباس درباره ی فرموده ی خداوند: «فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَهُ الشَّافِعِینَ» {پس شفاعت شفاعت کنندگان برای آنان سودی نخواهد داشت} گفت: یعنی شفاعت شفاعت کنندگان برای کافران مکه سودی نخواهد داشت. سپس گفت: اولین کسی که در روز قیامت برای امت خود شفاعت می کند پیامبر خدا صلی الله علیه وآله است، و اولین کسی که برای اهل بیت و فرزندان خود شفاعت می کند امیرمؤمنان علیه السلام است، و اولین کسی که برای مسلمانان روم شفاعت می کند صهیب است و اولین کسی که برای مسلمانان حبشه شفاعت می کند بلال است.

**[ترجمه]

«۳۸»

حُمْرَانُ بْنُ أَعْیَنَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام وَ اللَّهِ لَنَشْفَعَنَّ لِشِیعَتِنَا وَ اللَّهِ لَنَشْفَعَنَّ لِشِیعَتِنَا وَ اللَّهِ لَنَشْفَعَنَّ لِشِیعَتِنَا حَتَّی یَقُولَ النَّاسُ فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ

**[ترجمه]حمران بن اعین گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: به خدا سوگند ما برای شیعیان خود شفاعت می کنیم تا جایی که مردم می گویند: «فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ» {پس ما نه شفاعت کننده ای داریم و نه دوست مهربانی.}

**[ترجمه]

«۳۹»

فِرْدَوْسُ الدَّيْلَمِيِّ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الشُّفَعَاءُ خَمْسَةٌ الْقُرْآنُ وَ الرَّحِمُ وَ الْأَمَانَةُ وَ نَبِيُّكَمْ وَ أَهْلُ بَيْتِ نَبِيِّكَمْ.

**[ترجمه]ابوهریره از پیامبر خدا صلی الله علیه وآله روایت کرده که فرمود: شفیعان پنج تن هستند: قرآن و خویشان و امانت و پیامبر شما و اهل بیت پیامبر شما.

**[ترجمه]

«۴۰»

تَفْسِيرُ وَكِيعٍ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضى يَعْنِي وَ لَسَوْفَ يُشَفِّعُكَ يَا مُحَمَّدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي جَمِيعِ أَهْلِ بَيْتِكَ فَتُدْخِلُهُمْ كُلَّهُمُ الْجَنَّةَ تَرْضَى بِذَلِكَ عَنْ رَبِّكَ.

**[ترجمه]تفسیر وکیع، ابن عباس درباره ی فرموده ی خداوند: «وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضى» {و قطعا پروردگارت به زودی تو را خشنود خواهد ساخت و تو راضی می شوی} گفت: یعنی ای محمد، خداوند در روز قیامت شفاعت تو را برای اهل بیتت خواهد پذیرفت، پس همه ی آنان را وارد بهشت می گرداند تا به این ترتیب از پروردگارت راضی شوی.

**[ترجمه]

«۴۱»

الْبَاقِرُ علیه السلام فِي قَوْلِهِ وَ تَرى كُلَّ أُمَّةٍ جاثِيَةً الْآيَةَ. قَالَ ذَاكَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٌّ يَقُومُ عَلَى كَوْمٍ قَدْ عَلَا عَلَى الْخَلَائِقِ فَيَشْفَعُ ثُمَّ يَقُولُ يَا عَلِيُّ اشْفَعْ فَيَشْفَعُ الرَّجُلُ فِي الْقَبِيلَةِ وَ يَشْفَعُ الرَّجُلُ لِأَهْلِ الْبَيْتِ وَ يَشْفَعُ الرَّجُلُ لِلرَّجُلَيْنِ عَلَى قَدْرِ عَمَلِهِ فَذَلِكَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ.

**[ترجمه]امام باقر علیه السلام درباره ی فرموده ی خداوند: «وَ تَرى كُلَّ أُمَّةٍ جاثِيَةً» {و هر گروهی را می بینی که بر زانو نشسته} تا پایان آیه، فرمود: او پیامبر خدا صلی الله علیه وآله است و علی علیه السلام بر تپه ی بلندی ایستاده و شفاعت می کند. سپس می فرماید: ای علی، شفاعت کن. پس مردی برای قبیله اش شفاعت کرده و مردی برای خانواده اش و دیگری به اندازه ی اعمال خود برای دو تن دیگر شفاعت می کند. و این همان مقام محمود است.

**[ترجمه]

«۴۲»

أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ بَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ وَلَايَةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ يُقَالُ أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ قَالَ شَفَاعَةُ النَّبِيِّ وَ الَّذِي جاءَ بِالصِّدْقِ شَفَاعَةُ عَلِيٍّ علیه السلام أُولئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ شَفَاعَةُ الْأَئِمَّةِ علیهم السلام.

**[ترجمه]ابوعبدالله علیه السلام: «وَ بَشِّرِ الَّذِینَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ» {و کسانی را که ایمان آورده اند بشارت ده به این که نزد پروردگارشان قدم صدق دارند.} فرمود: ولایت امیر المومنین است، «أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ» شفاعت پیامبر صلی الله علیه وآله است«وَ الَّذِی جاءَ بِالصِّدْقِ» {و آن که با راستی آمده است} شفاعت علی علیه السلام است، «اولئک هم الصدیقون» {آن ها همان صدیقان هستند} شفاعت امامان علیهم السلام می باشد.

**[ترجمه]

«۴۳»

النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنِّی لَأَشْفَعُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَأُشَفَّعُ وَ یَشْفَعُ عَلِیٌّ فَیُشَفَّعُ وَ یَشْفَعُ أَهْلُ بَیْتِی فَیُشَفَّعُونَ.

**[ترجمه]پیامبر خدا صلی الله علیه وآله: همانا من در روز قیامت شفاعت می کنم و شفاعتم پذیرفته می شود و علی علیه السلام نیز شفاعت کرده و شفاعتش پذیرفته می شود و اهل بیتم نیز شفاعت می کنند و شفاعت آن ها نیز پذیرفته می شود.

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری الکوم من الارتفاع و العلو و منه الحدیث إن قوما من الموحّدین یحبسون یوم القیامه علی الکوم إلی أن یهذّبوا هی بالفتح المواضع المشرفه واحدها کومه و یهذبوا أی ینقوا من المآثم.

ص: ۴۳

**[ترجمه]جزری گفته است: «کوم» بلندی و ارتفاع است، مانند این حدیث که: «گروهی ازیکتاپرستان گمان می کنند در روز قیامت بر تپه ای حبس می شوند تا آن که پاکیزه شوند». و با فتحه به معنای جایگاه بلند است و مفرد آن «کومه» می باشد. و «یهذبوا» یعنی از گناهان پاک شوند.

ص: ۴۳

**[ترجمه]

«۴۴»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام اللَّهُ رَحِیمٌ بِعِبَادِهِ وَ مِنْ رَحْمَتِهِ أَنَّهُ خَلَقَ مِائَةَ رَحْمَةٍ جَعَلَ مِنْهَا رَحْمَةً وَاحِدَةً فِی الْخَلْقِ کُلِّهِمْ فَبِهَا یَتَرَاحَمُ النَّاسُ وَ تَرْحَمُ الْوَالِدَةُ وَلَدَهَا وَ تَحَنَّنُ الْأُمَّهَاتُ (۱)مِنَ الْحَیَوَانَاتِ عَلَی أَوْلَادِهَا فَإِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ أَضَافَ هَذِهِ الرَّحْمَهَ الْوَاحِدَهَ إِلَی تِسْعٍ وَ تِسْعِینَ رَحْمَةً فَیَرْحَمُ بِهَا أُمَّهَ مُحَمَّدٍ ثُمَّ یُشَفِّعُهُمْ فِیمَنْ یُحِبُّونَ لَهُ الشَّفَاعَهَ مِنْ أَهْلِ الْمِلَّهِ حَتَّی إِنَّ الْوَاحِدَ لَیَجِی ءُ إِلَی مُؤْمِنٍ مِنَ الشِّیعَهِ فَیَقُولُ اشْفَعْ لِی فَیَقُولُ وَ أَیُّ حَقٍّ لَکَ عَلَیَّ فَیَقُولُ سَقَیْتُکَ یَوْماً مَاءً فَیَذْکُرُ ذَلِکَ فَیَشْفَعُ لَهُ فَیُشَفَّعُ فِیهِ وَ یَجِیئُهُ آخَرُ فَیَقُولُ إِنَّ لِی عَلَیْکَ حَقّاً فَاشْفَعْ لِی فَیَقُولُ وَ مَا حَقُّکَ عَلَیَّ فَیَقُولُ اسْتَظْلَلْتَ بِظِلِّ جِدَارِی سَاعَةً فِی یَوْمٍ حَارٍّ فَیَشْفَعُ لَهُ فَیُشَفَّعُ فِیهِ وَ لَا یَزَالُ یَشْفَعُ حَتَّی یَشْفَعَ فِی جِیرَانِهِ وَ خُلَطَائِهِ وَ مَعَارِفِهِ (۲)فَإِنَّ الْمُؤْمِنَ أَکْرَمُ عَلَی اللَّهِ مِمَّا تَظُنُّونَ.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امیرمؤمنان علیه السلام فرمودند: خداوند نسبت به بندگان خود مهربان است، و از مهربانی های او این است که او صد بخش از رحمت را آفرید و یک بخش از آن را در وجود بندگان قرار داد، پس به واسطه ی همین یک بخش بندگان با یکدیگر مهربان هستند و مادر با کودکش مهربان است و حیوانات مادر - . در نسخه ی چاپ شده ی تفسیر چنین است: و تحنو الامهات.

- با فرزندان خود مهربان هستند. پس هنگامی که روز قیامت فرارسد این یک بخش از رحمت خود را به نود و نه بخش دیگر می افزاید و با آن به امت محمد صلی الله علیه وآله رحم می کند. سپس آن ها را برای مسلمانانی که دوست دارند شفاعت کنند، شفیع قرار می دهد. تا جایی که شخصی نزد یکی از شیعیان مؤمن آمده و می گوید: برای من شفاعت کن، او می پرسد: تو چه حقی بر من داری؟ پاسخ می دهد: روزی تو را سیراب نمودم، پس به یاد می آورد و برای او شفاعت می کند. سپس دیگری می آید و می گوید: برای من شفاعت کن. می پرسد: تو چه حقی بر من داری؟ پاسخ می دهد: در یک روز گرم مدتی زیر سایه ی دیوار من پناه گرفتی. پس برای او شفاعت می کند و شفاعتش پذیرفته می شود. و به همین ترتیب شفاعت می کند تا آن که برای همسایگان و هم نشینان و آشنایانش - . معارف الرجل یعنی: یاران او. - شفاعت می کند. و همانا مؤمن بیش از آن چه گمان می کنید نزد خداوند گرامی است.

**[ترجمه]

«۴۵»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزِی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً لَا يَدْفَعُ عَنْهَا عَذَاباً قَدِ اسْتَحَقَّتْهُ عِنْدَ النَّزْعِ وَ لا يُقْبَلُ مِنْها شَفاعَةٌ يَشْفَعُ لَهَا بِتَأْخِيرِ الْمَوْتِ عَنْهَا وَ لا يُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ لَا يُقْبَلُ فِدَاءٌ مَكَانَهُ يُمَاتُ وَ يُتْرَكُ هُوَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام وَ هَذَا يَوْمُ الْمَوْتِ فَإِنَّ الشَّفَاعَةَ وَ الْفِدَاءَ لَا يُغْنِی فِيهِ (عَنْهُ) فَأَمَّا فِی يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَإِنَّا وَ أَهْلَنَا نَجْزِی عَنْ شِيعَتِنَا كُلَّ جَزَاءٍ لَيَكُونَنَّ عَلَى الْأَعْرَافِ بَيْنَ الْجَنَّهِ مُحَمَّدٌ وَ عَلِيٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ علیهم السلام وَ الطَّيِّبُونَ مِنْ آلِهِمْ فَنَرَى بَعْضَ شِيعَتِنَا فِی تِلْكَ الْعَرَصَاتِ فَمَنْ كَانَ مِنْهُمْ مُقَصِّراً فِی بَعْضِ شَدَائِدِهَا فَنَبْعَثُ عَلَيْهِمْ خِيَارَ شِيعَتِنَا كَسَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادِ وَ أَبِی ذَرٍّ وَ عَمَّارٍ وَ نُظَرَائِهِمْ فِی الْعَصْرِ الَّذِی يَلِيهِمْ وَ فِی كُلِّ عَصْرٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَيَنْقَضُّونَ عَلَيْهِمْ كَالْبُزَاهِ وَ الصُّقُورِ وَ يَتَنَاوَلُونَهُمْ كَمَا يَتَنَاوَلُ الْبُزَاهُ وَ الصُّقُورُ صَيْدَهَا فَيَزُفُّونَهُمْ إِلَى الْجَنَّهِ زَفّاً وَ إِنَّا لَنَبْعَثُ عَلَى آخَرِينَ مِنْ مُحِبِّينَا مِنْ خِيَارِ شِيعَتِنَا كَالْحَمَامِ فَيَلْتَقِطُونَهُمْ مِنَ الْعَرَصَاتِ كَمَا يَلْتَقِطُ الطَّيْرُ الْحَبَّ وَ يَنْقُلُونَهُمْ إِلَى الْجِنَانِ بِحَضْرَتِنَا وَ سَيُؤْتَى بِالْوَاحِدِ مِنْ مُقَصِّرِی شِيعَتِنَا فِی أَعْمَالِهِ بَعْدَ أَنْ صَانَ الْوَلَايَهَ وَ التَّقِيَّهَ وَ حُقُوقَ إِخْوَانِهِ وَ يُوقَفُ بِإِزَائِهِ مَا بَيْنَ مِائَهٍ وَ أَكْثَرَ

۱- فی التفسیر المطبوع: و تحنو الامهات.

۲- معارف الرجل: أصحابه.

مِنْ ذَلِکَ إِلَى مِائَهِ أَلْفٍ مِنَ النُّصَّابِ فَيُقَالُ لَهُ هَؤُلَاءِ فِدَاؤُکَ مِنَ النَّارِ فَيَدْخُلُ هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنُونَ الْجَنَّهَ وَ أُولَئِکَ النُّصَّابُ النَّارَ وَ ذَلِکَ مَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَعْنِي بِالْوَلَايَهِ لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ فِي الدُّنْيَا مُنْقَادِينَ لِلْإِمَامَهِ لِيُجْعَلَ مُخَالِفُوهُمْ مِنَ النَّارِ فِدَاءَهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: خداوند عزوجل فرمود: «وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً» {و بترسید از روزی که هیچ کس، دیگری را از عذاب رهایی نمی بخشد}، یعنی عذابی را که سزاوار اوست از او برطرف نمی سازد. «وَ لا يُقْبَلُ مِنْها شَفاعَهٌ» {و هیچ شفاعتی برای آنان پذیرفته نیست.} برای به تأخیر انداختن مرگ شفاعتی پذیرفته نیست. «وَ لا يُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ» {و از آن ها فدیه گرفته نمی شود} در مقابل آن فداء پذیرفته نمی شود، بلکه مرده و تنها می ماند. امام صادق علیه السلام فرمود: و این روز مرگ است، چرا که شفاعت و فدیه در آن [از آن] سودی نمی بخشد. اما در روز قیامت ما و اهل بیت ما هر جزایی را برای شیعیان خود می پذیریم، همانا میان اعراف اهل بهشت محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین صلوات الله علیهم و پاکان خاندان آن ها قرار خواهند داشت، پس برخی از شیعیان خود را در میانه ی آن میدان ها خواهیم دید، پس هریک از آن ها که در بعضی سختی ها کوتاهی کرده باشد، برترین شیعیان خود را مانند سلمان و مقداد و ابوذر و مانند آن ها را در زمان های پس از آن ها به سویشان می فرستیم و در هر دوره ای تا روز قیامت چنین خواهد بود. پس مانند شاهین و باز شکاری آنان را درمی یابند و مانند پرنده ی شکاری که شکار خود را به دهان می گیرد آن ها گرفته و گروه گروه به بهشت داخل می کنند. و به راستی که ما برترین شیعیان خود را هم چون کبوتر بر دوستداران آخرین خود می فرستیم و آن گونه که کبوتر دانه را از زمین برمی چیند آن ها را از میانه ی میدان ها گرفته و در بهشت به حضور ما می رسانند. در این هنگام یکی از شیعیان ما را که در اعمال خود کوتاهی نموده، پس از این که ولایت و تقیه و حقوق برادران خود را پاس داشته می آورند. و تعدادی از دشمنان اهل بیت را، بیش از صد تن

ص: ۴۴

تا صدهزار تن از آنان را در مقابل او قرار می دهند و می گویند: این ها فدیه برای نجات تو از آتش هستند. پس این مؤمنان را وارد بهشت نموده و دشمنان اهل بیت را وارد آتش می سازند. و این معنای فرموده ی خداوند است که: «رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا کافران» {چه بسا آروز می کنند} یعنی با ولایت، «لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ» {که ای کاش مسلمان بودند} در دنیا تسلیم امامت باشند، تا مخالفانشان را فدیه ی خود در برابر آتش قرار دهند.

**[ترجمه]

«۴۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ خَيْثَمَهَ الْجُعْفِيِّ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام أَنَا وَ مُفَضَّلُ بْنُ عُمَرَ لَيْلًا لَيْسَ عِنْدَهُ أَحَدٌ غَيْرُنَا فَقَالَ لَهُ مُفَضَّلٌ الْجُعْفِيُّ جُعِلْتُ فِدَاکَ حَدِّثْنَا حَدِيثاً نُسَرُّ بِهِ قَالَ نَعَمْ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ حَشَرَ اللَّهُ الْخَلَائِقَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ حُفَاهً عُرَاهً غُرْلًا (۱)قَالَ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ مَا الْغُرْلُ قَالَ كَمَا خُلِقُوا أَوَّلَ مَرَّهٍ فَيَقِفُونَ حَتَّى يُلْجِمَهُمُ الْعَرَقُ فَيَقُولُونَ لَيْتَ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَنَا وَ لَوْ إِلَى النَّارِ يَرَوْنَ أَنَّ فِي النَّارِ رَاحَهً فِيمَا هُمْ فِيهِ ثُمَّ يَأْتُونَ آدَمَ فَيَقُولُونَ أَنْتَ أَبُونَا وَ أَنْتَ نَبِيٌّ فَاسْأَلْ رَبَّکَ يَحْكُمْ بَيْنَنَا وَ لَوْ

إِلَى النَّارِ فَيَقُولُ آدَمُ لَسْتُ بِصَاحِبِكُمْ خَلَقَنِى رَبِّى بِيَدِهِ وَ حَمَلَنِى عَلَى عَرْشِهِ وَ أَسْجَدَ لِى مَلَائِكَتَهُ ثُمَّ أَمَرَنِى فَعَصَيْتُهُ وَ لَكِنِّى أَدُلُّكُمْ عَلَى ابْنِىَ الصِّدِّيقِ الَّذِى مَكَثَ فِى قَوْمِهِ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَاماً يَدْعُوهُمْ كُلَّمَا كَذَّبُوا اشْتَدَّ تَصْدِيقُهُ (نوح) قَالَ فَيَأْتُونَ نُوحاً فَيَقُولُونَ سَلْ رَبَّكَ يَحْكُمْ بَيْنَنَا وَ لَوْ إِلَى النَّارِ قَالَ فَيَقُولُ لَسْتُ بِصَاحِبِكُمْ إِنِّى قُلْتُ إِنَّ ابْنِى مِنْ أَهْلِى وَ لَكِنِّى أَدُلُّكُمْ عَلَى مَنِ اتَّخَذَهُ اللَّهُ خَلِيلًا فِى دَارِ الدُّنْيَا ايتُوا إِبْرَاهِيمَ قَالَ فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ فَيَقُولُ لَسْتُ بِصَاحِبِكُمْ إِنِّى قُلْتُ إِنِّى سَقِيمٌ وَ لَكِنِّى أَدُلُّكُمْ عَلَى مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ تَكْلِيماً (موسى) قَالَ فَيَأْتُونَ مُوسَى فَيَقُولُونَ لَهُ فَيَقُولُ لَسْتُ بِصَاحِبِكُمْ إِنِّى قَتَلْتُ نَفْساً (۲)وَ لَكِنِّى أَدُلُّكُمْ عَلَى مَنْ كَانَ يَخْلُقُ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ بِإِذْنِ اللَّهِ (عيسى) فَيَأْتُونَهُ فَيَقُولُ لَسْتُ بِصَاحِبِكُمْ وَ لَكِنِّى أَدُلُّكُمْ عَلَى مَنْ بَشَّرْتُكُمْ بِهِ فِى دَارِ الدُّنْيَا (أحمد) ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام مَا مِنْ نَبِيٍّ وُلِدَ مِنْ آدَمَ إِلَى مُحَمَّدٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ إِلَّا وَ هُمْ تَحْتَ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ قَالَ فَيَأْتُونَهُ ثُمَّ قَالَ فَيَقُولُونَ

۱- الغرل بالغين المضمومه و الراء جمع اغرل: من لم يختن، و قد تقدم قبل ذلک.

۲- فيه غرابه و كذا فيما تقدم.

يَا مُحَمَّدُ سَلْ رَبَّكَ يَحْكُمْ بَيْنَنَا وَ لَوْ إِلَى النَّارِ قَالَ فَيَقُولُ نَعَمْ أَنَا صَاحِبُكُمْ فَيَأْتِي دَارَ الرَّحْمَنِ وَ هِيَ عَدْنٌ وَ إِنَّ بَابَهَا سَعَتُهُ بُعْدُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ فَيُحَرِّكُ حَلْقَةً مِنَ الْحَلَقِ فَيُقَالُ مَنْ هَذَا وَ هُوَ أَعْلَمُ بِهِ فَيَقُولُ أَنَا مُحَمَّدٌ فَيُقَالُ افْتَحُوا لَهُ قَالَ فَيُفْتَحُ لِي قَالَ فَإِذَا نَظَرْتُ إِلَى رَبِّي مَجَّدْتُهُ تَمْجِيداً لَمْ يُمَجِّدْهُ أَحَدٌ كَانَ قَبْلِي وَ لَا يُمَجِّدُهُ أَحَدٌ كَانَ بَعْدِي ثُمَّ أَخِرُّ سَاجِداً فَيَقُولُ يَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَ قُلْ يُسْمَعْ قَوْلُكَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ وَ سَلْ تُعْطَ قَالَ فَإِذَا رَفَعْتُ رَأْسِي وَ نَظَرْتُ إِلَى رَبِّي مَجَّدْتُهُ تَمْجِيداً أَفْضَلَ مِنَ الْأَوَّلِ ثُمَّ أَخِرُّ سَاجِداً فَيَقُولُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَ قُلْ يُسْمَعْ قَوْلُكَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ وَ سَلْ تُعْطَ فَإِذَا رَفَعْتُ رَأْسِي وَ نَظَرْتُ إِلَى رَبِّي مَجَّدْتُهُ تَمْجِيداً أَفْضَلَ مِنَ الْأَوَّلِ وَ الثَّانِي ثُمَّ أَخِرُّ سَاجِداً فَيَقُولُ ارْفَعْ رَأْسَكَ وَ قُلْ يُسْمَعْ قَوْلُكَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ وَ سَلْ تُعْطَ فَإِذَا رَفَعْتُ رَأْسِي أَقُولُ رَبِّ احْكُمْ بَيْنَ عِبَادِكَ وَ لَوْ إِلَى النَّارِ فَيَقُولُ نَعَمْ يَا مُحَمَّدُ قَالَ ثُمَّ يُؤْتَى بِنَاقَةٍ مِنْ يَاقُوتٍ أَحْمَرَ وَ زِمَامُهَا زَبَرْجَدٌ أَخْضَرُ حَتَّى أَرْكَبَهَا ثُمَّ آتِيَ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ حَتَّى أَقْضِيَ عَلَيْهِ وَ هُوَ تَلٌّ مِنْ مِسْكٍ أَذْفَرَ بِحِيَالِ الْعَرْشِ ثُمَّ يُدْعَى إِبْرَاهِيمُ فَيُحْمَلُ عَلَى مِثْلِهَا فَيَجِي ءُ حَتَّى يَقِفَ عَنْ يَمِينِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ رَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَدَهُ فَضَرَبَ عَلَى كَتِفِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ثُمَّ قَالَ ثُمَّ تُؤْتَى وَ اللَّهِ بِمِثْلِهَا فَتُحْمَلُ عَلَيْهِ ثُمَّ تَجِي ءُ حَتَّى تَقِفَ بَيْنِي وَ بَيْنَ أَبِيكَ إِبْرَاهِيمَ ثُمَّ يَخْرُجُ مُنَادٍ مِنْ عِنْدِ الرَّحْمَنِ فَيَقُولُ يَا مَعْشَرَ الْخَلَائِقِ أَ لَيْسَ الْعَدْلُ مِنْ رَبِّكُمْ أَنْ يُوَلِّيَ كُلَّ قَوْمٍ مَا كَانُوا يَتَوَلَّوْنَ فِي دَارِ الدُّنْيَا فَيَقُولُونَ بَلَى وَ أَيُّ شَيْ ءٍ عَدْلٌ غَيْرُهُ قَالَ فَيَقُومُ الشَّيْطَانُ الَّذِي أَضَلَّ فِرْقَةً مِنَ النَّاسِ حَتَّى زَعَمُوا أَنَّ عِيسَى هُوَ اللَّهُ وَ ابْنُ اللَّهِ فَيَتَّبِعُونَهُ إِلَى النَّارِ وَ يَقُومُ الشَّيْطَانُ الَّذِي أَضَلَّ فِرْقَةً مِنَ النَّاسِ حَتَّى زَعَمُوا أَنَّ عُزَيْراً ابْنُ اللَّهِ حَتَّى يَتَّبِعُونَهُ إِلَى النَّارِ وَ يَقُومُ كُلُّ شَيْطَانٍ أَضَلَّ فِرْقَةً فَيَتَّبِعُونَهُ إِلَى النَّارِ حَتَّى تَبْقَى هَذِهِ الْأُمَّةُ ثُمَّ يَخْرُجُ مُنَادٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَيَقُولُ يَا مَعْشَرَ الْخَلَائِقِ أَ لَيْسَ الْعَدْلُ مِنْ رَبِّكُمْ أَنْ يُوَلِّيَ كُلَّ فَرِيقٍ مَنْ كَانُوا يَتَوَلَّوْنَ فِي دَارِ الدُّنْيَا فَيَقُولُونَ بَلَى فَيَقُومُ شَيْطَانٌ فَيَتَّبِعُهُ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ ثُمَّ يَقُومُ شَيْطَانٌ فَيَتَّبِعُهُ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ ثُمَّ يَقُومُ شَيْطَانٌ ثَالِثٌ فَيَتَّبِعُهُ

مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ ثُمَّ يَقُومُ مُعَاوِيَهُ فَيَتَّبِعُهُ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ وَ يَقُومُ عَلِيٌّ فَيَتَّبِعُهُ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ ثُمَّ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَهَ فَيَتَّبِعُهُ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ وَ يَقُومُ الْحَسَنُ فَيَتَّبِعُهُ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ وَ يَقُومُ الْحُسَيْنُ فَيَتَّبِعُهُ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ ثُمَّ يَقُومُ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ وَ عَبْدُ الْمَلِكِ فَيَتَّبِعُهُمَا مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُمَا ثُمَّ يَقُومُ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ فَيَتَّبِعُهُ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ ثُمَّ يَقُومُ الْوَلِيدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ وَ يَقُومُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ فَيَتَّبِعُهُمَا مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُمَا ثُمَّ أَقُومُ أَنَا فَيَتَّبِعُنِي مَنْ كَانَ يَتَوَلَّانِي وَ كَأَنِّي بِكُمَا مَعِي ثُمَّ يُؤْتَى بِنَا فَيَجْلِسُ عَلَى الْعَرْشِ رَبُّنَا وَ يُؤْتَى بِالْكُتُبِ فَنَرْجِعُ فَنَشْهَدُ عَلَى عَدُوِّنَا وَ نَشْفَعُ لِمَنْ كَانَ مِنْ شِيعَتِنَا مُرَهَّقاً قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَمَا الْمُرَهَّقُ قَالَ الْمُذْنِبُ فَأَمَّا الَّذِينَ اتَّقَوْا مِنْ شِيعَتِنَا فَقَدْ نَجَاهُمُ اللَّهُ بِمَفازَتِهِمْ لا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ قَالَ ثُمَّ جَاءَتْهُ جَارِيَهٌ لَهُ فَقَالَتْ إِنَّ فُلَاناً الْقُرَشِيَّ بِالْبَابِ فَقَالَ ائْذَنُوا لَهُ ثُمَّ قَالَ لَنَا اسْكُتُوا.

**[ترجمه]عیاشی از خَیثَمه جُعفی روایت کرده است: من و مفضّل بن عُمَر شبی نزد امام جعفر صادق علیه السلام بودیم، و جز ما کس دیگری آن جا نبود؛ مفضّل جُعفی عرض کرد: فدایتان شوم! حدیثی برایمان بگویید تا به شنیدن آن شاد و مسرور شویم. امام فرمود: آری، وقتی روز قیامت بر پا شود، خداوند همه خلایق را در زمین بلندی سراپا برهنه و غُرل محشور می کند، پرسیدم: فدایتان شوم! غُرل یعنی چه؟ فرمود: یعنی همان گونه که روز اول متولد شدند، و آنقدر می ایستند تا عرق به دهان هایشان برسد، می گویند: کاش خداوند میان ما حکم کند حتی اگر جهنم باشد؛ زیرا می بینند در آتش جهنم بودن از آن حالتی که دارند راحت تر است، سپس نزد آدم علیه السلام می آیند و می گویند: تو پدر ما و پیامبر خدا هستی، از پروردگارت بخواه میان ما حکم کند، حتی اگر به سوی جهنم برویم؛ آدم علیه السلام می گوید: من صاحب شما نیستم، پروردگارم مرا به دست خود آفرید و بر عرش خود حمل کرد و ملائکه را امر کرد بر من سجده کنند، سپس به من امر و دستوری داد، و من معصیت و نافرمانی کردم، اما شما را به سوی پیامبری راستگو راهنمایی می کنم که نهصد و پنجاه سال میان قوم خود ماند و آنها را به خدا دعوت کرد، و هر چه بیشتر او را تکذیب کردند، راستی و حقیقت امرش بیشتر آشکار شد؛ او نوح، پیامبر خداست. مردم نزد نوح علیه السلام می روند و می گویند: از پروردگارت بخواه برای ما حکم کند، حتی اگر جهنم باشد؛ نوح می گوید: من صاحب شما نیستم، من پسر کافرم را از اهل خود دانستم، اما شما را به سوی کسی راهنمایی می کنم که خدا او را در دنیا دوست خود قرار داده بود: نزد ابراهیم علیه السلام بروید. سپس مردم نزد ابراهیم علیه السلام آمده و او می گوید: من صاحب شما نیستم، من به بت پرستان دروغ گفتم که من بیمار هستم، اما شما را به سوی پیامبری راهنمایی می کنم که خدا با او سخن گفته است: منظورم موسی علیه السلام است، مردم نزد موسی علیه السلام می آیند و خواسته خود را به او می گویند، موسی نیز می گوید: من صاحب شما نیستم، من کسی را کشته ام، اما شما را نزد کسی می فرستم که به اذن و اراده خدا خلق می کرد، و بیماران کور مادرزاد و مبتلایان به پیسی را به امر خدا شفا می داد، به نزد عیسی علیه السلام بروید، مردم نزد عیسی می آیند و او می گوید: من صاحب شما نیستم، اما شما را به سوی پیامبری راهنمایی می کنم که در دنیا وجود او را به شما بشارت دادم؛ نزد احمد بروید.

هر پیامبری که از زمان آدم علیه السلام تا پیامبر خدا صلی الله علیه و آله متولد شده، تحت لوای محمد صلی الله علیه و آله خواهد بود. مردم نزد پیامبر صلی الله علیه و آله می آیند و می گویند:

ای محمـد! از پروردگـارت بخواه برای مـا حکم کنـد حتی اگر جهنم باشـد، پیـامبر صـلی الله علیه و آله می فرمایـد: آری، من صاحب شـما هسـتم؛ و به دار الرّحمن که همان باغ عَـدن است می رود که در آن، از شـرق تا به غرب وسـعت دارد، و یکی از حلقه هـای در را می کوبـد، گفته می شود: کیستی؟ در حـالی که او را بهتر از همه می شـناسد، پیامبر صـلی الله علیه و آله می فرمایـد: من محمـد هسـتم؛ گفته می شود: در را برای او بـاز کنیـد. پیـامبر صـلی الله علیه و آله فرمود: پس آن در برایم باز می شود، وقتی خـدایم را بنگرم چنان او را تمجید و اکرام می گویم که پیش از من هیچ کس خدا را چنین حمد و ثنا نگفته است و بعـد از من هم نخواهـد گفت؛ سـپس به سـجده می افتم، خداوند می فرماید: سـرت را بلند کن و برخیز، بگو، هر چه بگویی شنیـده می شود و شـفاعت کن که پـذیرفته می شود و بخواه که عطـا می شوی؛ آن گاه که سـر بردارم و به پروردگارم بنگرم، دوباره او را بهتر و برتر از بار اول، تمجید و تقدیس می گویم و به سـجده می افتم؛ خداوند می فرماید: برخیز و بگو، سخن تو شنیده می شود، شـفاعت کن پذیرفته می شود و بخواه عطا می شوی، آن گاه که سربردارم و به پروردگارم بنگرم، او را بهتر و برتر از بار اول و دوم، تمجید و تقدیس می گویم و به سـجده می افتم، خداوند می فرماید: سـربردار و بگو سخن تو شنیده می شود، شـفاعت کن پذیرفته می شود و آن گاه که سربردارم می گویم: خدایا! برای بندگانت حکم کن حتی اگر جهنم باشد، و خدا می فرماید؛ بسیار خوب ای محمد! سپس ناقه ای از یاقوت سرخ با لگامی از زبرجد سبز می آورند تا من سوار شوم. سپس به مقام محمود می آیم و آن جا می ایسـتم، آن مقام تلّی از مشک اذفر است و روبروی عرش الهی قرار دارد. سپس ابراهیم فرا خوانـده می شود و بر ناقه ایماننـد آن سوار می شود و می آید تا بر سـمت راست پیامبر می ایسـتد و سـپس پیامبر، دسـتش را بلنـد می کنـد و بر شانه علی بن ابی طالب می زنـد، پیامبر فرمود: آن گاه به خدا سوگند، ناقه ای شبیه به آن که من سوار شدم برای تو می آورنـد و تو سوار می شوی و می آیی تا میان من و پـدرت، ابراهیم قرار می گیری، آن گاه منادی از سوی خـدای رحمان نـدا می دهـد و می گویـد: ای مردم! آیا عـدل پروردگارتان نیست اگر امروز هر قومی را همان کس ولی و سرپرسـت باشـد کـه در دنیـا بـود؟ می گوینـد: آری، و جز ایـن چه چیزی عادلا‌نه است؟ پس شیطانی که مردم را گمراه کرده و به آنها باورانده بود عیسـی، خدا و پسـر خداست، برمی خیزد و پیروانش به دنبال او به جهنم می روند، و شیطانی که گروهی را گمراه کرده بود، چنـان که گمـان می کردنـد عُزَیر، پسـر خـداست، برمی خیزد و یارانش به دنبال او به سوی جهنم می رونـد، سـپس همین طور هر شـیطانی که قومی را گمراه کرده برمی خیزد و آن قوم به دنبـال او به سوی جهنم می رونـد تـا این که تنهـا امت مسـلمان باقی می مانـد، سـپس منادی از جانب خدا ندا می دهد و می گوید: ای مردم! آیا عدل پروردگارتان نیست اگر امروز هر فرقه از شـما را همان کسی امام و رهبر باشد که در دنیا بود؟ می گویند. بلی، و کدام عدل از این برتر و بهتر؟! پس شیطانی برمی خیزد و گروه و یارانش به دنبال او می روند پس شـیطان دیگر برمی خیزد و یاران و پیروانش به دنبال او می روند، سـپس شیطان سوم برمی خیزد و یارانش به دنبال او می روند

ص: ۴۶

آن گـاه معـاویه برمی خیزد و هر که بـا او بود به دنبالش می رود و علی برمی خیزد و شـیعیانش به دنبال او می رونـد و سـپس یزیـد برمی خیزد و یارانش به دنبالش و حسن برمی خیزد و هر آن که شـیعه او بود به دنبالش حرکت می کند و سـپس حسـین برمی خیزد و یارانش به دنبال او می رونـد، آن گاه مروان بن حکم و عبـد الملک برمی خیزند و یاران و طرفدارانشان به دنبال آنهـا، پس علی بن حسـین برمی خیزد و هر کس شـیعه اوست به دنبـال او می رود، سـپس ولیـد بن عبـد الملک برمی خیزد و

یارانش به دنبال او، سپس محمد بن علی برمی خیزد و شیعیانش به دنبال او، آن گاه من برمی خیزم و شیعیان من به دنبالم، و گویی می بینم که شما دو تن همراه من هستید، و سپس آورده می شویم و بر عرش پروردگار خود می نشینیم، و نامه های اعمال را می آورند و در آن جا قرار می دهند و آنها علیه دشمنان ما شهادت می دهند، و ما برای شیعیان مُرهَق خود شفاعت می کنیم؛ پرسیدم: فدایتان شوم! مُرهَق یعنی چه؟ فرمود: یعنی گنه کار، اما شیعیان پرهیزکار و خداترس ما را خداوند با رستگاری و سعادتمندی خودشان نجات داده است، هیچ بدی و گزند و غمی به آنها نمی رسد، در این حال کنیزی نزد امام آمد و به امام گفت: فلان شخص قریش دم در [ایستاده] است، امام فرمود: بگویید داخل بیاید، و به ما فرمود: دیگر چیزی نگویید. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۳۳، ح ۱۴۵. -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه یبلغ العرق منهم ما یلجمهم أی یصل إلی أفواههم فیصیر لهم بمنزله اللجام یمنعهم عن الکلام یعنی فی المحشر قوله صلی الله علیه و آله فإذا نظرت إلی ربی أی إلی عرشه أو إلی کرامته أو إلی نور من أنوار عظمته و الجلوس علی العرش کنایه عن ظهور الحکم و الأمر من عند العرش و خلق الکلام هناک.

**[ترجمه]جزری گوید «فیه یبلغ العرق منهم ما یلجمهم»یعنی به دهان هایشان می رسد وگویا مانند لگام(دهنه) می شود که آنان را از کلام در محشر باز می دارد واینکه فرمود « وقتی به پروردگارم نگاه کردم » یعنی به عرش او یا به کرامت او یا به نوری از انوار عظمت او نگاه کردم. و نشستن بر عرش کنایه از ظهور حکم وامر الهی از جانب عرش وخلق کلام در آنجاست.

**[ترجمه]

«۴۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَکِیمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَوْ قَدْ قُمْتُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ شَفَعْتُ لِأَبِی وَ أُمِّی وَ عَمِّی وَ أَخٍ کَانَ لِی مُوَافِیاً فِی الْجَاهِلِیَّهِ (۱)

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اگر در مقام محمود بایستم برای پدر و مادر و عمویم و برادری که در جاهلیت داشتم شفاعت می کنم. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۳۵، ح ۱۴۶. -

**[ترجمه]

«۴۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عِیصِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ أُنَاساً مِنْ بَنِی هَاشِمٍ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَسَأَلُوهُ أَنْ یَسْتَعْمِلَهُمْ عَلَی صَدَقَاتِ الْمَوَاشِی وَ قَالُوا یَکُونُ لَنَا هَذَا السَّهْمُ الَّذِی جَعَلَهُ لِلْعَامِلِینَ عَلَیْهَا فَنَحْنُ أَوْلَی بِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنَّ الصَّدَقَهَ لَا تَحِلُّ لِی وَ لَا لَکُمْ وَ لَکِنِّی وُعِدْتُ الشَّفَاعَهَ ثُمَّ قَالَ وَ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّهُ قَدْ وَعَدَهَا فَمَا ظَنُّکُمْ یَا بَنِی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِذَا أَخَذْتُ بِحَلْقَهِ الْبَابِ أَ تَرَوْنِی مُؤْثِراً عَلَیْکُمْ غَیْرَکُمْ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ یَجْلِسُونَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فِی صَعِیدٍ وَاحِدٍ فَإِذَا طَالَ بِهِمُ الْمَوْقِفُ طَلَبُوا الشَّفَاعَهَ فَیَقُولُونَ إِلَی مَنْ فَیَأْتُونَ نُوحاً فَیَسْأَلُونَهُ الشَّفَاعَهَ فَقَالَ هَیْهَاتَ قَدْ رَفَعْتُ حَاجَتِی فَیَقُولُونَ إِلَی مَنْ فَیُقَالُ إِلَی إِبْرَاهِیمَ فَیَأْتُونَ إِلَی إِبْرَاهِیمَ

ص: ۴۷

۱- تقدم بطریق آخر عن تفسیر القمّیّ تحت رقم ۸، و تقدم هناک بیان عن المصنّف.

فَیَسْأَلُونَهُ الشَّفَاعَهَ فَیَقُولُ هَیْهَاتَ قَدْ رَفَعْتُ حَاجَتِی فَیَقُولُونَ إِلَی مَنْ فَیُقَالُ ایتُوا مُوسَی فَیَأْتُونَهُ فَیَسْأَلُونَهُ الشَّفَاعَهَ فَیَقُولُ هَیْهَاتَ قَدْ رَفَعْتُ حَاجَتِی فَیَقُولُونَ إِلَی مَنْ فَیُقَالُ ایتُوا مُحَمَّداً فَیَأْتُونَهُ فَیَسْأَلُونَهُ الشَّفَاعَهَ فَیَقُومُ مُدِلًّا حَتَّی یَأْتِیَ بَابَ الْجَنَّهِ فَیَأْخُذُ بِحَلْقَهِ الْبَابِ ثُمَّ یَقْرَعُهُ فَیُقَالُ مَنْ هَذَا فَیَقُولُ أَحْمَدُ فَیُرَحِّبُونَ وَ یَفْتَحُونَ الْبَابَ فَإِذَا نَظَرَ إِلَی الْجَنَّهِ خَرَّ سَاجِداً یُمَجِّدُ رَبَّهُ بِالْعَظَمَهِ فَیَأْتِیهِ مَلَکٌ فَیَقُولُ ارْفَعْ رَأْسَکَ وَ سَلْ تُعْطَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ فَیَرْفَعُ رَأْسَهُ فَیَدْخُلُ مِنْ بَابِ الْجَنَّهِ فَیَخِرُّ سَاجِداً وَ یُمَجِّدُ رَبَّهُ وَ یُعَظِّمُهُ فَیَأْتِیهِ مَلَکٌ فَیَقُولُ ارْفَعْ رَأْسَکَ وَ سَلْ تُعْطَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ فَیَقُومُ فَمَا یَسْأَلُ شَیْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ إِیَّاهُ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عِیص بن قاسم، از امام صادق علیه السلام روایت کرده که گروهی از بنی هاشم نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمدند و از ایشان خواستند تا صدقات چهارپایان را به آنان بسپارد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای فرزندان عبد المطّلب! صدقه برای من و شما حلال نیست، اما به من وعده شفاعت داده شده است امام فرمود: به خدا سوگند که خدا به او وعده شفاعت داده بود و شما ای فرزندان عبد المطّلب! گمان نکنید وقتی حلقه در رحمت الهی را گرفتم دیگران را بر شما ترجیح می دهم؟

پس فرمود: روز قیامت جنّ و انس در یک سطح می نشینند، وقتی وقوفشان آن جا طول می کشد، به دنبال شفاعت و شفیع می گردند و می گویند: به چه کسی پناه ببریم؟ نزد نوح علیه السلام می روند و از او شفاعت می طلبند، نوح می گوید: هیهات، من، خود به دیگری محتاجم - - .

می پرسند به چه کسی پناه ببریم؟ می گویند: به ابراهیم؛ نزد ابراهیم می آیند

ص: ۴۷

و از او شفاعت می خواهند، ابراهیم می گوید: هیهات، من به دیگری محتاجم. پرسیدند به چه کسی پناه ببریم؟ می گوید: نزد موسی بروید؛ می روند و از او شفاعت می خواهند، موسی می گوید: هیهات، من، خود به دیگری محتاجم، پرسیدند به چه کسی پناه ببریم؟ گفته می شود: نزد عیسی بروید، مردم سوی عیسی می روند و از او شفاعت می خواهند. او می گوید: هیهات، من به دیگری محتاجم. می پرسند به چه کسی پناه ببریم؟ می گوید: نزد محمد صلی الله علیه و آله بروید، نزد محمد می آیند و از او شفاعت می خواهند، با خوشایندی و رضایتمندی برمی خیزد و جلو می آید و چون به در بهشت می رسد، حلقه در را می گیرد و می کوبد، سؤال می شود: کیستی؟ می گوید: احمد. به او خوش آمد می گویند و در را باز می کنند، وقتی به بهشت می نگرد به سجده افتاده و پروردگارش را بسیار اکرام و تمجید می کند، ملکی نزد او آمده می گوید: سرت را بلند کن، و بخواه که عطا می شوی، و شفاعت کن که پذیرفته می شود، پیامبر سر برمی دارد و وارد بهشت می شود، و دوباره به سجده می افتد و مجد و عظمت پروردگارش را ذکر می کند. ملکی می آید و می گوید [ای محمد!] سرت را بلند کن، و بخواه که عطا می شوی و شفاعت کن که پذیرفته است و پیامبر برمی خیزد و یک ساعت در بهشت راه می رود سپس به سجده می افتد و پروردگارش را بسیار تمجید و تعظیم می کند، ملکی می آید و می گوید: سرت را بلند کن و بخواه که عطا می شوی و شفاعت کن که پذیرفته می شوی، برمی خیزد و هرچه بخواهد به او عطا می شود. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۳۶، ح ۱۴۷. -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام قد رفعت حاجتی أی إلی غیری و الحاصل أنی أیضا أستشفع من غیری فلا أستطیع شفاعتکم و یمکن أن یقرأ علی بناء المفعول کنایه عن رفع الرجاء أی رفع عنی طلب الحاجه لما صدر منی من ترک الأولی.

**[ترجمه]«قد رَفعتُ حاجتی» یعنی من حاجت خود را به دیگری عرضه کرده ام، یعنی من هم از دیگری شفاعت خواسته ام و نمی توانم برای شما شفاعت کنم. البته می توان فعل را مجهول خواند که در این صورت کنایه از پایان یافتن امید است، یعنی به خاطر این که ترک اولی کرده ام، هیچ امیدی به من نیست و نمی توانم حاجتی را بخواهم.

**[ترجمه]

«۴۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحَدِهِمَا قَالَ: فِی قَوْلِهِ عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً قَالَ هِیَ الشَّفَاعَهُ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: یکی از یاران ما از امام محمد باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام درباره آیه «عَسَی أَن یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» روایت کرده که فرمود: یعنی شفاعت. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۳۷، ح ۱۴۸ -

**[ترجمه]

«۵۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ صَفْوَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنِّی أَسْتَوْهِبُ مِنْ رَبِّی أَرْبَعَهً آمِنَهَ بِنْتَ وَهْبٍ وَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ أَبَا طَالِبٍ وَ رَجُلًا جَرَتْ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ أُخُوَّهٌ فَطَلَبَ إِلَیَّ أَنْ أَطْلُبَ إِلَی رَبِّی أَنْ یَهَبَهُ لِی.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: صفوان از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من از خدا چهار نفر را می خواهم، آمنه بنت وَهب، عبد الله بن عبد المطّلب، و ابو طالب و مردی که بین من و او اخوّت بود، و از من خواست تا از خدا بخواهم او را به من ببخشد. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۳۷، ح ۱۴۹. -

**[ترجمه]

«۵۱»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عُبَیْدِ بْنِ زُرَارَهَ قَالَ: سُئِلَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الْمُؤْمِنِ هَلْ لَهُ شَفَاعَهٌ قَالَ نَعَمْ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ هَلْ یَحْتَاجُ الْمُؤْمِنُ إِلَی شَفَاعَهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله یَوْمَئِذٍ قَالَ نَعَمْ إِنَّ لِلْمُؤْمِنِینَ خَطَایَا وَ ذُنُوباً وَ مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا یَحْتَاجُ

إِلَى شَفَاعَهِ مُحَمَّدٍ يَوْمَئِذٍ قَالَ وَ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَ لَا فَخْرَ قَالَ نَعَمْ قَالَ يَأْخُذُ حَلْقَهَ بَابِ الْجَنَّهِ فَيَفْتَحُهَا فَيَخِرُّ سَاجِداً فَيَقُولُ اللَّهُ ارْفَعْ رَأْسَكَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ اطْلُبْ تُعْطَ فَيَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ يَخِرُّ سَاجِداً فَيَقُولُ اللَّهُ ارْفَعْ رَأْسَكَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ وَ اطْلُبْ تُعْطَ ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيَشْفَعُ فَيُشَفَّعُ وَ يَطْلُبُ فَيُعْطَى.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عبید بن زراره روایت کرده است: از امام صادق علیه السلام درباره شفاعت از مؤمن سؤال شد، فرمود: آری از مؤمن هم شفاعت می شود. مردی برخاست و پرسید: آیا آن روز مؤمن به شفاعت محمد صلی الله علیه و آله نیازمند است؟ فرمود: آری مؤمنان خطا و گناهانی دارند، همه کس آن روز به شفاعت محمد محتاجند و گفته است: مردی درباره کلام رسول خدا صلی الله علیه و آله که فرمود: من سید فرزندان آدم هستم بی هیچ فخری، سؤال کرد. فرمود: آری، پیامبر حلقه در بهشت را می گیرد و آن را می گشاید و به سجده می افتد، خداوند می فرماید: سر بر دار و برخیز، شفاعت کن که پذیرفته می شود، طلب کن که عطا می شوی، حضرت سرش را بلند می کند و دوباره به سجده می افتد، خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله می فرماید: سرت را بلند کن و شفاعت کن که پذیرفته می شود و هر چه می خواهی طلب کن که به تو عطا می شود، پس پیامبر سر برمی دارد، و شفاعت می کند و شفاعتش پذیرفته می شود و هر چه طلب می کند به او عطا می شود. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۳۷، ح ۱۵۰. -

**[ترجمه]

«۵۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ سَمَاعَهَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي إِبْرَاهِيمَ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً قَالَ يَقُومُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ مِقْدَارَ أَرْبَعِينَ عَاماً وَ يُؤْمَرُ الشَّمْسُ فَيَرْكَبُ عَلَى رُءُوسِ الْعِبَادِ وَ يُلْجِمُهُمُ الْعَرَقُ وَ يُؤْمَرُ الْأَرْضُ لَا تَقْبَلُ مِنْ

عَرَقِهِمْ شَیْئاً فَیَأْتُونَ آدَمَ فَیَتَشَفَّعُونَ مِنْهُ فَیَدُلُّهُمْ عَلَی نُوحٍ وَ یَدُلُّهُمْ نُوحٌ عَلَی إِبْرَاهِیمَ وَ یَدُلُّهُمْ إِبْرَاهِیمُ عَلَی مُوسَی وَ یَدُلُّهُمْ مُوسَی عَلَی عِیسَی وَ یَدُلُّهُمْ عِیسَی فَیَقُولُ عَلَیْکُمْ بِمُحَمَّدٍ خَاتَمِ الْبَشَرِ فَیَقُولُ مُحَمَّدٌ أَنَا لَهَا فَیَنْطَلِقُ حَتَّی یَأْتِیَ بَابَ الْجَنَّهِ فَیَدُقُّ فَیُقَالُ لَهُ مَنْ هَذَا وَ اللَّهُ أَعْلَمُ فَیَقُولُ مُحَمَّدٌ فَیُقَالُ افْتَحُوا لَهُ فَإِذَا فُتِحَ الْبَابُ اسْتَقْبَلَ رَبَّهُ فَیَخِرُّ سَاجِداً فَلَا یَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّی یُقَالَ لَهُ تَکَلَّمْ وَ سَلْ تُعْطَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ فَیَرْفَعُ رَأْسَهُ فَیَسْتَقْبِلُ رَبَّهُ فَیَخِرُّ سَاجِداً فَیُقَالُ لَهُ مِثْلُهَا فَیَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّی إِنَّهُ لَیَشْفَعُ مَنْ قَدْ أُحْرِقَ بِالنَّارِ فَمَا أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فِی جَمِیعِ الْأُمَمِ أَوْجَهَ مِنْ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَی عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً

**[ترجمه]سماعه بن مهران از ابو ابراهیم علیه السلام درباره آیه: «عَسَی أَن یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» روایت کرده که فرمود: روز قیامت مردم به اندازه چهل روز سراپا می ایستند، به خورشید امر می شود بر سر بندگان بتابد و عرق تا دهان هایشان می رسد و به زمین امر می شود،

ص: ۴۸

چیزی از عرق آنها را فرو نبرد، مردم نزد آدم علیه السلام می روند و از او شفاعت می خواهند، آدم علیه السلام آنها را نزد نوح علیه السلام می فرستد، نوح نزد ابراهیم، ابراهیم علیه السلام نزد موسی علیه السلام، موسی نزد عیسی علیه السلام، و عیسی علیه السلام آنها را نزد محمد صلی الله علیه و آله می فرستد و می فرماید: نزد محمد خاتم پیامبران بروید، محمد صلی الله علیه و آله می گوید: من شفاعت می کنم، و به راه می افتد تا به در بهشت می رسد و در راه می کوبد؛ سؤال می شود: کیستی؟- والله اعلم- می گوید: محمد؛ گفته می شود: در را برای او بگشایید، وقتی در گشوده می شود پیامبر با پروردگارش روبرو می شود و برای او سجده می کند و سر برنمی دارد تا این که به او گفته می شود: بگو و بخواه که عطا می شوی، و شفاعت کن که پذیرفته است. پیامبر سرش را بلند می کند و با خدایش روبرو می شود و دوباره به سجده می افتد، دوباره همان جمله ها به او گفته می شود، پیامبر سربلند می کند و شفاعت می کند، حتی برای آن که در آتش سوخته، هیچ کس آن روز سربلندتر از محمد صلی الله علیه و آله نیست و این معنی کلام خداست که می فرماید: «عَسَی أَن یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقَامًا مَّحْمُودًا». - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۳۷، ح ۱۵۱. -

**[ترجمه]

«۵۳»

بشا، بشاره المصطفی یَحْیَی بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْجَوَّانِیُّ (۱)عَنْ جَامِعِ بْنِ أَحْمَدَ الدِّهِسْتَانِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ الْعَبَّاسِ الصَّنْدَلِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الثَّعَالِبِیِّ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ أَحْمَدَ السَّرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَامِرٍ الطَّائِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرْبَعَهٌ أَنَا لَهُمْ شَفِیعٌ یَوْمَ الْقِیَامَهِ الْمُکْرِمُ لِذُرِّیَّتِی وَ الْقَاضِی لَهُمْ

ص: ۴۹

١- الاسناد فی بشاره المصطفی المطبوع هکذا: أخبرنا السیّد الإمام الزاهد أبو طالب یحیی ابن محمّد بن الحسین بن عبد اللّه الجوانی الطبریّ الحسینی رحمه اللّه لفظا و قرأته فی داره بآمل فی المحرم سنه تسع و خمسمائه قال: أخبرنا الشیخ الإمام أبو علیّ جامع بن أحمد الدهستانی بنیشابور، قال: أخبرنا الشیخ الإمام أبو الحسن علیّ بن الحسین بن عبّاس الصیدلی، قال: أخبرنا أبو إسحاق أحمد بن محمّد بن إبراهیم الثعالبی، قال: أخبرنا أبو القاسم یعقوب بن أحمد السری الفروضی، قال: حدّثنا أبو بکر محمّد بن عبد اللّه بن أحمد بن عقده بن العباس بن حمزه فی سنه سبع و ثلاثین و ثلاثمائه، قال: حدّثنا أبو القاسم عبد اللّه بن أحمد بن عامر الطائی، قال حدّثنی أبی فی سنه ستین و مأتین إه. قلت: و فی بعض مواضع الکتاب: یحیی بن محمّد بن الحسن کما فی المتن، و لعله الصحیح، و یحتمل أن یکون محمّد بن الحسن هذا هو المترجم فی فهرست النجاشیّ بقوله: محمّد بن الحسن بن عبد اللّه الحسن بن محمّد بن الحسن بن محمّد بن عبید اللّه بن الحسین بن علیّ بن أبی طالب أبو عبد اللّه الجوانی ساکن آمل طبرستان، کان فقیها و سمع الحدیث، له کتاب ثواب الأعمال.

حَوَائِجَهُمْ وَ السَّاعِی فِی أُمُورِهِمْ مَا اضْطُرُّوا إِلَیْهِ وَ الْمُحِبُّ لَهُمْ بِقَلْبِهِ وَ لِسَانِهِ عِنْدَ مَا اضْطُرُّوا (۱)

**[ترجمه]بشاره المصطفی، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: چهار نفر هستند که در روز قیامت مورد شفاعت ما قرار می گیرند: کسی که اهل بیت مرا اکرام کند، کسی که نیازهای

ص: ۴۹

آنان را برآورده سازد، کسی که در انجام امور آنان کوشا باشد و کسی که با دل و زبان خود، در مواقع نیاز آن‌ها را دوست بدارد. - . در بشاره المصطفی، نسخه چاپی اینگونه آمده است: کسی که در انجام امور آنان در مواقع نیاز کوشا باشد و با دل و زبان خود، آن‌ها را دوست بدارد. گفتم: و طبری نیز با اسنادی دیگر مانند این را در بشارة المصطفی ذکر کرده است، ص ۱۷۱. -

**[ترجمه]

«۵۴»

کنز، کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هَوْذَهَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ وَکَّلَنَا اللَّهُ بِحِسَابِ شِیعَتِنَا فَمَا کَانَ سَأَلْنَا اللَّهَ أَنْ یَهَبَهُ لَنَا فَهُوَ لَهُمْ وَ مَا کَانَ لِلْآدَمِیِّینَ سَأَلْنَا اللَّهَ أَنْ یُعَوِّضَهُمْ بَدَلَهُ فَهُوَ لَهُمْ وَ مَا کَانَ لَنَا فَهُوَ لَهُمْ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّ إِلَیْنا إِیابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا حِسابَهُمْ

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره، امام صادق علیه‌السلام فرمود: در روز قیامت خداوند ما را مسوول حسابرسی شیعیانمان قرار می‌دهد و هر چه را که از خدا بخواهیم به ما بدهد، برای آن‌هاست و هر چه را که از خدا بخواهیم آن را تعویض کند، برای آن‌هاست و هر چیز که برای ما باشد، برای آن‌هاست. سپس این آیه را تلاوت فرمود: «إِنَّ إِلَیْنا إِیابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا حِسابَهُمْ» {بازگشت آن‌ها به سوی ما و محاسبه آن‌ها با ماست.}.

**[ترجمه]

«۵۵»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام فِی هَذِهِ الْآیَهِ قَالَ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ وَکَّلَنَا بِحِسَابِ شِیعَتِنَا فَمَا کَانَ لِلَّهِ سَأَلْنَاهُ أَنْ یَهَبَهُ لَنَا فَهُوَ لَهُمْ وَ مَا کَانَ لِمُخَالِفِیهِمْ فَهُوَ لَهُمْ وَ مَا کَانَ لَنَا فَهُوَ لَهُمْ ثُمَّ قَالَ هُمْ مَعَنَا حَیْثُ کُنَّا.

**[ترجمه]و با همین اسناد از امام سجاد علیه‌السلام روایت است: خداوند در این آیه فرموده است که در روز قیامت ما را مسوول حسابرسی شیعیان قرار می‌دهد و هر چه را که از خدا بخواهیم به ما بدهد، برای آن‌هاست و هر چه که برای مخالفان

ایشان باشد، به خاطر آن‌هاست و هر چیز که برای ما باشد، برای آن‌هاست، سپس فرمود: هر کجا که باشیم، آن‌ها با ما هستند.

**[ترجمه]

«۵۶»

وَ رُوِیَ أَنَّهُ سُئِلَ الصَّادِقُ علیه السلام عَنْ هَذِهِ الْآیَهِ قَالَ إِذَا حَشَرَ اللَّهُ النَّاسَ فِی صَعِیدٍ وَاحِدٍ أَجَلَّ اللَّهُ أَشْیَاعَنَا أَنْ یُنَاقِشَهُمْ فِی الْحِسَابِ فَنَقُولُ إِلَهَنَا هَؤُلَاءِ شِیعَتُنَا فَیَقُولُ اللَّهُ تَعَالَی قَدْ جَعَلْتُ أَمْرَهُمْ إِلَیْکُمْ وَ قَدْ شَفَّعْتُکُمْ فِیهِمْ وَ غَفَرْتُ لِمُسِیئِهِمْ أَدْخِلُوهُمُ الْجَنَّهَ بِغَیْرِ حِسَابٍ.

**[ترجمه]و از او روایت شده است که از امام صادق علیه‌السلام پیرامون تفسیر این آیه پرسیدند، فرمود: وقتی که خداوند همه را در صحرای محشر جمع کرد، شیعیان ما را بزرگ می‌دارد. ما می گوییم: خداوندا، اینها شیعیان ما هستند، خداوند متعال می‌فرماید: کار آن‌ها را به شما واگذار می کنم و شما را شفیع آن‌ها قرار می‌دهم و بدکاران آن‌ها را می‌بخشم؛ آن‌ها را بدون محاسبه به بهشت وارد کنید.

**[ترجمه]

«۵۷»

وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ یُونُسَ عَنْ جَمِیلٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی الْحَسَنِ علیه السلام أُحَدِّثُهُمْ بِتَفْسِیرِ جَابِرٍ قَالَ لَا تُحَدِّثْ بِهِ السَّفَلَهَ فَیُوَبِّخُوهُ أَ مَا تَقْرَأُ إِنَّ إِلَیْنا إِیابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا حِسابَهُمْ قُلْتُ بَلَی قَالَ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ وَ جَمَعَ اللَّهُ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ وَلَّانَا حِسَابَ شِیعَتِنَا فَمَا کَانَ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ اللَّهِ حَکَمْنَا عَلَی اللَّهِ فِیهِ فَأَجَازَ حُکُومَتَنَا وَ مَا کَانَ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ النَّاسِ اسْتَوْهَبْنَاهُ مِنْهُمْ فَوَهَبُوهُ لَنَا وَ مَا کَانَ بَیْنَنَا وَ بَیْنَهُمْ فَنَحْنُ أَحَقُّ مَنْ عَفَا وَ صَفَحَ.

**[ترجمه]یونس بن جمیل روایت می کند: به علی علیه‌السلام گفتم می‌خواهم با آن‌ها از تفسیر جابر سخن بگویم، حضرت فرمود: با انسان‌های پست از این حدیث سخن نگو که آن را مذمت می کنند، آیا این آیه را نخواندی: «إِنَّ إِلَیْنا إِیابَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا حِسابَهُمْ» {بازگشت آن‌ها به سوی ما و محاسبه آن‌ها با ماست.} گفتم خوانده‌ام. فرمود: در روز قیامت وقتی خداوند اولین و آخرین را جمع کرد، محاسبه شیعیان ما را به ما واگذار می کند و ما در هر چیزی که بین آن‌ها و پروردگارشان وجود دارد حکم می کنیم و او اجازه این قضاوت را به ما داده است و از خدا می‌خواهیم آن‌چه که بین ما و مردم است را ببخشد و او بر آن‌ها می‌بخشاید و آن‌چه که بین ما و آن‌هاست، ما کسانی هستیم که از همه به بخشیدن و در گذشتن سزاوارتریم.

ص: ۵۰

**[ترجمه]

«۵۸»

ع، علل الشرائع ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنِ ابْنِ

۱- فی بشاره المصطفی المطبوع هکذا: و الساعی فی أمورهم عند ما اضطروا إلیه، و المحب لهم بقلبه و لسانه. قلت: و قد روی الطبریّ أیضا بإسناد آخر نحوه فی بشاره المصطفی صلی الله علیه و آله ۱۷۱.

مُشْكَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام يَقُولُ لِفَاطِمَهَ وَقْفَهٌ عَلَى بَابِ جَهَنَّمَ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ كُتِبَ بَيْنَ عَيْنَيْ كُلِّ رَجُلٍ مُؤْمِنٍ أَوْ كَافِرٍ فَيُؤْمَرُ بِمُحِبٍّ قَدْ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ إِلَى النَّارِ فَتَقْرَأُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ مُحِبّاً (۱)فَتَقُولُ إِلَهِي وَ سَيِّدِي سَمَّيْتَنِي فَاطِمَهَ وَ فَطَمْتَ بِي مَنْ تَوَلَّانِي وَ تَوَلَّى ذُرِّيَّتِي مِنَ النَّارِ (۲)وَ وَعْدُكَ الْحَقُّ وَ أَنْتَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ صَدَقْتِ يَا فَاطِمَهُ إِنِّي سَمَّيْتُكِ فَاطِمَهَ وَ فَطَمْتُ بِكِ مَنْ أَحَبَّكِ وَ تَوَلَّاكِ وَ أَحَبَّ ذُرِّيَّتَكِ وَ تَوَلَّاهُمْ مِنَ النَّارِ وَ وَعْدِيَ الْحَقُّ وَ أَنَا لَا أُخْلِفُ الْمِيعَادَ وَ إِنَّمَا أَمَرْتُ بِعَبْدِي هَذَا إِلَى النَّارِ لِتَشْفَعِي فِيهِ فَأُشَفِّعَكِ لِيَتَبَيَّنَ لِمَلَائِكَتِي وَ أَنْبِيَائِي وَ رُسُلِي وَ أَهْلِ الْمَوْقِفِ مَوْقِفُكِ مِنِّي وَ مَكَانَتُكِ عِنْدِي فَمَنْ قَرَأْتِ بَيْنَ عَيْنَيْهِ مُؤْمِناً فَجَذَبْتِ بِيَدِهِ وَ أَدْخَلْتِهِ الْجَنَّهَ (۳)

**[ترجمه]علل الشرائع: محمد بن مسلم می گوید از امام باقر علیه‌السلام شنیدم که فرمود : فاطمه سلام الله علیها وقوفی بر در جهنم دارد. وقتی قیامت شود بین دوچشم هر شخصی نوشته می شود کافر است یامؤمن.آنگاه به محبی که گناهانش زیاد شده و بین دو چشمش نوشته شده محبّ است، امر می شود به آتش رود آنگاه فاطمه سلام الله علیها می گوید: ای معبود من و ای سرور من مرا فاطمه نامیدی و هر کس که مرا وذریه مرا به دوستی گیرد از آتش بریده داشتی و وعده تو حق است وتو در وعده ات تخلف نمی کنی .آنگاه خدای عز وجل می فرماید راست گفتی ای فاطمه تو را فاطمه نامیدم و بوسیله تو هر که را که تو را دوست بدارد وبا تو دوستی کند و ذریه تورا دوست بدارد وبا آنان دوستی کند از آتش بریدم وبدور داشتم و وعده من حق است و من در وعده ام تخلف نمی کنم از آن رو به این بنده ام گفتم به آتش در آید که تو او را شفاعت کنی ومن شفاعتت را بپذیرم تا برای ملائکه ام وپیامبرانم وفرستادگانم واهل موقف ، جایگاه تو نزد من آشکار شود.پس هر که را که بین دو چشمش خواندی مؤمن است دستش را بکش وبه بهشت داخل کن.

**[ترجمه]

«۵۹»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم سَهْلُ بْنُ أَحْمَدَ الدِّينَوَرِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: قَالَ جَابِرٌ لِأَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ حَدِّثْنِي بِحَدِيثٍ فِي فَضْلِ جَدَّتِكَ فَاطِمَهَ إِذَا أَنَا حَدَّثْتُ بِهِ الشِّيعَهَ فَرِحُوا بِذَلِكَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ نُصِبَ لِلْأَنْبِيَاءِ وَ الرُّسُلِ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ فَيَكُونُ مِنْبَرِي أَعْلَى مَنَابِرِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَهِ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ يَا مُحَمَّدُ اخْطُبْ فَأَخْطُبُ بِخُطْبَهٍ لَمْ يَسْمَعْ أَحَدٌ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَ الرُّسُلِ بِمِثْلِهَا ثُمَّ يُنْصَبُ لِلْأَوْصِيَاءِ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ وَ يُنْصَبُ لِوَصِيِّي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فِي أَوْسَاطِهِمْ مِنْبَرٌ مِنْ نُورٍ فَيَكُونُ مِنْبَرُهُ أَعْلَى مَنَابِرِهِمْ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ يَا عَلِيُّ اخْطُبْ فَيَخْطُبُ بِخُطْبَهٍ لَمْ يَسْمَعْ أَحَدٌ مِنَ الْأَوْصِيَاءِ بِمِثْلِهَا ثُمَّ يُنْصَبُ لِأَوْلَادِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ فَيَكُونُ لِابْنَيَّ وَ سِبْطَيَّ وَ رَيْحَانَتَيَّ أَيَّامَ حَيَاتِي مِنْبَرٌ مِنْ نُورٍ ثُمَّ يُقَالُ لَهُمَا اخْطُبَا فَيَخْطُبَانِ بِخُطْبَتَيْنِ لَمْ يَسْمَعْ أَحَدٌ مِنْ أَوْلَادِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ بِمِثْلِهَا ثُمَّ يُنَادِي الْمُنَادِي وَ هُوَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام أَيْنَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ أَيْنَ خَدِيجَهُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ أَيْنَ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ أَيْنَ آسِيَهُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ أَيْنَ أُمُّ كُلْثُومٍ أُمُّ يَحْيَى

۱- فی المصدر: محبنا. م.

٢- فطمه من النار أی قطعه عنها.

٣- فی المصدر: فخذی بیده و أدخلیه الجنه. م.

بْنِ زَكَرِيَّا فَيَقُمْنَ فَيَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَا أَهْلَ الْجَمْعِ لِمَنِ الْكَرَمُ الْيَوْمَ فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ وَ عَلِيٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَا أَهْلَ الْجَمْعِ إِنِّی قَدْ جَعَلْتُ الْكَرَمَ لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ فَاطِمَةَ يَا أَهْلَ الْجَمْعِ طَأْطِئُوا الرُّءُوسَ وَ غُضُّوا الْأَبْصَارَ فَإِنَّ هَذِهِ فَاطِمَةُ تَسِيرُ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَأْتِيهَا جَبْرَئِيلُ بِنَاقَةٍ مِنْ نُوقِ الْجَنَّةِ مُدَبَّجَةَ الْجَنْبَيْنِ خِطَامُهَا مِنَ اللُّؤْلُؤِ الرَّطْبِ عَلَيْهَا رَحْلٌ مِنَ الْمَرْجَانِ فَتُنَاخُ بَيْنَ يَدَيْهَا فَتَرْكَبُهَا فَيَبْعَثُ اللَّهُ مِائَةَ أَلْفِ مَلَكٍ لِيَسِيرُوا عَنْ يَمِينِهَا وَ يَبْعَثُ إِلَيْهَا مِائَةَ أَلْفِ مَلَكٍ عَنْ يَسَارِهَا وَ يَبْعَثُ إِلَيْهَا مِائَةَ أَلْفِ مَلَكٍ يَحْمِلُونَهَا عَلَى أَجْنِحَتِهِمْ حَتَّى يُصَيِّرُوهَا عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَإِذَا صَارَتْ عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ تَلْتَفِتُ فَيَقُولُ اللَّهُ يَا بِنْتَ حَبِيبِی مَا الْتِفَاتُكِ وَ قَدْ أَمَرْتُ بِكِ إِلَى جَنَّتِی فَتَقُولُ يَا رَبِّ أَحْبَبْتُ أَنْ يُعْرَفَ قَدْرِی فِی مِثْلِ هَذَا الْيَوْمِ فَيَقُولُ اللَّهُ يَا بِنْتَ حَبِيبِی ارْجِعِی فَانْظُرِی مَنْ كَانَ فِی قَلْبِهِ حُبٌّ لَكِ أَوْ لِأَحَدٍ مِنْ ذُرِّيَّتِكِ خُذِی بِيَدِهِ فَأَدْخِلِيهِ الْجَنَّةَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام وَ اللَّهِ يَا جَابِرُ إِنَّهَا ذَلِكَ الْيَوْمَ لَتَلْتَقِطُ شِيعَتَهَا وَ مُحِبِّيهَا كَمَا يَلْتَقِطُ الطَّيْرُ الْحَبَّ الْجَيِّدَ مِنَ الْحَبِّ الرَّدِیءِ فَإِذَا صَارَ شِيعَتُهَا مَعَهَا عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ يُلْقِی اللَّهُ فِی قُلُوبِهِمْ أَنْ يَلْتَفِتُوا فَإِذَا الْتَفَتُوا يَقُولُ اللَّهُ يَا أَحِبَّائِی مَا الْتِفَاتُكُمْ وَ قَدْ شَفَّعْتُ فِيكُمْ فَاطِمَةَ بِنْتَ حَبِيبِی فَيَقُولُونَ يَا رَبِّ أَحْبَبْنَا أَنْ يُعْرَفَ قَدْرُنَا فِی مِثْلِ هَذَا الْيَوْمِ فَيَقُولُ اللَّهُ يَا أَحِبَّائِی ارْجِعُوا وَ انْظُرُوا مَنْ أَحَبَّكُمْ لِحُبِّ فَاطِمَةَ انْظُرُوا مَنْ أَطْعَمَكُمْ لِحُبِّ فَاطِمَةَ انْظُرُوا مَنْ كَسَاكُمْ لِحُبِّ فَاطِمَةَ انْظُرُوا مَنْ سَقَاكُمْ شَرْبَةً فِی حُبِّ فَاطِمَةَ انْظُرُوا مَنْ رَدَّ عَنْكُمْ غَيْبَةً فِی حُبِّ فَاطِمَةَ فَخُذُوا بِيَدِهِ وَ أَدْخِلُوهُ الْجَنَّةَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام وَ اللَّهِ لَا يَبْقَى فِی النَّاسِ إِلَّا شَاكٌّ أَوْ كَافِرٌ أَوْ مُنَافِقٌ فَإِذَا صَارُوا بَيْنَ الطَّبَقَاتِ نَادُوا كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ وَ لا صَدِيقٍ حَمِيمٍ فَيَقُولُونَ فَلَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ مُنِعُوا مَا طَلَبُوا وَ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم، امام صادق علیه‌السلام فرمود: جابر به امام صادق علیه‌السلام گفت: فدایت شوم، حدیثی در فضیلت جده خود فاطمه برایم بگو که وقتی آن را برای شیعیان بازگو کنم، شاد گردند. امام صادق علیه‌السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در روز قیامت منبرهایی از نور برای پیامبران برافراشته می‌شود و منبر من از همه بالاتر است. سپس خداوند می‌فرماید: ای محمد، خطبه بخوان. من خطبه‌ای می‌خوانم که هیچ یک از پیامبران مانند آن را نشنیده است. سپس برای جانشینان ما منبرهایی از نور برافراشته می‌شود و برای جانشین من علی با ابی طالب، در وسط آن‌ها منبری از نور است. سپس خداوند می‌فرماید: ای علی، خطبه بخوان. علی خطبه‌ای می‌خواند که هیچ یک از امامان مانند آن را نشنیده است و سپس منبرهایی از نور برای فرزندان پیامبران برافراشته می‌شود که برای دو نوه من و گل‌های زندگی‌ام دو منبر وجود دارد. سپس به آن‌ها گفته می‌شود: خطبه بخوانید. آن‌ها دو خطبه می‌خوانند که هیچ یک از فرزندان پیامبران مانند آن را نشنیده است. سپس منادی که جبرییل است ندا می‌دهد که فاطمه دختر محمد کجاست؟ خدیجه دختر خویلد کجاست؟ مریم دختر عمران کجاست؟ آسیه دختر مزاحم کجاست؟ ام کلثوم مادر یحیی بن زکریا کجاست؟

ص: ۵۱

آن‌ها برمی‌خیزند و خداوند می‌فرماید: بشارت باد بر این جمع. امروز کرم و بزرگواری از آن کیست؟ محمد، علی، حسن و حسین می گویند: برای خداوند واحد قهار. خداوند می‌فرماید: ای اهل جمع، من کرم خود را برای محمد، علی، حسن، حسین و فاطمه قرار دادم، پس سرهای خود را پایین

بیندازید و چشمانتان را فرو بندید که فاطمه به بهشت می‌رود. جبرییل برای او از بهشت ناقه‌ای می‌آورد که پهلوهای خمیده

دارد و افسار آن از جنس مروارید درخشان است و کجاوه‌ای از مرجان بر آن قرار دارد. ناقه در مقابل فاطمه زانو می‌زند و حضرت بر آن سوار می‌شود. خداوند دویست هزار فرشته را می‌فرستد که در سمت راست و چپ او حرکت کنند و صد هزار فرشته را می‌فرستد که او را بر بال‌های خود حمل کنند. و به در بهشت برسانند. وقتی به در بهشت رسید، نگاهی می‌اندازد و خداوند می‌فرماید: ای دختر حبیب من، چرا نگاه کردی؟ من دستور دادم که تو را به بهشت بیاورند. می گوید: خداوندا، دوست دارم در چنین روزی ارزش من مشخص گردد. خداوند می‌فرماید: ای دختر حبیب من، بازگرد و ببین چه کسی عشق تو و اولاد را در دل داشته است، پس دست او را بگیر و او را به بهشت وارد کن. امام باقر علیه‌السلام فرمود: به خدا سوگند ای جابر، او در آن روز دوستداران خود را برمی‌دارد، همان طوری که پرنده دانه خوب را از بد جدا می‌کند. و وقتی دوستداران او با او به در بهشت رسیدند، خداوند به آن‌ها الهام می‌کند که نگاه کنند و وقتی نگاه کردند، خداوند می‌فرماید: ای محبوبان من، به چه چیزی نگاه می‌کنید؟ من فاطمه دختر حبیب خود را شفیع شما قرار دادم. آن‌ها می‌گویند: پروردگارا، دوست داریم که در این روز ارزش ما مشخص گردد. خداوند می‌فرماید: ای محبوبان من، بازگردید و ببینید چه کسی شما را به خاطر فاطمه دوست داشته است، چه کسی به شما به خاطر فاطمه غذا داده است، چه کسی شما را به خاطر فاطمه لباس پوشانده است و چه کسی به خاطر فاطمه به شما آبی نوشانده است و چه کسی به خاطر فاطمه غیبتی را از شما دور کرده است. پس دست او را بگیرید و او را به بهشت وارد کنید. امام باقر علیه‌السلام فرمود: به خدا سوگند که فقط کفار یا منافقان یا افرادی که شک دارند باقی می‌مانند و وقتی در چند طبقه قرار گرفتند، همان طور که خداوند متعال فرمود، ندا در می‌دهند:« فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ وَ لاـ صَدِيقٍ حَمِيمٍ» آن‌ها می گویند: «فَلَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» امام باقر علیه‌السلام فرمود: هیهات که هیچ‌گاه به چیزی که می‌خواهند نمی‌رسند «وَ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ».

ص: ۵۲

**[ترجمه]

«۶۰»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِيدُ عَنِ ابْنِ قُولَوَيْهِ عَنِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنِ

ص: ۵۲

التَّفْلِيسِيِّ (۱)عَنْ أَبِی الْعَبَّاسِ الْفَضْلِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِکِ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: یَا فَضْلُ إِنَّمَا سُمِّیَ الْمُؤْمِنُ مُؤْمِناً لِأَنَّهُ یُؤْمِنُ عَلَی اللَّهِ فَیُجِیزُ اللَّهُ أَمَانَهُ ثُمَّ قَالَ أَ مَا سَمِعْتَ اللَّهَ یَقُولُ فِی أَعْدَائِکُمْ إِذَا رَأَوْا شَفَاعَهَ الرَّجُلِ مِنْکُمْ لِصَدِیقِهِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی، امام صادق علیه‌السلام فرمود: ای فضل، مومن فقط به این دلیل مومن نامیده می‌شود که به خداوند ایمان دارد و خداوند به او امان می‌دهد. سپس فرمود: آیا نشنیدی که خداوند متعال در مورد دشمنان شما می گوید: وقتی شفاعت شدن دوست خود را در روز قیامت دیدند، می گویند: «فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ » { در نتیجه شفاعتگرانی نداریم و نه دوستی نزدیک.{

**[ترجمه]

«۶۱»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ حَفْصٍ الْمُؤَذِّنِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی رِسَالَتِهِ إِلَی أَصْحَابِهِ قَالَ: وَ اعْلَمُوا أَنَّهُ لَیْسَ یُغْنِی عَنْکُمْ مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِهِ شَیْئاً لَا مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا مَنْ دُونَ ذَلِکَ فَمَنْ سَرَّهُ أَنْ یَنْفَعَهُ شَفَاعَهُ الشَّافِعِینَ عِنْدَ اللَّهِ فَلْیَطْلُبْ إِلَی اللَّهِ أَنْ یَرْضَی عَنْهُ.

**[ترجمه]کافی، امام صادق علیه‌السلام در نامه‌ای به یاران خود فرمود: بدانید که هیچ یک از مخلوقات نمی‌تواند شما را از خداوند بی‌نیاز کند، نه فرشته مقرّب و نه پیامبر و نه بالاتر از آن. پس هر کس که دوست دارد شفاعت شود و شاد گردد، باید از خداوند بخواهد که از او راضی باشد.

**[ترجمه]

«۶۲»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ مُحَمَّدٍ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ یَقُولُ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ عَلَی فَاطِمَهَ وَ هِیَ حَزِینَهٌ فَقَالَ لَهَا مَا حَزَنَکِ یَا بُنَیَّهِ قَالَتْ یَا أَبَهِ ذَکَرْتُ الْمَحْشَرَ وَ وُقُوفَ النَّاسِ عُرَاهً یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَقَالَ یَا بُنَیَّهِ إِنَّهُ لَیَوْمٌ عَظِیمٌ وَ لَکِنْ قَدْ أَخْبَرَنِی جَبْرَئِیلُ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّهُ قَالَ أَوَّلُ مَنْ یَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ أَنَا ثُمَّ أَبِی إِبْرَاهِیمُ ثُمَّ بَعْلُکِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام ثُمَّ یَبْعَثُ اللَّهُ إِلَیْکِ جَبْرَئِیلَ فِی سَبْعِینَ أَلْفَ مَلَکٍ فَیَضْرِبُ عَلَی قَبْرِکِ سَبْعَ قِبَابٍ مِنْ نُورٍ ثُمَّ یَأْتِیکِ إِسْرَافِیلُ بِثَلَاثِ حُلَلٍ مِنْ نُورٍ فَیَقِفُ عِنْدَ رَأْسِکِ فَیُنَادِیکِ یَا فَاطِمَهُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ قُومِی إِلَی مَحْشَرِکِ فَتَقُومِینَ آمِنَهً رَوْعَتُکِ مَسْتُورَهً عَوْرَتُکِ فَیُنَاوِلُکِ إِسْرَافِیلُ الْحُلَلَ فَتَلْبَسِینَهَا وَ یَأْتِیکِ رُوفَائِیلُ بِنَجِیبَهٍ مِنْ نُورٍ زِمَامُهَا مِنْ لُؤْلُؤٍ رَطْبٍ عَلَیْهَا مِحَفَّهٌ (۲)مِنْ ذَهَبٍ فَتَرْکَبِینَهَا وَ یَقُودُ رُوفَائِیلُ بِزِمَامِهَا وَ بَیْنَ یَدَیْکِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ بِأَیْدِیهِمْ أَلْوِیَهُ التَّسْبِیحِ فَإِذَا جَدَّ بِکِ السَّیْرُ اسْتَقْبَلَتْکِ سَبْعُونَ أَلْفَ حَوْرَاءَ یَسْتَبْشِرُونَ بِالنَّظَرِ إِلَیْکِ بِیَدِ کُلِّ وَاحِدَهٍ مِنْهُنَّ مِجْمَرَهٌ مِنْ نُورٍ یَسْطَعُ مِنْهَا رِیحُ الْعُودِ مِنْ غَیْرِ نَارٍ وَ عَلَیْهِنَّ أَکَالِیلُ الْجَوْهَرِ

۱- نسبه إلى تفليس بفتح التاء و سكون الفاء و كسر اللام و سكون الياء، هى آخر بلده من بلاد آذربيجان، لقب به شريف بن سابق، و كان أصله من الكوفه انتقل إليها.

۲- بكسر الميم: مركب للنساء كالهودج.

مُرَصَّعَهٌ بِالزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ فَيَسِيرْنَ عَنْ يَمِينِكِ فَإِذَا سِرْتِ مِنْ قَبْرِكِ اسْتَقْبَلَتْكِ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ فِی مِثْلِ مَنْ مَعَكِ مِنَ الْحُورِ فَتُسَلِّمُ عَلَيْكِ وَ تَسِيرُ هِیَ وَ مَنْ مَعَهَا عَنْ يَسَارِكِ ثُمَّ تَسْتَقْبِلُكِ أُمُّكِ خَدِيجَهُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ أَوَّلُ الْمُؤْمِنَاتِ بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ وَ مَعَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ بِأَيْدِيهِمْ أَلْوِيَهُ التَّكْبِيرِ فَإِذَا قَرُبْتِ مِنَ الْجَمْعِ اسْتَقْبَلَتْكِ حَوَّاءُ فِی سَبْعِينَ أَلْفَ حَوْرَاءَ وَ مَعَهَا آسِيَهُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ فَتَسِيرَانِ هُمَا وَ مَنْ مَعَهُمَا مَعَكِ فَإِذَا تَوَسَّطْتِ الْجَمْعَ وَ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ يَجْمَعُ الْخَلَائِقَ فِی صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَتَسْتَوِی بِهِمُ الْأَقْدَامُ ثُمَّ يُنَادِی مُنَادٍ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ يُسْمِعُ الْخَلَائِقَ غُضُّوا أَبْصَارَكُمْ حَتَّى تَجُوزَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ مَنْ مَعَهَا فَلَا يَنْظُرُ إِلَيْكِ يَوْمَئِذٍ إِلَّا إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ الرَّحْمَنِ وَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ يَطْلُبُ آدَمُ حَوَّاءَ فَيَرَاهَا مَعَ أُمِّكِ خَدِيجَهَ أَمَامَكِ ثُمَّ يُنْصَبُ لَكِ مِنْبَرٌ مِنَ النُّورِ فِيهِ سَبْعُ مَرَاقٍ بَيْنَ الْمِرْقَاهِ إِلَى الْمِرْقَاهِ صُفُوفُ الْمَلَائِكَهِ بِأَيْدِيهِمْ أَلْوِيَهُ النُّورِ وَ يَصْطَفُّ الْحُورُ الْعِينُ عَنْ يَمِينِ الْمِنْبَرِ وَ عَنْ يَسَارِهِ وَ أَقْرَبُ النِّسَاءِ مِنْكِ عَنْ يَسَارِكِ حَوَّاءُ وَ آسِيَهُ فَإِذَا صِرْتِ فِی أَعْلَى الْمِنْبَرِ أَتَاكِ جَبْرَئِيلُ فَيَقُولُ لَكِ يَا فَاطِمَهُ سَلِی حَاجَتَكِ فَتَقُولِينَ يَا رَبِّ أَرِنِی الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ فَيَأْتِيَانِكِ وَ أَوْدَاجُ الْحُسَيْنِ تَشْخُبُ دَماً وَ هُوَ يَقُولُ يَا رَبِّ خُذْ لِیَ الْيَوْمَ حَقِّی مِمَّنْ ظَلَمَنِی فَيَغْضَبُ عِنْدَ ذَلِكَ الْجَلِيلُ وَ يَغْضَبُ لِغَضَبِهِ جَهَنَّمُ وَ الْمَلَائِكَهُ أَجْمَعُونَ فَتَزْفِرُ جَهَنَّمُ عِنْدَ ذَلِكَ زَفْرَهً ثُمَّ يَخْرُجُ فَوْجٌ مِنَ النَّارِ وَ يَلْتَقِطُ قَتَلَهَ الْحُسَيْنِ وَ أَبْنَاءَهُمْ وَ أَبْنَاءَ أَبْنَائِهِمْ وَ يَقُولُونَ يَا رَبِّ إِنَّا لَمْ نَحْضُرِ الْحُسَيْنَ فَيَقُولُ اللَّهُ لِزَبَانِيَهِ جَهَنَّمَ خُذُوهُمْ بِسِيمَاهُمْ بِزُرْقَهِ الْأَعْيُنِ وَ سَوَادِ الْوُجُوهِ خُذُوا بِنَوَاصِيهِمْ فَأَلْقُوهُمْ فِی الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ فَإِنَّهُمْ كَانُوا أَشَدَّ عَلَى أَوْلِيَاءِ الْحُسَيْنِ مِنْ آبَائِهِمُ الَّذِينَ حَارَبُوا الْحُسَيْنَ فَقَتَلُوهُ فَتَسْمَعِينَ أَشْهِقَتَهُمْ فِی جَهَنَّمَ ثُمَّ يَقُولُ جَبْرَئِيلُ يَا فَاطِمَهُ سَلِی حَاجَتَكِ فَتَقُولِينَ يَا رَبِّ شِيعَتِی فَيَقُولُ اللَّهُ قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ فَتَقُولِينَ يَا رَبِّ شِيعَهُ وُلْدِی فَيَقُولُ اللَّهُ قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ فَتَقُولِينَ يَا رَبِّ شِيعَهُ شِيعَتِی فَيَقُولُ اللَّهُ انْطَلِقِی فَمَنِ اعْتَصَمَ بِكِ فَهُوَ مَعَكِ فِی الْجَنَّهِ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَوَدُّ الْخَلَائِقُ أَنَّهُمْ كَانُوا فَاطِمِيِّينَ فَتَسِيرِينَ وَ مَعَكِ شِيعَتُكِ وَ شِيعَهُ وُلْدِكِ وَ شِيعَهُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ آمِنَهً رَوْعَاتُهُمْ مَسْتُورَهً عَوْرَاتُهُمْ قَدْ ذَهَبَتْ عَنْهُمُ الشَّدَائِدُ

وَ سَهُلَتْ لَهُمُ الْمَوَارِدُ يَخَافُ النَّاسُ وَ هُمْ لَا يَخَافُونَ وَ يَظْمَأُ النَّاسُ وَ هُمْ لَا يَظْمَئُونَ فَإِذَا بَلَغْتِ بَابَ الْجَنَّةِ تَلَقَّتْكِ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ حَوْرَاءَ لَمْ يَتَلَقَّيْنَ أَحَداً قَبْلَكِ وَ لَا يَتَلَقَّيْنَ أَحَداً كَانَ بَعْدَكِ بِأَيْدِيهِمْ حِرَابٌ مِنْ نُورٍ عَلَى نَجَائِبَ مِنْ نُورٍ جِلَالُهَا مِنَ الذَّهَبِ الْأَصْفَرِ وَ الْيَاقُوتِ أَزِمَّتُهَا مِنْ لُؤْلُؤٍ رَطْبٍ عَلَى كُلِّ نَجِيبٍ نُمْرُقَةٌ (۱)مِنْ سُنْدُسٍ فَإِذْ دَخَلْتِ الْجَنَّةَ تَبَاشَرُ بِكِ أَهْلُهَا وَ وُضِعَ لِشِيعَتِكِ مَوَائِدُ مِنْ جَوْهَرٍ عَلَى عُمُدٍ (۲)مِنْ نُورٍ فَيَأْكُلُونَ مِنْهَا وَ النَّاسُ فِي الْحِسَابِ وَ هُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خالِدُونَ الْحَدِيثَ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم، امام علی علیه‌السلام فرمود: روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بر فاطمه وارد شد که حضرت غمگین بود و به او فرمود: چه شده است؟ گفت ای پدر، به یاد محشر افتادم و وقتی که مردم عریان در روز قیامت در آن می‌ایستند. فرمود: دخترم، آن روز، روز بزرگی است، اما جبرییل از خداوند متعال به من خبر داده است که اولین کسی که از قبر برمی‌خیزد من هستم، بعد پدرم ابراهیم و بعد همسر تو علی. سپس خداوند جبرییل را در ضمن هفتاد هزار فرشته به سوی تو مبعوث می‌کند و او بر قبر تو هفتاد گنبد نور می‌زند، سپس اسرافیل به سوی تو می‌آید با سه عبای بهشتی و در نزد سر تو می‌ایستد و صدا می‌زند: ای فاطمه دختر محمد، برخیز. تو برمی‌خیزی در حالی که هیچ ترسی نداری و عورت خود را پوشانده‌ای و اسرافیل عبا را به او می‌دهد و او آن را می‌پوشد و روفائیل مرکبی از نور برایت می‌آورد که افسارش از مروارید درخشان است و بر روی او محفّه‌ای - . به کسر میم: کجاوه زنان. - از طلا قرار دارد که تو بر آن سوار می‌شوی و روفائیل زمام آن را در دست می‌گیرد و هفتاد هزار فرشته در مقابل تو هستند که پرچم‌های تسبیح در دست دارند. وقتی مقداری راه رفتی، هفتاد هزار حوری بهشتی به استقبال تو می‌آیند و با نگاه خود به تو بشارت می‌دهند. در دست هر یک آتشدانی از جنس نور است و بدون آن‌که آتشی در آن روشن باشد، بوی عود از آن برمی‌خیزد. آن‌ها بر روی سر خود تاج‌های جواهری

ص: ۵۳

با نگین زبرجد دارند و از سمت راست تو حرکت می‌کنند. پس هنگامی که از قبر خود برخاستی، مریم دختر عمران در ضمن حوریان بهشتی به استقبال تو می‌آید و به تو سلام می‌گوید و او با همراهانش از سمت چپ تو حرکت می‌کنند. سپس مادر تو خدیجه دختر خویلد، اولین زن مومن به خداوند و به پیامبرش، به استقبالت می‌آید و با او هفتاد هزار فرشته هست که پرچم‌های تکبیر در دست دارند. وقتی تو به آن جمع نزدیک شوی، حوّاء در ضمن هفتاد هزار حوریه به پیشوازت می‌آید و آسیه دختر مزاحم با اوست. همه آن‌ها با تو راه می‌روند وقتی تو در میان جمع قرار گرفتی، همه ثابت‌قدم می‌گردند. سپس منادی از زیر عرش ندا می‌دهد که چشمان خود را فرو بندید تا فاطمه دختر محمد با همراهانش از اینجا بگذرد. در آن روز فقط ابراهیم خلیل الرحمن و علی بن ابی طالب به تو نگاه می‌کنند، آدم به دنبال حوّاء می‌گرد و می‌بیند که او با مادر تو خدیجه، در مقابل تو ایستاده است. سپس منبری از نور برای تو برافراشته می‌شود که هفت پله دارد و صفوفی از فرشتگان می‌آیند که به دست پرچم‌هایی از نور دارند و حوریان بهشتی در سمت راست و چپ منبر صف می‌کشند. نزدیک‌ترین زن به تو از سمت چپ، حّوا و آسیه است و وقتی تو به بالای منبر رفتی، جبرییل به نزد تو می‌آید و به تو می‌گوید: ای فاطمه، حاجت خود را بگو. تو می‌گویی: پروردگارا، حسن و حسین را به من نشان بده. آن دو به نزد تو می‌آیند در حالی‌که از رگ‌های گردن حسین خون فواره می‌زند و می‌گوید: پروردگارا، امروز حق مرا از کسانی که به من ظلم کردند بگیر. در این هنگام خداوند خشمگین می‌شود و از خشم او جهنم و ملائکه به خروش می‌آیند، جهنم زوزه می‌کشد سپس شعله‌ای از آتش به بیرون کشیده می‌شود و قاتلان حسین و فرزندان و نوادگان آن‌ها را می‌بلعد. آن‌ها می‌گویند: پروردگارا، ما مرتکب این کار نشدیم. خداوند به شعله...

های جهنم می گوید: آن‌ها را با چشم‌های آبی و صورت‌های سیاهشان بگیرید و از موی پیشانی آن‌ها را بکشید و در درک اسفل بیندازید که آن‌ها از پدران خود که با حسین جنگیدند و او را کشتند نسبت به حسین دشمنی بیشتر داشتند. تو صدای ناله آنان را می‌شنوی، سپس جبرییل می گوید: ای فاطمه، حاجتت را بگو. تو می گویی پروردگارا، دوستدارانم. خداوند می... فرماید: آن‌ها را بخشیدم. تو می گویی: پروردگارا، دوستداران فرزندانم. خداوند می‌فرماید: آن‌ها را بخشیدم. تو می گویی: پروردگارا، دوستداران دوستدارانم. خداوند می‌فرماید: برو، هر کس که به تو پناه جست، در بهشت با توست. در این هنگام همه دوست دارند که دوستدار تو باشند. تو راه می‌روی و دوستداران تو و فرزندانت و علی بن ابی طالب با تو می‌آیند و هیچ ترسی ندارند و عورت‌های خود را پوشانده‌اند، سختی از آنان برطرف شده

ص: ۵۴

و ورود آنان به بهشت آسان گشته است. همه می‌ترسند و آن‌ها هیچ ترسی ندارند، همه تشنه‌اند و آن‌ها سیرابند. وقتی تو به در بهشت رسیدی، دوازده هزار حوریه بهشتی به دیدارت می‌آیند که پیش از تو به دیدار هیچ کسی نرفته‌اند و پس از تو نیز به دیدار کسی نمی‌روند، دردست آن‌ها آلت‌های جنگی است و بر مراکبی از نور نشسته‌اند که زین آن‌ها از طلای زرد و یاقوت است و افسارشان از مروارید سفید است و بر هر مرکبی نمرقه‌ای - . به تثلیث نون: بالش کوچک. - هست که از جنس ابریشم است. وقتی تو به بهشت وارد شوی، بهشتیان به یکدیگر بشارت می‌دهند و سفره‌هایی از جواهر بر ستون‌هایی - . در منبع: علی اعمده. - از نور پهن می‌شود و آن‌ها از آن می‌خورند و مردم در حال محاسبه شدن هستند. «هُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خالِدُونَ» تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۶۳»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ تَعَالَی وَ لکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ آمَنَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ يَوْمِ الْقِيَامَهِ الَّتِي أَفْضَلُ مَنْ يُوَافِيهَا مُحَمَّدٌ سَيِّدُ النَّبِيِّينَ وَ بَعْدَهُ عَلِيٌّ أَخُوهُ وَ صَفِيُّهُ سَيِّدُ الْوَصِيِّينَ وَ الَّتِي لَا يَحْضُرُهَا مِنْ شِيعَهِ مُحَمَّدٍ أَحَدٌ إِلَّا أَضَاءَتْ فِيهَا أَنْوَارُهُ فَسَارَ فِيهَا إِلَى جَنَّاتِ النَّعِيمِ هُوَ وَ إِخْوَانُهُ وَ أَزْوَاجُهُ وَ ذُرِّيَّاتُهُ وَ الْمُحْسِنُونَ إِلَيْهِ وَ الدَّافِعُونَ فِي الدُّنْيَا عَنْهُ وَ لَا يَحْضُرُهَا مِنْ أَعْدَاءِ مُحَمَّدٍ أَحَدٌ إِلَّا غَشِيَتْهُ ظُلُمَاتُهَا فَيَسِيرُ فِيهَا إِلَى الْعَذَابِ الْأَلِيمِ هُوَ وَ شُرَكَاؤُهُ فِي عَقْدِهِ وَ دِينِهِ وَ مَذْهَبِهِ وَ الْمُتَقَرِّبُونَ كَانُوا فِي الدُّنْيَا إِلَيْهِ لِغَيْرِ تَقِيَّهٍ لَحَفَتْهُمْ مِنْهُ الَّتِي تُنَادِي الْجِنَانُ فِيهَا إِلَيْنَا أَوْلِيَاءَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا وَ شِيعَتَهُمَا وَ عَنَّا أَعْدَاءَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ علیهما و آلهما السلام وَ أَهْلَ مُخَالَفَتِهِمَا وَ تُنَادِي النِّيرَانُ عَنَّا عَنَّا أَوْلِيَاءَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ علیهما و آلهماالسلام وَ شِيعَتَهُمَا وَ إِلَيْنَا إِلَيْنَا أَعْدَاءَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ شِيعَتَهُمَا تَقُولُ الْجِنَانُ يَا مُحَمَّدُ وَ يَا عَلِيُّ إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنَا بِطَاعَتِكُمَا وَ أَنْ تَأْذَنَا فِي الدُّخُولِ إِلَيْنَا مَنْ تُدْخِلَانِهِ فَامْلَئَانَا بِشِيعَتِكُمَا مَرْحَباً بِهِمْ وَ أَهْلًا وَ سَهْلًا وَ تَقُولُ النِّيرَانُ يَا مُحَمَّدُ وَ يَا عَلِيُّ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَرَنَا بِطَاعَتِكُمَا وَ أَنْ تُحْرِقَ بِنَا مَنْ تَأْمُرَانِنَا بِحَرْقِهِ (۳)بِنَا فَامْلَئَانَا بِأَعْدَائِكُمَا.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: آیه شریفه: «وَ لکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ» فرمود به روز قیامت ایمان می‌آورد که محمد سید پیامبران و پس از او برادرش علی و جانشین او آن را بهتر از همه درمی‌یابند. و هیچ کس جز دوستداران محمد در

این حال نیست مگر آن‌که نورش همه جا را فرا می‌گیرد و خود و برادرانش و همسران و فرزندانش و کسانی که به اونیکی کرده‌اند و در دنیا از او دفاع کرده‌اند، در آن نور به سوی بهشت می‌روند و هیچ یک از دشمنان محمد در آنجا حضور نمی... یابند مگر آن‌که در ظلمت و تاریکی هستند و خود و همکیشان او و کسانی که در دنیا، با هدفی غیر از تقیه به او نزدیک بوده‌اند به عذاب الیم می‌روند. بهشت ندا می‌دهد که دوستان محمد و علی و شیعیان آن‌ها به سوی ما بیایند و دشمنان محمد و علی از ما دور شوند و آتش فریاد می‌زند که دوستان محمد و علی از ما دور شوند و دشمنان محمد و علی به سوی ما بیایند. بهشت می گوید: ای محمد و ای علی، خداوند به ما دستور داده که از شما اطاعت کنیم و هر کس که شما بخواهید به ما وارد می‌شود و ما از شیعیان شما پر می‌شویم. ما به شما خوشامد می گوییم و آتش جهنم می گوید: ای محمد و ای علی، خداوند تعالی به ما دستور داده است که از شما اطاعت کنیم و با حرارت خود، که را شما بخواهید بسوزانیم - . در تفسیر چاپ شده: و می‌سوزانیم هر کس را که به ما دستور داده باشند بسوزانیم. - و از دشمنان شما پر شویم.

**[ترجمه]

«۶۴»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ حَنَانٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ لَا تَسْأَلُوهُمْ فَتُكَلِّفُونَا قَضَاءَ حَوَائِجِهِمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

**[ترجمه]علل الشرائع، امام باقر علیه‌السلام: از آن‌ها چیزی نخواهید، بلکه برآوردن نیازهای آنان را در رزو قیامت به ما واگذار کنید.

**[ترجمه]

«۶۵»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام لَا تَسْأَلُوهُمُ الْحَوَائِجَ فَتَكُونُوا لَهُمُ الْوَسِیلَهَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الْقِیَامَهِ.

ص: ۵۵

۱- بتثلیث النون: الوساده الصغیره.

۲- فی المصدر: علی اعمده. م.

۳- فی التفسیر المطبوع: و أن نحرق من تأمراننا بحرقه.

**[ترجمه]با همین اسناد امام باقر علیه‌السلام: از آن‌ها چیزی نخواهید، تا در روز قیامت سبب پیوند آنان با رسول الله شوید.

ص: ۵۵

**[ترجمه]

«۶۶»

ع، علل الشرائع بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ بَعَثَ اللَّهُ الْعَالِمَ وَ الْعَابِدَ فَإِذَا وَقَفَا بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قِیلَ لِلْعَابِدِ انْطَلِقْ إِلَی الْجَنَّهِ وَ قِیلَ لِلْعَالِمِ قِفْ تَشْفَعْ لِلنَّاسِ بِحُسْنِ تَأْدِیبِکَ لَهُمْ.

**[ترجمه]علل الشرائع، امام صادق علیه‌السلام فرمود: در روز قیامت خداوند عالم و عابد را برمی‌انگیزد و وقتی در مقابل او می‌ایستند، به عابد می‌گوید: به بهشت برو و به عالم می‌گوید: بایست و با ادب خود شفاعت کن.

**[ترجمه]

«۶۷»

ختص، الإختصاص رُوِیَ (۱)عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا مِنْ أَهْلِ بَیْتٍ یَدْخُلُ وَاحِدٌ مِنْهُمُ الْجَنَّهَ إِلَّا دَخَلُوا أَجْمَعِینَ الْجَنَّهَ قِیلَ وَ کَیْفَ ذَلِکَ قَالَ یَشْفَعُ فِیهِمْ فَیُشَفَّعُ حَتَّی یَبْقَی الْخَادِمُ فَیَقُولُ یَا رَبِّ خُوَیْدِمَتِی قَدْ کَانَتْ تَقِینِی الْحَرَّ وَ الْقُرَّ (۲)فَیُشَفَّعُ فِیهَا.

**[ترجمه]اختصاص - . به روایت از عیّاشی در تفسیر او از ابان بن تغلب. شماره ۸۶. - ،

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: یکی از اهل بیت ما که به بهشت وارد شود، همه به بهشت می‌روند. پرسیدند چگونه؟ فرمود: همه شفاعت می‌شوند تا جایی که فقط یک خدمتگزار باقی می‌ماند و بنده می‌گوید: پروردگارا، خدمتکار من مرا از گرما و سرما - . القر: سرما. -

حفظ می‌کرد، و او را شفاعت کن.

**[ترجمه]

«۶۸»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی ابْنُ عُبْدُونٍ عَنِ ابْنِ الزُّبَیْرِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ رِزْقٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا تَسْتَخِفُّوا بِشِیعَهِ عَلِیٍّ فَإِنَّ الرَّجُلَ مِنْهُمْ لَیَشْفَعُ لِعَدَدِ رَبِیعَهَ وَ مُضَرَ.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: شیعه علی را دست کم نگیرید، چه بسا گاهی یک نفر از آنان به اندازه تمام افراد قبیله ربیعه ومضر شفاعت می کند.

**[ترجمه]

«۶۹»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم فُرَاتُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْكُوفِيُّ مُعَنْعَناً عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ علیه السلام قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِينَا وَ فِي شِيعَتِنَا قَوْلُهُ تَعَالَى فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ وَ لا صَدِيقٍ حَمِيمٍ وَ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُفَضِّلُنَا وَ يُفَضِّلُ شِيعَتَنَا حَتَّى إِنَّا لَنَشْفَعُ وَ يَشْفَعُونَ فَإِذَا رَأَى ذَلِكَ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ قَالُوا فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ وَ لا صَدِيقٍ حَمِيمٍ

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم، امام باقر علیه‌السلام فرمود: این آیه در شان ما و اهل بیت ما نازل شده است: «فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ وَ لا صَدِيقٍ حَمِيمٍ» {در نتیجه شفاعتگرانی نداریم و نه دوستی نزدیک.{خداوند به ما و شیعیان ما فضیلت داده است و هم ما و هم شیعیانمان می‌توانیم شفاعت کنیم و وقتی دیگران این را می‌بینند می گویند: «فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ وَ لا صَدِيقٍ حَمِيمٍ».

**[ترجمه]

«۷۰»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْوَابِشِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ إِنَّ لَنَا جَاراً يَنْتَهِكُ الْمَحَارِمَ كُلَّهَا حَتَّى إِنَّهُ لَيَتْرُكُ الصَّلَاةَ فَضْلًا عَنْ غَيْرِهَا فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ أَعْظَمَ ذَلِكَ أَ لَا أُخْبِرُكُمْ بِمَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ قُلْتُ بَلَى قَالَ النَّاصِبُ لَنَا شَرٌّ مِنْهُ أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ يُذْكَرُ عِنْدَهُ أَهْلُ الْبَيْتِ فَيَرِقُّ لِذِكْرِنَا إِلَّا مَسَحَتِ الْمَلَائِكَةُ ظَهْرَهُ وَ غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ كُلُّهَا إِلَّا أَنْ يَجِيءَ بِذَنْبٍ يُخْرِجُهُ مِنَ الْإِيمَانِ وَ إِنَّ الشَّفَاعَةَ لَمَقْبُولَةٌ وَ مَا تُقْبَلُ فِي نَاصِبٍ وَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَشْفَعُ لِجَارِهِ وَ مَا لَهُ حَسَنَةٌ فَيَقُولُ يَا رَبِّ جَارِي كَانَ يَكُفُ

۱- رواه العیّاشیّ فی تفسیره عن أبان بن تغلب. یاتی تحت رقم ۸۶.

۲- القر: البرد.

عَنِّی الْمأَذَی فَیَشْفَعُ فِیهِ فَیَقُولُ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَنَا رَبُّکَ وَ أَنَا أَحَقُّ مَنْ کَافَی عَنْکَ فَیُدْخِلُهُ الْجَنَّهَ وَ مَا لَهُ مِنْ حَسَنَهٍ وَ إِنَّ أَدْنَی الْمُؤْمِنِینَ شَفَاعَهً لَیَشْفَعُ لِثَلَاثِینَ إِنْسَاناً فَعِنْدَ ذَلِکَ یَقُولُ أَهْلُ النَّارِ فَما لَنا مِنْ شافِعِینَ وَ لا صَدِیقٍ حَمِیمٍ.

-شی، تفسیر العیاشی عن أبی جعفر علیه السلام مثله.

**[ترجمه]کافی: عبدالحمید وابشی روایت می کند که به امام باقر علیه السلام گفتم: ما همسایه ای داریم که حرمت هیچ یک از محارم را نگه نمی دارد تا حدی که نماز را وامی گذارد، حال چه برسد به بقیه آن. ایشان فرمودند: پاک و منزه است خداوند، آیا می خواهی فردی بدتر از او را معرفی کنم؟ گفتم: آری. ایشان فرمودند: کسی که کینه ما را به دل می گیرد، بدتر از اوست. هان بدانید که هر بنده ای که در جلویش نامی از اهل بیت صلوات الله علیهم اجمعین برده شود و او از یاد ما دلش به رقت آید، فرشتگان دست بر پشت او مالیده و تمامی گناهانش را می آمرزند، مگر این که دچار گناهی شده باشد که او را از ایمان خارج می گرداند و شفاعت (در مورد او) پذیرفته است؛ اما در مورد ناصب اهل بیت صلوات الله علیهم اجمعین مورد قبول واقع نمی گردد. و انسان مؤمن، شفاعت همسایه اش را می کند هرچند که نیکی و حسنه ای نداشته باشد و می گوید: پروردگارا! همسایه ام مانع آزار

ص: ۵۶

رسانیدن به من می شد، و بدین ترتیب شفیع او قرار می گیرد؛ و خداوند تبارک و تعالی می گوید: من پروردگار تو هستم و از همه سزاوارترم تا این که تو را کفایت کنم. و سپس او را در حالی که نیکی و حسنه ای ندارد وارد بهشت می کند و پایین ترین درجه شفاعت مؤمنان، حق شفاعت برای سی فرد است، و در این هنگام جهنمیان می گویند: «فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ *وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ» - - کافی، ج ۸، ص ۱۰۱، ح ۷۲. - .

تفسیر عیاشی از امام محمد باقر علیه السلام همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۷۱»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ سَعْدَانَ عَنْ سَمَاعَهَ قَالَ: کُنْتُ قَاعِداً مَعَ أَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام وَ النَّاسُ فِی الطَّوَافِ فِی جَوْفِ اللَّیْلِ فَقَالَ یَا سَمَاعَهُ إِلَیْنَا إِیَابُ هَذَا الْخَلْقِ وَ عَلَیْنَا حِسَابُهُمْ فَمَا کَانَ لَهُمْ مِنْ ذَنْبٍ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ حَتَمْنَا عَلَی اللَّهِ فِی تَرْکِهِ لَنَا فَأَجَابَنَا إِلَی ذَلِکَ وَ مَا کَانَ بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ النَّاسِ اسْتَوْهَبْنَاهُ مِنْهُمْ وَ أَجَابُوا إِلَی ذَلِکَ وَ عَوَّضَهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ.

**[ترجمه]کافی: سماعه می گوید: که من در خدمت امام کاظم علیه السّلام نشسته بودم و مردم در دل شب، طواف کعبه می کردند. حضرت علیه السّلام فرمود: ای سماعه! بازگرد که کار این خلق به سوی ما باز می گردد و حساب آنها با ماست. هر چه گناه میان خود و خدا دارند [و حقّ النّاس نیست] بر خدا بایست کنیم و خواهش جدّی که از آن چشم پوشد و خدا آن را

از ما بپـذيرد، و هر چه گناه ميان خود و بقيّه مردم دارنـد [حق النّاس است] از صاحبان حق بخواهيم كه ببخشـند و از بدهكاران ناديده بگيرند و آنها هم بپذيرند و خداوند عزّ و جلّ به آنها عوض دهد.

**[ترجمه]

«۷۲»

فر، تفسير فرات بن إبراهيم مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ عُبَيْدٍ مُعَنْعَناً عَنْ بِشْرِ بْنِ شُرَيْحٍ الْبَصْرِيِّ (۱)قَالَ: قُلْتُ لِمُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام أَيَّةُ آيَةٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ أَرْجَى قَالَ مَا يَقُولُ فِيهَا قَوْمُكَ قَالَ قُلْتُ يَقُولُونَ يا عِبادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (۲)قَالَ لَكِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ لَا نَقُولُ ذَلِكَ قَالَ قُلْتُ فَأَيَّ شَيْءٍ تَقُولُونَ فِيهَا قَالَ نَقُولُ وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضى الشَّفَاعَةُ وَ اللَّهِ الشَّفَاعَةُ وَ اللَّهِ الشَّفَاعَةُ.

**[ترجمه]تفسير فرات بن ابراهيم: از محمد بن على عليه‌السلام پرسيدم اميدوار كننده‌ترين آيه قرآن كريم در مورد شيعه تو كدام است؟ فرمود: «يا عِبادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ» فرمود اما ما اهل بيت اين را نمى گوييم. پرسيدم پس چه مى گوييد؟ فرمود مى گوييم: «وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضى» شفاعت، به خدا سوگند شفاعت، به خدا سوگند شفاعت.

**[ترجمه]

«۷۳»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَحِبُّوا مَوَالِيَنَا مَعَ حُبِّكُمْ لِآلِنَا هَذَا زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ وَ ابْنُهُ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ مِنْ خَوَاصِّ مَوَالِينَا فَأَحِبُّوهُمَا فَوَ الَّذِي بَعَثَ مُحَمَّداً بِالْحَقِّ نَبِيّاً لَيَنْفَعُكُمْ حُبُّهُمَا قَالُوا وَ كَيْفَ يَنْفَعُنَا حُبُّهُمَا قَالَ إِنَّهُمَا يَأْتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلِيّاً صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ بِخَلْقٍ كَثِيرٍ أَكْثَرَ مِنْ رَبِيعَةَ (۳)وَ مُضَرَ بِعَدَدِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ فَيَقُولَانِ يَا أَخَا رَسُولِ اللَّهِ هَؤُلَاءِ أَحَبُّونَا بِحُبِّ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ وَ بِحُبِّكَ فَيَكْتُبُ عَلِيٌّ عليه السلام جُوزُوا عَلَى الصِّرَاطِ سَالِمِينَ وَ ادْخُلُوا الْجِنَانَ فَيَعْبُرُونَ عَلَيْهِ وَ يَرِدُونَ الْجَنَّةَ سَالِمِينَ وَ ذَلِكَ أَنَّ أَحَداً لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ سَائِرِ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله إِلَّا بِجَوَازٍ مِنْ

۱- فى نسخه: بشير، و لعله بشر أو بشير بن سريح البصرى أخو حرب بن سريح. راجع لسان الميزان «ج ۲ ص ۳۸».

۲- ليست فى المصدر جمله: لا تقنطوا اه. م.

۳- فى التفسير المطبوع: بخلق عظيم من محبيهما أكثر من ربيعه.

عَلِيٍّ علیه السلام فَإِنْ أَرَدْتُمُ الْجَوَازَ عَلَى الصِّرَاطِ سَالِمِينَ وَ دُخُولَ الْجِنَانِ غَانِمِينَ فَأَحِبُّوا بَعْدَ حُبِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ مَوَالِيَهُ ثُمَّ إِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ يُعَظِّمَ مُحَمَّدٌ وَ عَلِيٌّ علیهما و آلهما السلام عِنْدَ اللَّهِ مَنَازِلَكُمْ فَأَحِبُّوا شِيعَةَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ جِدُّوا فِي قَضَاءِ حَوَائِجِ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا أَدْخَلَكُمْ مَعَاشِرَ شِيعَتِنَا وَ مُحِبِّينَا الْجِنَانَ نَادَى مُنَادِيهِ فِي تِلْكَ الْجِنَانِ يَا عِبَادِي قَدْ دَخَلْتُمُ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي فَتَقَاسَمُوهَا عَلَى قَدْرِ حُبِّكُمْ لِشِيعَةِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ قَضَاءِ حُقُوقِ إِخْوَانِكُمُ الْمُؤْمِنِينَ (۱)فَأَيُّهُمْ كَانَ أَشَدَّ لِلشِّيعَةِ حُبّاً وَ لِحُقُوقِ إِخْوَانِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ أَشَدَّ قَضَاءً كَانَتْ دَرَجَاتُهُ فِي الْجِنَانِ أَعْلَى حَتَّى إِنَّ فِيهِمْ مَنْ يَكُونُ أَرْفَعَ مِنَ الْآخَرِ بِمَسِيرَةِ خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ (۲)تَرَابِيعِ قُصُورٍ وَ جِنَانٍ.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: دوستان ما را همچون اهل بیت ما دوست بدارید. زید بن حارثه و پسر اسامه بن زید، از بهترین دوستان ما هستند. آنها را دوست بدارید. به خدایی که محمد را مبعوث کرد سوگند که عشق به اینان به نفع شماست. پرسیدند چگونه؟ فرمود: آنها در روز قیامت افراد بسیاری را به نزد علی علیه… السلام می‌آورند که تعداد آنها از ربیعه - . در نسخه چاپی تفسیر: با گروهی بزرگ از دوستدارانش که از تعداد افراد قبیله ربیعه بیشتر هستند. - و مضر بیشتر است و می‌گویند: ای برادر رسول خدا، اینها به عشق نبی و به عشق تو، دوستداران ما هستند.. پس علی علیه‌السلام می‌نویسد: صحیح و سالم از صراط بگذرید و به بهشت وارد شوید و آنها از صراط می-گذرند و سالم به بهشت وارد می‌شوند. و هیچ یک از امت محمد به بهشت وارد نمی‌شود مگر با

اجازه علی. اگر می‌خواهید که به سلامتی از صراط بگذرید و به بهشت وارد شوید، پس از عشق به محمد و آل او، دوستدارانش را نیز دوست بدارید. و اگر خواستید که محمد و علی منزلت شما را در نزد خداوند بالا ببرند، شیعه محمد و علی را دوست بدارید و در برآوردن حوایج مومنان کوشا باشید که خداوند متعال وقتی شما دوستداران ما را به بهشت وارد کند، منادی او ندا می‌دهد: ای بندگان من، شما به رحمت من به بهشت درآمدید، پس به اندازه عشقی که نسبت به شیعه محمد و علی داشتید و به اندازه تلاشی که در راه ادای حقوق برادران مومن خود داشتید، - . در نسخه چاپی تفسیر: و ادای حقوق برادران مومنتان. - از آن بهره ببرید. هر کدام از آنها که عشق بیشتری به شیعیان ما داشته‌اند و حقوق برادران مومن خود را ادا کرده‌اند، در بهشت جایگاه والاتری دارند. تا جایی که حتی برخی از آنان به اندازه مسیر پانصد ساله از دیگری دور است. - . در نسخه‌ای: و در نسخه چاپی تفسیر: یک مسیر صد هزار ساله مربع. - کاخها و باغهای مربع شکل.

**[ترجمه]

بیان

لعل المراد بالترابيع المربعات أو كان في الأصل مرابع جمع مربع و هو منزل القوم في الربيع.

**[ترجمه]شاید منظور از ترابیع مربع باشد و یا در اصل، مرابع جمع مربع است و به معنای منزلگاه قوم در فصل بهار است.

**[ترجمه]

«۷۴»

عـد، العقائـد اعتقادنـا فی الشـفاعه أنها لمن ارتضـی دینه من أهل الکبائر و الصـغائر فأما التائبون من الـذنوب فغیر محتاجین إلی الشفاعه و قال النبی صلی الله علیه و آله من لم یؤمن بشفاعتی فلا أناله الله شفاعتی.

**[ترجمه]العقائـد: اعتقـاد مـا در شـفاعت این است که شـفاعت برای کسانی است که دین آن‌ها مورد رضایت واقع شود، چه بزرگ باشـند و چه کوچک. اما توبه کنندگان نیازی به شـفاعت ندارند و پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: هر کس به شفاعت من ایمان نداشته باشد، شفاعت من به او نمی‌رسد.

**[ترجمه]

«۷۵»

وَ قَالَ صلی الله علیه و آله لَا شَفِیعَ أَنْجَحُ مِنَ التَّوْبَهِ وَ الشَّفَاعَهُ لِلْأَنْبِیَاءِ وَ الْأَوْصِیَاءِ وَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمَلَائِکَهِ (۳)وَ فِی الْمُؤْمِنِینَ مَنْ یَشْفَعُ مِثْلَ رَبِیعَهَ وَ مُضَـرَ وَ أَقَلُّ الْمُؤْمِنِینَ شَفَاعَهً مَنْ یَشْفَعُ لِثَلَاثِینَ إِنْسَاناً (۴)وَ الشَّفَـاعَهُ لَا تَکُونُ لِأَهْلِ الشَّکِّ وَ الشِّرْکِ وَ لَا لِأَهْلِ الْکُفْرِ وَ الْجُحُودِ بَلْ یَکُونُ لِلْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَهْلِ التَّوْحِیدِ.

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هیچ شفیعی بهتر از توبه و شفاعت پیامبران و ائمه و مومنان و ملائکه نیست. - . این جمله در منبع موجود نیست: و المؤمنین و الملائـکه. م. - در میـان مومنـان افرادی وجود دارنـد که می‌تواننـد به انـدازه افراد قبیله ربیعه و مضـر شفاعت کنند و هر مومن حداقل می‌تواند شفیع سه مومن دیگر باشد. - . در منبع: برای سی هزار نفر. - شفاعت شامل حال شک‌کنندگان، مشرکان و کافران نمی‌شود، بلکه مختص مومنان یکتاپرست است.

**[ترجمه]

«۷۶»

لی، الأمالی للصدوق بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: کَأَنِّی أَنْظُرُ إِلَی ابْنَتِی فَاطِمَهَ وَ قَدْ أَقْبَلَتْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ عَلَی نَجِیبٍ مِنْ نُورٍ عَنْ یَمِینِهَا سَـبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ وَ عَنْ یَسَارِهَا سَـبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ (۵)وَ خَلْفَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ تَقُودُ مُؤْمِنَاتِ أُمَّتِی إِلَی الْجَنَّهِ

۱- فی التفسیر المطبوع: و قضائکم لحقوق إخوانکم المؤمنین.

۲- فی نسخه: و فی التفسیر المطبوع: بمسیره مائه ألف سنه ترابیع.

۳- لیس فی المصدر قوله: و المؤمنین و الملائکه. م.

۴- فی المصدر: لثلاثین الفا. م.

۵- فی المصدر بعد ذلک: و بین یدیها سبعون الف ملک، و خلفها اه. م.

فَأَيُّمَا امْرَأَهٍ صَلَّتْ فِی الْيَوْمِ وَ اللَّيْلَهِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ وَ صَامَتْ شَهْرَ رَمَضَانَ وَ حَجَّتْ بَيْتَ اللَّهِ الْحَرَامَ وَ زَكَّتْ مَالَهَا وَ أَطَاعَتْ زَوْجَهَا وَ وَالَتْ عَلِيّاً بَعْدِی دَخَلَتِ الْجَنَّهَ بِشَفَاعَهِ ابْنَتِی فَاطِمَهَ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: گویا من می نگرم دخترم فاطمه را که روز قیامت بر اسبی از نور سوار است و از طرف راستش هفتاد هزار فرشته و از چپش هفتاد هزار و جلو رو و دنبالش هر کدام هفتاد هزار فرشته باشد و زنان امتم را ببهشت رهبری کند

ص: ۵۸

هر زنی در شبانه روز پنج نماز بخواند و ماه رمضان را روزه دارد و حج خانه خدا کند و زکاه مالش را بپردازد و شوهرش را اطاعت کند و پس از من پیرو علی باشد به شفاعت دخترم فاطمه به بهشت رود.

**[ترجمه]

«۷۷»

مِنْ كِتَابِ فَضَائِلِ الشِّيعَهِ لِلصَّدُوقِ، رَحِمَهُ اللَّهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ نَشْفَعُ فِی الْمُذْنِبِ مِنْ شِيعَتِنَا فَأَمَّا الْمُحْسِنُونَ فَقَدْ نَجَاهُمُ اللَّهُ.

**[ترجمه]فضائل الشیعه شیخ صدوق، امام صادق علیه‌السلام فرمود: در روز قیامت در حق گناهکاران امت خود شفاعت می‌کنیم، اما نیکوکاران راخداوند نجات داده است.

**[ترجمه]

«۷۸»

مِنْ كِتَابِ صِفَاتِ الشِّيعَهِ لِلصَّدُوقِ، رَحِمَهُ اللَّهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لِكُلِّ مُؤْمِنٍ خَمْسُ سَاعَاتٍ يَوْمَ الْقِيَامَهِ يَشْفَعُ فِيهَا.

**[ترجمه]صفات الشیعه شیخ صدوق، امام صادق علیه‌السلام فرمود: در روز قیامت به هر مومن پنج ساعت زمان اختصاص داده می‌شود تا در آن وقت شفاعت کند.

**[ترجمه]

«۷۹»

وَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحِمْيَرِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ: شِيعَتُنَا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاهَ وَ

يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ يَحُجُّونَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ وَ يَصُومُونَ شَهْرَ رَمَضَانَ وَ يُوَالُونَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يَتَبَرَّءُونَ مِنْ أَعْدَائِهِمْ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ وَ إِنَّ أَحَدَهُمْ لَيَشْفَعُ فِي مِثْلِ رَبِيعَةَ وَ مُضَرَ فَيُشَفِّعُهُ اللَّهُ فِيهِمْ لِكَرَامَتِهِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ.

أقول: سيأتی بعض الأخبار فی باب الجنه.

**[ترجمه]ابو الحسن علیه‌السلام فرمود: شیعه ما کسی است که نماز را به پا دارد و زکات بدهد و به طواف خانه خدا برود و در ماه رمضان روزه بگیرد و اهل بیت ما را دوست بدارد و از دشمنان آن‌ها بیزار باشد. تا آنجا که می گوید: یکی از آن‌ها می‌تواند به تعداد ربیعه و مضر شفاعت کند و خداوند به دلیل کرامت او، او را شفیع می گرداند.

می گویم برخی اخبار در باب بهشت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۸۰»

مِنْ كِتَابِ التَّمْحِيصِ، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ لَا تَسْتَخِفُّوا بِفُقَرَاءِ شِيعَةِ عَلِيٍّ وَ عِتْرَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ فَإِنَّ الرَّجُلَ مِنْهُمْ لَيَشْفَعُ لِمِثْلِ رَبِيعَةَ وَ مُضَرَ.

**[ترجمه]کتاب تمحیص، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: فقرای شیعه علی و آل او را دست کم نگیرید، یکی از آن‌ها می‌تواند به تعداد ربیعه و مضر شفاعت کند.

**[ترجمه]

«۸۱»

دَعَوَاتُ الرَّاوَنْدِيِّ، عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِذَا كَانَتْ لَكَ حَاجَةٌ إِلَى اللَّهِ فَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ فَإِنَّ لَهُمَا عِنْدَكَ شَأْناً مِنَ الشَّأْنِ وَ قَدْراً مِنَ الْقَدْرِ فَبِحَقِّ ذَلِكَ الشَّأْنِ وَ ذَلِكَ الْقَدْرِ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَ كَذَا فَإِنَّهُ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ لَمْ يَبْقَ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا مُؤْمِنٌ مُمْتَحَنٌ إِلَّا وَ هُوَ يَحْتَاجُ إِلَيْهِمَا فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ.

**[ترجمه]دعوات الراوندی، ابو الحسن علیه‌السلام فرمود: هر گاه حاجتی به درگاه خدا داشتی، بگو خداوندا، به حق محمد و علی که در نزد تو جایگاهی دارند و به حق آن منزلت و آن قدر، از تو می‌خواهم که بر محمد و آل او درود و سلام بفرستی و حاجت مرا برآورده سازی. پس در روز قیامت فرشته مقربی باقی نمی‌ماند و پیامبر فرستاده شده‌ای و مومن مورد امتحان قرار گرفته‌ای، که در آن روز به محمد و علی نیاز داشته باشد.

**[ترجمه]

«۸۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: أَمَا إِنَّ مِنْ شِیعَهِ عَلِیٍّ علیه السلام لَمَنْ یَأْتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ قَدْ وُضِعَ لَهُ فِی کِفَّهِ سَیِّئَاتِهِ مِنَ الْآثَامِ مَا هُوَ أَعْظَمُ مِنَ الْجِبَالِ الرَّوَاسِی وَ

ص: ۵۹

الْبِحَارِ السَّيَّارَهِ تَقُولُ الْخَلَائِقُ هَلَکَ هَذَا الْعَبْدُ فَلَا يَشُکُّونَ أَنَّهُ مِنَ الْهَالِکِينَ وَ فِی عَذَابِ اللَّهِ مِنَ الْخَالِدِينَ فَيَأْتِيهِ النِّدَاءُ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ تَعَالَی يَا أَيُّهَا الْعَبْدُ الْجَانِی هَذِهِ الذُّنُوبُ الْمُوبِقَاتُ فَهَلْ بِإِزَائِهَا حَسَنَهٌ تُکَافِئُهَا وَ تَدْخُلُ الْجَنَّهَ بِرَحْمَهِ اللَّهِ أَوْ تَزِيدُ عَلَيْهَا فَتَدْخُلُهَا بِوَعْدِ اللَّهِ يَقُولُ الْعَبْدُ لَا أَدْرِی فَيَقُولُ مُنَادِی رَبِّنَا عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ رَبِّی يَقُولُ نَادِ فِی عَرَصَاتِ الْقِيَامَهِ أَلَا إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ مِنْ بَلَدِ کَذَا وَ کَذَا وَ قَرْيَهِ کَذَا وَ کَذَا قَدْ رُهِنَ بِسَيِّئَاتِهِ کَأَمْثَالِ الْجِبَالِ وَ الْبِحَارِ وَ لَا حَسَنَهَ بِإِزَائِهَا فَأَیُّ أَهْلِ هَذَا الْمَحْشَرِ کَانَتْ لِی عِنْدَهُ يَدٌ أَوْ عَارِفَهٌ (۱)فَلْيُغِثْنِی بِمُجَازَاتِی عَنْهَا فَهَذَا أَوَانُ شِدَّهِ حَاجَتِی إِلَيْهَا فَيُنَادِی الرَّجُلُ بِذَلِکَ فَأَوَّلُ مَنْ يُجِيبُهُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ لَبَّيْکَ لَبَّيْکَ لَبَّيْکَ أَيُّهَا الْمُمْتَحَنُ فِی مَحَبَّتِی الْمَظْلُومُ بِعَدَاوَتِی ثُمَّ يَأْتِی هُوَ وَ مَنْ مَعَهُ عَدَدٌ کَثِيرٌ وَ جَمٌّ غَفِيرٌ وَ إِنْ کَانُوا أَقَلَّ عَدَداً مِنْ خُصَمَائِهِ الَّذِينَ لَهُمْ قِبَلَهُ الظُّلَامَاتُ فَيَقُولُ ذَلِکَ الْعَدَدُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ نَحْنُ إِخْوَانُهُ الْمُؤْمِنُونَ کَانَ بِنَا بَارّاً وَ لَنَا مُکْرِماً وَ فِی مُعَاشَرَتِهِ إِيَّانَا مَعَ کَثْرَهِ إِحْسَانِهِ إِلَيْنَا مُتَوَاضِعاً وَ قَدْ نَزَلْنَا لَهُ عَنْ جَمِيعِ طَاعَاتِنَا وَ بَذَلْنَاهَا لَهُ فَيَقُولُ عَلِیٌّ علیه السلام فَبِمَا ذَا تَدْخُلُونَ جَنَّهَ رَبِّکُمْ فَيَقُولُونَ بِرَحْمَهِ اللَّهِ الْوَاسِعَهِ الَّتِی لَا يَعْدَمُهَا مَنْ وَالاکَ وَ وَالَی آلَکَ يَا أَخَا رَسُولِ اللَّهِ فَيَأْتِی النِّدَاءُ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ تَعَالَی يَا أَخَا رَسُولِ اللَّهِ هَؤُلَاءِ إِخْوَانُهُ الْمُؤْمِنُونَ قَدْ بَذَلُوا لَهُ فَأَنْتَ مَا ذَا تَبْذُلُ لَهُ فَإِنِّی أَنَا الْحَکَمُ مَا بَيْنِی وَ بَيْنَهُ مِنَ الذُّنُوبِ قَدْ غَفَرْتُهَا لَهُ بِمُوَالاتِهِ إِيَّاکَ وَ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ عِبَادِی مِنَ الظُّلَامَاتِ فَلَا بُدَّ مِنْ فَصْلِی بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُمْ فَيَقُولُ عَلِیٌّ علیه السلام يَا رَبِّ أَفْعَلُ مَا تَأْمُرُنِی فَيَقُولُ اللَّهُ يَا عَلِیُّ اضْمَنْ لِخُصَمَائِهِ تَعْوِيضَهُمْ عَنْ ظُلَامَاتِهِمْ قِبَلَهُ فَيَضْمَنُ لَهُمْ عَلِیٌّ علیه السلام ذَلِکَ وَ يَقُولُ لَهُمُ اقْتَرِحُوا عَلَی (۲)مَا شِئْتُمْ أُعْطِکُمْ عِوَضاً مِنْ ظُلَامَاتِکُمْ قِبَلَهُ فَيَقُولُونَ يَا أَخَا رَسُولِ اللَّهِ تَجْعَلُ لَنَا بِإِزَاءِ ظُلَامَتِنَا قِبَلَهُ ثَوَابَ نَفَسٍ مِنْ أَنْفَاسِکَ لَيْلَهَ بَيْتُوتَتِکَ عَلَی فِرَاشِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَيَقُولُ عَلِیٌّ علیه السلام قَدْ وَهَبْتُ ذَلِکَ لَکُمْ فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَانْظُرُوا يَا عِبَادِیَ الْآنَ إِلَی مَا نِلْتُمُوهُ مِنْ عَلِیٍّ فِدَاءً لِصَاحِبِهِ مِنْ ظُلَامَاتِکُمْ وَ يُظْهِرُ لَهُمْ ثَوَابَ

ص: ۶۰

۱- العارفه: المعروف.

۲- اقترح علیه کذا: اشتهی أن یصنعه له.

نَفَسٍ وَاحِدٍ فِي الْجِنَانِ مِنْ عَجَائِبِ قُصُورِهَا وَ خَيْرَاتِهَا فَيَكُونُ ذَلِكَ مَا يُرْضِي اللَّهُ بِهِ خُصَمَاءَ أُولَئِكَ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ يُرِيهِمْ بَعْدَ ذَلِكَ مِنَ الدَّرَجَاتِ وَ الْمَنَازِلِ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَ لَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَ لَا خَطَرَ عَلَى بَالِ بَشَرٍ يَقُولُونَ يَا رَبَّنَا هَلْ بَقِيَ مِنْ جِنَانِكَ شَيْ ءٌ إِذَا كَانَ هَذَا كُلُّهُ لَنَا فَأَيْنَ تَحِلُّ سَائِرُ عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْأَنْبِيَاءُ وَ الصِّدِّيقُونَ وَ الشُّهَدَاءُ وَ الصَّالِحُونَ وَ يُخَيَّلُ إِلَيْهِمْ عِنْدَ ذَلِكَ أَنَّ الْجَنَّةَ بِأَسْرِهَا قَدْ جُعِلَتْ لَهُمْ فَيَأْتِي النِّدَاءُ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ تَعَالَى يَا عِبَادِي هَذَا ثَوَابُ نَفَسٍ مِنْ أَنْفَاسِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الَّذِي اقْتَرَحْتُمُوهُ عَلَيْهِ قَدْ جَعَلَهُ لَكُمْ فَخُذُوهُ وَ انْظُرُوا فَيَصِيرُونَ هُمْ وَ هَذَا الْمُؤْمِنُ الَّذِي عَوَّضَهُ عَلِيٌّ عليه السلام فِي تِلْكَ الْجِنَانِ ثُمَّ يَرَوْنَ مَا يُضِيفُهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَى مَمَالِكِ عَلِيٍّ عليه السلام فِي الْجِنَانِ مَا هُوَ أَضْعَافُ مَا بَذَلَهُ عَنْ وَلِيِّهِ الْمُوَالِي لَهُ مِمَّا شَاءَ مِنَ الْأَضْعَافِ الَّتِي لَا يَعْرِفُهَا غَيْرُهُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَ ذلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ الْمُعَدَّةُ لِمُخَالِفِي أَخِي وَ وَصِيِّي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام، پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در روز قیامت شیعیان علی هستند که می‌آیند و گناهانشان در کفه‌ای قرار دارد که از کوه‌های بلند و

ص: ۵۹

از دریاهای روان بیشتر است. همه می گویند این بنده نابود شد و شک نکنید که او از هلاک شدگان است و در عذاب خداوند جاودانه است. از جانب خداوند ندا می‌آید که ای بنده، آیا حسنه‌ای داری که این گناهان تو را جبران کند؟ و با رحمت خداوند به بهشت وارد شوی؟ یا باز هم گناه داری و به جهنم وارد می‌شوی؟ بنده می گوید: نمی‌دانم. منادی پروردگار می گوید: پروردگارم به من گفت که در عرصه

قیامت ندا بده که فلان بن فلان از فلان سرزمین، گناهان بسیار به اندازه کوه‌ها و دریاها دارد و هیچ حسنه‌ای در ازای آن ندارد. پس هر کدام از اهل محشر که به او خوبی یا عارفه - . العارفه: کار نیک. - کرده‌ام، به دادم برسد که اکنون بیشتر از هر وقتی به آن نیاز دارم. اولین کسی که به او پاسخ می‌دهد، علی بن ابی طالب است که می‌گوید: لبیک لبیک لبیک. ای کسی که عشق مرا در دل داشتی و به وسیله دشمنان من مورد ظلم قرار گرفتی. سپس او به همراه عده زیادی می‌آید، البته تعداد آن... ها از تعداد دشمنان ظالمشان کمتر است. آن تعداد می گویند: ای امیر مومنان، ما برادران مومن او هستیم که به ما نیکی کرده بود و ما را تکریم کرده بود، او بسیار به ما نیکی کرده بود و متواضع بود، ما همه طاعات خود را به او می‌بخشیم. علی می... گوید: با چه چیزی به بهشت وارد می‌شوید؟ می گویند: با رحمت گسترده خداوند که به دوستداران تو و آل تو می‌رسد، ای برادر رسول خدا. پس از جانب خداوند ندا می‌آید که ای برادر رسول خدا، اینان برادران مومن او هستند که در راه او فداکاری کردند. پس تو چه چیزی را در این راه فدا می کنی؟ من بین او و آن‌ها داور هستم. علی علیه‌السلام می گوید: پروردگارا، هر چه امر کنی انجام می‌دهم. خداوند می‌فرماید: ای علی، برای دشمنان او، جبران ظلمی را که به آنان شده است ضمانت کن و علی این را برایشان تضمین می کند و به آن‌ها می گوید: هر پیشنهادی - . اقترح علیه کذا: تمایل داشت که برایش انجام دهد. - که می‌خواهید بدهید که به جای آن ظلم به شما بدهم. می گویند: ای برادر رسول خدا، در ازای آن، ثواب یک نفست از آن شبی را به من بده که بر بستر محمد خفتی. علی علیه‌السلام می‌گوید: آن را به شما بخشیدم. خداوند عز و جل می‌فرماید: ای بندگان من، اکنون به آن‌چه که از علی به شما رسید بنگرید و ثواب آن نفس

را در بهشت نسبت به قصور عجیب بهشتی و خیر بسیار آن برای شما آشکار کرد. این چیزی است که خداوند با آن مومنان را شاد می گرداند و پس از آن درجات و منازلی را که هیچ چشمی ندیده و گوشی نشنیده و به هیچ ذهنی نرسیده است، به آنان نشان می‌دهد. می گویند: پروردگارا، اگر همه بهشت تو برای ماست، آیا چیزی از آن باقی مانده است؟ پس سایر بندگان مومن تو و پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحان به کجا می‌روند؟ آن‌ها تصور می کنند که کل بهشت به آنان داده شده است. ندایی از جانب خداوند متعال می آید که می‌فرماید: این ثواب یکی از نفس‌های علی بن ابی طالب است که آن را خواستید، پس آن را بگیرید و بنگرید. پس آن‌ها به همراه مومنی که علی بهشت را به او داده است می‌روند. سپس آن‌چه را که خداوند عز و جل به ملک علی در بهشت اضافه کرده است می‌بینند که چند برابر چیزی است که خواسته است و هیچ کس جز او ارزش آن را نمی‌داند. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می گوید: «أَ ذلِکَ خَیْرٌ نُزُلًا أَمْ شَجَرَهُ الزَّقُّومِ» که برای مخالفان برادرم جانشینم، علی بن ابی طالب آماده شده است.

**[ترجمه]

«۸۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ یَعْقُوبَ الْأَحْمَرِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: الْعَدْلُ الْفَرِیضَهُ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی، امام صادق علیه‌السلام فرمود: عدالت امر واجبی است.

**[ترجمه]

«۸۴»

وَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: الْعَدْلُ فِی قَوْلِ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام الْفِدَاءُ.

**[ترجمه]امام صادق علیه‌السلام فرمود: عدالت در سخنان امام باقر علیه‌السلام به معنای فدا بود.

**[ترجمه]

«۸۵»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَسْبَاطٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَوْلُهُ لَا یَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ صَرْفاً وَ لَا عَدْلًا قَالَ الصَّرْفُ النَّافِلَهُ وَ الْعَدْلُ الْفَرِیضَهُ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی، اسباط روایت می کند: به امام صادق علیه‌السلام سخن او را گفتم: خداوند نه صرف و نه عدلی را از

او نمی‌پذیرد. حضرت فرمود: صرف طاعات مستحبی و عدل، طاعات واجب است.

**[ترجمه]

«۸۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ لِأَهْلِ بَيْتِهِ فَيُشَفَّعُ فِيهِمْ حَتَّى يَبْقَى خَادِمُهُ فَيَقُولُ فَيَرْفَعُ سَبَّابَتَيْهِ يَا رَبِّ خُوَيْدِمِی كَانَ يَقِينِی الْحَرَّ وَ الْبَرْدَ فَيُشَفَّعُ فِيهِ (۱)

تذنیب: قال العلامه قدس الله روحه فی شرحه علی التجرید اتفقت العلماء علی ثبوت الشفاعه للنبی صلی الله علیه و آله قوله تعالی عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً (۲)قیل إنه الشفاعه و اختلفوا فقالت الوعیدیه إنها عباره عن طلب زیاده المنافع

۱- تقدم مثله مرسلا مع اختلاف فی ألفاظه تحت رقم ۶۷.

۲- الإسراء: ۷۹.

للمؤمنين المستحقين للثواب و ذهبت التفضليه إلى أن الشفاعه للفساق من هذه الأمه فى إسقاط عقابهم و هو الحق و أبطل المصنف الأول بأن الشفاعه لو كانت فى زياده المنافع لا غير لكنا شافعين فى النبى صلى الله عليه و آله حيث نطلب له من الله تعالى علو الدرجات و التالى باطل قطعا لأن الشافع أعلى من المشفوع فيه فالمقدم مثله و قد استدلوا بوجوه الأول قوله تعالى ما لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَ لا شَفِيعٍ يُطاعُ (۱)نفى الله تعالى قبول الشفاعه عن الظالم و الفاسق ظالم و الجواب أنه تعالى نفى الشفيع المطاع و نحن نقول به لأنه ليس فى الآخره شفيع يطاع لأن المطاع فوق المطيع و الله تعالى فوق كل موجود و لا أحد فوقه و لا يلزم من نفى الشفيع المطاع نفى الشفيع المجاب سلمنا لكن لم لا يجوز أن يكون المراد بالظالمين هنا الكفار جمعا بين الأدله.

الثانى قوله تعالى ما لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصارٍ (۲)و لو شفع صلى الله عليه و آله فى الفاسق لكان ناصرا له.

الثالث قوله تعالى وَ لا تَنْفَعُها شَفاعَةٌ يَوْماً لا تَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ (۳)و الجواب عن هذه الآيات كلها أنها مختصه بالكفار جمعا بين الأدله.

الرابع قوله تعالى وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضى (۴)نفى شفاعه الملائكه من غير المرضى لله تعالى و الفاسق غير مرضى.

و الجواب لا نسلم أن الفاسق غير مرضى بل هو مرضى لله تعالى فى إيمانه.

و قال المحقق الطوسى رحمه الله و الحق صدق الشفاعه فيهما أى لزياده المنافع و إسقاط المضار و ثبوت الثانى له عليه السلام بقوله ادخرت شفاعتى لأهل الكبائر من أمتى.

و قال النووى فى شرح صحيح المسلم قال القاضى عياض مذهب أهل السنه

۱- غافر: ۱۸.

۲- البقره: ۲۷۰، آل عمران: ۱۹۲، المائده: ۷۲.

۳- البقره: ۱۲۳. البقره: ۱۲۳. المدّثّر: ۴۸.

۴- الأنبياء: ۲۸.

جواز الشفاعه عقلا و وجوبها سمعا بصريح الآيات و بخبر الصادق و قد جاءت الآثار التى بلغت بمجموعها التواتر بصحه الشفاعه فى الآخره لمذنبى المؤمنين و أجمع السلف الصالح و من بعدهم من أهل السنه عليها و منعت الخوارج و بعض المعتزله منها و تعلقوا بمذاهبهم فى تخليد المذنبين فى النار و احتجوا بقوله تعالى فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَهُ الشّافِعِينَ (۱)و أمثاله و هى فى الكفار و أما تأويلهم أحاديث الشفاعه بكونها فى زياده الدرجات فباطل و ألفاظ الأحاديث فى الكتاب و غيره صريحه فى بطلان مذهبهم و إخراج من استوجب النار لكن الشفاعه خمسه أقسام أولها مختصه بنبينا محمد صلى الله عليه و آله و هو الإزاحه من هول الموقف و تعجيل الحساب.

الثانيه فى إدخال قوم الجنه بغير حساب و هذه أيضا وردت لنبينا صلى الله عليه و آله.

الثالثه الشفاعه لقوم استوجبوا النار فيشفع فيهم نبينا صلى الله عليه و آله و من يشاء الله.

الرابعه فيمن دخل النار من المؤمنين و قد جاءت الأحاديث بإخراجهم من النار بشفاعه نبينا صلى الله عليه و آله و الملائكه و إخوانهم من المؤمنين ثم يخرج الله تعالى كل من قال لا إله إلا الله كما جاء فى الحديث لا يبقى فيها إلا الكافرون.

الخامسه الشفاعه فى زياده الدرجات فى الجنه لأهلها و هذه لا ينكرها المعتزله و لا ينكرون أيضا شفاعه الحشر الأولى انتهى.

۱- المدّثّر: ۴۸.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی، امام صادق علیه‌السلام فرمود: مومن در روز قیامت شفاعت می‌کند تا جایی که فقط خدمتگزارش باقی می‌ماند و می‌گوید: پروردگارا، خدمتکار من مرا از گرما و سرما حفظ می‌کرد، و او را شفاعت کن. - . نظیر این روایت با اختلاف کمی در الفاظ، در شماره ۶۷ ذکر شد. -

تذنیب، علامه قدس الله روحه در شرح تجرید: علما در شفاعت پیامبر صلی اله علیه و آله و سلم اتفاق نظر دارند «عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً» - . اسراء: ۷۹. - گفته شده مراد آیه شفاعت است و در آن اختلاف نظر وجود دارد. و این تهدید برای طلب منافع بیشتر

ص: ۶۱

برای مومنانی است که استحقاق ثواب را دارند و به عقیده تفضلی، شفاعت برای فاسقان امت، در دفع عذاب از آنان است که حق است و مصنف اولا این سخن را باطل کرده است با این استدلال که اگر شفاعت فقط در ازدیاد منافع باشد، ما شفاعت کنندگان پیامبر هستیم، چون از خداوند برای او علو درجات را می‌خواهیم و این قطعا باطل است، زیرا شافع درجه‌ای بالاتر از مشفوع دارد و استدلال آن‌ها این آیه است: «ما لِلظّالِمِینَ مِنْ حَمِیمٍ وَ لا شَفِیعٍ یُطاعُ» - . غافر: ۱۸. -

که خداوند در آن قبول شفاعت را از ظالم نفی کرده است و فاسق را ظالم خوانده است و پاسخ این است که خداوند متعال شفیع اطاعت شده را نفی کرده است و ما به آن قائل هستیم، زیرا در آخرت شفیعی که از او اطاعت شود وجود ندارد چرا که مرتبه مطاع از مطیع بالاتر است و خداوند متعال بالاتر از هر موجودی است و هیچ کس بالاتر از او نیست و از نفی مطاع، نفی شفیع مجاب حاصل نمی‌شود. پس چرا جایز نیست که منظور از ظالمین کفار باشند.

دوم این آیه: «ما لِلظّالِمِینَ مِنْ أَنْصارٍ» - . بقره: ۲۷۰، آل عمران: ۱۹۲، مائده: ۷۲. - و اگر او برای فاسق شفاعت کند، یاور اوست.

سوم این آیه: «وَ لا تَنْفَعُها شَفاعَةٌ یَوْماً لا تَجْزِی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَیْئاً فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشّافِعِینَ» - . بقره: ۱۲۳. بقره: ۱۲۳. مدّثّر: ۴۸. - و پاسخ همه این آیات این است که همه مختص کفار است.

چهارم «وَ لا یَشْفَعُونَ إِلّا لِمَنِ ارْتَضی» - . انبیاء: ۲۸. - که رد شفاعت ملائکه بدون رضایت خداوند است و خداوند به شفاعت فاسق رضایت ندارد.

و پاسخ این است که ما قبول نمی‌کنیم که شفاعت فاسق مورد رضایت نیست، بلکه به دلیل ایمان او مورد رضایت خداوند است.

و به گفته شیخ طوسی، درست این است که این دو فرد برای ازدیاد منافع و از بین بردن مضرّات مورد شفاعت قرار گیرند، و اثبات مورد دوم برای او با این سخن که شفاعت من برای بزرگان امتم ذخیره شده، صورت می‌گیرد.

نووی در شرح صحیح مسلم به نقل از قاضی عیاض مذهب اهل سنت گفته است که شفاعت عقلا جایز است و سمعا واجب.

که بـا اخبـار صـادقه صـریحا در آیات قرآن آمـده است. و آثار متواتری به جا مانـده است که صـحت شـفاعت را برای مومنان گناهکـار تاییـد می‌کنـد و اهـل سـنت بر آن اجمـاع دارنـد و خـوارج و برخی از معـتزله آن را قبـول دارنـد و می‌گوینـد که گناهکاران در آتش جاویدانند با این استدلال: «فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ» - . مـدّثّر: ۴۸. - و امثـال آن که در مورد کفـار گفته شـده است. و امـا تـاویلی که برای احـادیث مربوط به شـفاعت دارنـد، که در مورد بالا- رفتن مراتب است، باطـل است و الفـاظی که در قرآن کریم و... آمـده است، به روشـنی نشـانگر بطلا-ن مـذاهب آن‌هاست. اما شـفاعت بر پنـج قسم است: اول، مختص پیـامبر صـلوات الله علیه و آله است که از بین بردن ترس قیامت و تعجیل در محاسـبه است. دوم، در وارد کردن امت به بهشت است بدون حساب که آن هم مختص نبی اکرم است.

سوم شفاعت برای کسانی است که آتش برایشان واجب شده است که پیامبر شفاعت هر که را خدا بخواهد می‌کند.

چهارم در مورد مومنانی است که به جهنم وارد شـده‌انـد و احادیثی مبنی بر بیرون آوردن آنان از جهنم به شـفاعت پیامبر وارد شده است، سـپس همانطور که در حدیث آمده، خداوند متعال هر که را که گفته باشد لا إله إلا الله خارج می‌کند و فقط کفار در جهنم باقی می‌مانند.

پنجم شفاعت در ازدیاد مراتب اهل بهشت است که معتزله منکر آن نیستند و شفاعت حشر اول را نیز انکار نمی‌کنند.

ص: ۶۳

**[ترجمه]

باب ۲۲ الصراط

الآيات

الفجر: «إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصادِ»(۱۴)

lt;meta info="- «إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصادِ» - . فجر / ۱۴ - }زیرا پروردگار تو سخت در کمین است.{

**[ترجمه]

تفسير

قـال الطبرسـی رحمه الله: أی علیه طریق العبـاد فلا یفوته أحـد و المعنی أنه لا یفوته شـی ء من أعمالهم لأنه یسـمع و یری جمیع أقوالهم و أفعالهم کما لا یفوت من هو بالمرصاد.

وَ رُوِيَ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام أَنَّ مَعْنَاهُ إِنَّ رَبَّكَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَجْزِيَ أَهْلَ الْمَعَاصِي جَزَاءَهُمْ.

-وَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: الْمِرْصَادُ قَنْطَرَةٌ عَلَى الصِّرَاطِ لَا يَجُوزُهَا عَبْدٌ بِمَظْلِمَةٍ.

–و روی عن ابن عباس فی هذه الآیه قال إن علی جسر جهنم سبع محابس یسأل العبد عند أولها عن شهاده أن لا إله إلا الله فإن جاء بها تامه جاز إلی الثانی فیسأل عن الصلاه فإن جاء بها تامه جاز إلی الثالث فیسأل عن الزکاه فإن جاء بها تامه جاز إلی الرابع فیسأل عن الصوم فإن جاء به تاما جاز إلی الخامس فیسأل عن الحج فإن جاء به تاما جاز إلی السادس فیسأل عن العمره فإن جاء بها تامه جاز إلی السابع فیسأل عن المظالم فإن خرج منها و إلا یقال انظروا فإن کان له تطوع أکمل به أعماله فإذا فرغ انطلق به إلی الجنه.

**[ترجمه]به گفته طبرسی رحمه الله، یعنی راه بندگان که از دست کسی نمی‌رود و معنا این است که هیچ عملی از آنان ضایع نمی‌شود، زیرا خداوند همه سخنان و کارهای آنان را می‌بیند و می‌شنود، چون در کمین است و چیزی را از دست نمی‌دهد.

علی علیه‌السلام: معنا این است که پروردگار تو قادر است که جزای گناهکاران را بدهد.

امام صادق علیه‌السلام: مرصاد پلی بر صراط است که بنده‌ای با کوچک‌ترین ظلمی از آن نمی‌گذرد.

در مورد این آیه از ابن عباس روایت شده است که هفت زندان بر روی پل جهنم وجود دارد که در زندان اول شهادت لا إله إلا الله را از بنده می‌پرسند، اگر کامل بود به دوم می‌رود. در دوم از نماز می‌پرسند، در سوم زکات، چهارم روزه، پنجم حج، ششم عمره و هفتم ظلم به دیگران. اگر از آن گذشت، که گذشته است، وگرنه گفته می‌شود بنگرید، اگر طاعتی داشت به واسطه آن گناهانش را ببخشایید و او را به بهشت ببرید.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِیِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْجَوْهَرِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: النَّاسُ یَمُرُّونَ عَلَی الصِّرَاطِ طَبَقَاتٍ وَ الصِّرَاطُ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ وَ مِنْ حَدِّ السَّیْفِ فَمِنْهُمْ مَنْ یَمُرُّ مِثْلَ الْبَرْقِ وَ مِنْهُمْ مَنْ یَمُرُّ مِثْلَ عَدْوِ الْفَرَسِ وَ مِنْهُمْ

مَنْ يَمُرُّ حَبْواً وَ مِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ مَشْياً وَ مِنْهُمْ مَنْ يَمُرُّ مُتَعَلِّقاً قَدْ تَأْخُذُ النَّارُ مِنْهُ شَيْئاً وَ تَتْرُكُ شَيْئاً.

-ين، كتاب حسين بن سعيد و النوادر القاسم بن محمد مثله.

**[ترجمه]امالی صدوق: امام صادق علیه السلام فرمود مردم بر صراط گذرند بطبقات مختلف، صراطی که از مو باریکتر و از شمشیر برنده تر است بعضی چون برق از آن گذرند و برخی چون اسب تند رو

ص: ۶۴

و بعضی بر سر و دست و بعضی چون پیاده رو و برخی بر آن آویزان باشند و آتش مقداری از آنها را گرفته است.

کتاب حسین بن سعید و النوادر از قاسم بن محمد همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ وَ جِی ءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ سُئِلَ عَنْ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ أَخْبَرَنِی الرُّوحُ الْأَمِينُ أَنَّ اللَّهَ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِذَا بَرَّزَ الْخَلَائِقَ وَ جَمَعَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ أَتَى بِ جَهَنَّمَ تُقَادُ بِأَلْفِ زِمَامٍ يَقُودُهَا مِائَةُ أَلْفِ مَلَكٍ مِنَ الْغِلَاظِ الشِّدَادِ لَهَا هَدَّةٌ وَ غَضَبٌ وَ زَفِيرٌ وَ شَهِيقٌ وَ إِنَّهَا لَتَزْفِرُ الزَّفْرَةَ فَلَوْ لَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَخَّرَهُمْ لِلْحِسَابِ لَأَهْلَكَتِ الْجَمْعَ ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْهَا عُنُقٌ فَيُحِيطُ بِالْخَلَائِقِ الْبَرِّ مِنْهُمْ وَ الْفَاجِرِ فَمَا خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَبْداً مِنْ عِبَادِهِ مَلَكاً وَ لَا نَبِيّاً إِلَّا يُنَادِي رَبِّ نَفْسِي نَفْسِي وَ أَنْتَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ تُنَادِي أُمَّتِي أُمَّتِي ثُمَّ يُوضَعُ عَلَيْهَا الصِّرَاطُ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرَةِ وَ أَحَدُّ مِنَ السَّيْفِ (۱)عَلَيْهَا ثَلَاثُ قَنَاطِرَ فَأَمَّا وَاحِدَةٌ فَعَلَيْهَا الْأَمَانَةُ وَ الرَّحِمُ وَ أَمَّا ثَانِيهَا فَعَلَيْهَا الصَّلَاةُ وَ أَمَّا الثَّالِثَةُ فَعَلَيْهَا عَدْلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ فَيُكَلَّفُونَ الْمَمَرَّ عَلَيْهَا فَتَحْبِسُهُمُ الرَّحِمُ وَ الْأَمَانَةُ فَإِنْ نَجَوْا مِنْهَا حَبَسَتْهُمُ الصَّلَاةُ فَإِنْ نَجَوْا مِنْهَا كَانَ الْمُنْتَهَى إِلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ جَلَّ وَ عَزَّ وَ هُوَ قَوْلُهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصادِ وَ النَّاسُ عَلَى الصِّرَاطِ فَمُتَعَلِّقٌ بِيَدٍ وَ تَزُولُ قَدَمٌ وَ يَسْتَمْسِكُ (۲)بِقَدَمٍ وَ الْمَلَائِكَةُ حَوْلَهَا يُنَادُونَ يَا حَلِيمُ اغْفِرْ (۳)وَ اصْفَحْ وَ عُدْ بِفَضْلِكَ وَ سَلِّمْ وَ سَلِّمْ وَ النَّاسُ يَتَهَافَتُونَ فِي النَّارِ كَالْفَرَاشِ فَإِذَا نَجَا نَاجٍ بِرَحْمَةِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَرَّ بِهَا فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَ تَزْكُو الْحَسَنَاتُ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانِي مِنْكِ بَعْدَ إِيَاسٍ بِمَنِّهِ وَ فَضْلِهِ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت امام محمّد باقر علیه السلام فرمود: وقتی آیه «وَجِیءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ» نازل شد، درباره آن از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پرسیدند. ایشان فرمود: جبرئیل روح الامین مرا خبر داد: خداوند که هیچ خدایی جز او نیست، چون پیشینیان و پسینیان را گرد آورد، دوزخ را به پیش می‌آورد، حال آن که دوزخ با هزار افسار آورده می‌شود و هر افساری از آن را یکصد هزار فرشته سهمگین و خشمگین گرفته است و صدایی مهیب و خشم آلود و نعره‌ای خوفناک دارد و چنان بانگی بر می‌آورد که اگر خداوند عزّ و جلّ آن را برای حساب به گاهی دگر وانگذاشته بود، دوزخ همه را هلاک می کرد. سپس دوزخ گردن می‌کشد و آفریدگان را سراسر، از نکوکار گرفته تا بدکار، در میان می‌گیرد. در آن هنگام هر آن

بنـده‌ای که خـدا آفریـده باشـد، از فرشـته تا پیامبر، همگی نـدا می‌دهند: پروردگارا! مرا دریاب، مرا دریاب. حال آن که تو ندا می‌دهی: پرودگارا! امّت مرا دریاب، امّت مرا دریاب. آن گاه صراطی بر دوزخ می‌گذارند که برّان تر از شمشیر است و سه پل بر آن قرار دارد: بر یکی امـانت داری و رحِم، و بر دومی نمـاز، و بر دیگری پروردگـار جهانیـان است که هیـچ خـدایی جز او نیست. در آن دم آفریـدگان وادار به گذر از صـراط می‌شوند و رحِم و امانت داری جلویشان را می‌گیرند. اگر از آن‌ها نجات یابنـد، نمـاز جلویشـان را می‌گیرد و اگر از آن نیز نجـات یابنـد، پایـان راه به پروردگار جهانیان عزّ و جلّ می‌رسـد و این کلام خداوند عزّ و جلّ است که فرمود: «إِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصَادِ». این چنین مردم بر روی صـراط با گام‌هایی گاه لغزان و گاه استوار در می‌آویزنـد و فرشـتگان بر گرد صـراط نـدا سر می‌دهند: ای بردبار! بیامرز و درگذر و به نیکی خود در گذران و سـلامت دار. حـال آن که مردم بر آن همچـون پروانه، فـوج فوج در آتش می‌افتنـد و چون تنی از آنـان به مهر و رحمت خداونـد تبـارک و تعالی نجات یابد، سوی صراط می‌نگرد و می‌گوید: ستایش از برای خداوندی که پس از نومیدی من، به نیکی و منّت خویش، مرا از تو نجات بخشید. به راستی که پروردگارمان بسیار آمرزنده و شکور است.

**[ترجمه]

بیان

أقول قـد مر بروایه الصـدوق بأدنی تغییر فی باب أنه یؤتی بجهنم فی القیامه قوله علیه السـلام کان المنتهی إلی رب العالمین أی إلی عدله و مجازاته عن مظالم العباد.

ص: ۶۵

۱- فی المصدر: یوضع علیهما الصراط ادق من حدّ السیف. م.

۲- فی المصدر: و تمسک بقدم. م.

۳- فی المصدر: اعف و اصفح. م.

**[ترجمه]گویم در باب«اینکه در قیامت، جهنم آورده می شود»روایت صدوق با اندک تغییری گذشت.اینکه فرمود:«منتهی به سوی پروردگار عالمیان است» یعنی به سوی عدل ومجازات او در مورد مظالم بندگان.

ص: ۶۵

**[ترجمه]

«۳»

مع، معانی الأخبار الْقَطَّانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَسَنِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عِيسَى بْنِ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْعَرْزَمِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَاتِمٍ الْمِنْقَرِيِّ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الصِّرَاطِ فَقَالَ هُوَ الطَّرِيقُ إِلَى مَعْرِفَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هُمَا صِرَاطَانِ صِرَاطٌ فِي الدُّنْيَا وَ صِرَاطٌ فِي الْآخِرَهِ فَأَمَّا الصِّرَاطُ الَّذِي فِي الدُّنْيَا فَهُوَ الْإِمَامُ الْمَفْرُوضُ الطَّاعَهِ مَنْ عَرَفَهُ فِي الدُّنْيَا وَ اقْتَدَى بِهُدَاهُ مَرَّ عَلَى الصِّرَاطِ الَّذِي هُوَ جِسْرُ جَهَنَّمَ فِي الْآخِرَهِ وَ مَنْ لَمْ يَعْرِفْهُ فِي الدُّنْيَا زَلَّتْ قَدَمُهُ عَنِ الصِّرَاطِ فِي الْآخِرَهِ فَتَرَدَّى فِي نَارِ جَهَنَّمَ.

**[ترجمه]معانی الاخبار: مفضّل بن عمر گوید: از امام صادق علیه السلام پرسیدم، صراط چیست؟ فرمود: راهی بسوی شناختن خدای بزرگ است، و صراط دو گونه است: ۱- صراط در این سرای، ۲- صراط در آن سرای، اما صراط دنیا امام می باشد، که فرمانبرداری از او واجب است، هر کس که در دنیا او را شناخت و رهنمودهای او را بکار بست، در آخرت از صراط که پلی است به روی جهنّم خواهد گذشت، و هر کس در اینجا امام خود را نشناخت، هنگام گذشتن از صراط آخرت گامش خواهد لغزید و در آتش دوزخ خواهد افتاد.

**[ترجمه]

«۴»

مع، معانی الأخبار أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى الْعَبْسِيِّ (۱)عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِيفٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَلِيُّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ أَقْعُدُ أَنَا وَ أَنْتَ وَ جَبْرَئِيلُ عَلَى الصِّرَاطِ فَلَمْ يَجُزْ أَحَدٌ إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ كِتَابٌ فِيهِ بَرَاهٌ (۲)بِوَلَايَتِكَ.

**[ترجمه]معانی الاخبار: سعد بن طریف گوید: حضرت باقر علیه السلام فرمود: پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله به علیّ علیه السلام فرمودند: ای علی هر گاه روز قیامت بپا گردد من و تو و جبرئیل بر صراط می نشینیم و حقّ عبور از آنجا به هیچ کس داده نمی شود، مگر اینکه برگه عبوری داشته باشد که تبرئه و رهائی او بسبب ولایت تو در آن ثبت گردیده باشد.

**[ترجمه]

«۵»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ فِی قَوْلِهِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ فَوُقُوفُهُمْ عَلَی الصِّرَاطِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: در روایت ابی الجارود در مورد فرموده خداوند عز و جل آمده «إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ» است: ایستادنشان بر صراط است.

**[ترجمه]

«۶»

ثو، ثواب الأعمال أَبِی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ غَالِبِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَمَّنْ ذَکَرَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصادِ قَالَ قَنْطَرَهٌ عَلَی الصِّرَاطِ لَا یَجُوزُهَا عَبْدٌ بِمَظْلِمَهٍ.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: حضرت امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده است که ایشان درباره کلام خداوند عزّ و جلّ: «إِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصادِ» فرمود: آن پلی است بر صراط که هیچ بنده‌ای با حقّی که از دیگری نزد اوست، از آن نمی‌گذرد - - کافی، ج۸، ص ۲۴۸، ح۲. - .

**[ترجمه]

«۷»

قب، المناقب لابن شهرآشوب مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الزَّعْفَرَانِیُّ عَنِ الْمُزَنِیِّ عَنِ الشَّافِعِیِّ عَنْ مَالِکٍ عَنْ حُمَیْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی قَوْلِهِ تَعَالَی فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَهَ إِنَّ فَوْقَ الصِّرَاطِ عَقَبَهً کَئُوداً (۳)طُولُهَا ثَلَاثَهُ آلَافِ عَامٍ أَلْفُ عَامٍ هُبُوطٌ وَ أَلْفُ عَامٍ شَوْکٌ

ص: ۶۶

۱- بفتح العین و سکون الباء الموحده نسبه إلی عبس بن بغیض بن ریث بن غطفان بن سعد بن قیس عیلان بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان، و الرجل هو أبو محمّد عبید اللّه بن موسی بن أبی المختار العبسی الکوفیّ، عده الشیخ فی رجاله من أصحاب الصادق علیه السلام. و قال ابن الأثیر فی اللباب «ج ۲ ص ۱۱۴» مولاهم کوفیّ یروی عن إسماعیل ابن أبی خلد و الأعمش، روی عنه البخاری و أهل العراق و الغرباء، و مات سنه اثنتا عشره أو ثلاث عشره و مأتین، و کان یتشیع انتهی و ترجمه ابن حجر فی التقریب «ص ۳۴۴» و قال: کان یتشیع و مات سنه ثلاث عشره علی الصحیح.

۲- کذا فی نسخه المصنّف و المصدر، و الظاهر: «البراءه» و هی الاجازه و الأمان.

۳- عقبه کئود أی صعبه شاقه المصعد.

وَ حَسَکٌ وَ عَقَارِبُ وَ حَیَّاتٌ وَ أَلْفُ عَامٍ صُعُودٌ أَنَا أَوَّلُ مَنْ یَقْطَعُ تِلْکَ الْعَقَبَةَ وَ ثَانِی مَنْ یَقْطَعُ تِلْکَ الْعَقَبَةَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ قَالَ بَعْدَ کَلَامٍ لَا یَقْطَعُهَا فِی غَیْرِ مَشَقَّةٍ إِلَّا مُحَمَّدٌ وَ أَهْلُ بَیْتِهِ.

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره کلام خداوند متعال: «فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ» فرمود: بر فراز صراط، گردنه‌ای عبور ناشدنی قرار دارد که طول آن سه هزار سال است؛ هزار سال پایین آمدن است و هزار سال خار و خاشاک

ص: ۶۶

و عقرب و افعی و هزار سال بالا رفتن. من نخستین کسی هستم که از آن گردنه عبور می کند و دومین کس که از آن گردنه عبور می کند، علی بن ابی طالب علیه السلام است. آن گاه حضرت صلی الله علیه و آله و سلم پس از سخنی فرمود: هیچ کس بدون رنج از آن گردنه عبور نمی کند، به جز محمّد صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت او - که سلام و درود خدا بر آنان باد. - - مناقب، ج۲، ص ۱۵۵. -

**[ترجمه]

«۸»

قب، المناقب لابن شهرآشوب تَفْسِیرُ مُقَاتِلٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ یَوْمَ لا یُخْزِی اللَّهُ النَّبِیَّ لَا یُعَذِّبُ اللَّهُ مُحَمَّداً وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ لَا یُعَذِّبُ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ وَ حَمْزَةَ وَ جَعْفَراً نُورُهُمْ یَسْعی یُضِی ءُ عَلَی الصِّرَاطِ لِعَلِیٍّ وَ فَاطِمَةَ مِثْلَ الدُّنْیَا سَبْعِینَ مَرَّةً فَیَسْعَی نُورُهُمْ بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ یَسْعَی عَنْ أَیْمَانِهِمْ وَ هُمْ یَتَّبِعُونَهَا فَیَمْضِی أَهْلُ بَیْتِ مُحَمَّدٍ وَ آلُهُ زُمْرَةً عَلَی الصِّرَاطِ مِثْلَ الْبَرْقِ الْخَاطِفِ ثُمَّ قَوْمٌ مِثْلَ الرِّیحِ ثُمَّ قَوْمٌ مِثْلَ عَدْوِ الْفَرَسِ ثُمَّ یَمْضِی قَوْمٌ مِثْلَ الْمَشْیِ ثُمَّ قَوْمٌ مِثْلَ الْحَبْوِ (۱)ثُمَّ قَوْمٌ مِثْلَ الزَّحْفِ وَ یَجْعَلُهُ اللَّهُ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ عَرِیضاً وَ عَلَی الْمُذْنِبِینَ دَقِیقاً قَالَ اللَّهُ تَعَالَی یَقُولُونَ رَبَّنا أَتْمِمْ لَنا نُورَنا حَتَّی نَجْتَازَ بِهِ عَلَی الصِّرَاطِ قَالَ فَیَجُوزُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ فِی هَوْدَجٍ مِنَ الزُّمُرُّدِ الْأَخْضَرِ وَ مَعَهُ فَاطِمَةُ عَلَی نَجِیبٍ مِنَ الْیَاقُوتِ الْأَحْمَرِ حَوْلَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ حَوْرَاءَ کَالْبَرْقِ اللَّامِعِ.

**[ترجمه]مناقب: ابن شهر آشوب از تفسیر مقاتل: از عطاء، از ابن عباس روایت کرده است که: «یَوْمَ لَا یُخْزِی اللَّهُ النَّبِیَّ» خداوند محمد صلی الله علیه و آله و سلم را عذاب نمی دهد «وَالَّذِینَ آمَنُوا مَعَهُ» و علی بن ابی طالب و فاطمه و حسن و حسین صلوات الله علیهم اجمعین و حمزه و جعفر را عذاب نمی دهد «نُورُهُمْ یَسْعَی»، صراط را برای علی و فاطمه علیهما السلام هفتاد برابر بیشتر از دنیا روشن تر می نماید. پس نور آنها در پیشاپیش و در سمت راست آنان می شتابد و آنان نیز آن را دنبال می کنند؛ پس اولین بار اهل بیت صلوات الله علیهم اجمعین مانند برق تند و تیز از صراط می گذرند. سپس گروهی مانند باد از آن می گذرند، سپس گروهی با سرعت دویدن اسب از آن می گذرند، سپس گروهی با سرعت دویدن مرد از آن می گذرند، سپس گروهی با سرعتی معادل راه رفتن از آن می گذرند، سپس گروهی با سرعتی معادل چهار دست و پا رفتن کودک از آن می گذرند، سپس گروهی با سرعتی معادل خزیدن از آن می گذرند، و خداوند آن را برای مسلمین پهن و

گسترده می کند، و برای گناهکاران باریک می کند. خداوند سبحان می فرماید: «يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا» تا این که به واسطه آن، از صراط بگذریم. فرمود: امیر المؤمنین علیه السلام بر روی کجاوه ای از زمرّد سبز رنگ از آن می گذرد و همراه ایشان فاطمه سلام الله علیها بر روی اسبی از یاقوت قرمز که در اطراف وی هفتاد هزار حور بهشتی که به سان برق درخشنده هستند، از آن می گذرد. - - مناقب، ج ۲، ص ۱۵۵. -

**[ترجمه]

«۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ بَزِيعٍ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ أَبُو ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ حَافَتَا الصِّرَاطِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الرَّحِمُ وَ الْأَمَانَةُ فَإِذَا مَرَّ الْوَصُولُ لِلرَّحِمِ الْمُؤَدِّي لِلْأَمَانَةِ نَفَذَ إِلَى الْجَنَّةِ وَ إِذَا مَرَّ الْخَائِنُ لِلْأَمَانَةِ الْقَطُوعُ لِلرَّحِمِ لَمْ يَنْفَعْهُ مَعَهُمَا عَمَلٌ وَ تَكَفَّأَ بِهِ الصِّرَاطُ فِي النَّارِ.

-ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر عن حنان مثله.

**[ترجمه]کافی: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می فرمود: دو کناره صراط در روز قیامت، رحم است و امانت، چون صله رحم کن و امانت پرداز بدان گذرد، به بهشت رسد چون خیانت کار در امانت و قطع کننده رحم بدان گذرد با آن هیچ کاری بدو سود ندهد و صراط او را در دوزخ واژگون کند.

کتاب حسین بن سعید و النوادر از حنان همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۱۰»

نهج، نهج البلاغه وَ اعْلَمُوا أَنَّ مَجَازَكُمْ عَلَى الصِّرَاطِ وَ مَزَالِقِ دَحْضِهِ وَ أَهَاوِيلِ زَلَلِهِ وَ تَارَاتِ أَهْوَالِهِ.

**[ترجمه]نهج البلاغه: و بدانید که باید از صراط عبور کنید، گذرگاهی که عبور کردن از آن خطرناک است، با لغزش های پرت کننده, و پرتگاه های وحشت زا ، و ترس های پیاپی!.

ص: ۶۷

**[ترجمه]

«۱۱»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْفَحَّامُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْهَاشِمِ الْهَاشِمِيِّ عَنْ أَبِي هَاشِمِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ

۱- من حبا الولد أی زحف علی یدیه و بطنه. و زحف أی دب علی مقعدته أو علی رکبتیه قلیلا قلیلا.

مُحَمَّدِ بْنِ زَكَرِيَّا بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُثَنَّى عَنْ تَمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ وَ نُصِبَ الصِّرَاطُ عَلَى جَهَنَّمَ لَمْ يَجُزْ عَلَيْهِ إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ جَوَازٌ فِيهِ وَلَايَهُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ وَ قِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ يَعْنِي عَنْ وَلَايَهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام.

**[ترجمه]امالی طوسی: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت کرده است که ایشان فرمود: چون روز قیامت فرا رسد و صراط بر روی دوزخ قرار گیرد، تنها کسانی از آن می گذرند که جوازی دربردارنده ولایت علی بن ابی طالب به همراه داشته باشند و این همان کلام خداوند متعال است که فرمود: «وَقِفُوهُمْ إِنَّهُم مَّسْئُولُونَ»، یعنی درباره ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام است. - - امالی، ج ۱، ص ۲۹۶. -

**[ترجمه]

«۱۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا بَعَثَ الْخَلَائِقَ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ نَادَى مُنَادِي رَبِّنَا مِنْ تَحْتِ عَرْشِهِ يَا مَعْشَرَ الْخَلَائِقِ غُضُّوا أَبْصَارَكُمْ لِتَجُوزَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ سَيِّدَهُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ عَلَى الصِّرَاطِ فَتَغُضُّ الْخَلَائِقُ كُلُّهُمْ أَبْصَارَهُمْ فَتَجُوزُ فَاطِمَهُ عَلَى الصِّرَاطِ لَا يَبْقَى أَحَدٌ فِي الْقِيَامَهِ إِلَّا غَضَّ بَصَرَهُ عَنْهَا إِلَّا مُحَمَّدٌ وَ عَلِيٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ الطاهرين (الطَّاهِرُونَ) مِنْ أَوْلَادِهِمْ فَإِنَّهُمْ أَوْلَادُهَا (۱)فَإِذَا دَخَلَتِ الْجَنَّهَ بَقِيَ مِرْطُهَا (۲)مَمْدُوداً عَلَى الصِّرَاطِ طَرَفٌ مِنْهُ بِيَدِهَا وَ هِيَ فِي الْجَنَّهِ وَ طَرَفٌ فِي عَرَصَاتِ الْقِيَامَهِ فَيُنَادِي مُنَادِي رَبِّنَا يَا أَيُّهَا الْمُحِبُّونَ لِفَاطِمَهَ تَعَلَّقُوا بِأَهْدَابِ (۳)مِرْطِ فَاطِمَهَ سَيِّدَهِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ فَلَا يَبْقَى مُحِبٌّ لِفَاطِمَهَ إِلَّا تَعَلَّقَ بِهُدْبَهٍ مِنْ أَهْدَابِ مِرْطِهَا حَتَّى يَتَعَلَّقَ بِهَا أَكْثَرُ مِنْ أَلْفِ فِئَامٍ وَ أَلْفِ فِئَامٍ قَالُوا وَ كَمْ فِئَامٌ وَاحِدٌ قَالَ أَلْفُ أَلْفٍ يُنْجَوْنَ بِهَا مِنَ النَّارِ.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: وقتی خداوند متعال بندگان اولین و آخرین را مبعوث می کند، منادی از زیر عرش ندا می‌دهد که چشمان خود را فرو بندید تا فاطمه دختر محمد از صراط بگذرد. همه چشمان خود را می‌بندند و فاطمه از صراط رد می‌شود. همه چشمان خود را بسته‌اند جز محمد و علی و حسن و حسین و انسان‌های پاک از فرزندان آنان. - . در نسخه‌ای آمده: آن‌ها محارم او هستند. - وقتی فاطمه به بهشت وارد شد، مرط - . المرط به کسر: هر لباسی که دوخته نشده باشد، لباس پشمی یا غیره که زن بر سر خود می‌اندازد و خود را در آن می‌پیچد و منظور از آن در روایت، معنای دوم است. - او بر صراط کشیده می‌شود، یک طرف آن به دست خودش است و در بهشت است و طرف دیگر در عرصات محشر است. منادی پروردگار ندا می‌دهد: ای دوستداران فاطمه، اهداب - . أهداب جمع هدبه، به ضم یعنی دنباله لباس. - لباس فاطمه، سرور زنان عالم را بگیرید. همه دوستداران فاطمه گوشه‌ای از لباس او را می‌- گیرند که تعداد آن‌ها بیش از هزاران هزار نفر است و او همه را از آتش جهنم نجات می‌دهد.

**[ترجمه]

«۱۳»

م، تفسير الإمام عليه السلام عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِنَّهُ لَيُرَى يَوْمَ الْقِيَامَهِ إِلَى جَانِبِ الصِّرَاطِ عَالَمٌ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ لَا يَعْرِفُ عَدَدَهُمْ إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى هُمْ كَانُوا مُحِبِّى حَمْزَهَ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ أَصْحَابُ الذُّنُوبِ وَ الْآثَام فَتَحُولُ حِيطَانٌ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ سُلُوكِ الصِّرَاطِ وَ الْعُبُورِ إِلَى الْجَنَّهِ فَيَقُولُونَ يَا حَمْزَهُ قَدْ تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ حَمْزَهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ عليهما السلام قَدْ تَرَيَانِ أَوْلِيَائِى يَسْتَغِيثُونَ بِى فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ وَلِيِّ اللَّهِ يَا عَلِيُّ أَعِنْ عَمَّكَ عَلَى إِغَاثَهِ أَوْلِيَائِهِ وَ اسْتِنْقَاذِهِمْ مِنَ النَّارِ فَيَأْتِى عَلِيُّ بْنُ أَبِى طَالِبٍ عليهما السلام بِالرُّمْحِ الَّذِى كَانَ يُقَاتِلُ بِهِ حَمْزَهُ أَعْدَاءَ اللَّهِ فِى الدُّنْيَا فَيُنَاوِلُهُ إِيَّاهُ

ص: ۶۸

۱- فى نسخه: فانهم محارمها.

۲- المرط بالكسر: كل ثوب غير مخيط. كساء من صوف أو غيره تلقيه المرأه على رأسها و تتلفع به. و المراد به فى الخبر هو الثانى.

۳- أهداب جمع هدبه بالضم طره الثوب.

وَ يَقُولُ يَا عَمَّ رَسُولِ اللَّهِ وَ عَمَّ أَخِي رَسُولِ اللَّهِ ذُدِ الْجَحِيمَ عَنْ أَولَئِكَ بِرُمْحِكَ هَـذَا كَمَا كُنْتَ تَـذُودُ بِهِ عَنْ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ فِي الـدُّنْيَا أَعْـدَاءَ اللَّهِ فَيَتَنَاوَلُ حَمْزَهُ الرُّمْـحَ بِيَـدِهِ فَيَضَعُ زُجَّهُ (۱)فِي حِيطَـانِ النَّارِ الْحَـائِلَهِ بَيْـنَ أَوْلِيَـائِهِ وَ بَيْنَ الْعُبُـورِ إِلَى الْجَنَّهِ عَلَى الصِّرَاطِ وَ يَدْفَعُهَا دَفْعَهً فَيُنَحِّيهَا مَسِـيرَهَ خَمْسِمِائَهِ عَامٍ ثُمَّ يَقُولُ لِأَوْلِيَائِهِ وَ الْمُحِبِّينَ الَّذِينَ كَانُوا لَهُ فِي الدُّنْيَا اعْبُرُوا فَيَعْبُرُونَ عَلَى الصِّرَاطِ آمِنِينَ سَالِمِينَ قَدِ انْزَاحَتْ عَنْهُمُ النِّيرَانُ وَ بُعِّدَتْ عَنْهُمُ الْأَهْوَالُ وَ يَرِدُونَ الْجَنَّهَ غَانِمِينَ ظَافِرِينَ.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در روز قیامت تعداد زیادی از مردم در کنار پل صراط قرار دارند که فقط خداوند تعداد آنان را می‌داند. بسیاری از آنان گناهکاری هستند که دوستداران حمزه‌اند؛ دیوارهایی بین آنان و صراط کشیده شده است. آن‌ها می‌گویند: ای حمزه، تو احوال ما را می‌دانی. حمزه به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه‌السلام می‌گوید: شما دوستان مرا می‌بینید که از من فریادرسی می‌خواهند. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به علی ولی الله می‌فرماید: ای علی، به عموی خود کمک کن تا دوستان خود را از عذاب آتش نجات دهند. علی علیه‌السلام نیزه‌ای را که حمزه با آن در راه خدا جنگیده می‌آورد و به او می‌دهد

و می‌گوید: ای عموی رسول خدا، و عموی برادرم، با این نیزه عذاب جهنم را از دوستان خود بردار، همانطور که در دنیا با آن دشمنان خدا را کشتی. حمزه نیزه را با دست می‌گیرد و زجّ - . الزج با ضمه: آهن پایین نیزه، که در مقابل سنان قرار می‌گیرد. -

آن را در دیوارهای آتشین مقابل آنان فرو می‌کند و آن را به اندازه فاصله پانصد سال پرتاب می‌کند، سپس به دوستان خود می‌گوید: رد شوید. آن‌ها به سلامتی از صراط می‌گذرند و عذاب آتش از آن‌ها دفع می‌شود و ترسشان از بین می‌رود و پیروزمندانه به بهشت می‌روند.

**[ترجمه]

«۱۴»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَنْ عُبَیْدِ بْنِ کَثِیرٍ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: أَتَـانِی جَبْرَئِیـلُ علیه السلام فَقَالَ أُبَشِّرُکَ یَا مُحَمَّدُ بِمَا تَجُوزُ عَلَی الصِّرَاطِ قَالَ قُلْتُ بَلَی قَالَ تَجُوزُ بِنُورِ اللَّهِ وَ یَجُوزُ عَلِیٌّ بِنُورِکَ وَ نُورُکَ مِنْ نُورِ اللَّهِ وَ تَجُوزُ أُمَّتُکَ بِنُورِ عَلِیٍّ وَ نُورُ عَلِیٍّ مِنْ نُورِکَ وَ مَنْ لَمْ یَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوراً (۲)فَما لَهُ مِنْ نُورٍ

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: جبرییل به نزد من آمد و گفت: ای محمد، آیا به تو بشارت بدهم که با چه چیزی از صراط می‌گذری؟ فرمود: بله. جبرییل گفت: با نور خداوند، و علی نیز با نور تو می‌... گذرد و نور تو نور خداست. و امت تو با نور علی می‌گذرند و نور علی از نور توست. وَ مَنْ لَمْ یَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوراً - . در منبع: و من لم یجعل اللّه له مع علی نورا. - فَما لَهُ مِنْ نُورٍ.

**[ترجمه]

«۱۵»

ل، الخصال الْقَطَّانُ عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ الرِّزْقِيِّ (۳)عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ: فَلَا أَزَالُ وَاقِفاً عَلَى الصِّرَاطِ أَدْعُو وَ أَقُولُ رَبِّ سَلِّمْ شِيعَتِي وَ مُحِبِّيَّ وَ أَنْصَارِي وَ مَنْ تَوَلَّانِي فِي دَارِ الدُّنْيَا إِلَى آخِرِ مَا مَرَّ فِي بَابِ الشَّفَاعَهِ.

**[ترجمه]خصال، امام علی علیه‌السلام فرمود: آن قدر بر سر صراط می‌ایستم و می‌گویم خداوندا شیعیان من و یاران و دوستانم را در دنیا، تا آخر آن‌چه که در باب شفاعت گذشت.

**[ترجمه]

«۱۶»

مِنْ كِتَابِ فَضَائِلِ الشِّيعَهِ لِلصَّدُوقِ، رَحِمَهُ اللَّهُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَثْبَتُكُمْ قَدَماً عَلَى الصِّرَاطِ أَشَدُّكُمْ حُبّاً لِأَهْلِ بَيْتِي.

**[ترجمه]فضائل الشیعه شیخ صدوق، رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ثابت‌قدم‌ترین شما بر روی پل صراط، کسی است که بیش از همه به اهل بیت من عشق دارد.

**[ترجمه]

«۱۷»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الثُّمَالِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لِعَلِيٍّ علیه السلام مَا ثَبَتَ حُبُّكَ فِي قَلْبِ امْرِئٍ مُؤْمِنٍ فَزَلَّتْ بِهِ قَدَمٌ عَلَى الصِّرَاطِ إِلَّا ثَبَتَتْ لَهُ قَدَمٌ حَتَّى أَدْخَلَهُ اللَّهُ بِحُبِّكَ الْجَنَّهَ.

**[ترجمه]رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به علی علیه‌السلام فرمود: هرگز قدم مومنی که عشق به تو در دلش ثبت شده است، بر روی صراط نمی‌لرزد و خداوند او را به بهشت وارد می‌کند.

**[ترجمه]

«۱۸»

م، تفسیر الإمام علیه السلام الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ صِرَاطَانِ صِرَاطٌ فِي الدُّنْيَا وَ صِرَاطٌ فِي الْآخِرَهِ

۱- الزج بالضم: الحدیده التی فیه أسفل الرمح و یقابله السنان.

۲- فی المصدر: و من لم یجعل اللّه له مع علی نورا اه. م.

۳- هکذا فی نسخه المصنّف و قد أسلفنا الکلام حوله فی باب الشفاعه. راجع رقم ۱۹.

فَأَمَّا الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ فِی الدُّنْيَا فَهُوَ مَا قَصُرَ مِنَ الْغُلُوِّ وَ ارْتَفَعَ عَنِ التَّقْصِيرِ وَ اسْتَقَامَ فَلَمْ يَعْدِلْ إِلَی شَيْ ءٍ مِنَ الْبَاطِلِ وَ أَمَّا الصِّرَاطُ فِی الْآخِرَهِ فَهُوَ طَرِيقُ الْمُؤْمِنِينَ إِلَی الْجَنَّهِ الَّذِی هُوَ مُسْتَقِيمٌ لَا يَعْدِلُونَ عَنِ الْجَنَّهِ إِلَی النَّارِ وَ لَا إِلَی غَيْرِ النَّارِ سِوَی الْجَنَّهِ.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: راه راست دو راه است: راهی در دنیا و راهی در آخرت.

ص: ۶۹

راه راست در دنیا، راهی است که از غلو کوتاه‌تر و از تقصیر بلندتر است و به باطل نمی‌گراید. و اما راه در آخرت، راه مومنان به سوی بهشت است که راست است و مومنان از آن به سوی جهنم و یا غیر آن منحرف نمی‌شوند.

**[ترجمه]

«۱۹»

عد، العقائد اعتقادنا فی الصراط أنه حق و أنه جسر جهنم و أن علیه ممر (۱)جمیع الخلق قال الله عز و جل وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وارِدُها كانَ عَلی رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيًّا (۲)و الصراط فی وجه آخر اسم حجج الله فمن عرفهم فی الدنیا و أطاعهم أعطاه الله جوازا علی الصراط الذی هو جسر جهنم یوم القیامه.

وَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لِعَلِيٍّ علیه السلام يَا عَلِيُّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ أَقْعُدُ أَنَا وَ أَنْتَ وَ جَبْرَئِيلُ عَلَی الصِّرَاطِ فَلَا يَجُوزُ عَلَی الصِّرَاطِ إِلَّا مَنْ كَانَتْ مَعَهُ بَرَاءَهٌ بِوَلَايَتِكَ.

أقول: قال الشیخ المفید رفع الله فی الجنان درجته الصراط فی اللغه هو الطریق فلذلک سمی الدین صراطا لأنه طریق إلی الثواب و له سمی الولاء لأمیر المؤمنین و الأئمه من ذریته علیهم السلام صراطا و من معناه

قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام أَنَا صِرَاطُ اللَّهِ الْمُسْتَقِيمُ وَ عُرْوَتُهُ الْوُثْقَی الَّتِی لَا انْفِصَامَ لَهَا

یعنی أن معرفته و التمسک به طریق إلی الله سبحانه و قد جاء الخبر بأن الطریق یوم القیامه إلی الجنه كالجسر تمر به الناس و هو الصراط الذی یقف عن یمینه رسول الله صلی الله علیه و آله و عن شماله أمیر المؤمنین علیه السلام و یأتیهما النداء من الله تعالی أَلْقِيا فِی جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ (۳)

وَ جَاءَ الْخَبَرُ أَنَّهُ لَا يَعْبُرُ الصِّرَاطَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ بَرَاءَهٌ مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام مِنَ النَّارِ.

وَ جَاءَ الْخَبَرُ بِأَنَّ الصِّرَاطَ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرَهِ وَ أَحَدُّ مِنَ السَّيْفِ عَلَی الْكَافِرِ.

و المراد بذلک أنه لا یثبت لکافر قدم علی الصراط یوم القیامه من شده ما یلحقهم من أهوال القیامه و مخاوفها فهم یمشون علیه كالذی یمشی علی الشی ء الذی هو أدق

۱- فی المصدر: و انه ممر اه. م.

۲- مریم: ۷۱.

۳- ق: ۲۴.

من الشعره و أحد من السيف و هذا مثل مضروب لما يلحق الكافر من الشده فی عبوره علی الصراط و هو طريق إلی الجنه و طريق إلی النار يسير العبد منه إلی الجنه و يری من أهوال النار و قد يعبر به عن الطريق المعوج فلهذا قال الله تعالی وَ أَنَّ هذا صِراطِی مُسْتَقِیماً (۱)فميز بين طريقه الذی دعا إلی سلوكه من الدين و بين طرق الضلال و قال تعالی فيما أمر عباده من الدعاء و تلاوه القرآن اهْدِنَا الصِّراطَ الْمُسْتَقِیمَ (۲)فدل علی أن سواه صراط غير مستقيم و صراط الله دين الله و صراط الشيطان طريق العصيان و الصراط فی الأصل علی ما بيناه هو الطريق و الصراط يوم القيامه هو الطريق للسلوك إلی الجنه و النار علی ما قدمناه انتهی.

أقول: لا اضطرار فی تأويل كونه أدق من الشعره و أحد من السيف و تأويل الظواهر الكثيره بلا ضروره غير جائز و سنورد كثيرا من أخبار هذا الباب فی باب أن أمير المؤمنين عليه السلام قسيم الجنه و النار.

**[ترجمه]العقائد: اعتقاد ما در مورد صراط این است که صراط حق است و پل جهنم است و گذرگاه - . در منبع: ممر. -

همه مخلوقات بر آن قرار دارد. خداوند عز و جل می‌فرماید: «وَ إِنْ مِنْکُمْ إِلَّا وارِدُها کانَ عَلی رَبِّکَ حَتْماً مَقْضِیًّا» - . مریم: ۷۱. - و صراط در وجه دیگر، اسم حجت‌های خداوند است که هر کسی که در دنیا آن‌ها را شناخت و از آن‌ها اطاعت کرد، خداوند جواز گذر از صراط را به او می‌دهد که پل جهنم در روز قیامت است.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به علی علیه‌السلام فرمود: ای علی، در روز قیامت من و تو و جبرییل بر صراط می‌نشینیم و تنها کسی می‌تواند از آن گذر کند که به ولایت تو مومن باشد.

می گویم به گفته شیخ مفید، صراط در لغت به معنای راه است، به همین دلیل دین صراط نامیده شده است. زیرا راه به سوی ثواب است و ولایت امیر مومنان و امامان دیگر، به این دلیل صراط نامیده شده است.

علی علیه‌السلام فرمود: من راه راست خداوند و دستاویز محکم او هستم که هیچگاه گسسته نمی‌شود.

یعنی شناخت او و تمسک جستن به او، راهی به سوی خداوند سبحان است و در خبر آمده است که راه در روز قیامت به سوی بهشت، مانند پلی است که مردم از آن عبور می کنند و آن راهی است که در سمت راست آن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، و در سمت چپ علی علیه‌السلام ایستاده است. و از جانب خداوند ندا می‌آید که «أَلْقِیا فِی جَهَنَّمَ کُلَّ کَفَّارٍ عَنِیدٍ» - . ق: ۲۴. -

و در خبر آمده است که در روز قیامت فقط کسی از صراط می گذرد که جوازی از علی بن ابی طالب داشته باشد.

و در روایت آمده که صراط برای کافر از مو نازک‌تر و از شمشیر برنده‌تر است.

و منظور از آن این است که در روز قیامت از شدت ترس آن روز، کافر نمی‌تواند بر صراط ثابت‌قدم باشد. آن‌ها مانند کسی که بر چیزی نازک‌تر از مو

و برنده‌تر از شمشیر راه می‌رود بر روی آن راه می‌روند. و این ضرب‌المثلی است که برای سختی کافر در گذشتن از صراط زده می‌شود که راهی به سوی بهشت و راهی به سوی جهنم است که بنده از آن به بهشت می‌رود و جهنم را می‌بیند. و گاهی او را از راهی منحرف عبور می‌دهند، به این دلیل خدای متعال فرموده است: «وَ أَنَّ هذا صِراطِي مُسْتَقِيماً - . انعام: ۱۵۳. - » پس بین راهی که دعوت به سوی دین است و راهی که راه گمراهان است جدایی انداخته و خداوند متعال در دستوراتی که از دعا و تلاوت قرآن به بندگان داده فرموده است: «اهْدِنَا الصِّراطَ الْمُسْتَقِيمَ» - . فاتحه: ۶. - نشانگر این است که هر راهی جز آن، راه راست نیست و راه خداوند دین اوست و راه شیطان، راه عصیان و سرپیچی است و همانطور که گفتیم صراط در اصل، به معنای راه است و همانطور که گفته شد، صراط در روز قیامت، راهی برای رسیدن به بهشت و آتش است.

می گویم در تاویل نازک‌تر بودن صراط از مو و برنده‌تر بودن آن از شمشیر ضرورتی وجود ندارد و تاویل پدیده‌های بسیاری بدون ضرورت جایز نیست و بسیاری از روایات این باب را وارد می‌کنیم که امیر مومنان قسیم جهنم و بهشت است.

**[ترجمه]

باب ۲۳ الجنه و نعيمها رزقنا الله و سائر المؤمنين حورها و قصورها و حبورها و سرورها

الآيات

البقره: «وَ بَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ كُلَّما رُزِقُوا مِنْها مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقاً قالُوا هذَا الَّذِي رُزِقْنا مِنْ قَبْلُ وَ أُتُوا بِهِ مُتَشابِهاً وَ لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۲۵) (و قال سبحانه): «وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۸۲) (و قال تعالى): «وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ* بَلى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ»(۱۱۱-۱۱۲)

۱- الأنعام: ۱۵۳.

۲- الفاتحه: ۶.

آل عمران: «قُلْ أَ أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبادِ»(۱۵) (و قال تعالى): «وَ سارِعُوا إِلى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ»(۱۳۳) (و قال تعالى): «أُولئِكَ جَزاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ نِعْمَ أَجْرُ الْعامِلِينَ»(۱۲۶) (و قال سبحانه): «لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ وَ لَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ ثَواباً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوابِ»(۱۹۵) (و قال تعالى): «لكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرارِ»(۱۹۸)

النساء: «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»(۱۳) (و قال تعالى): «وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ نُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا»(۵۷) (و قال سبحانه): «وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَ مَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا»(۱۲۲) (و قال تعالى): «وَ مَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَ لا يُظْلَمُونَ نَقِيراً»(۱۲۴)

المائده: «وَ لَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ»(۱۲) (و قال سبحانه): «وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتابِ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَكَفَّرْنا عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ وَ لَأَدْخَلْناهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ»(۶۵) (و قال تعالى): «قالَ اللَّهُ هذا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»(۱۱۹) (و قال سبحانه): «فَأَثابَهُمُ اللَّهُ بِما قالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ ذلِكَ جَزاءُ الْمُحْسِنِينَ»(۸۵)

الأنعام: «لَهُمْ دارُ السَّلامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ هُوَ وَلِيُّهُمْ بِما كانُوا يَعْمَلُونَ»(۱۲۷)

التوبه: «يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَ رِضْوانٍ وَ جَنَّاتٍ لَهُمْ فِيها نَعِيمٌ مُقِيمٌ* خالِدِينَ فِيها أَبَداً إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ»(۲۱-۲۲) (و قال تعالى): «وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ

جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها وَ مَساکِنَ طَیِّبَةً فِی جَنَّاتِ عَدْنٍ وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَکْبَرُ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ»(۷۲) (و قال): «أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ»(۸۹) (و قال): «رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ وَ أَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی تَحْتَهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ»(۱۰۰)

یونس: «إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ یَهْدِیهِمْ رَبُّهُمْ بِإِیمانِهِمْ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ فِی جَنَّاتِ النَّعِیمِ *دَعْواهُمْ فِیها سُبْحانَکَ اللَّهُمَّ وَ تَحِیَّتُهُمْ فِیها سَلامٌ وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ»(۹-۱۰)

هود: «إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ أَخْبَتُوا إِلی رَبِّهِمْ أُولئِکَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمْ فِیها خالِدُونَ»(۲۳)

الرعد: «وَ الَّذِینَ صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَ أَقامُوا الصَّلاهَ وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِیَةً وَ یَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَهِ السَّیِّئَهَ أُولئِکَ لَهُمْ عُقْبَی الدَّارِ* جَنَّاتُ عَدْنٍ یَدْخُلُونَها وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّیَّاتِهِمْ وَ الْمَلائِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ *سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ»(۲۲-۲۴) (و قال سبحانه): «الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ»(۲۹) (و قال سبحانه): «مَثَلُ الْجَنَّهِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ أُکُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها تِلْکَ عُقْبَی الَّذِینَ اتَّقَوْا وَ عُقْبَی الْکافِرِینَ النَّارُ»(۳۵) (و قال تعالی): «وَ سَیَعْلَمُ الْکُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَی الدَّارِ»(۴۲)

إبراهیم: «وَ أُدْخِلَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِیَّتُهُمْ فِیها سَلامٌ»(۲۳)

الحجر: «إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ *ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِینَ* وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْواناً عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ *لا یَمَسُّهُمْ فِیها نَصَبٌ وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجِینَ»(۴۵-۴۸)

النحل: «وَ لَدارُ الْآخِرَهِ خَیْرٌ وَ لَنِعْمَ دارُ الْمُتَّقِینَ* جَنَّاتُ عَدْنٍ یَدْخُلُونَها تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ لَهُمْ فِیها ما یَشاؤُنَ کَذلِکَ یَجْزِی اللَّهُ الْمُتَّقِینَ* الَّذِینَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلائِکَهُ طَیِّبِینَ یَقُولُونَ سَلامٌ عَلَیْکُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»(۳۰-۳۲)

الکهف: «وَ يُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً حَسَناً *ماكِثِينَ فِيهِ أَبَداً»(۲-۳) (و قال تعالى): «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ إِنَّا لا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا *أُولئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ يَلْبَسُونَ ثِياباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيها عَلَى الْأَرائِكِ نِعْمَ الثَّوابُ وَ حَسُنَتْ مُرْتَفَقاً»(۳۰-۳۱) (و قال تعالى): «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ كانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا *خالِدِينَ فِيها لا يَبْغُونَ عَنْها حِوَلًا»(۱۰۷-۱۰۸)

مريم: «إِلَّا مَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً فَأُولئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَ لا يُظْلَمُونَ شَيْئاً* جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِى وَعَدَ الرَّحْمنُ عِبادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا *لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً إِلَّا سَلاماً وَ لَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيها بُكْرَةً وَ عَشِيًّا* تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِى نُورِثُ مِنْ عِبادِنا مَنْ كانَ تَقِيًّا»(۶۰-۶۳)

طه: «وَ مَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِناً قَدْ عَمِلَ الصَّالِحاتِ فَأُولئِكَ لَهُمُ الدَّرَجاتُ الْعُلى* جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ ذلِكَ جَزاءُ مَنْ تَزَكَّى»(۷۵-۷۶)

الحج: «إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ»(۱۴) (و قال تعالى): «إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فِيها حَرِيرٌ* وَ هُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَ هُدُوا إِلى صِراطِ الْحَمِيدِ»(۲۳-۲۴) (و قال سبحانه): «فَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ»(۵۰) (و قال تعالى): «فَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ»(۵۶) (و قال سبحانه): «وَ الَّذِينَ هاجَرُوا فِى سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ ماتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقاً حَسَناً وَ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ* لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ»(۵۸-۵۹)

المؤمنين: «أُولئِكَ هُمُ الْوارِثُونَ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۱۰-۱۱)

الفرقان: «قُلْ أَ ذلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كانَتْ لَهُمْ جَزاءً وَ مَصِيراً* لَهُمْ فِيها ما يَشاؤُنَ خالِدِينَ كانَ عَلى رَبِّكَ وَعْداً مَسْؤُلًا»(۱۵-۱۶) (و قال

تعالى): «أَوْلئِکَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَهَ بِما صَبَرُوا وَ يُلَقَّوْنَ فِيها تَحِيَّهً وَ سَلاماً *خالِدِينَ فِيها حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَ مُقاماً»(٧٥-٧٦)

العنکبوت: «وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّهِ غُرَفاً تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها نِعْمَ أَجْرُ الْعامِلِينَ»(٥٨)

لقمان: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ* خالِدِينَ فِيها وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَکِيمُ»(٨-٩)

التنزيل: «فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما کانُوا يَعْمَلُونَ»(١٧) (و قال تعالى): «أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوى نُزُلًا بِما کانُوا يَعْمَلُونَ»(١٩)

الأحزاب: «وَ کانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيماً* تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلامٌ وَ أَعَدَّ لَهُمْ أَجْراً کَرِيماً»(٤٣-٤٤)

سبأ: «إِلَّا مَنْ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً فَأُولئِکَ لَهُمْ جَزاءُ الضِّعْفِ بِما عَمِلُوا وَ هُمْ فِی الْغُرُفاتِ آمِنُونَ»(٣٧)

فاطر: «جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فِيها حَرِيرٌ* وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ شَکُورٌ* الَّذِی أَحَلَّنا دارَ الْمُقامَهِ مِنْ فَضْلِهِ لا يَمَسُّنا فِيها نَصَبٌ وَ لا يَمَسُّنا فِيها لُغُوبٌ»(٣٣-٣٥)

يس: «إِنَّ أَصْحابَ الْجَنَّهِ الْيَوْمَ فِی شُغُلٍ فاکِهُونَ* هُمْ وَ أَزْواجُهُمْ فِی ظِلالٍ عَلَى الْأَرائِکِ مُتَّکِؤُنَ* لَهُمْ فِيها فاکِهَهٌ وَ لَهُمْ ما يَدَّعُونَ* سَلامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ»(٥٥-٥٨)

الصافات: «إِلَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ *أُولئِکَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ* فَواکِهُ وَ هُمْ مُکْرَمُونَ* فِی جَنَّاتِ النَّعِيمِ *عَلى سُرُرٍ مُتَقابِلِينَ* يُطافُ عَلَيْهِمْ بِکَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ *بَيْضاءَ لَذَّهٍ لِلشَّارِبِينَ* لا فِيها غَوْلٌ وَ لا هُمْ عَنْها يُنْزَفُونَ* وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ عِينٌ* کَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَکْنُونٌ *فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُونَ* قالَ قائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّی کانَ لِی قَرِينٌ* يَقُولُ أَ إِنَّکَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ *أَ إِذا مِتْنا وَ کُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَدِينُونَ*

قالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ* فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِی سَواءِ الْجَحِيمِ *قالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِ* وَ لَوْ لا نِعْمَةُ رَبِّی لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ* أَ فَما نَحْنُ بِمَيِّتِينَ *إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولى وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ* إِنَّ هذا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ* لِمِثْلِ هذا فَلْيَعْمَلِ الْعامِلُونَ»(۴۰-۶۱)

ص: «وَ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ* جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوابُ* مُتَّكِئِينَ فِيها يَدْعُونَ فِيها بِفاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَ شَرابٍ* وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ أَتْرابٌ* هذا ما تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسابِ* إِنَّ هذا لَرِزْقُنا ما لَهُ مِنْ نَفادٍ»(۴۹-۵۴)

الزمر: «لكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِها غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَعْدَ اللَّهِ لا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعادَ»(۲۰) (و قال سبحانه): «لَهُمْ ما يَشاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذلِكَ جَزاءُ الْمُحْسِنِينَ»(۳۴) (قال تعالی نقلا عن الذين يحملون العرش و من حوله): «رَبَّنا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِی وَعَدْتَهُمْ وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* وَ قِهِمُ السَّيِّئاتِ وَ مَنْ تَقِ السَّيِّئاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»(۸-۹) (و قال تعالی): «وَ مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيها بِغَيْرِ حِسابٍ»(۴۰)

السجده: «إِنَّ الَّذِينَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلائِكَةُ أَلَّا تَخافُوا وَ لا تَحْزَنُوا وَ أَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِی كُنْتُمْ تُوعَدُونَ* نَحْنُ أَوْلِياؤُكُمْ فِی الْحَياةِ الدُّنْيا وَ فِی الْآخِرَةِ وَ لَكُمْ فِيها ما تَشْتَهِی أَنْفُسُكُمْ وَ لَكُمْ فِيها ما تَدَّعُونَ* نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ»(۳۰-۳۲)

الزخرف: «الَّذِينَ آمَنُوا بِآياتِنا وَ كانُوا مُسْلِمِينَ* ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُكُمْ تُحْبَرُونَ *يُطافُ عَلَيْهِمْ بِصِحافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ أَكْوابٍ وَ فِيها ما تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَ أَنْتُمْ فِيها خالِدُونَ *وَ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِی أُورِثْتُمُوها بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* لَكُمْ فِيها فاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْها تَأْكُلُونَ»(۶۹-۷۳)

الدخان: «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِی مَقامٍ أَمِينٍ* فِی جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ* يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ مُتَقابِلِينَ* كَذلِكَ وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِينٍ* يَدْعُونَ فِيها بِكُلِّ فاكِهَةٍ

آمِنِینَ *لا یَذُوقُونَ فِیهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَهَ الْأُولی وَ وَقاهُمْ عَذابَ الْجَحِیمِ* فَضْلًا مِنْ رَبِّکَ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ»(۵۱-۵۷)

الأحقاف: «إِنَّ الَّذِینَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا فَلا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ* أُولئِکَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ خالِدِینَ فِیها جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ»(۱۳-۱۴) (و قال تعالی فی أصحاب الجنه): «وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِی کانُوا یُوعَدُونَ»(۱۶)

محمد: «وَ یُدْخِلُهُمُ الْجَنَّهَ عَرَّفَها لَهُمْ»(۶) (و قال سبحانه): «إِنَّ اللَّهَ یُدْخِلُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ»(۱۲) (و قال تعالی): «مَثَلُ الْجَنَّهِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِیها أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَیْرِ آسِنٍ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ یَتَغَیَّرْ طَعْمُهُ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّهٍ لِلشَّارِبِینَ وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّی وَ لَهُمْ فِیها مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ وَ مَغْفِرَهٌ مِنْ رَبِّهِمْ»(۱۵)

الفتح: «وَ مَنْ یُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ مَنْ یَتَوَلَّ یُعَذِّبْهُ عَذاباً أَلِیماً»(۱۷)

ق: «وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّهُ لِلْمُتَّقِینَ غَیْرَ بَعِیدٍ* هذا ما تُوعَدُونَ لِکُلِّ أَوَّابٍ حَفِیظٍ *مَنْ خَشِیَ الرَّحْمنَ بِالْغَیْبِ وَ جاءَ بِقَلْبٍ مُنِیبٍ* ادْخُلُوها بِسَلامٍ ذلِکَ یَوْمُ الْخُلُودِ* لَهُمْ ما یَشاؤُنَ فِیها وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ»(۳۱-۳۵)

الذاریات: «إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ عُیُونٍ *آخِذِینَ ما آتاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ کانُوا قَبْلَ ذلِکَ مُحْسِنِینَ»(۱۵-۱۶) (و قال سبحانه): «وَ فِی السَّماءِ رِزْقُکُمْ وَ ما تُوعَدُونَ»(۲۲)

الطور: «إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ وَ نَعِیمٍ *فاکِهِینَ بِما آتاهُمْ رَبُّهُمْ وَ وَقاهُمْ رَبُّهُمْ عَذابَ الْجَحِیمِ *کُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِیئاً بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *مُتَّکِئِینَ عَلی سُرُرٍ مَصْفُوفَهٍ وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِینٍ *وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ اتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّیَّتُهُمْ بِإِیمانٍ أَلْحَقْنا بِهِمْ ذُرِّیَّتَهُمْ وَ ما أَلَتْناهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَیْ ءٍ کُلُّ امْرِئٍ بِما کَسَبَ رَهِینٌ* وَ أَمْدَدْناهُمْ بِفاکِهَهٍ وَ لَحْمٍ مِمَّا یَشْتَهُونَ* یَتَنازَعُونَ فِیها کَأْساً لا لَغْوٌ فِیها وَ لا تَأْثِیمٌ *وَ یَطُوفُ عَلَیْهِمْ غِلْمانٌ لَهُمْ کَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَکْنُونٌ* وَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلی بَعْضٍ یَتَساءَلُونَ* قالُوا إِنَّا کُنَّا قَبْلُ فِی

أَهْلِنا مُشْفِقِينَ *فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنا وَ وَقانا عَذابَ السَّمُومِ *إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ»(۱۷-۲۸)

القمر: «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ* فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ»(۵۴-۵۵)

الرحمن: «وَ لِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ جَنَّتانِ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* ذَواتا أَفْنانٍ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* فِيهِما عَيْنانِ تَجْرِيانِ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* فِيهِما مِنْ كُلِّ فاكِهَةٍ زَوْجانِ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* مُتَّكِئِينَ عَلى فُرُشٍ بَطائِنُها مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَ جَنَى الْجَنَّتَيْنِ دانٍ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* فِيهِنَّ قاصِراتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *كَأَنَّهُنَّ الْياقُوتُ وَ الْمَرْجانُ*فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* مُدْهامَّتانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* فِيهِما عَيْنانِ نَضَّاخَتانِ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فِيهِما فاكِهَةٌ وَ نَخْلٌ وَ رُمَّانٌ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* فِيهِنَّ خَيْراتٌ حِسانٌ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِي الْخِيامِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ* فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ* مُتَّكِئِينَ عَلى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَ عَبْقَرِيٍّ حِسانٍ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ»(۴۶-۷۷)

الواقعه: «وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ* أُولئِكَ الْمُقَرَّبُونَ* فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ* ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ *وَ قَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ* عَلى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ* مُتَّكِئِينَ عَلَيْها مُتَقابِلِينَ* يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ* بِأَكْوابٍ وَ أَبارِيقَ وَ كَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ* لا يُصَدَّعُونَ عَنْها وَ لا يُنْزِفُونَ* وَ فاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ* وَ لَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ* وَ حُورٌ عِينٌ *كَأَمْثالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ *جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ *لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً وَ لا تَأْثِيماً* إِلَّا قِيلًا سَلاماً سَلاماً* وَ أَصْحابُ الْيَمِينِ* ما أَصْحابُ الْيَمِينِ *فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ* وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ *وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ *وَ ماءٍ مَسْكُوبٍ *وَ فاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ *لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ* وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ* إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً *فَجَعَلْناهُنَّ أَبْكاراً *عُرُباً أَتْراباً *لِأَصْحابِ الْيَمِينِ *ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ* وَ ثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ»(۱۰-۴۰)

الحدید: «سابِقُوا إِلی مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّکَمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُها کَعَرْضِ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ»(۲۱)

المجادله: «وَ یُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ»(۲۲)

الحشر: «لا یَسْتَوِی أَصْحابُ النَّارِ وَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمُ الْفائِزُونَ»(۲۰)

الصف: «وَ یُدْخِلْکُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ مَساکِنَ طَیِّبَةً فِی جَنَّاتِ عَدْنٍ ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ»(۱۲)

التغابن: «وَ یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ»(۹)

الطلاق: «وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَ یَعْمَلْ صالِحاً یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقاً»(۱۱)

الملک: «إِنَّ الَّذِینَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَیْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ کَبِیرٌ»(۱۲)

المعارج: «أُولئِکَ فِی جَنَّاتٍ مُکْرَمُونَ»(۳۵) (و قال تعالی): «أَ یَطْمَعُ کُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ یُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِیمٍ *کَلَّا»(۳۸-۳۹)

الدهر: «إِنَّ الْأَبْرارَ یَشْرَبُونَ مِنْ کَأْسٍ کانَ مِزاجُها کافُوراً* عَیْناً یَشْرَبُ بِها عِبادُ اللَّهِ یُفَجِّرُونَها تَفْجِیراً»(۵-۶) (و قال تعالی): «وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا جَنَّةً وَ حَرِیراً *مُتَّکِئِینَ فِیها عَلَی الْأَرائِکِ لا یَرَوْنَ فِیها شَمْساً وَ لا زَمْهَرِیراً* وَ دانِیَةً عَلَیْهِمْ ظِلالُها وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِیلًا *وَ یُطافُ عَلَیْهِمْ بِآنِیَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَکْوابٍ کانَتْ قَوارِیرَا* قَوارِیرَا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوها تَقْدِیراً *وَ یُسْقَوْنَ فِیها کَأْساً کانَ مِزاجُها زَنْجَبِیلًا* عَیْناً فِیها تُسَمَّی سَلْسَبِیلًا *وَ یَطُوفُ عَلَیْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ *إِذا رَأَیْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً *وَ إِذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَ مُلْکاً کَبِیراً *عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ وَ حُلُّوا أَساوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً* إِنَّ هذا کانَ لَکُمْ جَزاءً وَ کانَ سَعْیُکُمْ مَشْکُوراً»(۱۲-۲۲)

المرسلات: «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِی ظِلالٍ وَ عُيُونٍ* وَ فَواكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ *كُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِيئاً بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* إِنَّا كَذلِكَ نَجْزِی الْمُحْسِنِينَ* وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ»(۴۱-۴۵)

النبأ: «إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفازاً* حَدائِقَ وَ أَعْناباً *وَ كَواعِبَ أَتْراباً* وَ كَأْساً دِهاقاً *لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً وَ لا كِذَّاباً* جَزاءً مِنْ رَبِّكَ عَطاءً حِساباً»(۳۱-۳۶)

النازعات: «وَ أَمَّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوى* فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوى»(۴۰-۴۱)

المطففين: «إِنَّ الْأَبْرارَ لَفِی نَعِيمٍ* عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ* تَعْرِفُ فِی وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ *يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ خِتامُهُ مِسْكٌ وَ فِی ذلِكَ فَلْيَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ* وَ مِزاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ *عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ* إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ* وَ إِذا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغامَزُونَ *وَ إِذَا انْقَلَبُوا إِلى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ* وَ إِذا رَأَوْهُمْ قالُوا إِنَّ هؤُلاءِ لَضالُّونَ *وَ ما أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حافِظِينَ* فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ *عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ* هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ ما كانُوا يَفْعَلُونَ»(۲۲-۳۶)

البروج: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ ذلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ»(۱۱)

الغاشیه: «فِی جَنَّةٍ عالِيَةٍ* لا تَسْمَعُ فِيها لاغِيَةً* فِيها عَيْنٌ جارِيَةٌ* فِيها سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ* وَ أَكْوابٌ مَوْضُوعَةٌ* وَ نَمارِقُ مَصْفُوفَةٌ* وَ زَرابِيُّ مَبْثُوثَةٌ»(۱۰-۱۶)

الفجر: «يا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ *ارْجِعِی إِلى رَبِّكِ راضِيَةً مَرْضِيَّةً *فَادْخُلِی فِی عِبادِی* وَ ادْخُلِی جَنَّتِی»(۲۷-۳۰)

التین: «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ»(۶)

البینه: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ* جَزاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ»(۷-۸)

lt;meta info="- « وَ بَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ كُلَّما رُزِقُوا مِنْها مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقاً قالُوا هذَا الَّذِی رُزِقْنا مِنْ قَبْلُ وَ أُتُوا بِهِ مُتَشابِهاً وَ لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ هُمْ فِيها خالِدُونَ» - . بقره / ۲۵ - {و کسانی را که ایمان آورده اند و کارهای شایسته انجام داده اند، مژده ده که ایشان را باغهایی خواهد بود که از زیر [درختان] آنها جویها روان است. هر گاه میوه ای از آن روزیِ ایشان شود، می گویند: این همان است که پیش از این [نیز] روزیِ ما بوده. و مانند آن [نعمتها] برای آنها آورده شود؛ و در آنجا همسرانی پاکیزه خواهند داشت؛ و در آنجا جاودانه بمانند.}

- «وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيها خالِدُونَ» - . بقره / ۸۲ - {و کسانی که ایمان آورده، و کارهای شایسته کرده اند، آنان اهل بهشتند، و در آن جاودان خواهند ماند.}

- «وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ * بَلى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُون» - . بقره / ۱۱۱- ۱۱۲ -

ص: ۷۱

{و گفتند: «هرگز کسی به بهشت درنیاید، مگر آنکه یهودی یا ترسا باشد.» این آرزوهای [واهیِ] ایشان است. بگو: «اگر راست می گویید، دلیل خود را بیاورید.» آری، هر کس که خود را با تمام وجود، به خدا تسلیم کند و نیکوکار باشد، پس مزد وی پیش پروردگار اوست، و بیمی بر آنان نیست، و غمگین نخواهند شد.}

- «قُلْ أَ أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِباد» - . آل عمران / ۱۵ -

{بگو: آیا شما را به بهتر از اینها خبر دهم؟ برای کسانی که تقوا پیشه کرده اند، نزد پروردگارشان باغهایی است که از زیر [درختانِ] آنها نهرها روان است؛ در آن جاودانه بمانند، و همسرانی پاکیزه و [نیز] خشنودی خدا [را دارند]، و خداوند به [امور] بندگان [خود] بیناست.}

- «وَ سارِعُوا إِلى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ» - . آل عمران / ۱۳۳ - {برای نیل به آمرزشی از پروردگار خود، و بهشتی که پهنایش [به قدر] آسمانها و زمین است [و] برای پرهیزگاران آماده شده است، بشتابید.}

- « أُولئِكَ جَزاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ جَنَّاتٌ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ نِعْمَ أَجْرُ الْعامِلِينَ» - . آل عمران / ۱۳۶ -

{آنان، پاداششان آمرزشی از جانب پروردگارشان، و بوستانهایی است که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است. جاودانه در آن بمانند، و پاداش اهل عمل چه نیکوست.}

- « لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ وَ لَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ ثَواباً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوابِ» - . آل عمران / ۱۹۵ - {بدیهایشان را از آنان می زدایم، و آنان را در باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرها روان است درمی آورم؛ [این]

پاداشی است از جانب خدا و پاداش نیکو نزد خداست.}

- « لكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرار» - . آل عمران / ۱۹۸ - {ولی کسانی که پروای پروردگارشان را پیشه ساخته اند باغهایی خواهند داشت که از زیر [درختانِ] آن نهرها روان است. در آنجا جاودانه بمانند؛ [این] پذیرایی از جانب خداست، و آنچه نزد خداست برای نیکان بهتر است.}

- « وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» - . نساء / ۱۳ -

{اینها احکام الهی است، و هر کس از خدا و پیامبر او اطاعت کند، وی را به باغهایی درآورد که از زیر [درختانِ] آن نهرها روان است. در آن جاودانه اند، و این همان کامیابی بزرگ است.}

- « وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ نُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا» - . نساء / ۵۷ - {و به زودی کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، در باغهایی که از زیر [درختانِ] آن نهرها روان است درآوریم. برای همیشه در آن جاودانند، و در آنجا همسرانی پاکیزه دارند، و آنان را در سایه ای پایدار درآوریم.}

- « وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَ مَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا» - . نساء / ۱۲۲ - {و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، به زودی آنان را در بوستانهایی که از زیر [درختان] آن، نهرها روان است درآوریم. همیشه در آن جاودانند. وعده خدا راست است و چه کسی در سخن، از خدا راستگوتر است.}

- « وَ مَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَ لا يُظْلَمُونَ نَقِيراً» - . نساء / ۱۲۴ -

{و کسانی که کارهای شایسته کنند -چه مرد باشند یا

آن- در حالی که مؤمن باشند، آنان داخل بهشت می شوند، و به قدر گودی پشت هسته خرمایی مورد ستم قرار نمی گیرند.}

- «وَ لَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ» - . مائده / ۱۲ - {و شما را به باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرها روان است در می آورم.}

- «وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتابِ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَكَفَّرْنا عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ وَ لَأَدْخَلْناهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ» - . مائده / ۶۵ - {و اگر اهل کتاب ایمان آورده و پرهیزگاری کرده بودند، قطعاً گناهانشان را می زدودیم و آنان را به بوستانهای پر نعمت درمی آوردیم.}

- «قالَ اللَّهُ هذا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» - . مائده / ۱۱۹ - {خدا فرمود: «این، روزی است که راستگویان را راستی شان سود بخشد.» برای آنان باغهایی است که از زیر [درختان] آن نهرها روان است. همیشه در آن جاودانند. خدا از آنان خشنود است و آنان [نیز] از او

خشنودند. این است رستگاری بزرگ.}

- «فَأَثابَهُمُ اللَّهُ بِما قالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها وَ ذلِکَ جَزاءُ الْمُحْسِنِینَ» - . مائده / ۸۵ - {پس به پاس آنچه گفتند، خدا به آنان باغهایی پاداش داد که از زیر [درختان] آن نهرها جاری است. در آن جاودانه می مانند، و این پاداش نیکوکاران است.}

- «لَهُمْ دارُ السَّلامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ هُوَ وَلِیُّهُمْ بِما کانُوا یَعْمَلُونَ» - .[۵] انعام / ۱۲۷ -

{برای آنان، نزد پروردگارشان سرای عافیت است، و به [پاداش] آنچه انجام می دادند، او یارشان خواهد بود.}

- «یُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَهٍ مِنْهُ وَ رِضْوانٍ وَ جَنَّاتٍ لَهُمْ فِیها نَعِیمٌ مُقِیمٌ * خالِدِینَ فِیها أَبَداً إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِیمٌ» - . توبه / ۲۱- ۲۲ - {پروردگارشان آنان را از جانب خود، به رحمت و خشنودی و باغهایی [در بهشت] که در آنها نعمتهایی پایدار دارند، مژده می دهد. جاودانه در آنها خواهند بود، در حقیقت، خداست که نزد او پاداشی بزرگ است.}

- «وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ

ص: ۷۲

جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها وَ مَساکِنَ طَیِّبَهً فِی جَنَّاتِ عَدْنٍ وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَکْبَرُ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ» - . توبه / ۷۲ -

{خداوند به مردان و زنان با ایمان باغهایی وعده داده است که از زیر [درختان] آن نهرها جاری است. در آن جاودانه خواهند بود، و [نیز] سراهایی پاکیزه در بهشتهای جاودان [به آنان وعده داده است] و خشنودی خدا بزرگتر است. این است همان کامیابی بزرگ.}

- «أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ» - . توبه / ۸۹ - {خدا برای آنان باغهایی آماده کرده است که از زیر [درختان] آن نهرها روان است، و در آن جاودانه اند. این همان رستگاری بزرگ است.}

- «رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ وَ أَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی تَحْتَهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ» - . توبه / ۱۰۰ - {خدا از ایشان خشنود و آنان [نیز] از او خشنودند، و برای آنان باغهایی آماده کرده که از زیر [درختان] آن نهرها روان است. همیشه در آن جاودانه اند. این است همان کامیابی بزرگ.}

- «إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ یَهْدِیهِمْ رَبُّهُمْ بِإِیمانِهِمْ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ فِی جَنَّاتِ النَّعِیمِ * دَعْواهُمْ فِیها سُبْحانَکَ اللَّهُمَّ وَ تَحِیَّتُهُمْ فِیها سَلامٌ وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ» - .[۴] یونس /

۱۰ -۹ - {کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، پروردگارشان به پاس ایمانشان آنان را هدایت می کند به

باغهای [پُر ناز و] نعمت، که از زیر [پای] آنان نهرها روان خواهد بود [در خواهند آمد]. نیایش آنان در آنجا سبحانک اللّهم [=خدایا! تو پاک و منزّهی] و درودشان در آنجا سلام است، و پایان نیایش آنان این است که ستایش ویژه پروردگار جهانیان است.}

- «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ أَخْبَتُوا إِلى رَبِّهِمْ أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمْ فِيها خالِدُونَ» - . هود / ۲۳ - {بی گمان کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده و [با فروتنی] به سوی پروردگارشان آرام یافتند، آنان اهل بهشتند و در آن جاودانه خواهند بود.}

- «وَ الَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَ أَقامُوا الصَّلاهَ وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِيَهً وَ يَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَهِ السَّيِّئَهَ أُولئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ * جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ وَ الْمَلائِكَهُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بابٍ سَلامٌ عَلَيْكُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ» - . رعد / ۲۲- ۲۴ - {و کسانی که برای طلب خشنودی پروردگارشان شکیبایی کردند و نماز برپا داشتند و از آنچه روزیشان دادیم، نهان و آشکارا انفاق کردند، و بدی را با نیکی می زدایند، ایشان راست فرجام خوش سرای باقی. [همان] بهشتهای عدن که آنان با پدرانشان و همسرانشان و فرزندانشان که درستکارند در آن داخل می شوند، و فرشتگان از هر دری بر آنان درمی آیند. [و به آنان می گویند: درود بر شما به [پاداش] آنچه صبر کردید. راستی چه نیکوست فرجام آن سرای.}

- «الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبى لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ» - . رعد / ۲۹ -

{کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، خوشا به حالشان، و خوش سرانجامی دارند.}

- «مَثَلُ الْجَنَّهِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ أُكُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ عُقْبَى الْكافِرِينَ النَّارُ» - . رعد / ۳۵ - {وصف بهشتی که به پرهیزگاران وعده داده شده [این است که] از زیر [درختان] آن نهرها روان است. میوه و سایه اش

پایدار است. این است فرجام کسانی که پرهیزگاری کرده اند و فرجام کافران آتش [دوزخ] است.}

- «وَ سَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ» - . رعد / ۴۲ - {و به زودی کافران بدانند که فرجام آن سرای از کیست.}

- «وَ أُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ» - . ابراهیم / ۲۳ - {و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند به بهشتهایی درآورده می شوند که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است که به اذن پروردگارشان در آنجا جاودانه به سر می برند، و درودشان در آنجا سلام است.}

- «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ * ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِينَ * وَ نَزَعْنا ما فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْواناً عَلى سُرُرٍ مُتَقابِلِينَ * لا يَمَسُّهُمْ فِيها نَصَبٌ وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجِينَ» - . حجر / ۴۵- ۴۸ -

{بی گمان، پرهیزگاران در باغها و چشمه سارانند. [به آنان گویند:] «با سلامت و ایمنی در آنجا داخل شوید.» و آنچه کینه [و

شائبه های نفسانی] در سینه های آنان است برکَنیم؛ برادرانه بر تختهایی روبروی یکدیگر نشسته اند. نه رنجی در آنجا به آنان می رسد و نه از آنجا بیرون رانده می شوند.}

- «وَ لَدارُ الْآخِرَهِ خَيْرٌ وَ لَنِعْمَ دارُ الْمُتَّقِينَ * جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ لَهُمْ فِيها ما يَشاؤُنَ كَذلِكَ يَجْزِى اللَّهُ الْمُتَّقِينَ * الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلائِكَهُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» - . نحل / ۳۰ - ۳۲ -

ص: ۷۳

{و قطعاً سرای آخرت بهتر است، و چه نیکوست سرای پرهیزگاران: بهشتهای عدن که در آن داخل می شوند؛ رودها از زیر [درختان] آنها روان است؛ در آنجا هر چه بخواهند برای آنان [فراهم] است. خدا این گونه پرهیزگاران را پاداش می دهد.همان کسانی که فرشتگان

جانشان را -در حالی که پاکند- می ستانند [و به آنان] می گویند: درود بر شما باد، به [پاداش] آنچه انجام می دادید به بهشت درآیید.}

- «وَ يُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً حَسَناً * ماكِثِينَ فِيهِ أَبَداً» - . کهف / ۲- ۳ - {و مؤمنانی را که کارهای شایسته می کنند نوید بخشد که برای آنان پاداشی نیکوست. در حالی که جاودانه در آن [بهشت] ماندگار خواهند بود.}

- «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ إِنَّا لا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا * أُولئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ يَلْبَسُونَ ثِياباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيها عَلَى الْأَرائِكِ نِعْمَ الثَّوابُ وَ حَسُنَتْ مُرْتَفَقاً» - . کهف / ۳۱ -۳۰ - {کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند [بدانند که] ما پاداش کسی را که نیکوکاری کرده است تباه نمی کنیم. آنانند که بهشت های عدن به ایشان اختصاص دارد که از زیر [قصرها]شان جویبارها روان است. در آنجا با دستبندهایی از طلا آراسته می شوند و جامه هایی سبز از پرنیان نازک و حریر ستبر می پوشند. در آنجا بر سریرها تکیه می زنند. چه خوش پاداش و نیکو تکیه گاهی.}

- «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ كانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا خالِدِينَ فِيها لا يَبْغُونَ عَنْها حِوَلًا» - . کهف / ۱۰۷- ۱۰۸ -

{بی گمان کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، باغهای فردوس جایگاه پذیرایی آنان است. جاودانه در آن خواهند بود، و از آنجا درخواست انتقال نمی کنند.}

- «إِلَّا مَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً فَأُولئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ وَ لا يُظْلَمُونَ شَيْئاً * جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِى وَعَدَ الرَّحْمنُ عِبادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا * لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً إِلَّا سَلاماً وَ لَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيها بُكْرَهً وَ عَشِيًّا * تِلْكَ الْجَنَّهُ الَّتِى نُورِثُ مِنْ عِبادِنا مَنْ كانَ تَقِيًّا» - . مریم / ۶۰- ۶۳ -

{مگر آنان که توبه کرده و ایمان آورده و کار شایسته انجام دادند، که آنان به بهشت درمی آیند و ستمی بر ایشان نخواهد

رفت. باغهای جاودانی که [خدای] رحمان به بندگانش در جهان ناپیدا وعده داده است. در حقیقت، وعده او انجام شدنی است. در آنجا سخن بیهوده ای نمی شنوند، جز درود. و روزی شان صبح و شام در آنجا [آماده] است. ین همان بهشتی است که به هر یک از بندگان ما که پرهیزگار باشند به میراث می دهیم.}

- «وَ مَنْ یَأْتِهِ مُؤْمِناً قَدْ عَمِلَ الصَّالِحاتِ فَأُولئِکَ لَهُمُ الدَّرَجاتُ الْعُلی * جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها وَ ذلِکَ جَزاءُ مَنْ تَزَکَّی» - . طه / ۷۵- ۷۶ - {و هر که مؤمن به نزد او رود، در حالی که کارهای شایسته انجام داده باشد، برای آنان درجات والا خواهد بود: بهشتهای عدن که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است. جاودانه در آن می مانند، و این است پاداش کسی که به پاکی گراید.}

- «إِنَّ اللَّهَ یُدْخِلُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ» - . حج / ۱۴ - {بی گمان، خدا کسانی را که گرویده و کارهای شایسته کرده اند به باغهایی درمی آورَد که از زیر [درختان] آن رودبارها روان است.}

- «إِنَّ اللَّهَ یُدْخِلُ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ یُحَلَّوْنَ فِیها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فِیها حَرِیرٌ * وَ هُدُوا إِلَی الطَّیِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَ هُدُوا إِلی صِراطِ الْحَمِیدِ» - . حج / ۲۳- ۲۴ - {خدا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند در باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرها روان است درمی آورد. در آنجا با دستبندهایی از طلا و مروارید آراسته می شوند، و لباسشان در آنجا از پرنیان است. و به گفتار پاک هدایت می شوند و به سوی راه [خدای] ستوده هدایت می گردند.}

- «فَالَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ کَرِیمٌ» - . حج / ۵۰ -

{پس آنان که گرویده و کارهای شایسته کرده اند، آمرزش و روزی نیکو برای ایشان خواهد بود.}

- «فَالَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فِی جَنَّاتِ النَّعِیمِ» - . حج / ۵۶ - {کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند در باغهای پرناز و نعمت خواهند بود.}

- «وَ الَّذِینَ هاجَرُوا فِی سَبِیلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ ماتُوا لَیَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقاً حَسَناً وَ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَیْرُ الرَّازِقِینَ * لَیُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا یَرْضَوْنَهُ وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَلِیمٌ حَلِیمٌ» - . حج / ۵۸- ۵۹ -

{و آنان که در راه خدا مهاجرت کرده، و آنگاه کشته شده یا مرده اند، قطعاً خداوند به آنان رزقی نیکو می بخشد و راستی این خداست که بهترین روزی دهندگان است. آنان را به جایگاهی که آن را می پسندند درخواهد آورد، و شک نیست که خداوند دانایی بردبار است.}

- «أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ * الَّذِینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِیها خالِدُونَ» - . مومنون / ۱۰- ۱۱ - {آنانند که خود وارثانند همانان که بهشت را به ارث می برند و در آنجا جاودان می مانند.}

- «قُلْ أَ ذلِکَ خَیْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ کانَتْ لَهُمْ جَزاءً وَ مَصِیراً * لَهُمْ فِیها ما یَشاؤُنَ خالِدِینَ کانَ عَلی رَبِّکَ وَعْداً

مَسْؤُلًا» - . فرقان / ۱۵- ۱۶ -

ص: ۷۴

{بگو: «آیا این [عقوبت] بهتر است یا بهشت جاویدان که به پرهیزگاران وعده داده شده است که پاداش و سرانجام آنان است؟» جاودانه هر چه بخواهند در آنجا دارند. پروردگار تو مسؤول [تحقق] این وعده است.}

- «أُوْلئِکَ یُجْزَوْنَ الْغُرْفَهَ بِما صَبَرُوا وَ یُلَقَّوْنَ فِیها تَحِیَّهً وَ سَلاماً * خالِدِینَ فِیها حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَ مُقاماً» - .[۵] فرقان / ۷۵- ۷۶ -

{اینانند که به [پاس] آنکه صبر کردند، غرفه[های بهشت را] پاداش خواهند یافت و در آنجا با سلام و درود مواجه خواهند شد. در آنجا، جاودانه خواهند ماند. چه خوش قرارگاه و مقامی.}

- «وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّهِ غُرَفاً تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها نِعْمَ أَجْرُ الْعامِلِینَ» - . عنکبوت / ۵۸ -

{و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، قطعاً آنان را در غرفه هایی از بهشت جای می دهیم که از زیر آنها جویها روان است، جاودان در آنجا خواهند بود؛ چه نیکوست پاداش عمل کنندگان.}

- « إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِیمِ * خالِدِینَ فِیها وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَ هُوَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ» - . لقمان / ۸- ۹ - {در حقیقت، کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، باغهای پرنعمت خواهند داشت، که در آن جاودان می مانند؛ وعده خداست که حقّ است و هموست شکست ناپذیر سنجیده کار.}

- « فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ» - . سجده / ۱۷ - {هیچ کس نمی داند چه چیز از آنچه روشنی بخش دیدگان است به [پاداش] آنچه انجام می دادند برای آنان پنهان شده است.}

- « أَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوی نُزُلًا بِما کانُوا یَعْمَلُونَ» - . سجده / ۱۹ - {اما کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، به [پاداش] آنچه انجام می دادند در باغ هایی که در آن جایگزین می شوند، پذیرایی می گردند.}

- «وَ کانَ بِالْمُؤْمِنِینَ رَحِیماً تَحِیَّتُهُمْ یَوْمَ یَلْقَوْنَهُ سَلامٌ وَ أَعَدَّ لَهُمْ أَجْراً کَرِیماً» - . احزاب / ۴۳- ۴۴ - {و به مؤمنان همواره مهربان است. درودشان -روزی که دیدارش کنند- سلام خواهد بود، و برای آنان پاداشی نیکو آماده کرده است.}

- «إِلَّا مَنْ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً فَأُولئِکَ لَهُمْ جَزاءُ الضِّعْفِ بِما عَمِلُوا وَ هُمْ فِی الْغُرُفاتِ آمِنُونَ» - . سبا / ۳۷ -

{مگر کسانی که ایمان آورده و کار شایسته کرده باشند. پس برای آنان دو برابر آنچه انجام داده اند پاداش است و آنها در غرفه ها[ی بهشتی] آسوده خاطر خواهند بود.}

- «جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فِيها حَرِيرٌ * وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ شَكُورٌ * الَّذِی أَحَلَّنا دارَ الْمُقامَهِ مِنْ فَضْلِهِ لا يَمَسُّنا فِيها نَصَبٌ وَ لا يَمَسُّنا فِيها لُغُوبٌ» - . فاطر / ۳۳- ۳۵ - {[در] بهشتهای همیشگی [که] به آنها درخواهندآمد. در آنجا با دستبندهایی از زر و مروارید زیور یابند و در آنجا جامه شان پَرنیان خواهد بود. و می گویند: «سپاس خدایی را که اندوه را از ما بزدود، به راستی پروردگار ما آمرزنده [و] حق شناس است؛ همان [خدایی] که ما را به فضل خویش در سرای ابدی جای داد. در اینجا رنجی به ما نمی رسد و در اینجا درماندگی به ما دست نمی دهد.»}

- «إِنَّ أَصْحابَ الْجَنَّهِ الْيَوْمَ فِی شُغُلٍ فاكِهُونَ * هُمْ وَ أَزْواجُهُمْ فِی ظِلالٍ عَلَى الْأَرائِكِ مُتَّكِؤُنَ * لَهُمْ فِيها فاكِهَهٌ وَ لَهُمْ ما يَدَّعُونَ * سَلامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ» - . يس ۵۵- ۵۸ - {در این روز، اهل بهشت کار و باری خوش در پیش دارند. آنها با همسرانشان در زیر سایه ها بر تختها تکیه می زنند. در آنجا برای آنها [هر گونه] میوه است و هر چه دلشان بخواهد. از جانب پروردگار[ی] مهربان [به آنان] سلام گفته می شود.}

- «إِلَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ * أُولئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ * فَواكِهُ وَ هُمْ مُكْرَمُونَ * فِی جَنَّاتِ النَّعِيمِ * عَلى سُرُرٍ مُتَقابِلِينَ * يُطافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ * بَيْضاءَ لَذَّهٍ لِلشَّارِبِينَ * لا فِيها غَوْلٌ وَ لا هُمْ عَنْها يُنْزَفُونَ * وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ عِينٌ * كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ * فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُونَ * قالَ قائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّی كانَ لِی قَرِينٌ * يَقُولُ أَ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ * أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَدِينُونَ

ص: ۷۵

قالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ* فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِی سَواءِ الْجَحِيمِ * قالَ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِ * وَ لَوْ لا نِعْمَهُ رَبِّی لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ * أَ فَما نَحْنُ بِمَيِّتِينَ * إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولى وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ * إِنَّ هذا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * لِمِثْلِ هذا فَلْيَعْمَلِ الْعامِلُونَ» - . صافات / ۴۰- ۶۱ - {مگر بندگان

پاکدل خدا .آنان روزیِ معیّن خواهند داشت. [انواع] میوه ها؛ و آنان مورد احترام خواهند بود. در باغهای پر نعمت. بر سریرها در برابر همدیگر [می نشینند]. با جامی از باده ناب پیرامونشان به گردش درمی آیند؛ [باده ای] سخت سپید که نوشندگان را لذّتی [خاص] می دهد؛ نه در آن فساد عقل است و نه ایشان از آن به بدمستی [و فرسودگی] می افتند و نزدشان [دلبرانی] فروهشته نگاه و فراخ دیده باشند. [از شدّت سپیدی] گویی تخم شتر مرغ [زیر پَر]اند. س برخی شان به برخی روی نموده و از همدیگر پرس وجو می کنند. گوینده ای از آنان می گوید: «راستی من [در دنیا] همنشینی داشتم، [که به من] می گفت: آیا واقعاً تو از باوردارندگانی؟ آیا وقتی مردیم و خاک و [مشتی] استخوان شدیم، آیا واقعاً جزا می یابیم.} [مؤمن] می پرسد: «آیا شما اطلاع دارید [کجاست]؟» پس اطّلاع حاصل می کند، و او را در میان آتش می بیند. [و] می گوید: «به خدا سوگند، چیزی نمانده بود که تو مرا به هلاکت اندازی. اگر رحمت پروردگارم نبود، هرآینه من [نیز] از احضارشدگان بودم.» [و از روی شوق می گوید:] «آیا دیگر روی مرگ نمی بینیم، جز همان مرگ نخستین خود؟ و ما هرگز عذاب نخواهیم شد؟! راستی که این همان کامیابی بزرگ است.» برای چنین [پاداشی] باید کوشندگان بکوشند.}

- «وَ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ * جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوابُ * مُتَّكِئِينَ فِيها يَدْعُونَ فِيها بِفاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَ شَرابٍ * وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ أَتْرابٌ هذا ما تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسابِ * إِنَّ هذا لَرِزْقُنا ما لَهُ مِنْ نَفادٍ» - . ص / ۴۹- ۵۴ - {و قطعاً برای پرهیزگاران فرجامی نیک است. باغهای همیشگی در حالی که درهای [آنها] برایشان گشوده است. در آنجا تکیه می زنند [و] میوه های فراوان و نوشیدنی در آنجا طلب می کنند. و نزدشان [دلبرانِ] فروهشته نگاهِ همسال است. این است آنچه برای روز حساب به شما وعده داده می شد. [می گویند:] در حقیقت، این روزیِ ماست و آن را پایانی نیست.}

- «لكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِها غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَعْدَ اللَّهِ لا يُخْلِفُ اللَّهُ الْمِيعادَ» - . زمر / ۲۰ - {لیکن کسانی که از پروردگارشان پروا داشتند، برای ایشان غرفه هایی است که بالای آنها غرفه هایی [دیگر] بنا شده است؛ نهرها از زیر آن روان است. وعده خداست؛ خدا خلاف وعده نمی کند.}

- « لَهُمْ ما يَشاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذلِكَ جَزاءُ الْمُحْسِنِينَ» - . زمر / ۳۴ -

{برای آنان، هر چه بخواهند پیش پروردگارشان خواهد بود. این است پاداش نیکوکاران.}

- «رَبَّنا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ * وَ قِهِمُ السَّيِّئاتِ وَ مَنْ تَقِ السَّيِّئاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» - . غافر / ۸- ۹ -

{پروردگارا، آنان را در باغهای جاوید که وعده شان داده ای، با هر که از پدران و همسران و فرزندانشان که به صلاح آمده اند، داخل کن، زیرا تو خود ارجمند و حکیمی. و آنان را از بدیها نگاه دار، و هر که را در آن روز از بدیها حفظ کنی، البتّه رحمتش کرده ای؛ و این همان کامیابی بزرگ است.}

- « وَ مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيها بِغَيْرِ حِسابٍ» - . غافر / ۴۰ -

{هر که بدی کند، جز به مانند آن کیفر نمی یابد؛ و هر که کار شایسته کند -چه مرد باشد یا زن- در حالی که ایمان داشته باشد، در نتیجه آنان داخل بهشت می شوند و در آنجا بی حساب روزی می یابند.}

- «إِنَّ الَّذِينَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلائِكَةُ أَلَّا تَخافُوا وَ لا تَحْزَنُوا وَ أَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ * نَحْنُ أَوْلِياؤُكُمْ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ فِي الْآخِرَةِ وَ لَكُمْ فِيها ما تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَ لَكُمْ فِيها ما تَدَّعُونَ * نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ» - .فصلت / ۳۰- ۳۲ - {در حقیقت، کسانی که گفتند: «پروردگار ما خداست»؛ سپس ایستادگی کردند، فرشتگان بر آنان فرود می آیند [و می گویند:] «هان، بیم مدارید و غمین مباشید، و به بهشتی که وعده یافته بودید شاد باشید. در زندگی دنیا و در آخرت دوستانتان ماییم، و هر چه دلهایتان بخواهد در [بهشت] برای شماست، و هر چه خواستار باشید در آنجا خواهید داشت؛ روزیِ آماده ای از سوی آمرزنده مهربان است.}

- « الَّذِينَ آمَنُوا بِآياتِنا وَ كانُوا مُسْلِمِينَ * ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُكُمْ تُحْبَرُونَ * يُطافُ عَلَيْهِمْ بِصِحافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ أَكْوابٍ وَ فِيها ما تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَ أَنْتُمْ فِيها خالِدُونَ * وَ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوها بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * لَكُمْ فِيها فاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ

مِنْها تَأْكُلُونَ» – . زخرف / ۶۹– ۷۳ – {همان کسانی که به آیات ما ایمان آورده و تسلیم بودند. شما با همسرانتان شادمانه داخل بهشت شوید. سینیهایی از طلا و جام هایی در برابر آنان می گردانند، و در آنجا آنچه دلها آن را بخواهند و دیدگان را خوش آید [هست] و شما در آن جاودانید. و این است همان بهشتی که به [پاداش] آنچه می کردید میراث یافتید. در آنجا برای شما میوه هایی فراوان خواهد بود که از آنها می خورید.}

– « إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقامٍ أَمِينٍ * فِي جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ * يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ مُتَقابِلِينَ * كَذلِكَ وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِينٍ * يَدْعُونَ فِيها بِكُلِّ فاكِهَةٍ آمِنِينَ *

ص: ۷۶

لا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولى وَ وَقاهُمْ عَذابَ الْجَحِيمِ * فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» – . دخان / ۵۱– ۵۷ – {به راستی پرهیزگاران در جایگاهی آسوده [اند]، در بوستانها و کنار چشمه سارها. پرنیانِ نازک و دیبای ستبر می پوشند [و] برابر هم نشسته اند. [آری،] چنین [خواهد بود] و آنها را با حوریانِ درشت چشم همسر می گردانیم. در آنجا هر میوه ای را [که بخواهند] آسوده خاطر می طلبند. در آنجا جز مرگِ نخستین، مرگ نخواهند چشید و [خدا] آنها را از عذاب دوزخ نگاه می دارد. این] بخششی است از جانب پروردگار تو. این است همان کامیابی بزرگ.}

– « إِنَّ الَّذِينَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ * أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَنَّةِ خالِدِينَ فِيها جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ» – . احقاف / ۱۳– ۱۴ –

{محقّقاً کسانی که گفتند: «پروردگار ما خداست» سپس ایستادگی کردند، بیمی بر آنان نیست و غمگین نخواهند شد. یشان اهل بهشتند که به پاداش آنچه انجام می دادند جاودانه در آن می مانند.}

– «وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كانُوا يُوعَدُونَ» – . احقاف / ۱۶ –

{وعده راستی که بدانان وعده داده می شده است.}

– «وَ يُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَها لَهُمْ» – . محمد / ۶ – {و در بهشتی که برای آنان وصف کرده، آنان را درمی آورد.}

– «إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ» – . محمد / ۱۲ – {خدا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، در باغهایی که از زیرِ [درختانِ] آنها نهرها روان است درمی آورد.}

– « مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيها أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَ لَهُمْ فِيها مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ وَ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ» – . محمد / ۱۵ –

{مَثَلِ بهشتی که به پرهیزگاران وعده داده شده [چون باغی است که] در آن نهرهایی است از آبی که [رنگ و بو و طعمش] برنگشته؛ و جویهایی از شیری که مزه اش دگرگون نشود؛ و رودهایی از باده ای که برای نوشندگان لذّتی است؛ و

جویبارهایی از انگبینِ ناب. و در آنجا از هر گونه میوه برای آنان [فراهم] است و [از همه بالاتر] آمرزش پروردگار آنهاست.}

- «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ مَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذاباً أَلِيما» - . فتح / ۱۷ - {و هر کس خدا و پیامبر او را فرمان بَرَد، وی را در باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرهایی روان است درمی آورد، و هر کس روی برتابد، به عذابی دردناک معذّبش می دارد.}

- «وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ * هذا ما تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ * مَنْ خَشِيَ الرَّحْمنَ بِالْغَيْبِ وَ جاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ * ادْخُلُوها بِسَلامٍ ذلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ * لَهُمْ ما يَشاؤُنَ فِيها وَ لَدَيْنا مَزِيدٌ» - . ق / ۳۱- ۳۵ - {و بهشت را برای پرهیزگاران نزدیک گردانند، بی آنکه دور باشد. [و به آنان گویند:] این همان است که وعده یافته اید [و] برای هر توبه کار نگهبانِ [حدود خدا] خواهد بود: آنکه در نهان از خدای بخشنده بترسد و با دلی توبه کار [باز] آید. به سلامت [و شادکامی] در آن درآیید [که] این روزِ جاوادنگی است. هر چه بخواهند در آنجا دارند، و پیش ما فزونتر [هم] هست.}

- «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ * آخِذِينَ ما آتاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كانُوا قَبْلَ ذلِكَ مُحْسِنِينَ» - . ذاریات / ۱۵- ۱۶ - {پرهیزگاران در باغها و چشمه سارانند آنچه را پروردگارشان عطا فرموده می گیرند، زیرا که آنها پیش از این نیکوکار بودند.}

- «وَ فِى السَّماءِ رِزْقُكُمْ وَ ما تُوعَدُونَ» - . ذاریات / ۲۲ -

{و روزی شما و آنچه وعده داده شده اید در آسمان است.}

- «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَ نَعِيم * فاكِهِينَ بِما آتاهُمْ رَبُّهُم وَ وَقاهُمْ رَبُّهُمْ عَذابَ الْجَحِيم * كُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِيئاً بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * مُتَّكِئِينَ عَلى سُرُرٍ مَصْفُوفَهٍ وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِين * وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ اتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمانٍ أَلْحَقْنا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ ما أَلَتْناهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَىْ ءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِما كَسَبَ رَهِينٌ * وَ أَمْدَدْناهُمْ بِفاكِهَهٍ وَ لَحم مِمَّا يَشْتَهُونَ * يَتَنازَعُونَ فِيها كَأْساً لا لَغْوٌ فِيها وَ لا تَأْثِيمٌ * وَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ * وَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُونَ * قالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ

ص: ۷۷

فِى أَهْلِنا مُشْفِقِينَ * فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنا وَ وَقانا عَذابَ السَّمُوم * إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ» - . طور / ۱۷ - ۲۸ - {پرهیزگاران در باغهایی و [در] ناز و نعمتند. به آنچه پروردگارشان به آنان داده دلشادند، و پروردگارشان آنها را از عذاب دوزخ مصون داشته است. ه آنان گویند:] «به [پاداشِ] آنچه به جای می آوردید بخورید و بنوشید؛ گواراتان باد!» بر تختهایی ردیف هم تکیه زده اند و حوران درشت چشم را همسر آنان گردانده ایم. و کسانی که گرویده و فرزندانشان آنها را در ایمان پیروی کرده اند، فرزندانشان را به آنان ملحق خواهیم کرد و چیزی از کار[ها]شان را نمی کاهیم. هر کسی در گرو دستاورد خویش است. با [هر نوع] میوه و گوشتی که دلخواه آنهاست آنان را مدد [و تقویت] می کنیم. در آنجا جامی از دست هم می رُبایند [و بر سرش همچشمی می کنند] که در آن نه یاوه گویی است و نه گناه. و برای [خدمت] آنان پسرانی است که بر گردشان همی گردند؛ انگاری آنها مرواریدی اند که [در صدف] نهفته است. و برخی شان رو به برخی کنند [و] از هم پرسند، گویند: ما پیشتر در میان خانواده خود بیمناک بودیم. پس خدا بر ما منّت نهاد و ما را از عذاب گرم [مرگبار] حفظ کرد. ما از

دیرباز او را می خواندیم، که او همان نیکوکار مهربان است.}

- «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ * فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ» - . قمر / ۵۴- ۵۵ - {در حقیقت، مردم پرهیزگار در میان باغها و نهرها، در قرارگاه صدق، نزد پادشاهی توانایند.}

- «وَ لِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ جَنَّتانِ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * ذَواتا أَفْنانٍ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * فِيهِما عَيْنانِ تَجْرِيانِ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * فِيهِما مِنْ كُلِّ فاكِهَةٍ زَوْجانِ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * مُتَّكِئِينَ عَلى فُرُشٍ بَطائِنُها مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَ جَنَى الْجَنَّتَيْنِ دانٍ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * فِيهِنَّ قاصِراتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * كَأَنَّهُنَّ الْياقُوتُ وَ الْمَرْجانُ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * مُدْهامَّتانِ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * فِيهِما عَيْنانِ نَضَّاخَتانِ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * فِيهِما فاكِهَةٌ وَ نَخْلٌ وَ رُمَّانٌ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبان * فِيهِنَّ خَيْراتٌ حِسانٌ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِي الْخِيامِ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * مُتَّكِئِينَ عَلى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَ عَبْقَرِيٍّ حِسانٍ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ» - . الرحمن / ۴۶- ۷۷ -

{و هر کس را که از مقام پروردگارش بترسد دو باغ است. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟

که دارای شاخسارانند. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ ر آن دو [باغ] دو چشمه روان است. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ در آن دو [باغ] از هر میوه ای دو گونه است. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ بر بسترهایی که آستر آنها از ابریشم درشت بافت است، تکیه زنند و چیدن میوه [از] آن دو باغ [به آسانی] در دسترس است. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ در آن [باغها، دلبرانی] فروهشته نگاهند که دست هیچ انس و جنّی پیش از ایشان به آنها نرسیده است. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ گویی که آنها یاقوت و مرجانند. . پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ مگر پاداش احسان جز احسان است؟ پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ و غیر از آن دو [باغ]، دو باغ [دیگر نیز] هست. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ که از [شدّت] سبزی سیه گون می نماید. . پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟در آن دو [باغ] دو چشمه همواره جوشان است. . پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟در آن دو، میوه و خرما و انار است. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ در آنجا [زنانی] نکوخوی و نکورویند. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ حورانی پرده نشین در [دل] خیمه ها. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ دست هیچ انس و جنّی پیش از ایشان به آنها نرسیده است. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ بر بالش سبز و فرش نیکو تکیه زده اند. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید.}

- «وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * أُولئِكَ الْمُقَرَّبُونَ * فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ * ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ * وَ قَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ * عَلى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ * مُتَّكِئِينَ عَلَيْها مُتَقابِلِينَ * يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ * بِأَكْوابٍ وَ أَبارِيقَ وَ كَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ * لا يُصَدَّعُونَ عَنْها وَ لا يُنْزِفُونَ * وَ فاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ * وَ لَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ * وَ حُورٌ عِينٌ * كَأَمْثالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ * جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ * لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً وَ لا تَأْثِيماً * إِلَّا قِيلًا سَلاماً سَلاما * وَ أَصْحابُ الْيَمِينِ ما أَصْحابُ الْيَمِينِ * فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ * وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ * وَ ظِلٍّ

مَمْدُودٍ * وَ ماءٍ مَسْکُوبٍ * وَ فاکِهَهٍ کَثِیرَهٍ * لا مَقْطُوعَهٍ وَ لا مَمْنُوعَهٍ * وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَهٍ * إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً * فَجَعَلْناهُنَّ أَبْکاراً * عُرُباً أَتْراباً * لِأَصْحابِ الْیَمِینِ * ثُلَّهٌ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ ثُلَّهٌ مِنَ الْآخِرِینَ» - . واقعه / ۱۰- ۴۰ -

{و سبقت گیرندگان مقدّمند؛ آنانند همان مقرّبانِ [خدا]، در باغستانهای پر نعمت. گروهی از پیشینیان، و اندکی از متأخّران. بر تختهایی جواهرنشان، که روبروی هم بر آنها تکیه داده اند. بر گِردشان پسرانی جاودان [به خدمت] می گردند، با جامها و آبریزها و پیاله[ها]یی از باده ناب روان. [که] نه از آن دردسر گیرند و نه بی خرد گردند. و میوه از هر چه اختیار کنند. و از گوشت پرنده هر چه بخواهند. و حوران چشم درشت، مثل لؤلؤ نهانِ میانِ صدف! [اینها] پاداشی است برای آنچه می کردند. در آنجا نه بیهوده ای می شنوند و نه [سخنی] گناه آلود. سخنی جز سلام و درود نیست. و یاران راست؛ یاران راست کدامند؟در [زیر] درختان کُنار بی خار، درختهای موز که میوه اش خوشه خوشه روی هم چیده است. و سایه ای پایدار.و آبی ریزان. و میوه ای فراوان، نه بریده و نه ممنوع. و همخوابگانی بالاـ بلند. ما آنان را پدید آورده ایم پدید آوردنی! و ایشان را دوشیزه گردانیده ایم، شوی دوستِ همسال، برای یاران راست. که گروهی از پیشینیانند،و گروهی از متأخّران.}

- «سابِقُوا إِلی مَغْفِرَهٍ مِنْ رَبِّکُمْ وَ جَنَّهٍ عَرْضُها کَعَرْضِ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ» - . حدید / ۲۱ - {[برای رسیدن] به آمرزشی از پروردگارتان و بهشتی که پهنایش چون پهنای آسمان و زمین است [و] برای کسانی آماده شده که به خدا و پیامبرانش ایمان آورده اند.}

- «وَ یُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ» - . مجادله / ۲۲ - {و آنان را به بهشتهایی که از زیر [درختان] آن جویهایی روان است در می آورد؛ همیشه در آنجا ماندگارند؛ خدا از ایشان خشنود و آنها از او خشنودند.}

- «لا یَسْتَوِی أَصْحابُ النَّارِ وَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمُ الْفائِزُونَ» - . حشر / ۲۰ -

{دوزخیان با بهشتیان یکسان نیستند؛ بهشتیانند که کامیابانند.}

- «وَ یُدْخِلْکُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ مَساکِنَ طَیِّبَهً فِی جَنَّاتِ عَدْنٍ ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ» - . صف / ۱۲ -

{و شما را در باغهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است و [در] سراهایی خوش، در بهشتهای همیشگی درآورد. این [خود] کامیابی بزرگ است.}

- «وَ یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً ذلِکَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ» - . تغابن / ۹ - {و او را در بهشتهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است درآورد. در آنجا بمانند. این است همان کامیابی بزرگ.}

- « وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَ یَعْمَلْ صالِحاً یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقاً» - . طلاق / ۱۱ -{و هر کس به خدا بگرود و کار شایسته کند او را در باغهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است، درمی آورد،

جاودانه در آن می مانند. قطعاً خدا روزی را برای او خوش کرده است.}

- «إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ كَبِيرٌ» - . ملک / ۱۲ -

{کسانی که در نهان از پروردگارشان می ترسند، آنان را آمرزش و پاداشی بزرگ خواهد بود.}

- « أُولئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ» - . معارج / ۳۵ - {آنها هستند که در باغهایی [از بهشت]، گرامی خواهند بود.}

- « أَ يَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ كَلَّا» - . معارج / ۳۸- ۳۹ -

{آیا هر یک از آنان طمع می بندد که در بهشت پر نعمت درآورده شود؟ امّا نه چنان است.}

- «إِنَّ الْأَبْرارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كانَ مِزاجُها كافُوراً * عَيْناً يَشْرَبُ بِها عِبادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَها تَفْجِيراً» - . انسان / ۵- ۶ - {همانا نیکان از جامی نوشند که آمیزه ای از کافور دارد، چشمه ای که بندگان خدا از آن می نوشند و [به دلخواه خویش] جاریش می کنند.}

- « وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا جَنَّةً وَ حَرِيراً * مُتَّكِئِينَ فِيها عَلَى الْأَرائِكِ لا يَرَوْنَ فِيها شَمْساً وَ لا زَمْهَرِيراً * وَ دانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلالُها وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِيلًا * وَ يُطافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَكْوابٍ كانَتْ قَوارِيرَا * قَوارِيرَا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوها تَقْدِيرا *وَ يُسْقَوْنَ فِيها كَأْساً كانَ مِزاجُها زَنْجَبِيلًا * عَيْناً فِيها تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا * وَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ * إِذا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً * وَ إِذا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيماً وَ مُلْكاً كَبِيرا* عالِيَهُمْ ثِيابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ وَ حُلُّوا أَساوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً * إِنَّ هذا كانَ لَكُمْ جَزاءً وَ كانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً» - . انسان / ۱۲- ۲۲ -

ص: ۷۹

{و به [پاس] آنکه صبر کردند، بهشت و پرنیان پاداششان داد. در آن [بهشت] بر تختها[ی خویش] تکیه زنند. در آنجا نه آفتابی بینند و نه سرمایی. و سایه ها[ی درختان] به آنان نزدیک است، و میوه هایش [برای چیدن] رام. و ظروف سیمین و جامهای بلورین، پیرامون آنان گردانده می شود. جامهایی از سیم که درست به اندازه [و با کمال ظرافت] آنها را از کار در آورده اند. و در آنجا از جامی که آمیزه زنجبیل دارد به آنان می نوشانند‌از چشمه ای در آنجا که «سلسبیل» نامیده می شود. و بر گردِ آنان پسرانی جاودانی می گردند. چون آنها را ببینی، گویی که مرواریدهایی پراکنده اند. و چون بدانجا نگری [سرزمینی از] نعمت و کشوری پهناور می بینی. [بهشتیان را] جامه های ابریشمی سبز و دیبای ستبر دربَر است و پیرایه آنان دستبندهای سیمین است و پروردگارشان باده ای پاک به آنان می نوشاند. این [پاداش] برای شماست و کوشش شما مقبول افتاده است.}

- «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلالٍ وَ عُيُونٍ * وَ فَواكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ * كُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِيئاً بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * إِنَّا كَذلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ» - . مرسلات / ۴۱- ۴۵ -

{اهل تقوا در زیر سایه ها و بر کنار چشـمه سارانند؛ با هر میوه ای که خوش داشته باشند. به [پاداش] آنچه می کردید، بخورید و بیاشامید؛ گواراتان باد. ما نیکوکاران را چنین پاداش می دهیم. آن روز وای بر تکذیب کنندگان.}

- «إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفازاً * حَدائِقَ وَ أَعْناباً * وَ كَواعِبَ أَتْراباً * وَ كَأْساً دِهاقاً * لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً وَ لا كِذَّاباً * جَزاءً مِنْ رَبِّكَ عَطاءً حِساباً» - . نبا / ۳۱- ۳۶ -

{مسلّماً پرهیزگاران را رستگاری است: باغچه ها و تاکستانها، و دخترانی همسال با سینه های برجسته، و پیاله های لبالب. در آنجا نه بیهوده ای شنوند، و نه [یکدیگر را] تکذیب [کنند]. [این است] پاداشی از پروردگار تو، عطایی از روی حساب.}

- «وَ أَمَّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوى * فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوى» - . نازعات / ۴۰- ۴۱ - {و امّا کسی که از ایستادن در برابر پروردگارش هراسید، و نفس [خود] را از هوس باز داشت، پس جایگاه او همان بهشت است.}

- «إِنَّ الْأَبْرارَ لَفِي نَعِيمٍ * عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ * تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ * يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ * خِتامُهُ مِسْكٌ وَ فِي ذلِكَ فَلْيَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ * وَ مِزاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ * عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ * إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ * وَ إِذا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغامَزُونَ * وَ إِذَا انْقَلَبُوا إِلى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ * وَ إِذا رَأَوْهُمْ قالُوا إِنَّ هؤُلاءِ لَضالُّونَ * وَ ما أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حافِظِينَ * فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ * عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ * هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ ما كانُوا يَفْعَلُونَ» - . مطففین / ۲۲- ۳۶ -

{براستی نیکوکاران در نعیم [الهی] خواهند بود. بر تختها [نشسته] می نگرند. از چهره هایشان طراوت نعمت [بهشت] را درمی یابی. از باده ای مُهرشـده نوشانیده شوند. [باده ای که] مُهر آن، مُشک است، و در این [نعمتها] مشتاقان باید بر یکدیگر پیشی گیرنـد. و ترکیبش از [چشـمه] «تسـنیم» است: چشـمه ای که مقرّبـان [خـدا] از آن نوشـند. [آری، در دنیـا] کسانی که گناه می کردند، آنان را که ایمان آورده بودند به ریشخند می گرفتند. و چون بر ایشان می گذشتند، اشاره چشم و ابرو با هم ردّ و بدل می کردنـد. و هنگامی که نزد خانواده[های] خود بازمی گشـتند، به شوخ طبعی می پرداختند. و چون مؤمنان را می دیدند، می گفتند: «اینها [جماعتی] گمراهند.» و حال آنکه آنان برای بازرسـی [کار]شان فرستاده نشده بودند. و[لی] امروز، مؤمنانند که بر کافران خنده می زنند. بر تختها[ی خود نشسته]، نظاره می کنند. [تا ببینند] آیا کافران به پاداش آنچه می کردند رسیده اند.}

- «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ ذلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ» - . بروج / ۱۱ -

{کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسـته کرده اند، برای آنان باغهایی است که از زیر [درختان] آن جویها روان است؛ این است [همان] رستگاری بزرگ.}

- «فِي جَنَّةٍ عالِيَةٍ * لا تَسْمَعُ فِيها لاغِيَةً * فِيها عَيْنٌ جارِيَةٌ * فِيها سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ * وَ أَكْوابٌ مَوْضُوعَةٌ * وَ نَمارِقُ مَصْفُوفَةٌ * وَ زَرابِيُّ مَبْثُوثَةٌ» - . غاشیه / ۱۰ – ۱۶ - {در بهشت برین انـد سـخن بیهوده ای در آنجا نشـنوند. در آن، چشـمه ای روان باشـد تختهایی بلند در آنجاست و قدحهایی نهاده شده. و بالشهایی پهلوی هم [چیده]. و فرشهایی [زربفت] گسترده.}

- «يا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ * ارْجِعِي إِلى رَبِّكِ راضِيَةً مَرْضِيَّةً * فَادْخُلِي فِي عِبادِي وَ ادْخُلِي جَنَّتِي» - . فجر / ٢٧- ٣٠ -

{اى نفس مطمئنّه، خشنود و خداپسند به سوى پروردگارت بازگرد، و در ميان بندگان من درآى،و در بهشت من داخل شو.}

- « إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ» - . تين / ۶ - {مگر كسانى را كه گرويده و كارهاى شايسته كرده اند، كه پاداشى بى منّت خواهند داشت.}

- «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ * جَزاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها أَبَداً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ» - . البينه / ٧- ٨ -

ص: ٨٠

{در حقيقت كسانى كه گرويده و كارهاى شايسته كرده اند، آنانند كه بهترين آفريدگانند. پاداشِ آنان نزد پروردگارشان باغهاى هميشگى است كه از زير [درختان] آن، نهرها روان است، جاودانه در آن همى مانند؛ خدا از آنان خشنود است و [آنان نيز] از او خشنود؛ اين [پاداش] براى كسى است كه از پروردگارش بترسد.}

**[ترجمه]

تفسير

قال الطبرسى رحمه الله فى قوله تعالى: تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا أى من تحت أشجارها و مساكنها الْأَنْهارُ و استعمل الجرى فى النهر توسعا لأنه موضع الجرى كُلَّما رُزِقُوا مِنْها أى من الجنات و المعنى من أشجارها مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقاً أى أعطوا من ثمارها عطاء أو أطعموا منها طعاما لأن الرزق عباره عما يصح الانتفاع به و لا يكون لأحد المنع منه قالُوا هذَا الَّذِي رُزِقْنا مِنْ قَبْلُ فيه وجوه أحدها أن ثمار الجنه إذا جنيت من أشجارها عاد مكانها مثلها فيشتبه عليهم فيقولون هذَا الَّذِي رُزِقْنا مِنْ قَبْلُ عن أبى عبيده و يحيى بن أبى كثير.

و ثانيها أن معناه هذا الذى رزقنا من قبل فى الدنيا عن ابن عباس و ابن مسعود و قيل هذا هو الذى وعدنا به فى الدنيا.

و ثالثها أن معناه هذا الذى رزقناه من قبل فى الجنه أى كالذى رزقنا و هم يعلمون أنه غيره و لكنهم شبهوه به فى طعمه و لونه و ريحه و طيبه و جودته عن الحسن و واصل.

قال الشيخ أبو جعفر رحمه الله و أقوى الأقوال قول ابن عباس لأنه تعالى قال كُلَّما رُزِقُوا مِنْها مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقاً فعم و لم يخص فأول ما أتوا به لا يتقدر فيه هذا القول إلا بأن يكون إشاره إلى ما تقدم رزقه فى الدنيا و يكون التقدير هذا مثل الذى رزقناه فى الدنيا لأن ما رزقوا فى الدنيا فقد عدم فأقام المضاف إليه مقام المضاف.

وَ أُتُوا بِهِ مُتَشابِهاً فيه وجوه أحدها أنه أراد مشتبها فى اللون مختلفا فى الطعم و ثانيها أن كلها متشابه خيار لا رذل فيه و ثالثها أنه يشبه ثمر الدنيا غير أن ثمر الجنه أطيب و رابعها أنه يشبه بعضه بعضا فى اللذه و جميع الصفات و خامسها أن التشابه من حيث

الموافقه فالخادم یوافق المسکن و المسکن یوافق الفرش و کذلک جمیع ما یلیق به وَ لَهُمْ فِیها أَزْواجٌ من الحور العین و قیل من نساء الدنیا قال الحسن هن عجائزکم الغمص الرمص العمش (۱)طهرن من قذرات

۱- الغمص بضم الأول و سکون الثانی جمع غمصاء و هی التی سال من عینها الغمص أی الرمص، و الرمص هو وسخ أبیض فی مجری الدمع من العین، و العمش جمع عمشاء و هی التی ضعف بصرها مع سیلان دمعها فی أکثر الأوقات.

الدنيا مُطَهَّرَةٌ قيل فى الأبدان و الأخلاق و الأعمال فلا يحضن و لا يلدن و لا يتغوطن و لا يبلن قد طهرن من الأقذار و الآثام وَ هُمْ فِيها أى فى الجنه خالِدُونَ يعنى دائمون يبقون ببقاء الله لا انقطاع لذلك و لا نفاد لأن النعمه تتم بالخلود و البقاء كما تتنغص بالزوال و الفناء.

و فى قوله عز و جل وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ هذا على الإيجاز و تقديره قالت اليهود لن يدخل الجنه إلا من كان يهوديا و قالت النصارى لن يدخل الجنه إلا من كان نصرانيا تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ أى تلك المقاله أمانى كاذبه يتمنونها على الله و قيل أمانيهم أباطيلهم و قيل أى تلك أقاويلهم و تلاوتهم من قولهم تمنى أى تلا قُلْ هاتُوا أى أحضروا أمر تعجيز و إنكار بُرْهانَكُمْ أى حجتكم إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ فى هذا القول بَلى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ أى من أخلص نفسه لله بأن سلك سبيل مرضاته و قيل وجه وجهه لطاعه الله و قيل فوض أمره إلى الله و قيل استسلم لأمر الله و خضع و تواضع لله وَ هُوَ مُحْسِنٌ فى عمله و قيل مؤمن و قيل مخلص فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ أى فله جزاء عمله عند الله وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ فى الآخره و هذا ظاهر على قول من يقول إنه لا يكون على أهل الجنه خوف و لا حزن فى الآخره و أما على قول من قال إن بعضهم يخاف ثم يأمن فمعناه أنهم لا يخافون فوت جزاء أعمالهم لأنهم يكونون على ثقه بأن ذلك لا يفوتهم.

و فى قوله عز و جل وَ سارِعُوا إِلى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أى إلى الأعمال التى توجب المغفره وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ اختلف فى معناه على أقوال أحدها أن المعنى عرضها كعرض السماوات و الأرضين السبع إذا ضم بعضها إلى بعض عن ابن عباس و الحسن و اختاره الجبائى و البلخى و إنما ذكر العرض بالعظم دون الطول لأنه يدل على أن الطول أعظم و ليس كذلك لو ذكر الطول.

و ثانيها أن معناه ثمنها لو بيعت كثمن السماوات و الأرض لو بيعتا كما يقال عرضت هذا المتاع للبيع و المراد بذلك عظم مقدارها و جلاله قدرها و أنه لا يساويها شى ء و إن عظم عن أبى مسلم الأصفهانى و هذا وجه مليح إلا أن فيه تعسفا.

و ثالثها أن عرضها لم يرد به العرض الذى هو خلاف الطول و إنما أراد سعتها و عظمها و العرب إذا وصفت الشى ء بالسعه وصفته بالعرض و يسأل فيقال إذا كانت الجنه عرضها كعرض السماء و الأرض فأين تكون النار فجوابه

أَنَّهُ رُوِىَ أَنَّ النَّبِیَّ صلى الله عليه و آله سُئِلَ عَنْ ذَلِکَ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ النَّهَارُ فَأَیْنَ اللَّیْلُ.

و هذه معارضه فيها إسقاط المسأله لأن القادر على أن يذهب بالليل حيث يشاء قادر على أن يخلق النار حيث شاء.

و يسأل أيضا إذا كانت الجنه فى السماء فكيف يكون لها هذا العرض و الجواب أنه قيل إن الجنه فوق السماوات السبع تحت العرش عن أنس بن مالك و قد قيل إن الجنه فوق السماوات السبع و إن النار تحت الأرضين السبع عن قتاده و قيل معنى قولهم إن الجنه فى السماء أنها فى ناحيه السماء و جهه السماء لا أن السماء تحويها و لا ينكر أن يخلق الله فى العلو أمثال السماوات و الأرضين و إن صح الخبر أنها فى السماء الرابعه كان كما يقال فى الدار بستان لاتصاله بها و كونه فى ناحيه منها أو يشرع إليه بابها و إن كان أضعاف الدار و قيل إن الله تعالى يزيد فى عرضها يوم القيامه فيكون المراد عرضها السماوات و الأرض يوم القيامه لا فى الحال عن أبى بكر أحمد بن على مع تسليمه أنها فى السماء أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِینَ أى المطيعين لله و لرسوله باجتناب المقبحات و فعل الطاعات و هذا يدل على أن الجنه مخلوقه اليوم لأنها لا تكون معده إلا و هى مخلوقه.

أقول: و قال الرازى فى تفسير هذه الآيه و هاهنا سؤالات الأول ما معنى أن عرضها مثل عرض السماوات و الأرض فيه وجوه الأول أن المراد لو جعلت السماوات و الأرضون طبقا طبقا بحيث يكون كل واحد من تلك الطبقات سطحا مؤلفا من أجزاء لا يتجزى ثم وصل البعض بالبعض طبقا واحدا لكان ذلك مثل عرض الجنه و هذا غايه فى السعه لا يعلمها إلا الله الثانى أن الجنه التى تكون عرضها مثل عرض السماوات و الأرض إنما يكون للرجل الواحد لأن الإنسان إنما يرغب فيما يصير ملكا له فلا بد و أن تكون الجنه المملوكه لكل واحد مقدار هذا ثم

ذكر ما ذكر سابقا عن أبى مسلم ثم قال الرابع المقصود المبالغه فى وصف سعه الجنه و ذلک لأنه لا شی ء عندنا أعرض منها و نظيره قوله تعالى خالِدِينَ فِيها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ فإن أطول الأشياء بقاء عندنا هو السماوات و الأرض فخوطبنا على وفق ما عرفناه فكذا هاهنا ثم قال السؤال الثالث أنتم تقولون إن الجنه فى السماء فكيف يكون عرضها كعرض السماء و الجواب من وجهين الأول أن المراد من قولنا إنها فى السماء أنها فوق السماوات و تحت العرش

قَالَ عليه السلام فِی صِفَهِ الْفِرْدَوْسِ سَقْفُهَا عَرْشُ الرَّحْمَنِ.

وَ رُوِیَ أَنَّ رَسُولَ هِرَقْلَ سَأَلَ النَّبِیَّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ إِنَّکَ تَدْعُو إِلَى جَنَّهٍ عَرْضُهَا السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ فَأَيْنَ النَّارُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلى الله عليه و آله سُبْحَانَ اللَّهِ فَأَيْنَ اللَّيْلُ إِذَا جَاءَ النَّهَارُ.

المعنى و الله أعلم أنه إذا دار الفلک حصل النهار فى جانب من العالم و الليل فى ضد ذلک الجانب فكذلک الجنه فى جهه العلو و النار فى جهه السفل و سئل أنس بن مالک عن الجنه فى الأرض أم فى السماء فقال فأى أرض و سماء تسع الجنه قيل فأين هى قال فوق السماوات السبع تحت العرش.

و الثانى أن الذين يقولون الجنه و النار غير مخلوقتين الآن لا يبعد أن تكون الجنه عندهم مخلوقه فى مكان السماوات و النار فى مكان الأرض و أما قوله أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ فظاهره يدل على أن الجنه و النار مخلوقتان الآن.

و قال الطبرسى رحمه الله فى قوله تعالى نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ النزل ما يعد للضيف من الكرامه و البر و الطعام و الشراب وَ ما عِنْدَ اللَّهِ من الثواب و الكرامه خَيْرٌ لِلْأَبْرارِ مما ينقلب فيه الذين كفروا لأن ذلک عن قريب سيزول و ما عند الله سبحانه دائم لا يزول.

و فى قوله تعالى وَ نُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا أى كنينا ليس فيه حر و لا برد بخلاف ظل الدنيا و قيل ظلا دائما لا تنسخه الشمس كما فى الدنيا و قيل ظلا متمكنا قويا كما يقال يوم أيوم و ليل أليل و داهيه دهياء يصفون الشی ء بمثل لفظه إذا أرادوا المبالغه و قال النقير النكته فى ظهر النواه كان ذلک نقر فيه.

و فی قوله تعالی لَهُمْ دارُ السَّلامِ أی للذین تذکروا و تدبروا و عرفوا الحق و تبعوه دار السلامه الدائمه الخالصه من کل آفه و بلیه مما یلقاه أهل النار و قیل إن السلام هو الله تعالی و داره الجنه عِنْدَ رَبِّهِمْ أی هی مضمونه لهم عند ربهم یوصلهم إلیها لا محاله کما یقول الرجل لغیره لک عندی هذا المال أی فی ضمانی و قیل معناه لهم دار السلام فی الآخره یعطیهم إیاها وَ هُوَ وَلِیُّهُمْ یعنی الله یتولی إیصال المنافع إلیهم و دفع المضار عنهم و قیل ولیهم ناصرهم علی أعدائهم و قیل یتولاهم فی الدنیا بالتوفیق و فی الآخره بالجزاء بِما کانُوا یَعْمَلُونَ أی جزاء بما کانوا یعملونه من الطاعات.

و فی قوله تعالی لَهُمْ فِیها نَعِیمٌ مُقِیمٌ أی دائم لا یزول و لا ینقطع خالِدِینَ فِیها أَبَداً أی دائمین فیها مع کون النعیم مقیما لهم إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ أی جزاء علی العمل عَظِیمٌ أی کثیر مضاعف لا تبلغه نعمه غیره من الخلق.

و فی قوله سبحانه وَ مَساکِنَ طَیِّبَهً یطیب العیش فیها بناها الله تعالی من اللئالی و الیاقوت الأحمر و الزبرجد الأخضر لا أذی فیها و لا وصب و لا نصب (1)عن الحسن فِی جَنَّاتِ عَدْنٍ أی فی جنات إقامه و خلد و هی بطنان الجنه أی وسطها عن ابن مسعود و قیل هی مدینه فی الجنه فیها الرسل و الأنبیاء و الشهداء و أئمه الهدی و الناس حولهم و الجنان حولها عن الضحاک و قیل إن عدن أعلی درجه فی الجنه و فیها عین التسنیم و الجنان حولها محدقه بها و هی مغطاه من یوم خلقها الله حتی ینزلها أهلها الأنبیاء و الصدیقون و الشهداء و الصالحون و من شاء الله و فیها قصور الدر و الیواقیت و الذهب تهب ریح طیبه من تحت العرش فیدخل علیهم کثبان (2)المسک الأبیض عن مقاتل و الکلبی

وَ رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: عَدْنٌ دَارُ اللَّهِ الَّتِی لَمْ تَرَهَا عَیْنٌ وَ لَا یَخْطُرُ عَلَی قَلْبِ بَشَرٍ وَ لَا یَسْکُنُهَا غَیْرُ ثَلَاثَهٍ النَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَدَاءِ

۱- الوصب: المرض و الوجع الدائم و نحول الجسم. و قد یطلق علی التعب و الفتور فی البدن: و النصب: الداء. البلاء.

۲- کثبان جمع الکثیب: التل من الرمل.

يَقُولُ اللَّهُ طُوبَى لِمَنْ دَخَلَكِ.

وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ رفع على الابتداء أی و رضی الله تعالی عنهم أکبر من ذلک کله قال الجبائی إنما صار الرضوان أکبر من الثواب لأنه لا یوجد منه شی ء إلا بالرضوان و هو الداعی إلیه الموجب له و قال الحسن لأن ما یصل إلی القلب من السرور برضوان الله أکبر من جمیع ذلک ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ أی ذلک النعیم الذی وصفت هو النجاح العظیم الذی لا شی ء أعظم منه.

و فی قوله تعالی یَهْدِیهِمْ رَبُّهُمْ بِإِیمانِهِمْ أی إلی الجنه تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ فِی جَنَّاتِ النَّعِیمِ أی تجری بین أیدیهم و هم یرونها من علو و قیل معناه من تحت بساتینهم و أسرتهم و قصورهم و قوله بِإِیمانِهِمْ یعنی جزاء علی إیمانهم دَعْواهُمْ فِیها أی دعاء المؤمنین فی الجنه و ذکرهم فیها أن یقولوا سُبْحانَکَ اللَّهُمَّ یقولون ذلک لا علی وجه العباده لأنه لیس هناک تکلیف بل یلتذون بالتسبیح و قیل إنهم إذا مر بهم الطیر فی الهواء و یشتهونه قالوا سُبْحانَکَ اللَّهُمَّ فیأتیهم الطیر فیقع مشویا بین أیدیهم و إذا قضوا منه الشهوه قالوا الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ فیطیر الطیر حیا کما کان فیکون مفتتح کلامهم فی کل شی ء التسبیح و مختتم کلامهم التحمید و یکون التسبیح فی الجنه بدل التسمیه فی الدنیا عن ابن جریح وَ تَحِیَّتُهُمْ فِیها سَلامٌ (۱)أی تحیتهم من الله سبحانه فی الجنه سلام و قیل معناه تحیه بعضهم لبعض فیها أو تحیه الملائکه لهم فیها سلام یقولون سلام علیکم أی سلمتم من الآفات و المکاره التی ابتلی بها أهل النار وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ أی یجعلون هذا آخر کلامهم فی کل ما ذکروه.

و فی قوله سبحانه وَ أَخْبَتُوا إِلی رَبِّهِمْ أی أنابوا و تضرعوا إلیه و قیل أی اطمأنوا إلی ذکره و قیل خضعوا له و خشعوا إلیه و الکل متقارب.

و قال البیضاوی فی قوله تعالی وَ یَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَهِ السَّیِّئَهَ أی یدفعونها

۱- قال الرضی: هذه استعاره علی بعض الأقوال، کان المعنی أن بشراهم بالسلام من المخاوف عند دخول الجنه فجعل. مکان التحیه لهم لان لکل داخل دارا تحیه یلقی بها و یؤنس بسماعها، و السلام هاهنا من السلامه لا من التسلیم. راجع تلخیص البیان فی مجازات القرآن ص ۶۸.

بهـا فيجـازون الإساءه بالإحسان أو يتبعون الحسنه السيئه فتمحوها أُولئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الـدّارِ عاقبه الـدنيا و ما ينبغى أن يكون مال أهلهـا و هى الجنه جَنّاتُ عَدْنٍ بـدل من عقبى الـدار أو مبتـدأ خبره يَدْخُلُونَها و العـدن الإقـامه أى جنات يقيمون فيها و قيل هو بطنان الجنه وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيّاتِهِمْ عطف على المرفوع فى يدخلونها و إنما ساغ للفصل بالضـمير الآخر أو مفعول معه و المعنى أنه يلحق بهم من صلح من أهلهم و إن لم يبلغ مبلغ فضـلهم تبعـا لهم و تعظيمـا لشـأنهم و هو دليل على أن الـدرجه تعلو بالشـفاعه أو أن الموصوفين بتلـك الصـفات مقـترن بعضـهم ببعض لمـا بينهم من القرابه و الوصـله فى دخول الجنه زياده فى أنسـهم و فى التقليـد بالصـلاح دلاله على أن مجرد الأنساب لا ينفع وَ الْمَلائِكَهُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بابٍ من أبواب المنازل أو من أبواب الفتوح و التحف قائلين سَلامٌ عَلَيْكُمْ بشاره بدوام السلامه بِما صَبَرْتُمْ متعلق بعليكم أو بمحذوف أى هذا بما صبرتم لا بسلام فإن الخبر فاصل و الباء للسببيه أو البدليه.

و قال الطبرسـى رحمه الله فى قوله تعالى طُوبى لَهُمْ فيه أقوال أحـدها أن معناه فرح لهم و قره عين عن ابن عباس الثانى غبطه لهم عن الضحاك الثالث خير لهم و كرامه عن إبراهيم النخعى الرابع الجنه لهم عن مجاهد الخامس العيش الطيب لهم عن الزجاج أو الحال المسـتطابه لهم عن ابن الأنبارى لأنه فعلى من الطيب و قيل أطيب الأشـياء لهم و هو الجنه عن الجبائى السادس هنيئا بطيب العيش لهم السـابع حسـنى لهم عن قتـاده الثـامن نعم مـا لهم عن عكرمه التاسع دوام الخير لهم العاشـر أن طوبى شـجره فى الجنه أصلها فى دار النبى صلى الله عليه و آله و فى دار كل مؤمن منها غصن عن عبيد بن عمير و وهب و أبى هريره و شهر بن حوشب رواه عن أبى سعيد الخدرى مرفوعا و هو المروى عن أبى جعفر عليه السلام.

و روى الثعلـبى بإسـناده عن الكلبى عن أبى صالـح عن ابن عبـاس قـال طوبى شـجره أصـلها فى دار على فى الجنه و فى دار كل مؤمن منها غصن و رواه أبو بصير عن أبى عبد الله ع

وَ رَوَى الْحَاكِمُ أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسْكَانِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُوسَى بْنِ

جعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَنْ طُوبَى قَالَ شَجَرَةٌ أَصْلُهَا فِي دَارِي وَ فَرْعُهَا عَلَى أَهْلِ الْجَنَّهِ ثُمَّ سُئِلَ عَنْهَا مَرَّةً أُخْرَى فَقَالَ فِي دَارِ عَلِيٍّ فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ إِنَّ دَارِي وَ دَارَ عَلِيٍّ فِي الْجَنَّهِ بِمَكَانٍ وَاحِدٍ.

وَ حُسْنُ مَآبٍ أي و لهم حسن مرجع.

و في قوله تعالى أُكُلُها دائِمٌ يعني أن ثمارها لا تنقطع كثمار الدنيا و ظلها لا يزول و لا تنسخه الشمس عن الحسن و قيل معناه نعيمها لا ينقطع بموت و لا آفه عن ابن عباس و قيل لذتها في الأفواه باقيه عن إبراهيم التيمي وَ ظِلُّها أيضا دائم لا يكون مره شمسا و مره ظلا كما يكون في الدنيا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا أي تلك الجنه عاقبه المتقين فالطريق إليها التقوى وَ عُقْبَى الْكافِرِينَ النَّارُ أي عاقبه أمر الكفار النار.

و في قوله تعالى إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ أي في بساتين خلقت لهم وَ عُيُونٍ من ماء و خمر و عسل تفور من الفواره ثم تجري في مجاريها ادْخُلُوها بِسَلامٍ أي يقال لهم ادخلوا الجنات بسلامه من الآفات و براءه من المكاره و المضرات آمِنِينَ من الإخراج منها ساكني النفس إلى انتفاء الضرر فيها وَ نَزَعْنا ما فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ أي و أزلنا عن صدور أهل الجنه ما فيها من أسباب العداوه من الغل أي الحقد و الحسد و التنافس و التباغض إِخْواناً منصوب على الحال أي و هم يكونون إخوانا متوادين يريد مثل الإخوان فيصفوا لذلك عيشهم عَلى سُرُرٍ أي كائنين على مجالس السرر مُتَقابِلِينَ متواجهين فينظر بعضهم إلى بعض قال مجاهد لا يرى الرجل من أهل الجنه قفا زوجته و لا ترى زوجته قفاه لأن الأسره تدور بهم كيف ما شاءوا حتى يكونوا متقابلين في عموم أحوالهم و قيل متقابلين في الزياره إذا تزاوروا استوت مجالسهم و منازلهم و إذا افترقوا كانت منازل بعضهم أرفع من بعض لا يَمَسُّهُمْ فِيها أي في الجنه نَصَبٌ أي عناء و تعب لأنهم لا يحتاجون إلى إتعاب أنفسهم لتحصيل مقاصدهم إذ جميع النعم حاصله لهم وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجِينَ أي يبقون فيها مؤبدين.

و فى قوله تعالى تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ لأنهم على غرف فى الجنه كما قال وَ هُمْ فِى الْغُرُفاتِ آمِنُونَ و قيل إن أنهار الجنه تجرى من غير أخاديد (١)فى الأرض فلذلك قال من تحتهم يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ أى يجعل لهم فيها حلى من أساور و قيل إنه يحلى كل واحد بثلاثه أساور سوار من فضه و سوار من ذهب و سوار من لؤلؤ و ياقوت عن سعيد بن جبير وَ يَلْبَسُونَ ثِياباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ أى من الديباج الرقيق و الغليظ و قيل إن الإستبرق فارسى معرب أصله إستبر و قيل هو الديباج المنسوج بالذهب مُتَّكِئِينَ فِيها عَلَى الْأَرائِكِ متنعمين فى تلك الجنان على السرر فى الحجال و إنما قال متكئين لأن الاتكاء يفيد أنهم منعمون فى الأمن و الراحه فإن الإنسان لا يتكئ إلا فى حال الأمن و السلامه نِعْمَ الثَّوابُ أى طاب ثوابهم و عظم عن ابن عباس وَ حَسُنَتْ الأرائک مُرْتَفَقاً أى موضع ارتفاق و قيل منزلا و مجلسا و مجتمعا.

و فى قوله تعالى كانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ أى كان فى حكم الله و علمه لهم بساتين الفردوس و هو أطيب موضع فى الجنه و أوسطها و أفضلها و أرفعها عن قتاده و قيل هو الجنه الملتفه الأشجار عن قتاده و قيل هو البستان الذى فيه الأعناب عن كعب و

رَوَى عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: الْجَنَّةُ مِائَةُ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ الْفِرْدَوْسُ أَعْلَاهَا دَرَجَةً مِنْهَا تُفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ الْأَرْبَعَةُ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ.

نُزُلًا (٢)أى منزلا و مأوى و قيل ذات نزل خالِدِينَ فِيها أى دائمين فيها لا يَبْغُونَ عَنْها حِوَلًا أى لا يطلبون عن تلك الجنات تحولا إلى موضع آخر لطيبها و حصول مرادهم فيها.

١- الاخاديد جمع الاخدود: الحفره المستطيله. جدول الماء.

٢- قال الرضى فى تلخيص البيان «ص ١٨٨» ما حاصله: النزل عند عامه المفسرين بمعنى المنزل و النزول فكأنّه تعالى قال: كانت لهم جنان الفردوس منزلا ينزلونه و قرارا يستوطنونه، و له أيضا مجاز يدخلها فى حيز الاستعاره و هو أن لفظ النزل عند بعضهم قد عبر به عما يقرى به الضيف عند طروقه و يعد له قبل نزوله فيجوز أن يكون معنى ذلك أى قرى معدا كما يقرى الضيوف لانهم ضيفان اللّه تعالى فى جنانه و جيرانه فى داره.

و فى قوله جل و علا وَ لا يُظْلَمُونَ شَيْئاً أى و لا يبخسون شيئا من ثوابهم بل يوفيه الله عليهم على التمام و الكمال جَنَّاتِ عَدْنٍ أى إقامه و وحد فى الآيه المتقدمه و جمع هاهنا لأنه جنه تشتمل على جنات و قيل لأن لكل واحد من المؤمنين جنه تجمعها الجنه العظمى الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمنُ عِبادَهُ بِالْغَيْبِ المراد بالعباد المؤمنون و قيل يتناول الكافر بشرط رجوعه عن كفره و قال بِالْغَيْبِ لأنهم غابوا عما فيها مما لا عين رأت و لا أذن سمعت عن ابن عباس و المعنى أنه وعدهم أمرا لم يكونوا يشاهدونه فصدقوه و هو غائب عنهم إِنَّهُ كانَ وَعْدُهُ أى موعوده مَأْتِيًّا أى آتيا لا محاله و المفعول هاهنا بمعنى الفاعل لأن ما أتيته فقد أتاك و قيل الموعود هو الجنه و الجنه مأتيه يأتيها المؤمنون لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً أى قولا لا معنى له يستفاد و قد يكون اللغو الهذر و ما يلقى من الكلام مثل الفحش و الأباطيل إِلَّا سَلاماً أى سلام الملائكه عليهم و سلام بعضهم على بعض و قال الزجاج السلام اسم جامع لكل خير لأنه يتضمن السلامه أى يسمعون ما يسلمهم وَ لَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيها بُكْرَةً وَ عَشِيًّا قال المفسرون ليس فى الجنه شمس و لا قمر فيكون لهم بكره و عشى و المراد أنهم يؤتون رزقهم على ما يعرفونه من مقدار الغداء و العشاء و قيل كانت العرب إذا أصاب أحدهم الغداء و العشاء أعجب به و كانت تكره الأكله الواحده فى اليوم فأخبر الله تعالى أن لهم فى الجنه رزقهم بكره و عشيا على قدر ذلك الوقت و ليس ثم ليل و إنما هو ضوء و نور عن قتاده و قيل إنهم يعرفون مقدار الليل بإرخاء و فتح الأبواب تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبادِنا مَنْ كانَ تَقِيًّا أى إنما نملك تلك الجنه من كان تقيا فى دار الدنيا بترك المعاصى و فعل الطاعات و إنما قال نورث لأنه شبه بالميراث من جهه أنه تمليك بحال استونفت عن حال قد انقضت من أمر الدنيا كما ينقضى حال الميت من أمر الدنيا و قيل إنه تعالى أورثهم من الجنه المساكن و المنازل التى كانت لأهل النار لو أطاعوا الله تعالى و أضاف العباد إلى نفسه لأنه أراد المؤمنين.

و فی قوله سبحانه وَ ذٰلِکَ جَزاءُ مَنْ تَزَکّٰی أی تطهر بالإیمان و الطاعه عن دنس الکفر و المعصیه و قیل تَزَکّٰی طلب الزکاء بإراده الطاعه و العمل بها.

و فی قوله تعالی مِنْ أَساوِرَ هی حلی الید مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً أی و من لؤلؤ و قال البیضاوی و لؤلؤ عطف علی أساور لا علی ذهب لأنه لم یعهد السوار منه إلا أن یراد به المرصعه به و نصبه عاصم و نافع عطفا علی محلها أو إضمار الناصب مثل و یؤتون وَ لِباسُهُمْ فِیها حَرِیرٌ غیر أسلوب الکلام فیه للدلاله علی أن الحریر ثیابهم المعتاده أو للمحافظه علی هیئه الفواصل.

و قال الطبرسی رحمه الله وَ هُدُوا إِلَی الطَّیِّبِ مِنَ الْقَوْلِ أی أرشدوا فی الجنه إلی التحیات الحسنه یحیی بعضهم بعضا و یحییهم الله و ملائکته بها و قیل معناه أرشدوا إلی شهاده أن لا إله إلا الله و الحمد لله عن ابن عباس و زاد ابن زید و الله أکبر و قیل إلی القرآن و قیل إلی القول الذی یلتذونه و یشتهونه و تطیب به نفوسهم و قیل إلی ذکر الله فهم به یتنعمون وَ هُدُوا إِلی صِراطِ الْحَمِیدِ و الحمید هو الله المستحق للحمد المتحمد إلی عباده بنعمته عن الحسن أی الطالب منهم أن یحمدوه و صراط الحمید هو طریق الإسلام و طریق الجنه.

و فی قوله سبحانه وَ رِزْقٌ کَرِیمٌ یعنی نعیم الجنه فإنه أکرم دار و فی قوله تعالی أُولٰئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ أی یرثون منازل أهل النار من الجنه

فَقَدْ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: مَا مِنْکُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا لَهُ مَنْزِلَانِ مَنْزِلٌ فِی الْجَنَّهِ وَ مَنْزِلٌ فِی النَّارِ فَإِنْ مَاتَ وَ دَخَلَ النَّارَ وَرِثَ أَهْلُ الْجَنَّهِ مَنْزِلَهُ.

الَّذِینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هو اسم من أسماء الجنه و لذلک أنث فقال هُمْ فِیها خالِدُونَ و قیل هو اسم لریاض الجنه و قیل هی جنه مخصوصه ثم اختلف فی أصله فقیل هو اسم رومی فعرب و قیل هو عربی وزنه فعلول و هو البستان الذی فیه کرم و قال الجبائی معنی الوراثه هنا أن الجنه و نعیمها یئول إلیهم من غیر اکتساب کما یئول المال إلی الوارث من غیر اکتساب.

و فی قوله تعالی کانَ عَلی رَبِّکَ وَعْداً مَسْؤُلًا قال ابن عباس معناه أن الله

سبحانه وعد لهم الجزاء فسألوه الوفاء فوفى و قيل إن الملائكه سألوا الله ذلك لهم فأجيبوا إلى مسألتهم و ذلك قولهم رَبَّنا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ (۱)و قيل إنهم سألوا الله تعالى فى الدنيا الجنه بالدعاء فأجابهم فى الآخره إلى ما سألوا. و فى قوله تعالى أُوْلئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ أى يثابون الدرجه الرفيعه فى الجنه بِما صَبَرُوا على أمر ربهم و طاعه نبيهم و قيل هى غرف الزبرجد و الدر و الياقوت و الغرفه فى الأصل بناء فوق بناء و قيل الغرفه اسم لأعلى منازل الجنه و أفضلها كما أنها فى الدنيا أعلى المساكن وَ يُلَقَّوْنَ فِيها تَحِيَّةً وَ سَلاماً أى تتلقاهم الملائكه فيها بالتحيه و هى كل قول يسر به الإنسان و بالسلام بشاره لهم بعظيم الثواب و قيل التحيه الملك العظيم و السلام جميع أنواع السلامه و قيل التحيه البقاء الدائم و قال الكلبى يحيى بعضهم بعضا بالسلام و يرسل إليهم الرب بالسلام.

و فى قوله تعالى فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ أى لا يعلم أحد ما خبئ لهؤلاء الذين ذكروا مما تقر به أعينهم قال ابن عباس هذا ما لا تفسير له فالأمر أعظم و أجل مما يعرف تفسيره

وَ قَدْ وَرَدَ فِي الصَّحِيحِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ أَعْدَدْتُ لِعِبَادِيَ الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَ لَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَ لَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ بَلْهَ (۲)مَا أَطْلَعْتُكُمْ عَلَيْهِ اقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَ مُسْلِمٌ جَمِيعاً.

و قد قيل فى فائده الإخفاء وجوه.

أحدها أن الشى ء إذا عظم خطره و جل قدره لا تستدرك صفاته على كنه إلا بشرح طويل و مع ذلك فيكون إبهامه أبلغ.

۱- غافر: ۸.

۲- بله ككيف بمعنى دع و اترك؛ قال فى النهايه: فى حديث نعيم الجنه: و لا خطر على قلب بشر بله ما اطلعتم عليه. بله من أسماء الافعال بمعنى دع و اترك، تقول: بله زيدا؛ و قد يوضع موضع المصدر و يضاف فيقال بله زيد أى ترك زيد. و قوله: ما اطلعتم عليه يحتمل أن يكون منصوب المحل و مجروره على التقديرين، و المعنى: دع ما اطلعتم عليه من نعيم الجنه و عرفتموه من لذاتها. منه عفى عنه.

و ثانيها أن قرارات العيون غير متناهيه فلا يمكن العلم بتفاصيلها.

و ثالثها أنه جعل ذلک فی مقابله صلاه الليل و هی خفيه فکذلک ما بإزائها من جزائها

وَ يُؤَيِّدُ ذَلِکَ مَا رُوِیَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: مَا مِنْ حَسَنَهٍ إِلَّا وَ لَهَا ثَوَابٌ مُبَيَّنٌ فِی الْقُرْآنِ إِلَّا صَلَاهَ اللَّيْلِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ اسْمُهُ لَمْ يُبَيِّنْ ثَوَابَهَا لِعِظَمِ خَطَرِهَا.

فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ الآيه و قره العين رؤيه ما تقر به العين يقال أقر الله عينک أی صادف فؤادک ما يرضيک فتقر عينک حتی لا تطمح بالنظر إلی ما فوقه و قيل هی من القر أی البرد لأن المستبشر الضاحک يخرج من شئون عينيه دمع بارد و المحزون المهموم يخرج من عينيه دمع حار.

قوله تعالی نُزُلًا بِما کانُوا يَعْمَلُونَ أی عطاء بما کانوا يعملون و قيل ينزلهم الله فيها نزلا کما ينزل الضيف يعنی أنهم فی حکم الأضياف.

و فی قوله تعالی تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلامٌ أی يحيی بعضهم بعضا يوم يلقون ثواب الله بأن يقولوا السلامه لکم من جميع الآفات و لقاء الله سبحانه معناه لقاء ثوابه و روی عن البراء بن عازب أنه قال يوم يلقون ملک الموت لا يقبض روح مؤمن إلا سلم عليه فعلی هذا يکون المعنی تحيه المؤمن من ملک الموت يوم يلقونه أن يسلم عليهم و ملک الموت مذکور فی الملائکه وَ أَعَدَّ لَهُمْ أَجْراً کَرِيماً أی ثوابا جزيلا.

و فی قوله تعالی فَأُولئِکَ لَهُمْ جَزاءُ الضِّعْفِ أی يضاعف الله حسناتهم فيجزی بالحسنه الواحده عشرا إلی ما زاد و الضعف اسم الجنس يدل علی القليل و الکثير.

و فی قوله سبحانه وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ أخبر سبحانه عن حالهم أنهم إذا دخلوها يقولون الحمد لله اعترافا منهم بنعمته لا علی وجه التکليف و شکرا له علی أن أذهب الغم الذی کانوا عليه فی دار الدنيا عنهم و قيل يعنون الحزن الذی أصابهم قبل دخول الجنه لأنهم کانوا يخافون دخول النار إذا کانوا مستحقين لذلک فإذا تفضل الله عليهم بإسقاط عقابهم و أدخلهم الجنه حمدوه علی ذلک و شکروه إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ لذنوب عباده شَکُورٌ يقبل اليسير من محاسن أعمالهم و قيل إن شکره سبحانه هو مکافاته لهم علی الشکر له و القيام بطاعته الَّذِی

أَحَلَّنا دارَ الْمُقامَهِ أی أنزلنا دار الخلود یقیمون فیها أبدا لا یموتون و لا یتحولون عنها مِنْ فَضْلِهِ أی ذلک بتفضله و کرمه لا یَمَسُّنا فِیها نَصَبٌ أی لا یصیبنا فی الجنه عناء و مشقه وَ لا یَمَسُّنا فِیها لُغُوبٌ أی إعیاء و متعبه فی طلب المعاش.

و فی قوله تعالی إِنَّ أَصْحابَ الْجَنَّهِ الْیَوْمَ فِی شُغُلٍ شغلهم النعیم الذی شملهم و غمرهم بسروره عما فیه أهل النار من العذاب عن الحسن و الکلبی فلا یذکرونهم و لا یهتمون بهم و إن کانوا أقاربهم و قیل شغلوا بافتضاض العذاری عن ابن عباس و ابن مسعود و هو المروی عن الصادق علیه السلام قال و حواجبهن کالأهله و أشفار أعینهن کقوادم النسور و قیل باستمتاع الألحان عن وکیع و قیل شغلهم فی الجنه سبعه أنواع من الثواب لسبعه أعضاء فثواب الرجل بقوله ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِینَ و ثواب الید یَتَنازَعُونَ فِیها کَأْساً لا لَغْوٌ فِیها وَ لا تَأْثِیمٌ و ثواب الفرج وَ حُورٌ عِینٌ و ثواب الفم کُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِیئاً الآیه و ثواب اللسان وَ آخِرُ دَعْواهُمْ الآیه و ثواب الأذن لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً و نظائرها و ثواب العین وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ فاکِهُونَ أی فرحون عن ابن عباس و قیل ناعمون معجبون بما هم فیه قال أبو زید الفکه الطیب النفس الضحوک رجل فکه و فاکه و لم یسمع لهذا فعل فی الثلاثی و قال أبو مسلم إنه مأخوذ عن الفکاهه فهو کنایه عن الأحادیث الطیبه و قیل فاکِهُونَ ذوو فاکهه کما یقال لاحم شاحم أی ذو لحم و شحم و عاسل ذو عسل هُمْ وَ أَزْواجُهُمْ فِی ظِلالٍ أی هم و حلائلهم فی الدنیا ممن وافقهم علی إیمانهم فی أستار عن وهج النار و سمومها فهم فی مثل تلک الحال الطیبه من الظلال التی لا حر فیها و لا برد و قیل أزواجهم التی زوجهم الله تعالی من الحور العین فی ظلال أشجار الجنه و قیل فی ظلال تسترهم من نظر العیون إلیهم عَلَی الْأَرائِکِ و هی السرر علیها الحجال و قیل هی الوسائد مُتَّکِؤُنَ أی جالسون جلوس الملوک إذ لیس لهم من الأعمال شی ء قال الأزهری کل ما اتکئ علیه فهو أریکه لَهُمْ فِیها أی فی الجنه فاکِهَهٌ وَ لَهُمْ ما یَدَّعُونَ أی ما یتمنون و یشتهون قال أبو عبیده تقول العرب ادع علی ما شئت أی تمن علی و قیل معناه أن کل من یدعی شیئا فهو

له بحكم الله تعالى لأنه قد هذب طباعهم فلا يدعون إلا ما يحسن منهم قال الزجاج هو مأخوذ من الدعاء يعنى أن أهل الجنه كل ما يدعونه يأتيهم سَلامٌ أى لهم سلام و منى أهل الجنه أن يسلم الله عليهم قَوْلًا أى يقوله الله قولا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ بهم يسمعونه من الله فيؤذنهم بدوام الأمن و السلامه مع سبوغ النعمه و الكرامه و قيل إن الملائكه تدخل عليهم من كل باب يقولون سلام عليكم من ربكم الرحيم.

و فى قوله تعالى أُولئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ جعل لهم التصرف فيه و حكم لهم به فى الأوقات المستأنفه فى كل وقت شيئا معلوما مقدرا فَواكِهُ هى جمع فاكهه يقع على الرطب و اليابس من الثمار كلها يتفكهون بها و يتنعمون بالتصرف فيها وَ هُمْ مُكْرَمُونَ مع ذلك أى معظمون مبجلون فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ أى و هم مع ذلك فى بساتين فيها أنواع النعيم عَلى سُرُرٍ مُتَقابِلِينَ يستمتع بعضهم بالنظر إلى وجوه بعض و لا يرى بعضهم قفا بعض يُطافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ و هو الإناء بما فيه من الشراب مِنْ مَعِينٍ أى من خمر جاريه فى أنهار ظاهره العيون و قيل شديده الجرى ثم وصف الخمر فقال بَيْضاءَ وصفها بالبياض لأنها فى نهايه الرقه مع الصفاء و اللطافه النوريه التى لها قال الحسن خمر الجنه أشد بياضا من اللبن و ذكر أن قراءه ابن مسعود صفراء فيحتمل أن يكون بيضاء الكأس صفراء اللون لَذَّةٍ أى لذيذه لِلشَّارِبِينَ ليس فيها ما يعترى خمر الدنيا من المراره و الكراهه لا فِيها غَوْلٌ أى لا يغتال عقولهم فيذهب بها و لا يصيبهم منها وجع فى البطن و لا فى الرأس و يقال للوجع غول لأنه يؤدى إلى الهلاك وَ لا هُمْ عَنْها يُنْزَفُونَ قرأ أهل الكوفه غير عاصم ينزفون بكسر الزاى و الباقون بفتحها و كذلك فى سوره الواقعه إلا عاصم فإنه قرأ هاهنا بفتح الزاى و هناك بكسرها قال أبو على يكون أنزف على معنيين أحدهما بمعنى سكر و الآخر بمعنى أنفد شرابه فمن قرأ ينزفون يجوز أن يريد لا يسكرون عند شربها و يجوز أن يريد لا ينفد ذلك عندهم كما ينفد شراب أهل الدنيا و من قرأ بالفتح فهو من نزف الرجل فهو منزوف و نزيف إذا ذهب عقله بالسكر قال ابن عباس معناه

و لا يبولون قال و فى الخمر أربع خصال السكر و الصداع و القى ء و البول فنزه الله سبحانه خمر الجنه عن هذه الخصال وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ قصرن طرفهن على أزواجهن فلا يردن غيرهن لحبهن إياهم و قيل معناه لا يفتحن أعينهن دلالا و غنجا عِينٌ أى واسعات العيون و الواحده عيناء و قيل هى الشديده بياض العين الشديده سوادها عن الحسن كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ شبههن ببيض النعام يكنه بالريش من الريح و الغبار عن الحسن و ابن زيد و قيل شبههن ببطن البيض قبل أن يقشر و قبل أن تمسه الأيدى و المكنون المصون فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُونَ يعنى أهل الجنه يسأل بعضهم بعضا عن أحوالهم من حيث بعثوا إلى أن أدخلوا الجنه فيخبر كل صاحبه بإنعام الله عليه قالَ قائِلٌ مِنْهُمْ أى من أهل الجنه إِنِّی كانَ لِی قَرِینٌ فى الدنيا أى صاحب يختص بى إما من الإنس على قول ابن عباس أو من الشياطين على قول مجاهد يَقُولُ لى على وجه الإنكار على و التهجين لفعلى أَ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ بيوم الدين و بالبعث و النشور و الحساب و الجزاء أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَدِينُونَ أى مجزيون محاسبون قالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ أى ثم قال هذا المؤمن لإخوانه فى الجنه هل أنتم مطلعون على موضع من الجنه يرى منه هذا القرين يقال اطلع إلى كذا إذا أشرف عليه و المعنى هل تؤثرون أن تروا مكان هذا القرين فى النار و فى الكلام حذف أى فيقولون له نعم اطلع أنت فأنت أعرف بصاحبك قال الكلبى و ذلك لأن الله تعالى جعل لأهل الجنه كوه ينظرون منها إلى أهل النار فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِی سَواءِ الْجَحِيمِ أى فاطلع هذا المؤمن فرأى قرينه فى وسط النار قالَ أى فقال له المؤمن تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِ إن مخففه من الثقيله أقسم بالله سبحانه على وجه التعجب إنك كدت تهلكنى بما قلته لى و دعوتنى إليه حتى يكون هلاكى كهلاك المتردى من شاهق وَ لَوْ لا نِعْمَةُ رَبِّی على بالعصمه و اللطف و الهدايه حتى آمنت لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ معك فى النار و لا يستعمل أحضر مطلقا إلا فى الشر قال قتاده فو الله لو لا أن الله عرفه إياه لما كان يعرفه لقد تغير حبره و سبره أى حسنه و سيماؤه أَ فَما نَحْنُ بِمَيِّتِينَ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولى وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ أى يقول المؤمن

لهـذا القرين على وجه التقريع أ لست كنت تقول فى الـدنيا إنا لا نموت إلا الموته التى تكون فى الدنيا و لا نعذب فقد ظهر الأمر بخلاف ذلك و قيل إن هـذا من قول أهل الجنه بعضـهم لبعض على وجه إظهار السـرور بـدوام نعيم الجنه و لهـذا عقبه بقوله إِنَّ هذا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ معناه أَ فَما نَحْنُ بِمَيِّتِينَ فى هذه الجنه إِلَّا مَوْتَتَنَا التى كانت فى الدنيا وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ كما وعدنا الله تعالى و يريدون التحقيق لا الشك قالوه سرورا و فرحا كقوله

أ بطحاء مكه هذا الذى. أراه عيانا و هذا أنا.

لِمِثْلِ هذا فَلْيَعْمَلِ الْعامِلُونَ هذا من تمام الحكايه عن قول أهل الجنه و قيل إن هذا من قول الله سبحانه.

و فى قوله تعـالى وَ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ أى حسن مرجع و منقلب يرجعون فى الآخره إلى ثواب الله و مرضاته ثم فسـر حسـن المـآب بقـوله جَنَّاتِ عَدْنٍ فهى فى موضـع جر على البـدل (١)أى جنـات إقـامه و خلـود مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوابُ أى يجـدون أبوابها مفتوحه حين يردونهـا و لا يحتاجون إلى الوقوف عنـد أبوابها حتى تفتـح لهم و قيل أى لا يحتاجون إلى مفاتيـح بل تنفتـح بغير مفتـاح و تنغلق بغير مغلاـق و قـال الحسن يكلم يقـال انفتحى انغلقى و قيـل معناه أنها معـده لهم غير ممنوعين منها و إن لم تكن أبوابهـا مفتوحه لهم قبـل مصـيرهم كما يقول الرجل لغيره متى نشـطت لزيارتى فالباب مفتوح و الـدست مطروح مُتَّكِئِينَ فِيها أى مسـندين فيها إلى المساند جالسـين جلسه الملوك يَدْعُونَ فِيها بِفاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَ شَرابٍ أى يحكمون فى ثمارها و شرابها فإذا قالوا لشـى ء منهـا أقبـل حصـل عنـدهم وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ أى أزواج قصـرن طرفهن على أزواجهن راضـيات بهم ما لهن فى غيرهم رغبه و القاصـر نقيض المـاد يقـال فلاـن قاصـر طرفه عن فلاـن و ماد عينه إلى فلان أَتْرابٌ أى أقران على سن واحـد ليس فيهن عجائز و لا هرمه و قيل أمثال و أشباه عن مجاهد أى

١- فى هامش نسـخه المصـنّف بخطه الشريف: كذا فى نسخ المجمع، و الظاهر: فى موضع نصب؛ و قال فى الجوامع: عطف بيان لحسن مآب. منه.

متساویات فی الحسن و مقدار الشباب لا یکون لواحده علی صاحبتها فضل فی ذلک و قیل أتراب علی مقدار سن الأزواج کل واحده منهن ترب زوجها و لا تکون أکبر منه قال الفراء الترب اللده مأخوذ من اللعب بالتراب و لا یقال إلا فی الإناث هذا ما تُوعَدُونَ أی ما یوعد به المتقون أو یخاطبون فیقال لهم هذا القول لِیَوْمِ الْحِسابِ أی لیوم الجزاء إِنَّ هذا لَرِزْقُنا أی عطاؤنا المتصل ما لَهُ مِنْ نَفادٍ أی فناء و انقطاع لأنه علی سبیل الدوام عن قتاده و قیل إنه لیس لشی ء فی الجنه نفاد ما أکل من ثمارها خلف مکانه مثله و ما أکل من حیوانها و طیرها عاد مکانه حیا عن ابن عباس.

و فی قوله تعالی لَهُمْ غُرَفٌ أی قصور فی الجنه مِنْ فَوْقِها غُرَفٌ قصور مبنیه و هذا فی مقابله قوله لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ فإن فی الجنه منازل رفیعه بعضها فوق بعض و ذلک أن النظر من الغرف إلی الخضر و المیاه أشهی و ألذ وَعْدَ اللَّهِ أی وعدهم الله تلک الغرف و المنازل وعدا.

و فی قوله تعالی وَ قِهِمُ السَّیِّئاتِ أی عذاب السیئات و یجوز أن یکون العذاب هو السیئات و سماه السیئات اتساعا کما قال وَ جَزاءُ سَیِّئَهٍ سَیِّئَهٌ مِثْلُها و فی قوله یُرْزَقُونَ فِیها بِغَیْرِ حِسابٍ أی زیاده علی ما یستحقونه تفضلا منه تعالی و لو کان علی مقدار العمل فقط لکان بحساب و قیل معناه لا تبعه علیهم فیما یعطون من الخیر فی الجنه.

و فی قوله تعالی وَ لَکُمْ فِیها أی فی الآخره ما تَشْتَهِی أَنْفُسُکُمْ من الملاذ و تتمنونه من المنافع وَ لَکُمْ فِیها ما تَدَّعُونَ أنه لکم فإنه سبحانه یحکم لکم بذلک و قیل إن المراد بقوله ما تَشْتَهِی أَنْفُسُکُمْ البقاء لأنهم کانوا یشتهون البقاء فی الدنیا أی لکم فیها ما کنتم تشتهونه من البقاء و لکم فیها ما کنتم تتمنونه من النعیم نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِیمٍ معناه أن هذا الموعود به مع جلالته فی نفسه له جلاله بمعطیه إذ هو عطاء لکم و رزق مجری علیکم ممن یغفر الذنوب و یستر العیوب رحمه منه لعباده فهو أهنأ لکم و أکمل لسرورکم.

و فى قوله تعالى الَّذِينَ آمَنُوا بِآياتِنا أى صدقوا بحججنا و دلائلنا و اتبعوها وَ كانُوا مُسْلِمِينَ أى مستسلمين لأمرنا خاضعين منقادين ثم بين سبحانه ما يقال لهم بقوله ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُكُمْ اللاتى كن مؤمنات مثلكم و قيل أزواجكم من الحور العين فى الجنه تُحْبَرُونَ أى تسرون و تكرمون يُطافُ عَلَيْهِمْ بِصِحافٍ أى بقصاع مِنْ ذَهَبٍ فيها ألوان الأطعمه وَ أَكْوابٍ أى كيزان لا عرى لها و قيل بآنيه مستديره الرأس اكتفى سبحانه بذكر الصحاف و الأكواب عن ذكر الطعام و الشراب وَ فِيها ما تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ من أنواع النعيم المشروبه و المطعومه و الملبوسه و المشمومه و غيرها وَ تَلَذُّ الْأَعْيُنُ بالنظر إليه قد جمع الله سبحانه بذلک ما لو اجتمع الخلائق كلهم على أن يصفوا ما فى الجنه من أنواع النعيم لم يزيدوا على ما انتظمته هاتان اللفظتان.

و فى قوله تعالى فِي مَقامٍ أَمِينٍ أمنوا فيه الغير من الموت و الحوادث و قيل أمنوا من الشيطان و الأحزان يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ قيل السندس ما يلبسونه و الإستبرق ما يفترشونه مُتَقابِلِينَ فى المجالس و قيل متقابلين بالمحبه لا متدابرين بالبغضه كَذلِكَ حال أهل الجنه وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِينٍ قال الأخفش المراد به التزويج المعروف و قال غيره لا يكون فى الجنه تزويج و المعنى و قرناهم بحور عين يَدْعُونَ فِيها بِكُلِّ فاكِهَهٍ آمِنِينَ أى يستدعون فيها بأى ثمره شاءوا و اشتهوه غير خائفين فوتها آمنين من نفادها و مضرتها و قيل آمنين من التخم و الأسقام و الأوجاع لا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ شبه الموت بالطعام الذى يذاق و يتكره عند المذاق ثم نفى ذلک أن يكون فى الجنه و إنما خصهم بأنهم لا يذوقون الموت مع أن جميع أهل الآخره لا يذوقون الموت لما فى ذلک من البشاره لهم بالحياه الهنيئه فى الجنه فأما من يكون فيما هو كالموت فى الشده فإنه لا يطلق له هذه الصفه لأنه يموت موتات كثيره بما يقاسيه من العقوبه إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولى قيل معناه بعد الموته الأولى و قيل معناه لكن الموته الأولى قد ذاقوها و قيل سوى الموته الأولى وَ وَقاهُمْ عَذابَ الْجَحِيمِ أى فصرف عنهم عذاب النار استدلت المعتزله بهذا على أن الفاسق الملى لا يخرج من النار لأنه لا يكون قد وقى النار و الجواب عن ذلک أن هذه الآيه يجوز أن تكون

مختصه بمن لا يستحق دخول النار فلا يدخلها أو بمن استحق فيفضل عليه بالعفو فلا يدخلها و يجوز أن يكون المراد وقاهم عذاب الجحيم على وجه التأبيد أو على الوجه الذى يعذب عليه الكفار فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ أى فعل الله ذلك بهم تفضلا منه لأنه سبحانه خلقهم و أنعم عليهم و ركب فيهم العقل و كلفهم و بين لهم من الآيات ما استدلوا به على وحدانيه الله تعالى و حسن الطاعات فاستحقوا به النعم العظيمه ثم جزاهم بالحسنه عشر أمثالها فكان ذلك فضلا منه عز اسمه و قيل إنما سماه فضلا و إن كان مستحقا لأن سبب الاستحقاق هو التكليف و التمكين و هو فضل منه تعالى ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ أى الظفر بالمطلوب العظيم الشأن.

و فى قوله تعالى عَرَّفَها لَهُمْ أى بينها لهم حتى عرفوها إذا دخلوها و تفرقوا إلى منازلهم و كانوا أعرف بها من أهل الجمعه إذا انصرفوا إلى منازلهم عن ابن جبير و أبى سعيد الخدرى و قتاده و مجاهد و ابن زيد و قيل معناه بينها لهم و أعلمهم بوصفها على ما يشوق إليها فيرغبون فيها و يسعون لها عن الجبائى و قيل معناه طيبها لهم عن ابن عباس فى روايه عطاء من العرف و هو الرائحه الطيبه يقال طعام معرف أى مطيب.

و فى قوله جل و علا مِنْ ماءٍ غَيْرِ آسِنٍ أى غير متغير لطول المقام كما تتغير مياه الدنيا وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ فهو غير حامض و لا قارص (۱)و لا يعتريه شى ء من العوارض التى تصيب الألبان فى الدنيا وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ أى لذيذه يلتذون بشربها و لا يتأذون بها و لا بعاقبتها بخلاف خمر الدنيا التى لا تخلو من المراره و السكر و الصداع وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى أى خالص من الشمع و الرغوه و القذى و من جميع الأذى و العيوب التى تكون لعسل الدنيا وَ لَهُمْ فِيها مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ مما يعرفون اسمها و مما لا يعرفون مبرأه من كل مكروه يكون لثمرات الدنيا وَ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ أى و لهم مع هذا مغفره من ربهم و هو أنه يستر ذنوبهم و ينسيهم إساءتهم حتى لا يتنغص عليهم نعيم الجنه.

۱- فى هامش نسخه المصنّف بخطه الشريف: القارص: اللبن الذى يحذى اللسان و يؤثر فيه. منه.

و فى قوله سبحانه وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ أى قربت الجنه و أدنيت للذين اتقوا الشرك و المعاصى حتى يروا ما فيها من النعيم غَيْرَ بَعِيدٍ أى هى قريبه منهم لا يلحقهم ضرر و لا مشقه فى الوصول إليها و قيل معناه ليس ببعيد مجى ء ذلك فإن كل آت قريب هذا ما تُوعَدُونَ أى ما وعدتم به من الثواب على ألسنه الرسل لِكُلِّ أَوَّابٍ أى تواب رجاع إلى الطاعه و قيل لكل مسبح عن ابن عباس و عطاء حَفِيظٍ لما أمر الله به متحفظ عن الخروج إلى ما لا يجوز من سيئه تدنسه أو خطيئه تحط منه و تشينه مَنْ خَشِيَ الرَّحْمنَ بِالْغَيْبِ أى من خاف الله و أطاعه و آمن بثوابه و عقابه و لم يره و قيل أى فى الخلوه بحيث لا يراه أحد وَ جاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ أى دوام على ذلك حتى وافى الآخره بقلب مقبل على طاعه الله راجع إلى الله بضمائره ادْخُلُوها بِسَلامٍ أى يقال لهم ادخلوا الجنه بأمان من كل مكروه و سلامه من كل آفه و قيل بسلام من الله و ملائكته عليهم ذلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ الوقت الذى يبقون فيه فى النعيم مؤبدين لا إلى غايه لَهُمْ ما يَشاؤُنَ فِيها أى ما تشتهيه أنفسهم من أنواع النعم وَ لَدَيْنا مَزِيدٌ أى و عندنا زياده على ما يشاءونه مما لم يخطر ببالهم و لم تبلغه أمانيهم و قيل هو الزياده على مقدار استحقاقهم من الثواب بأعمالهم.

و قال البيضاوى فى قوله تعالى وَ فِي السَّماءِ رِزْقُكُمْ أى أسباب رزقكم أو تقديره و قيل المراد بالسماء السحاب و بالرزق المطر فإنه سبب الأقوات وَ ما تُوعَدُونَ من الثواب لأن الجنه فوق السماء السابعه أو لأن الأعمال و ثوابها مكتوبه مقدره فى السماء و قيل إنه مستأنف خبره فَوَ رَبِّ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ و قال الطبرسى رحمه الله فى قوله عز و جل فاكِهِينَ بِما آتاهُمْ رَبُّهُمْ أى متنعمين بما أعطاهم ربهم من أنواع النعيم و قيل أى معجبين بما آتاهم ربهم كُلُوا وَ اشْرَبُوا أى يقال لهم ذلك هَنِيئاً أى مأمون العاقبه من التخمه و السقم مُتَّكِئِينَ عَلى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ المصفوفه المصطفه الموصول بعضها ببعض و قيل إن فى الكلام حذفا تقديره متكئين على نمارق موضوعه على سرر لكنه حذف لأن اللفظ يدل عليه

من حيث إن الاتكاء جلسه راحه و دعه و لا يكون ذلک إلا على الوسائد و النمارق وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِينٍ فالحور البيض النقيات البياض فى حسن و كمال و العين الواسعات الأعين فى صفاء و بهاء و معناه قرنا هؤلاء المتقين بحور عين على وجه التمتيع لهم و التنعيم

وَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا أَبَا الْقَاسِمِ تَزْعُمُ أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ يَأْكُلُونَ وَ يَشْرَبُونَ فَقَالَ وَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إِنَّ الرَّجُلَ مِنْهُمْ لَيُؤْتَى قُوَّهَ مِائَهِ رَجُلٍ عَلَى الْأَكْلِ وَ الشُّرْبِ وَ الْجِمَاعِ قَالَ فَإِنَّ الَّذِى يَأْكُلُ وَ يَشْرَبُ يَكُونُ لَهُ الْحَاجَهُ فَقَالَ عَرَقٌ يَفِيضُ مِثْلَ رِيحِ الْمِسْكِ فَإِذَا كَانَ ذَلِکَ ضَمَرَ لَهُ بَطْنُهُ.

وَ أَمْدَدْناهُمْ بِفاكِهَهٍ أى أعطيناهم حالا بعد حال فإن الإمداد هو الإتيان بالشى ء بعد الشى ء يَتَنازَعُونَ فِيها كَأْساً أى يتعاطون كأس الخمر هم و جلساؤهم بتجاذب لا لَغْوٌ فِيها وَ لا تَأْثِيمٌ أى لا يجرى بينهم باطل لأن اللغو ما يلغى و لا ما فيه إثم كما يجرى فى الدنيا من شرب الخمر و التأثيم تفعيل من الإثم يقال أثمه إذا جعله ذا إثم يعنى أن تلک الكأس لا تجعلهم آثمين و قيل معناه لا يتسابون عليها و لا يؤثم بعضهم بعضا وَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ للخدمه غِلْمانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ فى الحسن و الصباحه و الصفاء و البياض و المكنون المصون المخزون و قيل إنه ليس على الغلمان مشقه فى خدمه أهل الجنه بل لهم فى ذلک اللذه و السرور إذ ليست تلک الدار دار محنه

وَ ذُكِرَ عَنِ الْحَسَنِ أَنَّهُ قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْخَادِمُ كَاللُّؤْلُؤِ فَكَيْفَ الْمَخْدُومُ فَقَالَ وَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إِنَّ فَضْلَ الْمَخْدُومِ عَلَى الْخَادِمِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَهَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ.

وَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُونَ أى يتذاكرون ما كانوا فيه من التعب و الخوف فى الدنيا عن ابن عباس و هو قوله قالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنا مُشْفِقِينَ أى خائفين فى دار الدنيا من العذاب فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنا بالمغفره وَ وَقانا عَذابَ السَّمُومِ أى عذاب جهنم و السموم من أسماء جهنم عن الحسن و قيل إن المعنى يسأل بعضهم بعضا عما فعلوه فى الدنيا فاستحقوا به المصير إلى الثواب و الكون فى الجنان فيقولون إنا كنا فى دار التكليف مشفقين أى خائفين رقيقى القلب و السموم الحر الذى يدخل فى مسام البدن يتألم به و أصله من السم الذى هو

مخرج النفس و كل خرق سم أو من السم الـذى يقتل قال الزجاج يريـد عذاب سـموم جهنم و هو ما يوجد من لفحها و حرها إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ أى فى الـدنيا نَـدْعُوهُ أى ندعو الله و نوحده و نعبده إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ أى اللطيف و قيل الصادق فيما وعده الرَّحِيمُ بعباده. و فى قـوله تعـالى إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ أى أنهـار لأـنه اسم جنس يقـع على القليـل و الكـثير و النهر هـو المجرى الواسـع من مجارى الماء فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ أى مجلس حق لا لغو فيه و لا تأثيم و قيل وصـفه بالصدق لكونه رفيعا مرضيا و قيل لدوام النعيم به و قيل لأن الله صدق وعد أوليائه فيه عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ أى عند الله سبحانه فهو المالك القادر الذى لا يعجزه شى ء و ليس المراد قرب المكان بل إنهم فى كنفه و جواره و كفايته حيث تنالهم غواشى رحمته و فضله.

و قـال البيضـاوى فى قوله تعالى وَ لِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ أى موقفه الـذى يقف فيه العباد للحساب أو قيامه على أحواله من قام عليه إذا راقبه أو مقام الخائف عنـد ربه للحساب بأحـد المعنيين فأضاف إلى الرب تفخيما و تهويلا جَنَّتانِ جنه للخائف الإنسـى و جنه للخـائف الجنى فـإن الخطـاب للفريقين و المعنى لكـل خـائفين منكمـا أو لكـل واحـد جنه لعقيـدته و أخرى لعمله أو جنه لفعل الطاعات و أخرى لترك المعاصى أو جنه يثاب بها و أخرى يتفضل بها عليه أو روحانيه و جسمانيه و كذا ما جاء مثنى بعد.

و قال الطبرسـى رحمه الله أى جنه عـدن و جنه النعيم و قيل بسـتانان إحداهما داخل القصـر و الأخرى خارج القصـر كما يشـتهى الإنسان فى الدنيا و قيل إحدى الجنتين منزله و الأخرى منزل أزواجه و خدمه و قيل جنه من ذهب و جنه من فضه.

و قال البيضاوى ذَواتا أَفْنانٍ أنواع من الأشـجار و الثمار جمع فن أو أغصان جمع فنن و هى الغصـنه التى تنشعب من فرع الشجر و تخصيصها بالذكر لأنها التى تورق و تثمر و تمد الظل فِيهِما عَيْنانِ تَجْرِيانِ حيث شاءوا فى الأعالى

و الأسافل و قيل إحداهما التسنيم و الأخرى السلسبيل فِيهِما مِنْ كُلِّ فاكِهَةٍ زَوْجانِ صنفان غريب و معروف أو رطب و يابس و قال الطبرسی بَطائِنُها مِنْ إِسْتَبْرَقٍ أی من ديباج غليظ و لم يذكر الظهاره لأن البطانه تدل على أن الظهاره فوق الإستبرق و قيل إن الظهاره من سندس و هو الديباج الرقيق و روى عن ابن مسعود أنه قال هذه البطائن فما ظنكم بالظهائر و قيل لسعيد بن جبير البطائن من إستبرق فما الظهائر قال هذا مما قال الله فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ وَ جَنَى الْجَنَّتَيْنِ دانٍ الجنى الثمر المجتنى أی تدنو الثمره حتى يجنيها ولی الله إن شاء قائما و إن شاء قاعدا عن ابن عباس و قيل ثمار الجنتين دانيه إلى أفواه أربابها فيتناولونها متكئين فإذا اضطجعوا نزلت بإزاء أفواههم فيتناولونها مضطجعين لا يرد أيديهم عنها بعد و لا شوك عن مجاهد فِيهِنَّ أی فی الفرش التی ذكرها أو فی الجنان لأنها معلومه قاصِراتُ الطَّرْفِ على أزواجهن قال أبو ذر بن زيد إنها تقول لزوجها و عزه ربی ما أرى شيئا فی الجنه أحسن منك فالحمد لله الذی جعلنی زوجك و جعلك زوجی لَمْ يَطْمِثْهُنَّ أی لم يقتضهن و الاقتضاض النكاح بالتدميه (1)المعنى لم يطأهن و لم يغشهن إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ فهن أبكار لأنهن خلقن فی الجنه فعلى هذا القول هن من حور الجنه و قيل هن من نساء الدنيا لم يمسسهن منذ أنشئن خلق عن الشعبی و الكلبی أی لم يجامعهن فی هذا الخلق الذی أنشئن فيه إنس و لا جان قال الزجاج فی هذه الآيه دليل على أن الجنی يغشى كما يغشى الإنسی و قال ضمره بن حبيب فيها دليل على أن للجن ثوابا و أزواجا من الحور فالإنسيات للإنس و الجنيات للجن قال البلخی و المعنى أن ما يهب الله لمؤمنی الإنس من الحور لم يطمثهن إنس و ما يهب الله لمؤمنی الجن من الحور لم يطمثهن جان كَأَنَّهُنَّ الْياقُوتُ وَ الْمَرْجانُ أی هن على صفاء الياقوت و فی بياض المرجان عن الحسن و قتاده و قال الحسن و المرجان أشد اللؤلؤ بياضا و هو صغاره

وَ فِی الْحَدِيثِ أَنَّ الْمَرْأَهَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ يُرَى مُخُّ سَاقِهَا مِنْ وَرَاءِ

ص: ۱۰۴

۱- فی المجمع المطبوع: لم يفتضهن، و الافتضاض: النكاح بالتدميه.

سَبْعِينَ حُلَّهً مِنْ حَرِيرٍ.

و عن ابن مسعود يرى كما يرى السلك من وراء الياقوت هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ أى ليس جزاء من أحسن فى الدنيا إلا أن يحسن إليه فى الآخره و قيل هل جزاء من قال لا إله إلا الله و عمل بما جاء به محمد صلى الله عليه و آله إلا الجنه عن ابن عباس

وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَذِهِ الْآيَهَ فَقَالَ هَلْ تَدْرُونَ مَا يَقُولُ رَبُّكُمْ قَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ رَبَّكُمْ يَقُولُ هَلْ جَزَاءُ مَنْ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ بِالتَّوْحِيدِ إِلَّا الْجَنَّهُ.

و قيل معناه هل جزاء من أحسن إليكم بهذه النعم إلا أن تحسنوا فى شكره و عبادته.

وَ رَوَى الْعَيَّاشِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ آيَهٌ فِي كِتَابِ اللَّهِ مُسَجَّلَهٌ قُلْتُ مَا هِيَ قَالَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ جَرَتْ فِي الْكَافِرِ وَ الْمُؤْمِنِ وَ الْبَرِّ وَ الْفَاجِرِ وَ مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ فَعَلَيْهِ أَنْ يُكَافِئَ بِهِ وَ لَيْسَ الْمُكَافَاهَ أَنْ تَصْنَعَ كَمَا صُنِعَ حَتَّى تُرْبِيَ (۱)فَإِنْ صَنَعْتَ كَمَا صُنِعَ كَانَ لَهُ الْفَضْلُ بِالابْتِدَاءِ.

وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ أى و من دون الجنتين اللتين ذكرناهما جنتان أخريان دون الجنتين الأوليين فإنهما أقرب إلى قصره و مجالسه فى قصره ليتضاعف له السرور بالتنقل من جنه إلى جنه على ما هو معروف من طبع البشر فى شهوه مثل ذلك و معنى دون هنا مكان قريب من الشى ء بالإضافه إلى غيره مما ليس له مثل قربه و قيل إن المعنى أنهما دون الجنتين الأوليين فى الفضل

فَقَدْ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ: جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّهٍ أَبْنِيَتُهُمَا وَ مَا فِيهِمَا وَ جَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ أَبْنِيَتُهُمَا وَ مَا فِيهِمَا.

-وَ رَوَى الْعَيَّاشِيُّ بِالْإِسْنَادِ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ أَخْبِرْنِي عَنِ الْمُؤْمِنِ تَكُونُ لَهُ امْرَأَهٌ مُؤْمِنَهٌ يَدْخُلَانِ الْجَنَّهَ يَتَزَوَّجُ أَحَدُهُمَا بِالْآخَرِ فَقَالَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّ اللَّهَ حَكَمٌ عَدْلٌ إِنْ كَانَ هُوَ أَفْضَلُ مِنْهَا خَيَّرَ هُوَ فَإِنْ اخْتَارَهَا كَانَتْ مِنْ أَزْوَاجِهِ وَ إِنْ كَانَتْ هِيَ خَيْراً مِنْهَا خَيَّرَهَا فَإِنِ اخْتَارَتْهُ كَانَ زَوْجاً لَهَا قَالَ وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام لَا تَقُولَنَّ إِنَّ الْجَنَّهَ وَاحِدَهٌ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ

۱- أى تعطيه أكثر ممّا اعطاك.

وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ وَ لَا تَقُولَنَّ دَرَجَةً وَاحِدَةً إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ دَرَجَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِنَّمَا تَفَاضَلَ الْقَوْمُ بِالْأَعْمَالِ قَالَ وَ قُلْتُ لَهُ إِنَّ الْمُؤْمِنَيْنِ يَدْخُلَانِ الْجَنَّةَ فَيَكُونُ أَحَدُهُمَا أَرْفَعَ مَكَاناً مِنَ الْآخَرِ فَيَشْتَهِي أَنْ يَلْقَى صَاحِبَهُ قَالَ مَنْ كَانَ فَوْقَهُ فَلَهُ أَنْ يَهْبِطَ وَ مَنْ كَانَ تَحْتَهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ أَنْ يَصْعَدَ لِأَنَّهُ لَا يَبْلُغُ ذَلِكَ الْمَكَانَ وَ لَكِنَّهُمْ إِذَا أَحَبُّوا ذَلِكَ وَ اشْتَهَوْهُ الْتَقَوْا عَلَى الْأَسِرَّةِ.

وَ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ سَيَابَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ إِنَّ النَّاسَ يَتَعَجَّبُونَ مِنَّا إِذَا قُلْنَا يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنْ جَهَنَّمَ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فَيَقُولُونَ لَنَا فَيَكُونُونَ مَعَ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ فِي الْجَنَّةِ فَقَالَ يَا عَلَاءُ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ لَا وَ اللَّهِ لَا يَكُونُونَ مَعَ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ قُلْتُ كَانُوا كَافِرِينَ قَالَ عليه السلام لَا وَ اللَّهِ لَوْ كَانُوا كَافِرِينَ مَا دَخَلُوا الْجَنَّةَ قُلْتُ كَانُوا مُؤْمِنِينَ قَالَ لَا وَ اللَّهِ لَوْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ مَا دَخَلُوا النَّارَ وَ لَكِنْ بَيْنَ ذَلِكَ.

و تأويل ذلك لو صح الخبر أنهم لم يكونوا من أفاضل المؤمنين و خيارهم.

ثم وصف الجنتين فقال مُدْهامَّتانِ أی من خضرتهما قد اسودتا من الری و كل نبت أخضر فتمام خضرته أن يضرب إلى السواد و هو على أتم ما يكون من الحسن فِيهِما عَيْنانِ نَضَّاخَتانِ أی فوارتان بالماء تنبع من أصلهما ثم تجريان عن الحسن قال ابن عباس تنضخ (۱)على أولياء الله بالمسک و العنبر و الكافور و قيل تنضخان بأنواع الخيرات فِيهِما فاكِهَةٌ يعنی ألوان الفاكهه وَ نَخْلٌ وَ رُمَّانٌ و حكى الزجاج عن يونس النحوی أن النخل و الرمان من أفضل الفاكهه و إنما فصلا بالواو لفضلهما فِيهِنَّ أی فی الجنات الأربع خَيْراتٌ حِسانٌ أی نساء خيرات الأخلاق حسان الوجوه روته أم سلمه عن النبی صلى الله عليه و آله و قيل خَيْراتٌ فاضلات فی الصلاح و الجمال عن الحسن حسان فی المناظر و الألوان و قيل إنهن من نساء الدنيا ترد عليهم فی الجنه و هن أجل من الحور العين و قيل خَيْراتٌ مختارات عن جرير بن عبد الله و قيل لسن بذربات و لا- زفرات و لا- نخرات و لا- متطلعات و لا متسومات و لا متسلطات و لا طماحات

ص: ۱۰۶

۱- نضخ الماء: اشتد فورانه من ينبوعه.

و لا طوافات فی الطرق و لا یغرن و لا یؤذین (۱)و قال عقبه بن عبد الغافر نساء أهل الجنه تأخذ بعضهن بأیدی بعضهن و یتغنین بأصوات لم یسمع الخلائق مثلها

نحن الراضیات فلا نسخط و نحن المقیمات فلا نظعن

و نحن خیرات حسان حبیبات لأزواج کرام

و قالت عائشه إن الحور العین إذا قلن هذه المقاله إجابتهن المؤمنات من نساء الدنیا

نحن المصلیات و ما صلیتن و نحن الصائمات و ما صمتن

و نحن المتوضیات و ما توضیتن و نحن المتصدقات و ما تصدقتن

فغلبنهن و الله حُورٌ أی بیض حسان البیاض و منه العین الحوراء إذا کانت شدیده بیاض البیاض شدیده سواد السواد و بذلک یتم حسن العین مَقْصُوراتٌ فِی الْخِیامِ أی محبوسات فی الحجال مستورات فی القباب عن ابن عباس و غیره و المعنی أنهن مصونات مخدرات لا یبتذلن و قیل مَقْصُوراتٌ أی قصرن علی أزواجهن فلا یردن بدلا منهم و قیل إن لکل زوجه خیمه طولها ستون میلا عن ابن مسعود

وَ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: الْخَیْمَهُ دُرَّهٌ وَاحِدَهٌ طُولُهَا فِی الْهَوَاءِ سِتُّونَ مِیلًا فِی کُلِّ زَاوِیَهٍ مِنْهَا أَهْلٌ لِلْمُؤْمِنِینَ لَا یَرَاهُ الْآخَرُونَ.

و عن ابن عباس قال الخیمه دره مجوفه فرسخ فی فرسخ فیها أربعه آلاف مصراع من ذهب

وَ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَرَرْتُ لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی بِنَهَرٍ حَافَتَاهُ قِبَابُ الْمَرْجَانِ فَنُودِیتُ مِنْهُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ هَؤُلَاءِ حُورٌ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ اسْتَأْذَنَّ رَبَّهُنَّ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ یُسَلِّمْنَ عَلَیْکَ فَأَذِنَ لَهُنَّ فَقُلْنَ نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلَا نَمُوتُ وَ نَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلَا نَبْأَسُ أَزْوَاجُ رِجَالٍ کِرَامٍ ثُمَّ قَرَأَ صلی الله علیه و آله حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِی الْخِیامِ ... لَمْ یَطْمِثْهُنَّ الْآیَهَ.

الوجه فی التکریر الإبانه عن أن صفه الحور المقصورات فی الخیام کصفه القاصرات الطرف مُتَّکِئِینَ عَلی رَفْرَفٍ خُضْرٍ أی

۱- فی هامش نسخه المصنّف بخطه الشریف: ذرابه اللسان: حدثه. و الزفره: التنفس الذی معه صوت، و الزفر اول صوت الحمار. و النخیر: مد الصوت فی الخیشوم، و امرأه منخار: تنخر عند الجماع کانها مجنونه. و المتسومات: لعله من السوم بمعنی البیع أی بیاعات فی الاسواق، أو أخاذات بالعنف مجازا، و لعله کان: «مسوفات» من التسویف و التأخیر أی المماطله فی الوطی. و الطماحات: الناظرات إلی من فوقهن أو إلی بیوت الناس، او من قولهم: طمحت المرأه أی جمحت. منه عفی عنه.

على فرش مرتفعه عن الجبائى و قيل الرفرف رياض الجنه و الواحده رفرفه عن ابن جبير و قيل هى المجالس الطنافس عن ابن عباس و غيره و قيل هى المرافق يعنى الوسائد عن الحسن وَ عَبْقَرِيٍّ حِسانٍ أى و زرابى حسان عن ابن عباس و غيره و هى الطنافس و قيل العبقرى الديباج و قيل هى البسط قال القتيبى كل ثوب موشى فهو عبقرى و هو جمع و لذلك قال حسان.

و فى قوله تعالى ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ أى جماعه كثيره العدد من الأولين من الأمم الماضيه وَ قَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ من أمه محمد صلى الله عليه و آله لأن من سبق إلى إجابه نبينا صلى الله عليه و آله قليل بالإضافه إلى من سبق إلى إجابه النبيين قبله عن جماعه من المفسرين و قيل معناه جماعه من أوائل هذه الأمه و قليل من أواخرهم ممن قرب حالهم من حال أولئك عَلى سُرُرٍ مَوْضُونَهٍ أى منسوجه كما يوضن حلق الدرع فيدخل بعضها فى بعض قال المفسرون منسوجه بقضبان الذهب مشبكه بالدر و الجواهر مُتَّكِئِينَ عَلَيْها مُتَقابِلِينَ أى متحاذين كل واحد منهم بإزاء الآخر و ذلك أعظم فى باب السرور و يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ أى وصفاء و غلمان للخدمه مُخَلَّدُونَ أى باقون لا يموتون و لا يهرمون و لا يتغيرون و قيل مقرطون و الخلده القرط و اختلف فى هذه الولدان فقيل إنهم أولاد أهل الدنيا لم يكن لهم حسنات فيثابون عليها و لا سيئات فيعاقبون عليها فأنزلوا هذه المنزله عن على عليه السلام و الحسن

وَ قَدْ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ أَطْفَالِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ هُمْ خَدَمُ أَهْلِ الْجَنَّهِ.

و قيل هم من خدم الجنه على صوره الولدان خلقوا لخدمه أهل الجنه بِأَكْوابٍ و هى القداح الواسعه الرءوس لا خراطيم لها وَ أَبارِيقَ و هى التى لها خراطيم و عرى و هو الذى برق من صفاء لونه وَ كَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ أى و يطوفون أيضا عليهم بكأس من خمر معين أى ظاهر للعيون جار لا يُصَدَّعُونَ عَنْها أى لا يأخذهم من شربها صداع و قيل لا يتفرقون عنها وَ لا يُنْزِفُونَ أى لا تنزف عقولهم بالسكر أو لا يفنى خضرهم على القراءه الأخرى وَ فاكِهَهٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ أى مما يختارونه و يشتهونه وَ لَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ فإن أهل الجنه إذا اشتهوا لحم الطير خلق الله لهم لحم الطير نضيجا حتى لا يحتاج إلى ذبح الطير و إيلامه

قال ابن عباس يخطر على قلبه الطير فيصير ممثلا بين يديه على ما اشتهى وَ حُورٌ عِينٌ كَأَمْثالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ أى الدر المخزون المصون فى الصدف لم تمسه الأيدى لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً أى ما لا فائده فيه من الكلام وَ لا تَأْثِيماً أى لا يقول بعضهم لبعض أثمت لأنهم لا يتكلمون بما فيه إثم عن ابن عباس و قيل لا يتخالفون على شرب الخمر و لا يأثمون بشربها كما فى الدنيا إِلَّا قِيلًا سَلاماً سَلاماً أى لا يسمعون إلا قول بعضهم لبعض على وجه التحيه سلاما سلاما و التقدير سلمك الله سلاما فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ أى نبق منزوع الشوكه قد خضد شوكه أى قطع و قيل هو الذى خضد بكثره حمله و ذهاب شوكه و قيل هو الموقر حملا (۱)وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ قال ابن عباس و غيره هو شجر الموز و قيل هو شجر له ظل بارد طيب عن الحسن و قيل هو شجر يكون باليمن و بالحجاز من أحسن الشجر منظرا و إنما ذكر هاتين الشجرتين لأن العرب كانوا يعرفون ذلك فإن عامه أشجارهم أم غيلان ذات أنوار و رائحه طيبه

-وَ رَوَتِ الْعَامَّهُ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّهُ قَرَأَ عِنْدَهُ رَجُلٌ وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ فَقَالَ مَا شَأْنُ الطَّلْحِ إِنَّمَا هُوَ وَ طَلْعٍ كَقَوْلِهِ وَ نَخْلٍ طَلْعُها هَضِيمٌ فَقِيلَ لَهُ أَ لَا نُغَيِّرُهُ فَقَالَ إِنَّ الْقُرْآنَ لَا يُغَيَّرُ الْيَوْمَ وَ لَا يُحَوَّلُ.

-رَوَاهُ عَنْهُ ابْنُهُ الْحَسَنُ عليه السلام وَ قَيْسُ بْنُ سَعْدٍ

وَ رَوَاهُ أَصْحَابُنَا عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ قَالَ لَا وَ طَلْعٍ مَنْضُودٍ وَ الْمَنْضُودُ الَّذِي بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ نُضِدَ بِالْحَمْلِ مِنْ أَوَّلِهِ إِلَى آخِرِهِ فَلَيْسَ لَهُ سُوقٌ بَارِزَهٌ فَمِنْ عُرُوقِهِ إِلَى أَفْنَانِهِ ثَمَرٌ كُلُّهُ.

وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ أى دائم لا تنسخه الشمس فهو ثابت لا يزول

وَ قَدْ وَرَدَ فِي الْخَبَرِ أَنَّ فِي الْجَنَّهِ شَجَرَهً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَهَ سَنَهٍ لَا يَقْطَعُهَا اقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ

-وَ رُوِيَ أَيْضاً أَنَّ أَوْقَاتَ الْجَنَّهِ كَغَدَوَاتِ الصَّيْفِ لَا يَكُونُ فِيهِ حَرٌّ وَ لَا بَرْدٌ.

وَ ماءٍ مَسْكُوبٍ أى مصبوب يجرى الليل و النهار و لا ينقطع عنهم فهو مسكوب بسكب الله إياه فى مجاريه و قيل مصبوب على الخمر ليشرب بالمزاج و قيل مسكوب يجرى دائما فى غير أخدود عن سفيان و جماعه و قيل مسكوب ليشرب

۱- من أوقرت النخله و اوقرت أى كثر حملها.

على ما يرى من حسنه و صفائه لا- يحتاجون إلى تعب في استقائه وَ فاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ أي و ثمار مختلفه كثيره غير قليله و الوجه في تكرير ذكر الفاكهه البيان عن اختلاف صفاتها فذكرت أولا بأنها متخيره و ذكرت هنا بأنها كثيره لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ أي لا ينقطع كما تنقطع فواكه الدنيا في الشتاء و في أوقات مخصوصه و لا تمتنع ببعد متناول أو شوك يؤذي اليد كما يكون ذلك في الدنيا و قيل إنها لا مقطوعه بالأزمان و لا ممنوعه بالأثمان لا يتوصل إليها إلا بالثمن وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ أي بسط عاليه كما يقال بناء مرفوع و قيل مرفوع بعضها فوق بعض عن الحسن و الفراء و قيل معناه و نساء مرتفعات القدر في عقولهن و حسنهن و كمالهن عن الجبائي قال و لذلك عقبه بقوله إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً و يقال لامرأه الرجل فراشه

وَ مِنْهُ قَوْلُهُ صلى الله عليه و آله الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ.

إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً أي خلقناهن خلقا جديدا قال ابن عباس يعني النساء الآدميات و العجز الشمط يقول خلقناهن بعد الكبر و الهرم في الدنيا خلقا آخر و قيل معناه أنشأنا الحور العين كما هن عليه على هيأتهن لم ينتقلن من حال إلى حال كما يكون في الدنيا فَجَعَلْناهُنَّ أَبْكاراً أي عذارى و قيل لا يأتيهن أزواجهن إلا وجدوهن أبكارا عُرُباً أي متحننات على أزواجهن متحببات إليهم و قيل عاشقات (خاشعات) لأزواجهن عن ابن عباس و قيل العروب اللعوب مع زوجها آنسه به كما يأنس العرب بكلام العربي أَتْراباً أي متشابهات مستويات في السن و قيل أمثال أزواجهن في السن لِأَصْحابِ الْيَمِينِ أي هذا الذي ذكرناه لأصحاب اليمين جزاء و ثوابا على طاعتهم ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ ثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ أي جماعه من الأمم الماضيه و جماعه من مؤمني هذه الأمه و ذهب جماعه إلى أن الثلتين جميعا من هذه الأمه.

و في قوله تعالى قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقاً أي يعطيه أحسن ما يعطى أحد و ذلك مبالغه في وصف نعيم الجنه و في قوله تعالى أَ يَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أي من هؤلاء المنافقين أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ كما يدخل أولئك الموصوفون قبل هذا و إنما قال هذا لأنهم كانوا يقولون إن كان الأمر على ما قال محمد صلى الله عليه و آله فإن لنا في

الآخره عند الله أفضل مما للمؤمنين كما أعطانا فی الدنيا أفضل مما أعطاهم كَلَّا أی لا يكون ذلك و لا يدخلونها.

و فی قوله تعالی يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ إناء فيه شراب كانَ مِزاجُها أی ما يمازجها كافُوراً و هو اسم عين ماء فی الجنه و يدل عليه قوله عَيْناً و هی كالمفسره للكافور و قيل يعنی الكافور الذی له رائحه طيبه و المعنی يمازجه ريح الكافور و ليس ككافور الدنيا قال قتاده يمزج بالكافور و يختم بالمسك و قيل معناه طيب بالكافور و المسك و الزنجبيل عَيْناً يَشْرَبُ بِها عِبادُ اللَّهِ أی أولياؤه عن ابن عباس أی هذا الشراب من عين يشربها أولياء الله يُفَجِّرُونَها تَفْجِيراً أی يقودون تلك العين حيث شاءوا من منازلهم و قصورهم عن مجاهد و التفجير تشقيق الأرض ليجری الماء قال و أنهار الجنه تجری بغير أخدود فإذا أراد المؤمن أن يجری نهرا خط خطا فينبع الماء من ذلك الموضع و يجری بغير تعب وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا أی بصبرهم علی طاعته و اجتناب معاصيه و تحمل محن الدنيا و شدائدها جَنَّةً يسكنونها وَ حَرِيراً من لباس الجنه يلبسونه و يفرشونه لا يَرَوْنَ فِيها شَمْساً يتأذون بحرها وَ لا زَمْهَرِيراً يتأذون ببرده وَ دانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلالُها يعنی أن أفياء أشجار تلك الجنه قريبه منهم و قيل إن ظلال الجنه لا تنسخها الشمس كما تنسخ ظلال الدنيا وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِيلًا أی و سخرت و سهل أخذ ثمارها تسخيرا إن قام ارتفعت بقدره و إن قعد نزلت عليه حتی ينالها و إن اضطجع نزلت حتی تنالها يده و قيل معناه لا يرد أيديهم عنها بعد و لا شوك كانَتْ قَوارِيرَا أی زجاجا قَوارِيرَا مِنْ فِضَّةٍ

قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام يَنْفُذُ الْبَصَرُ فِی فِضَّةِ الْجَنَّةِ كَمَا يَنْفُذُ فِی الزُّجَاجِ.

و المعنی أن أصلها من فضه فاجتمع لها بياض الفضه و صفاء القوارير فيری من خارجها ما فی داخلها قال أبو علی إن سئل فقيل كيف يكون القوارير من فضه و إنما القوارير من الرمل دونها فالقول فی ذلك أن الشی ء إذا قاربه شی ء و اشتدت ملابسته له قيل إنه من كذا و إن لم يكن منه فی الحقيقه فعلی هذا يجوز قوارير من فضه أی هی فی صفاء الفضه و نقائها و يجوز تقدير حذف المضاف أی من صفاء الفضه

و قوارير الثانيه بـدل من الأولى و ليست بتكرار و قيل إن قوارير كل أرض من تربتها و أرض الجنه فضه و لذلك كانت قواريرها مثل الفضه عن ابن عباس قَدَّرُوها تَقْدِيراً أى قـدروا الكأس على قـدر ريهم لا يزيـد و لا ينقص من الرى و الضـمير فى قـدروها للسـقاه و الخـدام الـذين يسـقون فإنهم يقدرونها ثم يسـقون و قيل قدروها على قدر مل ء الكف أى كانت الأكواب على قدر ما اشـتهوا لم تعظم و لم تثقل الكف عن حملها و قيل قدروها فى أنفسهم قبل مجيئها على صفه فجاءت على ما قدروا و الضمير فى قدروا للشاربين وَ يُسْـقَوْنَ فِيها أى فى الجنه كَأْساً كانَ مِزاجُها زَنْجَبِيلًا قال مقاتل لا يشبه زنجبيل الدنيا و قال ابن عباس كلما ذكر الله فى القرآن ممـا فى الجنه و سـماه ليس له مثـل فى الـدنيا و لكن سـماه الله بالاـسم الـذى يعرف و الزنجبيـل مما كانت العرب تسـتطيبه فلـذلك ذكره الله فى القرآن و وعدهم أنهم يسـقون فى الجنه الكأس الممزوجه بزنجبيل الجنه عَيْناً فِيها تُسَـمَّى سَـلْسَبِيلًا (۱)أى الزنجبيل من عين تسـمى سـلسبيلا قال ابن الأعرابى لم أسـمع السـلسبيل إلا فى القرآن و قال الزجاج هو صفه لما كان فى غايه السـلاسه يعنى أنها سـلسه تتسـلسل فى الحلق و قيل سميت سلسبيلا لأنها تسيل عليهم فى الطرق و فى منازلهم ينبع من أصل العرش من جنه عدن إلى أهل الجنان و قيل سـميت بذلك لأنها ينقاد ماؤها لهم يصـرفونها حيث شاءوا حَسِـبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً أى من الصفاء و حسن المنظر و الكثره فذكر لونهم و كثرتهم و قيل إنما شبههم بالمنثور لانتشارهم فى الخدمه فلو كانوا صفا لشبهوا بـالمنظوم وَ إِذا رَأَيْتَ ثَمَّ أى إذا رأيت ببصـرك ثم يعنى الجنه و قيـل إن تقـديره و إذا رأيت الأشـياء ثم و رَأَيْتَ نَعِيمـاً خطيرا وَ مُلْكـاً كَبِيراً لاـ يزول و لاـ يفنى عن الصادق عليه السـلام و قيل كبيرا أى واسـعا يعنى أن نعيم الجنه لا يوصف كثره إنما يوصـف بعضها و قيل الملك الكبير استئذان الملائكه عليهم و تحيتهم

ص: ۱۱۲

۱- قال الراغب: قوله: «سَلْسَبِيلًا» أى سـهلا لذيذا سـلسا حديد الجريه، و ذكر بعضـهم أن ذلک مرکب من قولهم: سل سبيلا نحو الحوقله و البسمله و نحوهما من الألفاظ المركبه؛ و قيل: بل هو اسم لكل عين سريع الجريه.

بالسلام و قيل هو أنه لا يريدون شيئا إلا قدروا عليه و قيل و إن أدناهم منزله ينظر فى ملكه من ألف عام يرى أقصاه كما يرى أدناه و قيل هو الملك الدائم الأبدى فى نفاذ الأمر و حصول الأمانى عالِيَهُمْ ثِيابُ سُندُسٍ من جعله ظرفا فهو بمنزله قولك فوقهم ثياب سندس و من جعله حالا فهو بمنزله قولك تعلوهم ثياب سندس و هو ما رق من الثياب فيلبسونها

وَ رُوِيَ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: فِي مَعْنَاهُ تَعْلُوهُمُ الثِّيَابُ فَيَلْبَسُونَهَا.

خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ و هو ما غلظ منها و لا يراد بها الغلظ فى السلك إنما يراد به الثخانه فى النسج قال ابن عباس أ ما رأيت الرجل عليه ثياب و الذى يعلوها أفضلها وَ حُلُّوا أَساوِرَ مِنْ فِضَّهٍ الفضه الشفافه و هى التى يرى ما وراءها كما يرى من البلوره و هى أفضل من الدر و الياقوت و هما أفضلان من الذهب فتلك الفضه أفضل من الذهب و الفضه و الذهب هما أثمان الأشياء و قيل إنهم يحلون بالذهب تاره و بالفضه أخرى ليجمعوا محاسن الحليه كما قال تعالى يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ و الفضه و إن كانت دنيه الثمن فهى فى غايه الحسن خاصه إذا كانت بالصفه التى ذكرها و الغرض فى الآخره ما يكثر الاستلذاذ و السرور به لا ما يكثر ثمنه لأنه ليست هناك أثمان وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً أى طاهرا من الأقذار و الأقذاء لم تدنسها الأيدى و لم تدسها الأرجل كخمر الدنيا و قيل طهورا لا يصير بولا نجسا و لكن يصير رشحا فى أبدانهم كرشح المسك و إن الرجل من أهل الجنه يقسم له شهوه مائه رجل من أهل الدنيا و أكلهم و نهمتهم فإذا أكل ما شاء سقى شرابا طهورا فيطهر بطنه و يصير ما أكل رشحا يخرج من جلده أطيب ريحا من المسك الأذفر و يضمر بطنه و تعود شهوته عن إبراهيم التيمى و أبى قلابه و قيل

يُطَهِّرُهُمْ مِنْ كُلِّ شَيْ ءٍ سِوَى اللَّهِ إِذْ لَا طَاهِرَ مِنْ تَدَنُّسٍ بِشَيْ ءٍ مِنَ الْأَكْوَانِ إِلَّا اللَّهُ رَوَوْهُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام.

إِنَّ هذا أى ما وصف من النعيم كانَ لَكُمْ جَزاءً أى مكافاه على أعمالكم الحسنه وَ كانَ سَعْيُكُمْ فى مرضاه الله مَشْكُوراً أى مقبولا مرضيا جوزيتم عليه.

و فى قوله تعالى إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلالٍ من أشجار الجنه وَ عُيُونٍ جاريه بين

أیدیهم فی غیر أخدود لأن ذلک أمتع لهم بما یرونه من حسن میاهها و صفائها و قیل عیون أی ینابیع ماء یجری خلال الأشجار.

و فی قوله تعالی مَفازاً أی فوزا و نجاه إلی حال السلامه و السرور و قیل المفاز موضع الفوز وَ کَواعِبَ أَتْراباً أی جواری تکعب ثدیهن مستویات فی السن وَ کَأْساً دِهاقاً أی مترعه مملوءه و قیل متتابعه علی شاربیها أخذ من متابعه الشد فی الدهق و قیل علی قدر ریهم عن مقاتل وَ لا کِذَّاباً أی و لا تکذیب بعضهم لبعض و من قرأ بالتخفیف یرید و لا مکاذبه و قیل کذبا عَطاءً حِساباً أی کافیا و قیل أی کثیرا و قیل حسابا علی قدر الاستحقاق و بحسب العمل.

و فی قوله تعالی عَلَی الْأَرائِکِ یَنْظُرُونَ إلی ما أعطوا من النعیم و الکرامه و قیل ینظرون إلی عدوهم حین یعذبون تَعْرِفُ فِی وُجُوهِهِمْ نَضْرَهَ النَّعِیمِ أی إذا رأیتهم عرفت أنهم من أهل النعمه بما تری فی وجوههم من النور و الحسن و البیاض و البهجه قال عطاء و ذلک أن الله تعالی قد زاد فی جمالهم و ألوانهم ما لا یصفه واصف یُسْقَوْنَ مِنْ رَحِیقٍ أی من خمر صافیه خالصه من کل غش مَخْتُومٍ و هو الذی له ختام أی عاقبه و قیل مختوم فی الآنیه بالمسک و هو غیر الخمر التی تجری فی الأنهار و قیل هو مختوم أی ممنوع من أن تمسه ید حتی یفک ختمه للأبرار ثم فسر المختوم بقوله خِتامُهُ مِسْکٌ أی آخر طعمه ریح المسک إذا رفع الشارب فاه من آخر شرابه وجد ریحه کریح المسک و قیل ختم إناؤه بالمسک بدلا من الطین الذی یختم به الشراب فی الدنیا و عن أبی الدرداء هو تراب أبیض من الفضه یختمون به شرابهم و لو أن رجلا من أهل الدنیا أدخل إصبعه فیه ثم أخرجها لم یبق ذو روح إلا وجد طیبها ثم رغب فیها فقال وَ فِی ذلِکَ فَلْیَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ أی فلیرغب الراغبون بالمبادره إلی طاعه الله سبحانه

وَ فِی الْحَدِیثِ مَنْ صَامَ لِلَّهِ فِی یَوْمٍ صَائِفٍ سَقَاهُ اللَّهُ عَلَی الظَّمَإِ مِنَ الرَّحِیقِ الْمَخْتُومِ.

وَ فِی وَصِیَّهِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام یَا عَلِیُّ مَنْ تَرَکَ الْخَمْرَ لِلَّهِ سَقَاهُ اللَّهُ مِنَ الرَّحِیقِ الْمَخْتُومِ.

وَ مِزاجُهُ مِنْ تَسْنِیمٍ أی و مزاج ذلک الشراب الذی وصفناه و هو ما یمزج به من تسنیم و هو عین فی الجنه و هو أشرف شراب

فی الجنه قال مسروق یشربها المقربون صرفا و یمزج بها کأس أصحاب الیمین فیطیب و روی میمون بن مهران أن ابن عباس سئل عن تسنیم فقال هذا مما یقول الله عز و جل فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ و نحو هذا قول الحسن خفایا أخفاها الله لأهل الجنه و قیل هو شراب ینصب علیهم من علو انصبابا و قیل هو نهر یجری فی الهواء فینصب فی أوانی أهل الجنه بحسب الحاجه ثم فسره سبحانه بقوله عَیْناً یَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ أی هی خالصه للمقربین یشربونها صرفا و یمزج لسائر أهل الجنه عن ابن مسعود و ابن عباس إِنَّ الَّذِینَ أَجْرَمُوا یعنی کفار قریش و مترفیهم کأبی جهل و الولید بن المغیره و العاص بن وائل و أصحابهم کانُوا مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا یعنی أصحاب النبی صلی الله علیه و آله مثل عمار و خباب و بلال و غیرهم یَضْحَکُونَ علی وجه السخریه بهم و الاستهزاء فی دار الدنیا وَ إِذا مَرُّوا بِهِمْ یعنی و إذا مر المؤمنون بهؤلاء المشرکین یَتَغامَزُونَ أی یشیر بعضهم إلی بعض بالأعین و الحواجب استهزاء بهم أی یقول هؤلاء إنهم علی حق و إن محمدا یأتیه الوحی و إنه رسول و إنا نبعث و نحو ذلک و قیل نزلت فی علی بن أبی طالب علیهما السلام و ذلک أنه کان فی نفر من المسلمین جاءوا إلی النبی صلی الله علیه و آله فسخر منهم المنافقون و ضحکوا و تغامزوا ثم رجعوا إلی أصحابهم فقالوا رأینا الیوم الأصلع فضحکنا منه فنزلت الآیه قبل أن یصل علی علیه السلام و أصحابه إلی النبی صلی الله علیه و آله عن مقاتل و الکلبی و ذکر الحاکم أبو القاسم الحسکانی فی کتاب شواهد التنزیل بإسناده عن أبی صالح عن ابن عباس قال إن الذین أجرموا منافقو قریش و الذین آمنوا علی بن أبی طالب و أصحابه وَ إِذَا انْقَلَبُوا إِلی أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَکِهِینَ یعنی و إذا رجع هؤلاء الکفار إلی أهلهم رجعوا معجبین بما هم فیه یتفکهون بذکرهم وَ إِذا رَأَوْهُمْ قالُوا إِنَّ هؤُلاءِ لَضالُّونَ لأنهم ترکوا التنعم رجاء ثواب لا حقیقه له وَ ما أُرْسِلُوا عَلَیْهِمْ حافِظِینَ أی و لم یرسل هؤلاء الکفار حافظین علی المؤمنین ما هم علیه و ما کلفوا حفظ أعمالهم فکیف یطعنون علیهم و قیل معناه و ما أرسلوا علیهم شاهدین فَالْیَوْمَ یعنی یوم القیامه الَّذِینَ آمَنُوا مِنَ الْکُفَّارِ یَضْحَکُونَ کما ضحک الکفار منهم فی الدنیا و ذلک أنه یفتح للکفار باب إلی الجنه و یقال لهم أخرجوا إلیها فإذا وصلوا إلیه

أغلق دونهم يفعل ذلک بهم مرارا فيضحک منهم المؤمنون عن أبی صالح و قيل يضحكون من الكفار إذا رأوهم فی العذاب و أنفسهم فی النعيم و قيل إن الوجه فی ضحک أهل الجنه من أهل النار أنهم لما كانوا أعداء الله و أعداءهم جعل الله سبحانه لهم سرورا فی تعذيبهم عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ يعنی المؤمنين ينظرون إلی تعذيب أعدائهم الكفار علی سرر فی الحجال هَلْ ثُوِّبَ الْكُفّارُ ما كانُوا يَفْعَلُونَ أی هل جوزی الكفار إذا فعل بهم هذا الذی ذكر ما كانوا يفعلونه (۱)من السخريه بالمؤمنين فی الدنيا و هو استفهام يراد به التقرير و ثوب بمعنی أثيب و قيل معناه يتصل بما قبله و يكون التقدير إن الذين آمنوا ينظرون هل جوزی الكفار بأعمالهم.

و فی قوله تعالی غَيْرُ مَمْنُونٍ أی غير منقوص و قيل غير مقطوع و قيل غير محسوب و قيل غير مكدر بما يؤذی و يغم.

**[ترجمه]به گفته طبرسی رحمه الله تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا يعنی از زير درختان و خانه‌هايش الْأَنْهارُ و جريان در رود توسعا استعمال شده است، چون رود محل جريان است. كُلَّما رُزِقُوا مِنْها يعنی از باغ‌ها و از درختان آن مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقاً يعنی از ميوه‌های آن به آنان روزی داده شده است يا خورانده شده به آن‌ها غذايی زيرا روزی يعنی چيزی كه می‌توان از آن نفع برد و هيچ كس از آن منع نمی‌شود. قالُوا هذَا الَّذِي رُزِقْنا مِنْ قَبْلُ در تفسير آن چند وجه وجود دارد يكی از وجوه از ابو عبيده و يحيی بن ابی كثير است كه وقتی ميوه‌های بهشتی از درخت چيده شود، دوباره به جای خود برمی‌گردد و آن‌ها اشتباه می‌كنند و می‌گويند: هذَا الَّذِي رُزِقْنا مِنْ قَبْلُ.

و دوم از ابن عباس و ابن مسعود وارد شده كه اين چيزی است كه پيش از اين در دنيا به عنوان روزی به ما داده شد و گفته شده اين آن چيزی است كه در دنيا به ما وعده دادند.

و سوم اين‌كه معنا آن است كه اين چيزی است كه از قبل در بهشت به عنوان روزی به ما داده شد يعنی مانند آن چيزی كه روزی داده شد و آن‌ها می‌دانند كه آن چيز ديگری است، اما آن را در طعم و رنگ و رايحه و مرغوبيت به آن تشبيه می‌كنند.

شيخ ابو جعفر رحمه الله می‌گويد: محتمل‌ترين قول، سخن ابن عباس است. زيرا خداوند متعال می‌فرمايد: كُلَّما رُزِقُوا مِنْها مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقاً، اين سخنی عام است و تخصيص ندارد و اولين چيزی كه به آنان داده می‌شود، احتمال معنايی ندارد جز آن‌كه اشاره به رزق و روزی دنيا باشد و مثل همان است كه گفتيم در دنيا به ما روزی داده شد كه مضاف حذف شده و مضاف‌اليه به جای آن نشسته است.

در معنای وَ أُتُوا بِهِ مُتَشابِهاً چند وجه وجود دارد: اول: تنوع در طعم‌ها با يک رنگ، دوم: همه شبيه به هم هستند و برگزيده‌اند و هيچ نقصی در آن وجود ندارد سوم: شبيه به ميوه‌های دنياست اما ميوه بهشتی خوشمزه‌تر است، چهارم: در طعم لذيذ و همه صفات به يكديگر شبيه است، پنجم: تشابه از جهت تناسب است، يعنی خادم با مكان و مكان با فرش همه و همه كاملا متناسب است. وَ لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ از حوريان بهشتی و يا به گفته حسن از زنان دنيا. آن‌ها شما را عاجز می‌كنند و غمص و رمص و عمش - . الغمص به ضم اول و سكون دوم، جمع غمصاء، به معنای كسی است كه از چشمش غمص، يعنی رمص بيرون بيايد و رمص چرک سفيدی است كه از مجاری اشک بيرون می‌آيد و عمش جمع عمشاء، و به معنای كسی است كه چشمش ضعيف شده ودر اكثر اوقات اشک می‌ريزد. -

نیستند و از آلودگی‌های دنیا پاک هستند.

ص: ۸۱

مُطَهَّرَةٌ یعنی جسم و اخلاق و اعمال آن‌ها پاک است. آن‌ها حائض نمی‌شوند و فرزند به دنیا نمی‌آورند و ادرار و مدفوع ندارند. آن‌ها از همه آلودگی‌ها و گناهان پاک شده‌اند. وَ هُمْ فِیها یعنی در بهشت خالِدُونَ یعنی آن‌ها تا بقای خداوند باقی هستند و جاویدانند و این نعمت‌ها پایان نمی‌پذیرند زیرا نعمت با جاودانگی تمام می‌گردد، همانطور که با زوال و فنا دچار نقص می‌شود.

و وَ قالُوا لَنْ یَدْخُلَ الْجَنَّةَ، بر سبیل مجاز است و تقدیر آن این است که یهود گفتند فقط یهودیان به بهشت می‌روند و مسیحیان گفتند فقط مسیحیان به بهشت می‌روند. تِلْکَ أَمانِیُّهُمْ یعنی این سخنان، آرزوی باطلی بیش نیست و یا این سخنان آن‌هاست و تمنی یعنی تلاوت کرد. قُلْ هاتُوا یعنی بیاورید که این امر برای تعجیز و انکار است. بُرْهانَکُمْ یعنی حجت شما إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ در این سخن بَلی مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ یعنی هر کس که خود را برای خداوند خالص گردانیده است، به این‌که راه رضای او را بپیماید و روی خود را فقط متوجه اطاعت از خداوند گردانیده و امر خود را به خدا واگذار کرده و تسلیم امر او گشته است و برای خداوند خضوع و خشوع دارد. وَ هُوَ مُحْسِنٌ در اعمالش و گفته شده مومن و یا مخلص بوده است فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ یعنی جزای اعمال او در نزد خداست وَ لا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ در آخرت، و این ظاهر است بر طبق سخنان کسی که می... گوید: اهل بهشت هیچ ترس و اندوهی ندارند و این‌که گفته می‌شود برخی از آنان می‌ترسند و سپس ایمن می‌شوند، به این معناست که آن‌ها از تباهی جزای اعمالشان نمی‌ترسند زیرا مطمئنند که جزای آن از دست نمی‌رود.

و وَ سارِعُوا إِلی مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّکُمْ یعنی اعمالی که سبب آمرزش می‌شود وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ در معنای آن اختلاف نظر وجود دارد، یک معنا که از ابن عباس و حسن و جبائی و بلخی نقل شده این است که وقتی به هم چسبانده شود، عرض آن به اندازه عرض آسمان‌ها و زمین‌های هفتگانه است و فقط عرض را به عظمت ذکر کرده و از طول نامی نبرده زیرا بر آن دلالت می‌کند که طول بزرگ‌تر است و اگر طول ذکر می‌شد، دیگر اینطور نبود.

و دوم از ابو مسلم اصفهانی نقل است که معنای آن بهای آن است، یعنی اگر فروخته شود، بهایش به اندازه قیمت آسمان‌ها و زمین است، اگر فروخته شوند. همانطور که گفته می‌شود: این کالا را برای فروش گذاشتم و منظور از آن ارزش بسیار آن باشد و این‌که هیچ چیزی با آن برابری نمی‌کند. و این وجه پسندیده‌ای است اما معنای پیچیده‌ای دارد.

ص: ۸۲

و سوم این است که منظور از عرض، در مقابل طول نیست بلکه منظور گستردگی و بزرگی آن است. و عرب وقتی بخواهد چیزی را به گستردگی وصف کند، عرض آن را توصیف می‌کند. و گفته می‌شود که وقتی عرض بهشت به اندازه عرض آسمان و زمین باشد، آتش جهنم پاسخگوی آن نیست.

روایت شده است که از نبی خدا صلی الله علیه و آله و سلم پیرامون این مساله سوال شد فرمود: پاک و منزه است خداوند،

وقتی روز بیاید، شب چه جایگاهی دارد.

و این مخالفتی است که صورت مساله را پاک می‌کند، زیرا کسی که قادر است شب را به هر جا که می‌خواهد ببرد، می‌تواند روز را در هر جا که می‌خواهد خلق کند.

و هم‌چنین ممکن است بپرسند: اگر بهشت در آسمان است، چگونه چنین عرضی دارد؟ از انس بن مالك روایت شده است که بهشت زیر عرش، بر فراز آسمان‌های هفتگانه است و از قتاده نقل شده است که بهشت بالای هفت آسمان است و جهنم زیر هفت طبقه زمین قرار دارد و از ابوبکر احمد بن علی نقل شده معنای این سخن که بهشت در آسمان است، آن است که در گوشه‌ای از آسمان قرار دارد، نه این‌که آسمان آن را در بر گرفته و این را انکار نمی‌کنیم که خداوند چیزی مثل آسمان و زمین را در بلندی خلق کند. و اگر روایت صحیح باشد، بهشت در آسمان چهارم قرار دارد، همانطور که می گویند در خانه باغی است؛ زیرا به آن چسبیده است و در گوشه‌ای از آن قرار دارد یا در به روی باغ باز می‌شود. حتی اگر باغ چند برابر خانه باشد، و گفته شده که خداوند متعال در روز قیامت عرض آن را افزایش می‌دهد و منظور از آن، این است که در روز قیامت و نه اکنون، عرض آن، آسمان‌ها و زمین است که پذیرفته بهشت در آسمان قرار دارد. أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ یعنی اطاعت‌کنندگان خداوند و پیامبر او که از گناهان دوری می‌کنند و طاعات را انجام می‌دهند و این سخن بر این دلالت می‌کند که بهشت در این روز خلق شده است، زیرا در صورتی می‌تواند آماده باشد که خلق شده باشد.

می‌گویم به گفته رازی در تفسیر این آیه، و این‌که گفته شد معنای این‌که عرض آن به اندازه عرض آسمان‌ها و زمین است چیست، چند وجه وجود دارد: وجه اول این‌که منظور این است که اگر آسمان‌ها و زمین طبقه طبقه گردند، به طوری که هر طبقه یک سطح تشکیل شده از اجزای لاینفک باشد، سپس همه به هم وصل شوند و به یک طبقه تبدیل شوند، این به اندازه عرض بهشت است که نهایت گستردگی است و کسی جز خداوند آن را درک نمی‌کند. دوم این‌که بهشتی که عرض آن به اندازه آسمان‌ها و زمین است، برای یک مرد است زیرا انسان به چیزی رغبت دارد که مالك آن باشد. پس بهشت نیز به ناچار باید به مالکیت هر فردی درآید.

ص: ۸۳

سپس قول سابق ابو مسلم را ذکر می‌کند. چهارم: منظور، مبالغه در توصیف گستردگی بهشت است و این به آن دلیل است که در نزد ما هیچ چیزی گسترده‌تر از آن وجود ندارد و مانند آن این آیه است: خالِدِينَ فِيها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ ماندگارترین چیزها در نزد ما آسمان‌ها و زمین است و طبق چیزی که از قبل می‌دانیم مورد خطاب قرار گرفته‌ایم. سپس گفت سوال سوم شما که می‌گویید اگر بهشت در آسمان است، پس چگونه عرض آن به اندازه عرض آسمان است، پاسخ از دو جهت قابل توجیه است: اول این‌که منظور از این‌که بهشت در آسمان است، این است که بالای آسمان و در زیر عرش است.

حضرت فرمود: در وصف بهشت، که سقف آن عرش پروردگار است.

روایت شده است که فرستاده هرکول از نبی خدا صلی الله علیه و آله و سلم پرسید که تو مردم را به بهشت دعوت می کنی جَنَّةٍ

عَرْضُـهَا السَّمـاواتُ وَ الْـأَرْضُ أَعِـدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ پس آتش کجاست؟ پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: پاک و منزه اسـت خداوند، وقتی روز بیاید، شب چه جایگاهی دارد.

معنـا –و الله أعلم– این است که بـا چرخش زمین، یـک طرف دنیا روز است و طرف دیگر شب. بهشت هم، چنین حالتی دارد. بهشت در بالای بالا قرار دارد و جهنم در پایین‌ترین مرتبه. و از انس بن مالک پیرامون بهشت پرسـیدند که در زمین است یا در آسـمان؟ پاسـخ داد: چه زمین و آسـمانی گنجایش بهشت را دارد؟ گفتند: پس بهشت کجاست؟ گفت: بالای هفت آسـمان و در زیر عرش.

دوم کسانی که می‌گوینـد بهشت و جهنم مخلوق نیسـتند، اکنون بعید نیست که بهشت در نظر آنان در جای آسـمان‌ها مخلوق باشد و جهنم در جای زمین باشد. و اما سخن او أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ در ظاهر به این معناست که بهشت و جهنم اکنون خلق شده‌اند.

طبرسی رحمه الله در تفسیر آیه نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ گفته است که نزل پذیرایی است که برای اکرام میهمان آماده می‌شود وَ ما عِنْدَ اللَّهِ از ثواب و کرامت خَيْرٌ لِلْأَبْرارِ از وضعیت کـافران زیرا به زودی تمـام می‌شود، امـا چیزی که در نزد خـداست دائم است و پایان ندارد.

و وَ نُـدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًـا یعنی سـایه امنی که بر خلاـف سایه دنیا گرما و سـرما در آن راه نـدارد و گفته شـده به معنای سایه دائم است که مانند دنیا خورشید آن را نمی‌گیرد و گفته شده به معنای سایه قوی است، مثل این‌که گفته شود یوم أیوم و لیل ألیل و داهیه دهیـاء، که صـفت چیزی خودِ لفـظ آن است و برای مبـالغه به کـار می‌رود. و گفته شـده نقیر به معنـای سوراخ ریزی در پشت هسته خرماست که گویا در آن حفر شده است.

ص: ۸۴

و در آیه لَهُمْ دارُ السَّلامِ یعنی در السـلام برای کسانی که متـذکر شونـد و تـدبر کننـد و حق را بشناسـند و از آن پیروی کننـد، همیشـگی اسـت و از هر آفت و نقصـی که برای جهنمیـان است، منزه است و گفته شـده سـلام، خداونـد متعـال است و دار او بهشت است عِنْدَ رَبِّهِمْ یعنی برای آن‌ها در نزد پروردگارشان ضـمانت شده است و حتما به آن می‌رسـند، همانطور که کسی به کس دیگر می‌گویـد: این مـال برای تو در نزد من است، یعنی آن را برای تو ضـمانت می‌کنم. و گفته شـده که معنـای آن این است که در آخرت دار السلام برای آن‌هاست و او آن را به ایشان می‌دهد. وَ هُوَ وَلِيُّهُمْ یعنی خداوند عهده‌دار سود بخشیدن به آن‌ها و دفع ضـرر از آن‌هاست. و گفته شده ولی به معنای یاور در مقابل دشمنان است و گفته شده یعنی در دنیا به آن‌ها توفیق و در آخرت پاداش می‌دهد. بِما كانُوا يَعْمَلُونَ یعنی پاداش طاعاتی که انجام می‌دادند.

و لَهُمْ فِيها نَعِيمٌ مُقِيمٌ یعنی دائم و همیشگی خالِدِينَ فِيها أَبَداً یعنی در آن جاودانند و نعمت‌های آن همیشگی است إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ یعنی پاداش اعمال عَظِيمٌ یعنی بسیار زیاد که نعمت بندگان دیگر به آن نمی‌رسد.

وَ مَسـاكِنَ طَيِّبَةً زنـدگی در آن خوش و گواراست و به روایت از حسن خداونـد خانه‌ها را از مرواریـد و یاقوت سـرخ و زبرجد سبز ساخته که هیـچ آزار و اذیتی در آن نیست و هیـچ وصب و نصبی – . الوصب: درد و بیماری مزمن و لاغر شدن جسم. و به

معنای خستگی و سستی بدن نیز هست: و النصب: درد و مرض. - در آن راه ندارد. از ابن مسعود وارد شده است که فِی جَنَّاتِ عَدْنٍ یعنی در بهشت‌های جاودان که اعماق بهشت، یعنی وسط آن است. و به روایت از ضحاک به معنای شهری در بهشت است که پیامبران و شهدا و ائمه ومردم در آن جمع شده‌اند و از مقاتل و کلبی نقل شده که عدن به معنای بالاترین درجه بهشت است و چشمه تسنیم در آن قرار دارد و باغ‌های اطراف دور آن را احاطه کرده است و از روزی که خداوند آن را خلق کرده، پوشیده است تا این‌که خداوند پیامبران و صدیقین و شهدا و صالحان و هر کس را که بخواهد به آن وارد

کند. و در آن کاخ‌هایی از مروارید و یاقوت و طلاست که باد خنکی از زیر عرش می‌وزد و کثبان - . کثبان جمع کثیب: تپه شنی. -

مشک سفید به آن‌ها می‌رسد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: عدن خانه خداست که هیچ چشمی آن را ندیده و به ذهن هیچ‌کسی نرسیده است و به جز پیامبران و صدیقین و شهدا هیچ‌کسی در آن زندگی نخواهد کرد.

ص: ۸۵

خداوند می‌فرماید: خوشا به حال کسی که به تو وارد شود.

وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ رفع رضوان به علت مبتدا بودن آن است یعنی رضایت خداوند از آنان، از آن بزرگ‌تر است. به گفته جبائی رضوان از ثواب بزرگ‌تر است به این دلیل که فقط با رضایت به دست می‌آید و سبب آن است و به گفته حسین، به این دلیل که شادی که از رضای خدا به دل می‌رسد، بزرگ‌تر از همه این‌هاست. ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ یعنی آن نعمتی است که پیروزی بزرگ نام گرفته و هیچ چیزی برتر از آن نیست.

و يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمانِهِمْ یعنی به سوی بهشت تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ یعنی در مقابل آنان جاری است و آن‌ها آن را از بالا- می‌بینند و گفته شده معنا به این صورت است که از زیر باغ‌ها و تخت‌هایشان جریان دارد بِإِيمانِهِمْ یعنی جزای ایمان آن‌ها دَعْواهُمْ فِيها یعنی دعای مومنان در بهشت و ذکر لب آن‌ها این است: سُبْحانَكَ اللَّهُمَ می‌گویند این برای عبادت نیست، زیرا در بهشت تکلیفی وجود ندارد، بلکه به این دلیل است که آن‌ها از تسبیح لذت می‌برند و گفته شده وقتی پرنده‌ای از بالای سر آنان می‌گذرد، و آن را دوست دارند، می‌گویند: سُبْحانَكَ اللَّهُمَ پرنده می‌آید و بریان در دستان آن‌ها می‌افتد و وقتی خوردن آن به پایان رسید، می‌گویند: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ پس پرنده پرواز می‌کند و آغاز سخنان آنان همیشه تسبیح و پایان آن شکر خداست. و از ابن جریح نقل شده است که تسبیح در بهشت به جای تسمیه در دنیاست. وَ تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ - . شریف رضی: به عقیده برخی در اینجا استعاره به کار رفته است، معنا این است که بشارت آن‌ها در هنگام ورود به بهشت از ترس با سلام است که به جای تحیت به آنان قرار داده شده است. زیرا هر کس که وارد خانه‌ای می‌شود، تحیتی به او می... گویند و او با شنیدن آن آرام می‌گیرد. و سلام در اینجا از سلامت می‌آید نه از تسلیم. رجوع شود به تلخیص البیان فی مجازات القرآن ص ۶۸. - یعنی خوشامدگویی خداوند به آنان در بهشت سلام است و گفته شده معنای آن خوشامدگویی

بهشتیان به یکدیگر است یا تحیّت ملائکه سلام است که می‌گویند: بر شما سلام باد، یعنی شما از آفات اهل جهنم در امان ماندید. وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ یعنی در همه سخنان آن‌ها، پایان کلام این است.

وَ أَخْبَتُوا إِلی رَبِّهِمْ یعنی توبه کردند و به سوی او تضرع و زاری کردند و یا این‌که از خداوند مطمئن شدند و یا برای او خشوع و خضوع داشتند، که همه معانی نزدیک به هم است.

و تفسیر بیضاوی برای این آیه وَ یَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَهِ السَّیِّئَهَ یعنی آن را دفع می‌کنند

ص: ۸۶

به وسیله آن و بدی را با خوبی پاسخ می‌دهند و آن را از بین می‌برند أُولئِکَ لَهُمْ عُقْبَی الدَّارِ یعنی عاقبت دنیا و چیزی که شایسته است برای اهل آن باشد که همان بهشت است. جَنَّاتُ عَدْنٍ بدل از عاقبت دنیا یا مبتداست که خبر آن جمله بعد از آن است یَدْخُلُونَها و عدن اقامت، یعنی بهشت‌هایی که در آن می‌مانند و گفته شده به معنای عمق بهشت است وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّیَّاتِهِمْ عطف به فاعل یدخلونها و جواز فصل با یک ضمیر دیگر یا مفعول معه است و معنا این است که خانواده صالح آنان حتی اگر در فضل و برتری به پای آنان نرسند، برای بزرگداشت مقامشان به آن‌ها ملحق می‌شود. و این دلیلی است بر آن‌که مرتبه با شفاعت بالا- می‌رود یا این‌که کسانی که این صفات را دارند، به دلیل نزدیکی به یکدیگر و همراهی با هم در ورود به بهشت، بین آن‌ها انس و الفت برقرار می‌شود و این‌که صفت صالح آورده شده یعنی این‌که فقط خویشاوندی برای شفاعت کافی نیست. وَ الْمَلائِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ از در خانه‌ها یا از در فتوح و تحف و می... گویند: سَلامٌ عَلَیْکُمْ بشارت به جاودانگی امنیت و سلامت بِما صَبَرْتُمْ متعلق به علیکم یا به محذوف، یعنی این جزای صبر شماست که خبر فاصل است و باء، باء سببیه یا بدلیه است.

طبرسی رحمه الله تفسیر طُوبی لَهُمْ می‌گوید: از ابن عباس نقل شده که یکی از معانی آن این است که شادی و روشنی چشم برای آن‌هاست. از ضحاک آمده است که یعنی به حال آنان غبطه می‌خورند، سوم از ابراهیم نخعی آمده است که خیر و کرامت برای آن‌هاست، چهارم از مجاهد نقل شده که بهشت برای آنان است، پنجم از زجاج وارد شده است که حال نیکو یا حالی که آن را طلب می‌کنند برای آن‌هاست، و از ابن انباری روایت شده به این دلیل که فعلی از ریشه طیب است، و به گفته جبائی نیکوترین چیزها یعنی بهشت برای آنان است. ششم از قتاده آمده است که یعنی زندگی خوش برای آنان گوارا باد و معنای هفتم تبریک بر آنان است. معنای هشتم از عکرمه نقل شده است که چه خوب چیزی دارند. نهم جاودانگی و خیر است و بنا بر روایت دهم از امام باقر علیه‌السلام، طوبی نام درختی در بهشت است که ریشه آن در خانه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم است و در خانه هر مومنی شاخه‌ای از آن است.

از امام صادق علیه‌السلام روایت است که طوبی نام درختی در بهشت است که ریشه آن در خانه علی علیه‌السلام است و در خانه هر مومنی شاخه‌ای از آن وجود دارد.

ص: ۸۷

امام صادق علیه‌السلام فرمود: از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم درمورد طوبی پرسیدند، حضرت فرمود: طوبی درختی در بهشت است که ریشه آن در خانه من است و شاخه‌های آن بر سر بهشتیان است. سپس بار دیگر از حضرت سوال کردند، فرمود: در خانه علی است. گفتند چگونه؟ فرمود: خانه من و علی در بهشت یکی است.

وَ حُسْنُ مَآبٍ یعنی بازگشت نیکویی دارند.

و أُکُلُها دائِمٌ، از حسن روایت است یعنی میوه‌های آن مثل دنیا تمام‌شدنی نیست و سایه آن همیشگی است و خورشیدآن را برطرف نمی‌کند و گفته شده معنا این است که نعمت‌های بهشتی با مرگ از بین نمی‌رود و هیچ زیانی به آن نمی‌رسد و از ابراهیم تیمی روایت شده است که لذت آن در ذائقه باقی می‌ماند. وَ ظِلُّها یعنی سایه آن دائم است و مثل دنیا از بین نمی‌رود. تِلْکَ عُقْبَی الَّذِینَ اتَّقَوْا یعنی بهشتی که عاقبت کار پرهیزگاران است و راه رسیدن به آن تقواست وَ عُقْبَی الْکافِرِینَ النَّارُ یعنی عاقبت کافران، جهنم است.

و إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی جَنَّاتٍ یعنی در باغ‌هایی که برای آنان آفریده شده است وَ عُیُونٍ چشمه‌های آب و شراب و عسل که می‌جوشد، سپس جاری می‌شود ادْخُلُوها بِسَلامٍ یعنی به آن‌ها گفته می‌شود: به سلامتی از آفات و بدی‌ها به بهشت وارد شوید آمِنِینَ از بیرون رفتن از آن و مطمئن و آرام باشید که هیچ ضرری در اینجا به شما نمی‌رسد وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍ یعنی کینه و دشمنی و حسد را از سینه‌های بهشتیان برگرفتیم إِخْواناً منصوب بر حال یعنی آن‌ها برادر و دوست هستند و به همین دلیل زندگی خوشی دارند عَلی سُرُرٍ یعنی در محافل شادی هستند مُتَقابِلِینَ به گفته مجاهد یعنی روبروی هم قرار گرفته‌اند و به یکدیگر می‌نگرند و هیچ یک از بهشتیان پشت گردن همسر خود را نمی‌بیند و همسر او نیز پشت سر او را نمی‌بیند زیرا تخت‌ها دور تا دور چیده شده است تا در هر حالتی همه رو در روی هم قرار گیرند. و گفته شده وقتی با هم دیدار می‌کنند رو در روی هم هستند و جایگاه همه با هم مساوی است و وقتی از هم دور شوند، جایگاه برخی بالاتر از دیگری است. لا یَمَسُّهُمْ فِیها یعنی در بهشت نَصَبٌ یعنی سختی و خستگی زیرا آن‌ها نیازی به خسته کردن خود برای به دست آوردن چیزی ندارند، چرا که همه نعمت‌ها را دارند وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجِینَ یعنی تا همیشه در آن باقی می‌مانند.

ص: ۸۸

و تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ زیرا همانطور که گفته شد آن‌ها در اتاق‌های بهشت هستند وَ هُمْ فِی الْغُرُفاتِ آمِنُونَ و گفته شده رودهای بهشتی بدون أخادید - . الاخادید جمع اخدود: گودال باریک. جوی آب. - در زمین جاری است به همین دلیل گفته شده از زیر پای آنان جاری است یُحَلَّوْنَ فِیها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ یعنی زیورهایی دارند، دستبند و از سعید بن جبیر روایت شده که هر کدام از آنان سه دستبند دارد یکی از طلا و یکی از نقره و طلا، و یکی از مروارید و یاقوت. وَ یَلْبَسُونَ ثِیاباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ یعنی از دیبای نازک و ضخیم و گفته شده استبرق یک کلمه فارسی معرب است که اصل آن استبر بوده و گفته شده به معنای دیبای زربافت است مُتَّکِئِینَ فِیها عَلَی الْأَرائِکِ در نعمت‌های بهشتی هستند بر روی تخت در حجله و اتکاء این معنا را می‌رساند که آن‌ها در نعمت و آسایش هستند، زیرا انسان در حالت امنیت و سلامت تکیه می‌زند. نِعْمَ الثَّوابُ از ابن عباس روایت است که یعنی ثواب آنان نیکو گشت و بزرگ شد وَ حَسُنَتْ تخت‌ها مُرْتَفَقاً یعنی موضع ارتفاق و گفته شده به معنای منزل و محفل و جایگاه است.

و کـانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ یعنی در حکم خداونـد و علم او، بـاغ‌هـای بهشتی که نیکوترین جـای بهشت است متعلق به آنان است. از قتاده روایت است که وسط آن، بهترین جای آن و بالاترین جایگاه است و گفته شده به معنای باغی است که درختان متراکم دارد. و از کعب روایت شده است که به معنای تاکستان است.

رسول خدا صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: بهشت صد درجه است که بین هر دو درجه آن، به اندازه آسـمان و زمین فاصله است. فردوس بالاـترین مرتبه آن است که چهـار رود بهشتی از آن جاری می‌شود. پس هر گاه از خـدا بهشت خداستیـد، از او فردوس را بخواهید.

نُزُلًا - . شـریف رضـی در تلخیص البیان«ص ۱۸۸» گفتـه است: النزل در نزد اکـثر مفسـران به معنـای منزل و نزول است، گـویا خداونـد متعال فرموده است: باغ‌های بهشتی مسـکن و ماوای آن‌هاست که در آن قرار می‌گیرنـد. این جمله مجازی در بر دارد که آن را اسـتعاره محسوب می‌کننـد و آن این است که لفـظ نزل از نظر برخی، به معنـای پـذیرایی از میهمـان است که قبـل از رسیدن او برایش آماده می‌کنند. شاید معنا به این صورت است که آن‌ها میهمان خداوند هستند و بنابراین پذیرایی آنان از قبل در بهشت آماده شده است. -

یعنی منزل و مأوی و گفته شده ذات نزل خالِدِینَ فِیها یعنی در آن جاودانند لا یَبْغُونَ عَنْها حِوَلًا یعنی نمی‌خواهند از آن بهشـت بیرون بروند، زیرا در آن به هر چیزی که خواسته‌اند رسیدند.

ص: ۸۹

وَ لا یُظْلَمُونَ شَـیْئاً یعنی ذره‌ای از ثواب آنان از دست نمی‌رود، بلکه خداونـد آن را تمام و کمال به آن‌ها می‌دهـد. جَنَّاتِ عَدْنٍ یعنی بهشـتی که در آن می‌ماننـد که این کلمه در آیه قبـل به صـورت مفرد و در این آیه به صـورت جمع به کـار رفته است. و گفته شـده به این دلیـل که برای هر مومنی بهشتی است که بهشت بزرگ همه را با هم جمع می‌کنـد. الَّتِی وَعَـدَ الرَّحْمنُ عِبادَهُ بِالْغَیْبِ منظور آیه، بندگان مومن هستند و گفته

شـده کـافر را نیز در بر می‌گیرد به شـرط این‌که کفر خود را کنار بگـذارد. و فرمود: بِالْغَیْبِ از ابن عباس آمـده است که آن‌ها آن‌چه را که در آن است نمی‌بیننـد، هیچ چشـمی آن را ندیده و گوشـی نشـنیده است. و معنا این است که او آن‌ها را به چیزی که آن را ندیـده‌اند وعده می‌دهد، پس آن‌ها آن را باور می‌کنند در حالی‌که از چشم آن‌ها پوشـیده است. إِنَّهُ کانَ وَعْدُهُ یعنی چیزی که وعـده داده است. مَأْتِیًّا یعنی بی‌شک می‌آیـد و مفعول در اینجا به معنای فاعل است زیرا آن‌چه تو بر آن بیایی، بر تو می‌آیـد. و گفته شـده وعـده داده شـده همان بهشت است و بهشت می‌آید، یعنی مومنان به آن وارد می‌شوند. لا یَسْـمَعُونَ فِیها لَغْواً یعنی سـخنان بیهوده، و لغو به معنای قول بی‌فایده و یا فحش و سـخنان باطل است. إِلَّا سَـلاماً یعنی سـلام فرشـتگان بر آن... هاست و هم‌چنین سـلام آن‌ها به یکـدیگر، و به گفته زجاج، سـلام اسـمی است که هر خیری را در بر می‌گیرد زیرا مشتمل بر سلامت است یعنی آن‌ها چیزی را می‌شـنوند که سـبب سـلامتی آن‌ها می‌شود. وَ لَهُمْ رِزْقُهُمْ فِیها بُکْرَهً وَ عَشِیًّا به گفته مفسران، در بهشت خورشـید و ماه وجود ندارد تا بهشتیان صبح و شبی داشته باشند و منظور این است که آن‌ها رزق و روزی خود را بر طبق عادات صـبح و شبی که از قبل دارنـد دریافت می‌کنند. و از قتاده روایت شده است که اعراب و قتی در روز دو وعده غذا

می‌خوردند خوشحال بودند و خوردن یک وعده غذا را در روز ناپسند می‌دانستند. پس خداوند متعال به آن‌ها خبر داد که بر طبق زمان آنجا در بهشت دو وعده غذا می‌خورند، پس دیگر شبی در کار نیست بلکه فقط نور است و نور. و گفته شده است که آن‌ها وقتی می‌فهمند شب شده که زمان استراحت است و درها باز می‌شود. تِلْکَ الْجَنَّةُ الَّتِی نُورِثُ مِنْ عِبادِنا مَنْ کانَ تَقِیًّا یعنی ما مالکیت این بهشت را به پرهیزگاران و پارسایان دنیا می‌دهیم که از گناهان دوری کردند و طاعات را انجام دادند و از فعل نورث استفاده شده زیرا بهشت به ارث تشبیه شده از این جهت که است که پس از کوچ بندگان از دنیا و وارد شدن به زندگی جدید به آن‌ها تعلق می‌گیرد. و گفته شده است خداوند متعال خانه‌هایی را از بهشت به آنان ارث می‌دهد که برای جهنمیان بوده است، اگر از خداوند اطاعت می‌کردند. و بندگان را به خود اضافه کرده است، زیرا مومنان را اراده کرده.

ص: ۹۰

وَ ذلِکَ جَزاءُ مَنْ تَزَکَّی یعنی ایمان و اطاعت وسیله طهارت او از آلودگی‌های کفر و گناه باشد و گفته شده است تَزَکَّی طلب زکاء به اراده طاعت و عمل به آن است.

و مِنْ أَساوِرَ یعنی دستبند مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً یعنی از جنس مروارید و به گفته بیضاوی، لؤلؤ به أساور عطف شده است نه به ذهب، زیرا در قرآن هر جا که از أساور سخن به میان آمده، جواهرنشان بوده است و عاصم و نافع این کلمه را عطف به محل کرده و منصوب قرائت کرده‌اند یا این‌که یک ناصب مثل یؤتون را در تقدیر گرفته‌اند. وَ لِباسُهُمْ فِیها حَرِیرٌ، در اینجا اسلوب کلام تغییر داده شده است تا بر این دلالت کند که حریر لباس معمولی آن‌هاست یا برای نگه داشتن حد فاصله آمده است.

و به گفته طبرسی رحمه الله، وَ هُدُوا إِلَی الطَّیِّبِ مِنَ الْقَوْلِ یعنی در بهشت به سوی تحیات نیکو که بهشتیان به یکدیگر می... گویند هدایت شوید و خداوند و فرشتگان به آن‌ها سلام می‌دهند و از ابن عباس روایت شده معنای آن این است که به سوی ذکر لا إله إلا الله و الحمد لله هدایت شوید و ابن زید الله أکبر را نیز افزوده. و یا گفته شده به سوی قرآن و یا به سوی سخنی که از آن لذت می‌برید و آن را دوست دارید هدایت شوید و گفته شده به سوی ذکر خداوند که نعمتی برای شماست هدایت شوید. وَ هُدُوا إِلی صِراطِ الْحَمِیدِ و از حسن روایت شده که حمید خداوندی است که سزاوار ستایش است و بندگانش باید به خاطر نعمت‌های او، او را سپاس بگویند، یعنی از آن‌ها می‌خواهد که او را بستایند و صراط الحمید راه اسلام و راه بهشت است.

وَ رِزْقٌ کَرِیمٌ یعنی نعمت‌های بهشتی که گرامی‌ترین سراست. و أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ یعنی خانه‌های جهنمیان را در بهشت به ارث می‌برند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: برای هر کس از شما دو خانه است، یکی در بهشت و یکی در جهنم. اگر بمیرید و به جهنم وارد شوید، بهشتیان منزل شما را به ارث می‌برند.

الَّذِینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ فردوس یکی از نام‌های بهشت است و به همین دلیل مونث است. هُمْ فِیها خالِدُونَ و گفته شده به معنای نام باغ‌های بهشت است و یا بهشت ویژه، سپس در اصل آن اختلاف نظر پیش آمده و گفته شده است که یک اسم رومی

معرّب است و گفته شده اسم عربی است بر وزن فعلول و باغی است که کرم در آن است و به گفته جبائی معنای وراثت در اینجا، این است که بهشت و نعمت‌های آن، به آن‌ها واگذار می‌شود بدون این‌که آن را به دست بیاورند، مثل رسیدن ماترک به ورّاث.

و کانَ عَلی رَبِّکَ وَعْداً مَسْؤُلًا به گفته ابن عباس معنا این است که خداوند

ص: ۹۱

سبحان به آن‌ها جزا و پاداش را وعده داده است. آن‌ها از خداوند خواستند که به وعده خود وفا کند و او نیز وفا کرد. و گفته شده است که فرشتگان از خداوند این را برای خود خواستند و خداوند به آنان پاسخ مثبت داد و این سخن فرشتگان است: رَبَّنا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِی وَعَدْتَهُمْ - . غافر: ۸. - و گفته شده است آن‌ها از خداوند متعال در دنیا با دعا بهشت را خواستند و خداوند حاجت آنان را در آخرت برآورده کرد. و أُوْلئِکَ یُجْزَوْنَ الْغُرْفَهَ یعنی در بهشت درجه والایی به آن‌ها داده می‌شود بِما صَبَرُوا یعنی بر امر پروردگار خود و اطاعت از پیامبر و گفته شده در اتاق‌هایی از زبرجد و مروارید و یاقوت و اتاق‌ها در اصل بالای هم قرار گرفته‌اند. و گفته شده است اتاق نام مراتب بالای بهشت و برترین جای آن است، همانطور که در دنیا بالای خانه‌ها قرار دارد. وَ یُلَقَّوْنَ فِیها تَحِیَّهً وَ سَلاماً یعنی فرشتگان با تحیت و سلام از آن‌ها دیدار می‌کنند و هر سخنی که انسان از شنیدن آن خشنود می‌گردد را به آنان می‌گویند. و سلام بشارتی برای آنان است به ثواب بسیار و گفته شده است که تحیّت، فرشته بزرگ یا ملک بزرگ است و سلام، همه انواع سلامتی را در بر می‌گیرد و گفته شده تحیت جاودانگی است و به گفته کلبی، آن‌ها به یکدیگر تحیت می‌گویند و خداوند نیز به آنان سلام می‌گوید.

و فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ به گفته ابن عباس یعنی هیچ‌کس نمی‌داند که چه چشم روشنی‌هایی برای این افراد در نظر گرفته شده است. این یات از جمله آیاتی است که نمی‌توان آن را تفسیر کرد، چرا که موضوع بسیار بزرگ‌تر و مهم‌تر از آن است که تفسیر شود.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خداوند می‌فرماید: برای بندگان صالحم چیزهایی را آماده کردم که هیچ چشمی ندیده و گوشی نشنیده است و به هیچ ذهنی نرسیده. بَلْهَ، - . بله بر وزن کیف به معنای دع و اترک است؛ در النهایه گفته است: در حدیث نعمت‌های بهشتی: و به ذهن هیچکس نرسید، بله آن‌چه را که بر آن اطلاع یافتید. بله اسم فعل است به معنای دع و اترک، می‌گویی: بله زیدا؛ و گاهی به جای مصدر می‌آید و مضاف می‌گردد: بله زید یعنی ترک زید. و عبارت «ما اطلعتم علیه»، ممکن است بنا بر دو احتمال، محلا منصوب و یا محلا مجرور باشد. و معنا: نعمت‌های بهشتی و لذاید آن را که بر آن اطلاع یافتید، رها کنید.

-

به شما نمی‌گویم اگر خواستید بدانید که آن چیست، پس بخوانید: فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ.

و چند وجه در فایده إخفاء گفته شده است:

اول این که وقتی چیزی از اهمیت زیاد برخوردار باشد، صفاتش تنها با شرح بسیار درک می گردد و با وجود این، ابهام آن هنوز پابرجاست.

ص: ۹۲

دوم: چیزهایی که سبب روشنی چشم می‌شود، بسیار زیاد است و نمی‌توان آن را مفصلا دریافت.

سوم این در مقابل نماز شب قرار داده شده است که پنهانی است و هم‌چنین جزایی که مناسب آن است.

و این روایت امام صادق علیه‌السلام این مساله را تایید می کند: ثواب هر حسنه‌ای به صورت واضح و روشن در قرآن کریم بیان شده است مگر نماز شب که خداوند عز و جل ثواب آن را به دلیل اهمیت زیاد آن ذکر نکرده است.

فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ آیه و روشنی چشم، دیدن آن چیزی است که مایه چشم روشنی است. می گویند: خداوند چشم تو را روشن گرداند، یعنی به دلت چیزی برسد که سبب رضایت تو شود و چشمت روشن گردد به طوری که دیگر چیزی نخواهی. و گفته شده این کلمه در اصل از «قر» به معنای سرما آمده است، زیرا کسی که خوشحال است و می‌خندد، از چشم‌هایش اشک شادی روان می گردد که سرد است اما اشکی که به سبب اندوه روان باشد، گرم است.

آیه نُزُلًا بِما کانُوا یَعْمَلُونَ یعنی پاداش اعمال آن‌ها و گفته شده یعنی خداوند در بهشت از آن‌ها پذیرایی می کند همان طوری که از میهمان پذیرایی می‌شود. یعنی آن‌ها در حکم میهمان هستند.

و تَحِیَّتُهُمْ یَوْمَ یَلْقَوْنَهُ سَلامٌ یعنی در روزی که ثواب خدا را دریافت می کنند به یکدیگر تحیت می گویند و به یکدیگر می... گویند: سلامت از همه بلاها و دیدار خداوند سبحان یعنی دیدن ثواب او بر شما باد و از براء بن عازب روایت شده است روزی که ملك الموت را می‌بینند، روح مومن در عذاب نیست و بر او سلام می گوید، بنابراین معنا این است که ملك الموت که جزو فرشتگان است، به مومنان در روزی که او را می‌بینند سلام می گوید وَ أَعَدَّ لَهُمْ أَجْراً کَرِیماً یعنی پاداشی بزرگ.

و فَأُولئِکَ لَهُمْ جَزاءُ الضِّعْفِ یعنی خداوند حسنات آنان را چند برابر می کند و در ازای هر حسنه ده حسنه و بیشتر می‌دهد و ضعف اسم جنسی است که بر قلّت و کثرت دلالت می کند.

وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ خداوند سبحان از احوال آنان خبر داده که وقتی به بهشت وارد می‌شوند، در اعتراف به نعمتهای او می گویند الحمد لله نه از جهت تکلیف، بلکه برای سپاس او که غم و اندوه دنیا را از آنان زدوده است و گفته شده منظور اندوهی است که قبل از ورود به بهشت دچار آن شدند زیرا آنان می‌ترسیدند که به جهنم بروند اما خداوند عذاب را از آن‌ها برداشت و آن‌ها را به بهشت داخل کرد، در نتیجه آن‌ها شکر خدا را به جا آوردند و او را ستودند. إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ برای گناهان بندگانش شَکُورٌ اعمال نیک کم آنان را می‌پذیرد و گفته شده شکر خداوند برای آنان در جبران سپاسی است که آن‌ها از خداوند داشته‌اند و طاعات او را انجام داده‌اند.

ص: ۹۳

الَّذِی أَحَلَّنا دارَ الْمُقامَهِ یعنی ما را به سرای جاودانگی وارد کرد که همیشه در آن خواهیم ماند و هیچگاه نمی‌میریم و از آن بیرون نمی‌رویم. مِنْ فَضْلِهِ یعنی همه این‌ها، به فضل و کرم اوست لا یَمَسُّنا فِیها نَصَبٌ یعنی در بهشت سختی و رنجی به ما نمی‌رسد وَ لا یَمَسُّنا فِیها لُغُوبٌ یعنی زحمت و خستگی در به دست آوردن مایحتاج زندگی.

و إِنَّ أَصْحابَ الْجَنَّهِ الْیَوْمَ فِی شُغُلٍ از حسن و کلبی روایت است که دل مشغولی آنان نعمتی است که آن‌ها را در بر گرفته و آن‌ها را در شادی و مشغولی از حال جهنمیان که در عذابند فرو برده است. آن‌ها این چیزها را به یاد نمی‌آورند و به آن اهمیتی نمی‌دهند، هر چند به این افراد نزدیکند و گفته شده است مشغول آمیزش با باکره‌های بهشتی هستند. از امام صادق علیه‌السلام روایت شده است که پرده‌داران آن‌ها مانند هلال ماه هستند و مثل عقاب تیز چشمند و از وکیع روایت شده که مشغول گوش دادن به نغمه‌های خوش هستند و گفته شده مشغول بودن آنان در بهشت به هفت چیز است: هفت نوع ثواب برای هفت عضو بدن ثواب پا در این آیه: ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِینَ و ثواب دست: یَتَنازَعُونَ فِیها کَأْساً لا لَغْوٌ فِیها وَ لا تَأْثِیمٌ و ثواب شرمگاه: وَ حُورٌ عِینٌ و ثواب دهان: کُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِیئاً ثواب زبان: وَ آخِرُ دَعْواهُمْ ثواب گوش: لا یَسْمَعُونَ فِیها لَغْواً ثواب چشم: وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ فاکِهُونَ از ابن عباس روایت شده یعنی شاد هستند و گفته شده در نعمت هستند و از آن‌چه که در آن هستند شگفت‌زده شده‌اند. به گفته ابو زید این کلمه از فکاهه گرفته شده و کنایه از سخنان نیکوست. و گفته شده فاکِهُونَ میوه‌دار است همان‌طور که گفته می‌شود: لاحم شاحم، یعنی دارای گوشت یا چربی و عاسل یعنی عسل‌دار هُمْ وَ أَزْواجُهُمْ فِی ظِلالٍ یعنی آن‌ها و زنانی که در دنیا بر ایشان حلال بوده‌اند و ایمان آنان را تایید می‌کرده‌اند، از آتش و سموم آن به دورند. آن‌ها در این حالت خوش، در سایه‌هایی هستند که هیچ گرما و سرمایی به آن نمی‌رسد و گفته شده همسران آنان حوریان بهشتی هستند که خداوند به عقدشان در آورده است آن‌ها در سایه درخت‌های بهشتی هستند که نگاه کسی به آنان نمی‌رسد. عَلَی الْأَرائِکِ تخت‌هایی که بر روی آن حجله بسته شده است و گفته شده به معنای بالش است مُتَّکِؤُنَ یعنی مانند پادشاهان نشسته‌اند و نباید کاری انجام دهند به گفته ازهری، هر چیز که بتوان به آن تکیه زد اریکه است. لَهُمْ فِیها یعنی در بهشت فاکِهَهٌ وَ لَهُمْ ما یَدَّعُونَ یعنی هر چه که بخواهند به گفته ابو عبیده عرب می‌گوید هر چه می‌خواهی بگو یعنی از من بخواه و گفته شده معنای آن یعنی هر چه که بخواهند به دستور خداوند متعال

ص: ۹۴

به آنان داده می‌شود. زیرا خداوند نفس آنان را تهذیب کرده است و آن‌ها چیز بد و ناشایستی نمی‌خواهند. به گفته زجاج این لفظ از دعاء گرفته شده است، یعنی بهشتیان به هر چه بخواهند می‌رسند. سَلامٌ یعنی سلام برای آنان است و خداوند به بهشتیان سلام می‌گوید. قَوْلًا یعنی خداوند آن را می‌گوید مِنْ رَبٍّ رَحِیمٍ به آنان که آن را از جانب خداوند می‌شنوند و خداوند اجازه ماندن ابدی در بهشت را با امنیت و سلامت و نعمت و کرامت به ایشان می‌دهد. و گفته شده است که فرشتگان از هر دری بر آنان وارد می‌شوند و می‌گویند: سلام بر شما باد از پروردگار مهربانتان.

و أُولئِکَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ آن‌ها در رزق و روزی خود تصرف کامل دارند و در هر وقتی بر آن‌ها چیز محتوم و مقدّری را حکم فرموده است فَواکِهُ جمع فاکهه است و بر میوه‌های خشک و تر اطلاق می‌شود که بهشتیان از آن لذت می‌برند و از نعمت تصرف در آن برخوردارند. وَ هُمْ مُکْرَمُونَ با وجود این، یعنی مورد تعظیم و اکرام قرار دارند فِی جَنَّاتِ النَّعِیمِ یعنی با

وجود این، آن‌ها در باغ‌هایی هستند که همه انواع نعمت‌ها را در خود دارد عَلی سُرُرٍ مُتَقابِلِینَ یعنی آن‌ها می‌توانند به چهره هم نگاه کنند و هیچ یک از آنان پشت سر دیگری را نمی‌بیند یُطافُ عَلَیْهِمْ بِکَأْسٍ کأس به معنای جام شراب است مِنْ مَعِینٍ یعنی از شراب جاری در رودها که در پیش چشمان همه آشکار است و گفته شده جریان خروشانی دارد سپس شراب را به صفت بَیْضاءَ وصف کرده است. شراب را به سفیدی وصف کرده زیرا در نهایت شفافیت قرار دارد و به گفته حسن، شراب بهشتی از شیر سفیدتر است و گفته شده بیضاء در قرائت ابن مسعود صفراء بوده است. ممکن است رنگ جام سفید، و رنگ شراب زرد بوده باشد. لَذَّةٍ یعنی لذیذ است لِلشَّارِبِینَ یعنی مانند شراب دنیایی مستی و خماری ندارد لا فِیها غَوْلٌ یعنی چیزی که سبب شود عقل آنان زایل شود در آن نیست و با خوردن آن شکم‌درد و سردرد نمی‌گیرند و به این دلیل از درد، با عنوان غول یاد شده است که انسان را به سوی هلاکت می‌کشد. وَ لا هُمْ عَنْها یُنْزَفُونَ به قرائت کوفیان به جز عاصم، ینزفون به کسر زاء بوده و بقیه آن را به فتح زاء قرائت کرده‌اند. و همین‌طور در سوره واقعه، به جز عاصم. او در اینجا کلمه را به فتح زاء قرائت کرده است و در آنجا به کسر آن. به گفته ابو علی أنزف به دو معناست: معنای اول مست شد، و معنای دوم یعنی شراب را تا آخر خورد. هر کس ینزفون را با کسر قرائت کرده، یعنی با خوردن آن شراب مست نمی‌شوند و یا این‌که مثل شراب دنیایی تمام نمی‌شود. و هر کس این کلمه را با فتح قرائت کرده، آن را از نزف الرجل آورده است، به چنین شخصی منزوف و نزیف می گویند یعنی کسی که عقل خود را با مستی از دست داده است. ابن عباس در معنای آن

ص: ۹۵

گفته است: یعنی ادرار نمی‌کنند. به گفته او شراب چهار خاصیت دارد: مستی، سردرد، تهوع و ادرار که خداوند سبحان شراب بهشتی را از این ویژگی‌ها دور نگه داشته است وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ یعنی چشمشان را فقط بر همسران خود می‌دوزند و کسی را جز آن‌ها نمی‌خواهند زیرا نسبت به آنان عشق دارند. و گفته شده معنا این است که چشمان خود را با عشوه باز نمی... کنند عِینٌ یعنی چشمان درشتی دارند و مفرد آن عیناء است و از حسن روایت شده است که این کلمه به معنای چشمی است که سفیدی و سیاهی آن در نهایت شدت است کَأَنَّهُنَّ بَیْضٌ مَکْنُونٌ از حسن و ابن زید روایت است که آن زن‌ها به شترمرغ سفید تشبیه شده‌اند که با پرهای خود، خود را از باد و غبار در امان نگه می‌دارد. و گفته شده است آن‌ها را به سفیدی شکم تشبیه کرده است قبل از آن‌که پوست بیندازد. و دستی آن را لمس نکرده و مکنون به معنای مصون است. فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلی بَعْضٍ یَتَساءَلُونَ یعنی بهشتیان احوال یکدیگر را از هم می‌پرسند که از کجا برانگیخته شده اند تا اینکه به بهشت وارد شوند و هر کدام از آن‌ها به دوست خود خبر می‌دهد که این از نعمت‌های خداوند است. قالَ قائِلٌ مِنْهُمْ یعنی از بهشتیان إِنِّی کانَ لِی قَرِینٌ از ابن عباس روایت است یعنی دوستی در دنیا برای من که به هم انس داریم یا به گفته مجاهد از شیاطین است یَقُولُ در انکار اعتقادات من و بد شمردن اعمالم می گوید أَ إِنَّکَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِینَ روز جزا و بعث و نشور و حساب و کتاب أَ إِذا مِتْنا وَ کُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَدِینُونَ یعنی پاداش داده می‌شوند و محاسبه می گردند قالَ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ یعنی سپس این مومن به دوستان خود در بهشت می گوید: آیا جایی از بهشت را سراغ دارید که از آنجا دوست خود را ببینم؟ می گویند: به آنجا برو و معنا این است که آیا شما ترجیح می‌دهید که مکان آن دوست در آتش باشد؟ و حذفی در این آیه صورت گرفته است. یعنی به او می گویند: بله برو تا دوست خود را ببینی. کلبی گفت: زیرا خداوند متعال برای بهشتیان تپه‌ای قرار داده است که از آن به جهنمیان بنگرند. فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِی سَواءِ الْجَحِیمِ یعنی این مومن نگاه کرد و دوست خود را در جهنم دید قالَ یعنی مومن به او

گفت: تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِ إن مخففه از ثقيله است. به خداوند سبحان سوگند ياد مى‌كنم كه تو نزديک بود مرا ازتعجب هلاک كنى با آن‌چه كه به من گفتى و مرا به سوى آن دعوت كردى. وَ لَوْ لا نِعْمَةُ رَبِّي بر من به عصمت و لطف و هدايت تا اين‌كه ايمان آوردم لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ با تو در جهنم و استعمال نمى‌شود أحضر مگر در شر. قتاده گفت به خدا سوگند كه اگر خداوند آن را به او نشان دهد، حال خوش چهره او تغيير مى‌كند أَ فَما نَحْنُ بِمَيِّتِينَ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولى وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ يعنى مومن

ص: ۹۶

براى توبيخ به اين دوست مى‌گويد: آيا تو در دنيا نمى‌گفتى كه مرگ ما فقط در دنياست و پس از آن عذاب نمى‌شويم؟ حال بر خلاف آن‌چه تو گفتى اتفاق افتاده است و گفته شده است اين سخن از سخنان بهشتيان به يكديگر است كه براى اظهار سرور و شادمانى از دوام نعمت بهشتى مى‌گويند و به همين دليل پس از آن گفته است: إِنَّ هذا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ معنا اين است كه أَ فَما نَحْنُ بِمَيِّتِينَ در اين بهشت إِلَّا مَوْتَتَنَا كه در دنيا اتفاق افتاد وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ همانطور كه خدا به ما وعده داده است و آن‌ها يقين را مى‌خواهند، نه شک. آن‌ها اين سخن را از روى شادى و خوشحالى گفتند. مثل:

أ بطحاء مكه هذا الذى.

أراه عيانا و هذا أنا.

اينجا بطحاء است، مكه كه با چشم خود آن را مى‌بينم و اين من هستم.

لِمِثْلِ هذا فَلْيَعْمَلِ الْعامِلُونَ در اينجا سخن بهشتيان تمام مى‌شود و گفته شده است كه اين سخن از سخنان خداوند است.

و در آيه وَ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ يعنى بازگشت نيكو كه در آخرت به ثواب الهى و رضاى او بازمى‌گردند. سپس حسن المآب را به اين آيه تفسير كرده است: جَنَّاتِ عَدْنٍ كه بر بدليت مجرور شده است - . در حاشيه نسخه مصنّف با خط او: و در نسخه‌هاى مجمع، و در ظاهر در موضع نصب است؛ و در الجوامع گفته است: عطف بيان به حسن مآب است. -

يعنى بهشت جاويدان مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوابُ يعنى وقتى مى‌خواهند به آن وارد شوند مى‌بينند كه درهاى آن باز است و نيازى

نيست كه آنجا بايستند تا باز شود و گفته شده به اين معناست كه به كليد نياز ندارند، بلكه درها بدون كليد باز مى‌شود و بدون قفل كردن بسته مى‌شود و به گفته حسن آن‌ها به در مى‌گويند باز شو و بسته شو و گفته شده معناى آن اين است كه براى آن‌ها آماده شده است و از ورود به آن منع نمى‌شوند. همانطور كه كسى به ديگرى مى‌گويد: هر گاه به ديدار من آمدى در باز است و دستم گشاده است. مُتَّكِئِينَ فِيها يعنى به متكّاها تكيه زده‌اند و مثل پادشاهان نشسته‌اند. يَدْعُونَ فِيها بِفاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَ شَرابٍ يعنى بر ميوه‌ها و شراب بهشتى حكم مى‌رانند و وقتى به چيزى مى‌گويند بيا، در مقابل آنان ظاهر مى‌شود. وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ يعنى همسرانى كه از نگاه به غير همسر خود خوددارى مى‌كنند و به آن‌ها راضى هستند و به ديگرى ميل و رغبتى ندارند و قاصر متضاد ماد است؛ مى‌گويند: فلان قاصر طرفه عن فلان و ماد عينه إلى فلان أَتْرابٌ يعنى همسن و سالان.

در آن‌ها فرد پیری وجود ندارد و از مجاهد روایت

ص: ۹۷

شـده که به معنای امثال است یعنی به یک نسبت از زیبایی و جوانی بهره برده‌اند و هیچ یک بر دیگری فضل و برتری ندارد و گفته شـده است با همسـر خود همسن هسـتند و اختلاف سـنی ندارنـد. به گفته فراء، ترب از بازی با تراب(خاک) گرفته شـده است و فقط در مورد مونث به کار می‌رود. هـذا ما تُوعَدُونَ یعنی چیزی که پارسایان و پرهیزگاران به آن وعده داده شده‌اند یا این که این سـخن را به آن‌ها می گویند. لِيَوْمِ الْحِسابِ یعنی برای روز قیامت إِنَّ هذا لَرِزْقُنا یعنی روزی ابدی ما ما لَهُ مِنْ نَفادٍ به روایت از قتاده یعنی تمام شـدن آن و قطع شدن آن، زیرا همیشـگی است و از ابن عباس روایت شده که هیچ چیزی در بهشـت تمامی ندارد و هر میوه، حیوان یا پرنده‌ای که خورده شود، دیگری جای آن را می گیرد.

و لَهُمْ غُرَفٌ یعنی کاخ‌های بهشتی مِنْ فَوْقِها غُرَفٌ کاخ‌هایی که ساخته شده است و این سـخن در مقابل این آیه است: لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ در بهشت خانه‌های بلنـدی وجود دارد که بر بالای یکـدیگر ساخته شـده زیرا از بالا نگاه کردن به آب و سرسبزی خوشایندتر است. وَعْدَ اللَّهِ یعنی وعده‌ای که خداوند برای این منازل و اتاق‌ها به آن‌ها داده است.

وَ قِهِمُ السَّيِّئاتِ یعنی عـذاب گناهان و یا شایـد خود گناهان همان عذاب باشد. همانطور که خداوند فرموده است: وَ جَزاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُها و در آیه يُرْزَقُونَ فِيها بِغَيْرِ حِسابٍ یعنی اضافه بر آن‌چه که اسـتحقاق آن را دارند که فضـلی از جانب خداست و اگر تنهـا به میزان اعمـال آنـان بـود، به غیر حسـاب نمی‌شـد و گفته شـده است معنـای آن این است که چیزی در پی خیری که در بهشت به آنان داده می‌شود، نمی‌آید.

وَ لَكُمْ فِيهـا یعنی در آخرت مـا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ از لـذت‌هـا و منـافعی که در طلب آن هسـتند وَ لَكُمْ فِيهـا ما تَدَّعُونَ آن برای شماست. خداوند سبحان این را بر شما حکم می کند و گفته شده که منظور از ما تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ ماندن است، زیرا آن‌ها پیش از این دوست داشـتند در دنیا بماننـد یعنی هر چه مانـدن را که در آنجا بخواهید و همه نعمت‌هایی که می‌خواهید به شـما داده می‌شود نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ یعنی این وعده از جانب شـخص بزرگی به شـما داده شده و بخششـی برای شـماست و رزقی است کـه از کسـی کـه بـا رحمـت خـود گناهـان بنـدگانش را می‌بخشـد و عیب‌هـا را می‌پوشانـد به شـما تعلق دارد. این برای شـما گواراست و تکمیل کننده شادی و سرور شماست.

ص: ۹۸

و الَّذِينَ آمَنُوا بِآياتِنا یعنی حجت‌های ما را پذیرفتند و از آن پیروی کردند وَ كانُوا مُسْلِمِينَ یعنی با خشوع و خضوع تسلیم امر ما شدند. سپس خداوند می‌فرماید که به آن‌ها گفته می‌شود: ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُكُمْ که مانند شما مومن بودند و گفته شده همسـران آن‌ها حوریان بهشتی هسـتند تُحْبَرُونَ یعنی شاد می‌شویـد و مورد اکرام قرار می گیریـد يُطافُ عَلَيْهِمْ بِصِحافٍ یعنی با ظرف‌ها مِنْ ذَهَبٍ که انواع غذاها در آن است وَ أَكْوابٍ یعنی کوزه‌های بی‌دسـته و گفته شده با ظرف‌هایی که سـر گرد دارند. خداوند با ذکر صـحاف و اکواب، از نام بردن غذاها و نوشیدنی‌های موجود در آن اکتفا کرده است وَ فِيها ما تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ از

انواع نوشیدنی‌ها و خوردنی‌های گوارا و خوشمزه و لباس و رایحه خوش و غیره وَ تَلَذُّ الْأَعْيُنُ با نگاه کردن به این نعمت‌ها. خداوند با این دو لفظ همه صفات نعمت‌های بهشتی را یکجا بیان کرده است، به طوری که اگر همه خلق جمع می‌شدند، نمی‌توانستند در توصیف آن چیزی بیفزایند.

و فِي مَقامٍ أَمِينٍ آن‌ها از هر تغییر و از هر حادثه‌ای مثل مرگ و وقایع دیگر و یا از شیطان و غم و اندوه ایمنند. يَلْبَسُونَ مِنْ سُندُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ سندس را می‌پوشند و ستبرق زیرانداز آن‌هاست مُتَقابِلِينَ در محافل خود و یا محبت یکدیگر را پاسخ متقابل می‌دهند و نسبت به هم کینه‌ای ندارند. كَذلِكَ حال بهشتیان وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِينٍ به روایت از اخفش منظور از آن، ازدواج معروف است و به گفته غیر او، در بهشت ازدواج وجود ندارد و معنا این است که حوریان را نصیب آنان می‌کنیم يَدْعُونَ فِيها بِكُلِّ فاكِهَةٍ آمِنِينَ یعنی در بهشت هر میوه‌ای را که دوست داشته باشند بدون ترس از دست دادن آن و یا زیان داشتن آن، می‌خواهند. و گفته شده از دردها و بیماری‌ها و دردها ایمن هستند لا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ مرگ به غذایی که خورده می‌شود و مذاق آن را نمی‌پسندد تشبیه شده است، سپس وجود مرگ در بهشت نفی شده است و تنها آنان را به نچشیدن طعم مرگ توصیف کرده است در حالی‌که همه اهل آخرت اینگونه هستند زیرا در این بشارتی برای آنان به زندگی خوش در بهشت وجود دارد اما کسی که در حال بدی همچون مرگ است، دیگر این بشارت را به او نمی‌دهند زیرا او خود به سبب عذاب چندین بار می‌میرد. إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولى معنای این سخن یعنی پس از مرگ اول و یا این‌که آن‌ها طعم مرگ اول را چشیدند و یا مرگی به جز مرگ اول. وَ وَقاهُمْ عَذابَ الْجَحِيمِ یعنی عذاب آتش را از آنان برداشته است. معتزله به این آیه استدلال کرده‌اند که فاسق هیچگاه از جهنم بیرون نمی‌آید زیرا عذاب او برگرفته نمی‌شود و پاسخ آن است که ممکن است این

ص: ۹۹

آیه مختص کسانی باشد که نباید به جهنم وارد شوند و نمی‌شوند و یا کسانی که باید وارد شوند اما مورد بخشش قرار می‌... گیرند. و یا شاید تایید شده است که عذاب آتش شامل حال آنان نمی‌شود یا به عذابی مثل عذاب کفار دچار نمی‌شوند. فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ یعنی خداوند از فضل خود با آنان چنین رفتاری کرد زیرا او آفریننده آن‌هاست و به آن‌ها نعمت داده و به آن‌ها عقل داده و آن‌ها را مکلف گردانیده است و در آیات چیزهایی را که با آن می‌توانند پی به وحدانیت خداوند ببرند و طاعات را ذکر کرده است پس به واسطه این‌ها شایسته نعمت بزرگ شدند، سپس با هر حسنه ده جزا به آنان داد و این فضلی از جانب او بود و گفته شده او نام این را فضل نهاده است هر چند مستحق آن بوده‌اند، زیرا سبب استحقاق تکلیف بوده است و که خود تکلیف فضلی از جانب خداوند است. ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ یعنی پیروزی و رسیدن به خواسته.

و عَرَّفَها لَهُمْ یعنی آن را برایشان روشن ساخت تا بدانند وقتی به آن وارد شدند و به سوی منازل خود بروند و از ابن جبیر و ابو سعید خدری و قتاده و مجاهد و ابن زید روایت است که بیشتر از کسانی که پس از نماز جمعه به سوی خانه‌های خود رهسپار شدند آن را می‌شناختند و از جبایی روایت است که یعنی برای آنان روشن ساخت و آن‌ها را از توصیف آن آگاه کرد تا به آن راغب شوند و برای رسیدن به آن تلاش کنند. و از ابن عباس روایت است که یعنی آن را برای آنان نیکو گردانید و به روایت عطاء از عرف آمده که به معنای بوی خوش است. می‌گویند: طعام معرف، یعنی خوشمزه.

و مِنْ ماءٍ غَيْرِ آسِنٍ یعنی آبی که مثل آب دنیا از ماندن زیاد در یک جا تغییر حالت نداده است وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ

ترش نیست و لا قارص -. در حاشیه نسخه مصنّف با خط او: القارص: شیری که زبان را می‌گزد. -

و هیچ عارضه‌ای مثل شیرهای دنیایی ندارد. وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ یعنی لذیذ که از خوردن آن لذت می‌برند و آزار نمی‌بینند بر خلاف شراب دنیایی که تلخی و مستی و سردرد دارد. وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى یعنی خالص از موم و آلودگی و مثل عسل دنیا وَ لَهُمْ فِيها مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ که اسم بعضی را می‌دانند و اسم بعضی را نمی‌دانند. و هیچ یک از عیوب میوه‌های دنیایی را ندارد. وَ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ یعنی آمرزش پروردگار برای آنان است که گناهان آن‌ها را می‌پوشاند و بدی‌های آنان را از یادشان می‌برد تا نهایت لذت را از نعمت‌های بهشتی ببرند.

ص: ۱۰۰

وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ یعنی بهشت نزدیک شد برای کسانی که از شرک و گناهان دوری گزیدند تا به نعمت‌های بهشت برسند. غَيْرَ بَعِيدٍ یعنی به آنان نزدیک است و در رسیدن به آن هیچ ضرر و سختی به آن‌ها نمی‌رسد و گفته شده معنا این است که آمدن آن دور نیست و هر آینده‌ای به زودی می‌رسد هذا ما تُوعَدُونَ یعنی ثواب‌هایی که پیامبران به شما وعده دادند لِكُلِّ أَوَّابٍ یعنی توبه‌کننده و از ابن عباس و عطاء روایت شده که برای هر تسبیح‌گویی است حَفِيظٍ نسبت به دستورات خداوند و مراقب آن است که به سوی گناهانی که او را می‌آلایند و از قدر و منزلت او می‌کاهند

خارج نشود. مَنْ خَشِيَ الرَّحْمنَ بِالْغَيْبِ یعنی هر کس که از خداوند ترسید و از او اطاعت کرد و به ثواب و عقاب او ایمان داشت در حالی‌که او را ندیده است و گفته شده در خلوت به طوری که کسی او را نبیند وَ جاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ یعنی آنقدر به این کار ادامه می‌دهد تا این‌که با دلی که بر اطاعت از خداوند سرشته شده است به عالم آخرت می‌رود و به سوی او بازمی‌گردد. ادْخُلُوها بِسَلامٍ یعنی به آن‌ها می‌گویند: با امنیت از هر بدی و با سلامتی به بهشت وارد شوید و یا با سلامی از جانب خداوند و فرشتگان به بهشت بروید ذلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ زمانی که در آن در نعمت هستند و این نعمت‌ها ابدی است لَهُمْ ما يَشاؤُنَ فِيها یعنی آن‌چه که می‌خواهند از انواع نعمت‌ها وَ لَدَيْنا مَزِيدٌ یعنی و در نزد ما بیش از آن چیزی که می‌خواهند و بیش از آن‌چه که به ذهنشان می‌رسد. و حتی آرزوی آن را در سر نمی‌پرورانند و یا بیش از استحقاق ثواب اعمال آن‌هاست وجود دارد.

و تفسیر بیضاوی در این آیه وَ فِي السَّماءِ رِزْقُكُمْ یعنی اسباب روزی شما یا تقدیر آن و یا منظور از آسمان ابر است و از روزی باران است که سبب قوت است. وَ ما تُوعَدُونَ از ثواب. زیرا بهشت بالای هفت آسمان است یا به این دلیل که اعمال و ثواب آن مکتوب و مقدر در آسمان است و گفته شده این جمله استئنافیه است که خبر آن این جمله است: فَوَ رَبِّ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ و طبرسی رحمه الله در تفسیر این آیه فاكِهِينَ بِما آتاهُمْ رَبُّهُمْ گفته است: یعنی در نعمت‌های خدا غرق شده‌اند و یا این‌که به آن نعمت‌ها شگفت‌زده هستند كُلُوا وَ اشْرَبُوا یعنی به آن‌ها می‌گویند: هَنِيئاً یعنی عاقبت آن‌ها از درد و بیماری ایمن است مُتَّكِئِينَ عَلى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ یعنی صف کشیده شده و منظم و به هم چسبیده هستند و یا در جمله حذفی صورت گرفته است که تقدیر آن تکیه زننده بر روی تخت‌ها بوده است زیرا لفظ

ص: ۱۰۱

از جهت تکیه زدن و راحت نشستن و آسوده بودن بر آن دلالت می‌کند و تکیه فقط بر بالش و متکّا است وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِینٍ حوریان سفیدروی پاک و زیبا و چشم درشت یعنی این حوریان به عنوان یک نعمت همنشین پارسایان می‌گردند.

زید بن ارقم گفت: یکی از اهل کتاب به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت: ای ابوالقاسم، آیا بهشتیان می‌خورند و می‌نوشند؟ فرمود: سوگند به کسی که جانم در دستان اوست، یک نفر از آنان در خوردن و نوشیدن و آمیزش، قدرتی معادل صد نفر را دارد. گفت: کسی که می‌خورد و می‌نوشد، نیازهایی هم دارد. فرمود: عرق او بوی مشک می‌دهد ولاغر اندام است.

وَ أَمْدَدْناهُمْ بِفاكِهَةٍ یعنی حالتی پس از حالت دیگر را به آن‌ها دادیم. کمک کردن یعنی دادن چیزی پس از چیز دیگر. یَتَنازَعُونَ فِيها كَأْساً یعنی در حالی‌که نشسته‌اند جام شراب را از دست یکدیگر می‌گیرند. لا لَغْوٌ فِيها وَ لا تَأْثِيمٌ یعنی بین آن‌ها سخنان باطل در نمی‌گیرد زیرا لغو سخنی است که باطل شده است و نه سخنی در جریان است که در آن گناهی وجود داشته باشد، مثل دنیا که از شرب خمر گناه پدید می‌آید. أثمه یعنی باعث شد کسی به گناه بیفتد. یعنی آن جام سبب به گناه افتادن آنان نمی‌شود و یا این‌که آن‌ها باعث به گناه افتادن یکدیگر نمی‌شوند. وَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ یعنی خادمان غِلْمانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ در زیبایی و سفیدی و شادابی، و مکنون به معنای مصون و مخزون است و یا این‌که غلام‌ها در خدمت به بهشتیان سختی ندارند، بلکه در بهشت لذت می‌برند و شادمان هستند زیرا در بهشت غم و اندوهی وجود ندارد.

از حسن روایت شده است که گفت: ای رسول الله، وقتی خادم بهشتی مثل مروارید است، پس ارباب چگونه است؟ فرمود: سوگند به کسی که جانم در دستان اوست، برتری ارباب بر خادم به اندازه برتری ماه شب چهاردهم بر دیگر سیاره‌هاست.

وَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُونَ از ابن عباس روایت است که یعنی خستگی خود و ترس از دنیا را ذکر می‌کنند قالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنا مُشْفِقِينَ یعنی در دنیا از عذاب می‌ترسیدند فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنا به آمرزش وَ وَقانا عَذابَ السَّمُومِ یعنی عذاب جهنم و از حسن روایت است که السموم از نام‌های جهنم است و گفته شده معنا این است که برخی از دیگران می‌پرسند: که در دنیا چه عملی انجام دادند که استحقاق این عاقبت را پیدا کردند که از ثواب بهشتی بهره ببرند؟ آن‌ها می‌گویند: ما در دنیا می‌ترسیدیم و دل‌هایمان لرزان بود و سم‌های داغی که در بدنمان می‌رفت ما را آزار می‌داد و اصل آن از سمی است که

ص: ۱۰۲

جان انسان را می‌گیرد و کشنده است به گفته زجاج، منظور از عذاب، سم‌های جهنم است که از شدت حرارت آن پدید می... آید إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ یعنی در دنیا نَدْعُوهُ یعنی خدا را می‌خواندیم و او را به یکتایی یاد می‌کردیم و می‌پرستیدیم إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ یعنی صاحب لطف و به گفته صادق در وعده‌های خود الرَّحِيمُ نسبت به بندگانش. و در آیه إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ یعنی رودها زیرا اسم جنسی است که بر قلیل و کثیر واقع می‌شود و نهر به معنای مجرای گسترده آب است. فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ یعنی مجلس حق که در آن سخن بیهوده و موجب گناهی نیست و یا این‌که به صدق وصف شده است زیرا جایگاهی بلند و مورد رضایت بوده است. و یا به دلیل نعمات جاودان و یا به این دلیل که خداوند وعده‌ای را که به اولیاء خود داده در آن محقق کرده است. عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ یعنی در نزد خداوند سبحان که مالک قادری است و از انجام هیچ کاری عاجز نیست و منظور قرب مکانی

نیست چرا که آن‌ها کنار او هستند و رحمت و فضل او به آنان می‌رسد.

و تفسیر بیضاوی در این آیه وَ لِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ یعنی جایگاهی را که بندگان برای محاسبه در آن می‌ایستند یا قیام خداوند به معنای نظارت بر احوال بندگان است یا این‌که بندگان از او می‌ترسند. مقام برای تفخیم و تعظیم به رب اضافه شده است. جَنَّتانِ بهشتی برای انسان‌هایی که می‌ترسند و بهشت دیگر برای اجنه که می‌ترسند. خطاب این آیه به هر دو گروه است و یعنی برای هر کسی از شما که بترسد یا این‌که هر کس دو بهشت دارد، یکی برای عقیده و یکی برای عمل او. یا بهشتی برای انجام طاعات و بهشت دیگر برای ترک گناهان یا بهشتی که به عنوان پاداش به او داده می‌شود و بهشت دیگر که از فضل پروردگار به او داده می‌شود یا دو بهشت روحانی و جسمانی و در جاهای دیگر هم مثل آن به کار رفته است.

به گفته طبرسی رحمه الله، یعنی بهشت اقامت و بهشت نعمت و گفته شده به معنای دو باغ است که یکی از آن‌ها داخل قصر است و دیگری، خارج از قصر است همانطور که انسان در دنیا دوست دارد و گفته شده یکی از دو بهشت منزل اوست و دیگری منزل همسران او و خدمتکارانش است و گفته شده بهشتی از طلا و بهشتی از نقره است.

طبق تفسیر بیضاوی ذَواتا أَفْنانٍ به معنای انواع مختلفی از درختان ومیوه‌هاست أفنان جمع فن است یا فنن و به معنای شاخه‌های فرعی یا ریز درخت است و به این دلیل ذکر شده که برگ و میوه می‌دهد و سایه می‌گسترد. فِيهِما عَيْنانِ تَجْرِيانِ هر جا که بخواهند در بالا و پایین و گفته شده یکی تسنیم است و دیگری سلسبیل فِيهِما مِنْ كُلِّ فاكِهَةٍ زَوْجانِ

ص: ۱۰۳

یعنی از هر میوه دو نوع است: آشنا و غریب، یا تر و خشک و به گفته طبرسی بَطائِنُها مِنْ إِسْتَبْرَقٍ یعنی از جنس دیبای ضخیم و لباس زیر را ذکر کرده است زیرا لباس زیر نشان می‌دهد که لباس رو از چه جنسی است و چیزی بهتر از استبرق است و گفته شده جنس لباس رو از سندس است که دیبای نازک است و از ابن مسعود روایت شده اگر لباس زیر این است، پس لباس روچیست؟ وبه سعدید بن جبیر گفته شد لباس زیر از استبرق است پس لباس رو از چه جنسی است؟ گفت این از گفته‌های خداوند است: فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ وَ جَنَى الْجَنَّتَيْنِ دانٍ الجنی به معنای میوه چیده شده است، از ابن عباس روایت است که به قدری پایین است که به راحتی می‌توان ایستاده یا نشسته آن را چید و از مجاهد روایت شده میوه‌های این دو بهشت به دهان صاحبان آن نزدیک است و آن‌ها در حالی‌که تکیه زده‌اند آن را در دست می‌گیرند و وقتی دراز بکشند، میوه به نزدیک دهان آنان می‌آید و از دسترس آنان دور نیست و خار ندارد فِيهِنَّ یعنی در بسترهایی که گفت یا در بهشت‌ها زیرا معلوم است قاصِراتُ الطَّرْفِ از ابوذر بن زید روایت است که فقط به همسران خود چشم دارند. او به همسر خود می‌گوید: به عزت خداوند سوگند که در بهشت چیزی زیباتر از تو نمی‌بینم پس سپاس برای خدایی است که مرا همسر تو و تو را همسر من قرار داد. لَمْ يَطْمِثْهُنَّ یعنی بکارت آنان را زایل نمی‌کنند - . در نسخه چاپی مجمع: بکارت آنها را زائل نکردند.، و افتضاض: ازاله بکارت. - إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ آن‌ها باکره هستند زیرا آن‌ها دربهشت آفریده شده‌اند. بر مبنای این سخن آن‌ها حوریان بهشتی هستند و از شعبی و کلبی روایت شده که آن‌ها زنان دنیایی هستند که از زمان خلقت دست هیچکس به آنان نرسیده است یعنی کسی با آنان آمیزش نکرده است، نه انسان و نه جن. به گفته

زجاج این آیه دلیل آن است که جن هم ماننـد انسان آمیزش و جماع دارد. و به گفته ضـمره بن حبیب در این آیه دلیلی وجود دارد مبنی بر این‌که جن هم ثواب دریـافت می‌کنـد و همسـرانی از حوریـان بهشتی به او داده می‌شود؛ انسان برای انسان و جن برای جن است. بلخی گفته است معنا این است که حوریان بهشتی را که خداوند به مومنان می‌دهد، تاکنون کسی لمس نکرده است و حوریانی که خداونـد به جن می‌دهـد، تاکنون هیـچ جنی لمس نکرده است. كَأَنَّهُنَّ الْياقُوتُ وَ الْمَرْجانُ از حسن و قتاده روایـت اسـت یعنی آن‌هـا بـه شـفافیت یـاقوت و بـه سـفیدی مرجـان هسـتند و حسـن گفته است مرجـان از مرواریـد سـفیدتر و کوچک‌تر است.

و در حدیث آمده است که مغز استخوان حوریان بهشتی از پشت هفتاد پوشش

ص: ۱۰۴

ابریشمین دیده می‌شود.

و از ابن مسـعود روایت است که مثـل ظهور سـیم از پشت یاقوت است هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ یعنی جزای کسـی که در دنیا احسان کرده است فقط احسان در آخرت است و از ابن عباس روایت شده است آیا جزای کسـی که لا إله إلا الله می‌گوید و به آن‌چه که محمد آورده است عمل می‌کند، چیزی جز بهشت است؟

و از انس روایـت شـده اسـت کـه رسـول خـدا صـلی الله علیه و آله این آیه را تلاوت فرمـود و گفت: آیـا معنـای چیزی را که خداوند می‌فرماید می‌دانید؟ گفتند: خداوند و رسولش نسبت به آن داناترند. فرمود: پروردگار شما می‌فرماید: آیا جزای کسی که نعمت توحید را به او دادیم، جز بهشت است؟

وگفته شده معنای آن این است که آیا جزای کسـی که با این نعمت‌ها به شما احسان می‌کند، جز این است که شما نیز با شکر و عبادت او به او احسان کنید؟

امـام صادق علیه‌السـلام فرمود: آیه‌ای در کتاب خداونـد، قرآن ثبت شـده است. گفتم کـدام آیه؟ فرمود: هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسـانُ. این آیه درکـافر و مومن و نیکوکار و فاجر صـدق می‌کنـد و هر کس که به او نیکی شـد، بایـد آن را جبران کنـد و جـبران این نیست که دقیقـا همـان کـار را تکرار کنی، تو بیشتر می‌دهی - . یعنی بیش از آن‌چه که به تو داده است، به او می‌... دهی. -

اگر این کار را انجام دهی، باز فضل برای طرف مقابل است زیرا او برای اولین بار این کار را انجام داده است.

وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ یعنی در مقابل دو بهشتی که ذکر کردیم، دو بهشت دیگر وجود دارد که قصرها و اتاق‌هایی شبیه به همان دو بهشت دارد تـا سـرور و شـادی بهشتیـان بـا رفتن از بهشتی به بهشت دیگر چنـد برابر شود بنـا بر آن‌چه که از انسان معروف است و معنای دون در اینجا مکان نزدیک است به اضافه غیر آن که در آن نزدیکی نیست و گفته شـده است معنا این است که این دو بهشت در فضل پایین‌تر از دو بهشت اول است.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: دو بهشت که ساختمانش و آن‌چه که در آن است، از نقره است و دو بهشت که ساختمانش و آن‌چه که در آن است، از طلا است.

عیاشی، امام صادق علیه‌السلام فرمود: به حضرت گفتم: فدایت شوم، چگونه است مومنی که زن مومنه‌ای دارد و سپس به بهشت وارد می‌شوند و یکی از آن دو یا فرد دیگری ازدواج می‌کند؟ فرمود: ای ابا محمد، خداوند داور عادلی است. اگر آن مرد بهشتی از این مرد بهتر بود، او را انتخاب می‌کند و از همسران اوست و اگر آن زن بهشتی از این زن بهتر بود، او را انتخاب می‌کند و همسر اوست. نگویید که بهشت یکی است. خداوند

ص: ۱۰۵

می‌فرماید: وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ و نگویید که بهشت تنها یک مرتبه دارد. خداوند می‌فرماید: درجات بر روی درجات. انسان‌ها فقط با اعمال خود بر یکدیگر برتری می‌جویند و به او گفتم: مومنان، به بهشت وارد می‌شوند و یکی بر دیگری برتری دارد و دوست دارد که دوست خود را ببیند. کسی که از او بالاتر است به او می گوید: پایین بیا و کسی که از او پایین‌تر است، نمی... تواند بالا برود، زیرا به آنجا نمی‌رسد. اما آن‌ها وقتی دوست داشته باشند گرد هم آیند، روی تخت‌ها جمع می‌شوند.

علاء بن سیابه، امام صادق علیه‌السلام: به حضرت گفتم: مردم از ما در عجبند، وقتی گفتیم که قومی از جهنم خارج می‌شوند و به بهشت وارد می‌شوند آن‌ها می گویند: آن‌ها در بهشت با اولیاء خدا هستند. حضرت فرمود: ای علاء خداوند می فرماید: وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ نه به خدا سوگند که آن‌ها با دوستان خداوند نیستند. گفتم: آن‌ها کافر هستند. فرمود: اگر آن‌ها کافر باشند، به بهشت وارد نمی‌شوند. گفتم: آن‌ها مومن هستند. فرمود: نه به خدا سوگند اگر آن‌ها مومن باشند، به جهنم وارد نمی‌شوند و امر بین این دو است.

و تاویل آن این است که اگر روایت صحیح باشد، آن‌ها از مومنان خاص و برگزیده نیستند.

سپس به توصیف دو بهشت پرداخت و فرمود: مُدْهامَّتانِ یعنی از شدت سبزی به سیاهی می گراید و از حسن روایت شده است که شدت سبزی در این است که رنگ سبز به سیاهی بگراید و این نهایت شدت سرسبزی است. فِیهِما عَیْنانِ نَضّاخَتانِ از حسن روایت است یعنی دو فواره آب که می‌جوشد و جاری می‌شود. به گفته ابن عباس بر اولیاء الله می‌جوشد با مشک و عنبر و کافور و گفته شده انواع خیر از آن می‌جوشد. فِیهِما فاکِهَهٌ یعنی انواع میوه وَ نَخْلٌ وَ رُمّانٌ و به نقل زجاج از یونس نحوی نخل و انار از بهترین میوه‌هاست و به دلیل برتری آن با واو بین آن‌ها عطف شده است فِیهِنَ یعنی در بهشت‌های چهارگانه خَیْراتٌ حِسانٌ به روایت ام سلمه از پیامبر یعنی زنان خوش اخلاق زیباروی و گفته شده خَیْراتٌ زنان صالح و زیبا و خوش رنگ و رو است و گفته شده آن‌ها از زنان دنیا هستند که به بهشت می‌روند و از حوریان بهشتی زیباترند و از جریر بن عبد الله روایت شده است که خَیْراتٌ یعنی زنان برگزیده و گفته شده آن‌ها پرحرف نیستند و خرناس نمی‌کشند و صدای خود را در بینی نمی‌کشند و گردنکشی نمی‌کنند و سلطه‌جو نیستند و پرطمع نیستند

ص: ۱۰۶

و در راه‌ها نمی گردنـد و غرولنـد نمی کننـد و آزار نمی‌رساننـد - . در حاشـیه نسـخه مصـنّف با خط خود او آمـده است: ذرابه اللسان: ورّاجی. و زفره: تنفسـی که صدا دارد، و الزفر به معنای اولین صدای الاغ است. و النخیر: کشـیدن صدا در بینی، و امرأه منخار: زنی که در هنگام آمیزش خرناس می کشـد مثل دیوانه‌ها. و المتسومات: از السوم به معنای فروش گرفته شده است یعنی فروشندگان در بازارها، یا کسانی که به زور مالیات می گیرند، و شاید:«مسوفات» بوده است که از تسویف و تاخیر آمده است، یعنی زنی که در آمیزش جنسـی تـاخیر می کنـد. و الطماحات: زنانی که به بالاتر از خود یا به خانه‌های مردم نگاه می کننـد، یا: طمحت المرأه یعنی سرکشی کرد. - و به گفته عقبه بن عبد الغافر، زنان

بهشتی دست یکدیگر را می گیرند و نغمه‌های خوش می‌خوانند که هیچکس مانند آن را نشنیده است.

نحن الراضیات فلا نسخط

و نحن المقیمات فلا نظعن

و نحن خیرات حسان

حبیبات لأزواج کرام

ما راضی هستیم و خشمگین نمی‌شویم ما اینجا پایبن هستیم و جایی نمی‌رویم.

ما زیبارو هستیم و معشوقه همسران کریم خود هستیم.

و به نقل از عایشه، وقتی حوریان بهشتی این را می گویند: زنان مومن دنیا به آن‌ها پاسخ می‌دهند:

نحن المصلیات و ما صلیتن

و نحن الصائمات و ما صمتن

و نحن المتوضیات و ما توضیتن

و نحن المتصدقات و ما تصدقتن

ما نماز می‌خوانیم اما شما نمی‌خوانید و ما روزه می گیریم و شما روزه نمی گیرید.

ما وضو می گیریم و شما وضو نمی گیرید ما صدقه می‌دهیم و شما نمی‌دهید.

پس به خدا سوگند که بر آن‌ها غلبه می کنند حُورٌ یعنی سفیدروی و عین حوراء به معنای چشمی است که نهایت سیاهی را در نهایت سفیدی داشته باشد که این زیباترین نوع چشم است مَقْصُوراتٌ فِی الْخِیامِ از ابن عباس و غیر او روایت است یعنی حبس شـده در حجله‌ها و پوشـیده در گنبـدها و معنا این است که آن‌ها مصون و پوشـیده هسـتند و به ابتـذال نمی‌رونـد و گفته شـده

مَقْصُوراتٌ یعنی فقط متوجه همسران خود هستند و هیچکس را به جز آن‌ها نمی‌خواهند و از ابن مسعود آورده شده است که هر همسر خیمه‌ای به طول یک مایل دارد.

از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم روایت شده است که طول خیمه به شصت مایل می‌رسد و در هر گوشه آن یک خانواده مومن نشسته‌اند که خانواده دیگر آن‌ها را نمی‌بیند.

و از ابن عباس روایت است که خیمه میان تهی است و فرسنگ‌ها طول دارد و چهار هزار در طلایی در آن وجود دارد.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در شب اسری از رودی گذشتم که کرانه‌های آن گنبدهایی از مرجان بود. از آن رود ندا آمد که سلام بر تو ای رسول الله. گفتم ای جبرییل، اینان کیستند؟ گفت: این‌ها حوریان بهشتی هستند که پروردگارشان به آن‌ها اجازه داده است به تو سلام بگویند. خداوند به آن‌ها اجازه داد و آن‌ها گفتند: ما جاودان هستیم، نمی‌میریم و ما نرم پوست هستیم و سخت نیستیم. ما همسر مردان کریمی هستیم، سپس این آیه را تلاوت فرمود: حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِی الْخِیامِ ... لَمْ یَطْمِثْهُنَ.

دلیل تکرار توصیف حوریان به ماندن در خیمه‌ها، مانند دلیل تکرار صفت قاصرات الطرف است مُتَّکِئِینَ عَلی رَفْرَفٍ خُضْرٍ

ص: ۱۰۷

از جبائی روایت است یعنی بر بسترهای مرتفع تکیه زده‌اند و از ابن جبیر روایت شده است که رفرف باغ‌های بهشتی است و مفرد آن رفرفه است و از ابن عباس و غیر او رویت شده که به معنای بسترهای پهن شده است و از حسن روایت شده است که به معنای مرافق یعنی بالش‌هاست و از ابن عباس و غیر او روایت است که وَ عَبْقَرِیٍّ حِسانٍ، یعنی زرابی زیبا که به معنای بالش است و گفته شده است العبقری به معنای دیبا است و گفته شده به معنای فرش است. به گفته قتیبی هر لباس تزیین شده‌ای، عبقری است و این کلمه در صیغه جمع است و به همین دلیل صفت آن حسان است.

و در آیه ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِینَ یعنی تعداد بسیاری از افراد پیشین وَ قَلِیلٌ مِنَ الْآخِرِینَ از امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم، زیرا افرادی که در آغاز به دعوت پیامبر پاسخ مثبت دادند، عده کمی بودند علاوه بر کسانی که پیش از آن به دعوت پیامبران دیگر پاسخ داده بودند. از گروهی از مفسران و گفته شده معنا این است که گروهی از پیشینیان امت و عده کمی از افراد متاخر آن، که حالی شبیه به آنان داشتند، عَلی سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ یعنی بافته شده همانطور که حلقه‌های زره در هم فرو می‌رود. مفسران می‌گویند: زربافت است و با مروارید و سنگ‌های قیمتی تزیین شده است مُتَّکِئِینَ عَلَیْها مُتَقابِلِینَ یعنی همه به موازات هم قرار دارند و این در باب شادمانی بزرگ‌ترین چیز است و یَطُوفُ عَلَیْهِمْ وِلْدانٌ یعنی خادمانی مُخَلَّدُونَ یعنی جاودان و نامیرا که پیر نمی‌شوند و تغییر پذیر نیستند و گفته شده آن-ها غلامان حلقه به گوش هستند. و در مورد این پسران اختلاف نظر وجود دارد، از علی علیه‌السلام و حسن روایت است: آن‌ها دنیایی هستند که حسنه‌ای نداشته‌اند تا به واسطه آن پاداش داده شوند و گناهی نیز نداشته‌اند تا مجازات شوند در نتیجه در این جایگاه قرار گرفتند.

از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در مورد کودکان مشرکان پرسیدند، حضرت فرمود: آن‌ها خادمان بهشتیان هستند.

و گفته شده است آن‌ها بهشتی هستند که به صورت پسرانی برای خدمت به اهل بهشت آفریده شده‌اند بِأَكْوابٍ به معنای جام‌هایی است که سر گشاد دارد و دهانه ندارد وَ أَبارِيقَ ابریق دهانه دارد و دسته که از شفافیت برق می‌زنند وَ كَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ یعنی با جام‌هایی که در آن شراب گواراست، و در مقابل چشم همه قرار دارد، می گردند. لا يُصَدَّعُونَ عَنْها یعنی با نوشیدن آن دچار سردرد نمی‌شوند و گفته شده که از حول آن کنار نمی‌روند وَ لا يُنْزِفُونَ یعنی عقل آن‌ها با مستی زایل نمی‌شود یا این‌که بر طبق قرائت دیگر، شادابی آنان از بین نمی‌رود. وَ فاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ یعنی از آن‌چه که دوست دارند و مطابق میل آن‌هاست وَ لَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ وقتی بهشتیان تمایل به خوردن گوشت پرنده داشته باشند، خداوند برای آن‌ها گوشت پرنده خلق می کند تا نیازی به کشتن پرنده نداشته باشند.

ص: ۱۰۸

ابن عباس می گوید: همین‌که پرنده به ذهن او می‌رسد، در دستان او قرار می گیرد، به همان نحوی که آرزو کرده است وَ حُورٌ عِينٌ كَأَمْثالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ یعنی مرواریدی که در خزانه قرار دارد و در صدف مانده است و دست هیچکس به آن نرسیده لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً یعنی سخنان بیهوده وَ لا تَأْثِيماً از ابن عباس روایت شده یعنی هیچ یک به دیگری نمی گوید تو گناهکاری، زیرا در بهشت صحبتی از گناه به میان نمی‌آید. و گفته شده آن‌ها مانند دنیا بر سر نوشیدن شراب با هم به اختلاف نمی‌افتند وگناه نمی کنند إِلَّا قِيلًا سَلاماً سَلاماً یعنی نمی‌شوند مگر این‌که به یکدیگر تحیت و سلام بگویند و تقدیر جمله این بوده است: سلمك الله سلاما فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ یعنی گیاه بی‌خار و یا درختی که از شدت پرباری و بیخار

بودن خم شده است و قیل هو الموقر حملا- . از أوقرت النخله گرفته شده است و أوقرت یعنی درخت پربار شد. - وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ ابن عباس و غیر او درخت موز است و از حسن روایت است درختی است که سایه خنک دارد و یا درختی است بسیار زیبا است که در یمن و حجاز قرار دارد و این دو درخت ذکر شده است زیرا برای اعراب آشناست. از جمله درخت‌های معروف آنان أم غیلان بوده که شکوفه می‌داده و رایحه خوشی داشته است.

عامه از علی علیه‌السلام روایت کرده‌اند که مردی در نزد او قرائت کرد: وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ حضرت فرمود: طلح چیست؟ صحیح، طلع است. وَ نَخْلٍ طَلْعُها هَضِيمٌ به او گفتند: آیا می‌توان آن را تغییر داد؟ فرمود: امروز هیچ تغییری در قرآن راه نمی‌یابد.

یعقوب بن شعیب: به امام صادق علیه‌السلام گفتم: وَ طَلْحٍ مَنْضُودٍ فرمود نه، صحیح وَ طَلْعٍ مَنْضُودٍ است و منضود به معنای متراکم م و انبوه است یعنی درختی که بسیار پربار است آن درخت شاخ و برگ ندارد و فقط میوه‌هایش دیده می‌شود.

وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ یعنی سایه دائمی که حرارت خورشید آن را از بین نمی‌رود.

در روایت آمده است در بهشت درختی وجود دارد که شخص در سایه آن صد سال راه می‌رود و آن سایه هنوز ادامه دارد و قرائت آن بدین صورت نیز ممکن است: وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ.

و هم‌چنین روایت شده است که زمان در بهشت مانند صبح تابستان است که هیچ گرما و سرمایی در آن وجود ندارد.

وَ ماءٍ مَسْكُوبٍ يعنى آبى كه در شب و روز جارى است و جريان آن قطع نمى‌شود، آبى كه خداوند آن را جارى ساخته و گفته شده به معناى آبى است كه در شراب ريخته شده تا شراب طعم آن را بگيرد و از سفيان و گروهى ديگر روايت شده است كه مسكوب به معناى دائم الجريان است كه محل جارى شدن نيز ندارد،

ص: ۱۰۹

يعنى جارى است تا هر طور كه ميل دارند آن را بنوشند و در طلب آن به رنج نيفتند. وَ فاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ يعنى ميوه‌هاى متنوعى كه بسيار است و تكرار ذكر ميوه براى بيان تنوع آن بوده است كه بار اول گفت گزيده است و در اينجا مى‌گويد زياد است. لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ يعنى مانند ميوه‌هاى دنيا در زمستان و در زمان‌هاى خاصى قطع نمى‌شود و دسترسى به آن آسان است و درخت‌هايش خار ندارد و يا اين‌كه هميشه موجود است و براى دريافت آن نبايد بهايى پرداخت. وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ يعنى فرش‌هاى بلند، همانطور كه گفته مى‌شود بناء مرفوع و از حسن و فراء آمده است كه بالاى يكديگر قرار گرفته‌اند و از جائى روايت است كه به معناى زنان بلند مرتبه است كه عقل بسيار دارند و زيباروى هستند و به همين دليل پس از آن گفته است: إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً و به همسر مرد فراش او مى‌گويند.

و پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم فرمود: فرزند، متعلق به زن است.

إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً يعنى آن‌ها را دوباره آفريديم به گفته ابن عباس يعنى زنانى به شكل انسان آفريديم، يعنى پس از آن‌كه در دنيا پير شدند، آن‌ها را دوباره خلق مى‌كنيم و يا اين‌كه حوريان بهشتى خلق مى‌كنيم كه مانند دنيا پير نمى‌شوند و تغيير نمى‌پذيرند. فَجَعَلْناهُنَّ أَبْكاراً يعنى باكره كه همسران آن‌ها به سراغ آن‌ها مى‌آيند و آن‌ها را باكره مى‌يابند. عُرُباً از ابن عباس روايت است يعنى نسبت به شوهران خود مهربان هستند و عاشق هستند و گفته شده عروب كسى است كه با شوهر خود عشقبازى مى‌كند و به او مانوس است همانطور كه اعراب به زبان خود انس دارند. أَتْراباً يعنى همسن هستند و يا اين‌كه با همسران خود همسن هستند. لِأَصْحابِ الْيَمِينِ يعنى همه چيزهايى كه گفتيم، پاداشى براى اصحاب يمين است ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ ثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ يعنى گروهى از مردم ملت‌هاى پيشين و گروهى از مومنان اين امت و به عقيده گروهى، هر دو گروه از افراد همين امت هستند.

و قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقاً يعنى بهترين چيزى را كه به افراد مى‌دهد به او مى‌دهد و اين مبالغه در توصيف نعمت‌هاى بهشتى است و أَ يَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يعنى از بين اين افراد منافق أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ همانطور كه افرادى كه پيش از اين گفتيم، به بهشت وارد مى‌شوند و اين گفته شده است زيرا آن‌ها مى‌گفتند: اگر سخنان محمد صلى الله عليه و آله و سلم حقيقت داشته باشد، ما در نزد

ص: ۱۱۰

خداوند بهترين چيزى را كه به مومنان مى‌رسد داريم، همانطور كه در دنيا خداوند چيزى بهتر از آنان را به ما داد. كَلَّا يعنى چنين چيزى ممكن نميست و آن‌ها به بهشت وارد نمى‌شوند.

و یَشْرَبُونَ مِنْ کَأْسٍ یعنی جام شراب کانَ مِزاجُها یعنی چیزی که با آن مخلوط می‌شود کافُوراً نام چشمه‌ایست در بهشت که این کلمه بر آن دلالت می کند عَیْناً مانند همان مطلبی است که در مورد کافور گفته شد و گفته شده به معنای کافوری است که رایحه خوش دارد و به این معناست که رایحه کافور با آن درآمیخته است و مانند کافور دنیایی نیست قتاده گفته است که با کافور آمیخته می‌شود و با مشک بر در آن مهر زده می‌شود و گفته شده معنا این است که رایحه خوش کافور و مشک و زنجبیل را در خود دارد. عَیْناً یَشْرَبُ بِها عِبادُ اللَّهِ یعنی دوستان او از ابن عباس روایت است که این شراب از چشمه‌ایست که اولیاء الله از آن می‌نوشند. یُفَجِّرُونَها تَفْجِیراً از مجاهد نقل است که یعنی آب آن چشمه را در هر جای منزل و کاخ‌های خود که بخواهند جاری می کنند و التفجیر به معنای شکافتن زمین برای جاری شدن آب است و رودهای بهشتی جاری می‌شود و محل جریان ندارد پس هر گاه که مومن بخواهد نهری جاری کند، جوی باریکی حفر می کند و آب از آن ناحیه می‌جوشد و بدون تحمل رنج و سختی صاحب آب می‌شود. وَ جَزاهُمْ بِما صَبَرُوا یعنی به صبر آنان بر اطاعت از او و دوری از گناهان و تحمل رنج‌های دنیا جَنَّةً که در آن زندگی می کنند وَ حَرِیراً پوشش بهشتی که برتن می کنند و به زیر پا می‌اندازند لا یَرَوْنَ فِیها شَمْساً که حرارت آن، آن‌ها را آزار دهد وَ لا زَمْهَرِیراً که سرمای آن سبب رنجش آنان شود وَ دانِیَةً عَلَیْهِمْ ظِلالُها یعنی سایه درخت‌ها در بهشت به آنان نزدیک است و گفته شده است سایه درخت‌های بهشتی مانند سایه دنیا نیست که حرارت و آفتاب آن را از بین ببرد وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِیلًا یعنی مسخّر آن‌هاست و چیدن میوه‌های آن برایشان آسان است، چه در حالت ایستاده و چه در حالت نشسته و چه در حالت خوابیده و یا معنا این است که میوه از دست آنان دور نیست و درخت‌ها خار ندارد کانَتْ قَوارِیرَا یعنی شیشه قَوارِیرَا مِنْ فِضَّةٍ.

امام صادق علیه‌السلام فرمود: چشم در نقره‌های بهشت نفوذ می کند همانطور که در شیشه نافذ است.

و معنا این است که جنس آن از نقره است و سفیدی نقره و شفافیت شیشه را با هم دارد و از بیرون می‌توان داخل آن را دید. ابوعلی گفت اگر پرسیدند، چگونه ممکن است که جنس شیشه از نقره باشد در حالی‌که از سنگ است، باید گفت که وقتی چیزی به چیز دیگر نزدیک شد و به هم چسبید، می گویند هم جنس هستند حتی اگر در حقیقت چنین نباشد. بنابراین می توان گفت که شیشه از نقره است یعنی به شفافیت نقره است و می‌توان گفت که مضاف محذوف است یعنی از شفافیت نقره

ص: ۱۱۱

است. و قواریر دوم بدل از اول است و تکرار صورت نگرفته است. و از عن ابن عباس روایت شده است که شیشه هر زمینی از جنس خاک آن زمین است و زمین بهشت از جنس نقره است به همین دلیل گفته شده است که شیشه بهشتی همچون نقره است. قَدَّرُوها تَقْدِیراً یعنی جام را به اندازه میل خود پر می‌کنند، نه بیشتر و نه کمتر و ضمیر قدَّروها به ساقیان و خادمان برمی... گردد، آن‌ها آن را اندازه می گیرند و می‌ریزند و گفته شده است که آن را به اندازه کف دست اندازه می گیرند یعنی جام‌ها دقیقا به همان اندازه‌ایست که آن‌ها می‌خواهند و به اندازه‌ای بزرگ نیست که حمل آن دشوار باشد و یا این‌که قبل از این‌که آورده شود، آن را در ذهن خود تصور می کنند و بعد می‌بینند که به همان اندازه بوده است. و ضمیر در قدروا به شاربین برمی‌گردد وَ یُسْقَوْنَ فِیها یعنی در بهشت کَأْساً کانَ مِزاجُها زَنْجَبِیلًا طبق تفسیر مقاتل به زنجبیل دنیایی شباهتی ندارد و به گفته ابن عباس هر گاه خداوند بهشت و نعمت‌های آن را توصیف کرد، و گفت که مانند دنیا نیست، بر آن نامی نهاد که مشهور

است و زنجبیل از جمله موادی است که اعراب از آن رایحه خوش می‌گیرنـد به همین دلیل خداونـد آن را در قرآن ذکر کرده است و به آن‌ها وعـده داده است که در بهشت شـراب آمیخته شـده با زنجبیل را به آن‌ها می‌دهـد. عَيْناً فِيها تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا - . راغب: « سَلْسَبِيلًا» یعنی لذیـذ و نرم و خروشـان، و به گفته یکی از مفسـرین، این کلمه ترکیبی است از دو کلمه: سـل و سبیلا، مانند حوقله و بسـمله و الفاظ مرکب دیگر؛ و یا: اسـمی است برای رودی که جریان تند دارد. - یعنی زجبیل از چشمه‌ای به نام سلسبیـل است که ابن اعرابی گفت: سـلسبیل را فقـط در قرآن کریم دیـدم و به گفته زجـاج، صـفت چیزی است که در نهایت روانی باشد یعنی روان است و به راحتی بلعیده می‌شود و گفته شده وجه تسمیه سلسبیل این است که در راه‌ها و در منازل آنان جریان دارد و از عرش سرچشمه می گیرد، از بهشت عدن به سوی بهشتیان جاری است و گفته شده به این نام نامیده شده است زیرا آبش جاری است و به هر جایی بخواهند کشیده می‌شود. حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً یعنی از شدت شـفافیت و زیبایی و فراوانی او رنـگ و فراوانی آن را ذکر کرده است و گفته شـده است آن را به منثور تشبیه کرده است زیرا در بین خادمـان منتشـر شـده است و اگر منظم و ردیف بود، به منظوم تشـبیه می‌شـد. وَ إِذا رَأَيْتَ ثَمَّ یعنی وقتی بـا چشم خود دیـدی ثم یعنی بهشت و گفته شـده تقـدیر جمله به این صورت است: و وقتی اشیـاء را دیدی ثم و رَأَيْتَ نَعِيماً نعمت‌های بزرگ و بسـیار وَ مُلْكاً كَبِيراً از امام صـادق علیه‌السـلام روایت است که نـابود نمی‌شود و گفته شـده بزرگ یعنی وسـیع، یعنی نعمت‌های بهشتی همه وصف نمی- شوند، بلکه قسمتی از آن توصیف می‌شود و گفته شده است الملک الکبیر اجازه فرشتگان به آنان است و تحیت آن‌ها با

ص: ۱۱۲

سلام. و گفته شده این است که آن‌ها به هر چیزی که بخواهند می‌رسـند و گفته شده است پایین‌تر فرد آنان به ملک خود نگاه می کند و هزار سال طول می کشد تا چشـمش کل ملک را ببیند. و گفته شده به معنای ملک دائم ابدی است که فرد را به همه آرزوهایش می‌رساند. عالِيَهُمْ ثِيابُ سُندُسٍ هر کس که عالی را ظرف گرفته است، مثل این جمله است: فوقهم ثیاب سـندس و هر کس که آن را حال گرفته است، مثل این سـخن است: تعلوهم ثیاب سندس و سندس به معنای لباس نازکی است که آن را بر تن می کنند.

امام صادق علیه‌السلام فرمود: این جمله مانند جمله «تعلوهم الثیاب» است که آن را بر تن می کنند.

خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ و ابن عباس روایت است که به معنای لباس ضخیم است که بافت ضخیمی ندارد، بلکه به معنای لباس محکم است آیا ندیـدی که مردی لباس به تن کرده و لباس رویی از لباس زیرین بهتر است. وَ حُلُّوا أَساوِرَ مِنْ فِضَّةٍ نقره شـفاف که از پشت دیـده می‌شودماننـد بلور و از مرواریـد و یاقوت بهتر است که آن دو از طلا بهتر است. آن نقره از طلا بهتر است و طلا و نقره دو چیز بسـیار گرانبهـاست و گفته شـده است که زینت آنـان گـاهی از طلا و گاهی از نقره است تا همه محاسن زینت در آن جمع شود. همـانطور که خداونـد متعـال می‌فرمایـد: يُحَلَّوْنَ فِيهـا مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ و نقره و حتی اگر بهای انـدک داشته باشـد امـا در نهـایت زیبـایی است به خصوص بـا اوصافی که ذکر کردیم. و مقصود این است که در آخرت چیزی که لـذت و رضایت بسـیار دارد، حتما شـیء گرانبهایی نیست زیرا قیمت در آنجا معنا ندارد. وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً یعنی طاهر از هر گونه آلودگی و ناپاکی که مانند شـراب دنیا دست و پایی به آن نخورده است و یا این‌که طهور به این معناست که سبب ادرار نجس نمی‌شـود امـا سـبب تعریق بـدن می‌شود که رایحه‌ای همچون مشـک دارد و از ابراهیم تیمی و ابو قلابـه روایت است که

یک مرد بهشتی شهوت جنسی و اشتها و هوسی به اندازه صد مرد دنیایی دارد و هنگامی که آن‌چه را که می‌خواهد می‌خورد، شراب طهور به او داده می‌شود و شکم او را شستشو می‌دهد و چیزی که می‌خورد تبدیل به عرقی می‌شود که از پوست او خارج می‌شود که رایحه‌ای بهتر از مشک خوشبو دارد و شکم او لاغر می‌شود و شهوتش دوباره برمی‌گردد و از امام صادق علیه‌السلام روایت است: آن‌ها را از هر چیزی به جز خداوند پاک می‌کند، زیرا خداوند است که عامل اصلی این پاکی است.

إِنَّ هـٰذا یعنی این نعمت‌ها کانَ لَکُمْ جَزاءً پاداش اعمال نیک شماست وَ کانَ سَعْیُکُمْ مورد رضایت خداوند مَشْکُوراً یعنی مقبول است و شما به واسطه آن پاداش داده می‌شوید.

و در آیه إِنَّ الْمُتَّقِینَ فِی ظِلالٍ از درختان بهشتی وَ عُیُونٍ که

ص: ۱۱۳

در مقابل آن‌ها جاری است و محل جریان خاصی ندارد زیرا این برای آنان از زیبایی و زلالی آب دل‌انگیزتر است. و گفته شده است عیون به معنای رودهایی است که در میان درختان جریان دارد.

و مَفازاً یعنی رستگاری و نجات به سوی سلامت و سرور و گفته شده است مفاز، به معنای جایگاه فوز است وَ کَواعِبَ أَتْراباً یعنی کنیزکانی که پستان‌های برآمده دارند و همسن هستند وَ کَأْساً دِهاقاً یعنی پر و لبریز و یا این‌که پیوسته به آن‌ها داده می‌شود و از مقاتل روایت شده به معنای این است که درست مطابق میل آن‌هاست. وَ لا کِذّاباً یعنی هیچکس به کسی نسبت دروغگویی نمی‌دهد و قرائت این کلمه بدون تشدید، به معنای این است که به هم دروغ نمی‌گویند. عَطاءً حِساباً یعنی کافی و گفته شده است یعنی زیاد و گفته شده است به اندازه استحقاق و اعمال شایسته آن‌هاست.

و عَلَی الْأَرائِکِ یَنْظُرُونَ یعنی به نعمت‌ها و کراماتی که به آنان داده شده است و گفته شده است به دشمنانشان که در عذاب الهی هستند نگاه می‌کنند. تَعْرِفُ فِی وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِیمِ یعنی وقتی آنان را ببینی، از چهره‌های نورانی آنان متوجه می‌شوی که آن‌ها از اهل نعمت هستند و به گفته عطاء، به این دلیل است که خداوند متعال به قدری به آنان زیبایی و رنگ‌های زیبا عطا فرموده است که در توصیف هیچکس نمی‌گنجد. یُسْقَوْنَ مِنْ رَحِیقٍ یعنی از شراب زلال و خالص مَخْتُومٍ و یعنی شرابی که مهر و موم شده است و گفته شده مهر آن با مشک است و آن مانند شرابی که در جوی‌ها روان است نیست. و گفته شده مختوم یعنی کسی نمی‌تواند به آن دست بزند تا مهر و موم آن برای نیکوکاران برداشته شود. سپس مختوم تفسیر شده است به: خِتامُهُ مِسْکٌ یعنی وقتی خورده شد، اواخر آن طعم رایحه مشک می‌دهد و یا این‌که خم شراب به جای گِل، با مشک مهر زده شده است و از ابو درداء نقل است که به معنای خاک سفیدی از جنس نقره است که شراب خود را با آن مهر می‌زنند و اگر مردی از اهل دنیا انگشت خود را در آن فرو ببرد و بیرون بیاورد، رایحه آن به همه انسان‌ها می‌رسد و به آن تمایل پیدا می‌کنند. پس فرمود: وَ فِی ذٰلِکَ فَلْیَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ یعنی با آن رغبت پیدا می‌کنند به اطاعت از خداوند.

و در حدیث آمده است هر کس که در تابستان به خاطر خداوند روزه بگیرد، خداوند تشنگی او را با رحیق مختوم برطرف می‌کند.

در وصیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به علی علیه‌السلام آمده است: ای علی، هر کس نوشیدن شراب را در دنیا به خاطر خداوند ترک کند، خداوند در آخرت به او از رحیق مختوم می‌نوشاند.

وَ مِزاجُهُ مِنْ تَسْنِیمٍ یعنی با شرابی که وصف کردیم، تسنیم آمیخته شده است که چشمه‌ای در بهشت است و بهترین شراب بهشتی

ص: ۱۱۴

است و به گفته مسروق، فقط مقربان از آن می‌نوشند و شرابِ مختص اصحاب الیمین با آن مخلوط می‌شود و رایحه خوشی می‌گیرد. میمون بن مهران از ابن عباس روایت می‌کند که از او راجع به تسنیم سوال شد و او گفت: تسنیم همان است که خداوند عز و جل می‌فرماید: فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ و و سخن حسن نیز مانند این سخن است:

نعمت‌های پنهانی که خداوند برای بهشتیان کنار گذاشته است و یا به معنای شرابی است که از بالا برای آنان ریخته می‌شود و یا به معنای رودی است که در هوا جریان دارد و هر گاه که بهشتیان بخواهند در جام‌های آنان ریخته می‌شود. سپس با این آیه تفسیر شده است: عَیْناً یَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ از ابن مسعود و ابن عباس روایت شده است که نوشیدن از شراب خالص آن مختص مقربان است و برای دیگر بهشتیان با چیزی آمیخته می‌شود. إِنَّ الَّذِینَ أَجْرَمُوا یعنی کفار قریش و نازپروردگان آن مانند ابوجهل و ولید بن مغیره و عاص بن وائل و یاران آن‌ها. کانُوا مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا یعنی یاران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم مثل عمار و خباب و بلال و دیگران یَضْحَکُونَ برای به سخره گرفتن آن‌ها در دنیا وَ إِذا مَرُّوا بِهِمْ یعنی وقتی مومنان از کنار مشرکان می‌گذرند یَتَغامَزُونَ یعنی اشاره می‌کنند با چشم و ابرو به یکدیگر از روی مسخره یعنی می‌گویند: این‌ها بر حق هستند و بر محمد وحی نازل می‌شود و او رسول خداوند است و ما برانگیخته می‌شویم و امثال این. و از مقاتل و کلبی روایت شده است که این آیه در شان علی بن ابی طالب علیه‌السلام نازل شده است و به این دلیل بوده است که گروهی از مسلمانان به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمدند و گفتند که منافقان ما را به مسخره می‌گیرند و می‌خندند و به ما اشاره می‌کنند، سپس پیش از آن‌که علی علیه‌السلام و یارانش به رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم برسند، به سوی یاران خود بازگشتند و گفتند: امروز مرد کچلی را دیدیم و به او خندیدیم و این آیه نازل شد و حاکم ابوالقاسم حسکانی در کتاب شواهد التنزیل با اسناد به ابن عباس گفته است منظور از مجرمان، منافقان قریش هستند و کسانی که ایمان آورده‌اند، علی بن ابی طالب و یارانش هستند. وَ إِذَا انْقَلَبُوا إِلی أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَکِهِینَ یعنی وقتی به سوی قوم و قبیله خود بازمی‌گردند، از آنچه دیده‌اند متعجب هستند و با سخره از آن یاد می‌کنند. وَ إِذا رَأَوْهُمْ قالُوا إِنَّ هؤُلاءِ لَضالُّونَ زیرا آن‌ها خوشگذرانی را به امید ثواب آخرت که حقیقی نیست رها کرده‌اند وَ ما أُرْسِلُوا عَلَیْهِمْ حافِظِینَ یعنی این کفار برای حفاظت از مومنان و مراقبت از اعمال آنان فرستاده نشده‌اند و یا این‌که برای نظارت بر اعمال آنان فرستاده نشده‌اند فَالْیَوْمَ یعنی روز قیامت الَّذِینَ آمَنُوا مِنَ الْکُفَّارِ یَضْحَکُونَ از ابو صالح روایت شده که مثل وقتی است که کفار در دنیا به آنان می‌خندند به این دلیل که دری به سوی بهشت به روی کفار باز می‌شود و به آن‌ها می‌گویند: به سوی آن بروید وقتی به آن رسیدند،

ص: ۱۱۵

در بسته می‌شود این کار چند بار تکرار می‌شود و مومنان به آن‌ها می‌خندند و یا این‌که مومنان به کفار می‌خندند وقتی آن‌ها را در عذاب و خود را در نعمت‌های بهشتی می‌بینند و گفته شده است خنده مومنان به جهنمیان به این دلیل است که آن‌ها دشمنان خداوند و خود آن‌ها هستند و خداوند شادی این افراد را در عذاب آن‌ها قرار داده است. عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ یعنی مومنان به عذاب دشمنان کافر خود با خوشحالی در حجله‌های خود نگاه می‌کنند هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ ما كانُوا يَفْعَلُونَ یعنی آیا کفار پاداش داده می‌شوند با این‌که چیزی را که گفتیم انجام دادند - . در نسخه چاپی تفسیر: وقتی با آن‌ها انجام شد این مجازات به سبب اعمال آنان. - یعنی مسخره کردن مومنان در دنیا و این استفهام تقریری است و ثوب یعنی پاداش داده شد و یا معنای آن به قبل متصل می‌شود و تقدیر به این شکل است: «إن الذين آمنوا ينظرون هل جوزى الكفار بأعمالهم».

و غَيْرُ مَمْنُونٍ یعنی ناقص نیست و قطع نمی‌شود و ابدی است و مورد محاسبه قرار نمی‌گیرد و با اذیت و آزار مکدّر نمی‌شود.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

لى، الأمالي للصدوق الْهَمْدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْعَبَّاسِ وَ الْعَبَّاسِ بْنِ عَمْرٍو الْفُقَيْمِيِّ (۲)مَعاً عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ ثَابِتِ بْنِ هُرْمُزَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ أَنَّهُ لَقِيَ بِلَالًا مُؤَذِّنَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَسَأَلَهُ فِيمَا سَأَلَهُ عَنْ وَصْفِ بِنَاءِ الْجَنَّةِ قَالَ اكْتُبْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ إِنَّ سُورَ الْجَنَّةِ لَبِنَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَةٌ مِنْ فِضَّةٍ وَ لَبِنَةٌ مِنْ يَاقُوتٍ وَ مِلَاطُهَا الْمِسْكُ الْأَذْفَرُ وَ شُرَفُهَا الْيَاقُوتُ الْأَحْمَرُ وَ الْأَخْضَرُ وَ الْأَصْفَرُ قُلْتُ فَمَا أَبْوَابُهَا قَالَ أَبْوَابُهَا مُخْتَلِفَةٌ بَابُ الرَّحْمَةِ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ قُلْتُ فَمَا حَلْقَتُهُ قَالَ وَيْحَكَ كُفَّ عَنِّي فَقَدْ كَلَّفْتَنِي شَطَطاً قُلْتُ مَا أَنَا بِكَافٍّ عَنْكَ حَتَّى تُؤَدِّيَ إِلَيَّ مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي ذَلِكَ قَالَ اكْتُبْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ أَمَّا بَابُ الصَّبْرِ فَبَابٌ صَغِيرٌ مِصْرَاعٌ وَاحِدٌ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ لَا حَلَقَ لَهُ وَ أَمَّا بَابُ الشُّكْرِ فَإِنَّهُ مِنْ يَاقُوتَةٍ بَيْضَاءَ لَهَا مِصْرَاعَانِ مَسِيرَةُ مَا بَيْنَهُمَا خَمْسُمِائَةِ عَامٍ لَهُ ضَجِيجٌ وَ حَنِينٌ يَقُولُ اللَّهُمَّ جِئْنِي بِأَهْلِي قُلْتُ هَلْ يَتَكَلَّمُ الْبَابُ قَالَ نَعَمْ يُنْطِقُهُ ذُو الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ وَ أَمَّا بَابُ الْبَلَاءِ قُلْتُ أَ لَيْسَ بَابُ عد

ص: ۱۱۶

۱- فى التفسير المطبوع: إذا فعل بهم هذا الذى ذكره على ما كانوا يفعلونه.

۲- نسبه إلى فقيم- بضم الفاء و فتح القاف- بن جرير بن دارم بطن من تميم.

الْبَلَاءِ هُوَ بَابُ الصَّبْرِ قَالَ لَا قُلْتُ فَمَا الْبَلَاءُ قَالَ الْمَصَائِبُ وَ الْأَسْقَامُ وَ الْأَمْرَاضُ وَ الْجُذَامُ وَ هُوَ بَابٌ مِنْ يَاقُوتَةٍ صَفْرَاءَ مِصْرَاعٌ وَاحِدٌ مَا أَقَلَّ مَنْ يَدْخُلُ مِنْهُ قُلْتُ رَحِمَكَ اللَّهُ زِدْنِي وَ تَفَضَّلْ عَلَيَّ فَإِنِّي فَقِيرٌ قَالَ يَا غُلَامُ لَقَدْ كَلَّفْتَنِي شَطَطاً أَمَّا الْبَابُ الْأَعْظَمُ فَيَدْخُلُ مِنْهُ الْعِبَادُ الصَّالِحُونَ وَ هُمْ أَهْلُ الزُّهْدِ وَ الْوَرَعِ وَ الرَّاغِبُونَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ الْمُسْتَأْنِسُونَ بِهِ قُلْتُ رَحِمَكَ اللَّهُ فَإِذَا دَخَلُوا الْجَنَّةَ مَا ذَا يَصْنَعُونَ قَالَ يَسِيرُونَ عَلَى نَهْرَيْنِ فِي مَصَافَّ فِي سُفُنِ الْيَاقُوتِ مَجَاذِيفُهَا اللُّؤْلُؤُ فِيهَا مَلَائِكَةٌ مِنْ نُورٍ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ خُضْرٌ شَدِيدَةٌ خُضْرَتُهَا قُلْتُ رَحِمَكَ اللَّهُ هَلْ يَكُونُ مِنَ النُّورِ أَخْضَرُ قَالَ إِنَّ الثِّيَابَ هِيَ خُضْرٌ وَ لَكِنْ فِيهَا نُورٌ مِنْ نُورِ رَبِّ الْعَالَمِينَ جَلَّ جَلَالُهُ يَسِيرُونَ عَلَى حَافَتَيْ ذَلِكَ النَّهَرِ قُلْتُ فَمَا اسْمُ ذَلِكَ النَّهَرِ قَالَ جَنَّةُ الْمَأْوَى قُلْتُ هَلْ وَسَطُهَا غَيْرُ هَذَا قَالَ نَعَمْ جَنَّةُ عَدْنٍ وَ هِيَ فِي وَسَطِ الْجِنَانِ فَأَمَّا جَنَّةُ عَدْنٍ فَسُورُهَا يَاقُوتٌ أَحْمَرُ وَ حَصْبَاؤُهَا اللُّؤْلُؤُ قُلْتُ فَهَلْ فِيهَا غَيْرُهَا قَالَ نَعَمْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ قُلْتُ وَ كَيْفَ سُورُهَا قَالَ وَيْحَكَ كُفَّ عَنِّي حَيَّرْتَ عَلَى قَلْبِي قُلْتُ بَلْ أَنْتَ الْفَاعِلُ بِي ذَلِكَ مَا أَنَا بِكَافٍّ عَنْكَ حَتَّى تُتِمَّ لِيَ الصِّفَةَ وَ تُخْبِرَنِي عَنْ سُورِهَا قَالَ سُورُهَا نُورٌ فَقُلْتُ وَ الْغُرَفُ الَّتِي هِيَ فِيهَا قَالَ هِيَ مِنْ نُورِ رَبِّ الْعَالَمِينَ قُلْتُ زِدْنِي رَحِمَكَ اللَّهُ قَالَ وَيْحَكَ إِلَى هَذَا انْتَهَى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله طُوبَى لَكَ إِنْ أَنْتَ وَصَلْتَ إِلَى بَعْضِ هَذِهِ الصِّفَةِ وَ طُوبَى لِمَنْ يُؤْمِنُ بِهَذَا الْخَبَرِ.

**[ترجمه]امالی صدوق: عبدالله بن علی؛ بلال موذن رسول خدا را ملاقات کرد و به او گفت، برای من بهشت را چنان وصف کن که رسول خدا صلی الله علیه و آله برایت وصف کرده گفت بنویس بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ از رسول خدا شنیدم میفرمود باروی بهشت خشتی از طلا و خشتی از نقره و خشتی از یاقوتست و ملاطش مشک اذفر و کنگره هایش از یاقوت سرخ و سبز و زرد است، گفتم حلقه آن چیست؟ فرمود وای بر تو دست از من بدار که تکلیف ناهنجاری بمن کردی گفتم دست بر ندارم از تو تا بمن برسانی آنچه از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدی در این باره گفت بنویس بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ اما در صبر دریست کوچک یک لنگه ای و از یاقوت سرخست و حلقه ندارد در شکر از یاقوت سفید است دو لنگه دارد و میان آنها پانصد سال راهست و غوغا و ناله ای دارد، میگوید بار خدایا اهل مرا برایم بیاور گفتم در هم سخن کند؟ فرمود آری خدای ذو الجلالش بسخن آرد، در بلا گفتم

ص: ۱۱۶

مگر در صبر هم همان در بلا نیست؟

گفت نه گفتم بلا چیست؟ گفت مصائب و دردها و بیماریها و خوره و آن دریست از یاقوت زرد یک لنگه ای و اندکند کسانی که از آن در آیند گفتم خدا رحمت کند بیفزا و بر من تفضل کن که من محتاجم گفت تو بمن تکلیف ناروا کنی باب اعظم که از آن بندگان صالح در آیند که اهل زهد و ورع و مشتاق خدا و مأنوس با اویند گفتم خدا رحمتت کند وقتی ببهشت در آیند چه کنند؟ فرمود بر کشتیها روی دو نهر سیر کنند که پاروهائی دارند از لؤلؤ فرشتگانی در آنها باشند از نور و جامه های بسیار سبز در بردارند، گفتم رحمت خدا بر تو مگر نور هم سبز دارد؟ گفت جامه ها سبزند و نور از پرتو رب العالمین است جل جلاله بر دو کناره نهر گردش کنند گفتم نام آن نهر چیست، گفت جنه الماوی گفتم در میان چیز دیگری است؟ گفت آری جنت عدن که میانه بهشتها است جنت عدن باروئی دارد از یاقوت سرخ و ریگ آن لؤلؤ است گفتم در آن در دیگری است؟ گفت آری جنت الفردوس، گفتم باروی آن چگونه است گفت وای بر تو دست از من بدار مرا سرگردان کردی گفتم بلکه تو مرا سرگردان کردی من دست از تو بر ندارم تا وصف را بکمال رسانی و مرا از باروی آن خبر دهی

گفت بارویش نور است گفتم غرفه ها که در آنست؟ گفت از نور رب العالمین است گفتم بیفزا خدایت رحمت کند گفت وای بر تو تا اینجا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده خوشا بر تو اگر ببرخی از این که وصف شد برسی و خوشا بر کسی که بدان معتقد باشد.

**[ترجمه]

توضیح

قال الجزری فی صفه الجنه و ملاطها مسک أذفر الملاط الذی یجعل بین سافی البناء یملط به الحائط أی یخلط انتهی و الشطط التجاوز عن الحد و الجور قوله فی مصاف هو جمع المصف أی موضع الصف أی یسیرون مجتمعین مصطفین و یمکن أن یکون بالتخفیف من الصیف أی فی متسع یصلح للتنزه فی الصیف و فی الفقیه فی ماء صاف و هو أظهر و المجذاف ما یجذف به السفینه و حافه الوادی بالتخفیف جانبه.

**[ترجمه]جزری در مورد اینکه در وصف بهشت فرمود: «و ملاطها مسک أذفر»-ملاط آن مشک خالص وخوشبو است- گوید ملاط چیزی است که بین خشتهای بنا بکار می برند ویا دیوار را با آن اندود می کنند.پایان. و شطط یعنی ستم وتجاوز ازحد. ومصافّ جمع مصفّ یعنی محلی که در آن صف کشیده جمع می شوند. و ممکن است با تخفیف(بدون تشدید)خوانده شود که از صیف(تابستان)باشد یعنی در محلی وسیع که برای تنزّه وتفریح در تابستان است و در فقیه گفته «در آبی صاف» که این وجه آشکارتر است. و «مجذاف» پاروی کشتی است و «حافه الوادی» بدون تشدید کناره وادی است.

**[ترجمه]

«۲»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام طُوبَی شَجَرَهٌ فِی الْجَنَّهِ أَصْلُهَا فِی دَارِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ لَیْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَ فِی دَارِهِ غُصْنٌ

ص: ۱۱۷

مِنْهَا لَا تَخْطُرُ عَلَى قَلْبِهِ شَهْوَةُ شَيْ ءٍ إِلَّا أَتَاهُ بِهِ ذَلِكَ الْغُصْنُ وَ لَوْ أَنَّ رَاكِباً مُجِدّاً سَارَ فِی ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ مَا خَرَجَ مِنْهَا وَ لَوْ طَارَ مِنْ أَسْفَلِهَا غُرَابٌ مَا بَلَغَ أَعْلَاهَا حَتَّی یَسْقُطَ هَرِماً أَلَا فَفِی هَذَا فَارْغَبُوا الْخَبَرَ.

-شی، تفسیر العیاشی عن أبی بصیر مثله و فیه حتی یبیاض هرما.

**[ترجمه]امالی صدوق: امیر المومنین فرمود: طوبی درختی است در بهشت بیخ آن در خانه پیغمبر است و در خانه هر مؤمن شاخه ای از آنست

ص: ۱۱۷

و هر چه بخواهد آن شاخه برای او بیاورد اگر سوار تندرو صد سال در سایه اش بدود از آن بیرون نرود و اگر کلاغی از پای آن بپرد تا از پیری سقوط کند به بالایش نرسد هلا در این نعمت رغبت کنید تا پایان حدیث.

تفسیر عیاشی از ابی بصیر همانند آن را روایت کرده است و در آن حدیث آمده: تا از پیری سفید شود.

**[ترجمه]

«۳»

لی، الأمالی للصدوق الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْجَلُودِیِّ عَنْ هِشَامِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَیْمَانَ قَالَ: قَرَأْتُ فِی الْإِنْجِیلِ یَا عِیسَی وَ ذَکَرَ أَمْرَ نَبِیِّنَا صلی الله علیه و آله إِلَی أَنْ قَالَ طُوبَی لِمَنْ أَدْرَکَ زَمَانَهُ وَ شَهِدَ أَیَّامَهُ وَ سَمِعَ کَلَامَهُ قَالَ عِیسَی یَا رَبِّ وَ مَا طُوبَی قَالَ شَجَرَةٌ فِی الْجَنَّةِ أَنَا غَرَسْتُهَا تُظِلُّ الْجِنَانَ أَصْلُهَا مِنْ رِضْوَانٍ مَاؤُهَا مِنْ تَسْنِیمٍ بَرْدُهُ بَرْدُ الْکَافُورِ وَ طَعْمُهُ طَعْمُ الزَّنْجَبِیلِ مَنْ یَشْرَبْ مِنْ تِلْکَ الْعَیْنِ شَرْبَةً لَا یَظْمَأْ بَعْدَهَا أَبَداً فَقَالَ عِیسَی علیه السلام اللَّهُمَّ اسْقِنِی مِنْهَا قَالَ حَرَامٌ یَا عِیسَی عَلَی الْبَشَرِ أَنْ یَشْرَبُوا مِنْهَا حَتَّی یَشْرَبَ ذَلِکَ النَّبِیُّ وَ حَرَامٌ عَلَی الْأُمَمِ أَنْ یَشْرَبُوا مِنْهَا حَتَّی یَشْرَبَ أُمَّةُ ذَلِکَ النَّبِیِّ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: عبد اللّٰه بن سلیمان گفت در انجیل خواندم، ای عیسی و بیان کرد قضیه پیامبر ما را تا این جا که فرمود: خوشا بر کسی که دورانش را دریابد و روزگارش ببیند و سخنش را بشنود عیسی عرض کرد پروردگارا طوبی چیست؟ فرمود درختی در بهشت که من آن را کشتم همه بهشت را سایه دهد بیخش از رضوان است و آبش از تسنیم که چون کافور خنک است و مزه زنجبیل دارد هر که از آن چشمه بنوشد هرگز تشنه نشود، عیسی عرض کرد بمن از آن بنوشان فرمود ای عیسی بر نوع بشر حرامست از آن بنوشند تا آن پیغمبر از آن بنوشد و بر امتها حرامست از آن بنوشند تا امت او از آن بنوشند تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۴»

لی، الأمالی للصدوق عَلِیُّ بْنُ عِیسَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ مَاجِیلَوَیْهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عُلْوَانَ الْکَلْبِیِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام إِنَّ فِی الْجَنَّهِ لَشَجَرَهً یَخْرُجُ مِنْ أَعْلَاهَا الْحُلَلُ وَ مِنْ أَسْفَلِهَا خَیْلٌ بُلْقٌ مُسْرَجَهٌ مُلْجَمَهٌ ذَوَاتُ أَجْنِحَهٍ لَا تَرُوثُ وَ لَا تَبُولُ فَیَرْکَبُهَا أَوْلِیَاءُ اللَّهِ فَتَطِیرُ بِهِمْ فِی الْجَنَّهِ حَیْثُ شَاءُوا فَیَقُولُ الَّذِینَ أَسْفَلُ مِنْهُمْ یَا رَبَّنَا مَا بَلَغَ بِعِبَادِکَ هَذِهِ الْکَرَامَهَ فَیَقُولُ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ إِنَّهُمْ کَانُوا یَقُومُونَ اللَّیْلَ وَ لَا یَنَامُونَ وَ یَصُومُونَ النَّهَارَ وَ لَا یَأْکُلُونَ وَ یُجَاهِدُونَ الْعَدُوَّ وَ لَا یَجْبُنُونَ وَ یَتَصَدَّقُونَ وَ لَا یَبْخَلُونَ.

-ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابن علوان عن ابن طریف (۱)عن زید بن علی مثله.

**[ترجمه]امیر المؤمنین علیه السلام فرمود در بهشت درختی است که از بالایش جامه برآید و از پائینش اسبان بازین و مهار و پردار که نه سرگین کنند و نه بشاشند اولیاء خدا بر آن سوار شوند و در بهشت هر جا خواهند پرواز کنند و آنان که پست درجه تر از آنهایند گویند پروردگارا این بندگانت از کجا باین کرامت رسیدند؟ خدای جل جلاله فرماید اینها بودند که شب عبادت میکردند و روزها روزه بودند و نمیخوردند و با دشمن جهاد میکردند و نمیترسیدند و صدقه میدادند و بخیل نبودند.

کتاب حسین و سعین و النوادر از زید بن علی همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۵»

لی، الأمالی للصدوق الْعَطَّارُ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ أَبِی

۱- بالطاء و الراء المهملتین وزان أمیر هو سعد بن طریف الحنظلی مولاهم الاسکاف کوفیّ، ترجمه العامّه و الخاصّه، و أمّا ابن ظریف بالظاء المعجمه فهو الحسن بن ظریف یروی عن ابن علوان فلا تغفل.

حَمْزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ فِي الْجَنَّةِ غُرَفاً يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَ بَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا يَسْكُنُهَا مِنْ أُمَّتِي مَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ وَ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ أَفْشَى السَّلَامَ وَ صَلَّى بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]ص: ۱۱۸

امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود در بهشت غرفه هائی است که درونش از برون و برونش از درون پیداست کسانی از امتم در آن جا کنند که خوش کلام و خوراننده طعام و آشکارکننده اسلام باشند و شب که مردم بخوابند نماز بخوانندتا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۶»

ن، عيون أخبار الرضا علیه السلام لی، الأمالی للصدوق يد، التوحيد الْهَمْدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْهَرَوِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِلرِّضَا علیه السلام يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَخْبِرْنِي عَنِ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ أَ هُمَا الْيَوْمَ مَخْلُوقَتَانِ فَقَالَ نَعَمْ وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَ رَأَى النَّارَ لَمَّا عُرِجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ فَإِنَّ قَوْماً يَقُولُونَ إِنَّهُمَا الْيَوْمَ مُقَدَّرَتَانِ غَيْرُ مَخْلُوقَتَيْنِ فَقَالَ علیه السلام مَا أُولَئِكَ مِنَّا (۱)وَ لَا نَحْنُ مِنْهُمْ مَنْ أَنْكَرَ خَلْقَ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ فَقَدْ كَذَّبَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله وَ كَذَّبَنَا وَ لَيْسَ مِنْ وَلَايَتِنَا عَلَى شَيْءٍ وَ خُلِّدَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ يَطُوفُونَ بَيْنَها وَ بَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ وَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لَمَّا عُرِجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ أَخَذَ بِيَدِي جَبْرَئِيلُ فَأَدْخَلَنِي الْجَنَّةَ فَنَاوَلَنِي مِنْ رُطَبِهَا فَأَكَلْتُهُ فَتَحَوَّلَ ذَلِكَ نُطْفَةً فِي صُلْبِي فَلَمَّا هَبَطْتُ إِلَى الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِيجَةَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَةَ فَفَاطِمَةُ حَوْرَاءُ إِنْسِيَّةٌ فَكُلَّمَا اشْتَقْتُ إِلَى رَائِحَةِ الْجَنَّةِ شَمِمْتُ رَائِحَةَ ابْنَتِي فَاطِمَةَ.

-ج، الإحتجاج مرسلا مثله.

**[ترجمه]عيون اخبار الرضا علیه السلام: عبد السلام بن صالح هروی گويد بامام رضا علیه السلام گفتم يا ابن رسول الله عرضكردم يا ابن رسول اللَّه به من خبر ده از بهشت و دوزخ كه امروزه خلق شده اند؟ فرمود آری رسول خدا صلی الله علیه و آله در بهشت وارد شد و دوزخ را هم ديد هنگام معراج خود، باو عرض كردم جمعی معتقدند كه امروز مقدرند و مخلوق نيستند فرمود آنها از ما نيستند و ما هم از آنها نيستيم هر كه منكر وجود فعلی بهشت و دوزخ است پيغمبر و ما را تكذيب كرده و از اهل ولايت ما نيست و در آتش دوزخ مخلد است خدا فرموده «هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ يَطُوفُونَ بَيْنَها وَ بَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ» اينست دوزخی كه مجرمان آن را دروغ ميشمردند ميان آن و حميم داغ ميگردند. پيغمبر فرمود چون مرا بآسمان بردند جبرئيل دست مرا گرفت و ببهشت برد و از خرمايش بمن داد و خوردم و در صلب من نطفه شد و چون بزمين آمدم با خديجه مواقعه كردم و بفاطمه آبستن شد و فاطمه حوراء انسيه است و هر گاه مشتاق بوی بهشت شوم فاطمه دخترم را میبويم.

احتجاج بصورت مرسل همانند آن را روايت كرده است.

**[ترجمه]

«۷»

لی، الأمالی للصدوق مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ عَنْ مُوسَی بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَتْ أُمُّ سَلَمَهَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی الْمَرْأَهُ یَکُونُ لَهَا زَوْجَانِ فَیَمُوتُونَ وَ یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ لِأَیِّهِمَا تَکُونُ فَقَالَ علیه السلام یَا أُمَّ سَلَمَهَ تَخَیَّرُ أَحْسَنَهُمَا خُلُقاً وَ خَیْرَهُمَا لِأَهْلِهِ یَا أُمَّ سَلَمَهَ إِنَّ حُسْنَ الْخُلُقِ ذَهَبَ بِخَیْرِ الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ.

**[ترجمه]امالی صدوق: ام سلمه به پیغمبر عرضکرد پدر و مادرم قربانت زنی دو شوهر کرده و همه بمیرند و ببهشت روند آن زن از کدامین شوهر است؟ فرمود ای ام سلمه برگزیند خوش خلق تر و زن پرورتر آنها را ای ام سلمه حسن خلق خیر دنیا و آخرت را با خود برده است.

**[ترجمه]

«۸»

ل، الخصال ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُوسَی بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الْحَسَنِ

ص: ۱۱۹

۱- فی العیون: لا هم منا. م.

عَنْ أَبِيهِ بِإِسْنَادِهِ رَفَعَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنَّ أَمَّ سَلَمَهَ قَالَتْ لَهُ بِأَبِی أَنْتَ وَ أَمِّی الْمَرْأَهُ یَکُونُ لَهَا زَوْجَانِ فَیَمُوتَانِ فَیَدْخُلَانِ الْجَنَّهَ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]ص: ۱۱۹

خصال: از رسول خدا روایت شده که ام سلمه به او عرض کرد پدر و مادرم بقربانت زنی که دو شوهر دارد هر دو می میرند و بهشت میروند تا اخرحدیث.

**[ترجمه]

«۹»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِی عُبَیْدَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: طُوبَی شَجَرَهٌ فِی الْجَنَّهِ فِی دَارِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ لَیْسَ أَحَدٌ مِنْ شِیعَتِهِ إِلَّا وَ فِی دَارِهِ غُصْنٌ مِنْ أَغْصَانِهَا وَ وَرَقَهٌ مِنْ وَرَقِهَا (۱)یَسْتَظِلُّ تَحْتَهَا أُمَّهٌ مِنَ الْأُمَمِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام صادق علیه السلام فرمود: طوبی، درختی است در بهشت و در خانه امیر المؤمنین علیه السلام و در خانه هر یک از شیعیان شاخه ای از شاخه های این درخت و برگی از برگ های این درخت هست که زیر سایه آنها ملتی از ملت ها می آسایند.

**[ترجمه]

«۱۰»

وَ عَنْهُ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُکْثِرُ تَقْبِیلَ فَاطِمَهَ عَلَیْهَا وَ عَلَی أَبِیهَا وَ بَعْلِهَا وَ أَوْلَادِهَا أَلْفُ أَلْفِ التَّحِیَّهِ وَ السَّلَامِ فَأَنْکَرَتْ ذَلِکَ عَائِشَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَائِشَهُ إِنِّی لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَأَدْنَانِی جَبْرَئِیلُ مِنْ شَجَرَهِ طُوبَی وَ نَاوَلَنِی مِنْ ثِمَارِهَا فَأَکَلْتُهُ فَحَوَّلَ اللَّهُ ذَلِکَ مَاءً فِی ظَهْرِی فَلَمَّا هَبَطْتُ إِلَی الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِیجَهَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَهَ فَمَا قَبَّلْتُهَا قَطُّ إِلَّا وَجَدْتُ رَائِحَهَ شَجَرَهِ طُوبَی مِنْهَا.

**[ترجمه]فرمود: حضرت محمد صلی الله علیه و آله حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها را زیاد می بوسید. عایشه این موضوع را ناخوش می داشت. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله به عایشه فرمود: ای عایشه! وقتی به معراج برده شدم، وارد بهشت گشتم، جبرئیل مرا به نزدیکی طوبی برد و از میوه آن درخت به من داد و من از آن میوه خوردم. خداوند آن میوه را به آبی در پشت من مبدّل ساخت و چون به زمین بازگشتم، با خدیجه همبستر شدم و خدیجه، فاطمه سلام الله علیها را باردار شد. من هر گاه بوسه بر روی فاطمه سلام الله علیها می زنم، بوی درخت طوبی را از وی استشمام می کنم. - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۶۶.

-

**[ترجمه]

«۱۱»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاکَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ شَوِّقْنِی فَقَالَ یَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّ الْجَنَّهَ تُوجَدُ رِیحُهَا مِنْ مَسِیرَهِ أَلْفِ عَامٍ (۲)وَ إِنَّ أَدْنَی أَهْلِ الْجَنَّهِ مَنْزِلًا لَوْ نَزَلَ بِهِ الثَّقَلَانِ الْجِنُّ وَ الْإِنْسُ لَوَسِعَهُمْ طَعَاماً وَ شَرَاباً وَ لَا یَنْقُصُ مِمَّا عِنْدَهُ شَیْ ءٌ وَ إِنَّ أَیْسَرَ أَهْلِ الْجَنَّهِ مَنْزِلَهً مَنْ یَدْخُلُ الْجَنَّهَ فَیُرْفَعُ لَهُ ثَلَاثُ حَدَائِقَ فَإِذَا دَخَلَ أَدْنَاهُنَّ رَأَی فِیهَا مِنَ الْأَزْوَاجِ وَ الْخَدَمِ وَ الْأَنْهَارِ وَ الثِّمَارِ مَا شَاءَ اللَّهُ (۳)فَإِذَا شَکَرَ اللَّهَ وَ حَمِدَهُ قِیلَ لَهُ ارْفَعْ رَأْسَکَ إِلَی الْحَدِیقَهِ الثَّانِیَهِ فَفِیهَا مَا لَیْسَ فِی الْأُولَی فَیَقُولُ یَا رَبِّ أَعْطِنِی هَذِهِ فَیَقُولُ لَعَلِّی (۴)إِنْ أَعْطَیْتُکَهَا سَأَلْتَنِی غَیْرَهَا فَیَقُولُ رَبِّ هَذِهِ هَذِهِ فَإِذَا هُوَ دَخَلَهَا وَ عَظُمَتْ

۱- فی المصدر: او ورقه من اوراقها. م.

۲- فی المصدر: ان من ادنی نعیم الجنه ان یوجد ریحها من مسیره الف عام من مسافه الدنیا. م.

۳- فی المصدر بعد ذلک: مما یملأ عینیه قره و قلبه مسره. م.

۴- لیس فی المصدر کلمه «لعلی». م.

مَسَرَّتُهُ شَكَرَ اللَّهَ وَ حَمِدَهُ قَالَ فَيُقَالُ افْتَحُوا لَهُ بَابَ الْجَنَّةِ وَ يُقَالُ لَهُ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَإِذَا قَدْ فُتِحَ لَهُ بَابٌ مِنَ الْخُلْدِ وَ يَرَى أَضْعَافَ مَا كَانَ فِيمَا قَبْلُ فَيَقُولُ عِنْدَ تَضَاعُفِ مَسَرَّاتِهِ رَبِّ لَكَ الْحَمْدُ الَّذِي لَا يُحْصَى إِذْ مَنَنْتَ عَلَيَّ بِالْجِنَانِ وَ أَنْجَيْتَنِي مِنَ النِّيرَانِ فَيَقُولُ رَبِّ أَدْخِلْنِي الْجَنَّةَ وَ أَنْجِنِي مِنَ النَّارِ (۱)قَالَ أَبُو بَصِيرٍ فَبَكَيْتُ وَ قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ زِدْنِي قَالَ يَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ نَهَراً فِي حَافَتَيْهَا جَوَارٍ نَابِتَاتٌ إِذَا مَرَّ الْمُؤْمِنُ بِجَارِيَةٍ أَعْجَبَتْهُ قَلَعَهَا وَ أَنْبَتَ اللَّهُ مَكَانَهَا أُخْرَى قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ زِدْنِي قَالَ الْمُؤْمِنُ يُزَوَّجُ ثَمَانَ مِائَةِ عَذْرَاءَ وَ أَرْبَعَةَ آلَافِ ثَيِّبٍ وَ زَوْجَتَيْنِ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ ثَمَانَ مِائَةِ عَذْرَاءَ قَالَ نَعَمْ مَا يَفْتَرِشُ مِنْهُنَّ شَيْئاً إِلَّا وَجَدَهَا كَذَلِكَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خُلِقْنَ الْحُورُ الْعِينُ قَالَ مِنَ الْجَنَّةِ (۲)وَ يُرَى مُخُّ سَاقَيْهَا مِنْ وَرَاءِ سَبْعِينَ حُلَّةً قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ أَ لَهُنَّ كَلَامٌ يَتَكَلَّمْنَ بِهِ فِي الْجَنَّةِ قَالَ نَعَمْ كَلَامٌ يَتَكَلَّمْنَ بِهِ لَمْ يَسْمَعِ الْخَلَائِقُ بِمِثْلِهِ قُلْتُ مَا هُوَ قَالَ يَقُلْنَ نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلَا نَمُوتُ وَ نَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلَا نَبْأَسُ وَ نَحْنُ الْمُقِيمَاتُ فَلَا نَظْعَنُ وَ نَحْنُ الرَّاضِيَاتُ فَلَا نَسْخَطُ طُوبَى لِمَنْ خُلِقَ لَنَا وَ طُوبَى لِمَنْ خُلِقْنَا لَهُ نَحْنُ اللَّوَاتِي (لَوْ عُلِّقَ إِحْدَانَا فِي جَوِّ السَّمَاءِ لَأَغْنَى نُورُنَا عَنِ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ خ ل) (۳)لَوْ أَنَّ قَرْنَ إِحْدَانَا عُلِّقَ فِي جَوِّ السَّمَاءِ لَأَغْشَى نُورُهُ الْأَبْصَارَ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: از ابو بصیر روایت نموده که او گفت: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: ای زاده رسول خدا صلی الله علیه و آله! جانم به قربانت، مرا به بهشت مشتاق گردان. حضرت فرمود: ای ابا محمد! کمترین حد نسیم بهشت چنان است که بوی خوش آن به دل های اهل بهشت، در روزی که نفس کشیدن به پایان رسد و راه نفس بسته شود (روز مرگ) از مسافت هزار ساله - بر مبنای سال های این دنیا - می رسد و کم منزلت ترین اهل بهشت چنان است که اگر تمام جن و انس هم میهمان او شوند، او می تواند از همه با غذا و نوشیدنی پذیرایی کند و چیزی هم از دارایی او کاسته نمی شود و ساده ترین منزلت اهل بهشت چنان است که چون وارد بهشت شود، سه باغ برایش ظاهر می گردد. وقتی که در پایین‌ترین آن باغ‌ها وارد شود، تا آن مقداری که خدا بخواهد، همسران و خدمتکاران و نیز رودخانه ها و میوه ها را می بیند و چشمانش روشن و دلش شاد می گردد. وقتی که خداوند را سپاس گفته و ستایش کرد، به او گفته می شود: سرت را بالا بگیر و به باغ دوم بنگر. چرا در این باغ چیزهایی هست که در دیگری نیست. در این هنگام او می گوید: پروردگارا! همین را به من بده. خداوند به او می فرماید: اگر این را به تو بدهم، باز هم باغ دیگری می طلبی. او می گوید: خداوندا! همین را می خواهم، همین را. وقتی که به آن باغ وارد می شود،

ص: ۱۲۰

سپاس و ستایش خداوند را به جای می آورد. پس گفته می شود: برای او دری به سوی بهشت بگشایید و به او گفته می شود: سرت را بالا بگیر. ناگهان او می بیند که دری از درهای بهشت جاویدان به رویش گشوده شده است و در آن چندین برابر نعمت‌هایی که پیش از این از آن برخوردار بوده است را می بیند. وقتی که خوشحالی اش چندین برابر می شود، می گوید: خداوندا! ستایش بی پایان مخصوص توست که با بخشیدن بهشت ها بر من منت نهادی و مرا از آتش نجات دادی.

ابو بصیر گوید: در این هنگام من گریستم و به حضرت عرض کردم: جانم به فدایت، بیشتر برایم بگو. حضرت فرمود: ای ابا محمد! در بهشت نهری است که در کناره های آن کنیزانی روییده است. هرگاه مؤمن از کنار کنیزی عبور کند و از آن خوشش آید، آن را از جایش می کَند و خداوند به جایش کنیز دیگری می رویاند. عرض کردم: جانم به قربانت، بیشتر برایم

بگو. فرمود: مؤمن با هشتصد باکره و چهار هزار زن بیوه و با دو تن از حوریان چشم درشت ازدواج می کند. پرسیدم: فدایت گردم، هشتصد باکره؟ فرمود: آری و هرچند که با آنان همبستر می شود، باز هم آنان باکره می مانند. پرسیدم: فدایت گردم، حوریان چشم درشت از چه چیزی آفریده شده اند؟ فرمود: از خاک نورانی بهشت آفریده شده اند و مغز ساق پای آنان از پشت هفتاد پوشش نیز نمایان است. جگر مؤمن، آیینه حوریه است و جگر حوریه، آیینه مؤمن است.

پرسیدم: فدایت گردم، آیا آنان سخنی دارند که با بهشتیان بگویند؟ فرمود: آری، آنان بهشتیان را با سخنی مورد خطاب قرار می دهند که کسی همانند آن و گواراتر از آن را نشنیده است. پرسیدم: کلام آنان چیست؟ فرمود: با صدای نرم و شیوا می گویند: ما جاودانه ایم و مرگ نداریم. ما شاداب هستیم و پژمرده نمی شویم و ما ماندگاریم و نمی رویم. ما خشنود هستیم و خشمگین نمی شویم. خوشا به حال کسی که برای ما آفریده شده است و خوشا به حال کسی که ما برای او خلق شده ایم و ما کسانی هستیم که اگر سر یکی از ما در آسمان آویزان شود، نورش چشم ها را خیره خواهد کرد -[۱]- تفسیر قمی، ج۲، ص ۵۶. - .

**[ترجمه]

«۱۲»

ل، الخصال الْقَطَّانُ عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ الزُّرَقِيِّ (۴)عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِلْجَنَّةِ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابٍ بَابٌ يَدْخُلُ مِنْهُ النَّبِيُّونَ وَ الصِّدِّيقُونَ وَ بَابٌ يَدْخُلُ مِنْهُ الشُّهَدَاءُ وَ الصَّالِحُونَ وَ خَمْسَةُ أَبْوَابٍ يَدْخُلُ مِنْهَا

۱- لیس فی المصدر قوله: فیقول الی قوله: من النار. م.

۲- فی المصدر: من تربه الجنه النورانیه. م.

۳- لیس فی المصدر من قوله: «لو علق» الی هاهنا. م.

۴- فی نسخه: محمّد بن الفضیل الزرقی، و قد تقدم الحدیث فی باب الشفاعه تحت رقم ۱۹ مع ضبط الرجل فی الذیل فراجعه.

شِيعَتُنَا وَ مُحِبُّونَا فَلَا أَزَالُ وَاقِفاً عَلَى الصِّرَاطِ أَدْعُو وَ أَقُولُ رَبِّ سَلِّمْ شِيعَتِي وَ مُحِبِّيَّ وَ أَنْصَارِي وَ مَنْ تَوَالانِي فِي دَارِ الدُّنْيَا فَإِذَا النِّدَاءُ مِنْ بُطْنَانِ الْعَرْشِ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكَ وَ شُفِّعْتَ فِي شِيعَتِكَ وَ يَشْفَعُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْ شِيعَتِي وَ مَنْ تَوَلَّانِي وَ نَصَرَنِي وَ حَارَبَ مَنْ حَارَبَنِي بِفِعْلٍ أَوْ قَوْلٍ فِي سَبْعِينَ أَلْفاً مِنْ جِيرَانِهِ وَ أَقْرِبَائِهِ وَ بَابٌ يَدْخُلُ مِنْهُ سَائِرُ الْمُسْلِمِينَ مِمَّنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ لَمْ يَكُنْ فِي قَلْبِهِ مِقْدَارُ ذَرَّةٍ مِنْ بُغْضِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ.

**[ترجمه]خصال: امير المومنين فرمودنـد: بهشت هشت در دارد يكدر از آن پيغمبران و صديقان است يكدر از آن شـهيدان و صالحان است و از پنج در

ص: ۱۲۱

شيعيان و صـديقان ما داخل ميشونـد، من پيوسـته بر سـر صـراط ايسـتاده و درخواست ميكنم عرض ميكنم پروردگارا شـيعيان و دوسـتان و ياران مرا و كسانى كه مرا در دنيا بولايت شـناخته اند سالم دار يك بار آوازى از شـكم عرش ميرسد كه درخواست تو پـذيرفته شـد، شـفاعت تو در بـاره شـيعيانت قبول شـد هر تن از شـيعيان من و كسـانى كه ولايت مرا پـذيرفته و مرا بگفتار يا كردار يارى كرده و با دشـمنانم جنگيـده انـد هفتاد هزار تن از همسايگان و خويشان خود را ميتواننـد شـفاعت كرد از يك در ديگر مسلمانان ديگرى كه خدا را به يگانگى شناخته و ذره اى دشمنى ما خاندان در دلشان نيست وارد ميشوند.

**[ترجمه]

«۱۳»

لى، الأمالي للصدوق أَبِي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ الْمُؤَدِّبِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الْأَصْبَهَانِيِّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ دَاوُدَ الدِّينَوَرِيِّ عَنْ مُنْذِرٍ الشَّعْرَانِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي قُبْلٍ (۱)عَنْ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِنَّ حَلْقَةَ بَابِ الْجَنَّةِ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ عَلَى صَفَائِحِ الذَّهَبِ فَإِذَا دُقَّتِ الْحَلْقَةُ عَلَى الصَّفْحَةِ طَنَّتْ وَ قَالَتْ يَا عَلِيُّ.

**[ترجمه]امالى صدوق: پيغمبر فرمود براستى حلقه در بهشت از ياقوت سرخى است بر صفحه اى از طلا و چون حلقه را بر در كوبند بنگى كند و گويد يا على.

**[ترجمه]

«۱۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب أَبُو إِسْحَاقَ الْمَوْصِلِيُّ إِنَّ قَوْماً مِنْ مَا وَرَاءَ النَّهَرِ سَأَلُوا الرِّضَا عليه السلام عَنِ الْحُورِ الْعِينِ مِمَّ خُلِقْنَ وَ عَنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلُوهَا مَا أَوَّلُ مَا يَأْكُلُونَ فَقَالَ عليه السلام أَمَّا الْحُورُ الْعِينُ فَإِنَّهُنَّ خُلِقْنَ مِنَ الزَّعْفَرَانِ وَ التُّرَابِ لَا يَفْنَيْنَ وَ أَمَّا أَوَّلُ مَا يَأْكُلُونَ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَإِنَّهُمْ يَأْكُلُونَ أَوَّلَ مَا يَدْخُلُونَهَا مِنْ كَبِدِ الْحُوتِ الَّتِي عَلَيْهَا الْأَرْضُ.

**[ترجمه]مناقب آل ابو طالب ابو اسحاق موصلی گفت گروهی از ما وراء النهر از حضرت رضا علیه السلام سؤال کردند حوران بهشتی را خداوند از چه آفریده و اینکه اهل بهشت وقتی وارد بهشت می شوند اول چیزی که می خورند چیست و تکیه گاه خدای جهان کجا بود وقتی زمین و آسمانی وجود نداشت.

فرمود: حوران بهشتی از زعفران و خاک آفریده شده اند که فنا ناپذیر نیستند.

اولین چیزی که بهشتیان می خورند از کبد ماهی است که زمین روی آن قرار دارد. اما تکیه گاه خدا، او خود جا را بوجود آورده و کیفیت را آفریده. خود نه جا دارد و نه کیفیت و تکیه گاه او قدرتش بود. منزه است و متعال.

**[ترجمه]

«۱۵»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الثَّقَفِیِّ قَالَ: سَأَلَ نَصْرَانِیُّ الشَّام الْبَاقِرَ علیه السلام عَنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ کَیْفَ صَارُوا یَأْکُلُونَ وَ لَا یَتَغَوَّطُونَ أَعْطِنِی مِثْلَهُ فِی الدُّنْیَا فَقَالَ علیه السلام هَذَا الْجَنِینُ فِی بَطْنِ أُمِّهِ یَأْکُلُ مِمَّا تَأْکُلُ أُمُّهُ وَ لَا یَتَغَوَّطُ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: عالم مسیحی شامی از امام باقر علیه السلام سؤال کرد که: چگونه اهل بهشت می خورند ولی دفع ندارند؟ مثالش را در دنیا به من بگو. حضرت علیه السلام فرمودند: بچه در شکم مادر از آنچه مادر می خورد تغذیه می کند و دفع ندارد.

**[ترجمه]

«۱۶»

فس، تفسیر القمی الدَّلِیلُ عَلَی أَنَّ جِنَانَ الْخُلْدِ (۲)فِی السَّمَاءِ قَوْلُهُ لا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوابُ السَّماءِ وَ لا یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ الْآیَهَ.

ص: ۱۲۲

۱- هکذا فی النسخ و فی الأمالی المطبوع بدله: أبی قتیل أیضا، و لعلهما مصحف أبی قبیل بالفتح و هو کنیه حیی بن هانی بن ناضر المترجم فی التقریب «ص ۱۳۳» راجعه.

۲- فی المصدر: جنات الخلد. م.

**[ترجمه]تفسیر قمی: دلیل این که بهشت جاودان در آسمان است این سخن خدای عز و جل است: «لاَ تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاء وَ لا یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ» تا آخر آیه.

ص: ۱۲۲

**[ترجمه]

«۱۷»

فس، تفسیر القمی وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ قَالَ الْعَدَاوَهُ تُنْزَعُ مِنْهُمْ أَیْ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ فِی الْجَنَّهِ فَإِذَا دَخَلُوا الْجَنَّهَ قَالُوا کَمَا حَکَی اللَّهُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی هَدانا لِهذا وَ ما کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْ لا أَنْ هَدانَا اللَّهُ إِلَی قَوْلِهِ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

**[ترجمه]تفسیر قمی: این سخن خدای عز و جل: «وَنَزَعْنَا مَا فِی صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ» یعنی دشمنی‌ای که از سینه آنان بیرون کشیده خواهد شد؛ یعنی از مؤمنان - در بهشت - هنگامی که وارد آن می شوند. چنان که خدا می فرماید: «الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِی هَدَانَا لِهَـذَا وَمَا کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلا أَنْ هَدَانَا اللّهُ ... بِمَا کُنتُمْ تَعْمَلُونَ». - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۲۳۵. -

**[ترجمه]

«۱۸»

فس، تفسیر القمی إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ کانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا خالِدِینَ فِیها لا یَبْغُونَ عَنْها حِوَلًا أَیْ لَا یُحِبُّونَ (۱)وَ لَا یَسْأَلُونَ التَّحْوِیلَ عَنْهَا.

-وَ رَوَی جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی خالِدِینَ فِیها لا یَبْغُونَ عَنْها حِوَلًا قَالَ خَالِدِینَ لَا یَخْرُجُونَ مِنْهَا وَ لا یَبْغُونَ عَنْها حِوَلًا قَالَ لَا یُرِیدُونَ بِهَا بَدَلًا قُلْتُ قَوْلُهُ إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ کانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا قَالَ هَذِهِ نَزَلَتْ فِی أَبِی ذَرٍّ وَ الْمِقْدَادِ وَ سَلْمَانَ الْفَارِسِیِّ وَ عَمَّارِ بْنِ یَاسِرٍ جَعَلَ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتِ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا مَأْوًی وَ مَنْزِلًا.

**[ترجمه]تفسیر قمی: می‌فرماید: «إِنَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ کانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلاً * خالِدینَ فیها لا یَبْغُونَ عَنْها حِوَلاً» یعنی از آن جابجا نمی شوند و خواستار جابجایی از آن جا هم نیستند - ۵- تفسیر قمی، ج۲ ، ص۲۰. - .

ابی بصیر از امام جعفر صادق علیه السلام نقل می‌کند که آن حضرت در باره آیه: «خالِدِینَ فِیها لا یَبْغُونَ عَنْها حِوَلا» فرمود: در بهشت

جاویدانند و از آن خارج نمی‌شوند «لا یَبْغُونَ عَنْها حِوَلًا» فرمود: به جای آن بهشت، جایگزینی را نمی‌خواهند. تفسیر این آیه را از آن حضرت پرسیدم: «إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ کانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا». فرمود: در مورد ابوذر، سلمان

فارسی، مقداد و عمار بن یاسر نازل شده است. خداوند بهشت را برایشان منزل قرار داد، یعنی جایگاه امن و محل فرود آمدنشان - ۴- تفسیر قمی، ج۲، ص ۲۰ - .

**[ترجمه]

«۱۹»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ جَمِیلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَیْتُ فِیهَا مَلَائِکَهً یَبْنُونَ لَبِنَهً مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهً مِنْ فِضَّهٍ وَ رُبَّمَا أَمْسَکُوا فَقُلْتُ لَهُمْ مَا لَکُمْ رُبَّمَا بَنَیْتُمْ وَ رُبَّمَا أَمْسَکْتُمْ فَقَالُوا حَتَّی تَجِیئَنَا النَّفَقَهُ فَقُلْتُ لَهُمْ وَ مَا نَفَقَتُکُمْ فَقَالُوا قَوْلُ الْمُؤْمِنِ فِی الدُّنْیَا سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ فَإِذَا قَالَ بَنَیْنَا وَ إِذَا أَمْسَکَ أَمْسَکْنَا.

**[ترجمه]تفسیر قمی از امام جعفر صادق علیه السلام روایت می کند که ایشان فرمودند: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: هنگامی که (در شب معراج) مرا به آسمان بردند، وارد بهشت شدم و دیدم که زمین آن سفید خالص است و دیدم که فرشتگان گاهی با خشتی از زر و خشتی از نقره می سازند و گاهی باز می ایستند. به ایشان گفتم: شما را چه شده است؟ گاهی می سازید و گاهی دست نگه می دارید؟ ایشان گفتند: صبر می کنیم تا خرجی ما برسد. گفتم: خرجی شما چیست؟ گفتند: این که انسان مؤمن بگوید: سبحان الله، و الحمد لله، و لا إله إلا الله، و الله أکبر، و هرگاه بگوید می سازیم و هرگاه از گفتن دست کشد، ما هم دست می کشیم. - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۳. -

**[ترجمه]

«۲۰»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام فِی خَبَرِ الْمِعْرَاجِ قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ثُمَّ خَرَجْتُ مِنَ الْبَیْتِ الْمَعْمُورِ فَانْقَادَ لِی نَهْرَانِ نَهَرٌ تُسَمَّی الْکَوْثَرَ وَ نَهَرٌ تُسَمَّی الرَّحْمَهَ فَشَرِبْتُ مِنَ الْکَوْثَرِ وَ اغْتَسَلْتُ مِنَ الرَّحْمَهِ ثُمَّ انْقَادَا لِی جَمِیعاً حَتَّی دَخَلْتُ الْجَنَّهَ وَ إِذَا عَلَی حَافَتَیْهَا بُیُوتِی وَ بُیُوتُ أَزْوَاجِی وَ إِذَا تُرَابُهَا کَالْمِسْکِ وَ إِذَا جَارِیَهٌ تَنْغَمِسُ فِی أَنْهَارِ الْجَنَّهِ فَقُلْتُ لِمَنْ أَنْتِ یَا جَارِیَهُ فَقَالَتْ لِزَیْدِ بْنِ حَارِثَهَ فَبَشَّرْتُهُ بِهَا حِینَ أَصْبَحْتُ وَ إِذَا بِطَیْرِهَا کَالْبُخْتِ وَ إِذَا رُمَّانُهَا

ص: ۱۲۳

۱- فی المصدر: لا یحولون و لا یسألون اه. م.

مِثْلُ الدُّلِيِّ الْعِظَامِ وَ إِذَا شَجَرَهٌ لَوْ أَرْسِلَ طَائِرٌ فِی أَصْلِهَا مَا دَارَهَا سَبْعَمِائَهِ سَنَهٍ وَ لَیْسَ فِی الْجَنَّهِ مَنْزِلٌ إِلَّا وَ فِیهَا قُتْرٌ مِنْهَا (۱)فَقُلْتُ مَا هَذِهِ یَا جَبْرَئِیلُ فَقَالَ هَذِهِ شَجَرَهُ طُوبَی قَالَ اللَّهُ طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ

**[ترجمه]تفسیر قمی: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: سپس ازبیت المعمور خارج شدیم ، دو نهر برایم آشکار شد، یکی به نـام کوثر و دیگری رحمت، من از آب کوثر نوشـیدم و در نهر رحمت غسل کردم، سـپس آن نهرها مطیع من شدنـد تا این که وارد بهشت شـدم. در ساحل و کناره های آن رودها در بهشت، خانه های من و همسـران من بود خاک آن جا همچون مشـک خوشـبو بود. یک حوری را دیدم که در نهرهای بهشتی شـنا می کرد، از او پرسیدم: برای چه کسی خلق شده ای؟ گفت: برای زید بن حارثه؛ و صبحگاهان، من به زید مژده و بشارت او را دادم. [در آن جا] پرندگانی همانند شتران خراسان، و انارهایی

ماننـد دلوهای بزرگ آویخته از درختان [وجود داشت] و نیز در آن جا درختی دیـدم که اگر پرنده ای هفتصد سال به دور تنه آن پرواز می کرد، بـاز بـه نقطـه شـروع نمی رسید؛ در هر منزلی در بهشـت شـاخه ای از این درخت وجـود داشت. از جـبرئیل پرسیدم: این چیست؟ گفت: این درخت طوبی است که خداونـد فرمود: «طُوبَی لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ» - - رعـد/ ۲۹. - [خوشا به حالشان و خوش سرانجامی دارند]. - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۴۰۲. -

**[ترجمه]

بیان

البخت الإبـل الخراسـانی و الـدلی بضم الـدال و کسـر اللاـم و تشدیـد الیاء علی وزن فعول جمع الـدلو و القتر بالضم و بضـمتین الناحیه و الجانب و القتر القدر و یحرک کل ذلک ذکرها الجوهری.

**[ترجمه]جوهری گویـد: البخت شتر خراسانی است. و الدُلِیّ جمع دلو است. و قُتُر، کرانه و جهت است و قَتَر، اندازه و مقدار است.

**[ترجمه]

«۲۱»

فس، تفسیر القمی إِنَّ أَصْحابَ الْجَنَّهِ الْیَوْمَ فِی شُغُلٍ قَالَ افْتِضَاضُ الْعَذَارَی فاکِهُونَ قَالَ یُفَاکِهُونَ النِّسَاءَ وَ یُلَاعِبُونَهُنَّ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ (۲)عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام (۳)

فِی ظِلالٍ عَلَی الْأَرائِکِ مُتَّکِؤُنَ الْأَرَائِکُ السُّرُرُ عَلَیْهَا الْحِجَالُ.

-وَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ سَلامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ قَالَ السَّلَامُ مِنْهُ هُوَ الْأَمَانُ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: اما درباره این فرموده خداوند متعال: «إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّهِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ» گفته است: به برداشتن بکارت دختران باکره مشغولند و خوشگذرانی می کنند. گفته است: با زنان خوش می گذرانند و با آنان بازی می کنند. -- تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۹۰. -

در روایت ابو جارود از ابو جعفر امام باقر علیه السلام روایت شده است که در آیه: «فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِؤُونَ» فرموده است: ارائک به معنای تخت هاست که روی آنها حجله هایی قرار گرفته است. -- تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۹۰. - علی بن ابراهیم در مورد آیه «سَلَامٌ قَوْلًا مِن رَّبٍّ رَّحِيمٍ» گفته است که: سلام و درود از سوی خدا، به معنای امنیت و آرامش است.

**[ترجمه]

«۲۲»

فس، تفسیر القمی فِي رِوَايَهِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِهِ أَصْحابُ الْجَنَّهِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا فَبَلَغَنَا وَ اللَّهُ أَعْلَمُ أَنَّهُ إِذَا اسْتَوَى أَهْلُ النَّارِ إِلَى النَّارِ لِيُنْطَلَقَ بِهِمْ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلُوا النَّارَ فَقِيلَ لَهُمُ ادْخُلُوا إِلى ظِلٍّ ذِي ثَلاثِ شُعَبٍ مِنْ دُخَانِ النَّارِ فَيَحْسَبُونَ أَنَّهَا الْجَنَّهُ ثُمَّ يَدْخُلُونَ النَّارَ أَفْوَاجاً وَ ذَلِكَ نِصْفَ النَّهَارِ وَ أَقْبَلَ أَهْلُ الْجَنَّهِ فِيمَا اشْتَهَوْا مِنَ التُّحَفِ حَتَّى يُعْطَوْا مَنَازِلَهُمْ فِي الْجَنَّهِ نِصْفَ النَّهَارِ فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ أَصْحابُ الْجَنَّهِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم گفته که در روایت ابی جارود از امام محمد باقر علیه السلام در مورد آیه أَصْحابُ الْجَنَّهِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا روایت شده است که ایشان فرمودند: به ما این چنین خبر رسیده - و خدا داناتر است - که آن گاه که جهنمیان قبل از این که وارد آتش شوند، بر روی آتش قرار می گیرند تا به سمت آن برده شوند، به آنان گفته می شود: داخل در آن سایه شوید که سه گوشه از دود آتش دارد؛ پس آنها گمان می برند که آن بهشت است، سپس گروه گروه وارد آتش شوند، و آن در وسط روز است. و بهشتیان نیز رو به سوی تحفه هایی که آرزویش را داشتند، می آورند، تا این که در وسط روز جایگاه های بهشتی شان به آنها داده می شود، و این مراد از قول خداوند عز و جل است که می فرماید: أَصْحابُ الْجَنَّهِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِيلًا.

**[ترجمه]

«۲۳»

فس، تفسیر القمی لا فِيها غَوْلٌ يَعْنِي الْفَسَادَ وَ لا هُمْ عَنْها يُنْزَفُونَ أَيْ لَا يُطْرَدُونَ مِنْهَا

۱- فی المصدر: غصن منها. م.

۲- أبو الجارود کنیه لزیاد بن المنـذر الهمدانیّ الخارفی الاعمی، کان من علماء الزیدیه، له کتاب التفسـیر یرویه عن الإمام الباقر علیه السـلام، ترجمه الخـاصّه و العـامّه، و ظاهر کلام ابن النـدیم فی الفهرست ان التفسـیر للباقر علیه السـلام و أبو الجارود یرویه عنه، قال فی تسـمیه الکتب المصنفه فی تفسیر القرآن: کتاب الباقر محمّد بن علیّ بن الحسین علیهم السلام رواه عنه أبو الجارود زیاد بن المنذر رئیس الجارودیه الزیدیه.

۳- لیس فی المصدر «عن أبی جعفر علیه السلام». م.

قَوْلُهُ وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ عِينٌ يَعْنِي الْحُورَ الْعِينَ تَقْصُرُ الطَّرْفَ عَنِ النَّظَرِ إِلَيْهَا مِنْ صَفَائِهَا وَ حُسْنِهَا كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ يَعْنِي مَخْزُونٌ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ قالَ قائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كانَ لِي قَرِينٌ يَقُولُ أَ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ أَيْ تُصَدِّقُ بِمَا يَقُولُ لَكَ إِنَّكَ إِذَا مِتَّ حَيِيتَ قَالَ فَيَقُولُ لِصَاحِبِهِ هَلْ أَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ قَالَ فَيَطَّلِعُ فَيَرَاهُ فِي سَواءِ الْجَحِيمِ (۱)فَيَقُولُ لَهُ تَاللَّهِ إِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِ وَ لَوْ لا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ

وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ فِي قَوْلِهِ فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَواءِ الْجَحِيمِ أَيْ يَقُولُ فِي وَسَطِ الْجَحِيمِ ثُمَّ يَقُولُونَ فِي الْجَحِيمِ ثُمَّ يَقُولُونَ فِي الْجَنَّةِ أَ فَما نَحْنُ بِمَيِّتِينَ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولى وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ إِنَّ هذا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

**[ترجمه]تفسیر قمی: کلام خداوند متعال: «لَا فِيهَا غَوْلٌ» یعنی فساد و تباهی، «وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنزَفُونَ»؛ یعنی دستشان از آن کوتاه نمی‌شود،

«وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ»؛ یعنی پریان سیه چشم که دیده از نگریستن به پاکی و زیبایی آنها ناتوان می‌ماند، «كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُونٌ» یعنی دور از دسترس، «فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءلُونَ، قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ، يَقُولُ أَئِنَّكَ لَمِنْ الْمُصَدِّقِينَ»؛ یعنی این سخن را که تو پس از مرگ زنده می‌شوی، باور می کنی؟ سپس او به همراهان خود گوید: «هَلْ أَنتُم مُّطَّلِعُونَ»، «فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاء الْجَحِيمِ» آن گاه به آن همنشین خود گوید: «تَاللَّهِ إِنْ كِدتَّ لَتُرْدِينِ، وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي لَكُنتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ». - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۹۵. -

و در روایت ابو جارود از حضرت امام محمّد باقر علیه السلام آمده است که ایشان درباره کلام خداوند متعال: «فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِي سَوَاء الْجَحِيمِ»» فرمود: در میان دوزخ - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۹۶. - آن گاه بهشتیان می گویند: «أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ، إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ، إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ».

**[ترجمه]

بیان

هذا التفسير لقاصرات الطرف مبنی علی مجی ء القصر متعديا بنفسه و هو كذلك قال الفيروزآبادی قصره يقصره جعله قصيرا.

**[ترجمه]این تفسیر برای قاصرات الطرف بنابر آن است که قصر متعدی بنفسه باشد همانطور که فیروز آبادی گفته است: قصره يقصره جعله قصيراً.

**[ترجمه]

«۲۴»

فس، تفسير القمى إِنَّ هذا لَرِزْقُنا ما لَهُ مِنْ نَفادٍ أَیْ لَا یَنْفَدُ وَ لَا یَفْنَی (۲)

**[ترجمه]تفسیر قمی: خداوند متعال فرمود: «إِنَّ هَذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِن نَّفَادٍ» یعنی هرگز تمامی ندارد و از بین نمی‌رود.

**[ترجمه]

«۲۵»

فس، تفسير القمى وَ سِیقَ الَّذِینَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَی الْجَنَّهِ زُمَراً أَیْ جَمَاعَهً سَلامٌ عَلَیْکُمْ طِبْتُمْ أَیْ طَابَتْ مَوَالِیدُکُمْ (۳)لِأَنَّهُ لَا یَدْخُلُ الْجَنَّهَ إِلَّا طَیِّبُ الْمَوْلِدِ.

-وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی صَدَقَنا وَعْدَهُ وَ أَوْرَثَنَا الْأَرْضَ یَعْنِی أَرْضَ الْجَنَّهِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: کلام خداوند متعال: «وَسِیقَ الَّذِینَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَی الْجَنَّهِ زُمَرًا» [گوید:] یعنی گروه گروه « سَلَامٌ عَلَیْکُمْ طِبْتُمْ» یعنی به پاکی زاده شدید؛ چرا که تنها پاک زادگان به بهشت راه می‌یابند - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۲۴. -

و در روایت ابو جارود، از حضرت امام محمّد باقر علیه السلام آمده است که ایشان درباره کلام خداوند متعال: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ » فرمود: یعنی زمین بهشت.

**[ترجمه]

«۲۶»

ثو، ثواب الأعمال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقاً إِلَّا جَعَلَ لَهُ فِی الْجَنَّهِ مَنْزِلًا وَ فِی النَّارِ مَنْزِلًا فَإِذَا سَکَنَ أَهْلُ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ وَ أَهْلُ النَّارِ النَّارَ نَادَی مُنَادٍ یَا أَهْلَ الْجَنَّهِ أَشْرِفُوا فَیُشْرِفُونَ عَلَی النَّارِ وَ تُرْفَعُ لَهُمْ مَنَازِلُهُمْ فِی النَّارِ ثُمَّ یُقَالُ لَهُمْ هَذِهِ مَنَازِلُکُمُ الَّتِی لَوْ عَصَیْتُمْ رَبَّکُمْ دَخَلْتُمُوهَا قَالَ فَلَوْ أَنَّ أَحَداً مَاتَ فَرِحاً لَمَاتَ أَهْلُ الْجَنَّهِ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ فَرِحاً لِمَا صُرِفَ عَنْهُمْ مِنَ الْعَذَابِ ثُمَّ یُنَادَوْنَ یَا مَعْشَرَ أَهْلِ النَّارِ

۱- الموجود فی التفسیر المطبوع: «فَاطَّلَعَ فَرَآهُ فِی سَواءِ الْجَحِیمِ».

۲- فی المصدر: لا ینفد ابدا و لا یفنی. م.

۳- فی المصدر: طابت موالدکم. م.

ارْفَعُوا رُءُوسَكُمْ فَانْظُرُوا إِلَى مَنَازِلِكُمْ فِی الْجَنَّهِ فَیَرْفَعُونَ رُءُوسَهُمْ فَیَنْظُرُونَ إِلَی مَنَازِلِهِمْ فِی الْجَنَّهِ وَ مَا فِیهَا مِنَ النَّعِیمِ فَیُقَالُ لَهُمْ هَذِهِ مَنَازِلُکُمُ الَّتِی لَوْ أَطَعْتُمْ رَبَّکُمْ دَخَلْتُمُوهَا قَالَ فَلَوْ أَنَّ أَحَداً مَاتَ حُزْناً لَمَاتَ أَهْلُ النَّارِ ذَلِکَ الْیَوْمَ حُزْناً فَیُورَثُ هَؤُلَاءِ مَنَازِلَ هَؤُلَاءِ وَ هَؤُلَاءِ مَنَازِلَ هَؤُلَاءِ وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ الَّذِینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِیها خالِدُونَ

-فس، تفسیر القمی أبی عن عثمان بن عیسی عن سماعه عن أبی بصیر عن أبی عبد الله علیه السلام مثله (۱)

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند برای هر یک از مخلوقات خود خانه ای در بهشت و خانه ای را در جهنم بنا کرده است .پس هنگامی که بهشتیان به بهشت و جهنمیان به جهنم در می‌آیند، منادی ندا می‌دهد: ای اهالی بهشت! پیش بیایید و بنگرید. آنها می آیند و به دوزخ می نگرند. سپس جایگاه‌هایشان به آنان نشان داده می شود. و بعد از آن به ایشان گفته می شود: اینها منازلی است که اگر نافرمانی خدا را می کردید، به آن منازل می رفتید؛ یعنی به جهنم می رفتید. حضرت فرمود: اگر قرار باشد کسی از خوشحالی بمیرد، اهل بهشت در آن روز به خاطر عذابی که از آنها برطرف شده، از خوشحالی می میرند . سپس منادی ندا می‌دهد: ای اهل

ص: ۱۲۵

آتش! سرهای خود را بالا بگیرید. آنها سر خود را بالا می گیرند و به جایگاه خود در بهشت و نعمت‌های آن می‌نگرند. سپس به آنها می‌گویند: این منازلی است که اگر خدا را اطاعت می‌کردید، به آن وارد می شدید. حضرت فرمود: اگر قرار باشد که کسی به واسطه اندوه بمیرد، جهنمیان باید از حزن بمیرند. پس این گونه می شود که هر کدام از دو گروه بهشتیان و جهنمیان در منزلگاه خود جای می گیرند و این است معنای سخن خداوند که فرمود: «أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ الَّذِینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِیها خالِدُون» - - تفسیر قمی ج۲ ص۶۴. -

تفسیر قمی از امام صادق علیه السلام همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۲۷»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَیْدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا مِنْ عَمَلٍ حَسَنٍ یَعْمَلُهُ الْعَبْدُ إِلَّا وَ لَهُ ثَوَابٌ فِی الْقُرْآنِ إِلَّا صَلَاهَ اللَّیْلِ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ یُبَیِّنْ ثَوَابَهَا لِعَظِیمِ خَطَرِهَا عِنْدَهُ فَقَالَ تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً إِلَی قَوْلِهِ یَعْمَلُونَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِلَّهِ کَرَامَهً فِی عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِینَ فِی کُلِّ یَوْمِ جُمُعَهٍ فَإِذَا کَانَ یَوْمُ الْجُمُعَهِ بَعَثَ اللَّهُ إِلَی الْمُؤْمِنِ مَلَکاً مَعَهُ حُلَّهٌ فَیَنْتَهِی إِلَی بَابِ الْجَنَّهِ فَیَقُولُ اسْتَأْذِنُوا لِی عَلَی فُلَانٍ فَیُقَالُ لَهُ هَذَا رَسُولُ رَبِّکَ عَلَی الْبَابِ فَیَقُولُ لِأَزْوَاجِهِ أَیَّ شَیْ ءٍ تَرَیْنَ عَلَیَّ أَحْسَنَ فَیَقُلْنَ یَا سَیِّدَنَا وَ الَّذِی أَبَاحَکَ الْجَنَّهَ مَا رَأَیْنَا عَلَیْکَ شَیْئاً أَحْسَنَ مِنْ هَذَا بَعَثَ إِلَیْکَ رَبُّکَ فَیَتَّزِرُ بِوَاحِدَهٍ وَ یَتَعَطَّفُ بِالْأُخْرَی فَلَا یَمُرُّ بِشَیْ ءٍ إِلَّا أَضَاءَ لَهُ حَتَّی یَنْتَهِیَ إِلَی الْمَوْعِدِ فَإِذَا اجْتَمَعُوا تَجَلَّی لَهُمُ الرَّبُّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فَإِذَا نَظَرُوا إِلَیْهِ خَرُّوا سُجَّداً فَیَقُولُ عِبَادِی ارْفَعُوا رُءُوسَکُمْ لَیْسَ هَذَا یَوْمَ سُجُودٍ وَ لَا یَوْمَ عِبَادَهٍ قَدْ رَفَعْتُ عَنْکُمُ الْمَئُونَهَ فَیَقُولُونَ یَا رَبِّ وَ أَیُّ شَیْ ءٍ أَفْضَلُ مِمَّا أَعْطَیْتَنَا أَعْطَیْتَنَا الْجَنَّهَ فَیَقُولُ لَکُمْ مِثْلُ مَا فِی أَیْدِیکُمْ سَبْعِینَ ضِعْفاً فَیَرْجِعُ الْمُؤْمِنُ فِی کُلِّ جُمُعَهٍ بِسَبْعِینَ

ضِعْفاً مِثْلَ مَا فِی یَدَیْهِ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ وَ هُوَ یَوْمُ الْجُمُعَهِ إِنَّ لَیْلَهَا لَیْلَهٌ غَرَّاءُ (۲)وَ یَوْمُهَا یَوْمٌ أَزْهَرُ فَأَکْثِرُوا فِیهَا مِنَ التَّسْبِیحِ وَ التَّکْبِیرِ وَ التَّهْلِیلِ وَ الثَّنَاءِ عَلَی اللَّهِ وَ الصَّلَاهِ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ (۳)قَالَ فَیَمُرُّ الْمُؤْمِنُ فَلَا یَمُرُّ بِشَیْ ءٍ

۱- مع اختلاف یسیر. م.

۲- فی المصدر: ان لیلتها غراء. م.

۳- فی المصدر: و الصلاه علی رسوله. م.

إِلَّا أَضَاءَ لَهُ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى أَزْوَاجِهِ فَيَقُلْنَ وَ الَّذِي أَبَاحَنَا الْجَنَّهَ يَا سَيِّدَنَا مَا رَأَيْنَا قَطُّ أَحْسَنَ مِنْکَ السَّاعَهَ فَيَقُولُ إِنِّي قَدْ نَظَرْتُ بِنُورِ رَبِّي (۱)ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَزْوَاجَهُ لَا يَغِرْنَ وَ لَا يَحِضْنَ وَ لَا يَصْلَفْنَ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ إِنِّي أَرَدْتُ أَنْ أَسْأَلَکَ عَنْ شَيْءٍ أَسْتَحْيِي مِنْهُ قَالَ سَلْ قُلْتُ هَلْ فِي الْجَنَّهِ غِنَاءٌ قَالَ إِنَّ فِي الْجَنَّهِ شَجَراً يَأْمُرُ اللَّهُ رِيَاحَهَا فَتَهُبُّ فَتَضْرِبُ تِلْکَ الشَّجَرَهُ بِأَصْوَاتٍ لَمْ يَسْمَعِ الْخَلَائِقُ بِمِثْلِهَا حُسْناً ثُمَّ قَالَ هَذَا عِوَضٌ لِمَنْ تَرَکَ السَّمَاعَ فِي الدُّنْيَا مِنْ مَخَافَهِ اللَّهِ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ زِدْنِي فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ جَنَّهً بِيَدِهِ وَ لَمْ تَرَهَا عَيْنٌ وَ لَمْ يَطَّلِعْ مَخْلُوقٌ يَفْتَحُهَا الرَّبُّ کُلَّ صَبَاحٍ فَيَقُولُ ازْدَادِي رِيحاً ازْدَادِي طِيباً وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما کانُوا يَعْمَلُونَ.

**[ترجمه]تفسير قمی: امام صادق عليه السلام فرمود: هيچ عمل خوبی نيست که بنده انجام دهد، مگر اين که ثواب آن در قرآن آمده باشد، جز نماز شب که به دليل عظمت آن خداوند، ثواب آن را مشخص نکرده است. سپس اين آيات را تلاوت کرد: «تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ* فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّهِ أَعْيُنٍ جَزَاء بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ».

سپس فرمود: خداوند در هر روز جمعه کرامتی به بندگان مؤمن خود عنايت می فرمايد. چون روز جمعه شود، خداوند فرشته ای را با دو جامه به دروازه بهشت می فرستد و می گويد: به فلانی خبر دهيد که آماده ديدار پروردگارش گردد. پس به آن مرد گفته می شود: اينک فرستاده پروردگارت بر در منتظر توست. پس مرد رو به همسرانش کرده و می گويد: کدام يک از اين دو جامه را برای من بهتر می دانيد. گويند: سرور ما! قسم به آن که بهشت را به تو روا داشته، جامه ای زيباتر از اين که خداوند برايت فرستاده نديده ايم. پس آن مؤمن، دو جامه را از فرشته می گيرد و يکی از آن دو را به صورت اِزار بر تن کرده و ديگری را به صورت رَدا بر دوش خود - - تعطّف بالرداء: يعنی ردا بر خود افکند و وجه تسميه ردا به عطاف اين است که ردا، بر دو عطف (پهلوی) مرد افکنده می شود «لسان العرب، ريشه عطف» -

می افکند و از کنار هر چيزی که گذر می کند، برای او می درخشد تا اين که به وعده گاه می رسد. پس هنگامی که تمام مؤمنان گرد هم می آيند، پروردگار تبارک و تعالی بر آنان تجلّی می يابد و چون نگاه آنان به خداوند يعنی به رحمت خداوند می افتد، خاضعانه به سجده می افتند. پس خداوند به آنان می فرمايد: ای بندگان من!

سرتان را بالا بگيريد، چرا که امروز، روز سجده و عبادت نيست و من، بار زحمت - - مؤونه: يعنی زحمت و مشقت «صحاح،ريشه مأن» -

و مشقت را از شانه هايتان برداشته ام. مؤمنان به خداوند عرض می کنند: پروردگارا! هيچ چيزی بهتر از آن چه به ما ارزانی داشته ای، نيست؛ چرا که تو بهشت را به ما ارزانی داشته ای. خداوند، به آنان می فرمايد: هفتاد برابر آن چه که در اختيارتان است، برای شما می باشد. پس مؤمن در هر جمعه، هفتاد برابر آن چه را که در اختيار او است، به دست می آورد و معنای آيه «لَدَيْنَا مَزِيدٌ» - - ق/ ۳۵. - [پيش ما فزونتر (هم) هست] همين است و منظور از آيه، روز جمعه است و شب جمعه، شبی تابناک و روز آن، روزی درخشان است. پس در شب و روز جمعه، بسيار ذکر تسبيح (سبحان الله)، و تهليل (لا إله إلا الله) و تکبير (الله أكبر) را بگوييد و خدا را بسيار ستايش کنيد و فراوان بر رسولش صلی الله عليه و آله، درود فرستيد.

همچنین حضرت فرمود: مؤمن، عبور می کند و از کنار هر چیزی که

ص: ۱۲۶

می گذرد، برای او می درخشد تا این که نزد همسرانش می رود و آنها به او می گویند: سوگند به کسی که بهشت را به تو ارزانی داشت، هیچ گاه تو را زیباتر از این لحظه ندیده ایم و مؤمن می گوید: من به نور پروردگارم نظر افکندم. سپس حضرت فرمود: همسران مرد مؤمن، در بهشت به یکدیگر حسادت نمی ورزند و حیض نمی بینند و نزد شوهر خود بی بهره نگشته - - صلفت المرأه: زمانی این عبارت به کار می رود که زن نزد شوهر خود بی بهره گردد یا شوهر، از او کینه به دل بگیرد. «صحاح- ریشه صلف» - و مرد، کینه ای از او به دل نمی گیرد. راوی می گوید: به حضرت عرض کردم: جانم به فدای شما باد! می خواهم سئوالی را از شما بپرسم، اما از شما شرم دارم. حضرت فرمود: بپرس. راوی می گوید: عرض کردم: جانم به فدای شما باد! آیا غنا و موسیقی در بهشت وجود دارد؟ حضرت پاسخ داد: در بهشت، درختی وجود دارد که خداوند به بادهای بهشت امر می فرماید که بوزند و بادها بر آن درخت می وزند و نغمه هایی تولید می کنند که خلائق، هرگز نغمه هایی به آن زیبایی نشنیده اند. سپس حضرت فرمود: این نغمه ها، پاداش کسی است که در دنیا، از ترس خداوند، استماع موسیقی را ترک کرده است. راوی می گوید: به حضرت عرض کردم: جانم به فدای شما باد! پیرامون بهشت، بیشتر برایم بگویید. حضرت فرمود: خداوند، بهشت را با دست خود، آفرید و هیچ چشمی، آن را رؤیت نکرده و هیچ مخلوقی، از آن آگاه نیست. پروردگار، هر بامداد، درهای بهشت را می گشاید و به آن می فرماید: رایحه و عطرت فزونی باد. آیه «فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّهِ أَعْيُنٍ جَزَاء بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» نیز به همین معنا است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۴۶. -

**[ترجمه]

بیان

قوله تجلی لهم الرب أی بأنوار جلاله و آثار رحمته و إفضاله (۲)فإذا نظروا إلیه أی إلی ما ظهر لهم من ذلک قوله علیه السلام بیده أی بقدرته و برحمته و إنما خص تلک الجنه بتلک الصفه لبیان امتیازها من بین سائر الجنان بمزید الکرامه و الإحسان (۳)و یحتمل أن یکون سائر الجنان مغروسه مبنیه بتوسط الملائکه بخلاف هذه الجنه.

**[ترجمه]اینکه فرمود:«پروردگار بر آنها تجلی کرد»، یعنی با انوار جلال و آثار رحمتش واعطای فضلش تجلی کرد. «وقتی به سوی او نگاه کردند» یعنی به آنچه از آنها برای آنان آشکار شد نگاه کردند. و اینکه فرمود:«به دست او»یعنه به قدرت ورحمتش است.و آن صفت را مخصوص آن باغ کرد تا بر تمایز آن از دیگر باغها اشاره کند که دارای کرامت واحسان بیشتری است.و ممکن است سایر باغها بر خلاف این باغ توسط ملائکه کاشته وساخته شده باشند.

ص: ۱۲۷

**[ترجمه]

«۲۸»

ل، الخصال ابْنُ مُوسَى عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا الْقَطَّانِ عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحِيمِ الْجَبَلِيِّ الصَّيْدَنَانِيِّ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّلْتِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ نَصْرٍ الْخَزَّازِ عَنْ عَمْرِو بْنِ

۱- فی المصدر: الی نور ربی. م.

۲- و الشاهد علی ان المراد ذلک لا التجسم الذی لا یقول به الشیعه قوله بعد ذلک: إلی قد نظرت بنور ربی.

۳- و لعلّ امتیاز تلک الجنه عن غیرها بما وصفت فی الخبر: من کونها لم یرها عین، و لم یطلع علیها مخلوق، و قولها کل صباح لها: ازدادی ریحا، ازدادی طیبا. و لذا یفسرها علیه السلام بقوله تعالی: «فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ» إه و أمّا کونها مخلوقه بیده ای بقدرته و إبداعه و إنشائه فهی تشارک غیرها فیه.

طَلْحَهَ عَنْ أَسْبَاطِ بْنِ نَصْرٍ عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ (۱)عَنْ عِكْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَدِمَ يَهُودِيَّانِ فَسَأَلَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَقَالا- أَيْنَ تَكُونُ الْجَنَّهُ وَ أَيْنَ تَكُونُ النَّارُ قَالَ أَمَّا الْجَنَّهُ فَفِى السَّمَاءِ وَ أَمَّا النَّارُ فَفِى الْأَرْضِ قَالا- فَمَا السَّبْعَهُ قَالَ سَبْعَهُ أَبْوَابِ النَّارِ مُتَطَابِقَاتٍ قَالَ فَمَا الثَّمَانِيَهُ قَالَ ثَمَانِيَهُ أَبْوَابِ الْجَنَّهِ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]خصال: ابن عباس گويد دو يهودى از بزرگان يهود بمدينه آمدند و از امير المومنين پرسيدند بهشت كجاست و دوزخ كجاست؟ حضرت فرمود: بهشت در آسمانست و دوزخ در زمين. پرسيدند هفت چيست؟ حضرت فرمود: هفت در دوزخ كه بسته اند. پرسيدند: هشت كدامست؟ حضرت فرمود: هشت در بهشت تا آخر حديث.

**[ترجمه]

«۲۹»

فس لكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِها غُرَفٌ إِلَى قَوْلِهِ الْمِيعادَ قَالَ فَإِنَّهُ حَدَّثَنِى أَبِى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِى جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: سَأَلَ عَلِيٌّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَنْ تَفْسِيرِ هَذِهِ الْآيَهِ فَقَالَ لِمَا ذَا بُنِيَتْ هَذِهِ الْغُرَفُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ يَا عَلِيُّ تِلْكَ الْغُرَفَ بَنَى اللَّهُ لِأَوْلِيَائِهِ بِالدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ وَ الزَّبَرْجَدِ سُقُوفُهَا الذَّهَبُ مَحْكُوكَهً بِالْفِضَّهِ لِكُلِّ غُرْفَهٍ مِنْهَا أَلْفُ بَابٍ مِنْ ذَهَبٍ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْهَا مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِهِ وَ فِيهَا فُرُشٌ مَرْفُوعَهٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ مِنَ الْحَرِيرِ وَ الدِّيبَاجِ بِأَلْوَانٍ مُخْتَلِفَهٍ وَ حَشْوُهَا الْمِسْكُ وَ الْعَنْبَرُ وَ الْكَافُورُ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَهٍ فَإِذَا دَخَلَ الْمُؤْمِنُ إِلَى مَنَازِلِهِ فِى الْجَنَّهِ وُضِعَ عَلَى رَأْسِهِ تَاجُ الْمُلْكِ وَ الْكَرَامَهِ وَ أُلْبِسَ حُلَلَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ وَ الْيَاقُوتِ وَ الدُّرِّ مَنْظُوماً فِى الْإِكْلِيلِ تَحْتَ التَّاجِ وَ أُلْبِسَ سَبْعُونَ حُلَّهً بِأَلْوَانٍ مُخْتَلِفَهٍ مَنْسُوجَهً بِالذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ وَ اللُّؤْلُؤِ وَ الْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فِيها حَرِيرٌ فَإِذَا جَلَسَ الْمُؤْمِنُ عَلَى سَرِيرِهِ اهْتَزَّ سَرِيرُهُ فَرَحاً فَإِذَا اسْتَقَرَّتْ بِوَلِيِّ اللَّهِ مَنَازِلُهُ فِى الْجَنَّهِ اسْتَأْذَنَ عَلَيْهِ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِجِنَانِهِ لِيُهَنِّئَهُ كَرَامَهَ اللَّهِ إِيَّاهُ فَيَقُولُ لَهُ خُدَّامُ الْمُؤْمِنِ وَ وُصَفَاؤُهُ مَكَانَكَ فَإِنَّ وَلِيَّ اللَّهِ قَدِ اتَّكَأَ عَلَى أَرَائِكِهِ فَزَوْجَتُهُ الْحَوْرَاءُ الْعَيْنَاءُ قَدْ هَبَّتْ لَهُ فَاصْبِرْ لِوَلِيِّ اللَّهِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ شُغُلِهِ قَالَ

۱- سماك وزان كتاب هو سماك بن حرب بن أوس بن خالد الذهلى البكرى الكوفىّ أبو المغيره المتوفّى سنه ۱۲۳، عده الشيخ فى رجاله من أصحاب الإمام السجّاد عليه السلام، له ترجمه فى تراجم العامّه و الخاصّه.

فَتَخْرُجُ عَلَيْهِ زَوْجَتُهُ الْحَوْرَاءُ مِنْ خَيْمَتِهَا تَمْشِی مُقْبِلَةً وَ حَوْلَهَا وُصَفَاؤُهَا يُحَيِّنَهَا (۱)عَلَيْهَا سَبْعُونَ حُلَّةً مَنْسُوجَةً بِالْيَاقُوتِ وَ اللُّؤْلُؤِ وَ الزَّبَرْجَدِ صُبِغْنَ بِمِسْكٍ وَ عَنْبَرٍ وَ عَلَى رَأْسِهَا تَاجُ الْكَرَامَهِ وَ فِی رِجْلَيْهَا نَعْلَانِ مِنْ ذَهَبٍ مُكَلَّلَانِ بِالْيَاقُوتِ وَ اللُّؤْلُؤِ شِرَاكُهَا يَاقُوتٌ أَحْمَرُ فَإِذَا أُدْنِيَتْ مِنْ وَلِيِّ اللَّهِ وَ هَمَّ أَنْ يَقُومَ إِلَيْهَا شَوْقاً تَقُولُ لَهُ يَا وَلِيَّ اللَّهِ لَيْسَ هَذَا يَوْمَ تَعَبٍ وَ لَا نَصَبٍ فَلَا تَقُمْ أَنَا لَكَ وَ أَنْتَ لِی فَيَعْتَنِقَانِ مِقْدَارَ خَمْسِمِائَهِ عَامٍ مِنْ أَعْوَامِ الدُّنْيَا لَا يُمِلُّهَا وَ لَا تُمِلُّهُ قَالَ فَيَنْظُرُ إِلَی عُنُقِهَا (۲)فَإِذَا عَلَيْهَا قِلَادَهٌ مِنْ قَصَبِ يَاقُوتٍ أَحْمَرَ وَسَطُهَا لَوْحٌ مَكْتُوبٌ أَنْتَ يَا وَلِيَّ اللَّهِ حَبِيبِی وَ أَنَا الْحَوْرَاءُ حَبِيبَتُكَ إِلَيْكَ تَنَاهَتْ نَفْسِی وَ إِلَیَّ تَنَاهَتْ نَفْسُكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ أَلْفَ مَلَكٍ يُهَنِّئُونَهُ بِالْجَنَّهِ وَ يُزَوِّجُونَهُ الْحَوْرَاءَ قَالَ فَيَنْتَهُونَ إِلَی أَوَّلِ بَابٍ مِنْ جِنَانِهِ فَيَقُولُونَ لِلْمَلَكِ الْمُوَكَّلِ بِأَبْوَابِ الْجِنَانِ اسْتَأْذِنْ لَنَا عَلَی وَلِيِّ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَنَا مُهَنِّئِينَ فَيَقُولُ الْمَلَكُ حَتَّى أَقُولَ لِلْحَاجِبِ فَيُعْلِمَهُ مَكَانَكُمْ قَالَ فَيَدْخُلُ الْمَلَكُ إِلَی الْحَاجِبِ وَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْحَاجِبِ ثَلَاثُ جِنَانٍ حَتَّى يَنْتَهِیَ إِلَی أَوَّلِ الْبَابِ فَيَقُولَ لِلْحَاجِبِ إِنَّ عَلَى بَابِ الْعَرْصَهِ (۳)أَلْفَ مَلَكٍ أَرْسَلَهُمْ رَبُّ الْعَالَمِينَ جَاءُوا يُهَنِّئُونَ وَلِيَّ اللَّهِ وَ قَدْ سَأَلُوا أَنْ أَسْتَأْذِنَ لَهُمْ عَلَيْهِ فَيَقُولُ لَهُ الْحَاجِبُ إِنَّهُ لَيَعْظُمُ عَلَیَّ أَنْ أَسْتَأْذِنَ لِأَحَدٍ عَلَی وَلِيِّ اللَّهِ وَ هُوَ مَعَ زَوْجَتِهِ قَالَ وَ بَيْنَ الْحَاجِبِ وَ بَيْنَ وَلِيِّ اللَّهِ جَنَّتَانِ فَيَدْخُلُ الْحَاجِبُ إِلَی الْقَيِّمِ فَيَقُولُ لَهُ إِنَّ عَلَى بَابِ الْعَرْصَهِ أَلْفَ مَلَكٍ أَرْسَلَهُمْ رَبُّ الْعَالَمِينَ يُهَنِّئُونَ وَلِيَّ اللَّهِ فَاسْتَأْذِنْ لَهُمْ فَيَقُومُ الْقَيِّمُ إِلَی الْخُدَّامِ فَيَقُولُ لَهُمْ إِنَّ رُسُلَ الْجَبَّارِ عَلَی بَابِ الْعَرْصَهِ وَ هُمْ أَلْفُ مَلَكٍ أَرْسَلَهُمْ (رَبُّ الْعَالَمِينَ خ ل) يُهَنِّئُونَ وَلِيَّ اللَّهِ فَأَعْلِمُوهُ مَكَانَهُمْ قَالَ فَيُعْلِمُونَ الْخُدَّامُ قَالَ فَيُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَدْخُلُونَ عَلَی وَلِيِّ اللَّهِ وَ هُوَ فِی الْغُرْفَهِ وَ لَهَا أَلْفُ بَابٍ وَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِهَا مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِهِ فَإِذَا أُذِنَ لِلْمَلَائِكَهِ بِالدُّخُولِ عَلَی وَلِيِّ اللَّهِ فَتَحَ كُلُّ مَلَكٍ بَابَهُ الَّذِی قَدْ وُكِّلَ بِهِ فَيَدْخُلُ كُلُّ مَلَكٍ مِنْ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْغُرْفَهِ فَيُبَلِّغُونَهُ

۱- فی نسخه: يجتذبنها. و فی التفسير المطبوع: يحجبنها.

۲- فی الكافی: فاذا فتر بعض الفتور من غير ملاله نظر الی عنقها.

۳- فی التفسير المطبوع: ان علی باب الغرفه. و كذلك فيما يأتی بعده.

رِسَالَهَ الْجَبَّارِ وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ وَ الْمَلائِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ یَعْنِی مِنْ أَبْوَابِ الْغُرْفَهِ سَلامٌ عَلَیْکَمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الـدَّارِ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ وَ إِذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَ مُلْکاً کَبِیراً یَعْنِی بِذَلِکَ وَلِیَّ اللَّهِ وَ مَا هُوَ فِیهَا مِنَ الْکَرَامَهِ وَ النَّعِیمِ وَ الْمُلْکِ الْعَظِیمِ وَ إِنَّ الْمَلَائِکَهَ مِنْ رُسُلِ اللَّهِ لَیَسْتَأْذِنُونَ عَلَیْهِ فَلَا یَدْخُلُونَ عَلَیْهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَذَلِکَ الْمُلْکُ الْعَظِیمُ وَ الْأَنْهَارُ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا (۱)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم، در تفسیر این آیه، از حضرت امام محمّد باقر علیه السلام روایت کرده است که ایشان فرمود: حضرت علی علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره تفسیر این آیه پرسید و عرض کرد: ای رسول خدا! این غرفه‌ها با چه چیزی ساخته شده‌اند؟ ایشان فرمود: ای علی! خداوند آن غرفه‌ها را برای دوستانش از دُرّ و یاقوت و زبرجد ساخته، سقف آنها از طلاست و با نقره استوار شده و هر یک هزار در از طلا دارد و بر هر در فرشته‌ای گمارده شده، در آنها فرش‌هایی رنگارنگ از حریر و دیبا بر روی هم انداخته شده و از مشک و عنبر

و کافور پر شده و این همان کلام خداوند عزّ و جلّ است که فرمود: «وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَهٍ» پس چون مؤمن به منزل گاه‌های خود در بهشت درآید، تاج فرمانروایی و ارجمندی را بر سرش می گذارند و دیباهایی از طلا ونقره و یاقوت و دُرّ- که در دسته‌های گل به رشته در آمده‌اند- می‌آورند و به زیر تاج بر تن او می کنند و هفتاد دیبای رنگارنگ که از طلا و نقره و مروارید و یاقوت سرخ بافته شده بر او می‌پوشانند و این همان کلام خداوند عزّ و جلّ است که فرمود: «یُحَلَّوْنَ فِیهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِیهَا حَرِیرٌ» {در آن جا با دستبندهایی از طلا و مروارید آراسته می شوند و لباسشان در آن جا از پَرنیان است} - - حج/ ۲۳ و فاطر/ ۳۳ - و چون مؤمن بر تخت خود می‌نشیند، تختش از شادی به لرزه می‌افتد.

چون اقامت گاه‌های دوست خدا در بهشت برپا شود، فرشته‌ای که بر باغ‌هایش گمارده شده، اجازه می‌خواهد تا بر او وارد شود و به خاطر دهش‌های خداوند، به او شادباش گوید، امّا خادمان و کنیزان او به آن فرشته گویند: بایست، چرا که دوست خدا بر تخت خود تکیه زده و پریِ سیاه چشمی که همسر اوست، می‌خواهد به نزدش رود، پس صبر کن تا دوست خدا کار خود به پایان رساند؛

ص: ۱۲۸

در آن گاه پری سیاه چشمی که همسر اوست، از خیمه خود به سوی او بیرون می‌آید و در حالی که کنیزانش او را در میان گرفته‌اند، شورمند گام بر می‌دارد و هفتاد دیبای بافته با یاقوت و مروارید و زبرجد، رنگین به مشک و عنبر، بر تن کرده و تاجی از کرامت بر سر گذاشته و کفشی از طلای آراسته به یاقوت و مروارید، با بندهایی از یاقوت سرخ، به پا دارد؛ چون به نزدیکی دوست خدا می‌رسد و او مشتاقانه می خواهد به سویش برخیزد، به او می گوید: ای دوست خدا! امروز روز خستگی و فرسودگی نیست، پس برنخیز، من از برای تو و تو از برای منی. آن گاه آن دو به اندازه پانصد سال از سال‌های دنیا هم آغوش می‌شوند و نه این از او خسته شود و نه او از این؛ در آن دم دوست خدا به گردن آن پری می‌نگرد و بر آن آویزه‌ای از بندهای یاقوت سرخ می‌بیند که بر آن نوشته شده: تو ای دوست خدا! معشوق منی و من پری، معشوق توام که جان من به تو و جان تو به من بسته است.

سپس خداوند هزار فرشته می‌فرستد تا به او به خاطر ورودش به بهشت شادباش گویند و پریان سیاه چشم را به همسری‌اش

درآورنـد. آنها به نخستین در از باغ‌های او می‌رسـند و به فرشـته‌ای که بر درهای آن باغ‌ها گمارده شـده می‌گوینـد: برای ما از دوست خـدا اجـازه ورود بگیر که خداونـد مـا را برای شادبـاش گویی فرسـتاده است. آن فرشـته می‌گویـد: بگذاریـد به دربان بگویم تا دوست خدا را از آمدن شـما آگاه سازد. آن فرشته به نزد دربان می‌رود، حال آن که بین آن دو، سه باغ راه است. او به نخستین در می‌رسـد و به دربـان می‌گویـد: هزار فرشـته بر در ورودی ایسـتاده‌انـد، پروردگـار جهانیـان آنان را فرسـتاده تا به دوست خدا شادباش گویند و از من می‌خواهند تا برایشان اجازه ورود گیرم. دربان می گوید: این بر من بسـی دشوار است که چون دوست خدا با همسـرش به سـر می‌برد، از او برای کسی اجازه ورود گیرم. بین دربان و دوست خدا دو باغ راه است، پس دربان به نزد سـرایدار می‌رود و به او می‌گویـد: هزار فرشـته بر در ورودی ایسـتاده‌اند، پروردگار جهانیان آنان را فرسـتاده تا به دوسـتش شادباش گوینـد، برای آنان اجازه ورود گیر. سـرایدار به نزد خادمان می‌رود و به آنها می‌گویـد: فرسـتادگان خداوند جبّار بر در ورودی ایستاده‌اند، آنان هزار فرشته‌اند و از سوی خداوند آمده‌اند تا به دوستش شادباش گویند، پس او را از آمدن آنـان آگـاه کن. خادمان او را از این امر آگاه می کننـد و او به فرشـتگان اجازه ورود می‌دهـد. آنان بر دوست خـدا وارد می... شونـد، حـال آن کـه او در غرفـه هزار درش نشســته و بر هر یـک از آن هزار در، فرشـته‌ای گمـارده شـده اسـت. چـون بـه آن فرشـتگان اجازه ورود بر دوست خـدا داده می‌شود، هر یک از آن فرشـتگان که بر درها گمارده شده‌اند، دری را باز می‌کند و هر یک از آن فرشـتگان (که برای شادباش آمـده‌اند) از دری از درهای غرفه وارد می‌شود و به دوست خدا پیغام خداوند جبّار را می‌رسانند،

ص: ۱۲۹

و این کلام خداونـد متعـال است که فرمود «وَالمَلاَئِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِم مِّن کُلِّ بَابٍ» {و فرشـتگان از هر دری بر آنان درمی آیند} - - رعد/ ۲۳. - یعنی درهای غرفه «سَلاَمٌ عَلَیْکُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ» {(و به آنان می گویند:) درود بر شـما به (پاداش) آن چه صبر کردیـد. راستی چه نیکوست فرجام آن سـرای} - - رعد/ ۲۴. - و نیز فرمـود: «وَإِذَا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیمًا وَمُلْکًا کَبِیرًا» {و چون بـدانجا نگری (سـرزمینی از) نعمت و کشوری پهناور می بینی} - - انسان/ ۲۰. - یعنی به سوی دوسـت خـدا و به سـوی دهش‌هـا و آسودگی و کشور شـکوهمندی که در آن به سـر می‌برد، و فرشـتگانی که از سوی خداونـد جبـار فرسـتاده شـده‌انـد، از او اجازه ورود می گیرنـد و تا به آنان اجازه نـداده، وارد نمی‌شوند، آن است کشور شـکوهمند و نهرها از زیرش روانند. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۱۶. -

**[ترجمه]

بیان

قـوله علیه السـلام محکـوکه بـالفضه أی منقوشه بهـا و فی بعض النسـخ محبوکه و هو أظهر قـال الفیروزآبـادی الحبـک الشـد و الإحکام و تحسین أثر الصنعه فی الثوب و التحبیک التوثیق و التخطیط قوله علیه السلام قد هبت إما من المضاعف أو من المعتل قـال الجزری هب التیس أی هاج للسـفاد و الهباب النشاط و قال التهبی مشـی المختال المعجب من هبا یهبو هبوا إذا مشـی مشـیا بطیئـا و فی بعض النسـخ تهیـأت و فی بعضـها هیئت و هما أظهر إلیک تناهت نفسـی أی بلغ شوقی إلیک النهایه فضـمن التناهی

معنی الاشتیاق.

**[ترجمه]اینکه فرمود: «محکوکه بالفضه» یعنی منقوش به نقره و در بعضی نسخ محبوکه آمده که اظهر است فیروزآبادی گوید الحبک استحکام وشدت و نیکو کردن ساخت لباس است.و تحبیک استوار کردن ومحکم کردن و راه راه کردن است. «قد هبت» یا مضاعف است یا معتل. جزری گوید: «هب التیس»یعنی بز نر برای جفت گیری به حرکت در آمد وهباب یعنی نشاط . و گوید: «التهبی»یعنی راه رفتن شخص مغرورِ از خود راضی که از هبا یهبو هبوا است یعنی کسی که به کندی راه می رود. و در بعضی از نسخ «تهیأت» آمده و در برخی «هیئت» که این دو اظهرند. «إلیک تناهت نفسی»یعنی اشتیاقم به تو به نهایت رسیده که به معنی تناهی وانتها معنی اشتیاق را نیز ضمیمه کرده است.

**[ترجمه]

«۳۰»

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عِیسَی بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْهَاشِمِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرْبَعَهُ أَنْهَارٍ مِنَ الْجَنَّهِ الْفُرَاتُ وَ النِّیلُ وَ سَیْحَانُ وَ جَیْحَانُ فَالْفُرَاتُ الْمَاءُ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ النِّیلُ الْعَسَلُ وَ سَیْحَانُ الْخَمْرُ وَ جَیْحَانُ اللَّبَنُ.

**[ترجمه]خصال: رسول خدا فرمود چهار نهر از بهشتند، فرات، نیل، سیحون، جیحون، فرات در دنیا و آخرت آب گواراست، نیل نهر عسل بهشت است، سیحون نهر می است، جیحون نهر شیر است.

**[ترجمه]

بیان

لعل المراد اشتراک الاسم و یحتمل أن یکون منبعها من جنه الدنیا و ینقلب بعضها بعد الانتقال إلی الدنیا.

**[ترجمه]شاید مراد اشتراک اسمی است وممکن است منبع آنها از بهشت دنیا باشد وبعد از انتقال به دنیا برخی از انها تغییر یافته باشند.

**[ترجمه]

«۳۱»

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی الطَّحَّانِ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: خَمْسَهٌ مِنْ فَاکِهَهِ الْجَنَّهِ فِی الدُّنْیَا الرُّمَّانُ الْإِمْلِیسِیُّ وَ التُّفَّاحُ وَ السَّفَرْجَلُ وَ الْعِنَبُ وَ الرُّطَبُ الْمُشَانُ (۲)

۱- رواه الکلینی فی الکافی بإسناده مع اختلاف فی ألفاظه و زیاده فی صدره و ذیله، و أخرجه المصنّف هنا و سیأتی تحت رقم ۹۸.

۲- فی القاموس: الاملیس: الفلاه لیس بها نبات، و الرمان الاملیسی کانه منسوب إلیه انتهی و الرطب المشان: نوع جید من الرطب، و لعله الرطب الذی یقال له فی الفارسیّ: الشونی.

**[ترجمه]خصـال: امام صادق علیه السـلام فرمود: پنـج میوه دنیا از میوه های بهشتی است انار ملس. سـیب. به، انگور. خرمای مشان.

ص: ۱۳۰

**[ترجمه]

«۳۲»

ل، الخصـال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السـلام قَالَ: أَحْسِنُوا الظَّنَّ بِاللَّهِ وَ اعْلَمُوا أَنَّ لِلْجَنَّهِ ثَمَانِیَهَ أَبْوَابٍ عَرْضُ کُلِّ بَابٍ مِنْهَا مَسِیرَهُ أَرْبَعِینَ سَنَهً.

**[ترجمه]خصال: امام پنجم فرمود بخدا خوشبین و امیدوار باشید و بدانید که بهشت هشت در دارد که پهنای هر دری از آنها مسافت چهل سال راه است.

**[ترجمه]

«۳۳»

ل، الخصـال ابْنُ الْمُظَفَّرِ الْعَلَوِیُّ (۱)عَنِ ابْنِ الْعَیَّاشِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السـلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام طُوبَی شَجَرَهٌ فِی الْجَنَّهِ أَصْلُهَا فِی دَارِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَیْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَ فِی دَارِهِ غُصْنٌ مِنْ أَغْصَانِهَا لَا یَنْوِی فِی قَلْبِهِ شَیْئاً إِلَّا أَتَاهُ ذَلِکَ الْغُصْنُ بِهِ وَ لَوْ أَنَّ رَاکِباً مُجِدّاً سَارَ فِی ظِلِّهَا مِائَهَ عَامٍ لَمْ یَخْرُجْ مِنْهَا وَ لَوْ أَنَّ غُرَاباً طَارَ مِنْ أَصْلِهَا مَا بَلَغَ أَعْلَاهَا حَتَّی یَبْیَاضَّ هَرَماً أَلَا فَفِی هَذَا فَارْغَبُوا الْخَبَرَ.

**[ترجمه]خصـال: امیر المومنین فرمود: طوبی درختی است در بهشت که بنش در خـانه رسول خـداست و در خـانه هر مؤمنی بدون اسـتثناء یک شاخه ای از شاخه هایش هست هر چه دل آن مؤمن بخواهد و آهنگ آن را بکند آن شاخه بدو میدهد اگر سواری تنـدروی صـد سـال در سایه اش راه پیمایـد از آن بیرون نرود و اگر کلاغی از بن آن پرواز گیرد ببالای آن نرسـد تا از پیری سخت سپید گردد هلا در این نعمت بیکران رغبت کنید تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۳۴»

ل، الخصـال عَلِیُّ بْنُ الْفَضْلِ الْبَغْدَادِیُّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ غَالِبِ بْنِ حَارِثٍ الضَّبِّیِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِی شَیْبَهَ عَنْ یَحْیَی بْنِ سَالِمٍ ابْنِ عَمِّ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ وَ کَانَ یَفْضُلُ عَلَی الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مِسْعَرٍ (۲)عَنْ عَطِیَّهَ عَنْ جَابِرٍ (۳)قَالَ:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَكْتُوبٌ عَلَی بَابِ الْجَنَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِيٌّ أَخُو رَسُولِ اللَّهِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ بِأَلْفَيْ عَامٍ.

ص: ۱۳۱

۱- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی بعض النسخ: ابو المظفر العلوی، و الصحیح: المظفر العلوی و هو أبو طالب المظفر بن جعفر بن المظفر العلوی السمرقندی؛ راجع الفصل الرابع من مقدّمه الکتاب باب المفردات.

۲- بکسر المیم و سکون السین و فتح العین المخففه، قال الفیروزآبادی: و قد تفتح میمه هو مسعر بن کدام- بکسر الکاف- ابن ظهیر الهلالی أبو سلمه الکوفیّ ترجمه ابن حجر فی التقریب و قال: ثقه ثبت فاضل من السابعه، مات سنه ثلاث أو خمس و خمسین أی بعد المائه؛ قلت: هو و غیره من رجال السند عامی.

۳- هو جابر بن عبد اللّه الأنصاریّ المترجم فی تراجم العامّه و الخاصّه.

**[ترجمه]خصال: جابر گوید رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود دو هزار سال پیش از آفرینش آسمان و زمین بر در بهشت نوشته شده لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ علی برادر رسول خدا است.

ص: ۱۳۱

**[ترجمه]

«۳۵»

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَهْلٍ عَنْ سُهَیْلِ بْنِ غَزْوَانَ قَالَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی خَلَقَ فِی الْجَنَّهِ عَمُوداً مِنْ یَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ عَلَیْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ قَصْرٍ فِی کُلِّ قَصْرٍ سَبْعُونَ أَلْفَ غُرْفَهٍ خَلَقَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِلْمُتَحَابِّینَ وَ الْمُتَزَاوِرِینَ فِی اللَّهِ الْخَبَرَ (۱)

**[ترجمه]خصال: خدای تبارک و تعالی در بهشت ستونی از یاقوت سرخ آفریده که بر فراز آن هفتاد هزار کاخ است و در هر کاخی هفتاد هزار اطاق است آنها را خدا برای کسانی آفریده است که در راه رضای خدا با هم دوستی کنند و از یک دیگر دیدن کنند تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۳۶»

ل، الخصال أَبِی عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَسَنِ الْفَارِسِیِّ (۲)عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ جَعْفَرٍ الْبَصْرِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ زَیْدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمَّا خَلَقَ الْجَنَّهَ خَلَقَهَا مِنْ لَبِنَتَیْنِ لَبِنَهٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهٍ مِنْ فِضَّهٍ وَ جَعَلَ حِیطَانَهَا الْیَاقُوتَ وَ سَقْفَهَا الزَّبَرْجَدَ وَ حَصْبَاءَهَا اللُّؤْلُؤَ وَ تُرَابَهَا الزَّعْفَرَانَ وَ الْمِسْکَ الْأَذْفَرَ فَقَالَ لَهَا تَکَلَّمِی فَقَالَتْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ قَدْ سَعِدَ مَنْ یَدْخُلُنِی فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ بِعِزَّتِی وَ عَظَمَتِی وَ جَلَالِی وَ ارْتِفَاعِی لَا یَدْخُلُهَا مُدْمِنُ خَمْرٍ وَ لَا سِکِّیرٌ وَ لَا قَتَّاتٌ وَ هُوَ النَّمَّامُ وَ لَا دَیُّوثٌ وَ هُوَ الْقَلْطَبَانُ وَ لَا قَلَّاعٌ وَ هُوَ الشُّرْطِیُّ وَ لَا زَنُّوقٌ وَ هُوَ الْخُنْثَی وَ لَا خَیُّوفٌ (۳)وَ هُوَ النَّبَّاشُ وَ لَا عَشَّارٌ وَ لَا قَاطِعُ رَحِمٍ وَ لَا قَدَرِیٌّ.

**[ترجمه]خصال: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود که خداوند بهشت را آفرید آن را از یک خشت طلا و یک خشت نقره آفرید و دیوارهایش را یاقوت و سقفش را زبرجد و رنگش را لؤلؤ و خاکش را زعفران و مشک بسیار خوشبو آفرید و باو فرمان داد که سخن بگو عرض کرد خدائی جز تو نیست که زنده و پاینده ای هر کس در من آید همانا خوشبخت است خدای عز و جل فرمود بعزت و بزرگی و جلال و والائی خودم سوگند که در بهشت نمیرود دائم الخمر و متکبر و سخن چین و دیوث و مأمور شهربانی و مخنث و کفن دزد و گمرکچی و قاطع رحم و قدری.

**[ترجمه]

بيان

السكير بالكسر الكثير الشرب للمسكر فهو إما تأكيد لمدمن الخمر أو المراد بالخمر ما يتخذ من العنب و بالسكير المدمن لسائر المسكرات و قال الفيروزآبادى القلاع كشداد الكذاب و القواد و النباش و الشرطى و الساعى إلى السلطان بالباطل و لم يذكر للزنوق و الخيوف ما ذكر فيهما من المعنى فيما عندنا

ص: ١٣٢

١- ليس فى المصدر كلمه: فى اللّه. م.

٢- فى نسخه: الحسين بن الحسن الفارسىّ. و فى التهذيب فى باب دخول الحمام: الحسن بن أبى الحسين الفارسىّ عن سليمان بن جعفر.

٣- و فى نسخه: «ذنوق» بالذال و «خنوق» بالنون و القاف، و فى أخرى: «خنوف» و فى الخصال المطبوع: «خيوق» بالياء، و هو الانسب بالخبر، قال الفيروزآبادى: أخاق: ذهب فى الأرض، و تخوق: تباعد، و خوقه: وسعه.

من کتب اللغه و یمکن أن یکون الأول الزیوق بالیاء قال الفیروزآبادی تزیق تزین و اکتحل و الثانی الجیوف بالجیم قال الفیروزآبادی الجیاف کشداد النباش.

**[ترجمه]سکیر بسیار مست را گویند که یا برای تاکید برای دائم الخمر است یا مراد از خمر چیزی است که از انگور گرفته می شود و مراد از سکیر کسی است همیشه مست به سایر مسکرات است. فیروزآبادی گوید: «القلاع» مانند شِدّاد بسیار دروغگو و بسیار کِشنده(جاکش) و نبش قبر کننده وپاسبان وسخن چین سلطان باطل است.وبرای زنوق وخیوف در کتب لغتی که نزد ماست معنایی ذکر نشده

ص: ۱۳۲

شاید اولی زیوق باشد فیروز آبادی گوید:و تزیق یعنی سرمه کشید و زینت یافت ودومی جیوف باشد فیروز آبادی گوید: جیاف یعنی نبش قبر کننده.

**[ترجمه]

«۳۷»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: وَ اللَّهِ مَا خَلَتِ الْجَنَّهُ مِنْ أَرْوَاحِ الْمُؤْمِنِینَ مُنْذُ خَلَقَهَا وَ لَا خَلَتِ النَّارُ مِنْ أَرْوَاحِ الْکُفَّارِ الْعُصَاهِ مُنْذُ خَلَقَهَا عَزَّ وَ جَلَّ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]خصال: محمد بن مسلم گوید از امام پنجم شنیدم میفرمود خدای عز و جل بخدا از روزی که خدا بهشت را آفریده مورد استفاده مؤمنان بوده و از آن روزی که دوزخ را آفریده در کار عذاب کافرین گنهکار بوده تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۳۸»

فس، تفسیر القمی یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ قَالَ هُوَ اسْتِفْهَامٌ لِأَنَّهُ وَعَدَ اللَّهُ النَّارَ أَنْ یَمْلَأَهَا فَتَمْتَلِئُ النَّارُ ثُمَّ یَقُولُ لَهَا هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ عَلَی حَدِّ الِاسْتِفْهَامِ أَیْ لَیْسَ فِیَّ مَزِیدٌ قَالَ فَتَقُولُ الْجَنَّهُ یَا رَبِّ وَعَدْتَ النَّارَ أَنْ تَمْلَأَهَا وَ وَعَدْتَنِی أَنْ تَمْلَأَنِی فَلِمَ لَا تَمْلَأُنِی وَ قَدْ مَلَأْتَ النَّارَ قَالَ فَیَخْلُقُ اللَّهُ یَوْمَئِذٍ خَلْقاً یَمْلَأُ بِهِمُ الْجَنَّهَ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام طُوبَی لَهُمْ إِنَّهُمْ لَمْ یَرَوْا غُمُومَ الدُّنْیَا وَ لَا هُمُومَهَا.

-ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابن أبی عمیر عن حسین الأحمسی عن أبی عبد الله علیه السلام قال تقول الجنه یا رب و ذکر نحوه.

**[ترجمه]تفسیر قمی: «یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ» علی بن ابراهیم گفته است: جمله استفهام و پرسش است زیرا خداوند به دوزخ وعده داده که آن را پر کند. لذا دوزخ پر می شود از گنه گاران و خدا از او می پرسد «هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ»: پر شدی؟ می گوید: آیا باز هم هست؟ یعنی می گوید: ظرفیت من کامل نیست؟ و گفته است: بهشت می گوید: خدایا به جهنم وعده دادی آن را پر می کنی و به من وعده دادی مرا پر و انباشته می سازی. دوزخ را پر کردی، مرا با چه چیزی پر خواهی کرد؟ سپس خداوند آن روز خلقی را می آفریند و بهشت را با آنها پر می کند. امام صادق علیه السلام فرمود: خوشال به حال آنها که هم و غم دنیا را نمی بینند. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۰۲. -

کتاب حسین بن سعید والنوادر از امام صادق علیه السلام نقل می کند که فرمود: ؟«بهشت می گوید خدایا» و همانند آن را روایت می کند.

**[ترجمه]

«۳۹»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ دَاوُدَ رَفَعَهُ قَالَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیهما السلام عَلَیْکَ بِالْقُرْآنِ فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْجَنَّهَ بِیَدِهِ لَبِنَهً مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهً مِنْ فِضَّهٍ وَ جَعَلَ مِلَاطَهَا الْمِسْکَ وَ تُرَابَهَا الزَّعْفَرَانَ وَ حَصْبَاءَهَا اللُّؤْلُؤَ وَ جَعَلَ دَرَجَاتِهَا عَلَی قَدْرِ آیَاتِ الْقُرْآنِ فَمَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ قَالَ لَهُ اقْرَأْ وَ ارْقَ وَ مَنْ دَخَلَ مِنْهُمُ الْجَنَّهَ لَمْ یَکُنْ فِی الْجَنَّهِ أَعْلَی دَرَجَهً مِنْهُ مَا خَلَا النَّبِیُّونَ وَ الصِّدِّیقُونَ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام زین العابدین علیه السلام فرمود:

به قرآن چنگ بزنید. زیرا خداوند، بهشت را به دست خویش یک آجر از طلا و آجر دیگری از نقره آفریده و ملات آن را از مشک، خاکش را از زعفران، شن آن از مروارید و درجات آن را به اندازه آیات قرآن قرار داده است. هر کس قرآن بخواند به او گفته می شود:

بخوان و به درجه بالاتر صعود کن. هر کس از اهل قرآن وارد بهشت شود، در آن جا به جز پیامبران و صدیقان، کسی از نظر درجه از او برتر نخواهد بود. - - تفسیر قمی، ج ۳، ص ۲۳۱. -

**[ترجمه]

«۴۰»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْری عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی فِی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ وَ أَمَّا الرَّدُّ عَلَی مَنْ أَنْکَرَ خَلْقَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَقَوْلُهُ عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی أَیْ عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی فَسِدْرَهُ الْمُنْتَهَی فِی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ وَ جَنَّهُ الْمَأْوَی عِنْدَهَا.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در باره آیه «ولَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْرَی* عِندَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی» گفت: در آسمان هفتم قرار

دارد و اما در پاسخ به کسانی که بهشت و جهنم را انکار می کنند فرموده است: «عِنـدَهَا جَنَّةُ الْمَـأْوی» یعنی در زیر سدره المنتهی که در آسمان هفتم قرار دارد و جنه المأوی هم در کنار آن است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۱۲. -

ص: ۱۳۳

**[ترجمه]

«۴۱»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ فِيهِنَّ قاصِراتُ الطَّرْفِ قَالَ

ص: ۱۳۳

الْحُورُ الْعِينُ يُقْصِرُ الطَّرْفُ عَنْهَا مِنْ ضَوْءِ نُورِهَا لَمْ يَطْمِثْهُنَّ أَيْ لَمْ يَمَسَّهُنَّ أَحِدٌ فِيهِما عَيْنانِ نَضَّاخَتانِ أَيْ تَفُورَانِ فِيهِنَّ خَيْراتٌ حِسانٌ قَالَ حُورٌ نَابِتَاتٌ (۱)عَلَى شَطِّ الْكَوْثَرِ كُلَّمَا أُخِذَتْ مِنْهَا وَاحِدَةٌ نَبَتَتْ مَكَانَهَا أُخْرَى قَوْلُهُ تَعَالَى حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِي الْخِيامِ قَالَ يُقْصَرُ الطَّرْفُ عَنْهَا.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در باره آیه «فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ» می گوید: آن زنان بهشتی این قدر نورانی و درخشان هستند که از شدت نورشان، چشم ها نمی توانند به آنها نگاه کنند و آیه: «لَمْ يَطْمِثْهُنَّ» یعنی: کسی به آنها دست نزده است و آنها را لمس نکرده است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۲۴. - وآیه: «فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ» گفته است: یعنی فوران می کنند و در باره آیه: «فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ» گفته است: آنها گل های نیلوفری هستند که بر ساحل رود کوثر می رویند. هر گاه یکی از آنها کنده شود، به جای آن گل دیگری می روید و آیه «حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الخِيَامِ» یعنی: چشم از نگاه کردن به آنها باز می ماند. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۲۴. -

**[ترجمه]

بیان

القصر الحبس و ما ذكره بيان لحاصل المعنى أي إنما حبسن في الخيام لئلا ينظر إليهن غير أزواجهن و يحتمل أن يكون في الكلام حذف و إيصال أي مقصور عنهن لقصرهن نظر الناظرين عن وجههن لصفائهن و ضيائهن.

**[ترجمه]قصر، حبس است وآنچه گفته بیان حاصل معناست یعنی به این دلیل در خیمه ها محبوسند که غیر از همسرانشان به آنها نگاه نکنند وممکن است در کلام حذف و وصلی باشد یعنی نگاه نگاه کنندگان به خاطر لطافت ونور چهره حوریان از آنها محبوس باشد.

**[ترجمه]

«۴۲»

فس، تفسير القمي يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ أَيْ مَسْتُورُونَ (۲)لا يَسْمَعُونَ فِيها لَغْواً وَ لا تَأْثِيماً قَالَ الْفُحْشَ وَ الْكَذِبَ وَ الْخَنَى فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ قَالَ شَجَرٌ لَا يَكُونُ لَهُ وَرَقٌ وَ لَا شَوْكٌ فِيهِ وَ قَرَأَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ طَلْعٍ مَنْضُودٍ قَالَ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ قَالَ ظِلٌّ مَمْدُودٌ وَسَطَ الْجَنَّةِ فِي عَرْضِ الْجَنَّةِ وَ عَرْضُ الْجَنَّةِ كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ذَلِكَ الظِّلِّ مَسِيرَةَ مِائَةِ عَامٍ فَلَا يَقْطَعُهُ وَ ماءٍ مَسْكُوبٍ أَيْ مَرْشُوشٍ لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ أَيْ لَا يَنْقَطِعُ وَ لَا يُمْنَعُ أَحَدٌ مِنْ أَخْذِهَا إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً قَالَ الْحُورَ الْعِينَ فِي الْجَنَّةِ فَجَعَلْناهُنَّ أَبْكاراً عُرُباً قَالَ يَتَكَلَّمْنَ بِالْعَرَبِيَّةِ أَتْراباً يَعْنِي مُسْتَوِيَاتِ الْأَسْنَانِ لِأَصْحابِ الْيَمِينِ أَصْحَابِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ قَالَ مِنَ الطَّبَقَةِ الْأُولَى الَّتِي كَانَتْ مَعَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ ثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ قَالَ بَعْدَ النَّبِيِّ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در باره آیه: «يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلدَانٌ مُّخَلدُونَ» یعنی در حالی که شاد و خوشحال هستند

آیه «لا یَسْمَعُونَ فِیهَا لغْوا ولا تَأْثِیمًا» یعنی نه فحش می شنوند و نه دروغ و نه ساز و آواز. و در باره آیه: «فِی سِدْرٍ مَّخْضُودٍ» می گوید: آن درختی است که نه برگ دارد و نه خار. و امام صادق علیه السلام «وطَلعٍ مَّنضُودٍ» قرائت کرده است. یعنی متراکم و روی هم آیه: «وظِلٍ مَّمْدُودٍ» می گوید: آن سایه گسترده در وسط بهشت و در پهنای آن قرار دارد و عرض بهشت مانند عرض آسمان و زمین است. شخصی که سواره است، مدت صد سال نمی تواند آن سایه را بپیماید آیه: «ومَاء مَّسْكُوبٍ» گفته است که معنای مسکوب، پاشیده و پراکنده است. و گفته است: «لا مَقْطُوعَةٍ ولا مَمْنُوعَةٍ» یعنی این که نه قطع می شود و نه کسی از چیدن آن منع می شود آیه: «إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنشَاء» فرمود: منظور زنان حور العین در بهشت می باشد و در باره آیه: «فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا * عُرُبًا» گفته است: یعنی به عربی صحبت می کنند و کلمه «أَتْرَابًا» به معنی هم و سن سالان هستند و منظور از «لأَصْحَابِ الیَمِینِ» یاران امام علی علیه السلام می باشد «ثُلةٌ مِّنَ الأَولینَ» آن دسته اول هستند که همراه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بودند و «وثُلةٌ مِّنَ الآخِرِینَ» کسانی از همین امت هستند که پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم هستند.

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ مقرطون أو مسورون أو لا یهرمون أبدا أو لا یجاوزون حد الوصافه.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید: وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ یعنی گوشواره دار یا دستبند دار یا کسانی که هیچوقت پیر و فرتوت نمی شوند یا از حد خدمتکاری تجاوز نمی کنند.

**[ترجمه]

«۴۳»

فس، تفسیر القمی إِنَّ لِلْمُتَّقِینَ مَفازاً قَالَ یَفُوزُونَ قَوْلُهُ وَ کَواعِبَ أَتْراباً قَالَ جواری (جَوَارٍ) أَتْرَابٌ لِأَهْلِ الْجَنَّهِ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: أَمَّا

۱- فی المصدر: جوار نابتات. م.

۲- فی المصدر: ای مسرورون. م.

قَوْلُهُ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفازاً قَالَ فَهِيَ الْكَرَامَاتُ وَ كَواعِبَ أَتْراباً أَيِ الْفَتَيَاتِ نَاهِدَاتٍ (۱)قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ وَ كَأْساً دِهاقاً أَيْ مُمْتَلِئَةً.

**[ترجمه]تفسیر قمی: منظور از: «إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا» این است که پیروز می شوند، و منظور از: «وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا»، کنیزهایی هم سن و سال هستند که برای بهشتیان مهیا شده است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۵. -

سپس روایت کرده است که: در روایت ابو جارود، از امام محمد باقرعلیه السلام آمده است:

ص: ۱۳۴

منظور از: «إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا»، مفاز به معنای کرامت‌ها است و این فرموده خدای تبارک و تعالی: «وَكَوَاعِبَ» به معنای دختران نارپستان است. علی بن ابراهیم: منظور از: «وَكَأْسًا دِهَاقًا»، پیاله پر است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۵. -

**[ترجمه]

«۴۴»

فس، تفسیر القمی يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ خِتامُهُ مِسْكٌ قَالَ مَاءٌ إِذَا شَرِبَهُ الْمُؤْمِنُ وَجَدَ رَائِحَةَ الْمِسْكِ فِيهِ وَ فِي ذلِكَ فَلْيَتَنافَسِ الْمُتَنافِسُونَ قَالَ فِيمَا ذَكَرْنَا مِنَ الثَّوَابِ الَّذِي يَطْلُبُهُ الْمُؤْمِنُ وَ مِزاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ هُوَ مَصْدَرُ سَنَّمَهُ إِذَا رَفَعَهُ لِأَنَّهَا أَرْفَعُ شَرَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَوْ لِأَنَّهَا تَأْتِيهِمْ مِنْ فَوْقُ قَالَ أَشْرَفُ شَرَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ يَأْتِيهِمْ فِي عَالٍ تُسَنَّمُ عَلَيْهِمْ فِي مَنَازِلِهِمْ وَ هِيَ عَيْنٌ يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ بَحْتاً (۲)وَ الْمُقَرَّبُونَ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ سَائِرُ الْمُؤْمِنِينَ مَمْزُوجاً (۳)

**[ترجمه]تفسیر قمی: «يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ * خِتَامُهُ مِسْكٌ» فرمود: آبی است که اگر مؤمن از آن بنوشد، بوی مُشک به مشامش می رسد. «وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ» فرمود: در مورد آن پاداشی که ذکر کردیم و مؤمنان خواهان آن هستند «وَمِزَاجُهُ مِن تَسْنِيمٍ» مصدر است از فعل «سنّم» به معنای بالا ـ بردن؛ زیرا والا ـترین و بالاترین شراب بهشتیان است و یا از آن جهت است که از بالا ـ به آنها داده می شود. و فرمود: والاترین و ارزشمندترین شراب بهشتیان است که در بالای تسنیم برای آنها آورده می شود - - و در نسخه ای دیگر آمده است: از بالای آنها در منازلشان. - و «تسنیم» چشمه ای است که مقرّبان از آن می نوشند و مقرّبان از شراب تسنیم به صورت خالص و ناب می نوشند و مقربان، همان آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم هستند. و سایر مؤمنان از شراب آمیخته شده (با آب) می نوشند. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۵. -

**[ترجمه]

«۴۵»

فس، تفسیر القمی إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ قَالَ الْكَوْثَرُ نَهَرٌ فِي الْجَنَّهِ أَعْطَى اللَّهُ مُحَمَّداً عِوَضاً مِنِ ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ علیه السلام.

**[ترجمه]تفسیر قمی: در معنای این سوره گفت: «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» کوثر، نهری در بهشت است که خداوند به جای پسر

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم، ابراهیم، آن را به ایشان عطا فرمود.

**[ترجمه]

«۴۶»

فس، تفسیر القمی مُتَّکِئِینَ فِیها عَلَی الْأَرائِکِ یَقُولُ مُتَّکِئِینَ فِی الْحِجَالِ عَلَی السُّرُرِ (۴)وَ دانِیَةً عَلَیْهِمْ ظِلالُها یَقُولُ قَرِیبٌ ظِلَالُهَا مِنْهُمْ وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِیلًا دُلِّیَتْ عَلَیْهِمْ ثِمَارُهَا یَنَالُهَا الْقَائِمُ وَ الْقَاعِدُ أَکْوابٍ کانَتْ قَوارِیرَا قَوارِیرَا مِنْ فِضَّهٍ الْأَکْوَابُ الْأَکْوَازُ الْعِظَامُ الَّتِی لَا آذَانَ لَهَا وَ لَا عُرَی قَوَارِیرَ مِنْ فِضَّهِ الْجَنَّهِ یَشْرَبُونَ فِیهَا قَدَّرُوها تَقْدِیراً یَقُولُ صَنَعْتُ لَهُمْ عَلَی قَدْرِ رُتْبَتِهِمْ لَا عَجْزَ فِیهِ وَ لَا فَضْلَ (۵)مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ الْإِسْتَبْرَقُ الدِّیبَاجُ وَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ وَ یُطافُ عَلَیْهِمْ بِآنِیَهٍ مِنْ فِضَّهٍ قَالَ یَنْفُذُ الْبَصَرُ فِیهَا کَمَا یَنْفُذُ فِی الزُّجَاجِ وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ قَالَ مُسَوَّرُونَ وَ مُلْکاً کَبِیراً قَالَ لَا یَزَالُ وَ لَا یَفْنَی عالِیَهُمْ ثِیابُ سُندُسٍ خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ قَالَ یَعْلُوهُمُ الثِّیَابُ یَلْبَسُونَهَا.

ص: ۱۳۵

۱- نهد الثدی: کعب و انتبر و أشرف. و الناهد: المرأه التی کعب ثدیها.

۲- البحت: الصرف الخالص. شراب بحت: غیر ممزوج.

۳- بعض الفاظ الحدیث من أبی جعفر علیه السلام و بعضه من کلام المفسر و لم ینقل تمام الحدیث مرتبا. م.

۴- فی المصدر: متکئین فیها علی الحجال و علی السرر. م.

۵- کذا فی نسخه المصنّف و فی التفسیر المطبوع: علی قدر رتبتهم فیها و لا فضل اه.

**[ترجمه]تفسیر قمی: منظور از: «مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ» - - دهر/ ۱۳. -

{در آن (بهشت) بر تختها(ی خویش) تکیه زننـد} در حجله ها نشسـته انـد در حالی که بر تخت هایی تکیه داده انـد؛ و منظور از: «وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا» { و سایه ها(ی درختان) به آنان نزدیک است} فاصـله آنها با سایه درختان انـدک است، و منظور از: «وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَـذْلِيلًا»، {و میـوه هـایش (برای چیـدن) رام} میوه آن درختـان از شـاخه هـا آویزان است، به طوری که هم در حالت نشسـته و هم در حالت ایسـتاده می توان از میوه آن درختان چید. و منظور از: «وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا * قَوَارِيرَ مِن فِضَّةٍ» {و ظروف سـیمین و جامهای بلورین پیرامون آنان گردانده می شود * جامهایی از سیم} «أَكْوَابٍ»: کوزه های بزرگ است که دسـته یا دسـتگیره ندارنـد؛ اینها ظرف هایی از جنس نقره هسـتند که اهل بهشت به وسـیله آن می نوشـند «قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا» - - دهر/ ۱۶- ۱۴. - {درست به انـدازه (و با کمال ظرافت) آنها را از کار در آورده انـد} می گویـد: طبق ظرفیت و درجه سـیراب شدن آنها ساخته شده است، به طوری که نه اضافه می آید و نه کم می آید، و در این آیه: «مِن سُـندُسٍ وَ إِسْـتَبْرَقٍ» - - دخان/ ۵۳. - {پرنیان

نازک و دیبای ستبر} منظور از «استبرق»، دیبا است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۱. -

علی بن ابراهیم: منظور از این آیه شریفه: «وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِآنِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ» - - دهر/ ۱۵. -

{و ظروف سیمین و جامهای بلورین پیرامون آنان گردانده می شود} این است که چشم، درون آن‌ها را می‌بیند، همان طور که داخـل شـیشه دیـده می‌شود. و منظور از: «وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ» {پسـرانی جاودانی} این است که در حجاب و مسـتور هسـتند، و «وَ مُلْكًا كَبِيرًا» {کشوری پهناور} یعنی این که از بین نمی رود و ماندگار است، و این تعبیر: «عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُـندُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ» - - دهر/ ۲۱- ۱۹. -

{(بهشتیان را) جامه های ابریشـمی سبز و دیبای سـتبر در بر است} یعنی این که بر بالای سـر آنها لباس هایی است که آن را بر تن می کنند.

ص: ۱۳۵

**[ترجمه]

«۴۷»

فس، تفسـیر القمی سَعِیدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُوسَی بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ ابْنِ جَرِیحٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ فِیها سُرُرٌ مَرْفُوعَهٌ أَلْوَاحُهَا مِنْ ذَهَبٍ مُکَلَّلَهً بِالزَّبَرْجَدِ وَ الـدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ أَکْوابٌ مَوْضُوعَهٌ یُرِیدُ الْأَبَارِیقَ الَّتِی لَیْسَ لَهَا آذَانٌ وَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ وَ نَمارِقُ مَصْفُوفَهٌ قَالَ الْبُسُطُ وَ الْوَسَائِدُ وَ زَرابِیُّ مَبْثُوثَهٌ قَالَ کُلُّ شَیْ ءٍ خَلَقَهُ اللَّهُ فِی الْجَنَّهِ لَهُ مِثَالٌ فِی الدُّنْیَا إِلَّا الزَّرَابِیُّ فَإِنَّهُ لَا یُدْرَی مَا هِیَ.

**[ترجمه]تفسیرقمی: درباره کلام خداوند متعال: «فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ» گفت: تخته‌های آن تخت‌ها از طلایی آراسته با زبرجد و مروارید و یاقوت است که از زیر آن‌ها رودها جاری است، «وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ» یعنی جام‌هایی که دسته ندارند - - تفسیر قمی، ج۲، ص۴۱۵. - علی بن ابراهیم: کلام خداوند متعال: «وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ» یعنی: فرش‌ها و بالش‌ها، «وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ» تمامی آن چه خداوند در بهشت آفریده است، نمونه‌ای در دنیا دارد، به جز زَرابی که هیچ کس نمی‌داند چیست.

**[ترجمه]

«۴۸»

ج، الإحتجاج هِشَامُ بْنُ الْحَكَم سَأَلَ الزِّنْدِيقُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ مِنْ أَيْنَ قَالُوا إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَأْتِي الرَّجُلُ مِنْهُمْ إِلَى ثَمَرَةٍ يَتَنَاوَلُهَا فَإِذَا أَكَلَهَا عَادَتْ كَهَيْئَتِهَا قَالَ نَعَمْ ذَلِكَ عَلَى قِيَاسِ السِّرَاجِ يَأْتِي الْقَابِسُ فَيَقْتَبِسُ مِنْهُ فَلَا يَنْقُصُ مِنْ ضَوْئِهِ شَيْ ءٌ وَ قَدِ امْتَلَأَتِ الدُّنْيَا مِنْهُ سُرُجاً قَالَ أَ لَيْسُوا يَأْكُلُونَ وَ يَشْرَبُونَ وَ تَزْعُمُ أَنَّهُ لَا تَكُونُ لَهُمُ الْحَاجَةُ قَالَ بَلَى لِأَنَّ غِذَاءَهُمْ رَقِيقٌ لَا ثِقْلَ لَهُ بَلْ يَخْرُجُ مِنْ أَجْسَادِهِمْ بِالْعَرَقِ قَالَ فَكَيْفَ تَكُونُ الْحَوْرَاءُ فِي كُلِّ مَا أَتَاهَا (۱)زَوْجُهَا عَذْرَاءَ قَالَ إِنَّهَا خُلِقَتْ مِنَ الطِّيبِ لَا تَعْتَرِيهَا عَاهَةٌ وَ لَا تُخَالِطُ جِسْمَهَا آفَةٌ وَ لَا يَجْرِي فِي ثَقْبِهَا شَيْ ءٌ وَ لَا يُدَنِّسُهَا حَيْضٌ فَالرَّحِمُ مُلْتَزِقَةٌ (۲)إِذْ لَيْسَ فِيهِ لِسِوَى الْإِحْلِيلِ مَجْرًى قَالَ فَهِيَ تَلْبَسُ سَبْعِينَ حُلَّةً وَ يَرَى زَوْجُهَا مُخَّ سَاقِهَا مِنْ وَرَاءِ حُلَلِهَا وَ بَدَنِهَا قَالَ نَعَمْ كَمَا يَرَى أَحَدُكُمُ الدَّرَاهِمَ إِذَا أُلْقِيَتْ فِي مَاءٍ صَافٍ قَدْرُهُ قِيدُ رُمْحٍ (۳)قَالَ فَكَيْفَ يُنَعَّمُ أَهْلُ الْجَنَّةِ بِمَا فِيهَا مِنَ النَّعِيمِ وَ مَا مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا وَ قَدِ افْتَقَدَ ابْنَهُ أَوْ أَبَاهُ أَوْ حَمِيمَهُ أَوْ أُمَّهُ فَإِذَا افْتَقَدُوهُمْ فِي الْجَنَّةِ لَمْ يَشُكُّوا فِي مَصِيرِهِمْ إِلَى النَّارِ فَمَا يَصْنَعُ بِالنَّعِيمِ مَنْ يَعْلَمُ أَنَّ حَمِيمَهُ فِي النَّارِ يُعَذَّبُ قَالَ علیه السلام إِنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ قَالُوا إِنَّهُمْ يُنْسَوْنَ ذِكْرَهُمْ وَ قَالَ بَعْضُهُمُ انْتَظَرُوا قُدُومَهُمْ وَ رَجَوْا أَنْ يَكُونُوا بَيْنَ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ فِي أَصْحَابِ الْأَعْرَافِ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]احتجاج: زندیقی از امام صادق علیه السلام پرسید: پس از کجا گفته اند: فردی بهشتی تا دست دراز کند میوه ای را بگیرد به محض خوردن آن به همان شکل و هیئت سابق خود بازگردانده شود؟

فرمود: آری، آن بر قیاس همان چراغ است که فردی آتشی از آن می گیرد بی آنکه از نور آن چیزی کم شود، حال اینکه تمام دنیا از جانب او پر از چراغ و سراج شده است.

پرسید: مگر نمی خورند و نمی آشامند، و به نظر شما اینان نیاز به رفع حاجت ندارند؟

فرمود: آری، چون خوراکشان رقیق و بی وزن است، دفع با عرق از اجسامشان خارج می شود.

پرسید: چگونه حوریان در تمام موارد نزدیکی شوهرانشان باکره اند؟

فرمود: زیرا خلقت اینان با طیب بوده و عاری از هر بیماری و نقصند، و جسمشان با آفتی مخلوط نشده و در سوراخشان چیزی جریان نمی یابد، و هیچ حیضی آنان را آلوده نمی سازد، پس رحم چسبیده و بسته است، چون راهی جز برای احلیل ندارد.

پرسید: حوریان هفتاد جامه بر تن دارند، چگونه است که شوهرانشان قادرند مغز دو ساقشان را از پشت این همه جامه و جسمشان ببینند؟

فرمود: آری، مانند یکی از خود شما که سکّه های نقره را در آبی صاف به عمق یک نیزه می بیند.

پرسید: نحوه استفاده بهشتیان از نعمات آنجا چگونه است، با اینکه غالبشان فاقد پسر یا پدر یا رفیق یا مادر خود شده، و فقدانشان فقط حاکی از این است که همه مفقودین در دوزخند، پس با نعمات چه کند آنکه از حال رفیقش در جهنّم و عذاب با خبر است؟!.

فرمود: أهل علم گفته اند: أهل بهشت یاد آنان را فراموش می کنند، و برخی دیگر گفته اند: چشم به راه آنان باشد، و امید آن دارند که از جمله أهل اعراف؛ میان دوزخ و بهشت باشند تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

بیان

کان الترديد فی السؤال الأخير باعتبار قصور فهم السائل و مع قطع

۱- فی المصدر: جميع ما اتاها اه. م.
۲- فی المصدر: ملتزقه مدلمه اذ ليس اه. م.
۳- القيد بالفتح و الكسر: القدر.

النظر عـن الروايـه يمكن أن يجـاب بـوجه آخر و هـو أن فی النشـأه الأخـری لمـا بطلت الأغـراض الـدنيويه و خلصت محبتهم لله سبحـانه فهم يـبرءون من أعـداء الله و لاـ يحبـون إلاـ من أحبه الله فهم يلتـذون بعـذاب أعـدائه و لو كـانوا آبـاءهم أو أبنـاءهم أو عشـيرتهم كما أن أولياء الله فی الـدنيا أيضا قطعوا محبتهم عنهم و كانوا يحاربونهم و يقتلونهم بأيديهم و يلتذون بذلک كما قال تعالی لا تَجِدُ قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ يُوادُّونَ مَنْ حادَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ (۱)الآيه و إليه يشير قوله تعالی يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ (۲)الآـيه فيمكن أن يكون الأصـل فی الجواب هـذا الوجه لكن لضـعف عقـل السائل أعرض عليه السـلام عن هـذا الوجه و ذكر الوجهين الآخرين الموافقين لعقله و فهمه نقلا عن غيره و الله يعلم (۳)

**[ترجمه]ترديد در سؤال اخير به اعتبار كوتاهی فهم سؤال كننده است. و با قطع نظر

ص: ۱۳۶

از روايت، می تـوان به وجهی ديگر نيز پاسـخ داد وآن اينكه از آنجـائيكه در آخرت اهـداف واغراض دنيـوی باطـل می شودو محبت آنان به خـدا خالص می شود وآنان از دشـمنان خدا بيزاری می جويند وجز كسـی را كه خدا دوست دارد، دوست نمی دارند، لذا با عذاب دشـمنان خدا لذت می برند اگرچه پدران يا فرزندان يا خويشاوندانشان باشند همان طور كه اولياى خدا در دنيا محبتشان را از آنان قطع كرده وبا دسـتان خود با آنان جنگ ومقاتله می كردنـد واز آن لـذت می بردنـد. خدای متعال می فرمايـد: «لاـ تَجِـدُ قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ يُوادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ - (۱) المجادله: ۲۳. - » { قومی را نيـابی كه به خدا و روز بازپسين ايمان داشته باشند [و] كسانی را كه با خدا و رسولش مخالفت كرده اند دوست بدارند}تا پايان آيه. واين آيه نيز بـدان اشاره می كند «يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ - (۲) عبس: ۳۵. - » {روزی كه آدمی از برادرش می گريزد} لـذا ممكن است اين وجه جواب اصـلی سؤال باشد اما به خاطر ضعف عقل سؤال كننده، از آن اعراض كرد ودو وجه ديگر را كه متناسب بـا عقـل وفهم او بود به نقـل از كسـی ديگر آورد.وخـدا آگاه است. - (۳) هـذا البيـان ليس موجـودا فی المطبوع و غيره سوی نسخه المصنّف قدّس سرّه الشريف. - .

**[ترجمه]

«۴۹»

فس، تفسـير القمی أَبِی عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ رَفَعَهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله عليه و آله لَمَّا دَخَلْتُ الْجَنَّهَ رَأَيْتُ فِيهَا شَجَرَهَ طُوبَی أَصْلُهَا فِی دَارِ عَلِیٍّ وَ مَا فِی الْجَنَّهِ قَصْرٌ وَ لَا مَنْزِلٌ إِلَّا وَ فِيهَا فُتْرٌ (۴)مِنْهَا وَ أَعْلَاهَا أَسْفَاطُ (۵)حُلَلٍ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ يَكُونُ لِلْعَبْدِ الْمُؤْمِنِ أَلْفُ أَلْفِ سَفَطٍ فِی كُلِّ سَفَطٍ مِائَهُ أَلْفِ حُلَّهٍ مَا فِيهَا حُلَّهٌ يُشْبِهُ الْأُخْرَی عَلَی أَلْوَانٍ مُخْتَلِفَهٍ وَ هُوَ ثِيَابُ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَسَطُهَا ظِلٌّ مَمْدُودٌ عَرْضُ الْجَنَّهِ كَعَرْضِ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِی ذَلِكَ الظِّلِّ مَسِيرَهَ مِائَهِ عَامٍ فَلَا يَقْطَعُهُ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ وَ ظِلٍّ مَمْدُودٍ وَ أَسْفَلُهَا ثِمَارُ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ طَعَامُهُمْ مُتَذَلِّلٌ فِی بُيُوتِهِمْ يَكُونُ فِی الْقَضِيبِ مِنْهَا مِائَهُ لَوْنٍ مِنَ الْفَاكِهَهِ مِمَّا رَأَيْتُمْ فِی دَارِ الدُّنْيَا وَ مَا لَمْ تَرَوْهُ وَ مَا سَمِعْتُمْ بِهِ وَ مَا لَمْ تَسْمَعُوا مِثْلَهَا وَ كُلَّمَا يُجْتَنَی مِنْهَا شَیْ ءٌ نَبَتَتْ مَكَانَهَا أُخْرَی لا مَقْطُوعَهٍ وَ لا مَمْنُوعَهٍ وَ تَجْرِی نَهَرٌ فِی أَصْلِ تِلْكَ الشَّجَرَهِ تَنْفَجِرُ مِنْهَا الْأَنْهَارُ الْأَرْبَعَهُ أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ

۱- المجادله: ۲۳.

۲- عبس: ۳۵.

۳- هذا البیان لیس موجودا فی المطبوع و غیره سوی نسخه المصنّف قدّس سرّه الشریف.

۴- فی نسخه: قتر؛ و فی أخری: قنو.

۵- جمع السفط: وعاء کالقفه أو الجوالق. ما یعبّأ فیه الطیب و ما أشبهه من أدوات النساء.

غَيْرِ آسِنٍ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى الْخَبَرَ.

**[ترجمه]تفسیر قمی : رسول خدا می فرماید: و وقتی وارد بهشت شدم، در بهشت، درخت طوبی را دیدم که ریشه آن در خانه علی بود و در بهشت هیچ خانه و هیچ قصری نبود، مگر این که شاخه ای از آن درخت در آن بود و در بالای آن بقچه هایی برای لباس از جنس سندس و استبرق قرار داشت. و هر بنده مؤمنی مالک یک میلیون از آن بقچه ها می باشد و در هر یک از بقچه ها، یک میلیون لباس است. در آن لباسی نیست که شبیه لباس دیگر باشد؛ همه با هم فرق دارند و دارای رنگ های مختلف می باشند و آن لباس اهل بهشت است. بهشتی که در وسط آن یک سایه بسیار گسترده قرار دارد. كَعَرْضِ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ پهنای بهشت به اندازه پهنای آسمان و زمین است و برای کسانی که به خدا و پیامبرانش ایمان آورده اند، آماده شده است. سواره اگر صد سال در آن سایه حرکت کند نمی تواند آن را بپیماید؛ و این کلام خداوند است که می فرماید: «وظِل مَّمْدُودٍ» - - واقعه/ ۳۰. -

[و سایه ای پایدار.] در پایین آن میوه های اهل بهشت قرار دارد و غذایشان در خانه هایشان آویزان است و بر هر شاخه ای از آن هزار جور میوه وجود دارد، چه آنها که در دنیا دیده اید و چه آنهایی که ندیده اید و چه آنهایی که شنیده اید و چه آنهایی که مانند آن را نشنیده اید، و هر گاه از آن میوه ای چیده شود، میوه دیگری به جای آن می روید. لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ از میوه هایی که نه تحریم شده است و نه ممنوع.

نهری در زیر ریشه آن درخت جاری است که از آن، نهرهای چهارگانه منشعب می شود: أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ

ص: ۱۳۷

غَيْرِ آسِنٍ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى نهری از آبی که نمی گندد و متعفن نمی شود، و نهری از شیر که مزه اش تغییر نکرده، و نهری از شراب که مایه لذت کسانی است که آن را می نوشند، و نهری از عسل پاکیزه .تا آخرحدیث...

**[ترجمه]

«۵۰»

سن، المحاسن أَبِی وَ ابْنِ فَضَّالٍ مَعاً عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَحْوَلِ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِيٍّ يَا عَلِيُّ إِنَّهُ لَمَّا أُسْرِیَ بِی رَأَيْتُ فِی الْجَنَّهِ نَهَراً أَبْيَضَ مِنَ اللَّبَنِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَ أَشَدَّ اسْتِقَامَهً مِنَ السَّهْمِ فِيهِ أَبَارِيقُ عَدَدَ النُّجُومِ عَلَى شَاطِئِهِ قِبَابُ الْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ وَ الدُّرِّ الْأَبْيَضِ فَضَرَبَ جَبْرَئِيلُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَى جَانِبِهِ فَإِذَا هُوَ مِسْكَهٌ ذَفِرَهٌ ثُمَّ قَالَ وَ الَّذِی نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ فِی الْجَنَّهِ لَشَجَراً يَتَصَفَّقُ بِالتَّسْبِيحِ بِصَوْتٍ لَمْ يَسْمَعِ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ بِمِثْلِهِ يُثْمِرُ ثَمَراً كَالرُّمَّانِ يُلْقِی الثَّمَرَهَ إِلَى الرَّجُلِ فَيَشُقُّهَا عَنْ سَبْعِينَ حُلَّهً وَ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى كَرَاسِيَّ مِنْ نُورٍ وَ هُمُ الْغُرُّ الْمُحَجَّلُونَ أَنْتَ إِمَامُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَهِ عَلَى الرَّجُلِ مِنْهُمْ نَعْلَانِ شِرَاكُهُمَا مِنْ نُورٍ يُضِی ءُ أَمَامَهُمْ حَيْثُ شَاءُوا مِنَ الْجَنَّهِ فَبَيْنَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ أَشْرَفَتْ عَلَيْهِ امْرَأَهٌ مِنْ فَوْقِهِ تَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَ مَا لَنَا مِنْكَ دَوْلَهٌ فَيَقُولُ مَنْ أَنْتِ فَتَقُولُ أَنَا مِنَ اللَّوَاتِی قَالَ

اللَّهُ تَعَـالَى فَلاـ تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أَخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ ثُمَّ قَالَ وَ الَّذِی نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَـدِهِ إِنَّهُ لَيَجِيئُهُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يُسَمُّونَهُ بِاسْمِهِ وَ اسْمِ أَبِيهِ.

-كنز، كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره الصدوق عن ابن الوليد عن الصـفار عن ابن أبی الخطاب عن الحسن بن علی بن النعمان عن الحارث بن محمد الأحول عن أبی عبد الله عن أبی جعفر عليهما السلام مثله.

**[ترجمه]محاسن: امام صادق عليه السّـلام فرمود: از امام باقر عليه السّـلام شـنيدم كه فرمود: هنگامی كه رسول خدا صلّی اللَّه عليـه و آلـه و سـلّم به معراج رفت [و بـاز گشت]، به علی عليه السّـلام فرمـود: ای علی، من در بهشت نهری را ديـدم كه از شـير سفيـدتر و از عسـل شـيرين تر و از تير راست تر بود. در آن، به انـدازه سـتارگان آسـمان كـاسه بود و بر كناره آن، قبّه هايی از ياقوت سـرخ و درّ سفيد. جبرئيل با بالش به كنار آن زد [و معلوم شد] مشك خوشبو و معطّر است. سپس [رسول خدا صلّی اللَّه عليه و آله و سلّم] فرمود: به آن خـدايی كه جـان محمّـد به دست قـدرت اوست، در بهشت درختـی است كه بـا صـدای بلنـد، تسبيح خداوند را می گويد. صدای آن درخت، به گونه ای است كه اوّلين و آخرين [آفريدگان]، زيباتر از آن صدا را نشـنيده انـد. اين درخت همچون درخت انار ميوه می دهد و ميوه هايش را بر سر مؤمن می ريزد و چون آن را باز نمايد، آن را از بين نود حلّه می شـكافد. مؤمنين بر روی تخت هـايی از نورنـد، در حالی كه پيشانی و دست و پاهای آنها درخشان و نورانی است. [ای علی] تو در قيامت، پيشوايشان هستی. هر يك از آنها كفشـهايی می پوشد كه بندهايش از نور است و جلوی خود را تا هر جـا كه بخواهـد، روشن می كنـد. مؤمن در چنين موقعيتی است كه ناگهـان زنی از مقـام بالاتر به او می نگرد و می گويـد: ای بنده خدا، تو بر ما تصرف و تملّك نداری؟ مؤمن می گويد: تو كيستی و او می گويد: من از جمله نعمتهايی هستم كه خداوند عزّ و جلّ در باره آنها چنين فرموده است: «فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ» - . سـجده / ۱۷ - {هيـچ كس نمی دانـد چه نعمتهـايی كه باعث روشـنی چشم اوست، برايش مهيا شـده است. اين [نعمتها] پاداش كردار [نيك] آنهـاست} و در ادامه، رسـول خـدا صـلّی اللَّه عليه و آله و سلّم فرمود: سوگنـد به آن كسـی كه جـان محمّـد به دست قـدرت اوست، هر روز هفتاد هزار ملك نزد او (مؤمن) می آيند و او را به نامش و نام پدرش می خوانند.

كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره از امام محمد باقر عليه السلام همانند آن را روايت كرده است.

ص: ۱۳۸

**[ترجمه]

«۵۱»

شف، كشف اليقين مُوَفَّقُ بْنُ أَحْمَدَ الْخُوارِزْمِيُّ (۱)عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ شَاذَانَ عَنْ

ص: ۱۳۸

۱- الظاهر من الحـديث و من السـيّد ابن طاوس رحمه اللّه فی كتابه اليقين أن الخوارزمی يروی عن محمّد بن أحمد بن الحسـن

بن شاذان صاحب كتاب إيضاح دفائن النواصب بلا واسطه، و انه من شيوخه، بل نص على ذلك فى ص ۵۶ حيث قال: أبو الحسن محمّد بن أحمد بن الحسن بن شاذان من شيوخ موفق بن أحمد المكى الخوارزمى سماه فى حديثه عنه بالامام إه. و هذا لا يخلو عن وهم لان الخوارزمى المتولد فى سنه ۴۸۴ و المتوفى فى ۵۶۸ لا يروى عن ابن شاذان الذى يروى عن هارون بن موسى التلعكبرى المتوفّى سنه ۳۸۵ و عن الصدوق المتوفّى سنه ۳۸۱ بل عن الحسن بن حمزه العلوى المتوفّى سنه ۳۵۸، بل الخوارزمى يروى الحديث و عامه أحاديثه عن ابن شاذان بواسطه الحافظ أبى العلاء الحسن بن أحمد العطّار الهمدانىّ، و قاضى القضاه نجم الدين أبى منصور محمّد بن الحسين بن محمّد البغدادىّ، عن الشريف الأجل نور الهدى أبى طالب الحسين بن محمّد بن على الزينبى، عن ابن شاذان، و الحديث مذكور فى المناقب ص ۴۳ مسندا و فى إيضاح دفائن النواصب ص ۵۶ و فى اليقين ص ۲۱.

أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُتْبَهَ عَنْ بَكْرِ بْنِ أَحْمَدَ وَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَرَّاحُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْفَضْلِ الْأَهْوَازِيِّ عَنْ بَكْرِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ فَاطِمَهَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهَا وَ عَمِّهَا الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام قَالا أَخْبَرَنَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُدْخِلْتُ الْجَنَّهَ رَأَيْتُ الشَّجَرَهَ تَحْمِلُ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ أَسْفَلُهَا خَيْلٌ بُلْقٌ وَ أَوْسَطُهَا الْحُورُ الْعِينُ وَ فِی أَعْلَاهَا الرِّضْوَانُ قُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ لِمَنْ هَذِهِ الشَّجَرَهُ قَالَ هَذِهِ لِابْنِ عَمِّكَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ إِذَا أَمَرَ اللَّهُ الْخَلِيقَهَ بِالدُّخُولِ إِلَی الْجَنَّهِ يُؤْتَی بِشِيعَهِ عَلِيٍّ حَتَّی يُنْتَهَی بِهِمْ إِلَی هَذِهِ الشَّجَرَهِ فَيَلْبَسُونَ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ وَ يَرْكَبُونَ الْخَيْلَ الْبُلْقَ وَ يُنَادِی مُنَادٍ هَؤُلَاءِ شِيعَهُ عَلِيٍّ صَبَرُوا فِی الدُّنْيَا عَلَی الْأَذَی فَحُبُوا هَذَا الْيَوْمَ.

**[ترجمه]کشف الیقین: امیر المؤمنین علیه السلام نقل کرد که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: وقتی مرا داخل بهشت کردند دیدم درختی زیور و زینت هائی دارد پائین درخت مرکب های سفید و سیاهند و در وسط آن حور عین هستند و در بالای درخت رضوان است. به جبرئیل گفتم این درخت از کیست؟ گفت متعلق به پسر عمویت امیر المؤمنین است وقتی خداوند دستور دهد مردم داخل بهشت شوند شیعیان علی بن ابی طالب را می آورند تا به این درخت می رسند آنگاه لباسهای زینتی و حله های بهشتی را می پوشند و سوار بر مرکبهای سیاه و سفید بهشتی می گردند منادی فریاد می زند این ها شیعیان علی بن ابی طالب هستند که در دنیا بر آزار و اذیت صبر کردند امروز به آنها این کرامت بخشیده شده.

**[ترجمه]

«۵۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ مُطَهَّرَهٌ قَالَ لَا يَحِضْنَ وَ لَا يُحْدِثْنَ.

**[ترجمه]تفسر عیاشی: امام صادق علیه السلام در باره کلام خداوند عز و جل «وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَهٌ» سؤال شد، ایشان فرمود: الأزواج المطهره، زنانی هستند که حیض نمی شوند و نجاست نمی کنند.

**[ترجمه]

«۵۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ مَا يَتَلَذَّذُونَ بِشَیْ ءٍ فِی الْجَنَّهِ أَشْهَی عِنْدَهُمْ مِنَ النِّكَاحِ لَا طَعَامٍ وَ لَا شَرَابٍ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السلام فرمود: همانا اهل بهشت از هیچ چیزی مانند نکاح لذت نمی برند نه از خوردن و نه از آشامیدن.

**[ترجمه]

«۵۴»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ دَاوُدَ بْنِ سِرْحَانَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ وَ سارِعُوا إِلی مَغْفِرَهٍ مِنْ رَبِّکَمْ وَ جَنَّهٍ عَرْضُهَا السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ قَالَ إِذَا وَضَعُوهَا کَذَا وَ بَسَطَ یَدَیْهِ إِحْدَاهُمَا مَعَ الْأُخْرَی.

**[ترجمه]تفسیرعیّاشی: امام صادق علیه السلام در باره آیه «وَسَارِعواْ إِلَی مَغْفِرَهٍ مِّن رَّبِّکُمْ وَجَنَّهٍ عرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ» فرمود: وقتی بهشت را وصف کنند، این گونه خواهد بود، و حضرت، دو دستش را کاملا از یکدیگر باز کرد. - - تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۲۱، ح ۱۴۲. -

**[ترجمه]

«۵۵»

قب، المناقب لابن شهرآشوب عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام إِنَّ لِلْجَنَّهِ إِحْدَی وَ سَبْعِینَ بَاباً یَدْخُلُ مِنْ سَبْعِینَ مِنْهَا شِیعَتِی وَ أَهْلُ بَیْتِی وَ مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ سَائِرُ النَّاسِ.

**[ترجمه]مناقب: امیرالمومنین علیه السلام فرمود: همانا بهشت هفتاد و یک در دارد که شیعیان و اهل بیت من از هفتاد در آن وارد می شوند و از یک در دیگر بقیه مردم.

**[ترجمه]

«۵۶»

م، تفسیر الإمام علیه السلام وَ بَشِّرِ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ بَسَاتِینَ

تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ مِنْ تَحْتِ شَجَرِهَا وَ مَسَاکِنِهَا کُلَّما رُزِقُوا مِنْها مِنْ تِلْکَ الْجِنَانِ مِنْ ثَمَرَةٍ مِنْ ثِمَارِهَا رِزْقاً طَعَاماً یُؤْتَوْنَ بِهِ قالُوا هذَا الَّذِی رُزِقْنا مِنْ قَبْلُ فِی الدُّنْیَا فَأَسْمَاؤُهُ کَأَسْمَاءِ مَا فِی الدُّنْیَا مِنْ تُفَّاحٍ وَ سَفَرْجَلٍ وَ رُمَّانٍ وَ کَذَا وَ کَذَا وَ إِنْ کَانَ مَا هُنَاکَ مُخَالِفاً لِمَا فِی الدُّنْیَا فَإِنَّهُ فِی غَایَةِ الطِّیبِ وَ إِنَّهُ لَا یَسْتَحِیلُ إِلَی مَا یَسْتَحِیلُ إِلَیْهِ ثِمَارُ الدُّنْیَا مِنْ عَذِرَةٍ وَ سَائِرِ الْمَکْرُوهَاتِ مِنْ صَفْرَاءَ وَ سَوْدَاءَ وَ دَم بَلْ لَا یَتَوَلَّدُ عَنْ مَأْکُولِهِمْ إِلَّا الْعَرَقُ الَّذِی یَجْرِی مِنْ أَعْرَاضِهِمْ أَطْیَبَ مِنْ رَائِحَةِ الْمِسْکِ وَ أُتُوا بِهِ بِذَلِکَ الرِّزْقِ مِنَ الثِّمَارِ مِنْ تِلْکَ الْبَسَاتِینِ مُتَشابِهاً یُشْبِهُ بَعْضُهُ بَعْضاً بِأَنَّهَا کُلَّهَا خِیَارٌ لَا رَذْلَ فِیهَا وَ بِأَنَّ کُلَّ صِنْفٍ مِنْهَا فِی غَایَةِ الطِّیبِ وَ اللَّذَّةِ لَیْسَ کَثِمَارِ الدُّنْیَا الَّتِی بَعْضُهَا نِیٌّ وَ بَعْضُهَا مُتَجَاوِزٌ حَدَّ النَّضْجِ وَ الْإِدْرَاکِ إِلَی حَدِّ الْفَسَادِ مِنْ حُمُوضَةٍ وَ مَرَارَةٍ وَ سَائِرِ ضُرُوبِ الْمَکَارِهِ وَ مُتَشَابِهاً أَیْضاً مُتَّفِقَاتِ الْأَلْوَانِ مُخْتَلِفَاتِ الطُّعُوم وَ لَهُمْ فِیها فِی تِلْکَ الْجِنَانِ أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ مِنْ أَنْوَاعِ الْأَقْذَارِ وَ الْمَکَارِهِ مُطَهَّرَاتٌ مِنَ الْحَیْضِ وَ النِّفَاسِ لَا وَلَّاجَاتٌ وَ لَا خَرَّاجَاتٌ (۱)وَ لَا دَخَّالاتٌ وَ لَا خَتَّالاتٌ وَ لَا مُتَغَایِرَاتٌ وَ لَا لِأَزْوَاجِهِنَّ فَرِکَاتٌ وَ لَا صَخَّابَاتٌ (۲)وَ لَا عَیَّابَاتٌ وَ لَا فَحَّاشَاتٌ وَ مِنْ کُلِّ الْمَکَارِهِ وَ الْعُیُوبِ بَرِیَّاتٌ وَ هُمْ فِیها خالِدُونَ مُقِیمُونَ فِی تِلْکَ الْبَسَاتِینِ وَ الْجَنَّاتِ.

**[ترجمه]تفسیر امام عسکری علیه السلام: «وَبَشِّرِ الَّذِین آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ » بوستان هایی

ص: ۱۳۹

که «تَجْرِی مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ» از زیر درختانش و سراهایش «کُلَّمَا رُزِقُواْ مِنْهَا» از آن بهشت «مِن ثَمَرَةٍ» از میوه های آن «رِّزْقًا» برایشان غذا آورند «قَالُواْ هَذَا الَّذِی رُزِقْنَا مِن قَبْلُ» در دنیا و اسم هایشان همان اسم هایی است که در دنیا داشتند مانند سیب و به و فلان و فلان و تفاوتشان با آن چه در دنیا بود در این است که این جا در نهایت دلپذیری هستند و همچون میوه های دنیا به نجاست و دیگر چیزهای نفرت انگیز مثل زرداب و چرکاب و خون تبدیل نشوند و تنها پس از خورده شدن، عرقی بر اندام مؤمنان روان سازند که بویی دلپذیرتر از بوی مشک دارد. «وَأُتُواْ بِهِ» نعمت هایی از میوه های آن بوستان ها «مُتَشَابِهًا» همه همانند هم، گزیده و بی عیب و از هر گونه ای در نهایت دلپذیری و گوارایی باشند و نه همچون میوه های دنیا که برخی نارسیده و برخی دگر رسیدگی را درگذرانده رو به گندیدگی و ترشی و تلخی و دیگر اوصاف ناخوشایند گذارده باشند و نیز در رنگ و آب همچون یکدیگر اما در طعم گوناگونند. «وَلَهُمْ فِیهَا» در آن باغ ها «أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ» از هر گونه ناپاکی و ناپسندی و از حیض و خون رحم پاک باشند و از حیله گری و پنهان کاری و نیرنگ بازی و حسودی به دور باشند و شوهرستیز و درشت صدا و پلیدزبان و زشت گوی نباشند و هیچ عیب و هیچ خلق ناپسندی در آنها راه نیافته باشد. «وَهُمْ فِیهَا خَالِدُونَ» در آن بوستان ها و باغ های بهشتی جاودان سکنی گزینند. - - تفسیر منسوب به امام حسن عسکری (ع)، ص ۲۰۰، ح ۹۲. -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی العرض بالکسر کل موضع یعرق منه و رائحته رائحه طیبه کانت أو خبیثه و قال الفرک بالکسر و یفتح البغضه عامه أو خاصه ببغضه الزوجین.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید العرض هر جایی است که از آن تعریق صورت می گیرد وبوی آن خوش یا ناخوش است . وگوید الفرک با کسره وفتحه دشمنی زن وشوهر بطور عام یا خاص است.

**[ترجمه]

«۵۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ ثُوَیْرٍ (۳)عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ علیهما السلام قَالَ: إِذَا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّهِ فِی الْجَنَّهِ وَ دَخَلَ وَلِیُّ اللَّهِ إِلَی جِنَانِهِ وَ مَسَاكِنِهِ وَ اتَّكَأَ كُلُّ مُؤْمِنٍ مِنْهُمْ عَلَی أَرِیكَتِهِ حَفَّتْهُ

ص: ۱۴۰

۱- خراج و لاج: كثیر الخروج و الولوج. كثیر الظرف و الاحتیال.

۲- هكذا فی النسخ، و فی التفسیر المطبوع: و لا لازواجهن فركات و لا زحامات و لا متخابات اه.

۳- كزبیر هو ثویر بن أبی فاخته سعید بن علاقه أبو الجهم الكوفیّ التابعی مولی أم هانی بنت أبی طالب.

خُدَّامُهُ وَ تَهَدَّلَتْ عَلَيْهِ الثِّمَارُ (۱)وَ تَفَجَّرَتْ حَوْلَهُ الْعُيُونُ وَ جَرَتْ مِنْ تَحْتِهِ الْأَنْهَارُ وَ بُسِطَتْ لَهُ الزَّرَابِيُّ وَ صُفِّفَتْ لَهُ النَّمَارِقُ وَ أَتَتْهُ الْخُدَّامُ بِمَا شَاءَتْ شَهْوَتُهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَسْأَلَهُمْ ذَلِکَ قَالَ وَ يَخْرُجُ عَلَيْهِمُ الْحُورُ الْعِينُ مِنَ الْجِنَانِ فَيَمْكُثُونَ بِذَلِکَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ إِنَّ الْجَبَّارَ يُشْرِفُ عَلَيْهِمْ فَيَقُولُ لَهُمْ أَوْلِيَائِي وَ أَهْلَ طَاعَتِي وَ سُكَّانَ جَنَّتِي فِي جِوَارِي أَلَا هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِمَّا أَنْتُمْ فِيهِ فَيَقُولُونَ رَبَّنَا وَ أَيُّ شَيْءٍ خَيْرٌ مِمَّا نَحْنُ فِيهِ نَحْنُ فِيمَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُنَا وَ لَذَّتْ أَعْيُنُنَا مِنَ النِّعَمِ فِي جِوَارِ الْكَرِيمِ قَالَ فَيَعُودُ عَلَيْهِمْ بِالْقَوْلِ فَيَقُولُونَ رَبَّنَا نَعَمْ فَأْتِنَا بِخَيْرٍ مِمَّا نَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ لَهُمْ تَبَارَکَ وَ تَعَالَى رِضَايَ عَنْكُمْ وَ مَحَبَّتِي لَكُمْ خَيْرٌ وَ أَعْظَمُ مِمَّا أَنْتُمْ فِيهِ قَالَ فَيَقُولُونَ نَعَمْ يَا رَبَّنَا رِضَاکَ عَنَّا وَ مَحَبَّتُکَ لَنَا خَيْرٌ لَنَا وَ أَطْيَبُ لِأَنْفُسِنَا ثُمَّ قَرَأَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیهما السلام هَذِهِ الْآيَةَ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ مَساكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از ثُویر، از علی بن حسین علیه السلام روایت کرده است که فرمود: هر گاه اهل بهشت وارد بهشت می‌شوند و ولی خدا وارد جنّات و مساکن خویش می‌شود، هر مؤمنی به پشتی و اریکه خود تکیه می کند،

ص: ۱۴۰

خدمتکاران او، دور او را می گیرند و میوه ها بر سر او خم می شوند و چشمه ها دور او به جوشش در می آیند و رودها از زیر او به جریان می افتند و فرش‌ها برای او گسترده می شوند و از برابر او گذر می کنند و خدمتکاران هر چه را که به آن تمایل پیدا کند، برای او برآورده می سازند قبل از این که آنان بخواهند. - فرمود: - و حور العین (زنان بهشتی) از باغ‌ها برای او بیرون می آیند. پس تا مدتی که خدا می خواهد در آن حالت باقی می مانند، سپس خدای جبار و قدرتمند به آنان نگاه می کند و به آنان می گوید: ای اولیا و اهل طاعت من و ای ساکنان بهشت من در جوار من، آیا شما را به بهتر از آن چه در آن به سر می برید، با خبر کنم؟

می گویند پروردگار ما! چه چیزی بهتر از آن چه در آن به سر می بریم؟ ما در آن چه جان‌های ما خواهان آن هستند به سر می بریم و چشم‌هایمان از دیدن نعمت‌ها در جوار خدای کریم لذت می برد. - فرمود: - پس دوباره همان گفته را برای ایشان تکرار می‌کند. می گویند: بله ای پروردگار ما! بهتر از آن چه در آن به سر می بریم را برای ما بیاور. خدای تبارک و تعالی به آنان می گوید: رضایت من از شما و دوستی من نسبت به شما بهتر و بزرگتر است از آن چه در آن به سر می برید. - فرمود:- پس می گویند، بلی، ای پروردگار ما! رضایت شما از ما و محبت شما به ما برای ما بهتر و برای جان‌های ما پاکیزه تر است. سپس علی بن حسین علیه السلام این آیه را خواندند: «وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ مَساكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَ رِضْوانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» - . توبه / ۷۲ - { خداوند به مردان و زنان با ایمان باغهایی وعده داده است که از زیر [درختان] آن نهرها جاری است. در آن جاودانه خواهند بود، و [نیز] سراهایی پاکیزه در بهشتهای جاودان [به آنان وعده داده است] و خشنودی خدا بزرگتر است. این است همان کامیابی بزرگ.}

**[ترجمه]

م، تفسیر الإمام علیه السلام إِنَّ فِی الْجَنَّهِ طُیُوراً كَالْبَخَاتِی عَلَیْهَا مِنْ أَنْوَاعِ الْمَوَاشِی تَصِیرُ مَا بَیْنَ سَمَاءِ الْجَنَّهِ وَ أَرْضِهَا فَإِذَا تَمَنَّی مُؤْمِنٌ مُحِبٌّ لِلنَّبِیِّ وَ آلِهِ علیهم السلام الْأَكْلَ مِنْ شَیْ ءٍ مِنْهَا وَقَعَ ذَلِكَ بِعَیْنِهِ بَیْنَ یَدَیْهِ فَتَنَاثَرَ رِیشُهُ وَ انْشَوَی وَ انْطَبَخَ فَأَكَلَ مِنْ جَانِبٍ مِنْهُ قَدِیداً وَ مِنْ جَانِبٍ مِنْهُ مَشْوِیّاً بِلَا نَارٍ فَإِذَا قَضَی شَهْوَتَهُ وَ نَهْمَتَهُ (۲)قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ عَادَتْ كَمَا كَانَتْ فَطَارَتْ فِی الْهَوَاءِ وَ فَخَرَتْ عَلَی سَائِرِ طُیُورِ الْجَنَّهِ تَقُولُ مَنْ مِثْلِی وَ قَدْ أَكَلَ مِنِّی وَلِیُّ اللَّهِ عَنْ أَمْرِ اللَّهِ.

**[ترجمه]تفسیرإمام عسكری علیه السلام:در بهشت پرندگانی هستند مانند بخاتی (نوعی جانور).در بهشت از انواع جانوران هستند كه در زمین وهوا حركت می كنند.و وقتی مؤمنی كه دوستدار پیامبرصلی الله علیه وآله وآل او علیهم السلام است، بخواهد از آن بخورد، در مقابلش قرار می گیرد و پرهایش ریخته وبریان شده ومی پزد و مؤمن از بخشی از آن بصورت قدید واز بخشی دیگر بصورت بریان می خورد بدون آنكه آتشی باشد. و وقتی میلش برطرف شد می گوید:الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ در این زمان آن پرنده به شكل اول خود باز می گردد و در هوا پرواز می كند وبر سایر پرندگان فخر می فروشد و می گوید: مثل من كیست؟ولیّ خدا به امر خدا از من خورد.

**[ترجمه]

«۵۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی وَلَّادٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِنَا وَرِعاً سِلْماً كَثِیرَ الصَّلَاهِ قَدِ ابْتُلِیَ بِحُبِّ اللَّهْوِ وَ هُوَ یَسْمَعُ الْغِنَاءَ فَقَالَ أَ یَمْنَعُهُ ذَلِكَ مِنَ الصَّلَاهِ لِوَقْتِهَا أَوْ مِنْ صَوْمٍ أَوْ مِنْ عِیَادَهِ مَرِیضٍ أَوْ حُضُورِ جِنَازَهٍ أَوْ زِیَارَهِ أَخٍ قَالَ قُلْتُ لَا لَیْسَ یَمْنَعُهُ ذَلِكَ مِنْ شَیْ ءٍ مِنَ الْخَیْرِ وَ الْبِرِّ قَالَ فَقَالَ هَذَا مِنْ خُطُوَاتِ الشَّیْطَانِ مَغْفُورٌ لَهُ ذَلِكَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ إِنَ

۱- أی استرخت علیه الثمار.

۲- النهمه: الشهوه.

طَائِفَةً مِنَ الْمَلَائِكَهِ عَابُوا وُلْدَ آدَمَ فِی اللَّذَّاتِ وَ الشَّهَوَاتِ أَعْنِی الْحَلَالَ لَیْسَ الْحَرَامَ قَالَ فَأَنِفَ اللَّهُ لِلْمُؤْمِنِینَ مِنْ وُلْدِ آدَمَ مِنْ تَعْیِیرِ الْمَلَائِکَهِ لَهُمْ قَالَ فَأَلْقَی اللَّهُ فِی هِمَّهِ أُولَئِکَ الْمَلَائِکَهِ اللَّذَّاتِ وَ الشَّهَوَاتِ کَیْ لَا یَعِیبُوا الْمُؤْمِنِینَ قَالَ فَلَمَّا أَحَسُّوا ذَلِکَ مِنْ هِمَّتِهِمْ عَجُّوا إِلَی اللَّهِ مِنْ ذَلِکَ فَقَالُوا رَبَّنَا عَفْوَکَ عَفْوَکَ رُدَّنَا إِلَی مَا خُلِقْنَا لَهُ وَ أَجْبَرْتَنَا عَلَیْهِ فَإِنَّا نَخَافُ أَنْ نَصِیرَ فِی أَمْرٍ مَرِیجٍ (۱)قَالَ فَنَزَعَ اللَّهُ ذَلِکَ مِنْ هِمَمِهِمْ قَالَ فَإِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ وَ صَارَ أَهْلُ الْجَنَّهِ فِی الْجَنَّهِ اسْتَأْذَنَ أُولَئِکَ الْمَلَائِکَهُ عَلَی أَهْلِ الْجَنَّهِ فَیُؤْذَنُ لَهُمْ فَیَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ فَیُسَلِّمُونَ عَلَیْهِمْ وَ یَقُولُونَ لَهُمْ سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ فِی الدُّنْیَا عَنِ اللَّذَّاتِ وَ الشَّهَوَاتِ الْحَلَالِ.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: ابو وَلّاد، نقل کرده است که خدمت امام صادق علیه السلام عرض کردم: فدایت گردم! یکی از شیعیان که پارسا و مؤمن و بسیار نمازخوان است، دوستدار لهو و لعب گشته و به غنا گوش می سپارد. امام پرسید: آیا این کار او، وی را از اقامه نماز به هنگام و یا روزه داری و ملاقات بیمار و تشییع جنازه و دیدار با دوستان باز نمی دارد؟ گفت: عرض کردم: خیر، این موضوع مانع از این نمی شود که او در انجام امور خیر و نیک کوتاهی کند. راوی گفت: حضرت فرمود: این از گام های شیطان است. ان شاء الله این کار او بخشوده است. سپس فرمود:

ص: ۱۴۱

دسته ای از فرشتگان، فرزندان آدم را به خاطر مشغول گشتن آنان به انواع لذت ها و امیال و شهوات نکوهیدند. مقصودم لذت های حلال است نه حرام. – فرمود:- پروردگار متعال، ایراد گرفتن فرشتگان از فرزندان با ایمان آدم را برنتابید، بنابراین در وجود آن فرشتگان، لذت ها و شهوت ها را قرار داد تا دیگر، بندگان مؤمن را ملامت نکنند.- حضرت فرمود:- چون این امیال و لذت ها در دل و جان آنها استوار شد. به درگاه خداوند تضرع کرده و شکایت آوردند و گفتند: پروردگارا! از ما درگذر، از ما درگذر و ما را به همان فطرت و سرشتی که ما را بر آن آفریده بودی، بازگردان. همه ترس ما از آن است که در وادی حیرت و شبهه بیفتیم. پروردگار آن حالت را از دل و جان ایشان برداشت. امام علیه السلام فرمود: وقتی روز قیامت فرا می رسد و بهشتیان وارد بهشت می شوند، همین فرشته ها اجازه ورود بر بهشتیان را می خواهند و خداوند به آنان اجازه ورود به بهشت را می دهند. آنان بر بهشتیان وارد می شوند و بر آنان سلام می دهند و می گویند: «سَلَامٌ عَلَیْکُم بِمَا صَبَرْتُمْ» در دنیا در مقابل لذت ها و شهوت های حلال. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲۶، ح ۴۳. -

**[ترجمه]

«۶۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْهَیْثَمِ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ عَلَی الْفَقْرِ فِی الدُّنْیَا فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ قَالَ یَعْنِی الشُّهَدَاءَ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السلام فرمود که منظور از: «سَلَامٌ عَلَیْکُم بِمَا صَبَرْتُمْ» شکیبایی آنان بر فقر و تنگدستی در دنیا است «فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ»- فرمود:- منظور، شهیدان هستند. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲۷، ح ۴۴. -

**[ترجمه]

«۶۱»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: بَیْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَالِسٌ ذَاتَ یَوْمٍ إِذْ دَخَلَتْ أُمُّ أَیْمَنَ فِی مِلْحَفَتِهَا شَیْ ءٌ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أُمَّ أَیْمَنَ أَیُّ شَیْ ءٍ فِی مِلْحَفَتِکِ فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ فُلَانَهُ بِنْتُ فُلَانَهَ أَمْلَکُوهَا (۲)فَنَثَرُوا عَلَیْهَا فَأَخَذْتُ مِنْ نُثَارِهَا شَیْئاً ثُمَّ إِنَّ أُمَّ أَیْمَنَ بَکَتْ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا یُبْکِیکِ فَقَالَتْ فَاطِمَهُ زَوَّجْتَهَا فَلَمْ تَنْثُرْ عَلَیْهَا شَیْئاً فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا تَبْکِینَ فَوَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ بَشِیراً وَ نَذِیراً لَقَدْ شَهِدَ إِمْلَاکَ فَاطِمَهَ جَبْرَئِیلُ وَ مِیکَائِیلُ وَ إِسْرَافِیلُ فِی أُلُوفٍ مِنْ مَلَائِکَهٍ وَ لَقَدْ أَمَرَ اللَّهُ طُوبَی فَنَثَرَتْ عَلَیْهِمْ مِنْ حُلَلِهَا وَ سُنْدُسِهَا وَ إِسْتَبْرَقِهَا وَ دُرِّهَا وَ زُمُرُّدِهَا وَ یَاقُوتِهَا وَ عِطْرِهَا فَأَخَذُوا مِنْهُ حَتَّی مَا دَرَوْا مَا یَصْنَعُونَ بِهِ وَ لَقَدْ نَحَلَ اللَّهُ طُوبَی فِی مَهْرِ فَاطِمَهَ فَهِیَ فِی دَارِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: امام باقر علیه السلام، از پدرش، از پدرانش علیهم السلام نقل می کند که فرمود: روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله نشسته بود که اُمّ اَیمن نزد ایشان آمد و در لباس زبرین او چیزی بود. رسول خدا صلی الله علیه و آله از او پرسید: ای ام ایمن! در بالاپوشت چه داری؟ عرض کرد: ای رسول خدا! فلانی، دختر فلان خانم را به عقد کسی درآوردند و بر سرش چیزی نثار کردند و من از آن مقداری برداشتم. بعد امّ ایمن گریه کرد و رسول خدا صلی الله علیه و آله به او فرمود: چرا گریه می کنی؟ عرض کرد: فاطمه سلام الله علیها را به خانه بخت فرستادی و بر سر او چیزی نثار نکردی!

رسول خدا صلی الله علیه و آله به او فرمود: گریه مکن، به آن خداوندی که مرا به حق، بشارت دهنده و بیم دهنده مبعوث گردانیده است، در عقد فاطمه سلام الله علیها جبرئیل و میکائیل و اسرافیل همراه با هزاران فرشته حضور یافتند و خداوند به درخت طوبی فرمان داد تا بر سر آنان از زیورآلات بهشت، ابریشم و سندس و استبرق و مروارید و زمرّد و یاقوت و عطر بهشتی نثار کردند و خداوند درخت طوبی را کابین و مهریه فاطمه سلام الله علیها قرار داد و این درخت- در بهشت- در خانه علی بن ابی طالب علیه السلام قرار داد. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲۷، ح ۴۶. -

**[ترجمه]

«۶۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُکْثِرُ تَقْبِیلَ فَاطِمَهَ قَالَ فَعَاتَبَتْهُ عَلَی ذَلِکَ عَائِشَهُ فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّکَ لَتُکْثِرُ تَقْبِیلَ فَاطِمَهَ فَقَالَ لَهَا

۱- أمر مریج: ملتبس مختبط.

۲- أی زوجوها.

وَيْلَكِ لَمَّا أَنْ عُرِجَ بِی إِلَی السَّمَاءِ مَرَّ بِی جَبْرَئِیلُ عَلَی شَجَرَهِ طُوبَی فَنَاوَلَنِی مِنْ ثَمَرِهَا فَأَكَلْتُهَا فَحَوَّلَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَی ظَهْرِی فَلَمَّا أَنْ هَبَطْتُ إِلَی الْأَرْضِ وَاقَعْتُ بِخَدِیجَهَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَهَ علیها السلام فَمَا قَبَّلْتُ فَاطِمَهَ إِلَّا وَجَدْتُ رَائِحَهَ شَجَرَهِ طُوبَی مِنْهَا.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابان بن تَغلِب گفته است: پیامبر صلی الله علیه و آله، فاطمه سلام الله علیها را بسیار می بوسید. عایشه ایشان را به این خاطر سرزنش کرد و عرض کرد: ای رسول خدا! تو فاطمه را زیاد می بوسی؟ پیامبر صلی الله علیه و آله به او فرمود:

ص: ۱۴۲

وای بر تو باد! زمانی که من به معراج رفتم، جبرئیل مرا به کنار درخت طوبی برد و به من از میوه آن درخت داد و من از آن خوردم. آن میوه در پشت من به آب تبدیل شد و هنگامی که به زمین بازگشتم، با خدیجه همبستر شدم و او فاطمه را باردار شد. من هر وقت فاطمه را می بوسم، رایحه درخت طوبی از او به مشامم می رسد. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲۸، ح ۴۷. -

**[ترجمه]

«۶۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: طُوبَی شَجَرَهٌ یَخْرُجُ مِنْ جَنَّهِ عَدْنٍ غَرَسَهَا رَبُّهَا بِیَدِهِ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام باقر علیه السلام فرمودند: طوبی، درختی است که از بهشت عدن بیرون می آید و پروردگار متعال با دست خود آن را کاشته است. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲۸، ح ۴۸. -

**[ترجمه]

«۶۴»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی قُتَیْبَهَ تَمِیمِ بْنِ ثَابِتٍ عَنِ ابْنِ سِیرِینَ فِی قَوْلِهِ طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ قَالَ طُوبَی شَجَرَهٌ فِی الْجَنَّهِ أَصْلُهَا فِی حُجْرَهِ عَلِیٍّ لَیْسَ فِی الْجَنَّهِ حُجْرَهٌ إِلَّا فِیهَا غُصْنٌ مِنْ أَغْصَانِهَا.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابو قتیبه تمیم بن ثابت، از ابن سیرین نقل کرده است که حضرت در توضیح آیه: «طُوبَی لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ» فرمود: طوبی، درختی است در بهشت که اصل آن در خانه علی علیه السلام است و در تمامی منازل بهشت شاخه ای از شاخه های این درخت وجود دارد. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲۸، ح ۴۹؛ مناقب ابن مغازلی، ص ۲۳۴، ح ۳۱۵؛ الدُّرّ المنثور، ج ۴، ح ۶۴۴. -

**[ترجمه]

«۶۵»

جا، المجالس للمفيد ابْنُ قُولَوَيْهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَنَاحٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْجَنَّةُ مُحَرَّمَةٌ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حَتَّى أَدْخُلَهَا وَ مُحَرَّمَةٌ عَلَى الْأُمَمِ كُلِّهَا حَتَّى يَدْخُلَهَا شِيعَتُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ.

**[ترجمه]مجالس مفيد: امام باقر از طريق پدران بزرگوارش عليهم السّلام از رسول خدا صلى الله عليه و آله روايت كرد كه آن حضرت فرمود: بهشت بر همه انبياء حرام است تا نخست من داخل شوم، و نيز بر تمامى امّتها حرام است تا اينكه نخست شيعيان ما اهل بيت داخل شوند.

**[ترجمه]

«۶۶»

كش، رجال الكشى ابْنُ قُتَيْبَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي بَكْرٍ قَالَ: قَالَ النَّظَّامُ لِهِشَامِ بْنِ الْحَكَمِ إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ لَا يَبْقَوْنَ فِي الْجَنَّةِ بَقَاءَ الْأَبَدِ فَيَكُونَ بَقَاؤُهُمْ كَبَقَاءِ اللَّهِ وَ مُحَالٌ أَنْ يَبْقَوْا كَذَلِكَ فَقَالَ هِشَامٌ إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَبْقَوْنَ بِمُبْقٍ لَهُمْ وَ اللَّهُ يَبْقَى بِلَا مُبْقٍ وَ لَيْسَ هُوَ كَذَلِكَ فَقَالَ مُحَالٌ أَنْ يَبْقَوُا الْأَبَدَ قَالَ قَالَ مَا يَصِيرُونَ قَالَ يُدْرِكُهُمُ الْخُمُودُ قَالَ فَبَلَغَكَ أَنَّ فِي الْجَنَّةِ مَا تَشْتَهِي الْأَنْفُسُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَإِنِ اشْتَهَوْا أَوْ سَأَلُوا رَبَّهُمْ بَقَاءَ الْأَبَدِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُلْهِمُهُمْ ذَلِكَ قَالَ فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ نَظَرَ إِلَى ثَمَرَةٍ عَلَى شَجَرَةٍ فَمَدَّ يَدَهُ لِيَأْخُذَهَا فَتَدَلَّتْ إِلَيْهِ الشَّجَرَةُ وَ الثِّمَارُ ثُمَّ حَانَتْ مِنْهُ لَفْتَةٌ فَنَظَرَ إِلَى ثَمَرَةٍ أُخْرَى أَحْسَنَ مِنْهَا فَمَدَّ يَدَهُ الْيُسْرَى لِيَأْخُذَهَا فَأَدْرَكَهُ الْخُمُودُ وَ يَدَاهُ مُتَعَلِّقَانِ بِشَجَرَتَيْنِ فَارْتَفَعَتِ الْأَشْجَارُ وَ بَقِيَ هُوَ مَصْلُوباً فَبَلَغَكَ أَنَّ فِي الْجَنَّةِ مَصْلُوبِينَ قَالَ هَذَا مُحَالٌ قَالَ فَالَّذِي أَتَيْتَ بِهِ أَمْحَلُ مِنْهُ أَنْ يَكُونَ قَوْمٌ قَدْ خُلِقُوا وَ عَاشُوا فَأُدْخِلُوا الْجِنَانَ تُمَوِّتُهُمْ فِيهَا يَا جَاهِلُ.

ص: ۱۴۳

**[ترجمه]رجال کشی: ابن قتیبه از یحیی بن ابی بکر، گفت: نظام به هشام بن حکم گفت: همانا اهل بهشت تا ابد در بهشت نمی مانند، زیرا در این صورت در جاودانگی مانند خداوند خواهند بود و این غیرممکن است. پس هشام گفت: همانا اهل بهشت در جاودانگی نیازمند کسی هستند که آنان را جاودان سازد، ولی خداوند بدون نیاز به کسی که او را پایدار بدارد جاودان است و چنین نیست که می گویی. گفت: غیر ممکن است که تا ابد زنده باشند. گفت: چه اشکالی دارد؟ گفت: دچار خاموشی و سکون می شوند. گفت: آیا می دانی در بهشت هر آن چه بخواهند وجود دارد؟ گفت: بله، گفت: پس اگر میل به جاودانگی داشته باشند یا آن را از خداوند درخواست کنند چه؟ گفت: خداوند آن را به ایشان الهام نمی کند. گفت: پس اگر کسی از اهل بهشت به میوه ای از میوه های یک درخت چشم بیندازد و سپس دستش را برای چیدن آن دراز نماید و در این حال درخت با میوه هایش به سوی او خم شوند، سپس به درختی بهتر از آن توجه کرده و به میوه آن بنگرد و دست چپش را برای برداشتن آن دراز نماید، در این حال سکون و بیهوشی او را دریابد در حالی که دست هایش به دو درخت آویخته است، پس درخت ها به جای خود بالا روند و او در حالت به صلیب کشیده شده باقی بماند. در این صورت باید می دانستی که در بهشت گروهی به صلیب کشیده شده اند. گفت: این غیر ممکن است. او گفت: آن چه تو می گویی غیر ممکن تر است که مردمی وجود داشته باشند که آفریده شده اند و زندگی کرده اند و وارد بهشت شده اند و تو ای نادان آن ها را مرده پنداری.

ص: ۱۴۳

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری خمد المریض أغمی علیه أو مات و اللفته الالتفات قوله تموتهم أی تنسب إلیهم الموت و فی بعض النسخ بصیغه الغیبه فالفاعل هو الرب تعالی.

**[ترجمه]جوهری گفته است: «خمد المریض» یعنی بیهوش شد یا از دنیا رفت. و «اللفته» یعنی توجه نمودن. این سخن که: «تموتهم» به این معناست که مرگ را به آنان نسبت می دهی. و در بعضی نسخه ها در صیغه غایب آمده است، بنابراین فاعل پروردگار متعال است.

**[ترجمه]

«۶۷»

یل، الفضائل لابن شاذان فض، کتاب الروضه بِالْإِسْنَادِ یَرْفَعُهُ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ قَالَ لِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام قَدْ أَمَرْتُ الْجَنَّهَ وَ النَّارَ أَنْ تُعْرَضَ عَلَیْکَ قَالَ فَرَأَیْتُ الْجَنَّهَ وَ مَا فِیهَا مِنَ النَّعِیمِ وَ رَأَیْتُ النَّارَ وَ مَا فِیهَا مِنَ الْعَذَابِ وَ الْجَنَّهُ فِیهَا ثَمَانِیَهُ أَبْوَابٍ عَلَی کُلِّ بَابٍ مِنْهَا أَرْبَعُ کَلِمَاتٍ کُلُّ کَلِمَهٍ خَیْرٌ مِنَ الدُّنْیَا وَ مَا فِیهَا لِمَنْ یَعْلَمُ وَ یَعْمَلُ بِهَا وَ لِلنَّارِ سَبْعَهُ أَبْوَابٍ عَلَی کُلِّ بَابٍ مِنْهَا ثَلَاثُ کَلِمَاتٍ کُلُّ کَلِمَهٍ خَیْرٌ مِنَ الدُّنْیَا وَ مَا فِیهَا لِمَنْ یَعْلَمُ وَ یَعْمَلُ بِهَا فَقَالَ

لِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام اقْرَأْ یَا مُحَمَّدُ مَا عَلَی الْأَبْوَابِ فَقَرَأْتُ ذَلِکَ أَمَّا أَبْوَابُ الْجَنَّهِ فَعَلَی أَوَّلِ بَابٍ مِنْهَا مَکْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ لِکُلِّ شَیْ ءٍ حِیلَهٌ وَ حِیلَهُ الْعَیْشِ أَرْبَعُ خِصَالٍ الْقَنَاعَهُ وَ بَذْلُ الْحَقِّ وَ تَرْکُ الْحِقْدِ وَ مُجَالَسَهُ أَهْلِ الْخَیْرِ وَ عَلَی الْبَابِ الثَّانِی مَکْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ لِکُلِّ شَیْ ءٍ حِیلَهٌ وَ حِیلَهُ السُّرُورِ فِی الْآخِرَهِ أَرْبَعُ خِصَالٍ مَسْحُ رُءُوسِ الْیَتَامَی وَ التَّعَطُّفُ عَلَی الْأَرَامِلِ وَ السَّعْیُ فِی حَوَائِجِ الْمُؤْمِنِینَ وَ التَّفَقُّدُ لِلْفُقَرَاءِ وَ الْمَسَاکِینِ وَ عَلَی الْبَابِ الثَّالِثِ مَکْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ لِکُلِّ شَیْ ءٍ حِیلَهٌ وَ حِیلَهُ الصِّحَّهِ فِی الدُّنْیَا أَرْبَعُ خِصَالٍ قِلَّهُ الْکَلَامِ وَ قِلَّهُ الْمَنَامِ وَ قِلَّهُ الْمَشْیِ وَ قِلَّهُ الطَّعَامِ وَ عَلَی الْبَابِ الرَّابِعِ مَکْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ مَنْ کَانَ یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ فَلْیُکْرِمْ ضَیْفَهُ مَنْ کَانَ یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ فَلْیُکْرِمْ جَارَهُ مَنْ کَانَ یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ فَلْیُکْرِمْ وَالِدَیْهِ مَنْ کَانَ یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ فَلْیَقُلْ خَیْراً أَوْ یَسْکُتُ وَ عَلَی الْبَابِ الْخَامِسِ مَکْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا یُظْلَمَ فَلَا یَظْلِمْ وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا یُشْتَمَ فَلَا یَشْتِمْ وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا یُذَلَّ فَلَا یُذِلَّ وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ یَسْتَمْسِکَ بِالْعُرْوَهِ الْوُثْقَی فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ فَلْیَقُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ وَ عَلَی الْبَابِ السَّادِسِ مَکْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ مَنْ أَرَادَ أَنْ یَکُونَ قَبْرُهُ وَسِیعاً فَسِیحاً

فَلْیَبْنِ الْمَسَاجِدَ وَ مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا تَأْكُلَهُ الدِّیدَانُ تَحْتَ الْأَرْضِ فَلْیَسْكُنِ الْمَسَاجِدَ (۱)وَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ یَكُونَ طَرِیّاً مُطِرّاً لَا یَبْلَی فَلْیَكْنُسِ الْمَسَاجِدَ (۲)وَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ یَرَی مَوْضِعَهُ فِی الْجَنَّهِ فَلْیَكْسُ الْمَسَاجِدَ بِالْبُسُطِ (۳)وَ عَلَی الْبَابِ السَّابِعِ مَكْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ بَیَاضُ الْقَلْبِ فِی أَرْبَعِ خِصَالٍ عِیَادَهِ الْمَرِیضِ وَ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَ شِرَاءِ الْأَكْفَانِ وَ رَدِّ الْقَرْضِ وَ عَلَی الْبَابِ الثَّامِنِ مَكْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ- مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ مَنْ أَرَادَ الدُّخُولَ مِنْ هَذِهِ الْأَبْوَابِ فَلْیَتَمَسَّكْ بِأَرْبَعِ خِصَالٍ (۴)السَّخَاءِ وَ حُسْنِ الْخُلُقِ وَ الصَّدَقَهِ وَ الْكَفِّ عَنْ أَذَی عِبَادِ اللَّهِ تَعَالَی وَ رَأَیْتُ عَلَی أَبْوَابِ النَّارِ مَكْتُوباً عَلَی الْبَابِ الْأَوَّلِ ثَلَاثَ كَلِمَاتٍ مَنْ رَجَا اللَّهَ سَعِدَ وَ مَنْ خَافَ اللَّهَ أَمِنَ وَ الْهَالِكُ الْمَغْرُورُ مَنْ رَجَا غَیْرَ اللَّهِ وَ خَافَ سِوَاهُ وَ عَلَی الْبَابِ الثَّانِی مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا یَكُونَ عُرْیَاناً یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَلْیَكْسُ الْجُلُودَ الْعَارِیَهَ فِی الدُّنْیَا مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا یَكُونَ عَطْشَاناً یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَلْیَسْقِ الْعِطَاشَ فِی الدُّنْیَا مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا یَكُونَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ جَائِعاً فَلْیُطْعِمِ الْبُطُونَ الْجَائِعَهَ فِی الدُّنْیَا وَ عَلَی الْبَابِ الثَّالِثِ مَكْتُوبٌ لَعَنَ اللَّهُ الْكَاذِبِینَ لَعَنَ اللَّهُ الْبَاخِلِینَ لَعَنَ اللَّهُ الظَّالِمِینَ وَ عَلَی الْبَابِ الرَّابِعِ مَكْتُوبٌ ثَلَاثُ كَلِمَاتٍ أَذَلَّ اللَّهُ مَنْ أَهَانَ الْإِسْلَامَ أَذَلَّ اللَّهُ مَنْ أَهَانَ أَهْلَ الْبَیْتِ أَذَلَّ اللَّهُ مَنْ أَعَانَ الظَّالِمِینَ عَلَی ظُلْمِهِمْ لِلْمَخْلُوقِینَ وَ عَلَی الْبَابِ الْخَامِسِ مَكْتُوبٌ ثَلَاثُ كَلِمَاتٍ لَا تَتَّبِعُوا الْهَوَی فَالْهَوَی (۵)یُخَالِفُ الْإِیمَانَ وَ لَا تُكْثِرْ مَنْطِقَكَ فِیمَا لَا یَعْنِیكَ فَتَسْقُطَ مِنْ رَحْمَهِ اللَّهِ وَ لَا تَكُنْ عَوْناً لِلظَّالِمِینَ وَ عَلَی الْبَابِ السَّادِسِ مَكْتُوبٌ أَنَا حَرَامٌ عَلَی الْمُجْتَهِدِینَ أَنَا حَرَامٌ عَلَی الْمُتَصَدِّقِینَ أَنَا حَرَامٌ عَلَی الصَّائِمِینَ وَ عَلَی الْبَابِ السَّابِعِ مَكْتُوبٌ ثَلَاثُ كَلِمَاتٍ حَاسِبُوا نُفُوسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا وَ وَبِّخُوا نُفُوسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُوَبَّخُوا (۶)

۱- فی نسخه: فلیكنس المساجد.

۲- فی نسخه: فلیسكن المساجد.

۳- جمع البساط: ضرب من الطنافس.

۴- فی نسخه: فلیستمسک باربع خصال.

۵- فی نسخه: فان الهوی.

۶- وبخه: لامه و هدده و عیره.

وَ ادْعُوا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَبْلَ أَنْ تَرِدُوا عَلَيْهِ وَ لَا تَقْدِرُوا عَلَى ذَلِكَ.

**[ترجمه]فضائل ابن شاذان، کتاب الروضه: با اسنادی که به عبدالله بن مسعود رسیده است، گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: هنگامی که مرا به آسمان ها بالا بردند، جبرئیل به من گفت: همانا من به بهشت و دوزخ فرمان دادم تا خود را برای تو نمایان سازند. فرمود: پس بهشت را همراه با نعمت هایی که در آن بود دیدم و دوزخ را نیز همراه با آتش و عذابی که در آن بود مشاهده کردم. پس بهشت هشت در داشت، بر روی هر در چهار سخن نوشته شده بود، که هر یک از آن سخنان از همه دنیا و آن چه در آن است بهتر بود، برای کسانی که از آن آگاه باشند و به آن ها عمل کنند. و دوزخ آتشین نیز هفت در داشت که بالای هر در سه سخن نوشته شده بود، و هر یک از آن سخنان برای کسانی که از آن آگاه بوده و به آن عمل کنند، از همه دنیا و آن چه در آن قرار دارد سودمندتر است. پس جبرئیل به من گفت: ای محمد، آن چه را روی درها نوشته شده است بخوان. پس آن ها را خواندم. اما درهای بهشت، روی اولین در نوشته شده بود: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. هر چیزی روشی دارد و روش زندگی چهار چیز است: قناعت و عمل به حق و دوری از کینه و هم نشینی با نیکان. و بر در دوم نوشته شده بود: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. هر چیزی چاره ای دارد و چاره شادمانی در آخرت چهار ویژگی است: دست کشیدن بر سر یتیمان، مهربانی با بیوه زنان، کوشش در برآوردن نیازهای مؤمنان و دلجویی از نیازمندان. و بر در سوم نوشته شده بود: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. هر چیز چاره ای دارد و چاره سلامتی در دنیا چهار ویژگی است: گفتار اندک و خواب اندک و راه رفتن اندک و خوراک اندک. و بر در چهارم نوشته شده بود: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد باید مهمان خویش را گرامی دارد، هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد باید پدر و مادر خویش را گرامی دارد، هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد باید سخن نیکو بگوید یا این که ساکت باشد. و بر پنجمین در نوشته شده بود: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. هر کس می خواهد به او ظلم نشود نباید ظلم کند، و هر کس می خواهد او را شماتت نکنند نباید دیگران را شماتت کند، و هرکس می خواهد خوار نگردد نباید دیگران را خوار سازد، و هر کس می خواهد در دنیا و آخرت به ریسمان محکم چنگ زند باید بگوید: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. و بر در ششم نوشته شده بود: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. هر کس می خواهد قبرش فراخ و گسترده باشد

ص: ۱۴۴

باید مسجد بسازد و هرکس می خواهد زیر زمین کرم ها او را نخورند باید در مساجد ساکن شود - . در نسخه ای چنین است: فلیکنس المساجد. - ،

و هرکس می خواهد شاداب و سرزنده باشد و هرگز فرتوت نشود باید مساجد را بروبد - . در نسخه ای چنین است: فلیسکن المساجد. -

و هر کس می خواهد جایگاه خود را در بهشت ببیند باید مسجدها را با فرش بپوشاند - . جمع بساط: نوعی از گستردنی. - .

و بر در هفتم نوشته شده بود: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. روشنایی دل در چهار ویژگی است، عیادت بیمار و تشییع جنازه ها و خرید کفن و پرداخت بدهی. و بر در هشتم نوشته شده بود: معبودی جز الله نیست و محمد فرستاده خدا و علی ولی خداست. هر کس می خواهد از این درها وارد شود باید به چهار چیز چنگ زند - . در نسخه ای چنین است: فلیستمسک باربع خصال. - ،

سخاوت و خوش خلقی و صدقه و خودداری از آزردن بندگان خدا. و دیدم بر اولین در از درهای جهنم سه سخن نوشته شده بود: هر کس به خداوند امید ببندد سعادتمند شود، و هر کس از خداوند بیم داشته باشد در امان است، و هر کس به کسی جز خدا امید ببندد و از غیر او بترسد فریب خورده و تباه گردد. و بر در دوم نوشته بود: هر کس می خواهد در روز قیامت برهنه نباشد باید در دنیا بدن های برهنه را بپوشاند و هرکس می خواهد در قیامت تشنه نباشد باید در دنیا تشنه ها را سیراب کند، و هر کس می خواهد در قیامت گرسنه نباشد باید در دنیا شکم های گرسنه را سیر نماید. و بر در سوم نوشته بود: خداوند دروغ گویان را لعنت کند، خداوند بخیلان را لعنت کند، خداوند ستمکاران را لعنت کند. و بر در چهارم سه سخن نوشته شده بود: خداوند کسی را که اسلام را خوار داشته خوار کند، خداوند کسانی را که به اهل بیت علیهم السلام اهانت روا داشته خوار سازد، خداوند کسانی را که ستمکاران را در ستم به بندگان یاری کرده اند لعنت کند. و بر در پنجم سه سخن نوشته شده بود: از امیال درونی پیروی نکن، چرا که این هوس ها - . در نسخه ای چنین است: فان الهوی. -

مخالف ایمان هستند، و در آن چه برایت سودی ندارد زیاده گویی نکن که دراین صورت رحمت خدا از تو دور می شود. و یاری دهنده ستمکاران نباش. و بر در ششم نوشته شده بود: من برای تلاش گران حرام هستم، من برای صدقه دهنده ها حرام هستم، من برای روزه داران حرام هستم. و بر در هفتم سه گفتار نوشته شده بود: خویشتن را محاسبه کنید، پیش از آن که شما را مورد حسابرسی قرار دهند، و خویشتن را سرزنش نمایید

پیش از این که شما را مورد سرزنش قرار دهند - . وبخه: او را سرزنش کرد و تهدید و سرزنشش نمود. - ،

ص: ۱۴۵

و خدا را بخوانید پیش از آن که بر او وارد شوید و دیگر قادر به خواندن او نباشید.

**[ترجمه]

«۶۸»

کش، رجال الکشی عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ مَرْوَكِ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْقُمِّيِّ قَالَ: تَوَجَّهْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام فَاسْتَقْبَلَنِي يُونُسُ مَوْلَى آلِ يَقْطِينٍ فَقَالَ لِي أَيْنَ تَذْهَبُ قُلْتُ أُرِيدُ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ فَقَالَ اسْأَلْهُ عَنْ هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ قُلْ لَهُ خُلِقَتِ الْجَنَّةُ بَعْدُ فَإِنِّي أَزْعُمُ أَنَّهَا لَمْ تُخْلَقْ قَالَ فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ فَجَلَسْتُ عِنْدَهُ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ يُونُسَ مَوْلَى آلِ يَقْطِينٍ (۱)أَوْدَعَنِي إِلَيْكَ رِسَالَةً قَالَ وَ مَا هِيَ قَالَ قُلْتُ قَالَ أَخْبِرْنِي عَنِ الْجَنَّةِ خُلِقَتْ بَعْدُ فَإِنِّي أَزْعُمُ أَنَّهَا لَمْ تُخْلَقْ قَالَ كَذَبَ فَأَيْنَ جَنَّةُ آدَمَ (۲)

**[ترجمه]رجال کشی: محمد بن عیسی قمی گفت: به سوی ابوالحسن رضا علیه السلام روانه شدم، در این هنگام یونس غلام آل یقطین به بدرقه من آمد و پرسید: به کجا می روی؟ گفتم می خواهم نزد ابوالحسن علیه السلام بروم، گفت: این سؤال را از ایشان بپرس: آیا بهشت آفریده شده است؟ چرا که من گمان می کنم بهشت هنوز آفریده نشده است. گفت: پس بر ابوالحسن علیه السلام وارد شدم و نزد ایشان نشستم، سپس به ایشان عرض کردم: یونس غلام آل یقطین - . در نسخه ای چنین است: مولی ابن یقطین. - از من خواسته پیغامی را به شما برسانم. فرمود: آن چیست؟ گفتم: او به من گفت: آیا بهشت اکنون آفریده شده است؟ چرا که من گمان می کنم بهشت هنوز آفریده نشده است. فرمود: دروغ گفته، پس بهشت آدم در کجا بوده است - . همانا یاران شیعه ما در کتاب های سرگذشت، بزرگی جایگاه یونس بن عبد الرحمن و مورد اعتماد بودن او را بیان کرده اند، و این که او از بزرگان اصحاب گذشته است، و این که او نزد امامان علیهم السلام جایگاهی بزرگ داشته است، و امامان علیهم السلام شیعیان خود را در فتوا به او ارجاع می دادند. و او در احادیث صحیح و معتبر بسیار ستایش شده است. و در کتاب های خود آورده اند که نسبت هایی که به او و بزرگان شیعه هم چون زراره و هشام بن حکم و هشام بن سالم و مؤمن طاق و غیر آن ها داده می شود که موافق مذهب نیست، درست نیست و به آنان نسبت ندارد و آن ها مبرا هستند. و احادیثی که خلاف آن را گفته اند، را براساس آن چه در سرگذشت ها آورده اند معنا کرده اند. - .

**[ترجمه]

«۶۹»

کش، رجال الکشی عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ يَزِيدَ عَنْ مَرْوَكِ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ حَمَّادٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ علیه السلام إِنَّ يُونُسَ يَقُولُ إِنَّ الْجَنَّةَ وَ النَّارَ لَمْ يُخْلَقَا قَالَ فَقَالَ مَا لَهُ لَعَنَهُ اللَّهُ فَأَيْنَ جَنَّةُ آدَمَ.

**[ترجمه]رجال کشی: سنان بن انس گفت: به ابوالحسن علیه السلام عرض کردم: همانا یونس می گوید: بهشت و جهنم آفریده نشده اند. فرمود: خداوند او را لعنت کند، او را چه شده؟ پس بهشت آدم کجا بوده است؟

**[ترجمه]

«۷۰»

تم، فلاح السائل الصَّفَّارُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ أَسْبَاطٍ عَنْ رَجُلٍ عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَظَرَ رِضْوَانُ خَازِنُ الْجَنَّةِ إِلَى قَوْمٍ لَمْ يَمُرُّوا بِهِ فَيَقُولُ مَنْ أَنْتُمْ وَ مِنْ أَيْنَ دَخَلْتُمْ قَالَ يَقُولُونَ إِيَّاكَ عَنَّا فَإِنَّا قَوْمٌ عَبَدْنَا اللَّهَ سِرّاً فَأَدْخَلَنَا اللَّهُ سِرّاً.

**[ترجمه]فلاح السائل: اباعبدالله علیه السلام فرمود: هنگامی که قیامت برپا شود، رضوان که دربان بهشت است گروهی را می بیند که به آنان برخورد نکرده اند. پس می پرسد: شما که هستید و از کجا وارد شدید؟ آنان می گویند: ما را رها کن، چرا که ما کسانی هستیم که پنهانی خداوند را پرستیدیم و خدا نیز ما را پنهانی وارد بهشت نمود.

**[ترجمه]

«۷۱»

جع، جامع الأخبار سُئِلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَنْ أَنْهَارِ الْجَنَّهِ کَمْ عَرْضُ کُلِّ نَهَرٍ مِنْهَا فَقَالَ صلی الله علیه و آله عَرْضُ کُلِّ نَهَرٍ مَسِیرَهُ خَمْسِینَ مِائَهَ عَامٍ (۳)یَدُورُ تَحْتَ الْقُصُورِ وَ الْحُجُبِ تَتَغَنَّی أَمْوَاجُهُ وَ تُسَبِّحُ وَ تَطْرَبُ فِی الْجَنَّهِ کَمَا یَطْرَبُ النَّاسُ فِی الدُّنْیَا.

ص: ۱۴۶

۱- فی نسخه: مولی ابن یقطین.

۲- قد نص أصحابنا الإمامیّه فی کتب تراجمهم علی جلاله قدر یونس بن عبد الرحمن و وثاقته و أنه من أکابر قدماء الاصحاب و أن له منزله عظیمه عند الأئمّه علیهم السلام، و کانوا علیهم السلام یرجعون شیعتهم إلیه فی الفتیا، و قد مدح فی صحیح الاخبار و موثقها مدحا عظیما، و قد نصوا علی أن ما نسب إلیه و إلی امثاله من عظماء الإمامیّه کزراره و هشام بن الحکم و هشام بن سالم و مؤمن الطاق و غیرهم مما لا یوافق المذهب لم یثبت صحه انتسابه إلیهم و هم برآء منه، و ما ورد من الاخبار بخلاف ذلک محمول علی ما بینوه فی تراجمهم.

۳- فی المصدر: خمسمائه عام. م.

**[ترجمه]جامع الأخبار: از پیامبر صلی الله علیه وآله درباره ی رودهای بهشت و عرض هر یک از آنان پرسیدند. پس پیامبر صلی الله علیه وآله فرمودند: عرض هر رود به اندازه ی مسافتی است که در پانصد سال پیموده می شود - . در مصدر چنین است: خمسمائه عام. م. - ، از زیر کاخ ها و حجاب ها جریان دارد و موج های آن با ساز و نغمه تسبیح خدا را گویند و در بهشت شادی می آفرینند، همان گونه که مردم در دنیا شادمانی می کنند.

ص: ۱۴۶

**[ترجمه]

«۷۲»

وَ قَالَ علیه السلام أَكْثَرُ أَنْهَارِ الْجَنَّهِ الْكَوْثَرُ تَنْبُتُ الْكَوَاعِبُ الْأَتْرَابُ عَلَيْهِ يَزُورُهُ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ فَقَالَ علیه السلام (۱)خَطِيبُ أَهْلِ الْجَنَّهِ أَنَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ.

و قيل فی شرح الكواعب الأتراب ينبت الله من شطر الكوثر حوراء و يأخذها من يزور الكوثر من أولياء الله تعالى.

**[ترجمه]و امام علیه السلام فرمود: بیشترین رودهای بهشت کوثر هستند، دختران جوان از آن ها بیرون می آیند که در خوبی همچون یکدیگر هستند و دوستان خداوند در قیامت برای دیدن این رود می آیند. پس فرمود: - . در مصدر چنین است: و قال علیه السلام. - سخن گوی اهل بهشت من، محمد پیامبر خدا صلی الله علیه وآله هستم.

و در شرح «کواعب اتراب» گفته شده: خداوند از نیمه کوثر حوریانی می آفریند که دوستان خدا که برای دیدن کوثر می آیند آنان را می گیرند.

**[ترجمه]

«۷۳»

عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: لِلرَّجُلِ الْوَاحِدِ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ سَبْعُمِائَهِ ضِعْفِ مِثْلِ الدُّنْيَا وَ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ قُبَّهٍ وَ سَبْعُونَ أَلْفَ قَصْرٍ وَ سَبْعُونَ أَلْفَ حَجَلَهٍ وَ سَبْعُونَ أَلْفَ إِكْلِيلٍ وَ سَبْعُونَ أَلْفَ حُلَّهٍ وَ سَبْعُونَ أَلْفَ حَوْرَاءَ عَيْنَاءَ وَ سَبْعُونَ أَلْفَ وَصِيفٍ (۲)وَ سَبْعُونَ أَلْفَ ذُؤَابَهٍ وَ أَرْبَعُونَ إِكْلِيلًا وَ سَبْعُونَ أَلْفَ حُلَّهٍ.

**[ترجمه]از پیامبر خدا صلی الله علیه وآله، فرمود: هر یک از مردان اهل بهشت ثروتی هفتاد برابر همه دنیا دارد و نیز هفتاد هزار گنبد و هفتاد هزار کاخ و هفتاد هزار تخت آراسته و هفتاد هزار تاج جواهرنشان و هفتاد هزار لباس زرنشان و هفتاد هزار حورالعین و هفتاد هزار خدمت گزار - . در مصدر پس از آن چنین آمده است: و سبعون الف وصيفه، لكل وصيفه سبعون ألف ذؤابه اه. م. - و هفتاد هزار زلف و چهل تاج مرصع و هفتاد هزار لباس فاخر خواهد داشت.

**[ترجمه]

«۷۴»

وَ سُئِلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مَا بِنَاؤُهَا قَالَ لَبِنَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَةٌ مِنْ فِضَّةٍ وَ مِلَاطُهَا الْمِسْكُ الْأَذْفَرُ وَ تُرَابُهَا الزَّعْفَرَانُ وَ حصاؤها (حَصَاهَا) اللُّؤْلُؤُ وَ الْيَاقُوتُ مَنْ دَخَلَهَا يَتَنَعَّمُ لَا يَبْأَسُ أَبَداً وَ يُخَلَّدُ لَا يَمُوتُ أَبَداً لَا يَبْلَى ثِيَابُهُ وَ لَا شَبَابُهُ.

**[ترجمه]و از پیامبر صلی الله علیه وآله پرسیدند: خانه های بهشت از چه چیزی ساخته شده اند؟ فرمودند: آجری از آن طلا و آجری دیگر از نقره است و گل آن از مسک تیزبوی و خاک آن از زعفران و سنگریزه های آن از مروارید و یاقوت است. هر کس وارد آن شود به نعمت درآمده و هرگز تهیدست نخواهد شد و جاودانه گشته و هرگز نخواهد مرد و لباس و جوانی اش هرگز نابود نمی شوند.

**[ترجمه]

«۷۵»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ يَذْكُرُ فِيهِ مُعْجِزَاتِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ أَنَّ ابْنَ أُبَيٍّ سَمَّ طَعَاماً وَ دَعَا النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله وَ أَصْحَابَهُ لِيَقْتُلَهُمْ فَدَفَعَ اللَّهُ عَنْهُمْ غَائِلَةَ السَّمِّ وَ وَسَّعَ عَلَيْهِمُ الْبَيْتَ وَ بَارَكَ لَهُمْ فِي الطَّعَامِ فَقَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنِّي إِذَا تَذَكَّرْتُ ذَلِكَ الْبَيْتَ كَيْفَ وَسَّعَهُ اللَّهُ بَعْدَ ضِيقِهِ وَ فِي ذَلِكَ الطَّعَامِ بَعْدَ قِلَّتِهِ وَ فِي ذَلِكَ السَّمِّ كَيْفَ أَزَالَ اللَّهُ تَعَالَى غَائِلَتَهُ (۳)أَذْكُرُ مَا يَزِيدُ اللَّهُ تَعَالَى فِي مَنَازِلِ شِيعَتِنَا وَ خَيْرَاتِهِمْ فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ فِي الْفِرْدَوْسِ إِنَّ مِنْ شِيعَتِنَا لَمَنْ يَهَبُ اللَّهُ لَهُ فِي الْجِنَانِ مِنَ الدَّرَجَاتِ وَ الْمَنَازِلِ وَ الْخَيْرَاتِ مَا لَا يَكُونُ الدُّنْيَا وَ خَيْرَاتُهَا فِي جَنْبِهَا إِلَّا كَالرَّمْلِ فِي الْبَادِيَةِ الْفَضْفَاضَةِ فَمَا هُوَ إِلَّا أَنْ يَرَى أَخاً لَهُ مُؤْمِناً فَقِيراً فَيَتَوَاضَعُ لَهُ وَ يُكْرِمُهُ وَ يُعِينُهُ وَ يَمُونُهُ وَ يَصُونُهُ عَنْ بَذْلِ وَجْهِهِ لَهُ حَتَّى يَرَى الْمَلَائِكَةَ الْمُوَكَّلِينَ بِتِلْكَ الْمَنَازِلِ وَ الْقُصُورِ وَ قَدْ تَضَاعَفَتْ حَتَّى صَارَتْ فِي الزِّيَادَةِ كَمَا كَانَ هَذَا الزَّائِدُ فِي هَذَا الْبَيْتِ الصَّغِيرِ الَّذِي رَأَيْتُمُوهُ فِيمَا صَارَ إِلَيْهِ مِنْ كِبَرِهِ وَ عِظَمِهِ وَ سَعَتِهِ فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ يَا رَبَّنَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِالْخِدْمَةِ فِي هَذِهِ الْمَنَازِلِ فَأَمْدِدْنَا

۱- فی المصدر: و قال علیه السلام.

۲- فی المصدر بعد ذلک: و سبعون الف وصیفه، لکل وصیفه سبعون ألف ذؤابه اه. م.

۳- فی التفسیر المطبوع: و فی تکثیر ذلک الطعام بعد قلته، و فی ذلک السم کیف أزال اللّه غائلته عن محمّد و من دونه، و کیف وسعه و کثره أذکر اه.

بِمَلَائِكَةٍ يُعَاوِنُونَنَا فَيَقُولُ اللَّهُ مَا كُنْتُ لِأُحَمِّلَكُمْ مَا لَا تُطِيقُونَ فَكَمْ تُرِيدُونَ مَدَداً فَيَقُولُونَ أَلْفَ ضِعْفِنَا وَ فِيهِمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ مَنْ تَقُولُ الْمَلَائِكَةُ نَسْتَزِيدُ (۱)مَدَداً أَلْفَ أَلْفِ ضِعْفِنَا وَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ عَلَى قَدْرِ قُوَّةِ إِيمَانِ صَاحِبِهِمْ وَ زِيَادَةِ إِحْسَانِهِ إِلَى أَخِيهِ الْمُؤْمِنِ فَيُمْدِدُهُمُ اللَّهُ بِتِلْكَ الْأَمْلَاكِ وَ كُلَّمَا لَقِيَ هَذَا الْمُؤْمِنُ أَخَاهُ فَبَرَّهُ زَادَ اللَّهُ فِي مَمَالِكِهِ وَ فِي خَدَمِهِ فِي الْجَنَّةِ كَذَلِكَ.

أقول: تمامه فی أبواب معجزات نبینا صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام علیه السلام در حدیثی طولانی که معجزات پیامبر صلی الله علیه وآله را بیان داشته فرمودند: همانا ابن اُبی خوراکی را به زهر آلوده ساخت و پیامبر صلی الله علیه وآله و یاران ایشان را دعوت کرد تا آنان را به قتل برساند. پس خداوند این بدی را از ایشان برطرف ساخت و خانه را برایشان گسترده ساخت و غذا را برایشان زیاد نمود. گفت: پس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: من هرگاه به یاد آن خانه می افتم می بینم که چگونه خداوند آن را با وجود تنگی اش گسترده ساخت و آن غذا که باوجود اندک بودن آن را برکت داد و آن زهر که چگونه خداوند بدی آن را برطرف نمود - . در تفسیر چاپ شده چنین آمده است: و فی تکثیر ذلک الطعام بعد قلته، و فی ذلک السم کیف أزال اللّه غائلته عن محمّد و من دونه، و کیف وسعه و کثره أذکر اه. - به یاد فزونی دادن خداوند در جایگاه های شیعیان ما و نیکی های آنان در باغ های جاودان فردوس می افتم. همانا در میان شیعیان ما کسانی هستند که خداوند در بهشت به آنان درجات و جایگاه ها و نیکی هایی عطا می کند که دنیا و نیکی های آن در مقابل آن ها مانند دانه ای شن در بیابان وسیع است. و این ها تنها به خاطر این است که او برادر مؤمنی را در حال تنگدستی دیده و برای او فروتنی کرده و او را بزرگ داشته و یاری اش نموده و خرج او را بر عهده گرفته و مانع ریختن آبروی او شده است. در حالی که فرشتگان مأمور ببینند که جایگاه ها و کاخ ها چند برابر شدهه تا آن که بزرگی و وسعت آن به اندازه گستردگی این خانه کوچک که دیدید خواهد شد. پس فرشتگان خواهند گفت: پروردگارا، ما توانایی خدمت در این جایگاه ها را نداریم،

ص: ۱۴۷

فرشتگان دیگری قرار ده تا ما را یاری کنند. خداوند می گوید: من شما را وادار به انجام کاری نمی کنم که توانایی بر آن ندارید، چه تعداد کمک می خواهید؟ می گویند: هزار برابر ما. و برخی از مؤمنان می گویند: فرشتگان پاسخ می دهند: هزار هزار برابر خود و بیشتر از آن کمک می خواهیم - . در تفسیر چاپ شده چنین آمده است: و فیهم من المؤمنین من تقول أملاکه: نستزید اه. - ،

براساس نیروی ایمان صاحبان آن و نیکی های فراوان او به برادران مؤمن خود، پس خداوند فرشتگان را در آن کمک می کند و هرگاه این مؤمن برادر

خود را دیده و به او نیکی می کند، خداوند دارایی ها و خدمتکاران او را در بهشت افزون می کند.

می گویم: همه آن را در باب معجزات پیامبر صلی الله علیه وآله می باشد.

**[ترجمه]

«۷۶»

جع، جامع الأخبار قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّ فِی الْجَنَّهِ سُوقاً مَا فِيهَا شِرًى وَ لَا بَيْعٌ إِلَّا الصُّوَرُ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ مَنِ اشْتَهَی صُورَهً دَخَلَ فِيهَا وَ إِنَّ فِيهَا مَجْمَعَ حُورِ الْعِينِ يَرْفَعْنَ أَصْوَاتَهُنَّ بِصَوْتٍ لَمْ يَسْمَعِ الْخَلَائِقُ بِمِثْلِهِ نَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلَا نَبْأَسُ أَبَداً وَ نَحْنُ الطَّاعِمَاتُ فَلَا نَجُوعُ أَبَداً وَ نَحْنُ الْكَاسِيَاتُ فَلَا نَعْرَی أَبَداً وَ نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلَا نَمُوتُ أَبَداً وَ نَحْنُ الرَّاضِيَاتُ فَلَا نَسْخَطُ أَبَداً وَ نَحْنُ الْمُقِيمَاتُ فَلَا نَظْعَنُ أَبَداً فَطُوبَی لِمَنْ كُنَّا لَهُ وَ كَانَ لَنَا نَحْنُ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ أَزْوَاجُنَا أَقْوَامٌ كِرَامٌ.

**[ترجمه]جامع الأخبار: امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه وآله فرمودند: همانا در بهشت بازاری است که در آن خرید و فروشی نیست مگر تصاویری از مردان و زنان، هرکس میل به تصویری داشته باشد در آن چهره وارد شود. و در این بازار حوریان گرد هم آیند و با صدایی که هرگز مخلوقات مانند آن را نشنیده باشند آواز دهند که ما در نعمت هستیم که هرگز تنگدست نمی شویم، بی نیاز هستیم و هرگز گرسنه نخواهیم شد، پوشیدگانی هستیم که هرگز برهنه نخواهیم شد، جاودانانی هستیم که هرگز نمی میریم. رضایتمندانی هستیم که هرگز خشمگین نمی شویم، همواره در بهشت جای داریم و هرگز کوچ نخواهیم کرد. پس خوشا به حال آنان که ما برای ایشان باشیم و آنان برای ما باشند. ما زنان نیکو چهره ایم و همسران ما بزرگوارانند.

**[ترجمه]

«۷۷»

وَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله شِبْرٌ مِنَ الْجَنَّهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَ مَا فِيهَا.

**[ترجمه]و پیامبر صلی الله علیه وآله فرمود: یک وجب از خاک بهشت بهتر است از همه دنیا و آن چه در آن است.

**[ترجمه]

«۷۸»

وَ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَقُولُ إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ يَنْظُرُونَ إِلَی مَنَازِلِ شِيعَتِنَا كَمَا يَنْظُرُ الْإِنْسَانُ إِلَی الْكَوَاكِبِ.

**[ترجمه]و امیر مؤمنان علیه السلام می فرمود: همانا اهل بهشت به جایگاه های شیعیان ما نگاه می کنند همان گونه که آدمیان به ستارگان می نگرند.

**[ترجمه]

«۷۹»

وَ کَانَ یَقُولُ مَنْ أَحَبَّنَا فَکَانَ مَعَنَا وَ مَنْ قَاتَلَ مَعَنَا بِیَدِهِ فَهُوَ مَعَنَا فِی الدَّرَجِهِ وَ مَنْ أَحَبَّنَا بِقَلْبِهِ إِلَی آخِرِ الْحَدِیثِ.

**[ترجمه]و نیز می فرمود: هر کس ما را دوست بدارد با ما خواهد بود و هر کس با دست خود همراه ما جنگیده باشد درجه او با ما یکسان است. و هر کس با قلبش ما را دوست بدارد، تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۸۰»

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ فِی الْجَنَّهِ شَجَرَهً یُقَالُ لَهَا طُوبَی مَا فِی الْجَنَّهِ دَارٌ وَ لَا قَصْرٌ وَ لَا حُجَرٌ وَ لَا بَیْتٌ إِلَّا وَ فِیهِ غُصْنٌ مِنْ تِلْکَ الشَّجَرَهِ وَ إِنَّ أَصْلَهَا فِی دَارِی ثُمَّ أَتَی عَلَیْهِ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ حَدَّثَهُمْ فِی یَوْمٍ آخَرَ أَنَّ فِی الْجَنَّهِ شَجَرَهً یُقَالُ لَهَا طُوبَی مَا فِی الْجَنَّهِ قَصْرٌ وَ لَا دَارٌ وَ لَا بَیْتٌ إِلَّا وَ فِیهِ مِنْ ذَلِکَ الشَّجَرِ غُصْنٌ وَ إِنَّ أَصْلَهَا فِی دَارِ عَلِیٍّ فَقَامَ عُمَرُ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ وَ لَیْسَ حَدَّثْتَنَا عَنْ هَذِهِ وَ قُلْتَ أَصْلُهَا فِی دَارِی ثُمَّ حَدَّثْتَ وَ تَقُولُ أَصْلُهَا فِی دَارِ عَلِیٍّ فَرَفَعَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله رَأْسَهُ فَقَالَ

۱- فی التفسیر المطبوع: و فیهم من المؤمنین من تقول أملاکه: نستزید اه.

أَ وَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ دَارِی وَ دَارَ عَلِیٍّ وَاحِدٌ وَ حُجْرَتِی وَ حُجْرَهَ عَلِیٍّ وَاحِدٌ وَ قَصْرِی وَ قَصْرَ عَلِیٍّ وَاحِدٌ وَ بَیْتِی وَ بَیْتَ عَلِیٍّ وَاحِدٌ وَ دَرَجَتِی وَ دَرَجَهَ عَلِیٍّ وَاحِدٌ وَ سَتْرِی وَ سَتْرَ عَلِیٍّ وَاحِدٌ فَقَالَ عُمَرُ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا أَرَادَ أَحَدُکُمْ أَنْ یَأْتِیَ أَهْلَهُ کَیْفَ یَصْنَعُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِذَا أَرَادَ أَحَدُنَا أَنْ یَأْتِیَ أَهْلَهُ ضَرَبَ اللَّهُ بَیْنِی وَ بَیْنَهُ حِجَاباً مِنْ نُورٍ فَإِذَا فَرَغْنَا مِنْ تِلْکَ الْحَاجَهِ رَفَعَ اللَّهُ عَنَّا ذَلِکَ الْحِجَابَ فَعَرَفَ عُمَرُ حَقَّ عَلِیٍّ علیه السلام فَلَمْ یَحْسُدْ أَحَداً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا حَسَدَهُ.

**[ترجمه]از انس بن مالک، گفت: پیامبر صلی الله علیه وآله فرمود: همانا در بهشت درختی است که به آن طوبی می گویند. هیچ خانه و کاخ و اتاقی در بهشت نیست مگر این که شاخه ای از آن درخت در آن قرار دارد. و ریشه آن درخت در خانه من قرار دارد. سپس آن چه خدا خواست برایشان رخ داد و روزی دیگر به یاران فرمود: همانا در بهشت درختی است که به آن طوبی می گویند. هیچ خانه و کاخ و اتاقی در بهشت نیست مگر این که شاخه ای از آن درخت در آن قرار دارد. و ریشه آن در خانه علی قرار دارد. پس عمر برخاست و گفت: ای پیامبر خدا، آیا روزی دیگر داستان این درخت را برای ما نگفتید و فرمودید ریشه این درخت در خانه من قرار دارد؟ پس بار دیگر این سخن را می گویید که ریشه آن درخت در خانه علی قرار دارد. پس پیامبر صلی الله علیه وآله سر خویش را بلند کرده و فرمود:

ص: ۱۴۸

آیا نمی دانی سرای من و علی یکی است و اتاق من و او یکی است و کاخ من و او یکی است و خانه من و او یکسان است و درجه من و او یکسان است و پوشش من و او یکی است؟ پس عمر گفت: ای پیامبر خدا، هرگاه یکی از شما بخواهد نزد خانواده خود آید چه می کند؟ فرمود: هرگاه یکی از ما بخواهد نزد خانواده خود آید خداوند میان من و او حجابی از نور می افکند. پس هنگامی که از این حالت خارج شویم خداوند آن حجاب را از میان ما بردارد. پس عمر حق علی علیه السلام را شناخت و پس از آن به ایشان حسادت ورزید به گونه ای که به هیچ یک از یاران پیامبر صلی الله علیه وآله حسادت نورزیده بود.

**[ترجمه]

«۸۱»

بشا، بشاره المصطفی مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَیْهَقِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ جَعْفَرٍ الْمَدَنِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِیِّ عَنْ سُفْیَانَ بْنِ عُیَیْنَهَ عَنْ لَیْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: یَأْتِی عَلَی أَهْلِ الْجَنَّهِ سَاعَهٌ یَرَوْنَ فِیهَا نُورَ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ فَیَقُولُونَ أَ لَیْسَ قَدْ وَعَدَنَا رَبُّنَا أَنْ لَا نَرَی فِیهَا شَمْساً وَ لَا قَمَراً فَیُنَادِی مُنَادٍ قَدْ صَدَقَکُمْ رَبُّکُمْ وَعْدَهُ لَا تَرَوْنَ فِیهَا شَمْساً وَ لَا قَمَراً وَ لَکِنْ هَذَا رَجُلٌ مِنْ شِیعَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام یَتَحَوَّلُ مِنْ غُرْفَهٍ إِلَی غُرْفَهٍ فَهَذَا الَّذِی أَشْرَقَ عَلَیْکُمْ مِنْ نُورِ وَجْهِهِ.

**[ترجمه]بشاره المصطفی: از ابن عباس که گفت زمانی بر اهل بهشت خواهد رسید که روشنایی خورشید و ماه را می بینند و می گویند: آیا پروردگار به ما وعده نداده که در بهشت خورشید و ماه را نخواهیم دید؟ در این حال منادی صدا خواهد زد:

وعده خداوند به شما راست بوده و آن چه شما می بینید ماه و خورشید نیست. بلکه یکی از شیعیان علی بن ابی طالب است که از اتاقی به اتاق دیگر می رود و این نور چهره اوست که بر شما تابیده است.

**[ترجمه]

«۸۲»

نبه، تنبیه الخاطر قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أَبَا الْقَاسِمِ أَ تَزْعُمُ أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ یَأْکُلُونَ وَ یَشْرَبُونَ قَالَ نَعَمْ وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ إِنَّ أَحَدَهُمْ لَیُعْطَی قُوَّهَ مِائَهِ رَجُلٍ فِی الْأَکْلِ وَ الشُّرْبِ قَالَ فَإِنَّ الَّذِی یَأْکُلُ تَکُونُ لَهُ الْحَاجَهُ وَ الْجَنَّهُ طَیِّبٌ لَا خُبْثَ فِیهَا قَالَ عَرَقٌ یَفِیضُ مِنْ أَحَدِهِمْ کَرَشْحِ الْمِسْکِ فَیَضْمُرُ بَطْنُهُ.

**[ترجمه]تنبیه الخاطر: مردی به پیامبر خدا صلی الله علیه وآله گفت: ای ابوالقاسم آیا چنین می پنداری که اهل بهشت می خورند و می آشامند؟ فرمود: بله، سوگند به کسی که جانم در دست اوست به هر یک از آنان توانایی صد تن در خوردن و آشامیدن داده می شود. گفت: پس به این ترتیب کسی که می خورد نیاز به رفع حاجت پیدا می کند، در حالی که بهشت پاکیزه است و ناپاکی در آن راه ندارد. فرمود: عرقی همچون مشک از آنان بیرون می آید، به این ترتیب شکم هایشان تهی می شود.

**[ترجمه]

«۸۳»

أَبُو أَیُّوبَ الْأَنْصَارِیُّ عَنْهُ صلی الله علیه و آله لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی مَرَّ بِی إِبْرَاهِیمُ علیه السلام فَقَالَ مُرْ أُمَّتَکَ أَنْ یُکْثِرُوا مِنْ غَرْسِ الْجَنَّهِ فَإِنَّ أَرْضَهَا وَاسِعَهٌ وَ تُرْبَتَهَا طَیِّبَهٌ قُلْتُ وَ مَا غَرْسُ الْجَنَّهِ قَالَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ.

**[ترجمه]ابو ایوب انصاری از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله روایت کرده که فرمود: شبی که مرا به آسمان بردند ابراهیم علیه السلام به من برخورد کرد و گفت: امتت را امر کن تا درختان بسیار در بهشت بکارند، چرا که زمین آن بسیار گسترده و خاک آن پاکیزه است. گفتم: درختان بهشت چیست؟ گفت: لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ.

**[ترجمه]

«۸۴»

کنز، کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الدَّقَّاقِ عَنْ أَیُّوبَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْوَرَّاقِ عَنْ عَجَّاجِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: سَأَلْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَیْنٍ وَ أَبَا هُرَیْرَهَ عَنْ تَفْسِیرِ قَوْلِهِ تَعَالَی وَ مَساکِنَ طَیِّبَهً فَقَالا عَلَی الْخَبِیرِ سَقَطْتَ سَأَلْنَا عَنْهَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ قَصْرٌ مِنْ لُؤْلُؤٍ فِی الْجَنَّهِ فِی ذَلِکَ الْقَصْرِ سَبْعُونَ

دَاراً مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ فِي كُلِّ دَارٍ سَبْعُونَ بَيْتاً مِنْ زُمُرُّدَةٍ حَمْرَاءَ فِي كُلِّ بَيْتٍ سَبْعُونَ سَرِيراً عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ سَبْعُونَ فِرَاشاً مِنْ كُلِّ لَوْنٍ عَلَى كُلِّ فِرَاشٍ امْرَأَةٌ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ فِي كُلِّ بَيْتٍ سَبْعُونَ مَائِدَةً عَلَى كُلِّ مَائِدَةٍ سَبْعُونَ لَوْناً مِنَ الطَّعَامِ فِي كُلِّ بَيْتٍ سَبْعُونَ وَصِيفاً وَ وَصِيفَةً وَ قَالَ فَيُعْطِي اللَّهُ الْمُؤْمِنَ مِنَ الْقُوَّةِ فِي غَدَاةٍ وَاحِدَةٍ أَنْ يَأْتِيَ عَلَى ذَلِكَ كُلِّهِ.

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره: حسن گفت: از عمران بن حصین و ابوهریره درباره آیه «و مساکن طیبه» {و خانه های پاکیزه} سؤال کردم، گفتند: نزد آگاهان آمدی، ما از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله در این باره سؤال کردیم، ایشان فرمودند: کاخی از مروارید که در بهشت قرار دارد و در آن قصر هفتاد

ص: ۱۴۹

سرا از یاقوت سرخ و در هر سرا هفتاد خانه از زمرد سرخ است که در هر خانه هفتاد تخت و بر هر تخت هفتاد فراش گسترده و بر بالای هر فراش حورالعینی است. در هر خانه هفتاد سفره پهن است و بر هر سفره هفتاد نوع غذا قرار دارد. در هر خانه هفتاد خدمتکار و کنیز است. و فرمود: خداوند به مؤمن توانایی می دهد در هر وعده همه آن را مصرف کند.

**[ترجمه]

«۸۵»

کنز، کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ مُخَارِقٍ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ علیهما السلام عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: قَوْلُهُ تَعَالَى وَ مِزاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ قَالَ هُوَ أَشْرَفُ شَرَابٍ فِي الْجَنَّةِ يَشْرَبُهُ مُحَمَّدٌ وَ آلُ مُحَمَّدٍ وَ هُمُ الْمُقَرَّبُونَ السَّابِقُونَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ الْأَئِمَّةُ وَ فَاطِمَةُ وَ خَدِيجَةُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَ ذُرِّيَّتُهُمُ الَّذِينَ اتَّبَعَتْهُمْ بِإِيمَانٍ لِيَتَسَنَّمَ عَلَيْهِمْ مِنْ أَعَالِي دُورِهِمْ.

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره: ابوجعفر از پدرش از علی بن حسین از جابر بن عبدالله رضی الله عنه از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله که فرمود: فرموده خداوند: «و مزاجه من تسنیم» {و آمیخته با تسنیم است} فرمود: آن برترین نوشیدنی در بهشت است که محمد و خاندان محمد صلوات الله علیهم از آن می نوشند و آنان مقربان و پیشتازان هستند، پیامبر خدا صلی الله علیه وآله، و علی بن ابی طالب و امامان و فاطمه و خدیجه صلوات الله علیهم و نسل آنان که با ایمان خود از ایشان پیروی نموده اند، و از بالای خانه هایشان آن ها را فرامی گیرد.

**[ترجمه]

«۸۶»

وَ رُوِيَ عَنْهُ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: تَسْنِيمٌ أَشْرَفُ شَرَابٍ فِي الْجَنَّةِ يَشْرَبُهُ مُحَمَّدٌ وَ آلُ مُحَمَّدٍ صِرْفاً وَ يُمْزَجُ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ وَ سَائِرِ

أَهْلِ الْجَنَّهِ.

**[ترجمه]و نیز از ایشان روایت شده که فرمود: تسـنیم برترین نوشـیدنی های بهشت است که محمد و خاندان محمد صـلوات الله علیهم آن را خالص می نوشند و برای اصحاب یمین و دیگر اهالی بهشت آن را می آمیزند.

**[ترجمه]

«۸۷»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم فُرَاتُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الْکُوفِیُّ مُعَنْعَناً عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی (۱)فَدَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَإِذَا أَنَا بِشَجَرَهٍ کُلُّ وَرَقِهٍ مِنْهَا تُغَطِّی الدُّنْیَا وَ مَا فِیهَا تَحْمِلُ الْحُلِیَّ وَ الْحُلَلَ وَ الطَّعَامَ مَا خَلَا الشَّرَابَ وَ لَیْسَ فِی الْجَنَّهِ قَصْرٌ وَ لَا دَارٌ وَ لَا بَیْتٌ إِلَّا فِیهِ غُصْنٌ مِنْ أَغْصَانِهَا وَ صَاحِبُ الْقَصْرِ وَ الدَّارِ وَ الْبَیْتِ حُلِیُّهُ وَ حُلَلُهُ وَ طَعَامُهُ مِنْهَا فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ مَا هَذِهِ الشَّجَرَهُ قَالَ هَذِهِ طُوبَی لَکَ فَطُوبَی لَکَ وَ لِکَثِیرٍ مِنْ أُمَّتِکَ قُلْتُ فَأَیْنَ مُنْتَهَاهَا یَعْنِی أَصْلَهَا قَالَ فِی دَارِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ ابْنِ عَمِّکَ علیه السلام.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: فرات بن ابراهیم کوفی با سـندی که آن را به ابن عباس رضی الله عنه رسانده است، درباره فرموده خداونـد: «طوبی لهم و حسن مآب» {زندگی پاکیزه و بازگشتی نیکو برای ایشان است} پیامبر اکرم صـلی الله علیه وآله فرمود: هنگامی که مرا به آسـمان بردند - . در مصدر چنین است: لما اسـری بی الی السماء. م. - وارد بهشت شدم و درختی را دیـدم که هر برگی از آن همه دنیا و آن چه را که در دنیاست می پوشانـد. پس وارد بهشت شدم و درختی را در آن دیدم که هر برگ آن همه دنیـا و آن چه را در آن است می پوشانـد. زیورهـا و لباس های فاخر و غـذا به جز شـراب بار می دهـد. و در بهشت هیچ باغ و سـرا و خانه ای نیست مگر این که در آن شاخه ای از شاخه های این درخت وجود دارد. و لباس ها و زیورها و خـوراک صـاحب کـاخ از آن شـاخه است. پس گفتم: ای جبرئیـل، این درخت چیست؟ گفت: این درخت طـوبی و برای تو است. پس خوشا به حال تو و بسیاری از مردم امت تو. گفتم: پایان آن، یعنی ریشه اش در کجاست؟ گفت در سـرای علی بن ابی طالب، پسر عموی تو قرار دارد.

**[ترجمه]

«۸۸»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم إِسْمَاعِیلُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْفَارِسِیُّ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ فَصِرْتُ فِی السَّمَاءِ الدُّنْیَا حَتَّی صِرْتُ فِی السَّمَاءِ السَّادِسَهِ فَإِذَا أَنَا بِشَجَرَهٍ لَمْ أَرَ شَجَرَهً أَحْسَنَ مِنْهَا وَ لَا أَکْبَرَ مِنْهَا فَقُلْتُ لِ جَبْرَئِیلَ یَا حَبِیبِی مَا هَذِهِ الشَّجَرَهُ قَالَ هَذِهِ طُوبَی یَا حَبِیبِی

١- فى المصدر: لما اسرى بى الى السماء. م.

قَالَ فَقُلْتُ مَا هَذَا الصَّوْتُ الْعَالِي الْجَهْوَرِيُّ قَالَ هَذَا صَوْتُ طُوبَى قُلْتُ أَيَّ شَيْ ءٍ يَقُولُ قَالَ يَقُولُ وَا شَوْقَاهْ إِلَيْکَ يَا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: ابوجعفر محمد بن علی از پدرانش علیهم السلام از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله، فرمود: هنگامی که مرا به آسمان بردند و به آسمان دنیا رسیدم تا این که به آسمان ششم رسیدم، در این هنگام درختی را دیدم که تا آن زمان درختی بهتر و بزرگ تر از آن را ندیده بودم. پس به جبرئیل گفت: ای محبوب من، این درخت چیست؟ گفت: این درخت طوبی است محبوبم،

ص: ۱۵۰

فرمود: پس گفتم: این صدای بلند و برخاسته چیست؟ گفت: این صدای درخت طوبی است. فرمود: پرسیدم چه می گوید؟ گفت: می گوید: وای از شوقی که به سوی تو دارم ای علی بن ابی طالب علیه السلام.

**[ترجمه]

«۸۹»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عُبَيْدُ بْنُ كَثِيرٍ مُعَنْعَناً عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَکَ تُحِبُّ فَاطِمَةَ حُبّاً مَا تُحِبُّ أَحَداً مِنْ أَهْلِ بَيْتِکَ قَالَ إِنَّهُ لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ انْتَهَى بِي جَبْرَئِيلُ علیه السلام إِلَى شَجَرَةِ طُوبَى فَعَمَدَ إِلَى ثَمَرَةٍ مِنْ أَثْمَارِ طُوبَى فَفَرَكَهُ (۱)بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ ثُمَّ أَطْعَمَنِيهِ ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ بَيْنَ كَتِفَيَّ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُبَشِّرُکَ بِفَاطِمَةَ مِنْ خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ فَلَمَّا أَنْ هَبَطْتُ إِلَى الْأَرْضِ فَكَانَ الَّذِي كَانَ فَعَلِقَتْ خَدِيجَةُ بِفَاطِمَةَ فَأَنَا إِذَا اشْتَقْتُ إِلَى الْجَنَّةِ أَدْنَيْتُهَا فَشَمِمْتُ رِيحَ الْجَنَّةِ فَهِيَ حَوْرَاءُ إِنْسِيَّةٌ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: سلمان رضی الله عنه گفت: برخی از همسران پیامبر صلی الله علیه وآله گفتند: ای پیامبر خدا، چگونه است که شما فاطمه را آنقدر دوست می دارید که هیچ یک از اهل بیت خود را به اندازه او دوست نمی دارید؟ ایشان فرمود: هنگامی که مرا به آسمان بالا بردند، جبرئیل علیه السلام مرا به سوی درخت طوبی برد و یکی از میوه های آن درخت را گرفت و آن را میان دو انگشت خود شکست - . فرك الجوز و مانند آن: آن را فشرد و مالید تا این که پوستش کنده شد. - و سپس آن را به من خورانید. پس از آن دستش را میان دو شانه من کشید و گفت: ای محمد، خداوند تبارک و تعالی تو را به فاطمه فرزند خدیجه بنت خویلد بشارت می دهد. پس هنگامی که به زمین فرود آمدم چنان شد و خدیجه فاطمه را باردار شد. پس هرگاه من مشتاق بهشت می شوم نزدیک او می آیم و بوی بهشت را از او استشمام می کنم. و او حوریه ای در کالبد انسان است.

**[ترجمه]

«۹۰»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ مُعَنْعَناً عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ فِی الْجَنَّهِ لَشَجَرَهً یُقَالُ لَهَا طُوبَی مَا فِی الْجَنَّهِ دَارٌ إِلَّا فِیهَا غُصْنٌ مِنْ أَغْصَانِهَا أَحْلَی مِنَ الشَّهْدِ وَ أَلْیَنُ مِنَ الزُّبْدِ أَصْلُهَا فِی دَارِی وَ فَرْعُهَا فِی دَارِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم:ابن عباس رضی الله عنه گفت: پیامبرخدا صلی الله علیه وآله فرمودند: همانا در بهشت درختی وجود دارد که به آن طوبی گفته می شود، در بهشت همه خانه ها شاخه ای از آن درخت را در خود دارند که از شهد شیرین تر و از کره نرم تر است. ریشه آن درخت در خانه من و شاخه اش در خانه علی بن ابی طالب علیه السلام قرار دارد.

**[ترجمه]

«۹۱»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم الْحُسَیْنُ بْنُ الْقَاسِمِ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُصْعَبٍ وَ عَلِیُّ بْنُ حُمْدُونٍ زَادَ بَعْضُهُمْ عَلَی بَعْضٍ الْحَرْفَ وَ الْحَرْفَیْنِ وَ نَقَصَ بَعْضُهُمُ الْحَرْفَ وَ الْحَرْفَیْنِ وَ الْمَعْنَی وَاحِدٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالُوا حَدَّثَنَا عِیسَی بْنُ مِهْرَانَ مُعَنْعَناً عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ قَامَ مِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ الْکِنْدِیُّ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا طُوبَی قَالَ یَا مِقْدَادُ شَجَرَهٌ فِی الْجَنَّهِ لَوْ یَسِیرُ الرَّاکِبُ الْجَوَادُ لَسَارَ فِی ظِلِّهَا مِائَهَ عَامٍ قَبْلَ أَنْ یَقْطَعَهَا وَرَقُهَا وَ قُشُورُهَا بُرُودٌ (۲)خُضْرٌ وَ زَهْرُهَا رِیَاضٌ وَ أَفْنَانُهَا سُنْدُسٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ وَ ثَمَرُهَا حُلَلٌ خُضْرٌ وَ طَعْمُهَا زَنْجَبِیلٌ وَ عَسَلٌ وَ بَطْحَاؤُهَا یَاقُوتٌ أَحْمَرُ وَ زُمُرُّدٌ أَخْضَرُ وَ تُرَابُهَا مِسْکٌ وَ عَنْبَرٌ وَ

۱- فرک الجوز و نحوه: دلکه و حکه حتّی ینقلع قشره.

۲- فی نسخه: و زهرها ریاحین ریاش صفر

حَشِيشُهَا مَنِيعٌ (۱)وَ أَلَنْجُوجٌ يَتَأَجَّجُ (۲)مِنْ غَيْرِ وَقُودٍ يَتَفَجَّرُ مِنْ أَصْلِهَا السَّلْسَبِيلُ وَ الرَّحِيقُ وَ الْمَعِينُ وَ ظِلِّهَا مَجْلِسٌ مِنْ مَجَالِسِ شِيعَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام يَأْلَفُونَهُ وَ يَتَحَدَّثُونَ بِجَمْعِهِمْ وَ بَيْنَا هُمْ فِي ظِلِّهَا يَتَحَدَّثُونَ إِذْ جَاءَتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَقُودُونَ نُجَبَاءَ جُبِلَتْ مِنَ الْيَاقُوتِ ثُمَّ نُفِخَ الرُّوحُ فِيهَا مَزْمُومَةً (۳)بِسَلَاسِلَ مِنْ ذَهَبٍ كَأَنَّ وُجُوهَهَا الْمَصَابِيحُ نَضَارَةً وَ حُسْناً وَبَرُهَا خَزٌّ أَحْمَرُ وَ مِرْعِزَّى أَبْيَضُ مُخْتَلِطَانِ لَمْ يَنْظُرِ النَّاظِرُونَ إِلَى مِثْلِهِ حُسْناً وَ بَهَاءً وَ ذُلُّلٌ مِنْ غَيْرِ مُهْلَةٍ (۴)نُجَبَاءُ مِنْ غَيْرِ رِيَاضَةٍ عَلَيْهَا رِحَالٌ أَلْوَاحُهَا مِنَ الدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ الْمُفَضَّضَةِ بِاللُّؤْلُؤِ وَ الْمَرْجَانِ صَفَائِحُهَا مِنَ الذَّهَبِ الْأَحْمَرِ مُلَبَّسَةً بِالْعَبْقَرِيِّ وَ الْأُرْجُوَانِ (۵)فَأَنَاخُوا تِلْكَ النَّجَائِبَ إِلَيْهِمْ ثُمَّ قَالُوا لَهُمْ رَبُّكُمْ يُقْرِئُكُمُ السَّلَامَ وَ يَرَاكُمْ وَ يَنْظُرُ إِلَيْكُمْ وَ يُحِبُّكُمْ وَ تُحِبُّونَهُ وَ يَزِيدُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَ سَعَتِهِ فَإِنَّهُ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَ فَضْلٍ عَظِيمٍ قَالَ فَيُحْمَلُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ عَلَى رَاحِلَتِهِ فَيَنْطَلِقُونَ صَفّاً وَاحِداً مُعْتَدِلًا وَ لَا يَمُرُّونَ (۶)بِشَجَرَةٍ مِنْ أَشْجَارِ الْجَنَّةِ إِلَّا أَتْحَفَتْهُمْ بِثِمَارِهَا وَ رَحَلَتْ لَهُمْ عَنْ طَرِيقِهِمْ كَرَاهِيَةَ أَنْ يُثْلَمَ طَرِيقَتُهُمْ وَ أَنْ يُفَرَّقَ بَيْنَ الرَّجُلِ وَ رَفِيقِهِ فَلَمَّا دُفِعُوا إِلَى الْجَبَّارِ جَلَّ جَلَالُهُ قَالُوا رَبَّنَا أَنْتَ السَّلَامُ وَ لَكَ يَحِقُّ الْجَلَالُ وَ الْإِكْرَامُ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى مَرْحَباً بِعِبَادِيَ الَّذِينَ حَفِظُوا وَصِيَّتِي فِي أَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّي وَ رَعَوْا حَقِّي وَ خَافُونِي بِالْغَيْبِ وَ كَانُوا مِنِّي عَلَى كُلِّ حَالٍ مُشْفِقِينَ قَالُوا أَمَا وَ عِزَّتِكَ وَ جَلَالِكَ مَا قَدَرْنَاكَ حَقَّ قَدْرِكَ وَ مَا أَدَّيْنَا إِلَيْكَ كُلَّ حَقِّكَ فَأْذَنْ لَنَا فِي السُّجُودِ قَالَ

۱- هكذا فى النسخ و هو كما يأتى عن المصنّف لا يناسب المقام، و فى التفسير المطبوع: و حشيشها صع، و الظاهر أنهما مصحفان عن ميع و هو صمغ عطر يسيل من شجره و يتطيب به.

۲- فى المصدر: و الخوخ يتأجج اه. م.

۳- زمه: ربطه و شده.

۴- فى التفسير المطبوع: من غير مهيعه.

۵- الارجوان بضم الهمزه و سكون الراء: ثياب حمر.

۶- الموجود فى التفسير المطبوع: فيتحول كل رجل منهم على راحلته فينطلقون صفا واحدا معتدلا لا يفوت منهم شى ء شيئا، و لا يفوت اذن ناقه من ناقتها و لا بركه ناقه بركها، و لا يمرون إه.

لَهُمْ رَبُّهُمْ إِنِّی وَضَعْتُ عَنْكَمْ مَئُونَهَ الْعِبَادَهِ وَ أَرَحْتُ عَلَيْكَمْ أَبْدَانَكَمْ وَ طَالَ مَا أَنْصَبْتُمْ لِیَ الْأَبْدَانَ وَ عَنَّتُمُ الْوُجُوهَ فَالْآنَ أَفْضَيْتُمْ إِلَی رُوحِی وَ رَحْمَتِی فَاسْأَلُونِی مَا شِئْتُمْ وَ تَمَنَّوْا عَلَیَّ أُعْطِكُمْ أَمَانِيَّكُمْ فَإِنِّی لَنْ أَجْزِيَكُمُ الْيَوْمَ بِأَعْمَالِكُمْ وَ لَكِنْ بِرَحْمَتِی وَ كَرَامَتِی وَ طَوْلِی وَ ارْتِفَاعِ مَكَانِی وَ عِظَمِ شَأْنِی وَ لِحُبِّكُمْ أَهْلَ بَيْتِ نَبِيِّی فَلَا يَزَالُ يَرْفَعُ أَقْدَارَ مُحِبِّی [(۱)](#)عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليهما السلام فِی الْعَطَايَا وَ الْمَوَاهِبِ حَتَّی إِنَّ الْمُقَصِّرَ مِنْ شِيعَتِهِ لَيَتَمَنَّی فِی أُمْنِيَّتِهِ مِثْلَ جَمِيعِ الدُّنْيَا مُنْذُ يَوْمَ خَلَقَهَا اللَّهُ إِلَی يَوْمَ أَفْنَاهَا فَيَقُولُ لَهُمْ رَبُّهُمْ لَقَدْ قَصَّرْتُمْ فِی أَمَانِيِّكُمْ وَ رَضِيتُمْ بِدُونِ مَا يَحِقُّ لَكُمْ فَانْظُرُوا إِلَی مَوَاهِبِ رَبِّكُمْ فَإِذَا بِقُبَابٍ وَ قُصُورٍ فِی أَعْلَی عِلِّيِّينَ مِنَ الْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ وَ الْأَخْضَرِ وَ الْأَصْفَرِ وَ الْأَبْيَضِ فَلَوْ لَا أَنَّهَا مُسَخَّرَهٌ إِذاً لَلُمِعَتِ [(۲)](#)الْأَبْصَارُ مِنْهَا فَمَا كَانَ مِنْ تِلْكَ الْقُصُورِ مِنَ الْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ فَهُوَ مَفْرُوشٌ بِالْعَبْقَرِیِّ الْأَحْمَرِ يَزْهَرُ نُورُهَا وَ مَا كَانَ مِنْهَا مِنَ الْيَاقُوتِ الْأَخْضَرِ فَهُوَ مَفْرُوشٌ بِالسُّنْدُسِ الْأَخْضَرِ وَ مَا كَانَ مِنْهَا مِنَ الْيَاقُوتِ الْأَبْيَضِ فَهُوَ مَفْرُوشٌ بِالْحَرِيرِ الْأَبْيَضِ وَ مَا كَانَ مِنْهَا مِنَ الْيَاقُوتِ الْأَصْفَرِ فَهُوَ مَفْرُوشٌ بِالرِّيَاشِ الْأَصْفَرِ مَبْثُوثَهً بِالزُّمُرُّدِ الْأَخْضَرِ [(۳)](#)وَ الْفِضَّهِ الْبَيْضَاءِ وَ الذَّهَبِ الْأَحْمَرِ قَوَاعِدُهَا وَ أَرْكَانُهَا مِنَ الْجَوْهَرِ يَثُورُ مِنْ أَبْوَابِهَا وَ أَعْرَاصِهَا نُورٌ [(۴)](#)مِثْلُ شُعَاعِ الشَّمْسِ عِنْدَهُ مِثْلُ الْكَوَاكِبِ الدُّرِّیِّ فِی النَّهَارِ الْمُضِی ءِ وَ إِذَا عَلَی بَابِ كُلِّ قَصْرٍ مِنْ تِلْكَ الْقُصُورِ جَنَّتَانِ مُدْهامَّتانِ فِيهِما عَيْنانِ نَضَّاخَتانِ وَ فِيهِما مِنْ كُلِّ فاكِهَهٍ زَوْجانِ فَلَمَّا أَنْ أَرَادُوا أَنْ يَنْصَرِفُوا إِلَی مَنَازِلِهِمْ رَكِبُوا عَلَی بَرَاذِينَ مِنْ نُورٍ بِأَيْدِی وِلْدَانٍ مُخَلَّدِينَ بِيَدِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ حَكَمَهُ بِرْذَوْنٍ مِنْ تِلْكَ الْبَرَاذِينِ لُجُمُهَا وَ أَعِنَّتُهَا مِنَ الْفِضَّهِ الْبَيْضَاءِ وَ أَثْفَارُهَا مِنَ الْجَوْهَرِ فَلَمَّا دَخَلُوا مَنَازِلَهُمْ وَجَدُوا الْمَلَائِكَهَ يُهَنِّئُونَهُمْ بِكَرَامَهِ رَبِّهِمْ حَتَّی إِذَا اسْتَقَرُّوا قَرَارَهُمْ قِيلَ لَهُمْ فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قالُوا نَعَمْ رَبَّنَا رَضِينَا فَارْضَ عَنَّا قَالَ بِرِضَایَ عَنْكُمْ وَ بِحُبِّكُمْ

۱- فی المصدر: فلا يزالون يا مقداد محبی اه. م.

۲- فی المصدر: إذا التمعت. م.

۳- فی نسخه: مطرزه مبثوثه بالزمرد الاخضر.

۴- فی التفسير المطبوع: ينور من أبوابها و أعراصها بنور مثل.

أَهْلَ بَيْتِ نَبِيِّي أَحْلَلْتُمْ دَارِي وَ صَافَحَتْكُمُ الْمَلَائِكَةُ فَهَنِيئاً هَنِيئاً غَيْرَ مَحْذُورٍ (۱)وَ لَيْسَ فِيهِ تَنْغِيصٌ فَعِنْدَهَا قَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ شَكُورٌ قَالَ أَبُو مُوسَى فَحَدَّثْتُ بِهِ أَصْحَابَ الْحَدِيثِ عَنْ هَؤُلَاءِ الثَّمَانِيَةِ فَقُلْتُ لَهُمْ أَنَا أَبْرَأُ إِلَيْكُمْ مِنْ عُهْدَةِ هَذَا الْحَدِيثِ لِأَنَّ فِيهِ قَوْماً مَجْهُولِينَ وَ لَعَلَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا صَادِقِينَ فَرَأَيْتُ مِنْ لَيْلَتِي أَوْ بَعْدُ كَأَنَّهُ أَتَانِي آتٍ وَ مَعَهُ كِتَابٌ فِيهِ مِنْ مُخَوَّلِ (۲)بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ يَحْيَى بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فُرَاتٍ وَ عَلِيِّ بْنِ الْقَاسِمِ الْكِنْدِيِّ وَ لَمْ أَلْقَ عَلِيَّ بْنَ الْقَاسِمِ وَ عِدَّةٌ بَعْدُ لَمْ أَحْفَظْ أَسَامِيَهُمْ كَتَبْنَا إِلَيْكَ مِنْ تَحْتِ شَجَرَةِ طُوبَى وَ قَدْ أَنْجَزَ رَبُّنَا لَنَا مَا وَعَدَنَا فَاسْتَمْسِكْ بِمَا عِنْدَكَ مِنَ الْكُتُبِ فَإِنَّكَ لَنْ تَقْرَأَ مِنْهَا كِتَاباً إِلَّا أَشْرَقَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: هنگامی که این آیه بر پیامبر صلی الله علیه وآله نازل شد: «طوبی لهم و حسن مآب» {زندگی پاکیزه و بازگشتی نیکو برای ایشان است} مقداد بن اسود کندی به سوی پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله برخاست و گفت: ای پیامبر خدا، طوبی چیست؟ فرمود: ای مقداد، درختی است در بهشت که اگر سوار ه ای بر اسب تیزرو در سایه آن بتازد، تا پیش از رسیدن به انتهای آن صد سال راه طی می کند. برگ ها و پوسته آن سرد و خنک - . در نسخه ای چنین است: و زهرها ریاحین ریاش صفر. -

و سبز است، شکوفه های آن سبزه زارها، شاخه هایش سندس و استبرق، میوه هایش جامه های سبز، طعم آن زنجبیل و عسل، سنگفرش آن یاقوت سرخ و زمرد سبز و خاکش مشک و عنبر است.

ص: ۱۵۱

خزه هایش محکم - . در نسخه ها چنین آمده است، و این همان گونه که محقق گفته است مناسب اینجا نیست، و در تفسیر چاپ شده چنین است: و حشیشها صع، و به نظر می رسد این دو اشتباه نسخه برداری و به جای (میع) باشند، که صمغی خوشبو است که از درخت جاری است و آن را خوشبو می گرداند. -

و عود بخوری - . در مصدر چنین است: و الخوخ یتأجج اه. م. - که بدون هیزم زبانه می کشد. از ریشه آن سلسبیل و رحیق و آب معین می جوشد. و سایه آن جایی برای نشستن شیعیان علی بن ابی طالب علیه السلام است که در آن گرد هم می آیند و با یکدیگر سخن می گویند و در همین حال مشغول سخن گفتن هستند که فرشتگانی نزدشان می آیند و افسار اسب هایی برگزیده در دست دارند که از یاقوت آفریده شده اند و سپس روح در آن ها دمیده شده، با ریسمان های طلا بسته شده اند - . زمه: آن را بست و محکم کرد. - ،

چهره هایشان در زیبایی و نیکویی همچون چراغ است، یال هایشان آمیخته ای از خز سرخ و پشم نرم سفید است که هیچ بیننده ای مانند آن را در زیبایی و شکوه ندیده است. بدون فرصت - . در تفسیر چاپ شده چنین است: من غیر مهیعه. -

رام شده اند و بدون تمرین برگزیده اند، بر رویشان زین هایی است که تخته هایش از مروارید و یاقوت است و با لؤلؤ و مرجان نقره کوبی شده است. صفحه هایش از طلای سرخ است که با پارچه ها و جامه های سرخ رنگ - . الارجوان با ضمه همزه و سکون راء: جامه سرخ رنگ. - و نیکو پوشانده شده است. پس آن اسب ها را برای ایشان فرو می خوابانند. سپس می

گویند:پروردگارتان به شما سلام رسانده و شما را می بیند و به شما نگاه می کند و دوستتان می دارد و شما نیز دوستش می دارید و از بخشش و گستردگی خود بر شما می افزاید، به راستی که او دارای رحمت گسترده و بخشش بسیار است. فرمود: پس هر یک از آنان را بر مرکبش سوار می کنند و در یک صف میانه رو به راه می افتند و از هیچ درختی از درخت های بهشتی عبور نمی کنند - . آن چه در تفسیر چاپ شده آمده چنین است: فیتحول کل رجل منهم علی راحلته فینطلقون صفا واحدا معتدلا لا یفوت منهم شی ء شیئا، و لا یفوت اذن ناقه من ناقتها و لا برکه ناقه برکها، و لا یمرون إه. - مگر این که میوه های خود را به ایشان پیشکش می کنند و از سر راهشان کنار می روند تا مبادا راه ایشان را ناهموار سازند و یا میان هر یک از آن ها یا دوستش جدایی افکنند. پس هنگامی که نزد خداوند جبار جل جلاله می رسند عرض می کنند: پروردگارا، سلام از نام های توست و شکوه و بزرگی شایسته توست، پس خداوند متعال می فرماید: درود بر بندگان من که سفارش مرا در باره اهل بیت پیامبرم نگاه داشتند و حق مرا رعایت کردند و در نهان از من پروا داشتند و در هر حال از من بیمناک بودند. عرض می کنند: سوگند به عزت و جلالت ما قدر تو را آن گونه که شایسته بود نشناختم و حق تو را به تمامی ادا نکردیم، پس به ما اجازه بده به سجده بیفتیم.

ص: ۱۵۲

پروردگار به آن ها می فرماید: من دشواری عبادت را از شما برداشتم و بدن هایتان را برای شما آسوده گرداندم. چرا که

دیر زمانی است بدن های خود را برای من به زحمت انداخته اید و صورت ها را با خواری سجده افکنده اید. پس اکنون به روح و رحمت من رسیده اید، پس هر چه می خواهید از من درخواست نمایید و آرزو کنید تا برآورده سازم. چرا که من امروز شما را در برابر اعمالتان پاداش نمی دهم، بلکه با رحمت و بزرگی و بخشش و بلندای مرتبه ام و بزرگی جایگاهم و به خاطر دوستی شما به اهل بیت پیامبرم پاداشتان می دهم. پس اندازه دوستداران - . در مصدر چنین است: فلا یزالون یا مقداد محبی اه. م. - علی بن أَبی طالب علیه السلام در بخشش ها و نعمت ها همواره افزایش می یابد تا جایی که شیعیانی که کم ترین آروزهایشان همه دنیا است از روزی که خدا آن را آفریده تا روزی که نابودش سازد. پس پروردگار به آن ها می فرماید: به راستی که شما آرزویی کوتاه خواستید و به کمتر از شایستگی خود بسنده کردید. پس به بخشش های پروردگارتان نگاه کنید. در این حال گنبدها و قصرهایی را در اعلی علیین می بینند که از یاقوت سرخ و سبز و زرد و سفید است. پس اگرآن ها در تسخیر نبودند به راستی چشم ها از دیدن آن ها نابینا می شد. - . در مصدر چنین است: إذا التمعت. م. - پس قصرهایی که از یاقوت سرخ هستند با پارچه ها و فرش های سرخ رنگ نیکو فرش شده اند که روشنایی اش می درخشد. و قصرهایی که از یاقوت سبزند با سندس سبز فرش شده و قصرهایی که از یاقوت سفید هستند با حریر سفید فرش شده و قصرهایی که از یاقوت زرد هستند فرش هایی از پر زرد رنگ با زمرد سبز - . در نسخه ای چنین است: مطرزه مبثوثه بالزمرد الاخضر. - و نقره سفید دارند که با طلای سرخ برپا داشته و پایه ها و ستون های آن از گوهر است. از درها و سرای آن ها نوری - . در تفسیر چاپ شده چنین است: ینور من أبوابها و أعراصها بنور مثل. -

به بیرون می زند که پرتو خورشید در مقابل آن مانند ستاره ای فروزان در روشنایی روز است. و بر در هر یک از آن قصرها دو باغ قرار دارد، « جَنَّتانِ مُدْهامَّتانِ فِیهِما عَیْنانِ نَضَّاخَتانِ فِیهِما مِنْ کُلِّ فاکِهَهٍ زَوْجان» }هر دو خرم و سرسبز، در آن ها دو

چشمه جوشان است، و در آن دو از هر میوه دو نوع وجود دارد{ پس هنگامی که می خواهند به خانه هایشان باز گردند بر اسب هایی

تاتاری از نور سوار می شوند که افسار آن ها در دست پسران جاودان است، دهانه لگام هر اسب به دست یکی از آنان است که لگام و عنان آن ها از نقره سفید و زین آن ها از گوهر است. پس هنگامی که وارد خانه های خود می شوند فرشتگان را می بینند که به خاطر کرامت پروردگارشان به آنان تبریک می گویند. و آن گاه که در جایگاه های خود قرار گیرند به آن ها گفته می شود: «هَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّکُمْ حَقًّا قالُوا نَعَم» {آیا چیزی را که پروردگارتان به شما وعده داده بود راست دیدید؟ می گویند: بله} پروردگارما، خشنود شدیم، تو نیز از ما خشنود باش. می فرماید: با خشنودی ام از شما و دوستی شما

ص: ۱۵۳

با اهل بیت پیامبرم شما را در سرای خود جای دادم و فرشتگان دست در دست شما گذاشتند. پس گوارایتان باد، گوارایتان باد بدون هیچ ترسی - . در تفسیر چاپ شده چنین است: غیر مجذوذ. این سخن درآن نیست: و لیس فیه تنغیص. - ، و هیچ تاریکی در آن نیست. پس در این هنگام «وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذی أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ شَکُور» }و می گویند: «سپاس خدایی را که اندوه را از ما بزدود، به راستی پروردگار ما آمرزنده [و] حق شناس است {ابوموسی گفت: این حدیث را با سند این هشت نفر، برای اصحاب حدیث خواندم و گفتم: من از عهده این حدیث به سوی شما دوری می جویم، چرا که گروهی ناشناس در میان راویان آن هستند و شاید آنان راستگو نباشند. پس همان شب یا شب بعد از آن خواب دیدم گویی کسی نزد من آمد و کتابی همراهش بود که در آن نوشته شده بود: از مخول - . باخاء، و در نسخه ای با حاء آمده است که اشتباه نسخه برداری است، بر وزن محمّد، و گفته می شود: بر وزن مخنف است، او مخول ابن إبراهیم بن مخول بن راشد نهدی کوفیّ است، سرگذشت نامه ترجمه ابن حجر در لسان المیزان« ج ۶ ص ۱۱» گفت: رافضی کینه جو، درباره خویش راستگو است، از إسرائیل روایت کرده است. و از ابن عدی گفته شده که گفت: او از شیعیان کوفه بوده است. و ابن حبان نامش را در ثقات آورده است. -

بن ابراهیم و حسن بن حسین و یحیی بن حسن بن فرات و علی بن قاسم درآن بود، اما علی بن قاسم و گروهی را که نامشان را به یاد ندارم در آن ندیدم، برای تو از زیر درخت طوبی نوشتیم در حالی که خداوند وعده خود را به انجام رساند. پس به کتاب هایی که نزد توست چنگ بزن که هرچه در آن ها می خوانی نور بهشت بر آن تابیده است.

**[ترجمه]

بیان

المنیع لم أر له معنی یناسب المقام و فیه تصحیف و الألنجوج عود البخور و المرعزی و یمد إذا خفف و قد تفتح المیم فی الکل الزغب الذی تحت شعر العنز و الریاش اللباس الفاخر و لمع بالشی ء ذهب به و الحکمه محرکه ما أحاط بحنکی الفرس من لجامه و فیها العذاران (۳)و الثفر بالتحریک و قد یسکن السیر فی (۴)مؤخر السرج- سعد السعود، من تفسیر العباس بن مروان

بإسناده عن جعفر بن محمد عن آبائه عن أمير المؤمنين عليه السلام مثله.

**[ترجمه]«المنیع» برای آن معنایی که مناسب این جا باشد نیافتم و ممکن است ایراد از نسخه برداری باشد، و «الألنجوج» عود بخور است، و «المرعزی» که بدون تشدید کشیده خوانده می شود و در هر صورت میم آن مفتوح است، پشم و کرک زیر موی ماده بز است، و «الریاش» لباس فاخر است، و «لمع بالشی ء» یعنی آن را ربود، و «الحکمه» با حرکت متوالی، چیزی که چانه اسب را بپوشاند، مانند لگام، و افسار نیز جزء آن است - . عذار با کسره، برای لجام: چیزی است که بر صورت اسب آویخته باشد. - ، و «الثفر» با حرکت متوالی و نیز با سکون، بندی است که انتهای زین قرار دارد - . السیر با فتحه: تخته ای مستطیل شکل از پوست. - -

سعد السعود: از تفسیر عباس بن مروان به اسناد خود از جعفر بن محمد از پدرانش از امیرمؤمنان علیه السلام مانند آن را نقل کرده است.

**[ترجمه]

«۹۲»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ فَبَلَغَنِی أَنَّ طُوبَی شَجَرَةٌ فِی

ص: ۱۵۴

۱- فی التفسیر المطبوع: غیر مجذوذ. و لیس فیه قوله: و لیس فیه تنغیص.

۲- بالخاء و فی نسخه بالحاء و هو مصحف. وزان محمّد و قیل: علی وزن مخنف، هو مخول ابن إبراهیم بن مخول بن راشد النهدی الکوفیّ، ترجمه ابن حجر فی لسان المیزان «ج ۶ ص ۱۱» قال: رافضی بغیض صدوق فی نفسه، روی عن إسرائیل. و حکی عن ابن عدی أنّه قال: هو من متشیعی الکوفه. و ذکره ابن حبان فی الثقات

۳- العذار بالکسر من اللجام: ما سال علی خد الفرس.

۴- السیر بالفتح: قده من الجلد مستطیله.

الْجَنَّهِ مَنَابِتُهُ (۱)فِی دَارِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ هِیَ لَهُ وَ لِشِیعَتِهِ وَ عَلَی تِلْکَ الشَّجَرَهِ أَسْفَاطٌ فِیهَا حُلَلٌ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ یَکُونُ لِلْعَبْدِ مِنْهَا أَلْفُ أَلْفِ سَفَطٍ فِی کُلِّ سَفَطٍ مِائَهُ أَلْفِ حُلَّهٍ لَیْسَ مِنْهَا حُلَّهٌ إِلَّا مُخَالِفَهً لِلَوْنِ الْأُخْرَی إِلَّا أَنَّ أَلْوَانَهَا کُلَّهَا خُضْرٌ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ فَهَذَا أَعْلَی تِلْکَ الشَّجَرَهِ وَ وَسَطُهَا ظُلَلُهُمْ یُظِلُّ عَلَیْهِمْ یَسِیرُ الرَّاکِبُ فِی ظِلِّ تِلْکَ الشَّجَرَهِ مِائَهَ عَامٍ قَبْلَ أَنْ یَقْطَعَهَا وَ أَسْفَلُهَا ثَمَرَتُهَا متدلی (۲)(مُتَدَلِّیَهٌ) عَلَی بُیُوتِهِمْ یَکُونُ مِنْهَا الْقَضِیبُ مِثْلَ الْقَصَبَهِ (۳)فِیهِ مِائَهُ لَوْنٍ مِنَ الْفَوَاکِهِ مَا رَأَیْتَ وَ لَمْ تَرَ وَ مَا سَمِعْتَ وَ لَمْ تَسْمَعْ متدلی (مُتَدَلِّیَهٌ) عَلَی بُیُوتِهِمْ کُلَّمَا قَطَعُوا مِنْهَا یَنْبُتُ مَکَانَهَا یَقُولُ اللَّهُ تَعَالَی لا مَقْطُوعَهٍ وَ لا مَمْنُوعَهٍ وَ تُدْعَی تِلْکَ الشَّجَرَهُ طُوبَی وَ یَخْرُجُ نَهَرٌ مِنْ أَصْلِ تِلْکَ الشَّجَرَهِ فَیَسْقِی جَنَّهَ عَدْنٍ وَ هِیَ قَصْرٌ مِنْ لُؤْلُؤَهٍ وَاحِدَهٍ لَیْسَ فِیهَا صَدْعٌ وَ لَا وَصْلٌ لَوِ اجْتَمَعَ أَهْلُ الْإِسْلَامِ کُلُّهَا عَلَی ذَلِکَ الْقَصْرِ لَهُمْ فِیهِ سَعَهٌ لَهَا أَلْفُ أَلْفِ بَابٍ وَ کُلُّ بَابٍ مِصْرَاعَانِ مِنْ زَبَرْجَدٍ وَ یَاقُوتٍ اثْنَا عَشَرَ مِیلًا (۴)لَا یَدْخُلُهَا إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ صِدِّیقٌ أَوْ شَهِیدٌ أَوْ مُتَحَابٌّ فِی اللَّهِ أَوْ ضَعِیفٌ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ تِلْکَ مَنَازِلُهُمْ وَ هِیَ جَنَّهُ عَدْنٍ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن إبراهیم: ابوجعفر علیه السلام درباره فرموده خداوند «الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ» {کسانی که کار نیک انجام دادند، پاکیزه ترین زندگی و بازگشتی نیکو نصیبشان است} فرمود: همانا به من خبر داده شده که طوبی درختی

ص: ۱۵۴

است در بهشت که ریشه آن در خانه علی بن ابی طالب است، و این درخت برای ایشان و پیروان اوست. بر روی درخت جامه دان هایی است که در هر یک از آن ها لباس هایی فاخر از سندس و استبرق قرار دارد و برای هربنده ای هزار هزار جامه دان است که در هر یک صدهزار لباس قرار دارد که رنگ هر یک با دیگری متفاوت است، مگر این که رنگ همه آن ها سبز و از سندس و استبرق است. پس این بلندترین بخش درخت است. میانه آن سایه های درخت است که اگر سواری تیزرو در سایه آن درخت به تاخت برود صد سال طول می کشد تا آن را بپیماید. پایین ترین آن میوه های درخت است که به خانه هایشان نزدیک است - . در تفسیر چاپ شده چنین است: متدلیه. -

هر یک از شاخه های آن مانند چوبی است - . در تفسیر چاپ شده چنین است: یکون منها القضیب مثل القضیبه. - که صد نوع میوه بر آن روییده، از میوه هایی که دیده ای یا تا کنون ندیده ای. خداوند متعال می فرماید: «لا مقطوعه و لا ممنوعه» {نه پایان می یابد و نه از آن منع می شود} و این درخت طوبی نام دارد و از ریشه آن رودی جاری است که بهشت عدن را سیراب می کند، و آن کاخی است از مروارید یک دست که در آن هیچ شکستگی یا اتصالی وجود ندارد. اگر همه مسلمانان در آن جمع شوند گنجایش آنان را دارد. این کاخ هزار هزار در دارد و هر در دوقطعه است از زبرجد و یاقوت به طول دوازده میل، تنها پیامبران و صدیقان و شهیدان و کسانی که در راه خدا دوستی می کرده اند وارد آن می شوند و نیز مؤمنان ناتوانی که جایگاه آنان در این جا است، و این بهشت عدن است.

**[ترجمه]

كـا، الكـافى عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِى جَمِيلَهَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السـلام قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَا عِبَادِيَ الصِّدِّيقِينَ تَنَعَّمُوا بِعِبَادَتِى فِى الدُّنْيَا فَإِنَّكُمْ تَتَنَعَّمُونَ بِهَا فِى الْآخِرَهِ.

**[ترجمه]کافى: از امام صادق عليه السـلام كه فرمود: خـدا تبارك و تعالى فرمايـد: اى بنده هاى صديق من در دنيا به عبادتم متنعّم باشيد، زيرا شما در آخرت بدان متنعّم خواهيد بود.

**[ترجمه]

بيان

قوله فـإنكم تتنعمون بهـا أى بسـببها أو بثوابهـا أو بأصـل العبـاده فـإن الصـديقين يلتـذون بعبـاده ربهم أكـثر من جميع اللـذات و المشـتهيات بل لا يلتـذون بشـى ء إلا بها فهم فى الجنه يعبدون الله و يذكرونه لا على وجه التكليف بل لالتذاذهم و تنعمهم بها و هذا هو الأظهر.

**[ترجمه]اينكه فرمود: شـما بـدان متنعّم مى شويـد يعنى به سـبب آن يـا به ثواب آن يـا به اصـل عبادت، چرا كه صـديقين از عبادت پروردگارشان بيش از ساير لـذات، لـذت مى برنـد بلكه جز از آن لـذت نمى برند. لذا آنان در بهشت خدا را عبادت و ياد مى كنند نه از جهت تكليف، بلكه از آن جهت كه از آن لذت مى برند و از آن متنعم مى شوند. واين وجه اظهر است.

ص: ۱۵۵

**[ترجمه]

«۹۴»

كا، الكافى الْعِدَّهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ دَاوُدَ الْعِجْلِيِّ مَوْلَى

ص: ۱۵۵

۱- فى التفسير المطبوع: ثابته اه.

۲- فى التفسير المطبوع: متدليه.

۳- فى التفسير المطبوع: يكون منها القضيب مثل القضيبه.

۴- فى التفسير المطبوع: عرضها اثنا عشر ميلا.

أَبِی الْمِعْزَی قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ ثَلَاثٌ أَعْطِینَ سَمْعَ الْخَلَائِقِ الْجَنَّهُ وَ النَّارُ وَ الْحُورُ الْعِینُ فَإِذَا صَلَّی الْعَبْدُ وَ قَالَ اللَّهُمَّ أَعْتِقْنِی مِنَ النَّارِ وَ أَدْخِلْنِی الْجَنَّهَ وَ زَوِّجْنِی مِنَ الْحُورِ الْعِینِ قَالَتِ النَّارُ یَا رَبِّ إِنَّ عَبْدَکَ قَدْ سَأَلَکَ أَنْ تُعْتِقَهُ مِنِّی فَأَعْتِقْهُ وَ قَالَتِ الْجَنَّهُ یَا رَبِّ إِنَّ عَبْدَکَ قَدْ سَأَلَکَ إِیَّایَ فَأَسْکِنْهُ (۱)وَ قَالَتِ الْحُورُ الْعِینُ یَا رَبِّ إِنَّ عَبْدَکَ قَدْ خَطَبَنَا إِلَیْکَ فَزَوِّجْهُ مِنَّا فَإِنْ هُوَ انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ وَ لَمْ یَسْأَلْ مِنَ اللَّهِ شَیْئاً مِنْ هَذَا قُلْنَ الْحُورُ الْعِینُ إِنَّ هَذَا الْعَبْدَ فِینَا لَزَاهِدٌ وَ قَالَتِ الْجَنَّهُ إِنَّ هَذَا الْعَبْدَ فِیَّ لَزَاهِدٌ وَ قَالَتِ النَّارُ إِنَّ هَذَا الْعَبْدَ فِیَّ لَجَاهِلٌ.

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السلام فرمود: سه چیز وجود دارد که شنیدن سخن آفریدگان به آنها داده شده است: بهشت، آتش، و حور العین؛ پس هنگامی که بنده نماز بگزارد و بگوید: «اللهم أعتقنی من النار و أدخلنی الجنه و زوجنی الحور العین»، {خدایا، مرا از آتش برهان و وارد بهشت نما و حوریان درشت چشم را به ازدواج من در آور.} آتش می گوید: ای پروردگار، بنده تو از تو خواست او را از من برهانی، پس او را برهان؛ و بهشت می گوید: ای پروردگار، بنده تو از تو مرا خواست، پس او را در من ساکن نما؛ و حور العین می گوید: ای پروردگار، بنده تو از تو ما را خواستگاری کرد، پس او را با ما تزویج نما. ولی اگر از نمازش روانه شود و چیزی از اینها را نخواهد، حوریان درشت چشم می گویند: این بنده در مورد ما بی رغبت است و بهشت می گوید: این بنده در مورد من، بی رغبت است و آتش می گوید: این بنده در مورد من، نادان است.

- . الکافی ۳ : ۳۴۴ -

**[ترجمه]

«۹۵»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ زَکَرِیَّا الْمُؤْمِنِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ أَوْ قُتَیْبَهَ الْأَعْشَی عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا رَسُولَ اللَّهِ فِدَاکَ آبَاؤُنَا وَ أُمَّهَاتُنَا إِنَّ أَصْحَابَ الْمَعْرُوفِ فِی الدُّنْیَا عُرِفُوا بِمَعْرُوفِهِمْ فَبِمَ یُعْرَفُونَ فِی الْآخِرَهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی إِذَا أَدْخَلَ أَهْلَ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ أَمَرَ رِیحاً عَبِقَهً طَیِّبَهً فَلَزِقَتْ بِأَهْلِ الْمَعْرُوفِ فَلَا یَمُرُّ أَحَدٌ مِنْهُمْ بِمَلَإٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ إِلَّا وَجَدُوا رِیحَهُ فَقَالُوا هَذَا مِنْ أَهْلِ الْمَعْرُوفِ.

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السلام فرمود: اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله گفتند: یا رسول الله! پدران و مادران ما به فدایتان اهل نیکی ها در دنیا به نیکی هایشان شناخته می شوند، آنان در آخرت چگونه شناخته می شوند؟ فرمودند: خدای تبارک و تعالی وقتی بهشتیان را به بهشت وارد می کند، به بویی خوش و پاک امر می کند که به نیکوکاران بخورد. آنگاه هیچ کدام از آنها بر گروهی از اهل بهشت نمی گذرند مگر آنکه بوی او را شناخته و می گویند:این از نیکوکاران است.

**[ترجمه]

بیان

عبق به الطیب کفرح لزق به.

**[ترجمه]عبق به الطیب مانند فرح یعنی به او چسبید.

**[ترجمه]

«۹۶»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ یُونُسَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِلْجَنَّهِ بَاباً یُقَالُ لَهُ الْمَعْرُوفُ لَا یَدْخُلُهُ إِلَّا أَهْلُ الْمَعْرُوفِ وَ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِی الدُّنْیَا هُمْ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ فِی الْآخِرَهِ.

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السلام فرمود: همانا بهشت دری دارد که به آن معروف «نیکی و احسان» می گویند و از آن داخل نمی شوند مگر معروفان، معروفان در دنیا همان معروفان در آخرت هستند.

**[ترجمه]

«۹۷»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَهَ عَنِ الْمُفَضَّلِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَیُتْحِفُ أَخَاهُ التُّحْفَهَ قُلْتُ وَ أَیُّ شَیْ ءٍ التُّحْفَهُ قَالَ مِنْ مَجْلِسٍ وَ مُتَّکَإٍ وَ طَعَامٍ وَ کِسْوَهٍ وَ سَلَامٍ فَتَطَاوَلُ الْجَنَّهُ مُکَافَاهً لَهُ وَ یُوحِی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهَا أَنِّی قَدْ حَرَّمْتُ طَعَامَکِ عَلَی أَهْلِ الدُّنْیَا إِلَّا عَلَی نَبِیٍّ أَوْ وَصِیِّ نَبِیٍّ فَإِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ أَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهَا أَنْ کَافِئِی أَوْلِیَائِی بِتُحَفِهِمْ فَتَخْرُجُ مِنْهَا وُصَفَاءُ وَ وَصَائِفُ مَعَهُمْ أَطْبَاقٌ مُغَطَّاهٌ بِمَنَادِیلَ مِنْ لُؤْلُؤٍ فَإِذَا نَظَرُوا إِلَی جَهَنَّمَ وَ هَوْلِهَا وَ إِلَی الْجَنَّهِ وَ مَا فِیهَا طَارَتْ عُقُولُهُمْ وَ امْتَنَعُوا أَنْ یَأْکُلُوا

۱- فی المصدر: فاسکنه فی. م.

فَيُنَادِی مُنَادٍ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ حَرَّمَ جَهَنَّمَ عَلَی مَنْ أَكَلَ مِنْ طَعَامِ جَنَّتِهِ فَيَمُدُّ الْقَوْمُ أَيْدِيَهُمْ فَيَأْكُلُونَ.

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السّلام فرمود: همانا مؤمن ببرادرش تحفه میدهد، گفتم: تحفه چیست؟ فرمود: مانند جای نشستن، متکا، خوراک، پوشاک، سلام. پس بهشت برای پاداش او گردن کشد، و خدای عز و جل ببهشت وحی فرماید که: من طعام ترا بر اهل دنیا حرام ساختم مگر بر پیغمبر و وصی پیغمبر، و چون روز قیامت شود، خدای عز و جل ببهشت وحی کند که دوستانم را در برابر تحفه هایشان پاداش ده، پس غلمان و حوریانی بیرون آیند که طبقهائی که از مروارید سرپوش دارد، همواره داشته باشند. چون آنها بدوزخ و هراسش نگرند و بهشت را با آنچه در آنست مشاهده کنند، عقلشان بپرد و نتوانند از آن طبقها بخورند،

سپس یک جارچی از زیر عرش فریاد کند که: همانا خدای عز و جل دوزخ را حرام کرده بر کسی که از طعام بهشتش خورد، آنگاه ایشان دست دراز کنند و بخورند (زیرا از هراس دوزخ ایمن شوند).

**[ترجمه]

«۹۸»

کا، (۱)الکافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ الْمَدَنِيِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَی الرَّحْمنِ وَفْداً فَقَالَ يَا عَلِيُّ إِنَّ الْوَفْدَ لَا يَكُونُونَ إِلَّا رُكْبَاناً أُولَئِكَ رِجَالٌ اتَّقَوُا اللَّهَ فَأَحَبَّهُمُ اللَّهُ عَزَّ ذِكْرُهُ وَ اخْتَصَّهُمْ وَ رَضِيَ أَعْمَالَهُمْ فَسَمَّاهُمُ الْمُتَّقِينَ ثُمَّ قَالَ لَهُ يَا عَلِيُّ أَمَا وَ الَّذِی فَلَقَ الْحَبَّةَ وَ بَرَأَ النَّسَمَةَ إِنَّهُمْ لَيَخْرُجُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ وَ إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَسْتَقْبِلُهُمْ بِنُوقٍ مِنْ نُوقِ الْعِزِّ عَلَيْهَا رَحَائِلُ الذَّهَبِ مُكَلَّلَةً بِالدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ وَ جَلَائِلُهَا الْإِسْتَبْرَقُ وَ السُّنْدُسُ وَ خُطُمُهَا جُدُلُ الْأُرْجُوَانِ (۲)تَطِيرُ بِهِمْ إِلَی الْمَحْشَرِ مَعَ كُلِّ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَلْفُ مَلَكٍ مِنْ قُدَّامِهِ وَ عَنْ يَمِينِهِ وَ عَنْ شِمَالِهِ يَزُفُّونَهُمْ زَفّاً حَتَّی يَنْتَهُوا بِهِمْ إِلَی بَابِ الْجَنَّةِ الْأَعْظَمِ وَ عَلَی بَابِ الْجَنَّةِ شَجَرَةٌ إِنَّ الْوَرَقَةَ مِنْهَا لَيَسْتَظِلُّ تَحْتَهَا أَلْفُ رَجُلٍ مِنَ النَّاسِ وَ عَنْ يَمِينِ الشَّجَرَةِ عَيْنٌ مُطَهِّرَةٌ مُزَكِّيَةٌ قَالَ فَيُسْقَوْنَ مِنْهَا شَرْبَةً شَرْبَةً فَيُطَهِّرُ اللَّهُ بِهَا قُلُوبَهُمْ مِنَ الْحَسَدِ وَ يُسْقِطُ عَنْ أَبْشَارِهِمُ الشَّعْرَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً مِنْ تِلْكَ الْعَيْنِ الْمُطَهِّرَةِ قَالَ ثُمَّ يَنْصَرِفُونَ إِلَی عَيْنٍ أُخْرَی عَنْ يَسَارِ الشَّجَرَةِ فَيَغْتَسِلُونَ فِيهَا وَ هِيَ عَيْنُ الْحَيَاةِ فَلَا يَمُوتُونَ أَبَداً قَالَ ثُمَّ يُوقَفُ بِهِمْ قُدَّامَ الْعَرْشِ وَ قَدْ سَلِمُوا مِنَ الْآفَاتِ وَ الْأَسْقَامِ وَ الْحَرِّ وَ الْبَرْدِ أَبَداً قَالَ فَيَقُولُ الْجَبَّارُ جَلَّ ذِكْرُهُ لِلْمَلَائِكَةِ الَّذِينَ مَعَهُمُ احْشُرُوا أَوْلِيَائِی إِلَی الْجَنَّةِ وَ لَا تُوقِفُوهُمْ مَعَ الْخَلَائِقِ فَقَدْ سَبَقَ رِضَايَ عَنْهُمْ وَ وَجَبَتْ رَحْمَتِی لَهُمْ وَ كَيْفَ أُرِيدُ أَنْ أُوقِفَهُمْ مَعَ أَصْحَابِ الْحَسَنَاتِ وَ السَّيِّئَاتِ قَالَ فَتَسُوقُهُمُ الْمَلَائِكَةُ إِلَی الْجَنَّةِ فَإِذَا انْتَهَوْا بِهِمْ إِلَی بَابِ الْجَنَّةِ الْأَعْظَمِ ضَرَبَ الْمَلَائِكَةُ الْحَلْقَةَ

۱- أورده علیّ بن إبراهیم فی تفسیره مع اختلاف فی ألفاظه کما تقدم تحت رقم ۲۹.

٢- الخطام: حبل يجعل فى عنق البعير و يثنى فى خطمه. كل ما وضع فى أنف البعير ليقاد به. الجدل جمع الجديل: الحبل الفتول. و الارجوان تقدم ضبطه و معناه آنفا.

ضَرْبَةً عَظِيمَةً تَصِرُّ (١)صَرِيراً (فَبَلَغَ خ ل) يَبْلُغُ صَوْتُ صَرِيرِهَا كُلَّ حَوْرَاءَ أَعَدَّهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِأَوْلِيَائِهِ فِي الْجِنَانِ فَيَتَبَاشَرُونَ بِهِمْ إِذَا سَمِعُوا صَرِيرَ الْحَلْقَهِ فَيَقُولُ بَعْضُهُمْ (فَيَتَبَاشَرْنَ بِهِمْ إِذَا سَمِعْنَ صَرِيرَ الْحَلْقَهِ فَيَقُولُ بَعْضُهُنَ ظ) لِبَعْضٍ قَدْ جَاءَنَا أَوْلِيَاءُ اللَّهِ فَيُفْتَحُ لَهُمُ الْبَابُ فَيَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ وَ تُشْرِفُ عَلَيْهِمْ أَزْوَاجُهُمْ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَ الْآدَمِيِّينَ فَيَقُلْنَ مَرْحَباً بِكُمْ فَمَا كَانَ أَشَدَّ شَوْقَنَا إِلَيْكُمْ وَ يَقُولُ لَهُنَّ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنَا عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِها غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ بِمَا ذَا بُنِيَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ يَا عَلِيُّ تِلْكَ غُرَفٌ بَنَاهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِأَوْلِيَائِهِ بِالدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ وَ الزَّبَرْجَدِ سُقُوفُهَا الذَّهَبُ مَحْبُوكَهً بِالْفِضَّهِ لِكُلِّ غُرْفَهٍ مِنْهَا أَلْفُ بَابٍ مِنَ الذَّهَبِ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْهَا مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِهِ فِيهَا فُرُشٌ مَرْفُوعَهٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ مِنَ الْحَرِيرِ وَ الدِّيبَاجِ بِأَلْوَانٍ مُخْتَلِفَهٍ وَ حَشْوُهَا الْمِسْكُ وَ الْكَافُورُ وَ الْعَنْبَرُ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَهٍ إِذَا أُدْخِلَ الْمُؤْمِنُ إِلَى مَنَازِلِهِ فِي الْجَنَّهِ وَ وُضِعَ عَلَى رَأْسِهِ تَاجُ الْمُلْكِ وَ الْكَرَامَهِ أُلْبِسَ حُلَلَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ وَ الْيَاقُوتِ وَ الدُّرِّ مَنْظُومٌ (٢)فِي الْإِكْلِيلِ تَحْتَ التَّاجِ قَالَ وَ أُلْبِسَ سَبْعِينَ حُلَّهَ حَرِيرٍ بِأَلْوَانٍ مُخْتَلِفَهٍ وَ ضُرُوبٍ مُخْتَلِفَهٍ مَنْسُوجَهً بِالذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ وَ اللُّؤْلُؤِ وَ الْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ فَذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ يُحَلَّوْنَ فِيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فِيها حَرِيرٌ فَإِذَا جَلَسَ الْمُؤْمِنُ عَلَى سَرِيرِهِ اهْتَزَّ سَرِيرُهُ فَرَحاً فَإِذَا اسْتَقَرَّ بِوَلِيِّ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَنَازِلُهُ فِي الْجِنَانِ اسْتَأْذَنَ عَلَيْهِ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِجِنَانِهِ لِيُهَنِّئَهُ بِكَرَامَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِيَّاهُ فَيَقُولُ لَهُ خُدَّامُ الْمُؤْمِنِ مِنَ الْوُصَفَاءِ وَ الْوَصَائِفِ مَكَانَكَ فَإِنَّ وَلِيَّ اللَّهِ قَدِ اتَّكَأَ عَلَى أَرِيكَتِهِ وَ زَوْجَتُهُ الْحَوْرَاءُ تَهَيَّأُ لَهُ (٣)فَاصْبِرْ لِوَلِيِّ اللَّهِ قَالَ فَتَخْرُجُ عَلَيْهِ زَوْجَتُهُ الْحَوْرَاءُ مِنْ خَيْمَهٍ لَهَا تَمْشِي مُقْبِلَهً وَ حَوْلَهَا وَصَائِفُهَا وَ عَلَيْهَا سَبْعُونَ حُلَّهً مَنْسُوجَهً بِالْيَاقُوتِ وَ اللُّؤْلُؤِ وَ الزَّبَرْجَدِ مِنْ مِسْكٍ وَ عَنْبَرٍ (۴)وَ عَلَى رَأْسِهَا تَاجُ الْكَرَامَهِ وَ عَلَيْهَا نَعْلَانِ مِنْ

۱- في المصدر: ضربه، فتصر سريرا اه. م.

۲- في المصدر: المنظوم. م.

۳- الصحيح: تهيأت له.

۴- الصحيح كما تقدم: و الزبرجد صبغن بمسك و عنبر.

ذَهَبٍ (۱)مُكَلَّلَتَانِ بِالْيَاقُوتِ وَ اللُّؤْلُؤِ شِرَاكُهُمَا يَاقُوتٌ أَحْمَرُ فَإِذَا دَنَتْ مِنْ وَلِيِّ اللَّهِ فَهَمَّ أَنْ يَقُومَ إِلَيْهَا شَوْقاً فَتَقُولُ لَهُ يَا وَلِيَّ اللَّهِ لَيْسَ هَذَا يَوْمَ تَعَبٍ وَ لَا نَصَبٍ فَلَا تَقُمْ أَنَا لَكَ وَ أَنْتَ لِي فَيَعْتَنِقَانِ (۲)مِقْدَارَ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ مِنْ أَعْوَامِ الدُّنْيَا لَا يُمِلُّهَا وَ لَا تُمِلُّهُ قَالَ فَإِذَا فَتَرَ بَعْضَ الْفُتُورِ مِنْ غَيْرِ مَلَالَةٍ نَظَرَ إِلَى عُنُقِهَا فَإِذَا عَلَيْهَا قَلَائِدُ مِنْ قَصَبٍ مِنْ يَاقُوتٍ أَحْمَرَ وَسَطُهَا لَوْحٌ صَفْحَتُهُ دُرَّةٌ مَكْتُوبٌ فِيهَا أَنْتَ يَا وَلِيَّ اللَّهِ حَبِيبِي وَ أَنَا الْحَوْرَاءُ حَبِيبَتُكَ إِلَيْكَ تَنَاهَتْ نَفْسِي وَ إِلَيَّ تَنَاهَتْ نَفْسُكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ أَلْفَ مَلَكٍ يُهَنِّئُونَهُ بِالْجَنَّةِ وَ يُزَوِّجُونَهُ بِالْحَوْرَاءِ قَالَ فَيَنْتَهُونَ إِلَى أَوَّلِ بَابٍ مِنْ جِنَانِهِ فَيَقُولُونَ لِلْمَلَكِ الْمُوَكَّلِ بِأَبْوَابِ جِنَانِهِ اسْتَأْذِنْ لَنَا عَلَى وَلِيِّ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَنَا إِلَيْهِ نُهَنِّئُهُ فَيَقُولُ لَهُمُ الْمَلَكُ حَتَّى أَقُولَ لِلْحَاجِبِ فَيُعْلِمَهُ مَكَانَكُمْ قَالَ فَيَدْخُلُ الْمَلَكُ إِلَى الْحَاجِبِ وَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْحَاجِبِ ثَلَاثُ جِنَانٍ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى أَوَّلِ بَابٍ فَيَقُولَ لِلْحَاجِبِ إِنَّ عَلَى بَابِ الْعَرْصَةِ أَلْفَ مَلَكٍ أَرْسَلَهُمْ رَبُّ الْعَالَمِينَ لِيُهَنِّئُوا وَلِيَّ اللَّهِ وَ قَدْ سَأَلُونِي أَنْ آذَنَ لَهُمْ عَلَيْهِ فَيَقُولُ الْحَاجِبُ إِنَّهُ لَيَعْظُمُ عَلَيَّ أَنْ أَسْتَأْذِنَ لِأَحَدٍ عَلَى وَلِيِّ اللَّهِ وَ هُوَ مَعَ زَوْجَتِهِ الْحَوْرَاءِ قَالَ وَ بَيْنَ الْحَاجِبِ وَ بَيْنَ وَلِيِّ اللَّهِ جَنَّتَانِ قَالَ فَيَدْخُلُ الْحَاجِبُ إِلَى الْقَيِّمِ فَيَقُولُ لَهُ إِنَّ عَلَى بَابِ الْعَرْصَةِ أَلْفَ مَلَكٍ أَرْسَلَهُمْ رَبُّ الْعِزَّةِ يُهَنِّئُونَ وَلِيَّ اللَّهِ فَاسْتَأْذِنْ (۳)فَيَتَقَدَّمُ الْقَيِّمُ إِلَى الْخُدَّامِ فَيَقُولُ لَهُمْ إِنَّ رُسُلَ الْجَبَّارِ عَلَى بَابِ الْعَرْصَةِ وَ هُمْ أَلْفُ مَلَكٍ أَرْسَلَهُمُ اللَّهُ يُهَنِّئُونَ وَلِيَّ اللَّهِ فَأَعْلِمُوهُ بِمَكَانِهِمْ قَالَ فَيُعْلِمُونَهُ فَيُؤْذَنُ لِلْمَلَائِكَةِ فَيَدْخُلُونَ عَلَى وَلِيِّ اللَّهِ وَ هُوَ فِي الْغُرْفَةِ وَ لَهَا أَلْفُ بَابٍ وَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِهَا مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِهِ فَإِذَا أُذِنَ لِلْمَلَائِكَةِ بِالدُّخُولِ عَلَى وَلِيِّ اللَّهِ فَتَحَ كُلُّ مَلَكٍ بَابَهُ الْمُوَكَّلَ بِهِ (۴)قَالَ فَيُدْخِلُ الْقَيِّمُ كُلَّ مَلَكٍ مِنْ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْغُرْفَةِ قَالَ فَيُبَلِّغُونَهُ رِسَالَةَ الْجَبَّارِ جَلَّ وَ عَزَّ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْمَلائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْغُرْفَةِ سَلامٌ عَلَيْكُمْ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ

۱- فی التفسیر: و فی رجلیها نعلان من ذهب.

۲- فی المصدر: قال: فیعتنقان. م.

۳- فی المصدر: فاستأذن لهم. م.

۴- فی التفسیر هنا زیاده راجع الخبر المتقدم تحت رقم ۲۹.

قَالَ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِذا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيماً وَ مُلْكاً كَبِيراً يَعْنِي بِذَلِکَ وَلِيَّ اللَّهِ وَ مَا هُوَ فِيهِ مِنَ الْكَرَامَهِ وَ النَّعِيمِ وَ الْمُلْکِ الْعَظِيمِ الْكَبِيرِ إِنَّ الْمَلَائِكَهَ مِنْ رُسُلِ اللَّهِ عَزَّ ذِكْرُهُ يَسْتَأْذِنُونَ عَلَيْهِ فَلَا يَدْخُلُونَ عَلَيْهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَذَلِکَ (۱)الْمُلْکُ الْعَظِيمُ الْكَبِيرُ قَالَ وَ الْأَنْهَارُ تَجْرِی مِنْ تَحْتِ مَسَاكِنِهِمْ وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ وَ الثِّمَارُ دَانِيَهٌ مِنْهُمْ وَ هُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ دانِيَهً عَلَيْهِمْ ظِلالُها وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِيلًا مِنْ قُرْبِهَا مِنْهُمْ يَتَنَاوَلُ الْمُؤْمِنُ مِنَ النَّوْعِ الَّذِی يَشْتَهِيهِ مِنَ الثِّمَارِ بِفِيهِ وَ هُوَ مُتَّكِئٌ وَ إِنَّ الْأَنْوَاعَ مِنَ الْفَاكِهَهِ لَيَقُلْنَ لِوَلِيِّ اللَّهِ يَا وَلِيَّ اللَّهِ كُلْنِی قَبْلَ أَنْ تَأْكُلَ هَذَا قَبْلِی قَالَ وَ لَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ فِی الْجَنَّهِ إِلَّا وَ لَهُ جِنَانٌ كَثِيرَهٌ مَعْرُوشَاتٍ وَ غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَ أَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ وَ أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ وَ أَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ وَ أَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ فَإِذَا دَعَا وَلِيُّ اللَّهِ بِغِذَائِهِ أُتِیَ بِمَا تَشْتَهِی نَفْسُهُ عِنْدَ طَلَبِهِ الْغِذَاءَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُسَمِّیَ شَهْوَتَهُ قَالَ ثُمَّ يَتَخَلَّی مَعَ إِخْوَانِهِ وَ يَزُورُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ يَتَنَعَّمُونَ فِی جَنَّاتٍ فِی ظِلٍّ مَمْدُودٍ فِی مِثْلِ مَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَی طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ أَطْيَبَ مِنْ ذَلِکَ لِكُلِّ مُؤْمِنٍ سَبْعُونَ زَوْجَهً حَوْرَاءَ وَ أَرْبَعُ نِسْوَهٍ مِنَ الْآدَمِيِّينَ وَ الْمُؤْمِنُ سَاعَهً مَعَ الْحَوْرَاءِ وَ سَاعَهً مَعَ الْآدَمِيَّهِ وَ سَاعَهً يَخْلُو بِنَفْسِهِ عَلَی الْأَرَائِکِ مُتَّكِئاً يَنْظُرُ بَعْضُ الْمُؤْمِنِينَ إِلَی بَعْضٍ وَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَغْشَاهُ شُعَاعُ نُورٍ وَ هُوَ عَلَی أَرِيكَتِهِ وَ يَقُولُ لِخُدَّامِهِ مَا هَذَا الشُّعَاعُ اللَّامِعُ لَعَلَّ الْجَبَّارَ لَحَظَنِی فَيَقُولُ لَهُ خُدَّامُهُ قُدُّوسٌ قُدُّوسٌ جَلَّ جَلَالُهُ بَلْ هَذِهِ حَوْرَاءُ مِنْ نِسَائِکَ مِمَّنْ لَمْ تَدْخُلْ بِهَا بَعْدُ أَشْرَفَتْ عَلَيْکَ مِنْ خَيْمَتِهَا شَوْقاً إِلَيْکَ وَ قَدْ تَعَرَّضَتْ لَکَ وَ أَحَبَّتْ لِقَاءَکَ فَلَمَّا أَنْ رَأَتْکَ مُتَّكِئاً عَلَی سَرِيرِکَ تَبَسَّمَتْ نَحْوَکَ شَوْقاً إِلَيْکَ فَالشُّعَاعُ الَّذِی رَأَيْتَ وَ النُّورُ الَّذِی غَشِيَکَ هُوَ مِنْ بَيَاضِ ثَغْرِهَا وَ صَفَائِهِ وَ نَقَائِهِ وَ رِقَّتِهِ فَيَقُولُ وَلِيُّ اللَّهِ ائْذَنُوا لَهَا فَتَنْزِلَ إِلَيَّ فَيَبْتَدِرُ إِلَيْهَا أَلْفُ وَصِيفٍ وَ أَلْفُ وَصِيفَهٍ يُبَشِّرُونَهَا بِذَلِکَ فَتَنْزِلُ إِلَيْهِ مِنْ خَيْمَتِهَا وَ عَلَيْهَا سَبْعُونَ حُلَّهً مَنْسُوجَهً بِالذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ مُكَلَّلَهً بِالدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ وَ الزَّبَرْجَدِ صِبْغُهُنَّ الْمِسْکُ وَ الْعَنْبَرُ بِأَلْوَانٍ مُخْتَلِفَهٍ يُرَی مُخُّ سَاقِهَا مِنْ وَرَاءِ سَبْعِينَ

۱- فی المصدر: فلذلک. م.

حُلَّهً طُولُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعاً وَ عَرْضُ مَا بَیْنَ مَنْکِبَیْهَا عَشَرَهُ أَذْرُعٍ فَإِذَا دَنَتْ مِنْ وَلِیِّ اللَّهِ أَقْبَلَ الْخُدَّامُ بِصِحَافِ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ فِیهَا الدُّرُّ وَ الْیَاقُوتُ وَ الزَّبَرْجَدُ فَیَنْثُرُونَهَا عَلَیْهَا (۱)ثُمَّ یُعَانِقُهَا وَ تُعَانِقُهُ فَلَا تَمَلُّ وَ لَا یَمَلُّ قَالَ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام أَمَّا الْجِنَانُ الْمَذْکُورَهُ فِی الْکِتَابِ فَإِنَّهُنَّ جَنَّهُ عَدْنٍ وَ جَنَّهُ الْفِرْدَوْسِ وَ جَنَّهُ نَعِیمٍ وَ جَنَّهُ الْمَأْوَی قَالَ وَ إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ جِنَاناً مَحْفُوفَهً بِهَذِهِ الْجِنَانِ وَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَیَکُونُ لَهُ مِنَ الْجِنَانِ مَا أَحَبَّ وَ اشْتَهَی یَتَنَعَّمُ فِیهِنَّ کَیْفَ یَشَاءُ وَ إِذَا أَرَادَ الْمُؤْمِنُ شَیْئاً إِنَّمَا دَعْوَاهُ إِذَا أَرَادَ (۲)أَنْ یَقُولَ سُبْحَانَکَ اللَّهُمَّ فَإِذَا قَالَهَا تَبَادَرَتْ إِلَیْهِ الْخُدَّامُ بِمَا اشْتَهَی مِنْ غَیْرِ أَنْ یَکُونَ طَلَبَهُ مِنْهُمْ أَوْ أَمَرَ بِهِ وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ دَعْواهُمْ فِیها سُبْحانَکَ اللَّهُمَّ وَ تَحِیَّتُهُمْ فِیها سَلامٌ یَعْنِی الْخُدَّامَ قَالَ وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ یَعْنِی بِذَلِکَ عِنْدَ مَا یَقْضُونَ مِنْ لَذَّاتِهِمْ مِنَ الْجِمَاعِ وَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ یَحْمَدُونَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عِنْدَ فَرَاغِهِمْ وَ أَمَّا قَوْلُهُ أُولئِکَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ قَالَ یَعْلَمُهُ الْخُدَّامُ فَیَأْتُونَ بِهِ أَوْلِیَاءَ اللَّهِ قَبْلَ أَنْ یَسْأَلُوهُمْ إِیَّاهُ وَ أَمَّا قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَواکِهُ وَ هُمْ مُکْرَمُونَ قَالَ فَإِنَّهُمْ لَا یَشْتَهُونَ شَیْئاً فِی الْجَنَّهِ إِلَّا أُکْرِمُوا بِهِ.

**[ترجمه]کافی: امام باقر علیه السّلام در تفسیر آیه شریفه: یَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِینَ إِلَی الرَّحْمنِ وَفْداً - . مریم / ۸۵ - {[یاد کن] روزی را که پرهیزکاران به سوی [خدای] رحمان گروه گروه محشور می کنیم} به نقل از پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می فرماید: ای علی! «وفد» باید سواره باشند، آنان مردانی هستند که تقوای خدا را در پیش گرفتند و خداوند آنان را دوست داشت و به خویش ویژه گردانید و اعمال آنان را پسندید و پرهیزکارانشان نامید، و سپس فرمود: ای علی! سوگند به آنکه دانه را شکافت و مردم را پدید آورد همانا که آنها از گورشان برون آیند در حالی که فرشتگان با ناقه های سواری به استقبالشان آیند؛ ناقه های عزّت که بر آنها جهازهای طلایی است که بر آن درّ و یاقوت نشانده شده است، و روپوش آنها استبرق و سندس است، و مهار ارغوانی دارند، و آنها را به سوی محشر به پرواز درآورند، و همراه هر کدام هزار فرشته باشد از جلو و سمت راست و چپ و با شادی آنها را ببرند تا ایشان را به در بزرگ بهشت رسانند. بر در بهشت درختی قرار دارد که در زیر هر یک از برگ های آن هزار مرد سایه می گزینند، و در سمت راست این درخت چشمه ای پاک و مصفّی است.

فرمود: آن مردان از آن می آشامند و خداوند با آن دلهایشان را از حسد پاک می گرداند و موی سراسر تن آنها را بریزاند و این است سخن پروردگار که می فرماید: وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً - . انسان / ۲۱ - {و پروردگارشان باده ای پاک به آنان می نوشاند} که مقصود همین چشمه پاک است.

حضرت علیه السّلام می فرماید: سپس رو کنند به چشمه دیگری که در سمت چپ آن درخت است و در آن غسل کنند و آن چشمه حیات است که با نوشیدن از آن هرگز نمیرند. امام علیه السّلام فرمود: سپس آنها را سالم از هر گونه آفت و بیماری و گرما و سرما نگهدارد تا به همیشه در برابر عرش برپا دارند. امام علیه السّلام فرمود: سپس خداوند جبّار به فرشته هایی که همراه ایشان هستند بفرماید که: دوستان را به فردوس برید و آنها را با دیگر خلایق باز ندارید، زیرا من بیشتر از آنها خشنود شده ام و رحمتم بر ایشان واجب گشته است و من چگونه می خواهم آنها را با صاحبان کار نیک و بد در یک صف بیاورم! امام علیه السّلام سپس فرمود: پس فرشتگان آنها را به سوی بهشت برند و همین که آنها را به دروازه بزرگ بهشت رسانیدند فرشته ها حلقه ای بر آنان زنند

و سوتی زنند که هر زیبا حوری که در بهشت خداوند برای دوستان خود آماده کرده آوازش را بشنوند، و چون سوت حلقه را بشنوند به هم بشارت دهند و به یک دیگر بگویند: دوستان خدا در بر ما آمدند. پس در بر ایشان گشوده گردد و آنها به بهشت درآیند و همسران ایشان از حور العین و آدمیزاده بدانها توجّه کنند و بگویند: خوش آمدید چه بسیار است اشتیاق ما به دیدار شما، و دوستان خدا نیز بدیشان چنین گویند.

علی علیه السّلام فرمود: یا رسول اللَّه! به ما بگو مقصود از این سخن پروردگار: غُرَفٌ مِنْ فَوْقِها غُرَفٌ مَبْنِیَّةٌ - . زمر / ۲۰ - {غرفه هایی است که بالای آنها غرفه هایی [دیگر] بنا شده است} چیست؟ و این غرفه ها از چه ساخته شده اند؟ پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم فرمود: ای علی! خداوند سبحان این غرفه ها را برای دوستانش از درّ و یاقوت و زبرجد ساخته است و سقف آنها طلاست که با نقره طرازبندی شده، و هر غرفه هزار در طلایی دارد، و بر هر دری فرشته ای گماشته شده است، و در میان آنها فرش ها گسترده شده و به روی یک دیگر افتاده که از رنگهای گوناگون حریر و دیبا هستند. و درون آنها مشک و کافور و عنبر است، و این است مفهوم سخن پروردگار که: وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ - . واقعه / ۳۴ - {و همخوابگانی بالا بلند}، هنگامی که مؤمن به منازل خود در بهشت درآید تاج ملک و کرامت بر سر او نهاده شود و حلّه های طلاباف و نقره باف و مزیّن به یاقوت و درّ به رشته کشیده شده و شرابه های زیر تاج به برکند.

پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم فرمود: و هفتاد حلّه به رنگها و انواع گوناگون از بافته های طلا و نقره و لؤلؤ و یاقوت سرخ در برکند و این است مفهوم

سخن پروردگار که یُحَلَّوْنَ فِیها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فِیها حَرِیرٌ - . حج / ۲۲ - {در آنجا با دستبندهایی از طلا و مروارید آراسته می شوند و لباسشان در آنجا از پرنیان است}. پس هر گاه مؤمن بر اریکه خود نشیند اریکه از شادی به لرزش درآید و هر گاه ولیّ خداوند سبحان در منازل خود در بهشت جای گرفت فرشته موکّل از او اجازه خواهد تا به سبب کرامت الهی بر او خجسته باد گوید و خادمان مؤمن اعم از غلامان و کنیزان به این فرشته گویند: در جای خود باش، زیرا دوست خدا بر تخت خود آرمیده است و همسرش از حور العین برای او آماده شده است، پس باید برای دیدار ولیّ خدا صبر کنی. ایشان می فرماید: همسر حور العین او از خیمه خود بیرون آید و به سوی او روی آورد در حالی که در پیرامونش کنیزکان بهشتی قرار دارند و بر تنش هفتاد حلّه بافته از یاقوت و درّ و زبرجد است که از مشک و عنبر می باشد و تاج کرامت بر سر دارد و کفشی از طلا به

ص: ۱۵۸

پا دارد که یاقوت و لؤلؤ بر آن نشانده شده و بند آن یاقوت سرخ است و چون به دوست خدا نزدیک شود و او از شوق بخواهد به سوی این حوریه برخیزد حوریه به او بگوید ای دوست خدا! امروز روز رنج و زحمت نیست، تو از جای خود حرکت مکن که من از تویم و تو از من پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم فرمود: آنها مدّت پانصد سال از روزهای دنیا [که نیم روز آخرت است] یک دیگر را در آغوش کشند و از هم دلتنگ و سیر نگردند. پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم فرمود: آن مرد پرهیزگار چون اندکی سستی یابد بی هیچ احساس خستگی به گردن آن حوریه بنگرد که بر آن گلوبندهایی است از شاخه یاقوت سرخ که در میان آن لوحی است از درّ، که بر آن چنین نقش بسته: ای ولیّ خدا تو دوست من هستی و من

حوریه دوست تو.

جانم فدای تو می شود و جان تو فدای من، سپس خداوند هزار فرشته به سوی او می فرستد تا او را به بهشت تبریک گویند و آن حوریه را زوج او کنند. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود:

پس به نخستین در بستان های او رسند و به فرشته دربان این بستان ها گویند از ولیّ خدا برای ما اجازه بگیر، زیرا خدا ما را فرستاده تا به او تهنیت گوئیم: فرشته بدیشان می گوید:

تا من به دربان بگویم و او وی را از محل شما آگاه گرداند. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می فرماید: آن فرشته نزد دربان می رود در حالی که میان آنها سه بستان فاصله است تا به در اول می رسد و به دربان می گوید: بر در باغ هزار فرشته هستند که خداوند جهانیان ایشان را فرستاده تا به ولیّ خدا تبریک گویند و از من خواسته اند از او برای ایشان اجازه بگیرم و دربان می گوید بر من گران است از ولیّ خدا که با همسر حوریّه خود است برای کسی اجازه گیرم.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می فرماید: میان این دربان و دوست خدا دو بستان فاصله است. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می فرماید: دربان نزد پیشکار او می رود و به او می گوید: بر در باغ هزار فرشته اند که خداوند آنها را برای تبریک به ولیّ خدا فرستاده پس برای ایشان اجازه شرفیابی بگیر.

پیشکار نزد خدمتکاران مخصوص می رود و به آنها می گوید هزار فرشته که فرستادگان خداوند جبّارند بر در باغ انتظار می کشند تا به ولیّ خدا خجسته باد گویند، پس حضور آنها را به آگاهی او برسانید. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می فرماید: حضور آنها را به آگاهی او می رسانند و او به فرشتگان اذن ورود می دهد و بدین ترتیب آنها بر ولیّ خدا وارد می شوند در حالی که او در غرفه خود است و این غرفه هزار در دارد که بر هر یک از این درها فرشته ای گمارده شده است و ناگاه به فرشته ها اجازه ورود داده می شود که نزد ولیّ خدا روند و هر فرشته ای دری را که به آن گمارده شده بگشاید.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می فرماید: پیشکار هر فرشته را از یک در این غرفه وارد می کند و آنها پیام خداوند جبّار را بدو می رسانند و این است مفهوم سخن پروردگار که: وَ الْمَلائِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ* سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ

ص: ۱۵۹

فَنِعْمَ عُقْبَی الدّارِ - . رعد / ۲۳ و ۲۴ - {و فرشتگان از هر دری بر آنان درمی آیند. [و به آنان می گویند:] درود بر شما به [پاداش] آنچه صبر کردید. راستی چه نیکوست فرجام آن سرای!}. پیامبر اکرم صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می فرماید: نیز مفهوم این آیه شریفه: وَ إِذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَ مُلْکاً کَبِیراً - . انسان / ۲۰ - {و چون بدان جا نگری [سرزمینی از] نعمت و کشوری پهناور می بینی} همین است، یعنی ولیّ خدا و ارجمندی و نعمت ها و ملک پهناور او چنین است.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم می فرماید: جویبارها از زیر اتاق های نشیمن آنها روانند و این است مفهوم سخن پروردگار که می فرماید: تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ - . یونس / ۹ - {از زیر [پای] آنان نهرها روان خواهد بود [در خواهند آمد]}، وَ دانِیَهً

عَلَيْهِمْ ظِلالُها وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُها تَذْلِيلًا - . انسان / ۱۴ - {و سایه ها [ی درختان] به آنان نزدیک است، و میوه هایش [برای چیدن] رام}، از فرط نزدیکی مؤمن هر میوه ای را که می خواهد می تواند همان طور که تکیه داده با دهانش بگیرد، و هر نوع میوه به ولیّ خدا می گوید: ای دوست خدا! مرا بخور پیش از آنکه آن یکی را بخوری.

پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم می فرماید: هیچ مؤمنی در بهشت نیست مگر آنکه بستانهای فراوانی دارد که درختان افراشته و نیافراشته فراوان دارند، و جوی ها از می و آب و شیر و عسل در آنهاست، و هر گاه دوست خدا خوراکی طلبد آنچه در دلش خواهد برایش آورده می شود بی آنکه دلخواهش را بر زبان آورد. پیامبر اکرم صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم می فرماید: او سپس با برادرانش خلوت می کند و از یک دیگر دیدار می کنند و در بستان های خود در سایه ای بلند همانند سپیدی سپیده دم تا برآمدن خورشید با یک دیگر به سر می برند، و خوشتر از اینها آنکه برای هر مؤمنی هفتاد زن حوریه و چهار زن آدمیزاده است که مؤمن ساعتی با حوریه است و ساعتی با زن آدمیزاده و ساعتی هم تنها به سر می برد در حالی که بر تختش تکیه زده

و به یک دیگر نگاه می کنند. پرتو نوری بر روی تخت بر سراپای مؤمن بدرخشد و او به خدمتکاران خود می گوید: این پرتو درخشان چیست؟ شاید خداوند جبّار به من نگاهی انداخته است، و خدمتکارانش می گویند: خداوند جلّ جلاله قدّوس است قدّوس، این پرتو درخشان یکی از حوریان جفت توست که هنوز به ملاقات او نرفته ای و از میان خیمه خویش به شوق ملاقات تو سرکشیده و شیفته دیدار توست و چون دید تو بر تخت خود تکیه زده ای لبخندی زد، و این روشنی و پرتوی که تو را فرا گرفت از سفیدی دندانهای پاکیزه و لطیف اوست.

پیامبر صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم می فرماید: ولیّ خدا می گوید: به او اجازه دهید تا نزد من بیاید، پس هزار غلام و هزار کنیز بر هم پیشی می گیرند تا به آن حوریه این مژده را برسانند و او از خیمه خود فرود می آید در حالی که هفتاد پیراهن بافته از طلا و نقره و شرابه های درّ و یاقوت و زبرجد بر تن کرده است که با مشک و عنبر رنگ های گوناگونی پذیرفته است، و مغز ساق پایش از آن سوی هفتاد پیراهن

ص: ۱۶۰

هویداست، و هفتاد ذراع قامت دارد، و میانه دو شانه اش ده ذراع است، و هر گاه به نزدیک ولیّ خدا آید خدمتکاران با سینی های طلا و نقره که پر از درّ و یاقوت و زبرجد است به پیشواز او می روند و آنها را بر سر او می ریزند و سپس مؤمن او را در آغوش می کشد حوریه هم مؤمن را در آغوش می کشد و نه مؤمن خسته شود و نه حوریه.

راوی می گوید: امام باقر علیه السّلام سپس فرمود: بهشت هایی که در قرآن آمده چنین است:

۱- بهشت عدن ۲- بهشت فردوس ۳- بهشت نعیم ۴- بهشت جنّه المأوی.

امام باقر علیه السّلام در ادامه فرمود: برای خداوند عزّ و جلّ بهشت هایی است در درون این بهشت ها، و همانا هر مؤمن تا جایی که دوست داشته باشد و بخواهد بهشت دارد، و در آنها هر طور خواهد از نعمت برخوردار گردد و خوش گذراند، و هر

گاه مؤمن در بهشت اشتهایی یابد دعوتش همین است که بگوید:

سبحانک اللّهمّ و به محض اینکه این سخن را ادا کند خدمتکاران بشتابند، و بدون آنکه از آنها بخواهد یا دستوری بدیشان دهد برایش فراهم می آورند، و این

است مفهوم سخن پروردگار که: أُولئِکَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ -. -و فَواکِهُ وَ هُمْ مُکْرَمُونَ -. -

یعنی چیزی را نخواهند و در بهشت بدان میل نیابند مگر آنکه با آن پذیرایی شوند.

**[ترجمه]

«۹۹»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمْهُورٍ عَنْ شَاذَانَ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی علیه السلام قَالَ: قَالَ لِی أَبِی إِنَّ فِی الْجَنَّهِ نَهَراً یُقَالُ لَهُ جَعْفَرٌ عَلَی شَاطِئِهِ الْأَیْمَنِ دُرَّهٌ بَیْضَاءُ فِیهَا أَلْفُ قَصْرٍ فِی کُلِّ قَصْرٍ أَلْفُ قَصْرٍ لِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ عَلَی شَاطِئِهِ الْأَیْسَرِ دُرَّهٌ صَفْرَاءُ فِیهَا أَلْفُ قَصْرٍ فِی کُلِّ قَصْرٍ أَلْفُ قَصْرٍ لِإِبْرَاهِیمَ وَ آلِ إِبْرَاهِیمَ علیه السلام.

**[ترجمه]کافی: امام کاظم علیه السّلام فرمود: پدرم به من فرموده است: در بهشت نهری است که جعفر نامیده می شود، و بر کناره راست آن درّی سپید است که در آن هزار کاخ قرار دارد و در هر کاخی هزار کاخ جای داده شده است، و همه آن از آن محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و خاندان اوست، و بر کناره چپش درّی است که در آن هزار کاخ قرار دارد و در هر کاخی هزار کاخ دیگر، و این همه از آن ابراهیم علیه السّلام و خاندان ابراهیم است.

**[ترجمه]

«۱۰۰»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ عَنِ الْحَلَبِیِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِیهِنَّ خَیْراتٌ حِسانٌ قَالَ هُنَّ صَوَالِحُ الْمُؤْمِنَاتِ الْعَارِفَاتِ قَالَ قُلْتُ حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِی الْخِیامِ قَالَ الْحُورُ هُنَّ الْبِیضُ

۱- فی نسخه: فینثرونها علیهما.

۲- فی المصدر: شیئا او اشتهی انما دعواه فیها إذا أراد اه. م.

الْمَضْمُومَاتُ الْمُخَدَّرَاتُ فِی خِیَامِ الدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ وَ الْمَرْجَانِ لِکَلِّ خَیْمَهٍ أَرْبَعَهُ أَبْوَابٍ عَلَی کُلِّ بَابٍ سَبْعُونَ کَاعِباً حُجَّاباً لَهُنَّ وَ یَأْتِیهِنَّ فِی کُلِّ یَوْمٍ کَرَامَهٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ ذِکْرُهُ لِیُبَشِّرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِنَّ الْمُؤْمِنِینَ.

**[ترجمه]کافی: حلبی می گوید: از امام صادق علیه السّلام در باره آیه: «فِیهِنَ خَیْراتٌ حِسانٌ» پرسش کردم. فرمود: اینها همان زنان خوب، مؤمن و عارفه هستند. او می گوید: عرض کردم: مقصود از: «حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِی الْخِیامِ» چه کسانی هستند؟ فرمود: مقصود حوریه هایی

ص: ۱۶۱

است که پیوسته در پرده به سر برده اند و در میان خیمه هایی هستند از درّ و یاقوت و مرجان. بر هر خیمه ای چهار در است و بر هر دری هفتاد نار پستان دربانند، و از کرامت الهی هر روزه آنها را به مؤمنان ارمغان کنند.

**[ترجمه]

بیان

المضمومات أی المصونات المستورات و فی بعض النسخ المضمرات و لعله استعیر من تضمیر الفرس و هو أن تعلفه حتی یسمن ثم ترده إلی القوت أو کنایه عن دقه أوساطهن کما یحمد الفرس الضامر البطن (۱)

**[ترجمه]المضمومات یعنی حفظ شده و پنهان و در بعضی از نسخ المضمرات آمده که شاید استعاره از تضمیر الفرس باشد یعنی به اسب علوفه دهی تا چاق شود سپس او را به غذایش برگردانی یا کنایه از باریکی کمرهایشان باشد همانطور که اسب باریک اندام اینگونه ستایش می شود. -(۱) أو بمعنی المخفیات و المستورات، و لعله أنسب بالآیه. -

**[ترجمه]

«۱۰۱»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ یَزِیدَ النَّوْفَلِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَعْیَنَ أَخِی مَالِکِ بْنِ أَعْیَنَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ الرَّجُلِ لِلرَّجُلِ جَزَاکَ اللَّهُ خَیْراً مَا یَعْنِی بِهِ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ خَیْراً نَهَرٌ فِی الْجَنَّهِ مَخْرَجُهُ مِنَ الْکَوْثَرِ وَ الْکَوْثَرُ مَخْرَجُهُ مِنْ سَاقِ الْعَرْشِ عَلَیْهِ مَنَازِلُ الْأَوْصِیَاءِ وَ شِیعَتِهِمْ عَلَی حَافَتَیْ ذَلِکَ النَّهَرِ جَوَارِی نَابِتَاتٌ کُلَّمَا قُلِعَتْ وَاحِدَهٌ نَبَتَتْ أُخْرَی سُمِّیَ بِذَلِکَ النَّهَرُ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ فِیهِنَّ خَیْراتٌ حِسانٌ وَ إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لِصَاحِبِهِ جَزَاکَ اللَّهُ خَیْراً فَإِنَّمَا یَعْنِی بِذَلِکَ تِلْکَ الْمَنَازِلَ الَّتِی أَعَدَّهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِصَفْوَتِهِ وَ خِیَرَتِهِ مِنْ خَلْقِهِ.

lt;meta info=". کافی: حسین بن أعین برادر مالک گوید: از امام صادق علیه السّلام پرسیدم در باره گفته شخصی به دیگری که: خدا پاداش خیرت دهد- مقصود چیست؟ حضرت صادق علیه السّلام فرمود: «خیر» نهری در بهشت است که سرچشمه آن از کوثر، و محلّ خروج آب کوثر از ساق عرش می باشد، منازل اوصیاء پیامبران و پیروان ایشان بر روی آن نهر

قرار دارد، بر اطرافش جواری پدید آیند، هر زمان یکی از آنان جدا گشته، دیگری به نام آن نهر پدیدار شود، و این است فرموده خدای عزّ و جلّ در قرآنش «فِيهِنَ خَيْراتٌ حِسانٌ» {در این چهار بهشت زنانی باشند صاحب اخلاق فاضل و صورت زیبا} پس وقتی که مردی به رفیقش گفت: خدا به تو پاداش خیر دهد، همانا مقصودش این منزلهائی می باشد که خداوند برای برگزیدگان و نیکان از مخلوقش مهیّا ساخته است.

**[ترجمه]

«۱۰۲»

وَ عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ فِی الْجَنَّهِ نَهَراً حَافَتَاهُ حُورٌ نَابِتَاتٌ فَإِذَا مَرَّ الْمُؤْمِنُ بِإِحْدَاهُنَّ فَأَعْجَبَتْهُ اقْتَلَعَهَا فَأَنْبَتَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَكَانَهَا.

lt;meta info=". ابو بصیر از امام صادق علیه السّلام روایت کند که فرمود: همانا در بهشت نهری است که در دو طرف آن حوریانی روئیده شده، و چون مرد مؤمنی به یکی از آنها برخورد کند و از آن خوشش آید آن را از جای برکند، و خدای عز و جل به جای آن حوریه دیگری برویاند.

**[ترجمه]

«۱۰۳»

نهج، نهج البلاغه قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فِی صِفَهِ الْجَنَّهِ دَرَجَاتٌ مُتَفَاضِلَاتٌ وَ مَنَازِلُ مُتَفَاوِتَاتٌ لَا يَنْقَطِعُ نَعِيمُهَا وَ لَا يَضْعَنُ مُقِيمُهَا وَ لَا يَهْرَمُ خَالِدُهَا وَ لَا يَيْأَسُ سَاكِنُهَا.

lt;meta info=". نهج البلاغه: امیر المؤمنین علیه السلام در وصف فرمود: در بهشت، درجاتی از یکدیگر برتر و جایگاه هایی گوناگون و متفاوت وجود دارد که نعمت هایش پایان ندارد و ساکنان آن هرگز خارج نگردند ساکنان بهشت جاوید، هرگز پیر و فرسوده نگردند و گرفتار شدائد و سختی ها نخواهند شد.

**[ترجمه]

«۱۰۴»

نبه، تنبیه الخاطر نهج، نهج البلاغه قَالَ علیه السلام فَلَوْ رَمَيْتَ بِبَصَرِ قَلْبِکَ نَحْوَ مَا يُوصَفُ لَکَ مِنْهَا لَعَزَفَتْ نَفْسُکَ عَنْ بَدَائِعِ مَا أُخْرِجَ إِلَى الدُّنْيَا مِنْ شَهَوَاتِهَا وَ لَذَّاتِهَا وَ زَخَارِفِ مَنَاظِرِهَا وَ لَذَهِلَتْ بِالْفِكْرِ فِی اصْطِفَاقِ أَشْجَارٍ غُيِّبَتْ عُرُوقُهَا (۲)فِی كُثْبَانِ الْمِسْکِ عَلَى سَوَاحِلِ أَنْهَارِهَا وَ فِی

ص: ۱۶۲

١- أو بمعنى المخفيات و المستورات، و لعله أنسب بالآيه.

٢- اصطفق العود: تحركت أوتاره. الاشجار: اهتزت بالريح.

تَعْلِيقِ كَبَائِسِ اللَّؤْلُؤِ الرَّطْبِ فِى عَسَالِيجِهَا وَ أَفْنَانِهَا وَ طُلُوعُ تِلْكَ الثِّمَارِ مُخْتَلِفَهٌ فِى غُلُفِ أَكْمَامِهَا تُجْنَى مِنْ غَيْرِ تَكَلُّفٍ فَتَأْتِى عَلَى مُنْيَهِ مُجْتَنِيهَا وَ يُطَافُ عَلَى نُزَّالِهَا فِى أَفْنِيَهِ قُصُورِهَا بِالْأَعْسَالِ الْمُصَفَّقَهِ وَ الْخُمُورِ الْمُرَوَّقَهِ (۱)قَوْمٌ لَمْ تَزَلِ الْكَرَامَهُ تَتَمَادَى بِهِمْ حَتَّى حَلُّوا دَارَ الْقَرَارِ وَ أَمِنُوا نُقْلَهَ الْأَسْفَارِ (۲)فَلَوْ شَغَلْتَ قَلْبَكَ أَيُّهَا الْمُسْتَمِعُ بِالْوُصُولِ إِلَى مَا يَهْجُمُ عَلَيْكَ مِنْ تِلْكَ الْمَنَاظِرِ الْمُونِقَهِ (۳)لَزَهِقَتْ نَفْسُكَ شَوْقاً إِلَيْهَا وَ لَتَحَمَّلْتَ مِنْ مَجْلِسِى هَذَا إِلَى مُجَاوَرَهِ أَهْلِ الْقُبُورِ اسْتِعْجَالًا بِهَا جَعَلَنَا اللَّهُ وَ إِيَّاكُمْ مِمَّنْ سَعَى بِقَلْبِهِ إِلَى مَنَازِلِ الْأَبْرَارِ بِرَحْمَتِهِ.

lt;meta info=". تنبیه الخاطر: امیرالمؤمنین علیه السلام فرمودند: اگر با چشم دل به آنچه که از بهشت برای تو وصف کرده اند بنگری، از آنچه در دنیاست دل می کنی، هر چند شگفتی آور و زیبا باشد، و از خواهش های نفسانی و خوشی های زندگانی و منظره های آراسته و زیبای آن کناره می گیری، و اگر فکرت را به درختان بهشتی مشغول داری که شاخه هایشان همواره به هم می خورند، و ریشه های آن در توده های مشک پنهان، و در ساحل جویباران

بهشت قرار گرفته آبیاری می گردند، و خوشه هایی از لؤلؤ آب دار به شاخه های کوچک و بزرگ درختان آویخته، و میوه های گوناگونی که از درون غلاف ها و پوشش ها سر بیرون کرده اند، سرگردان و حیرت زده می گردی: شاخه های پر میوه بهشت که بدون زحمتی خم شده در دسترس قرار گیرند، تا چیننده آن هر گاه که خواهد بر چیند، مهمانداران بهشت گرد ساکنان آن و پیرامون کاخ هایشان در گردشند و آنان را با عسلهای پاکیزه و شراب های گوارا پذیرایی کنند. آنها کسانی هستند که همواره از کرامت الهی بهره مند تا آنگاه که در

سرای ثابت خویش فرود آیند و از نقل و انتقال سفرها آسوده گردند. ای شنونده اگر دل خود را به منظره های زیبایی که در بهشت به آن می رسی مشغول داری، روح تو با اشتیاق فراوان به آن سامان پرواز خواهد کرد، و از این مجلس من با شتاب به همسایگی اهل قبور خواهی شتافت. خداوند با لطف خود من و شما را از کسانی قرار دهد که با دل و جان برای رسیدن به جایگاه نیکان تلاش می کنند.

**[ترجمه]

بیان

لعزفت أی زهدت و الزخرف الذهب و کل مموه و الاصطفاق الاضطراب و یروی اصطفاف أشجار أی انتظامها صفا و الکبائس جمع کباسه و هی العذق التام بشماریخه و رطبه و العسالیج الأغصان و کذا الأفنان قوله علیه السلام فتأتی علی منیه مجتنیها أی لا- یترک له منیه أصلا و قال الفیروزآبادی التصفیق تحویل الشراب من إناء إلی إناء ممزوجا لیصفو و قال الرواق الصافی من الماء و غیره و المعجب و یقال زهقت نفسه أی مات.

**[ترجمه]لعزفت یعنی منصرف و بی میل شد. و زخرف یعنی طلا و هر چیز اندود شده و الاصطفاق یعنی تکان خوردن و اصطفاف أشجار یعنی درختانِ به نظم صف کشیده و کبائس جمع کباسه یعنی خوشه های درخت خرما که شاخه های متعدد

داشته باشد و عساليج و همينطور أفنان يعنى شاخه ها. اينكه فرمود: « فتأتى على منيه مجتنيها » يعنى هيچ خواسته او ترک نمى شود. فيروزآبادى گويد: التصفيق يعنى ظرف به ظرف كردن شراب براى آنكه خالص و مصفا شود. وگويد: الرواق صاف و خيره كننده از آب وغير آن و گفته مى شود: زهقت نفسه يعنى مُرد.

**[ترجمه]

«۱۰۵»

نهج، نهج البلاغه قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ اعْلَمُوا أَنَّ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً مِنَ الْفِتَنِ وَ نُوراً مِنَ الظُّلَمِ وَ يُخَلِّدْهُ فِيمَا اشْتَهَتْ نَفْسُهُ وَ يُنْزِلْهُ مَنْزِلَ الْكَرَامَهِ عِنْدَهُ فِى دَارٍ اصْطَنَعَهَا لِنَفْسِهِ ظِلُّهَا عَرْشُهُ وَ نُورُهَا بَهْجَتُهُ وَ زُوَّارُهَا مَلَائِكَتُهُ وَ رُفَقَاؤُهَا رُسُلُهُ ثُمَّ قَالَ عليه السلام فَبَادِرُوا بِأَعْمَالِكُمْ تَكُونُوا مَعَ جِيرَانِ اللَّهِ رَافَقَ بِهِمْ رُسُلَهُ وَ أَزَارَهُمْ مَلَائِكَتَهُ وَ أَكْرَمَ أَسْمَاعَهُمْ عَنْ أَنْ تَسْمَعَ حَسِيسَ نَارٍ أَبَداً وَ صَانَ أَجْسَادَهُمْ أَنْ تَلْقَى لُغُوباً وَ نَصَباً ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ.

lt;meta info=". نهج البلاغه : اميرالمؤمنين عليه السلام فرمودند: «آگاه باشيد آن كس كه تقوا پيشه كند و از خدا بترسد، از فتنه ها نجات مى يابد» و با نور هدايت از تاريكى ها مى گريزد، و به بهشت و آنچه كه دوست دارد جاودانه دسترسى پيدا مى كند. خدا او را در منزل كرامت خويش مسكن مى دهد، خانه اى كه مخصوص خداست، سقف آن عرش پروردگارى، و روشنايى آن از جمال الهى، و زائرانش فرشتگان، و دوستان و همنشينانش پيامبران الهى، مى باشند. سپس فرمود: پس به اعمال نيكو مبادرت كنيد، تا با همسايگان خدا در سراى او باشيد كه هم نشينان آنها پيامبران، و زيارت كنندگانشان فرشتگانند، و چنان گرامى داشته مى شوند كه صداى آهسته آتش را نشنوند، و بر بدن هايشان هيچ گونه رنج و ناراحتى نرسد. «اين بخشش خداست به هر كس بخواهد مى دهد و خدا صاحب بخشش بزرگ است.»

**[ترجمه]

«۱۰۶»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَالَ صلى الله عليه و آله قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله عِنْدَ حَنِينِ الْجِذْعِ بِمُفَارَقَتِهِ صلى الله عليه و آله وَ صُعُودِهِ الْمِنْبَرَ وَ الَّذِى بَعَثَنِى بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنَّ حَنِينَ خُزَّانِ الْجِنَانِ وَ حُورِهَا وَ قُصُورِهَا

ص: ۱۶۳

۱- روق الشراب: صفاه.

۲- إلى هنا ينتهى ما فى تنبيه الخواطر. م.

۳- المونقه: المعجبه.

إِلَى مَنْ يُوَالِي مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً وَ آلَهُمَا الطَّيِّبِينَ وَ يَبْرَأُ مِنْ أَعْدَائِهِمَا لَأَشَدُّ مِنْ حَنِينِ هَذَا الْجِذْعِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ إِنَّ الَّذِي يُسَكِّنُ حَنِينَهُمْ وَ أَنِينَهُمْ مَا يَرِدُ عَلَيْهِمْ مِنْ صَلَاةِ أَحَدِكُمْ مَعَاشِرَ شِيعَتِنَا عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ أَوْ صَلَاةِ نَافِلَةٍ أَوْ صَوْمٍ أَوْ صَدَقَةٍ وَ إِنَّ مِنْ عَظِيمِ مَا يُسَكِّنُ حَنِينَهُمْ إِلَى شِيعَةِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ مَا يَتَّصِلُ بِهِمْ مِنْ إِحْسَانِهِمْ إِلَى إِخْوَانِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ وَ مَعُونَتِهِمْ لَهُمْ عَلَى دَهْرِهِمْ يَقُولُ أَهْلُ الْجِنَانِ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَا تَسْتَعْجِلُوا صَاحِبَكُمْ فَمَا يُبْطِئُ عَنْكُمْ إِلَّا لِلزِّيَادَةِ فِي الدَّرَجَاتِ الْعَالِيَاتِ فِي هَذِهِ الْجِنَانِ بِإِسْدَاءِ الْمَعْرُوفِ إِلَى إِخْوَانِهِ الْمُؤْمِنِينَ وَ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ مِمَّا يُسَكِّنُ حَنِينَ سُكَّانِ الْجِنَانِ وَ حُورِهَا إِلَى شِيعَتِنَا مَا يَعْرِفُهُمُ اللَّهُ مِنْ صَبْرِ شِيعَتِنَا عَلَى التَّقِيَّةِ (۱)فَحِينَئِذٍ تَقُولُ خُزَّانُ الْجِنَانِ وَ حُورُهَا لَنَصْبِرَنَّ عَلَى شَوْقِنَا إِلَيْهِمْ كَمَا يَصْبِرُونَ عَلَى سَمَاعِ الْمَكْرُوهِ فِي سَادَاتِهِمْ وَ أَئِمَّتِهِمْ وَ كَمَا يَتَجَرَّعُونَ الْغَيْظَ وَ يَسْكُتُونَ عَنْ إِظْهَارِ الْحَقِّ لِمَا يُشَاهِدُونَ مِنْ ظُلْمِ مَنْ لَا يَقْدِرُونَ عَلَى دَفْعِ مَضَرَّتِهِ فَعِنْدَ ذَلِكَ يُنَادِيهِمْ رَبُّنَا عَزَّ وَ جَلَّ يَا سُكَّانَ جِنَانِي وَ يَا خُزَّانَ رَحْمَتِي مَا لِبُخْلٍ أَخَّرْتُ عَنْكُمْ أَزْوَاجَكُمْ وَ سَادَاتِكُمْ وَ لَكِنْ لِيَسْتَكْمِلُوا نَصِيبَهُمْ مِنْ كَرَامَتِي بِمُوَاسَاتِهِمْ إِخْوَانَهُمُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْأَخْذِ بِأَيْدِي الْمَلْهُوفِينَ وَ التَّنْفِيسِ عَنِ الْمَكْرُوبِينَ وَ بِالصَّبْرِ عَلَى التَّقِيَّةِ مِنَ الْفَاسِقِينَ الْكَافِرِينَ حَتَّى إِذَا اسْتَكْمَلُوا أَجْزَلَ كَرَامَاتِي نَقَلْتُهُمْ إِلَيْكُمْ عَلَى أَسَرِّ الْأَحْوَالِ وَ أَغْبَطِهَا فَأَبْشِرُوا فَعِنْدَ ذَلِكَ يَسْكُنُ حَنِينُهُمْ وَ أَنِينُهُمْ.

أقول: سيأتی تمامه فی أبواب معجزات النبی صلی الله علیه و آله.

lt;meta info=". تفسیر امام علیه السلام: پیامبر صلی الله علیه وآله هنگامی که تنه درخت خرما از جدایی ایشان از او و بالا رفتن از منبر نالید، فرمودند: همانا ناله نگهبانان بهشت و حوریان و کاخ های

ص: ۱۶۳

آن به کسانی که محمد و علی و خاندان پاک آنان را دوست می دارند و از دشمنانشان بیزاری می جویند، بیش از ناله ای است که این تنه درخت خرما برای پیامبر خدا صلی الله علیه وآله دارد. و همانا آن چه ناله و گریه آنان را فرومی نشاند درودی است که شما پیروان ما بر محمد و خاندان پاک او می فرستید، یا نمازی مستحبی یا روزه یا صدقه شماست. و همانا بزرگ ترین چیزی که آنان را آرام می کند نیکی هایی است که پیروان محمد و علی صلوات الله علیهما به برادران مؤمن خود می کنند و یاری ایشان بر تأمین خرجی روزگارشان. بعضی از اهالی بهشت به یکدیگر می گویند: برای رسیدن به دوستان خود عجله نکنید، چرا که تنها فزونی درجات والا در بهشت، با بهره مند ساختن برادران مؤمن خود در نیکی ها است که آنان را به تأخیر وامی دارد. و چیزی که برتر از آن است و ناله ساکنان بهشت و حوریان را آرام می کند شکیبایی شیعیان در تقیه - . در تفسیر چاپ شده چنین است: من صبر شیعتنا علی التقیه و استعماله التوریه لیسلموا بهما من کفره عباد اللّه و فسقتهم. - است، پس در این هنگام نگهبانان بهشت و حوریان آن می گویند: ما بر اشتیاق خود بر آنان شکیبایی می کنیم، همان گونه که آنان در هنگام شنیدن سخنان ناپسند درباره بزرگان و پیشوایان خود صبر می کنند، همان گونه که آنان خشم خود را با تلخی فرومی خورند و در آشکار کردن حقیقت دربرابر ستمی که بر آنان می رود و توانایی دفع زیان آن را ندارند صبر می کنند. پس در این هنگام پروردگار بزرگ و بلندمرتبه ندا می دهد: ای ساکنان بهشت من و ای نگهبانان رحمت من، من از روی بخل بزرگان و همسران شما را به تأخیر وانداشته ام؛ بلکه به این دلیل است که سهم آنان را از بزرگداشت خود کامل گردانم، به وسیله یاری رساندن آنان به برادران دینی شان و دست گیری از غمگینان، و گشایش از کار گرفتاران، و شکیبایی در تقیه

در برابر فاسقان و کافران، تا آن که به برترین کرامت ها دست یابند و آنان را با شادمان ترین و خوشایندترین حالات به سوی شما منتقل کنم. و در این هنگام ناله و فریاد آنان آرام گیرد.

می گویم: کامل آن در باب معجزات پیامبر صلی الله علیه وآله خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۰۷»

فس، تفسیر القمی الـدَّلِیلُ عَلَی أَنَّ الْجِنَانَ فِی السَّمَاءِ قَوْلُهُ تَعَالَی لا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوابُ السَّماءِ وَ لا یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ وَ الـدَّلِیلُ عَلَی أَنَّ النَّارَ فِی الْأَرْضِ قَوْلُهُ تَعَالَی فِی سُورَهِ مَرْیَمَ فَوَ رَبِّکَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَ الشَّیاطِینَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِیًّا وَ مَعْنَی حَوْلَ جَهَنَّمَ الْبَحْرُ الْمُحِیطُ بِالدُّنْیا یَتَحَوَّلُ نِیرَاناً وَ هُوَ قَوْلُهُ تَعَالَی وَ إِذَا الْبِحارُ سُجِّرَتْ وَ مَعْنَی جِثِیّاً أَیْ عَلَی رُکَبِهِمْ ثُمَّ قَالَ تَعَالَی وَ نَذَرُ الظَّالِمِینَ فِیها جِثِیًّا یَعْنِی فِی الْأَرْضِ إِذَا تَحَوَّلَتْ نِیرَاناً.

ص: ۱۶۴

۱- فی التفسیر المطبوع هکذا: من صبر شیعتنا علی التقیه و استعماله التوریه لیسلموا بهما من کفره عباد اللّه و فسقتهم.

"=lt;meta info.تفسیر قمی: دلیل این که بهشت در آسمان قرار دارد این فرموده خداوند متعال است: «لا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوابُ السَّماءِ وَ لا يَدْخُلُونَ الْجَنَّه» {درهای آسمان برایشان بازنخواهد شد و آن ها وارد بهشت نمی شوند} و دلیل این که آتش در زیر زمین است

فرموده خداوند در سوره مریم است: «فَوَ رَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَ الشَّياطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا» {پس سوگند به خداوند همه آنان را برانگیخته خواهیم کرد، و شیاطین را نیز و سپس همه آنان را در حالی که به زانو درآمده اند گرداگرد جهنم جمع می کنیم} و معنای «پیرامون جهنم» دریایی است که دنیا را در بر گرفته و آتش های آن زبانه می کشد. و این فرموده خداوند است که: «وَ إِذَا الْبِحارُ سُجِّرَت» {و هنگامی که دریاها برافروخته شوند} و «جِثِيّاً» یعنی بر روی زانوان، سپس خداوند متعال فرمود: «وَ نَذَرُ الظّالِمِينَ فِيها جِثِيًّا» {و ستمکاران را در حالی که از خواری و ناتوانی به زانو درآمده اند درآن رها می کنیم} یعنی در زمین که به آتش تبدیل شده است.

ص: ۱۶۴

**[ترجمه]

«۱۰۸»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَالَ عليه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَ إِذْ أَخَذْنا مِيثاقَكُمْ وَ رَفَعْنا فَوْقَكُمُ الطُّورَ بَعْدَ بَيَانِ أَمْرِ اللَّهِ فِي الْكِتَابِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ يُقِرُّوا بِمُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ عَدَم قَبُولِهِمْ وَ رَفْعِ الْجَبَلِ فَوْقَهُمْ ثُمَّ إِقْرَارِ بَعْضِهِمْ بِاللِّسَانِ دُونَ الْقَلْبِ قَالَ فَنَظَرَ الْقَوْمُ إِلَى الْجَبَلِ وَ قَدْ صَارَ قِطْعَتَيْنِ قِطْعَةً مِنْهُ صَارَتْ لُؤْلُؤَةً بَيْضَاءَ فَجَعَلَتْ تَصْعَدُ وَ تَرْقَى حَتَّى خَرَقَتِ السَّمَاوَاتِ وَ هُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْهَا إِلَى أَنْ صَارَتْ إِلَى حَيْثُ لَا تُلْحِقُهَا أَبْصَارُهُمْ وَ قِطْعَةً صَارَتْ نَاراً وَ وَقَعَتْ عَلَى الْأَرْضِ بِحَضْرَتِهِمْ فَخَرَقَتْهَا وَ دَخَلَتْهَا وَ غَابَتْ عَنْ عُيُونِهِمْ فَقَالُوا مَا هَذَانِ الْمُفْتَرِقَانِ مِنَ الْجَبَلِ فِرْقٌ صَعِدَ لُؤْلُؤاً وَ فِرْقٌ انْحَطَّ نَاراً قَالَ لَهُمْ مُوسَى أَمَّا الْقِطْعَةُ الَّتِي صَعِدَتْ فِي الْهَوَاءِ فَإِنَّهَا وَصَلَتْ إِلَى السَّمَاءِ فَخَرَقَتْهَا إِلَى أَنْ لَحِقَتْ بِالْجَنَّةِ فَأُضْعِفَتْ أَضْعَافاً كَثِيرَةً لَا يَعْلَمُ عَدَدَهَا إِلَّا اللَّهُ وَ أَمَرَ اللَّهُ أَنْ يُبْنَى مِنْهَا لِلْمُؤْمِنِينَ بِمَا فِي هَذَا الْكِتَابِ قُصُورٌ وَ دُورٌ وَ مَنَازِلُ وَ مَسَاكِنُ مُشْتَمِلَةٌ عَلَى أَنْوَاعِ النِّعَمِ الَّتِي وَعَدَهَا الْمُتَّقِينَ مِنْ عِبَادِهِ مِنَ الْأَشْجَارِ وَ الْبَسَاتِينِ وَ الثِّمَارِ وَ الْحُورِ الْحِسَانِ وَ الْمُخَلَّدِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ كَاللَّئَالِي الْمَنْثُورَةِ وَ سَائِرِ نَعِيمِ الْجَنَّةِ وَ خَيْرَاتِهَا وَ أَمَّا الْقِطْعَةُ الَّتِي انْحَطَّتْ إِلَى الْأَرْضِ فَخَرَقَتْهَا ثُمَّ الَّتِي تَلِيهَا إِلَى أَنْ لَحِقَتْ بِ جَهَنَّمَ فَأُضْعِفَتْ أَضْعَافاً كَثِيرَةً وَ أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يُبْنَى مِنْهَا لِلْكَافِرِينَ بِمَا فِي هَذَا الْكِتَابِ قُصُورٌ وَ دُورٌ وَ مَسَاكِنُ وَ مَنَازِلُ مُشْتَمِلَةٌ عَلَى أَنْوَاعِ الْعَذَابِ الَّتِي وَعَدَهَا اللَّهُ الْكَافِرِينَ مِنْ عِبَادِهِ مِنْ بِحَارِ نِيرَانِهَا وَ حِيَاضِ غِسْلِينِهَا وَ غَسَّاقِهَا وَ أَوْدِيَهِ قَيْحِهَا وَ دِمَائِهَا وَ صَدِيدِهَا وَ زَبَانِيَتِهَا بِمِرْزَبَاتِهَا وَ أَشْجَارِ زَقُّومِهَا وَ ضَرِيعِهَا وَ حَيَّاتِهَا وَ عَقَارِبِهَا وَ أَفَاعِيهَا وَ قُيُودِهَا وَ أَغْلَالِهَا وَ سَلَاسِلِهَا وَ أَنْكَالِهَا وَ سَائِرِ أَنْوَاعِ الْبَلَايَا وَ الْعَذَابِ الْمُعَدِّ فِيهَا.

"=lt;meta info". تفسیر امام علیه السلام، فرمود: درباره فرموده خداوند متعال: «وَ إِذْ أَخَذْنا مِيثاقَكُمْ وَ رَفَعْنا فَوْقَكُمُ الطُّور» {و هنگامی که از شما پیمان گرفتیم و بر فراز طور شما را بالا بردیم} پس از بیان فرمان خدا به بنی اسرائیل درباره کتاب، که اقرار به محمد صلی الله علیه وآله بود و نپذیرفتن آنان و قرار گرفتن کوه بر بالای سر ایشان، و سپس اقرار زبانی بعضی از آنان بدون ایمان قلبی، فرمود: پس مردم به کوه نگریستند و آن را دیدند که دو تکه شده است: تکه ای از مروارید سفید که هم

چنان بالا می رفت تا آن که آسمان را شکافت و آنان هم چنان چشم به آن دوخته بودند، تا این که به نقطه ای رسید که دیگر چشم ها توانایی دیـدن آن را نـداشت. و تکه ای دیگر آتش شد و در مقابل آن ها بر زمین افتاد و زمین را شـکافت و وارد آن شـد و از دیده هایشان پنهان گشت. پس گفتند: این دو تکه کوه چه بودند که تکه ای مروارید شده و بالا رفت و تکه دیگری آتش شد؟ موسـی به ایشان گفت: قطعه ای که در آسمان بالا رفت، همانا به آسمان رسید و آن را شکافت تا این که به بهشت رسـید و چنـدین برابر شد که تنها خداوند شـمار آن ها را می داند. و خداوند فرمان داد تا از آن برای مؤمنان به آن چه در این کتاب است کاخ ها و خانه ها و سـراچه هایی بسازنـد که انواع نعمت هایی که به پرهیزکاران وعده شده در آن ها وجود دارد، از درختان و باغ ها و میوه ها و حوریان زیبارو و پسـران جاودان که همچون مرواریدهای پراکنده اند و دیگر نعمت ها و نیکی های بهشت در آن ها وجود دارد. اما تکه ای که به زمین فرود آمد و آن را شـکافت و آن چه پس از زمین بود را نیز شـکافت تا این که به جهنم رسید و در آن جا چندین برابر شد و خداوند فرمان داد از آن برای کسانی که به این کتاب کفر ورزیده اند کـاخ ها و جایگاه ها و خانه هایی ساخته شود که انواع عـذاب هایی را که به کافران وعـده داده دربرداشـته باشـد، از دریاهای آتش و آبشـخورهای جوشـان غسـلین و غسـاق و ظرف هـای چرکین و خونین و شـعله های آتش و گرزهای آهنین و درختان زقوم و ضـریع و مارهـا و عقرب هـا و افعی هـا و بنـدها و زنجیرها و افسارهای آهنین و عـذاب ها و بلاهای دیگر که در آن ها آماده شده است.

**[ترجمه]

«۱۰۹»

م، تفسـیر الإمـام علیه السـلام فِی قَوْلِهِ تَعَـالَی خَتَمَ اللَّهُ عَلی قُلُوبِهِمْ وَ سَاقَ حِکَایَهَ عَلِیٍّ علیه السـلام إِلَی أَنْ قَالَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ مِنَ الْحِسَـابِ مَا لَا یَبْلُغُهُ عُقُولُ الْخَلْقِ إِنَّهُ یَضْـرِبُ أَلْفاً وَ سَـبْعَمِائَهٍ فِی أَلْفٍ وَ سَـبْعِمِائَهٍ ثُمَّ مَا ارْتَفَعَ مِنْ ذَلِـکَ فِی مِثْلِهِ إِلَی أَنْ یَفْعَـلَ ذَلِـکَ أَلْفَ مَرَّهٍ ثُمَّ آخِرُ مَـا یَرْتَفِعُ مِنْ ذَلِکَ عَـدَدُ مَا یَهَبُهُ اللَّهُ لَکَ یَا عَلِیُّ فِی الْجَنَّهِ مِنَ الْقُصُورِ قَصْرٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ قَصْرٍ مِنْ فِضَّهٍ وَ قَصْرٍ مِنْ لُؤْلُؤٍ وَ قَصْرٍ مِنْ زَبَرْجَدٍ وَ قَصْرٍ مِنْ جَوْهَرٍ وَ قَصْرٍ مِنْ نُورِ رَبِّ الْعِزَّهِ وَ أَضْعَافِ ذَلِکَ مِنَ الْعَبِیدِ وَ الْخَدَمِ وَ الْخَیْلِ وَ النُّجُبِ

تَطِيرُ بَيْنَ سَمَاءِ الْجَنَّهِ وَ أَرْضِهَا فَقَالَ عَلِيٌّ علیه السلام حَمْداً لِرَبِّی وَ شُكْراً قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هَذَا الْعَدَدُ فَهُوَ عَدَدُ مَنْ يُدْخِلُهُمُ الْجَنَّهَ وَ يَرْضَى عَنْهُمْ لِمَحَبَّتِهِمْ لَكَ وَ أَضْعَافُ هَذَا الْعَدَدِ مَنْ يُدْخِلُهُمُ النَّارَ مِنَ الشَّيَاطِينِ وَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ بِبُغْضِهِمْ لَكَ وَ وَقِيعَتِهِمْ فِيكَ وَ تَنْقِيصِهِمْ إِيَّاكَ.

lt;meta info=". تفسیر امام علیه السلام: درباره فرموده خداوند متعال: «خَتَمَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِم» {خداوند بر دل هایشان مهر زده است} و داستان علی علیه السلام به میان آمد تا آن جا که فرمود: سپس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: خداوند از حساب چیزی را می داند که هیچ اندیشه ای به آن نمی رسد. همانا او هزار و هفتصد را در هزار و هفتصد ضرب می کند و سپس از آن هر چه بالاتر می رود را چنین می کند تا جایی که این کار را هزار بار تکرار می کند. سپس به شماره آخرین عددی که به دست می آید کاخ هایی در بهشت به تو عطا می کند ای علی، که یک کاخ از طلا و کاخ دیگر از مروارید و دیگری از زبرجد و دیگری از گوهر و کاخی نیز از نور پروردگار عزت است. و چندین برابر آن خدمتکار و برده و مرکب و جوانمردان

ص: ۱۶۵

که میان آسمان بهشت و زمین آن در پروازند. پس علی علیه السلام گفت: حمد و سپاس از آن پروردگار من است، پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: و این عدد شماره کسانی است که خداوند آنان را به خاطر دوستی تو وارد بهشت می گرداند و از آنان خشنود می گردد. و چندین برابر این عدد شمار شیاطین جن و انس است که به خاطر دشمنی و جنگ با تو و کم گذاشتن در حق تو وارد آتش می شوند.

**[ترجمه]

«۱۱۰»

م، تفسیر الإمام علیه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ قَالَ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ قَدْ كُنْتُ لِعَلِيٍّ علیه السلام بِالْوَلَايَهِ شَاهِداً وَ لِآلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مُحِبّاً وَ هُوَ فِي ذَلِكَ كَاذِبٌ يَظُنُّ أَنَّ كَذِبَهُ يُنْجِيهِ فَيُقَالُ لَهُمْ سَوْفَ نَسْتَشْهِدُ عَلَى ذَلِكَ عَلِيّاً علیه السلام فَتَشْهَدُ أَنْتَ يَا أَبَا الْحَسَنِ فَتَقُولُ الْجَنَّهُ لِأَوْلِيَائِی شَاهِدَهٌ وَ النَّارُ لِأَعْدَائِی شَاهِدَهٌ فَمَنْ كَانَ مِنْهُمْ صَادِقاً خَرَجَتْ إِلَيْهِ رِيَاحُ الْجَنَّهِ وَ نَسِيمُهَا فَاحْتَمَلَتْهُ فَأَوْرَدَتْهُ إِلَى أَعْلَى غُرَفِهَا وَ أَحَلَّتْهُ دَارَ الْمُقَامَهِ مِنْ فَضْلِ رَبِّهِ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا لُغُوبٌ وَ مَنْ كَانَ مِنْهُمْ كَاذِباً جَاءَتْهُ سَمُومُ النَّارِ وَ حَمِيمُهَا وَ ظِلُّهَا الَّذِي هُوَ ثَلَاثُ شُعَبٍ لا ظَلِيلٍ وَ لا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ فَتَحْمِلُهُ وَ تَرْفَعُهُ فِي الْهَوَاءِ وَ تُورِدُهُ نَارَ جَهَنَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ كَذَلِكَ أَنْتَ قَسِيمُ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ تَقُولُ هَذَا لِي وَ هَذَا لَكِ.

lt;meta info=". تفسیر امام علیه السلام: درباره فرموده خداوند متعال: «وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِما أَنْزَلَ اللَّه» {و هنگامی که به آنان گفته می شود به آن چه خداوند نازل کرده ایمان بیاورید} فرمود: در میان آن ها کسانی هستند که می گویند: همانا ما شاهد ولایت علی علیه السلام بودیم و دوستدار خاندان پیامبر خدا صلی الله علیه وآله بودیم، در حالی که دروغ می گویند و گمان می کنند این دروغ آنان را نجات خواهد داد. پس به آنان گفته می شود: به زودی علی علیه السلام را بر این سخن شما

گواه می گیریم.

ای ابوالحسن، آیا تو شهادت می دهی؟ ایشان می فرمایند: بهشت گواه دوستان من و آتش دوزخ گواه دشمنان من است. در این هنگام نسیم بهشتی بر کسانی می وزد که راست گفته اند و آنان را برداشته و به والاترین غرفه های بهشتی وارد می سازد و با فضل پروردگار آنان را در سرای اقامت جای می دهند که هیچ رنج و سختی به آنان نمی رسد. اما کسانی که دروغ گفته اند بادهای سوزان جهنم و حمیم برای آنان است و سایه آن که سه شاخه دارد، «لا ظَلِيلٍ وَ لا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ» {نه سایه ای دارد و نه از زبانه های آتش نجات بخش است} پس آنان را برداشته و در آسمان بلند می کنند و وارد آتش دوزخ می گردانند. پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: پس به این ترتیب تو تقسیم کننده بهشت و آتش هستی، می گویی: این برای من و آن برای تو است.

**[ترجمه]

«۱۱۱»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَنْ أَعَانَ ضَعِيفاً فِي بَدَنِهِ عَلَى أَمْرِهِ أَعَانَهُ اللَّهُ عَلَى أَمْرِهِ وَ نَصَبَ لَهُ فِي الْقِيَامَةِ مَلَائِكَةً يُعِينُونَهُ عَلَى قَطْعِ تِلْكَ الْأَهْوَالِ وَ عُبُورِ تِلْكَ الْخَنَادِقِ مِنَ النَّارِ حَتَّى لَا يُصِيبَهُ مِنْ دُخَانِهَا وَ عَلَى سُمُومِهَا وَ عَلَى عُبُورِ الصِّرَاطِ إِلَى الْجَنَّةِ أَمْناً وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِذَا كَانَ أَوَّلُ يَوْمٍ مِنْ شَعْبَانَ أَمَرَ بِأَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَتُفَتَّحُ وَ يَأْمُرُ شَجَرَةَ طُوبَى فَتُطْلِعُ أَغْصَانَهَا عَلَى هَذِهِ الدُّنْيَا ثُمَّ يُنَادِي مُنَادِي رَبِّنَا عَزَّ وَ جَلَّ يَا عِبَادَ اللَّهِ هَذِهِ أَغْصَانُ شَجَرَةِ طُوبَى فَتَعَلَّقُوا بِهَا تُؤَدِّكُمْ إِلَى الْجِنَانِ وَ هَذِهِ أَغْصَانُ شَجَرَةِ الزَّقُّومِ فَإِيَّاكُمْ وَ إِيَّاهَا لَا تُؤَدِّيكُمْ إِلَى الْجَحِيمِ ثُمَّ قَالَ فَوَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنَّ مَنْ تَعَاطَى بَاباً مِنَ الْخَيْرِ فِي هَذَا الْيَوْمِ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِ شَجَرَةِ طُوبَى فَهُوَ مُؤَدِّيهِ إِلَى الْجِنَانِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَمَنْ تَطَوَّعَ لِلَّهِ بِصَلَاةٍ فِي هَذَا الْيَوْمِ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ تَصَدَّقَ فِي هَذَا الْيَوْمِ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ عَفَا عَنْ مَظْلِمَةٍ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ أَصْلَحَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ زَوْجِهِ وَ الْوَالِدِ

ص: ۱۶۶

وَ وَلَدِهِ وَ الْقَرِيبِ وَ قَرِيبِهِ وَ الْجَارِ وَ جَارِهِ وَ الْأَجْنَبِيِّ وَ أَجْنَبِيِّهِ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ خَفَّفَ عَنْ مُعْسِرٍ مِنْ دَيْنِهِ أَوْ حَطَّ عَنْهُ فَقَطْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ نَظَرَ فِی حِسَابِهِ فَرَأَی دَيْناً عَتِيقاً قَدْ يَئِسَ مِنْهُ صَاحِبُهُ فَأَدَّاهُ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ كَفَلَ يَتِيماً فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ كَفَّ سَفِيهًا عَنْ عِرْضِ مُؤْمِنٍ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ قَعَدَ لِذِكْرِ اللَّهِ وَ لِنَعْمَائِهِ يَشْكُرُهُ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ عَادَ مَرِيضاً وَ مَنْ شَيَّعَ فِيهِ جَنَازَةً وَ مَنْ عَزَّی فِيهِ مُصَاباً فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ بَرَّ فِيهِ وَالِدَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا فِی هَذَا الْيَوْمِ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ مَنْ كَانَ أَسْخَطَهُمَا قَبْلَ هَذَا الْيَوْمِ فَأَرْضَاهُمَا فِی هَذَا الْيَوْمِ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ وَ كَذَلِكَ مَنْ فَعَلَ شَيْئاً مِنْ سَائِرِ أَبْوَابِ الْخَيْرِ فِی هَذَا الْيَوْمِ فَقَدْ تَعَلَّقَ مِنْهُ بِغُصْنٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ نَبِيّاً وَ إِنَّ مَنْ تَعَاطَی بَاباً مِنَ الشَّرِّ وَ الْعِصْيَانِ فِی هَذَا الْيَوْمِ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِ الزَّقُّومِ فَهُوَ مُؤَدِّيهِ إِلَی النَّارِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ نَبِيّاً فَمَنْ قَصَّرَ فِی صَلَاتِهِ الْمَفْرُوضَهِ وَ ضَيَّعَهَا فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ جَاءَهُ فِی هَذَا الْيَوْمِ فَقِيرٌ ضَعِيفٌ يَشْكُو إِلَيْهِ سُوءَ حَالِهِ وَ هُوَ يَقْدِرُ عَلَی تَغْيِيرِ حَالِهِ مِنْ غَيْرِ ضَرَرٍ يَلْحَقُهُ وَ لَيْسَ هُنَاكَ مَنْ يَنُوبُ عَنْهُ وَ يَقُومُ مَقَامَهُ فَتَرَكَهُ يُضَيَّعُ وَ يَعْطَبُ وَ لَمْ يَأْخُذْ بِيَدِهِ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنِ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ مُسِیءٌ فَلَمْ يَعْذِرْهُ ثُمَّ لَمْ يَقْتَصِرْ بِهِ عَلَی قَدْرِ عُقُوبَهِ إِسَاءَتِهِ بَلْ أَرْبَی عَلَيْهِ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ أَفْسَدَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ زَوْجِهِ أَوِ الْوَالِدِ وَ وَلَدِهِ أَوِ الْأَخِ وَ أَخِيهِ أَوِ الْقَرِيبِ وَ قَرِيبِهِ أَوْ بَيْنَ جَارَيْنِ أَوْ خَلِيطَيْنِ أَوْ أَجْنَبِيَّيْنِ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ شَدَّدَ عَلَی مُعْسِرٍ وَ هُوَ يَعْلَمُ إِعْسَارَهُ فَزَادَ غَيْظاً وَ بَلَاءً فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَكَسَرَهُ عَلَی صَاحِبِهِ وَ تَعَدَّی عَلَيْهِ حَتَّی أَبْطَلَ دَيْنَهُ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ جَفَا يَتِيماً (۱)وَ آذَاهُ وَ تَهَضَّمَ مَالَهُ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ وَقَعَ فِی عِرْضِ أَخِيهِ الْمُؤْمِنِ وَ حَمَلَ النَّاسَ عَلَی ذَلِكَ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ تَغَنَّی بِغِنَاءٍ حَرَامٍ يَبْعَثُ فِيهِ عَلَی الْمَعَاصِی فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ قَعَدَ يُعَدِّدُ قَبَائِحَ أَفْعَالِهِ فِی الْحُرُوبِ وَ أَنْوَاعَ ظُلْمِهِ لِعِبَادِ اللَّهِ فَافْتَخَرَ بِهَا فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ

ص: ۱۶۷

۱- فی نسخه: و من جنی يتيما.

وَ مَنْ كَانَ جَارُهُ مَرِيضاً فَتَرَكَ عِيَادَتَهُ اسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ مَاتَ جَارُهُ فَتَرَكَ تَشْيِيعَ جَنَازَتِهِ تَهَاوُناً بِهِ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ أَعْرَضَ عَنْ مُصَابٍ وَ جَفَاهُ إِزْرَاءً عَلَيْهِ وَ اسْتِصْغَاراً لَهُ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ عَقَّ وَالِدَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ مَنْ كَانَ قَبْلَ ذَلِكَ عَاقّاً لَهُمَا فَلَمْ يُرْضِهِمَا فِي هَذَا الْيَوْمِ وَ هُوَ يَقْدِرُ عَلَى ذَلِكَ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ كَذَا مَنْ فَعَلَ شَيْئاً مِنْ سَائِرِ أَبْوَابِ الشَّرِّ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهُ وَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنَّ الْمُتَعَلِّقِينَ بِأَغْصَانِ شَجَرَةِ الزَّقُّومِ تَخْفِضُهُمْ تِلْكَ الْأَغْصَانُ إِلَى الْجَحِيمِ ثُمَّ رَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله طَرْفَهُ إِلَى السَّمَاءِ مَلِيّاً وَ جَعَلَ يَضْحَكُ وَ يَسْتَبْشِرُ ثُمَّ خَفَضَ طَرْفَهُ إِلَى الْأَرْضِ فَجَعَلَ يَقْطِبُ وَ يَعْبِسُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ ثُمَّ قَالَ وَ الَّذِي بَعَثَ مُحَمَّداً بِالْحَقِّ نَبِيّاً لَقَدْ رَأَيْتُ شَجَرَةَ طُوبَى تَرْتَفِعُ أَغْصَانُهَا وَ تَرْفَعُ الْمُتَعَلِّقِينَ بِهَا إِلَى الْجَنَّةِ وَ رَأَيْتُ مِنْهُمْ مَنْ تَعَلَّقَ مِنْهَا بِغُصْنٍ وَ مِنْهُمْ مَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنَيْنِ أَوْ بِأَغْصَانٍ عَلَى حَسَبِ اشْتِمَالِهِمْ عَلَى الطَّاعَاتِ وَ إِنِّي لَأَرَى زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ فَقَدْ تَعَلَّقَ بِعَامَّةِ أَغْصَانِهَا فَهِيَ تَرْفَعُهُ إِلَى أَعْلَى عَلَائِهَا فَبِذَلِكَ ضَحِكْتُ وَ اسْتَبْشَرْتُ ثُمَّ نَظَرْتُ إِلَى الْأَرْضِ فَوَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيّاً لَقَدْ رَأَيْتُ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ تَنْخَفِضُ أَغْصَانُهَا وَ تَخْفِضُ الْمُتَعَلِّقِينَ بِهَا إِلَى الْجَحِيمِ وَ رَأَيْتُ مِنْهُمْ مَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ وَ مِنْهُمْ مَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنَيْنِ أَوْ بِأَغْصَانٍ عَلَى حَسَبِ اشْتِمَالِهِمْ عَلَى الْقَبَائِحِ وَ إِنِّي لَأَرَى بَعْضَ الْمُنَافِقِينَ قَدْ تَعَلَّقَ بِعَامَّةِ أَغْصَانِهَا فَهِيَ تَخْفِضُهُ إِلَى أَسْفَلِ دَرَكَاتِهَا فَلِذَلِكَ عَبَسْتُ وَ قَطَبْتُ ثُمَّ أَعَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ يَنْظُرُ إِلَيْهَا مَلِيّاً وَ هُوَ يَضْحَكُ وَ يَسْتَبْشِرُ وَ إِلَى الْأَرْضِ يَنْظُرُ إِلَيْهَا مَلِيّاً وَ هُوَ يَقْطِبُ وَ يَعْبِسُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا عِبَادَ اللَّهِ أَمَا لَوْ رَأَيْتُمْ مَا رَآهُ نَبِيُّكُمْ مُحَمَّدٌ إِذاً لَأَظْمَأْتُمْ لِلَّهِ بِالنَّهَارِ أَكْبَادَكُمْ وَ لَجَوَّعْتُمْ لَهُ بُطُونَكُمْ وَ لَأَسْهَرْتُمْ لَهُ لَيْلَكُمْ وَ لَأَنْصَبْتُمْ فِيهِ أَقْدَامَكُمْ وَ أَبْدَانَكُمْ وَ لَأَنْفَدْتُمْ بِالصَّدَقَةِ أَمْوَالَكُمْ وَ عَرَّضْتُمْ لِلتَّلَفِ فِي الْجِهَادِ أَرْوَاحَكُمْ قَالُوا وَ مَا هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِدَاكَ الْآبَاءُ وَ الْأُمَّهَاتُ وَ الْبَنُونَ وَ الْبَنَاتُ وَ الْأَهْلُونَ وَ الْقَرَابَاتُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيّاً لَقَدْ رَأَيْتُ تِلْكَ الْأَغْصَانَ مِنْ شَجَرَةِ طُوبَى عَادَتْ إِلَى الْجَنَّةِ فَنَادَى مُنَادِي رَبِّنَا خُزَّانَهَا يَا مَلَائِكَتِي انْظُرُوا كُلَّ مَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِ طُوبَى فِي هَذَا الْيَوْمِ فَانْظُرُوا إِلَى

مِقْدَارِ مُنْتَهَى ظِلِّ ذَلِكَ الْغُصْنِ فَأَعْطُوهُ مِنْ جَمِيعِ الْجَوَانِبِ مِثْلَ مَسَاحَتِهِ قُصُوراً وَ دُوراً وَ خَيْرَاتٍ فَأَعْطُوا ذَلِكَ فَمِنْهُمْ مَنْ أَعْطِيَ مَسِيرَةَ أَلْفِ سَنَةٍ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ وَ مِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ ضِعْفَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ أُعْطِيَ ثَلَاثَةَ أَضْعَافِهِ أَوْ أَرْبَعَةَ أَضْعَافِهِ أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ عَلَى قَدْرِ قُوَّةِ إِيمَانِهِمْ وَ جَلَالَةِ أَعْمَالِهِمْ وَ لَقَدْ رَأَيْتُ صَاحِبَكُمْ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ أُعْطِيَ أَلْفَ ضِعْفِ مَا أُعْطِيَ جَمِيعُهُمْ عَلَى قَدْرِ فَضْلِهِ عَلَيْهِمْ فِي قُوَّةِ الْإِيمَانِ وَ جَلَالَةِ الْأَعْمَالِ فَلِذَلِكَ ضَحِكْتُ وَ اسْتَبْشَرْتُ وَ لَقَدْ رَأَيْتُ تِلْكَ الْأَغْصَانَ مِنْ شَجَرَةِ الزَّقُّومِ عَادَتْ إِلَى النَّارِ فَنَادَى مُنَادِي رَبِّنَا خُزَّانَهَا انْظُرُوا كُلَّ مَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِ شَجَرَةِ الزَّقُّومِ فِي هَذَا الْيَوْمِ فَانْظُرُوا إِلَى مُنْتَهَى مَبْلَغِ حَرِّ ذَلِكَ الْغُصْنِ وَ ظُلْمَتِهِ فَابْنُوا لَهُ مَقَاعِدَ مِنَ النَّارِ مِنْ جَمِيعِ الْجَوَانِبِ مِثْلُ مَسَاحَتِهِ قُصُورُ نِيرَانٍ وَ بِقَاعُ نِيرَانٍ وَ حَيَّاتٌ وَ عَقَارِبُ وَ سَلَاسِلُ وَ أَغْلَالٌ وَ قُيُودٌ وَ أَنْكَالٌ يُعَذَّبُ بِهَا فَمِنْهُمْ مَنْ أُعِدَّ لَهُ فِيهَا مَسِيرَةُ سَنَةٍ أَوْ سَنَتَيْنِ أَوْ مِائَةِ سَنَةٍ أَوْ أَكْثَرَ عَلَى قَدْرِ ضَعْفِ إِيمَانِهِمْ وَ سُوءِ أَعْمَالِهِمْ وَ لَقَدْ رَأَيْتُ لِبَعْضِ الْمُنَافِقِينَ أَلْفَ ضِعْفِ مَا أُعْطِيَ جَمِيعُهُمْ عَلَى قَدْرِ زِيَادَةِ كُفْرِهِ وَ شَرِّهِ فَلِذَلِكَ قَطَبْتُ وَ عَبَسْتُ ثُمَّ نَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَ أَكْنَافِهَا فَجَعَلَ يَتَعَجَّبُ تَارَةً وَ يَنْزَعِجُ تَارَةً ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ طُوبَى لِلْمُطِيعِينَ كَيْفَ يُكْرِمُهُمُ اللَّهُ بِمَلَائِكَتِهِ وَ الْوَيْلُ لِلْفَاسِقِينَ كَيْفَ يَخْذُلُهُمُ اللَّهُ وَ يَكِلُهُمْ إِلَى شَيَاطِينِهِمْ وَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنِّي لَأَرَى الْمُتَعَلِّقِينَ بِأَغْصَانِ شَجَرَةِ طُوبَى كَيْفَ قَصَدَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ لِيُغْوُوهُمْ فَحَمَلَتْ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ يَقْتُلُونَهُمْ وَ يُثْخِنُونَهُمْ وَ يَطْرُدُونَهُمْ عَنْهُمْ وَ نَادَاهُمْ مُنَادِي رَبِّنَا يَا مَلَائِكَتِي أَلَا فَانْظُرُوا كُلَّ مَلَكٍ فِي الْأَرْضِ إِلَى مُنْتَهَى مَبْلَغِ نَسِيمِ هَذَا الْغُصْنِ الَّذِي تَعَلَّقَ بِهِ مُتَعَلِّقٌ فَقَاتِلُوا الشَّيَاطِينَ عَنْ ذَلِكَ الْمُؤْمِنِ وَ أَخِّرُوهُمْ عَنْهُ وَ إِنِّي لَأَرَى بَعْضَهُمْ وَ قَدْ جَاءَهُ مِنَ الْأَمْلَاكِ مَنْ يَنْصُرُهُ عَلَى الشَّيَاطِينِ وَ يَدْفَعُ عَنْهُ الْمَرَدَةَ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ بَيَّنَ فَضْلَ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ حَالَ مَنْ رَعَى حُرْمَتَهُ وَ مَنْ لَمْ يَرْعَهَا وَ مَا يُقَالُ لِهَذَيْنِ الصِّنْفَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى أَنْ قَالَ فَهُمْ فِي الْجَنَّةِ خَالِدُونَ لَا يَشِيبُونَ فِيهَا وَ لَا يَهْرَمُونَ وَ لَا يَتَحَوَّلُونَ عَنْهَا وَ لَا يَخْرُجُونَ وَ لَا يَقْلَقُونَ فِيهَا وَ لَا يَغْتَمُّونَ فَهُمْ فِيهَا سَارُّونَ مُبْتَهِجُونَ آمِنُونَ مُطْمَئِنُّونَ وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ وَ أَنْتُمْ فِي النَّارِ خَالِدُونَ تُعَذَّبُونَ

فِيهَا وَ تُهَانُونَ وَ مِنْ نِيرَانِهَا إِلَى زَمْهَرِيرِهَا تُنْقَلُونَ وَ فِي حَمِيمِهَا تَغْتَسِلُونَ وَ مِنْ زَقُّومِهَا تُطْعَمُونَ وَ بِمَقَامِعِهَا تُقْمَعُونَ وَ بِضُرُوبِ عَذَابِهَا تُعَاقَبُونَ الْأَحْيَاءُ أَنْتُمْ فِيهَا وَ لَا تَمُوتُونَ أَبَدَ الْآبِدِينَ إِلَّا مَنْ لَحِقَتْهُ مِنْكُمْ رَحْمَةُ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَخَرَجَ مِنْهَا بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ أَفْضَلِ النَّبِيِّينَ بَعْدَ الْعَذَابِ الْأَلِيمِ وَ النَّكَالِ الشَّدِيدِ.

lt;meta info=". تفسیر امام علیه السلام: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هرکس ناتوانی را در کارش یاری کند، خداوند او را در کارش یاری نموده و در روز قیامت فرشتگانی قرار می دهد تا او را در سپری کردن این جایگاه های هولناک و در عبور از گودال های آتشین یاری کنند، تا دود و آتش آن آسیبی به ایشان نرساند و در عبور از صراط و رسیدن به بهشت در امنیت آنان را یاری کنند. و سخن به اینجا رسید که فرمود: به راستی هنگامی که روز اول شعبان فرارسد خداوند عزوجل فرمان می دهد درهای بهشت را بگشایند و به درخت طوبی فرمان می دهد برگ های خود را بر این دنیا بگستراند. سپس منادی پروردگار صدا می زند: ای بندگان خدا، این برگ های درخت طوبی است، پس به آن بیاویزید تا شما را به بهشت برساند. و این شاخه های درخت زقوم است، از آن بپرهیزید و برحذر باشید که شما را به دوزخ نیفکند. سپس فرمود: سوگند به آن کس که مرا به حق برانگیخت، هرکس در این روز کار نیکی را آغاز کند، به یکی از شاخه های درخت طوبی آویخته که او را به بهشت رهنمون می کند. پس از آن پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هر کس در این روز برای خدا نماز گزارد به شاخه ای از شاخه های طوبی آویخته که او را به سوی بهشت می کشاند. و هر کس در این روز صدقه دهد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته که او را به بهشت می رساند و هرکس از ستمی که بر او رفته گذشت کند به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هرکس میان مردی و همسرش و یا میان فرزند و پدرش

ص: ۱۶۶

و یا دو دوست یا دو همسایه و یا دو غریبه را اصلاح کند به شاخه ای از شاخه های طوبی آویخته است. و هرکس قرض تنگدستی را سبک بگیرد یا از آن بگذرد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هرکس حساب خود را ببیند و قرضی قدیمی را که صاحب آن از گرفتنش ناامید شده پرداخت نماید به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هر کس سرپرستی یتیمی را برعهده بگیرد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هر کس سفیهی را از تعرض به ناموس مؤمنان بازدارد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هر کس مشغول یاد خدا یا شکر نعمت های او شود به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هر کس به عیادت بیماری رود یا به تشییع جنازه ای رود و مصیبت دیده ای را تسلیت گوید به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هر کس در این روز به پدرومادش یا یکی از آن ها نیکی کند به یکی از شاخه های آن آویخته، و هرکس تا پیش از این روز به آنان بدی می کرده و در این روز آنان را خشنود سازد به یکی از شاخه های آن آویخته است. و هم چنین هر کس کارهای خیر دیگری در این روز انجام دهد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته است. سپس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: سوگند به آن کس که مرا به حق برانگیخت هر کس در این روز کار بد و گناهی انجام دهد به شاخه ای از شاخه های درخت زقوم آویخته که او را به سوی دوزخ می کشاند. سپس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: سوگند به کسی که مرا به حق برانگیخت هر کس در این روز نماز واجب خود را کوتاه کند یا آن را سبک شمارد به شاخه ای از شاخه های درخت زقوم آویخته و اگر در این روز ناتوان و تنگدستی بر کسی وارد شود و از بدحالی خود به او شکایت کند، در حالی که می تواند بدون این که زیانی ببیند نیاز او را برطرف سازد و کس دیگری وجود ندارد که این کار را انجام دهد، در این حال از

یاری او خودداری کند و دستش را نگرفته و رهایش کند تا ضایع شده و نابود گردد، پس به یکی از شاخه های آن آویخته است. و هر کس در برابر گنهکاری که به سویش آمده و عذر می خواهد عذر او را نپذیرفته و در مجازات او به حد مجاز اکتفا نکرده و زیاده روی کند همانا به شاخه ای از شاخه های زقوم آویخته شده، و هرکس میان مردی و همسرش اختلاف افکند، یا میان پدری و فرزندش، یا برادری با برادرش، و یا میان دو دوست یا همسایه یا همراه و یا دو غریبه اختلاف افکنی نماید، همانا به شاخه ای از شاخه های زقوم آویخته است. و هر کس با وجود آگاهی از تنگدستی فرد نیازمندی بر او سخت بگیرد و بر سختی و بلای او بیفزاید به شاخه ای از شاخه های زقوم آویخته، و هرکس قرضی بر عهده داشته و آن را برای صاحبش کم به حساب آورد و بر او ستم کرده تا آن که قرض را باطل نماید، و هرکس به یتیمی ستم کند - . در نسخه ای چنین است: و من جنی یتیما. -

و او را بیازارد و مالش را به زور بگیرد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته، و هرکس به ناموس برادر مؤمنش دست درازی کند و مردم را به این کار وادارد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هرکس به حرام آوازه خوانی کند که به انجام معصیت وادار نماید به شاخی از شاخه های آن آویخته و هر کس کارهای ناپسند خود و ستمی را که در جنگ ها بر بندگان خدا روا داشته برشمارد و به واسطه آن ها بر مردم فخرفروشی کند به شاخه ای از شاخه های آن درآویخته

ص: ۱۶۷

و هرکس همسایه بیماری داشته و از روی بی اهمیتی به عیادت او نرفته تا این که او دنیا رفته باشد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته و هرکس همسایه اش از دنیا برود و او از روی سبک شماردن او به تشییع جنازه اش نرود به شاخه ای از شاخه های آن آویخته، و هرکس از مصیبت دیده ای روی گرداند و از روی حقیر و کوچک شمردن به او ستم کند، به شاخه ای از شاخه های آن آویخته است. و هر کس عاق والدین یا یکی از آن ها شود و با وجود توانایی در خشنود ساختن آنان در این روز آن ها را خشنود نسازد به شاخه ای از شاخه های آن آویخته، و به این ترتیب هرکس در این روز کارهای ناپسند دیگری انجام دهد به یکی از شاخه های آن درآویخته است. سوگند به خدایی که مرا به حق برگزید همانا درآویختگان به شاخه های درخت زقوم توسط این شاخه ها به جهنم کشیده می شوند. سپس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله برای مدتی سر خویش را به سوی آسمان بالا گرفته و شادمان شده و می خندیدند. سپس سر خویش را پایین افکنده و اندوهناک و گرفته بودند. سپس به یاران خود رو کرده و فرمودند: سوگند به کسی که محمد صلی الله علیه وآله را به حق مبعوث کرد درخت طوبی را دیدم که شاخه هایش را بالا گرفته و درآویختگان به شاخه های آن به سوی بهشت بالا می روند. و برخی از آنان را دیدم که به یک شاخه آویخته بودند و برخی دیگر بر اساس همراه داشتن طاعات بیشتر، به دو شاخه یا بیشتر آویخته بودند. در آن میان زیدبن حارثه را دیدم که به بیشتر شاخه های آن چنگ زده بود و به وسیله آن به بالاترین نقطه آن می رسید. به همین دلیل شادمان شدم و خندیدم. سپس به سوی زمین نگریستم و سوگند به آن کس که مرا به حق برانگیخت شاخه های زقوم را دیدم که درآویختگان خود را به سوی جهنم می کشاند. و کسانی را که براساس پلیدی هایی که همراه خود دارند به یک شاخه یا دو شاخه یا بیشتر آویخته بودند. و به راستی برخی از منافقان را می بینم که به بیشتر آن شاخه ها چنگ زده اند و به وسیله آن به پایین ترین پرتگاه های دوزخ می افتند. از همین رو غمگین و گرفته شدم. پس از آن پیامبر خدا صلی الله علیه وآله دوباره برای مدتی به سوی آسمان نگریستند و شادمان شده و خندیدند. و باز برای مدتی به زمین چشم دوختند و اندوهگین و گرفته

شدند. سپس رو به اصحاب خود کرده و فرمودند: ای بندگان خدا، همانا اگر آن چه را پیامبر شما محمد صلی الله علیه وآله می دید شما نیز مشاهده می کردید در راه خدا در روز به جگرهایتان تشنگی می دادید و شکم هایتان را گرسنه می گذاشتید و شب ها را برای او بیداری می کشیدید و پاها و بدن هایتان را به رنج می افکندید و اموالتان را با صدقه به پایان می رساندید. جان هایتان را با جهاد در معرض نابودی قرار می دادید. گفتند: ای پیامبر خدا، پدرها و مادرها و فرزندان و خانواده و خویشان ما فدای تو باد، آن چیست؟ پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: سوگند به کسی که مرا به حق برانگیخت، شاخه های درخت طوبی را دیدم که به سوی بهشت بازمی گردد و منادی پروردگار دربانان را ندا می دهد: ای فرشتگان من، کسانی را در این روز به شاخه های طوبی آویخته اند بنگرید،

ص: ۱۶۸

و به انتهای سایه این شاخه بنگرید و به اندازه گستره آن از هر جهت به آن ها کاخ ها و خانه و نیکی عطا کنید. پس به ایشان عطا کنند و در میان آن ها کسانی هستند که به اندازه مسیر هزار سال از هر سو به ایشان داده می شود. و برخی دیگر دوبرابر آن و برخی دیگر سه برابر و برخی چهار برابر یا بیشتر به آنان داده می شود که براساس نیروی ایمان آنان و بزرگی اعمالشان است. و من دوست شما، زید بن حارثه را دیدم که به سبب برتری ایمان و اعمال او بر دیگران، هزار برابر آن ها به او داده شد. پس به همین دلیل شاد شدم و خندیدم. و هم چنین دیدم که شاخه های درخت زقوم به دوزخ بازمی گردند، پس منادی پروردگار دربانان را صدا زد: به کسانی که در این روز به شاخه های زقوم آویخته اند بنگرید. پس به آخرین میزان تاریکی و حرارت آن شاخه بنگرید و از هر سو به اندازه گستره آن برای ایشان جایگاه هایی از آتش در کاخ ها و بقعه های آتشین بنا کنید که مارها و عقرب ها و زنجیرها و بندها و لگام های آهنین و شکنجه هایی در آن است که آنان را عذاب کنند. پس در میان آن ها کسانی هستند که بر اساس ضعف ایمان و بدی کردارشان در آن به اندازه مسیر یک سال یا دوسال یا بیشتر از آن عذاب می شوند. و همانا من برخی از منافقان را دیدم که به اندازه کفر بسیار و بدی آن ها هزار برابر شکنجه دیگران به ایشان داده شده بود. و به همین دلیل اندوهگین و گرفته شدم. سپس پیامبر خدا صلی الله علیه وآله به کناره های زمین نگریست و گاهی شگفت زده شده و گاهی ناراحت می شدند. سپس به یاران خود رو کرده و فرمودند: خوشا به حال فرمانبرداران، ببینید خداوند چگونه آنان را با فرشتگان خود گرامی می دارد. و وای به حال گنهکاران، که چگونه خداوند آنان را خوار داشته و به شیطان های درونشان واگذار نموده است. و سوگند به آن کس که مرا به حق برانگیخت من درآویختگان به شاخه های طوبی را می بینم که شیاطین قصد دارند آنان را گمراه کنند. اما فرشتگان آنان را برداشته و به قتل می رسانند و زخمی می کنند و از مؤمنان دورشان می سازند و منادی پروردگار ندا می دهد: ای فرشتگان من، بیایید و جای جای زمین را تا آخرین نقطه ای را که نسیم این شاخه به آن می رسد و کسی به آن آویخته است بنگرید و شیاطین را آن مؤمنان دور سازید و آنان را بکشید. و همانا من بعضی از آنان را می بینم که فرشتگانی برای یاری مؤمنان در برابر شیاطین آمده اند و آنان را دور می سازند. و سخن به این جا رسید که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله برتری ماه رمضان را بیان فرمود و نیز حال کسی را که حرمت این ماه را پاس بدارد یا به آن بی اعتنایی کند و آن چه را در روز قیامت به این دو گروه گفته می شود بیان کردند. تا آن جا که فرمودند: پس آنان در بهشت جاودان هستند که نه کهنسال می شوند و نه ضعف و ناتوانی به سراغشان می آید و نه از آن بیرون شده و به جای دیگری منتقل می شوند و نه نگرانی و اندوهی به آنان می رسد. آنان شادمان و خرسند و در آرامش و

امنیت هستند. «وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُون» {و نه ترسی به آنان می رسد و نه اندوهگین می شوند} و شما در آتش دوزخ جاودان هستید و شکنجه

ص: ۱۶۹

می شوید و خوار می شوید و به سوی آتش و سرمای زمهریر برده می شوید و در آب جوشان حمیم شستشو می کنید و از زقوم می خورید و با گرزهای آهنین کوفته می شوید و با شکنجه های عذاب آور مجازات می شوید. شما همواره در آن زنده هستید و تا ابد نخواهید مرد. مگر کسانی از شما که رحمت پروردگار عالمیان شامل حالشان شود و پس از شکنجه و عذاب سخت و دردناک، با شفاعت محمد و خاندان محمدصلوات الله علیهم که برترین پیامبران است، از آن جا بیرون آورده شود.

**[ترجمه]

«۱۱۲»

لی، الأمالی للصدوق عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: تُوُفِّيَ ابْنٌ لِعُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ فَاشْتَدَّ حُزْنُهُ عَلَيْهِ حَتَّى اتَّخَذَ مِنْ دَارِهِ مَسْجِداً يَتَعَبَّدُ فِيهِ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ يَا عُثْمَانُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَمْ يَكْتُبْ عَلَيْنَا الرَّهْبَانِيَّةَ إِنَّمَا رَهْبَانِيَّةُ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَا عُثْمَانَ بْنَ مَظْعُونٍ لِلْجَنَّةِ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابٍ وَ لِلنَّارِ سَبْعَةُ أَبْوَابٍ فَمَا يَسُرُّكَ (۱)أَنْ لَا تَأْتِيَ بَاباً مِنْهَا إِلَّا وَجَدْتَ ابْنَكَ إِلَى جَنْبِكَ آخِذاً بِحُجْزَتِكَ يَشْفَعُ لَكَ إِلَى رَبِّكَ قَالَ بَلَى ثُمَّ قَالَ يَا عُثْمَانُ مَنْ صَلَّى صَلَاةَ الْفَجْرِ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ جَلَسَ يَذْكُرُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ كَانَ لَهُ فِي الْفِرْدَوْسِ سَبْعُونَ دَرَجَةً مَا بَيْنَ دَرَجَتَيْنِ (۲)كَحُضْرِ الْفَرَسِ الْجَوَادِ الْمُضَمَّرِ سَبْعِينَ سَنَةً وَ مَنْ صَلَّى الظُّهْرَ فِي جَمَاعَةٍ كَانَ لَهُ فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ خَمْسُونَ دَرَجَةً بُعْدُ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ كَحُضْرِ الْفَرَسِ الْجَوَادِ خَمْسِينَ سَنَةً.

أقول: سيأتي بتمامه في باب الرهبانيه.

lt;meta info=". امالی صدوق: انس بن مالک گفته پسری از عثمان بن مظعون (رضی الله عنه) مرد و بر او چنان غمنده شد که در خانه اش مسجدی گرفت و در آن به عبادت پرداخت این خبر به رسول خدا «ص» رسید به او فرمود ای عثمان براستی خدای تبارک و تعالی بر ما رهبانیت و ترک دنیا ننوشته همانا رهبانیت امتم جهاد در راه خدا است ای عثمان بن مظعون بهشت را هشت در است و دوزخ را هفت در شاد نیستی که بر هر دری از آن برآیی پسرت را یابی که در پهلوی تو است و دامنت گرفته و بدرگاه خدا از تو شفاعت میکند؟

گفت چرا، مسلمانان گفتند یا رسول اللّه ما هم در مرگ گذشتگان خود اجر عثمان را داریم؟ فرمود آری هر کدامتان صبر کنید و به حساب خدا گذارید سپس فرمود ای عثمان هر که نماز صبح را به جماعت بخواند و بنشیند ذکر خدا گوید تا آفتاب برآید در فردوس هفتاد درجه دارد که فاصله آنها به اندازه هفتاد سال دویدن اسب نجیب کمر باریک است و هر که ظهر را در به جماعت بخواند در جنات عدن پنجاه درجه دارد که فاصله هر کدام به اندازه پنجاه سال دویدن چنین اسبی است.

می گویم: این حدیث بصورت کامل در باب رهبانیت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۱۳»

لی، الأمالی للصدوق بِالْإِسْنَادِ الَّذِی سَیَأْتِی فِی بَابِ فَضَائِلِ شَهْرِ رَجَبٍ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ یَوْماً أَغْلَقَ بَاباً مِنْ أَبْوَابِ النِّیرَانِ (۳)ثُمَّ قَالَ وَ مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ ثَلَاثَهَ أَیَّام جَعَلَ اللَّهُ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ النَّارِ خَنْدَقاً أَوْ حِجَاباً طَوْلُهُ مَسِیرَهُ سَبْعِینَ عَاماً ثُمَّ قَالَ وَ مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ سَبْعَهَ أَیَّام فَإِنَّ لِجَهَنَّمَ سَبْعَهَ أَبْوَابٍ یُغْلِقُ اللَّهُ عَلَیْهِ بِصَوْم کُلِّ یَوْم بَاباً مِنْ أَبْوَابِهَا وَ مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ ثَمَانِیَهَ أَیَّام فَإِنَّ لِلْجَنَّهِ ثَمَانِیَهَ أَبْوَابٍ یَفْتَحُ اللَّهُ لَهُ بِصَوْم کُلِّ یَوْم بَاباً مِنْ أَبْوَابِهَا وَ قَالَ لَهُ ادْخُلْ مِنْ أَیِّ أَبْوَابِ الْجِنَانِ شِئْتَ ثُمَّ قَالَ وَ مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ أَرْبَعَهَ عَشَرَ یَوْماً أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنَ الثَّوَابِ

ص: ۱۷۰

۱- فی المصدر: أ فما یسرک اه. م.

۲- فی المصدر: ما بین کل درجتین اه. م.

۳- فی المصدر: النار. م.

مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَ لَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَ لَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ مِنْ قُصُورِ الْجِنَانِ الَّتِي بُنِيَتْ بِالدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ ثُمَّ قَالَ وَ مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ سِتَّةَ عَشَرَ يَوْماً كَانَ فِي أَوَائِلِ مَنْ يَرْكَبُ عَلَى دَوَابَّ مِنْ نُورٍ تَطِيرُ بِهِمْ فِي عَرْصَةِ الْجِنَانِ إِلَى دَارِ الرَّحْمَنِ ثُمَّ قَالَ وَ مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْماً زَاحَمَ إِبْرَاهِيمَ فِي قُبَّتِهِ فِي قُبَّةِ الْخُلْدِ عَلَى سُرُرِ الدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ وَ مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ تِسْعَةَ عَشَرَ يَوْماً بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْراً مِنْ لُؤْلُؤٍ رَطْبٍ بِحِذَاءِ قَصْرِ آدَمَ وَ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام فِي جَنَّةِ عَدْنٍ فَيُسَلِّمُ عَلَيْهِمَا وَ يُسَلِّمَانِ عَلَيْهِ تَكْرِمَةً لَهُ وَ إِيجَاباً لِحَقِّهِ ثُمَّ قَالَ وَ مَنْ صَامَ مِنْ رَجَبٍ ثَلَاثِينَ يَوْماً نَادَى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَمَّا مَا مَضَى فَقَدْ غُفِرَ لَكَ فَاسْتَأْنِفِ الْعَمَلَ فِيمَا بَقِيَ وَ أَعْطَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي الْجِنَانِ كُلِّهَا فِي كُلِّ جَنَّةٍ أَرْبَعِينَ أَلْفَ مَدِينَةٍ مِنْ ذَهَبٍ فِي كُلِّ مَدِينَةٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ قَصْرٍ فِي كُلِّ قَصْرٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ بَيْتٍ فِي كُلِّ بَيْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ مَائِدَةٍ مِنْ ذَهَبٍ عَلَى كُلِّ مَائِدَةٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ قَصْعَةٍ فِي كُلِّ قَصْعَةٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ لَوْنٍ مِنَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ لِكُلِّ طَعَامٍ وَ شَرَابٍ مِنْ ذَلِكَ لَوْنٌ عَلَى حِدَةٍ وَ فِي كُلِّ بَيْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ سَرِيرٍ مِنْ ذَهَبٍ طُولُ كُلِّ سَرِيرٍ أَلْفَا ذِرَاعٍ فِي أَلْفَيْ ذِرَاعٍ عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ جَارِيَةٌ مِنَ الْحُورِ عَلَيْهَا ثَلَاثُمِائَةِ أَلْفِ ذُؤَابَةٍ مِنْ نُورٍ تَحْمِلُ كُلَّ ذُؤَابَةٍ مِنْهَا أَلْفُ أَلْفِ وَصِيفَةٍ تُغَلِّفُهَا بِالْمِسْكِ وَ الْعَنْبَرِ إِلَى أَنْ يُوَافِيَهَا صَائِمُ رَجَبٍ الْحَدِيثَ.

lt;meta info=". امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر که یک روز رجب را از روی عقیده و قربت روزه دارد خدا دری از دوزخ را بر او بندد و سپس فرمود: هر که سه روز از رجب روزه دارد خدای عز و جل میان او و دوزخ خندقی زند یا پرده ای به درازی هفتاد سال و سپس فرمود: هر که هفت روز آن را روزه دارد همانا جهنم هفت در دارد که برای روزه هر روزی یک دری از دوزخ به رویش بسته گردد و خدا تنش را بر آتش حرام کند. وهر که هشت روز آن را روزه دارد خدا برای روزه هر روز یکی از هشت در بهشت را به رویش گشاید و فرماید از هر کدام خواهی وارد شو. سپس فرمود: هر که چهارده روزش را روزه دارد خدا ثوابی به او

ص: ۱۷۰

دهد که نه چشمی دیده و نه گوشی شنیده و نه بر دل بشری گذشته از کاخهای بهشتی که با در و یاقوت هست. و سپس فرمود: هر که شانزده روزش را روزه دارد در صف مقدم آنها باشد که بر اسبان نور سوارند و آنها را در عرصه بهشت پرش میدهند تا آستان خدا. و سپس فرمود: هر که هیجده روز رجب را روزه دارد در گنبد ابراهیم که در بهشت دارد با او همطراز است بر سر تختهای در و یاقوت، و هر که نوزده روزش را روزه دارد خدا کاخی از لؤلؤ تر برای او بسازد در بهشت برابر کاخ ابراهیم و آدم بر آنها سلام دهد و آنها بر او سلام دهند باحترام او و حق واجب او و سپس فرمود: هر که سی روز رجب را روزه دارد منادی از آسمان ندا کند ای بنده خدا گناهان گذشته ات آمرزیده شده، کار خود از سر گیر نسبت به آینده و خدا در بهشتی چهل هزار شهر به او دهد از طلا که در هر شهری چهل هزار هزار کاخ است و در هر کاخی چهل هزار هزار خانه و در هر خانه چهل هزار هزار خوان طلا-و بر هر خوانی چهل هزار هزار کاسه و بر هر کاسه چهل هزار هزار رنگ خوراک و نوشابه که هر کدام رنگی جدا دارند باز در هر خانه چهل هزار تخت طلا، هر تختی هزار ذراع در دو هزار ذراع و بر هر تختی دخترکی از حور که سیصد رشته گیسوی نور دارد و هر گیسو را هزار هزار کنیزک برداشته و به مشک و عنبر می آلایند تاب روزه دار رجب رسانند، این ثواب کسی است که همه رجب را روزه دارد تا آخرحدیث.

**[ترجمه]

«۱۱۴»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَیُّوبَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ مَسْلَمَهَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ السَّخَاءَ شَجَرَهٌ مِنْ أَشْجَارِ الْجَنَّهِ لَهَا أَغْصَانٌ مُتَدَلِّیَهٌ فِی الدُّنْیَا فَمَنْ کَانَ سَخِیّاً تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِهَا فَسَاقَهُ ذَلِکَ الْغُصْنُ إِلَی الْجَنَّهِ وَ الْبُخْلُ شَجَرَهٌ مِنْ أَشْجَارِ النَّارِ لَهَا أَغْصَانٌ مُتَدَلِّیَهٌ فِی الدُّنْیَا فَمَنْ کَانَ بَخِیلًا تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِهَا فَسَاقَهُ ذَلِکَ الْغُصْنُ إِلَی النَّارِ.

lt;meta info=". امالی شیخ طوسی: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمودند: سخا درختی از درختان بهشت است و شاخه هایش در همین دنیا آویزان است. کسی که به شاخه‌ای از آن تمسّک جوید او را به بهشت می رساند و بخل درختی از درختان جهنم است شاخه هایش در همین دنیا آویزان است. کسی که به شاخه‌ای از آن تمسّک جوید او را به جهنم می‌رساند.

**[ترجمه]

«۱۱۵»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِیدٍ عَنْ مُصَدِّقٍ عَنْ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی الرَّجُلِ یُصَلِّی وَ عَلَیْهِ خَاتَمُ حَدِیدٍ قَالَ لَا وَ لَا یَتَخَتَّمُ

ص: ۱۷۱

بِهِ الرَّجُلُ لِأَنَّهُ مِنْ لِبَاسِ أَهْلِ النَّارِ وَ قَالَ لَا يَلْبَسُ الرَّجُلُ الذَّهَبَ وَ لَا يُصَلِّی فِيهِ لِأَنَّهُ مِنْ لِبَاسِ أَهْلِ الْجَنَّهِ.

<meta info="". علل الشرایع: عمّار بن موسی، از حضرت امام صادق علیه السّلام، می پرسد: آیا مرد می تواند انگشتر حدید به دست کرده و نماز بخواند؟ حضرت می فرمایند: خیر و اساسا

ص: ۱۷۱

مرد نمی تواند انگشتر حدید به دست نماید اگر چه در غیر نماز زیرا حدید لباس اهل آتش است. و نیز فرمود: مرد لباس طلا نپوشد و در آن نماز نخواند زیرا لباس طلا، لباس اهل بهشت می باشد.

**[ترجمه]

«۱۱۶»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ يَوْمٍ عَلَی فَاطِمَهَ علیها السلام وَ هِیَ حَزِينَهٌ فَقَالَ لَهَا وَ سَاقَ الْحَدِيثَ فِی أَحْوَالِ الْقِيَامَهِ إِلَی أَنْ قَالَ فَتَقُولِينَ يَا رَبِّ أَرِنِی الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ فَيَأْتِيَانِكِ وَ أَوْدَاجُ الْحُسَيْنِ تَشْخُبُ دَماً وَ هُوَ يَقُولُ يَا رَبِّ خُذْ لِیَ الْيَوْمَ حَقِّی مِمَّنْ ظَلَمَنِی فَيَغْضَبُ عِنْدَ ذَلِكَ الْجَلِيلُ وَ يَغْضَبُ لِغَضَبِهِ جَهَنَّمُ وَ الْمَلَائِكَهُ أَجْمَعُونَ فَتَزْفِرُ جَهَنَّمُ عِنْدَ ذَلِكَ زَفْرَهً ثُمَّ يَخْرُجُ فَوْجٌ مِنَ النَّارِ وَ يَلْتَقِطُ قَتَلَهَ الْحُسَيْنِ وَ أَبْنَاءَهُمْ وَ أَبْنَاءَ أَبْنَائِهِمْ فَيَقُولُونَ يَا رَبِّ إِنَّا لَمْ نَحْضُرِ الْحُسَيْنَ فَيَقُولُ اللَّهُ لِزَبَانِيَهِ جَهَنَّمَ خُذُوهُمْ بِسِيمَاهُمْ بِزُرْقَهِ الْعُيُونِ وَ سَوَادِ الْوُجُوهِ وَ خُذُوا بِنَوَاصِيهِمْ فَأَلْقُوهُمْ فِی الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ فَإِنَّهُمْ كَانُوا أَشَدَّ عَلَی أَوْلِيَاءِ الْحُسَيْنِ مِنْ آبَائِهِمُ الَّذِينَ حَارَبُوا الْحُسَيْنَ فَقَتَلُوهُ فَتَسْمَعُ أَشْهِقَتَهُمْ (۱)فِی جَهَنَّمَ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَی أَنْ قَالَ فَإِذَا بَلَغْتِ بَابَ الْجَنَّهِ تَلَقَّتْكِ اثْنَتَا عَشْرَهَ أَلْفَ حَوْرَاءَ لَمْ يَتَلَقَّيْنَ أَحَداً قَبْلَكِ وَ لَا يَتَلَقَّيْنَ أَحَداً كَانَ بَعْدَكِ بِأَيْدِيهِمْ حِرَابٌ مِنْ نُورٍ عَلَی نَجَائِبَ مِنْ نُورٍ جَعَلَهَا (۲)مِنَ الذَّهَبِ الْأَصْفَرِ وَ الْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ أَزِمَّتُهَا مِنْ لُؤْلُؤٍ رَطْبٍ عَلَی كُلِّ نَجِيبٍ أَبْرِقَهٌ (۳)مِنْ سُنْدُسٍ مَنْضُودٍ فَإِذَا دَخَلْتِ الْجَنَّهَ تُبَاشِرُ بِكِ أَهْلُهَا وَ وُضِعَ لِشِيعَتِكِ مَوَائِدُ مِنْ جَوْهَرٍ عَلَی عُمُدٍ مِنْ نُورٍ فَيَأْكُلُونَ مِنْهَا وَ النَّاسُ فِی الْحِسَابِ وَ هُمْ فِيمَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ وَ إِذَا اسْتَقَرَّ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ فِی الْجَنَّهِ زَارَكِ آدَمُ وَ مَنْ دُونَهُ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ إِنَّ فِی بُطْنَانِ الْفِرْدَوْسِ اللُّؤْلُؤَتَيْنِ مِنْ عِرْقٍ وَاحِدٍ لُؤْلُؤَهً بَيْضَاءَ وَ لُؤْلُؤَهً صَفْرَاءَ فِيهَا قُصُورٌ وَ دُورٌ فِيهَا سَبْعُونَ أَلْفَ دَارٍ الْبَيْضَاءُ مَنَازِلُ لَنَا وَ لِشِيعَتِنَا وَ الصَّفْرَاءُ مَنَازِلُ لِإِبْرَاهِيمَ وَ آلِ إِبْرَاهِيمَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ.

<meta info="". تفسیر فرات بن إبراهیم: از ابن عباس از امیر مؤمنان علیه السلام، که فرمودند: روزی پیامبر خدا صلی الله علیه وآله بر فاطمه سلام الله علیها وارد شدند و ایشان را غمگین دیدند. پس به ایشان گفتند: و سخن به بیان احوال روز قیامت رسید، تا آن که فرمود: پس تو می گویی: ای پروردگارم، حسن و حسین علیهماالسلام را به من نشان بده، پس آن دو نزد تو آیند درحالی که از شاهرگ های حسین خون جاری است و او می گوید: پروردگارا، در این روز حق مرا از کسانی که به من ستم کردند بگیر. پس در این هنگام پروردگار بزرگ خشمگین می شود و جهنم و همه فرشتگان برای خشم او خشمگین می شوند و در این هنگام جهنم آهی آتشین می کشد و سپس موجی از آتش برمی خیزد و قاتلان حسین و فرزندان آنان و فرزندان فرزندانشان را برمی دارد. پس آنان می گویند: پروردگارا، ما در قتل حسین علیه السلام شرکت نداشتیم. پس خداوند

به شعله های آن می فرماید: آنان را از چهره هایشان و پلیدی چشم هایشان و سیاهی روی هایشان بگیرید و آنان را از پیشانی هایشان بگیرید و «فِی الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّار» {در پایین ترین پرتگاه های جهنم} بیفکنید، چرا که آنان از پدرانشان که با حسین علیه السلام جنگیدند با فرزندان حسین علیه السلام دشمن تر بودند. پس آنان را می کشند به گونه ای که ناله هایشان در جهنم شنیده می شوند - . در مصدر چنین است: شهیقهم. م. - .

سپس سخن به این جا رسید که فرمود: هنگامی که تو به در بهشت برسی دوازده هزار تن از حوریان به پیشوازت خواهند آمد که پیش از این به پیشواز کسی نرفته و پس از تو نیز برای کسی نخواهند رفت. در دست هایشان عصایی از نور است و هریک بر اسبی برگزیده سوارند که آنان را - . به نظر می رس د چنین باشد: رحائلها؛ و در مصدر چنین است: حمائلها. - از طلای زرد و یاقوت سرخ قرار داده و افسار آن از مروارید تازه و روی هر اسب ریسمانی دورنگ - . ؟؟؟. - از سندس انبوه قرار دارد. پس هنگامی که وارد بهشت شوی اهالی آن به تو خوشامد می گویند و برای پیروانت سفره هایی از گوهر که بر ستون هایی از نور قرار گرفته گسترده می شود و از آن می خورند در حالی که مردم در حال حسابرسی هستند و آنان در آن چه دلشان بخواهد جاودانه متنعم هستند. و هنگامی که دوستان خدا در بهشت جای گیرند آدم و پیامبران پس از او به دیدار تو می آیند و همانا در میانه بهشت دو مروارید از یک تیره هستند که یکی مروارید سفید و دیگری مروارید زرد است در آن کاخ ها و خانه هایی است که هفتاد هزار خانه سفید برای سکونت ما و شیعیان ما است. و مروارید زرد برای ابراهیم و خاندان ابراهیم صلوات الله علیهم اجمعین است.

**[ترجمه]

بیان

الأبرق: کل شی ء اجتمع فیه سواد و بیاض.

**[ترجمه]«الأبرق» هر چیزی است که سفید و سیاه در آن یک جا جمع شده باشد.

**[ترجمه]

«۱۱۷»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی عَنْ أَبِی مَنْصُورٍ السُّكَّرِیِّ عَنْ جَدِّهِ عَلِیِّ بْنِ عُمَرَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ

۱- فی المصدر: شهیقهم. م.

۲- الظاهر: رحائلها؛ و فی المصدر: حمائلها.

۳- فی المصدر : نمرقه اه. م

مَرْوَانَ الْقَطَّانِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ مِهْرَانَ الْعَطَّارِ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهِ وَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام عَنْ أَبِيهِمَا عَنْ جَدِّهِمَا عليهما السلام قَالا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ فِي الْفِرْدَوْسِ لَعَيْناً أَحْلَى مِنَ الشَّهْدِ وَ أَلْيَنَ مِنَ الزُّبْدِ وَ أَبْرَدَ مِنَ الثَّلْجِ وَ أَطْيَبَ مِنَ الْمِسْكِ مِنْهَا طِينَةٌ (۱)خَلَقَنَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْهَا وَ خَلَقَ مِنْهَا شِيعَتَنَا (۲)وَ هِيَ الْمِيثَاقُ الَّذِي أَخَذَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَيْهِ وَلَايَةَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام قَالَ عُبَيْدٌ فَذَكَرْتُ لِمُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ هَذَا الْحَدِيثَ قَالَ صَدَقْتَ (۳)هَكَذَا أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله.

lt;meta info=". امالى طوسى: رسول خدا صلى الله عليه و آله فرمودند: در فردوس چشمه ايست شيرينتر از عسل و نرمتر از كره و سفيدتر از برف و خوشبوتر از مشك كه در آن سرشتى است خدا عز و جل ما را از آن آفريد و شيعه ما را هم از آن آفريد و هر كه از آن سرشت نيست از ما و از شيعه ما نيست و همانست پيمانى كه خدا عز و جل بر ولايت امير المؤمنين عليه السّلام گرفته. عبيد (راوى حديث) گويد: اين حديث را براى محمد بن حسين گفتم و گفت: يحيى بن عبد اللّٰه بتو راست گفته. و چنين خبر داد مرا از پدرم از جدم از پيغمبر صلّى اللّٰه عليه و آله.

ص: ۱۷۲

**[ترجمه]

«۱۱۸»

ع، علل الشرائع الطَّالَقَانِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْحَلَالِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْخَلِيلِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَكْرٍ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: سَأَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله عَنْ أَوَّلِ طَعَامِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَقَالَ صلى الله عليه و آله وَ أَمَّا أَوَّلُ طَعَامٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَزِيَادَةُ كَبِدِ الْحُوتِ الْخَبَرَ.

lt;meta info=". علل الشرايع: انس بن مالك گفت: عبد اللّٰه بن سلام در زمينى به كار كشت و زرع اشتغال داشت كه شنيد رسول خدا صلّى اللّٰه عليه و آله تشريف آورده اند، محضر مبارك حضرت رسيد و عرض كرد: اوّلين طعام اهل بهشت چيست؟

رسول خدا صلّى اللّٰه عليه و آله فرمودند: و امّا اوّلين طعامى كه اهل بهشت تناول مى كنند: عبارت است از قطعه اى كه تعلّق به كبد ماهى دارد تا اخر حديث.

**[ترجمه]

بيان

قال الكرمانی فی شرح البخاری زياده الكبد هی القطعه المنفرده المتعلقه بالكبد و هی أهنأها و أطيبها.

**[ترجمه]كرمانى در شرح بخارى مى گويد: «زياده الكبد» يك قطعه از جگر است كه لطيف ترين و پاك ترين بخش آن

است.

**[ترجمه]

«۱۱۹»

ع، علل الشرائع عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَمْزَةَ الْعَلَوِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُوسَى الْفَرَّاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ثَوْرٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّةَ عَنْ ثَوْبَانَ أَنَّ يَهُودِيّاً جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَسَأَلَهُ عَنْ مَسَائِلَ فَكَانَ فِيمَا سَأَلَهُ فَمَا أَوَّلُ مَا يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلُوهَا قَالَ كَبِدُ الْحُوتِ قَالَ فَمَا شَرَابُهُمْ عَلَى أَثَرِ ذَلِكَ قَالَ السَّلْسَبِيلُ قَالَ صَدَقْتَ الْخَبَرَ.

<meta info="lt;meta info". علل الشرايع: يک نفر يهودى محضر نبىّ اکرم صلّى اللّه عليه و آله رسيد و و سوالهايى پرسيد از جمله اين که به حضرت عرض کرد: اوّلين طعامى را که اهل بهشت تناول مى کنند چيست؟حضرت فرمودند: جگر ماهى. عرض کرد: به دنبال اين طعام شرابشان چيست؟ حضرت فرمودند: آب سلسبيل. عرض کرد: راست فرمودى تا اخر حديث.

**[ترجمه]

«۱۲۰»

فر، تفسير فرات بن إبراهيم عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: طُوبَى شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ غَرَسَهَا اللَّهُ بِيَدِهِ وَ نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ تُنْبِتُ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ وَ الثِّمَارَ مُتَدَلِّيَةً عَلَى أَفْوَاهِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ إِنَّ أَغْصَانَهَا لَتُرَى مِنْ وَرَاءِ سُورِ الْجَنَّةِ فِي

ص: ۱۷۳

۱- فى المصدر: فيها طينه اه. م.

۲- فى المصدر بعد ذلک: فمن لم يكن من تلك الطينه فليس منا و لا من شيعتنا و هى اه. م.

۳- فى المصدر: فقال: صدقک يحيى بن عبد اللّه، هكذا اه. م.

مَنْزِلِ (۱)عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام لَمْ يُحْرَمْهَا وَلِيُّهُ وَ لَنْ يَنَالَهَا عَدُوُّهُ.

lt;meta info=". تفسیر فرات بن إبراهیم: ابن عباس از پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله، فرمودند: طوبی درختی است در بهشت که خداوند به دست خود آن را کاشته و از روح خود در آن دمیده است. زیور و لباس های فاخر می رویانند و میوه های آن به دهان های اهل بهشت نزدیک است. و همانا شاخه های آن از پشت دیوارهای بهشت دیده می شوند

ص: ۱۷۳

که درخانه - . در مصدر چنین است: و هی فی منزل اه. م. -

علی بن ابی طالب علیه السلام قرار دارند. دوستان او از آن محروم نیستند و دست دشمنان او به آن نمی رسد.

**[ترجمه]

«۱۲۱»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ رَفَعَهُ عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: وَ اللَّهِ يَا عَلِيُّ إِنَّ شِيعَتَكَ لَيُؤْذَنُ لَهُمْ فِي الدُّخُولِ عَلَيْكُمْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ وَ إِنَّهُمْ لَيَنْظُرُونَ إِلَيْكُمْ مِنْ مَنَازِلِهِمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَمَا يَنْظُرُ أَهْلُ الدُّنْيَا إِلَى النَّجْمِ فِي السَّمَاءِ وَ إِنَّكُمْ لَفِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ فِي غُرْفَةٍ لَيْسَ فَوْقَهَا دَرَجَةُ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ الْخَبَرَ.

lt;meta info=". تفسیر فرات بن إبراهیم: از سلمان رضی الله عنه، از پیامبر صلی الله علیه وآله که فرمودند: ای علی، سوگند به خدا که شیعیان تو اجازه دارند هر روز جمعه بر تو وارد شوند و آنان در هر روز جمعه از منازل خود به شما می نگرند همان گونه که مردم دنیا به ستارگان آسمان چشم می دوزند. و همانا شما در اعلی علیین و در جایگاهی هستید که بالاتر از آن جایگاهی وجود ندارد. تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۲۲»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْأَحْمَسِيُّ رَفَعَهُ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فِي خَبَرِ الْمِعْرَاجِ قَالَ: ثُمَّ عُرِجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ السَّادِسَةِ فَتَلَقَّتْنِي الْمَلَائِكَةُ وَ سَلَّمُوا عَلَيَّ وَ قَالُوا لِي مِثْلَ مَقَالَةِ أَصْحَابِهِمْ فَقُلْتُ يَا مَلَائِكَتِي تَعْرِفُونَنَا حَقَّ مَعْرِفَتِنَا فَقَالُوا بَلَى يَا نَبِيَّ اللَّهِ لِمَ لَا نَعْرِفُكُمْ وَ قَدْ خَلَقَ اللَّهُ جَنَّةَ الْفِرْدَوْسِ وَ عَلَى بَابِهَا شَجَرَةٌ لَيْسَ فِيهَا وَرَقَةٌ إِلَّا عَلَيْهَا مَكْتُوبٌ حَرْفَانِ بِالنُّورِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عُرْوَةُ اللَّهِ الْوَثِيقَةُ وَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ وَ عَيْنُهُ فِي الْخَلَائِقِ أَجْمَعِينَ وَ سَيْفُ نَقِمَتِهِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَأَقْرِئْهُ مِنَّا السَّلَامَ وَ قَدْ طَالَ شَوْقُنَا إِلَيْهِ الْحَدِيثَ.

lt;meta info=". تفسیر فرات بن إبراهیم: ابوذر از پیامبر صلی الله علیه وآله، که در حدیث معراج فرمودند: سپس مرا به

آسـمان شـشم بالا بردند و فرشتگان به استقبال من آمدند و به من سلام کردند. و سخنانی مانند سخنان یاران خود گفتند. پس گفتم: ای فرشتگان، شما مرا آن گونه که شایسته است می شناسید. گفتند: بله ای پیامبر خدا.

چگونه شـما را نشناسیم در حالی که خداوند بهشت فردوس را آفریده و بر درگاه آن درختی است که بر روی همه برگ های آن دو جمله بـا نـور نوشـته شـده است. معبودی جز الله نیست و محمـد فرسـتاده اوست و علی بن ابی طـالب دست گیره محکم خداونـد و ریسـمان اسـتوار او و دیـده او میان همه آفریـدگان است و شمشـیر انتقام او از مشـرکان است. پس سـلام ما را به او برسان و بگو اشتیاق ما به سویت به درازا کشیده است. تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۲۳»

فر، تفسـیر فرات بن إبراهیم عَلِیُّ بْنُ خَلَفٍ الشَّیْبَـانِیُّ رَفَعَهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَـالَ لِعَلِیٍّ علیه السـلام هَـذَا جَبْرَئِیـلُ یُخْبِرُنِی عَنِ اللَّهِ أَنَّ اللَّهَ یَبْعَثُـکَ وَ شِـیعَتَکَ یَوْمَ الْقِیَـامَهِ رُکْبَانـاً غَیْرَ رِجَـالٍ عَلَی نَجَـائِبَ رَحْلُهَـا مِنَ النُّورِ فَتُنَـاخُ عِنْدَ قُبُورِهِمْ فَیُقَـالُ لَهُمْ ارْکَبُوا یَـا أَوْلِیَـاءَ اللَّهِ فَیَرْکَبُونَ صَـفّاً مُعْتَـدِلًا أَنْتَ إِمَـامُهُمْ إِلَی الْجَنَّهِ حَتَّی إِذَا صَـارُوا إِلَی الْفَحْصِ (۲)ثَارَتْ فِی وُجُوهِهِمْ رِیحٌ یُقَالُ لَهَا الْمُثِیرَهُ فَتَذْرِی فِی وُجُوهِهِمُ الْمِسْکَ الْأَذْفَرَ فَیُنَادُونَ بِصَوْتٍ لَهُمْ نَحْنُ الْعَلَوِیُّونَ فَیُقَالُ لَهُمْ (۳)فَأَنْتُمْ آمِنُونَ وَ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمُ الْیَوْمَ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ

lt;meta info=". تفسـیر فرات بـن إبراهیـم: ابـن عبـاس از پیـامبر صـلی الله علیه وآله که به علی علیه السـلام فرمودنـد: این جبرئیل است که از سوی خداونـد برای من خبر آورده است که در روز قیامت تو را و شـیعیان تو را پیاده برانگیخته نمی کنـد، بلکه بر اسب هایی برگزیـده سوار می کند که زین آن از نور است. پس اسب ها را مقابل قبرهایشان نگه می دارند و گفته می شود: سوار شویـد ای دوسـتان خدا. پس آنان در صف های میانه ای سوار می شوند و تو پیشاپیش آنان به سوی بهشت هستی. تا این که به جایگاه حسابرسـی - . جزری گفته است: و در حـدیث شـفاعت آمده است: فانطلق حتّی أتی الفحص، یعنی مقابل عرش، در حـدیث چنین تفسیرشده است، و شایـد برای فحص به معنـای: گسـتردنی و جستجو. و در مصـدر چنین است: حتی یصـیروا الی الفحص. - می رسـند و بادی به چهره هایشان می وزد که به آن مثیره می گوینـد و مشک تیزبوی به چهره هایشان می پاشـد. پس آنان صـدا می زننـد ما علویان هستیم. و به ایشان گفته می شود: - . در مصـدر چنین است: فتقال لهم: إن کنتم العلویون فانتم الآمنون الذین لا خوف اه. م. - شـما در امان هستید و « لا خَوْفٌ عَلَیْکُمُ الْیَوْمَ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُون» {امروز نه ترسـی بر شماست و نه اندوهگین می شوید.}

**[ترجمه]

«۱۲۴»

فر، تفسـیر فرات بن إبراهیم عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ الْعَلَوِیِّ رَفَعَهُ عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ عَنِ النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله قَالَ: عَلِیٌّ لَهُ فِی الْجَنَّهِ قَصْرٌ

مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ أَسْفَلُهَا مِنْ زَبَرْجَدٍ أَخْضَرَ وَ أَعْلَاهَا مِنْ يَاقُوتَةٍ

ص: ۱۷۴

۱- فی المصدر: و هی فی منزل اه. م.

۲- قال الجزریّ: و فی حدیث الشفاعه: فانطلق حتّی أتی الفحص، أی قدام العرش، هکذا فسر فی الحدیث و لعله من الفحص: البسیط و الکشف. و فی المصدر: حتی یصیروا الی الفحص.

۳- فی المصدر: فتقال لهم: إن کنتم العلویون فانتم الآمنون الذین لا خوف اه. م.

حَمْرَاءَ وَ ثُلُثَا الْقَصْرِ مُرَصَّعٌ بِأَنْوَاعِ الْيَاقُوتِ وَ الْجَوْهَرِ عَلَيْهِ شُرَفٌ يُعْرَفُ بِتَسْبِيحِهِ وَ تَقْدِيسِهِ وَ تَحْمِيدِهِ وَ تَمْجِيدِهِ الْخَبَرَ.

lt;meta info=". تفسیر فرات بن إبراهیم: ابوهریره، از پیامبر صلی الله علیه وآله که فرمودنـد: علی علیه السـلام در بهشـت قصری از یاقوت سرخ دارد که پایین آن از زبرجد سبز و بالای آن از یاقوت سرخ

ص: ۱۷۴

است و دو سوم قصر با انواع یاقوت و گوهر آزین بسته شده است و بر آن کنگره هایی است که با تسبیح و تقدیس و تمجید و سپاس گزاری از او شناخته می شوند. تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۲۵»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الزُّهْرِيُّ رَفَعَهُ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ فِي تَجْهِيزِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله سَرِيَّةً إِلَى جِهَادِ قَوْمٍ إِلَى أَنْ قَالَ فَمَنْ مِنْكُمْ يَخْرُجُ إِلَيْهِمْ قَبْلَ أَنْ يُنْظَرَ فِي دِيَارِنَا وَ حَرِيمِنَا لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَفْتَحَ عَلَى يَدَيْهِ وَ أَضْمَنُ لَهُ عَلَى اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ قَصْراً فِي الْجَنَّةِ وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فِدَاكَ أَبِي وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ صِفْ لِي هَذِهِ الْقُصُورَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَلِيُّ بِنَاءُ هَذِهِ الْقُصُورِ لَبِنَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَةٌ مِنْ فِضَّةٍ مِلَاطُهَا الْمِسْكُ الْأَذْفَرُ وَ الْعَنْبَرُ حَصْبَاؤُهَا الدُّرُّ وَ الْيَاقُوتُ تُرَابُهَا الزَّعْفَرَانُ كَثِيبُهَا الْكَافُورُ فِي صَحْنِ كُلِّ قَصْرٍ مِنْ هَذِهِ الْقُصُورِ أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ نَهَرٌ مِنْ عَسَلٍ وَ نَهَرٌ مِنْ خَمْرٍ وَ نَهَرٌ مِنْ لَبَنٍ وَ نَهَرٌ مِنْ مَاءٍ مَحْفُوفٍ بِالْأَشْجَارِ مِنَ الْمَرْجَانِ عَلَى حَافَتَيْ كُلِّ نَهَرٍ مِنْ هَذِهِ الْأَنْهَارِ خِيَمٌ مِنْ دُرَّةٍ بَيْضَاءَ لَا قَطْعَ فِيهِ وَ لَا فَصْلَ قَالَ لَهَا كُونِي فَكَانَتْ يُرَى بَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا وَ ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا فِي كُلِّ خَيْمَةٍ سَرِيرٌ مُفَصَّصٌ بِالْيَاقُوتِ الْأَحْمَرِ قَوَائِمُهَا مِنَ الزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ حَوْرَاءُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ عَلَى كُلِّ حُورٍ سَبْعُونَ حُلَّةً خَضْرَاءَ وَ سَبْعُونَ حُلَّةً صَفْرَاءَ يُرَى مُخُّ سَاقَيْهَا خَلْفَ عَظْمِهَا وَ جِلْدِهَا وَ حُلِيِّهَا وَ حُلَلِهَا كَمَا تُرَى الْخَمْرَةُ الصَّافِيَةُ فِي الزُّجَاجَةِ الْبَيْضَاءِ مُكَلَّلَةً بِالْجَوَاهِرِ لِكُلِّ حُورٍ سَبْعُونَ ذُؤَابَةً (۱)كُلُّ ذُؤَابَةٍ بِيَدِ وَصِيفٍ وَ بِيَدِ كُلِّ وَصِيفٍ مِجْمَرٌ تُبَخِّرُ تِلْكَ الذُّؤَابَةَ يَفُوحُ مِنْ ذَلِكَ الْمِجْمَرِ بُخَارٌ لَا يَفُوحُ بِنَارٍ وَ لَكِنْ بِقُدْرَةِ الْجَبَّارِ الْحَدِيثَ.

lt;meta info=". تفسیر فرات بن إبراهیم: از سلمان فارسی رضی الله عنه، و سخن به آماده سازی سپاهی توسط پیامبر صلی الله علیه وآله برای جنگ با گروهی کشیده شد. تا آن که فرمود: هر کس از میان شما که پیش از سرزدن به خانه و خانواده به سوی جنگ برود، امید است خداوند پیروزی را به دست او قرار دهد. و از طرف خدا برای آن ها دوازده قصر در بهشت وعده دادنـد. و به این جا رسـید که گفت: پس امیرمؤمنان علیه السـلام فرمود: پـدر و مادرم به فـدایت ای پیامبر خـدا، این قصـرها را برایم وصف کنید. پس پیامبر صلی الله علیه وآله فرمود: ای علی، در ساختمان این قصرها آجری از طلا و آجری از نقره به کار رفته است. ملاط آن از مشک تیزبو و عنبر است. سنگریزه های آن از مروارید و یاقوت و خاکش زعفران است. ریگ های آن از کافور و در محوطه هر یک از این قصـرها چهار رود است که یکی از عسل و دیگری شراب و رودی از شیر و رودی از آب است. انبوه درختان مرجان در آن هاست و بر کناره هر یک از این رودها خیمه هایی از مروارید سفید است که هیچ شکستگی

یا پیوندی در آن ها نیست. به آن ها گفته می شود: باش، پس چنان است که درون آن از بیرونش دیده می شود و بیرونش از درون آن قابل دیدن است. در هر خیمه تختی است که با یاقوت سرخ بریده بریده شده است. پایه های آن از زبرجد سبز و بر بالای هر تختی یکی از حوریان سیه چشم نشسته و هر یک هفتاد زیور سبز و هفتاد زیور زرد دارند. مغز ساقشان از پشت استخوان و پوست و لباس و زیور چنان آشکار است که شراب صافی در شیشه سفید دیده می شود و تاجی از جواهر دارند. هر یک از حوریان هفتاد زلف دارد - . الذؤابه: مویی که پیشاپیش سر است. - که هر یک از آنان به دست خدمتکاری است و هر خدمتکار آتشدانی در دست دارد که با آن زلف را بخور می دهد. از آن آتشدان بخاری بیرون می آید که با آتش دمیده نشده بلکه با قدرت پروردگار جبار است. تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۲۶»

ثو، ثواب الأعمال بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ: رَجَبٌ نَهَرٌ فِي الْجَنَّهِ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ مَنْ صَامَ يَوْماً مِنْ رَجَبٍ سَقَاهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ النَّهَرِ.

lt;meta info=". ثواب الاعمال: امام موسی بن جعفر علیه السّلام فرمود: رجب، نام رودی است در بهشت که از شیر سپیدتر و از عسل شیرین تر است، کسی که یک روز از ماه رجب را روزه بگیرد خداوند متعال از (زلال جاری) آن رود به او می نوشاند.

**[ترجمه]

«۱۲۷»

ثو، ثواب الأعمال بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ صَامَ ثَلَاثَهَ أَيَّامٍ مِنْ شَعْبَانَ رُفِعَ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ دَرَجَهٍ مِنَ الْجِنَانِ مِنَ الدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ (۲)وَ مَنْ صَامَ

۱- الذؤابه: شعر فی مقدم الرأس.

۲- فی المصدر: فی الجنان من در و یاقوت. م.

تِسْعَهَ عَشَرَ یَوْماً مِنْ شَعْبَانَ أَعْطِیَ سبعون (سَبْعِینَ) أَلْفَ قَصْرٍ مِنَ الْجِنَانِ (۱)مِنْ دُرٍّ وَ یَاقُوتٍ وَ مَنْ صَامَ اثْنَیْنِ وَ عِشْرِینَ یَوْماً مِنْ شَعْبَانَ کُسِیَ سَبْعِینَ حُلَّهً مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ الْحَدِیثَ.

lt;meta info=". ثواب الاعمال: پیامبر صلی الله علیه وآله فرمودند: هر کس سه روز در ماه شعبان را روزه بدارد، هفتاد درجه در بهشت از درّ و یاقوت برای او بالا برده خواهد شد.

ص: ۱۷۵

و هر کس نوزده روز از ماه شعبان را روزه بگیرد، هفتاد هزار قصر از درّ و یاقوت در بهشت به وی عطا می شود. و هر کس بیست و دو روز از ماه شعبان را روزه بگیرد، هفتاد هزار جامه از سندس و استبرق بر او می پوشانند تا آخرحدیث.

**[ترجمه]

«۱۲۸»

ثو، ثواب الأعمال بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فِی ثَوَابِ التَّهْلِیلَاتِ فِی عَشْرِ ذِی الْحِجَّهِ قَالَ مَنْ قَالَ ذَلِکَ کُلَّ یَوْمٍ عَشْرَ مَرَّاتٍ أَعْطَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِکُلِّ تَهْلِیلَهٍ دَرَجَهً فِی الْجَنَّهِ مِنَ الدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ مَا بَیْنَ کُلِّ دَرَجَتَیْنِ مَسِیرَهُ مِائَهِ عَامٍ لِلرَّاکِبِ الْمُسْرِعِ فِی کُلِّ دَرَجَهٍ مَدِینَهٌ فِیهَا قَصْرٌ مِنْ جَوْهَرَهٍ وَاحِدَهٍ لَا فَصْلَ فِیهَا فِی کُلِّ مَدِینَهٍ مِنْ تِلْکَ الْمَدَائِنِ مِنَ الدُّورِ وَ الصُّحُونِ وَ الْغُرَفِ وَ الْبُیُوتِ وَ الْفُرُشِ وَ الْأَزْوَاجِ وَ السُّرُرِ وَ الْحُورِ الْعِینِ وَ مِنَ النَّمَارِقِ وَ الزَّرَابِیِّ وَ الْمَوَائِدِ وَ الْخَدَمِ وَ الْأَنْهَارِ وَ الْأَشْجَارِ وَ الْحُلِیِّ وَ الْحُلَلِ مَا لَا یَصِفُ خَلْقٌ مِنَ الْوَاصِفِینَ فَإِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ أَضَاءَ کُلُّ شَعْرَهٍ مِنْهُ نُوراً وَ ابْتَدَرَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ یَمْشُونَ أَمَامَهُ وَ عَنْ یَمِینِهِ وَ عَنْ شِمَالِهِ حَتَّی یَنْتَهِیَ إِلَی بَابِ الْجَنَّهِ فَإِذَا دَخَلَهَا قَامُوا خَلْفَهُ وَ هُوَ أَمَامَهُمْ حَتَّی یَنْتَهِیَ إِلَی مَدِینَهٍ ظَاهِرُهَا یَاقُوتَهٌ حَمْرَاءُ وَ بَاطِنُهَا زَبَرْجَدٌ خَضْرَاءُ فِیهَا مِنْ أَصْنَافِ مَا خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی الْجَنَّهِ فَإِذَا انْتَهَوْا إِلَیْهَا قَالُوا یَا وَلِیَّ اللَّهِ هَلْ تَدْرِی مَا هَذِهِ الْمَدِینَهُ قَالَ لَا فَمَنْ أَنْتُمْ قَالُوا نَحْنُ الْمَلَائِکَهُ الَّذِینَ شَهِدْنَاکَ فِی الدُّنْیَا یَوْمَ هَلَّلْتَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ بِالتَّهْلِیلِ هَذِهِ الْمَدِینَهُ بِمَا فِیهَا ثَوَاباً لَکَ وَ أَبْشِرْ بِأَفْضَلَ مِنْ هَذَا فِی دَارِهِ دَارِ السَّلَامِ فِی جِوَارِهِ عَطَاءً لَا یَنْقَطِعُ أَبَداً.

lt;meta info=". ثواب الاعمال: علی علیه السّلام فرمود: هر کس در هر روز از این دهه، ده مرتبه این تهلیلات را بخواند، خداوند به ازای هر لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ که می گوید درجه ای در بهشت از در و یاقوت به او عنایت فرماید که میان هر دو درجه برای سواری که با شتاب رکاب می زند یک صد سال راه است، و در هر درجه ای شهری است و در هر شهر کاخی از گوهر یکپارچه قرار دارد که درزی در آن نیست، در هر شهری از آن شهرها آنقدر از خانه ها و قلعه ها و اتاقها و خانه ها و بسترها و همسران و تختها و حوران بهشتی و پشتیها و فرشها و سفره ها و خدمتگزاران و رودها و درختها و زیورها و جامه ها قرار دارد که وصف آن از توان وصف کنندگان بیرون است.و هنگامی که از قبر خارج می شود، از هر موی بدن او نوری می تابد، و هفتاد هزار فرشته به پیشباز او می آیند، و از پیش رو و سمت راست و چپ او حرکت می کنند تا به درب بهشت رسند، و هنگامی که وارد بهشت می شود پشت سر او می ایستند و او در پیشاپیش جلوی آنها قرار می گیرد تا به شهری می رسند که نمای بیرونی آن از یاقوت سرخ است و اندرون آن از زبرجد سبز رنگ، و در آن شهر، تمام آنچه را که خداوند در بهشت

آفریده است وجود دارد، هنگامی که به آنجا می رسند فرشتگان می گویند: ای دوست خدا! آیا می دانی این شهر و آنچه در آن است چیست؟ می گوید: نه، شما کیستید؟ می گویند: ما فرشتگانی هستیم که در دنیا روزی که خدای تبارک و تعالی را تهلیل می کردی تو را می دیدیم، این شهر با آنچه که در آن هست همه ثواب توست، تو را به ثوابی برتر از این ثواب از جانب خدا

مژده باد! تا آنچه را که خداوند برای تو در دار السلام خود و در جوار خویش فراهم آورده است.

**[ترجمه]

«۱۲۹»

مِنْ تَفْسِيرِ النُّعْمَانِيِّ، فِيمَا رَوَاهُ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ سَيَأْتِي بِإِسْنَادِهِ فِي كِتَابِ الْقُرْآنِ قَالَ علیه السلام وَ أَمَّا الرَّدُّ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ خَلْقَ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّةُ الْمَأْوى وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ فِيهَا قَصْراً مِنْ يَاقُوتٍ أَحْمَرَ يُرَى دَاخِلُهُ مِنْ خَارِجِهِ وَ خَارِجُهُ مِنْ دَاخِلِهِ مِنْ نُورِهِ فَقُلْتُ (۲)يَا جَبْرَئِيلُ لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ فَقَالَ لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ وَ أَدَامَ الصِّيَامَ

۱- فی المصدر: فی الجنان.

۲- فی المصدر: فرأیت بها قصرا من یاقوته حمراء یری داخله من خارجه و خارجه من داخله، فقلت اه. م.

وَ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ تَهَجَّدَ بِاللَّيْلِ وَ النَّاسُ نِيَامٌ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ فِی أُمَّتِکَ مَنْ یُطِیقُ هَذَا فَقَالَ لِی ادْنُ مِنِّی فَدَنَوْتُ فَقَالَ أَ تَدْرِی مَا إِطَابَهُ الْکَلَامِ فَقُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ هُوَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ أَ تَدْرِی مَا إِدَامَهُ الصِّیَامِ فَقُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ مَنْ صَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ وَ لَمْ یُفْطِرْ مِنْهُ یَوْماً أَ تَدْرِی مَا إِطْعَامُ الطَّعَامِ فَقُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ مَنْ طَلَبَ لِعِیَالِهِ مَا یَکُفُّ بِهِ وُجُوهَهُمْ أَ تَدْرِی مَا التَّهَجُّدُ بِاللَّیْلِ وَ النَّاسُ نِیَامٌ فَقُلْتُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ مَنْ لَا یَنَامُ حَتَّی یُصَلِّیَ الْعِشَاءَ الْآخِرَهَ وَ یُرِیدُ بِالنَّاسِ هُنَا الْیَهُودَ وَ النَّصَارَی لِأَنَّهُمْ یَنَامُونَ بَیْنَ الصَّلَاتَیْنِ وَ قَالَ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَیْتُ فِیهَا قیعان (۱)(قِیعَاناً) وَ رَأَیْتُ فِیهَا مَلَائِکَهً یَبْنُونَ لَبِنَهً مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهً مِنْ فِضَّهٍ وَ رُبَّمَا أَمْسَکُوا فَقُلْتُ لَهُمْ مَا بَالُکُمْ قَدْ أَمْسَکْتُمْ فَقَالُوا حَتَّی تَجِیئَنَا النَّفَقَهُ فَقُلْتُ وَ مَا نَفَقَتُکُمْ قَالُوا قَوْلُ الْمُؤْمِنِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ فَإِذَا قَالَ بَنَیْنَا وَ إِذَا أَمْسَکَ أَمْسَکْنَا وَ قَالَ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی رَبِّی إِلَی سَبْعِ سَمَاوَاتِهِ أَخَذَ جَبْرَئِیلُ بِیَدِی وَ أَدْخَلَنِی الْجَنَّهَ وَ أَجْلَسَنِی عَلَی دُرْنُوکٍ (۲)مِنْ دَرَانِیکِ الْجَنَّهِ وَ نَاوَلَنِی سَفَرْجَلَهً فَانْفَلَقَتْ نِصْفَیْنِ وَ خَرَجَتْ حَوْرَاءُ مِنْهَا فَقَامَتْ بَیْنَ یَدَیَّ وَ قَالَتْ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَحْمَدُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقُلْتُ وَ عَلَیْکَ السَّلَامُ مَنْ أَنْتِ فَقَالَتْ أَنَا الرَّاضِیَهُ الْمَرْضِیَّهُ خَلَقَنِی الْجَبَّارُ مِنْ ثَلَاثَهِ أَنْوَاعٍ أَعْلَایَ مِنَ الْکَافُورِ وَ وَسَطِی مِنَ الْعَنْبَرِ وَ أَسْفَلِی مِنَ الْمِسْکِ وَ عُجِنْتُ بِمَاءِ الْحَیَوَانِ قَالَ لِی رَبِّی کُونِی فَکُنْتُ لِأَخِیکَ وَ وَصِیِّکَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ هَذَا وَ مِثْلُهُ دَلِیلٌ عَلَی خَلْقِ الْجَنَّهِ وَ بِالْعَکْسِ مِنْ ذَلِکَ الْکَلَامِ فِی النَّارِ.

۱- جمع القاع: أرض سهله مطمئنه قد انفرجت عنها الجبال و الآکام. و قد استمسک بذلک من أنکر خلق الجنه و أجیب بأنّه صلّی اللّه علیه و آله و سلم قال: فیها قیعان. فأثبت وجود الجنه و أن فیها قیعان یبنی فیها قصور لمن یعمل بعد ذلک.

۲- الدرنوک و الدر نیک: نوع من البسط له خمل.

lt;meta info=". تفسیر نعمانی: در آنچه که تفسیر نعمانی از امیر المومنین روایت کرده و اسناد آن به زودی در کتاب القرآن خواهد آمد دلیلی است بر رد کسانی که منکر خلق شدن بهشت و جهنم هستند. خداوند متعال می فرمایند: «عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی» رسول خدا صلی اللَّه علیه و اله فرمودند: هنگامی که مرا به آسمان ها بردند وارد بهشت شدم و در آنجا قصری از یاقوت سرخ را مشاهده کردم که باطن آن هم از بیرون مشاهده می شد. آن یاقوت بسیار پر نور و درخشنده بود در این قصر دو قبه از در و زبرجد دیده می شد، گفتم ای جبرئیل این قصر متعلق به کیست فرمود: آن برای کسی است که سخنهای خوب بگوید، و روزه داشته باشد

ص: ۱۷۶

و طعام به مردم بدهد و در شب ها هنگامی که مردم خواب هستند نماز بگذارد. علی علیه السّلام فرمود: یا رسول اللَّه در امت تو کسانی هستند که طاقت این اعمال را داشته باشند فرمود: می دانی که مقصود از خوب سخن گفتن چیست، گفتم خدا و رسول داناتر می باشند فرمود کسی که همه ماه رمضان را روزه داشته باشد و صبر کند. می دانی مقصود از اطعام چیست، گفتم خدا و رسول داناتر می باشند فرمود: هر کس که برای عیال خود هزینه زندگی تهیه کند و آنها را نیازمند مردم نگرداند، می دانی تهجد چیست گفتم: خدا و رسول داناتر می باشند فرمود: کسی که به خواب نرود تا نماز عشاء را بخواند زیرا یهود و نصاری در آن وقت در خواب هستند.

و فرمود حضرت صلی الله علیه و آله: در آن شب معراج چون به بهشت وارد شدم دیدم زمین مسطحی را که ملائکه ها در آن بقعه بزرگی میساختند یک خشت از طلا و یک خشت از نقره و دیدم گاهی میسازند و گاهی میایستند (گوئی منتظراند) پس سؤال کردم از آنها چرا گاهی میسازید و گاهی توقف میکنید؟ گفتند: توقف میکنیم تا اینکه مصالح آن برسد. گفتم مصالح آن چیست؟ گفتند ذکر مؤمن است که بگوید: سبحان اللَّه و الحمد للَّه و لا إله إلّا اللَّه و اللَّه اکبر، و هر گاه نگوید توقف می کنیم.

هنگامی که مرا در آسمانها گردش دادند، جبرئیل علیه السلام دست مرا گرفت و مرا بر بساطی از بساطهای بهشت نشاند. پس از آن یک گلابی به من داد و من آن را زیر و رو کردم، ناگهان شکافته شد و از آن کنیزی از حوریان بهشتی خارج شد که من زیباتر از او ندیده بودم، پس به من گفت: سلام بر تو ای محمّد! گفتم: تو کیستی؟ گفت: من راضیه مرضیّه هستم، که پروردگار مرا از سه چیز آفریده است، پائین تنه من از عطر است، و میان تنه من از کافور و بالا تنه من از عنبر است. خدای مرا به آب حیات سرشته است. خدای جبّار به من گفت هست شو، پس موجود شدم، و مرا برای برادر و پسر عمویت علی بن ابی طالب آفریده است. این حدیث و مانند این حدیث و عکس آنها دلالت دارند بر خلق شدن بهشت و جهنم و اینکه الان موجودند.

ص: ۱۷۷

**[ترجمه]

فس، تفسیر القمی وَ أَمَّا الرَّدُّ عَلَی مَنْ أَنْکَرَ خَلْقَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَقَوْلُهُ عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی وَ سِدْرَهُ الْمُنْتَهَی فِی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ وَ جَنَّهُ الْمَأْوَی عِنْدَهَا.

-قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَیْتُ قَصْراً وَ سَاقَ الْحَدِیثَ الْأَوَّلَ إِلَی قَوْلِهِ فَإِنَّهُمْ یَنَامُونَ فِیمَا بَیْنَهُمَا.

-ثم قال و بهذا الإسناد قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ إِلَی آخِرِ الْحَدِیثِ الثَّانِی ثُمَّ رَوَی مَا رَوَیْنَا عَنْهُ فِی أَوَّلِ الْبَابِ مِنْ حَدِیثِ تَقْبِیلِ فَاطِمَهَ علیها السلام وَ وَصْفِ شَجَرَهِ طُوبَی ثُمَّ قَالَ وَ مِثْلُ ذَلِکَ کَثِیرٌ مِمَّا هُوَ رَدٌّ عَلَی مَنْ أَنْکَرَ الْمِعْرَاجَ وَ خَلْقَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ.

lt;meta info=". تفسیر قمی: در پاسخ به کسانی که بهشت و جهنم را انکار می کنند فرموده است: «عِندَ سِدْرَهِ المُنْتَهَی عِندَهَا جَنَّهُ المَأْوی» یعنی سدره المنتهی در آسمان هفتم قرار دارد و جنه المأوی هم در کنار آن است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۱۲. -

علی بن ابراهیم گفت روایت کرد برای من پدرم از حماد از امام صادق علیه السلام که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «هنگامی که مرا به آسمان ها بردند وارد بهشت شدم و در آنجا قصری» و حدیث اول را تا این جای فرمایش حضرت که می فرمایند: «همانا ایشان می خوابند بین آن دو» ادامه دادند.

سپس گفت و به همین اسناد رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «هنگامی که مرا به آسمان ها بردند» تا پایان حدیث دوم و پس از آن حدیثی که ما آن را در اول باب از ایشان روایت کردیم یعنی حدیث بوسیدن فاطمه علیها السلام و توصیف درخت طوبی را آورده و می گوید: و همانند آن بسیار است از مواردی که منکرین معراج و بهشت و جهنم را رد می کنند.

**[ترجمه]

«۱۳۱»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِإِسْنَادِ التَّمِیمِیِّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَسَطُ الْجَنَّهِ لِی وَ لِأَهْلِ بَیْتِی.

lt;meta info=". عیون اخبار الرضا علیه السلام از پدران خود نقل کرد که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: وسط بهشت از آن من و اهل بیت من است.

**[ترجمه]

«۱۳۲»

ل، الخصال مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَسْبَاطٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ رَفَعَهُ إِلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ قَالَ هِیَ شَجَرَهٌ غَرَسَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِیَدِهِ وَ نَفَخَ فِیهَا مِنْ رُوحِهِ وَ إِنَّ أَغْصَانَهَا لَتُرَی مِنْ وَرَاءِ سُورِ الْجَنَّهِ تَنْبُتُ بِالْحُلِیِّ وَ الْحُلَلِ وَ الثِّمَارِ مُتَدَلِّیَهً عَلَی أَفْوَاهِهِمْ الْخَبَرَ.

<meta info=". خصال: در مورد فرموده خداونـد: «طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ» {طوبی و خوش سرانجامی آنها است} امیر المومنین علیه السلام می فرمایند: طوبی درختی است که خدا با دست خود آن را کاشته و از روح خود در آن دمیده و از پشت دیوار بهشت شاخه های آن نمایانست زیور و جامه های زیبا و میوه های آویخته تا برابر دهان بهشتیان ببار آورد تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۱۳۳»

ل، الخصال بِسَنَدَیْنِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: خَطَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرْبَعَ خُطَطٍ فِی الْأَرْضِ وَ قَالَ أَ تَدْرُونَ مَا هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَفْضَلُ نِسَاءِ الْجَنَّهِ أَرْبَعٌ خَدِیجَهُ بِنْتُ خُوَیْلِدٍ وَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ مَرْیَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَ آسِیَهُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ امْرَأَهُ فِرْعَوْنَ.

<meta info=". خصال: ابن عباس گفت رسول خدا بر زمین چهار خط کشید و فرمود میدانید این چیست؟ گفتند خدا و رسولش داناترند، فرمود بهترین زنان بهشت چهارند، خدیجه دختر خویلد؛ فاطمه دختر محمد، مریم دختر عمران، آسیه دختر مزاحم زن فرعون.

**[ترجمه]

«۱۳۴»

مع، معانی الأخبار ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنِ السَّعْدَآبَادِیِّ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ رَجُلٍ عَنْ حَفْصِ بْنِ غِیَاثٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله السَّخَاءُ شَجَرَهٌ فِی الْجَنَّهِ أَصْلُهَا وَ هِیَ مِظَلَّهٌ عَلَی الدُّنْیَا مَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهَا اجْتَرَّهُ إِلَی الْجَنَّهِ.

lt;meta info=". معانی اخبار: امام صادق علیه السّلام روایت نمود که پیغمبر اسلام صلی اللّٰه علیه و آله فرمود: «سخاوت» درختی است که ریشه آن در بهشت است و شاخه هایش بر دنیا سایه افکنده، اینک هر انسانی به شاخه ای از شاخه های آن خود را بیاویزد او را به بهشت خواهد برد.

ص: ۱۷۸

**[ترجمه]

«۱۳۵»

م، تفسیر الإمام علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ لا تَقْرَبا هذِهِ الشَّجَرَةَ قَالَ علیه السلام هِیَ شَجَرَةٌ تَمَیَّزَتْ بَیْنَ أَشْجَارِ الْجَنَّةِ إِنَّ سَائِرَ أَشْجَارِ الْجَنَّةِ كَانَ كُلُّ نَوْعٍ مِنْهَا یَحْمِلُ نَوْعاً مِنَ الثِّمَارِ وَ الْمَأْكُولِ وَ كَانَتْ هَذِهِ الشَّجَرَةُ وَ جِنْسُهَا تَحْمِلُ الْبُرَّ وَ الْعِنَبَ وَ التِّینَ وَ الْعُنَّابَ وَ سَائِرَ أَنْوَاعِ الْفَوَاكِهِ وَ الثِّمَارِ وَ الْأَطْعِمَةِ فَلِذَلِكَ اخْتَلَفَتِ الْحَاكُونَ بِذِكْرِ الشَّجَرَةِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ هِیَ بُرَّةٌ وَ قَالَ آخَرُونَ هِیَ عِنَبَةٌ وَ قَالَ آخَرُونَ هِیَ عُنَّابَةٌ.

lt;meta info=". تفسیر امام علیه السلام: درباره فرموده خداوند متعال: « عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهی عِنْدَها جَنَّةُ الْمَأْوی» {و به این درخت نزدیک نشوید} فرمود: آن درختی است که از دیگر درختان بهشت متمایز شده است. همانا دیگر درختان بهشت هر کدام یک نوع میوه و خوراکی دارد، اما این درخت و درختان مانند آن، بار گندم و انگور و زیتون و عناب و میوه ها و خوراکی های دیگر را دارد. به همین دلیل داستان گویان در نام درخت دچار اختلاف شده اند، برخی می گویند گندم بوده و بعضی دیگر می گویند انگور بوده و برخی هم می گویند درخت عناب بوده است.

**[ترجمه]

«۱۳۶»

م، تفسیر الإمام علیه السلام فِیمَا سَیَأْتِی فِی أَبْوَابِ مَنَاقِبِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام فَإِنَّ اللَّهَ یُخْزِی عَنْكَ الشَّیْطَانَ وَ عَنْ مُحِبِّیكَ وَ یُعْطِیكَ فِی الْآخِرَةِ بِعَدَدِ كُلِّ حَبَّةِ خَرْدَلٍ مِمَّا أَعْطَیْتَ صَاحِبَكَ وَ مِمَّا یُنْمِیهِ اللَّهُ مِنْهُ دَرَجَةً فِی الْجَنَّةِ أَكْبَرَ مِنَ الدُّنْیَا مِنَ الْأَرْضِ إِلَی السَّمَاءِ وَ بِعَدَدِ كُلِّ حَبَّةٍ مِنْهَا جَبَلًا مِنْ فِضَّةٍ كَذَلِكَ وَ جَبَلًا مِنْ لُؤْلُؤٍ وَ جَبَلًا مِنْ یَاقُوتٍ وَ جَبَلًا مِنْ جَوْهَرٍ وَ جَبَلًا مِنْ نُورِ رَبِّ الْعِزَّةِ كَذَلِكَ وَ جَبَلًا مِنْ زُمُرُّدٍ وَ جَبَلًا مِنْ زَبَرْجَدٍ كَذَلِكَ وَ جَبَلًا مِنْ مِسْكٍ وَ جَبَلًا مِنْ عَنْبَرٍ كَذَلِكَ وَ إِنَّ عَدَدَ خَدَمِكَ فِی الْجَنَّةِ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ قَطْرِ الْمَطَرِ وَ النَّبَاتِ وَ شُعُورِ الْحَیَوَانَاتِ.

lt;meta info=". تفسیر امام علیه السلام: در آن چه که در بار مناقب امیرمؤمنان علیه لسلام خواهد آمد. پیامبر صلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود: به راستی خداوند شیطان را از تو و دوستدارانت ناامید می کند و در آخرت به اندازه هر دانه خردلی که به دوستت عطا کرده ای به تو می بخشد و خداوند آن را بزرگ می کند، درجه ای در بهشت به تو عطا می کند که به اندازه فاصله آسمان تا زمین از دنیا بزرگ تر است. و نیز به تعداد هر دانه خردل می کند کوهی از نقره هم چون

آن، و کوهی از مروارید و کوهی از یاقوت و کوهز از گوهر و کوهی از نور پروردگار عزت مانند آن، و کوهی از زمرد و کوهی از زبرجد مانند آن، و کوهی از مشک و کوهی از عنبر همچون آن خواهد داد. و همانا تعداد خدمتگزاران تو در بهشت از تعداد قطره های باران و گیاهان و موی حیوانات بیشتر است.

**[ترجمه]

«۱۳۷»

تفسير الإمام عليه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ رَعَى قَرَابَاتِ أَبَوَيْهِ أُعْطِيَ فِي الْجَنَّةِ أَلْفَ دَرَجَةٍ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ حُضْرُ الْفَرَسِ الْجَوَادِ الْمُضَمَّرِ مِائَةَ سَنَةٍ إِحْدَى الدَّرَجَاتِ مِنْ فِضَّةٍ وَ الْأُخْرَى مِنْ ذَهَبٍ وَ أُخْرَى مِنْ لُؤْلُؤٍ وَ أُخْرَى مِنْ زُمُرُّدٍ وَ أُخْرَى مِنْ زَبَرْجَدٍ وَ أُخْرَى مِنْ مِسْكٍ وَ أُخْرَى مِنْ عَنْبَرٍ وَ أُخْرَى مِنْ كَافُورٍ فَتِلْكَ الدَّرَجَاتُ مِنْ هَذِهِ الْأَصْنَافِ وَ مَنْ رَعَى حَقَّ قُرْبَى مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ أُوتِيَ مِنْ فَضَائِلِ الدَّرَجَاتِ وَ زِيَادَةِ الْمَثُوبَاتِ عَلَى قَدْرِ زِيَادَةِ فَضْلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ عَلَى أَبَوَيْ نَسَبِهِ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ فِي شَأْنِ رَجُلٍ آثَرَ قَرَابَةَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَى قَرَابَتِهِ بَعْدَ بَيَانِ أَنْ أَعْطَى مَالًا كَثِيراً قَالَ ثُمَّ أَتَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا جَزَاؤُكَ فِي الدُّنْيَا عَلَى إِيثَارِ قَرَابَتِي عَلَى قَرَابَتِكَ وَ لَأُعْطِيَنَّكَ فِي الْآخِرَةِ بِكُلِّ حَبَّةٍ مِنْ هَذَا الْمَالِ فِي الْجَنَّةِ أَلْفَ قَصْرٍ أَصْغَرُهَا أَكْبَرُ مِنَ الدُّنْيَا مَغْرِزُ إِبْرَةٍ مِنْهَا خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَ مَا فِيهَا وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ وَ مَنْ مَسَحَ يَدَهُ بِرَأْسِ يَتِيمٍ رِفْقاً بِهِ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ فِي الْجَنَّةِ بِكُلِّ شَعْرَةٍ مَرَّتْ تَحْتَ

يَدِهِ قَصْراً أَوْسَعَ مِنَ الدُّنْيَا بِمَا فِيهَا وَ فِيهَا مَا تَشْتَهِي الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ قَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام مَنْ كَفَلَ لَنَا يَتِيماً قَطَعَتْهُ عَنَّا غَيْبَتُنَا وَ اسْتِتَارُنَا فَوَاسَاهُ مِنْ عُلُومِنَا الَّتِي سَقَطَتْ إِلَيْهِ حَتَّى أَرْشَدَهُ وَ هَدَاهُ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَا أَيُّهَا الْعَبْدُ الْكَرِيمُ الْمُوَاسِي إِنِّي أَوْلَى بِهَذَا الْكَرَمِ اجْعَلُوا لَهُ يَا مَلَائِكَتِي فِي الْجِنَانِ بِعَدَدِ كُلِّ حَرْفٍ عَلَّمَهُ أَلْفَ أَلْفِ قَصْرٍ وَ أَضِيفُوا إِلَيْهَا مَا يَلِيقُ بِهَا مِنْ سَائِرِ النِّعَمِ وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ وَ قَالَتْ فَاطِمَةُ عليها السلام وَ قَدِ اخْتَصَمَ إِلَيْهَا امْرَأَتَانِ فَتَنَازَعَتَا فِي شَيْ ءٍ مِنْ أَمْرِ الدِّينِ إِحْدَاهُمَا مُعَانِدَةٌ وَ الْأُخْرَى مُؤْمِنَةٌ فَفَتَحَتْ عَلَى الْمُؤْمِنَهِ حُجَّتَهَا فَاسْتَظْهَرَتْ عَلَى الْمُعَانِدَهِ فَفَرِحَتْ فَرَحاً شَدِيداً فَقَالَتْ فَاطِمَةُ عليها السلام إِنَّ فَرَحَ الْمَلَائِكَهِ بِاسْتِظْهَارِكِ عَلَيْهَا أَشَدُّ مِنْ فَرَحِكِ وَ إِنَّ حُزْنَ الشَّيْطَانِ وَ مَرَدَتِهِ بِحُزْنِهَا عَنْكِ أَشَدُّ مِنْ حُزْنِهَا وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ لِلْمَلَائِكَهِ أَوْجِبُوا لِفَاطِمَهَ بِمَا فَتَحَتْ عَلَى هَذِهِ الْمِسْكِينَهِ الْأَسِيرَهِ مِنَ الْجِنَانِ أَلْفَ أَلْفِ ضِعْفِ مَا كُنْتَ أَعْدَدْتَ لَهَا وَ اجْعَلُوا هَذِهِ سُنَّةً فِي كُلِّ مَنْ يَفْتَحُ عَلَى أَسِيرٍ مِسْكِينٍ فَيَغْلِبُ مُعَانِداً مِثْلَ أَلْفِ أَلْفِ مَا كَانَ مُعَدّاً لَهُ مِنَ الْجِنَانِ وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ وَ قَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عليهما السلام مَنْ كَانَ هَمُّهُ فِي كَسْرِ النَّوَاصِبِ عَنِ الْمَسَاكِينِ الْمُوَالِينَ لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ يَكْسِرُهُمْ عَنْهُمْ وَ يَكْشِفُ عَنْ مَخَازِيهِمْ وَ يُبَيِّنُ أَعْوَارَهُمْ (۱)وَ يُفَخِّمُ أَمْرَ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ جَعَلَ اللَّهُ هِمَّهَ أَمْلَاكِ الْجِنَانِ فِي بِنَاءِ قُصُورِهِ وَ دُورِهِ يُسْتَعْمَلُ بِكُلِّ حَرْفٍ مِنْ حُرُوفِ حُجَجِهِ عَلَى أَعْدَاءِ اللَّهِ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ أَهْلِ الدُّنْيَا أَمْلَاكاً قُوَّهُ كُلِّ وَاحِدٍ تَفْضُلُ مِنْ حَمْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِينَ فَكَمْ مِنْ بِنَاءٍ وَ كَمْ مِنْ نِعْمَهٍ وَ كَمْ مِنْ قُصُورٍ لَا يَعْرِفُ قَدْرَهَا إِلَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَ جَبْرَئِيلَ لَيْلَهَ الْمِعْرَاجِ فَعَرَضَ عَلَيَّ قُصُورَ الْجِنَانِ فَرَأَيْتُهَا مِنَ الذَّهَبِ وَ الْفِضَّهِ مِلَاطُهَا الْمِسْكُ وَ الْعَنْبَرُ غَيْرَ أَنِّي رَأَيْتُ لِبَعْضِهَا شُرَفاً عَالِيَهً وَ لَمْ أَرَ لِبَعْضِهَا فَقُلْتُ يَا حَبِيبِي جَبْرَئِيلُ مَا بَالُ هَذِهِ بِلَا شُرَفٍ كَمَا لِسَائِرِ تِلْكَ الْقُصُورِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذِهِ قُصُورُ الْمُصَلِّينَ فَرَائِضَهُمْ الَّذِينَ يَكْسَلُونَ عَنِ الصَّلَاهِ عَلَيْكَ وَ عَلَى آلِكَ بَعْدَهَا فَإِنْ بَعَثَ مَادَّهَ لِبِنَاءِ الشُّرَفِ مِنَ الصَّلَاهِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ

۱- أی یبین عیوبهم.

الطَّيِّبِينَ بُنِيَتْ لَهُ الشُّرَفُ وَ إِلَّا بَقِيَتْ هَكَذَا فَيُقَالُ حَتَّى يَعْرِفَ سُكَّانُ الْجِنَانِ أَنَّ الْقَصْرَ الَّذِي لَا شُرَفَ لَهُ هُوَ لِلَّذِي كَسِلَ صَاحِبُهُ بَعْدَ صَلَاتِهِ عَنِ الصَّلَاهِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ رَأَيْتُ فِيهَا قُصُوراً مَنِيعَهً مُشْرِفَهً عَجِيبَهَ الْحُسْنِ لَيْسَ لَهَا أَمَامَهَا دِهْلِيزٌ وَ لَا بَيْنَ يَدَيْهَا بُسْتَانٌ وَ لَا خَلْفَهَا فَقُلْتُ مَا بَالُ هَذِهِ الْقُصُورِ لَا دِهْلِيزَ بَيْنَ يَدَيْهَا وَ لَا بُسْتَانَ خَلْفَهَا فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذِهِ قُصُورُ الْمُصَلِّينَ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ الَّذِينَ يَبْذُلُونَ بَعْضَ وُسْعِهِمْ فِي قَضَاءِ حُقُوقِ إِخْوَانِهِمُ الْمُؤْمِنِينَ دُونَ جَمِيعِهَا فَلِذَلِكَ قُصُورُهُمْ بِغَيْرِ دِهْلِيزٍ أَمَامَهَا وَ لَا بَسَاتِينَ خَلْفَهَا.

lt;meta info=". تفسیر امام علیه السلام: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هرکس حقوق خویشان پدر و مادرش را رعایت کند در بهشت به او هزار درجه داده می شود که میان هر دو درجه به اندازه مسیری است که اسب تیزرو در مدت صد سال می دود. یکی از درجات از نقره و دیگری از طلا و یکی دیگر از مروارید و دیگری از زمرد و یک هم از زبرجد و یکی دیگر از مشک و یکی از عنبر و دیگری از کافور است. و این درجات از این نوع هستند. و هرکس حق نزدیکان محمد و علی صلوات الله علیهما را رعایت کند، به او درجات و پاداش فراوانی داده می شود که به اندازه برتری محمد و علی صلوات الله علیهما بر پدرومادر نسبی او است. سخن به آن جا رسید که خویشان پیامبر صلی الله علیه وآله را بر خود مقدم بدارد و پس از بیان این که مال بسیار به او داده شود، گفت: سپس پیامبر صلی الله علیه وآله نزد او آمد و گفت: ای بنده خدا، این پاداش تو است که در دنیا نزدیکان مرا بر نزدیکان خودت مقدم داشتی. و من در آخرت به اندازه هر دانه از این مال در بهشت هزار قصر به تو خواهم داد که کوچک ترین آن ها بزرگ تر از همه دنیا است، گیاه خشکیده آن بهتر است از دنیا و آن چه در آن است، تا آن جا که فرمود: و هر کس دست از روی محبت بر سر یتیمی بکشد خداوند در بهشت به تعداد هر تار مویی که از زیر دستان او عبور کرده

ص: ۱۷۹

قصری به او می بخشد که از همه دنیا و آن چه در دنیاست بزرگ تر است. و در آن هرچیز که خوشایند باشد و دیده ها از آن به وجد آید وجود دارد و آن ها جاودانه در نعمت هستند. تا آن که گفت: حسین بن علی علیهما السلام فرمود: هر کس یتیمی از ما را بر عهده بگیرد و غیبت و پوشیدگی ما را از او جبران کند، سپس با علوم ما که به او رسیده یاری اش کند تا این که راه را به او بنمایاند و هدایتش کند، خداوند عزوجل می فرماید: ای بنده بزرگوار و یاری دهنده، من به این بخشش سزاوارترم. ای فرشتگانم، برای او در بهشت به تعداد هر حرفی که به او آموخته هزار هزار قصر قرار دهید، و نعمت های دیگری را که شایسته آن است به آن بیفزایید. و ادامه داد تا این که گفت: دو زن شکایتی را در امر دین نزد فاطمه سلام الله علیها بردند که یکی دشمن ایشان و دیگری زنی مؤمن بود، حضرت حجت زن مؤمن را برایش آشکار ساخت و او بر دیگری پیروز شد و از این رو بسیار شادمان شد. فاطمه سلام الله علیها فرمود: همانا شادی فرشتگان از پیروزی تو بیشتر از شادمانی توست و همانا اندوه شیطان و یارانش از ناامیدی آن زن از تو بیش از اندوه اوست. و خداوند عز وجل به فرشتگان فرمود: به خاطر این آگاهی که فاطمه به این زن نیازمند و اسیر داد، در بهشت هزار هزار برابر آن چه را برایش مهیا نموده بودید قرار دهید. و این را سنتی قرار دهید برای هر کس که نیازمند اسیری را بر دشمنش یاری دهد و هزار هزار برابر آن چه را در بهشت برایش آماده بود قرار دهید. تا آن جا که گفت: و محمد بن جعفر علیهما السلام فرمود: هر کس برای شکست قدرت دشمنان ما در مقابل دوستان نیازمند اهل بیت تلاش کند و آنان را از ایشان بازدارد و رسوایی هایشان را آشکار کرده و عیب هایشان را بیان کند - . یعنی

بدی هایشان را آشکار کند. -

و امر محمد صلی الله علیه وآله و خاندانش را بزرگ دارد، خداوند تلاش بهشتیان را در ساختن قصرها و خانه های او قرار می دهد. به تعداد هر حرف از حجت هایی که در برابر دشمنان خدا به کار می برد برای او از بهشتیان به کار گرفته می شود که نیروی هر یک از آنان بیش از آن است که آسمان ها و زمین را جابجا کنند. پس چه بناهای فراوان و چه نعمت بزرگی و چه قصرهای بسیاری که تنها خداوند شمار آن ها را می داند. و ادامه داد تا آن که گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: همانا خداوند در شب معراج به جبرئیل دستور داد تا قصرهای بهشت را به من نشان دهد. پس آن ها را دیدم که از طلا و نقره ساخته شده و ملاط آن از مشک و عنبر است. مگر آن که دیدم برخی از آن ها کنگره های بلند دارند که بقیه ندارند. پس گفتم: ای حبیب من، جبرئیل، چرا این قصرها کنگره هایی مانند بقیه ندارند؟ گفت: ای محمد، این ها قصرهای نمازگزارانی است که

نمازهای واجب خود را می خوانند و برای صلوات بر تو و خاندانت پس از نماز سستی می کردند. پس اگر به وسیله صلوات بر محمد و خاندان پاک او صلوات الله علیهم، ماده ای برای ساختن

ص: ۱۸۰

کنگره می فرستادند، برای آن ها نیز ساخته می شد، وگرنه به همین شکل باقی می ماند. و گفته می شود: این ها برای شناخته شدن توسط ساکنان بهشت است که قصرهای بدون کنگره برای کسانی است که پس از نمازهای خود در صلوات بر محمد و خاندان پاک او صلوات الله علیهم سستی می کردند. و در آن جا قصرهایی کنگره دار و شگفت دیدم که در مقابل آن ها هیچ راهرو و یا باغی وجود داشت و در پشت آن ها نیز باغ یا راهرویی نبود. پرسیدم: چرا این قصرها نه راهرویی در مقابل خود دارند و نه باغی در پشت آن ها است؟ پاسخ داد: ای محمد، این ها قصرهای کسانی است که نمازهای پنج گانه خود را به جای می آوردند اما در برآوردن حقوق برادران مؤمن خود همه تلاش خود را نمی کردند. به همین دلیل نه راهرویی در مقابل قصرهایشان وجود دارد و نه باغی در پشت آن است.

**[ترجمه]

«۱۳۸»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ علیه السلام فِی بَیَانِ ثَوَابِ الصَّلَاهِ وَ إِذَا قَالَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ فَقَرَأَ فَاتِحَهَ الْکِتَابِ وَ سُورَهً قَالَ اللَّهُ تَعَالَی لِمَلَائِکَتِهِ أَ مَا تَرَوْنَ عَبْدِی هَذَا کَیْفَ تَلَذَّذَ بِقِرَاءَهِ کَلَامِی أُشْهِدُکُمْ یَا مَلَائِکَتِی لَأَقُولَنَّ لَهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ اقْرَأْ فِی جِنَّاتِی وَ ارْقَ فِی دَرَجَاتِی فَلَا یَزَالُ یَقْرَأُ وَ یَرْقَی بِعَدَدِ کُلِّ حَرْفٍ دَرَجَهً مِنْ ذَهَبٍ وَ دَرَجَهً مِنْ فِضَّهٍ وَ دَرَجَهً مِنْ لُؤْلُؤٍ وَ دَرَجَهً مِنْ جَوْهَرٍ وَ دَرَجَهً مِنْ زَبَرْجَدٍ أَخْضَرَ وَ دَرَجَهً مِنْ زُمُرُّدٍ أَخْضَرَ وَ دَرَجَهً مِنْ نُورِ رَبِّ الْعِزَّهِ وَ سَاقَهُ إِلَی أَنْ قَالَ فِی بَیَانِ الزَّکَاهِ فَإِنَّ مَنْ أَعْطَی مِنْ زَکَاتِهِ طَیِّبَهً بِهَا نَفْسُهُ أَعْطَاهُ اللَّهُ بِکُلِّ حَبَّهٍ مِنْهَا قَصْراً فِی الْجَنَّهِ مِنْ ذَهَبٍ وَ قَصْراً مِنْ فِضَّهٍ وَ قَصْراً مِنْ لُؤْلُؤٍ وَ قَصْراً مِنْ زَبَرْجَدٍ وَ قَصْراً مِنْ زُمُرُّدٍ وَ قَصْراً مِنْ جَوْهَرٍ وَ قَصْراً مِنْ نُورِ رَبِّ الْعَالَمِینَ.

lt;meta info=". تفسیر امام علیه السلام: درباره ثواب نماز فرمود: و هنگامی که بگوید: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ، و حمد و سوره را بخواند خداوند به فرشتگان خود می گوید: آیا می بینید بنده ام چگونه از خواندن کلام من لذت می برد؟ شما را گواه می گیرم که در قیامت به او خواهم گفت: در بهشت های من بخوان و در درجاتی که قرار داده ام بالا برو. پس او همواره می خواند و به اندازه هر حرف درجه ای بالا می رود که یک درجه از طلا و درجه دیگر از نقره و دیگری از مروارید و درجه دیگر از گوهر و درجه ای از زبرجد سبز و درجه ای از زمرد سبز و درجه ای از نور پروردگار عالمیان است. و ادامه داد تا آن که در بیان زکات گفت: همانا هر کس مال پاک خود را برای زکات بپردازد، خداوند به تعداد هر دانه ای از آن در بهشت قصری از طلا و قصری از نقره و قصری از مروارید و قصری از زبرجد و قصری از زمرد و قصری از گوهر و قصری از نور پروردگار عالمیان به او می بخشد

**[ترجمه]

«۱۳۹»

فس، تفسیر القمی لَهُمْ دارُ السَّلامِ قَالَ یَعْنِی الْجَنَّهَ (۱)وَ سُمِّیَتْ دَارَ السَّلَامِ لِلسَّلَامَهِ فِیهَا مِنَ الْأَحْزَانِ وَ الْآلَامِ.

lt;meta info=". تفسیر قمی: « لَهُمْ دارُ السَّلامِ» {دارالسلام برای آنان است} فرمود: یعنی بهشت، و به خاطر آرامشی که از اندوه و دردها در آن دارند، به آن دارالسلام گفته می شود.

**[ترجمه]

«۱۴۰»

فس، تفسیر القمی قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام عَلَی بَابِ الْجَنَّهِ مَکْتُوبٌ الصَّدَقَهُ بِعَشَرَهٍ وَ الْقَرْضُ بِثَمَانِیَهَ عَشَرَ (۲)

lt;meta info=". تفسیر قمی: امام صادق علیه السلام فرمود: بر روی در بهشت نوشته شده است: برای صدقه ده پاداش و برای قرض هجده پاداش است.

**[ترجمه]

«۱۴۱»

فس، تفسیر القمی ادْخُلُوا الْجَنَّهَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُکُمْ تُحْبَرُونَ أَیْ تُکْرَمُونَ یُطافُ عَلَیْهِمْ بِصِحافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ أَکْوابٍ أَیْ قِصَاعٍ وَ أَوَانِی وَ فِیها ما تَشْتَهِیهِ الْأَنْفُسُ إِلَی قَوْلِهِ

١- فى المصدر: يعنى فى الجنه، و السلام: الامان و العافيه و السرور. م.

٢- بين الجملتين تقدم و تأخر فى المصدر. م.

مِنْها تَأْكُلُونَ فَإِنَّهُ مُحْكَمٌ.

وَ أَخْبَرَنِی أَبِی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ فِی الْجَنَّهِ یَبْقَی عَلَی مَائِدَتِهِ أَیَّامَ الدُّنْیَا وَ یَأْكُلُ فِی أَكْلَهٍ وَاحِدَهٍ بِمِقْدَارِ أَكْلِهِ (۱)فِی الدُّنْیَا.

lt;meta info=". تفسیر قمی: « ادْخُلُوا الْجَنَّهَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُكُمْ تُحْبَرُون» {شما و همسرانتان با شادمانی وارد بهشت شوید} یعنی بزرگ داشته می شوید. « یُطافُ عَلَیْهِمْ بِصِحافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ أَكْواب» {با ظرف ها و جام هایی از طلا گرداگرد آنان می چرخند} یعنی ظرف ها و کاسه ها، « وَ فِیها ما تَشْتَهِیهِ الْأَنْفُس» {و در آن هرچه

ص: ۱۸۱

برای دیده ها لذت بخش است و دل ها می خواهد وجود دارد} تا این جای آیه:« مِنْها تَأْكُلُون» {از آن ها می خورید} چرا که آن استوار است.

و پدرم از حسن بن محبوب از ابن سنان از ابوعبدالله علیه السلام روایت کرده که فرمود: همانا در بهشت انسان به اندازه روزهای دنیا بر سر سفره می ماند و در یک وعده به اندازه خوراکش در دنیا می خورد.

**[ترجمه]

«۱۴۲»

فس، تفسیر القمی وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ قَالَ أَیْ خَمْرَهٍ إِذَا تَنَاوَلَهَا وَلِیُّ اللَّهِ وَجَدَ رَائِحَهَ الْمِسْكِ فِیهَا.

lt;meta info=". تفسیر قمی: « وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْر» {و رودهایی از شراب} فرمود: یعنی شرابی که هنگامی که دوستان خدا آن را می نوشند، شمیم مشک را از آن استشمام می کنند.

**[ترجمه]

«۱۴۳»

فس، تفسیر القمی لا لَغْوٌ فِیها وَ لا تَأْثِیمٌ قَالَ لَیْسَ فِی الْجَنَّهِ خَنَاءٌ (۲)وَ لَا فُحْشٌ وَ یَشْرَبُ الْمُؤْمِنُ وَ لَا یَأْثَمُ ثُمَّ حَكَی عَزَّ وَ جَلَّ قَوْلَ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَقَالَ وَ أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلی بَعْضٍ یَتَساءَلُونَ قَالَ فِی الْجَنَّهِ قالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِی أَهْلِنا مُشْفِقِینَ أَیْ خَائِفِینَ مِنَ الْعَذَابِ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَیْنا وَ وَقانا عَذابَ السَّمُومِ قَالَ السَّمُومُ الْحَرُّ الشَّدِیدُ.

lt;meta info=". تفسیر قمی: « لا لَغْوٌ فِیها وَ لا تَأْثِیم» {نه سخن بیهوده و نه گناه آلود} فرمود: در بهشت نه سخنان ناپسند و نه ناسزا خواهد بود. و مؤمن در بهشت می نوشد ولی گناه نمی کند. سپس خداوند سخن اهل بهشت را بیان می فرماید: « وَ

أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُون» {و برخی از آنان از بعضی دیگر سؤال می کنند} فرمود: در بهشت، « قالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِی أَهْلِنا مُشْفِقِين» {گفتند ما پیش از این در میان خاندان خود بیمناک بودیم} یعنی از عذاب می ترسیدیم. « فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْنا وَ وَقانا عَذابَ السَّمُوم» {پس خداوند بر ما منت گذاشت و ما را از عذاب سموم نگاه داشت} فرمود: «سموم» گرمای شدید است.

**[ترجمه]

«۱۴۴»

قل، إقبال الأعمال يب، تهذيب الأحكام مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ دَاوُدَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زُرَارَةَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی نَصْرٍ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ الرِّضَا علیه السلام وَ الْمَجْلِسُ غَاصٌّ بِأَهْلِهِ (۳)فَتَذَاكَرُوا يَوْمَ الْغَدِيرِ فَأَنْكَرَهُ بَعْضُ النَّاسِ فَقَالَ الرِّضَا علیه السلام حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ أَبِيهِ قَالَ إِنَّ يَوْمَ الْغَدِيرِ فِی السَّمَاءِ أَشْهَرُ مِنْهُ فِی الْأَرْضِ إِنَّ لِلَّهِ فِی الْفِرْدَوْسِ الْأَعْلَى قَصْراً لَبِنَةٌ مِنْ فِضَّةٍ وَ لَبِنَةٌ مِنْ ذَهَبٍ فِيهِ مِائَةُ أَلْفِ قُبَّةٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ وَ مِائَةُ أَلْفِ خَيْمَةٍ مِنْ يَاقُوتٍ أَخْضَرَ تُرَابُهُ الْمِسْكُ وَ الْعَنْبَرُ فِيهِ أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ نَهَرٌ مِنْ خَمْرٍ وَ نَهَرٌ مِنْ مَاءٍ وَ نَهَرٌ مِنْ لَبَنٍ وَ نَهَرٌ مِنْ عَسَلٍ حَوَالَيْهِ أَشْجَارُ جَمِيعِ الْفَوَاكِهِ عَلَيْهِ طُيُورٌ أَبْدَانُهَا مِنْ لُؤْلُؤٍ وَ أَجْنِحَتُهَا مِنْ يَاقُوتٍ وَ تَصُوتُ بِأَلْوَانِ الْأَصْوَاتِ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْغَدِيرِ وَرَدَ إِلَى ذَلِكَ الْقَصْرِ أَهْلُ السَّمَاوَاتِ يُسَبِّحُونَ اللَّهَ وَ يُقَدِّسُونَهُ وَ يُهَلِّلُونَهُ تَتَطَايَرُ تِلْكَ الطُّيُورُ فَتَقَعُ فِی ذَلِكَ الْمَاءِ وَ تَتَمَرَّغُ عَلَى ذَلِكَ الْمِسْكِ وَ الْعَنْبَرِ فَإِذَا اجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَةُ طَارَتْ فَتَنْفُضُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَ إِنَّهُمْ

۱- فی المصدر: بمقدار ما اكله فی الدنيا. م.

۲- فی المصدر: غناه. م.

۳- أی امتلأ و ضاق بهم.

فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ لَیَتَهَادَوْنَ نُثَارَ فَاطِمَهَ علیها السلام فَإِذَا کَانَ آخِرُ ذَلِکَ الْیَوْمِ نُودُوا انْصَرِفُوا إِلَی مَرَاتِبِکَمْ فَقَدْ أَمِنْتُمُ الْخَطَاءَ وَ الزَّلَلَ إِلَی قَابِلٍ فِی مِثْلِ هَذَا الْیَوْمِ تَکْرِمَهً لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ علیهما و آلهماالسلام الْخَبَرَ.

lt;meta info=". اقبال الاعمال، تهذیب الأحکام: از احمد بن محمد بن ابی نصر، گفت: نزد امام رضا علیه السلام نشسته بودیم و سرتاسر مجلس را مردم فرا گرفته بودند - . یعنی پر شد و بر آنان تنگ شد. - ،

پس یادی از روز غدیر به میان آمد و بعضی از مردم آن را نشناختند. امام علیه السلام فرمود: پدرم از پدرش نقل کرد و فرمود: به راستی روز غدیر در میان ساکنان آسمان شناخته شده تر است تا در میان مردم روی زمین، همانا خداوند در فردوس قصری دارد که یک آجر آن از نقره و دیگری از طلا است و در آن صدهزار قبه از یاقوت سرخ و صدهزار خیمه از یاقوت سبز قرار دارد که خاک آن از مشک تیزبوی و عنبر است. در آن چهار رود است که یکی از آن ها شراب است و دیگری از آب و رودی دیگر از شیر و رودی هم از عسل است. پیرامون آن درختانی از همه میوه ها قرار دارد و پرندگانی بر فراز آن ها هستند که بدن هایشان از مروارید و بال هایشان از یاقوت است و آوازهای مختلفی می خوانند. پس هنگامی که روز غدیر فرا می رسد اهل آسمان وارد آن قصر می شوند و به تسبیح و تقدیس و تهلیل خداوند مشغول می شوند. آن پرندگان در آسمان پراکنده می شوند و خود را در آن آب می افکنند و خود را با مشک و عنبر آغشته می سازند. پس هنگامی که فرشتگان جمع شوند و به پرواز درآیند بر روی ایشان افشانده می شود

ص: ۱۸۲

و در این روز آن ها را به عنوان نثار فاطمه سلام الله علیها میان خود رد و بدل می کنند. پس هنگامی که روز به پایان رسد ندا می دهند: به جایگاه های خویش بازگردید که به راستی از لغزش و خطا در برابر چنین روزی در امان هستید، این بزرگداشتی برای محمد و علی صلوات الله علیهما است. تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۴۵»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُعَلَّی بْنِ رِئَابٍ وَ یَعْقُوبَ السَّرَّاجِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام خَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ فِیهَا أَلَا وَ إِنَّ التَّقْوَی مَطَایَا ذُلُلٌ حُمِلَ عَلَیْهَا أَهْلُهَا وَ أُعْطُوا أَزِمَّتَهَا فَأَوْرَدَتْهُمُ الْجَنَّهَ وَ فُتِحَتْ لَهُمْ أَبْوَابُهَا وَ وَجَدُوا رِیحَهَا وَ طِیبَهَا وَ قِیلَ لَهُمْ ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنِینَ الْخُطْبَهَ.

lt;meta info=". کافی: امام صادق علیه السلام فرمود: امیر المؤمنین علیه السلام برای مردم خطبه خواند و فرمود: بدانید که تقوی برای اهلش مرکبی رام و راهوار است. اگر لگام آن را رها و آزاد م گذارند؛ آنها را به بهشت وارد می کند و درهای بهشت برای آنها باز می شود و بوی بهشت را می شنوند و به آنها گفته می شود: «ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِینَ» تا پایان خطبه - . کافی ۸ : ۶۷ - .

**[ترجمه]

«۱۴۶»

كا، الكافی الْعِدَّهُ عَنِ الْفُضَيْلِ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ الْوَصَّافِيِّ (۱)رَفَعَهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ غُرِسَتْ لَهُ شَجَرَهٌ فِی الْجَنَّهِ مِنْ يَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ مَنْبِتُهَا فِی مِسْكٍ أَبْيَضَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَ أَشَدَّ بَيَاضاً مِنَ الثَّلْجِ وَ أَطْيَبُ رِيحاً مِنَ الْمِسْكِ فِيهَا أَمْثَالُ ثُدِيِّ الْأَبْكَارِ تَعْلُو عَنْ سَبْعِينَ حُلَّهً الْخَبَرَ.

<meta info="". كافی: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر كه بگويد: «لا اله الّا اللّه» برای او در بهشت درختی كاشته شود از ياقوت سرخ كه بنش از مشک سفيد بر آمده و از عسل شيرين تر و از برف سپيدتر و از مشک خوشبوتر است و در آن باشد نمونه های پستان دوشيزگان كه در زير هفتاد پيراهن بر آمده باشد تا آخرحديث.

**[ترجمه]

«۱۴۷»

لی، الأمالی للصدوق عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: لَوْ عَلِمْتُمْ مَا لَكُمْ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ لَزِدْتُمْ لِلَّهِ تَعَالَى شُكْراً إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَهٍ مِنْهُ غَفَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِأُمَّتِی الذُّنُوبَ كُلَّهَا سِرَّهَا وَ عَلَانِيَتَهَا وَ رَفَعَ لَكُمْ أَلْفَیْ أَلْفِ دَرَجَهٍ وَ بَنَى لَكُمْ خَمْسِينَ مَدِينَهً قَالَ

۱- قد اختلف إسناد الحديث فی الكتاب و الكافی و المرآه و المحاسن و ثواب الأعمال بما يطول ذكره و لعلّ الصحيح ما فی الوسائل و جامع الرواه و هو هكذا: العده، عن أحمد بن محمّد، عن الفضيل بن عبد الوهاب، عن إسحاق بن عبد اللّه، عن عبيد اللّه بن الوليد الوصافی. و إن شئت التفصيل راجع الكافی و المرآه باب من قال لا إله إلّا اللّه، و المحاسن باب ثواب ما جاء فی التوحيد، و ثواب الأعمال باب ثواب من قال لا إله الا اللّه، و الوسائل باب استحباب التهليل، و جامع الرواه «ج ۱ ص ۸۲ و ۵۳۰» و الوصافی بفتح الواو و تشديد الصاد المهمله، قال ابن الأثير فی اللباب «ج ۳ ص ۲۵۷»: نسبه إلی وصاف بن عامر العجلیّ و اسم وصاف مالک ينسب إليه عبيد اللّه بن الوليد بن عبد الرحمن بن قيس الوصافی، يروی عن عطيه و عطاء و سمع منه يعلی بن عبيد و وكيع و غيرهما إه، و له ترجمه فی رجال الخاصّه و العامّه، كناه النجاشیّ بأبی سعيد و ابن حجر فی التقريب بأبی إسماعيل.

وَ أَعْطَاكُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ بِكُلِّ شَعْرَةٍ عَلَى أَبْدَانِكُمْ قُبَّةً فِي الْفِرْدَوْسِ مِنْ دُرَّةٍ بَيْضَاءَ فِي أَعْلَاهَا اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ بَيْتٍ مِنَ النُّورِ وَ فِي أَسْفَلِهَا اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ بَيْتٍ فِي كُلِّ بَيْتٍ أَلْفُ سَرِيرٍ عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ حَوْرَاءُ يَدْخُلُ عَلَيْكُمْ كُلَّ يَوْمٍ أَلْفُ مَلَكٍ مَعَ كُلِّ مَلَكٍ هَدِيَّةٌ وَ أَعْطَاكُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْيَوْمَ الرَّابِعَ فِي جَنَّةِ الْخُلْدِ سَبْعِينَ أَلْفَ قَصْرٍ فِي كُلِّ قَصْرٍ سَبْعُونَ أَلْفَ بَيْتٍ فِي كُلِّ بَيْتٍ خَمْسُونَ أَلْفَ سَرِيرٍ عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ حَوْرَاءُ بَيْنَ يَدَيْ كُلِّ حَوْرَاءَ أَلْفُ وَصِيفَةٍ خِمَارُ إِحْدَاهُنَّ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَ مَا فِيهَا وَ أَعْطَاكُمُ اللَّهُ الْيَوْمَ الْخَامِسَ فِي جَنَّةِ الْمَأْوَى أَلْفَ أَلْفِ مَدِينَةٍ فِي كُلِّ مَدِينَةٍ سَبْعُونَ أَلْفَ بَيْتٍ فِي كُلِّ بَيْتٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَائِدَةٍ عَلَى كُلِّ مَائِدَةٍ سَبْعُونَ أَلْفَ قَصْعَةٍ وَ فِي كُلِّ قَصْعَةٍ سِتُّونَ أَلْفَ لَوْنٍ مِنَ الطَّعَامِ لَا يُشْبِهُ بَعْضُهَا بَعْضاً وَ أَعْطَاكُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْيَوْمَ السَّادِسَ فِي دَارِ السَّلَامِ مِائَةَ أَلْفِ مَدِينَةٍ فِي كُلِّ مَدِينَةٍ مِائَةُ أَلْفِ دَارٍ فِي كُلِّ دَارٍ مِائَةُ أَلْفِ بَيْتٍ فِي كُلِّ بَيْتٍ مِائَةُ أَلْفِ سَرِيرٍ مِنْ ذَهَبٍ طُولُ كُلِّ سَرِيرٍ أَلْفُ ذِرَاعٍ عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ زَوْجَةٌ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ عَلَيْهَا ثَلَاثُونَ أَلْفَ ذُؤَابَةٍ مَنْسُوجَةٍ بِالدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ تَحْمِلُ كُلَّ ذُؤَابَةٍ مِائَةُ جَارِيَةٍ وَ أَعْطَاكُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْيَوْمَ السَّابِعَ فِي جَنَّةِ النَّعِيمِ ثَوَابَ أَرْبَعِينَ أَلْفَ شَهِيدٍ وَ أَرْبَعِينَ أَلْفَ صِدِّيقٍ وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ وَ يَوْمَ خَمْسَةٍ وَ عِشْرِينَ بَنَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَكُمْ تَحْتَ الْعَرْشِ أَلْفَ قُبَّةٍ خَضْرَاءَ عَلَى رَأْسِ كُلِّ قُبَّةٍ خَيْمَةٌ مِنْ نُورٍ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ أَنَا رَبُّكُمْ وَ أَنْتُمْ عَبِيدِي وَ إِمَائِي اسْتَظِلُّوا بِظِلِّ عَرْشِي فِي هَذِهِ الْقِبَابِ وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنِيئاً فَلَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَ لَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَأَبْعَثَنَّكُمْ إِلَى الْجَنَّةِ يَتَعَجَّبُ مِنْكُمُ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ وَ لَأُتَوِّجَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْكُمْ بِأَلْفِ تَاجٍ مِنْ نُورٍ وَ لَأُرْكِبَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْكُمْ عَلَى نَاقَةٍ خُلِقَتْ مِنْ نُورٍ زِمَامُهَا مِنْ نُورٍ وَ فِي ذَلِكَ الزِّمَامِ أَلْفُ حَلْقَةٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ فِي كُلِّ حَلْقَةٍ مَلَكٌ قَائِمٌ عَلَيْهَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ بِيَدِ كُلِّ مَلَكٍ عَمُودٌ مِنْ نُورٍ حَتَّى يَدْخُلَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ وَ يَوْمَ ثَمَانِيَةٍ وَ عِشْرِينَ جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ فِي جَنَّةِ الْخُلْدِ مِائَةَ أَلْفِ مَدِينَةٍ مِنْ نُورٍ وَ أَعْطَاكُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي جَنَّةِ الْمَأْوَى مِائَةَ أَلْفِ قَصْرٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَعْطَاكُمُ اللَّهُ

عَزَّ وَ جَلَّ فِی جَنَّهِ النَّعِیمِ مِائَهَ أَلْفِ دَارٍ مِنْ عَنْبَرٍ أَشْهَبَ وَ أَعْطَاکُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی جَنَّهِ الْفِرْدَوْسِ مِائَهَ أَلْفِ مَدِینَهٍ فِی کُلِّ مَدِینَهٍ أَلْفُ حُجْرَهٍ وَ أَعْطَاکُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی جَنَّهِ الْجَلَالِ مِائَهَ أَلْفِ مِنْبَرٍ مِنْ مِسْکٍ فِی جَوْفِ کُلِّ مِنْبَرٍ أَلْفُ بَیْتٍ مِنْ زَعْفَرَانٍ فِی کُلِّ بَیْتٍ أَلْفُ سَرِیرٍ مِنْ دُرٍّ وَ یَاقُوتٍ عَلَى کُلِّ سَرِیرٍ زَوْجَهٌ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ فَإِذَا کَانَ یَوْمُ تِسْعَهٍ وَ عِشْرِینَ أَعْطَاکُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَلْفَ أَلْفِ مَحَلَّهٍ فِی جَوْفِ کُلِّ مَحَلَّهٍ قُبَّهٌ بَیْضَاءُ فِی کُلِّ قُبَّهٍ سَرِیرٌ مِنْ کَافُورٍ أَبْیَضَ عَلَى ذَلِکَ السَّرِیرِ أَلْفُ فِرَاشٍ مِنَ السُّنْدُسِ الْأَخْضَرِ فَوْقَ کُلِّ فِرَاشٍ حَوْرَاءُ عَلَیْهَا سَبْعُونَ أَلْفَ حُلَّهٍ وَ عَلَى رَأْسِهَا ثَمَانُونَ أَلْفَ ذُؤَابَهٍ کُلُّ ذُؤَابَهٍ مُکَلَّلَهٌ بِالدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ وَ سَاقَهُ إِلَى أَنْ قَالَ وَ لِلْجَنَّهِ بَابٌ یُقَالُ لَهُ الرَّیَّانُ لَا یُفْتَحُ إِلَى یَوْمِ الْقِیَامَهِ ثُمَّ یُفْتَحُ لِلصَّائِمِینَ وَ الصَّائِمَاتِ مِنْ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله ثُمَّ یُنَادِی رِضْوَانُ خَازِنُ الْجَنَّهِ یَا أُمَّهَ مُحَمَّدٍ هَلُمُّوا إِلَى الرَّیَّانِ فَیَدْخُلُ أُمَّتِی مِنْ ذَلِکَ الْبَابِ إِلَى الْجَنَّهِ فَمَنْ لَمْ یُغْفَرْ لَهُ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ فَفِی أَیِّ شَهْرٍ یُغْفَرُ لَهُ.

lt;meta info=". امالی صدوق: رسول خدا می فرمود: اگر بدانید آنچه شما در ماه رمضان دارید برای خدا بیشتر شکر می کردید.

شب اول- خدا همه گناهان امتم را از عیان و نهان بیامرزد و برای شما هزار هزار درجه بالا برد و پنجاه شهر برای شما بسازد.

ص: ۱۸۳

روز دوم- خدای عز و جل بهر گامی که بردارید عبادت یک سال و ثواب یک پیغمبر و روزه یک سال برای شما بنویسد.

روز سوم- بهر مو که در تن دارید گنبدی در فردوس برای شما بسازد از در سفید که در زیر آن ۱۲ هزار و در نشیب آن ۱۲ هزار خانه نور بشما دهد که در هر خانه هزار تخت و بر هر تختی حوریه باشد و هر روزی هزار فرشته بر شما در آید با هر فرشته هدیه ای باشد.

روز چهارم- خدا در بهشت خلد به شما هفتاد هزار قصر دهد در هر قصری هفتاد هزار خانه و در هر خانه پنجاه هزار تخت و بر هر تخت حوریه ای و برابر هر حوریه هزار کنیزک و روسری هرکنیزک بهتر است از دنیا و ما فیها.

روز پنجم- خدا در جنه الماوی به شما هزار هزار شهر دهد که در هر شهری هفتاد هزار خانه و در هر خانه هفتاد هزار خوان و بر هر خوان هفتاد هزار کاسه که در آن شصت هزار رنگ خوراک مختلف است.

روز ششم- خدا در دار السلام به شما صد هزار شهر بدهد که در هر شهری صد هزار خانه و در هر خانه صد هزار تخت طلا به طول هزار ذراع است و بر هر تختی زنی از حور العین است که سی هزار گیسوان بافته بادر و یاقوت دارد و هر گیسوئی را صد هزار کنیزک بردارد.

روز هفتم- خدا در جنه نعیم ثواب چهل هزار شهید و چهل هزار صدیق دهد.

روز هشتم- خدا به شما مزد کردار شصت هزار عابد و شصت هزار زاهد دهد.

روز نهم- خدا به شما عطای هزار عالم و هزار معتکف و هزار مرابط دهد.

روز دهم- هفتاد هزار حاجت از شما بر آورد و خورشید و ماه و ستارگان و جانداران و پرنده و درنده و هر سنک و کلوخ و هر تر و خشک و ماهیان دریا و برگهای درختان و کتابهای خدا عز و جل برای شما آمرزشجوید.

روز یازدهم- ثواب چهار حج و عمره که هر حجی با پیغمبری و هر عمره ای با صدیقی یا شهیدی انجام شده باشد.

روز دوازدهم- خدا سیئات شما را بدل بحسنات کند و برای هر حسنه هزار هزار حسنه بنویسد.

روز سیزدهم- خدا مانند ثواب اهل مکه و مدینه بشما دهد و به هر سنگ و کلوخی میان مکه و مدینه شفاعت بشما بخشد.

روز چهاردهم- گویا آدم و نوح را دیدار کردید و پس از آنها ابراهیم و موسی و سپس داود و سلیمان و گویا با هر پیغمبری دویست سال خدا را عبادت کردید.

روز پانزدهم- حوائجی از دنیا و آخرت شما را بر آورد و به شما بدهد آنچه به ایوب داد و حاملان عرش برای شما آمرزشجویند و خدای عز و جل روز قیامت به شما چهل نور عطا کند از هر سمتی ده نور.

شانزدهم- از قبر که در آئید خدا شصت حله به شما دهد تا در بر کنید و ناقه ای که سوار شوید و ابری که از گرمای آن روز بر شما سایه کند.

هفدهم- خدای عز و جل فرماید آنها را با پدرانشان آمرزیدم و سختیهای روز قیامت را از آنها برداشتم.

هیجدهم- خدای تبارک و تعالی به جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و حاملان عرش و کروبیان دستور دهد برای امت محمد «ص» تا سال آینده آمرزش جویند و ثواب بدریون به شما عطا کند.

نوزدهم- فرشته ای در آسمانها و زمین نماند جز آنکه از خدا اجازه خواهند که هر روز با هدیه و نوشابه گوارا شما را زیارت کند.

بیستم- خدای عز و جل هفتاد هزار فرشته فرستد تا شما را از هر شیطان رجیمی حفظ کند و برای هر روز ثواب صد سال روزه به شما بنویسد و میان شما و آتش خندقی نهد و بشما ثواب کسی دهد که تورات و انجیل و زبور و فرقان را خوانده و به شماره پرهای جبرئیل به شما ثواب یک سال عبادت دهد و ثواب تسبیح عرش و کرسی به شما دهد و بهر آیه که در قرآنست هزار حوریه بشما تزویج کند.

بیست و یکم- هزار فرسخ گور شما را گشاد کند و ظلمت و وحشت از آن ببرد و مانند گور شهدایش سازد و روی شما را چون روی یوسف بن یعقوب کند.

بیست و دوم- ملک الموت را بوضع انبیاء بالین شما فرستد و از شما هراس منکر و نکیر و هم عذاب آخرت را بگرداند.

بیست و سوم- با پیغمبران و صدیقان و شهیدان بر صراط بگذرید و چنان باشد که هر یتیم امتم را سیر کرده و هر عریان امتم را پوشیده اید.

بیست و چهارم- از دنیا نروید تا هر کس جای خود را در بهشت ببیند و ثواب هزار بیمار و هزار غریب در راه خدا به شما عطا شود و ثواب آزاد کردن هزار بنده از اولاد اسماعیل بشما عطا کند.

بیست و پنجم- خدای عز و جل برای شما بنا کند زیر عرش هزار گنبد سبز که بر سر هر گنبد خیمه نوری باشد خدای عز و جل فرماید ای امت محمد منم پروردگار شما شمائید بندگان و کنیزان من در این گنبدها زیر سایه عرش من باشید و گوارا بخورید و بنوشید ترس و غمی بر شما نیست ای امت محمد بعزت و جلال خودم شما را چنان ببهشت برم که اولین و آخرین در شگفت مانند

و بر سر هر کدام شما هزار تاج از نور گذارم و هر کدام شما را بر ناقه ای سوار کنم که از نور خلق شده و مهار نور دارد و در آن مهار هزار حلقه طلا است و به هر حلقه فرشته ایست که عمود نور در دست دارد تا بی حساب وارد بهشت شود.

روز بیست و ششم- خدا نظر رحمت بوی کند و همه گناهانش را جز قتل نفس و بدهی مالی می آمرزد و هر روز هفتاد بار از غیبت و دروغ و بهتان پاکش کند.

روز بیست و هفتم- گویا هر مرد و زن مؤمن را یاری گردید و هفتاد هزار برهنه پوشانیده و هزار مرزبان را خدمت کرده و هر کتابی که خدا فرستاده خوانده اید.

روز بیست و هشتم- خدا در بهشت خلد صد هزار شهر نور بشما دهد و در جنه الماوی صد هزار کاخ نقره

ص: ۱۸۴

و در جنه الفردوس صد هزار شهر و در هر شهری صد هزار منبر مشک که در درون هر منبری هزار خانه از زعفران است و در هر خانه هزار تخت از در و یاقوت و بر هر تختی همسری از حور العین.

بیست و نهم- خدا هزار هزار محله دهد که درون هر محله گنبد سفیدیست و دور هر گنبد تختی از کافور سفید و بر آن تخت هزار بستر از سندس سبز و بالای هر بستری حوریه در هفتاد هزار حله و بر سرش هشتاد هزار شقه گیسو است و هر شقه مکلل بدر و یاقوت بوده.

سی ام- خدا بنویسد برای شما بهر روزی که بر شما گذرد ثواب هزار شهید و هزار صدیق و بنویسد برای هر روزی ثواب روزه دو هزار روز و بشماره هر چه بروید به آب رود نیل درجه شما را بالا برد و بنویسد برای شما برات آزادی از دوزخ و جواز از صراط و امان از عذاب، بهشت را دریست بنام ریان که تا روز قیامت گشوده نگردد و برای مردان و زنان روزه دار باز کنند که از امت محمدند «ص» و رضوان خازن بهشت جار زند ای امت محمد بیائید بسوی ریان و امت من از این در وارد بهشت شوند هر که در ماه رمضان آمرزیده نشود در چه ماهی آمرزیده شود؟.

**[ترجمه]

«۱۴۸»

لی، الأمالی للصدوق الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ یَحْیَی بْنِ الْحَسَنِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَلِیٍّ وَ الْحَسَنِ بْنِ یَحْیَی عَنْ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ عَنْ أَبِی خَالِدٍ عَنْ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: کَانَ لِی عَشْرٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ یُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِی وَ لَا یُعْطَاهُنَّ أَحَدٌ بَعْدِی قَالَ لِی یَا عَلِیُّ أَنْتَ أَخِی فِی الْآخِرَهِ (۱)وَ أَنْتَ أَقْرَبُ النَّاسِ مِنِّی مَوْقِفاً یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ مَنْزِلِی وَ مَنْزِلُکَ فِی الْجَنَّهِ مُتَوَاجِهَانِ کَمَنْزِلِ الْأَخَوَیْنِ الْحَدِیثَ.

lt;meta info=". امالی صدوق: علی علیه السلام فرمود: از طرف رسول خدا ده چیزی به من داده شد که به کسی پیش از من داده نشده و به کسی پس از من هم داده نشود رسول خدا فرمود: ای علی تو برادر منی در دین و تو برادر منی در آخرت، ایستگاه تو روز قیامت از همه مردم بمن نزدیکتر است منزل من و تو در بهشت برابر همند چون منزل دو برادر تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۱۴۹»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْکَاتِبِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الزَّعْفَرَانِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِیِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِی شَیْبَهَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَیْمُونٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام عَلَی مِنْبَرِ الْکُوفَهِ أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ کَانَ لِی مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَشْرُ خِصَالٍ لَهُنَّ أَحَبُّ إِلَیَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَیْهِ الشَّمْسُ قَالَ قَالَ لِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَلِیُّ أَنْتَ أَخِی فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ أَنْتَ أَقْرَبُ الْخَلَائِقِ إِلَیَّ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فِی الْمَوْقِفِ بَیْنَ یَدَیِ الْجَبَّارِ وَ مَنْزِلُکَ فِی الْجَنَّهِ

۱- فی المصدر: انت اخی فی الدنیا و اخی فی الآخره. م.

مُوَاجِهُ مَنْزِلِی کَمَا یَتَوَاجَهُ مَنْزِلُ الْأَخَوَیْنِ فِی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ الْحَدِیثَ.

lt;meta info=". امالی طوسی: علی علیه السلام فرمود: ای گروه مردمان همانا در من از رسول خدا ده صفت است یکی از آنها برای من بهتر است از آنچه که خورشید بر آنها می تابد رسول خدا به من فرمود؟ ای علی تو برادر منی در دنیا و آخرت، تو نزدیکترین مردم به منی روز رستاخیز در پیشگاه خدای جبار، خانه ی تو در بهشت

ص: ۱۸۵

روبروی خانه ی من است آنچنان که خانه های برادران دینی روبروی یک دیگرند تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۱۵۰»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ شَاذَوَیْهِ عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ یَزِیدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْبَاقِرِ عَنْ أَبِیهِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ سَیِّدِ الْعَابِدِینَ عَنْ أَبِیهِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ سَیِّدِ الشُّهَدَاءِ عَنْ أَبِیهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ سَیِّدِ الْأَوْصِیَاءِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ صَلَّی عَلَیَّ وَ لَمْ یُصَلِّ عَلَی آلِی لَمْ یَجِدْ رِیحَ الْجَنَّهِ وَ إِنَّ رِیحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ مَسِیرَهِ خَمْسِمِائَهِ عَامٍ.

lt;meta info=". امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود هر که بر من صلوات فرستد و بر آلم نفرستد بوی بهشت را نبوید که از مسافت پانصد سال بوئیده شود.

**[ترجمه]

«۱۵۱»

لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ سَلَمَهَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ اللَّیْثِ عَنْ جَابِرِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ علیه السلام أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام عَنْ قِیَامِ اللَّیْلِ بِالْقُرْآنِ فَقَالَ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ وَ مَنْ صَلَّی لَیْلَهً تَامَّهً تَالِیاً لِکِتَابِ اللَّهِ رَاکِعاً وَ سَاجِداً وَ ذَاکِراً وَ سَاقَهُ إِلَی أَنْ قَالَ یَقُولُ الرَّبُّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لِمَلَائِکَتِهِ یَا مَلَائِکَتِی انْظُرُوا إِلَی عَبْدِی أَحْیَا لَیْلَهً ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِی أَسْکِنُوهُ الْفِرْدَوْسَ وَ لَهُ فِیهَا مِائَهُ أَلْفِ مَدِینَهٍ فِی کُلِّ مَدِینَهٍ جَمِیعُ مَا تَشْتَهِی الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ وَ مَا لَا یَخْطُرُ عَلَی بَالٍ سِوَی مَا أَعْدَدْتُ لَهُ مِنَ الْکَرَامَهِ وَ الْمَزِیدِ وَ الْقُرْبَهِ.

lt;meta info=". امالی صدوق: مردی از علی بن ابی طالب علیه السلام پرسید از شب زنده داری با قرائت قرآن؛ حضرت پاسخ دادند و حدیث را ادامه دادند تا آنجا که فرمودند: مژده باد که هر که شب را نماز بخواند و تلاوت قرآن کند و در رکوع و سجود ذکر بگذراند و حدیث را ادامه دادند تا آنجا که فرمودند: خدای تبارک و تعالی به فرشتگانش گوید ای فرشتگانم به بنده من نگاه کنید که شب را همه احیاء کرده برای رضای من او را به بهشت فردوس برید که در آن صد هزار

شهر دارد و در هر شهریست هر آنچه دل خواهد و دیده لذت برد و بر خاطر کس نگذشته باشد علاوه بر آنچه از کرامت و مزید و تقرب برای او آماده شده.

**[ترجمه]

«۱۵۲»

لی، الأمالی للصدوق مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام أَنَّهُ قَالَ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ: وَ عَلَیْکُمْ بِتِلَاوَهِ الْقُرْآنِ فَإِنَّ دَرَجَاتِ الْجَنَّهِ عَلَی عَدَدِ آیَاتِ الْقُرْآنِ فَإِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ یُقَالُ لِقَارِئِ الْقُرْآنِ اقْرَأْ وَ ارْقَ فَکُلَّمَا قَرَأَ آیَهً رَقِیَ دَرَجَهً الْحَدِیثَ.

lt;meta info="". امالی صدوق: امام صادق علیه السلام فرمود: بر شما باد به خواندن قرآن که درجات بهشت به شماره آیات آن است و روز قیامت به قاری قرآن گویند: بخوان و بالا رو و هر آیه بخواند یکدرجه بالا رود تا آخرحدیث.

**[ترجمه]

«۱۵۳»

لی، الأمالی للصدوق عَنْ وَهْبِ بْنِ وَهْبٍ الْقُرَشِیِّ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلْجَنَّهِ بَابٌ یُقَالُ لَهُ بَابُ الْمُجَاهِدِینَ یَمْضُونَ إِلَیْهِ فَإِذَا هُوَ مَفْتُوحٌ وَ هُمْ مُتَقَلِّدُونَ سُیُوفَهُمْ وَ الْجَمْعُ فِی الْمَوْقِفِ الْمَلَائِکَهُ تُرَحِّبُ بِهِمْ الْخَبَرَ.

lt;meta info="". امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: برای بهشت دریست به نام باب المجاهدین که مجاهدان به سوی آن روند و آن باز است و شمشیر به کمر دارند و هنوز مردم در موقف محشر معطل باشند، فرشتگان به مجاهدان خوش آمد گویند تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۱۵۴»

لی، الأمالی للصدوق الْفَامِیُّ عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی الْجَارُودِ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص

مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ غَرَسَ اللَّهُ لَهُ بِهَا شَجَرَةً فِی الْجَنَّهِ وَ مَنْ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ غَرَسَ اللَّهُ لَهُ بِهَا شَجَرَةً فِی الْجَنَّهِ وَ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ غَرَسَ اللَّهُ لَهُ بِهَا شَجَرَةً فِی الْجَنَّهِ وَ مَنْ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ غَرَسَ اللَّهُ لَهُ بِهَا شَجَرَةً فِی الْجَنَّهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ شَجَرَنَا فِی الْجَنَّهِ لَكَثِيرٌ قَالَ نَعَمْ وَ لَكِنْ إِيَّاكُمْ أَنْ تُرْسِلُوا عَلَيْهَا نِيرَاناً فَتُحْرِقُوهَا وَ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ لا تُبْطِلُوا أَعْمالَكُمْ

lt;meta info=". امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله

ص: ۱۸۶

فرمود: هر که گوید سبحان اللَّه خدا درختی در بهشت برایش بکارد و هر که گوید الحمد للَّه خدا درختی در بهشت برایش بکارد و هر که گوید لا اله الا اللَّه خدا درختی در بهشت برایش بکارد و هر که اللَّه اکبر گوید خدا درختی در بهشت برایش بکارد، یکی از قریش گفت یا رسول اللَّه ما در بهشت درخت بسیار داریم، فرمود آری مبادا آتشی فرستید تا آنها را بسوزانید که خدای عز و جل میفرماید «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ

أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ لا تُبْطِلُوا أَعْمالَكُمْ» - . محمد / ۳۳ - {ای کسانی که ایمان آوردید خدا و رسول خدا را فرمانبرید و کارهای خود را باطل مکنید.}

**[ترجمه]

«۱۵۵»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ ابْنِ أَبَانٍ عَنِ الْأَهْوَازِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ الْبَطَائِنِيِّ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ لِلشِّيعَهِ قَدْ ضَمِنَّا لَكُمُ الْجَنَّهَ بِضَمَانِ اللَّهِ وَ ضَمَانِ رَسُولِهِ مَا عَلَى دَرَجَاتِ الْجَنَّهِ أَحَدٌ أَكْثَرَ أَزْوَاجاً مِنْكُمْ فَتَنَافَسُوا فِی فَضَائِلِ الدَّرَجَاتِ أَنْتُمُ الطَّيِّبُونَ وَ نِسَاؤُكُمُ الطَّيِّبَاتُ كُلُّ مُؤْمِنَهٍ حَوْرَاءُ عَيْنَاءُ وَ كُلُّ مُؤْمِنٍ صِدِّيقٌ الْخَبَرَ.

lt;meta info=". امالی صدوق: امام صادق علیه السلام فرمود: ما برای شما بهشت را به حساب ضمانت خدا و رسولش ضمانت کردیم در درجات بهشت کسی بیشتر از شما زن ندارد؛ در برتری درجات رقابت کنید شما پاکید و زنهای شما پاک هر زن مؤمنه حوریه شوخ چشمی است و هر مرد مؤمن صدیقی است تا آخر روایت.

**[ترجمه]

«۱۵۶»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِيدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ بَشِيرٍ الدَّهَّانِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاكَ أَيُّ الْفُصُوصِ أُرَكِّبُهُ عَلَى خَاتَمِي قَالَ يَا بَشِيرُ أَيْنَ أَنْتَ عَنِ الْعَقِيقِ الْأَحْمَرِ وَ الْعَقِيقِ الْأَصْفَرِ وَ الْعَقِيقِ الْأَبْيَضِ فَإِنَّهَا ثَلَاثَهُ جِبَالٍ فِی الْجَنَّهِ فَأَمَّا الْأَحْمَرُ فَمُطِلٌّ عَلَى دَارِ (۱)رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

وَ أَمَّا الْأَصْفَرُ فَمُطِلٌّ عَلَى دَارِ فَاطِمَةَ صَلَوَاتُ عَلَيْهَا وَ أَمَّا الْأَبْيَضُ فَمُطِلٌّ عَلَى دَارِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ الدُّورُ كُلُّهَا وَاحِدَةٌ يَخْرُجُ مِنْهَا ثَلَاثَةُ أَنْهَارٍ مِنْ تَحْتِ كُلِّ جَبَلٍ نَهَرٌ أَشَدُّ بَرْداً مِنَ الثَّلْجِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ الدُّرِّ لَا يَشْرَبُ مِنْهَا إِلَّا مُحَمَّدٌ وَ آلُهُ وَ شِيعَتُهُمْ وَ مَصَبُّهَا كُلِّهَا وَاحِدٌ وَ مَجْرَاهَا مِنَ الْكَوْثَرِ وَ إِنَّ هَذِهِ الثَّلَاثَةَ جِبَالٌ تُسَبِّحُ اللَّهَ وَ تُقَدِّسُهُ وَ تُمَجِّدُهُ وَ تَسْتَغْفِرُ لِمُحِبِّي آلِ مُحَمَّدٍ علیهم السلام الْخَبَرَ.

lt;meta info="". امالی طوسی: بشیر خدمت امام صادق علیه السلام عرض کرد: چه نگینی بر روی انگشترم قرار دهم؟ حضرت فرمود: ای بشیر، چرا از استفاده از عقیق سرخ و عقیق زرد و عقیق سفید غافلی که اینها سه کوهند در بهشت که کوه عقیق سرخ بر خانه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و کوه عقیق زرد بر خانه حضرت فاطمه سلام الله علیها و کوه عقیق سفید نیز بر خانه امیر المؤمنین علیه السلام در بهشت سایه افکنده است و همه این خانه ها یکی هستند و از زیر هر کوه نهری جاری است از برف سردتر و از شیر سفیدتر است و از آن نهرها نمی خورد مگر آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم و شیعیان ایشان و هر سه نهر از کوثر می آید و به یک جا می ریزند. همانا این سه کوه، خدا را تسبیح و تقدیس و تمجید کرده و برای دوستان و محبان آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم استغفار می کنند تا آخر حدیث.

ص: ۱۸۷

**[ترجمه]

«۱۵۷»

ع، علل الشرائع الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى بْنِ ضُرَيْسٍ (۲)عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَارَةَ السُّكَّرِيِّ (۳)عَنْ

ص: ۱۸۷

۱- أی مشرف علیها، و فی نسخه: فمظل بالظاء و کذا فیما یأتی بعده.

۲- بالتصغیر.

۳- فی العلل المطبوع: السکونی السریانی.

إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هَارُونَ الْكَرْخِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ سَلَّامِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَنْ أَبِيهِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلَّامٍ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ لِمَ سُمِّيَتِ الْجَنَّةُ جَنَّةً قَالَ لِأَنَّهَا جَنِينَةٌ خَيِّرَةٌ نَقِيَّةٌ وَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ مَرْضِيَّةٌ.

lt;meta info="". علل الشرایع: سائلی خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله عرض کرد: چرا جنّت (بهشت) را جنّت خوانده اند؟ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: زیرا مستور و پنهان از مخلوقات است و نیز پسندیده و پاکیزه بوده و نزد خدا ذکرش و یادش مطلوب و مرضی است.

**[ترجمه]

«۱۵۸»

ل، الخصال الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عُبْدُوسٍ عَنْ هَانِي بْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عِيَاضٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْجَنَّةَ خَلَقَهَا مِنْ نُورِ عَرْشِهِ (۱)ثُمَّ أَخَذَ مِنْ ذَلِكَ النُّورِ (۲)وَ أَصَابَ عَلِيّاً وَ أَهْلَ بَيْتِهِ ثُلُثُ النُّورِ فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذَلِكَ النُّورِ اهْتَدَى إِلَى وَلَايَةِ آلِ مُحَمَّدٍ وَ مَنْ لَمْ يُصِبْهُ مِنْ ذَلِكَ النُّورِ ضَلَّ عَنْ وَلَايَةِ آلِ مُحَمَّدٍ.

lt;meta info="". خصال: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: چون خداوند بهشت را آفرید، آن را از نور عرش آفرید، سپس این نور را پاشید و یک سوم آن به من رسید و یک سوم آن به فاطمه علیهما السلام و یک سوم آن به علی علیه السلام و خاندان او رسید، پس هر کس که از این نور به او اصابت کرده باشد به ولایت آل محمد صلی الله علیه و آله راه پیدا می کند و هر کس که از این نور به او نرسیده باشد از ولایت آل محمد صلی الله علیه و آله گمراه می شود.

**[ترجمه]

«۱۵۹»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِي الْمُفَضَّلِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِيهِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ وَ خَالِهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَسْتَطِيعُ فِرَاقَكَ وَ إِنِّي لَأَدْخُلُ مَنْزِلِي فَأَذْكُرُكَ فَأَتْرُكُ ضَيْعَتِي (۳)وَ أُقْبِلُ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْكَ حُبّاً لَكَ فَذَكَرْتُ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ وَ أُدْخِلْتَ الْجَنَّةَ فَرُفِعْتَ فِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ فَكَيْفَ لِي بِكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ فَنَزَلَ وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصِّدِّيقِينَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسُنَ أُولئِكَ رَفِيقاً فَدَعَا النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله الرَّجُلَ فَقَرَأَهَا عَلَيْهِ وَ بَشَّرَهُ بِذَلِكَ.

lt;meta info="". امالی طوسی: حسنین علیهما السلام از پدر خود علی علیه السّلام روایت می کنند که مردی از انصار خدمت حضرت رسول صلّی اللّه علیه و اله رسید و گفت: یا رسول اللّه من توانائی دوری از شما را ندارم، من وارد منزل خود

می گردم و یاد شما را می کنم و بار دیگر کارهای خود را رها می کنم و می آیم خدمت شما، و این فقط برای دوستی و محبت شما می باشد. من با خود فکر می کنم که روز قیامت هنگامی که شما را وارد بهشت کردند و در جایگاه بلندت جای دادند من در آن هنگام چه کنم در این هنگام این آیه نازل شد «وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصِّدِّيقِينَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسُنَ أُولئِكَ رَفِيقاً» - . نسائ / ۶۹ - }و کسانی که از خدا و پیامبر اطاعت کنند، در زمره کسانی خواهند بود که خدا ایشان را گرامی داشته [یعنی] با پیامبران و راستان و شهیدان و شایستگانند و آنان چه نیکو همدمانند.} رسول خدا آیه را برای او خواندند و او را به جوار خود بشارت دادند.

**[ترجمه]

«۱۶۰»

ع، علل الشرائع الْقَطَّانُ عَنِ السُّكَّرِيِّ عَنِ الْجَوْهَرِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ عِمْرَانَ عَنْ

ص: ۱۸۸

۱- فی المصدر: من نور العرش. م.

۲- فی المصدر بعد ذلک: فقذفه فاصابنی ثلث النور، و اصاب فاطمه ثلث النور، و اصاب علیا اه. م.

۳- فی نسخه: فأترک صنیعتی.

عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى عَنْ جَبَلَةَ الْمَكِّيِّ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: لَمَّا عُرِجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ وَ انْتَهَيْتُ إِلَى السَّمَاءِ السَّادِسَةِ نُودِيتُ يَا مُحَمَّدُ نِعْمَ الْأَبُ أَبُوكَ إِبْرَاهِيمُ وَ نِعْمَ الْأَخُ أَخُوكَ عَلِيٌّ فَلَمَّا صِرْتُ إِلَى الْحُجُبِ أَخَذَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام بِيَدِي فَأَدْخَلَنِي الْجَنَّةَ فَإِذَا أَنَا بِشَجَرَةٍ مِنْ نُورٍ فِي أَصْلِهَا مَلَكَانِ يَطْوِيَانِ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (۱)فَقُلْتُ حَبِيبِي جَبْرَئِيلُ لِمَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةُ فَقَالَ هَذِهِ لِأَخِيكَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام وَ هَذَانِ الْمَلَكَانِ يَطْوِيَانِ لَهُ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِي فَإِذَا أَنَا بِرُطَبٍ أَلْيَنَ مِنَ الزُّبْدِ وَ أَطْيَبَ مِنَ الْمِسْكِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ فَأَخَذْتُ رُطَبَةً فَأَكَلْتُهَا فَتَحَوَّلَتِ الرُّطَبَةُ نُطْفَةً فِي صُلْبِي فَلَمَّا أَنْ هَبَطْتُ إِلَى الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِيجَةَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَةَ فَفَاطِمَةُ حَوْرَاءُ إِنْسِيَّةٌ فَإِذَا اشْتَقْتُ إِلَى الْجَنَّةِ شَمِمْتُ رَائِحَةَ فَاطِمَةَ علیها السلام.

lt;meta info=". علل الشرایع: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: هنگامی که مرا به آسمان بردند از آن به آسمان ششم رفتم به این آسمان که رسیدم نداء آمد: یا محمّد خوب پدری است، پدرت ابراهیم و خوب برادری است، برادرت علی از آنجا گذشته و وقتی به مقام حجب رسیدم جبرئیل دست مرا گرفت و به بهشت داخل نمود در این اثناء به درختی از نور برخوردم که در اصل و ریشه آن دو فرشته ای که حلل و زیورها به خود پیچیده بودند قرار داشتند به جبرئیل گفتم: حبیب و دوست من آن درخت از آن کیست؟ جبرئیل گفت: این درخت تعلّق به برادرت علی بن ابی طالب علیه السّلام دارد و این دو فرشته تا روز قیامت حلل و زیورها را به خود پیچیده اند سپس به جلو رفتم به درخت خرمایی بر خوردم که خرمایش نرمتر از کف و خوشبوتر از مشک و شیرین تر از عسل بود یک خرما چیدم و خوردم این خرما مبدّل به نطفه در صلب من شد وقتی به زمین فرود آمدم با خدیجه خاتون مواقعه نمودم، او به فاطمه علیهما السلام حامل شد پس فاطمه علیهما السلام حوراء انسیه است (یعنی فرشته ای است به شکل انسان) و هر گاه من مشتاق بهشت شوم بوی فاطمه علیها السّلام را استشمام می کنم.

ص: ۱۸۸

**[ترجمه]

«۱۶۱»

ك، إكمال الدين بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام فِي أَجْوِبَتِهِ علیه السلام عَنْ مَسَائِلِ الْيَهُودِيِّ إِلَى أَنْ قَالَ وَ أَمَّا مَنْزِلُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِنَ الْجَنَّةِ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ وَ هِيَ وَسَطُ الْجِنَانِ وَ أَقْرَبُهَا مِنْ عَرْشِ الرَّحْمَنِ جَلَّ جَلَالُهُ وَ الَّذِينَ يَسْكُنُونَ مَعَهُ فِي الْجَنَّةِ هَؤُلَاءِ الْأَئِمَّةُ الِاثْنَا عَشَرَ.

أقول: سيأتي بتمامه و إسناده في باب نص أمير المؤمنين على الاثنى عشر عليهم السلام.

lt;meta info=". اکمال الدین: علیّ علیه السّلام در جواب سوالهای یهودی تا آنجا که فرمود: و منزل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در بهشت در جنّت عدن است و آن در وسط بهشت و نزدیکترین مکان به عرش رحمان است. یهودی گفت: خدا را گواه می گیرم که راست گفتی. علیّ علیه السّلام فرمود: و کسانی که با او در منزلش سکونت دارند ائمّه اثنا عشر هستند.

می گویم: این حدیث بصورت کامل و با اسنادش در باب نص امیرالمومنین علی الاثنی عشر علیهم السلام خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۶۲»

لی، الأمالی للصدوق أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْدَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی الدَّامَغَانِیِّ عَنْ یَحْیَی بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ حَرِیزٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَطِیَّهَ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ أَخَذَ جَبْرَئِیلُ بِیَدِی فَأَدْخَلَنِی الْجَنَّهَ وَ أَجْلَسَنِی عَلَی دُرْنُوکٍ مِنْ دَرَانِیکِ الْجَنَّهِ فَنَاوَلَنِی سَفَرْجَلَهً فَانْفَلَقَتْ بِنِصْفَیْنِ فَخَرَجَتْ مِنْهَا حَوْرَاءُ کَانَ أَشْفَارُ عَیْنَیْهَا مَقَادِیمُ النُّسُورِ فَقَالَتْ (۲)السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَحْمَدُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ مَنْ أَنْتِ رَحِمَکِ اللَّهُ قَالَتْ أَنَا

۱- لیس فی المصدر قوله: الی یوم القیامه. م.

۲- فی جامع الأخبار: فناولنی سفرجله فأنا اقلبها إذا انفلقت فخرجت منها جاریه حوراء لم أر مثلها فی الجنه فقالت اه.

الرَّاضِيَهُ الْمَرْضِيَّهُ خَلَقَنِی الْجَبَّارُ مِنْ ثَلَاثَهِ أَنْوَاعٍ أَسْفَلِی مِنَ الْمِسْکِ وَ أَعْلَایَ مِنَ الْکَافُورِ وَ وَسَطِی مِنَ الْعَنْبَرِ وَ عُجِنْتُ بِمَاءِ الْحَیَوَانِ قَالَ الْجَبَّارُ کُونِی فَکُنْتُ خُلِقْتُ لِابْنِ عَمِّکَ وَ وَصِیِّکَ وَ وَزِیرِکَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام.

lt;meta info=". امالی صدوق: رسول خدا فرمود: شبی که مرا به معراج بردند جبرئیل دستم را گرفت و به بهشتم برد و بر یکی از مسندهای بهشتم رسانید و یک دانه به من داد و چون او را دو نیم کردم یک حوریه از آن بیرون آمد که مژگان چشمش چون پرهای جلو کرکس بود به من گفت درود بر تو ای احمد، ای رسول خدا، ای محمد، گفتم خدایت مهربان باشد تو کیستی؟ گفت منم

ص: ۱۸۹

راضیه و مرضیه جبار مرا از سه جنس آفریده پائین تنم از مشک است و بالای آن از کافور و میانه ام از عنبر و با آب زندگی خمیر شدم و حضرت جبار فرمود باش و من بودم و آفریده شدم برای پسر عم و وصی و وزیر تو علی بن ابی طالب علیه السلام.

**[ترجمه]

«۱۶۳»

جع، جامع الأخبار عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله مِثْلَهُ.

**[ترجمه]جامع الاخبار از امام رضا از پدرانش علیهم السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله همانند آن را روایت کرده.

**[ترجمه]

«۱۶۴»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ یَحْیَی بْنِ سَالِمٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَیْتُ فِیهَا قَصْراً مِنْ یَاقُوتٍ أَحْمَرَ یُرَی بَاطِنُهُ مِنْ ظَاهِرِهِ لِضِیَائِهِ وَ نُورِهِ وَ فِیهِ قُبَّتَانِ مِنْ دُرٍّ وَ زَبَرْجَدٍ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ قَالَ هُوَ لِمَنْ أَطَابَ الْکَلَامَ وَ أَدَامَ الصِّیَامَ وَ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَ تَهَجَّدَ بِاللَّیْلِ وَ النَّاسُ نِیَامٌ الْخَبَرَ.

lt;meta info=". امالی طوسی: رسول خدا صلی اللّٰه علیه و اله فرمودند: هنگامی که مرا به آسمان ها بردند وارد بهشت شدم و در آنجا قصری از یاقوت سرخ را مشاهده کردم که باطن آن هم از بیرون مشاهده می شد. آن یاقوت بسیار پر نور و درخشنده بود در این قصر دو قبه از در و زبرجد دیده می شد، گفتم ای جبرئیل این قصر متعلق به کیست فرمود: آن برای کسی است که سخنهای خوب بگوید، و روزه داشته باشد و طعام به مردم بدهد و در شب ها هنگامی که مردم خواب هستند نماز بگذارد تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۱۶۵»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم بِإِسْنَادِهِ عَنْ حُذَیْفَهَ الْیَمَانِیِّ قَالَ: دَخَلَتْ عَائِشَهُ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ یُقَبِّلُ فَاطِمَهَ علیها السلام فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ تُقَبِّلُهَا وَ هِیَ ذَاتُ بَعْلٍ فَقَالَ لَهَا وَ سَاقَ حَدِیثَ الْمِعْرَاجِ إِلَی أَنْ قَالَ ثُمَّ أَخَذَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام بِیَدِی فَأَدْخَلَنِی الْجَنَّهَ وَ أَنَا مَسْرُورٌ فَإِذَا أَنَا بِشَجَرَهٍ مِنْ نُورٍ مُکَلَّلَهٍ بِالنُّورِ فِی أَصْلِهَا مَلَکَانِ یَطْوِیَانِ الْحُلِیَّ وَ الْحُلَلَ (۱)ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِی فَإِذَا أَنَا بِتُفَّاحٍ لَمْ أَرَ تُفَّاحاً هُوَ أَعْظَمُ مِنْهُ فَأَخَذْتُ وَاحِدَهً فَفَلَقْتُهَا فَخَرَجَتْ عَلَیَّ مِنْهَا حَوْرَاءُ کَانَ أَشْفَارُهَا (۲)مَقَادِیمُ أَجْنِحَهِ النُّسُورِ فَقُلْتُ لِمَنْ أَنْتِ فَبَکَتْ وَ قَالَتْ لِابْنِکَ الْمَقْتُولِ ظُلْماً الْحُسَیْنِ (۳)بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِی فَإِذَا أَنَا بِرُطَبٍ أَلْیَنَ مِنَ الزُّبْدِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ فَأَخَذْتُ رُطَبَهً فَأَکَلْتُهَا وَ أَنَا أَشْتَهِیهَا فَتَحَوَّلَتِ الرُّطَبَهُ نُطْفَهً فِی صُلْبِی فَلَمَّا هَبَطْتُ إِلَی الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِیجَهَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَهَ فَفَاطِمَهُ حَوْرَاءُ إِنْسِیَّهٌ (۴)فَإِذَا اشْتَقْتُ إِلَی رَائِحَهِ الْجَنَّهِ شَمِمْتُ رَائِحَهَ ابْنَتِی فَاطِمَهَ علیها السلام.

۱- فی المصدر بعد ذلک: الی یوم القیامه، ثمّ اه. م.

۲- فی المصدر: اجفانها. م.

۳- فی المصدر: لابن بنتک المقتول الحسین اه. م.

۴- فی المصدر: فحملت فاطمه الحوراء الانسیه، فإذا اه. م.

lt;meta info=". تفسیر فرات بن إبراهیم: با اسناد خود از حذیفه یمانی، گفت: عایشه بر پیامبر خدا صلی الله علیه وآله وارد شد در حالی که ایشان فاطمه سلام الله علیها را می بوسید. پس گفت: ای پیامبر خدا، آیا او را می بوسید در حالی که او شوهر دارد؟ پیامبر صلی الله علیه وآله به او فرمود و سخن از حدیث معراج به میان آمد تا آن که فرمود: سپس جبرئیل دست مرا گرفت و مرا وارد بهشت کرد و من شادمان بودم. در آن حال درختی نورانی را دیدم که دو فرشته جامه ها و زیورها را در ریشه آن می پیچیدند. سپس جلو آمدم و سیبی را دیدم که تا آن زمان سیبی بزرگ تر از آن ندیده بودم. پس یکی از آن را گرفتم و آن را دو نیم کردم، پس حوری از میان آن بیرون آمد که کناره پلک هایش همچون بال های عقاب بود. پس گفتم: تو از آن کیستی؟ گریست و گفت: از آن فرزندت که او را با ستم به قتل می رسانند، حسین بن علی بن ابی طالب علیهما السلام، سپس پیش تر آمدم و خرمایی دیدم که از کره نرم تر و از عسل شیرین تر بود. آن را برداشتم و خوردم و میل زیادی به آن داشتم. پس آن خرما در پشتم تبدیل به نطفه شد. هنگامی که به زمین آمدم و نزد خدیجه رفتم او فاطمه را باردار شد، پس فاطمه حوریه ای بهشتی در کالبد انسان است و من هرگاه مشتاق رایحه بهشت می شوم بوی دخترم فاطمه علیها سلام را استشمام می کنم.

ص: ۱۹۰

**[ترجمه]

«۱۶۶»

یه، من لا یحضر الفقیه الدَّقَّاقُ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنِ الْبَرْمَکِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ جَابِرٍ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ: لَمَّا زَوَّجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَاطِمَةَ مِنْ عَلِیٍّ علیهما السلام أَتَاهُ أُنَاسٌ مِنْ قُرَیْشٍ فَقَالُوا إِنَّکَ زَوَّجْتَ عَلِیّاً بِمَهْرٍ خَسِیسٍ فَقَالَ لَهُمْ مَا أَنَا زَوَّجْتُ عَلِیّاً وَ لَکِنَّ اللَّهَ تَعَالَی زَوَّجَهُ لَیْلَةَ أُسْرِیَ بِی عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَی فَأَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَی السِّدْرَةِ أَنِ انْثُرِی فَنَثَرَتِ الدُّرَّ وَ الْجَوْهَرَ عَلَی الْحُورِ الْعِینِ فَهُنَّ یَتَهَادَیْنَهُ وَ یَتَفَاخَرْنَ بِهِ وَ یَقُلْنَ هَذَا مِنْ نُثَارِ فَاطِمَةَ بِنْتِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله الْخَبَرَ.

lt;meta info=". من لا یحضره الفقیه: از جابر انصاری، گفت: هنگامی که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فاطمه را به همسری علی علیه السلام درآورد، گروهی از قریش نزد ایشان آمدند و گفتند: شما فاطمه را دربرابر مهریه ای ناچیز به همسری علی علیه السلام درآوردید. پیامبر صلی الله علیه وآله فرمود: من او را به همسری علی در نیاوردم، بلکه خداوند متعال در شبی که مرا به آسمان بالا برد نزدیک سدره المنتهی آنان را به ازدواج یکدیگر درآورد. پس خدای عزوجل به سدره وحی کرد: پراکنده کن، و سدره مروارید و گوهرها را بر حورالعین فروافکند. پس حوریان آن ها را میان یکدیگر رد و بدل می کردند و به آن ها فخر می کردند و می گفتند: این ها از هدایای فاطمه دختر محمد صلی الله علیه وآله است. تا پایان حدیث.

**[ترجمه]

«۱۶۷»

ل، الخصال أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ (۱)عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَيُّوبَ الْمُطَّلِبِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمِصْرِيِّ (۲)عَنْ مُوسَى بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أُدْخِلْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ عَلَى بَابِهَا مَكْتُوباً بِالذَّهَبِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ حَبِيبُ اللَّهِ عَلِيٌّ وَلِيُّ اللَّهِ فَاطِمَةُ أَمَةُ اللَّهِ- الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ صَفْوَةُ اللَّهِ عَلَى مُبْغِضِيهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ.

lt;meta info="". خصال: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: من وارد بهشت شدم و دیدم که بر در آن با طلا نوشته شده است: معبودی جز الله نیست، محمد صلی الله علیه وآله حبیب خداست، علی ولی خدا و فاطمه کنیز خداست، حسن و حسین برگزیدگان خدا هستند، لعنت خدا بر دشمنان آنان باد.

**[ترجمه]

«۱۶۸»

عده، عده الداعی قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَوْ أَنَّ ثَوْباً مِنْ ثِيَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ أُلْقِيَ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا لَمْ يَحْتَمِلْهُ أَبْصَارُهُمْ وَ لَمَاتُوا مِنْ شَهْوَةِ النَّظَرِ إِلَيْهِ وَ قَدْ وَرَدَ عَنْهُمْ عليهم السلام كُلُّ شَيْ ءٍ مِنَ الدُّنْيَا سَمَاعُهُ أَعْظَمُ مِنْ عِيَانِهِ وَ كُلُّ شَيْ ءٍ مِنَ الْآخِرَةِ عِيَانُهُ أَعْظَمُ مِنْ سَمَاعِهِ وَ فِي الْوَحْيِ الْقَدِيمِ أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَ لَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَ لَا خَطَرَ بِقَلْبِ بَشَرٍ.

lt;meta info="". عده الداعی: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: اگر یکی از لباس های بهشتی بر مردم دنیا می افتاد چشم هایشان طاقت دیدن آن را نداشت و همانا از لذت نگریستن به آن جان می دادند. و نیز از ایشان روایت شده که هر چیز در دنیا شنیدنش بزرگ تر از دیدن آن است، و در آخرت هر چیز دیدنش بزرگ تر از شنیدن آن است. و در وحی قدیم آمده است که: برای بندگانم چیزی را مهیا کرده ام که هیچ چشمی ندیده و هیچ گوشی نشنیده و به قلب هیچ انسانی نرسیده است.

**[ترجمه]

«۱۶۹»

ثو، ثواب الأعمال بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الزُّمَرِ وَ اسْتَخَفَّهَا

۱- فی الخصال: أبو علیّ الحسن بن علیّ بن محمّد بن عمرو العطّار ببلخ و کان جده علیّ بن عمرو صاحب علیّ بن محمّد العسکریّ علیه السلام، و هو الذی خرج علی یده لعن فارس بن حاتم بن ماهویه. قلت: قد اسقط علی من بعد محمّد للاختصار، أورده تماما فی الخصال: «ج ۱ ص ۷۹ و ج ۲ ص ۳۰» و غیره من کتبه.

۲- هو محمّد بن محمّد بن الاشعث أبو علىّ الكوفىّ نزيل مصر فى سقيفه جواد، الراوى نسخه تسمى بالاشعثيات و الجعفريات عن موسى بن إسماعيل، و كناه ابن حجر بأبى الحسن، قال التلعكبرى: أخذ لى والدى منه إجازه فى سنه ثلاث عشره و ثلاثمائه.

مِنْ لِسَانِهِ يُبْنَى لَهُ فِی الْجَنَّهِ أَلْفُ مَدِينَهٍ فِی كُلِّ مَدِينَهٍ أَلْفُ قَصْرٍ فِی كُلِّ قَصْرٍ مِائَهُ حَوْرَاءَ وَ لَهُ مَعَ هَذَا عَيْنانِ تَجْرِيانِ وَ عَيْنانِ نَضَّاخَتانِ وَ عينان (جَنَّتَانِ ظ) مُدْهامَّتانِ وَ حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِی الْخِيامِ وَ ذَواتا أَفْنانٍ وَ مِنْ كُلِّ فاكِهَهٍ زَوْجانِ (۱)

<meta info=". ثواب الاعمال: امام صادق علیه السّلام فرمود: هر کس سوره زمر را تلاوت کند

ص: ۱۹۱

و آن را آسان قرائت کند، خداوند در بهشت هزار شهر برای او می سازد، که هر شهری هزار کاخ، و در هر کاخی یک صد حوریه است، و علاوه بر آن برای او «عَيْنانِ تَجْرِيانِ وَ عَيْنانِ نَضَّاخَتانِ» دو چشمه روان و دو چشمه جوشان «مُدْهامَّتانِ وَ حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِی الْخِيامِ وَ ذَواتا أَفْنانٍ وَ مِنْ كُلِّ فاكِهَهٍ زَوْجانِ» {و دو چشمه ای که از شدّت زلالی و صاف بودن آب آنها به سیاهی می زند، و حورانی پرده نشین، و باغهائی که دارای اقسام نعمتها و درختها و میوه هاست و از هر میوه ای دو نوع.}

**[ترجمه]

«۱۷۰»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْهُ علیه السلام مَنْ أَدْمَنَ قِرَاءَهَ حمعسق بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَ وَجْهُهُ كَالثَّلْجِ أَوْ كَالشَّمْسِ حَتَّى يَقِفَ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَيَقُولُ أَدْمَنْتَ عَبْدِی (۲)قِرَاءَهَ حمعسق لَمْ تَدْرِ مَا ثَوَابُهَا أَمَا لَوْ دَرَيْتَ مَا هِیَ وَ مَا ثَوَابُهَا لَمَا مَلِلْتَ مِنْ قِرَاءَتِهَا وَ لَكِنْ سَأَجْزِيكَ جَزَاءَكَ أَدْخِلُوهُ الْجَنَّهَ وَ لَهُ فِيهَا قَصْرٌ مِنْ يَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ أَبْوَابُهَا وَ شُرَفُهَا وَ دَرَجُهَا يُرَى ظَاهِرُهَا مِنْ بَاطِنِهَا وَ بَاطِنُهَا مِنْ ظَاهِرِهَا وَ لَهُ فِيهَا حُورٌ أَتْرَابٌ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَ أَلْفُ جَارِيَهٍ وَ أَلْفُ غُلَامٍ مِنَ الْوِلْدَانِ الْمُخَلَّدِينَ الَّذِينَ وَصَفَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى.

<meta info=". ثواب الاعمال: امام صادق علیه السّلام فرمود: کسی که بر تلاوت سوره حم عسق (سوره شوری) مداومت کند خداوند در روز قیامت او را با سیمائی همچون برف (سفید) یا آفتاب فروزان برمی انگیزد تا در پیشگاه خداوند متعال بایستد و خداوند او را مورد خطاب قرار می دهد که: ای بنده من! بر تلاوت سوره حم عسق مداومت کردی در حالی که از ثواب آن بی خبر بودی! اگر می دانستی که این (سوره) چه سوره ای است و ثواب تلاوت آن چه اندازه است از خواندن آن خسته نمی شدی، و من اینک تو را از پاداش و اجری که داری آگاه می سازم، آنگاه فرمان می راند که او را وارد بهشت کنید، و در بهشت کاخی از یاقوت سرخ از آن اوست که درها و ایوانها و پلّه های آن همه از همان یاقوت سرخ است، و درون آن از بیرون آن پیدا، و بیرون آن از درون آن هویداست؛ و برای او در آن کاخ هزار کنیز زن و هزار غلام نوجوان که جاودانه در آن قصر (در خدمت او) باشند، همانها که خداوند متعال (در قرآن) آنان را وصف کرده است.

**[ترجمه]

«۱۷۱»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْهُ علیه السلام مَنْ قَرَأَ سُورَهَ إِنَّا أَرْسَلْنَا مُحْتَسِباً صَابِراً فِی فَرِيضَهٍ أَوْ نَافِلَهٍ أَسْكَنَهُ اللَّهُ تَعَالَى مَسَاكِنَ الْأَبْرَارِ وَ أَعْطَاهُ ثَلَاثَ

جِنَانٍ مَعَ جَنَّتِهِ كَرَامَهً مِنَ اللَّهِ وَ زَوَّجَهُ مِائَتَیْ حَوْرَاءَ وَ أَرْبَعَهَ آلَافِ ثَیِّبٍ.

lt;meta info=". امام صادق علیه السّلام فرمود: کسی که سوره را برای پاداش الهی و با صبر یک بار آن را در نماز واجب و یا مستحب تلاوت نماید، خداوند در روز قیامت او را در جایگاه نیکوکاران قرار دهد، و صرف نظر از بهشتی که در آن ساکن است سه باغ دیگر (از باغهای) بهشتی را به او عطا می کند، و دویست حوریّه باکره و چهار هزار حوریّه شوهر دیده را به همسری وی درآورد.

**[ترجمه]

«۱۷۲»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ قَالَ: مَنْ قَرَأَ سُورَهَ هَلْ أَتی عَلَی الْإِنْسانِ فِی کُلِّ غَدَاهِ خَمِیسٍ زَوَّجَهُ اللَّهُ مِنَ الْحُورِ ثَمَانِمِائَهِ عَذْرَاءَ وَ أَرْبَعَهَ آلَافِ ثَیِّبٍ وَ حُوراً مِنَ الْحُورِ الْعِینِ وَ کَانَ مَعَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله.

lt;meta info=". ثواب الاعمال: امام محمد باقر علیه السّلام فرمود: کسی که سوره هَلْ أَتی عَلَی الْإِنْسانِ را در بامداد هر پنجشنبه بخواند، خداوند هشتصد حوری باکره و چهار هزار حوری شوهر دیده، و جز اینها (باز) از حور العین دیگر نیز به همسری او در آورده و (در بهشت) همراه با رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله و سلّم باشد.

**[ترجمه]

«۱۷۳»

ثو، ثواب الأعمال بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ غَیْرِهِ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فِی خُطْبَهٍ طَوِیلَهٍ قَالَ: مَنْ عَمِلَ فِی تَزْوِیجٍ بَیْنَ مُؤْمِنَیْنِ حَتَّی یَجْمَعَ بَیْنَهُمَا زَوَّجَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَلْفَ امْرَأَهٍ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ کُلُّ امْرَأَهٍ فِی قَصْرٍ مِنْ دُرٍّ وَ یَاقُوتٍ وَ مَنْ بَنَی مَسْجِداً فِی الدُّنْیَا بَنَی اللَّهُ لَهُ بِکُلِّ شِبْرٍ مِنْهُ أَوْ بِکُلِّ ذِرَاعٍ مَسِیرَهَ أَرْبَعِینَ أَلْفَ عَامٍ مَدِینَهً مِنْ ذَهَبٍ وَ فِضَّهٍ وَ دُرٍّ وَ یَاقُوتٍ وَ زُمُرُّدٍ وَ زَبَرْجَدٍ فِی کُلِّ مَدِینَهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ قَصْرٍ فِی کُلِّ قَصْرٍ أَرْبَعُونَ

ص: ۱۹۲

۱- الحدیث مقطع من صدره و کذا ما یأتی بعده تحت رقم ۱۷۱ و الروایات المخرجه عن ثواب الاعمال کلها مسانید ترک اسنادها للاختصار و سیوردها فی أبوابها مسنده

۲- فی المصدر: عبدی ادمت. م.

أَلْفَ أَلْفِ دَارٍ فِی کُلِّ دَارٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ بَیْتٍ فِی کُلِّ بَیْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ سَرِیرٍ عَلَی کُلِّ سَرِیرٍ زَوْجَهٌ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ وَ لِکُلِّ زَوْجَهٍ أَلْفُ أَلْفِ وَصِیفٍ وَ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ وَصِیفَهٍ فِی کُلِّ بَیْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ مَائِدَهٍ عَلَی کُلِّ مَائِدَهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ قَصْعَهٍ فِی کُلِّ قَصْعَهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ لَوْنٍ مِنَ الطَّعَامِ وَ یُعْطِی اللَّهُ وَلِیَّهُ مِنَ الْقُوَّهِ مَا یَأْتِی عَلَی تِلْکَ الْأَزْوَاجِ وَ عَلَی ذَلِکَ الطَّعَامِ وَ عَلَی ذَلِکَ الشَّرَابِ فِی یَوْمٍ وَاحِدٍ وَ مَنْ تَوَلَّی أَذَانَ مَسْجِدٍ مِنْ مَسَاجِدِ اللَّهِ فَأَذَّنَ فِیهِ وَ هُوَ یُرِیدُ وَجْهَ اللَّهِ أَعْطَاهُ اللَّهُ ثَوَابَ أَرْبَعِینَ أَلْفَ أَلْفِ صِدِّیقٍ وَ أَرْبَعِینَ أَلْفَ أَلْفِ شَهِیدٍ وَ أَدْخَلَ فِی شَفَاعَتِهِ أَرْبَعِینَ أَلْفَ أَلْفِ أُمَهٍ فِی کُلِّ أُمَهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ رَجُلٍ وَ کَانَ لَهُ جَنَّهٌ مِنَ الْجَنَّاتِ فِی کُلِّ جَنَّهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ مَدِینَهٍ (۱)فِی کُلِّ مَدِینَهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ قَصْرٍ فِی کُلِّ قَصْرٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ دَارٍ فِی کُلِّ دَارٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ بَیْتٍ فِی کُلِّ بَیْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ سَرِیرٍ عَلَی کُلِّ سَرِیرٍ زَوْجَهٌ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ کُلُّ بَیْتٍ مِنْهَا مِثْلُ الدُّنْیَا أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ مَرَّهٍ لِکُلِّ زَوْجَهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ وَصِیفٍ وَ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ وَصِیفَهٍ فِی کُلِّ بَیْتٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ مَائِدَهٍ عَلَی کُلِّ مَائِدَهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ قَصْعَهٍ فِی کُلِّ قَصْعَهٍ أَرْبَعُونَ أَلْفَ أَلْفِ نَوْعٍ مِنَ الطَّعَامِ لَوْ نَزَلَ بِهِ الثَّقَلَانِ لَکَانَ لَهُمْ فِی أَدْنَی بَیْتٍ مِنْ بُیُوتِهَا مَا شَاءُوا مِنَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ وَ الطِّیبِ وَ اللِّبَاسِ وَ الثِّمَارِ وَ التُّحَفِ وَ الطَّرَائِفِ وَ الْحُلِیِّ وَ الْحُلَلِ کُلُّ بَیْتٍ یُکْتَفَی بِمَا فِیهِ مِنْ هَذِهِ الْأَشْیَاءِ عَمَّا فِی الْبَیْتِ الْآخَرِ (۲)

lt;meta info=". ثواب الاعمال: پیامبر خدا صلی اللّه علیه و آله فرمود: کسی که بکوشد تا دو مسلمان را به همسری یک دیگر درآورد، خداوند (در آخرت) هزار حور بهشتی را که هر یک در قصری از در و یاقوت آرمیده اند، به ازدواج او در می آورد. و کسی که مسجدی در دنیا بسازد، خداوند در برابر هر وجب- و شاید هم فرمودند: در برابر هر ذراع- از آن، شهری از طلا، نقره، درّ، یاقوت، زمرد، زبرجد و مروارید برای او می سازد که وسعت آن باندازه ای است که برای پیمودن آن چهل هزار سال وقت لازم است؛ در هر شهری چهل میلیون قصر؛ در هر قصری چهل هزار

ص: ۱۹۲

خانه؛ در هر خانه ای چهل میلیون اتاق؛ در هر اتاقی چهل میلیون تخت؛ بر هر تختی چهل میلیون همسر از حور العین وجود دارد. و نیز در هر اتاقی چهل میلیون پسر نابالغ خدمتگزار، چهل میلیون دختر نابالغ خدمتگزار و چهل میلیون سفره غذا وجود دارد؛ بر هر سفره ای چهل میلیون سینی بزرگ و در هر سینی چهل میلیون نوع غذا هست و خداوند چنان قدرتی به او عطا می فرماید که بتواند در یک روز از همه این همسران

و غذاها استفاده کند. و کسی که مؤذن مسجدی شود و به خاطر رضای خدای متعال در آن اذان بگوید، خداوند ثواب چهل میلیون پیامبر، چهل میلیون صدیق و چهل میلیون شهید را به او عطا نموده و شفاعت او را در مورد چهل میلیون امت که هر امتی چهل میلیون مرد دارد، قبول می نماید؛ و در هر بهشتی از بهشت ها چهل میلیون شهر که در هر شهری چهل میلیون قصر؛ در هر قصری چهل هزار خانه؛ در هر خانه ای چهل میلیون اتاق؛ در هر اتاقی چهل میلیون تخت؛ بر هر تختی همسری از حور العین می باشد، به او عطا می نماید. هر اتاق آن چهل میلیون برابر این دنیا است. در برابر هر کدام از آن همسران، چهل میلیون خدمتگزار پسر نابالغ و چهل میلیون خدمتگزار دختر نابالغ وجود دارد. نیز در هر اتاقی چهل میلیون سفره است و بر هر سفره ای چهل میلیون سینی بزرگ و در هر سینی چهل میلیون نوع غذا که اگر جن و انس مهمان او شوند، بدون تردید می توانند آنها را در کوچکترین اتاقهای آن جا بدهد و هر نوع غذا، نوشیدنی، عطر، لباس، میوه و انواع تحفه ها و اشیاء کمیاب را که

بخواهند، در آن وجود دارد. و در هر کدام از اتاقهای آن، بقدری از چیزهایی که گفتیم وجود دارد که از اتاق دیگر بی نیاز است تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۱۷۴»

مع، معانی الأخبار أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَخْبَرَنِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام أَنَّ رِیحَ الْجَنَّهِ تُوجَدُ مِنْ مَسِیرَهِ أَلْفِ عَامٍ مَا یَجِدُهَا عَاقٌّ وَ لَا قَاطِعُ رَحِمٍ وَ لَا شَیْخٌ زَانٍ وَ لَا جَارٌّ إِزَارَهُ خُیَلَاءَ وَ لَا فَتَّانٌ وَ لَا مَنَّانٌ وَ لَا جَعْظَرِیٌّ قَالَ قُلْتُ فَمَا الْجَعْظَرِیُّ قَالَ الَّذِی لَا یَشْبَعُ مِنَ الدُّنْیَا.

ص: ۱۹۳

۱- فی المصدر بعد قوله: الف رجل: و کان له فی کل جنه من الجنان أربعون الف الف مدینه اه. م.

۲- هذه آخر روایه رواها الصدوق فی عقاب الاعمال و هی آخر خطبه خطبها النبیّ صلّی اللّه علیه و آله بالمدینه حتّی لحق صلّی اللّه علیه و آله باللّه تعالی. م.

lt;meta info=". معانی الاخبار: امام محمد باقر علیه السّلام فرمود: پیامبر خدا صلی اللّه علیه و آله فرمود: جبرئیل به من خبر داد که بوی بهشت از مسافتی که پیمودن آن، هزار سال طول می کشد به مشام می رسد، ولی این افراد آن را استشمام نخواهند کرد: عاق والدین، و کسی که رابطه خود را با خویشاوندان خود قطع نماید، و پیر زناکار، و متکبّری که از روی تکبّر و فخر فروشی آنقدر دامن لباس خود را بلند کند که به زمین کشیده شود، و اغواگر و فریبنده، و نیز منّت گذار، و «جعظری»، گوید: عرض کردم: «جعظری» چیست؟ فرمود: آن کس که از دنیا سیر نمی شود.

ص: ۱۹۳

**[ترجمه]

بیان

قال فی القاموس الجعظری الفظ الغلیظ أو الأكول الغلیظ و الجعظار الشره النهم و الأكول الضخم.

**[ترجمه]در قاموس گفته: الجعظری، درشت خویی یا پرخواری و الجعظار، شکمباره و پرخور را گویند.

**[ترجمه]

«۱۷۵»

مع، معانی الأخبار بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ فِی الْجَنَّهِ بَاباً یُدْعَی الرَّیَّانَ لَا یَدْخُلُ مِنْهُ إِلَّا الصَّائِمُونَ (۱)

lt;meta info=". معانی اخبار: پیغمبر خدا صلی اللّه علیه و آله فرمود: براستی! برای بهشت دری هست به نام «ریان» هیچ کس از آن در وارد بهشت نمی شود، مگر روزه داران.

**[ترجمه]

«۱۷۶»

مع، معانی الأخبار أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّقْرِ عَنْ مُوسَی بْنِ إِسْحَاقَ الْقَاضِی عَنْ أَبِی بَكْرِ بْنِ شَیْبَهَ (۲)عَنْ حَرِیزِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ (۳)عَنْ عَبْدِ الْعَزِیزِ بْنِ رَفِیعٍ (۴)عَنْ أَبِی ظَبْیَانَ (۵)عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: دَارُ السَّلَامِ الْجَنَّهُ وَ أَهْلُهَا لَهُمُ السَّلَامَهُ مِنْ جَمِیعِ الْآفَاتِ وَ الْعَاهَاتِ وَ الْأَمْرَاضِ وَ الْأَسْقَامِ وَ لَهُمُ السَّلَامَهُ مِنَ الْهَرَمِ وَ الْمَوْتِ وَ تَغَیُّرِ الْأَحْوَالِ عَلَیْهِمْ وَ هُمُ الْمُكْرَمُونَ الَّذِینَ لَا یُهَانُونَ أَبَداً وَ هُمُ الْأَعِزَّاءُ الَّذِینَ لَا یَذِلُّونَ أَبَداً وَ هُمُ الْأَغْنِیَاءُ الَّذِینَ لَا یَفْتَقِرُونَ أَبَداً وَ هُمُ السُّعَدَاءُ الَّذِینَ لَا یَشْقَوْنَ أَبَداً وَ هُمُ الْفَرِحُونَ الْمَسْرُورُونَ الَّذِینَ لَا یَغْتَمُّونَ وَ لَا یَهْتَمُّونَ أَبَداً وَ هُمُ الْأَحْیَاءُ الَّذِینَ لَا یَمُوتُونَ أَبَداً فَمِنْهُمْ فِی قُصُورِ الدُّرِّ وَ الْمَرْجَانِ أَبْوَابُهَا مُشْرَعَهٌ إِلَی عَرْشِ الرَّحْمَنِ وَ الْمَلَائِكَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ كُلِّ بابٍ سَلامٌ عَلَیْكُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ

۱- يأتی الحديث مسندا بتمامه فی كتاب الصوم. و فی المصدر: ان للجنه بابا اه.

۲- أبو بكر بن شيبه هو عبد الرحمن بن عبد الملك بن شيبه الحزامی المترجم فی التقريب ص ۳۱۴ و فی المعانی المطبوع أبو بكر بن أبی شيبه و لعله الصحيح، لروايه موسی بن إسحاق عنه. و هو عبد اللّه ابن محمّد بن إبراهيم بن عثمان، أبو بكر العبسی المعروف بابن أبی شيبه الكوفیّ الواسطی الأصل، ولد سنه ۱۵۹ و مات سنه ۲۳۵، كان من حفاظ السنه و ثقاتهم، صاحب تصانيف، سمع جماعه من العلماء، و روی عنه كثيرون منهم: موسی بن إسحاق بن موسی بن عبد اللّه بن موسی بن عبد اللّه بن يزيد أبو بكر الأنصاریّ القاضی المذكور فی إسناد الحديث المترجم فی تاريخ بغداد «ج ۱۳ ص ۵۲».

۳- الظاهر أنّه مصحف، و الصحيح كما فی المعانی المطبوع «جرير» و هو جرير بن عبد الحميد ابن جرير بن قرط بن هلال، أبو عبد اللّه الضبی الكوفیّ نزيل الری و قاضيها المتوفی بالری عشيه الاربعاء ليوم خلا من جمادی الأولی فی سنه ۱۸۸، و هو ابن ثمان و سبعين الی التسع و السبعين، قاله الخطيب. و قال ابن حجر: له ۷۱ سنه. راجع تاريخ بغداد «ج ۷ ص ۲۵۳» و التقريب «ص ۷۹».

۴- مصغرا.

۵- اسمه حصين بن جندب بن الحارث الجنبی المتوفّی سنه ۹۰، له ترجمه فی التقريب: «ص ۱۱۵».

lt;meta info=". معانی اخبار: أبی ظبیان از ابن عبّاس نقل کرده که گفت: مقصود از دار السّلام بهشت است، و اهل آن از هر جهت سالم هستند، یعنی از تمامی آسیبها، ناخوشیها، بیماریها، و رنجها به دور و سلامت هستند، از ضعف پیری و مرگ و دگرگونی احوال که به زیان ایشان باشد، آسوده اند، و آنان بزرگوارانی هستند که هرگز به خواری دچار نگردند، بی نیازانی که هرگز تهیدست و نیازمند نگردند، و خوشبختانی هستند که به نکبت و بدبختی دچار نمی شوند، و مسرورانی که به اندوه و غمّ مبتلا نگردند، و ایشان زندگانی هستند که هرگز مرگ به سراغشان نرود، و در کاخهایی از درّ و مرجان که درهایش به جاده های عرش گشوده می گردد مأوای دارند، «وَ الْمَلائِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدّارِ» - . رعد ۲۳ و ۲۴ - {در حالی که فرشتگان برای (تهنیت) آنان از هر در وارد شوند و (گویند) سلام و تحیّت بر شما باد که (در اطاعت خدا) بردباری پیشه نمودید و سرانجام خوب منزلگاهی یافتید.}

ص: ۱۹۴

**[ترجمه]

«۱۷۷»

ک، إکمال الدین أَبِی وَ ابْنُ الْوَلِیدِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ الْحَکَمِ بْنِ مِسْکِینٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام وَ سَاقَ الْحَدِیثَ الطَّوِیلَ فِی أَجْوِبَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام عَنْ مَسَائِلِ الْیَهُودِیِّ إِلَی أَنْ قَالَ قَالَ الْیَهُودِیُّ وَ أَیْنَ یَسْکُنُ نَبِیُّکُمْ مِنَ الْجَنَّهِ قَالَ فِی أَعْلَاهَا دَرَجَهً وَ أَشْرَفِهَا مَکَاناً فِی جَنَّاتِ عَدْنٍ قَالَ صَدَقْتَ وَ اللَّهِ إِنَّهُ لَبِخَطِّ هَارُونَ وَ إِمْلَاءِ مُوسَی علیه السلام.

lt;meta info=". اکمال الدین: امام صادق علیه السلام فرمود: امیرالمومنین علیه السلام در حدیثی طولانی درجواب پرسشهای یهودی تا آنجا که یهودی گفت: جایگاه پیامبر در بهشت کجاست؟ امیرالمومنین علیه السلام فرمود: منزل محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در بهشت در جنّت عدن است و آن در وسط بهشت و نزدیکترین مکان به عرش رحمان است. یهودی گفت: خدا را گواه می گیرم که راست گفتی قسم به خدا همانا خطّ هارون و املای موسی بن عمران است.

**[ترجمه]

«۱۷۸»

سن، المحاسن بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَیْسٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ عَرَضَ إِبْلِیسُ لِنُوحٍ علیه السلام وَ هُوَ قَائِمٌ یُصَلِّی فَحَسَدَهُ عَلَی حُسْنِ صَلَاتِهِ فَقَالَ یَا نُوحُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ جَنَّهَ عَدْنٍ بِیَدِهِ وَ غَرَسَ أَشْجَارَهَا وَ اتَّخَذَ قُصُورَهَا وَ شَقَّ أَنْهَارَهَا ثُمَّ اطَّلَعَ إِلَیْهَا فَقَالَ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ لَا وَ عِزَّتِی (۱)لَا یَسْکُنُهَا دَیُّوثٌ.

lt;meta info=". المحاسن: امام باقر علیه السلام فرمود: ابلیس با حضرت نوح علیه السلام مواجه شد در حالی که نوح ایستاده و نماز می خواند ابلیس به زیبایی نماز نوح رشک برد پس گفت: ای نوح! خداوند عز و جل بهشت عدن را با دستش

آفرید و درختانش را کاشت و قصرهایش را ساخت و نهرهایش را روان ساخت آنگاه به آن سر کشید و فرمود: «قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ» - . مومنون / ۱ - {مؤمنان رستگار شدند} نه به عزّت و جلالم سوگند دیوث (بی غیرت) ساکن بهشت نمی شود.

**[ترجمه]

«۱۷۹»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَنَس قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله آتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ بَابَ الْجَنَّهِ وَ أَسْتَفْتِحُ فَیَقُولُ الْخَازِنُ مَنْ أَنْتَ فَأَقُولُ أَنَا مُحَمَّدٌ فَیَقُولُ بِکَ أُمِرْتُ أَنْ لَا أَفْتَحَ لِأَحَدٍ قَبْلَکَ.

<meta info="". أمالی شیخ طوسی: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمودند:روز قیامت به دربهشت درمی آیم و می گویم: در را باز کنند. خازن بهشت می گوید: کیستی؟ می گویم: من محمد هستم. می گوید: به جان تو سوگند امر شده ام پیش از تو برای هیچ کسی در را باز نکنم.

**[ترجمه]

«۱۸۰»

فس، تفسیر القمی قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام لَا یَکُونُ فِی الْجَنَّهِ مِنَ الْبَهَائِمِ سِوَی حِمَارَهِ بَلْعَمَ بْنِ بَاعُورٍ وَ نَاقَهِ صَالِحٍ وَ ذِئْبِ یُوسُفَ وَ کَلْبِ أَهْلِ الْکَهْفِ.

<meta info="". تفسیر قمی: امام صادق علیه السلام فرمودند: از میان حیوانات، فقط سه حیوان وارد بهشت می شوند: الاغ بلعم بن باعور، ناقه صالح، گرگ داستان یوسف، سگ اصحاب کهف. - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۲۴۹. -

**[ترجمه]

«۱۸۱»

قَالَ الطَّبْرِسِیُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی فَأَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَهُمْ فِی رَوْضَهٍ یُحْبَرُونَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَیْ یُکْرَمُونَ وَ قِیلَ یُلَذَّذُونَ بِالسَّمَاعِ عَنْ یَحْیَی بْنِ أَبِی کَثِیرٍ وَ الْأَوْزَاعِیِّ.

-أَخْبَرَنَا عُبَیْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَیْهَقِیُّ عَنْ جَدِّهِ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِکِ بْنِ أَبِی عُثْمَانَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ بُنْدَارَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْفِرْیَانِیِّ (۲)عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ خَالِدِ بْنِ یَزِیدَ بْنِ أَبِی مَالِکٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ أَبِی أُمَامَهَ الْبَاهِلِیِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَا مِنْ عَبْدٍ یَدْخُلُ الْجَنَّهَ إِلَّا وَ یَجْلِسُ عِنْدَ رَأْسِهِ وَ عِنْدَ رِجْلَیْهِ

۱- فی المصدر: و عزتی و جلالی. م.

۲- هکذا فی نسخه المصنّف رحمه اللّه، و فی المجمع المطبوع: القریانی، و الکل مصحف، و الصحیح: الفریابی بکسر الفاء و سکون الراء و بعد الالف باء؛ نسبه إلی فاریاب بلیده بنواحی البلخ نسب إلیها جعفر بن محمّد بن الحسن بن المستفاض الفریابی.

ثِنْتَانِ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ تُغَنِّیَانِهِ بِأَحْسَنِ صَوْتٍ سَمِعَهُ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ وَ لَیْسَ بِمِزْمَارِ الشَّیْطَانِ وَ لَکِنْ بِتَمْجِیدِ اللَّهِ وَ تَقْدِیسِهِ.

lt;meta info=". طبرسی رحمه الله گفته است: درباره فرموده خداوند: «فَأَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَهُمْ فِی رَوْضَهٍ یُحْبَرُونَ» {اما کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند آن ها در باغ ها شادمانند.} ابن عباس گفته است: یعنی گرامی داشته می شوند. و گفته شده از شنیدن لذت می برند، از یحیی بن ابی کثیر و اوزاعی آمده است.

: از جعفر بن محمد فریانی از سلیمان بن عبدالرحمن از خالدبن یزید بن ابی مالک از پدرش از خالد بن معدان از ابی امامه باهلی که پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هر بنده ای که وارد بهشت می شود دو تن از حوریان بهشتی بالای سر و پایین پای او می نشینند

ص: ۱۹۵

و با بهترین صدایی که انسان یا جنی شنیده اند برای او آواز می خوانند. واین آواز شیطانی نیست، بلکه تمجید و تقدیس خداوند است.

**[ترجمه]

«۱۸۲»

وَ عَنْ أَبِی الدَّرْدَاءِ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُذَکِّرُ النَّاسَ فَذَکَرَ الْجَنَّهَ وَ مَا فِیهَا مِنَ الْأَزْوَاجِ وَ النَّعِیمِ وَ فِی الْقَوْمِ أَعْرَابِیٌّ فَجَثَا لِرُکْبَتَیْهِ وَ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ فِی الْجَنَّهِ مِنْ سَمَاعٍ قَالَ نَعَمْ یَا أَعْرَابِیُّ إِنَّ فِی الْجَنَّهِ لَنَهَراً حَافَتَاهُ أَبْکَارٌ مِنْ کُلِّ بَیْضَاءَ یَتَغَنَّیْنَ بِأَصْوَاتٍ لَمْ تَسْمَعِ الْخَلَائِقُ بِمِثْلِهَا قَطُّ فَذَلِکَ أَفْضَلُ نَعِیمِ الْجَنَّهِ قَالَ الرَّاوِی سَأَلْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ بِمَ یَتَغَنَّیْنَ قَالَ بِالتَّسْبِیحِ.

lt;meta info=". و از ابودرداء، گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله مردم را اندرز می دادند، پس یاد بهشت و نعمت ها و همسران آن به میان آمد. در میان جمع عرب بادیه نشینی بود که روی دو زانو نشست و گفت: ای پیامبر خدا، آیا در بهشت آواز نیز هست؟ فرمود: بله ای اعرابی، همانا در بهشت رودی است که در ساحل آن دوشیزگانی سفید روی هستند که با صداهایی که هیچ مخلوقی مانند آن را نشنیده است آواز می خوانند. پس این برترین نعمت بهشتی است. راوی می گوید: از ابودرداء پرسیدم: آواز آنان چیست: گفت: تسبیح خداوند.

**[ترجمه]

«۱۸۳»

وَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ إِنَّ فِی الْجَنَّهِ لَأَشْجَاراً عَلَیْهَا أَجْرَاسٌ مِنْ فِضَّهٍ فَإِذَا أَرَادَ أَهْلُ الْجَنَّهِ السَّمَاعَ بَعَثَ اللَّهُ رِیحاً مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ فَتَقَعُ فِی تِلْکَ الْأَشْجَارِ فَتُحَرِّکُ تِلْکَ الْأَجْرَاسَ بِأَصْوَاتٍ لَوْ سَمِعَهَا أَهْلُ الدُّنْیَا لَمَاتُوا طَرَباً.

lt;meta info=". و از ابراهیم است که: همانا در بهشت درختانی وجود دارد که زنگ هایی از نقره بر آن ها آویخته و هرگاه بهشتیان بخواهند آهنگی گوش نواز بشنوند خداوند نسیمی از پایین عرش می فرستد تا در میان درختان پیچیده و زنگ ها را به حرکت درآورد و صدایی پدید می آید که اگر مردم دنیا آن را بشنوند از شدت شادمانی جان می دهند.

**[ترجمه]

«۱۸۴»

وَ عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْجَنَّهُ مِائَهُ دَرَجَهٍ مَا بَیْنَ کُلِّ دَرَجَهٍ مِنْهَا کَمَا بَیْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ الْفِرْدَوْسُ أَعْلَاهَا سُمُوّاً وَ أَوْسَطُهَا مَحَلَّهً وَ مِنْهَا یَتَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّهِ فَقَامَ إِلَیْهِ رَجُلٌ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی رَجُلٌ حُبِّبَ إِلَیَّ الصَّوْتُ فَهَلْ لِی فِی الْجَنَّهِ صَوْتٌ حَسَنٌ فَقَالَ إِی وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی یُوحِی إِلَی شَجَرَهٍ فِی الْجَنَّهِ أَنْ أَسْمِعِی عِبَادِیَ الَّذِینَ اشْتَغَلُوا بِعِبَادَتِی وَ ذِکْرِی عَنْ عَزْفِ (۱)الْبَرَابِطِ وَ الْمَزَامِیرِ فَتَرْفَعُ صَوْتاً لَمْ یَسْمَعِ الْخَلَائِقُ بِمِثْلِهِ قَطُّ مِنْ تَسْبِیحِ الرَّبِّ.

lt;meta info=". و از ابوهریره گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: بهشت صد درجه دارد، فاصله میان هر دو درجه به اندازه میان آسمان و زمین است. و فردوس در مرتبه برترین این درجات است و از نظر مکان در میانه آن هاست و رودهای بهشت از آن جا سرچشمه می گیرند. پس مردی برخاست و پرسید: ای پیامبر خدا، من مردی هستم که صداهای نیکو را بسیار دوست می دارم، آیا در بهشت آهنگ خوش وجود دارد؟ فرمود: بله، سوگند به آن کس که جانم در دست اوست همانا خداوند متعال به درختی در بهشت فرمان می دهد: برای بندگانم که عبادت و یاد من آنان را از گوش سپردن به آواز - . العزف: صدا. - عود و مزمار بازداشته، آهنگی نیکو بنواز. پس صدایی از تسبیح خدا برمی خیزد که تاکنون کسی مانند آن را نشنیده است.

**[ترجمه]

«۱۸۵»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ الزُّهْرِیِّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ مَعَهُ جَمَاعَهٌ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَیْنَ شَجَرَهُ طُوبَی فَقَالَ فِی دَارِی فِی الْجَنَّهِ قَالَ ثُمَّ سَأَلَهُ آخَرُ فَقَالَ فِی دَارِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فِی الْجَنَّهِ فَقَالَ (۲)یَا رَسُولَ اللَّهِ سَأَلْنَاکَ آنِفاً فَقُلْتَ فِی دَارِی ثُمَّ قُلْتَ فِی دَارِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ لَهُ إِنَّ دَارِی وَ دَارَهُ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ فِی مَکَانٍ وَاحِدٍ إِلَّا أَنَّا إِذَا هَمَمْنَا بِالنِّسَاءِ اسْتَتَرْنَا بِالْبُیُوتِ.

lt;meta info=". تفسیر فرات بن إبراهیم: علی بن محمد بن عمر ازهری با اسناد خود از زید بن علی علیه السلام گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله بر مردی از اصحاب خود وارد شد و گروهی نیز همراه او بودند، پس او گفت: ای پیامبر خدا، درخت طوبی کجاست؟ پیامبر فرمود: در خانه من در بهشت، گفت: سپس مردی دیگر همین سؤال را پرسید، پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: در خانه علی بن ابی طالب در بهشت، پس گفت: ای پیامبر خدا، ما پیش تر پرسیدیم و گفتید در خانه

شماست، اکنون می گوييد در خانه علی بن ابی طالب عليه السلام. پس به او فرمود: همانا خانه من و او در دنيا و آخرت در يك مكان است، مگر اين كه هرگاه ما قصد زنان را كنيم در اتاق ها پوشيده می مانيم.

**[ترجمه]

«۱۸۶»

مِنْ كِتَابِ صِفَاتِ الشِّيعَهِ لِلصَّدُوقِ، عَنِ الْقَطَّانِ عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا عَنِ ـ

ص: ۱۹۶

۱- العزف: الصوت.

۲- فی المصدر: فقال الأول. م.

ابْنِ حَبِیبٍ عَنِ ابْنِ بُهْلُولٍ عَنِ ابْنِ عُمَارَهَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام لَیْسَ مِنْ شِیعَتِنَا مَنْ أَنْکَرَ أَرْبَعَهَ أَشْیَاءَ الْمِعْرَاجَ وَ الْمُسَاءَلَهَ فِی الْقَبْرِ وَ خَلْقَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ الشَّفَاعَهَ.

<meta info="". از کتاب صفات

ص: ۱۹۶

شیعه صدوق: امام صادق علیه السلام فرمود: هر کس چهار چیز را انکار کند، از شیعیان ما نیست: معراج و پرسش در قبر و آفرینش بهشت و جهنم و شفاعت.

**[ترجمه]

«۱۸۷»

وَ عَنِ ابْنِ عُبْدُوسٍ عَنِ ابْنِ قُتَیْبَهَ عَنِ الْفَضْلِ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: مَنْ أَقَرَّ بِتَوْحِیدِ اللَّهِ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ وَ أَقَرَّ بِالرَّجْعَهِ وَ الْمُتْعَتَیْنِ وَ آمَنَ بِالْمِعْرَاجِ وَ الْمُسَاءَلَهِ فِی الْقَبْرِ وَ الْحَوْضِ وَ الشَّفَاعَهِ وَ خَلْقِ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ الصِّرَاطِ وَ الْمِیزَانِ وَ الْبَعْثِ وَ النُّشُورِ وَ الْجَزَاءِ وَ الْحِسَابِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ حَقّاً وَ هُوَ مِنْ شِیعَتِنَا أَهْلَ الْبَیْتِ.

<meta info="". و از امام رضا علیه السلام روایت شده که فرمود: هر کس به یگانگی خداوند اقرار کند، و سخن به این جا رسید که فرمود: و به رجعت و متعه حج و نکاح اقرار کند و به معراج و پرسش در قبر ایمان بیاورد و نیز به حوض و شفاعت و آفرینش بهشت و جهنم و صراط و میزان و برانگیخته شدن و حشر و جزا و حساب ایمان آورد، او مؤمن حقیقی و از شیعیان ما اهل بیت است.

**[ترجمه]

«۱۸۸»

وَ مِنْ کِتَابِ فَضَائِلِ الشِّیعَهِ لِلصَّدُوقِ، رَحِمَهُ اللَّهُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ یَزِیدَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام ذَاتَ یَوْمَ جُعِلْتُ فِدَاکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَ مُلْکاً کَبِیراً قَالَ فَقَالَ لِی إِذَا أَدْخَلَ اللَّهُ أَهْلَ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ أَرْسَلَ رَسُولًا إِلَی وَلِیٍّ مِنْ أَوْلِیَائِهِ فَیَجِدُ الْحَجَبَهَ عَلَی بَابِهِ فَیَقُولُونَ لَهُ قِفْ حَتَّی نَسْتَأْذِنَ لَکَ فَمَا یَصِلُ إِلَیْهِ رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِإِذْنٍ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ إِذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَ مُلْکاً کَبِیراً.

<meta info="". و از کتاب فضائل شیعه از صدوق رحمه الله، با اسناد خود از عباس بن یزید، گفت: روزی به ابوعبدالله علیه السلام گفتم: فدایت شوم، معنای فرموده خداوند «وَ إِذا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَ مُلْکاً کَبِیراً» {و هنگامی که آن جا را ببینی نعمت ها و پادشاهی بزرگی را می بینی} گفت: به من فرمود: هنگامی که خداوند بهشتیان را وارد بهشت گرداند فرستاده ای را نزد یکی از دوستان خود می فرستد و پرده ای را بر درگاه او می بیند. به او می گویند: بایست تا اجازه بگیریم، پس فرستاده

خداونـد به او نمی رسـد مگر این که اجـازه گرفته است. و این معنـای فرموده خداونـد است که: «وَ إِذا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيماً وَ مُلْكاً كَبِيراً» {و هنگامی که آن جا را ببینی نعمت ها و پادشاهی بزرگی را می بینی}

**[ترجمه]

«۱۸۹»

ین، کتاب حسـین بن سـعید و النوادر ابْنُ النُّعْمَانِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السـلام قَالَ: إِنَّ الْعَمَلَ الصَّالِحَ لَيَذْهَبُ إِلَى الْجَنَّهِ فَيَمْهَدُ لِصَاحِبِهِ كَمَا يَبْعَثُ الرَّجُلُ غُلَاماً فَيَفْرُشُ لَهُ ثُمَّ قَرَأَ أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ

lt;meta info=". کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام صادق علیه السلام فرمود: همانا کار نیک به سوی بهشت می رود و برای صـاحب خود بستر می گسترانـد، همـان گونه که انسـان برده ای را می گمـارد تا بسترش را بگسترانـد. سـپس این آیه را خواند: اما کسانی که ایمان آورده و کار نیک انجام دادند «فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ» {پس برای خود گسترد اند.}

**[ترجمه]

«۱۹۰»

ین، کتـاب حسـین بن سـعید و النوادر إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِی الْبِلَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السـلام قَالَ: إِنَّ أَوَّلَ أَهْلِ الْجَنَّهِ دُخُولًا إِلَى الْجَنَّهِ أَهْلُ الْمَعْرُوفِ وَ إِنَّ أَوَّلَ أَهْلِ النَّارِ دُخُولًا أَهْلُ الْمُنْكَرِ.

lt;meta info=". کتاب حسین بن سعید و النوادر: از ابوجعفر علیه السلام که فرمود: همانا اولین کسانی که وارد بهشت می شود اهل معروف هستند و اولین کسانی که وارد دوزخ می شوند اهل منکر هستند.

**[ترجمه]

«۱۹۱»

ین، کتاب حسـین بن سـعید و النوادر ابْنُ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِلْجَنَّهِ بَاباً يُقَالُ لَهُ الْمَعْرُوفُ لَا يَدْخُلُهُ إِلَّا أَهْلُ الْمَعْرُوفِ.

lt;meta info=". کتـاب حسـین بـن سـعید و النـوادر: از ابوعبـدالله علیـه السـلام، فرمـود: همانـا بهشت دری دارد که به آن معروف می گویند و تنها اهل معروف از آن وارد می شوند.

**[ترجمه]

«۱۹۲»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر الْقَاسِمُ عَنِ ابْنِ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِذَا کَانَ الْمُؤْمِنُ یُحَاسَبُ تَنْتَظِرُهُ أَزْوَاجُهُ عَلَی عَتَبَاتِ الْأَبْوَابِ کَمَا یَنْتَظِرُونَ أَزْوَاجُهُنَّ فِی الدُّنْیَا مِنْ عِنْدِ الْعَتَبَهِ قَالَ فَیَجِیءُ الرَّسُولُ فَیُبَشِّرُهُنَّ فَیَقُولُ قَدْ وَ اللَّهِ انْقَلَبَ فُلَانٌ مِنَ

الْحِسَابِ قَالَ فَيَقُلْنَ بِاللَّهِ فَيَقُولُ قَدْ وَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُهُ انْقَلَبَ مِنَ الْحِسَابِ قَالَ فَإِذَا جَاءَهُنَّ قُلْنَ مَرْحَباً وَ أَهْلًا مَا أَهْلُكَ الَّذِينَ كُنْتَ عِنْدَهُمْ فِي الدُّنْيَا بِأَحَقَّ بِكَ مِنَّا.

lt;meta info=". کتاب حسین بن سعید و النوادر: ابوبصیر از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: هنگامی که اعمال مؤمن مورد محاسبه قرار می گیرد همسرانش بر آستانه درها انتظار او را می کشند، همان گونه که در دنیا همسران در آستانه در به انتظار می ایستند. فرمود: پس فرستاده ای می آید و به آنان بشارت می دهد و می گوید: به خدا سوگند فلانی از

ص: ۱۹۷

حساب بازمی گردد. آنان می گویند: به خدا سوگند؟ فرستاده می گوید: به خدا سوگند او را دیدم که از حساب بازمی گشت. فرمود: پس هنگامی که نزد آنان آید می گویند: خوش آمدی و درود بر تو، خانواده ات که در دنیا نزد آنان بودی برایت سزاوار تر از ما نیستند.

**[ترجمه]

«۱۹۳»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَحَدِهِمَا علیهما السلام قَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ وَ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ وَ أَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ عَرَفَ أَهْلُ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ لِمَا يَرَوْنَ مِنْ تَضَاعُفِ اللَّذَّةِ وَ السُّرُورِ وَ عَرَفَ أَهْلُ النَّارِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ تَبْطِشُ بِهِمُ الزَّبَانِيَةُ.

lt;meta info=". کتاب حسین بن سعید و النوادر: ابوبصیر از یکی از دو امام باقر و صادق علیهماالسلام، فرمود: هنگامی که روز جمعه فرا می رسد، بهشتیان در بهشت و دوزخیان در آتش دوزخ هستند، و اهل بهشت از چند برابر شدن لذت و شادمانی در می یابند که امروز جمعه است، و دوزخیان نیز از شعله ور شدن زبانه های آتش به سویشان درمی یابند که امروز جمعه است.

**[ترجمه]

«۱۹۴»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَتِ الْجَنَّةُ رَبَّهَا فَقَالَتْ يَا رَبِّ أَنْتَ الْعَدْلُ قَدْ مَلَأْتَ النَّارَ مِنْ أَهْلِهَا كَمَا وَعَدْتَهَا وَ لَمْ تَمْلَأْنِي كَمَا وَعَدْتَنِي قَالَ فَيَخْلُقُ اللَّهُ خَلْقاً لَمْ يَرَوُا الدُّنْيَا فَيَمْلَأُ بِهِمُ الْجَنَّةَ طُوبَى لَهُمْ.

lt;meta info=". کتاب حسین بن سعید و النوادر: با همین اسناد از ابوجعفر علیه السلام، فرمود: هنگامی که روز قیامت فرا می رسد بهشت پروردگارش را صدا می زند و می گوید: پروردگارا، تو عدل هستی، آتش را از اهلش پر کردی همان گونه

که به او وعـده داده بودی، امـا مرا آن گونه که وعـده کردی پر نساختی. فرمود: پس خداونـد کسانی را می آفرینـد که دنیا را ندیده اند، و بهشت را از آنان پر می سازد، که گوارایشان باد.

**[ترجمه]

«۱۹۵»

ین، کتـاب حسـین بن سـعید و النوادر الْقَـاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِی بَصِـيرٍ قَـالَ قَالَ أَبُو عَبْـدِ اللَّهِ علیه السـلام لَا تَقُولُوا جَنَّةٌ وَاحِدَةٌ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ دَرَجَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ.

lt;meta info=". کتاب حسـین بن سـعید و النوادر: ابوبصـیر گفت: ابوعبدالله علیه السـلام فرمود: نگویید بهشت یکتا است، همانا خداوند عزوجل می فرماید: درجاتی است که بعضی برتر از دیگری هستند.

**[ترجمه]

«۱۹۶»

ین، کتاب حسـین بن سـعید و النوادر ابْنُ عُلْوَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِـدٍ عَنْ زَيْـدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ آبَائِهِ علیهم السـلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ أَدْنَى أَهْـلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً مِنَ الشُّهَـدَاءِ مَنْ لَهُ اثْنَـا عَشَـرَ أَلْفَ زَوْجَةٍ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَ أَرْبَعَةُ آلَافِ بِكْرٍ وَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ ثَيِّبٍ تَخْدُمُ كُلَّ زَوْجَةٍ مِنْهُنَّ سَـبْعُونَ أَلْفَ خَادِمٍ غَيْرَ أَنَّ الْحُورَ الْعِينَ يُضَعَّفُ لَهُنَّ يَطُوفُ عَلَى جَمَاعَتِهِنَّ فِی كُلِّ أُسْبُوعٍ فَإِذَا جَاءَ يَوْمُ إِحْدَاهُنَّ أَوْ سَاعَتُهَا اجْتَمَعْنَ إِلَيْهَا يُصَوِّتْنَ بِأَصْوَاتٍ لَا أَصْوَاتَ أَحْلَى مِنْهَا وَ لَا أَحْسَنَ حَتَّى مَا يَبْقَى فِی الْجَنَّةِ شَیْ ءٌ إِلَّا اهْتَزَّ لِحُسْنِ أَصْوَاتِهِنَّ يَقُلْنَ أَلَا نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلَا نَمُوتُ أَبَداً وَ نَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلَا نَبْأَسُ أَبَداً وَ نَحْنُ الرَّاضِيَاتُ فَلَا نَسْخَطُ أَبَداً.

lt;meta info=". کتاب حسـین بن سـعید و النوادر: زید بن علی علیه السـلام از پدرانش، فرمودند: پیامبر خدا صلی الله علیه وآلـه می فرماینـد: همانـا نزدیـک تریـن مرتبـه بهشتیـان بـه شـهیدان، مرتبـه کسـی است که دوازده هزار همسـر از حـورالعین و چهـارهزار دوشـیزه و چهـارهزار غیردوشـیزه، که هر یـک از همسـران او هفتادهزار خـدمتگزار دارنـد، مگر برای حورالعین که دوبرابر است. هر هفته گرداگرد آنان می چرخنـد و هنگامی که روز یا ساعت یکی از آنان فرارسد به سویش جمع می شوند و با صـداهایی که بهتر و گواراتر از آن شـنیده نشده آواز می دهند و هر آن چه در بهشت است برای این صدای نیکو به حرکت درمی آیـد. و می گویند: آگاه باشـید، ما جاودانه هایی هستیم که هرگز نمی میریم و در نعمتی هستیم که هرگز تهیدست نمی شویم و خشنودیم و هرگز خشمگین نمی شویم.

**[ترجمه]

«۱۹۷»

ین، کتاب حسـین بن سعید و النوادر إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِی الْبِلَادِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ بَعْضِ أَصْـحَابِهِمُ الْفُقَهَاءِ قَالَ: لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْجَنَّةَ وَ أَجْرَى

أَنْهَارَهَا وَ هَدَلَ ثِمَارَهَا وَ زُخْرُفَهَا قَالَ وَ عِزَّتِی لَا یُجَاوِرُنِی فِیکِ بَخِیلٌ.

lt;meta info=". کتاب حسین بن سعید و النوادر: ابراهیم بن ابی بلاد از پدرش از بعضی از یارانش، گفت: هنگامی که خداوند بهشت را آفرید و رودهایش را جاری ساخت و میوه ها و زیورهایش را آویخت فرمود: قسم به عزتم که بخیلان را در این جا همسایه خود نمی گردانم.

**[ترجمه]

توضیح

هدله یهدله هدلا أرسله إلی أسفل و أرخاه ذکره الفیروزآبادی.

ص: ۱۹۸

**[ترجمه]«هدله يهدله هدلا» يعنى آن را به پايين فرستاد و فروانداخت. فيروزآبادى چنين گفته است.

ص: ۱۹۸

**[ترجمه]

«۱۹۸»

ين، كتاب حسين بن سعيد و النوادر مُحَمَّدُ بْنُ الْحُصَيْنُ عَنْ أَبِى بَصِيرٍ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ جَنَّةً لَمْ يَرَهَا عَيْنٌ وَ لَمْ يَطَّلِعْ عَلَيْهَا مَخْلُوقٌ يَفْتَحُهَا الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى كُلَّ صَبَاحٍ فَيَقُولُ ازْدَادِى طِيباً ازْدَادِى رِيحاً فَتَقُولُ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ

lt;meta info=". كتاب حسين بن سعيد و النوادر: ابوبصير از ابوعبدالله عليه السلام كه فرمود: همانا خداوند بهشتى آفريده است كه نه چشمى آن را ديده و نه هيچ مخلوقى از آن آگاهى يافته است. خداوند تبارك و تعالى هر روز صبح آن را مى گشايد و مى فرمايد: بر پاكيزگى خود بيفزاى، بر نسيم خوشبوى خود بيفزاى، پس مى گويد: « قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ» {همانا مؤمنان رستگار شدند}، و اين معناى سخن خداوند است كه: « فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ». {پس هيچ كس نمى داند چه چيزهايى از آن ها پوشيده مانده كه مايه روشنايى ديدگان آن ها و پاداشى براى اعمالشان است.}

**[ترجمه]

«۱۹۹»

ين، كتاب حسين بن سعيد و النوادر مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ قَالَ حَدَّثَنِى رَجُلٌ عَنْ أَبِى خَالِدٍ الصَّيْقَلِ عَنْ أَبِى جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ تُوضَعُ لَهُمْ مَوَائِدُ عَلَيْهَا مِنْ سَائِرِ مَا يَشْتَهُونَهُ مِنَ الْأَطْعِمَهِ الَّتِى لَا أَلَذَّ مِنْهَا وَ لَا أَطْيَبَ ثُمَّ يُرْفَعُونَ عَنْ ذَلِكَ إِلَى غَيْرِهِ.

lt;meta info=". كتاب حسين بن سعيد و النوادر: ابوجعفر عليه السلام، فرمود: همانا براى بهشتيان سفره هايى گسترده مى شود كه در آن خوراكى ها و نوشيدنى هايى است غير از آن چه دوست داشته اند و خوراكى پاكيزه تر و لذت بخش تر از آن وجود ندارد. سپس آن را براى ديگرى مى برند.

**[ترجمه]

«۲۰۰»

ين، كتاب حسين بن سعيد و النوادر النَّضْرُ بْنُ سُوَيْدٍ عَنْ دُرُسْتَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: لَوْ أَنَّ حَوْرَاءَ مِنْ حُورِ الْجَنَّهِ أَشْرَفَتْ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَ أَبْدَتْ ذُؤَابَهً مِنْ ذَوَائِبِهَا لَأَمْتَنَ أَهْلَ الدُّنْيَا أَوْ لَأَمَاتَتْ أَهْلَ الدُّنْيَا وَ إِنَّ الْمُصَلِّيَ

لِيُصَلِّی فَإِذَا لَمْ یَسْأَلْ رَبَّهُ أَنْ یُزَوِّجَهُ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ قُلْنَ مَا أَزْهَدَ هَذَا فِینَا.

<meta info="". کتاب حسین بن سعید و النوادر: ابوعبدالله علیه السلام فرمود: اگر یکی از حوریان بهشتی بر مردم دنیا آشکار شود و یکی از زلف های خود را بر ایشان آشکار نماید، اهل دنیا جان می سپارند یا این که اهل دنیا را می کشد. و هنگامی که نمازگزار نماز می خواند و از خداوند درخواست حور العین نمی کند، آنان می گویند این مرد چه قدر نسبت به ما بی اعتنا و زاهد است.

**[ترجمه]

«۲۰۱»

نَوَادِرُ الرَّاوَنْدِیِّ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَی جَنَّهَ عَدْنٍ خَلَقَ لَبِنَهَا مِنْ ذَهَبٍ یَتَلَأْلَأُ وَ مِسْکٍ مَدُوفٍ ثُمَّ أَمَرَهَا فَاهْتَزَّتْ وَ نَطَقَتْ فَقَالَتْ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ فَطُوبَی لِمَنْ قُدِّرَ لَهُ دُخُولِی قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی وَ ارْتِفَاعِ مَکَانِی لَا یَدْخُلُکِ مُدْمِنُ خَمْرٍ وَ لَا مُصِرٌّ عَلَی رِباً وَ لَا قَتَّاتٌ وَ هُوَ النَّمَّامُ وَ لَا دَیُّوثٌ وَ هُوَ الَّذِی لَا یَغَارُ وَ یَجْتَمِعُ فِی بَیْتِهِ عَلَی الْفُجُورِ وَ لَا قَلَّاعٌ وَ هُوَ الَّذِی یَسْعَی بِالنَّاسِ عِنْدَ السُّلْطَانِ لِیُهْلِکَهُمْ وَ لَا خَیُّوفٌ وَ هُوَ النَّبَّاشُ وَ لَا خَتَّارٌ وَ هُوَ الَّذِی لَا یُوفِی بِالْعَهْدِ (۱)

<meta info="". نوادر راوندی: با اسناد خود از جعفربن محمد علیه السلام از پدرانش، فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هنگامی که خداوند بهشت عدن را آفرید، آجری از آن را طلا و آجری دیگر را از نقره قرار داد که می درخشند و از مشک سائیده شده هستند. سپس به آن فرمان داد تا به حرکت درآید و سخن بگوید. پس گفت: تو خداوندی هستی که معبودی جز تو نیست، زنده و پایداری. پس خوشا به حال آن کس که در تقدیرش ورود به من قرار داده شده باشد. خداوند متعال فرمود: سوگند به عزت و جلالم و علو جایگاهم، نه هیچ شراب خواری وارد تو می شود و نه کسی که رباخواری را تکرار می کند و نه قتات که همان سخن چین است، و نه دیوث که مرد بی غیرت است، و در خانه او برای گناه جمع می شوند. و نه قلاع که شخصی است که بدگویی مردم را نزد پادشاه می برد تا آنان را به کشتن دهد، و نه خیوف که شخصی است که بسیار نبش قبر نماید، و نه ختار که کسی است که به پیمان وفا نمی کند.

**[ترجمه]

«۲۰۲»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَمَلَهُ الْقُرْآنِ عُرَفَاءُ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ الْمُجَاهِدُونَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ تَعَالَی قُوَّادُ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ الرُّسُلُ سَادَاتُ أَهْلِ الْجَنَّهِ.

<meta info="". و با همین اسناد، پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود: حاملان قرآن عارفان اهل بهشت هستند، و پیکارکنندگان در راه خداوند متعال فرماندهان اهل بهشت هستند. و پیامبران بزرگان اهل بهشت هستند.

**[ترجمه]

«۲۰۳»

نهج، نهج البلاغه قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام مَا خَيْرٌ بِخَيْرٍ بَعْدَهُ النَّارُ وَ لَا شَرٌّ بِشَرٍّ

ص: ۱۹۹

۱- تقدم الحديث عن الخصال تحت رقم ۳۶ بصوره مفصله، و تقدم هنا لك عن المصنّف ما يناسب المقام.

بَعْدَهُ الْجَنَّهُ وَ كُلَّ نَعِيمٍ دُونَ الْجَنَّهِ مَحْقُورٌ وَ كُلَّ بَلَاءٍ دُونَ النَّارِ عَافِيَهٌ.

lt;meta info=". نهج البلاغه: امیرمؤمنان علیه السلام فرمود: هیچ خیری در کار خوبی که پس از آن آتش است وجود ندارد، و هیچ شری

ص: ۱۹۹

در کار سختی که پس از آن بهشت قرار دارد وجود ندارد، و هر نعمتی جز بهشت کوچک است، و هر بلایی کم تر از آتش دوزخ عافیت است.

**[ترجمه]

«۲۰۴»

عد، العقائد اعتقادنا فی الجنه أنها دار البقاء و دار السلامه لا موت فیها و لا هرم و لا سقم و لا مرض و لا آفه (۱)و لا زمانه و لا غم و لا هم و لا حاجه و لا فقر و إنها دار الغناء و السعاده و دار المقامه و الکرامه لا یمس أهلها فیها نصب و لا لغوب (۲)لهم فیها ما تشتهی الأنفس و تلذ الأعین و هم فیها خالدون و إنها دار أهلها جیران الله و أولیاؤه و أحباؤه و أهل کرامته و هم أنواع علی مراتب منهم المتنعمون بتقدیس الله و تسبیحه و تکبیره فی جمله ملائکته و منهم المتنعمون بأنواع المآکل و المشارب و الفواکه و الأرائک و حور العین و استخدام الولدان المخلدین و الجلوس علی النمارق و الزرابی و لباس السندس و الحریر کل منهم إنما یتلذذ بما یشتهی و یرید حسب ما تعلقت علیه همته و یعطی ما عبد الله من أجله

وَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام إِنَّ النَّاسَ يَعْبُدُونَ اللَّهَ عَلَى ثَلَاثَهِ أَصْنَافٍ صِنْفٌ مِنْهُمْ يَعْبُدُونَهُ رَجَاءَ ثَوَابِهِ (۳)فَتِلْكَ عِبَادَهُ الْخُدَّامِ وَ صِنْفٌ مِنْهُمْ يَعْبُدُونَهُ خَوْفاً مِنْ نَارِهِ فَتِلْكَ عِبَادَهُ الْعَبِيدِ وَ صِنْفٌ مِنْهُمْ يَعْبُدُونَهُ حُبّاً لَهُ فَتِلْكَ عِبَادَهُ الْكِرَامِ.

و اعتقادنا فی الجنه و النار أنهما مخلوقتان و إن النبی صلی الله علیه و آله قد دخل الجنه و رأی النار حین عرج به و اعتقادنا أنه لا یخرج أحد من الدنیا حتی یری مکانه من الجنه أو من النار و إن المؤمن لا یخرج من الدنیا حتی ترفع له الدنیا کأحسن ما رآها و یرفع مکانه (۴)فی الآخره ثم یخیر فیختار الآخره فحینئذ یقبض روحه و فی العاده أن یقال فلان یجود بنفسه و لا یجود الإنسان بشی ء إلا عن طیبه نفس غیر مقهور و لا مجبور و لا مکره

ص: ۲۰۰

۱- فی المصدر: و لا آفه و لا زوال. م.

۲- فی المصدر: لا یمس أهلها نصب و لا یمسهم فیها لغوب. م.

۳- فی المصدر: یعبدون شوقا الی جنته و رجاء اه. م.

۴- فی المصدر: و یری مکانه اه. م.

و أما جنه آدم فهی جنه من جنان الدنیا تطلع الشمس فیها و تغیب و لیست بجنه الخلد و لو کانت جنه الخلد ما خرج منها أبدا و اعتقادنا أن بالثواب یخلد أهل الجنه فی الجنه و أهل النار فی النار و ما من أحد یدخل الجنه حتی یعرض علیه مکانه من النار فیقال له هذا مکانک الذی لو عصیت الله لکنت فیه و ما من أحد یدخل النار حتی یعرض علیه مکانه من الجنه فیقال له هذا مکانک الذی لو أطعت الله لکنت فیه فیورث هؤلاء مکان هؤلاء و ذلک قول الله عز و جل أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ الَّذِینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِیها خالِدُونَ (۱)و أقل المؤمنین منزله فی الجنه من له مثل ملک الدنیا (۲)عشر مرات أقول و قال الشیخ المفید رحمه الله فی شرح هذا الکلام الجنه دار النعیم لا یلحق من دخلها نصب و لا یلحقهم فیها لغوب جعلها الله دارا لمن عرفه و عبده و نعیمها دائم لا انقطاع له و الساکنون فیها علی أضرب فمنهم من أخلص لله تعالی فذلک الذی یدخلها علی أمان من عذاب الله تعالی و منهم من خلط عمله الصالح بأعمال سیئه کان یسوف منها التوبه فاخترمته المنیه (۳)قبل ذلک فلحقه ضرب من العقاب فی عاجله و آجله أو فی عاجله دون آجله ثم سکن الجنه بعد عفو أو عقاب و منهم من یتفضل علیه بغیر عمل سلف منه فی الدنیا و هم الولدان المخلدون الذین جعل الله تعالی تصرفهم لحوائج أهل الجنه ثوابا للعاملین و لیس فی تصرفهم مشاق علیهم و لا کلفه لأنهم مطبوعون إذ ذاک علی المساره بتصرفهم فی حوائج أهل الجنه و ثواب أهل الجنه الابتذال بالمآکل (۴)و المشارب و المناظر و المناکح و ما تدرکه حواسهم مما یطبعون علی المیل إلیه و یدرکون مرادهم بالظفر به و لیس فی الجنه من البشر

۱- المؤمنون: ۱۰- ۱۱.

۲- فی المصدر: مثل تلک الدنیا. م.

۳- اخترمته المنیه: اخذته.

۴- فی المطبوع: فی حوائج المؤمنین، و ثواب أهل الجنه الالتذاذ بالمآکل اه.

من يلتـذ بغير مأكل و مشـرب و ما تـدركه الحواس من الملذذات و قول من زعم أن فی الجنه بشـرا يلتذ بالتسبيح و التقديس من دون الأكل و الشـرب قول شاذ عن دين الإسـلام و هو مأخوذ من مـذهب النصاری الذين زعموا أن المطيعين فی الدنيا يصـيرون فی الجنه ملائكه لا يطعمون و لا يشـربون و لا ينكحون و قـد أكـذب الله هـذا القول فی كتابه بما رغب العالمين فيه من الأكل و الشـرب و النكـاح فقـال تعـالی أُكُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا الآيه (١)و قـال تعـالی فِيها أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَيْرِ آسِنٍ الآيه (٢)و قـال حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِي الْخِيامِ (٣)و قال وَ حُورٌ عِينٌ (۴)و قال وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عِينٍ (۵)و قال وَ عِنْدَهُمْ قاصِراتُ الطَّرْفِ أَتْرابٌ (۶)و قـال إِنَّ أَصْـحابَ الْجَنَّهِ الْيَوْمَ فِي شُـغُلٍ فاكِهُونَ هُمْ وَ أَزْواجُهُمْ (٧)و قـال وَ أُتُوا بِهِ مُتَشابِهـاً وَ لَهُمْ فِيها أَزْواجٌ مُطَهَّرَهٌ (٨)فكيف اسـتجاز من أثبت فی الجنه طـائفه من البشـر لاـ يأكلون و لا يشـربون و يتنعمون مما به الخلق من الأعمال و يتألمون و كتاب الله شاهـد بضد ذلك و الإجماع علی خلافه لو لا أن قلد فی ذلک من لا يجوز تقليده أو عمل علی حديث موضوع انتهی كلامه رفع الله مقامه و هو فی غايه المتانه و أما اسـتدلال الصدوق رحمه الله بقوله عليه السـلام و صنف يعبدونه حبا له علی أنهم لا يتلذذون بالمآكل و المشارب و المناكح فی الجنه فهو ضعيف إذ عدم كون الجنه مقصوده لهم عند العباده لا يستلزم

١- الرعد: ٣۵.

٢- محمّد: ١۵.

٣- الرحمن: ٧٢.

۴- الواقعه: ٢٢.

۵- الدخان: ۵۴.

۶- ص: ۵٢.

٧- يس: ۵۵- ۵۶.

٨- البقره: ٢۵.

عدم تلذذهم بنعيمها فى الآخره (۱)فإن قيل إذا ارتفعت هممهم فى الدنيا مع تشبثهم بعلائقها عن أن ينظروا مع محبه الله سبحانه و قربه إلى جنه و نار ففى الآخره مع قطع علائقهم و دواعيهم و قوه أسباب المحبه و القرب أحرى أن لا ينظروا إليهما و لا يتلذذوا بشهوات الجنه و ملاذها قلت للتلذذ بالمستلذات الجسمانيه أيضا مراتب و درجات بحسب اختلاف أحوال أهل الجنه فمنهم من يتلذذ بها كالبهائم يرتعون فى رياضها و يتمتعون بنعيمها كما كانوا فى الدنيا من غير استلذاذ بقرب و وصال أو إدراك لمحبه و كمال و منهم من يتمتع بنعيمها من حيث إنها دار كرامه الله التى اختارها لأوليائه و أكرمهم بها و أنها محل رضوان الله تعالى و قربه فمن كل ريحان يستنشقون نسيم لطفه و من كل فاكهه يذوقون طعم رحمته و لا يستلذون بالحور إلا لأنه أكرمهم بها الرب الغفور و لا يسكنون فى القصور إلا لأنه رضيها لهم المالك الشكور فالجنه جنتان روحانيه و جسمانيه و الجنه الجسمانيه قالب للجنه الروحانيه فمن كان فى الدنيا يقنع من العبادات و الطاعات بجسد بلا روح و لا يعطيها حقها من المحبه و الإخلاص

ص: ۲۰۳

۱- لو كان مراد شيخنا الصدوق قدس اللّه روحه الشريف حصر التذاذهم فى ذلك و انهم لا يلتذون بالمآكل و غيرها كالملائكه فقد وردت روايات كثيره فى خلاف ذلك تقدمت بعضها، و فيها ان نبيّنا صلّى اللّه عليه و آله و أوصيائه و سائر الأنبياء و الأوصياء يلتذون بها كقوله فيما تقدم: حرام على البشر أن يشربوا منها حتّى يشرب ذلك النبىّ. و قوله: دخلت الجنه و إذا على حافتيها بيوتى و قوله: تلك الغرف بنى اللّه لاوليائه. و قوله: شجره طوبى فى دار رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و فى روايه: فى دار علىّ عليه السلام و قوله فى وصف تسنيم: هى عين يشربون منها المقربون بحتا و المقربون آل محمّد صلّى اللّه عليه و آله؛ و فى روايه محمّد و آل محمّد صلّى اللّه عليه و آله. و قوله الكوثر نهر فى الجنه اعطاه اللّه محمّدا صلّى اللّه عليه و آله. و قوله فى حديث ذكر أن بيته و بيت على واحد: إذا أراد أحدنا أن يأتى بأهله ضرب اللّه بينى و بينه حجابا من نور. و قوله تعالى مخاطبا للجنه: إنى قد حرمت طعامك على أهل الدنيا الا على نبى او وصى نبى. و قوله: فيها الف قصر فى كل قصر الف قصر لمحمّد و آل محمّد صلّى اللّه عليه و آله، و فيها الف قصر فى كل قصر الف قصر لإبراهيم و آل إبراهيم. و قوله صلّى اللّه عليه و آله لعلى: لا تلبس لباس الذهب فانه لباسك فى الجنه. و غير ذلك ممّا تقدم و يأتى.

و سائر مكملات الأعمال ففى الآخره أيضا لا ينتفع إلا بالجنه الجسمانيه و من فهم فى الدنيا روح العباده و أنس بها و استلذ منها و أعطاها حقها فهو فى الجنه الجسمانيه لا يستلذ إلا بالنعم الروحانيه و لنضرب لك فى ذلك مثلا لمزيد الإيضاح فنقول ربما يجلس بعض سلاطين الزمان على سريره و يطلب عامه رعاياه و وزراءه و أمراءه و مقربى حضرته و يعطيهم شيئا من الحلاوات فكل صنف من أصناف الخلق ينتفع بما يأخذه من ذلك نوعا من الانتفاع و يلتذ نوعا من الالتذاذ على حسب معرفته لعظمه السلطان و رتبه إنعامه فمنهم جاهل لا ينتفع بذلك إلا أنه حلو ترغب الذائقه فيه فلا فرق فى ذلك عنده بين أن يأخذه من بائعه فى السوق أو من يد السلطان و منهم من يعرف شيئا من عظمه السلطان و يريد بذلك الفخر على بعض أمثاله أو من هو تحت يده أن السلطان أكرمنى بذلك و هكذا حتى ينتهى الأمر إلى من هو من مقربى حضره السلطان و من طالبى لطفه و إكرامه فهو لا يلتذ بذلك إلا لأنه خرج من يد السلطان و أنه علامه لطفه و إكرامه فهو يضن بذلك و يخفيه و يفتخر بذلك و يبديه مع أن فى بيته أضعاف ذلك مبذوله لخدمه و عبيده فهو لا يجد من الحلاوه إلا طعم القرب و الإكرام و لو جعل السلطان علامه إكرامه فى بذل أمر الأشياء و أبشعها لكان عنده أحلى من جميع الحلاوات و لذا ترى فى عشق المجاز إذا ضرب المعشوق محبه ضربا وجيعا على جهه الإكرام فهو أشهى عنده من كل ما يستلذ منه سائر الأنام فإذا كان مثل ذلك فى المجاز ففى الحقيقه أولى و أحرى فإذا فهمت ذلك عرفت أن أولياء الله تعالى فى الدنيا أيضا فى الجنه و النعيم إذ هم فى عباده ربهم متلذذون بقربه و وصاله و فى التنعم بنعيم الدنيا إنما يتلذذون لكونه مما خلق لهم ربهم و محبوبهم و حباهم بذلك و رزقهم و أعطاهم و فى البلايا و المصائب أيضا يلتذون بمثل ذلك لأنهم يعلمون أن محبهم و محبوبهم اختار ذلك لهم و علم فيه صلاحهم فبذلك امتحنهم فهم بذلك راضون شاكرون فتنعمهم بالبلايا كتمتعهم بالنعم و الهدايا إذ جهه الاستلذاذ فيهما واحده عندهم فهم فى الدنيا و الآخره بقربه و لطفه و حبه يتنعمون و فيهما لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ فإذا فازوا بهذه الدرجه القصوى و وصلوا إلى تلك المرتبه

الفضلی لا یعبدونه تعالی خوفا من ناره و أنها محرقه بل لأنها دار الخذلان و الحرمان و محل أهل الکفر و العصیان و من سخط علیه الرحمن و لا طمعا فی جنته من حیث کونها محل المشتهیات النفسانیه و الملاذ الجسمانیه بل من حیث إنها محل رضوان الله و أهل کرامته و قربه و لطفه فلو کانت النار محل أهل کرامه الله لاختاروها کما اختاروا فی الدنیا محنها و مشاقها لعلمهم بأن رضی الله فیها و لو کانت الجنه محل من غضب الله علیه لترکوها و فروا منها کما ترکوا ملاذ الدنیا لما علموا أن محبوبهم لا یرتضیها و إذا دریت ذلک حق درایته سهل علیک الجمع بین ما ورد من عدم کون العباده للجنه و النار و المبالغه فی طلب الجنه و الاستعاذه من النار و ما ورد فی بعض الروایات و الدعوات من التصریح بکون العباده لابتغاء الدار الآخره فإن من طلب الآخره لقربه و وصاله لم یطلب إلا وجهه و من طلبها لاستلذاذه و تمتعه الجسمانی لم یعبد إلا نفسه و تحقیق هذا المقام یحتاج إلی نوع آخر من الکلام و ذکر مقدمات غیر مأنوسه لأکثر الأنام و فیها ذکرنا کفایه لمن شم روحا من ریاض محبه ذی الجلال و الإکرام و عسی أن نتمم هذا المرام فی بابی الحب و الإخلاص بعض الإتمام و الله المرجو لکل خیر و فضل و إنعام.

فذلکه اعلم أن الإیمان بالجنه و النار علی ما وردتا فی الآیات و الأخبار من غیر تأویل من ضروریات الدین و منکرهما أو مؤولهما بما أولت به الفلاسفه خارج من الدین و أما کونهما مخلوقتان الآن فقد ذهب إلیه جمهور المسلمین إلا شرذمه من المعتزله فإنهم یقولون سیخلقان فی القیامه و الآیات و الأخبار المتواتره دافعه لقولهم مزیفه لمذهبهم و الظاهر أنه لم یذهب إلی هذا القول السخیف أحد من الإمامیه إلا ما ینسب إلی السید الرضی رضی الله عنه و أما مکانهما فقد عرفت أن الأخبار تدل علی أن الجنه فوق السماوات السبع و النار فی الأرض السابعه و علیه أکثر المسلمین.

و قال شارح المقاصد جمهور المسلمین علی أن الجنه و النار مخلوقتان الآن خلافا لأبی هاشم و القاضی عبد الجبار و من یجری مجراهما من المعتزله حیث زعموا أنهما إنما تخلقان یوم الجزاء لنا وجهان.

ص: ۲۰۵

الأول قصه آدم و حواء و إسكانهما الجنه ثم إخراجهما عنها بأكل الشجره و كونهما يخصفان عليهما من ورق الجنه على ما نطق به الكتاب و السنه و انعقد عليه الإجماع قبل ظهور المخالفين و حملها على بستان من بساتين الدنيا يجرى مجرى التلاعب بالدين و المراغمه لإجماع المسلمين ثم لا قائل بخلق الجنه دون النار فثبوتها ثبوتها.

الثانى الآيات الصريحه فى ذلك كقوله تعالى وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرى عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى (۱)و كقوله فى حق الجنه أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (۲)أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ (۳)وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّهُ لِلْمُتَّقِينَ (۴)و فى حق النار أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ (۵)وَ بُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغاوِينَ (۶)و حملها على التعبير عن المستقبل بلفظ الماضى مبالغه فى تحققه خلاف الظاهر فلا يعدل إليه بدون قرينه ثم قال لم يرد نص صريح فى تعيين مكان الجنه و النار و الأكثرون على أن الجنه فوق السماوات السبع و تحت العرش تشبثا بقوله تعالى عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوى و قوله عليه السلام سقف الجنه عرش الرحمن و النار تحت الأرضين السبع و الحق تفويض ذلك إلى علم العليم الخبير انتهى.

فائده قال المحقق الطوسى رحمه الله فى التجريد بعد ذكر الثواب و العقاب و يجب خلوصهما و إلا لكان الثواب أنقص حالا من العوض و التفضل على تقدير حصوله فيهما و هو أدخل فى باب الزجر و كل ذى مرتبه فى الجنه لا يطلب الأزيد (۷)و يبلغ سرورهم بالشكر إلى حد انتفاء المشقه و غناؤهم بالثواب ينفى مشقه ترك القبائح و أهل النار ملجئون إلى ترك القبيح.

و قال العلامه رحمه الله فى شرحه يجب خلوص الثواب و العقاب عن الشوائب

۱- النجم: ۱۳- ۱۵.

۲- آل عمران: ۱۳۳.

۳- الحديد: ۲۱.

۴- الشعراء: ۹۰.

۵- آل عمران: ۱۳۱.

۶- الشعراء: ۹۱.

۷- فى التجريد المطبوع: لا يطلب الازيد من مرتبه. و لعلّ الصحيح: من مرتبته.

أمـا الثواب فلأنه لو لا ذلک لکان العوض و التفضل أکمل منه لأنه یجوز خلوصـهما من الشوائب و حینئـذ یکون الثواب أنقص درجه و إنه غیر جـائز و أما العقاب فلأنه أعظم فی الزجر (۱)فیکون لطفـا و لما ذکر أن الثواب خالص عن الشوائب ورد علیه أن أهـل الجنه یتفـاوتون فی الـدرجات فالأنقص إذا شاهـد من هو أعظم ثوابـا حصل له الغم بنقص درجته عنه و بعـدم اجتهاده فی العباده و أیضا فإنهم یجب علیهم الشکر لنعم الله تعالی و الإخلال بالقبائح و فی ذلک مشقه.

و الجواب عن الأول أن شـهوه کل مکلف مقصوره علی ما حصل له و لا یغتم بفقـد الأزیـد لعدم استیهاله له (۲)و عن الثانی أنه یبلغ سـرورهم بالشـکر علی النعمه إلی حـد ینتفی المشـقه معه و أمـا الإخلال بالقبائـح فإنه لا مشـقه علیهم فیها لأنه تعالی یغنیهم بالثواب و منافعه عن فعل القبیـح فلا یحصل لهم مشـقه و أما أهل النار فإنهم یلجئون إلی فعل ما یجب علیهم و ترک القبائح فلا یصدر عنهم و لیس ذلک تکلیفا لأنه بالغ حد الإلجاء و یحصل من ذلک نوع من العقاب أیضا.

lt;meta info=". العقائد: اعتقاد ما درباره بهشت این است که آن جا سـرای ابدی و سلامت است. نه مرگی در آن است و نه سـستی و نه ناخوشی و نه بیماری و نه آسیب و نه گذر زمان و نه اندوه و نه گرفتاری و نه نیاز و نه تنگدستی است. و آن جا سرای بی نیـازی است و سـرای کامیـابی و جایگـاهی ابـدی و سـرای بزرگی است. بهشتیان در آن رنـج و خسـتگی نمی بیننـد. بهشتیان هرچه را بخواهند و برای چشم ها لذت بخش است دارند و در آن ها جاودانه هسـتند. و بهشت سرای کسانی است که سزاوار آن هسـتند، همسایگان خدا و اولیا و دوسـتان او و کسانی که خداوند آنان را بزرگ داشـته و آن ها انواع مختلف و در رتبه های گوناگون هسـتند. بعضـی از آن ها مشـغول تقدیس و تسبیح و تکبیر خدا همراه با فرشتگان هستند، و برخی دیگر در نعمت خوردنی ها و نوشـیدنی ها و میوه ها و تخت ها و حوریان و خـدمتگزاری پسـران جاودان و نشسـتن بر نمارق و زرابی و لباس های سـندس و حریر هسـتند. هر یک از آنان از آن چه که بخواهـد لذت می برد و براساس آن چه همتش به آن وابسـته است و خداوند را برای آن پرستیده است به او داده می شود.

و امام صادق علیه السلام فرمود: مردم در سه گروه خداوند را می پرستند، گروهی به امید پاداش خداوند را می پرستند که این پرسـتش خـدمتگزاران اسـت. و گروهی از روی ترس از آتش او را می پرسـتند و ایـن بنـدگی بردگـان است، و گروهی نیز از روی عشق خدا را می پرستند که این عبادت بزرگان است.

و اعتقاد ما این است که بهشت و جهنم آفریـده شـده انـد. و هنگامی که پیامبر صـلی الله علیه وآله به معراج رفتند وارد بهشـت شدند و آتش را نیز دیدند. و اعتقاد ما این است که هیچ کس از دنیا خارج نمی شود مگر این که جایگاه خود را در بهشت یا دوزخ می بینـد. و همانـا مؤمن از دنیـا نمی رود تـا ایـن کـه دنیـا برایش بالاـ می رود ماننـد بهـترین چیزی کـه دیـده اسـت، و جایگـاهش در آخرت بالا می رود، سـپس به او اختیار می دهنـد و او آخرت را برمی گزینـد. پس در این هنگام جانش گرفته می شود. و گفته می شود: «فلاـن یجود بنفسه» و انسان تنها زمانی چیزی را می بخشـد که رضایت از این کار دارد، نه با زور و نه با اکراه و ناخوشایندی.

ص: ۲۰۰

و اما بهشتی که حضرت آدم در آن بود، باغی از باغ های دنیا بوده است که خورشید از آن جا طلوع می کرده و در آن ناپدید

می شـده است، و آن بهشت جـاودان نبوده است. چرا که اگر بهشت جـاودان می بود هرگز از آن بیرون نمی شـد. و اعتقـاد ما این است که بهشتیان با پاداش در بهشت جاودانه انـد و دوزخیان نیز در آتش جاودان میماننـد. و هیچ کس وارد بهشت نمی شود مگر این که جایگاه او را در آتش به او نشان می دهنـد و به او می گویند: این جایگاهی است که اگر خداوند را نافرمانی می کردی در آن جای می گرفتی. و هیچ کس وارد آتش نمی شود مگر این که جایگاه او را در بهشت نشانش می دهند و به او گفته می شود: این جایگـاهی است که اگر خـدا را اطاعت می کردی اکنون درآن بودی. پس اینان جایگاه آنان را به ارث می برند. و این معنای فرموده خداوند است که: «أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ الَّذِینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِیها خالِدُونَ» - . مؤمنون: ۱۰- ۱۱. - {آنان همان وارثان هستند، که فردوس برین را به ارث برده اند و در آن جاودانه اند} - . مؤمنون: ۱۰- ۱۱. - و کمترین درجه مؤمنـان در بهشت جایگاه کسـی است که ثروتی ده برابر دارایی دنیا دارد می گویم: شـیخ مفیـد رحمه الله در شـرح این سخن گفته است: بهشت سـرای نعمتی است که هر کس وارد آن شود رنج و خسـتگی نخواهد دید، خداوند آن را سرایی قرار داده برای آنـان که او را شـناخته و اطاعت کرده انـد. نعمت های آن همیشـگی است که هرگز پایان نمی یابـد. ساکنان در آن چند گروه هسـتند: بعضـی از آنان کسانی هستند که برای خداوند متعال خود را خالص گردانیده اند. آنان کسانی هستند که با امان از آتش دوزخ وارد آن می شوند و برخی از آنان کسانی هستند که کارهای نیک خود را با کارهای ناپسندی آمیخته اند که بـاعث تـأخیر توبه او شـده انـد تـا جـایی که مرگ او را به نابودی کشانـد، پیش از آن که توبه کنـد. پس عـذابی در دنیا و آخرت به او رسـیده، یـا فقط در آخرت به او رسـیده نه در دنیا. سـپس بخشـیده شـده یا مجازات شـده و در بهشت جای گرفته است. و برخی از آنان کسانی هستند که بخشیده می شوند بدون این که اعمالی از پیش برای خود فرستاده باشد، و آنان پسران جـاودان هسـتند که خداونـد برآوردن نیازهـای مؤمنان را در بهشت به ایشان سپرده است که پاداشـی است برای عاملان. و این برایشان دشواری و زحمتی ندارد، زیرا این کار برایشان خوشایند است. چرا شادمانی آنان در برآوردن نیازهای بهشتیان است و پاداش بهشتیان در مشغول شدن به خوردنی ها و نوشیدنی و دیدنی ها و چیزهایی است که با حواس ظاهری درک می شوند و میل به آن دارند و با دستیابی به آن ها احساس پیروزی می کنند. و در بهشت هیچ انسانی

ص: ۲۰۱

وجود نـدارد که لـذتی بدون خوردن و آشامیدن و لذت هایی که آدمی حس می کند داشته باشد. و سـخن کسانی که گمان می کنند در بهشت کسانی هسـتند که تنها با تسبیح و تقدیس لذت می برند و نه با خوراکی ها و شراب، سخنی دور از مذهب اسـلام است که گروهی اندک گفته اند و از اعتقاد مسیحیان گرفته شده که گمان می کنند کسانی که در دنیا اطاعت خداوند را نمایند، در بهشت تبدیل به فرشتگانی می شوند که نه می خورند و نه می آشامند و نه ازدواج می کنند. و خداوند این سخن را در کتـاب خود دروغ خوانـده و آن هـا را به خوراکی ها و شـراب و همسـران بهشتی تشویق نموده و فرموده است: خوردنی هـای آن و سـایه اش همیشـگی است، این پایـان کـار کسانی است که پرهیزکاری نمودنـد، تا پایان آیه - . رعـد: ۳۵. - و نیز خداوند متعال فرمود: در آن رودهایی است از آب پاکیزه که آلوده نگشته اند، تا پایان آیه - . محمّد: ۱۵. -

و فرمود: حوریانی که در خیمه های بهشتی پوشیده مانده اند - . رحمن: ۷۲. - و فرمود: و حوریانی فراخ چشم، - . واقعه: ۲۲. -

و فرمود: و آنان را به همسری حورالعین درآوریم - . دخان / ۵۴. - و فرمود: و همسرانی دارند که تنها به شوهران خود چشم دوخته اند و همسن و سالند - . ص / ۵۲. - و فرمود: به راستی بهشتیان امروز به نعمت های خداوند مشغول و شادمانند، - . یس / ۵۵- ۵۶. - و فرمود: و برایشان میوه هایی آورده می شود که در خوبی و زیبایی یکسانند، و در آن همسرانی پاک دارند - . بقره / ۲۵. - . پس چگونه سخن کسانی که می گویند در بهشت گروهی هستند که نه می خورند و نه می آشامند و تنها با اعمال در نعمتی هستند و اندوهگین می شوند، با این که کتاب خداوند گواهی بر

خلاف آن می دهد و اجماع مسلمانان نیز با آن مخالف است، مگر این که در این مسئله از کسی پیروی نموده باشند که تقلید از او جایز نیست، یا براساس حدیثی جعلی عمل نموده باشد. پایان سخن ایشان رفع الله مقامه، و این استدلال در نهایت استواری است. و اما استدلال صدوق رحمه الله به سخن امام علیه السلام: «و صنف یعبدونه حبا له» به این که آن ها در بهشت از خوردن و آشامیدن و ازدواج لذت نمی برند، ضعیف است، چرا که نبودن بهشت به عنوان هدف آنان در عبادت، این مطلب را نتیجه

نمی دهد که آنان در آخرت از نعمت های آن بهره مند نخواهند شد - . اگر منظور شیخ ما صدوق قدس اللّٰه روحه الشریف حصر کام جویی آنان در آن باشد و این که آن ها مانند فرشتگان از خوردنی ها و مانند آن لذت نمی برند، همانا روایات بسیاری خلاف آن وارد شده است که بعضی از آن ها بیان شدند، و در میان آن ها این حدیث که: پیامبر صلّی اللّٰه علیه و آله و جانشینان او و پیامبران و اوصیاء دیگر از آن ها لذت می برند، مانند فرموده او که پیشتر بیان شد، پیش از آن که پیامبر آن را بنوشد، آشامیدن آن بر انسان ها حرام است. و فرموده ایشان: وارد بهشت شدم و بر کناره های آن خانه های خود را دیدم. و سخن ایشان که: آن اتاق ها را خداوند برای دوستان خود آفریده است. و این سخن که: درخت طوبی در خانه رسول خدا صلّی اللّٰه علیه و آله است، و در روایتی است که: در خانه علیّ علیه السلام است، و سخن ایشان در وصف تسنیم: آن چشمه ای است که مقربان آن را خالص می نوشند. و مقربان خاندان محمّد صلّی اللّٰه علیه و آله هستند؛ ودر روایتی محمّد و خاندان محمّد صلّی اللّٰه علیه و آله هستند. و سخن ایشان که: کوثر رودی است در بهشت که خداوند آن را به محمّد صلّی اللّٰه علیه و آله بخشیده است. و سخن ایشان در فی حدیث ذکر که خانه ایشان و علی یکسان است: هنگامی که یکی از ما بخواهد نزد خانواده خود برود خداوند میان من و او حجابی از نور می افکند. و فرموده خداوند متعال به بهشت: همانا من غذای تو را برای مردم دنیا حرام کردم، مگر بر پیامبر یا جانشین او. و این سخن که: در آن هزار قصر و در هر قصر هزار قصر برای محمّد و خاندان محمّد صلّی اللّٰه علیه و آله است، و در آن هزار قصر و در هر قصر هزار قصر برای ابراهیم و خاندان إبراهیم است. و فرموده پیامبر صلّی اللّٰه علیه و آله به علی: لباس طلا نپوش که آن لباس تو در بهشت است. و غیر آن که پیشتر آمد و پس از این نیز خواهد آمد. - پس اگر گفته شود: وقتی در دنیا با وجود دلبستگی های گوناگون آنان محبت خداوند تعالی و نزدیکی او را بر پاداش بهشت یا مجازات دوزخ برگزیده اند، پس در آخرت که از همه وابستگی ها بریده شده اند و اسباب محبت و قرب الهی نیز فراهم تر است، پس شایسته تر است که اعتنایی به بهشت و دوزخ نداشته و از شهوات و لذات بهشت بهره مند نشوند، پاسخ می دهم: کام جویی از لذت های جسمانی مراتب و درجاتی دارد

که بر اساس احوال گوناگون بهشتیان است، بعضی از آنان هستند که مانند چارپایان از آن لذت می برند و در باغ هایش چریده و از نعمت هایش بهره مند می شوند، همان گونه که در دنیا نیز از قرب و وصل الهی لذتی نمی برند و درکی از عشق و کمال نداشتند. و برخی از آنان از این جهت از نعمت های آن بهره مند می شوند که بهشت سرای کرامت الهی است که برای دوستان خود برگزیده است و آنان را به وسیله آن گرامی داشته است. و جایگاه خشنودی و قرب الهی است. پس از هر گلی رایحه لطف او را استشمام می کنند و از هر میوه ای طعم رحمت او را می چشند، و از حوریان لذت می برند تنها به این دلیل که پروردگار آمرزنده آنان را به وسیله حوریان گرامی داشته است. و در قصرها زندگی نمی کنند مگر از این جهت که خداوند مالک و شکور از آن خشنود است. بنابراین بهشت به دو معناست: بهشت روحانی و بهشت جسمانی، و بهشت جسمانی کالبدی برای بهشت روحانی است، پس هرکس در دنیا در عبادات و دستورات تنها به ظاهر بسنده می کرده و عبادات او بدون روح بوده است، و حق آن را که عبارت است از محبت و اخلاص

ص: ۲۰۳

و دیگر چیزهایی که اعمال را کامل می کنند، پس در آخرت نیز تنها از بهشت جسمانی بهره مند خواهد شد. و هر کس در دنیا روح عبادت را درک کرده و به آن انس بگیرد و از آن لذت ببرد و حق آن را انجام دهد، پس او در بهشت جسمانی خواهد بود و تنها از نعمت های روحانی بهره مند خواهد شد. برای روشن تر شدن مطلب مثالی می زنیم: می گوییم چه بسیار پادشاهانی که بر تخت خود می نشستند و عموم رعیت و وزیران و امیران و نزدیکان درگاه خود را به حضور خواسته و به هریک از آن ها یک نوع شیرینی می دادند، پس هر گروه از مردم به نوعی از آن چه گرفته بهره مند می شود و هریک به گونه ای از آن لذت می برد که براساس شناخت او از بزرگی و بخشش پادشاه است. در میان آن ها افراد نادانی هستند که تنها سودی که می برند این است که طعم آن شیرین و خوشایند است، و برایشان تفاوتی نمی کند آن را در بازار و از فروشنده خریده باشند یا از دست پادشاه بگیرند. و بعضی از آنان نیز اندکی از بزرگی و عظمت پادشاه را درک می کنند و می خواهند با آن بر دیگران یا زیردستان خود فخرفروشی کنند که پادشاه مرا چنین گرامی داشته است. تا آن که به کسانی می رسیم که از نزدیکان دربار پادشاه و از درخواست کنندگان لطف و بخشش او هستند. پس لذت ایشان تنها در این است که آن را از دست پادشاه گرفته اند و این نشانه لطف و بخشش اوست که از آن خودداری می کند و پنهان می دارد و به آن فخر کرده و آن را آشکار می کند، با وجود این که در خانه اش چندین برابر آن را دارد که به خدمتگزاران و بردگانش داده شده است. پس تنها چیزی که از شیرینی آن درک می کند طعم قرب و اکرام است. و اگر نشانه اکرام پادشاه در بخشیدن تلخ ترین چیزها بود برای او از هر شیرینی شیرین تر می نمود. و به همین دلیل است که اگر معشوق برای گرامی داشتن عاشق ضربه ای دردناک بر او بزند، در نزد او از هر چیزی که برای دیگران لذت بخش است، دل خواه تر و لذت بخش تر می باشد. پس اگر در مجاز چنین باشد پس در حقیقت نیز سزاوارتر است که چنین باشد. پس اگر این مطلب روشن شود خواهیم دانست که اولیای الهی در دنیا نیز در بهشت و نعمت هستند؛ چرا که با عبادت پروردگار از قرب و وصل او لذت می برند و از نعمت های دنیا نیز بهره مند هستند از این جهت که پروردگار و محبوبشان آن ها را آفریده و به ایشان هدیه داده و به آنان بخشیده و روزی شان قرار داده است. و در مصیبت ها و بلاها نیز مانند آن لذت می برند، چرا که می دانند محبوب و دوستدارشان برای آن ها برگزیده و صلاح آن ها را در این دانسته اند. پس آنان را به این وسیله امتحان کرده و آن ها خشنود و سپاس گزار آن

هستند. بنابراین بهره مندی آنان از بلاها مانند بهره مندی از نعمت ها و هدیه ها است. زیرا جهت لذت بردن در هر دو یکی است. پس آن ها در دنیا و آخرت از نعمت قرب و لطف و عشق او بهره مند هستند و در دنیا و آخرت نه ترسی به آنان می رسد و نه اندوهگین می شوند. پس اگر در دستیابی به این درجه والا پیروز شوند و به این جایگاه برتر برسند،

ص: ۲۰۴

خداوند متعال را از روی ترس از آتش سوزان نمی پرستند. بلکه به این دلیل که دوزخ جایگاه خواری و حرمان و جایگاه کافران و گنهکاران و کسانی است که مورد خشم خداوند قرار دارند. و میل آنان به بهشت به این دلیل نیست که بهشت جایگاه برآوردن نیازهای جسمانی است، بلکه به این دلیل است که آن را جایگاه خشنودی خداوند و بزرگداشت و قرب و لطف او برای شایستگان است. و اگر دوزخ جایگاه کسانی بود که خداوند آنان را گرامی داشته آن را برمی گزیدند، همان گونه که در دنیا نیز سختی ها و اندوه ها را با آگاهی از رضایت خداوند درآن برگزیدند. و اگر بهشت جایگاه خشم خداوند می بود آن را ترک می کردند و از آن می گریختند همان گونه که لذت های دنیا را به این دلیل ترک کردند که می دانستند مورد رضایت محبوبشان نیست. پس اگر این را به درستی درک کنی، می توانی به سادگی میان چیزهایی که درباره عبادت نکردن برای رسیدن به بهشت و جهنم وارد شده و نیز درخواست فراوان از بهشت و پناه بردن از آتش دوزخ وارد شده و میان روایاتی که تصریح به عبادت برای آخرت دارند، جمع کنی. چرا که هر کس برای قرب و وصال الهی به دنبال آخرت باشد تنها دیدار خداوند را می خواهد. و کسی که آن را برای کامیابی و بهر ه مندی جسمانی بخواهد تنها خودش را پرستیده است. و بررسی این مطلب نیاز به گونه دیگری از سخن دارد و نیاز به مقدماتی دارد که برای بیشتر مردم ناآشنا است. و آن چه بیان کردیم کافی است برای کسانی که رایحه ای از بوستان محبت پروردگار بزرگ و باشکوه به او رسیده باشد. و شاید این مقصود را تا حدودی در دو باب حب و اخلاص به پایان برسانیم. و خداوند برای هر خیر و بخشش و نیکویی مورد امید است.

مختصر: بدان که ایمان به بهشت و دوزخ براساس آن چه در آیات و اخبار آمده، بدون تأویل آن احادیث از ضروریات دین است. کسی که آن دو را انکار کند یا براساس آن چه فلاسفه تأویلی کرده اند تأویل نماید از دین خارج است. اما مخلوق بودن بهشت و دوزخ در حال حاضر مطلبی است که عموم مسلمانان به آن اعتقاد دارند و تنها گروهی اندک از معتزله آن را نپذیرفته اند. و آنان می گویند بهشت و جهنم در قیامت آفریده می شوند، در حالی که آیات و احادیث متواتر سخن آنان را رد می کند و اعتقادشان را باطل نموده است. و به نظر می رسد هیچ یک از امامیه این سخن بی ارزش را نپذیرفته اند، مگر چیزی که به سید رضی رضی الله عنه نسبت داده می شود. و اما جایگاه آن دو، پیشتر بیان کردیم که احادیث دلالت بر این دارند که بهشت بالای آسمان های هفتگانه و دوزخ در زمین هفتم قرار دارد و بیشتر مسلمانان این عقیده را دارند.

و شارح مقاصد گفته است: عموم مسلمانان اعتقاد دارند که بهشت و جهنم هم اکنون آفریده شده اند، بر خلاف ابوهاشم و قاضی عبد الجبار و کسانی از معتزله که از آنان پیروی نموده اند، زیرا گمان می کنند این دو فقط در روز قیامت آفریده خواهند شد. ما دو دلیل داریم:

ص: ۲۰۵

اول داستان حضرت آدم و حواء و سکونت آن ها در بهشت و سپس بیرون شدن از بهشت به دلیل خوردن از درخت ممنوع، و پوشاندن آن دو به وسیله برگ های درخت، براساس آن چه کتاب و سنت بیان کرده اند و اجماع مسلمانان نیز تا پیش از آشکار شدن مخالفان بر این بوده است. و برداشتی که از بهشت به عنوان باغی از باغ های دنیا می شود، به منزله بازیچه گرفتن دین و بی اعتنایی به اجماع مسلمانان است. پس از این کسی نمی تواند آفریدن دوزخ را انکار کند در حالی که بهشت آفریده شده است. و این دلیل اثبات مخلوق بودن را کامل می کند.

دوم: آیات روشنی که در این باره وجود دارند، مانند فرموده خداوند متعال: و بار دیگر نیز آن را مشاهده کرد، در نزد «سدرهالمنتهی» که «جنت المأوی» نیز در آن جاست - . نجم: ۱۳- ۱۵. -

و مانند فرموده خداوند در باره بهشت: برای پرهیزکاران آماده شده است - . آل عمران: ۱۳۳. - برای کسانی که به خداوند و فرستادگان او ایمان آورده اند آماده شده است - . حدید: ۲۱. - و بهشت برای پرهیزکاران نزدیک شده است - . شعراء: ۹۰. -

و در باره دوزخ فرموده است: برای کافران مهیا شده است - . آل عمران: ۱۳۱. - و دوزخ برای گمراهان آشکار شده است - . شعراء: ۹۱. -

و برداشت از تعبیر آینده در صیغه ماضی به معنای مبالغه در واقعی بودن آن، بر خلاف ظاهر است و تنها با وجود قرینه می توان آن را پذیرفت. سپس گفت: هیچ نص روشنی در تعیین مکان بهشت و دوزخ وارد نشده است و بیشتر مردم بر این اعتقاد هستند که بهشت بر فراز

آسمان های هفتگانه و پایین عرش قرار دارد، با چنگ زدن به فرموده خداوند متعال: در نزد «سدرهالمنتهی» که «جنت المأوی» نیز در آن جاست. و سخن امام علیه السلام که: «سقف بهشت عرش خداوند رحمن است» و دوزخ زیر زمین های هفتگانه قرار دارد، و درست این است که این را به علم خداوند دانا و آگاه واگذاریم. پایان.

فائده: محقق طوسی رحمه الله در التجرید، پس از بیان پاداش و مجازات گفته است: خالص بودن آن دو لازم است، در غیراین صورت پاداش ناقص تر از عوض دادن و بخشش خواهد بود، براساس وجود آن در پاداش و مجازات. و این در باب شکنجه وارد شده است. و هیچ درجه داری در بهشت تقاضای بیشتر ندارد و شادمانی آنان با سپاس گزاری به حدی است که سختی ها را از بین می برد. و بی نیازی آنان از پاداش دشواری ترک بدی ها را نفی می کند. در حالی که دوزخیان مجبور به ترک بدی ها هستند.

و علامه رحمه الله در شرح خود گفته است: پاداش و مجازات باید از تردیدها پاک باشند.

ص: ۲۰۶

اما درباره پاداش، زیرا اگر این گونه نباشد عوض دادن و بخشش کامل تر از آن خواهد بود، چرا که خالص بودن آن ها از

آلودگی ها را جایز می سازد. و به این ترتیب پاداش درجه ای پایین تر از آن خواهد بود که نمی تواند چنین باشد. اما در مورد مجازات به این دلیل است که آزار آن بیشتر است و بنابراین لطف به شمار می رود. و در مقابل این سخن که پاداش باید از آلودگی ها دور باشد، چنین وارد شده که بهشتیان درجات متفاوتی دارند، پس کسی که درجه کمتری دارد با دیدن کسانی که درجه بالاتری دارند به خاطر کمتر بودن درجه و کوشش نکردن در عبادات اندوه گین می شوند. و نیز آنان باید خداوند را برای نعمت هایش و دورکردن بدی ها سپاس گزار باشند و این دشوار است.

و پاسخ اولی این است که میل هر انسان مکلف تنها در حد چیزهایی است که برایش به دست آمده است، و او به واسطه از دست دادن بیشتر از آن اندوهگین نمی شود، به دلیل عدم استیهال آن برای او. و پاسخ دومین سخن این است که شادمانی آنان با سپاس گزاری در نعمت ها به حدی می رسد که هر دشواری را همراه آن از بین می برد. اما از بین بردن زشتی ها، پس برای آنان دشوار نیست، چرا که خداوند متعال به وسیله پاداش و بهره های آن ایشان را از انجام زشتی ها بی نیاز کرده است. بنابراین برایشان دشوار نخواهد بود. اما دوزخیان مجبور به انجام چیزی هستند که برایشان واجب شده است. و ترک زشتی ها از آنان صادر نمی شود. و این برایشان تکلیف نیست، زیرا به حد اجبار رسیده و این نیز نوعی از مجازات را نتیجه می دهد.

**[ترجمه]

«۲۰۵»

ختص، الإختصاص أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَنَاحٍ عَنْ عَوْفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَزْدِيِّ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا أَرَادَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى قَبْضَ رُوحِ الْمُؤْمِنِ قَالَ يَا مَلَكَ الْمَوْتِ انْطَلِقْ أَنْتَ وَ أَعْوَانُكَ إِلَى عَبْدِی فَطَالَ مَا نَصَبَ نَفْسَهُ مِنْ أَجْلِی فَأْتِنِی بِرُوحِهِ لِأُرِيحَهُ عِنْدِی فَيَأْتِيهِ مَلَكُ الْمَوْتِ بِوَجْهٍ حَسَنٍ وَ ثِيَابٍ طَاهِرَةٍ وَ رِيحٍ طَيِّبَةٍ فَيَقُومُ بِالْبَابِ فَلَا يَسْتَأْذِنُ بَوَّاباً وَ لَا يَهْتِكُ حِجَاباً وَ لَا يَكْسِرُ بَاباً مَعَهُ خَمْسُمِائَةِ مَلَكٍ أَعْوَانٌ مَعَهُمْ طِنَانُ الرَّيْحَانِ وَ الْحَرِيرِ الْأَبْيَضِ وَ الْمِسْكِ الْأَذْفَرِ فَيَقُولُونَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا وَلِيَّ اللَّهِ أَبْشِرْ فَإِنَّ الرَّبَّ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ أَمَا إِنَّهُ عَنْكَ رَاضٍ غَيْرُ غَضْبَانَ وَ أَبْشِرْ بِرَوْحٍ وَ رَيْحَانٍ وَ جَنَّةِ نَعِيمٍ قَالَ أَمَّا الرَّوْحُ فَرَاحَةٌ مِنَ الدُّنْيَا وَ بَلَائِهَا وَ أَمَّا الرَّيْحَانُ مِنْ كُلِّ طِيبٍ فِی الْجَنَّةِ فَيُوضَعُ عَلَى ذَقَنِهِ فَيَصِلُ رِيحُهُ إِلَى رُوحِهِ فَلَا يَزَالُ فِی رَاحَةٍ حَتَّى يَخْرُجَ نَفْسُهُ ثُمَّ يَأْتِيهِ رِضْوَانُ خَازِنُ الْجَنَّةِ

۱- فی شرح التجرید المطبوع: فلانه أدخل فی الزجر.

۲- هكذا فی نسخه المصنّف، و فی شرح التجريد المطبوع: لعدم اشتهائه له. و هو الصحيح.

فَيَسْقِيهِ شَرْبَهً مِنَ الْجَنَّهِ لَا يَعْطَشُ فِی قَبْرِهِ وَ لَا فِی الْقِيَامَهِ حَتَّی يَدْخُلَ الْجَنَّهَ رَيَّاناً فَيَقُولُ يَا مَلَکَ الْمَوْتِ رُدَّ رُوحِی حَتَّی يُثْنِیَ عَلَی جَسَدِی وَ جَسَدِی عَلَی رُوحِی قَالَ فَيَقُولُ مَلَکُ الْمَوْتِ لِيُثْنِ کُلُّ وَاحِدٍ مِنْکُمَا عَلَی صَاحِبِهِ فَيَقُولُ الرُّوحُ جَزَاکَ اللَّهُ مِنْ جَسَدٍ خَيْرَ الْجَزَاءِ لَقَدْ کُنْتَ فِی طَاعَهِ اللَّهِ مُسْرِعاً وَ عَنْ مَعَاصِيهِ مُبْطِئاً فَجَزَاکَ اللَّهُ عَنِّی مِنْ جَسَدٍ خَيْرَ الْجَزَاءِ فَعَلَيْکَ السَّلَامُ إِلَی يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ يَقُولُ الْجَسَدُ لِلرُّوحِ مِثْلَ ذَلِکَ قَالَ فَيَصِيحُ مَلَکُ الْمَوْتِ أَيَّتُهَا الرُّوحُ الطَّيِّبَهُ اخْرُجِی مِنَ الدُّنْيَا مُؤْمِنَهً مَرْحُومَهً مُغْتَبِطَهً قَالَ فَرَقَّتْ بِهِ الْمَلَائِکَهُ وَ فَرَّجَتْ عَنْهُ الشَّدَائِدَ وَ سَهَّلَتْ لَهُ الْمَوَارِدَ وَ صَارَ لِحَيَوَانِ الْخُلْدِ قَالَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ لَهُ صَفَّيْنِ مِنَ الْمَلَائِکَهِ غَيْرَ الْقَابِضِينَ لِرُوحِهِ فَيَقُومُونَ سِمَاطَيْنِ مَا بَيْنَ مَنْزِلِهِ إِلَی قَبْرِهِ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ وَ يَشْفَعُونَ لَهُ قَالَ فَيُعَلِّلُهُ مَلَکُ الْمَوْتِ وَ يُمَنِّيهِ- (۱)وَ يُبَشِّرُهُ عَنِ اللَّهِ بِالْکَرَامَهِ وَ الْخَيْرِ کَمَا تُخَادِعُ الصَّبِیَّ أُمُّهُ تَمْرُخُهُ بِالدُّهْنِ وَ الرَّيْحَانِ وَ بَقَاءِ النَّفْسِ وَ يَفْدِيهِ بِالنَّفْسِ وَ الْوَالِدَيْنِ قَالَ فَإِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ قَالَ الْحَافِظَانِ اللَّذَانِ مَعَهُ يَا مَلَکَ الْمَوْتِ ارْأَفْ بِصَاحِبِنَا وَ ارْفُقْ فَنِعْمَ الْأَخُ کَانَ وَ نِعْمَ الْجَلِيسُ لَمْ يُمْلِ عَلَيْنَا مَا يُسْخِطُ اللَّهُ قَطُّ فَإِذَا خَرَجَتْ رُوحُهُ خَرَجَتْ کَنَخْلَهٍ بَيْضَاءَ وُضِعَتْ فِی مِسْکَهٍ بَيْضَاءَ وَ مِنْ کُلِّ رَيْحَانٍ فِی الْجَنَّهِ فَأُدْرِجَتْ إِدْرَاجاً وَ عَرَجَ بِهَا الْقَابِضُونَ إِلَی السَّمَاءِ الدُّنْيَا قَالَ فَيُفْتَحُ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ يَقُولُ لَهَا الْبَوَّابُونَ حَيَّاهَا اللَّهُ مِنْ جَسَدٍ کَانَتْ فِيهِ لَقَدْ کَانَ يَمُرُّ لَهُ عَلَيْنَا عَمَلٌ صَالِحٌ وَ نَسْمَعُ حَلَاوَهَ صَوْتِهِ بِالْقُرْآنِ قَالَ فَبَکَی لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ الْبَوَّابُونَ لِفَقْدِهِ وَ يَقُولُونَ يَا رَبِّ قَدْ کَانَ لِعَبْدِکَ هَذَا عَمَلٌ صَالِحٌ وَ کُنَّا نَسْمَعُ حَلَاوَهَ صَوْتِهِ بِالذِّکْرِ لِلْقُرْآنِ وَ يَقُولُونَ اللَّهُمَّ ابْعَثْ لَنَا مَکَانَهُ عَبْداً يُسْمِعُنَا مَا کَانَ يُسْمِعُنَا وَ يَصْنَعُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ فَيَصْعَدُ بِهِ إِلَی عَيْشٍ رَحَّبَ بِهِ مَلَائِکَهُ السَّمَاءِ کُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ وَ يَشْفَعُونَ لَهُ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ وَ يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی رَحْمَتِی عَلَيْهِ مِنْ رُوحٍ وَ يَتَلَقَّاهُ أَرْوَاحُ الْمُؤْمِنِينَ کَمَا يَتَلَقَّی الْغَائِبُ غَائِبَهُ فَيَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ

(۲)

۱- علل بکذا: شغله و لهاه به. منی الرجل الشی ء و بالشی ء: جعله يتمناه، و منيتنی کذا: جعلت لی امنيه بما شبهت لی.

۲- علل بکذا: شغله و لهاه به. منی الرجل الشی ء و بالشی ء: جعله يتمناه، و منيتنی کذا: جعلت لی امنيه بما شبهت لی.

ذَرُوا هَذِهِ الرُّوحَ حَتَّى تُفِيقَ فَقَدْ خَرَجَتْ مِنْ كَرْبٍ عَظِيمٍ وَ إِذَا هُوَ اسْتَرَاحَ أَقْبَلُوا عَلَيْهِ يُسَائِلُونَهُ وَ يَقُولُونَ مَا فَعَلَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ فَإِنْ كَانَ قَدْ مَاتَ بَكَوْا وَ اسْتَرْجَعُوا وَ يَقُولُونَ ذَهَبَتْ بِهِ أُمُّهُ الْهَاوِيَهُ فَ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ قَالَ فَيَقُولُ اللَّهُ رُدُّوهَا عَلَيْهِ فَمِنْهَا خَلَقْتُهُمْ وَ فِيهَا أُعِيدُهُمْ وَ مِنْهَا أُخْرِجُهُمْ تَارَهً أُخْرَى قَالَ فَإِذَا حُمِلَ سَرِيرُهُ حَمَلَتْ نَعْشَهُ الْمَلَائِكَهُ وَ انْدَفَعُوا بِهِ انْدِفَاعاً وَ الشَّيَاطِينُ سِمَاطَيْنِ يَنْظُرُونَ مِنْ بَعِيدٍ لَيْسَ لَهُمْ عَلَيْهِ سُلْطَانٌ وَ لَا سَبِيلٌ فَإِذَا بَلَغُوا بِهِ الْقَبْرَ تَوَثَّبَتْ إِلَيْهِ بِقَاعُ الْأَرْضِ كَالرِّيَاضِ الْخُضْرِ فَقَالَتْ كُلُّ بُقْعَهٍ مِنْهَا اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فِي بَطْنِي قَالَ فَيُجَاءُ بِهِ حَتَّى يُوضَعَ فِي الْحُفْرَهِ الَّتِي قَضَاهَا اللَّهُ لَهُ فَإِذَا وُضِعَ فِي لَحْدِهِ مُثِّلَ لَهُ أَبُوهُ وَ أُمُّهُ وَ زَوْجَتُهُ وَ وُلْدُهُ وَ إِخْوَانُهُ (۱)قَالَ فَيَقُولُ لِزَوْجَتِهِ مَا يُبْكِيكِ قَالَ فَتَقُولُ لِفَقْدِكَ تَرَكْتَنَا مُعْوِلِينَ قَالَ فَتَجِي ءُ صُورَهٌ حَسَنَهٌ قَالَ فَيَقُولُ مَا أَنْتَ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ أَنَا لَكَ الْيَوْمَ حِصْنٌ حَصِينٌ وَ جُنَّهٌ وَ سِلَاحٌ بِأَمْرِ اللَّهِ قَالَ فَيَقُولُ أَمَا وَ اللَّهِ لَوْ عَلِمْتُ أَنَّكَ فِي هَذَا الْمَكَانِ لَنَصَبْتُ نَفْسِي لَكَ وَ مَا غَرَّنِي مَالِي وَ وُلْدِي قَالَ فَيَقُولُ يَا وَلِيَّ اللَّهِ أَبْشِرْ بِالْخَيْرِ فَوَ اللَّهِ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ خَفْقَ نِعَالِ الْقَوْمِ إِذَا رَجَعُوا وَ نَفْضَهُمْ أَيْدِيَهُمْ مِنَ التُّرَابِ إِذَا فَرَغُوا قَدْ رُدَّ عَلَيْهِ رُوحُهُ وَ مَا عَلِمُوا قَالَ فَيَقُولُ لَهُ الْأَرْضُ مَرْحَباً يَا وَلِيَّ اللَّهِ مَرْحَباً بِكَ أَمَا وَ اللَّهِ لَقَدْ كُنْتُ أُحِبُّكَ وَ أَنْتَ عَلَى مَتْنِي (۲)فَأَنَا لَكَ الْيَوْمَ أَشَدُّ حُبّاً إِذَا أَنْتَ فِي بَطْنِي أَمَا وَ عَزَّهِ رَبِّي لَأُحْسِنَنَّ جِوَارَكَ وَ لَأُبْرِدَنَّ مَضْجَعَكَ وَ لَأُوَسِّعَنَّ مَدْخَلَكَ إِنَّمَا أَنَا رَوْضَهٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّهِ أَوْ حُفْرَهٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ قَالَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ مَلَكاً فَيَضْرِبُ بِجَنَاحَيْهِ عَنْ يَمِينِهِ وَ عَنْ شِمَالِهِ وَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ فَيُوَسِّعُ لَهُ مِنْ كُلِّ طَرِيقَهٍ أَرْبَعِينَ فَرْسَخاً نُوراً فَإِذَا قَبْرُهُ مُسْتَدِيرٌ بِالنُّورِ قَالَ ثُمَّ يَدْخُلُ عَلَيْهِ مُنْكَرٌ وَ نَكِيرٌ وَ هُمَا مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ يَبْحَثَانِ الْقَبْرَ بِأَنْيَابِهِمَا وَ يَطَئَانِ فِي شُعُورِهِمَا حَدَقَتَاهُمَا مِثْلُ قِدْرِ النُّحَاسِ وَ

۱- فی هامش نسخه المصنّف قدّس سرّه بخطه الشریف: الظاهر سقوط شی ء من الخبر هاهنا و لم نظفر بما یمکن تصحیحه به. منه.

۲- متن الشی ء: ما ظهر منه. متن الأرض: ما ارتفع منها و استوی.

أَصْوَاتُهُمَا كَالرَّعْدِ الْعَاصِفِ وَ أَبْصَارُهُمَا مِثْلُ الْبَرْقِ اللَّامِعِ فَيَنْتَهِرَانِهِ (۱)وَ يَصِيحَانِ بِهِ وَ يَقُولَانِ مَنْ رَبُّکَ وَ مَنْ نَبِيُّکَ وَ مَا دِينُکَ وَ مَنْ إِمَامُکَ فَإِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَغْضَبُ حَتَّى يَنْتَفِضَ مِنَ الْإِدْلَالِ تَوَكُّلًا عَلَى اللَّهِ مِنْ غَيْرِ قَرَابَةٍ وَ لَا نَسَبٍ فَيَقُولُ رَبِّی وَ رَبُّكُمْ وَ رَبُّ كُلِّ شَيْ ءٍ اللَّهُ وَ نَبِيِّی وَ نَبِيُّكُمْ مُحَمَّدٌ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَ دِينِیَ الْإِسْلَامُ الَّذِی لَا يَقْبَلُ اللَّهُ مَعَهُ دِيناً وَ إِمَامِیَ الْقُرْآنُ مُهَيْمِناً عَلَى الْكُتُبِ وَ هُوَ الْقُرْآنُ الْعَظِيمُ فَيَقُولَانِ صَدَقْتَ وَ وُفِّقْتَ وَفَّقَكَ اللَّهُ وَ هَدَاكَ انْظُرْ مَا تَرَى عِنْدَ رِجْلَيْكَ فَإِذَا هُوَ بِبَابٍ مِنْ نَارٍ فَيَقُولُ إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُونَ مَا كَانَ هَذَا ظَنِّی بِرَبِّ الْعَالَمِينَ قَالَ فَيَقُولَانِ لَهُ يَا وَلِيَّ اللَّهِ لَا تَحْزَنْ وَ لَا تَخْشَ وَ أَبْشِرْ وَ اسْتَبْشِرْ لَيْسَ هَذَا لَكَ وَ لَا أَنْتَ لَهُ إِنَّمَا أَرَادَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَنْ يُرِيَكَ مِنْ أَيِّ شَيْ ءٍ نَجَّاكَ وَ يُذِيقَكَ بَرْدَ عَفْوِهِ قَدْ أَغْلَقَ هَذَا الْبَابَ عَنْكَ وَ لَا تَدْخُلُ النَّارَ أَبَداً انْظُرْ مَا تَرَى عِنْدَ رَأْسِكَ فَإِذَا هُوَ بِمَنَازِلِهِ مِنَ الْجَنَّهِ وَ أَزْوَاجِهِ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ قَالَ فَيَثِبُ وَثْبَهً لِمُعَانَقَهِ حُورِ الْعِينِ لِزَوْجِهِ مِنْ أَزْوَاجِهِ فَيَقُولَانِ لَهُ يَا وَلِيَّ اللَّهِ إِنَّ لَكَ إِخْوَهً وَ أَخَوَاتٍ لَمْ يَلْحَقُوا فَنَمْ قَرِيرَ الْعَيْنِ كَعَاشِقٍ فِی حِجْلَتِهِ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ قَالَ فَيُفْرَشُ لَهُ وَ يُبْسَطُ وَ يُلْحَدُ قَالَ فَوَ اللَّهِ مَا صَبِيٌّ قَدْ نَامَ مُدَلَّلًا بَيْنَ يَدَیْ أُمِّهِ وَ أَبِيهِ بِأَثْقَلَ نَوْمَهً مِنْهُ قَالَ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ تَجِيئُهُ عُنُقٌ (۲)مِنَ النَّارِ فَتَطِيفُ بِهِ فَإِذَا كَانَ مُدْمِناً (۳)عَلَى تَنْزِيلِ السَّجْدَهِ وَ تَبارَکَ الَّذِی بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ وَقَفَتْ عِنْدَهُ تَبَارَكَ وَ انْطَلَقَتْ تَنْزِيلُ السَّجْدَهُ فَقَالَتْ أَنَا آتٍ بِشَفَاعَهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ قَالَ فَتَجِی ءُ عُنُقٌ مِنَ الْعَذَابِ مِنْ قِبَلِ يَمِينِهِ فَيَقُولُ الصَّلَاهُ إِلَيْكِ (۴)عَنْ وَلِيِّ اللَّهِ فَلَيْسَ لَكِ إِلَى مَا قِبَلِی سَبِيلٌ فَتَأْتِيهِ مِنْ قِبَلِ يَسَارِهِ فَيَقُولُ الزَّكَاهُ إِلَيْكِ عَنْ وَلِيِّ اللَّهِ فَلَيْسَ لَكِ إِلَى مَا قِبَلِی سَبِيلٌ فَتَأْتِيهِ مِنْ قِبَلِ رَأْسِهِ فَيَقُولُ الْقُرْآنُ إِلَيْكِ عَنْ وَلِيِّ اللَّهِ

۱- أی يزجرانه. و فی نسخه: «فينتهزانه» بالزای المعجمه.

۲- العنق: الجماعه.

۳- أی مداوما.

۴- إليك اسم فعل بمعنى ابعد.

فَلَيْسَ لَكِ إِلَى مَا قِبَلِی سَبِيلٌ فَيَخْرُجُ عُنُقٌ مِنَ النَّارِ مُغْضَباً فَيَقُولُ دُونَكَمَا وَلِیَّ اللَّهِ وَلِيَّكَمَا قَالَ فَيَقُولُ الصَّبْرُ وَ هُوَ فِی نَاحِيَهِ الْقَبْرِ أَمَا وَ اللَّهِ مَا مَنَعَنِی أَنْ أَلِیَ مِنْ وَلِیِّ اللَّهِ الْيَوْمَ إِلَّا أَنِّی نَظَرْتُ مَا عِنْدَكُمْ فَلَمَّا أَنْ حُزْتُمْ (١)عَنْ وَلِیِّ اللَّهِ عَذَابَ الْقَبْرِ وَ مَئُونَتَهُ فَأَنَا لِوَلِیِّ اللَّهِ ذُخْرٌ وَ حِصْنٌ عِنْدَ الْمِيزَانِ وَ جِسْرِ جَهَنَّمَ وَ الْعَرْضِ عِنْدَ اللَّهِ فَقَالَ عَلِیٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ يُفْتَحُ لِوَلِیِّ اللَّهِ مِنْ مَنْزِلِهِ مِنَ الْجَنَّهِ إِلَى قَبْرِهِ تِسْعَهٌ وَ تسعين (تِسْعُونَ ظ) بَاباً يَدْخُلُ عَلَيْهَا رَوْحُهَا وَ رَيْحَانُهَا وَ طِيبُهَا وَ لَذَّتُهَا وَ نُورُهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَلَيْسَ شَیْ ءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ لِقَاءِ اللَّهِ قَالَ فَيَقُولُ يَا رَبِّ عَجِّلْ عَلَیَّ قِيَامَ السَّاعَهِ حَتَّى أَرْجِعَ إِلَى أَهْلِی وَ مَالِی فَإِذَا كَانَتْ صَيْحَهُ الْقِيَامَهِ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ مَسْتُورَهً عَوْرَتُهُ مُسَكَّنَهً رَوْعَتُهُ قَدْ أُعْطِیَ الْأَمْنَ وَ الْأَمَانَ وَ بُشِّرَ بِالرِّضْوَانِ وَ الرَّوْحِ وَ الرَّيْحَانِ وَ الْخَيْرَاتِ الْحِسَانِ فَيَسْتَقْبِلُهُ الْمَلَكَانِ اللَّذَانِ كَانَا مَعَهُ فِی الْحَيَاهِ الدُّنْيَا فَيَنْفُضَانِ التُّرَابَ عَنْ وَجْهِهِ وَ عَنْ رَأْسِهِ وَ لَا يُفَارِقَانِهِ وَ يُبَشِّرَانِهِ وَ يُمَنِّيَانِهِ وَ يُفَرِّجَانِهِ كُلَّمَا رَاعَهُ شَیْ ءٌ مِنْ أَهْوَالِ الْقِيَامَهِ قَالا لَهُ يَا وَلِیَّ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكَ الْيَوْمَ وَ لَا حُزْنٌ نَحْنُ لَلَّذَيْنِ وُلِّينَا عَمَلَكَ فِی الْحَيَاهِ الدُّنْيَا وَ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكَ الْيَوْمَ فِی الْآخِرَهِ انْظُرْ تِلْكُمُ الْجَنَّهُ الَّتِی أُورِثْتُمُوها بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ قَالَ فَيُقَامُ فِی ظِلِّ الْعَرْشِ فَيُدْنِيهِ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ حِجَابٌ مِنْ نُورٍ فَيَقُولُ لَهُ مَرْحَباً فَمِنْهَا يَبْيَضُّ وَجْهُهُ وَ يَسُرُّ قَلْبُهُ وَ يَطُولُ سَبْعُونَ ذِرَاعاً مِنْ فَرْحَتِهِ فَوَجْهُهُ كَالْقَمَرِ وَ طُولُهُ طُولُ آدَمَ وَ صُورَتُهُ صُورَهُ يُوسُفَ وَ لِسَانُهُ لِسَانُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ قَلْبُهُ قَلْبُ أَيُّوبَ كُلَّمَا غُفِرَ لَهُ ذَنْبٌ سَجَدَ فَيَقُولُ عَبْدِی اقْرَأْ كِتَابَكَ فَيَصْطَكُّ (٢)فَرَائِصُهُ شَفَقاً وَ فَرَقاً قَالَ فَيَقُولُ الْجَبَّارُ هَلْ زِدْنَا عَلَيْكَ سَيِّئَاتِكَ وَ نَقَصْنَا مِنْ حَسَنَاتِكَ قَالَ فَيَقُولُ يَا سَيِّدِی بَلْ أَنْتَ قَائِمٌ بِالْقِسْطِ وَ أَنْتَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ قَالَ فَيَقُولُ عَبْدِی أَ مَا اسْتَحْيَيْتَ وَ لَا رَاقَبْتَنِی وَ لَا خَشِيتَنِی قَالَ فَيَقُولُ سَيِّدِی قَدْ أَسَأْتُ فَلَا تَفْضَحْنِی فَإِنَّ الْخَلَائِقَ يَنْظُرُونَ إِلَیَّ قَالَ فَيَقُولُ الْجَبَّارُ وَ عِزَّتِی يَا مُسِی ءُ لَا أَفْضَحُكَ الْيَوْمَ قَالَ فَالسَّيِّئَاتُ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ مَسْتُورَهٌ وَ الْحَسَنَاتُ بَارِزَهٌ لِلْخَلَائِقِ قَالَ فَكُلَّمَا عَيَّرَهُ بِذَنْبٍ قَالَ سَيِّدِی لَسَعْيِی إِلَى النَّارِ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ أَنْ تُعَيِّرَنِی

۱- كذا فی نسخه المصنّف.

۲- أی فيضطرب.

قـالَ فَيقُولُ الْجَبَّارُ تَبـارَکَ وَ تَعـالَی أَ تَـذْکُرُ یَوْمَ کَـذَا وَ کَـذَا أَطْعَمْتَ جائِعـاً وَ وَصَـلْتَ أَخـاً مُؤْمِنـاً کَسَوْتَ یَوْمـاً [(۱)](#content_note_212_1)حَجَجْتَ فِی الصَّحَارِی تَدْعُونِی مُحْرِماً أَرْسَـلْتَ عَیْنَیْکَ فَرَقَا سَهِرْتَ لَیْلَهً شَفَقاً غَضَضْتَ طَرْفَکَ مِنِّی فَرَقَا فإذا (فَذَا) بِذَا أَمَّا مَا أَحْسَنْتَ فَمَشْکُورٌ وَ أَمَّا مَا أَسَأْتَ فَمَغْفُورٌ فَعِنْدَ ذَلِکَ ابْیَضَّ وَجْهُهُ وَ سُرَّ قَلْبُهُ وَ وُضِعَ التَّاجُ عَلَی رَأْسِهِ وَ عَلَی یَدَیْهِ الْحُلِیُّ وَ الْحُلَلُ ثُمَّ یَقُولُ یَا جَبْرَئِیلُ انْطَلِقْ بِعَبْدِی فَأَرِهِ کَرَامَتِی فَیَخْرُجُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَدْ أَخَذَ کِتَابَهُ بِیَمِینِهِ فَیَدْعُو بِهِ مَدَّ الْبَصَرِ فَیَبْسُطُ صَحِیفَتَهُ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ هُوَ یُنَادِی هاؤُمُ اقْرَؤُا کِتابِیَهْ إِنِّی ظَنَنْتُ أَنِّی مُلاقٍ حِسابِیَهْ فَهُوَ فِی عِیشَهٍ راضِـیَهٍ فَإِذَا انْتَهَی إِلَی بَابِ الْجَنَّهِ قِیلَ لَهُ هَاتِ الْجَوَازَ قَالَ هَـذَا جَوَازِی مَکْتُوبٌ فِیهِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ هَـذَا جَوَازٌ جَـائِزٌ مِنَ اللَّهِ الْعَزِیزِ الْحَکِیمِ لِفُلَـانِ بْنِ فُلَـانٍ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِینَ فَیُنَادِی مُنَادٍ یَسْـمَعُ أَهْلُ الْجَمْعِ کُلُّهُمْ أَلَا إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ قَدْ سَعِدَ سَعَادَهً لَا یَشْقَی بَعْدَهَا أَبَداً قَالَ فَیَدْخُلُ فَإِذَا هُوَ بِشَجَرَهٍ ذَاتِ ظِلٍّ مَمْدُودٍ وَ ماءٍ مَسْـکُوبٍ وَ ثِمَـارٍ مهـدله (مُتَهَـدِّلَهٍ) یَخْرُجُ مِنْ سَاقِهَا عَیْنَانِ تَجْرِیَانِ فَیَنْطَلِقُ إِلَی إِحْـدَاهُمَا فَیَغْتَسِلُ مِنْهَا فَیَخْرُجُ عَلَیْهِ نَضْـرَهُ النَّعِیمِ ثُمَّ یَشْـرَبُ مِنَ الْأُخْرَی فَلَا یَکُونُ فِی بَطْنِهِ مَغْصٌ وَ لَا مَرَضٌ وَ لَا دَاءٌ أَبَداً وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُوراً ثُمَّ تَسْتَقْبِلُهُ الْمَلَائِکَهُ فَتَقُولُ طِبْتَ فَادْخُلْهَا مَعَ الْخَالِـدِینَ فَیَـدْخُلُ فَإِذَا هُوَ بِسِـمَاطَیْنِ مِنْ شَـجَرٍ أَغْصَانُهَا اللُّؤْلُؤُ وَ فُرُوعُهَا الْحُلِیُّ وَ الْحُلَلُ ثِمَارُهَا مِثْلُ ثُـدْیِ الْجَوَارِی الْأَبْکَارِ فَتَسْـتَقْبِلُهُ الْمَلَائِکَهُ مَعَهُمُ النُّوقُ وَ الْبَرَاذِینُ وَ الْحُلِیُّ وَ الْحُلَلُ فَیَقُولُونَ یَا وَلِیَّ اللَّهِ ارْکَبْ مَا شِئْتَ وَ الْبَسْ مَا شِئْتَ وَ سَلْ مَا شِئْتَ قَالَ فَیَرْکَبُ مَا اشْتَهَی وَ یَلْبَسُ مَا اشْتَهَی وَ هُوَ نَاقَهٌ أَوْ بِرْذَوْنٌ مِنْ نُورٍ وَ ثِیَابُهُ مِنْ نُورٍ وَ حُلِیُّهُ مِنْ نُورٍ یَسِیرُ فِی دَارِ النُّورِ مَعَهُ مَلَـائِکَهٌ مِنْ نُورٍ وَ غِلْمَـانٌ مِنْ نُورٍ وَ وَصَـائِفُ مِنْ نُورٍ حَتَّی تَهَـابُهُ الْمَلَائِکَهُ مِمَّا یَرَوْنَ مِنَ النُّورِ فَیَقُولُ بَعْضُـهُمْ لِبَعْضٍ تَنَحَّوْا فَقَدْ جَاءَ وَفْدُ الْحَلِیمِ الْغَفُورِ قَالَ فَیَنْظُرُ إِلَی أَوَّلِ قَصْرٍ لَهُ مِنْ فِضَّهٍ مُشَرَّفاً بِالدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ فَتُشْرِفُ عَلَیْهِ أَزْوَاجُهُ فَیَقُولُونَ مَرْحَباً مَرْحَباً انْزِلْ بِنَا فَیَهُمُ

۱- کذا فی نسخه المصنّف.

أَنْ یَنْزِلَ بِقَصْرِهِ قَالَ فَیَقُولُ الْمَلَائِکَهُ سِرْ یَا وَلِیَّ اللَّهِ فَإِنَّ هَذَا لَکَ وَ غَیْرُهُ حَتَّی یَنْتَهِیَ إِلَی قَصْرٍ مِنْ ذَهَبٍ مُکَلَّلٍ بِالدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ فَتُشْرِفُ عَلَیْهِ أَزْوَاجُهُ فَیَقُلْنَ مَرْحَباً مَرْحَباً یَا وَلِیَّ اللَّهِ انْزِلْ بِنَا فَیَهُمُّ أَنْ یَنْزِلَ بِهِ فَتَقُولُ لَهُ الْمَلَائِکَهُ سِرْ یَا وَلِیَّ اللَّهِ فَإِنَّ هَذَا لَکَ وَ غَیْرُهُ قَالَ ثُمَّ یَنْتَهِی إِلَی قَصْرٍ مُکَلَّلٍ بِالدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ فَیَهُمُّ بِالنُّزُولِ بِقَصْرِهِ (۱)فَیَقُولُ لَهُ الْمَلَائِکَهُ سِرْ یَا وَلِیَّ اللَّهِ فَإِنَّ هَذَا لَکَ وَ غَیْرُهُ قَالَ ثُمَّ یَأْتِی قَصْراً مِنْ یَاقُوتٍ أَحْمَرَ مُکَلَّلًا بِالدُّرِّ وَ الْیَاقُوتِ فَیَهُمُّ بِالنُّزُولِ بِقَصْرِهِ فَیَقُولُ لَهُ الْمَلَائِکَهُ سِرْ یَا وَلِیَّ اللَّهِ فَإِنَّ هَذَا لَکَ وَ غَیْرُهُ قَالَ فَیَسِیرُ حَتَّی یَأْتِیَ تَمَامَ أَلْفِ قَصْرٍ کُلُّ ذَلِکَ یَنْفُذُ فِیهِ بَصَرُهُ وَ یَسِیرُ فِی مِلْکِهِ أَسْرَعَ مِنْ طَرْفِ الْعَیْنِ فَإِذَا انْتَهَی إِلَی أَقْصَاهَا قَصْراً نَکَسَ رَأْسَهُ فَتَقُولُ الْمَلَائِکَهُ مَا لَکَ یَا وَلِیَّ اللَّهِ قَالَ فَیَقُولُ وَ اللَّهِ لَقَدْ کَادَ بَصَرِی أَنْ یَخْتَطِفَ فَیَقُولُونَ یَا وَلِیَّ اللَّهِ أَبْشِرْ فَإِنَّ الْجَنَّهَ لَیْسَ فِیهَا عَمًی وَ لَا صَمَمٌ فَیَأْتِی قَصْراً یُرَی بَاطِنُهُ مِنْ ظَاهِرِهِ وَ ظَاهِرُهُ مِنْ بَاطِنِهِ لَبِنَهٌ مِنْ فِضَّهٍ وَ لَبِنَهٌ ذَهَبٌ وَ لَبِنَهٌ یَاقُوتٌ وَ لَبِنَهٌ دُرٌّ مِلَاطُهُ الْمِسْکُ قَدْ شُرِّفَ بِشُرَفٍ مِنْ نُورٍ یَتَلَأْلَأُ وَ یَرَی الرَّجُلُ وَجْهَهُ فِی الْحَائِطِ وَ ذَا قَوْلُهُ خِتامُهُ مِسْکٌ یَعْنِی خِتَامَ الشَّرَابِ ثُمَّ ذَکَرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الْحُورَ الْعِینَ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَهَ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ مَا لَنَا فَضْلٌ عَلَیْهِنَّ قَالَ بَلَی بِصَلَاتِکُنَّ وَ صِیَامِکُنَّ وَ عِبَادَتِکُنَّ لِلَّهِ بِمَنْزِلَهِ الظَّاهِرَهِ عَلَی الْبَاطِنَهِ (۲)وَ حَدَّثَ أَنَّ الْحُورَ الْعِینَ خَلَقَهُنَّ اللَّهُ فِی الْجَنَّهِ مَعَ شَجَرِهَا وَ حَبَسَهُنَّ عَلَی أَزْوَاجِهِنَّ فِی الدُّنْیَا عَلَی کُلِّ وَاحِدَهٍ مِنْهُنَّ سَبْعُونَ حُلَّهً یُرَی بَیَاضُ سُوقِهِنَّ مِنْ وَرَاءِ الْحُلَلِ السَّبْعِینَ کَمَا تُرَی الشَّرَابُ الْأَحْمَرُ فِی الزُّجَاجَهِ الْبَیْضَاءِ وَ کَالسِّلْکِ الْأَبْیَضِ فِی الْیَاقُوتِ الْحَمْرَاءِ یُجَامِعُهَا فِی قُوَّهِ مِائَهِ رَجُلٍ فِی شَهْوَهِ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ هُنَّ أَتْرَابٌ أَبْکَارٌ عَذَارَی کُلَّمَا نَکَحتْ صَارَتْ عَذْرَاءَ لَمْ یَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ یَقُولُ لَمْ یَمَسَّهُنَّ إِنْسِیٌّ وَ لَا جِنِّیٌّ قَطُّ فِیهِنَّ خَیْراتٌ حِسانٌ یَعْنِی خَیْرَاتِ الْأَخْلَاقِ حِسَانَ الْوُجُوهِ کَأَنَّهُنَّ الْیاقُوتُ وَ الْمَرْجانُ یَعْنِی صَفَاءَ الْیَاقُوتِ وَ بَیَاضَ اللُّؤْلُؤِ

۱- فی نسخه: فیهم أن ینزل بقصره.

۲- فی هامش نسخه المصنّف قدّس سرّه بخطه الشریف: الظاهر أن هنا سقطا. منه.

قَالَ وَ إِنَّ فِی الْجَنَّهِ لَنَهَراً حَافَتَاهُ الْجَوَارِی قَالَ فَیُوحِی إِلَیْهِنَّ الرَّبُّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَسْمِعْنَ عِبَادِی تَمْجِیدِی وَ تَسْبِیحِی وَ تَحْمِیدِی فَیَرْفَعْنَ أَصْوَاتَهُنَّ بِأَلْحَانٍ وَ تَرْجِیعٍ لَمْ یَسْمَعِ الْخَلَائِقُ مِثْلَهَا قَطُّ فَتَطْرَبُ أَهْلُ الْجَنَّهِ وَ إِنَّهُ لَتُشْرِفُ عَلَی وَلِیِّ اللَّهِ الْمَرْأَهُ لَیْسَتْ مِنْ نِسَائِهِ مِنَ السَّجْفِ فَمَلَأَتْ قُصُورَهُ وَ مَنَازِلَهُ ضَوْءاً وَ نُوراً فَیَظُنُّ وَلِیُّ اللَّهِ أَنَّ رَبَّهُ أَشْرَفَ عَلَیْهِ أَوْ مَلَکٌ مِنْ مَلَائِکَتِهِ فَیَرْفَعُ رَأْسَهُ فَإِذَا هُوَ بِزَوْجِهِ قَدْ کَادَتْ یَذْهَبُ نُورُهَا نُورَ عَیْنَیْهِ قَالَ فَتُنَادِیهِ قَدْ آنَ لَنَا أَنْ تَکُونَ لَنَا مِنْکَ دَوْلَهٌ قَالَ فَیَقُولُ لَهَا وَ مَنْ أَنْتِ قَالَ فَتَقُولُ أَنَا مِمَّنْ ذَکَرَ اللَّهُ فِی الْقُرْآنِ لَهُمْ ما یَشاؤُنَ فِیها وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ فَیُجَامِعُهَا فِی قُوَّهِ مِائَهِ شَابٍّ وَ یُعَانِقُهَا سَبْعِینَ سَنَهً مِنْ أَعْمَارِ الْأَوَّلِینَ وَ مَا یَدْرِی أَ یَنْظُرُ إِلَی وَجْهِهَا أَمْ إِلَی خَلْفِهَا أَمْ إِلَی سَاقِهَا فَمَا مِنْ شَیْءٍ یَنْظُرُ إِلَیْهِ مِنْهَا إِلَّا رَأَی وَجْهَهُ مِنْ ذَلِکَ الْمَکَانِ مِنْ شِدَّهِ نُورِهَا وَ صَفَائِهَا ثُمَّ تُشْرِفُ عَلَیْهَا أُخْرَی أَحْسَنُ وَجْهاً وَ أَطْیَبُ رِیحاً مِنَ الْأُولَی فَتُنَادِیهِ فَتَقُولُ قَدْ آنَ لَنَا أَنْ یَکُونَ لَنَا مِنْکَ دَوْلَهٌ قَالَ فَیَقُولُ لَهَا وَ مَنْ أَنْتِ فَتَقُولُ أَنَا مَنْ ذَکَرَ اللَّهُ (۱)فِی الْقُرْآنِ فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ قَالَ وَ مَا مِنْ أَحَدٍ یَدْخُلُ الْجَنَّهَ إِلَّا کَانَ لَهُ مِنَ الْأَزْوَاجِ خَمْسُمِائَهِ حَوْرَاءَ مَعَ کُلِّ حَوْرَاءَ سَبْعُونَ غُلَاماً وَ سَبْعُونَ جَارِیَهً کَأَنَّهُنَّ اللُّؤْلُؤُ الْمَنْثُورُ کَأَنَّهُنَّ اللُّؤْلُؤُ الْمَکْنُونُ وَ تَفْسِیرُ الْمَکْنُونِ بِمَنْزِلَهِ اللُّؤْلُؤِ فِی الصَّدَفِ لَمْ تَمَسَّهُ الْأَیْدِی وَ لَمْ تَرَهُ الْأَعْیُنُ وَ أَمَّا الْمَنْثُورُ فَیَعْنِی فِی الْکَثْرَهِ وَ لَهُ سَبْعُ قُصُورٍ فِی کُلِّ قَصْرٍ سَبْعُونَ بَیْتاً فِی کُلِّ بَیْتٍ سَبْعُونَ سَرِیراً عَلَی کُلِّ سَرِیرٍ سَبْعُونَ فِرَاشاً عَلَیْهَا زَوْجَهٌ مِنَ الْحُورِ الْعِینِ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَیْرِ آسِنٍ صَافٍ لَیْسَ بِالْکَدِرِ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ یَتَغَیَّرْ طَعْمُهُ لَمْ یَخْرُجْ مِنْ ضُرُوعِ الْمَوَاشِی وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّی لَمْ یَخْرُجْ مِنْ بُطُونِ النَّحْلِ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّهٍ لِلشَّارِبِینَ لَمْ یَعْصِرْهُ الرِّجَالُ بِأَقْدَامِهِمْ فَإِذَا اشْتَهَوُا الطَّعَامَ جَاءَهُمْ طُیُورٌ بِیضٌ یَرْفَعْنَ أَجْنِحَتَهُنَّ فَیَأْکُلُونَ مِنْ أَیِّ الْأَلْوَانِ اشْتَهَوْا جُلُوساً إِنْ شَاءُوا أَوْ مُتَّکِئِینَ وَ إِنِ اشْتَهَوُا الْفَاکِهَهَ تَسَعَّبَتْ إِلَیْهِمُ الْأَغْصَانُ فَأَکَلُوا مِنْ أَیِّهَا اشْتَهَوْا قَالَ وَ الْمَلائِکَهُ یَدْخُلُونَ عَلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ بابٍ سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ

۱- کذا فی نسخه المصنّف و الظاهر: أنا ممن ذکر اللّه.

فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ فَبَيْنَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ يَسْمَعُونَ صَوْتاً مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ يَا أَهْلَ الْجَنَّهِ كَيْفَ تَرَوْنَ مُنْقَلَبَكُمْ فَيَقُولُونَ خَيْرُ الْمُنْقَلَبِ مُنْقَلَبُنَا وَ خَيْرُ الثَّوَابِ ثَوَابُنَا قَدْ سَمِعْنَا الصَّوْتَ وَ اشْتَهَيْنَا النَّظَرَ إِلَى أَنْوَارِ جَلَالِكَ وَ هُوَ أَعْظَمُ ثَوَابِنَا وَ قَدْ وَعَدْتَهُ وَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ فَيَأْمُرُ اللَّهُ الْحُجُبَ فَيَقُومُ سَبْعُونَ أَلْفَ حِجَابٍ فَيَرْكَبُونَ عَلَى النُّوقِ وَ الْبَرَاذِينِ وَ عَلَيْهِمُ الْحُلِيُّ وَ الْحُلَلُ فَيَسِيرُونَ فِي ظِلِّ الشَّجَرِ حَتَّى يَنْتَهُوا إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَ هِيَ دَارُ اللَّهِ دَارُ الْبَهَاءِ وَ النُّورِ وَ السُّرُورِ وَ الْكَرَامَهِ فَيَسْمَعُونَ الصَّوْتَ فَيَقُولُونَ يَا سَيِّدَنَا سَمِعْنَا لَذَاذَهَ مَنْطِقِكَ فَأَرِنَا نُورَ وَجْهِكَ فَيَتَجَلَّى لَهُمْ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى حَتَّى يَنْظُرُونَ إِلَى نُورِ وَجْهِهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى الْمَكْنُونِ مِنْ عَيْنِ كُلِّ نَاظِرٍ فَلَا يَتَمَالَكُونَ حَتَّى يَخِرُّوا عَلَى وُجُوهِهِمْ سُجَّداً فَيَقُولُونَ سُبْحَانَكَ مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ يَا عَظِيمُ قَالَ فَيَقُولُ عِبَادِي ارْفَعُوا رُءُوسَكُمْ لَيْسَ هَذِهِ بِدَارِ عَمَلٍ إِنَّمَا هِيَ دَارُ كَرَامَهٍ وَ مَسْأَلَهٍ وَ نَعِيمٍ قَدْ ذَهَبَتْ عَنْكُمُ اللُّغُوبُ وَ النَّصَبُ فَإِذَا رَفَعُوهَا رَفَعُوهَا وَ قَدْ أَشْرَقَتْ وُجُوهُهُمْ مِنْ نُورِ وَجْهِهِ سَبْعِينَ ضِعْفاً ثُمَّ يَقُولُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَا مَلَائِكَتِي أَطْعِمُوهُمْ وَ اسْقُوهُمْ فَيُؤْتُونَ بِأَلْوَانِ الْأَطْعِمَهِ لَمْ يَرَوْا مِثْلَهَا قَطُّ فِي طَعْمِ الشَّهْدِ وَ بَيَاضِ الثَّلْجِ وَ لِينِ الزُّبْدِ فَإِذَا أَكَلُوهُ قَالَ بَعْضُهُنَّ لِبَعْضٍ كَانَ طَعَامُنَا الَّذِي خَلَّفْنَاهُ فِي الْجَنَّهِ عِنْدَ هَذَا حُلْماً قَالَ ثُمَّ يَقُولُ الْجَبَّارُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَا مَلَائِكَتِي اسْقُوهُمْ قَالَ فَيُؤْتُونَ بِأَشْرِبَهٍ فَيَقْبِضُهَا وَلِيُّ اللَّهِ فَيَشْرَبُ شَرْبَهً لَمْ يَشْرَبْ مِثْلَهَا قَطُّ قَالَ ثُمَّ يَقُولُ يَا مَلَائِكَتِي طَيِّبُوهُمْ فَتَأْتِيهِمْ رِيحٌ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ بِمِسْكٍ أَشَدَّ بَيَاضاً مِنَ الثَّلْجِ تُغَيِّرُ وُجُوهَهُمْ وَ جِبَاهَهُمْ وَ جُنُوبَهُمْ تُسَمَّى الْمُثِيرَهَ فَيَسْتَمْكِنُونَ مِنَ النَّظَرِ إِلَى نُورِ وَجْهِهِ فَيَقُولُونَ يَا سَيِّدَنَا حَسْبُنَا لَذَاذَهُ مَنْطِقِكَ وَ النَّظَرُ إِلَى نُورِ وَجْهِكَ لَا نُرِيدُ بِهِ بَدَلًا وَ لَا نَبْتَغِي بِهِ حِوَلًا فَيَقُولُ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِنِّي أَعْلَمُ أَنَّكُمْ إِلَى أَزْوَاجِكُمْ مُشْتَاقُونَ وَ أَنَّ أَزْوَاجَكُمْ إِلَيْكُمْ مُشْتَاقَاتٌ فَيَقُولُونَ يَا سَيِّدَنَا مَا أَعْلَمَكَ بِمَا فِي نُفُوسِ عِبَادِكَ فَيَقُولُ كَيْفَ لَا أَعْلَمُ وَ أَنَا خَلَقْتُكُمْ وَ أَسْكَنْتُ أَرْوَاحَكُمْ فِي أَبْدَانِكُمْ ثُمَّ رَدَدْتُهَا عَلَيْكُمْ بَعْدَ الْوَفَاهِ فَقُلْتُ اسْكُنِي فِي عِبَادِي خَيْرَ مَسْكَنٍ ارْجِعُوا إِلَى أَزْوَاجِكُمْ قَالَ فَيَقُولُونَ يَا سَيِّدَنَا اجْعَلْ

لَنَا شَرْطاً قَالَ فَإِنَّ لَكُمْ كُلَّ جُمُعَهٍ زَوْرَهً مَا بَيْنَ الْجُمُعَهِ إِلَى الْجُمُعَهِ سَبْعَهُ آلَافِ سَنَهٍ مِمَّا تَعُدُّونَ قَالَ فَيَنْصَرِفُونَ فَيُعْطَى كُلَّ رَجُلٍ مِنْهُمْ رُمَّانَهً خَضْرَاءَ فِي كُلِّ رُمَّانَهٍ سَبْعُونَ حُلَّهً لَمْ يَرَهَا النَّاظِرُونَ الْمَخْلُوقُونَ فَيَسِيرُونَ فَيَتَقَدَّمُهُمْ بَعْضُ الْوِلْدَانِ حَتَّى يُبَشِّرُوا أَزْوَاجَهُمْ وَ هُنَّ قِيَامٌ عَلَى أَبْوَابِ الْجِنَانِ قَالَ فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا نَظَرَتْ إِلَى وَجْهِهِ فَأَنْكَرَتْهُ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فَقَالَتْ حَبِيبِي لَقَدْ خَرَجْتَ مِنْ عِنْدِي وَ مَا أَنْتَ هَكَذَا قَالَ فَيَقُولُ حَبِيبَتِي تَلُومِينَنِي أَنْ أَكُونَ هَكَذَا وَ قَدْ نَظَرْتُ إِلَى نُورِ وَجْهِ رَبِّي تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَأَشْرَقَ وَجْهِي مِنْ نُورِ وَجْهِهِ ثُمَّ يُعْرِضُ عَنْهَا فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا نَظْرَهً فَيَقُولُ حَبِيبَتِي لَقَدْ خَرَجْتُ مِنْ عِنْدِكِ وَ مَا كُنْتِ هَكَذَا فَتَقُولُ حَبِيبِي تَلُومُنِي أَنْ أَكُونَ هَكَذَا وَ قَدْ نَظَرْتُ إِلَى وَجْهِ النَّاظِرِ إِلَى نُورِ وَجْهِ رَبِّي فَأَشْرَقَ وَجْهِي مِنْ وَجْهِ النَّاظِرِ إِلَى نُورِ وَجْهِ رَبِّي سَبْعِينَ ضِعْفاً فَتُعَانِقُهُ مِنْ بَابِ الْخَيْمَهِ وَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَضْحَكُ إِلَيْهِمْ فَيُنَادُونَ بِأَصَابِعِهِمْ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ قَالَ ثُمَّ إِنَّ الرَّبَّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَأْذَنُ لِلنَّبِيِّينَ فَيَخْرُجُ رَجُلٌ فِي مَوْكِبٍ حَوْلَهُ الْمَلَائِكَهُ وَ النُّورُ أَمَامَهُمْ فَيَنْظُرُ إِلَيْهِ أَهْلُ الْجَنَّهِ فَيَمُدُّونَ أَعْنَاقَهُمْ إِلَيْهِ فَيَقُولُونَ مَنْ هَذَا إِنَّهُ لَكَرِيمٌ عَلَى اللَّهِ فَيَقُولُ الْمَلَائِكَهُ هَذَا الْمَخْلُوقُ بِيَدِهِ وَ الْمَنْفُوخُ فِيهِ مِنْ رَوْحِهِ وَ الْمُعَلَّمُ لِلْأَسْمَاءِ هَذَا آدَمُ قَدْ أُذِنَ لَهُ عَلَى اللَّهِ قَالَ ثُمَّ يَخْرُجُ رَجُلٌ فِي مَوْكِبٍ حَوْلَهُ الْمَلَائِكَهُ قَدْ صَفَّتْ أَجْنِحَتَهَا وَ النُّورُ أَمَامَهُمْ قَالَ فَيَمُدُّ إِلَيْهِ أَهْلُ الْجَنَّهِ أَعْنَاقَهُمْ فَيَقُولُونَ مَنْ هَذَا فَتَقُولُ الْمَلَائِكَهُ هَذَا الْخَلِيلُ إِبْرَاهِيمُ قَدْ أُذِنَ لَهُ عَلَى اللَّهِ قَالَ ثُمَّ يَخْرُجُ رَجُلٌ فِي مَوْكِبٍ حَوْلَهُ الْمَلَائِكَهُ قَدْ صَفَّتْ أَجْنِحَتَهَا وَ النُّورُ أَمَامَهُمْ قَالَ فَيَمُدُّ إِلَيْهِ أَهْلُ الْجَنَّهِ أَعْنَاقَهُمْ فَيَقُولُونَ مَنْ هَذَا فَيَقُولُ هَذَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ الَّذِي كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيماً قَدْ أُذِنَ لَهُ عَلَى اللَّهِ قَالَ ثُمَّ يَخْرُجُ رَجُلٌ فِي مَوْكِبٍ حَوْلَهُ الْمَلَائِكَهُ قَدْ صَفَّتْ أَجْنِحَتَهَا وَ النُّورُ أَمَامَهُمْ فَيَمُدُّ إِلَيْهِ أَهْلُ الْجَنَّهِ أَعْنَاقَهُمْ فَيَقُولُونَ مَنْ هَذَا الَّذِي قَدْ أُذِنَ لَهُ عَلَى اللَّهِ فَتَقُولُ الْمَلَائِكَهُ هَذَا رُوحُ اللَّهِ وَ كَلِمَتُهُ هَذَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَالَ ثُمَّ يَخْرُجُ رَجُلٌ

فِی مَوْکِبٍ فِی مِثْلِ جَمِیعِ مَوَاکِبِ مَنْ کَانَ قَبْلَهُ سَبْعِینَ ضِعْفاً حَوْلَهُ الْمَلَائِکَهُ قَدْ صَفَّتْ أَجْنِحَتَهَا وَ النُّورُ أَمَامَهُمْ فَیَمُدُّ إِلَیْهِ أَهْلُ الْجَنَّهِ أَعْنَاقَهُمْ فَیَقُولُونَ مَنْ هَذَا الَّذِی قَدْ أُذِنَ لَهُ عَلَی اللَّهِ فَتَقُولُ الْمَلَائِکَهُ هَذَا الْمُصْطَفَی بِالْوَحْیِ الْمُؤْتَمَنُ عَلَی الرِّسَالَهِ سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ هَذَا النَّبِیُّ مُحَمَّدٌ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ عَلَی أَهْلِ بَیْتِهِ وَ سَلَّمَ کَثِیراً قَدْ أُذِنَ لَهُ عَلَی اللَّهِ قَالَ ثُمَّ یَخْرُجُ رَجُلٌ فِی مَوْکِبٍ حَوْلَهُ الْمَلَائِکَهُ قَدْ صَفَّتْ أَجْنِحَتَهَا وَ النُّورُ أَمَامَهُمْ فَیَمُدُّ إِلَیْهِ أَهْلُ الْجَنَّهِ أَعْنَاقَهُمْ فَیَقُولُونَ مَنْ هَذَا فَیَقُولُ الْمَلَائِکَهُ هَذَا أَخُو رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ قَالَ ثُمَّ یُؤْذَنُ لِلنَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَدَاءِ فَیُوضَعُ لِلنَّبِیِّینَ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ وَ لِلصِّدِّیقِینَ سُرُرٌ مِنْ نُورٍ وَ لِلشُّهَدَاءِ کَرَاسِیُّ مِنْ نُورٍ ثُمَّ یَقُولُ الرَّبُّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مَرْحَباً بِوَفْدِی وَ زُوَّارِی وَ جِیرَانِی یَا مَلَائِکَتِی أَطْعِمُوهُمْ فَطَالَ مَا أَکَلَ النَّاسُ وَ جَاعُوا وَ طَالَ مَا رَوِیَ النَّاسُ وَ عَطِشُوا وَ طَالَ مَا نَامَ النَّاسُ وَ قَامُوا وَ طَالَ مَا أَمِنَ النَّاسُ وَ خَافُوا قَالَ فَیُوضَعُ لَهُمْ أَطْعِمَهٌ لَمْ یَرَوْا مِثْلَهَا قَطُّ عَلَی طَعْمِ الشَّهْدِ وَ لِینِ الزُّبْدِ وَ بَیَاضِ الثَّلْجِ ثُمَّ یَقُولُ یَا مَلَائِکَتِی فَکِّهُوهُمْ فَیُفَکِّهُونَهُمْ بِأَلْوَانٍ مِنَ الْفَاکِهَهِ لَمْ یَرَوْا مِثْلَهَا قَطُّ وَ رُطَبٍ عَذْبٍ دَسِمٍ عَلَی بَیَاضِ الثَّلْجِ وَ لِینِ الزُّبْدِ قَالَ ثُمَّ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّهُ لَتَقَعُ الْحَبَّهُ مِنَ الرُّمَّانِ فَتَسْتُرُ وُجُوهَ الرِّجَالِ بَعْضُهُمْ عَنْ بَعْضٍ ثُمَّ یَقُولُ یَا مَلَائِکَتِی اکْسُوهُمْ قَالَ فَیَنْطَلِقُونَ إِلَی شَجَرٍ فِی الْجَنَّهِ فَیُحْبَوْنَ مِنْهَا حُلَلًا مَصْقُولَهً بِنُورِ الرَّحْمَنِ ثُمَّ یَقُولُ طَیِّبُوهُمْ فَتَأْتِیهِمْ رِیحٌ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ تُسَمَّی الْمُثِیرَهَ أَشَدُّ بَیَاضاً مِنَ الثَّلْجِ تُغَیِّرُ وُجُوهَهُمْ وَ جِبَاهَهُمْ وَ جُنُوبَهُمْ ثُمَّ یَتَجَلَّی لَهُمْ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی سُبْحَانَهُ حَتَّی یَنْظُرُوا إِلَی نُورِ وَجْهِهِ الْمَکْنُونِ مِنْ عَیْنِ کُلِّ نَاظِرٍ فَیَقُولُونَ سُبْحَانَکَ مَا عَبَدْنَاکَ حَقَّ عِبَادَتِکَ یَا عَظِیمُ ثُمَّ یَقُولُ الرَّبُّ سُبْحَانَهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لَا إِلَهَ غَیْرُهُ لَکُمْ کُلَّ جُمُعَهٍ زَوْرَهٌ مَا بَیْنَ الْجُمُعَهِ إِلَی الْجُمُعَهِ سَبْعَهُ آلَافِ سَنَهٍ مِمَّا تَعُدُّونَ.

lt;meta info=". اختصاص: ابو عبدالله علیه السلام فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: هنگامی که خداوند تبارك و تعالی بخواهد جان مؤمن را بگیرد، می فرماید: ای فرشته مرگ، تو و یارانت به سوی بنده ام بروید. چرا که رنج و سختی او برای من به درازا کشیده است، پس روحش را نزد من بیاور تا او را نزد خودم به آرامش برسانم. پس فرشته مرگ با چهره ای نیکو و لباس هایی پاکیزه و بویی خوش نزد او می آید و بر آستانه در می ایستد و از هیچ دربانی اجازه نمی گیرد، و هیچ پوششی را نمی درد، و هیچ دری را نمی شکند و همراه او پانصد از فرشتگان کمك دهنده هستند که به همراه خود تنه های ریحان و حریر سفید و مشك تیزبوی دارند، پس می گویند: سلام بر تو ای دوست خدا، بشارت باد بر تو که پروردگارت به تو سلام می رساند، و او از تو خشنود است و خشمگین نیست. و بشارت باد بر تو به روح و ریحان و بهشت پر نعمت. فرمود: اما روح عبارت است از آسایش از دنیا و بلاهای آن، و اما ریحان یعنی از هر چیز پاکیزه ای در بهشت بر صورتش گذاشته می شود و رایحه آن به روحش می رسد. پس او همواره در آسایش و راحتی خواهند بود تا آن که روحش از بدن بیرون می رود. سپس رضوان نگهبان بهشت نزد او می آید

ص: ۲۰۷

و شربتی از بهشت به او می نوشاند که در قبر و قیامت تشنه نخواهد شد تا آن که سیراب وارد بهشت می شود. پس می گوید: ای فرشته مرگ، روحم را به من بازگردان تا از جسمم سپاس گزاری کند، و جسمم نیز از روحم سپاس گزاری نماید. فرمود: پس فرشته مرگ می گوید: هریك از شما باید از دیگری سپاس گزاری نماید. پس روح می گوید: خداوند برترین پاداشی که به جسمی می دهد را به تو عطا کند، همانا تو در فرمان برداری خداوند شتابان بودی و در نافرمانی او سست بودی. پس خداوند بهترین پاداشی را که به جسمی می دهد از جانب من به تو ببخشد، پس درود بر تو باد تا روز قیامت، و جسم نیز مانند

همین سخنان را به روح می گوید، پس فرشته مرگ فریاد می زند: ای روح پاکیزه، از دنیا بیرون شو در حالی که در امان و رحمت هستی و به آرزوی خود رسیده ای. فرمود: فرشتگان گردش پراکنده می شوند و سختی ها از او برداشته می شود و ورودی ها برایش آسان می گردد و به سوی زندگی ابدی رهسپار می شود. فرمود: سپس خداوند برای او دو صف از فرشتگان را برانگیخته می سازد که روح او را نمی گیرند، پس در دو دسته میان قبر و جایگاه او برمی خیزند و برای او طلب آمرزش کرده و شفاعت می نمایند. فرمود: پس فرشته مرگ او را از آن سرگرم می سازد و آرزوهایش را در دل او می اندازد – و از جانب خداوند او را به کرامت و نیکی بشارت می دهد، همان گونه که مادر کودکش را فریب می دهد. و او را با روغن و ریحان و جاودانگی روح آغشته می کند، و خودش و پدرومادرش را فدای او می کند. فرمود: پس هنگامی که روحش به گلوگاه می رسد، دو فرشته نگهبانی که همراه او بودند می گویند: ای فرشته مرگ، با دوست ما مهربان باش و بر او آسان بگیر، که او برادری نیکو و هم نشینی نیکو بود که از ما خسته نمی شد و تا کنون خداوند را خشمگین نکرده است. پس هنگامی که روحش خارج شود، مانند درختچه خرمایی سفید که در مشک سفید قرار گرفته خواهد بود. و از هر ریحان بهشتی در آن قرار داده می شود، و قبض کنندگان آن را به آسمان بالا می برند، فرمود: پس درهای آسمان برایش گشوده می گردند و دربانان به آن ها می گویند: خداوند او را زنده بدارد، چه جسم نیکویی بود آن که این روح را درخود داشت. همانا اعمال صالح او از این جا می گذشت و ما صدای شیرین تلاوت قرآن او را می شنیدیم. فرمود: پس درهای آسمان و دربانان آن برای از دست دادن او خواهند گریست و می گویند: پروردگارا، همانا این بنده ات اعمال شایسته ای داشت و ما شیرینی صدایش را با خواندن قرآن می شنیدیم. و می گویند: خداوندا، به جای او برای ما بنده ای قرار ده تا آن چه را از او می شنیدیم به گوش های ما برساند. و خداوند هر چه را بخواهد انجام می دهد. پس او را به سمت زندگانی بالا می برند که همه فرشتگان آسمان او را به سوی فراخی اش می خوانند. و برای او شفاعت کرده و طلب آمرزش می کنند و خداوند تبارک و تعالی می فرماید: رحمت و آسایش از سوی من بر او باد. و روح مؤمنان به دیدار او می آیند همان گونه که گمشده ای به دیدار گمشده اش می رود. پس بعضی از آنان به بعضی دیگر می گویند:

ص: ۲۰۸

این روح را رها کنید تا به هوش آید. چرا که او از رنجی بزرگ بیرون شده است. پس هنگامی که به آرامش رسید به سویش آیند و از او پرس و جو کنند و می گویند: فلانی و فلانی چه کردند؟ پس اگر از دنیا رفته باشد بر او گریه می کنند و استرجاع می خوانند و می گویند: مادرش که آتش سوزان بود او را برد، پس «إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُون»}همانا ما از سوی خداییم و به سوی خدا بازمی گردیم.{ فرمود: پس خداوند می فرماید: به او بازگردانیدش، پس من آنان را از آن آفریدم و در آن بازشان می گردانم و بار دیگر از آن بیرونشان خواهم ساخت. فرمود: پس هنگامی که تخت او را حمل کردند فرشتگان پیکرش را برمی دارند و از آن به خوبی محافظت می کنند. و شیطان ها در دو سو ایستاده و از دور دست ها نگاه می کنند و هیچ دسترسی به آنان ندارند و راهی به سویشان نمی یابند. پس هنگامی که به قبر می رسند قطعه های زمین مانند باغ های سبز به سویشان برمی خیزند. پس هر قطعه ای از آن ها می گوید: پروردگارا، او را درون من قرار بده، فرمود: پس او را می آورند تا این که در گودالی که خداوند مقدر کرده قرار می دهند، پس هنگامی که او را در لحدش قرار می دهند پدر و مادر و فرزندان و برادرانش برای او نمایان می شوند – . در حاشیه نسخه محقق قدّس سرّه و با خط شریف او چنین است: به نظر می

رسد در اینجای حدیث چیزی جا افتاده، و ما موفق نشدیم چیزی بیابیم که بتوان آن را تصحیح کرد. از اوست. - .

فرمود: پس به همسرش می گوید: چرا گریه می کنی؟ پاسخ می دهد: برای از دست دادن تو، ما را در حالی که عیالمند هستیم ترک می کنی، فرمود: پس صورت نیکویی نزدش می آید. می پرسد: تو کیستی؟ پاسخ می دهد: من عمل صالح تو هستم. امروز به فرمان خداوند برایت پناهگاهی مطمئن و سپر و سلاحی برایت خواهم بود. فرمود: پس می گوید: همانا به خدا سوگند اگر می دانستم تو در اینجا هستی خود را برایت به رنج می افکندم. و مال و فرزندانم مرا فریب نمی دادند. پس می گوید: ای دوستدار خدا، بشارت باد تو را به نیکی، پس به خدا سوگند که او صدای به هم خوردن کفش هایشان را به هنگام بازگشت می شنود، و تکاندن گردو خاک دست هایشان را نیز پس از به پایان رساندن، همانا روحش بازگردانده شده و آنان نمی دانند. فرمود: پس زمین می گوید: خوش آمدی ای دوست خدا، خوش آمدی، همانا سوگند به خدا که من تو را دوست می داشتم در حالی که تو بر روی من بودی پس امروز که درون من جاگرفته ای بیشتر دوستت می دارم. سوگند به خدا که همسایه ای نیکو برایت خواهم بود و خوابگاهت را خنک و گوارا قرار خواهم داد و مکان ورودت را فراخ سازم. همانا من باغی از باغ های بهشت هستم یا گودالی از گودال های جهنم. فرمود: سپس خداوند فرشته ای را به سویش می فرستد و با بال هایش بر راست و چپ و مقابل و پشت سر او می افکند. پس از هر سو راهش را چهل فرسخ نور می گستراند. در این هنگام قبرش را نور فرامی گیرد، فرمود: سپس نکیر و منکر بر او وارد می شوند و آن ها دو فرشته سیاه چهره هستند که با دندان های پیشین خود قبر را جستجو می کنند، موهایشان به قدری بلند است که در آن پیچیده می شوند، مردمک چشم هایشان مانند دیگ جوشانی است.

ص: ۲۰۹

صداهایشان مانند رعد طوفانی است، و چشم هایشان همچون آذرخش پرنور است، پس او را سرزنش می کنند و بر او فریاد می کشند و می گویند: پروردگارت کیست؟ پیامبرت کیست؟ دینت چیست و پیشوایت کیست؟ پس همانا مؤمن خشمگین می شود تا این که توکل بر خدا او را از تکیه به هر چیز می رهاند، نه خویشاوندی و نه نسبتی نخواهد بود. پس می گوید: پروردگار من و پروردگار شما و پروردگار هر چیز الله است و پیامبرم و پیامبر شما محمد خاتم پیامبران است، و دین من اسلام است که خداوند هیچ دینی را جز آن نمی پذیرد و پیشوایم قرآن است که سرپرست دیگر کتاب های آسمانی است و همان قرآن عظیم است. پس می گویند: راست گفتی و موفق شدی، خداوند تو را موفق بدارد و هدایت کند. بنگر که پایین پاهایت چه می بینی. پس در این هنگام دری از آتش می بیند و می گوید: «إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ راجِعُون»}همانا ما از سوی خداییم و به سوی خدا بازمی گردیم.{ گمان من به پرودرگار عالمیان چنین نبود، پس آن دو می گویند: ای دوست خدا، اندوهگین باش و نترس و بشارت باد بر تو و شادمان باش که این برای تو نیست و تو نیز برای آن نیستی. فقط خداوند می خواست به تو نشان دهد که تو را از چه چیز نجات بخشیده

است و خنکای آمرزش خود را به تو بچشاند. این در برای تو قفل زده شده و تو هرگز وارد آتش نخواهی شد. نگاه کن که بالای سرت چه چیز قرار دارد، پس در این هنگام خانه های خود را در بهشت می بیند وهمسرانش که از حورالعین هستند. فرمود: پس او ناگاه برمی خیزد تا همسرانش که از حورالعین هستند را درآغوش بگیرد، پس آن دو فرشته می گویند: ای

دوست خـدا، تو خواهران و برادرانی داری که هنوز نرسـیده انـد، پس تـا روز قیـامت با شادمانی بخواب همچو عاشـقی که در حجله اش خفته است. فرمود: پس برایش بستر می گسترانند و لحد می چینند و به خدا سوگند هیچ کودکی همچون او با ناز در خوابی سنگین دربرابر مادر و پدرش نخفته است. فرمود: پس هنگامی که روز قیامت فرارسد پاره ای آتش نزد او می آید و پیرامون او می گردند. پس چون او همواره ملازم سوره تنزیل سجده و «تَبارَکَ الَّذِی بِیَدِهِ الْمُلْکُ وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ » بوده است، تبارک نزد او می ایستد و تنزیل سجده روانه می شود و می گویـد: من با شفاعتی از جانب خداوند آمده ام. پس دسته ای عـذاب از جانب راسـتش می آیـد و نماز می گویـد: از دوست خـدا دور شو پس تو به سوی او راهی نخواهی یافت. پس از جانب چپ او می آیـد و در این حال زکات می گوید: از دوست خدا دور شو که تو را بر او راهی نخواهد بود. سـپس از بالای سرش به سوی او می آید و قرآن می گوید: از دوست خدا دور شو

ص: ۲۱۰

که نمی توانی از جانب من به او راهی بیابی. پس دسته های آتش خشـمگین بازمی گردد و می گویـد: بگیرید دوست خدا و دوسـتان را، فرمود: پس صبر در حالی که در قبر او جای گرفته می گویـد: سوگنـد به خـدا امروز چیزی مانع نشد که دوست خدا را یاری کنم مگر این که به آن چه شـما داشتید می نگریسـتم. پس چون شـما بر عذاب قبر و سختی آن برای دوست خدا چیره شدیـد من ذخیره و پناهگـاه او در پـای میزان و پل جهنم و رسـیدن به پیشگـاه خـدا خواهم بود. پس امیرمؤمنان علی علیه السـلام فرمود: برای دوسـتان خدا از خانه هایشان در بهشت تا قبر نود و نه در گشوده می شود و روح و ریحان و بوی خوش و لذت و نور بهشت تا روز قیامت به او می رسد. پس چیزی برای او دوست داشتنی تر از دیدار خداوند نخواهد بود. فرمود: پس می گوید: بارالها، برپایی قیامت را برایم نزدیک گردان تا به سوی خانواده و مال خود بازگردم. پس هنگامی که صیحه قیامت برمی خیزد او در حـالی از قبرش برمی خیزد که عورتش پوشـیده و ترسـش آرام گرفته و امنیت و امان به او داده شـده است. و بشـارت روح و رضـوان و همسـران نیکـو بـه او داده شـده اسـت. پس دو فرشـته ای کـه در زنـدگی دنیـا همراه او بـوده انـد به اسـتقبالش می آینـد و گرد و خاک از سـر و صورتش برمی گیرند و از او جدا نمی شوند و او را بشارت داده و آرزوهایش را یادآوری می کننـد و هر هراسـی از وحشت های روز قیامت به او برسد را دور می سازند. به او می گویند: ای دوسـت خدا، در این روز نه ترسـی برای تو خواهـد بود و نه انـدوهی و ما همان دو کسـی هستیم که کار متو در دنیا به ما واگذار شده بود، و ما امروز در آخرت نیز دوست و همراه تـو خـواهیم بـود، بنگر «ْ تِلْکُمُ الْجَنَّه» {آن بهشت شـما است} که بـا «أُورِثْتُمُوهـا بِمـا کُنْتُمْ تَعْمَلُون» {اعمالی که انجام داده اید آن را به ارث برده اید.} فرمود: پس در سایه عرش می ایستد و خداوند تبارک و تعالی به او نزدیـک می شود تـا آن که میان او و بنـده اش حجابی از نور قرار خواهـد داشت، پس به او می گویـد: درود بر تو، و همین چهره اش را روشن و قلبش را شادمان می سازد و از شادمانی تا هفتاد ذراع قـد می کشـد. پس چهره اش ماننـد ماه و قـدش به بلندی آدم و صورتش مانند یوسف و زبانش زبان محمد صـلی الله علیه وآله و قلبش قلب ایوب خواهد بود و هر گناهی که از او بخشـیده می شود به سـجده می افتد. پس می گوید: بنده ام، نامه ات را بخوان، پس بندهایش از ترس و وحشت به لرزه می افتـد . خداونـد جبـار می گویـد: آیـا ما بر گناهانت افزودیم یا نیکی هایت را کم کردیم؟ می گویـد: نه مولای من، بلکه تو بر عدل و قسط اسـتواری و تو برترین جداکنندگان هستی. پس می فرماید: ای بنده ام، آیا از من شرم نکردی و از من نترسیدی و پروا نکردی؟ پس می گوید: پروردگارا، اشـتباه کردم، پس مرا رسوا نکن که بندگانت تماشایم می کنند. فرمود: خداوند جبار

می فرمایـد: ای خطا کار، به عزتم سوگنـد امروز رسوایت نمی کنم. پس گناهانش میان او و خداوند پوشیده می ماند و نیکی هایش برای بندگان آشکار می ماند. فرمود: پس هرگاه او را به گناهش سرزنش کند می گوید: مولای من، به راستی اگر مرا به آتش بفرستی برایم دوست داشتنی تر از این است که سرزنشم نمایی.

ص: ۲۱۱

پس خداونـد جبار می فرمایـد: آیا به یاد داری که در فلان روز گرسنه ای را سیر نمودی و روزی به یکی از برادران مؤمنت رسیدی و او را پوشاندی در حالی که احرام بسته بودی در بیابان ها برای من حج گزاردی، دیدگانت را از ترس فروگذاشتی و از بیم شب را بیـدار ماندی، گوشه چشـمت را به خاطر پروای از من فروافکندی، پس به واسطه این ها نیکی هایت پاداش داده می شود و بـدی هایت آمرزیـده می شود. پس درین هنگام چهره اش نورانی شده و قلبش شادمان می گردد و تاجی بر سرش نهاده می شودو زیورها بر دسـتانش نهاده می گردد. سپس می گوید: ای جبرئیل، با بنده ام برو و بخشش های مرا حبه او نشان بـده. پس از نزد خداونـد بیرون می رود در حـالی که نـامه اش را بـا دست راست گرفته است، پس تـا جایی که چشم کار می کنـد آن را می گسترانـد و نـامه اش را برای زنان و مردان مؤمن می گشایـد و صـدا می زنـد: «هاؤُمُ اقْرَؤُا كِتابِيَهْ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلاقٍ حِسابِيَهْ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ راضِيَه» {هان، بیایید و نامه مرا بخوانید، همانا من گمان داشتم که روزی مورد پرسش قرار خواهم گرفت، پس او در زندگی رضایتمندی خواهد بود.} پس هنگامی که به در بهشت می رسند به او گفته می شود: جواز عبور را بـده، می گویـد: این جواز من است که در آن نوشـته شـده: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم» {به نـام خداونـد بخشـنده مهربان.} این جوازی است از سوی خداوند عزیز و حکیم که به فلان بن فلان اجازه می دهد و از سوی پروردگار عالمیان است، پس منادی با صدایی که همه می شنوند فریاد می زند: آگاه باشـید که فلان بن فلان به رستگاری دست یافت که پس از آن هرگز نگون بخت نخواهـد شـد. پس وارد بهشت می شود و در آن هنگام درختی را می بینـد که دارای «ظِلٍّ مَمْدُودٍ وَ ماءٍ مَسْكُوب» {سایه ای کشـیده و آبی سرازیر} و میوه های آویخته است، و از پایین آن دو چشمه جوشان جاری است. پس به سوی یکی از آن ها رفته و خود را شسـتشو می دهد و شادمان و خرم از آن بیرون می آید. سپس از چشمه دیگر می نوشد و درونش هیچ پیچش و بیماری و دردی نمی ماند. و این معنای فرموده خداوند است که: «وَ سَقاهُمْ رَبُّهُمْ شَراباً طَهُورا» {و پروردگارشان شرابی پاکیزه به آنان می نوشاند.} سپس فرشتگان به استقبالش خواهند آمد و می گویند: پاکیزه شدی، پس همراه با جاودانان وارد آن شو. پس وارد آن می شود و دو صف از درختـان را می بینـد که شـاخه هایشـان از مرواریـد و شـاخه هـای کوچـک تر آن زیورها هستند. میوه هایش مانند سینه های دختران دوشیزه است. پس فرشتگان به استقبالش می آیند در حالی که همراه خود ناقه ها و اسب های تاتاری و زیورها و لباس های فاخر دارنـد. پس می گویند: ای دوست خدا، بر آن چه می خواهی سوار شو و آن چه را می خـواهی بپوش و آن چه را می خواهی درخواست کن. فرمود: پس بر هر آن چه بخواهـد نشسـته و هرچه را بخواهـد می پوشـد، که نـاقه یـا اسبی از نور و لبـاس و زیوری از نور است و در خـانه ای از نور می رود و فرشـتگان و خـدمتگزاران و برده هـایی از نور دارد که فرشـتگان از هیبت نورهـایی که می بیننـد بیمنـاک می شونـد. پس بعضـی از آن هـا به بعضـی دیگر می گوینـد: دور بمانیـد چرا که گروهی از سوی خداوند بردبار و آمرزنده آمدند. فرمود: پس به اولین قصـری که برای اوست می نگرد که از نقره است، پس همسرانش بالای آن ایستاده اند و می گویند: خوش آمدی، خوش آمدی نزد ما فرود آی.

ص: ۲۱۲

پس می خواهـد در آن قصـر پیاده شود که فرشـتگان به او می گوینـد: ای ولی خدا، راه بیفت که این و دیگر قصـرها از آن تو هستند. تا این که به قصری از طلا می رسد که با مروارید و یاقوت آذین بندی شده است. پس همسرانش بالای آن ایستاده اند و می گویند: خوش آمدی، خوش آمدی نزد ما فرود آی. پس می خواهد در آن قصر پیاده شود که فرشتگان به او می گویند: ای ولی خدا، راه بیفت که این و دیگر قصرها از آن تو هستند. سپس به قصری از یاقوت سرخ می رسد که با مروارید و یاقوت زینت داده شـده، پس می خواهـد در آن قصـر پیاده شود که فرشـتگان به او می گویند: ای ولی خدا، راه بیفت که این و دیگر قصـرها از آن تو هسـتند. فرمود: و هم چنان می رود تا این که همه هزار قصـر را می بیند و هر یک از آن ها چشمانش را خیره کرده و همه آن ها را در زمانی کوتاه تر از چشم بر هم زدن می پیمایـد. هنگامی که به آخرین قصـر می رسد سـرش را به زیر می افکند. فرشـتگان می گویند: تو را چه شده ای دوست خدا؟ می گوید: به خدا سوگند نزدیک بود چشـمانم تاریک شوند. پس می گوینـد: ای دوست خـدا، بشارت باد بر تو، چرا که در بهشت نابینایی و گنگی وجود ندارد. پس به قصـری می رسـند که درون آن از بیرونش دیـده می شود و بیرون آن از داخلش نمایان است. آجری از آن صـلا و آجری دیگر از نقره ودیگری از مروارید و ملاط آن مشک است. با کنگره هایی از نور آنرا گرامی داشته که می درخشند و می توان چهره خود را در دیوار آن دید. و این معنای فرموده خداوند است: «خِتامُهُ مِسْکٌ» {مهری از مشک بر آن است} یعنی مهر شـراب. سـپس پیامبر صـلی الله علیه وآله حورالعین را بیان کردند. پس ام سـلمه پرسید: پدر و مادرم به فدایت، آیا ما بر آنان برتری داریم؟ فرمومد: بله، با نمازها و روزه ها و عبادات شـما برای خداوند، مانند ظاهر بر باطن هستید. و چنین بیان فرمود: که خداوند دربهشت حور العین را همراه با درخت آن آفریده است، و آنان را برای همسـرانشان در دنیا نگاه داشته است. هر یک از آن ها هفتاد زیور دارد که سفیدی ساق آن ها از زیر زیورهای هفتادگانه آشکار است همان گونه که شراب سرخ در شیشه سفید و رشته سفید در یاقوت سرخ نمایـان است. بـا نیروی شـهوت صـد مرد چهل ساله با او نزدیکی می کنـد در حالی که آنان دوشـیزگانی هم سن و سال هسـتند، هرچه به نکاح درآینـد باز دوشـیزه هسـتند. « لَمْ یَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ » {پیش از این هیچ انسان یا جنی آنان را لمس نکرده است} می گوید: تا کنون هیچ انسان و جنی با آنان تماس نداشته است. « فِیهِنَّ خَیْراتٌ حِسانٌ » {زنان نیکو در آن هسـتند} یعنی اخلاق نیک و چهره های زیبا دارنـد. « کَأَنَّهُنَّ الْیاقُوتُ وَ الْمَرْجانُ » {گویا آن ها یاقوت و مرجان هسـتند.} یعنی پاکی یاقوت و سفیدی مروارید دارند.

ص: ۲۱۳

فرمود: و همانا در بهشت رودی است که در ساحل آن دخترانی نشسته اند. پروردگار تبارک و تعالی به آنان وحی می فرستد: تمجیـد و تسبیح و حمد مرا به گوش بندگانم برسانید. پس آنان صدا را به نغمه ها و آهنگی که هیچ کس مانند آن را نشـنیده بلنـد می کنند و بهشتیان به شادی و طرب درآیند. و همانا در تاریکی شب زنی نزد ولی خدا می آید که از همسـران او نیست، پس نور و روشـنایی او قصـرها و خـانه ها را پر می کنـد. پس او گمان می کنـد پروردگارش بر او نمایان شـده یا فرشـته ای از فرشتگان اوست، پس سرش را بلند می کند و می بیند او زنی است که از روشنایی او نزدیک است چشمانش نابینا شوند. صدا می زنـد: اکنون نوبت مـاست که از شـما چیزی به مـا برسـد. می پرسـد: تو کیستی؟ پاسـخ می دهـد: من از کسـانی هسـتم که خداونـد در قرآن نامشان را برده است: « لَهُمْ ما یَشاؤُنَ فِیها وَ لَدَیْنا مَزِیدٌ » {هرچه بخواهند در آن هست، و نزد ما بیشتر است.} پس بـا نیروی صـد جوان بـا او نزدیکی می کنـد و هفتـاد سال از سال های اولین او را در آغوش می کشـد. و نمی دانـد آیا به

چهره اش نگاه کند یا به پشتش و یا

به ساق هایش. و به هر چیز او که بنگرد از شدت نور و جلای آن خویش را می بیند. سپس زنی زیباتر و خوشبوتر از اولی نزدیکش شده و صدا می زند: اکنون نوبت ماست که از شما چیزی به ما برسد. می پرسد: تو کیستی؟ پاسخ می دهد: من از کسانی هستم که خداوند در قرآن نامشان را برده است: « فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ» {هیچ کس نمی داند چه چیزهایی برایش پنهان داشته ایم که روشنایی دیده در آن است، پاداشی برای آن چه انجام می دادند.} فرمود: و هر کس وارد بهشت می شود پانصد همسر از حوریان دارد که همراه هر یک هفتاد خدمتکار و کنیز است. گویا آن ها مرواریدهای پراکنده اند، گویا آن ها مرواریدهای پوشیده اند، و معنای پوشیده مانند مروارید در صدف است که هیچ دستی به آن نرسیده و هیچ چشمی آن را ندیده است. اما پراکنده شده یعنی در فراوانی، و او هفت قصر دارد که هر قصر هفتاد خانه و در هر خانه هفتاد تخت و بالای هر تخت همسری از حورالعین قرار دارد. « تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَيْرِ آسِنٍ » {از پایینشان رودهایی جاری است، رودهایی از آب نیالوده.} شفاف که تیره نیست. « وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ » {و رودهایی از شیر که مزه آن دگرگون نشود} از پستان چارپایان خارج نشده است، « وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى » {و رودهایی از عسل مصفی} که از شکم زنبورها خارج نشده است، « وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ » {و رودهایی از شراب لذت بخش برای نوشندگان} که آن ها را با قدم هایشان آبگیری نکرده اند. پس هنگامی که میل به غذا داشته باشند پرندگانی سفید نزدشان آیند و بال هایشان را بالا می برند و از هر نوع غذا که میل داشته باشند می خورند. اگر بخواهند نشسته و اگر بخواهند تکیه زده و می خورند. و اگر میل به میوه داشته باشند شاخه ها به سویشان دراز می شوند و از هر چه بخواهند می خورند. فرمود: «وَ الْمَلائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بابٍ سَلامٌ عَلَيْكُمْ بِما صَبَرْتُمْ

ص: ۲۱۴

فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ» {و فرشتگان از هر در بر آنان وارد می شوند و می گویند: درود بر شما باد برای صبری که پیشه کردید، پس این سرا چه پایان نیکویی است.} و در همین حال هستند که صدایی از پایین عرش می شنوند که ای اهل بهشت، بازگشت خود را چگونه می بینید؟ پس می گویند: برترین بازگشت چنین بازگشتی است، و برترین پاداش پاداشی است که به ما داده شده است. همانا ما صدا را شنیدیم و مشتاق نگریستن به انوار شکوهمند تو شدیم و این برترین پاداش ماست، و تو آن را وعده دادی و تو در وعده ات خلاف نمی کنی. پس خداوند به حجاب ها فرمان می دهد تا برخیزند، در این هنگام هفتاد هزار حجاب برخاسته و بر ناقه ها و اسب های تاتاری سوار می شوند، در حالی که زیورها و لباس های فاخر دارند، پس درسایه درخت به راه می افتند تا این که به دارالسلام می رسند و آن سرای خداوند و سرای شکوه و نور و شادمانی و کرامت است. پس صدا را می شنوند و می گویند: مولای ما، شیرینی سخنت را شنیدیم، پس نور چهره ات را نیز به ما بنمایان. پس خداوند سبحان بر آنان تجلی می کند تا این که به نور چهره اش را که از هر چشمی پوشیده است می نگرند. پس نمی توانند خودداری کنند و سجده کنان بر زمین می افتند و می گویند: منزهی، ما تو را چنان که شایسته است عبادت نکردیم ای بزرگ، پس می فرماید: ای بندگان من، سرها را بلند کنید که اینجا سرای عمل نیست بلکه سرای بزرگی و درخواست و نعمت است، رنج و سختی از شما دور شده است، پس هنگامی که سرها را بردارند چهره هایشان از شدت نور حق تعالی هفتاد برابر نورانی تر شده است. سپس خداوند متعال می فرماید: ای فرشتگان من، به آنان خوراک و شراب بدهید، پس انواع

غذاهایی که مانند آن ها دیده نشده می آورند، طعم آن هم چون شهد و به سفیدی برف و نرمی کره هستند و هنگامی که آن را می خورند به یکدیگر می گویند: غذایی که پیش از این در بهشت داشتیم در برابر این غذا مانند رؤیا است. سپس پروردگار جبار می فرماید: ای فرشتگان من، آنا را سیراب نمایید، پس نوشیدنی هایی می آورند و دوستان خدا آن را می گیرند و شربتی می نوشند که تاکنون مانند آن را ننوشیده اند. سپس می فرماید:ای فرشتگانم، آنان را خوشبو سازید، پس نسیمی از زیر عرش بر آنان می وزد که همراه آن مشکی است از برف سفیدتر و چهره ها و پیشانی ها و پهلوهایشان را دگرگون می سازد و نامش مثیره است. در این حال قادر به تماشای نور حق تعالی می باشند. پس می گویند: ای مولای ما، شیرینی سخن و نگریستن به نور چهره ات برای ما کافی است، ما چیزی جز آن نمی خواهیم و به دنبال دگرگونی به چیز دیگری نیستیم. پس خداوند تبارک و تعالی می فرماید: من می دانم شما به همسرانتان مشتاقید و آنان نیز مشتاق شما هستند. پس می گویند: پروردگارا، چقدر از آن چه درون بندگانت می گذرد آگاهی، خداوند می فرماید: چگونه آگاه نباشم در حالی که من شما را آفریده ام و روح های شما را در بدن هایتان قرار داده ام و پس از مرگ دوباره آن را به شما بازگرداندم و به آن ها گفتم: درون بندگان من به بهترین شکل جای گیر. به سوی همسرانتان بازگردید. پس می گویند: پروردگارا، برای ما

ص: ۲۱۵

موعدی قرار بده، پس می فرماید: هر جمعه می توانید به دیدار بیایید. و میان هر دو جمعه به حساب شما هفتاد هزار سال است. فرمود: پس بازمی گردند و به هر یک از آنان اناری سبز داده می شود که در هر یک هفتاد لباس فاخر است که کسی مانند آن را ندیده است. پس روانه می شوند و بعضی از پسران به پیشواز آنان می آیند تا مژده ورودشان را به همسران آنان بدهند، که بر درگاه بهشت ایستاده اند. پس هنگامی که به یکی از آن ها نزدیک می شود بدون بدی او را نمی شناسد و به او می گوید: عزیزم هنگامی که می رفتی چنین نبودی، می گوید: عزیزم، مرا سرزنش می کنی که چنین هستم، در حالی که من به نور چهره پروردگار بزرگ و بلند مرتبه ام نگریسته ام و چهره ام از نور چهره او روشن شده است. سپس از او روی گردانده و به او نگاه می کند و می گوید: عزیزم هنگامی که تو را ترک می کردم چنین نبودی، می گوید: عزیزم، مرا سرزنش می کنی که چنین هستم، در حالی که من به نور کسی نگریسته ام که نظر به چهره پروردگار بزرگ و بلند مرتبه کرده است. پس چهره ام با دیدن چهره کسی که پروردگار را دیده است هفتاد برابر نورانی شده است، پس در آستانه خیمه او را در آغوش می کشد و پروردگار تبارک و تعالی به ایشان می خندد و آنان با انگشت های خود صدا می زنند: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ شَکُورٌ » {سپاس خدایی راست که اندوه را از ما برداشت، به راستی پروردگار ما آمرزنده و شکرگزار است.} فرمود: سپس خداوند تبارک و تعالی به پیامبران اجازه می دهد، پس مردی در کاروانی

ص: ۲۱۶

که گرداگرد آن را فرشتگان گرفته اند خارج می شود که نور مقابلشان را فرا گرفته است. پس بهشتیان به آنان نگاه می کنند و گردن ها را به سویشان بلند می کنند و می گویند: این مرد کیست که بسیار نزد خداوند گرامی است، پس فرشتگان می گویند: این کسی که به دست خداوند ساخته شده و از روحش در او دمیده است و نام ها را به او آموخته است. به او اجازه

داده شـده نزد خداونـد رود. سـپس مردی در کاروانی خارج می شود که گرداگرد آن را فرشـتگان گرفته اند و بال هایشان را گسترده اند و نور مقابلشان را فرا گرفته است. پس بهشتیان به آنان نگاه می کنند و گردن ها را به سویشان بلند می کنند و می گویند: این مرد کیست که بسیار نزد خداوند گرامی است. فرشتگان می گویند: او ابراهیم خلیل است که به او اجازه داده شده نزد خداونـد برود. سـپس مردی در کاروانی که گرداگرد آن را فرشـتگان گرفته انـد و بال های خود را گسترده اند خارج می شـود و نور مقابلشـان را فرا گرفته است. پس بهشتیـان به آنـان نگـاه می کننـد و گردن هـا را به سویشـان بلنـد می کننـد و می گوینـد: این مرد کیست که بسـیار نزد خداونـد گرامی است. پس می گوینـد: این موسـی بن عمران است که خداوند فرمود: « کَلَّمَ اللَّهُ مُوسـی تَکْلِیماً » {خداوند با موسـی سخن گفت} به او اجازه داده شده نزد خداوند رود. پس مردی در کاروانی هفتاد برابر کاروان های گذشـته بیرون می آید که گرداگرد آن را فرشتگان گرفته اند و بال های خود را گسترده اند و نور مقابلشان را فرا گرفتـه است. پس بهشتیـان گردن هـا را به سویشـان بلنـد می کننـد و می گوینـد: این مرد کیست که بسـیار نزد خـداوند گرامی اسـت؟ فرشـتگان می گوینـد: ایـن روح خداونـد و کلمـه او عیسـی بـن مریم است. فرمـود: پس مردی در کـاروانی که گرداگرد آن را فرشـتگان گرفته انـد خـارج می شود که نور مقابلشان را فرا گرفته است. پس بهشتیان به آنان نگاه می کننـد و گردن ها را به سویشان بلنـد می کننـد و می گوینـد: این کیست که به او اجازه داده شده نزد خداوند برود؟ پس فرشـتگان می گوینـد: این کسـی است که با وحی برگزیده شده و امانت پیامبری به او سپرده شده است، آقای فرزندان آدم، محمد صـلی الله علیه وآله و سلم است، که به ایشان اجازه رفتن نزد خداوند داده شده است. سپس مردی بیرون می آید که گرداگرد کاروانش را فرشـتگان گرفتـه انـد و مقابلشـان نـور است، بهشتیـان گردان هـا را به سـویش دراز می کننـد و می پرسـند: این کیست؟ می گوینـد: این برادر پیامبر خـدا صـلی الله علیه وآله در دنیا و آخرت است. فرمود: سـپس به پیامبران و صـدیقان و شـهیدان اجازه داده می شـود و برای پیـامبران منبرهـایی از نور قرار داده می شود و برای صـدیقان تخت هـایی از نور و برای شـهیدان کرسـی هـایی از نور قرار می دهنـد. سـپس خداونـد متعـال می فرمایـد: درود و خوشامـد بر گروه ها و زائران و همسایگان من باد. ای فرشـتگان من، آنان را با غـذا پـذیرایی کنید که دیرزمانی است مردم می خورند و آنان گرسـنه اند، و دیرزمانی است که مردم سیراب هسـتند و آنان تشنه کامند، و مردم خفته و آنان ایستاده اند. و دیر زمانی است که مردم در امان هستند و آنان بیمناکند. فرمود:پس برایشان غذاهایی می آورند که مانند آن ها دیده نشده است. طعم آن هم چون شهد شیرین و مانند کره نرم و مانند برف سـفید است. سپس می فرماید: ای فرشتگان من، با میوه ها از آن ها پذیرایی نمایید، پس میوه های گوناگونی به آنان می دهند که مانند آن دیده نشده و خرمای تازه و چرب به سفیدی برف و نرمی کره به آنان داده می شود.

سپس پیامبر صلی الله علیه وآله فرمود: همانا دانه ای انار می افتد و چهره بعضی را از یکدیگر می پوشاند. سپس می فرماید: ای فرشتگان من آنان را بپوشانید، پس آنان به سوی درختی در بهشت می روند و لباس هایی از آن به ایشان می بخشند که با نور پروردگار رحمن زدوده شده است، سـپس می فرماید: آنان را خوشبو کنید، پس نسیمی به نام مثیره از پایین عرش می وزد که از برف سـفیدتر است، چهره هـا و پیشانی ها و پهلوهایشان را دگرگون می کنـد و پس از آن خداونـد تبارک و تعالی بر آنان تجلی می کند تا این که نور چهره اش را که از هر نگاهی پوشیده است می بینند و می گویند: پاک و منزهی ای بزرگ، ما تو را آن چنان که شایسـته است پرستش نکردیم. سپس پروردگار سبحان که بزرگ و بلند مرتبه است و معبودی جز او نیست می فرماید: بر شماست که هر جمعه به دیدار بیایید و میان هر دو جمعه به حساب شما هفت هزار سال است.

**[ترجمه]

«۲۰۶»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْجَنَّةُ مُحَرَّمَةٌ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ حَتَّى أَدْخُلَهَا وَ مُحَرَّمَةٌ عَلَى الْأُمَمِ حَتَّى يَدْخُلَهَا شِيعَتُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ.

ص: ۲۱۷

lt;meta info=". ابو جعفر علیه السلام فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمودند: بهشت بر پیامبران حرام است تا آن که من وارد آن شوم، و بر امت ها حرام است تا آن که شیعیان ما اهل بیت وارد آن شوند.

ص: ۲۱۷

**[ترجمه]

«۲۰۷»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الرَّبَّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی یَقُولُ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ بِرَحْمَتِی وَ انْجُوا مِنَ النَّارِ بِعَفْوِی وَ تَقَسَّمُوا الْجَنَّهَ بِأَعْمَالِكُمْ فَوَ عِزَّتِی لَأُنْزِلَنَّكُمْ دَارَ الْخُلُودِ وَ دَارَ الْكَرَامَهِ فَإِذَا دَخَلُوهَا صَارُوا عَلَی طُولِ آدَمَ سِتِّینَ ذِرَاعاً وَ عَلَی مَلَدِ عِیسَی ثَلَاثاً وَ ثَلَاثِینَ سَنَهً وَ عَلَی لِسَانِ مُحَمَّدٍ الْعَرَبِیَّهِ وَ عَلَی صُورَهِ یُوسُفَ فِی الْحُسْنِ ثُمَّ یَعْلُو وُجُوهَهُمُ النُّورُ وَ عَلَی قَلْبِ أَیُّوبَ فِی السَّلَامَهِ مِنَ الْغِلِّ.

lt;meta info=". از ابوجعفر علیه السلام که فرمود: همانا خداوند تبارک و تعالی می فرماید: با رحمت من وارد بهشت شوید و با گذشت من از آتش دوزخ رهایی یابید و با اعمال خود بهشت را تقسیم کنید. پس به عزتم سوگند شما را به سرای جاودان و بزرگی فرودمی آورم، پس هنگامی که وارد آن شوند بلندایشان مانند آدم شصت ذرع خواهد شد، و در جوانی هم چون عیسی سی وسه ساله شوند و به زبان عربی محمد صلی الله علیه وآله و به زیبایی چهره یوسف خواهند شد و چهره هایشان نورانی و بلند مرتبه گردد و در سلامت و آسودگی قلب چون ایوب خواهند بود.

**[ترجمه]

«۲۰۸»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الْجِنَانَ أَرْبَعٌ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ وَ لِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ جَنَّتانِ وَ هُوَ الرَّجُلُ یَهْجُمُ عَلَی شَهْوَهٍ مِنْ شَهَوَاتِ الدُّنْیَا وَ هِیَ مَعْصِیَهٌ فَیَذْكُرُ مَقَامَ رَبِّهِ فَیَدَعُهَا مِنْ مَخَافَتِهِ فَهَذِهِ الْآیَهُ فِیهِ فَهَاتَانِ جَنَّتَانِ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ السَّابِقِینَ أَمَّا قَوْلُهُ وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ یَقُولُ مِنْ دُونِهِمَا فِی الْفَضْلِ وَ لَیْسَ مِنْ دُونِهِمَا فِی الْقُرْبِ وَ هُمَا لِأَصْحَابِ الْیَمِینِ وَ هِیَ جَنَّهُ النَّعِیمِ وَ جَنَّهُ الْمَأْوَی وَ فِی هَذِهِ الْجِنَانِ الْأَرْبَعِ فَوَاكِهُ فِی الْكَثْرَهِ كَوَرَقِ الشَّجَرَهِ وَ النُّجُومِ وَ عَلَی هَذِهِ الْجِنَانِ الْأَرْبَعِ حَائِطٌ مُحِیطٌ بِهَا طُولُهُ مَسِیرَهُ خَمْسِمِائَهِ عَامٍ لَبِنَهٌ مِنْ فِضَّهٍ وَ لَبِنَهٌ ذَهَبٌ وَ لَبِنَهٌ دُرٌّ وَ لَبِنَهٌ یَاقُوتٌ وَ مِلَاطُهُ الْمِسْكُ وَ الزَّعْفَرَانُ وَ شُرَفُهُ نُورٌ یَتَلَأْلَأُ یَرَی الرَّجُلُ وَجْهَهُ فِی الْحَائِطِ وَ فِی الْحَائِطِ ثَمَانِیَهُ أَبْوَابٍ عَلَی كُلِّ بَابٍ مِصْرَاعَانِ عَرْضُهُمَا كَحُضْرِ الْفَرَسِ الْجَوَادِ سَنَهً.

lt;meta info=". ابوجعفر علیه السلام، فرمود: همانا بهشت ها چهار گونه هستند، و این معنای فرموده خداوند است که: «وَ لِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ جَنَّتانِ» {و برای کسی که از جایگاه پروردگارش پروا داشته باشد دو بهشت است}، و او کسی است که به سوی شهوتی از شهوت های گناه آلود دنیا هجوم برده و در این هنگام به یاد پروردگارش می افتد و از ترس او گناه را رها می کند، پس این آیه درباره اوست و این دو بهشت برای مؤمنان و پیشتازان است. اما فرموده: «وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ» {و پایین

تر از آن دو نیز دو بهشت است}، می فرماید: پایین تر در برتری، و نه پایین تر در نزدیک بودن، و آن ها برای اصحاب یمین هستند که بهشت نعمت ها و جنت المأوی می باشند. و در این بهشت های چهارگانه میوه های فراوان همچون برگ درختان و ستارگان وجود دارد، و این بهشت های چهارگانه دیواری دارند که آنان را دربر گرفته و طول آن مسیر پانصد سال است. آجرهای آن یکی از نقره و یکی از طلا و دیگری از مروارید و یکی از یاقوت است و ملاط آن مشک و زعفران است. کنگره های آن از نور است که می تابند و از درخشش آن انسان می تواند صورت خود را در دیوار مشاهده کند. و در این دیوار هشت در است و هر در دو تکه دارد که عرض هر یک به اندازه مسیری است که اسب تیزرو در یک سال می دود.

**[ترجمه]

«۲۰۹»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ أَرْضَ الْجَنَّهِ رُخَامُهَا فِضَّهٌ وَ تُرَابُهَا الْوَرْسُ وَ الزَّعْفَرَانُ وَ كَنْسُهَا الْمِسْكُ وَ رَضْرَاضُهَا الدُّرُّ وَ الْيَاقُوتُ.

lt;meta info=". ابوجعفر علیه السلام، فرمود: همانا سنگریزه های زمین بهشت نقره و خاک آن زعفران و اسپرک است، غبار آن مشک و سنگریزه های آن مروارید و یاقوت هستند.

**[ترجمه]

«۲۱۰»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ أَسِرَّتَهَا مِنْ دُرٍّ وَ يَاقُوتٍ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَلى سُرُرٍ مَوْضُونَهٍ يَعْنِی أَوْسَاطَ السُّرُرِ مِنْ قُضْبَانِ الدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ مَضْرُوبَهً عَلَيْهَا الْحِجَالُ وَ الْحِجَالُ مِنْ دُرٍّ وَ يَاقُوتٍ أَخَفَّ مِنَ الرِّيشِ وَ أَلْيَنَ مِنَ الْحَرِيرِ وَ عَلَى السُّرُرِ مِنَ الْفُرُشِ عَلَى قَدْرِ سِتِّينَ غُرْفَهً مِنْ غُرَفِ

ص: ۲۱۸

الـدُّنْیَا بَعْضُـهَا فَوْقَ بَعْضٍ وَ ذَلِـکَ قَـوْلُ اللَّهِ وَ فُرُشٍ مَرْفُـوعَهٍ وَ قَوْلُهُ عَلَی الْأَرائِـکِ یَنْظُرُونَ یَعْنِی بِالْأَرَائِـکِ السُّرُرَ الْمَوْضُونَهَ عَلَیْهَا الْحِجَالُ.

lt;meta info=". ابوجعفر علیه السـلام علیه السلام فرمود: به راستی تخت های آن از مروارید و یاقوت هستند، و این معنای فرموده خداونـد است که: «عَلی سُرُرٍ مَوْضُونَه» {بر تخت هـای صف کشـیده و به هم پیوسـته}، یعنی میـان تخت ها تخته های مرواریـد و یاقوت قرار دارد که روی آن ها حجله هایی از مروارید و یاقوت قرار داده شده که از پر مرغان سـبک تر و از حریر نرم تر است، و روی تخت ها به اندازه شصت اتاق از اتاق های دنیا

ص: ۲۱۸

فرش نهـاده شـده که بالاـی یکـدیگر نهـاده شـده انـد. و این معنـای فرموده خداونـد است: «وَ فُرُشٍ مَرْفُوعَهٍ» {و فرش هایی بالا رفته}، و نیز فرموده: «عَلَی الْأَرائِکِ یَنْظُرُونَ» {بر تخت های مجلل تماشا می کنند}. منظور از اریکه ها، تخت هایی است که بر آن حجله نهاده شده است.

**[ترجمه]

«۲۱۱»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ أَنْهَارَ الْجَنَّهِ تَجْرِی فِی غَیْرِ أُخْدُودٍ أَشَـدَّ بَیَاضاً مِنَ الثَّلْجِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ وَ أَلْیَنَ مِنَ الزُّبْدِ طِینُ النَّهَرِ مِسْکٌ أَذْفَرُ وَ حَصَاهُ الدُّرُّ وَ الْیَاقُوتُ تَجْرِی فِی عُیُونِهِ وَ أَنْهَارِهِ حَیْثُ یَشْـتَهِی وَ یُرِیدُ فِی جِنَانِهِ وَلِیُّ اللَّهِ فَلَوْ أَضَافَ مَنْ فِی الدُّنْیَا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ لَأَوْسَعَهُمْ طَعَاماً وَ شَرَاباً وَ حُلَلًا وَ حُلِیّاً لَا یَنْقُصُهُ مِنْ ذَلِکَ شَیْ ءٌ.

lt;meta info=". ابوجعفر علیه السـلام فرمود: پیـامبر خـدا صـلی الله علیه وآله فرمودنـد: همانـا رودهـای بهشتی در جریـان هسـتند اما نه در شـکاف های زمین، سفیدتر از برف و شیرین تر از عسل و نرم تر از کره هستند. خاک رود از مشک تیزبوی و سنگریزه های آن مروارید و یاقوت است. در چشـمه ها و جویبارهای دوستان خدا هرجا که بخواهد جریان دارد. پس اگر همه انسان ها و جنیان دنیا به آن ها اضافه شونـد غذا و نوشـیدنی و زیور و لباس به اندازه همه آنان گسترده خواهد شد و برای هیچ یک کم نخواهد شد

**[ترجمه]

«۲۱۲»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السـلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله إِنَّ نَخْلَ الْجَنَّهِ جُذُوعُهَا ذَهَبٌ أَحْمَرُ وَ کَرَبُهَا زَبَرْجَدٌ أَخْضَرُ وَ شَمَارِیخُهَا (۱)دُرٌّ أَبْیَضُ وَ سَعَفُهَا حُلَلٌ خُضْرٌ وَ رُطَبُهَا أَشَدُّ بَیَاضاً مِنَ الْفِضَّهِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ وَ أَلْیَنُ مِنَ

الزُّبْدِ لَيْسَ فِيهِ عُجْمٌ (۲)طُولُ الْعَذْقِ (۳)اثْنَا عَشَرَ ذِرَاعاً مَنْضُودَةً مِنْ أَعْلَاهُ إِلَى أَسْفَلِهِ لَا يُؤْخَذُ مِنْهُ شَيْ ءٌ إِلَّا أَعَادَهُ اللَّهُ كَمَا كَانَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ وَ إِنَّ رُطَبَهَا لَأَمْثَالُ الْقِلَالِ وَ مَوْزَهَا وَ رُمَّانَهَا أَمْثَالُ الدُّلِيِّ وَ أَمْشَاطَهُمُ الذَّهَبُ وَ مَجَامِرَهُمُ الدُّرُّ.

<meta info=". ابوجعفر عليه السلام فرمود: پيامبر خدا صلى الله عليه وآله فرمودند: همانا تنه درختان خرما در بهشت از طلاى سرخ است و شاخه هاى آن از زبرجد سبز و خوشه هاى آن مرواريد سفيد و شاخه هاى خشك آن از زيورهاى سبز و رطب هاى آن سفيدتر از نقره و شيرين تر از عسل و نرم تر از كره هستند. درآن ها هسته وجود ندارد طول هر خوشه دوازده ذرع است كه از بالا تا پايين آن در هم پيچيده است. هر چه از آن چيده شود خداوند آن را به شكل اول بازمى گرداند و اين معناى فرموده خداوند است كه: «لا مَقْطُوعَةٍ وَ لا مَمْنُوعَةٍ» {نه قطع مى شود و نه ممنوع است}، و به راستى خرماى آن مانند نوك كوه ها و موز و انارش مانند تاك است و شانه هاى آن از طلا و آتش دان آن از مرواريد است.

**[ترجمه]

«۲۱۳»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى طُوبى لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ يَعْنِي وَ حُسْنُ مَرْجِعٍ فَأَمَّا طُوبَى فَإِنَّهَا شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ سَاقُهَا فِي دَارِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ لَوْ أَنَّ طَائِراً طَارَ مِنْ سَاقِهَا لَمْ يَبْلُغْ فَرْعَهَا حَتَّى يَقْتُلَهُ الْهَرَمُ عَلَى كُلِّ وَرَقَةٍ مِنْهَا مَلَكٌ يَذْكُرُ اللَّهَ وَ لَيْسَ فِي الْجَنَّةِ دَارٌ إِلَّا وَ فِيهِ غُصْنٌ مِنْ أَغْصَانِهَا وَ إِنَّ أَغْصَانَهَا لَتُرَى مِنْ وَرَاءِ سُورِ الْجَنَّةِ يَحْمِلُ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ مِنْ حُلِيِّهَا وَ حُلَلِهَا وَ ثِمَارِهَا لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا شَيْ ءٌ إِلَّا أَعَادَهُ اللَّهُ كَمَا كَانَ بِأَنَّهُمْ كَسَبُوا طَيِّباً وَ أَنْفَقُوا قَصْداً وَ قَدَّمُوا فَضْلًا فَقَدْ أَفْلَحُوا وَ أَنْجَحُوا.

۱- جمع الشمروخ: العذق عليه بسر أو عنب.

۲- العجم: نوى التمر و غيره.

۳- بالكسر: عنقود العنب. و من النخل: هو كالعنقود من العنب.

lt;meta info=". ابوجعفر علیه السلام از پیامبر خدا صلی الله علیه وآله، فرمودند: درباره فرموده خداوند متعال: «طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ» {زندگانی پاکیزه و بازگشتی نیکو برای ایشان است}. یعنی بازگشتی نیکو است. اما طوبی نام درختی در بهشت است که ریشه آن در خانه محمد صلی الله علیه وآله قرار دارد. و اگر پرنده ای از ریشه آن به پرواز درآید پیش از آن که به شاخه اش برسد از کهنسالی خواهد مرد. بر هر برگی از آن فرشته ای است که خدا را یاد می کند و هیچ خانه ای در بهشت نیست مگر این که شاخه ای از شاخه های آن در آن خانه است. و شاخه های آن از پشت دیوارهای بهشت دیده می شود. برای آنان هر چه بخواهند از زیور و لباس میوه به بار می نشاند. هر چه از آن برمی دارند به اراده خداوند به جای خود بازمی گردد، زیرا آن ها مال پاکیزه به دست آوردند و همه را یک جا در راه خدا انفاق کردند و نیکی را پیش از خود فرستادند و رستگار شدند و به پیروزی رسیدند

ص: ۲۱۹

**[ترجمه]

«۲۱۴»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ جُرْدٌ مُرْدٌ مُكَحَّلِینَ مُكَلَّلِینَ مُطَوَّقِینَ مُسَوَّرِینَ مُخَتَّمِینَ نَاعِمِینَ مَحْبُورِینَ مُكَرَّمِینَ یُعْطَی أَحَدُهُمْ قُوَّهَ مِائَهِ رَجُلٍ فِی الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ وَ الشَّهْوَهِ وَ الْجِمَاعِ قُوَّهُ غِذَائِهِ قُوَّهُ مِائَهِ رَجُلٍ فِی الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ وَ یَجِدُ لَذَّهَ غَدَائِهِ مِقْدَارَ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ لَذَّهَ عَشَائِهِ مِقْدَارَ أَرْبَعِینَ سَنَهً قَدْ أَلْبَسَ اللَّهُ وُجُوهَهُمُ النُّورَ وَ أَجْسَادَهُمُ الْحَرِیرَ بِیضُ الْأَلْوَانِ صُفْرُ الْحُلِیِّ خُضْرُ الثِّیَابِ.

lt;meta info=". ابوجعفر علیه السلام فرمود: همانا بهشتیان جوانانی هستند که موی بر بدن ندارند، چشمانشان سرمه کشیده و تاجی بر سر و طوقی در گردن و دستبندی بر دست و انگشتری بر انگشت دارند. در نعمت هستند و شادمانند و گرامی داشته شده اند. به هریک از آنان نیروی صد مرد در خوردن و آشامیدن و شهوت و جماع داده می شود، در غذا خوردن و آشامیدن توانایی صد مرد را دارد. و لذت غذا را به مدت چهل سال می چشد و لذت غذای شبانگاه را به مدت چهل سال احساس می کند. همانا خداوند نور را بر چهره هایشان و حریر را بر بدن هایشان پوشانده است. رنگ پوستشان سفید و زیورهایشان زرد و جامه هایشان سبزرنگ است.

**[ترجمه]

«۲۱۵»

وَ عَنْهُ عَنْ عَوْفٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ یَحْیَوْنَ فَلَا یَمُوتُونَ أَبَداً وَ یَسْتَیْقِظُونَ فَلَا یَنَامُونَ أَبَداً وَ یَسْتَغْنُونَ فَلَا یَفْتَقِرُونَ أَبَداً وَ یَفْرَحُونَ فَلَا یَحْزَنُونَ أَبَداً وَ یَضْحَكُونَ فَلَا یَبْكُونَ أَبَداً وَ یُكْرَمُونَ فَلَا یُهَانُونَ أَبَداً وَ یَفْكَهُونَ وَ لَا یَقْطِبُونَ (۱)أَبَداً وَ یُحْبَرُونَ وَ یُسَرُّونَ أَبَداً وَ یَأْكُلُونَ فَلَا یَجُوعُونَ أَبَداً وَ یَرْوَوْنَ فَلَا یَظْمَئُونَ أَبَداً وَ یُكْسَوْنَ فَلَا یَعْرَوْنَ أَبَداً وَ یَرْكَبُونَ

وَ يَتَزَاوَرُونَ أَبَداً وَ يُسَلِّمُ عَلَيْهِمُ الْوِلْدَانُ الْمُخَلَّدُونَ أَبَداً بِأَيْدِيهِمْ أَبَارِيقُ الْفِضَّهِ وَ آنِيَهُ الذَّهَبِ أَبَداً مُتَّكِئِينَ عَلى سُرُرٍ أَبَداً عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ أَبَداً يَأْتِيهِمُ التَّحِيَّهُ وَ التَّسْلِيمُ مِنَ اللَّهِ أَبَداً نَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّهَ بِرَحْمَتِهِ إِنَّهُ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ

**[ترجمه]ابوجعفر علیه السلام فرمود: همانا بهشتیان همواره زنده اند و هرگز نمی میرند. بیدارند و هرگز به خواب نمی روند، بی نیازند و هرگز تهیدست نمی شوند، شادمان هستند و هرگز اندوهگین نمی شوند. خندان هستند و هرگز گریه نمی کنند. گرامی داشته شده اند و هرگز خوار نمی شوند. خنده رو هستند و هرگز روی ترش نمی کنند و تا همیشه سرزنده و شادابند. می خورند و هرگز گرسنه نمی شوند. سیرابند و هرگز تشنه نخواهند شد، پوشیده اند و هرگز عریان نمی شوند. سواره اند و تا ابد به دیدار یکدیگر می روند. پسران جاودان تا ابد به آن ها سلام می کنند در حالی که جام های نقره گون و ظرف های طلا در دست دارند. تا ابد« مُتَّكِئِينَ عَلى سُرُر» {بر تخت ها تکیه زده اند} و برای همیشه {عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ} «از روی تخت های فاخر تماشا می کنند»، و درود و سلام خداوند تا ابد به آنان می رسد. از خداوند درخواست داریم با رحمت خود بهشت را بر ما عطا کند، {إِنَّهُ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ } «همانا او بر هر کار تواناست».

**[ترجمه]

بیان

انتهى ما استخرجته من كتاب الإختصاص و مؤلفه أخرجه من كتاب سعيد بن جناح قال النجاشي رحمه الله سعيد بن جناح أصله كوفي نشأ ببغداد و مات بها مولى الأزد و يقال مولى جهينه أخوه أبو عامر روى عن الكاظم و الرضا عليه السلام و كانا ثقتين له كتاب صفه الجنه و النار و كتاب قبض روح المؤمن و الكافر أخبرنا أبو عبد الله القزويني بن شاذان عن أحمد بن محمد بن يحيى عن أبيه عن أحمد بن محمد بن عيسى عن سعيد يروي هذين الكتابين عن عوف بن عبد الله عن أبي عبد الله عليه السلام و عوف بن عبد الله مجهول انتهى فظهر أن الأخبار مأخوذه من أصل مشهور معتبر. (٢)

ص: ٢٢٠

١- قطب الرجل: زوى أي جمع ما بين عينيه و كلح.

٢- و قد عرفت أن النجاشيّ نص على جهاله عوف بن عبد اللّه.

و لنوضح بعض ألفاظها الطنان بالكسر جمع الطن بالضم و هو الحزمه من الخضر و الرياحين و غيرها و السماطان بالكسر من النخل و الناس الصفان من الجانبين و تقول مرخت الرجل بالدهن إذا أدهنته به ثم دلكته و الإدلال الانبساط و الوثوق بمحبه الغير و دل المرأه و دلالها تدللها على زوجها تريه جرأه فى تغنج و شكل كأنها تخالفه و ما بها خلاف قوله فيدحو به أى يرميه و يبسطه و هدله يهدله هدلا أرسله إلى أسفل و أرخاه و المغص و يحرك وجع فى البطن قوله مشرفا بالدر أى جعل شرفه من الدر و لعل المراد بالظاهره و الباطنه الظهاره و البطانه من الثوب لأنهن لباس و السجف بالفتح و يكسر الستر و الضرر جمع الضره و هى الثدى و تسعب تمدد و الملد محركه الشباب و النعمه و الاهتزاز و الرضراض الحصى أو صغارها و الكرب بالتحريك أصول السعف الغلاظ العراض و الدلى بضم الدال و كسر اللام و تشديد الياء جمع دلو و الجرد بالضم جمع الأجرد و هو الذى ليس على بدنه شعر و كذا المرد جمع الأمرد و هو معروف قوله و يفكهون أى يمزحون و يضحكون و القطب ضده.

و أما ما اشتمل عليه الأخبار من ذكر الرؤيه فقد مر تأويلها مرارا فى كتاب التوحيد و غيره و المراد إما مشاهده نور من أنواره المخلوقه له أو النبى و أهل بيته الذين جعل رؤيتهم بمنزله رؤيته أو غايه المعرفه التى يعبر عنها بالرؤيه و الأول أنسب بهذا المقام و كذا الضحك كنايه عن إظهار ما يدل على رضاه عنهم من خلق صوت يشبه الضحك أو غيره و الله تعالى يعلم و حججه صلوات الله عليهم أجمعين.

**[ترجمه]آن چه از کتاب اختصاص آورده بوديم به پايان رسيد و مؤلف آن کتاب از کتاب سعيد بن جناح آورده بود. نجاشى رحمه الله گفته است: سعيد بن جناح در اصل اهل کوفه بوده که در بغداد به دنيا آمد و همان جا از دنيا رفت، غلام ازد بوده و نيز گفته مى شود غلام جهينه بوده که برادرش أبو عامر است. از امامان کاظم و رضا عليه السلام روايت کرده و آن دو مورد اعتماد بودند. و کتاب «صفه الجنه و النار» و کتاب «قبض روح المؤمن و الکافر» از اوست. أبو عبد الله قزوينى بن شاذان از أحمد بن محمد بن يحيى از پدرش از أحمد بن محمد بن عيسى از سعيد روايت کرده که اين دو کتاب از عوف بن عبد الله از أبوعبد الله عليه السلام روايت مى کند، و عوف بن عبد الله ناشناس است، پايان. پس به نظر مى رسد اين احاديث از ريشه مشهور و معتبرى باشند.

ص: ۲۲۰

و بايد بعضى از کلمات آن را توضيح دهيم، «الطنان» با کسره جمع «الطن» با ضمه و به معناى تنه گياه و گل و مانند آن است. و «السماطان» با کسره، براى نخل و مردم به معناى دو صف که در دو طرف بسته مى شود. و گفته مى شود: «مرخت الرجل بالدهن» هنگامى که او را به روغن آغشته کند و سپس مشت و مال دهد، و «الإدلال» يعنى شادمانى و اعتماد به محبت ديگرى، و «دل المرأه» و «دلالها» يعنى ناز کردن زن براى شوهرش به گونه اى که دليرى خود را در کرشمه و ناز به او نشان دهد، گويا با او مخالفت مى کند در حالى که اين گونه نيست. اين سخن که: «فيدحو به» يعنى آن را پرتاب کرد و گسترده ساخت، و «هدله يهدله هدلا» آن را به پايين فريتاد و آويزان نمود. و «المغص» که با حرکت خوانده مى شود، درد و پيچش شکم است، اين سخن که: «مشرفا بالدر» يعنى کنگره هاى آن را از مرواريد قرار داد، و شايد منظور از ظاهر و باطن، آشکارى و نهانى در پوشش باشد. چرا که از زنان تعبير به پوشش شده است. و «السجف» با فتحه و کسره يعنى پوشش، و «الضرر» جمع «الضره» به معناى پستان است. و «تسعب» يعنى کشيده مى شود. و «الملد» با حرکت متوالى، جوانى و نعمت و حرکت است. و «الرضراض»

یعنی سنگریزه و یا خرده های آن، و «الکرب» با حرکت به معنای ریشه های درخت خرمای خشکیده و بی برگ و بار. و «الدلی» با ضمه دال و کسره لام و تشدید یاء، جمع «دلو» است. و «الجرد» با ضمه، جمع «الأجرد» و آن کسی است که موی بر بدن ندارد. و نیز «المرد» جمع «الأمرد» که معروف است. این سخن که: و «یفکهون» یعنی مزاح می کنند و می خندند، و «القطب» مخالف آن است.

و اما احادیثی که دربر دارنده مفهوم رؤیت بودند، معنای آن را بارها در کتاب توحید و غیر آن بیان کردیم. پس منظور از آن ها یا مشاهده نوری از نورهای آفریده شده به دست خداوند است، و یا منظور پیامبر و اهل بیت ایشان صلوات الله علیهم است که دیدن آنان را به منزله دیدن خود قرار داده است، و یا به معنای نهایت معرفتی است که از آن تعبیر به دیدن می شود. و اولی در اینجا مناسب تر است. و هم چنین خندیدن نیز کنایه از اظهار چیزی است که خشنودی او را از آنان نشان می دهد، مانند آفریدن چیزی که صدایی شبیه به خنده داشته باشد یا غیر آن. و خداوند متعال و حجت های او آگاه بر معانی هستند، صلوات الله علیهم أجمعین.

**[ترجمه]

«۲۱۶»

عده، عده الداعی مِنْ كِتَابِ الدُّعَاءِ، لِمُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ يَرْفَعُهُ إِلَى الْحُسَيْنِ بْنِ سَيْفٍ عَنْ أَخِيهِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ عُثْمَانَ الْأَسْوَدِ عَمَّنْ رَفَعَهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلَانِ كَانَا يَعْمَلَانِ عَمَلًا وَاحِداً فَيَرَى أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ فَوْقَهُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ بِمَا أَعْطَيْتَهُ وَ كَانَ عَمَلُنَا وَاحِداً فَيَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى سَأَلَنِي وَ لَمْ تَسْأَلْنِي ثُمَّ قَالَ سَلُوا اللَّهَ وَ أَجْزِلُوا فَإِنَّهُ لَا يَتَعَاظَمُهُ شَيْ ءٌ.

**[ترجمه]عده الداعی: از کتاب دعا، فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله، فرمودند: دو نفر وارد بهشت می شوند که اعمالی یکسان داشته اند، پس یکی از آن دو می بیند همراهش بالاتر از اوست، می گوید: بارالها، این مرتبه را به کدام عمل به او بخشیدی، در حالی که اعمال ما یکسان بود؟ خداوند تبارک و تعالی می فرماید: او از من درخواست کرد و تو از من نخواستی، سپس فرمود: از خداوند درخواست کنید و چیزهای بزرگ بخواهید، چرا که برای او هیچ چیز بزرگ و دست نیافتنی نیست.

**[ترجمه]

«۲۱۷»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ عُثْمَانَ عَمَّنْ رَفَعَهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَتَسْأَلُنَ

اللَّهَ أَوْ يُفِيضَنَّ عَلَيْكَمْ إِنَّ لِلَّهِ عِبَاداً يَعْمَلُونَ فَيُعْطِيهِمْ وَ آخَرِينَ يَسْأَلُونَهُ صَادِقِينَ فَيُعْطِيهِمْ ثُمَّ يَجْمَعُهُمْ فِي الْجَنَّهِ فَيَقُولُ الَّذِينَ عَمِلُوا رَبَّنَا عَمِلْنَا فَأَعْطَيْتَنَا فَبِمَا أَعْطَيْتَ هَؤُلَاءِ فَيَقُولُ عِبَادِي أَعْطَيْتُكُمْ أُجُورَكُمْ وَ لَمْ أَلِتْكُمْ (۱)مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئاً وَ سَأَلَنِي هَؤُلَاءِ فَأَعْطَيْتُهُمْ وَ هُوَ فَضْلِي أُوتِيهِ مَنْ أَشَاءُ.

**[ترجمه]و با همین اسناد، گفت: پیامبر خدا صلی الله علیه وآله،

ص: ۲۲۱

فرمودند: همانا شما از خداوند درخواست می کنید، یا او بر شما می بخشاید. همانا خداوند بندگانی دارد که کارهای نیک انجام می دهند و به آنان می بخشد، و نیز بندگان دیگری دارد که از روی صدق از او درخواست می کنند و به آن ها عطا می کند. سپس آنان را در بهشت جمع می کند، آنان که اعمالی دارند می گویند: پروردگارا، ما کار نیک داریم و به ما عطا کردی، پس اینان را از چه روی مورد بخشش قرار دادی؟ می فرماید: ای بندگانم، پاداشتان را به شما دادم و چیزی از آن را فروگذار نکردم و این گروه از من درخواست نمودند و به آنان عطا کردم، و این بخشش من است که به هر کس بخواهم می دهم.

**[ترجمه]

باب ۲۴ النار أعاذنا الله و سائر المؤمنين من لهبها و حميمها و ...

اشاره

غساقها(۲) و غسلينها و عقاربها و حياتها و شدائدها و دركاتها بمحمد سيد المرسلين و أهل بيته الطاهرين صلوات الله عليهم أجمعين

**[ترجمه]که خداوند ما و مؤمنان را از شعله ها و آب سوزان و چرک و خونابه و عقربها و مارها و سختی ها و اعماق آن پناه دهد به حق حضرت محمد خاتم پیامبران و اهل بیت پاکش که درودهای خداوند بر همگی آنان باد

**[ترجمه]

الآيات

البقره: «فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَهُ أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ»(۲۴) (و قال تعالى): «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۳۹) (و قال تعالى): «وَ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَهً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ* بَلى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَهً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۸۰-۸۱) (و قال سبحانه): «وَ يَوْمَ الْقِيامَهِ يُرَدُّونَ إِلى أَشَدِّ الْعَذابِ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ* أُولئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَياهَ الدُّنْيا بِالْآخِرَهِ فَلا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ»(۸۵-۸۶) (و قال سبحانه): «وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ

مُهِينٌ»(۹۰) (و قال تعالی): «وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ أَلِيمٌ»(۱۰۴) (و قال تعالی): «وَ لَهُمْ فِی الْآخِرَهِ عَذابٌ عَظِيمٌ»(۱۱۴) (و قال سبحانه): «وَ لا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحابِ الْجَحِيمِ»(۱۱۹) (و قال تعالی): «وَ مَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلی عَذابِ النَّارِ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ»(۱۲۶) (و قال تعالی): «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ ماتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ أُولئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَهُ اللَّهِ وَ الْمَلائِكَهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ* خالِدِينَ فِيها لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ

ص: ۲۲۲

۱- الت الرجل حقه نقصه.

۲- الغساق : مايقطر من جلود اهل النار. الغسلين : ما انغسل من لحوم اهل النار و دمائهم.

وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ»(۱۶۱-۱۶۲) (و قال تعالى): «وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذابِ* إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ* وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ»(۱۶۵-۱۶۷) (و قال تعالى): «وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقابِ»(۱۹۶) (و قال تعالى): «وَ إِذا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ»(۲۰۶) (و قال تعالى): «وَ مَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَ هُوَ كافِرٌ فَأُولئِكَ حَبِطَتْ أَعْمالُهُمْ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۲۱۷) (و قال تعالى): «أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۲۵۷) (و قال): «وَ مَنْ عادَ فَأُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۲۷۵)

آل عمران: «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ وَ لا أَوْلادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَ أُولئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ* كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآياتِنا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَ اللَّهُ شَدِيدُ الْعِقابِ* قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَ تُحْشَرُونَ إِلى جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمِهادُ»(۱۰-۱۲) (و قال): «فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِيمٍ»(۲۱) (و قال تعالى): «ذلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُوداتٍ وَ غَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ»(۲۴) (و قال تعالى): «خالِدِينَ فِيها لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ»(۸۸) (و قال تعالى): «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ ماتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْ ءُ الْأَرْضِ ذَهَباً وَ لَوِ افْتَدى بِهِ أُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ وَ ما لَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ»(۹۱) (و قال): «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ وَ لا أَوْلادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَ أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ»(۱۱۶) (و قال): «وَ اتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ»(۱۳۱) (و قال): «وَ مَأْواهُمُ النَّارُ وَ بِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ»(۱۵۱) (و قال): «وَ مَأْواهُ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ»(۱۶۲) (و قال): «وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ»(۱۶۷) (و قال): «وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ»(۱۷۷) (و قال): «وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ»(۱۷۸) (و قال): «وَ نَقُولُ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ»(۱۸۱) (و قال): «فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فازَ»(۱۸۵) (و قال): «فَلا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفازَةٍ مِنَ الْعَذابِ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ»(۱۸۸) (و قال): «فَقِنا عَذابَ النَّارِ»(۱۹۱) (و قال): «ثُمَّ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمِهادُ»(۱۷۹)

النساء: «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوالَ الْيَتامى ظُلْماً إِنَّما يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ ناراً وَ سَيَصْلَوْنَ سَعِيراً»(۱۰) (و قال تعالى): «وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها وَ لَهُ عَذابٌ مُهِينٌ»(۱۴) (و قال): «حَتَّى إِذا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَ لَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَ هُمْ كُفَّارٌ أُولئِكَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً»(۱۸) (و قال): «وَ مَنْ يَفْعَلْ ذلِكَ عُدْواناً وَ ظُلْماً فَسَوْفَ نُصْلِيهِ ناراً وَ كانَ ذلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيراً»(۳۰) (و قال): «وَ أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ عَذاباً مُهِيناً»(۳۷) (و قال): «وَ كَفى بِجَهَنَّمَ سَعِيراً *إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآياتِنا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ ناراً كُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَيْرَها لِيَذُوقُوا الْعَذابَ إِنَّ اللَّهَ كانَ عَزِيزاً حَكِيماً»(۵۵-۵۶) (و قال): «وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ خالِداً فِيها وَ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ لَعَنَهُ وَ أَعَدَّ لَهُ عَذاباً عَظِيماً»(۹۳) (و قال تعالى): «فَأُولئِكَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ ساءَتْ مَصِيراً»(۹۷) (و قال سبحانه): «إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكافِرِينَ عَذاباً مُهِيناً»(۱۰۲) (و قال تعالى): «وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ ساءَتْ مَصِيراً»(۱۱۵) (و قال سبحانه): «أُولئِكَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ لا يَجِدُونَ عَنْها مَحِيصاً»(۱۲۱) (و قال تعالى): «إِنَّ اللَّهَ جامِعُ الْمُنافِقِينَ وَ الْكافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعاً»(۱۴۰) (و قال): «إِنَّ الْمُنافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ»(۱۴۵) (و قال تعالى): «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ ظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَ لا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقاً *إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً وَ كانَ ذلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيراً»(۱۶۸-۱۶۹)

المائده: «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَحِيمِ»(فی موضعین: ۱۰ و ۸۶) (و قال سبحانه): «وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَهِ عَذابٌ عَظِيمٌ»(فی موضعین: ۳۳ و ۴۱) (و قال): «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذابِ يَوْمِ الْقِيامَهِ ما تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ* يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنْها وَ لَهُمْ عَذابٌ مُقِيمٌ»(۳۶-۳۷)

الأنعام: «لَهُمْ شَرابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَ عَذابٌ أَلِيمٌ بِما كانُوا يَكْفُرُونَ»(۷۰)

الأعراف: «وَ لَقَدْ ذَرَأْنا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ»(۱۷۹)

الأنفال: «وَ أَنَّ لِلْكافِرِينَ عَذابَ النَّارِ»(۱۴) (و قال تعالى): «وَ مَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ

دُبُرَهُ (إلى قوله): وَ مَأْواهُ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ»(۱۶) (و قال): «وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقابِ»(۲۵) (و قال): «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ* لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَ يَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعاً فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولئِكَ هُمُ الْخاسِرُونَ»(۳۶-۳۷)

التوبه: «وَ فِي النَّارِ هُمْ خالِدُونَ»(۱۷) (و قال تعالی): «وَ الَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لا يُنْفِقُونَها فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِيمٍ* يَوْمَ يُحْمى عَلَيْها فِي نارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوى بِها جِباهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ هذا ما كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ»(۳۴-۳۵) (و قال): «وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكافِرِينَ»(۴۹) (و قال تعالی): «أَ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِداً فِيها ذلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ»(۶۳) (و قال تعالی): «وَعَدَ اللَّهُ الْمُنافِقِينَ وَ الْمُنافِقاتِ وَ الْكُفَّارَ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها هِيَ حَسْبُهُمْ وَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ لَهُمْ عَذابٌ مُقِيمٌ»(۶۸) (و قال): «وَ إِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذاباً أَلِيماً فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ»(۷۴) (و قال): «وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ»(۷۹) (و قال): «وَ قالُوا لا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كانُوا يَفْقَهُونَ* فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَ لْيَبْكُوا كَثِيراً جَزاءً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ»(۸۱-۸۲) (و قال): «إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ جَزاءً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ»(۹۵) (و قال سبحانه): «أَ فَمَنْ أَسَّسَ بُنْيانَهُ عَلى تَقْوى مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيانَهُ عَلى شَفا جُرُفٍ هارٍ فَانْهارَ بِهِ فِي نارِ جَهَنَّمَ»(۱۰۹)

يونس: «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَ عَذابٌ أَلِيمٌ بِما كانُوا يَكْفُرُونَ»(۴) (و قال تعالی): «إِنَّ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنا وَ رَضُوا بِالْحَياةِ الدُّنْيا وَ اطْمَأَنُّوا بِها وَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ آياتِنا غافِلُونَ* أُولئِكَ مَأْواهُمُ النَّارُ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ»(۷-۸) (و قال تعالی): «ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِما كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ»(۵۲)

هود: «مَنْ كانَ يُرِيدُ الْحَياةَ الدُّنْيا وَ زِينَتَها نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمالَهُمْ فِيها وَ هُمْ فِيها لا يُبْخَسُونَ *أُولئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَ حَبِطَ ما صَنَعُوا فِيها وَ باطِلٌ ما كانُوا يَعْمَلُونَ»(۱۵-۱۶) (و قال تعالی): «وَ مَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ»(۱۷)

الرعد: «وَ عُقْبَى الْكافِرِينَ النَّارُ»(۳۵)

إبراهيم: «وَ وَيْلٌ لِلْكافِرِينَ مِنْ عَذابٍ شَدِيدٍ»(۲) (و قال تعالی): «وَ اسْتَفْتَحُوا

وَ خابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ* مِنْ وَرائِهِ جَهَنَّمُ وَ يُسْقى مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ* يَتَجَرَّعُهُ وَ لا يَكادُ يُسِيغُهُ وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَلِيظٌ»(۱۵-۱۷) (و قال تعالى): «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ* جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ *وَ جَعَلُوا لِلَّهِ أَنْداداً لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ»(۲۸-۳۰)

الحجر: «وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ* لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ»(۴۳-۴۴)

النحل: «فَادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ»(۲۹) (و قال سبحانه): «وَ إِذا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذابَ فَلا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ* وَ إِذا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكاءَهُمْ قالُوا رَبَّنا هؤُلاءِ شُرَكاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكاذِبُونَ* وَ أَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ *الَّذِينَ كَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْناهُمْ عَذاباً فَوْقَ الْعَذابِ بِما كانُوا يُفْسِدُونَ»(۸۵-۸۸)

الإسراء: «وَ جَعَلْنا جَهَنَّمَ لِلْكافِرِينَ حَصِيراً»(۸) (و قال سبحانه): «وَ أَنَّ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً»(۱۰) (و قال تعالى): «ثُمَّ جَعَلْنا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلاها مَذْمُوماً مَدْحُوراً»(۱۸) (و قال تعالى): «وَ لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتُلْقى فِي جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً»(۳۹) (و قال تعالى): «وَ يَخافُونَ عَذابَهُ إِنَّ عَذابَ رَبِّكَ كانَ مَحْذُوراً»(۵۷) (و قال تعالى): «مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعِيراً»(۹۷)

الكهف: «إِنَّا أَعْتَدْنا لِلظَّالِمِينَ ناراً أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً»(۲۹) (و قال تعالى): «إِنَّا أَعْتَدْنا جَهَنَّمَ لِلْكافِرِينَ نُزُلًا»(۱۰۲) (و قال): «ذلِكَ جَزاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِما كَفَرُوا وَ اتَّخَذُوا آياتِي وَ رُسُلِي هُزُواً»(۲۰۶)

مريم: «فَوَ رَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَ الشَّياطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا* ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمنِ عِتِيًّا *ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلى

بِها صِلِيًّا *وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وارِدُها كانَ عَلى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيًّا* ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيها جِثِيًّا»(۶۸-۷۲)

طه: «إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِماً فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لا يَمُوتُ فِيها وَ لا يَحْيى»(۷۴) (و قال تعالى): «وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَشَدُّ وَ أَبْقى»(۱۲۷)

الأنبياء: «وَ مَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلهٌ مِنْ دُونِهِ فَذلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ»(۲۹) (و قال تعالى): «إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ *لَوْ كانَ هؤُلاءِ آلِهَةً ما وَرَدُوها وَ كُلٌّ فِيها خالِدُونَ* لَهُمْ فِيها زَفِيرٌ وَ هُمْ فِيها لا يَسْمَعُونَ *إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنى أُولئِكَ عَنْها مُبْعَدُونَ *لا يَسْمَعُونَ حَسِيسَها وَ هُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خالِدُونَ»(۹۸-۱۰۲)

الحج: «وَ نُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيامَهِ عَذابَ الْحَرِيقِ»(۹) (و قال): «فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيابٌ مِنْ نارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ* يُصْهَرُ بِهِ ما فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ *وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِيدٍ *كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيها وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ»(۱۹-۲۲) (و قال تعالى): «وَ مَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذابٍ أَلِيمٍ»(۲۵) (و قال): «وَ الَّذِينَ سَعَوْا فِي آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَحِيمِ»(۵۱) (و قال): «قُلْ أَ فَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذلِكُمُ النَّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ»(۷۲)

المؤمنين: «وَ مَنْ خَفَّتْ مَوازِينُهُ فَأُولئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خالِدُونَ *تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَ هُمْ فِيها كالِحُونَ *أَ لَمْ تَكُنْ آياتِي تُتْلى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِها تُكَذِّبُونَ* قالُوا رَبَّنا غَلَبَتْ عَلَيْنا شِقْوَتُنا وَ كُنَّا قَوْماً ضالِّينَ *رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ* قالَ اخْسَؤُا فِيها وَ لا تُكَلِّمُونِ* إِنَّهُ كانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبادِي يَقُولُونَ رَبَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ* فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ* إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِما صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفائِزُونَ* قالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ* قالُوا لَبِثْنا يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعادِّينَ *قالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»(۱۰۳-۱۱۴)

النور: «وَ مَأْواهُمُ النَّارُ وَ لَبِئْسَ الْمَصِيرُ»(۵۷)

الفرقان: «وَ أَعْتَدْنا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَهِ سَعِيراً* إِذا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَها تَغَيُّظاً وَ زَفِيراً *وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها مَكاناً ضَيِّقاً مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنالِكَ ثُبُوراً* لا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً واحِداً وَ ادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً* قُلْ أَ ذلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّهُ الْخُلْدِ الَّتِی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ»(۱۱-۱۵) (و قال تعالی): «الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلی وُجُوهِهِمْ إِلی جَهَنَّمَ أُوْلئِكَ شَرٌّ مَكاناً وَ أَضَلُّ سَبِيلًا»(۲۴) (و قال تعالی): «وَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذابَها كانَ غَراماً* إِنَّها ساءَتْ مُسْتَقَرًّا وَ مُقاماً»(۶۵-۶۶) (و قال): «وَ لا يَزْنُونَ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذلِكَ يَلْقَ أَثاماً* يُضاعَفْ لَهُ الْعَذابُ يَوْمَ الْقِيامَهِ وَ يَخْلُدْ فِيهِ مُهاناً»(۶۸-۶۹)

العنكبوت: «وَ مَأْواكُمُ النَّارُ وَ ما لَكُمْ مِنْ ناصِرِينَ»(۲۵) (و قال تعالی): «يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذابِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَهٌ بِالْكافِرِينَ *يَوْمَ يَغْشاهُمُ الْعَذابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَ يَقُولُ ذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»(۵۴-۵۵) (و قال سبحانه): «أَ لَيْسَ فِی جَهَنَّمَ مَثْویً لِلْكافِرِينَ»(۶۸)

لقمان: «فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِيمٍ»(۷) (و قال): «ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلی عَذابٍ غَلِيظٍ»(۲۴)

التنزيل: «وَ لكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّی لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ* فَذُوقُوا بِما نَسِيتُمْ لِقاءَ يَوْمِكُمْ هذا إِنَّا نَسِيناكُمْ وَ ذُوقُوا عَذابَ الْخُلْدِ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»(۱۳-۱۴) (و قال عز و جل): «وَ أَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْواهُمُ النَّارُ كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها أُعِيدُوا فِيها وَ قِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذابَ النَّارِ الَّذِی كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ* وَ لَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذابِ الْأَدْنی دُونَ الْعَذابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ»(۲۰-۲۱)

الأحزاب: «إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكافِرِينَ وَ أَعَدَّ لَهُمْ سَعِيراً* خالِدِينَ فِيها أَبَداً لا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَ لا نَصِيراً *يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِی النَّارِ يَقُولُونَ يا لَيْتَنا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا *وَ قالُوا رَبَّنا إِنَّا أَطَعْنا سادَتَنا وَ كُبَراءَنا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا* رَبَّنا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذابِ وَ الْعَنْهُمْ لَعْناً كَبِيراً»(۶۴-۶۸)

سبأ: «الَّذِينَ سَعَوْا فِی آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ»(۵) (و قال تعالی): «وَ الَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِی آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ فِی الْعَذابِ مُحْضَرُونَ»(۳۸)

فاطر: «إِنَّما يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحابِ السَّعِيرِ* الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ

عَذابٌ شَدِيدٌ»(۶-۷) (و قال سبحانه): «وَ الَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئاتِ لَهُمْ عَذابٌ شَدِيدٌ»(۱۰) (و قال سبحانه): «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نارُ جَهَنَّمَ لا يُقْضى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَ لا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها كَذلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ* وَ هُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيها رَبَّنا أَخْرِجْنا نَعْمَلْ صالِحاً غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَ وَ لَمْ نُعَمِّرْكُمْ ما يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَ جاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَما لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ»(۳۶-۳۷)

يس: «هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ* اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ»(۶۳-۶۴)

الصافات: «أَ ذلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ* إِنَّا جَعَلْناها فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ *إِنَّها شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ* طَلْعُها كَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّياطِينِ *فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْها فَمالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ* ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْها لَشَوْباً مِنْ حَمِيمٍ* ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ»(۶۲-۶۸)

ص: «فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ»(۲۷) (و قال سبحانه): «هذا وَ إِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ* جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها فَبِئْسَ الْمِهادُ* هذا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَ غَسَّاقٌ *وَ آخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْواجٌ *هذا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ لا مَرْحَباً بِهِمْ إِنَّهُمْ صالُوا النَّارِ* قالُوا بَلْ أَنْتُمْ لا مَرْحَباً بِكُمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنا فَبِئْسَ الْقَرارُ* قالُوا رَبَّنا مَنْ قَدَّمَ لَنا هذا فَزِدْهُ عَذاباً ضِعْفاً فِي النَّارِ* وَ قالُوا ما لَنا لا نَرى رِجالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرارِ *أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصارُ* إِنَّ ذلِكَ لَحَقٌّ تَخاصُمُ أَهْلِ النَّارِ»(۵۵-۶۴)

الزمر: «قُلْ إِنَّ الْخاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ أَلا ذلِكَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِينُ* لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبادَهُ يا عِبادِ فَاتَّقُونِ»(۱۵-۱۶) (و قال سبحانه): «أَ فَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذابِ أَ فَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ»(۱۱۹) (و قال تعالى): «أَ فَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذابِ يَوْمَ الْقِيامَةِ وَ قِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ»(۲۴) (و قال سبحانه): «وَ لَعَذابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ»(۲۶) (و قال تعالى): «أَ لَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوىً لِلْكافِرِينَ»(۳۲) (و قال تعالى): «مَنْ يَأْتِيهِ عَذابٌ يُخْزِيهِ وَ يَحِلُّ عَلَيْهِ عَذابٌ مُقِيمٌ»(۴۰) (و قال تعالى): «أَ لَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوىً لِلْمُتَكَبِّرِينَ»(۶۰)

المؤمن: «وَ كَذلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النَّارِ»(۶) (و قال تعالى): «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمانِ فَتَكْفُرُونَ* قالُوا رَبَّنا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَ أَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنا بِذُنُوبِنا فَهَلْ إِلى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ* ذلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَ إِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ»(۱۰-۱۲) (و قال): «وَ أَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحابُ النَّارِ»(۴۳) (و قال): «وَ حاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذابِ *النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْها غُدُوًّا وَ عَشِيًّا *وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذابِ *وَ إِذْ يَتَحاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعاً فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيباً مِنَ النَّارِ* قالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيها إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبادِ* وَ قالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْماً مِنَ الْعَذابِ* قالُوا أَ وَ لَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّناتِ قالُوا بَلى قالُوا فَادْعُوا وَ ما دُعاءُ الْكافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلالٍ»(۴۵-۵۰) (و قال): «إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ داخِرِينَ»(۶۰) (و قال تعالى): «الَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتابِ وَ بِما أَرْسَلْنا بِهِ رُسُلَنا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ* إِذِ الْأَغْلالُ فِي أَعْناقِهِمْ وَ السَّلاسِلُ يُسْحَبُونَ *فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ *ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ ما كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ *مِنْ دُونِ اللَّهِ قالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئاً كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكافِرِينَ* ذلِكُمْ بِما كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ بِما كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ* ادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ»(۷۰-۷۶)

السجده: «وَ لَعَذابُ الْآخِرَةِ أَخْزى وَ هُمْ لا يُنْصَرُونَ»(۱۶) (و قال تعالى): «فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذاباً شَدِيداً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كانُوا يَعْمَلُونَ* ذلِكَ جَزاءُ أَعْداءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيها دارُ الْخُلْدِ جَزاءً بِما كانُوا بِآياتِنا يَجْحَدُونَ* وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِيَكُونا مِنَ الْأَسْفَلِينَ»(۲۷-۲۹)

الزخرف: «إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذابِ جَهَنَّمَ خالِدُونَ* لا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَ هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ* وَ ما ظَلَمْناهُمْ وَ لكِنْ كانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ* وَ نادَوْا يا مالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنا رَبُّكَ

قالَ إِنَّکَمْ ماکِثُونَ* لَقَدْ جِئْناکُمْ بِالْحَقِّ وَ لکِنَّ أَکْثَرَکُمْ لِلْحَقِّ کارِهُونَ»(۷۴-۷۸)

الدخان: «إِنَّ شَجَرَهَ الزَّقُّومِ* طَعامُ الْأَثِیمِ* کَالْمُهْلِ یَغْلِی فِی الْبُطُونِ* کَغَلْیِ الْحَمِیمِ* خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلی سَواءِ الْجَحِیمِ* ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذابِ الْحَمِیمِ* ذُقْ إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزِیزُ الْکَرِیمُ* إِنَّ هذا ما کُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ»(۴۳-۵۰)

الجاثیه: «فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِیمٍ* وَ إِذا عَلِمَ مِنْ آیاتِنا شَیْئاً اتَّخَذَها هُزُواً أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ* مِنْ وَرائِهِمْ جَهَنَّمُ وَ لا یُغْنِی عَنْهُمْ ما کَسَبُوا شَیْئاً وَ لا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِیاءَ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ* هذا هُدیً وَ الَّذِینَ کَفَرُوا بِآیاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِیمٌ»(۸-۱۱)

الأحقاف: «وَ یَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِینَ کَفَرُوا عَلَی النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَیِّباتِکُمْ فِی حَیاتِکُمُ الدُّنْیا وَ اسْتَمْتَعْتُمْ بِها فَالْیَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ بِما کُنْتُمْ تَسْتَکْبِرُونَ فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَ بِما کُنْتُمْ تَفْسُقُونَ»(۲۰) (و قال تعالی): «وَ یَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِینَ کَفَرُوا عَلَی النَّارِ أَ لَیْسَ هذا بِالْحَقِّ قالُوا بَلی وَ رَبِّنا قالَ فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرُونَ»(۳۴)

محمد: «وَ الَّذِینَ کَفَرُوا یَتَمَتَّعُونَ وَ یَأْکُلُونَ کَما تَأْکُلُ الْأَنْعامُ وَ النَّارُ مَثْویً لَهُمْ»(۱۲) (و قال سبحانه): «کَمَنْ هُوَ خالِدٌ فِی النَّارِ وَ سُقُوا ماءً حَمِیماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ»(۱۵)

الفتح: «وَ أَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَ ساءَتْ مَصِیراً»(۶) (و قال تعالی): «فَإِنَّا أَعْتَدْنا لِلْکافِرِینَ سَعِیراً»(۱۳)

ق: «وَ قالَ قَرِینُهُ هذا ما لَدَیَّ عَتِیدٌ* أَلْقِیا فِی جَهَنَّمَ کُلَّ کَفَّارٍ عَنِیدٍ* مَنَّاعٍ لِلْخَیْرِ مُعْتَدٍ مُرِیبٍ *الَّذِی جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَأَلْقِیاهُ فِی الْعَذابِ الشَّدِیدِ* قالَ قَرِینُهُ رَبَّنا ما أَطْغَیْتُهُ وَ لکِنْ کانَ فِی ضَلالٍ بَعِیدٍ *قالَ لا تَخْتَصِمُوا لَدَیَّ وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَیْکُمْ بِالْوَعِیدِ *ما یُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَیَّ وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ* یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ»(۲۳-۳۰)

الطور: «یَوْمَ یُدَعُّونَ إِلی نارِ جَهَنَّمَ دَعًّا *هذِهِ النَّارُ الَّتِی کُنْتُمْ بِها تُکَذِّبُونَ *أَ فَسِحْرٌ هذا أَمْ أَنْتُمْ لا تُبْصِرُونَ *اصْلَوْها فَاصْبِرُوا أَوْ لا تَصْبِرُوا سَواءٌ عَلَیْکُمْ إِنَّما تُجْزَوْنَ ما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»(۱۳-۱۶)

القمر: «إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِی ضَلالٍ وَ سُعُرٍ* یَوْمَ یُسْحَبُونَ فِی النَّارِ عَلی وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ»(۴۷-۴۸)

الرحمن: «یُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِیماهُمْ فَیُؤْخَذُ بِالنَّواصِی وَ الْأَقْدام* فَبِأَیِّ آلاءِ رَبِّکُما تُکَذِّبانِ *هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِی یُکَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ *یَطُوفُونَ بَیْنَها وَ بَیْنَ حَمِیمٍ آنٍ* فَبِأَیِّ آلاءِ رَبِّکُما تُکَذِّبانِ»(۴۱-۴۵)

الواقعه: «وَ أَصْحابُ الشِّمالِ ما أَصْحابُ الشِّمالِ* فِی سَمُومٍ وَ حَمِیمٍ *وَ ظِلٍّ مِنْ یَحْمُومٍ* لا بارِدٍ وَ لا کَرِیمٍ* إِنَّهُمْ کانُوا قَبْلَ ذلِکَ مُتْرَفِینَ* وَ کانُوا یُصِرُّونَ عَلَی الْحِنْثِ الْعَظِیمِ* وَ کانُوا یَقُولُونَ أَ إِذا مِتْنا وَ کُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ* أَ وَ آباؤُنَا الْأَوَّلُونَ* قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ لَمَجْمُوعُونَ إِلی مِیقاتِ یَوْمٍ مَعْلُومٍ *ثُمَّ إِنَّکُمْ أَیُّهَا الضَّالُّونَ الْمُکَذِّبُونَ* لَآکِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ* فَمالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ* فَشارِبُونَ عَلَیْهِ مِنَ الْحَمِیمِ *فَشارِبُونَ شُرْبَ الْهِیمِ *هذا نُزُلُهُمْ یَوْمَ الدِّینِ»(۴۱-۵۶)

الحدید: «وَ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا أُولئِکَ أَصْحابُ الْجَحِیمِ»(۱۹)

المجادله: «وَ لِلْکافِرِینَ عَذابٌ أَلِیمٌ»(۴) (و قال): «وَ لِلْکافِرِینَ عَذابٌ مُهِینٌ»(۵) (و قال تعالی): «حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ یَصْلَوْنَها فَبِئْسَ الْمَصِیرُ»(۸) (و قال سبحانه): «أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ»(۱۷)

الحشر: «وَ لَهُمْ فِی الْآخِرَهِ عَذابُ النَّارِ»(۳)

التغابن: «وَ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ خالِدِینَ فِیها وَ بِئْسَ الْمَصِیرُ»(۱۰)

التحریم: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَکُمْ وَ أَهْلِیکُمْ ناراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَهُ عَلَیْها مَلائِکَهٌ غِلاظٌ شِدادٌ لا یَعْصُونَ اللَّهَ ما أَمَرَهُمْ وَ یَفْعَلُونَ ما یُؤْمَرُونَ* یا أَیُّهَا الَّذِینَ کَفَرُوا لا تَعْتَذِرُوا الْیَوْمَ إِنَّما تُجْزَوْنَ ما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»(۶-۷) (و قال سبحانه): «وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِیرُ»(۹)

الملک: «وَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذابَ السَّعِیرِ* وَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذابُ جَهَنَّمَ

وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ* إِذا أُلْقُوا فِيها سَمِعُوا لَها شَهِيقاً وَ هِيَ تَفُورُ *تَكادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّما أُلْقِيَ فِيها فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُها أَ لَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ* قالُوا بَلى قَدْ جاءَنا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنا وَ قُلْنا ما نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْ ءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلالٍ كَبِيرٍ *وَ قالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما كُنَّا فِي أَصْحابِ السَّعِيرِ *فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِيرِ»(۵-۱۱)

الجن: «وَ أَمَّا الْقاسِطُونَ فَكانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباً»(۱۵) (و قال تعالى): «وَ مَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذاباً صَعَداً»(۱۷) (و قال سبحانه): «وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً* حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ ناصِراً وَ أَقَلُّ عَدَداً»(۲۳-۲۴)

المزمل: «إِنَّ لَدَيْنا أَنْكالًا وَ جَحِيماً *وَ طَعاماً ذا غُصَّةٍ وَ عَذاباً أَلِيماً»(۱۲-۱۳)

المدثر: «سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً»(۱۷) (و قال تعالى): «سَأُصْلِيهِ سَقَرَ* وَ ما أَدْراكَ ما سَقَرُ* لا تُبْقِي وَ لا تَذَرُ *لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ *عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ* وَ ما جَعَلْنا أَصْحابَ النَّارِ إِلَّا مَلائِكَةً وَ ما جَعَلْنا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ يَزْدادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيماناً وَ لا يَرْتابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ لِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْكافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ وَ ما يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَ ما هِيَ إِلَّا ذِكْرى لِلْبَشَرِ *كَلَّا وَ الْقَمَرِ* وَ اللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ* وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ* إِنَّها لَإِحْدَى الْكُبَرِ *نَذِيراً لِلْبَشَرِ* لِمَنْ شاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ *كُلُّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ رَهِينَةٌ* إِلَّا أَصْحابَ الْيَمِينِ* فِي جَنَّاتٍ يَتَساءَلُونَ *عَنِ الْمُجْرِمِينَ *ما سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ* قالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ* وَ لَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ* وَ كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخائِضِينَ *وَ كُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ* حَتَّى أَتانَا الْيَقِينُ* فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ»(۲۶-۴۸)

الدهر: «إِنَّا أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ سَلاسِلَ وَ أَغْلالًا وَ سَعِيراً»(۴) (و قال): «وَ الظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً»(۳۱)

المرسلات: «انْطَلِقُوا إِلى ما كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ *انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذِي ثَلاثِ شُعَبٍ* لا ظَلِيلٍ وَ لا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ* إِنَّها تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ* كَأَنَّهُ جِمالَةٌ صُفْرٌ *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ»(۲۹-۳۴)

النبأ: «إِنَّ جَهَنَّمَ كانَتْ مِرْصاداً* لِلطَّاغِينَ مَآباً* لابِثِينَ فِيها أَحْقاباً *لا يَذُوقُونَ فِيها بَرْداً وَ لا شَراباً* إِلَّا حَمِيماً وَ غَسَّاقاً *جَزاءً وِفاقاً *إِنَّهُمْ كانُوا لا يَرْجُونَ حِساباً *وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا كِذَّاباً* وَ كُلَّ شَيْ ءٍ أَحْصَيْناهُ كِتاباً* فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذاباً»(۲۱-۳۰)

النازعات: «فَأَمَّا مَنْ طَغى *وَ آثَرَ الْحَياةَ الدُّنْيا* فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوى»(۳۷-۳۹)

المطففين: «كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ* ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصالُوا الْجَحِيمِ *ثُمَّ يُقالُ هذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ»(۱۵-۱۷)

البروج: «إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذابُ جَهَنَّمَ وَ لَهُمْ عَذابُ الْحَرِيقِ»(۱۰)

الأعلى: «وَ يَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى *الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرى* ثُمَّ لا يَمُوتُ فِيها وَ لا يَحْيى»(۱۱-۱۳)

الغاشیه: «فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَكْبَرَ»(۲۴)

اللیل: «فَأَنْذَرْتُكُمْ ناراً تَلَظَّى* لا يَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَى* الَّذِي كَذَّبَ وَ تَوَلَّى* وَ سَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى *الَّذِي يُؤْتِي مالَهُ يَتَزَكَّى»(۱۴-۱۸)

العلق: «كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِيَةِ* ناصِيَةٍ كاذِبَةٍ خاطِئَةٍ* فَلْيَدْعُ نادِيَهُ سَنَدْعُ الزَّبانِيَةَ»(۱۵-۱۸)

البينه: «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ وَ الْمُشْرِكِينَ فِي نارِ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أُولئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ»(۷)

التکاثر: «كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ* لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ* ثُمَّ لَتَرَوُنَّها عَيْنَ الْيَقِينِ»(۵-۷)

الهمزه: «كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ* وَ ما أَدْراكَ مَا الْحُطَمَةُ* نارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ* الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ* إِنَّها عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ* فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ»(۴-۹)

ص: ۲۳۴

تبت: «سَيَصْلى ناراً ذاتَ لَهَبٍ* وَ امْرَأَتُهُ حَمَّالَهَ الْحَطَبِ* فِی جِيدِها حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ»(۳-۵)

الفلق: «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ»(۲)

lt;meta info="- «فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ لَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِی وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَهُ أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ» - . بقره / ۲۴ - {پس اگر نكرديد -و هرگز نمی توانيد كرد- از آن آتشی كه سوختش مردمان و سنگها هستند، و برای كافران آماده شده، بپرهيزيد}

- «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ» - . بقره / ۳۹ - و[لی] كسانی كه كفر ورزيدند و نشانه های ما را دروغ انگاشتند، آنانند كه اهل آتشند؛ و در آن ماندگار خواهند بود{ - « وَ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَهً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ * بَلى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَهً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ» - . بقره / ۸۰- ۸۱ - {و گفتند: «جز روزهايی چند، هرگز آتش به ما نخواهد رسيد.» بگو: «مگر پيمانی از خدا گرفته ايد؟ -كه خدا پيمان خود را هرگز خلاف نخواهد كرد- يا آنچه را نمی دانيد به دروغ به خدا نسبت می دهيد؟» آری، كسی كه بدی به دست آورد، و گناهش او را در ميان گيرد، پس چنين كسانی اهل آتشند، و در آن ماندگار خواهند بود.}

- «وَ يَوْمَ الْقِيامَهِ يُرَدُّونَ إِلى أَشَدِّ الْعَذابِ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ * أُولئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَياهَ الدُّنْيا بِالْآخِرَهِ فَلا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ» - . بقره / ۸۵- ۸۶ - {و روز رستاخيز ايشان را به سخت ترين عذابها باز برند، و خداوند از آنچه می كنيد غافل نيست. همين كسانند كه زندگی دنيا را به [بهای] جهان ديگر خريدند. پس نه عذاب آنان سبك گردد، و نه ايشان ياری شوند.}

- «وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ مُهِينٌ» - . بقره / ۹۰ - {و برای كافران عذابی خفت آور است.}

- «وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ أَلِيمٌ» - . بقره / ۱۰۴ - {و [گر نه] كافران را عذابی دردناك است.}

- «وَ لَهُمْ فِی الْآخِرَهِ عَذابٌ عَظِيمٌ» - . بقره / ۱۱۴ -

{ايشان را در آخرت عذابی بزرگ است.}

- «وَ لا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحابِ الْجَحِيمِ» - . بقره / ۱۱۹ - {و [لی] درباره دوزخيان، از تو پرسشی نخواهد شد.}

- «وَ مَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلى عَذابِ النَّارِ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ» - . بقره / ۱۲۶ - {«و[لی] هر كس كفر بورزد، اندكی برخوردارش می كنم، سپس او را با خواری به سوی عذاب آتش [دوزخ] می كشانم، و چه بد سرانجامی است.}

- «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ ماتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ أُولئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَهُ اللَّهِ وَ الْمَلائِكَهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ * خالِدِينَ فِيها لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ» - . بقره / ۱۶۱- ۱۶۲ - {كسانی كه

کافر شدند، و در حال کفر مردند، لعنت خدا و فرشتگان و تمام مردم بر آنان باد. در آن [لعنت] جاودانه بمانند؛ نه عذاب از ایشان کاسته گردد و نه مهلت یابند.}

- «وَ لَوْ یَرَی الَّذِینَ ظَلَمُوا إِذْ یَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّهَ لِلَّهِ جَمِیعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعَذابِ * إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِینَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ * وَ قالَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا کَرَّهً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ کَما تَبَرَّؤُا مِنَّا کَذلِکَ یُرِیهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَیْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِینَ مِنَ النَّارِ» - . بقره / ۱۶۵- ۱۶۷ -

{کسانی که [با برگزیدن بتها، به خود] ستم نموده اند اگر می دانستند هنگامی که عذاب را مشاهده کنند تمام نیرو[ها] از آنِ خداست، و خدا سخت کیفر است. آنگاه که پیشوایان از پیروان بیزاری جویند؛ و عذاب را مشاهده کنند، و میانشان پیوندها بریده گردد. و پیروان می گویند: «کاش برای ما بازگشتی بود تا همان گونه که [آنان] از ما بیزاری جستند [ما نیز] از آنان بیزاری می جستیم.» این گونه خداوند، کارهایشان را -که بر آنان مایه حسرتهاست- به ایشان می نمایاند، و از آتش بیرون آمدنی نیستند.}

- «وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعِقابِ» - . بقره / ۱۹۶ - {و بدانید که خدا سخت کیفر است.}

- «وَ إِذا قِیلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّهُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ» - . بقره / ۲۰۶ -

{و چون به او گفته شود: «از خدا پروا کن» نخوت، وی را به گناه کشاند. پس جهنم برای او بس است، و چه بد بستری است.}

- «وَ مَنْ یَرْتَدِدْ مِنْکُمْ عَنْ دِینِهِ فَیَمُتْ وَ هُوَ کافِرٌ فَأُولئِکَ حَبِطَتْ أَعْمالُهُمْ فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ وَ أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ» - . بقره / ۲۱۷ - {و کسانی از شما که از دین خود برگردند و در حال کفر بمیرند، آنان کردارهایشان در دنیا و آخرت تباه می شود، و ایشان اهل آتشند و در آن ماندگار خواهند بود.}

- «أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ» - . بقره / ۲۵۷ - {آنانند که اهل آتشند؛ و در آن ماندگار خواهند بود.}

- «وَ مَنْ عادَ فَأُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ» - . بقره / ۲۷۵ - {و کسانی که [به رباخواری] باز گردند، آنان اهل آتشند و در آن ماندگار خواهند بود.}

- «إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا لَنْ تُغْنِیَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ وَ لا أَوْلادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَیْئاً وَ أُولئِکَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ * کَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ کَذَّبُوا بِآیاتِنا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَ اللَّهُ شَدِیدُ الْعِقابِ قُلْ لِلَّذِینَ کَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَ تُحْشَرُونَ إِلی جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمِهادُ» - . آل عمران / ۱۰- ۱۲ - {در حقیقت، کسانی که کفر ورزیدند، اموال و اولادشان چیزی [از عذاب خدا] را از آنان دور نخواهد کرد؛ و آنان خود، هیزم دوزخند. [آنان] به شیوه فرعونیان و کسانی که پیش از آنان بودند آیات ما را دروغ شمردند؛ پس خداوند به [سزای] گناهانشان [گریبانِ] آنان را گرفت، و خدا سخت کیفر است. به کسانی که کفر ورزیدند بگو: «به زودی

مغلوب خواهید شد و [سپس در روز رستاخیز] در دوزخ محشور می شوید، و چه بد بستری است.}

- «فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِيمٍ» - . آل عمران / ۲۱ - {آنان را از عذابی دردناک خبر ده.}

- «ذلِکَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُوداتٍ وَ غَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ» - . آل عمران / ۲۴ -

{این بدان سبب بود که آنان [به پندار خود] گفتند: «هرگز آتش جز چند روزی به ما نخواهد رسید»، و برساخته هایشان آنان را در دینشان فریفته کرده است.}

- «خالِدِينَ فِيها لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ» - . آل عمران / ۸۸ - {در آن [لعنت] جاودانه بمانند؛ نه عذاب از ایشان کاسته گردد و نه مهلت یابند.}

- «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ ماتُوا وَ هُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْ ءُ الْأَرْضِ ذَهَباً وَ لَوِ افْتَدى بِهِ أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ وَ ما لَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ» - . آل عمران / ۹۱ -

{در حقیقت، کسانی که کافر شده و در حال کفر مرده اند، اگر چه [فراخنای] زمین را پر از طلا کنند و آن را [برای خود] فدیه دهند، هرگز از هیچ یک از آنان پذیرفته نگردد؛ آنان را عذابی دردناک خواهد بود، و یاورانی نخواهند داشت.}

- «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ وَ لا أَوْلادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً وَ أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ» - . آل عمران / ۱۱۶ - {کسانی که کفر ورزیدند، هرگز اموالشان و اولادشان چیزی [از عذاب خدا] را از آنان دفع نخواهد کرد، و آنان اهل آتشند و در آن جاودانه خواهند بود.}

- «وَ اتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ» - . آل عمران / ۱۳۱ -

{و از آتشی که برای کافران آماده شده است بترسید.}

- «وَ مَأْواهُمُ النَّارُ وَ بِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ» - . آل عمران / ۱۵۱ - {و جایگاهشان آتش است، و جایگاه ستمگران چه بد است.}

- «وَ مَأْواهُ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ» - . آل عمران / ۱۶۲ -

{جایگاهش جهنم است؟ و چه بد بازگشتگاهی است.}

- « وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ» - . آل عمران / ۱۷۶ - {و برای ایشان عذابی بزرگ است.}

- «وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ - . آل عمران / ۱۷۷ - {و برای آنان عذابی دردناک است.}

- «و قال وَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ» - . آل عمران / ۱۷۸ -

{و [آنگاه] عذابی خفت آور خواهند داشت.}

- «وَ نَقُولُ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ» - . آل عمران / ۱۸۱ - {خواهیم گفت: بچشید عذابِ سوزان را.}

- «فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَ أُدْخِلَ الْجَنَّهَ فَقَدْ فازَ» - . آل عمران / ۱۸۵ - {پس هر که را از آتش به دور دارند و در بهشت درآورند قطعاً کامیاب شده است.}

- «فَلا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفازَهٍ مِنَ الْعَذابِ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ» - . آل عمران / ۱۸۸ - {قطعاً گمان مَبَر که برای آنان نجاتی از عذاب است، [که] عذابی دردناک خواهند داشت.}

- «فَقِنا عَذابَ النَّارِ» - . آل عمران / ۱۹۱ - {پس ما را از عذابِ آتش دوزخ در امان بدار.}

- «ثُمَّ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمِهادُ» - . آل عمران / ۱۹۷ -

{سپس جایگاهشان دوزخ است، و چه بد قرارگاهی است.}

ص: ۲۲۳

- «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوالَ الْيَتامی ظُلْماً إِنَّما يَأْكُلُونَ فِی بُطُونِهِمْ ناراً وَ سَيَصْلَوْنَ سَعِيراً» - . نساء / ۱۰ - {در حقیقت، کسانی که اموال یتیمان را به ستم می خورند، جز این نیست که آتشی در شکم خود فرو می برند، و به زودی در آتشی فروزان درآیند.}

- «وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها وَ لَهُ عَذابٌ مُهِينٌ» - . نساء / ۱۴ - {و هر کس از خدا و پیامبر او نافرمانی کند و از حدود مقرر او تجاوز نماید، وی را در آتشی درآورد که همواره در آن خواهد بود و برای او عذابی خفّت آور است.}

- «حَتَّی إِذا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ إِنِّی تُبْتُ الْآنَ وَ لَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَ هُمْ كُفَّارٌ أُولئِکَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً» - . نساء / ۱۸ -

{تا وقتی که مرگ یکی از ایشان دررسد، می گوید: «اکنون توبه کردم»، پذیرفته نیست؛ و [نیز توبه] کسانی که در حال کفر می میرند، پذیرفته نخواهد بود، آنانند که برایشان عذابی دردناک آماده کرده ایم.}

- «وَ مَنْ يَفْعَلْ ذلِکَ عُدْواناً وَ ظُلْماً فَسَوْفَ نُصْلِيهِ ناراً وَ كانَ ذلِکَ عَلَی اللَّهِ يَسِيراً» - . نساء / ۳۰ -

{و هر کس از روی تجاوز و ستم چنین کند، به زودی وی را در آتشی درآوریم، و این کار بر خدا آسان است.}

- «وَ أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ عَذاباً مُهِيناً» - . نساء / ۳۷ - {و برای کافران عذابی خوارکننده آماده کرده ایم.}

- «وَ كَفی بِجَهَنَّمَ سَعِيراً * إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآياتِنا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ ناراً كُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَيْرَها لِيَذُوقُوا الْعَذابَ

إِنَّ اللَّهَ كـانَ عَزِيزاً حَكِيماً» - . نساء / ۵۵- ۵۶ - {و [برای آنـان] دوزخ پرشـراره بس است. به زودی کسـانی را که به آیات ما کفر ورزیـده اند، در آتشـی [سوزان] درآوریم؛ که هر چه پوسـتشان بریان گردد، پوسـتهایِ دیگری بر جایش نهیم تا عذاب را بچشند. آری، خداوند توانای حکیم است.}

- «وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ خالِداً فِيها وَ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ لَعَنَهُ وَ أَعَدَّ لَهُ عَذاباً عَظِيماً» - . نساء / ۹۳ -

{و هر کس عمـداً مؤمنی را بکشـد، کیفرش دوزخ است که در آن مانـدگار خواهـد بود؛ و خدا بر او خشم می گیرد و لعنتش می کند و عذابی بزرگ برایش آماده ساخته است.}

- «فَأُولئِكَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ ساءَتْ مَصِيراً» - . نساء / ۹۷ - {پس آنان جایگاهشان دوزخ است، و [دوزخ] بد سرانجامی است.}

- «إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكافِرِينَ عَذاباً مُهِيناً» - . نساء / ۱۰۲ - {بی گمان، خدا برای کافران عذاب خفّت آوری آماده کرده است.}

- «وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ ساءَتْ مَصِيراً» - . نساء / ۱۱۵ - {و به دوزخش کشانیم، و چه بازگشتگاه بدی است.}

- «أُولئِكَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ لا يَجِدُونَ عَنْها مَحِيصاً» - . نساء / ۱۲۱ - {آنـان جایگاهشـان جهنّم اسـت، و از آن راه گریزی ندارند.}

- «إِنَّ اللَّهَ جامِعُ الْمُنافِقِينَ وَ الْكافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعاً» - . نساء / ۱۴۰ -

{خداوند، منافقان و کافران را همگی در دوزخ گرد خواهد آورد.}

- «إِنَّ الْمُنافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ» - . نساء / ۱۴۵ -

{آری، منافقان در فروترین درجات دوزخند.}

- «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ ظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَ لا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقاً * إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً وَ كانَ ذلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيراً» - . نساء / ۱۶۸- ۱۶۹ - {کسانی که کفر ورزیدند و ستم کردند، خدا بر آن نیست که آنان را بیامرزد و به راهی هدایت کند،مگر راه جهنّم، که همیشه در آن جاودانند؛ و این [کار] برای خدا آسان است.}

- «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَحِيمِ» - . مائده / ۱۰ -

{و کسانی که کفر ورزیدند و آیات ما را دروغ انگاشتند، آنان اهل دوزخند.}

- «وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذابٌ عَظِيمٌ» - . مائده / ۳۳ - {برای آنان در آخرت عذابی بزرگ خواهد بود.}

- «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذابِ يَوْمِ الْقِيامَةِ ما تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ * يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنْها وَ لَهُمْ عَذابٌ مُقِيمٌ» - . مائده / ۳۶- ۳۷ -

{در حقیقت، کسانی که کفر ورزیدند، اگر تمام آنچه در زمین است برای آنان باشد، و مثلِ آن را [نیز] با آن [داشته باشند] تا به وسیله آن، خود را از عذاب روز قیامت بازخرند، از ایشان پذیرفته نمی شود و عذابی

پر درد خواهند داشت. می خواهند که از آتش بیرون آیند، در حالی که از آن بیرون آمدنی نیستند، و برای آنان عذابی پایدار خواهد بود.}

- «لَهُمْ شَرابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَ عَذابٌ أَلِيمٌ بِما كانُوا يَكْفُرُونَ» - . انعام / ۷۰ -

{به [کیفر] آنکه کفر می ورزیدند، شرابی از آب جوشان و عذابی پر درد خواهند داشت.}

- «وَ لَقَدْ ذَرَأْنا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ» - . اعراف / ۱۷۹ -

{و در حقیقت، بسیاری از جنّیان و آدمیان را برای دوزخ آفریده ایم.}

- «وَ أَنَّ لِلْكافِرِينَ عَذابَ النّارِ» - . انفال / ۱۴ -

{و [بدانید که] برای کافران عذاب آتش خواهد بود.}

- «وَ مَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ

ص: ۲۲۴

دُبُرَهُ» - . انفال / ۱۶ - {و هر که در آن هنگام به آنان پشت کند.}

- «وَ مَأْواهُ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ» - . انفال / ۱۶ - {و جایگاهش دوزخ است، و چه بد سرانجامی است.}

- «وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقابِ» - . انفال / ۲۵ - {و بدانید که خدا سخت کیفر است.}

- «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ * لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَ يَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعاً فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولئِكَ هُمُ الْخاسِرُونَ» - . انفال / ۳۶- ۳۷ -

{و کسانی که کفر ورزیدند، به سوی دوزخ گردآورده خواهند شد. تا خدا، ناپاک را از پاک جدا کند، و ناپاکها را روی یکدیگر نهد و همه را متراکم کند؛ آنگاه در جهنم قرار دهد. اینان همان زیانکارانند.}

- «وَ فِي النّارِ هُمْ خالِدُونَ» - . توبه / ۱۷ - {و خود در آتش جاودانند.}

- «وَ الَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لا يُنْفِقُونَها فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِيمٍ * يَوْمَ يُحْمى عَلَيْها فِي نارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوى بِها جِباهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ هذا ما كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ» - . توبه / ۳۴- ۳۵ - {و کسانی که زر و سیم را

گنجینه می کننـد و آن را در راه خـدا هزینه نمی کننـد، ایشـان را از عـذابی دردنـاک خبر ده. روزی که آن [گنجینه]هـا را در آتش دوزخ بگدازنـد، و پیشانی و پهلو و پشت آنان را با آنها داغ کننـد [و گوینـد:] «این است آنچه برای خود اندوختید، پس [کیفر] آنچه را می اندوختید بچشید.»}

- «وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكافِرِينَ» - . توبه / ۴۹ - {و بی تردید جهنّم بر کافران احاطه دارد.}

- «أَ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِداً فِيها ذلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ» - . توبه / ۶۳ - {آیا ندانسته اند که هر کس با خدا و پیامبر او درافتد برای او آتش جهنّم است که در آن جاودانه خواهد بود، این همان رسوایی بزرگ است.}

- «وَعَدَ اللَّهُ الْمُنافِقِينَ وَ الْمُنافِقاتِ وَ الْكُفَّارَ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها هِيَ حَسْبُهُمْ وَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ لَهُمْ عَذابٌ مُقِيمٌ - . توبه / ۶۸ - »

{خـدا به مردان و زنـانِ دو چهره و کـافران، آتش جهنّم را وعـده داده است. در آن جاودانه انـد. آن [آتش] برای ایشان کافی است، و خدا لعنتشان کرده و برای آنان عذابی پایدار است.}

- «وَ إِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذاباً أَلِيماً فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَه» - . توبه / ۷۴ -

{و اگر روی برتابند، خدا آنان را در دنیا و آخرت عذابی دردناک می کند.}

- «وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ» - . توبه / ۷۹ - {و برای ایشان عذابی پر درد خواهد بود.}

- «وَ قالُوا لا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كانُوا يَفْقَهُونَ * فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَ لْيَبْكُوا كَثِيراً جَزاءً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ» - . توبه / ۸۱- ۸۲ - {و گفتنـد: «در این گرما بیرون نروید.» بگو: اگر دریابندآتش جهنّم سوزان تر است. از این پس کم بخندند، و به جزای آنچه به دست می آوردند، بسیار بگریند.}

- «إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ جَزاءً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ» - . تـوبه / ۹۵ - {چرا که آنان پلیدنـد، و به [سـزای] آنچه به دسـت آورده اند جایگاهشان دوزخ خواهد بود.}

- «أَ فَمَنْ أَسَّسَ بُنْيانَهُ عَلى تَقْوى مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيانَهُ عَلى شَفا جُرُفٍ هارٍ فَانْهارَ بِهِ فِي نارِ جَهَنَّمَ» - . توبه / ۱۰۹ -

{آیا کسـی که بنیاد [کار] خود را بر پایه تقوا و خشنودی خدا نهاده بهتر است یا کسی که بنای خود را بر لب پرتگاهی مشرف به سقوط پی ریزی کرده و با آن در آتش دوزخ فرو می افتد؟ و خدا گروه بیدادگران را هدایت نمی کند.}

- «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَ عَذابٌ أَلِيمٌ بِما كانُوا يَكْفُرُونَ» - . یـونس / ۴ - {و کسانی که کفر ورزیـده انـد به [سزای] کفرشان شربتی از آب جوشان و عذابی پر درد خواهند داشت.}

- «إِنَّ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنا وَ رَضُوا بِالْحَياةِ الدُّنْيا وَ اطْمَأَنُّوا بِها وَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ آياتِنا غافِلُونَ * أُولئِكَ مَأْواهُمُ النَّارُ بِما كانُوا

يَكْسِبُونَ» - . يونس / ٧- ٨ -

{كسانى كه اميد به ديدار ما ندارند، و به زندگى دنيا دل خوش كرده و بدان اطمينان يافته اند، و كسانى كه از آيات ما غافلند، آنان به [كيفر] آنچه به دست مى آوردند، جايگاهشان آتش است.}

- «ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِما كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ» - . يونس / ٥٢ - {پس به كسانى كه ستم ورزيدند گفته شود: «عذاب جاويد را بچشيد. آيا جز به [كيفر] آنچه به دست مى آورديد، جزا داده مى شويد.»}

- «مَنْ كانَ يُرِيدُ الْحَياةَ الدُّنْيا وَ زِينَتَها نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمالَهُمْ فِيها وَ هُمْ فِيها لا يُبْخَسُونَ * أُولئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَ حَبِطَ ما صَنَعُوا فِيها وَ باطِلٌ ما كانُوا يَعْمَلُونَ» - . هود / ١٥- ١٦ -

{كسانى كه زندگى دنيا و زيور آن را بخواهند [جزاى] كارهايشان را در آنجا به طور كامل به آنان مى دهيم، و به آنان در آنجا كم داده نخواهد شد. اينان كسانى هستند كه در آخرت جز آتش برايشان نخواهد بود، و آنچه در آنجا كرده اند به هدر رفته، و آنچه انجام مى داده اند باطل گرديده است.}

- «وَ مَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ» - . هود / ١٧ -

{و كسى از گروه هاى [مخالف] به آن كفر ورزد آتش وعده گاه اوست.}

- «وَ عُقْبَى الْكافِرِينَ النَّارُ» - . هود / ٣٥ - {و فرجام كافران آتش [دوزخ] است.}

- «وَ وَيْلٌ لِلْكافِرِينَ مِنْ عَذابٍ شَدِيدٍ » - . ابراهيم / ٢ -

{و واى بر كافران از عذابى سخت.}

- «وَ اسْتَفْتَحُوا

وَ خابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ * مِنْ وَرائِهِ جَهَنَّمُ وَ يُسْقى مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ * يَتَجَرَّعُهُ وَ لا يَكادُ يُسِيغُهُ وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَلِيظٌ» - . ابراهيم / ١٥- ١٧ - {و [پيامبران از خدا] گشايش خواستند، و [سرانجام] هر زورگوى لجوجى نوميد شد. [آن كس كه] دوزخ پيش روى اوست و به او آبى چركين نوشانده مى شود. آن را جرعه جرعه مى نوشد و نمى تواند آن را فرو برد، و مرگ از هر جانبى به سويش مى آيد ولى نمى ميرد و عذابى سنگين به دنبال دارد.

- «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ * جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ * وَ جَعَلُوا لِلَّهِ أَنْداداً لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ» - . ابراهيم / ٢٨- ٣٠ - {آيا به كسانى كه [شكر] نعمت خدا را به كفر تبديل كردند و قوم خود را به سراى هلاكت درآوردند ننگريستى؟ [در آن سراى هلاكت كه] جهنم است [و] در آن وارد مى شوند،

و چه بـد قرارگاهی است. و برای خـدا مانـندهایی قرار دادنـد تا [مردم را] از راه او گمراه کنند. بگو: «برخوردار شوید که قطعاً بازگشت شما به سوی آتش است.}

- «وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ» - . حجر / ۴۳- ۴۴ - {و قطعاً وعـده گاه همه آنان دوزخ است، [دوزخی] که برای آن هفت در است، و از هر دری بخشی معین از آنان [وارد می شوند.}

- «فَادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ» - . نحل / ۲۹ -

{پس، از درهای دوزخ وارد شوید و در آن همیشه بمانید، و حقّا که چه بد است جایگاه متکبران.}

- «وَ إِذا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذابَ فَلا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ * وَ إِذا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكاءَهُمْ قالُوا رَبَّنا هؤُلاءِ شُرَكاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكاذِبُونَ* وَ أَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ * الَّذِينَ كَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْناهُمْ عَذاباً فَوْقَ الْعَذابِ بِما كانُوا يُفْسِدُونَ» - . نحل / ۸۵- ۸۸ -

{و چون کسـانی که سـتم کرده انـد عـذاب را ببیننـد [شکنجه] آنان کاسـته نمی گردد و مهلت نمی یابنـد. و چون کسانی که شرک ورزیدنـد، شـریکان خود را ببیننـد می گویند: پروردگارا، اینها بودند آن شـریکانی که ما به جای تو می خواندیم. و[لی شریکان] قول آنان را رد می کنند که: شـما جداً دروغگویانید. و آن روز در برابر خدا از در تسلیم درآیند و آنچه را که برمی بافتند بر باد می رود. کسانی که کفر ورزیدند و از راه خدا باز داشـتند به [سـزای] آنکه فساد می کردند عذابی بر عذابشان می افزاییم.}

- «وَ جَعَلْنا جَهَنَّمَ لِلْكافِرِينَ حَصِيراً» - .اسراء / ۸ - {و دوزخ را برای کافران زندان قرار دادیم.}

- «وَ أَنَّ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً» - .اسـراء / ۱۰ - {و اینکه برای کسانی که به آخرت ایمان نمی آورند عذابی پر درد آماده کرده ایم.}

- « ثُمَّ جَعَلْنا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلاها مَذْمُوماً مَدْحُوراً» - .اسراء / ۱۸ -

{آنگاه جهنم را که در آن خوار و رانده داخل خواهد شد، برای او مقرر می داریم.}

- «وَ لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتُلْقى فِي جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً» - .اسراء / ۳۹ -

{و با خدای یگانه معبودی دیگر قرار مده، و گرنه حسرت زده و مطرود در جهنم افکنده خواهی شد.}

- «وَ يَخافُونَ عَذابَهُ إِنَّ عَذابَ رَبِّكَ كانَ مَحْذُوراً» - ..اسراء / ۵۷ -

{و از عذابش می ترسند، چرا که عذاب پروردگارت همواره در خور پرهیز است.}

- «مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ کُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعِیراً» - .اسراء / ۹۷ -

{جایگاهشان دوزخ است. هر بار که آتش آن فرو نشیند، شراره ای [تازه] برایشان می افزاییم.}

- « إِنَّا أَعْتَدْنا لِلظَّالِمِینَ ناراً أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها وَ إِنْ یَسْتَغِیثُوا یُغاثُوا بِماءٍ کَالْمُهْلِ یَشْوِی الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً» - . کهف / ۲۹ -

{که ما برای ستمگران آتشی آماده کرده ایم که سراپرده هایش آنان را در بر می گیرد، و اگر فریادرسی جویند، به آبی چون مس گداخته که چهره ها را بریان می کند یاری می شوند. وه! چه بد شرابی و چه زشت جایگاهی است.»}

- «إِنَّا أَعْتَدْنا جَهَنَّمَ لِلْکافِرِینَ نُزُلًا» - . کهف / ۱۰۲ - {ما جهنم را آماده کرده ایم تا جایگاه پذیرایی کافران باشد.}

- «ذلِکَ جَزاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِما کَفَرُوا وَ اتَّخَذُوا آیاتِی وَ رُسُلِی هُزُواً» - . کهف / ۱۰۶ -

{این جهنم سزای آنان است، چرا که کافر شدند و آیات من و پیامبرانم را به ریشخند گرفتند.}

- «فَوَ رَبِّکَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَ الشَّیاطِینَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِیًّا * ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ کُلِّ شِیعَهٍ أَیُّهُمْ أَشَدُّ عَلَی الرَّحْمنِ عِتِیًّا * ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِینَ هُمْ أَوْلی

ص: ۲۲۶

بِها صِلِیًّا * وَ إِنْ مِنْکُمْ إِلَّا وارِدُها کانَ عَلی رَبِّکَ حَتْماً مَقْضِیًّا * ثُمَّ نُنَجِّی الَّذِینَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِینَ فِیها جِثِیًّا» - . مریم / ۶۸-۷۲ - {پس، به پروردگارت سوگند که آنها را با شیاطین محشور خواهیم ساخت، سپس در حالی که به زانو درآمده اند، آنان را گرداگرد دوزخ حاضر خواهیم کرد. آنگاه از هر دسته ای، کسانی از آنان را که بر [خدای] رحمان سرکش تر بوده اند، بیرون خواهیم کشید. پس از آن، به کسانی که برای درآمدن به [جهنّم] سزاوارترند خود داناتریم. و هیچ کس از شما نیست مگر [اینکه] در آن وارد می گردد. این [امر] همواره بر پروردگارت حکمی قطعی است. آنگاه کسانی را که پرهیزگار بوده اند می رهانیم، و ستمگران را به زانو درافتاده در [دوزخ] رها می کنیم.}

- «إِنَّهُ مَنْ یَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِماً فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لا یَمُوتُ فِیها وَ لا یَحْیی» - . طه / ۷۴ - {در حقیقت، هر که به نزد پروردگارش گنهکار رود، جهنم برای اوست: در آن نه می میرد و نه زندگی می یابد.}

- «وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَشَدُّ وَ أَبْقی» - . طه / ۱۲۷ - {و قطعاً شکنجه آخرت سخت تر و پایدارتر است.}

- «وَ مَنْ یَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّی إِلهٌ مِنْ دُونِهِ فَذلِکَ نَجْزِیهِ جَهَنَّمَ کَذلِکَ نَجْزِی الظَّالِمِینَ» - . انبیاء / ۲۹ -

{و هر کس از آنان بگوید: «من [نیز] جز او خدایی هستم»، او را به دوزخ کیفر می دهیم. [آری] سزای ستمکاران را این گونه می دهیم.}

- «إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ * لَوْ كانَ هؤُلاءِ آلِهَةً ما وَرَدُوها وَ كُلٌّ فِيها خالِدُونَ * لَهُمْ فِيها زَفِيرٌ وَ هُمْ فِيها لا يَسْمَعُونَ * إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنى أُولئِكَ عَنْها مُبْعَدُونَ * لا يَسْمَعُونَ حَسِيسَها وَ هُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خالِدُونَ» - . انبياء / ۹۸- ۱۰۲ - {در حقیقت، شما و آنچه غیر از خدا می پرستید، هیزم دوزخید. شما در آن وارد خواهید شد. اگر اینها خدایانی [واقعی] بودند در آن وارد نمی شدند، و حال آنکه جملگی در آن ماندگارند. برای آنها در آنجا ناله ای زار است و در آنجا [چیزی] نمی شنوند. بی گمان کسانی که قبلا از جانب ما به آنان وعده نیکو داده شده است از آن [آتش] دور داشته خواهند شد. صدای آن را نمی شنوند، و آنان در میان آنچه دلهایشان بخواهد جاودانند.}

- «وَ نُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ عَذابَ الْحَرِيقِ» - . حج / ۹ - {و در روز رستاخیز او را عذاب آتش سوزان می چشانیم.}

- «فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيابٌ مِنْ نارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ * يُصْهَرُ بِهِ ما فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ * وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِيدٍ * كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيها وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ» - . حج/ ۱۹- ۲۲ -

{و کسانی که کفر ورزیدند، جامه هایی از آتش برایشان بریده شده است [و] از بالای سرشان آب جوشان ریخته می شود. آنچه در شکم آنهاست با پوست [بدن]شان بدان گداخته می گردد. و برای [وارد کردن ضربت بر سر] آنان گُرزهایی آهنین است. هر بار بخواهند از [شدت] غم، از آن بیرون روند در آن باز گردانیده می شوند [که هان] بچشید عذاب آتش سوزان را.}

- «وَ مَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذابٍ أَلِيمٍ» - . حج / ۲۵ - {و [نیز] هر که بخواهد در آنجا به ستم [از حق] منحرف شود، او را از عذابی دردناک می چشانیم.}

- «وَ الَّذِينَ سَعَوْا فِي آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَحِيمِ» - . حج / ۵۱ -

{و کسانی که در [تخطئه] آیات ما می کوشند [و به خیال خود] عاجزکنندگان ما هستند، آنان اهل دوزخند.}

- «قُلْ أَ فَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذلِكُمُ النَّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ» - . حج / ۷۲ - {بگو: «آیا شما را به بدتر از این خبر دهم؟ [همان] آتش است که خدا آن را به کسانی که کفر ورزیده اند وعده داده، و چه بد سرانجامی است.»}

- «وَ مَنْ خَفَّتْ مَوازِينُهُ فَأُولئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خالِدُونَ * تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَ هُمْ فِيها كالِحُونَ * أَ لَمْ تَكُنْ آياتِي تُتْلى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِها تُكَذِّبُونَ * قالُوا رَبَّنا غَلَبَتْ عَلَيْنا شِقْوَتُنا وَ كُنَّا قَوْماً ضالِّينَ* رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ * قالَ اخْسَؤُا فِيها وَ لا تُكَلِّمُونِ * إِنَّهُ كانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبادِي يَقُولُونَ رَبَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ * فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ * إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِما صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفائِزُونَ * قالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ * قالُوا لَبِثْنا يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعادِّينَ * قالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» - . مومنون / ۱۰۳- ۱۱۴ - {و کسانی که کَفّه میزان [اعمال]شان سبک باشد، آنان به خویشتن زیان زده [و] همیشه در جهنم می مانند. آتش چهره آنها را می سوزاند، و آنان در آنجا ترش رویند. آیا آیات من بر شما خوانده نمی شد و [همواره] آن را مورد تکذیب قرار نمی دادید؟می گویند: پروردگارا، شقاوت ما بر ما چیره شد و ما مردمی گمراه بودیم. پروردگارا، ما را از اینجا بیرون بر، پس اگر

بازهم [به بدی] برگشتیم، در آن صورت ستمگر خواهیم بود. می فرماید: [بروید] در آن گم شوید و با من سخن مگویید. در حقیقت، دسته ای از بندگان من بودند که می گفتند:

پروردگارا، ایمان آوردیم. بر ما ببخشای و به ما رحم کن [که] تو بهترین مهربانانی. و شما آنان [=مؤمنان] را به ریشخند گرفتید، تا [با این کار] یاد مرا از خاطرتان بردند و شما بر آنان می خندیدید. من [هم] امروز به [پاس] آنکه صبر کردند، بدانان پاداش دادم. آری، ایشانند که رستگارانند. می فرماید: «چه مدت به عدد سالها در زمین ماندید؟» می گویند: یک روز یا پاره ای از یک روز ماندیم. از شمارگران [خود] بپرس. می فرماید: جز اندکی درنگ نکردید، کاش شما می دانستید.}

- «وَ مَأْواهُمُ النَّارُ وَ لَبِئْسَ الْمَصِيرُ» - . نور / ۵۷ - {جایگاهشان در آتش است و چه بد بازگشتگاهی است.}

ص: ۲۲۷

- «وَ أَعْتَدْنا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَهِ سَعِيراً * إِذا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَها تَغَيُّظاً وَ زَفِيراً * وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها مَكاناً ضَيِّقاً مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنالِكَ ثُبُوراً * لا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً واحِداً وَ ادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً * قُلْ أَ ذلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّهُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ» - . فرقان / ۱۱- ۱۵ - {و برای هر کس که رستاخیز را دروغ خوانَد آتشِ سوزان آماده کرده ایم. چون [دوزخ] از فاصله ای دور، آنان را ببیند، خشم و خروشی از آن می شنوند. و چون آنان را در تنگنایی از آن به زنجیر کشیده بیندازند، آنجاست که مرگ [خود] را می خواهند. «امروز یک بار هلاکِ [خود] را مخواهید و بسیار هلاک [خود] را بخواهید.» بگو: «آیا این [عقوبت] بهتر است یا بهشت جاویدان که به پرهیزگاران وعده داده شده است.}

- «الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلى وُجُوهِهِمْ إِلى جَهَنَّمَ أُوْلئِكَ شَرٌّ مَكاناً وَ أَضَلُّ سَبِيلًا» - . فرقان / ۳۴ -

{کسانی که به رو درافتاده به سوی جهنم رانده می شوند، آنان بدترین جای و گم ترین راه را دارند.}

- «وَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذابَها كانَ غَراماً * إِنَّها ساءَتْ مُسْتَقَرًّا وَ مُقاماً» - . فرقان / ۶۵- ۶۶ -

{و کسانی اند که می گویند: «پروردگارا، عذاب جهنم را از

ما بازگردان که عذابش سخت و دایمی است. و در حقیقت، آن بد قرارگاه و جایگاهی است.}

- «وَ لا يَزْنُونَ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذلِكَ يَلْقَ أَثاماً * يُضاعَفْ لَهُ الْعَذابُ يَوْمَ الْقِيامَهِ وَ يَخْلُدْ فِيهِ مُهاناً» - . فرقان / ۶۸- ۶۹ -

{و زنا نمی کنند، و هر کس اینها را انجام دهد سزایش را دریافت خواهد کرد. برای او در روز قیامت عذاب دو چندان می شود و پیوسته در آن خوار می ماند.}

- «وَ مَأْواكُمُ النَّارُ وَ ما لَكُمْ مِنْ ناصِرِينَ » - . عنکبوت / ۲۵ - {و جایتان در آتش است و برای شما یاورانی نخواهد بود.}

- «يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذابِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَهٌ بِالْكافِرِينَ * يَوْمَ يَغْشاهُمُ الْعَذابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَ يَقُولُ ذُوقُوا ما

كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» - . عنکبوت / ۵۴- ۵۵ -

{و شتابزده از تو عذاب می خواهند، و حال آنکه جهنّم قطعاً بر کافران احاطه دارد. آن روز که عذاب از بالای [سرِ] آنها و از زیر پاهایشان آنها را فرو گیرد، و [خدا] می فرماید: « [نتیجه] آنچه را می کردید بچشید.»}

- «أَ لَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوىً لِلْكافِرِينَ» - . عنکبوت / ۶۸ - {آیا جای کافران [در] جهنّم نیست.}

- «فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِيمٍ» - . لقمان / ۷۰ - {پس او را از عذابی پردرد خبر ده.}

- «ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلى عَذابٍ غَلِيظٍ» - . لقمان / ۳۴ - {سپس ایشان را در عذابی پر فشار درمانده می کنیم.}

- «وَ لكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ * فَذُوقُوا بِما نَسِيتُمْ لِقاءَ يَوْمِكُمْ هذا إِنَّا نَسِيناكُمْ وَ ذُوقُوا عَذابَ الْخُلْدِ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» - . سجده / ۱۳- ۱۴ -

{لیکن سخن من محقّق گردیده که: «هر آینه جهنّم را از همه جنّیان و آدمیان خواهم آکند.»

پس به [سزای] آنکه دیدار این روزتان را از یاد بردید [عذاب را] بچشید؛ ما [نیز] فراموشتان کردیم، و به [سزای] آنچه انجام می دادید عذاب جاودان را بچشید.}

- «وَ أَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْواهُمُ النَّارُ كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها أُعِيدُوا فِيها وَ قِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ * وَ لَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذابِ الْأَدْنى دُونَ الْعَذابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ» - . سجده / ۲۰- ۲۱ -

{و اما کسانی که نافرمانی کرده اند، پس جایگاهشان آتش است. هر بار که بخواهند از آن بیرون بیایند، در آن بازگردانیده می شوند و به آنان گفته می شود: «عذابِ آن آتشی را که دروغش می پنداشتید بچشید.» و قطعاً غیر از آن عذاب بزرگتر، از عذاب این دنیا [نیز] به آنان می چشانیم، امید که آنها [به خدا] بازگردند.}

- «إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكافِرِينَ وَ أَعَدَّ لَهُمْ سَعِيراً * خالِدِينَ فِيها أَبَداً لا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَ لا نَصِيراً * يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يا لَيْتَنا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا * وَ قالُوا رَبَّنا إِنَّا أَطَعْنا سادَتَنا وَ كُبَراءَنا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا * رَبَّنا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذابِ وَ الْعَنْهُمْ لَعْناً كَبِيراً» - . احزاب / ۶۴- ۶۸ - {خدا کافران را لعنت کرده و برای آنها آتش فروزانی آماده کرده است. جاودانه در آن می مانند، نه یاری می یابند و نه یاوری. روزی که چهره هایشان را در آتش زیرورو می کنند، می گویند: «ای کاش ما خدا را فرمان می بردیم و پیامبر را اطاعت می کردیم.» و می گویند: «پروردگارا، ما رؤسا و بزرگتران خویش را اطاعت کردیم و ما را از راه به در کردند.» «پروردگارا، آنان را دو چندان عذاب ده و لعنتشان کن لعنتی بزرگ.}

- «الَّذِينَ سَعَوْا فِي آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ» - . سبا / ۵ -

{کسانی که در [ابطال] آیات ما کوشش می ورزند که ما را درمانده کنند، برایشان عذابی از بلایی دردناک باشد.}

- «وَ الَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ فِي الْعَذابِ مُحْضَرُونَ» - . سبا / ۳۸ - {و کسانی که در [ابطال] آیات ما می کوشند که [ما را به خیال خود] درمانده کنند؛ آنانند که در عذاب احضار می شوند.}

- «إِنَّما يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحابِ السَّعِيرِ * الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ

ص: ۲۲۸

عَذابٌ شَدِيدٌ» - . فاطر / ۶- ۷ - {[او] فقط دار و دسته خود را می خوانَد تا آنها از یاران آتش باشند. کسانی که کفر ورزیده اند، عذابی سخت خواهند داشت.}

- «وَ الَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئاتِ لَهُمْ عَذابٌ شَدِيدٌ» - . فاطر / ۱۰ -

{کسانی که با حیله و مکر کارهای بد می کنند، عذابی سخت خواهند داشت.}

- «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نارُ جَهَنَّمَ لا يُقْضى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَ لا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها كَذلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ * وَ هُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيها رَبَّنا أَخْرِجْنا نَعْمَلْ صالِحاً غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَ وَ لَمْ نُعَمِّرْكُمْ ما يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَ جاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَما لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ» - . فاطر / ۳۶- ۳۷ - {و[لی] کسانی که کافر شده اند، آتش جهنّم برای آنان خواهد بود. حکم به مرگ بر ایشان [جاری] نمی شود تا بمیرند، و نه عذابِ آن از ایشان کاسته شود. [آری،] هر ناسپاسی را چنین کیفر می دهیم. و آنان در آنجا فریاد برمی آورند: «پروردگارا، ما را بیرون بیاور، تا غیر از آنچه می کردیم، کار شایسته کنیم.» مگر شما را [آن قدر] عمر دراز ندادیم که هر کس که باید در آن عبرت گیرد، عبرت می گرفت؛ و [آیا] برای شما هشداردهنده نیامد؟ پس بچشید که برای ستمگران یاوری نیست.}

- «هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ * اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ» - . یس / ۶۳- ۶۴ - {این است جهنّمی که به شما وعده داده می شد! به [جُرم] آنکه کفر می ورزیدید، اکنون در آن درآیید.}

- «أَ ذلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ * إِنَّا جَعَلْناها فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ * إِنَّها شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ * طَلْعُها كَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّياطِينِ * فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْها فَمالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ * ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْها لَشَوْباً مِنْ حَمِيمٍ * ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ» - . صافات / ۶۲- ۶۸ -

{آیا از نظر پذیرایی این بهتر است یا درخت زقّوم؟! در حقیقت، ما آن را برای ستمگران [مایه آزمایش و] عذابی گردانیدیم. آن، درختی است که از قعر آتش سوزان می روید، میوه اش گویی چون کلّه های شیاطین است، سپس ایشان را بر سر آن، آمیغی از آب جوشان است؛آنگاه بازگشتشان بی گمان به سوی دوزخ است.}

- «فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ» - . ص / ۲۷ - {پس وای از آتش بر کسانی که کافر شده اند.}

- «هذا وَ إِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ * جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها فَبِئْسَ الْمِهادُ * هذا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَ غَسَّاقٌ * وَ آخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْواجٌ * هذا

فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ لا مَرْحَباً بِهِمْ إِنَّهُمْ صالُوا النَّارِ * قالُوا بَلْ أَنْتُمْ لا مَرْحَباً بِكُمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنا فَبِئْسَ الْقَرارُ * قالُوا رَبَّنا مَنْ قَدَّمَ لَنا هذا فَزِدْهُ عَذاباً ضِعْفاً فِی النَّارِ * وَ قالُوا ما لَنا لا نَری رِجالًا کُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرارِ * أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِیًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصارُ * إِنَّ ذلِکَ لَحَقٌّ تَخاصُمُ أَهْلِ النَّارِ» - . ص / ۵۵- ۶۴ -

{این است [حالِ بهشتیان] و [امّا] برای طغیانگران واقعاً بد فرجامی است. به جهنّم درمی آیند، و چه بد آرامگاهی است. این جوشاب و چرکاب است، باید آن را بچشند. و از همین گونه، انواع دیگر [عذابها]. اینها گروهی اند که با شما به اجبار [در آتش] درمی آیند. بدا به حال آنها، زیرا آنان داخل آتش می شوند. [به رؤسای خود] می گویند: «بلکه بر خود شما خوش مباد! این [عذاب] را شما خود برای ما از پیش فراهم آوردید، و چه بد قرارگاهی است.» می گویند: «پروردگارا، هر کس این [عذاب] را از پیش برای ما فراهم آورده، عذاب او را در آتش دو چندان کن.» و می گویند: «ما را چه شده است که مردانی را که ما آنان را از [زمره] اشرار

می شمردیم نمی بینیم؟ آیا آنان را [در دنیا] به ریشخند می گرفتیم یا چشمها[ی ما] بر آنها نمی افتد؟» این مجادله اهل آتش قطعاً راست است.}

- «قُلْ إِنَّ الْخاسِرِینَ الَّذِینَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِیهِمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ أَلا ذلِکَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِینُ * لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذلِکَ یُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبادَهُ یا عِبادِ فَاتَّقُونِ» - . زمر / ۱۵- ۱۶ - {پس هر چه را غیر از او می خواهید، بپرستید «[ولی به آنان] بگو:» زیانکاران در حقیقت کسانی اند که به خود و کسانشان در روز قیامت زیان رسانده اند؛ آری، این همان خسران آشکار است.» آنها از بالای سرشان چترهایی از آتش خواهند داشت و از زیر پایشان [نیز] طَبَق هایی [آتشین است]، این [کیفری] است که خدا بندگانش را به آن بیم می دهد. ای بندگان من، از من بترسید.}

- «أَ فَمَنْ حَقَّ عَلَیْهِ کَلِمَهُ الْعَذابِ أَ فَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِی النَّارِ» - . زمر / ۱۹ -

{پس آیا کسی که فرمان عذاب بر او واجب آمده [کجا روی رهایی دارد]؟ آیا تو کسی را که در آتش است می رهانی.}

- «أَ فَمَنْ یَتَّقِی بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذابِ یَوْمَ الْقِیامَهِ وَ قِیلَ لِلظَّالِمِینَ ذُوقُوا ما کُنْتُمْ تَکْسِبُونَ» - . زمر / ۲۴ - {پس آیا آن کس که [به جای دستها] با چهره خود، گزند عذاب را روز قیامت دفع می کند [مانند کسی است که از عذاب ایمن است]؟ و به ستمگران گفته می شود: آنچه را که دستاوردتان بوده است بچشید.}

- «وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَکْبَرُ لَوْ کانُوا یَعْلَمُونَ» - . زمر / ۲۶ -

{و عذاب آخرت، اگر می دانستند قطعاً بزرگتر خواهد بود.}

- «أَ لَیْسَ فِی جَهَنَّمَ مَثْویً لِلْکافِرِینَ» - . زمر / ۳۲ - {آیا جایِ کافران در جهنّم نیست.}

- «مَنْ یَأْتِیهِ عَذابٌ یُخْزِیهِ وَ یَحِلُّ عَلَیْهِ عَذابٌ مُقِیمٌ» - . زمر / ۴۰ -

{[که] چه کس را عذابی که رسوایش کند خواهد آمد و عذابی پایدار بر او نازل می شود.}

- «أَ لَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوىً لِلْمُتَكَبِّرِينَ» - . زمر / ۶۰ -

ص: ۲۲۹

{آیا جای سرکشان در جهنم نیست.}

- «وَ كَذلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النَّارِ» - . عافر / ۶ -

{و بدین سان فرمان پروردگارت درباره کسانی که کفر ورزیده بودند، به حقیقت پیوست که ایشان همدمان آتش خواهند بود.}

- «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمانِ فَتَكْفُرُونَ * قالُوا رَبَّنا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَ أَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنا بِذُنُوبِنا فَهَلْ إِلى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ * ذلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ كَفَرْتُمْ وَ إِنْ يُشْرَكْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ» - . عافر / ۱۰- ۱۲ -

{کسانی که کافر بوده اند مورد ندا قرار می گیرند که: «قطعاً دشمنی خدا از دشمنی شما نسبت به همدیگر سخت تر است، آنگاه که به سوی ایمان فراخوانده می شدید و انکار می ورزیدید.» می گویند: «پروردگارا، دو بار ما را به مرگ رسانیدی و دو بار ما را زنده گردانیدی. به گناهانمان اعتراف کردیم؛ پس آیا راه بیرون شدنی [از آتش] هست؟» این [کیفر] از آن روی برای شماست که چون خدا به تنهایی خوانده می شد، کفر می ورزیدید؛ و چون به او شرک آورده می شد، [آن را] باور می کردید. پس [امروز] فرمان از آنِ خدای والای بزرگ است.}

- «وَ أَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحابُ النَّارِ» - . غافر / ۴۳ - {و افراطگران همدمان آتشند.}

- «وَ حاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذابِ النَّارُ * يُعْرَضُونَ عَلَيْها غُدُوًّا وَ عَشِيًّا وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذابِ * وَ إِذْ يَتَحاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعاً فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيباً مِنَ النَّارِ * قالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيها إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبادِ * وَ قالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْماً مِنَ الْعَذابِ * قالُوا أَ وَ لَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّناتِ قالُوا بَلى قالُوا فَادْعُوا وَ ما دُعاءُ الْكافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلالٍ» - . عافر / ۴۵- ۵۰ - {و فرعونیان را عذاب سخت فروگرفت. [اینک هر] صبح و شام بر آتش عرضه می شوند، و روزی که رستاخیز برپا شود [فریاد می رسد که:] فرعونیان را در سخت ترین [انواع] عذاب درآورید. و آنگاه که در آتش شروع به آوردن حجّت می کنند، زیردستان به کسانی که گردنکش بودند، می گویند: ما پیرو شما بودیم؛ پس آیا می توانید پاره ای از این آتش را از ما دفع کنید؟ کسانی که گردنکشی می کردند، می گویند: [اکنون] همه ما در آن هستیم. خداست که میان بندگان [خود] داوری کرده است.» و کسانی که در آتشند، به نگهبانان جهنّم می گویند: پروردگارتان را بخوانید تا یک روز از این عذاب را به ما تخفیف دهد. می گویند: مگر پیامبرانتان دلایل روشن به سوی شما نیاوردند؟ می گویند: چرا؟ می گویند: پس بخوانید. و[لی] دعای کافران

جز در بیراهه نیست.}

- «إِنَّ الَّذِینَ یَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبادَتِی سَیَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ داخِرِینَ» - . عافر / ۶۰ -

{در حقیقت، کسانی که از پرستش من کبر می ورزند به زودی خوار در دوزخ درمی آیند.}

- «الَّذِینَ كَذَّبُوا بِالْكِتابِ وَ بِما أَرْسَلْنا بِهِ رُسُلَنا فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ * إِذِ الْأَغْلالُ فِی أَعْناقِهِمْ وَ السَّلاسِلُ یُسْحَبُونَ * فِی الْحَمِیمِ ثُمَّ فِی النَّارِ یُسْجَرُونَ * ثُمَّ قِیلَ لَهُمْ أَیْنَ ما كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ * مِنْ دُونِ اللَّهِ قالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَیْئاً كَذلِكَ یُضِلُّ اللَّهُ الْكافِرِینَ * ذلِكُمْ بِما كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَ بِما كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ * ادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها فَبِئْسَ مَثْوَی الْمُتَكَبِّرِینَ» - . عافر / ۷۰- ۷۶ -

{کسانی که کتاب [خدا] و آنچه را که فرستادگان خود را بدان گسیل داشته ایم تکذیب کرده اند، به زودی خواهند دانست؛ هنگامی که غُلها در گردنهایشان [افتاده] و [با] زنجیرها کشانیده می شوند، در میان جوشاب. [و] آنگاه در آتش برافروخته می شوند. آنگاه به آنان گفته می شود: آنچه را در برابر خدا [با او] شریک می ساختید کجایند؟ این [عقوبت] به سبب آن است که در زمین به ناروا شادی و سرمستی می کردید و بدان

سبب است که [سخت به خود] می نازیدید. : از درهای دوزخ درآیید، جاودانه در آن بمانید؛ وه چه بد [جایی] است جای سرکشان.}

- «وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَخْزی وَ هُمْ لا یُنْصَرُونَ» - . فصلت / ۱۶ -

{و قطعاً عذاب آخرت رسواکننده تر است و آنان یاری نخواهند شد.}

- «فَلَنُذِیقَنَّ الَّذِینَ كَفَرُوا عَذاباً شَدِیداً وَ لَنَجْزِیَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِی كانُوا یَعْمَلُونَ * ذلِكَ جَزاءُ أَعْداءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِیها دارُ الْخُلْدِ جَزاءً بِما كانُوا بِآیاتِنا یَجْحَدُونَ * وَ قالَ الَّذِینَ كَفَرُوا رَبَّنا أَرِنَا الَّذَیْنِ أَضَلَّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِیَكُونا مِنَ الْأَسْفَلِینَ» - . فصلت / ۲۷- ۲۹ - {و قطعاً کسانی را که کافر شده اند عذابی سخت می چشانیم و حتماً آنها را به بدتر از آنچه می کرده اند جزا می دهیم. آری، سزای دشمنان خدا همان آتش است که در آن، منزل همیشگی دارند. [این] جزا به کیفر آن است که نشانه های ما را انکار می کردند. و کسانی که کفر ورزیدند گفتند: پروردگارا، آن دو [گمراه گری] از جنّ و انس که ما را گمراه کردند به ما نشان ده تا آنها را زیر قدمهایمان بگذاریم تا زبون شوند.}

- «إِنَّ الْمُجْرِمِینَ فِی عَذابِ جَهَنَّمَ خالِدُونَ * لا یُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَ هُمْ فِیهِ مُبْلِسُونَ * وَ ما ظَلَمْناهُمْ وَ لكِنْ كانُوا هُمُ الظَّالِمِینَ * وَ نادَوْا یا مالِكُ لِیَقْضِ عَلَیْنا رَبُّكَ

ص: ۲۳۰

قالَ إِنَّكُمْ ماكِثُونَ * لَقَدْ جِئْناكُمْ بِالْحَقِّ وَ لكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كارِهُونَ» - . زخرف / ۷۴- ۷۸ -

{بی گمان، مجرمان در عذاب جهنّم ماندگارند. [عذاب] از آنان تخفیف نمی یابد و آنها در آنجا نومیدند. و ما بر ایشان ستم نکردیم، بلکه خود ستمکار بودند و فریاد کشند: ای مالک، [بگو:] پروردگارت جان ما را بستاند. پاسخ دهد: شما ماندگارید. قطعاً حقیقت را برایتان آوردیم، لیکن بیشتر شما حقیقت را خوش نداشتید.}

- «إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ * طَعامُ الْأَثِيمِ * كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ * كَغَلْيِ الْحَمِيمِ * خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلى سَواءِ الْجَحِيمِ * ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذابِ الْحَمِيمِ * ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ * إِنَّ هذا ما كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ» - . دخان / ۴۳- ۵۰ -

{آری! درخت زقّوم، وراک گناه پیشه است. چون مسِ گداخته در شکمها می گدازد؛ همانند جوشش آب جوشان. او را بگیرید و به میان دوزخش بکشانید، آنگاه از عذابِ آب جوشان بر سرش فروریزید. بچش که تو همان ارجمند بزرگواری! این است همان چیزی که درباره آن تردید می کردید.}

- «فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِيمٍ * وَ إِذا عَلِمَ مِنْ آياتِنا شَيْئاً اتَّخَذَها هُزُواً أُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ* مِنْ وَرائِهِمْ جَهَنَّمُ وَ لا يُغْنِي عَنْهُمْ ما كَسَبُوا شَيْئاً وَ لا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِياءَ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ * هذا هُدىً وَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآياتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ» - . جاثیه / ۸- ۱۱ -

{پس او را از عذابی پردرد خبر ده. و چون از نشانه های ما چیزی بداند، آن را به ریشخند می گیرد. آنان عذابی خفّت آور خواهند داشت. پیشاپیش آنها دوزخ است، و نه آنچه را اندوخته و نه آن دوستانی را که غیر از خدا اختیار کرده اند، به کارشان می آید، و عذابی بزرگ خواهند داشت. این رهنمودی است؛ و کسانی که آیات پروردگارشان را انکار کردند، برایشان عذابی دردناک از پلیدی است.}

- «وَ يَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّباتِكُمْ فِي حَياتِكُمُ الدُّنْيا وَ اسْتَمْتَعْتُمْ بِها فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ بِما كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ بِما كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ» - . احقاف / ۲۰ - {و آن روز که آنهایی را که کفر ورزیده اند، بر آتش عرضه می دارند [به آنان می گویند:] «نعمتهای پاکیزه خود را در زندگی دنیایتان [خودخواهانه] صَرف کردید و از آنها برخوردار شدید؛ پس امروز به [سزای] آنکه در زمین بناحق سرکشی می نمودید و به سبب آنکه نافرمانی می کردید، به عذاب خفّت[آور] کیفر می یابید.}

- «وَ يَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَ لَيْسَ هذا بِالْحَقِّ قالُوا بَلى وَ رَبِّنا قالَ فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ» - . احقاف / ۳۴ - {و روزی که کافران بر آتش عرضه می شوند [از آنان می پرسند:] آیا این راست نیست؟ می گویند: سوگند به پروردگارمان که آری. می فرماید: پس به [سزای] آنکه انکار می کردید عذاب را بچشید.}

- «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَ يَأْكُلُونَ كَما تَأْكُلُ الْأَنْعامُ وَ النَّارُ مَثْوىً لَهُمْ» - . محمد / ۱۲ - {و [حال آنکه] کسانی که کافر شده اند، [در ظاهر] بهره می برند و همان گونه که چارپایان می خورند، می خورند، و[لی] جایگاه آنها آتش است.}

- «كَمَنْ هُوَ خالِدٌ فِي النَّارِ وَ سُقُوا ماءً حَمِيماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ» - . محمد / ۱۵ -

{مانند كسی است كه جاودانه در آتش است و آبی جوشان به خوردشان داده می شود [تا] روده هايشان را از هم فروپاشد.}

- «وَ أَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَ ساءَتْ مَصِيراً» - . فتح / ۶ - {و جهنّم را برای آنان آماده گردانيده و [چه] بد سرانجامی است.}

- «فَإِنَّا أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ سَعِيراً» - . فتح / ۱۳ - {ما برای كافران آتشی سوزان آماده كرده ايم.}

- «وَ قالَ قَرِينُهُ هـذا ما لَدَيَّ عَتِيدٌ * أَلْقِيا فِی جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ * مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ * الَّذِی جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَأَلْقِياهُ فِی الْعَذابِ الشَّدِيدِ * قالَ قَرِينُهُ رَبَّنا ما أَطْغَيْتُهُ وَلكِنْ كانَ فِی ضَلالٍ بَعِيدٍ * قالَ لا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ * ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ * يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ» - . ق / ۲۳- ۳۰ - {و [فرشته] همنشين او می گويد: اين است آنچه پيش من آماده است [و ثبت كرده ام]. [به آن دو فرشته خطاب می شود:] هر كافر سرسختی را در جهنّم فروافكنيد، [هر] بازدارنده از خيری، [هر] متجاوز شكّاكی،كه با خداوند، خدايی ديگر قرار داد. [ای دو فرشته،] او را در عذاب شديد فروافكنيد. [شيطانِ] همدمش می گويد: پروردگار ما، من او را به عصيان وانداشتم، ليكن [خودش] در گمراهی دور و درازی بود. [خدا] می فرمايد: در پيشگاه من با همديگر مستيزيد [كه] از پيش به شما هشدار داده بودم. پيش من حكم دگرگون نمی شود، و من [نسبت] به بندگانم بيدادگر نيستم. آن روز كه [ما] به دوزخ می گوييم: آيا پر شدی؟ و می گويد: آيا باز هم هست.}

- «يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلی نارِ جَهَنَّمَ دَعًّا * هذِهِ النَّارُ الَّتِی كُنْتُمْ بِها تُكَذِّبُونَ * أَ فَسِحْرٌ هذا أَمْ أَنْتُمْ لا تُبْصِرُونَ * اصْلَوْها فَاصْبِرُوا أَوْ لا تَصْبِرُوا سَواءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّما تُجْزَوْنَ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» - . طور / ۱۳- ۱۶ -

{روزی كه به سوی آتش جهنّم كشيده می شوند [چه] كشيدنی. و به آنان گويند:] اين همان آتشی است كه دروغش می پنداشتيد. آيا اين افسون است؟ يا شما [درست] نمی بينيد؟ به آن درآييد؛ خواه بشكيبيد يا نشكيبيد، به حال شما يكسان است. تنها به آنچه می كرديد مجازات می يابيد.}

ص: ۲۳۱

- «إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِی ضَلالٍ وَ سُعُرٍ * يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِی النَّارِ عَلی وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ» - . قمر / ۴۷- ۴۸ - {قطعاً بزهكاران در گمراهی و جنونند روزی كه در آتش به رو كشيده می شوند [و به آنان گفته می شود:] لهيب آتش را بچشيد [و احساس كنيد].}

- «يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيماهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّواصِی وَ الْأَقْدامِ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ * هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِی يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ * يَطُوفُونَ بَيْنَها وَ بَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ * فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ» - . الرحمن / ۴۱- ۴۵ - {تبهكاران از سيمايشان شناخته می شوند و از پيشانی و پايشان بگيرند. پس كدام يک از نعمتهای پروردگارتان را منكريد؟ اين است همان جهنّمی كه تبهكاران آن را دروغ می خواندند. ميان [آتش] و ميان آب جوشان سرگردان باشند. پس كدام يک از نعمتهای پروردگارتان را منكريد.}

- «وَ أَصْحابُ الشِّمالِ ما أَصْحابُ الشِّمالِ * فِی سَمُومٍ وَ حَمِيمٍ * وَ ظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ * لا بارِدٍ وَ لا كَرِيمٍ * إِنَّهُمْ كانُوا قَبْلَ ذلِكَ

مُتْرَفِينَ * وَ كانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ * وَ كانُوا يَقُولُونَ أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ * أَ وَ آباؤُنَا الْأَوَّلُونَ * قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ * لَمَجْمُوعُونَ إِلى مِيقاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ * ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ * لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ * فَمالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ * فَشارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ * فَشارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ * هذا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ» - . واقعه / ۴۱- ۵۶ -

{و یاران چپ؛ کدامند یاران چپ؟ در [میان] باد گرم و آب داغ. و سایه ای از دود تار. نه خنک و نه خوش. اینان بودند که پیش از این ناز پروردگان بودند. و بر گناه بزرگ پافشاری می کردند. و می گفتند: آیا چون مُردیم و خاک و استخوان شدیم، واقعاً [باز] زنده می گردیم؟یا پدران گذشته ما [نیز]؟ بگو: در حقیقت، اوّلین و آخرین، قطعاً همه در موعد روزی معلوم گردآورده شوند. آنگاه شما ای گمراهان دروغپرداز، قطعاً از درختی که از زقّوم است خواهید خورد. و روی آن از آب جوش می نوشید؛ این است پذیرایی آنان در روز جزا.}

- «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَحِيمِ» - . حدید / ۱۹ - {و کسانی که کفر ورزیده و آیات ما را تکذیب کرده اند آنان همدمان آتشند.}

- «وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ أَلِيمٌ» - . مجادله / ۴ - {و کافران را عذابی پردرد خواهد بود.}

- «وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ مُهِينٌ» - . مجادله / ۵ - {و کافران را عذابی خفّت آور خواهد بود.}

- «حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَها فَبِئْسَ الْمَصِيرُ» - .. مجادله / ۸ -

{جهنّم برای آنان کافی است؛ در آن درمی آیند، و چه بد سرانجامی است.}

- «أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ» - . مجادله / ۱۷ - {آنها دوزخی اند [و] در آن جاودانه [می مانند].}

- «وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذابُ النَّارِ» - . حشر / ۳ -

{قطعاً آنها در آخرت [هم] عذاب آتش داشتند.}

- «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ خالِدِينَ فِيها وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ» - . تغابن / ۱۰ - {و کسانی که کفر ورزیده، و آیات ما را تکذیب کرده اند، آنان اهل آتشند [و] در آن ماندگار خواهند بود، و چه بد سرانجامی است.}

- «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ ناراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ عَلَيْها مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ لا يَعْصُونَ اللَّهَ ما أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ * يا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّما تُجْزَوْنَ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» - . تحریم / ۶- ۷ - {ای کسانی که ایمان آورده اید، خودتان و کسانتان را از آتشی که سوخت آن، مردم و سنگهاست حفظ کنید: بر آن [آتش] فرشتگانی خشن [و] سختگیر [گمارده شده] اند. از آنچه خدا به آنان دستور داده سرپیچی نمی کنند و آنچه را که مأمورند انجام می دهند.ای کسانی که کافر شده اید، امروز عذر نیاورید، در واقع به آنچه می کردید کیفر می یابید.}

- «وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ» - . تحريم / ۹ -

{[كه] جاى ايشان در جهنّم خواهد بود و چه بد سرانجامى است.}

- «وَ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذابَ السَّعِيرِ * وَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذابُ جَهَنَّمَ

ص: ۲۳۳

وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ * إِذا أُلْقُوا فِيها سَمِعُوا لَها شَهِيقاً وَ هِيَ تَفُورُ * تَكادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّما أُلْقِيَ فِيها فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُها أَ لَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ * قالُوا بَلى قَدْ جاءَنا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنا وَ قُلْنا ما نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْ ءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلالٍ كَبِيرٍ * وَ قالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما كُنَّا فِي أَصْحابِ السَّعِيرِ * فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِيرِ» - . ملك / ۵- ۱۱ - {و براى آنها عذاب آتش فروزان آماده كرده ايم. و كسانى كه به پروردگارشان انكار آوردند، عذاب آتش

جهنّم خواهند داشت و چه بد سرانجامى است. چون در آنجا افكنده شوند، از آن خروشى مى شنوند در حالى كه مى جوشد. نزديك است كه از خشم شكافته شود. هر بار كه گروهى در آن افكنده شوند، نگاهبانان آن از ايشان پرسند: مگر شما را هشداردهنده اى نيامد؟ گويند: چرا؛ هشداردهنده اى به سوى ما آمد و[لى] تكذيب كرديم و گفتيم: خدا چيزى فرونفرستاده است، شما جز در گمراهى بزرگ نيستيد. و گويند: اگر شنيده [و پذيرفته] بوديم يا تعقّل كرده بوديم در [ميان] دوزخيان نبوديم. پس به گناه خود اقرار مى كنند. و مرگ باد بر اهل جهنّم.}

- «وَ أَمَّا الْقاسِطُونَ فَكانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَباً» - . جن / ۱۵ -

{ولى منحرفان، هيزم جهنّم خواهند بود.}

- «وَ مَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذاباً صَعَداً» - . جن / ۱۷ - {و هر كس از ياد پروردگار خود دل بگرداند، وى را در قيد عذابى [روز]افزون درآورد.}

- «وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً * حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ ناصِراً وَ أَقَلُّ عَدَداً» - . جن / ۲۳- ۲۴ - {و هر كس خدا و پيامبرش را نافرمانى كند قطعاً آتش دوزخ براى اوست و جاودانه در آن خواهند ماند. [باش] تا آنچه را وعده داده مى شوند ببينند، آنگاه دريابند كه ياورِ چه كسى ضعيف تر و كدام يك شماره اش كمتر است.}

- «إِنَّ لَدَيْنا أَنْكالًا وَ جَحِيماً * وَ طَعاماً ذا غُصَّةٍ وَ عَذاباً أَلِيماً» - . مزمل / ۱۲- ۱۳ - {در حقيقت پيش ما زنجيرها و دوزخ، و غذايى گلوگير و عذابى پردرد است.}

- «سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً» - . مدثر / ۱۷ - {به زودى او را به بالارفتن از گردنه [عذاب] وادار مى كنم.}

- «سَأُصْلِيهِ سَقَرَ* وَ ما أَدْراكَ ما سَقَرُ* لا تُبْقِي وَ لا تَذَرُ * لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ * عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ * وَ ما جَعَلْنا أَصْحابَ النَّارِ إِلَّا مَلائِكَةً وَ ما جَعَلْنا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ يَزْدادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيماناً وَ لا يَرْتابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ لِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْكافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ وَ ما يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَ ما هِيَ إِلَّا ذِكْرى لِلْبَشَرِ * كَلَّا وَ الْقَمَرِ * وَ اللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ * وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ * إِنَّها لَإِحْدَى الْكُبَرِ* نَذِيراً لِلْبَشَرِ * لِمَنْ شاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ* كُلُّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ رَهِينَةٌ * إِلَّا أَصْحابَ الْيَمِينِ * فِي جَنَّاتٍ يَتَساءَلُونَ * عَنِ الْمُجْرِمِينَ * ما سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ * قالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ * وَ لَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ * وَ كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخائِضِينَ * وَ كُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ * حَتَّى أَتانَا الْيَقِينُ * فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ» - . مدثر / ۲۶- ۴۸ - {زودا که او را به سَقَر در آورم. و تو چه دانی که آن سَقَر چیست؟ نه باقی می گذارد و نه رها می کند. پوستها را سیاه می گرداند. و] بر آن [دوزخ]، نوزده [نگهبان] است. کسانی که ایمان آورده اند افزون گردد، و آنان که کتاب به ایشان داده شده و [نیز] مؤمنان به شکّ نیفتند، و تا کسانی که در دلهایشان بیماری است و کافران بگویند: خدا از این وصف کردن، چه چیزی را اراده کرده است؟ این گونه، خدا هر که را بخواهد بیراه می گذارد و هر که را بخواهد هدایت می کند، و [شماره] سپاهیان پروردگارت را جز او نمی داند، و این [آیات] جز تذکاری برای بشر نیست. نه چنین است [که می پندارند!] سوگند به ماه، و سوگند به شامگاه چون پشت کند، و سوگند به بامداد چون آشکار شود، که آیات [قرآن] از پدیده های بزرگ است. بشر را هشداردهنده است. هر که از شما را که بخواهد پیشی جوید یا بازایستد. هر کسی در گروِ دستاورد خویش است، بجز یاران دست راست: در میان باغها. از یکدیگر می پرسند، درباره مجرمان: چه چیز شما را در آتش [سَقَر] درآورد؟ گویند: از نمازگزاران نبودیم، و بینوایان را غذا نمی دادیم، با هرزه درایان هرزه درایی می کردیم، و

روز جزا را دروغ می شمردیم، تا مرگ ما در رسید.» و شفاعت شفاعتگران آنها را سود نبخشد.}

- «إِنَّا أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ سَلاسِلَ وَ أَغْلالًا وَ سَعِيراً» - . انسان / ۴ - {ما برای کافران زنجیرها و غلّ ها و آتشی فروزان آماده کرده ایم.}

- «وَ الظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً أَلِيماً» - . انسان / ۳۱ -

{و برای ظالمان عذابی پردرد آماده کرده است.}

- «انْطَلِقُوا إِلى ما كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ * انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذِي ثَلاثِ شُعَبٍ * لا ظَلِيلٍ وَ لا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ * إِنَّها تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ * كَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ» - . مرسلات / ۲۹- ۳۴ -

ص: ۲۳۳

{بروید به سوی همان چیزی که آن را تکذیب می کردید. بروید به سوی [آن] دود سه شاخه، نه سایه دار است و نه از شعله [آتش] حفاظت می کند. [دوزخ] چون کاخی [بلند] شراره می افکند، گویی شترانی زرد رنگند. آن روز وای بر تکذیب کنندگان.}

- «إِنَّ جَهَنَّمَ كانَتْ مِرْصاداً * لِلطَّاغِينَ مَآباً * لابِثِينَ فِيها أَحْقاباً * لا يَذُوقُونَ فِيها بَرْداً وَ لا شَراباً* إِلَّا حَمِيماً وَ غَسَّاقاً * جَزاءً وِفاقاً* إِنَّهُمْ كانُوا لا يَرْجُونَ حِساباً * وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا كِذَّاباً* وَ كُلَّ شَيْ ءٍ أَحْصَيْناهُ كِتاباً * فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذاباً» - . نبا / ۲۱- ۳۰ -

{[آری،] جهنّم [از دیرباز] کمینگاهی بوده، [که] برای سرکشان، بازگشتگاهی است. روزگاری دراز در آن درنگ کنند. در آنجا نه خنکی چشند و نه شربتی،جز آب جوشان و چرکابه ای. کیفری مناسب [با جُرم آنها]. آنان بودند که به [روز] حساب امید نداشتند؛ و آیات ما را سخت تکذیب می کردند. و حال آنکه هر چیزی را برشمرده [به صورت] کتابی در آورده ایم. پس بچشید که جز عذاب، هرگز [چیزی] بر شما نمی افزاییم.}

- «فَأَمَّا مَنْ طَغى * وَ آثَرَ الْحَياةَ الدُّنْيا * فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوى» - . نازعات / ۳۷- ۳۹ -

{اما هر که طغیان کرد، و زندگی پستِ دنیا را برگزید، پس جایگاه او همان آتش است.}

- «كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ * ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصالُوا الْجَحِيمِ * ثُمَّ يُقالُ هذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ» - . مطففين / ۱۵- ۱۷ - {زهی پندار، که آنان در آن روز، از پروردگارشان سخت محجوبند. آنگاه به یقین، آنان به جهنّم درآیند. سپس [به ایشان] گفته خواهد شد: این همان است که آن را به دروغ می گرفتید.}

- «إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذابُ جَهَنَّمَ وَ لَهُمْ عَذابُ الْحَرِيقِ» - . بروج / ۱۰ -

{کسانی که مردان و زنان مؤمن را آزار کرده و بعد توبه نکرده اند، ایشان راست عذاب جهنّم، و ایشان راست عذاب سوزان.}

- «وَ يَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى * الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرى * ثُمَّ لا يَمُوتُ فِيها وَ لا يَحْيى» - . اعلی / ۱۱- ۱۳ -

{و نگون بخت، خود را از آن دور می دارد؛ همان کس که در آتشی بزرگ درآید؛ آنگاه نه در آن می میرد و نه زندگانی می یابد.}

- «فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَكْبَرَ» - . غاشيه / ۲۴ - {که خدا او را به آن عذاب بزرگتر عذاب کند.}

- «فَأَنْذَرْتُكُمْ ناراً تَلَظَّى * لا يَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَى * الَّذِي كَذَّبَ وَ تَوَلَّى * وَ سَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى * الَّذِي يُؤْتِي مالَهُ يَتَزَكَّى» - . ليل / ۱۴ - ۱۸ - {پس شما را به آتشی که زبانه می کشد هشدار دادم. جز نگون بخت تر[ین مردم] در آن درنیاید: همان که تکذیب کرد و رُخ برتافت. و پاک رفتارتر[ین مردم] از آن دور داشته خواهد شد: همان که مالِ خود را می دهد [برای آنکه] پاک شود.}

- «كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِيَةِ * ناصِيَةٍ كاذِبَةٍ خاطِئَةٍ * فَلْيَدْعُ نادِيَهُ * سَنَدْعُ الزَّبانِيَةَ» - . علق / ۱۵- ۱۸ -

{زنهـار، اگر باز نايسـتد، موى پيشانى [او] را سـخت بگيريم؛ [همان] موىِ پيشانى دروغزن گناه پيشه را. [بگو] تا گروه خود را بخواند. بزودى آتشبانان را فرا خوانيم.}

- «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ وَ الْمُشْرِكِينَ فِى نارِ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أُولئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّهِ» - . بينه / ۶ -

{كسانى از اهل كتاب كه كفر ورزيـده انـد و [نيز] مشـركان در آتش دوزخند، [و] در آن همواره مى مانند؛ اينانند كه بدترين آفريدگانند.}

- «كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ * لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ * ثُمَّ لَتَرَوُنَّهـا عَيْنَ الْيَقِينِ» - . تكاثر / ۵- ۷ - {هرگز چنين نيست، اگر علم اليقين داشتيد! به يقين دوزخ را مى بينيد. سپس آن را قطعاً به عين اليقين درمى يابيد.}

- «كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِى الْحُطَمَهِ * وَ ما أَدْراكَ مَا الْحُطَمَهُ * نارُ اللَّهِ الْمُوقَدَهُ * الَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَهِ* إِنَّها عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَهٌ * فِى عَمَدٍ مُمَدَّدَهٍ» - . همزه / ۴- ۹ -

{ولى نـه! قطعاً در آتش خردكننـده فرو افكنـده خواهـد شـد. و تـو چـه دانى كـه آن آتشِ خردكننـده چيست؟ آتشِ افروخته خدا[يى] است. [آتشى] كه به دلها مى رسد. و [آتشى كه] در ستونهايى دراز، آنان را در ميان فرامى گيرد.}

ص: ۲۳۴

- «سَيَصْلى نـاراً ذاتَ لَهَبٍ * وَ امْرَأَتُهُ حَمَّالَهَ الْحَطَبِ * فِى جِيـدِها حَبْلٌ مِنْ مَسَـدٍ» - . تبت / ۳- ۵ - {بزودى در آتشـى پُرزبانه درآيد. و زنش، آن هيمه كش [آتش فروز]، بر گردنش طنابى از ليف خرماست.}

- «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» - . فلق / ۱ - {بگو: پناه مى برم به پروردگار سپيده.}

**[ترجمه]

تفسير

قال الطبرسى قدس سره: فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا أى لم تأتوا بسوره من مثله و قد تظاهرتم أنتم و شركاؤكم عليه وَ لَنْ تَفْعَلُوا أى و لن تأتوا بسوره من مثله أبـدا فَاتَّقُوا النَّارَ أى فاحـذروا أن تصـلوا النـار بتكـذيبه الَّتِى وَقُودُهَـا أى حطبها النَّاسُ وَ الْحِجارَهُ قيل إنها حجاره الكبريت لأنها أحر شـى ء إذا أحميت عن ابن عباس و ابن مسـعود و الظاهر أن المراد بها أصـنامهم المنحوته من الحجاره كقوله إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ (۱)و قيـل ذكر الحجاره دليل على عظم تلك النار لأنها لا تأكل الحجاره إلا و هى فى غـايه الفظاعه و الهول و قيل معناه أن أجسادهم تبقى على النار بقاء الحجاره التى توقـد بها النار بتبقيه الله إياها و يؤيـد ذلك قوله كُلَّمـا نَضِـجَتْ جُلُودُهُمْ بَـدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَيْرَها (۲)و قيـل معنـاه أنهم يعـذبون بالحجـاره المحميه بالنار أُعِـدَّتْ لِلْكافِرِينَ أى خلقت و هيئت لهم لأنهم الذين يخلدون فيها و لأنهم أكثر أهل النار فأضيفت إليهم و قيل إنما خص النار بكونها معده للكافرين و إن كانت معده للفاسـقين أيضا لأنه يريد بذلك نارا (۳)مخصوصه لا يدخلها غيرهم كما قال إِنَّ الْمُنافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْأَسْـفَلِ

مِنَ النّارِ و استدل بهذه الآيه علی أن النار مخلوقه الآن لأن المعد لا يكون إلا موجودا و كذلك الجنه بقوله أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (۴)و الفائده فی ذلک أنا و إن لم نشاهدهما فإن الملائكه يشاهدونهما و هم من أهل التكليف و الاستدلال فيعرفون ثواب الله للمتقين و عقابه للكافرين.

۱- الأنبياء: ۹۸.

۲- النساء: ۵۶.

۳- النساء: ۱۴۵.

۴- آل عمران: ۱۳۳.

و فی قوله سبحانه وَ قالُوا أی الیهود لَنْ تَمَسَّنَا النّارُ أی لن تصیبنا إِلّا أَیّاماً مَعْدُودَهً (۱)أی أیاما قلائل کقوله دَراهِمَ مَعْدُودَهٍ و قیل معدوده محصاه قال ابن عباس و مجاهد قدم رسول الله صلی الله علیه و آله المدینه و الیهود تزعم أن مده الدنیا سبعه آلاف سنه و إنما نعذب بکل ألف سنه یوما واحدا ثم ینقطع العذاب فأنزل الله تعالی هذه الآیه و قال أبو العالیه و عکرمه و قتاده هی أربعون یوما لأنها عدد الأیام التی عبدوا فیها العجل فقال سبحانه قُلْ یا محمد لهم أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّهِ عَهْداً أی موثقا لأن لا یعذبکم إلا هذه المده و عرفتم ذلک بوحیه و تنزیله فإن کان ذلک فالله سبحانه لا ینقض عهده و میثاقه أَمْ تَقُولُونَ عَلَی اللّهِ ما لا تَعْلَمُونَ أی الباطل جهلا منکم به و جرأه علیه ثم رد علیهم فقال بَلی أی لیس الأمر کما قالوا و لکن مَنْ کَسَبَ سَیِّئَهً اختلف فی السیئه فقال ابن عباس و غیره السیئه هنا الشرک و قال الحسن هی الکبیره الموجبه و قال السدی هی الذنوب التی أوعد الله علیها النار و القول الأول یوافق مذهبنا لأن ما عدا الشرک لا یستحق به الخلود فی النار عندنا و قوله وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِیئَتُهُ یحتمل أمرین أحدهما أنها أحدقت به من کل جانب و الثانی أن المعنی أهلکته من قوله إِلّا أَنْ یُحاطَ بِکُمْ (۲)و قوله وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِیطَ بِهِمْ (۳)و قوله وَ أُحِیطَ بِثَمَرِهِ (۴)فهذا کله بمعنی البوار و الهلکه و المراد أنها سدت علیه طریق النجاه فَأُولئِکَ أَصْحابُ النّارِ أی یصحبونها و یلازمونها هُمْ فِیها خالِدُونَ أی دائمون أبدا و الذی یلیق بمذهبنا من تفسیر هذه الآیه قول ابن عباس لأن أهل الإیمان لا یدخلونها فی حکم الآیه و قوله وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِیئَتُهُ یقوی ذلک لأن المعنی قد اشتملت خطایاه علیه و أحدقت به حتی لا یجد عنها مخلصا و لا مخرجا و لو کان معه شی ء من الطاعات لم تکن السیئه محیطه به من

۱- یوسف: ۲۰.

۲- یوسف: ۶۶.

۳- یونس: ۲۲.

۴- الکهف: ۴۲.

كـل وجه و قـد دل الـدليل على بطلاـن التحابـط و لأـن قـوله وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمْ فِيها خالِدُونَ (۱)فيه وعـد لأهل التصـديق و الطاعه بالثواب الـدائم فكيف يجتمع الثواب الدائم مع العقاب الدائم و يدل أيضا على أن المراد بالسيئه فى الآيه الشرك أن سيئه واحده لا تحبط جميع الأعمال عند أكثر الخصوم فلا يمكن إذا إجراء الآيه على العموم فيجب أن تحمل على أكبر السيئات و هو الشرك ليمكن الجمع بين الآيتين.

و فى قوله تعالى وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ أى لا يمهلون الاعتذار و قيل معناه لا يؤخر العذاب عنهم بل عذابهم حاضر.

و قال البيضاوى فى قوله تعالى وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا أى و لو يعلم هؤلاء الـذين ظلموا باتخاذ الأنـداد إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ إذ عاينوه يوم القيامه و أجرى المستقبل مجرى الماضى لتحققه كقوله وَ نادى أَصْحابُ الْجَنَّهِ (۲)أَنَّ الْقُوَّهَ لِلَّهِ جَمِيعاً ساد مسد مفعولى يرى و جواب لو محـذوف أى لو يعلمون أن القدره لله جميعا إذ عاينوا العذاب لندموا أشد الندم و قيل هو متعلق الجواب و المفعولان محذوفان و التقدير و لو يرى الذين ظلموا أندادهم لا تنفع لعلموا أن القوه لله كلها لا ينفع و لا يضـر غيره و قرأ ابن عامر و نافع و يعقوب و لو ترى على أنه خطـاب للنبى صـلى الله عليه و آله أى لو ترى ذلـك لرأيت أمرا عظيمـا و ابن عامر إذ يرون على البناء للمفعول و يعقوب إن بالكسـر و كذا و إن الله شديد العذاب على الاستئناف أو إضمار القول إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا بدل من إذ يرون أى إذ تبرأ المتبوعون من الأتباع و قرئ بالعكس أى تبرأ الأتباع من الرؤساء وَ رَأَوُا الْعَذابَ أى راءين له و الواو للحـال و قـد مضـمره و قيـل عطف على تـبرأ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ يحتمـل العطف على تبرأ أو رأوا و الحـال و الأـول أظهر و الأسـباب الوصـل التى كـانت بينهم من الاتبـاع و الاتفاق على الـدين و الأغراض الـداعيه إلى ذلك و أصل السـبب الحبل الـذى يرتقى به الشجر

۱- البقره: ۸۲.

۲- الأعراف: ۴۴.

لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً لو للتمنى و لذلك أجيب بالفاء أى يا ليت لنا كره إلى الدنيا فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ ندامات و هى ثالث مفاعيل يرى إن كان من رؤيه القلب و إلا فحال.

و فى قوله سبحانه أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ حملته الأنفه و حميه الجاهليه على الإثم الذى يؤمر باتقائه لجاجا من قولك أخذته بكذا إذا حملته عليه و ألزمته إياه فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ كفته جزاء و عذابا و جهنم علم دار العقاب و هو فى الأصل مرادف للنار و قيل معرب وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ جواب قسم مقدر و المخصوص بالذم محذوف للعلم به و المهاد الفراش و قيل ما يوطئ للجنب.

و فى قوله إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عام فى الكفره و قيل المراد به وفد نجران أو اليهود أو مشركو العرب مِنَ اللَّهِ شَيْئاً أى من رحمته أو طاعته على معنى البدليه أو من عذابه وَ أُولئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ حطبها كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ متصل بما قبله أى لن تغنى عنهم كما لم تغن عن أولئك أو يوقد بهم كما يوقد بأولئك أو استئناف مرفوع المحل و تقديره دأب هؤلاء كدأبهم فى الكفر و العذاب وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ عطف على آل فرعون و قيل استئناف كَذَّبُوا بِآياتِنا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ حال بإضمار قد أو استئناف بتفسير حالهم أو خبر إن ابتدأت بالذين من قبلهم.

و فى قوله تعالى وَ غَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ من أن النار لن تمسهم إلا أياما قلائل أو أن آباءهم الأنبياء يشفعون لهم أو أنه تعالى وعد يعقوب عليه السلام أن لا يعذب أولاده إلا تحله القسم. و فى قوله مِلْ ءُ الْأَرْضِ ذَهَباً مل ء الشى ء ما يملؤه و ذهبا نصب على التمييز وَ لَوِ افْتَدى بِهِ محمول على المعنى كأنه قيل فلن يقبل من أحدهم فديه و لو افتدى بمل ء الأرض ذهبا أو معطوف على مضمر تقديره فلن يقبل من أحدهم مل ء الأرض ذهبا لو تقرب به فى الدنيا و لو افتدى به من العذاب فى الآخره أو المراد و لو افتدى بمثله و المثل يحذف و يراد كثيرا لأن المثلين فى حكم شى ء واحد.

و فى قوله أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ فيه تنبيه على أن النار بالذات معده للكفار

و بـالعرض للعصاه و فى قوله تعالى فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ فمن بعـد عنها و الزحزحه فى الأصل تكرير الزح و هو الجـذب بعجله و فى قوله تعالى بِمَفازَةٍ بمنجاه مِنَ الْعَذابِ أى فائزين بالنجاه منه.

و قـال الطبرسـى رحمه الله فى قوله سـبحانه إِنَّمـا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نـاراً قيل فيه وجهان أحـدهما أن النار تلتهب من أفواههم و أسماعهم و آنافهم يوم القيامه ليعلم أهل الموقف أنهم أكله أموال اليتامى

وَ رُوِيَ عَنِ الْبَاقِرِ عليه السـلام أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله يُبْعَثُ نَاسٌ مِنْ قُبُورِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَهِ تَأَجَّجُ أَفْوَاهُهُمْ نَاراً فَقِيلَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ هَؤُلَاءِ فَقَرَأَ هَذِهِ الْآيَهَ.

و الآـخر أنه ذكر ذلك على وجه المثل من حيث إن من فعل ذلك يصـير إلى جهنم فيمتلئ بالنار أجوافهم عقابا على أكلهم مال اليتيم وَ سَيَصْلَوْنَ سَعِيراً النار المسعره للإحراق و إنما ذكر البطون تأكيدا.

و فى قوله تعالى وَ يَتَعَـدَّ حُدُودَهُ أى يتجاوز ما حد له من الطاعات ف لَهُ عَذابٌ مُهِينٌ سـماه مهينا لأن الله يجعله على وجه الإهانه و من اسـتدل بهـذه الآيه على أن صاحب الكبيره من أهل الصـلاه مخلـد فى النار و معاقب لا محاله فقوله بعيـد لأن قوله تعالى وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يدل على أن المراد به من يتعدى جميع حدود الله و هذه صـفه الكفار و لأن صاحب الصـغيره بلا خلاف خارج من عموم الآيه و إن كان فاعلا للمعصـيه و متعـديا حدا من حدود الله فإذا جاز لهذا القائل إخراجه منه بدليل جاز لغيره أن يخرج من عمومهـا من يشـفع له النبى صـلى الله عليه و آله أو يتفضل الله عليهم بالعفو بـدليل آخر و أيضا فإن التائب لا بـد من إخراجه من عموم الآيه لقيام الـدليل على وجوب قبول التوبه فكذلك يجب إخراج من يتفضل الله عليه بإسـقاط عقابه منها لقيام الدلاله على جواز وقوع التفضل بالعفو فإن جعلوا الآيه داله على أن الله سـبحانه لا يختار العفو جاز لغيرهم أن يجعلها داله على أن العاصـى لا يختار التوبه على أن فى المفسـرين من حمل الآيه على من تعدى حدود الله و عصاه مسـتحلا لذلك و من كان كذلك لا يكون إلا كافرا و فى قوله فَسَوْفَ نُصْلِيهِ ناراً أى نجعله صلى نار و نحرقه بها.

و فى قوله تعالى وَ كَفى بِجَهَنَّمَ سَعِيراً أى كفى هؤلاء المعرضين عنه فى العذاب النازل بهم عذاب جهنم نارا موقده إيقادا شديدا يريد بذلك أنه إن صرف عنهم بعض العذاب فى الدنيا فقد أعد لهم جهنم فى العقبى كُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ قيل فيه أقوال أحدها أن الله سبحانه يحدد لهم جلودا غير الجلود التى احترقت على ظاهر القرآن.

و من قال على هذا إن الجلد المجدد لم يذنب فكيف يعذب فجوابه أن المعذب الحى و لا اعتبار بالأطراف و الجلود و قال على بن عيسى إن ما يزاد لا يألم و لا هو بعض لما يألم و إنما هو شى ء يصل به الألم إلى المستحق له.

و ثانيها أن الله سبحانه يجددها بأن يردها إلى الحاله الأولى التى كانت عليها غير محترقه كما يقال جئتنى بغير ذلك الوجه إذا كان قد تغير وجهه من الحاله الأولى و كما إذا انكسر الخاتم فاتخذ منه خاتم آخر فيقال هذا غير الخاتم الأول و إن كان أصلهما واحدا فعلى هذا يكون الجلد واحدا و إنما يتغير عليه الأحوال و هو اختيار الزجاج و البلخى و أبى على الجبائى.

و ثالثها أن التبديل إنما هو للسرابيل التى ذكرها الله سبحانه سَرابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرانٍ (1)و سميت السرابيل الجلود على المجاوره للزومها الجلود و هذا ترك للظاهر بغير دليل و على القولين الأخيرين لا يلزم سؤال التعذيب لغير العاصى فأما من قال إن الإنسان غير هذه الجمله المشاهده و إنها المعذب فى الحقيقه فقد تخلص من هذا السؤال.

و قوله لِيَذُوقُوا الْعَذابَ معناه ليجدوا ألم العذاب و إنما قال ذلك ليبين أنهم كالمبتدأ عليهم العذاب فى كل حال فيحسون فى كل حاله ألما لا كمن يستمر به الشى ء فيكون أخف عليه و روى الكلبى عن الحسن قال بلغنا أن جلودهم تنضج كل يوم سبعين ألف مره.

ص: ۲۴۰

۱- إبراهيم: ۵۰.

و فی قوله تعالی فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ خالِداً فِیها قال جماعه من التابعین إن قوله إِنَّ اللَّهَ لا یَغْفِرُ أَنْ یُشْرَکَ بِهِ وَ یَغْفِرُ ما دُونَ ذلِکَ لِمَنْ یَشاءُ (۱)نزلت بعد هذه الآیه و قال أبو محلز (۲)هی جزاؤه إن جازاه و یروی هذا أیضا عن أبی صالح.

و رواه العیاشی بإسناده عن أبی عبد الله علیه السلام و روی عاصم بن أبی النجود (۳)عن ابن عباس أنه قال هی جزاؤه فإن شاء عذبه و إن شاء غفر له.

و روی عن أبی صالح و بکر بن عبد الله و غیرهما أنه کما یقول الإنسان لمن یزجره عن أمر إن فعلت فجزاؤک القتل و الضرب ثم إن لم یجازه بذلک لم یکن ذلک منه کذبا و من تعلق بها من أهل الوعید فی أن مرتکب الکبیره لا بد أن یخلد فی النار فإنا نقول له ما أنکرت أن یکون المراد به من لا ثواب له أصلا بأن یکون کافرا أو یکون قتله مستحلا لقتله أو قتله لأجل إیمانه کما رواه العیاشی عن الصادق علیه السلام.

و فی قوله تعالی أُولئِکَ مَأْواهُمْ أی مستقرهم جمیعا جَهَنَّمُ وَ لا یَجِدُونَ عَنْها مَحِیصاً أی مخلصا و لا مهربا و لا معدلا.

و فی قوله سبحانه فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ أی فی الطبق الأسفل من النار فإن النار طبقات و درکات کما أن الجنه درجات فیکون المنافق فی أسفل طبقه منها لقبح فعله و قیل إن المنافقین فی توابیت من حدید مغلقه علیهم فی النار عن ابن مسعود و ابن عباس و قیل إن الإدراک یجوز أن یکون منازل بعضها أسفل

۱- النساء: ۴۸.

۲- فی النسخ: أبو محلز بالحاء، و الصحیح أنّه بالجیم وزان منبر، و الرجل هو لاحق بن حمید السدوسی التابعی المتوفی فی سنه ۱۰۶، سمع جماعه من التابعین کابن عبّاس و أنس بن مالک و أبی موسی الأشعریّ و عمران بن حصین و غیرهم، و روی عنه جماعه من التابعین منهم أنس بن سیرین و قتاده و أیوب السختیانی، و اتفق العامّه علی توثیقه. راجع تهذیب الأسماء «ج ۲ ص ۷۰» و التقریب «ص ۶۰۹» و القاموس ماده «جلز».

۳- بتقدیم النون علی الجیم هو عاصم بن بهدله الأسدی مولاهم الکوفیّ أبو بکر المقری المتوفی فی ۱۲۸، ترجمه ابن حجر فی التقریب «ص ۲۴۴».

من بعض بالمسافه و يجوز أن يكون ذلک إخبارا عن بلوغ الغايه فی العقاب كما يقال إن السلطان بلغ فلانا الحضيض و بلغ فلانا العرش يريدون بذلک انحطاط المنزله و علوها لا المسافه.

و فی قوله تعالی يُرِيدُونَ أَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ أی يتمنون و قيل معناه الإراده الحقيقيه أی كلما دفعتهم النار بلهبها رجوا أن يخرجوا منها و قيل معناه يكادون يخرجون منها إذا دفعتهم النار بلهبها كما قال سبحانه جِداراً يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ فَأَقامَهُ (۱)و فی قوله تعالی لَهُمْ شَرابٌ مِنْ حَمِيمٍ أی ماء مغلی حار.

و فی قوله تعالی وَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلی جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ أی يجمعون إلی النار لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ معناه ليميز الله نفقه الكافرين من نفقه المؤمنين وَ يَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلی بَعْضٍ أی و يجعل نفقه المشركين بعضها فوق بعض فَيَرْكُمَهُ أی فيجمعه جَمِيعاً فی الآخره فَيَجْعَلَهُ فِی جَهَنَّمَ فيعاقبهم به كما قال يَوْمَ يُحْمی عَلَيْها فِی نارِ جَهَنَّمَ الآيه و قيل معناه ليميز الله الكافر من المؤمن فی الدنيا بالغلبه و النصر و الأسماء الحسنه و الأحكام المخصوصه و فی الآخره بالثواب و الجنه عن أبی مسلم و قيل بأن يجعل الكافر فی جهنم و المؤمن فی الجنه وَ يَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلی بَعْضٍ فی جهنم يضيقها عليهم فَيَرْكُمَهُ جَمِيعاً أی يجمع الخبيث حتی يصير كالسحاب المركوم بأن يكون بعضهم فوق بعض فی الن مجتمعين فيها فَيَجْعَلَهُ فِی جَهَنَّمَ أی فيدخله جهنم أُولئِكَ هُمُ الْخاسِرُونَ قد خسروا أنفسهم لأنهم اشتروا بإنفاق الأموال فی المعصيه عذاب الله فی الآخره.

و فی قوله سبحانه وَ الَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّهَ وَ لا يُنْفِقُونَها فِی سَبِيلِ اللَّهِ أی يجمعون المال و لا يؤدون زكاته.

فَقَدْ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ: كُلُّ مَالٍ لَمْ تُؤَدَّ زَكَاتُهُ فَهُوَ كَنْزٌ وَ إِنْ كَانَ ظَاهِراً وَ كُلُّ مَالٍ أُدِّيَتْ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ وَ إِنْ كَانَ مَدْفُوناً فِی الْأَرْضِ.

۱- الكهف: ۷۷.

وَ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام مَا زَادَ عَلَى أَرْبَعَهِ آلَافٍ فَهُوَ كَنْزٌ أَدِّىَ زَكَاتُهُ أَوْ لَمْ تُؤَدَّ وَ مَا دُونَهَا فَهُوَ نَفَقَهٌ.

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِيمٍ أى أخبرهم بعذاب موجع يَوْمَ يُحْمى عَلَيْها فِي نارِ جَهَنَّمَ أى يوقد على الكنوز أو على الذهب و الفضه فى نار جهنم حتى تصير نارا فَتُكْوى بِها أى بتلك الكنوز المحماه و الأموال التى منعوا حق الله فيها بأعيانها جِباهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ و إنما خص هذه الأعضاء لأنها معظم البدن و كان أبو ذر الغفارى يقول بشر الكانزين بكى فى الجباه و كى فى الجنوب و كى فى الظهور حتى يلتقى الحر فى أجوافهم و لهذا المعنى الذى أشار إليه أبو ذر خصت هذه المواضع بالكى لأن داخلها جوف بخلاف اليد و الرجل و قيل إنما خصت هذه المواضع لأن الجبهه محل الوسم لظهورها و الجنب محل الألم و الظهر محل الحدود و قيل لأن الجبهه محل السجود فلم يقم فيه بحقه و الجنب يقابل القلب الذى لم يخلص فى معتقده و الظهر محل الأوزار قال يَحْمِلُونَ أَوْزارَهُمْ عَلى ظُهُورِهِمْ (۱)و قيل لأن صاحب المال إذا رأى الفقير قبض جبهته و زوى ما بين عينيه و طوى عنه كشحه و ولاه ظهره هذا ما كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ أى يقال لهم فى حال الكى أو بعده هذا جزاء ما كنزتم و جمعتم المال و لم تؤدوا حق الله عنها فَذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ أى فذوقوا العذاب بسبب ما كنزتم.

وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَا مِنْ عَبْدٍ لَهُ مَالٌ وَ لَا يُؤَدِّى زَكَاتَهُ إِلَّا جَمَعَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ صَفَائِحَ يُحْمى عَلَيْها فِي نارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوى بِها جَبْهَتُهُ وَ جَنْبَاهُ وَ ظَهْرُهُ حَتَّى يَقْضِىَ اللَّهُ بَيْنَ عِبَادِهِ فِي يَوْمٍ كانَ مِقْدارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَهٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ثُمَّ يَرَى سَبِيلَهُ إِمَّا إِلَى الْجَنَّهِ وَ إِمَّا إِلَى النَّارِ.

. و روى عن أبى ذر أنه قال من ترك بيضاء أو حمراء كوى بها يوم القيامه.

و فى قوله وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَهٌ بِالْكافِرِينَ أى ستحيط بهم فلا مخلص لهم منها و فى قوله تعالى مَنْ يُحادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ أى من يجاوز حدود الله التى أمر المكلفين أن لا يتجاوزوها.

۱- الأنعام: ۳۱.

و فی قوله تعالی فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَ لْيَبْكُوا كَثِيراً هذا تهديد لهم فی صوره الأمر أی فليضحك هؤلاء المنافقون فی الدنيا قليلا لأن ذلك يفنی و إن دام إلی الموت و لأن الضحك فی الدنيا قليل لكثره أحزانها و همومها و ليبكوا كثيرا فی الآخره لأن ذلك يوم مقداره خمسون ألف سنه و هم فيه يبكون فصار بكاؤهم كثيرا. قال ابن عباس إن أهل النفاق ليبكون فی النار مده عمر الدنيا و لا يرقأ لهم دمع و لا يكتحلون بنوم.

و فی قوله عَلی شَفا جُرُفٍ الشفا حرف الشی ء و شفيره و حرفه نهايته فی المساحه و جرف الوادی جانبه الذی ينحفر بالماء أصله و هار البناء و انهار و تهور تساقط.

و فی قوله سبحانه مِنْ وَرائِهِ جَهَنَّمُ أی بين يدی هذا الجبار أو من خلفه وَ يُسْقی مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ أی يسقی مما يسيل من الدم و القيح من فروج الزوانی فی النار عن أبی عبد الله عليه السلام و أكثر المفسرين أی لونه لون الماء (۱)و طعمه طعم الصديد.

وَ رَوَی أَبُو أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله عليه و آله فِی قَوْلِهِ وَ يُسْقی مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ قَالَ يُقَرَّبُ إِلَيْهِ فَيَكْرَهُهُ فَإِذَا أُدْنِیَ مِنْهُ شُوِیَ وَجْهُهُ وَ وَقَعَ فَرْوَهُ رَأْسِهِ (۲)فَإِذَا شَرِبَ قَطَّعَ أَمْعَاءَهُ حَتَّی يَخْرُجَ مِنْ دُبُرِهِ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ سُقُوا ماءً حَمِيماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ وَ يَقُولُ وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِی الْوُجُوهَ

: وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاهٌ أَرْبَعِينَ يَوْماً فَإِنْ مَاتَ وَ فِی بَطْنِهِ شَیْ ءٌ مِنْ ذَلِكَ كَانَ حَقّاً عَلَی اللَّهِ أَنْ يَسْقِيَهُ مِنْ طِينَهِ خَبَالٍ وَ هُوَ صَدِيدُ أَهْلِ النَّارِ وَ مَا يَخْرُجُ مِنْ فُرُوجِ الزُّنَاهِ فَيَجْتَمِعُ ذَلِكَ فِی قُدُورِ جَهَنَّمَ فَيَشْرَبُهُ أَهْلُ النَّارِ فَ يُصْهَرُ بِهِ ما فِی بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ (۳)رَوَاهُ شُعَيْبُ بْنُ وَاقِدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام.

۱- الموجود فی التفسير المطبوع: أو لونه لون الماء. و هو الصحيح.

۲- الفروه: جلده الرأس بشعرها.

۳- أی فيذيب ما فی بطونهم.

يَتَجَرَّعُهُ أی يشرب ذلک الصديد جرعه جرعه وَ لا يَكادُ يُسِيغُهُ أی لا يقارب أن يشربه تكرها له و هو يشربه و المعنی أن نفسه لا تقبله لحرارته و نتنه و لكن يكره عليه وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ أی يأتيه شدائد الموت و سكراته من كل موضع من جسده ظاهره و باطنه حتی يأتيه من أطراف شعره و قيل يحضره الموت (۱)من كل موضع و يأخذه من كل جانب من فوقه و تحته و عن يمينه و شماله و قدامه و خلفه عن ابن عباس و الجبائی وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ أی و مع إتيان أسباب الموت و الشدائد التی يكون معها الموت من كل جهه لا يموت فيستريح وَ مِنْ وَرائِهِ أی و من وراء هذا الكافر عَذابٌ غَلِيظٌ و هو الخلود فی النار و قيل معناه و من بعد هذا العذاب الذی سبق ذكره عذاب أوجع و أشد مما تقدم و فی قوله أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً يحتمل أن يكون المراد عرفوا نعمه الله بمحمد أی عرفوا محمدا ثم كفروا به فبدلوا مكان الشكر كفرا.

وَ رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: نَحْنُ وَ اللَّهِ نِعْمَهُ اللَّهِ الَّتِی أَنْعَمَ بِهَا عَلَی عِبَادِهِ وَ بِنَا يَفُوزُ مَنْ فَازَ.

و يحتمل أن يكون المراد جميع نعم الله علی العموم بدلوها أقبح التبديل إذ جعلوا مكان شكرها الكفر بها وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ أی أنزلوا قومهم دار الهلاک بأن أخرجوهم إلی بدر و قيل هی النار بدعائهم إياهم إلی الكفر جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها تفسير لدار البوار وَ بِئْسَ الْقَرارُ قرار من قراره النار. (۲)و فی قوله تعالی وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ أی موعد إبليس و من تبعه لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ فيه قولان

أَحَدُهُمَا مَا رُوِیَ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَنَّ جَهَنَّمَ لَهَا سَبْعَهُ أَبْوَابٍ أَطْبَاقٍ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ وَ وَضَعَ إِحْدَی يَدَيْهِ عَلَی الْأُخْرَی فَقَالَ هَكَذَا

۱- قال السيّد الرضیّ قدس اللّه روحه فی التلخيص: لو كان الموت الحقيقی لم يكن سبحانه ليقول: «وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ» و إنّما المعنی أن غواشی الكروب و حوازب الأمور تطرقه من كل مطرق و تطلع عليه من كل مطلع، و قد يوصف المغمور بالكرب و المضغوط بالخطب بأنّه فی غمرات الموت مبالغه فی عظيم ما يغشاه و أليم ما يلقاه.

۲- فی التفسير المطبوع: بئس القرار من قراره النار.

وَ أَنَّ اللَّهَ وَضَعَ الْجِنَانَ عَلَى الْعَرْضِ وَ وَضَعَ النِّيرَانَ بَعْضَهَا فَوْقَ بَعْضٍ فَأَسْفَلُهَا جَهَنَّمُ وَ فَوْقَهَا لَظَى وَ فَوْقَهَا الْحُطَمَةُ وَ فَوْقَهَا سَقَرُ وَ فَوْقَهَا الْجَحِيمُ وَ فَوْقَهَا السَّعِيرُ وَ فَوْقَهَا الْهَاوِيَةُ.

و فى روايه الكلبى أسفلها الهاويه و أعلاها جهنم و عن ابن عباس أن الباب الأول جهنم و الثانى سعير و الثالث سقر و الرابع جحيم و الخامس لظى و السادس الحطمه و السابع الهاويه اختلفت الروايات فى ذلک كما ترى و هو قول مجاهد و عكرمه و الجبائى قالوا إن أبواب النيران كإطباق اليد على اليد.

و الآخر ما روى عن الضحاک قال للنار سبعه أبواب و هى سبعه أدراک بعضها فوق بعض فأعلاها فيه أهل التوحيد يعذبون على قدر أعمالهم فى الدنيا ثم يخرجون و الثانى فيه اليهود و الثالث فيه النصارى و الرابع فيه الصابئون و الخامس فيه المجوس و السادس فيه مشركو العرب و السابع فيه المنافقون و ذلک أن المنافقين فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ و هو قول الحسن و أبى مسلم و القولان متقاربان لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ أى من الغاوين جُزْءٌ مَقْسُومٌ أى نصيب معروف.

و فى قوله وَ إِذا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكاءَهُمْ يعنى الأصنام و الشياطين و الذين أشركوهم مع الله فى العباده و قيل سماهم شركاءهم لأنهم جعلوا لهم نصيبا من الزرع و الأنعام فهى إذا شركاؤهم على زعمهم قالُوا رَبَّنا هؤُلاءِ شُرَكاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِکَ أى يقولون هؤلاء شركاؤنا التى أشركناها معک فى الإلهيه و العباده و أضلونا عن دينک فحملهم بعض عذابنا فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكاذِبُونَ أى فقالت الأصنام و سائر ما كانوا يعبدونه من دون الله بإنطاق الله إياها لهؤلاء إنكم لكاذبون فى أنا أمرناكم بعبادتنا و لكنكم اخترتم الضلال بسوء اختياركم لأنفسكم و قيل إنكم لكاذبون فى قولكم إنا آلهه وَ أَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ أى استسلم المشركون و ما عبدوهم من دون الله لأمر الله و انقادوا لحكمه يومئذ و قيل معناه أن المشركين زال عنهم نخوه الجاهليه و انقادوا قسرا لا اختيارا و اعترفوا بما كانوا ينكرونه من توحيد الله وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ أى و بطل ما كانوا

يأملونه و يتمنونه من الأماني الكاذبه من أن آلهتهم تشفع لهم و تنفع.

قوله تعالى زِدْناهُمْ عَذاباً فَوْقَ الْعَذابِ أي عذبناهم على صدهم عن دين الله زياده على عذاب الكفر و قيل زدناهم الأفاعي و العقارب في النار لها أنياب كالنخل الطوال عن ابن مسعود و قيل هي أنهار من صفر مذاب كالنار يعذبون بها عن ابن عباس و غيره و قيل زيدوا حيات كأمثال الفيل و البخت و العقارب كالبغال الدلم (١)عن ابن جبير و في قوله حَصِيراً أي سجنا و محبسا.

و في قوله مَدْحُوراً أي مبعدا من رحمه الله و في قوله تعالى كُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعِيراً أي كلما سكن التهابها زدناهم اشتعالا و يكون كذلك دائما فإن قيل كيف يبقى الحي حيا في تلك الحاله من الاحتراق دائما قلنا إن الله قادر على أن يمنع وصول النار إلى مقاتلهم و في قوله تعالى إِنَّا أَعْتَدْنا أي هيأنا لِلظَّالِمِينَ أي الكافرين الذين ظلموا أنفسهم بعباده غير الله تعالى ناراً أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها و السرادق حائط من النار يحيط بهم عن ابن عباس و قيل هو دخان النار و لهبها يصل إليهم قبل وصولهم إليها و هو الذي في قوله إِلى ظِلٍّ ذِي ثَلاثِ شُعَبٍ عن قتاده و قيل أراد أن النار أحاطت بهم من جميع جوانبهم فشبه ذلك بالسرادق عن أبي مسلم وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا من شده العطش و حر النار يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ و هو شي ء أذيب كالنحاس و الرصاص و الصفر عن ابن مسعود و قيل هو كعكر الزيت إذا قرب إليه سقطت فروه رأسه روى ذلك مرفوعا كدردى الزيت (٢)عن ابن عباس و قيل هو القيح و الدم عن مجاهد و قيل هو الذي انتهى حره عن ابن جبير و قيل إنه ماء أسود و إن جهنم سوداء و ماؤها أسود و شجرها أسود و أهلها سود عن

١- قال في النهايه: الادهم: الأسود الطويل و منه حديث مجاهد في ذكر أهل النار: لسعتهم عقارب كامثال البغال الدلم؛ اى السود جمع أدلم؛ منه. أقول: و قال الفيروزآبادي: الدلم محركه. شي ء شبه الحيه يكون بالحجاز، و منه المثل: «هو أشدّ من الدلم» و كصرد: الفيل انتهى. و قال الدميري: هو نوع من القراد، قالت العرب في أمثالها: فلان أشدّ من الدلم.
٢- الصحيح: و قيل: كدردى الزيت. راجع التفسير المطبوع.

الضحاک يَشْوِی الْوُجُوهَ أی ینضجها عند دنوه منها و یحرقها و إنما جعل سبحانه ذلک إغاثه لاقترانه بذکر الاستغاثه بِئْسَ الشَّرابُ ذلک المهل وَ ساءَتْ النار مُرْتَفَقاً أی متکأ لهم و قیل ساءت مجتمعا مأخوذا من المرافقه و هی الاجتماع عن مجاهد و قیل منزلا مستقرا عن ابن عباس.

و فی قوله إِنَّا أَعْتَدْنا جَهَنَّمَ لِلْکافِرِینَ نُزُلًا أی منزلا و قیل أی معده مهیأه لهم عندنا کما یهیأ النزل للضیف و فی قوله تعالی لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَ الشَّیاطِینَ أی لنجمعنهم و لنبعثنهم من قبورهم مقرنین بأولیائهم من الشیاطین و قیل و لنحشرنهم و لنحشرن الشیاطین أیضا ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِیًّا أی مستوفزین (۱)علی الرکب و المعنی یجثون حول جهنم متخاصمین و یتبرأ بعضهم من بعض لأن المحاسبه تکون بقرب جهنم و قیل جِثِیًّا أی جماعات جماعات عن ابن عباس کأنه قیل زمرا و هی جمع جثوه و هی المجموع من التراب و الحجاره و قیل معناه قیاما علی الرکب و ذلک لضیق المکان بهم لا یمکنهم أن یجلسوا ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ کُلِّ شِیعَهٍ أی لنستخرجن من کل جماعه أَیُّهُمْ أَشَدُّ عَلَی الرَّحْمنِ عِتِیًّا أی الأعتی فالأعتی منهم قال قتاده لننزعن من أهل کل دین قادتهم و رءوسهم فی الشر و العتی هاهنا مصدر کالعتو و هو التمرد فی العصیان و قیل نبدأ بالأکبر جرما فالأکبر عن مجاهد و أبی الأحوص ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِینَ هُمْ أَوْلی بِها صِلِیًّا أی نحن أعلم بالذین هم أولی بشده العذاب وَ إِنْ مِنْکُمْ إِلَّا وارِدُها أی ما منکم واحد إلا واردها و الهاء راجعه إلی جهنم فاختلف العلماء فی معنی الورود علی قولین أحدهما أن ورودها هو الوصول إلیها و الإشراف علیها لا الدخول فیها کقوله تعالی وَ لَمَّا وَرَدَ ماءَ مَدْیَنَ (۲)و قوله سبحانه فَأَرْسَلُوا وارِدَهُمْ (۳)و قال الزجاج و الحجه القاطعه فی ذلک قوله سبحانه إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنی أُولئِکَ عَنْها

۱- استوفز فی قعدته: قعد قعودا منتصبا غیر مطمئن. منه عفی عنه.

۲- القصص: ۲۳.

۳- یوسف: ۱۹.

مُبْعَدُونَ لا يَسْمَعُونَ حَسِيسَها فهذا يدل على أن أهل الحسنى لا يدخلون النار قالوا فمعناه أنهم واردون حول جهنم للمحاسبه و يدل عليه قوله ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ثم يدخل النار من هو أهلها و قال بعضهم إن معناه أنهم واردون عرصه القيامه التی تجمع کل بر و فاجر.

و الآخر أن ورودها دخولها بدلاله قوله فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ (۱)و قوله أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ لَوْ كانَ هؤُلاءِ آلِهَةً ما وَرَدُوها و هو قول ابن عباس و جابر و أكثر المفسرين و يدل عليه قوله ثُمَّ نُنَجِّی الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظّالِمِينَ فِيها جِثِيًّا و لم يقل و ندخل الظالمين و إنما يقال نذر و نترک للشی ء الذی قد حصل فی مكانه ثم اختلف هؤلاء فقال بعضهم إنه للمشركين خاصه و يكون قوله وَ إِنْ مِنْكُمْ المراد به أن منهم و روی فی الشواذ عن ابن عباس أنه قرأ و إن منهم و قال الأكثرون إنه خطاب لجميع المكلفين فلا يبقى مؤمن و لا فاجر إلا و يدخلها فيكون بردا و سلاما على المؤمنين و عذابا لازما للكافرين

قَالَ السُّدِّيُّ سَأَلْتُ مَرَّةَ الْهَمْدَانِيَّ عَنْ هَذِهِ الْآيَهِ فَحَدَّثَنِی أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ حَدَّثَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: يَرِدُ النَّاسُ النَّارَ ثُمَّ يَصْدُرُونَ بِأَعْمَالِهِمْ فَأَوَّلُهُمْ كَلَمْعِ الْبَرْقِ ثُمَّ كَمَرِّ الرِّيحِ ثُمَّ كَحُضْرِ الْفَرَسِ ثُمَّ كَالرَّاكِبِ ثُمَّ كَشَدِّ الرَّجُلِ ثُمَّ كَمَشْيِهِ.

-وَ رَوَى أَبُو صَالِحٍ غَالِبُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ كَثِيرِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِی سُمَيْنَهَ قَالَ: اخْتَلَفْنَا فِی الْوُرُودِ فَقَالَ قَوْمٌ لَا يَدْخُلُهَا مُؤْمِنٌ وَ قَالَ آخَرُونَ يَدْخُلُونَهَا جَمِيعاً ثُمَّ يُنَجَّی الَّذِينَ اتَّقَوْا فَلَقِيتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَسَأَلْتُهُ فَأَوْمَأَ بِإِصْبَعِهِ إِلَى أُذُنَيْهِ فَقَالَ صُمَّتَا إِنْ لَمْ أَكُنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ الْوُرُودُ الدُّخُولُ لَا يَبْقَى بَرٌّ وَ لَا فَاجِرٌ إِلَّا يَدْخُلُهَا تَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ بَرْداً وَ سَلَاماً كَمَا كَانَتْ عَلَى إِبْرَاهِيمَ حَتَّى إِنَّ لِلنَّارِ أَوْ قَالَ لِجَهَنَّمَ ضَجِيجاً مِنْ بَرْدِهَا ثُمَّ يُنَجَّی الَّذِينَ اتَّقَوْا.

-وَ رُوِیَ مَرْفُوعاً عَنْ يَعْلَى بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: يَقُولُ النَّارُ لِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَقَدْ أَطْفَأَ نُورُكَ لَهَبِی.

ص: ۲۴۹

۱- هود: ۹۸.

وَ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ مَعْنَی الْآیَهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی یَجْعَلُ النَّارَ کَالسَّمْنِ الْجَامِدِ وَ یَجْتَمِعُ عَلَیْهَا الْخَلْقُ ثُمَّ یُنَادِی الْمُنَادِی أَنْ خُذِی أَصْحَابَکِ وَ ذَرِی أَصْحَابِی فَوَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ لَهِیَ أَعْرَفُ بِأَصْحَابِهَا مِنَ الْوَالِدَهِ بِوَلَدِهَا.

-و روی عن الحسن أنه رأی رجلاـ یضـحک فقال هل علمت أنک وارد النار فقال نعم قال و هل علمت أنک خارج منها قال لا قـال ففیم هـذا الضـحک و کان الحسن لم یر ضاحکا قط حتی مات و قیل إن الفائـده فی ذلک ما روی فی بعض الأخبار أن الله تعالی لا یدخل أحدا الجنه حتی یطلعه علی النار و ما فیها من العذاب لیعلم تمام فضل الله علیه و کمال لطفه و إحسانه إلیه فیزداد لـذلک فرحـا و سـرورا بـالجنه و نعیمهـا و لاـ یـدخل أحـدا النار حتی یطلعه علی الجنه و ما فیها من أنواع النعیم و الثواب لیکون ذلک زیاده عقوبه له و حسـره علی ما فاته من الجنه و نعیمها و قال مجاهـد الحمی حظ کل مؤمن من النار ثم قرأ وَ إِنْ مِنْکُمْ إِلَّا وارِدُها فعلی هذا من حم من المؤمنین فقد وردها.

و قد ورد فی الخبر أن الحمّی من قیح جهنم

وَ رُوِیَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله عَـادَ مَرِیضاً فَقَالَ أَبْشِـرْ إِنَّ اللَّهَ یَقُولُ الْحُمَّی هِیَ نَارِی أُسَـلِّطُهَا عَلَی عَبْـدِیَ الْمُؤْمِنِ فِی الدُّنْیَا لِیَکُونَ حَظَّهُ مِنَ النَّارِ.

کانَ عَلی رَبِّکَ حَتْماً مَقْضِـیًّا أی کائنا واقعا لا محاله قد قضـی بأنه یکون ثُمَّ نُنَجِّی الَّذِینَ اتَّقَوْا الشرک و صدقوا عن ابن عباس وَ نَـذَرُ الظَّالِمِیـنَ أی و نقر المشـرکین و الکفـار علی حـالهم فِیهـا جِـثِیًّا أی بـارکین علی رکبهم و قیـل جماعـات و قیـل إن المراد بالظالمین کل ظالم و عاص.

و قال البیضاوی فی قوله تعالی وَ إِنْ مِنْکُمْ إِلَّا وارِدُها إلا واصلها و حاضر دونها یمر بها المؤمنون و هی خامده و تنهار بغیرهم

وَ عَنْ جَابِرٍ أَنَّهُ علیه السـلام سُـئِلَ عَنْهُ فَقَالَ إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ قَالَ بَعْضُـهُمْ لِبَعْضٍ أَ لَیْسَ قَـدْ وَعَـدَنَا رَبُّنَا أَنْ نَرِدَ النَّارَ فَیُقَالُ لَهُمْ قَدْ وَرَدْتُمُوهَا وَ هِیَ خَامِدَهٌ.

و أما قوله تعالی أُولئِکَ عَنْها مُبْعَدُونَ فالمراد من عذابها و قیل ورودها الجواز علی الصراط فإنه محدود علیها.

و قال الطبرسی رحمه الله فی قوله إِنَّهُ مَنْ یَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِماً قال ابن عباس فی روایه الضحاک المجرم الکافر و فی روایه عطاء یعنی الـذی أجرم و فعـل مثـل ما فعل فرعون فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لا یَمُوتُ فِیها فیستریـح من العـذاب وَ لا یَحْیی حیاه فیها راحه بل هو معاقب بأنواع العقاب.

و فی قوله تعـالی إِنَّکُمْ وَ مـا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ یعنی الأوثـان حَصَبُ جَهَنَّمَ أی وقودهـا عن ابن عبـاس و قیـل حطبها و أصـل الحصب الرمی فـالمراد أنهم یرمون فیهـا کما یرمی بالحصـی و یسأل علی هـذا فیقال إن عیسـی علیه السـلام عبـد و الملائکه قد عبدوا و الجواب أنهم لا یدخلون فی الآیه لأن ما لما لا یعقل و لأن الخطاب لأهل مکه و إنما کانوا یعبدون الأصنام.

فإن قیل و أی فائده فی إدخال الأصـنام النار قیل یعذب بها المشـرکون الذین عبدوها فتکون زیاده فی حسرتهم و غمهم و یجوز أن یرمی بها فی النار توبیخا للکفار حیث عبـدوها و هی جماد لا تضـر و لا تنفع و قیل إن المراد بقوله وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ الشـیاطین الـذین دعوهم إلی عبـاده غیر الله فأطاعوهم فکأنهم عبـدوهم کما قال یا أَبَتِ لا تَعْبُدِ الشَّیْطانَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ خطاب للکفـار أی أنتم فی جهنم داخلون و قیل إن معنی لها إلیها لَوْ کانَ هؤُلاءِ الأصـنام و الشـیطان آلِهَهً کما تزعمون ما وَرَدُوها أی ما دخلوا النـار وَ کُلٌّ من العابـد و المعبود فِیهـا خالِدُونَ لَهُمْ فِیها زَفِیرٌ أی صوت کصوت الحمار و هو شـده تنفسـهم فی النار عند إحراقها لهم وَ هُمْ فِیها لا یَسْمَعُونَ أی لا یسمعون ما یسرهم و لا ما ینتفعون به و إنما یسمعون صوت المعذبین و صوت الملائکه الذین یعذبونهم و یسـمعون ما یسوؤهم و قیل یجعلون فی توابیت من نار فلا یسـمعون شیئا و لا یری أحد منهم أن فی النار أحدا یعذب غیره عن ابن مسعود

قَالُوا وَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ أَتَی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزِّبَعْرَی إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَ لَسْتَ تَزْعُمُ أَنَّ عُزَیْراً رَجُلٌ صَالِحٌ وَ أَنَّ عِیسَی رَجُلٌ صَالِحٌ وَ أَنَّ مَرْیَمَ امْرَأَهٌ صَالِحَهٌ قَالَ بَلَی قَالَ فَإِنَّ هَؤُلَاءِ یُعْبَدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَهُمْ فِی النَّارِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنی أَیِ الْمَوْعِدَهُ

بِالْجَنَّهِ.

و قيل الحسنى السعاده أُولئِکَ عَنْها مُبْعَدُونَ لا يَسْمَعُونَ حَسِيسَها أى يكونون بحيث لا يسمعون صوتها الذى يحس وَ هُمْ فِی مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ من نعيم الجنه و ملاذها خالِدُونَ أى دائمون و يقال إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنى عيسى و عزير و مريم و الملائكه الذين عبدوا من دون الله و هم كارهون استثناهم الله من جمله ما يعبدون من دون الله و قيل إن الآيه عامه فى كل من سبقت له الموعده بالسعاده.

و فى قوله تعالى فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيابٌ مِنْ نارٍ (۱)قال ابن عباس حين صاروا إلى جهنم ألبسوا مقطعات النيران و هى الثياب القصار و قيل يجعل لهم ثياب نحاس من نار و هى أشد ما يكون حرا عن سعيد بن جبير و قيل إن النار تحيط بهم كإحاطه الثياب التى يلبسونها يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ أى الماء المغلى فيذيب ما فى بطونهم من الشحوم و يتساقط الجلود و فى خبر مرفوع أنه يصب على رءوسهم الحميم فينفذ إلى أجوافهم فيسلت ما فيها (۲)يُصْهَرُ بِهِ ما فِی بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ أى يذاب و ينضج بذلك الحميم ما فيها من الأمعاء و تذاب به الجلود و الصهر الإذابه وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِيدٍ قال الليث المقمعه شبه الجرز (۳)من الحديد يضرب بها الرأس.

وَ رَوَى أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِی قَوْلِهِ وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِيدٍ لَوْ وُضِعَ مِقْمَعٌ مِنْ حَدِيدٍ فِی الْأَرْضِ ثُمَّ اجْتَمَعَ عَلَيْهِ الثَّقَلَانِ مَا أَقَلُّوهُ مِنَ الْأَرْضِ.

. و قال الحسن إن النار ترميهم بلهبها حتى إذا كانوا فى أعلاها ضربوا بمقامع

۱- قال السيّد الرضىّ رضوان اللّه عليه: المراد بها أن النار- نعوذ باللّه منها- تشتمل عليهم اشتمال الملابس على الأبدان حتّى لا يسلم منها عضو من أعضائهم و لا يغيب عنها شی ء من أجسادهم، و قد يجوز أيضا أن يكون المراد بذلك- و اللّه أعلم- أن سرابيل القطران التى ذكرها اللّه سبحانه فقال: «سَرابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرانٍ» إذ البسوها و اشتعلت النار فيها صارت كأنّها ثياب من نار لاحاطتها بهم و اشتمالها عليهم.

۲- أى فيقطع ما فيها.

۳- الجرز: العمود.

فهووا فيها سبعين خريفا فإذا انتهوا إلى أسفلها ضربهم زفير لهبها فلا يستقرون ساعه فذلك قوله كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيها أى كلما حاولوا الخروج من النار لما يلحقهم من الغم و الكرب الذى يأخذ بأنفاسهم حين ليس لها مخرج ردوا إليها بالمقامع وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ أى و يقال لهم ذوقوا عذاب النار التى تحرقكم و الحريق الاسم من الاحتراق.

و فى قوله بِإِلْحادٍ الإلحاد العدول عن القصد و فى قوله مُعاجِزِينَ أى مغالبين و قيل مقدرين أنهم يسبقوننا و قيل ظانين أن يعجزوا الله أى يفوتوه و لن يعجزوه و فى قوله تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ أى تصيب وجوههم لفح النار و لهبها و اللفح و النفح بمعنى إلا أن اللفح أشد تأثيرا و أعظم من النفح وَ هُمْ فِيها كالِحُونَ أى عابسون عن ابن عباس و قيل هو أن تتقلص شفاههم و تبدو أسنانهم كالرءوس المشويه عن الحسن أَ لَمْ تَكُنْ آياتِي تُتْلى عَلَيْكُمْ أى و يقال لهم أ لم يكن القرآن يقرأ عليكم و قيل أ لم تكن حججى و بيناتى و أدلتى تقرأ عليكم فى دار الدنيا فَكُنْتُمْ بِها تُكَذِّبُونَ قالُوا رَبَّنا غَلَبَتْ عَلَيْنا شِقْوَتُنا أى شقاوتنا و هى المضره اللاحقه فى العاقبه و المعنى استعلت علينا سيئاتنا التى أوجبت لنا الشقاوه وَ كُنَّا قَوْماً ضالِّينَ أى ذاهبين عن الحق رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها من النار فَإِنْ عُدْنا لما تكره من الكفر و التكذيب و المعاصى فَإِنَّا ظالِمُونَ لأنفسنا قال الحسن هذا آخر كلام يتكلم به أهل النار ثم بعد ذلك يكون لهم شهيق كشهيق الحمار قالَ اخْسَؤُا فِيها أى ابعدوا بعد الكلب فى النار و هذه اللفظه زجر للكلاب و إذا قيل ذلك للإنسان يكون للإهانه المستحقه للعقوبه وَ لا تُكَلِّمُونِ و هذه مبالغه للإذلال و الإهانه و إظهار الغضب عليهم و قيل معناه و لا تكلمونى فى رفع العذاب فإنى لا أرفعه عنكم إِنَّهُ كانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبادِي و هم الأنبياء و المؤمنون يَقُولُونَ رَبَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ أى يدعون هذه الدعوات فى الدنيا طلبا لما عندى من الثواب فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ أنتم يا معشر الكفار سِخْرِيًّا أى كنتم تهزءون بهم و قيل معناه تستعبدونهم و تصرفونهم فى أعمالكم و حوائجكم كرها بغير أجر حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي أى نسيتم ذكرى لاشتغالكم بالسخريه منهم

فنسب الإنساء إلى عباده المؤمنين و إن لم يفعلوا لما كانوا السبب فى ذلك وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ إِنِّی جَزَیْتُهُمُ الْیَوْمَ بِما صَبَرُوا أی بصبرهم علی أذاکم و سخریتکم أَنَّهُمْ هُمُ الْفائِزُونَ أی الظافرون بما أرادوا و الناجون فی الآخره قالَ أی قال الله تعالی للکفار یوم البعث و هو سؤال توبیخ و تبکیت لمنکری البعث کَمْ لَبِثْتُمْ فِی الْأَرْضِ أی فی القبور عَدَدَ سِنِینَ قالُوا لَبِثْنا یَوْماً أَوْ بَعْضَ یَوْمٍ لأنهم لم یشعروا بطول لبثهم و مکثهم لکونهم أمواتا و قیل إنه سؤال لهم عن مده حیاتهم فی الدنیا فقالوا لبثنا یوما أو بعض یوم استقلوا حیاتهم فی الدنیا لطول لبثهم و مکثهم فی النار عن الحسن قال و لم یکن ذلک کذبا منهم لأنهم أخبروا بما عندهم و قیل إن المراد به یوما أو بعض یوم من أیام الآخره و قال ابن عباس أنساهم الله قدر لبثهم فیرون أنهم لم یلبثوا إلا یوما أو بعض یوم لعظم ما هم بصدده من العذاب فَسْئَلِ الْعادِّینَ یعنی الملائکه لأنهم یحصون أعمال العباد و قیل یعنی الحساب لأنهم یعدون الشهور و السنین قالَ الله تعالی إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِیلًا لأن مکثکم فی الدنیا أو فی القبور و إن طال فإن منتهاه قلیل بالإضافه إلی طول مکثکم فی عذاب جهنم لَوْ أَنَّکُمْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ صحه ما أخبرناکم به و قیل معناه لو کنتم تعلمون قصر أعمارکم فی الدنیا و طول مکثکم فی الآخره فی العذاب لما اشتغلتم بالکفر و المعاصی.

و فی قوله سبحانه وَ أَعْتَدْنا لِمَنْ کَذَّبَ بِالسَّاعَهِ سَعِیراً أی نارا تتلظی ثم وصف ذلک السعیر فقال إِذا رَأَتْهُمْ مِنْ مَکانٍ بَعِیدٍ أی من مسیره مائه عام عن السدی و الکلبی

وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِنْ مَسِیرَهِ سَنَهٍ.

و نسب الرؤیه إلی النار و إنما یرونها هم لأن ذلک أبلغ کأنها تراهم رؤیه الغضبان الذی یزفر غیظا و ذلک قوله سَمِعُوا لَها تَغَیُّظاً وَ زَفِیراً و تغیظها تقطعها عند شده اضطرابها و زفیرها صوتها عند شده التهابها کالتهاب الرجل المغتاظ و التغیظ لا یسمع و إنما یعلم بدلاله الحال علیه و قیل معناه سمعوا لها صوت تغیظ و غلیان قال عبید بن عمیر إن جهنم لتزفر زفره لا یبقی نبی و لا ملک إلا خر لوجهه و قیل التغیظ للنار و الزفیر لأهلها کأنه یقول رأوا للنار تغیظا و سمعوا لأهلها زفیرا وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها مَکاناً ضَیِّقاً

معناه و إذا ألقوا من النار فی مكان ضيق يضيق عليهم كما يضيق الزج فی الرمح عن أكثر المفسرين.

وَ فِی الْحَدِيثِ عَنْهُ عليه السلام فِی هَذِهِ الْآيَهِ وَ الَّذِی نَفْسِی بِيَدِهِ إِنَّهُمْ يُسْتَكْرَهُونَ فِی النَّارِ كَمَا يُسْتَكْرَهُ الْوَتَدُ فِی الْحَائِطِ.

مُقَرَّنِينَ أی مصفدين قرنت أيديهم إلی أعناقهم فی الأغلال و قيل قرنوا مع الشيطان فی السلاسل و الأغلال عن الجبائی دَعَوْا هُنالِكَ ثُبُوراً أی دعوا بالويل و الهلاك علی أنفسهم كما يقول القائل وا ثبوراه أی وا هلاكاه و قيل وا انصرافاه عن طاعه الله فتجيبهم الملائكه لا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً واحِداً وَ ادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً أی لا تدعوا ويلا واحدا و ادعوا ويلا كثيرا أی لا ينفعكم هذا و إن كثر منكم قال الزجاج معناه هلاككم أكبر من أن تدعوا مره واحده.

و فی قوله تعالی الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلی وُجُوهِهِمْ إِلی جَهَنَّمَ أی يسحبون علی وجوههم إلی النار و هم كفار مكه و ذلك لأنهم قالوا لمحمد و أصحابه هم شر خلق الله فأنزل الله سبحانه أُوْلئِكَ شَرٌّ مَكاناً أی منزلا و مصيرا وَ أَضَلُّ سَبِيلًا أی دينا و طريقا من المؤمنين

وَ رَوَی أَنَسٌ قَالَ: إِنَّ رَجُلًا قَالَ يَا نَبِیَّ اللَّهِ كَيْفَ يُحْشَرُ الْكَافِرُ عَلَی وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ قَالَ إِنَّ الَّذِی أَمْشَاهُ عَلَی رِجْلَيْهِ قَادِرٌ أَنْ يُمْشِيَهُ عَلَی وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ.

و فی قوله تعالی إِنَّ عَذابَها كانَ غَراماً أی لازما ملحا دائما غير مفارق و فی قوله يَلْقَ أَثاماً أی عقوبه و جزاء لما فعل و قيل إن أثاما اسم واد فی جهنم عن ابن عمر و قتاده و مجاهد و عكرمه و فی قوله تعالی يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذابِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَهٌ بِالْكافِرِينَ يعنی أن العذاب و إن لم يأتهم فی الدنيا فإن جهنم محيطه بهم أی جامعه لهم و هم معذبون فيها لا محاله يَوْمَ يَغْشاهُمُ الْعَذابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ يعنی أن العذاب يحيط بهم لا أنه يصل إلی موضع منهم دون موضع فلا يبقی جزء منهم إلا و هو معذب فی النار عن الحسن و هو كقوله لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهادٌ وَ مِنْ فَوْقِهِمْ غَواشٍ وَ يَقُولُ ذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ أی جزاء أعمالكم.

و فی قوله إِلی عَذابٍ غَلِیظٍ أی إلی عذاب یغلظ علیهم و یصعب و فی قوله سبحانه وَ لکِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّی أی الخبر و الوعید لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِینَ أی من کلا الصنفین بکفرهم بالله سبحانه و جحدهم وحدانیته ثم یقال لهم فَذُوقُوا بِما نَسِیتُمْ لِقاءَ یَوْمِکُمْ هذا أی بما فعلتم فعل من نسی لقاء جزاء هذا الیوم فترکتم ما أمرکم الله به و عصیتموه و النسیان الترک إِنَّا نَسِیناکُمْ أی فعلنا معکم فعل من نسیکم من ثوابه أی ترککم من نعیمه جزاء علی ترککم طاعتنا.

و فی قوله تعالی مِنَ الْعَذابِ الْأَدْنی دُونَ الْعَذابِ الْأَکْبَرِ العذاب الأکبر عذاب جهنم و أما العذاب الأدنی ففی الدنیا و قیل هو عذاب القبر

وَ رُوِیَ أَیْضاً عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ الْأَکْثَرُ فِی الرِّوَایَهِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ الْعَذَابَ الْأَدْنَی الدَّابَّهُ وَ الدَّجَّالُ.

و فی قوله تعالی یَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِی النَّارِ التقلیب تصریف الشی ء فی الجهات و معناه تقلب وجوه هؤلاء السائلین عن الساعه و أشباههم من الکفار فتسود و تصفر و تصیر کالحه بعد أن لم تکن و قیل معناه تنقل وجوههم من جهه إلی جهه فی النار فیکون أبلغ فیما یصل إلیها من العذاب یَقُولُونَ متمنین متأسفین یا لَیْتَنا أَطَعْنَا اللَّهَ فیما أمرنا به و نهانا عنه وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا فیما دعانا إلیه رَبَّنا آتِهِمْ ضِعْفَیْنِ مِنَ الْعَذابِ بضلالهم فی نفوسهم و إضلالهم إیانا أی عذبهم مثلی ما تعذب به غیرهم وَ الْعَنْهُمْ لَعْناً کَبِیراً مره بعد أخری و زدهم غضبا إلی غضبک.

و فی قوله لا یُقْضی عَلَیْهِمْ بالموت فَیَمُوتُوا فیستریحوا وَ لا یُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها أی و لا یسهل علیهم عذاب النار کَذلِکَ أی و مثل هذا العذاب و نظیره نَجْزِی کُلَّ کَفُورٍ و جاحد کثیر الکفران مکذب لأنبیاء الله وَ هُمْ یَصْطَرِخُونَ فِیها أی یتصایحون بالاستغاثه یقولون رَبَّنا أَخْرِجْنا من عذاب النار نَعْمَلْ صالِحاً أی نؤمن بدل الکفر و نطیع بدل المعصیه و المعنی ردنا إلی الدنیا لنعمل بالطاعات التی تأمرنا بها غَیْرَ الَّذِی کُنَّا نَعْمَلُ فوبخهم الله تعالی فقال أَ وَ لَمْ نُعَمِّرْکُمْ ما

يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ أى أ لم نعطكم من العمر مقدار ما يمكن أن يتفكر و يعتبر و ينظر فى أمور دينه و عواقب حاله من يريد أن يتفكر و يتذكر.

وَ اخْتَلَفَ فِي هَذَا الْمِقْدَارِ فَقِيلَ هُوَ سِتُّونَ سَنَةً وَ هُوَ الْمَرْوِيُّ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: الْعُمُرُ الَّذِى أَعْذَرَ اللَّهُ فِيهِ إِلَى ابْنِ آدَمَ سِتُّونَ سَنَةً.

و هو إحدى الروايتين عن ابن عباس و قيل هو أربعون سنه عن ابن عباس و مسروق وَ قِيلَ هُوَ تَوْبِيخٌ لِابْنِ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ سَنَةً عَنْ وَهَبٍ وَ قَتَادَةَ وَ رُوِيَ ذَلِكَ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام وَ جاءَكُمُ النَّذِيرُ أى المخوف من عذاب الله و هو محمد صلى الله عليه و آله و قيل القرآن و قيل الشيب.

و فى قوله تعالى أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ الزقوم ثمر شجره منكره جدا من قولهم تزقم هذا الطعام إذا تناوله على تكره و مشقه شديده و قيل الزقوم شجره فى النار يقتاتها أهل النار لها ثمره مره خشنه اللمس منتنه الريح و قيل إنها معروفه من شجر الدنيا تعرفها العرب و قيل إنها لا تعرفها فقد روى أن قريشا لما سمعت هذه الآيه قالت ما نعرف هذه الشجره قال ابن الزبعرى الزقوم بكلام البربر التمر و الزبد و فى روايه بلغه اليمن فقال أبو جهل لجاريته يا جاريه زقمينا فأتته الجاريه بتمر و زبد فقال لأصحابه تزقموا بهذا الذى يخوفكم به محمد فيزعم أن النار تنبت الشجر و النار تحرق الشجر فأنزل الله سبحانه إِنَّا جَعَلْناها فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ أى خبره لهم افتتنوا بها و كذبوا بكونها فصارت فتنه لهم و قيل المراد بالفتنه العذاب من قوله يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ (۱)أى يعذبون إِنَّها أى الزقوم شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ أى فى قعر جهنم و أغصانها ترفع إلى دركاتها عن الحسن و لا يبعد أن يخلق الله سبحانه بكمال قدرته (۲)فى النار من جنس النار أو من جوهر لا تأكله النار و لا تحرقه كما أنها لا تحرق السلاسل و الأغلال و كما لا تحرق حياتها و عقاربها و كذلك الضريع و ما أشبه ذلك طَلْعُها كَأَنَّهُ رُؤُسُ

۱- الذاريات: ۱۳.

۲- فى التفسير المطبوع: «و لا يبعد أن يخلق اللّه سبحانه بكمال قدرته شجره فى النار» و هو الصحيح.

الشَّیاطِینِ یسأل عن هذا فیقال کیف شبه طلع هذه الشجره برءوس الشیاطین و هی لا تعرف و إنما یشبه الشی ء بما یعرف و أجیب عنه بثلاثه أجوبه أحدها أن رءوس الشیاطین ثمره یقال لها أستن (۱)قال الأصمعی یقال له الصورم و ثانیها أن الشیطان جنس من الحیات فشبه سبحانه طلع تلک الشجره برءوس تلک الحیات و ثالثها أن قبح صور الشیاطین متصور فی النفوس و لذلک یقولون لما یستقبحون جدا کأنه شیطان فشبه سبحانه طلع هذه الشجره بما استقرت شناعته فی قلوب الناس و هذا قول ابن عباس و محمد بن کعب و قال الجبائی إن الله تعالی یشوه خلق الشیاطین فی النار حتی أنه لو رآه راء من العباد لاستوحش منهم فلذلک شبه برءوسهم.

فَإِنَّهُمْ لَآکِلُونَ مِنْها یعنی أن أهل النار لیأکلون من ثمره تلک الشجره فَمالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ أی یملئون بطونهم منها لشده ما یلحقهم من ألم الجوع و قد روی أن الله تعالی یجوعهم حتی ینسوا عذاب النار من شده الجوع فیصرخون إلی مالک فیحملهم إلی تلک الشجره و فیهم أبو جهل فیأکلون منها فتغلی بطونهم کغلی الحمیم فیستسقون فیسقون شربه من الماء الحار الذی بلغ نهایته فی الحراره فإذا قربوها من وجوههم شوت وجوههم فذلک قوله یَشْوِی الْوُجُوهَ فإذا وصل إلی بطونهم صهر ما فی بطونهم کما قال سبحانه یُصْهَرُ بِهِ ما فِی بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ فذلک شرابهم و طعامهم ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَیْها زیاده علی شجره الزقوم لَشَوْباً مِنْ حَمِیمٍ أی خلطا و مزاجا من ماء حار یمزج ذلک الطعام بهذا الشراب و قیل إنهم یکرهون علی ذلک عقوبه لهم ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ بعد أکل الزقوم و شراب الحمیم لَإِلَی الْجَحِیمِ و ذلک أنهم یوردون الحمیم لشربه و هو خارج من الجحیم کما تورد الإبل إلی الماء ثم یوردون إلی الجحیم و یدل علی ذلک قوله یَطُوفُونَ بَیْنَها وَ بَیْنَ حَمِیمٍ آنٍ و الجحیم النار الموقوده و المعنی أن الزقوم و الحمیم طعامهم و شرابهم و الجحیم المسعره منقلبهم و مآبهم.

ص: ۲۵۸

۱- قال الفیروزآبادی: الاستن و الاستان: اصول الشجر البالیه، واحدها أستنه؛ أو الاستن: شجر یفشو فی منابته، فإذا نظر الناظر إلیه شبهه بشخوص الناس.

و فی قوله سبحانه هذا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَ غَسّاقٌ أی هذا حمیم و غساق فلیذوقوه و قیل معناه هذا الجزاء للطاغین فلیذوقوه و أطلق علیه لفظ الذوق لأن الذائق یدرک الطعم بعد طلبه فهو أشد إحساسا به و الحمیم الماء الحار و الغساق البارد الزمهریر عن ابن مسعود و ابن عباس فالمعنی أنهم یعذبون بحار الشراب الذی انتهت حرارته و ببارده الذی انتهت برودته فببرده یحرق کما یحرق النار و قیل إن الغساق عین فی جهنم یسیل إلیها سم کل ذات حمه من حیه و عقرب و قیل هو ما یسیل من دموعهم یسقونه مع الحمیم و قیل هو القیح الذی یسیل منهم یجمع و یسقونه و قیل هو عذاب لا یعلمه إلا الله وَ آخَرُ أی و ضروب أخر مِنْ شَكْلِهِ أی من جنس هذا العذاب أَزْواجٌ أی ألوان و أنواع متشابهه فی الشده لا نوع واحد هذا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ أی یقال لهم هذا فوج و هم قاده أهل الضلاله إذا دخلوا النار ثم یدخل الأتباع فتقول الخزنه للقاده هذا فَوْجٌ أی قطع من الناس و هم الأتباع مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ فی النار دخلوها کما دخلتم عن ابن عباس و قیل یعنی بالأول أولاد إبلیس و بالفوج الثانی بنی آدم أی یقال لبنی إبلیس بأمر الله هذا جمع من بنی آدم مقتحم معکم یدخلون النار و عذابها و أنتم معهم عن الحسن لا مَرْحَباً بِهِمْ إِنَّهُمْ صالُوا النّارِ أی لا اتسعت لهم أماکنهم لأنهم لازموا النار فیکون المعنی علی القول الأول أن القاده و الرؤساء یقولون للأتباع لا مرحبا بهؤلاء إنهم یدخلون النار مثلنا فلا فرج لنا فی مشارکتهم إیانا فتقول الأتباع لهم بَلْ أَنْتُمْ لا مَرْحَباً بِكُمْ أی لا نلتم رحبا و سعه أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنا أی حملتمونا علی الکفر الذی أوجب لنا هذا العذاب و دعوتمونا إلیه و أما علی القول الثانی فإن أولاد إبلیس یقولون لا مرحبا بهؤلاء قد ضاقت أماکنهم إذ کانت النار مملوءه منا فلیس لنا منهم إلا الضیق و الشده

وَ هَذَا كَمَا رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَنَّ النَّارَ تَضِيقُ عَلَيْهِمْ كَضِيقِ الزُّجِّ (۱)بِالرُّمْحِ.

قالُوا بَلْ أَنْتُمْ لا مَرْحَباً بِكُمْ أی تقول بنو آدم لا کرامه لکم أنتم شرعتموه لنا و زینتموه فی نفوسنا فَبِئْسَ الْقَرارُ الذی استقررنا علیه قالُوا رَبَّنا مَنْ قَدَّمَ لَنا

۱- الزج بالضم: الحدید التی فی أسفل الرمح.

هـذا أی یـدعون علیهم بهـذا إذا حصـلوا فی نار جهنم أی من سـبب لنا هذا العذاب و دعانا إلی ما اسـتوجبنا به ذلک فَزِدْهُ عَذاباً ضِعْفاً أی مثلا مضاعفا إلی ما یستحقه من النار أحد الضعفین لکفرهم بالله و الضعف الآخر لدعائهم إیانا إلی الکفر وَ قالُوا ما لَنا لا نَری رِجالًا کُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرارِ أی یقولون ذلک حین ینظرون فی النار فلا یرون من کان یخالفهم فیها معهم و هم المؤمنون عن الکلبی و قیل نزلت فی أبی جهل و الولیـد بن المغیره و ذویهما یقولون ما لنا لا نری عمارا و خبابا و صـهیبا و بلالا الذین کنا نعدهم فی الدنیا من جمله الذین یفعلون الشر و القبیح و لا یفعلون الخیر عن مجاهد

وَ رَوَی الْعَیَّاشِیُّ بِالْإِسْنَادِ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: أَهْلُ النَّارِ یَقُولُونَ مـا لَنا لا نَری رِجالًا کُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرارِ یَعْنُونَکُمْ لَا یَرَوْنَکُمْ فِی النَّارِ لَا یَرَوْنَ وَ اللَّهِ أَحَداً مِنْکُمْ فِی النَّارِ.

أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِیًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصارُ معناه أنهم یقولون لما لم یروهم فی النار اتخـذناهم هزوا فی الـدنیا فأخطأنا أم عـدلت عنهم أبصارنا فلا نراهم و هم معنا فی النار إِنَّ ذلِکَ لَحَقٌّ أی ما ذکر قبل هذا لحق أی کائن لا محاله ثم بین ما هو فقال تَخاصُمُ أَهْلِ النَّارِ یعنی تخاصم الأتباع و القاده أو مجادله أهل النار بعضهم لبعض علی ما أخبر عنهم.

و فی قوله تعالی قُلْ إِنَّ الْخاسِرِینَ فی الحقیقه هم الَّذِینَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِیهِمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فلا ینتفعون بأنفسـهم و لا یجدون فی النـار أهلا کما کان لهم فی الـدنیا أهل فقـد فاتتهم المنفعه بأنفسـهم و أهلیهم و قیل خسـروا أنفسـهم بأن قـذفوها بین أطباق الجحیم و خسروا أهلیهم الذین أعدوا لهم فی جنه النعیم عن الحسن.

قـال ابن عباس إن الله تعالی جعل لکل إنسان فی الجنه منزلا و أهلا فمن عمل بطاعته کان له ذلک و من عصاه فصار إلی النار و دفع منزله و أهله إلی من أطاع فـذلک قوله أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ أَلا ذلِکَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِینُ أی الظاهر الذی لا یخفی لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ أی سرادقات و أطباق من النار و دخانها نعوذ بالله منها وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ

أی فرش و مهد منها و قیل إنما سمی ما تحتهم ظللا لأنها ظلل لمن تحتهم إذ النار أدراك و هم بین أطباقها و قیل إنما أجری اسم الظلل علی قطع النار علی سبیل التوسع و المجاز لأنها فی مقابله ما لأهل الجنه من الظلل و المراد أن النار تحیط بجوانبهم.

و فی قوله أَ فَمَنْ حَقَّ عَلَیْهِ کَلِمَهُ الْعَذابِ أَ فَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِی النّارِ اختلف فی تقدیره فقیل معناه أ فمن وجب علیه وعید الله بالعقاب أ فأنت تخلصه من النار فاکتفی بذکر من فی النار عن الضمیر العائد إلی المبتدأ و قیل تقدیره أ فأنت تنقذ من فی النار منهم و أتی بالاستفهام مرتین توکیدا للتنبیه علی المعنی و قال ابن الأنباری الوقف علی قوله کَلِمَهُ الْعَذابِ و التقدیر کمن وجبت له الجنه ثم یبتدئ أَ فَأَنْتَ تُنْقِذُ و أراد بکلمه العذاب قوله لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْکَ وَ مِمَّنْ تَبِعَکَ مِنْهُمْ أَجْمَعِینَ (۱)و فی قوله تعالی أَ فَمَنْ یَتَّقِی بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذابِ یَوْمَ الْقِیامَهِ تقدیره أ فحال من یدفع عذاب الله بوجهه یوم القیامه کحال من یأتی آمنا لا یمسه النار و إنما قال بِوَجْهِهِ لأن الوجه أعز أعضاء الإنسان و قیل معناه أم من یلقی منکوسا فأول عضو منه مسته النار وجهه و معنی یتقی یتوقی وَ قِیلَ لِلظّالِمِینَ یقوله خزنه النار.

و فی قوله إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا یُنادَوْنَ أی تنادیهم الملائکه یوم القیامه لَمَقْتُ اللّهِ أَکْبَرُ المقت أشد العداوه و البغض و المعنی أنهم لما رأوا أعمالهم و نظروا فی کتابهم و أدخلوا النار مقتوا أنفسهم لسوء صنیعهم فنودوا لمقت الله إیاکم فی الدنیا إذ تدعون إلی الإیمان فتکفرون أکبر مِنْ مَقْتِکُمْ أَنْفُسَکُمْ الیوم و قیل إنهم لما ترکوا الإیمان و صاروا إلی الکفر فقد مقتوا أنفسهم أعظم المقت ثم حکی سبحانه عن الکفار الذین تقدم وصفهم بعد حصولهم فی النار بأنهم قالوا رَبَّنا أَمَتَّنَا اثْنَتَیْنِ وَ أَحْیَیْتَنَا اثْنَتَیْنِ اختلف فی معناه علی وجوه أحدها أن الإماته الأولی

۱- ص: ۸۵.

فی الدنیا بعد الحیاه و الثانیه فی القبر قبل البعث و الإحیاء الأولی فی القبر للمساءله و الثانیه فی الحشر.

و ثانیها أن الإماته الأولی حالکونهم نطفا فأحیاهم الله فی الدنیا ثم أماتهم الموته الثانیه ثم أحیاهم للبعث فهاتان حیاتان و مماتان.

و ثالثها أن الحیاه الأولی فی الدنیا و الثانیه فی القبر و لم یرد الحیاه یوم القیامه و الموته الأولی فی الدنیا و الثانیه فی القبر فَاعْتَرَفْنا بِذُنُوبِنا التی اقترفناها فی الدنیا فَهَلْ إِلی خُرُوجٍ مِنْ سَبِیلٍ هذا تلطف منهم فی الاستدعاء أی هل بعد الاعتراف سبیل إلی الخروج و قیل إنهم سألوا الرجوع إلی الدنیا أی هل من خروج من النار إلی الدنیا لنعمل بطاعتک ذلِکُمْ أی ذلک العذاب الذی حل بکم بِأَنَّهُ إِذا دُعِیَ اللَّهُ وَحْدَهُ کَفَرْتُمْ أی إذا قیل لا إله إلا الله قلتم أَ جَعَلَ الْآلِهَهَ إِلهاً واحِداً و جحدتم ذلک وَ إِنْ یُشْرَکْ بِهِ تُؤْمِنُوا أی و إن یشرک به معبود آخر من الأصنام و الأوثان تصدقوا.

و فی قوله تعالی وَ إِذْ یَتَحاجُّونَ فِی النَّارِ أی و اذکر یا محمد لقومک الوقت الذی یتحاج فیه أهل النار فی النار و یتخاصم الرؤساء و الأتباع فَیَقُولُ الضُّعَفاءُ و هم الأتباع لِلَّذِینَ اسْتَکْبَرُوا و هم الرؤساء إِنَّا کُنَّا لَکُمْ معاشر الرؤساء تَبَعاً و کنا نمتثل أمرکم و نجیبکم إلی ما تدعوننا إلیه فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِیباً مِنَ النَّارِ لأنه یلزم الرئیس الدفع عن أتباعه المنقادین لأمره قالَ الَّذِینَ اسْتَکْبَرُوا إِنَّا کُلٌّ فِیها أی نحن و أنتم فی النار إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَکَمَ بَیْنَ الْعِبادِ بذلک بأن لا یتحمل أحد عن أحد و أنه یعاقب من أشرک به و عبد معه غیره لا محاله وَ قالَ الَّذِینَ فِی النَّارِ من الأتباع و المتبوعین لِخَزَنَهِ جَهَنَّمَ و هم الذین یتولون عذاب أهل النار من الملائکه الموکلین بهم ادْعُوا رَبَّکُمْ یُخَفِّفْ عَنَّا یَوْماً مِنَ الْعَذابِ یقولون ذلک لأنهم لا طاقه لهم علی شده العذاب و لشده جزعهم لا أنهم یطمعون فی التخفیف لأن معارفهم ضروریه یعلمون أن عقابهم لا ینقطع و لا یخفف عنهم قالُوا أی الخزنه أَ وَ لَمْ تَکُ تَأْتِیکُمْ رُسُلُکُمْ بِالْبَیِّناتِ أی بالحجج و الدلالات علی صحه التوحید

و النبوه أى فكفرتم و عاندتم حتى استحققتم هذا العذاب قالُوا بَلى جاءتنا الرسل و البينات فكذبناهم و جحدنا نبوتهم قالُوا فَادْعُوا أى قالت الخزنه فادعوا أنتم فإنا لا ندعو إلا بإذن الله و لم يؤذن لنا فيه و قيل إنما قالوا ذلک استخفافا بهم و قيل معناه فادعوا بالويل و الثبور وَ ما دُعاءُ الْكافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلالٍ أى فى ضياع لأنه لا ينفع.

و فى قوله يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ أى يجرون فى الماء الحار الذى قد انتهت حرارته ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ أى ثم يقذفون فى النار و قيل أى ثم يصيرون وقود النار ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أى لهؤلاء الكفار إذا دخلوا النار على وجه التوبيخ أَيْنَ ما كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ من أصنامكم قالُوا ضَلُّوا عَنَّا أى ضاعوا و هلكوا فلا نراهم و لا نقدر عليهم ثم يستدركون فيقولون بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئاً أى شيئا يستحق العباده و لا ما ننتفع بعبادته و قيل لم نكن ندعو شيئا ينفع و يضر و يسمع و يبصر و هذا كما يقال لكل ما لا يغنى شيئا هذا ليس بشى ء و قيل معناه ضاعت عبادتنا لهم فلم نكن نصنع شيئا إذ عبدناها كما يقول المتحسر ما فعلت شيئا كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكافِرِينَ أى كما أضل أعمال هؤلاء و أبطل ما كانوا يأملونه كذلک يفعل بجميع من يتدين بالكفر فلا ينتفعون بشى ء من أعمالهم و قيل يضل الله أعمالهم أى يبطلها و قيل يضلهم عن طريق الجنه و الثواب كما أضلهم عما اتخذوه إلها بأن صرفهم عن الطمع فى نيل منفعه من جهتها ذلِكُمْ العذاب الذى نزل بكم بِما كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ بِما كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ أى تأشرون و تبطرون.

و فى قوله تعالى أَسْوَأَ الَّذِي كانُوا يَعْمَلُونَ أى نجازيهم بأقبح الجزاء على أقبح معاصيهم و هو الكفر و الشرک و خص الأسوأ بالذكر للمبالغه فى الزجر و قيل معناه لنجزينهم بأسوإ أعمالهم و هى المعاصى دون غيرها مما لا يستحق به العذاب وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ يعنون إبليس الأبالسه و قابيل بن آدم أول من أبدع الكفر و الضلال و المعصيه روى ذلک عن على عليه السلام و قيل كل من دعا إلى الضلال و الكفر من الجن و الإنس و المراد باللذين جنس

الجن و الإنس نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِيَكُونا مِنَ الْأَسْفَلِينَ تمنوا لشده عداوتهم لهم بما أضلوهم أن يجعلوهم تحت أقدامهم فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ و قيل أى ندوسهما و نطؤهما بأقدامنا إذلالا لهما ليكونا من الأذلين قال ابن عباس ليكونا أشد عذابا منا.

و فى قوله تعالى لا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ العذاب أى لا يخفف عنهم وَ هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ آيسون من كل خير وَ نادَوْا يا مالِكُ أى يدعون خازن جهنم فيقولون يا مالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنا رَبُّكَ أى ليمتنا ربك حتى نتخلص و نستريح من هذا العذاب قالَ أى فيقول مالك مجيبا لهم إِنَّكُمْ ماكِثُونَ أى لابثون دائمون فى العذاب قال ابن عباس و السدى إنما يجيبهم مالك بذلك بعد ألف سنه و قال ابن عمر بعد أربعين عاما لَقَدْ جِئْناكُمْ أى يقول الله تعالى لقد أرسلنا إليكم الرسل بِالْحَقِّ أى جاءكم رسلنا بالحق و إضافه إلى نفسه لأنه كان بأمره و قيل هو قول مالك و إنما قال قد جئناكم لأنه من الملائكه و هم من جنس الرسل وَ لكِنَّ أَكْثَرَكُمْ معاشر الخلق لِلْحَقِّ كارِهُونَ لأنكم ألفتم الباطل فكرهتم مفارقته.

و فى قوله طَعامُ الْأَثِيمِ أى الآثم و هو أبو جهل و روى أن أبا جهل أتى بتمر و زبد فجمع بينهما و أكل و قال هذا هو الزقوم الذى يخوفنا محمد به نحن نتزقمه أى نملأ أفواهنا به فقال سبحانه كَالْمُهْلِ و هو المذاب من النحاس أو الرصاص أو الذهب أو الفضه و قيل هو دردى الزيت يَغْلِي فِي الْبُطُونِ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ أى إذا حصلت فى أجواف أهل النار تغلى كغلى الماء الحار الشديد الحراره قال أبو على الفارسى لا يجوز أن يكون المعنى يغلى المهل فى البطون لأن المهل إنما ذكر للتشبيه به فى الذوب أ لا ترى أن المهل لا يغلى فى البطون و إنما يغلى ما يشبه به خُذُوهُ أى يقال للزبانيه خذوه بالإثم فَاعْتِلُوهُ (1)أى زعزعوه و ادفعوه بعنف و قيل معناه جروا على وجهه إِلى سَواءِ الْجَحِيمِ أى إلى وسط النار ثُمَ

۱- من العتل، و هو الاخذ بمجامع الشى ء و جره بقهر كعتل البعير.

صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ قال مقاتل إن خازن النار يمر به على رأسه فيذهب رأسه عن دماغه ثم يصب فيه مِنْ عَذابِ الْحَمِيمِ و هو الماء الذى قد انتهى حره و يقول له ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ و ذلك أنه كان يقول أنا أعز أهل الوادى و أكرمهم فيقول له الملك ذق العذاب أيها المتعزز المتكرم فى زعمك و فيما كنت تقوله و قيل إنه على معنى النقيض فكأنه قيل إنك أنت الذليل المهين إلا أنه قيل على هذا الوجه للاستخفاف به و قيل معناه إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ فى قومك الْكَرِيمُ عليهم فما أغنى عنك ذلك إِنَّ هذا ما كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ أى ثم يقال لهم إن هذا العذاب ما كنتم تشكون فيه فى الدنيا.

و فى قوله تعالى مِنْ وَرائِهِمْ جَهَنَّمُ أى من وراء ما هم فيه من التعزز بالمال و الدنيا جهنم وَ لا يُغْنِي عَنْهُمْ ما كَسَبُوا شَيْئاً أى لا يغنى عنهم ما حصلوه و جمعوه من المال و الولد شيئا من عذاب الله وَ لا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِياءَ من الآلهه التى عبدوها لتكون شفعاءهم عند الله هذا هُدىً أى هذا القرآن الذى تلوناه و الحديث الذى ذكرناه دلاله موصله إلى الفرق بين الحق و الباطل و الرجز العذاب.

و فى قوله وَ يَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ يعنى يوم القيامه أى يدخلون النار كما يقال عرض فلان على السوط و قيل معناه عرض عليهم النار قبل أن يدخلوها ليروا أهوالها أَذْهَبْتُمْ طَيِّباتِكُمْ فِي حَياتِكُمُ الدُّنْيا أى فيقال لهم آثرتم طيباتكم و لذاتكم فى الدنيا على طيبات الجنه وَ اسْتَمْتَعْتُمْ بِها أى انتفعتم بها منهمكين فيها و قيل هى الطيبات من الرزق يقول أنفقتموها فى شهواتكم و فى ملاذ الدنيا و لم تنفقوها فى مرضاه الله فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ أى العذاب الذى فيه الذل و الخزى و الهوان بِما كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ أى باستكباركم عن الانقياد للحق فى الدنيا وَ بِما كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ أى و بخروجكم عن طاعه الله إلى معاصيه.

و فى قوله وَ يَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَ لَيْسَ هذا بِالْحَقِّ أى يقال لهم على وجه الاحتجاج عليهم أ ليس هذا الذى جوزيتم به حق (۱)لا ظلم فيه قالُوا أى فيقولون بَلى وَ رَبِّنا اعترفوا بذلك و حلفوا عليه بعد ما كانوا منكرين

۱- كذا فى المجمع. و الظاهر: حقا.

قالَ فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ أی بكفركم فی الدنیا و إنكاركم.

و فی قوله سبحانه وَ قالَ قَرِینُهُ یعنی الملك الشهید علیه عن الحسن و هو المروی عن أبی جعفر و أبی عبد الله علیه السلام و قیل قرینه الذی قیض له من الشیطان و قیل قرینه من الإنس هذا ما لَدَیَّ عَتِیدٌ إن كان المراد به الملك فمعناه هذا حسابه حاضر لدی فی هذا الكتاب أی یقول لربه كنت وكلتنی به فما كتبت من عمله حاضر عندی و إن كان المراد به الشیطان أو القرین من الإنس فالمعنی هذا العذاب حاضر عندی معد لی بسبب سیئاتی أَلْقِیا فِی جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِیدٍ هذا خطاب لخازن النار و العرب تأمر الواحد و القوم بما تأمر به الاثنین أ لا تری فی الشعر أكثر شی ء قیلا یا صاحبی و یا خلیلی و قیل إنما ثنی لیدل علی التكثیر كأنه قال ألق ألق فثنی الضمیر لیدل علی تكریر الفعل و قیل خطاب للملكین الموكلین به و هما السائق و الشهید.

وَ رَوَی أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسْكَانِیُّ بِالْإِسْنَادِ عَنِ الْأَعْمَشِ أَنَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْمُتَوَكِّلِ النَّاجِی عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا كَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ یَقُولُ اللَّهُ تَعَالَی لِی وَ لِعَلِیٍّ أَلْقِیَا فِی النَّارِ مَنْ أَبْغَضَكُمَا وَ أَدْخِلَا الْجَنَّهَ مَنْ أَحَبَّكُمَا وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ أَلْقِیا فِی جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِیدٍ

و العنید الذاهب عن الحق و سبیل الرشد مَنَّاعٍ لِلْخَیْرِ الذی أمر الله به من بذل المال فی وجوهه مُعْتَدٍ ظالم متجاوز یتعدی حدود الله مُرِیبٍ أی شاك فی الله و فیما جاء من عند الله و قیل متهم یفعل ما یرتاب بفعله و یظن به غیر الجمیل و قیل إنها نزلت فی ولید بن المغیره حین استشاره بنو أخیه فی الإسلام فمنعهم فیكون المراد بالخیر الإسلام الَّذِی جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ من الأصنام و الأوثان فَأَلْقِیاهُ فِی الْعَذابِ الشَّدِیدِ هذا تأكید للأول فكأنه قال افعلا ما أمرتكما به فإنه مستحق لذلك قالَ قَرِینُهُ أی شیطانه الذی أغواه عن ابن عباس و غیره و إنما سمی قرینه لأنه یقرن به فی العذاب و قیل قرینه من الإنس و هم علماء السوء و المبتدعون رَبَّنا ما أَطْغَیْتُهُ أی ما أضللته و ما أوقعته فی الطغیان باستكراه وَ لكِنْ كانَ فِی ضَلالٍ من الإیمان بَعِیدٍ أی و لكنه طغی باختیاره السوء

قـالَ أى فيقول الله لهم لا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ أى لا يخاصم بعضـكم بعضا عنـدى وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكَمْ بِالْوَعِيـدِ فى دار التكليف فلم تنزجروا و خالفتم أمرى ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ المعنى أن الذى قدمته لكم فى دار الدنيا من أنى أعاقب من جحدنى و كذب رسلى و خـالف أمرى لا يبـدل بغيره و لا يكون خلافه وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيـدِ أى لست بظالم أحـدا فى عقابى لمن اسـتحقه بل هو الظالم لنفسه بارتكـابه المعاصـى التى اسـتحق بها ذلك يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ متعلق بقوله ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ أو بتقـدير اذكر وَ تَقُولُ جهنم هَلْ مِنْ مَزِيـدٍ قال أنس طلبت الزياده و قال مجاهـد المعنى معنى الكفايه أى لم يبق مزيـد لامتلائها و يـدل على هذا القول قوله لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ و قيل فى وجه الأول إن هذا القول منها كان قبل دخول جميع أهل النار فيها و يجوز أن تكون تطلب الزياده على أن يزاد فى سعتها

كَمَـا جَـاءَ عَنِ النَّبِيِّ صـلى الله عليه و آله أَنَّهُ قِيلَ لَهُ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ أَ لَا تَنْزِلُ دَارَكَ فَقَالَ صـلى الله عليه و آله وَ هَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مِنْ دَارٍ.

لأنه باع دور بنى هاشم لما خرجوا إلى المدينه فعلى هذا يكون المعنى و هل بقى زياده.

فأمـا الوجه فى كلام جهنم فقيل فيه وجوه أحـدها أنه خرج مخرج المثل أى إن جهنم من سـعتها و عظمها بمنزله الناطقه التى إذا قيل لها هل امتلأت تقول لم أمتل و بقى فيَّ سعه كثيره.

و ثانيهـا أن الله سـبحانه يخلق لجهنم آله الكلام فتتكلم و هـذا غير منكر لأن من أنطق الأيـدى و الجوارح و الجلود قادر على أن ينطق جهنم.

و ثالثهـا أنه خطـاب لخزنه جهنم على وجه التقرير لهم هـل امتلأت جهنم فيقولـون بلى لم يبق موضع لمزيـد ليعلم الخلق صـدق وعده عن الحسن قال معناه ما من مزيد أى لا مزيد.

و فى قوله تعالى يَوْمَ يُدَعُّونَ أى يـدفعون إِلى نارِ جَهَنَّمَ دَعًّا أى دفعا بعنف و جفوه قال مقاتل هو أن تغل أيديهم إلى أعناقهم و تجمع نواصيهم إلى أقدامهم ثم يدفعون إلى جهنم دفعا على وجوههم حتى إذا دنوا قال لهم خزنتها هذِهِ النَّارُ الَّتِي

كُنْتُمْ بِها تُكَذِّبُونَ فى الـدنيا ثم وبخهم لما عاينوا ما كانوا يكـذبون به و هو قوله أَ فَسِحْرٌ هـذا الـذى ترون أَمْ أَنْتُمْ لا تُبْصِرُونَ و ذلك أنهم كانوا ينسـبون محمدا صـلى الله عليه و آله إلى السـحر و إلى أنه يغطى على الأبصار بالسـحر فلما شاهدوا ما وعدوا به من العذاب وبخوا بهذا ثم يقال لهم اصْلَوْها قاسوا شدتها فَاصْبِرُوا على العذاب أَوْ لا تَصْبِرُوا عليه سَواءٌ عَلَيْكُمْ الصبر و الجزع إِنَّما تُجْزَوْنَ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ فى الدنيا من المعاصى بكفركم و تكذيبكم الرسول.

و فى قـوله تعـالى إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلالٍ وَ سُعُرٍ أى فى ذهـاب عن وجه النجـاه و طريـق الجنه و فى نـار مسعره و قيـل أى فى هلاك و ذهاب عن الحق وَ سُعُرٍ أى عناء و عـذاب يَوْمَ يُسْحَبُونَ أى يجرون فِي النَّارِ عَلى وُجُوهِهِمْ يعنى أن هذا العذاب يكون لهم فى يوم يجرهم الملائكه فيه على وجوههم فى النـار و يقـال لهم ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ أى إصابتهـا إيـاهم بعـذابها و حرهـا و هو كقولهم وجدت مس الحمى و سقر جهنم و قيل هو باب من أبوابها.

و فى قوله تعالى فَيُؤْخَذُ بِالنَّواصِي وَ الْأَقْدامِ فتأخذهم الزبانيه فتجمع بين نواصيهم و أقدامهم بالغل ثم يسبحون فى النار و يقذفون فيهـا عن الحسن و قيـل تأخـذهم الزبـانيه بنواصـيهم و بأقـدامهم فيسوقونهم إلى النار هـذِهِ جَهَنَّمُ أى و يقال لهم هـذه جهنم الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ الكـافرون فى الـدنيا قـد أظهرها الله تعالى حتى زالت الشكوك فأدخلوها و يمكن أنه لما أخبر الله تعالى أنهم يؤخـذون بالنواصـى و الأقـدام ثم قال للنبى صـلى الله عليه و آله هـذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ أى المشـركون من قومـک و سـيردونها فليهن عليـک أمرهـم يَطُوفُونَ بَيْنَها وَ بَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ أى يطوفون مره بين الجحيم و مره بين الحميم و الجحيم النار و الحميم الشراب و قيل معناه أنهم يعذبون بالنار مره و يجرعون من الحميم يصب عليهم ليس لهم من العذاب أبدا فرج عن ابن عباس و الآنى الذى انتهت حرارته و قيل الآنى الحاضر. و فى قوله تعالى فِي سَمُومٍ وَ حَمِيمٍ أى فى ريح حاره تدخل مسامهم و خروقهم و فى ماء مغلى حار انتهت حرارته وَ ظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ أى دخان أسود شديد السواد

عن ابن عباس و غيره و قيل اليحموم جبل فى جهنم يستغيث أهل النار إلى ظله ثم نعت ذلك الظل فقال لا بارِدٍ وَ لا كَرِيمٍ أى لا بارد المنزل و لا كريم المنظر و قيل لا بارد يستراح إليه لأنه دخان جهنم و لا كريم فيشتهى مثله و قيل و لا كريم أى لا منفعه فيه بوجه من الوجوه و العرب إذا أرادت نفى صفه الحمد عن الشى ء نفت عنه الكرم و قال الفراء العرب تجعل الكريم تابعا لكل شى ء نفت عنه وصفا تنوى به الذم تقول ما هو بسمين و لا كريم و ما هذه الدار بواسعه و لا كريمه.

ثم ذكر سبحانه أعمالهم التى أوجبت لهم هذا فقال إِنَّهُمْ كانُوا قَبْلَ ذلِكَ مُتْرَفِينَ أى كانوا فى الدنيا متنعمين عن ابن عباس وَ كانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ أى الذنب العظيم و الإصرار أن يقيم عليه فلا يقلع عنه و قيل الحنث العظيم الشرك و قيل كانوا يحلفون لا يبعث الله من يموت و أن الأصنام أنداد الله.

قوله فَشارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ أى كشرب الهيم و هى الإبل التى أصابها الهيام و هو شده العطش فلا تزال تشرب الماء حتى تموت و قيل هى الأرض الرمله التى لا تروى بالماء هذا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ النزل الأمر الذى ينزل عليه صاحبه و المعنى هذا طعامهم و شرابهم يوم الجزاء فى جهنم.

و فى قوله تعالى قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ ناراً أى قوا أنفسكم النار بالصبر على طاعه الله و عن معصيته و عن اتباع الشهوات و أهليكم بدعائهم إلى طاعه الله و تعليمهم الفرائض و نهيهم عن القبائح و حثهم على أفعال الخير عَلَيْها مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ أى غلاظ القلوب لا يرحمون أهل النار أقوياء يعنى الزبانيه التسعه عشر و أعوانها لا يَعْصُونَ اللَّهَ ما أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ فى هذا دلاله على أن الملائكه الموكلين بالنار معصومون عن القبائح لا يخالفون الله فى أوامره و نواهيه ثم حكى سبحانه ما يقال للكفار يوم القيامه فقال يا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ و ذلك أنهم إذا عذبوا يأخذون فى الاعتذار فلا يلتفت إلى معاذيرهم و يقال لهم لا تعتذروا فهذا جزاء فعلكم.

و فى قوله وَ أَعْتَدْنا لَهُمْ أى للشياطين عَذابَ السَّعِيرِ عذاب النار المسعره

المشعله إِذا أُلْقُوا فِيها سَمِعُوا لَها شَهِيقاً أی إذا طرح الکفار فی النار سمعوا للنار صوتا فظیعا مثل صوت القدر عند غلیانها و فورانها فیعظم بسماع ذلک عذابهم لما یرد علی قلوبهم من هوله وَ هِيَ تَفُورُ أی تغلی بهم کغلی المرجل (۱)تَكادُ تَمَيَّزُ أی تتقطع و تتمزق مِنَ الْغَيْظِ أی شده الغضب سمی سبحانه شده التهاب النار غیظا علی الکفار لأن المغتاظ هو المتقطع مما یجد من الألم الباعث علی الإیقاع بغیره فحال جهنم کحال المتغیظ كُلَّما أُلْقِيَ فِيها أی کلما طرح فی النار فَوْجٌ من الکفار سَأَلَهُمْ خَزَنَتُها أَ لَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ أی یقول لهم الملائکه الموکلون بالنار علی وجه التبکیت لهم فی صیغه الاستفهام أ لم یجئکم مخوف من جهه الله سبحانه یخوفکم عذاب هذه النار قالُوا بَلى قَدْ جاءَنا نَذِيرٌ أی مخوف فَكَذَّبْنا وَ قُلْنا ما نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ أی لم نقبل منه بل قلنا ما نزل الله شیئا مما تدعونا إلیه و تحذرونا منه فتقول لهم الملائکه إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلالٍ كَبِيرٍ أی لستم الیوم إلا فی عذاب عظیم و قیل معناه قلنا للرسل ما أنتم إلا فی ضلال أی ذهاب عن الصواب کبیر فی قولکم أنزل الله علینا کتابا وَ قالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ من النذر ما جاءونا به و دعونا إلیه و عملنا بذلک ما كُنَّا فِي أَصْحابِ السَّعِيرِ قال الزجاج لو کنا نسمع سمع من یعی و یفکر و نعقل عقل من یمیز و ینظر ما کنا من أهل النار فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فی ذلک الوقت الذی لا ینفعهم فیه الإقرار و الاعتراف فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِيرِ هذا دعاء علیهم أی أسحقهم الله و أبعدهم من النجاه سحقا.

و فی قوله وَ أَمَّا الْقاسِطُونَ العادلون عن طریق الحق و الدین فَكانُوا فی علم الله و حکمه لِجَهَنَّمَ حَطَباً یلقون فیها فتحرقهم کما تحرق النار الحطب أو یکون معناه فسیکونون لجهنم حطبا توقد بهم کما توقد النار بالحطب.

و فی قوله يَسْلُكْهُ عَذاباً صَعَداً أی یدخله عذابا شاقا شدیدا متصعدا فی العظم و إنما قال یسلکه لأنه تقدم ذکر الطریقه و قیل معناه عذابا ذا صعد أی ذا مشقه و فی قوله تعالی إِنَّ لَدَيْنا أَنْكالًا أی عندنا فی الآخره قیودا عظاما

۱- المرجل: القدر.

لا تفكك أبدا و قيل أغلالا وَ جَحِيماً و هو اسم من أسماء جهنم و قيل يعنى و نارا عظيمه و لا تسمى القليله به وَ طَعاماً ذا غُصَّةٍ أى ذا شوك يأخذ الحلق فلا يدخل و لا يخرج عن ابن عباس و قيل طعاما يأخذ بالحلقوم لخشونته و شده تكرهه و قيل يعنى الزقوم و الضريع

وَ رُوِيَ عَنْ حُمْرَانَ بْنَ أَعْيَنَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله سَمِعَ قَارِئاً يَقْرَأُ هَذَا فَصَعِقَ.

وَ عَذاباً أَلِيماً أى عقابا موجعا مؤلما.

و فى قوله سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً أى سأكلفه مشقه من العذاب لا راحه فيه و قيل صعود جبل فى جهنم من نار يؤخذ بارتقائه فإذا وضع يده عليه ذابت فإذا رفعها عادت و كذلك رجله فى خبر مرفوع و قيل هو جبل من صخره ملساء فى النار يكلف أن يصعدها حتى إذا بلغ أعلاها أحدر إلى أسفلها ثم يكلف أيضا أن يصعدها فذلك دأبه أبدا يجذب من أمامه بسلاسل الحديد و يضرب من خلفه بمقامع الحديد فيصعدها فى أربعين سنه عن الكلبى.

و فى قوله سَأُصْلِيهِ سَقَرَ أى سأدخله جهنم و ألزمه إياها و قيل سقر دركه من دركات جهنم و قيل باب من أبوابها وَ ما أَدْراكَ أيها السامع ما سَقَرُ فى شدتها و هولها و ضيقها لا تُبْقِي وَ لا تَذَرُ أى لا تبقى لهم لحما إلا أكلته و لا تذرهم إذا أعيدوا خلقا جديدا و قيل لا تُبْقِي شيئا إلا أحرقته وَ لا تَذَرُ أى لا إبقاء عليهم بل يبلغ مجهودهم فى أنواع العذاب لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ أى مغيره للجلود و قيل لافحه للجلود حتى تدعها أشد سوادا من الليل عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ من الملائكه هم خزنتها مالك و معه ثمانيه عشر أعينهم كالبرق الخاطف و أنيابهم كالصياصى يخرج لهب النار من أفواههم ما بين منكبى أحدهم مسيره سنه تسع كف أحدهم مثل ربيعه و مضر نزعت منهم الرحمه يرفع أحدهم سبعين ألفا فيرميهم حيث أراد من جهنم و قيل معناه على سقر تسعه عشر ملكا فهم خزان سقر و للنار و دركاتها الآخر خزان آخرون و قيل إنما خصوا بهذا العدد ليوافق الخبر لما جاء به الأنبياء قبله و ما كان فى الكتب المتقدمه و يكون فى ذلك مصلحه للمكلفين و قال بعضهم فى تخصيص هذا العدد إن تسعه عشر يجمع أكثر القليل

من العدد و أقل الكثير منه لأن العدد آحاد و عشرات و مئون و ألوف فأقل العشرات عشره و أكثر الآحاد تسعه قالوا و لما نزلت هذه الآيه قال أبو جهل لقريش ثكلتكم أمهاتكم أ تسمعون ابن أبى كبشه يخبركم أن خزنه النار تسعه عشر و أنتم الدهم (۱)و الشجعان أ فيعجز كل عشره منكم أن يبطشوا برجل من خزنه جهنم قال أبو الأسد الجمحى أنا أكفيكم سبعه عشر عشره على ظهرى و سبعه على بطنى فاكفونى أنتم اثنين فنزل وَ ما جَعَلْنا أَصْحابَ النَّارِ إِلَّا مَلائِكَةً الآيه عن ابن عباس و قتاده و الضحاك و معناه و ما جعلنا الموكلين بالنار المتولين تدبيرها إلا ملائكه جعلنا شهوتهم فى تعذيب أهل النار و لم نجعلهم من بنى آدم كما تعهدون أنتم فتطيقونهم وَ ما جَعَلْنا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا أى لم نجعلهم على هذا العدد إلا محنه و تشديدا فى التكليف للذين كفروا نعم الله و جحدوا وحدانيته حتى يتفكروا فيعلموا أن الله سبحانه حكيم لا يفعل إلا ما هو حكمه و يعلموا أنه قادر على أن يزيد فى قواهم ما يقدرون به على تعذيب الخلائق و لو راجع الكفار عقولهم لعلموا أن من سلط ملكا واحدا على كافه بنى آدم لقبض أرواحهم فلا يغلبونه قادر على سوق بعضهم إلى النار و جعلهم فيها بتسعه عشر من الملائكه لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ من اليهود و النصارى أنه حق و أن محمدا صادق من حيث أخبر بما هو فى كتبهم من غير قراءه لها و لا تعلم منهم وَ يَزْدادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيماناً أى يقينا بهذا العدد و بصحه نبوه محمد صلى الله عليه و آله إذا أخبرهم أهل الكتاب أنه مثل ما فى كتابهم وَ لا يَرْتابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْمُؤْمِنُونَ أى و لئلا يشك هؤلاء فى عدد الخزنه و المعنى ليستيقن من لم يؤمن بمحمد صلى الله عليه و آله و من آمن بصحه نبوته إذا تدبروا و تفكروا وَ لِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْكافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا اللام لام العاقبه أى عاقبه أمر هؤلاء أن يقولوا هذا يعنى المنافقين و الكافرين و قيل معناه و لأن يقولوا ما ذا أراد الله بهذا الوصف و العدد و يتدبروه فيؤدى بهم التدبر فى ذلك إلى الإيمان كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ أى مثل ما جعلنا خزنه النار ملائكه

۱– الدهم: العدد الكثير.

ذوی عـدد محنه و اختبارا نکلف الخلق لیظهر الضـلال و الهدی و أضافهما إلی نفسه لأن سـبب ذلک التکلیف و هو من جهته و قیـل یضـل عن طریق الجنه و الثواب من یشـاء و یهـدی من یشـاء إلیه وَ مـا یَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّکَ إِلَّا هُوَ أی لا یعلم جنوده من کثرتها أحـد إلا هو و لم یجعل خزنه النار تسـعه عشـر لقله جنوده و لکن الحکمه اقتضت ذلک و قیل هذا جواب أبی جهل حین قال ما لمحمد أعوان إلا تسـعه عشـر و قیل معناه و ما یعلم عده الملائکه الذین خلقهم الله لتعذیب أهل النار إلا الله و المعنی أن التسـعه عشر هم خزنه النار و لهم من الأعوان و الجنود ما لا یعلمه إلا الله ثم رجع إلی ذکر سقر فقال وَ ما هِیَ إِلَّا ذِکْری لِلْبَشَرِ أی تذکره و موعظه للعالم لیذکروا فیتجنبوا ما یسـتوجبون به ذلک و قیل معناه و ما هذه النار فی الدنیا إلا تذکره للبشـر من نار الآخره حتی یتفکروا فیهـا فیحـذروا نـار الآخره و قیل ما هـذه السوره إلا تـذکره للناس و قیل و ما هـذه الملائکه التسـعه عشـر إلا عبره للخلق یسـتدلون بذلک علی کمال قدره الله تعالی و ینزجرون عن المعاصی کَلَّا أی حقا و قیل أی لیس الأمر علی ما یتوهمونه من أنهم یمکنهم دفع خزنه النار و غلبتهم وَ الْقَمَرِ أقسم بالقمر لما فیه من الآیات العجیبه فی طلوعه و غروبه و مسیره و زیادته و نقصانه وَ اللَّیْلِ إِذْ أَدْبَرَ أی ولی وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ أی أضاء و أنار و قیل معناه إذا کشف الظلام و أضاء الأشـخاص إِنَّها لَإِحْدَی الْکُبَرِ هذا جواب القسم یعنی أن سـقر التی هی النـار لإحـدی العظـائم و الکبر جمع الکبری و قیـل معناه أن آیات القرآن إحـدی الکبر فی الوعید نَذِیراً لِلْبَشَرِ صـفه للنار و قیل من صـفه النبی صلی الله علیه و آله فکأنه قال قم نذیرا و قیل من صفه الله تعالی فیکون حالا من فعل القسم المحذوف لِمَنْ شاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَتَقَدَّمَ أَوْ یَتَأَخَّرَ أی یتقدم فی طاعه الله أو یتأخر عنها بالمعصیه.

وَ رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَـیْلِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ علیه السـلام أَنَّهُ قَالَ: کُلُّ مَنْ تَقَدَّمَ إِلَی وَلَایَتِنَا تَأَخَّرَ عَنْ سَقَرَ وَ کُلُّ مَنْ تَأَخَّرَ عَنْ وَلَایَتِنَا تَقَدَّمَ إِلَی سَقَرَ.

کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ رَهِینَهٌ أی مرهونه بعملها محبوسه به مطالبه بما

كسبته من طاعه أو معصيه إِلَّا أَصْحابَ الْيَمِينِ و هم الذين يعطون كتبهم بأيمانهم و قيل هم الذين يسلك بهم ذات اليمين فِي جَنَّاتٍ يَتَساءَلُونَ أى يسأل بعضهم بعضا و قيل يسألون عَنِ الْمُجْرِمِينَ أى عن حالهم و عن ذنوبهم التى استحقوا بها النار ما سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ هذا سؤال توبيخ أى يطلع أهل الجنه على أهل النار فيقولون لهم ما أوقعكم فى النار قالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ أى كنا لا نصلى الصلوات المكتوبه على ما قررها الشرع و فيه دلاله على أن الكفار مخاطبون بالعبادات وَ لَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ أى لم نكن نخرج الزكوات التى كانت واجبه علينا و الكفارات التى وجب دفعها إلى المساكين و هم الفقراء وَ كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخائِضِينَ أى كلما غوى غاو بالدخول فى الباطل غوينا معه وَ كُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ أى نجحد يوم الجزاء حَتَّى أَتانَا الْيَقِينُ أى الموت على هذه الحاله و قيل حتى جاءنا العلم اليقين من ذلك بأن عاينناه فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ أى شفاعه الملائكه و النبيين كما نفعت الموحدين.

و فى قوله سبحانه انْطَلِقُوا إِلى ما كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ أى تقول لهم الخزنه اذهبوا و سيروا إلى النار التى كنتم تجحدونها فى الدنيا انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذِي ثَلاثِ شُعَبٍ أى نار لها ثلاث شعب سماها ظلا لسواد نار جهنم و قيل هو دخان جهنم له ثلاث شعب تحيط بالكافر شعبه تكون فوقه و شعبه عن يمينه و شعبه عن شماله فسمى الدخان ظلا كما قال أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها (۱)أى من الدخان الآخذ بالأنفاس و قيل يخرج من النار لسان فيحيط بالكافر كالسرادق فتنشعب ثلاث شعب يكون فيها حتى يفرغ من الحساب ثم وصف سبحانه ذلك الظل فقال لا ظَلِيلٍ أى غير مانع من الأذى بستره عنه فظل هذا الدخان لا يغنى شيئا من حر النار و هو قوله وَ لا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ و اللهب ما يعلو على النار إذا اضطرمت من أحمر و أصفر و أخضر يعنى أنهم إذا استظلوا بذلك الظل لم يدفع عنهم حر اللهب ثم وصف النار فقال إِنَّها تَرْمِي بِشَرَرٍ و هو ما تطاير من النار فى الجهات كَالْقَصْرِ

۱- الكهف: ۲۹.

أی مثله فی عظمه و تخویفه یتطایر علی الکافرین من کل جهه نعوذ بالله منه و هو واحد القصور من البنیان و العرب تشبه الإبل بالقصور و قیل کَالْقَصْرِ أی کأصول الشجر العظام ثم شبهه فی لونه بالجمالات الصفر فقال کَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ أی کأنه أنیق سود لما یعتری سوادها من الصفر قال الفراء لا تری أسود من الإبل إلا و هو مشرب صفره و لذلک سمت العرب سود الإبل صفرا و قیل هو من الصفره لأن النار تکون صفراء.

و فی قوله تعالی إِنَّ جَهَنَّمَ کانَتْ مِرْصاداً یرصدون به أی هی معده لهم یرصد بها خزنتها الکفار و قیل مرصادا محبسا یحبس فیه الناس و قیل طریقا منصوبا علی العاصین فهو موردهم و منهلهم و هذا إشاره إلی أن جهنم للعصاه علی الرصد لا یفوتونها لِلطّاغِینَ مَآباً أی للذین جازوا حدود الله و طغوا فی معصیه الله مرجعا یرجعون إلیه و مصیرا فکان المجرم قد کان بإجرامه فیها ثم رجع إلیها لابِثِینَ فِیها أَحْقاباً أی ماکثین فیها أزمانا کثیره و ذکر فیه أقوال أحدها أن المعنی أحقابا لا انقطاع لها کلما مضی حقب جاء بعده حقب آخر و الحقب ثمانون سنه من سنی الآخره.

و ثانیها أن الأحقاب ثلاثه و أربعون حقبا کل حقب سبعون خریفا کل خریف سبعمائه سنه کل سنه ثلاث مائه و ستون یوما کل یوم ألف سنه عن مجاهد.

و ثالثها أن الله تعالی لم یذکر شیئا إلا و جعل له مده ینقطع إلیها و لم یجعل لأهل النار مده بل قال لابِثِینَ فِیها أَحْقاباً فو الله ما هو إلا أنه إذا مضی حقب دخل حقب آخر ثم آخر کذلک إلی أبد الآبدین فلیس للأحقاب عده إلا الخلود فی النار و لکن قد ذکروا أن الحقب الواحد سبعون ألف سنه کل یوم من تلک السنین ألف سنه مما نعده.

و رابعها أن المعنی لابِثِینَ فِیها أَحْقاباً لا یَذُوقُونَ فی تلک الأحقاب إِلّا حَمِیماً وَ غَسّاقاً ثم یلبثون یذوقون فیها غیر الحمیم و الغساق من أنواع العذاب فهذا توقیت لأنواع العذاب لا لمکثهم فی النار و هذا أحسن الأقوال.

ص: ۲۷۵

و خامسها أنه يعنى به أهل التوحيد عن خالد بن معدان.

وَ رَوَى نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ دَخَلَهَا حَتَّى يَمْكُثَ فِيهَا أَحْقَاباً وَ الْحُقْبُ بِضْعٌ وَ سِتُّونَ سَنَةً وَ السَّنَةُ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَ سِتُّونَ يَوْماً كُلُّ يَوْمٍ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ فَلَا يَتَّكِلَنَّ أَحَدٌ عَلَى أَنْ يَخْرُجَ مِنَ النَّارِ.

وَ رَوَى الْعَيَّاشِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ فَقَالَ هَذِهِ فِي الَّذِينَ يَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ- وَ رُوِيَ عَنِ الْأَحْوَلِ مِثْلُهُ.

و قوله لا- يَذُوقُونَ فِيها بَرْداً وَ لا شَراباً يريد النوم و الماء عن ابن عباس قال أبو عبيده البرد النوم هنا و قيل لا يَذُوقُونَ فِيها بَرْداً ينفعهم من حرها وَ لا شَراباً ينقعهم من عطشها إِلَّا حَمِيماً وَ غَسَّاقاً و هو صديد أهل النار جَزاءً وِفاقاً أى وافق عذاب النار الشرك لأنهما عظيمان و لا ذنب أعظم من الشرك و لا عذاب أعظم من النار عن مقاتل و قيل جوزوا جزاء وفق أعمالهم عن ابن عباس إِنَّهُمْ كانُوا لا- يَرْجُونَ حِساباً أى فعلنا ذلك بهم لأنهم كانوا لا يخافون أن يحاسبوا و لا يؤمنون بالبعث وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا أى بما جاءت به الأنبياء و قيل بالقرآن و قيل بحجج الله و لم يصدقوا بها كِذَّاباً أى تكذيبا وَ كُلَّ شَيْ ءٍ أَحْصَيْناهُ كِتاباً أى كل شى ء من الأعمال بيناه فى اللوح المحفوظ و قيل أى كل شى ء من أعمالهم حفظناه نجازيهم به فَذُوقُوا أى فقيل لهؤلاء الكفار ذوقوا ما أنتم فيه من العذاب فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذاباً لأن كل عذاب يأتى بعد الوقت الأول فهو زائد عليه.

و فى قوله إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ يعنى أن هؤلاء الذين وصفهم بالكفر و الفجور محجوبون يوم القيامه عن رحمه ربهم و إحسانه و كرامته و قيل ممنوعون عن رحمته مدفوعون عن ثوابه غير مقبولين و لا مرضيين و قيل محرومون عن ثوابه و كرامته عن على عليه السلام.

و فى قوله تعالى إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ أى أحرقوهم و عذبوهم بالنار.

و فى قوله وَ يَتَجَنَّبُهَا أى و يتجنب الذكر و الموعظه الْأَشْقَى أى أشقى

العصاه و هو الذی کفر بالله و بتوحیده و عبد غیره الَّذِی یَصْلَی النّارَ الْکُبْری أی یلزم أکبر النیران و هی نار جهنم و النار الصغری نار الدنیا و قیل النار الکبری هی التی فی الطبقه السفلی من جهنم لا یَمُوتُ فِیها فیستریح وَ لا یَحْیی حیاه ینتفع بها بل صار حیاته وبالا علیه یتمنی زوالها لما هو فیه معها من فنون العقاب و ألوان العذاب.

و فی قوله فَأَنْذَرْتُکُمْ ناراً تَلَظَّی أی تتلهب و تتوقد لا یَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَی الَّذِی کَذَّبَ بآیات الله و رسله وَ تَوَلَّی أی أعرض عن الإیمان وَ سَیُجَنَّبُهَا أی سیجنب النار و یجعل منها علی جانب الْأَتْقَی المبالغ فی التقوی الَّذِی یُؤْتِی مالَهُ أی ینفقه فی سبیل الله یَتَزَکَّی یطلب أن یکون عند الله زکیا لا یطلب بذلک رئاء و لا سمعه قال القاضی قوله لا یَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَی الَّذِی کَذَّبَ وَ تَوَلَّی لا یدل علی أنه تعالی لا یدخل النار إلا الکافر علی ما یقوله الخوارج و بعض المرجئه و ذلک لأنه نکر النار المذکوره و لم یعرفها فالمراد بذلک أن نارا من جمله النیران لا یصلها إلا من هذه حاله و النیران درکات علی ما بینه سبحانه فی سوره النساء فی شأن المنافقین فمن أین عرف أن غیر هذه النار لا یصلها قوم آخرون و بعد فإن الظاهر من الآیه یوجب أن لا یدخل النار إلا من کذب و تولی و جمع بین الأمرین فلا بد للقوم من القول بخلافه لأنهم یوجبون النار لمن یتولی عن کثیر من الواجبات و إن لم یکذب.

و فی قوله تعالی لَئِنْ لَمْ یَنْتَهِ أی إن لم یمتنع أبو جهل عن تکذیب محمد صلی الله علیه و آله و إیذائه لَنَسْفَعاً بِالنّاصِیَهِ النون نون التأکید الخفیفه أی لنجرن بناصیته إلی النار و هذا کقوله فَیُؤْخَذُ بِالنَّواصِی وَ الْأَقْدامِ (۱)و معناه لنذلنه و نقیمنه مقام الأذله ففی الأخذ بالناصیه إهانه و استخفاف و قیل معناه لنغیرن وجهه و نسودنه بالنار یوم القیامه لأن السفع أثر الإحراق بالنار ناصِیَهٍ کاذِبَهٍ خاطِئَهٍ وصفها بالکذب و الخطاء بمعنی أن صاحبها کاذب فی أقواله خاطئ فی أفعاله لما ذکر الجر بها أضاف

۱- الرحمن: ۴۱.

الفعل إليها قال ابن عباس لما أتى أبو جهل رسول الله صلى الله عليه و آله انتهره رسول الله صلى الله عليه و آله فقال أبو جهل أ تنهرنى يا محمد (۱)فو الله لقد علمت ما بها أى بمكه أحد أكثر ناديا منى فأنزل الله سبحانه فَلْيَدْعُ نادِيَهُ و هذا وعيد أى فليدع أهل ناديه و مجلسه يعنى عشيرته فلينتصر بهم إذا حل عقاب الله به سَنَدْعُ الزَّبانِيَةَ يعنى الملائكه الموكلين بالنار و هم الملائكه الغلاظ الشداد.

و فى قوله تعالى كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ أى لو تعلمون الأمر علما يقينا لشغلكم ما تعلمون عن التفاخر و التباهى بالعز و الكثره ثم استأنف سبحانه وعيدا آخر فقال لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ على نيه القسم يعنى حين تبرز الجحيم فى القيامه قبل دخولهم إليها ثُمَّ لَتَرَوُنَّها يعنى بعد الدخول إليها عَيْنَ الْيَقِينِ كما يقال حق اليقين و محض اليقين معناه ثم لترونها بالمشاهده إذا دخلتموها و عذبتم بها.

و فى قوله تعالى لَيُنْبَذَنَّ فِى الْحُطَمَهِ أى ليطرحن من وصفناه فى الحطمه و هى اسم من أسماء جهنم قال مقاتل و هى تحطم العظام و تأكل اللحوم حتى تهجم على القلوب ثم قال وَ ما أَدْراكَ مَا الْحُطَمَهُ تفخيما لأمرها ثم فسرها بقوله نارُ اللَّهِ الْمُوقَدَهُ أى المؤججه أضافها سبحانه إلى نفسه ليعلم أنها ليست كسائر النيران ثم وصفها بالإيقاد على الدوام الَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَهِ أى تشرف على القلوب فتبلغها ألمها و حريقها و قيل معناه أن هذه النار تخرج من الباطن إلى الظاهر خلاف نيران الدنيا إِنَّها عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَهٌ يعنى أنها على أهلها مطبقه تطبق أبوابها عليهم تأكيدا للإياس عن الخروج فِى عَمَدٍ مُمَدَّدَهٍ و هى جمع عمود و قال أبو عبيده كلاهما جمع عماد قال و هى أوتاد الأطباق التى تطبق على أهل النار و قال مقاتل أطبقت الأبواب عليهم ثم شدت بأوتاد من حديد من نار حتى يرجع عليهم غمها و حرها فلا يفتح عليهم باب و لا يدخل عليهم روح و قال الحسن يعنى عمد السرادق فى قوله أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها (۲)فإذا مدت تلك العمد أطبقت جهنم على أهلها

۱- فى التفسير المطبوع: أتنتهرنى يا محمد.

۲- الكهف: ۲۹.

نعوذ بـالله منها و قال الكلبى فى عمـد مثل السوارى ممـدوده مطوله تمـدد عليهم و قال ابن عباس هم فى عمـد أى فى أغلال فى أعناقهم يعذبون بها.

وَ رَوَى الْعَيَّاشِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ النُّعْمَانِ الْأَحْوَلِ عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: إِنَّ الْكُفَّارَ وَ الْمُشْرِكِينَ يُعَيِّرُونَ أَهْلَ التَّوْحِيدِ فِي النَّارِ وَ يَقُولُونَ مَا نَرَى تَوْحِيدَكُمْ أَغْنَى عَنْكُمْ شَيْئاً وَ مَا نَحْنُ وَ أَنْتُمْ إِلَّا سَوَاءٌ قَالَ فَيَأْنَفُ لَهُمُ الرَّبُّ تَعَالَى فَيَقُولُ لِلْمَلَائِكَهِ اشْفَعُوا فَيَشْفَعُونَ لِمَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَقُولُ لِلنَّبِيِّينَ اشْفَعُوا فَيَشْفَعُونَ لِمَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اشْفَعُوا فَيَشْفَعُونَ لِمَنْ شَاءَ اللَّهُ وَ يَقُولُ اللَّهُ أَنَا أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اخْرُجُوا بِرَحْمَتِي فَيَخْرُجُونَ كَمَا يَخْرُجُ الْفَرَاشُ (۱)قَالَ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام ثُمَّ مُدَّتِ الْعُمُدُ وَ أُوصِدَتْ عَلَيْهِمْ وَ كَانَ وَ اللَّهِ الْخُلُودُ.

و فى قوله سبحانه سَيَصْلى ناراً ذاتَ لَهَبٍ أى سيدخل نارا ذات قوه و اشتعال تلتهب عليه و هى نار جهنم وَ امْرَأَتُهُ و هى أم جميل بنت حرب أخت أبى سفيان حَمَّالَهَ الْحَطَبِ كانت تحمل الشوك و الغضا (۲)فتطرحه فى طريق رسول الله صلى الله عليه و آله إذا خرج إلى الصلاه و قيل معناه حماله الخطايا فِي جِيدِها حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ أى فى عنقها حبل من ليف و إنما وصفها بهذه الصفه تخسيسا لها و تحقيرا و قيل حبل تكون له خشونه الليف و حراره النار و ثقل الحديد يجعل فى عنقها زياده فى عذابها و قيل فى عنقها سلسله من حديد طولها سَبْعُونَ ذِراعاً تدخل من فيها و تخرج من دبرها و تدار على عنقها فى النار عن ابن عباس و عروه بن الزبير و سميت السلسله مسدا لأنها ممسوده أى مفتوله و قيل إنها كانت لها قلاده فاخره من جوهر فقالت لأنفقنها فى عداوه محمد صلى الله عليه و آله فتكون عذابا فى عنقها يوم القيامه عن سعيد بن المسيب.

و فى قوله سبحانه قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ الفلق الصبح لانفلاق عموده بالضياء

۱- الفراش جمع الفراشه، و هى طائر صغير يتهافت على السراج فيحترق، تسمى بالفارسيه «پروانه».

۲- الغضا: شجر من الاثل خشبه من اصلب الخشب و جمره يبقى زمنا طويلا لا ينطفئ، الواحده منه «غضاه».

عن الظلال و قيل الفلق المواليد لأنهم ينفلقون بالخروج من أصلاب الآباء و أرحام الأمهات و قيل جب فی جهنم يتعوذ أهل جهنم من شده حره عن السدی و رواه أبو حمزه الثمالی و علی بن إبراهيم فی تفسيريهما.

**[ترجمه]طبرسی قدس سره در تفسير فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا می گويد: يعنی اگر نتوانستيد سوره‌ای مانند آن را بياوريد، در حالی که شما هم در صف آنان بوديد و در اين كار آنان را ياری می كرديد وَ لَنْ تَفْعَلُوا يعنی هرگز سوره‌ای مانند آن را نمی‌آوريد فَاتَّقُوا النَّارَ پس بترسيد از اين‌كه با تكذيب آن به عذاب آتش دچار شويد الَّتِی وَقُودُهَا يعنی هيزم آن النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ از ابن عباس و ابن مسعود روايت شده است كه منظور از آن سنگ، سنگ گوگرد است، زيرا وقتی سوزانده شود داغ‌ترين چيزهاست و منظور از آن در ظاهر بت‌های تراشيده شده از سنگ است، مانند اين آيه: إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ - . انبياء: ۹۸. -

و گفته شده است ذكر سنگ دليلی بر عظمت آن آتش است، زيرا آن آتش فقط سنگ را می‌خورد و در نهايتِ وحشت و ترس است و گفته شده معنای آن اين است كه اجسام آنان به اندازه ماندن سنگ آتش‌افروز در آتش می‌ماند، يعنی خداوند آن را نگه می‌دارد و اين آيه تاييد اين سخن است: كُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَيْرَها - . نساء: ۵۶. -

و گفته شده معنای آن اين است كه آن‌ها با سنگ‌های داغ شده در آتش عذاب می‌شوند أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ يعنی برای آنان آفريده و آماده شده است؛ زيرا آن‌ها در آتش جاودانند و اغلبيت جهنميان را تشكيل می‌دهند. پس به آن‌ها اضافه شده است وگفته شده دليل آن‌كه آتش به كافران اختصاص شده - هر چند برای فاسقان بوده است- اين است كه منظور از آن، آتش - . نساء: ۱۴۵. - خاصی بوده است كه غير اهل آن به آن داخل نمی‌شوند، همانطور كه فرموده است: إِنَّ الْمُنافِقِينَ فِی الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ و به اين آيه استدلال شده است كه آتش اكنون مخلوق است، زيرا شیء آماده شده حتما مخلوق است و همينطور است بهشت: أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ - . آل عمران: ۱۳۳. - و فايده آن اين است كه هر چند ما آن را مشاهده نكرده‌ايم، اما فرشتگان كه اهل تكليف و استدلال هستند آن را ديده‌اند و ثواب خداوند را برای پارسايان، و عذاب او را برای كافران می‌دانند.

ص: ۲۳۵

وَ قالُوا يعنی يهوديان لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ يعنی به ما نمی‌رسد إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَةً - . يوسف: ۲۰. - يعنی روزهای كمی. مانند اين سخن: دَراهِمَ مَعْدُودَةٍ و گفته شده است معدود به معنای شمرده شده است. ابن عباس ومجاهد گفته‌اند: رسول خدا صلی الله عليه آله و سلم به مدينه رفت و يهوديان گمان می‌كردند كه مدت دنيا هفت هزار سال است و ما برای هر هزار سال، يک روز عذاب می‌شويم سپس عذاب قطع می‌شود و خداوند متعال اين آيه را نازل كرد. و ابو العاليه و عكرمه و قتاده گفته‌اند كه مدت آن چهل روز است، زيرا چهل تعداد روزهايی است كه در آن گوساله را می‌پرستيدند. خداوند سبحان فرمود: قُلْ ای محمد به آنان أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً يعنی پيمانی را. زيرا او تنها در اين مدت شما را عذاب می‌كند و شما اين را در وحی و در آيات او ديديد. و اگر اين چنين بود، خداوند عهد و پيمان خود را نمی‌شكست. أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ يعنی سخنان باطلی كه آن را از روی جهل و گستاخی خود می‌گفتيد. سپس به آنان پاسخ داد: بَلى يعنی آن طور كه آنان گفتند نيست، بلكه مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً در مورد سيئه اختلاف نظر وجود دارد. به عقيده ابن عباس و غير او منظور از سيئه در اينجا شرک است و به گفته

حسن سیئه گناه کبیره موجبه است و به عقیده سدی منظور از آن گناهانی است که خداوند عذاب آتش را به آن وعده داده است. و قول اول با مذهب ما موافق است، زیرا هیچ چیزی به جز شرک سبب جاودانگی در آتش نمی‌گردد و در جمله وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ دو معنا محتمل است. اول: این‌که از هر طرف آن را احاطه کرده است و دوم: آن را هلاک کرد. که از قول: إِلَّا أَنْ يُحاطَ بِكُمْ - . یوسف: ۶۶. -

و آیه وَ ظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ - . یونس: ۲۲. - و آیه وَ أُحِيطَ بِثَمَرِهِ - . کهف: ۴۲. -

گرفته شده است. همه این‌ها به معنای نابودی و هلاکت است و منظور از آن این است که راه نجات بر آنان بسته شده

است فَأُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ یعنی با آتش همنشینند هُمْ فِيها خالِدُونَ یعنی ابدی و همیشگی و تفسیری که برای این آیه با مذهب با همخوانی داشته باشد تفسیر ابن عباس است. زیرا مومنان آن را در حکم آیه وارد نمی‌کنند و آیه وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ آن را تقویت می‌کند زیرا معنا این است که گناهان آن‌ها را احاطه کرده است و هیچ راه نجاتی از آن ندارند و اگر طاعتی داشتند، سیئات از همه جهت آن‌ها را احاطه

ص: ۲۳۶

نمی‌کرد و این دلیلی بر بطلان باطل شدن اعمال است زیرا در آیه وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيها خالِدُونَ - . بقره: ۸۲. -

برای اهل یقین و اهل طاعت وعده‌ای به ثواب دائم آمده است پس اجتماع ثواب دائم با عذاب دائم چگونه ممکن است؟ همچنین بر این دلالت می‌کند که منظور از سیئه در آیه شرک است، چرا که از نظر اکثر دشمنان یک سیئه سبب نابودی همه اعمال نمی‌گردد پس اجرای این آیه بر عموم ممکن نیست و منظور از آن باید گناه کبیره باشد که همان شرک است تا جمع بین دو آیه ممکن باشد.

وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ یعنی مهلت عذرخواهی به آنان داده نمی‌شود و یا این‌که عذاب آنان به تاخیر نمی‌افتد بلکه عذابشان حاضر است.

و تفسیر بیضاوی در این آیه از این قرار است وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا یعنی اگر کسانی که با شریک گرفتن ظلم کردند، می... دانستند إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ هنگامی که عذاب روز قیامت را دیدند. و آینده به منزله ماضی گرفته شده است زیراوقوع آن حتمی است. مانند این آیه: وَ نادى أَصْحابُ الْجَنَّةِ - . اعراف: ۴۴. -

أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً این جمله سد مسد دو مفعول یری، و جواب لو محذوف است. یعنی اگر می‌دانستند که قدرت‌ها از آن خداوند است، وقتی عذاب را دیدند به شدت پشیمان می‌شوند و گفته شده این جمله متعلق جواب است و دو مفعول یری محذوف است و تقدیر آن به این صورت است: «و لو یری الذین ظلموا أندادهم لا- تنفع لعلموا أن القوه لله کلها لا ینفع و لا یضر غیره». و ابن عامر و نافع و یعقوب «و لو یری» را، «و لو تری» قرائت کرده‌اند. یعنی این جمله خطاب به نبی اکرم صلی الله

علیه و آله و سلم بوده است. به این معنا که

اگر این را می‌دیدی، امر عظیمی را دیده بودی. و به گفته ابن عامر إذ یرون مجهول است و یعقوب إن را با کسره قرائت کرده و «إن الله شدید العذاب» یا جمله استئنافیه است و یا این‌که اضماری در آن صورت گرفته است. إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا بدل از إذ یرون است، یعنی وقتی رهبران از پیروان خود بیزاری جستند. و در معنای عکس نیز قرائت شده است، یعنی پیروان از رهبران بیزاری می‌جویند وَ رَأَوُا الْعَذابَ یعنی آن را می‌بینند. و واو، واو حالیه است و شاید ضمیر است و یا عطف به تبرأ شده باشد وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ یا به تبرأ یا رأوا عطف شده است و یا حال است و مورد اول احتمال بیشتری دارد. و اسباب به معنای پیوندی است که بین آن پیروان بوده است و همچنین توافق بر دین و اغراضی که به آن منجر می‌شود. و سبب در اصل به معنای طنابی است که برای بالا رفتن از درخت از آن استفاده می‌شود.

ص: ۲۳۷

لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً لو برای تمنی است و به همین دلیل در جواب آن فاء آمده است، یعنی ای کاش بار دیگر به دنیا بازمی‌گشتیم فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ حسرات به معنای پشیمانی‌ها و مفعول سوم فعل یری است، اگر یری به معنای افعال وجدانی باشد و در غیر این صورت حال است.

أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ یعنی تعصب جاهلی از روی لجاجت او را به گناهی واداشت که به او دستور می‌دادند آن را ترک کند. وقتی چیزی را بر کسی حمل کنیم می‌گوییم: أخذته بكذا لفَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ جزا و عذاب و برای او کافی است و جهنم اسم علَمی برای سرای عذاب است و در اصل مترادف با آتش است و گفته شده یک اسم معرّب است وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ جواب قسم مقدر است و مخصوص به ذم با قرینه معنوی محذوف است، و مهاد به معنای فراش است و گفته شده بستری است که زیر پهلو پهن می‌شود.

و إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا در مورد همه کفار است و یا این‌که منظور از آن گروه نجران و یا یهودیان یا مشرکان عرب است مِنَ اللَّهِ شَيْئاً یعنی از رحمت یا طاعت او بر معنای بدلیت یا از عذاب او وَ أُولئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ هیزم آن كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ متصل به ماقبل خود است یعنی همانطور که از دیگران بی‌نیاز نکرد، از آنان نیز بی‌نیاز نخواهد کرد. یا این‌که همانطور که دیگران هیزم آتش جهنم بودند، آن‌ها نیز هستند. یا

این جمله استینافیه و محلا مرفوع است و تقدیر به این صورت بوده است: «دأب هؤلاء كدأبهم فى الكفر و العذاب» وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ این جمله عطف بر آل فرعون و یا جمله استینافیه است. كَذَّبُوا بِآياتِنا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ برای این جمله سه اعراب محتمل است: حال است به اضمار قد، و یا استیناف است برای تشریح حال آنان، یا خبر إن است که مبتدای آن «الذین من قبلهم» بوده است.

وَ غَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ از آن‌که آتش به آن‌ها نخواهد رسید مگر در روزهای کمی، یا این‌که پدران آن‌ها که پیامبر بودند شفاعت آنان را می‌کنند، یا خداوند متعال به یعقوب علیه‌السلام وعده داده است که فرزندان او عذاب نمی‌شوند

مگر برای آن‌که سوگندی که یاد کرده شکسته نشود. و مِلْ ءُ الْأَرْضِ ذَهَباً «مل ء الشی ء» یعنی چیزی که آن را پر می‌کند و ذهبا تمییز است و منصوب وَ لَوِ افْتَدی بِهِ یا حمل بر معنا است مانند آن که گفته شود: فدیه از هیچ یک از آنان پذیرفته نمی‌شود حتی اگر به اندازه تمام زمین طلا بدهد. و یا این‌که معطوف به مضمری است که تقدیر آن «فلن یقبل من أحدهم مل ء الأرض ذهبا لو تقرب به فی الدنیا و لو افتدی به من العذاب فی الآخره» بوده است یا منظور این بوده است که اگر مثل آن را فدیه بدهد، و مثل حذف شده است و منظور تعداد بسیاری بوده است زیرا دو چیز که مثل هم است به منزله یک چیز است.

و در أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ تاکیدی است بر این‌که آتش ذاتا برای کافران،

ص: ۲۳۸

و عرضا برای گناهکاران خلق شده است و در آیه فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ یعنی هر کس از آن دور شد و الزحزحه در اصل تکرار زح است که به معنای کشیدن یک شیء چرخدار است و بِمَفازَةٍ یعنی به نجات مِنَ الْعَذابِ یعنی با نجات از آن رستگار شدند.

و طبرسی رحمه الله در تفسیر آیه إِنَّما يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ ناراً دو وجه را عنوان کرده است. اول: این‌که در روز قیامت آتش از دهان و گوش و بینی آنان شعله می‌کشد تا همه بدانند آنان کسانی هستند که اموال یتیمان را غارت می‌کردند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در روز قیامت مردم از قبرهای خود برانگیخته می‌شوند در حالی‌که آتش از دهان آنان شعله می‌کشد. گفتند ای رسول خدا، این‌ها چه کسانی هستند؟ و حضرت این آیه را تلاوت فرمود.

دوم: این جمله بر وجه ضرب‌المثل ایراد شده است، یعنی هر کس این کار را انجام دهد به جهنم می‌رود و عذابش این است که به خاطر خوردن اموال یتیمان شکمش از آتش پر می‌شود وَ سَيَصْلَوْنَ سَعِيراً یعنی آتش شعله‌ور برای سوزاندن، و بطون برای تاکید ذکر شده است.

وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ یعنی از حدودی که برای طاعات او تعیین شده است تجاوز می‌کند پس لَهُ عَذابٌ مُهِينٌ آن عذاب را مهین(خوار کننده) نام نهاده زیرا خداوند متعال آن را بر وجه اهانت قرار داده است و اگر به این آیه استدلال شود بر آن‌که نمازگزاری که گناهان کبیره دارد در آتش جاودانه است و حتما مجازات خواهد شد، این سخن بعیدی است زیرا قول خداوند متعال وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ بر این دلالت می‌کند که منظور از آن کسی است که همه حدهای خداوند را زیر پا بگذارد و این صفت کفار است و به این دلیل کسی که گناهان صغیره دارد از شمول این آیه خارج است، حتی اگر گناهکار باشد و حدود خداوند را نادیده گرفته باشد. پس اگر کسی بتواند گناهکار صاحب گناهان صغیره را از این حکم خارج کند، دیگری نیز می‌تواند مورد شفاعت قرار گرفتگان پیامبر یا کسانی را که مورد عفو خداوند قرار گرفته‌اند را با دلیلی دیگر از این حکم خارج کند. و توبه‌کننده نیز باید از این شمول خارج شود زیرا بر وجوب قبول توبه دلیل هست و همچنین است حکم کسانی که خداوند عذاب را از آنان برداشته، زیرا دلیلی بر عفو آنان وجود داشته است. پس اگر آیه دالّ بر این باشد که خداوند سبحان عفو را برنمی‌گزیند، می‌توان آن را دالّ بر این دانست که گناهکار توبه نمی‌کند و برخی از مفسران آیه را بر تجاوز از حدود خداوند به دلیل حلال شمردن آن حمل کرده‌اند و هر کس اینگونه باشد حتما کافر است. و در آیه فَسَوْفَ نُصْلِيهِ ناراً یعنی او را مایه

شعله‌وری آتش قرار می‌دهیم و او را با آتش می‌سوزانیم.

ص: ۲۳۹

وَ کَفی بِجَهَنَّمَ سَعِیراً یعنی عـذاب جهنم برای این مخالفـان در عقـابی که برای آنان نازل شـده است کافی است. عـذاب جهنم آتش شـعله‌وری است و منظـور این است که اگر قـدری از عـذاب در دنیـا از آنـان برگرفته شـود، برای آنـان در آخرت جهنم آماده

شـده است کُلَّمـا نَضِـجَتْ جُلُودُهُمْ در تفسـیر این آیه مواردی ذکر شـده است. اول: ظـاهرا خداونـد سـبحان پوست‌هایی غیر از پوست سوخته شده به آن‌ها می‌دهد.

و چه بسا کسی بگوید: پوست جدید مرتکب گناهی نشده است پس چگونه عذاب می‌شود؟ پاسخ آن است که شخص عذاب شونـده زنده است و ما متعلقات و پوست او را در نظر نمی‌گیریم. و به گفته علی بن عیسـی هر چیز که اضافه شود دردی ندارد و جزو دردها نیست، بلکه تنها واسطه‌ای است که درد را به شخص عذاب شونده می‌رساند.

دوم: خداوند سبحان برای تجدید پوست، آن را به حالت اولش بازمی‌گرداند یعنی وقتی که هنوز سوخته نشده بود. مانند وقتی که یک انگشتری بشکند و انگشتری دیگری از آن ساخته شود. در این حالت می‌گویند: این انگشتری اول نیست هر چند اصل هر دو یکی بوده است. پس بر این اساس، پوست یکی است هر چند حالات آن تغییر کرده باشد. و این عقیده زجاج و بلخی و ابو علی جبایی است.

سوم: این تغییر فقط شامل لباس‌های آنان می‌شود. خداوند فرموده است: سَرابِیلُهُمْ مِنْ قَطِرانٍ - . ابراهیم: ۵۰. -

و سـرابیل یا لباس‌ها را به پوست تعبیر کرده زیرا ملازم پوست است و این ترک معنای ظاهری بـدون دلیل است و بنا بر این دو قول، درخواست عـذاب برای غیر گناهکـار ضـرورتی نـدارد. اما کسـی که معتقـد است انسان فقط همین شـیء محسوس یعنی جسم است و همین جسم اوست که عذاب می‌شود، از این درخواست خلاصی می‌یابد.

لِیَذُوقُوا الْعَذابَ یعنی دچار درد عذاب شوند و این را گفته است تا نشان دهد که آنان مانند کسانی هستند که عذابشان در هر حالی تجدید می‌شود و در هر حالتی درد را حس می‌کنند نه مانند کسـی که درد پیوسته دارد و به مرور کمتر می‌شود، و کلبی از حسن روایت کرده است که پوست آنان در هر روز هفتاد هزار مرتبه تجدید می‌شود.

ص: ۲۴۰

و فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ خالِداً فِیها به گفته گروهی از تابعین آیه إِنَّ اللَّهَ لا یَغْفِرُ أَنْ یُشْرَکَ بِهِ وَ یَغْفِرُ ما دُونَ ذلِکَ لِمَنْ یَشاءُ - . نساء: ۴۸. -

پس از این آیه نـازل شـد و طبق گفته ابو محلز - . در چنـد نسـخه ابو محلز با حاء آمـده است، و صـحیح با جیم و بر وزن منبر

است، و به گفته گروهی از تـابعین ماننـد ابن عبّاس و انس بن مالـك و ابو موسـی اشـعری و عمران بن حصـین و غیر آن‌ها، و گروهی دیگر از تابعین ماننـد انس بن سـیرین و قتاده و ایوب سـختیانی، نام اصـلی او لاحق بن حمید سدوسـی تابعی متوفی در سال ۱۰۶ است، و عامه به آن اطمینان دارنـد. مراجعه شود به تهـذیب الأسـماء ج ۲ ص ۷۰ و التقریب ص ۶۰۹ و ماده جلز در لغتنامه. - اگر مجازات شود جزایش این است و این روایت از ابو صالح نیز وارد شده است.

و از امام صادق علیه‌السـلام و ابن عباس روایت شـده است که اگر بخواهد او را عذاب کند جزایش این است و اگر بخواهد او را می‌بخشد.

و از ابو صالح و بکر بن عبدالله و غیر آن دو روایت شده است که همانطور که انسان به شخص مزاحم می‌گوید اگر این کار را انجام دهی جزای تو قتل و کتك است، و اگر او را اینگونه مجازات نکرد دروغی نگفته است، اهل وعید نیز با اسـتدلال به این آیه گفته‌اند که مرتکب گناهان کبیره در آتش جاودان است. اما ما به روایت از امام صادق علیه‌السـلام می‌گوییم که منظور از آن کسانی هسـتند که هیچ ثوابی ندارند یعنی یا کافر هسـتند و یا قتل او به این دلیل بوده که قتل دیگری را حلال شمرده است و یا قتل او به خاطر ایمانش بوده است.

و أُولئِکَ مَأْواهُمْ یعنی جایگاه همه آنان جَهَنَّمُ وَ لا یَجِدُونَ عَنْها مَحِیصاً یعنی راه فرار و پناهگاه و نجات.

فِی الـدَّرْکِ الْأَسْـفَلِ مِنَ النَّارِ یعنی در طبقـات پایین‌تر جهنم. جهنم ماننـد بهشت دارای چنـد طبقه است. منافق به دلیل کارهای زشت خود در پـایین‌ترین طبقه جهنم است و از ابن مسـعود و ابن عباس روایت شـده است که منافقان در تابوت‌های آهنین در بسته در آتش هستند و گفته شده است شاید جایگاه برخی با فاصله پایین‌تر

ص: ۲۴۱

از دیگری قرار داشـته باشـد و شایـد این برای نشـان دادن نهـایت عـذاب است. همـانطور که گفته می‌شود سـلطان فلاـنی را به حضیض برد و فلانی را به عرش رساند که منظور از آن فاصله نیست بلکه بالا و پایین بودن جایگاه است.

و یُرِیدُونَ أَنْ یَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ یعنی آرزو می‌کنند و یا معنا اراده حقیقی است یعنی هر بار که آتش با شـعله خود آن‌ها را می‌راند، آن‌ها آرزو می‌کنند که از آن خارج شوند و یا معنا این است که وقتی آتش با شـعله خود آن‌ها را می‌راند، نزدیک است از آن خارج شونـد. همانطور که خداونـد سـبحان فرمود: جِداراً یُرِیدُ أَنْ یَنْقَضَّ فَأَقامَهُ - . کهف: ۷۷. - و لَهُمْ شَـرابٌ مِنْ حَمِیمٍ یعنی آب داغ جوشان.

و وَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِلی جَهَنَّمَ یُحْشَرُونَ یعنی جمع می‌شوند و به سوی آتش می‌روند. لِیَمِیزَ اللَّهُ الْخَبِیثَ مِنَ الطَّیِّبِ یعنی تا خداوند کافران را از مومنان تشـخیص دهد وَ یَجْعَلَ الْخَبِیثَ بَعْضَهُ عَلی بَعْضٍ یعنی مشـرکان در گروه‌هایی بالای سر یکدیگر قرار می‌گیرنـد فَیَرْکُمَهُ یعنی آن را جمع می‌کنـد جَمِیعـاً در آخرت فَیَجْعَلَهُ فِی جَهَنَّمَ یعنی آن‌هـا را با آن عـذاب می‌کنـد. همانطور که فرمود: یَوْمَ یُحْمی عَلَیْها فِی نارِ جَهَنَّمَ و از ابومسـلم روایت است که یعنی تا خداوند کافر را از مومن در دنیا تشـخیص دهد و او را یاری کند و غالب و پیروز گرداند و اسـمای حسنی بر او نهد و احکام خاص را بر او جاری کند و در آخرت ثواب و بهشت

را به او بدهد. و گفته شده از این طریق که کافر به جهنم و مومن به بهشت می‌رود. وَ یَجْعَلَ الْخَبِیثَ بَعْضَهُ عَلی بَعْضٍ که جهنم که بر آنان تنگ می‌آید فَیَرْکُمَهُ جَمِیعاً یعنی افراد خبیث جمع می‌شوند تا این‌که مانند ابرهای متراکم شوند و برخی بالای سر دیگری قرار گیرد و در آتش جمع شوند فَیَجْعَلَهُ فِی جَهَنَّمَ یعنی او را به جهنم وارد می‌کند أُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ آن‌ها زیان کردند زیرا با صرف اموال خود در راه معصیت، عذاب خداوند را در آخرت برای خود خریدند.

وَ الَّذِینَ یَکْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لا یُنْفِقُونَها فِی سَبِیلِ اللَّهِ یعنی اموال را جمع می‌کنند و زکات آن را نمی‌پردازند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر مالی که زکات آن پرداخت نشود، گنج است هرچند آشکار باشد و هر مالی که زکات آن پرداخت شود، گنج نیست حتی اگر در دل زمین مدفون باشد.

امام علی علیه‌السلام فرمود: بیش از چهار هزار، گنج است چه زکات آن پرداخت شود و چه نشود. و مبلغ کمتر از آن نفقه است.

ص: ۲۴۲

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِیمٍ یعنی از عذابی دردناک به آنان خبر بده یَوْمَ یُحْمی عَلَیْها فِی نارِ جَهَنَّمَ یعنی گنج‌ها یا طلا و نقره در آتش جهنم گداخته می‌شود تا تبدیل به یک آتش شود فَتُکْوی بِها یعنی با آن گنج‌های سوزان و اموالی که حق الله در آن نادیده گرفته شده است جِباهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ و تنها این اعضا ذکر شده‌اند زیرا قسمت زیادی از بدن را تشکیل می‌دهند و ابوذر غفاری می‌گوید عذاب کسانی که مال انباشته می‌کنند داغ گذاشتن در پیشانی و پهلو و پشت است که به شکم آن‌ها می‌رسد. و در سخن ابوذر این اعضا ذکر شده است زیرا بر خلاف اعضای دیگر مثل دست و پا داخل آن توخالی است. و یا دلیل ذکر این اعضا این است که پیشانی ظاهر و آشکار است و پهلو درد بیشتری دارد و پشت جای شلاق زدن است و یا به این دلیل که پیشانی محل سجده کردن است که حق سجده در آن ادا نشده است و پهلو مقابل قلب است که در اعتقادات خود خالصانه عمل نکرده است و پشت محل قرار گرفتن بار است. فرمود: یَحْمِلُونَ أَوْزارَهُمْ عَلی ظُهُورِهِمْ - . انعام: ۳۱. - و یا به این دلیل که صاحب اموال وقتی فقیری را می‌بینند، چهره را در هم می‌کشد و پهلو و جانب خود را از او برمی‌گرداند و پشت خود را به او می‌کند هذا ما کَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِکُمْ یعنی در حال داغ گذاشتن یا پس از آن به آن‌ها می‌گویند: این جزای مال‌اندوزی شما و عدم ادای حق الله در آن است فَذُوقُوا ما کُنْتُمْ تَکْنِزُونَ یعنی به سبب مال‌اندوزی خود عذاب را بچشید.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر بنده‌ای که مال‌اندوزی کند و زکات آن را نپردازد، در روز قیامت بشقاب‌هایی می‌آورند و یُحْمی عَلَیْها فِی نارِ

جَهَنَّمَ فَتُکْوی بِها و بر پیشانی و پهلوها و پشت او می‌گذارند تا این‌که خداوند به حساب او رسیدگی کند فِی یَوْمٍ کانَ مِقْدارُهُ خَمْسِینَ أَلْفَ سَنَةٍ به حساب سال‌های شما، سپس راه خود را به سوی آتش یا به سوی بهشت می‌بیند.

و از ابوذر روایت شده است که هر کس از خود سکه سرخ و سفید به جای بگذارد، در روز قیامت با آن بر روی بدنش داغ گذاشته می‌شود.

وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكافِرِينَ يعنى آن‌ها را احاطه مى‌كند و هيچ راه فرارى از آن ندارند و مَنْ يُحادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يعنى هر كس از حدودى كه خداوند مكلّفين را به آن امر فرموده تجاوز كند.

ص: ۲۴۳

و فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَ لْيَبْكُوا كَثِيراً تهديدى به شكل امر است، يعنى اين منافقان بايد در دنيا كم بخندند زيرا دنيا فانى است هرچند تا زمان مرگ ادامه دارد، و به اين دليل كه خنده دنيا به علت غم‌هاى آن كم است و در آخرت بايد بسيار بگريند زيرا قيامت روزى است كه پنجاه هزار سال طول مى‌كشد و آن‌ها در آن روز گريانند پس گريه آن‌ها بسيار است. به گفته ابن عباس منافقان بايد به مدت طول عمرشان در دنيا گريه كنند و اشكشان خشك نشود و به خواب نروند.

و عَلى شَفا جُرُفٍ الشفا به معناى لبه چيزى و پايان طول آن است و جرف الوادى به معناى نواحى اطراف دره است كه با آب حفر مى‌شود و ساختمان روى آن فرو مى‌ريزد و ويران مى‌شود.

و مِنْ وَرائِهِ جَهَنَّمُ يعنى روبرو يا پشت سر اين ستمگر وَ يُسْقى مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ يعنى خون و چركى كه از شرمگاه زناكاران در آتش جهنم روان است به او نوشانده مى‌شود از امام صادق عليه‌السلام و اغلب مفسران روايت شده است كه رنگ آن رنگ آب - . در نسخه چاپى تفسير آمده است: يا رنگ آن رنگ آب است، كه صحيح است. -

و طعمش طعم خونابه است.

پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم در مورد آيه وَ يُسْقى مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ فرمود: به او نزديك مى‌شود و او آن را دوست ندارد و وقتى به او نزديك شد، رويش كباب مى‌شود و پوست سرش بلند مى‌شود - . الفروه: پوست و موى سر. - و وقتى آن را نوشيد، روده‌هايش قطع مى‌شود

و از مقعد او خارج مى‌گردد. خداوند عز و جل مى‌فرمايد: وَ سُقُوا ماءً حَمِيماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ و مى‌فرمايد: وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ.

پيامبر صلى الله عليه و آله و سلم فرمود: هر كس شراب بنوشد تا چهل روز نمازش مقبول نمى‌گردد و اگر بميرد و در شكم او شراب باشد، خداوند حق دارد از گل خبال كه همان چرك و خون جهنميان است به او بنوشاند و از آن‌چه كه از شرمگاه زناكاران خارج مى‌شود و در ديگ‌هاى جهنم جمع مى‌شود و جهنميان آن را مى‌نوشند پس به روايت از پدران امام صادق عليه‌السلام يُصْهَرُ بِهِ ما فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ. - . يعنى آن‌چه را كه در شكم‌هاى آنان است ذوب مى‌كند. -

ص: ۲۴۴

يَتَجَرَّعُهُ يعنى آن چرك و خون را جرعه جرعه مى‌نوشد وَ لا يَكادُ يُسِيغُهُ يعنى از شدت ناپسندى نزديك است كه آن را ننوشد اما اين كار را انجام مى‌دهد و معنا اين است كه از شدت حرارت و بوى بد آن دلش اين را نمى‌پذيرد، اما ناچار به انجام اين كار است. وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ يعنى سختى‌هاى مرگ و سكرات آن از هر طرف به سوى جسم و روح او مى‌آيد تا از

موهای او خارج می‌شود و از ابن عباس و جبایی روایت شده است که مرگ از هر طرفی در نزد او حاضر می‌شود - . سید رضی قدس اللّه روحه در التلخیص می گوید: اگر منظور از موت مرگ حقیقی بود خداوند نمی‌فرمود: «وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ» معنا این است که مصیبت‌ها و سختی‌ها از هر سمتی بر او وارد می‌شود و از هر جایگاهی بر او مشرف می گردد و به کسی که دچار بلایای بسیار می گردد و تحت فشار بسیار است، می گویند در حالت مرگ است تا در شدت درد و عذاب او مبالغه شود. -

و او را از همه طرف احاطه می کند؛ از بالا ـ و پایین و راست و شمال و روبرو و پشت. وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ یعنی با رسیدن اسباب مرگ و سختی‌هایی که از هر طرف به همراه دارد، نمی‌میرد تا قدری استراحت کند وَ مِنْ وَرائِهِ یعنی پشت سر این کافر عَذابٌ غَلِيظٌ و آن جاودانگی در آتش است و گفته شده معنای آن این است که پس از این عذابی که ذکر شد، عذاب دردناک‌تر و شدیدتری هست و در آیه أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً شاید منظور این باشد که آن‌ها نعمت خداوند را به وسیله محمد صلی الله علیه و آله و سلم شناختند، سپس به آن کافر شدند و به جای شکرگزاری کفر ورزیدند.

و از امام صادق علیه‌السلام روایت شده است که فرمود: به خدا سوگند که ما نعمت خداوند هستیم که آن را به بندگانش ارزانی داشت و رستگاران به وسیله ما به رستگاری می‌رسند.

و ممکن است منظور همه نعمت‌های خداوند باشد که به بندگانش داده است و آن‌ها بدترین جایگزین را برایش در نظر گرفتند چرا که به جای شکر کفر ورزیدند وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ یعنی با فرستادن قوم خود به جنگ بدر، آن‌ها را به دار هلاك فرستادند و گفته شده است منظور آتش است چرا که آن‌ها را به سوی کفر دعوت کردند جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها این تفسیر دار بوار است وَ بِئْسَ الْقَرارُ یعنی جایگاه کسی که در جهنم جای می گیرد. - . در نسخه چاپی تفسیر: «بئس القرار من قراره النار» آمده است. -

وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ یعنی موعد شیطان و پیروان او لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ در معنای آن دو احتمال وجود دارد.

اول: از امیر مومنان علیه‌السلام روایت شده است که در جهنم لَها سَبْعَةُ أَبْوابٍ طبقه‌ای بالای طبقه دیگر قرار دارد و حضرت یکی از دستانش را روی دیگری گذاشت و فرمود: این چنین است.

ص: ۲۴۵

و خداوند بهشت را به صورت عرضی(افقی) خلق کرد و آتش را به صورت طبقاتی بالای یکدیگر آفرید که پایین‌ترین طبقه آن جهنم است و بالای آن لظی است و بالای آن حطمهٔ و بالای آن سقَر و بالای آن سعیر و بالای آن هاویهٔ است.

و در روایت کلبی آمده است که پایین‌ترین درجه آن هاویهٔ و بالاترین آن جهنم است و از ابن عباس روایت است که طبقه اول جهنم، دوم سعیر، سوم سقر، چهارم جحیم، پنجم لظی، ششم حطمهٔ و هفتم هاویهٔ است. و همانطور که مشاهده می‌شود روایات در این باب با هم اختلاف دارد و از قول مجاهد و عکرمه و جبایی نقل شده است که درهای جهنم مانند گذاشتن دست بر روی دست بر روی هم قرار می گیرد.

و روایت دیگر از ضحاک است که جهنم هفت در دارد که بر بالای یکدیگر قرار دارند. بالاترین آن متعلق به یکتاپرستان است که به اندازه اعمال خود در دنیا عذاب می‌شوند سپس از آن خارج می‌شوند و دوم متعلق به یهودیان است و سوم متعلق به مسیحیان است و چهارم صابئین و پنجم زرتشتیان و ششم مشرکان عرب و هفتم در منافقان است و منافقان فِی الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ هستند و این سخن حسن و ابو مسلم است که به هم نزدیک است لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ یعنی از گمراهان جُزْءٌ مَقْسُومٌ یعنی قسمت معیّن.

وَ إِذا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكاءَهُمْ یعنی بت‌ها و شیاطین و کسانی که آن‌ها را در عبادت خداوند شریک کردند و گفته شده شرکای آن‌ها نامیده شده‌اند زیرا برای آنان بهره‌ای از کشت و دام قرار دادند پس به گمان آن‌ها شرکای آنان هستند قالُوا رَبَّنا هؤُلاءِ شُرَكاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ یعنی می گویند این‌ها شریکان ما هستند که آن‌ها را با تو در خدایی و عبادت شریک کردیم و ما را از دین تو گمراه کردند پس قدری از عذاب ما را به آنان بده فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكاذِبُونَ یعنی بت‌ها و سایر چیزهایی که علاوه بر خداوند می‌پرستیدند به اذن خداوند به سخن آمدند و به آنان گفتند: شما دروغ می گویید که ما به شما دستور دادیم ما را بپرستید، بلکه شما خود گمراهی را برگزیدید و گفته شده است شما دروغ می گویید که ما معبود هستیم وَ أَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ یعنی در آن روز مشرکان و آن‌چه را که جز خدا پرستیدند، تسلیم امر الهی شدند و مطیع او گشتند و یا معنا این است که تعصب جاهلی از مشرکان رفع شد و به اجبار تسلیم شدند و به توحیدی که تا به حال منکر آن بودند اعتراف کردند وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ یعنی آن‌چه که امید داشتند و

ص: ۲۴۶

آرزوهای دروغینی که معبودان آن‌ها برایشان شفاعت می کنند و سودی به حال آنان دارند، باطل شد.

زِدْناهُمْ عَذاباً فَوْقَ الْعَذابِ یعنی به دلیل رویگردانی آن‌ها از دین خداوند عذابی بیش از عذاب کفر را بر آنان وارد می‌کنیم و از ابن مسعود روایت است که در آتش

عقرب و مار را به آن‌ها اضافه می کنیم که نیش‌هایی به اندازه نخل دارند و از ابن عباس و غیر او روایت شده است که منظور از آن رودهایی از مس مذاب و به داغی آتش است که با آن عذاب می‌شوند و از ابن جبیر روایت شده است مارهایی به اندازه فیل و شتر و عقرب بر آنان وارد می‌شود که مانند قاطرهای سیاهرنگ هستند - . در النهایه آمده است: الادهم: به معنای سیاه بلند است که در حدیث مجاهد در وصف اهل آتش نیز آمده است:

عقرب‌هایی مانند قاطران سیاه دراز آن‌ها را می گزد؛ دلم یعنی سیاه و جمع أدلم است؛ می گویم: و فیروزآبادی گفت:

الدلم با حرکت خوانده می‌شود. جانوری شبیه به مار که زیستگاه آن حجاز است، و از آن ضرب‌المثلی نیز استعمال می‌شود: «هو أشدّ من الدلم» یعنی از دلم نیز سیاه‌تر است. و کصرد: الفیل. و به گفته دمیری: نوعی میمون است که عرب از آن ضرب... المثلی ساخته است: فلان أشدّ من الدلم.

- و حَصِيراً یعنی زندان.

و مَدْحُوراً یعنی از رحمت خداوند به دور است و کُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعِیراً یعنی هر وقت التهاب آن سوختگی کم شود، دوباره آتش را روشن می‌کنیم و این کار را دائما انجام می‌دهیم و اگر کسی بپرسد با این حال چگونه شخص زنده می‌ماند؟ پاسخ این است که خداوند می‌تواند مانع از آن شود که آتش سبب مرگ آنان شود و إِنَّا أَعْتَدْنا یعنی آماده کردیم لِلظَّالِمِینَ یعنی کافرانی که با پرستش غیر خدا به خود ظلم کردند ناراً أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها از ابن عباس روایت شده است سرادق دیواری از آتش است که آن‌ها را احاطه کرده و گفته شده است به معنای دود آتش و شعله آن است که پیش از رسیدن آن‌ها به آتش به آنان می‌رسد که ذکر آن در این آیه آمده است: إِلی ظِلٍّ ذِی ثَلاثِ شُعَبٍ از قتاده، و از ابو مسلم روایت شده منظور این بوده که آتش از همه طرف آنان را احاطه کرده است و به همین دلیل آتش به سراپرده تشبیه شده است وَ إِنْ یَسْتَغِیثُوا از شدت عطش و حرارت آتش یُغاثُوا بِماءٍ کَالْمُهْلِ و از ابن مسعود روایت شده است که آن شیء مذابی مانند مس و سرب است و گفته شده مانند ته مانده روغن است و وقتی به او نزدیک شود پوست سرش می‌افتد و در یک روایت مرفوع از ابن عباس آمده است که مانند ته‌نشین روغن است. - . صحیح: و گفته شده است: مانند ته‌نشین روغن است. به نسخه چاپی تفسیر رجوع شود. - از ابن عباس و از مجاهد روایت شده است که مهل چرک و خون است و از ابن جبیر آمده که مهل چیزی است که حرارتش در نهایت درجه است و از ضحاک روایت شده است آب سیاه است و جهنم سیاه است و آب و درخت و اهل آن سیاه است.

ص: ۲۴۷

یَشْوِی الْوُجُوهَ یعنی وقتی به صورت نزدیک شود آن را کباب می‌کند و می‌سوزاند چون این عذاب در پی فریاد استغاثه جهنمیان آمده است، خداوند این عذاب را به عنوان فریادرسی برای آنان ذکر کرده است (جهنمیان فریاد کمک سر می‌دهند و در جوابشان به جای اینکه کمکی به ایشان شود، عذاب داده می شود) بِئْسَ الشَّرابُ آن مهل شراب بدی است وَ ساءَتْ آتش مُرْتَفَقاً از مجاهد آمده است یعنی تکیه‌گاهی برای آنان و گفته شده به معنای جمع بد است که از مرافقه گرفته شده است و به معنای اجتماع است و از ابن عباس روایت شده به معنای منزل امن است.

و إِنَّا أَعْتَدْنا جَهَنَّمَ لِلْکافِرِینَ نُزُلًا یعنی منزلی را و گفته شده است یعنی برای آنان در نزد ما آماده و مهیّاست، همانطور که پذیرایی برای میهمان آماده می‌شود و لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَ الشَّیاطِینَ یعنی آن‌ها را جمع می‌کنیم و از قبرهایشان برمی‌انگیزیم و آن‌ها را با دوستانشان از شیاطین همنشین می‌کنیم و گفته شده است یعنی هم آن‌ها و هم شیاطین را جمع می‌کنیم ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِیًّا یعنی نشسته - . استوفز فی قعدته: یعنی کامل ننشست. از او رحمه الله. - بر روی زانوها و معنا این است که آنان در حالی‌که با هم در ستیز هستند، حول جهنم زانو می‌زنند و برخی از دیگری بیزاری می‌جویند زیرا محاسبه در نزدیکی جهنم اتفاق می‌افتد و از ابن عباس روایت شده است جِثِیًّا یعنی گروه‌هایی مانند زمر. این کلمه جمع جثوة به معنای خاک و سنگ است و گفته شده است معنای آن نشسته بر روی زانوها است زیرا جای تنگی دارند و نمی‌توانند بنشینند ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ کُلِّ شِیعَةٍ یعنی از هر گروه خارج می‌کنیم أَیُّهُمْ أَشَدُّ عَلَی الرَّحْمنِ عِتِیًّا یعنی أعتی. به گفته قتاده یعنی از پیروان هر دینی رهبران شرور آن را خارج می‌کنیم و عتی در اینجا مصدر است مانند عتو و به معنای سرپیچی و عصیان است و از مجاهد و ابو الاحوص روایت شده است که از گناهان بزرگ شروع می‌کنیم ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِینَ هُمْ أَوْلی بِها صِلِیًّا یعنی ما نسبت به کسانی که باید با شدت بیشتری عذاب شوند داناتر هستیم وَ إِنْ مِنْکُمْ إِلَّا وارِدُها یعنی همه شما به آن وارد می‌شوید و مرجع

هاء جهنم است و علما در معنای ورود اختلاف نظر دارند. نظر اول: ورود به آن، به معنای رسیدن به آن و مشرف شدن بر آن است، نه داخل شدن در آن. مانند این آیه: وَ لَمَّا وَرَدَ ماءَ مَدْیَنَ - . قصص: ۲۳. -

و آیه دیگر: فَأَرْسَلُوا وارِدَهُمْ - . یوسف: ۱۹. - و به گفته زجاج حجت قاطع در آن این آیه است: إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنی أُولئِکَ عَنْها

ص: ۲۴۸

مُبْعَدُونَ لا یَسْمَعُونَ حَسِیسَها بر این دلالت دارد که نیکوکاران به جهنم وارد نمی‌شوند. گفتند: معنا این است که آن‌ها برای محاسبه به اطراف جهنم وارد شده‌اند و این آیه بر آن دلالت دارد: ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِیًّا سپس اهل جهنم به آن وارد می‌شوند و طبق نظر دیگر معنا این است که همه انسان‌ها چه گناهکار و چه نیکوکار به عرصه قیامت وارد شده‌اند و در آن جمعند.

و معنای دیگر این است که ورود به معنای دخول است. با استدلال به این آیه: فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ - . هود: ۹۸. -

و آیه أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ لَوْ کانَ هؤُلاءِ آلِهَةً ما وَرَدُوها که قول ابن عباس و جابر و اغلب مفسران است و این آیه بر آن دلالت دارد: ثُمَّ نُنَجِّی الَّذِینَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِینَ فِیها جِثِیًّا در اینجا نگفته است ظالمان را داخل می‌کنیم، بلکه گفته است رها می‌کنیم و ترک کردن و رها کردن برای چیزی است که در جای خود باشد؛ سپس در این مورد اختلاف نظر پیش آمده است و به عقیده برخی این آیه خاص مشرکان است و منظور از آیه وَ إِنْ مِنْکُمْ مشرکان است و در شواذ از ابن عباس روایت شده است که او جمله را به صورت «إن منهم» قرائت کرده است و به عقیده اغلب مفسران، جمله خطاب به همه مکلّفان است و هر مومن و فاجری به آن وارد می‌شود و بر مومنان سرد و سلامت و بر کافران عذاب همیشگی است.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: مردم به جهنم وارد می‌شوند سپس با اعمال خود از آن خارج می‌شوند. اولین آن‌ها مانند درخشش برق، سپس گذر باد، سپس دویدن اسب، سپس سرعت سوارکار، سپس هجوم بردن مرد و سپس راه رفتن آن است.

از ابو سمینه روایت شده است: ما در معنای ورود اختلاف نظر داریم. به عقیده گروهی فقط مومنان به آن وارد می‌شوند و به عقیده برخی دیگر همه به آن وارد می‌شوند سپس کسانی که پرهیزگار شدند نجات پیدا می‌کنند. من با جابر بن عبدالله دیدار کردم و از او در این باره سوال پرسیدم. او با انگشت خود به گوش‌هایش اشاره کرد و گفت: گوش‌هایم کر شوند اگر از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نشنیده باشم که فرمود: ورود همان دخول است و هر نیکوکار و فاجری وارد می‌شوند و آتش بر مومنان سرد و سلامت است همانطور که بر ابراهیم بود تا جایی که جهنم از سردی آتش ناله می‌کند، سپس پرهیزگاران نجات می‌یابند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در روز قیامت آتش به مومنان می گوید: ای مومن بگذر که نور تو شعله مرا خاموش کرد.

روایت شده است که از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم پرسیدند: معنای این آیه چیست؟ حضرت فرمود: خداوند متعال آتش را مانند روغن جامد قرار می‌دهد و خلق حول آن جمع می‌شوند. سپس منادی ندا می‌دهد که یاران خود را برگیر و یاران مرا رها کن. قسم به کسی که جانم در دستان اوست، او اهل خود را بهتر از شناخت پدر نسبت به فرزند می‌شناسد.

و از حسن روایت شده است که او مردی را در حال خندیدن دید و به او گفت: آیا می‌دانی که تو به جهنم می‌روی؟ گفت: بله. گفت: آیا می‌دانی که از آن خارج می‌شوی؟ گفت: نه. گفت: پس خنده تو برای چیست؟ و از آن روز به بعد حسن تا هنگام مرگ خود دیگر نخندید. و گفته شده است فایده آن برخی روایات است که در آن آمده خداوند متعال هیچ کس را به بهشت وارد نمی‌کند قبل از آن‌که آتش و عذاب آن را به او نشان دهد تا بدین وسیله بنده فضل و لطف و احسان خداوند را بر خود بداند و به خاطر بهشت و نعمت‌های آن شاد و مسرور گردد و خداوند هیچ کس را به جهنم وارد نمی‌کند مگر آن... که بهشت و نعمت‌ها و ثواب آن را به او نشان دهد تا به خاطر از دست دادن بهشت و نعمت آن اندوه و حسرت او بیشتر شود و به گفته مجاهد، تب سهم هر مومنی از آتش است. سپس قرائت کرد: وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وارِدُها پس بر این اساس هر مومنی که تب کند، به آتش وارد شده است.

و در روایت آمده است که تب از چرک وخون جهنمیان است.

و روایت شده است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از مریضی عیادت کرد و فرمود: به تو بشارت می‌دهم که خداوند فرمود: تب آتش من است که آن را در دنیا بر بنده مومن خود نازل می‌کنم تا نصیب او از آتش باشد.

كانَ عَلى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيًّا یعنی موجود تحقق یافته که وجودش حتمی است و مقدّر شده است که باشد ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا از ابن عباس روایت شده است یعنی از شرک، و صداقت پیشه کردند وَ نَذَرُ الظّالِمِينَ یعنی مشرکان و کافران را به حال خود رها می‌کنیم فِيها جِثِيًّا یعنی در حالی که بر زانوهای خود نشسته‌اند و گفته شده است به صورت گروه‌هایی هستند و گفته شده است منظور از ظالمان هر ظالم و عصیانگری است.

و تفسیر بیضاوی در آیه وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وارِدُها این است که هر کسی به آن می‌رسد و در مقابل آن حاضر می‌شود، سپس مومنان از آن می‌گذرند در حالی‌که خاموش است و بقیه را می‌سوزاند.

و از جابر روایت شده است که در این مورد از حضرت سوال شد و فرمود: هنگامی که بهشتیان به بهشت وارد شوند برخی به دیگری می‌گویند: آیا پروردگارمان به ما وعده نداده بود که به آتش می‌رویم؟ به آن‌ها پاسخ می‌دهند که شما به آن وارد شدید و آتش خاموش بود.

و أُولئِكَ عَنْها مُبْعَدُونَ یعنی از عذاب آن و گفته شده است ورود به آتش همان گذشتن از صراط است که بسیار مشکل است.

ص: ۲۵۰

وتفسیر طبرسی رحمه الله در آیه إِنَّهُ مَنْ یَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِماً به روایت از ضحاک از ابن عباس این است که مجرم همان کافر است و در روایت عطاء یعنی کسی که مرتکب جرمی شد و اعمالی مانند فرعون داشت فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لا یَمُوتُ فِیها تا از عذاب راحت شود وَ لا یَحْیی زندگی همراه با آرامشی ندارد، بلکه با انواع مختلف عذاب شکنجه می‌شود.

و إِنَّکُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ یعنی بت‌ها حَصَبُ جَهَنَّمَ از ابن عباس یعنی سوخت آن و گفته شده به معنای هیزم آن است و اصل حصب به معنای پرت کردن است و منظور آن است که مجرمان مانند انداختن شن و سنگریزه در آتش انداخته می‌شوند و ممکن است پرسیده شود که عیسی علیه‌السلام مدتی پرستش می‌شد و بعضی از فرشتگان مدتی معبود دیگران بودند، [آیا آن‌ها نیز هیزم جهنم هستند] و پاسخ این است که این آیه شامل حال آنان نمی‌شود، زیرا «ما»ی موصول برای غیر عاقل است و خطاب این آیه به مکّیان بت پرست بوده است.

پس اگر پرسیده شد فایده وارد کردن بت‌ها به آتش چیست؟ گفته می‌شود مشرکانی که آن را پرستیده‌اند با آن عذاب می... شوند و به این وسیله حسرت و اندوهشان بیشتر می‌شود و یا شاید برای توبیخ و نکوهشِ کفار در آتش انداخته می‌شوند چون این اشیاء بیجان را که هیچ سود و زیانی نداشته‌اند پرستیده‌اند و گفته شده است منظور از آیه وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شیاطینی هستند که آن‌ها را به پرستش غیر خداوند دعوت کردند و آن‌ها نیز اطاعت کردند و گویا آن‌ها را پرستیده‌اند همانطور که فرموده است: یا أَبَتِ لا تَعْبُدِ الشَّیْطانَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ این خطابی به کافران است یعنی شما به جهنم وارد شده‌اید و گفته شده است معنای لها، إلیها است لَوْ کانَ هؤُلاءِ بت‌ها و شیطان آلِهَةً آنطور که تصور می‌کنید ما وَرَدُوها یعنی به آتش وارد نشده‌اند وَ کُلٌّ هم عابد و هم معبود فِیها خالِدُونَ لَهُمْ فِیها زَفِیرٌ یعنی صدایی مانند صدای الاغ که تنفس سخت آن‌ها را در آتش و در حال سوختن نشان می‌دهد وَ هُمْ فِیها لا یَسْمَعُونَ یعنی چیزی که آن‌ها را خشنود کند و به حال آنان سودی داشته باشد نمی‌شنوند و تنها صدای کسانی که عذاب می‌شوند و چیزهای ناپسند را می‌شنوند و از ابن مسعود روایت شده است که در تابوت‌هایی از آتش گذاشته می‌شوند و هیچ چیزی نمی‌شنوند و هر کس از آنان در آتش هیچ کس را جز خود در حال عذاب شدن نمی‌بیند.

گفتند هنگامی که این آیه نازل شد، عبدالله بن زبعری به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم آمد و گفت: ای محمد، آیا گمان نمی‌کنی که عزیر و عیسی مردان صالحی هستند و مریم زن صالحی است؟ فرمود: بله. گفت: این‌ها کسانی بودند که پرستیده می‌شدند. آیا به آتش وارد می‌شوند؟ پس خداوند متعال این آیه را نازل کرد: إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنی یعنی وعده بهشت به آنان داده شده است.

ص: ۲۵۱

و گفته شده حسنی به معنای سعادت است أُولئِکَ عَنْها مُبْعَدُونَ لا یَسْمَعُونَ حَسِیسَها یعنی در جایی هستند که صدای محسوس آن را نمی‌شنوند وَ هُمْ فِی مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ از نعمت‌های بهشتی و امنیت آن خالِدُونَ یعنی همیشگی و می گویند: إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنی عیسی و عزیر و مریم و فرشتگانی که پرستیده می‌شدند و این را ناپسند می‌دانستند. خداوند آن‌ها را از

حکم ما یعبـدون من دون الله اسـتثنا کرده است و گفته شـده است آیه معنای کلی دارد و همه کسانی را که پیش از این، وعده سعادت به آنان داده شد شامل می‌شود.

و ابن عباس در تفسـیر آیه فَالَّذِینَ کَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِیابٌ مِنْ نارٍ - . سـید رضی رضوان اللّه علیه گفت: منظور از آیه این است که آتش — که از شـر آن به خداونـد پناه می‌بریم- بدن آن‌ها را همچون لباسـی احاطه کرده است و همه اعضای آنان را در بر گرفته است و یا منظور از لباس‌های قطرانی که خداوند در این آیه ذکر کرد:

«سَرابِیلُهُمْ مِنْ قَطِرانٍ» این است که— والله اعلم- وقتی آن لبـاس را به تن کردنـد و آتش شـعله کشـید، به دلیـل احاطه آتش بر آن‌ها مانند لباس‌های آتشـین شد. - گفته است: هنگامی که آن‌ها به سوی جهنم بروند، قطعه‌های آتش که به شـکل لباس‌های کوتـاهی است بر تنشـان پوشانـده می‌شود و از سـعید بن جبیر روایت شـده است که لباس‌های آنان مسـی و آتشـین است و در نهـایت حرارت قرار دارد و گفته شـده است همانطور که لباس بـدن را احاطه می‌کنـد، آتش آن‌ها را احاطه می‌کنـد یُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِـهِمُ الْحَمِیمُ یعنی آب جوشان که چربی شـکم آنان را ذوب می‌کنـد و پوست آنان می‌افتـد و در روایت مرفوع آمـده است که آب بسیار داغ بر سر آنان ریخته می‌شود و به شکم آن‌ها می‌رسد و هر چیز را که در آن است می‌برد و قطع می‌کند - . یعنی هر چه را که در آن است قطع می‌کند. -

یُصْهَرُ بِهِ ما فِی بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ یعنی با آن آب جوشان امعا و احشای و پوست بدن قطع شده و

ذوب می‌شـود و صـهر بـه معنـای ذوب کردن است. وَ لَهُمْ مَقـامِعُ مِنْ حَدِیـدٍ به گفته لیث، مقمعه چیزی شـبیه به گرز است - . الجرز: میله بلند. - از جنس آهن، که با آن به سر ضربه می‌زنند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در تفسیر آیه وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِیدٍ لَوْ فرمود: اگر یک گرز آهنی بر روی زمین گذاشته شود و جن و انس حول آن جمع شوند، نمی‌توانند آن را از زمین بلند کنند.

و حسن گفته است آتش شـعله خود را به سمت آنان پرت می‌کند تا در بالای آن قرار گیرند، سپس با گرز به آنان ضربه می... زنند

ص: ۲۵۲

و به مدت هفتاد سال سقوط می‌کنند و وقتی به پایین آتش رسیدند، آتش صدای زوزه خود را به گوش آنان می‌رساند و حتی لحظه‌ای نمی‌توانند آن را تحمل کنند، که ذکر آن در این آیه آمده است: کُلَّما أَرادُوا أَنْ یَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِیدُوا فِیها یعنی هر بار که تلاش کننـد به سبب غم و انـدوه بسیار خود از آتش خارج شونـد، دوباره با گرزها به آتش بازگردانده می‌شوند و هیـچ راه فراری از آن وجود نـدارد وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِیقِ یعنی به آن‌ها گفته می‌شود: عذاب آتش را بچشـید که شـما را می... سوزاند و حریق اسمی است که از احتراق گرفته شده است.

و بِإِلْحادٍ یعنی انحراف از مقصود اصلی مُعاجِزِینَ یعنی غالب و آن‌ها یقین داشتند که از ما پیشی می‌گیرند و یا گمان می‌کردند

که خـدا را عاجز می‌کننـد و هرگز نمی‌تواننـد چنین کاری را انجام دهنـد تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ یعنی شعله آتش به صورت‌های آنان می‌رسد و لفح و نفح هر دو به معنای شعله آتش است، با این تفاوت که لفح تاثیر بیشتری دارد و از نفح بزرگ‌تر است وَ هُمْ فِیهـا کـالِحُونَ به روایت از ابن عبـاس یعنی ترشـرو و از حسن روایت شـده است که لب‌هـای آنان جمع می‌شود و دنـدان... هایشان مانند سرهای بریان آشـکار می‌شود أَ لَمْ تَکُنْ آیاتِی تُتْلی عَلَیْکُمْ یعنی به آن‌ها گفته می‌شود: آیا آیات قرآن برای شما تلاوت نشد و گفته شده است یعنی آیا حجت‌ها و آیات و دلایل من در دنیا بر شـما ارائه نگردید؟ فَکُنْتُمْ بِها تُکَذِّبُونَ قالُوا رَبَّنا غَلَبَتْ عَلَیْنا شِقْوَتُنا یعنی شقاوت ما که در عاقبت کار به زیان ماست و معنا این است که اعمال بدی که موجب شقاوت است بر ما چیره شـده است وَ کُنَّا قَوْماً ضالِّینَ یعنی از حق منحرف شـدیم رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها از آتش فَإِنْ عُدْنا از اعمال زشتی مثل کفر و تکـذیب پیـامبران و گناهـان فَإِنَّا ظالِمُونَ به خود ظلم کرده‌ایم. به گفته حسن، این آخرین سـخن اهل آتش است. و پس از آنماننـد الاغ نعره می‌زننـد قالَ اخْسَؤُا فِیها یعنی ماننـد سگ دور شوید و در آتش بمانید. و این لفظ برای دور کردن سگ به کار می‌رود و وقـتی به انسـان گفته شـود، به دلیـل اهـانتی است که موجب عـذاب است وَ لا تُکَلِّمُونِ این مبـالغه در توهین و خوار کردن و خشم گرفتن بر آن‌هاست و یا به معنای این است که در رفع عـذاب با من سـخن نگویید که آن را از شـما برنمی‌دارم. إِنَّهُ کانَ فَرِیقٌ مِنْ عِبادِی آن‌ها پیامبران و مومنان هستند یَقُولُونَ رَبَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا وَ أَنْتَ خَیْرُ الرَّاحِمِینَ یعنی در دنیا در طلب ثوابی که نزد من است این دعاها را می گویند فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ شـما ای گروه کافران سِخْرِیًّا یعنی آن‌ها را مورد تمسخر قرار می‌دادید و یا این‌که آن‌ها را استثمار می‌کردید بدون این‌که اجر و پاداشی دریافت کنند حَتَّی أَنْسَوْکُمْ ذِکْرِی تا این‌که به دلیل اشتغال به تمسخر آنان، از ذکر من غافل شدید.

ص: ۲۵۳

به فراموشـی کشاندن را به بندگان مومن نسـبت داده است، زیرا حتی اگر این کار را انجام ندهند، اما دلیل آن بوده‌اند. وَ کُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَکُونَ إِنِّی جَزَیْتُهُمُ الْیَوْمَ بِما صَبَرُوا یعنی به دلیل صـبوری آنان بر آزار و تمسخر شما أَنَّهُمْ هُمُ الْفائِزُونَ یعنی به چیزی که می‌خواسـتند دست یافتند و در آخرت نجات یافتند قالَ یعنی خداوند متعال در روز قیامت به شیوه استفهام توبیخی، به کفار که منکر قیامت بودند گفت: کَمْ لَبِثْتُمْ فِی الْأَرْضِ یعنی در قبرها عَدَدَ سِنِینَ قالُوا لَبِثْنا یَوْماً أَوْ بَعْضَ یَوْمٍ زیرا آن‌ها طول اقامتشان را به دلیل این‌که مرده بودنـد احساس نکردنـد و از حسن روایت شـده است که این سوال از طول مـدت زنـدگی آن‌ها در دنیا بوده است که پاسـخ دادنـد: یـک روز یـا قسـمتی از یـک روز. آن‌ها به دلیل طول اقامتشان در آتش، طول زنـدگی دنیا را کم می‌داننـد و این دروغ نبوده است زیرا این نظر واقعی آنـان است. و یا منظور از آن یک روز یا قسمتی از یک روزِ آخرت بوده است و به گفته ابن عباس، خداونـد باعث شـده آن‌ها طول مدت زندگی خود را فراموش کنند و به دلیل عظمت عذابی که در آن قرار دارند اینطور تصور کنند که فقط یک روز یا قسـمتی از یک روز را مانده‌اند فَسْئَلِ الْعادِّینَ یعنی فرشـتگان. زیرا آن‌ها اعمال بنـدگان را می‌شـمرند و گفته شـده به معنای حساب است، زیرا آن‌ها ماه‌ها و سال‌ها را می‌شـمرند قالَ خداوند متعال إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا قَلِیلًا زیرا اقامت شما در دنیا یا در قبرها هر چند طولانی باشد، نسبت به مدت اقامت شما در عذاب جهنم زیاد نیست. لَوْ أَنَّکُمْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ صـحیح بودن چیزهـایی که گفتیم و گفته شـده معنا این است که اگر از عمر کم خود در دنیا و طول مـدت اقامت خود در عذاب آخرت مطلع بودید، به کفر و گناهان مشغول نمی‌شدید.

و وَ أَعْتَدْنا لِمَنْ کَذَّبَ بِالسَّاعَهِ سَعِیراً یعنی آتشـی که زبانه می‌کشد سپس آن آتش سوزان را اینگونه توصیف کرده است: إِذا

رَأَتْهُمْ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ به روایت از سدی و کلبی یعنی یک مسیر صد ساله.

و امام صادق علیه‌السلام فرمود: از مسیر یک ساله.

در واقع این گناهکاران هستند که آتش را می‌بینند، اما دیدن به آتش نسبت داده شده زیرا با این شیوه معنا بهتر بیان می‌شود گویا آتش مانند یک شخص عصبانی که از خشم فریاد می‌زند آن‌ها را می‌بیند و ذکر آن در این آیه آمده است: سَمِعُوا لَها تَغَيُّظاً وَ زَفِيراً تغيّظ به معنای شراره‌های آتش در هنگام شدت آن است و زفیر صدای آتش است وقتی بسیار شعله می‌کشد مانند خشمگین شدن مرد عصبانی و تغیّظ شنیده نمی‌شود و تنها از احوال چیزی فهمیده می‌شود و گفته شده معنا این است که صدای تغیّظ و جوشش آتش را شنیدند. به گفته عبید بن عمیر جهنم زوزه‌ای می‌کشد که از شدت آن همه پیامبران و فرشتگان به سجده می‌افتند و گفته شده است تغیّظ مربوط به آتش و زفیر مربوط به جهنمیان است، گویا معنا بدین صورت بوده است که آن‌ها تغیّظ آتش را دیدند و صدای زفیر اهل آن را شنیدند وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها مَكاناً ضَيِّقاً.

ص: ۲۵۴

بنا بر نظر اغلب مفسران یعنی وقتی در جای کوچکی از جهنم افتادند، جهنم بر آنان تنگ می‌آید همانطور که نیزه در غلاف آن جای تنگی دارد.

و در حدیث از او در مورد این آیه آمده است: سوگند به کسی که جانم در دستان اوست، آن‌ها را با فشار در آتش جای می... دهند همانطور که میخ در دیوار فرو می‌رود.

مُقَرَّنِينَ یعنی بسته شده‌اند که دست‌هایشان با غل و زنجیر به گردن‌های آنان آویخته شده است و از جبایی روایت شده است در غل و زنجیر با شیاطین همنشین شده‌اند دَعَوْا هُنالِكَ ثُبُوراً یعنی خواستار ویل و هلاک برای خودشان هستند همانطور که کسی می‌گوید: وا ثبوراه یعنی وا هلاکاه و یا به این معناست که وای بر ما که از طاعت خداوند روی گرداندیم و فرشتگان به آن‌ها پاسخ می‌دهند: لا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً واحِداً وَ ادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً یعنی یک بار ویل را نخواهید بلکه بسیار بخواهید که هر چقدر هم زیاد باشد سودی به حال شما ندارد. به گفته زجاج معنا این است که هلاک شما بزرگ‌تر از آن است که آن را یک بار بخواهید.

و الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلى وُجُوهِهِمْ إِلى جَهَنَّمَ یعنی به صورت به سوی آتش کشیده می‌شوند. آن‌ها کفّار مکه هستند و دلیل عذاب آن‌ها این است که محمد و یارانش را بدترین خلق خداوند دانستند و خداوند این آیه را نازل کرد: أُوْلئِكَ شَرٌّ مَكاناً یعنی منزل و سرنوشت وَ أَضَلُّ سَبِيلًا یعنی در دین و راه زندگی از مومنان گمراه‌ترند.

و از انس روایت شده است: مردی گفت: یا رسول الله، در روز قیامت چگونه کافر بر روی صورتش کشیده می‌شود؟ فرمود: همان کسی که توانست او را بر روی دو پایش راه ببرد، قادر است در روز قیامت او را بر روی صورتش راه ببرد.

و إِنَّ عَذابَها كانَ غَراماً یعنی لازم و مصرّ و دائمی که هیچ وقت از او جدا نمی‌شود يَلْقَ أَثاماً یعنی عقوبت و جزای اعمال او و

از ابن عمر و قتاده و مجاهد و عکرمه روایت است که أثام نام وادی در جهنم است و يَسْتَعْجِلُونَکَ بِالْعَذابِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكافِرِينَ یعنی اگر در دنیا عذاب به آنها نرسد، جهنم آنها را احاطه کرده است و آنها را در خود جمع می کند و آنها بی‌شک در آن عذاب می‌شوند يَوْمَ يَغْشاهُمُ الْعَذابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ یعنی عذاب آنها را احاطه کرده است و بدین شکل نیست که به جایی برسد و به جای دیگر نرسد، بلکه همه جای جسم را فرا می گیرد و همه اعضای آنان در آتش عذاب می‌شود مانند این آیه: لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهادٌ وَ مِنْ فَوْقِهِمْ غَواشٍ وَ يَقُولُ ذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ یعنی جزای اعمالتان.

ص: ۲۵۵

و إِلى عَذابٍ غَلِيظٍ یعنی به سوی عذابی که بر آنها سخت و دشوار است و وَ لكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي یعنی خبر و تهدید لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ یعنی جهنم را از هر دو گروه جن و انس به دلیل کفرشان به خداوند سبحان و انکار وحدانیت او پر می کنیم. سپس به آنها می گویند: فَذُوقُوا بِما نَسِيتُمْ لِقاءَ يَوْمِكُمْ هذا یعنی به دلیل اعمال شما و این‌که جزای این روز را فراموش کردید و دستورات خداوند را انجام ندادید و از اوامر او سرپیچی کردید. و نسیان به معنای ترک است إِنَّا نَسِيناكُمْ یعنی عمل کسی را نسبت به شما انجام دادیم که شما را از ثواب خود فراموش کرد، یعنی در جزای این‌که شما طاعت ما را ترک کردید، ما نیز شما را از نعمت خود ترک کردیم.

و مِنَ الْعَذابِ الْأَدْنى دُونَ الْعَذابِ الْأَكْبَرِ عذاب اکبر عذاب جهنم است و عذاب ادنی عذاب دنیا است و گفته شده همان عذاب قبر است.

و از امام صادق علیه‌السلام روایت است و در روایات امام باقر و امام صادق علیهماالسلام بسیار ذکر شده است که منظور از عذاب ادنی، دابّه و دجّال است.

و يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ تقلیب به معنای گرداندن چیزی در جهات مختلف است و معنای آن گشتن روی کسانی که در مورد قیامت سوال می کنند و کفّار شبیه به آنان است که سیاه و زرد و تیره می‌شود و یا معنا این است که صورت آنها در آتش از جهتی به جهت دیگر گردانده می‌شود تا عذاب بیشتری به آن برسد يَقُولُونَ در حالی‌که متاسف هستند و آرزو می... کنند یا لَيْتَنا أَطَعْنَا اللَّهَ در اوامر و نواهی او برای ما وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا در آن‌چه که ما را به سوی آن خواند رَبَّنا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذابِ یعنی به دلیل گمراهی خودشان و گمراه کردن ما، آنها را دو برابر دیگران عذاب کن وَ الْعَنْهُمْ لَعْناً كَبِيراً یک بار پس از دیگری و دوباره بر آنها خشم بگیر.

و لا يُقْضى عَلَيْهِمْ با مرگ فَيَمُوتُوا تا آسوده شوند وَ لا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها یعنی تحمل عذاب آتش برای آنها آسان نیست كَذلِكَ یعنی مانند این عذاب نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ و منکر کافر که پیامبران را تکذیب می کرد وَ هُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيها یعنی فریاد می‌زنند و فریادرسی می‌خواهند و می گویند: رَبَّنا أَخْرِجْنا از عذاب آتش نَعْمَلْ صالِحاً یعنی تا به جای کفر ایمان بیاوریم و به جای گناه اطاعت کنیم و معنا این است که ما

را به دنیا بازگردان تا طاعاتی را که به ما دستور دادی انجام دهیم غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ خداوند متعال در توبیخ و نکوهش آنان

می‌فرماید: أَ وَ لَمْ نُعَمِّرْكُمْ

ص: ۲۵۶

مايَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ یعنی به شما به مقداری عمر نمی‌دهیم که هر کس که می‌خواهد تفکر کند و عبرت بگیرد، بتواند تفکر کند و عبرت بگیرد و در امور دین و عواقب حال خود نظارت کند.

در این مقدار اختلاف نظر وجود دارد و گفته شده شصت سال است و از امیر مومنان علیه‌السلام روایت است که فرمود: میزان عمری که خداوند در آن به انسان مهلت عذر آوردن می‌دهد شصت سال است.

و این یکی از دو روایت ابن عباس است و از ابن عباس و مسروق روایت شده مدت آن چهل سال است و از وهب و قتاده آمده است که آن برای توبیخ پسران هجده ساله است و این از امام صادق علیه‌السلام روایت شده است وَ جاءَكُمُ النَّذِيرُ یعنی ترساننده از عذاب خداوند که همان محمد صلی اله علیه و آله و سلم است و گفته شده قرآن و یا شیب است.

و أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ زقوم میوه درخت بسیار بدی است و از تزقم هذا الطعام گرفته شده است، یعنی غذا را با اکراه و سختی بسیار خورد و گفته شده زقوم درختی در آتش است که اهل آتش از آن تغذیه می‌کنند و میوه‌ای تلخ و زبر و بدبو دارد و گفته شده است در دنیا هم وجود دارد و اعراب آن را می‌شناسند و گفته شده اعراب آن را نمی‌شناسند و روایت است وقتی قریش این آیه را شنیدند، گفتند: ما این درخت را نمی‌شناسیم. ابن زبعری گفت: زقوم در زبان اهل بربر به معنای خرما و کره است و در روایت فصحای یمن آمده است که ابو جهل به کنیز خود گفت: ای کنیز، به ما زقوم بده. پس کنیز برایش خرما و کره آورد و به یارانش گفت: از چیزی که محمد شما را با آن ترساند به عنوان زقوم استفاده کنید و گمان کرد که از آتش درخت می‌روید و آتش درخت را می‌سوزاند. پس خداوند متعال این آیه را نازل کرد: إِنَّا جَعَلْناها فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ یعنی مایه آزمایش که با آن آزموده شدند و آن را تکذیب کردند و تبدیل به وسیله آزمایش آنان شد و گفته شده است منظور از فتنه عذاب است با استدلال به این آیه: يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ - . ذاریات: ۱۳. - یعنی عذاب می‌شوند إِنَّها یعنی زقوم شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ از حسن روایت شده یعنی در قعر جهنم است و شاخه‌های آن تا درکاتش بالا می‌رود و بعید نیست که خداوند سبحان با قدرت کامل خود در آتش از جنس آتش یا از سنگی که آتش آن را نمی‌سوزاند درختی آفریده باشد، - . در نسخه چاپی تفسیر آمده است: «و بعید نیست که خداوند سبحان با قدرت کامل خود درختی در آتش بیافریند» و صحیح است. - همانطور که غل و زنجیر و مارها و عقرب‌ها را نمی‌سوزاند. و همچنین ضریع و مانند آن طَلْعُها كَأَنَّهُ رُؤُسُ

ص: ۲۵۷

الشَّياطِينِ از این مساله سوال شد و پرسیدند چگونه ممکن است که میوه این درخت مانند سر شیطان باشد در حالی‌که کسی آن را ندیده است و تشبیه غالبا به چیز شناخته شده صورت می‌گیرد؟ در پاسخ به این سوال سه جواب داده شده است. اول: سر شیطان میوه‌ای است که به آن استن - . به گفته فیروزآبادی: استن و استان به معنای ریشه‌های کهنه درخت است و مفرد آن أستنه است؛ یا استن به معنای درخت انبوه و متراکمی است که وقتی به آن نگاه کنند، مشابه چشم انسان است. - می گویند و

به گفته اصمعی به آن صورم می‌گویند و دوم: شیطان نوعی مار است و خداوند میوه آن درخت را به سر آن مار تشبیه کرده است و سوم: زشتی چهره شیاطین در اذهان متصوّر است و به این دلیل چیزی را که بسیار زشت باشد به شیطان تشبیه می‌کنند. پس خداوند متعال میوه این درخت را به چیزی تشبیه کرد که زشتی آن در ذهن مردم نقش بسته است و این قول ابن عباس و محمد بن کعب است و به گفته جبایی خداوند متعال شیاطین آتش را بسیار زشت می‌آفریند تا جایی که وقتی بندگان آنها را می‌بینند، دچار وحشت می‌شوند و به همین دلیل آن را به سر شیطان تشبیه کرده است.

فَإِنَّهُمْ لَآكِلُونَ مِنْها یعنی اهل آتش از میوه آن درخت می‌خورند فَمالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ یعنی از شدت گرسنگی شکم خود را از آن پر می‌کنند و روایت شده است که خداوند متعال آنها را گرسنه نگه می‌دارد تا از شدت گرسنگی عذاب آتش را فراموش کنند. آنها فریادزنان مالک را صدا می‌زنند و او آنها را به سوی آن درخت می‌برد و ابو جهل نیز در میان آنان است. آنها از میوه آن درخت می‌خورند و شکم‌هایشان مانند آب داغ می‌جوشد. آنها آب طلب می‌کنند و به آنان از آب بسیار داغ نوشانده می‌شود که وقتی به صورت آنها نزدیک می‌شود، چهره‌هایشان کباب می‌شود که ذکر آن در این آیه آمده است: یَشْوِی الْوُجُوهَ وقتی به شکم آنها رسید، هر چه را که در شکم آنهاست ذوب می‌کند، همانطور که خداوند فرمود: یُصْهَرُ بِهِ ما فِی بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ این غذا و نوشیدنی آنان است ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَیْها علاوه بر درخت زقوم لَشَوْباً مِنْ حَمِیمٍ یعنی مخلوطی از آب داغ که آن غذا با این نوشیدنی آمیخته شده است و گفته شده است آنها از این عاقبت خود ناراضی هستند ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ پس از خوردن زقوم و آب جوشان لَإِلَی الْجَحِیمِ یعنی آنها به نزدیک آب‌های جوشان که خارج از جهنم است می‌روند تا از آن بنوشند، همانطور که شتر برای خوردن آب به آبشخور می‌رود. سپس به جهنم وارد می‌شوند و این آیه دلیل بر این نظر است: یَطُوفُونَ بَیْنَها وَ بَیْنَ حَمِیمٍ آنٍ و جحیم آتش شعله‌ور و روشن است و معنا این است که زقوم و آب جوشان، غذا و نوشیدنی آنهاست و جحیم سوزان جایگاه رفت و آمدشان است.

ص: ۲۵۸

و هذا فَلْیَذُوقُوهُ حَمِیمٌ وَ غَسَّاقٌ یعنی این حمیم و غسّاق است پس آن را بچشید و گفته شده معنا این است که این جزای سرکشان است پس آن را بچشید و لفظ ذوق یا چشیدن بر آن اطلاق شده است زیرا ذائق پس از طلب چیزی طعم آن را حس می‌کند و کاملا آن را درک می‌کند. و از ابن مسعود و ابن عباس روایت است که حمیم آب داغ است و غسّاق سرمای بسیار است و معنا این است که آنها با آب بسیار داغ عذاب می‌شوند و با سرمای شدیدی که مثل آتش سوزان است و گفته شده غسّاق چشمه‌ای در جهنم است که سم همه گزنده‌ها مثل مار و عقرب به آن می‌ریزد و گفته شده است آن چشمه از اشک‌... های آنان پر می‌شود و به صورت آب جوشان و بسیار داغ به آنها نوشانده می‌شود و گفته شده چرک و خونی است که از آنها روان است و جمع می‌شود و آنها آن را می‌نوشند و گفته شده عذابی است که فقط خداوند آن را می‌داند وَ آخَرُ یعنی و انواعی دیگر مِنْ شَکْلِهِ یعنی از جنس این عذاب أَزْواجٌ یعنی انواع مشابه در شدت، نه یک نوع هذا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَکُمْ یعنی به آنها گفته می

شود: این گروه که وقتی گمراهان به آتش وارد می‌شوند رهبران آنها هستند سپس پیروان آنها وارد می‌شوند و خزانه‌داران به رهبران می‌گویند: هذا فَوْجٌ یعنی گروهی از مردم که همان پیروان هستند مُقْتَحِمٌ مَعَکُمْ از ابن عباس روایت است یعنی در

آتش وارد شدنـد همانطور که شـما وارد شدیـد و گفته شـده است منظور از فوج اول فرزندان شـیطان و فوج دوم انسان است. یعنی به امر خداوند به فرزندان شیطان می گویند: این جمعی از انسان‌هاست که با شما به هلاکت می‌رسند و به آتش و عذاب آن وارد می‌شونـد و از حسن روایت شـده است که شـما بـا آن‌ها هستیـد لا مَرْحَباً بِهِمْ إِنَّهُمْ صالُوا النَّارِ یعنی جای آن‌ها فراخ و گسترده نباشـد زیرا آن‌ها همراه همیشـگی آتش هسـتند و بنا بر قول اول معنا این است که رهبران و رؤسا به پیروان می گوینـد: جایگـاه افرادی که ماننـد مـا به آتش وارد شدنـد گسترده نباد پس در مشارکت آنان با ما هیـچ فرجی نیست و پیروان به آن‌ها می گوینـد: بَلْ أَنْتُمْ لا مَرْحَباً بِکُمْ یعنی به هیـچ گشایش و راحتی نرسـید أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنا یعنی شـما ما را به کفری واداشتید که این عـذاب را برای ما به همراه داشت و ما را به آن دعوت کردیـد و بنا بر قول دوم فرزندان شـیطان می گویند: هیچ گشایش و راحتی برای شـما نباشـد و جایگـاه آنـان تنگ است زیرا آتش آن را پر کرده است و از آنان برای ما چیزی جز تنگی و شـدت نیست.

و این ماننـد روایتی از نبی اکرم صـلی الله علیه و آله و سـلم است که فرمود: آتش بر آنان تنگ می‌آیـد مانند تنگی غلاف - . الزج به ضم: قطعه‌ای آهن در پایین نیزه. - نیزه بر آن.

قالُوا بَلْ أَنْتُمْ لا مَرْحَباً بِکُمْ یعنی انسان‌ها می گوینـد: هیچ کرامتی برای شـما نباشد شـما آن را برای ما خوب جلوه دادید و پیش چشم ما زینت دادید. فَبِئْسَ الْقَرارُ که در آن جای گرفتیم قالُوا رَبَّنا مَنْ قَدَّمَ لَنا

ص: ۲۵۹

هذا یعنی وقتی در آتش جهنم جای گرفتند، این را می گویند. یعنی چه کسـی مسبّب این عذاب ما شد و ما را به چیزی دعوت کرد که دلیل این عـذاب شد؟ فَزِدْهُ عَذاباً ضِعْفاً یعنی مانند همین عذاب را برای کسـی‌که مستحق آتش جهنم است نازل کن، یک عذاب برای کفرشان به خداوند و عذاب دیگر برای دعوت کردن ما به سوی کفر وَ قالُوا ما لَنا لا نَری رِجالًا کُنَّا نَعُدُّهُمْ

مِنَ الْأَشْـرارِ و از کلبی روایت شـده است یعنی هنگامی که به آتش نگاه می کننـد و کسانی را که با عقایـد آنان مخالف بودند نمی‌بینند، این را می گویند. آن مخالفان همان مومنان هستند و از مجاهد روایت شده است که این آیه در شان ابو جهل و ولید بن مغیره نـازل شـده است که هر دوی آن‌هـا می گوینـد: چرا عمار و خباب و صـهیب و بلال را نمی‌بینیم که در دنیا آن‌ها را از جمله کسانی که اعمال زشت و بد انجام می‌دهند و عمل خیری ندارند محسوب می کردیم.

امام صادق علیه‌السـلام فرمود: اهل آتش می گویند: ما لَنا لا نَری رِجالًا کُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْـرارِ منظور آن‌ها شـما هستید. به خدا سوگند که آن‌ها یک نفر از شما را در آتش نمی‌بینند.

أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِیًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصارُ معنا این است که آن‌ها به کسانی که آن‌ها را در آتش نمی‌بینند، می گویند: ما آن‌ها را در دنیا مورد تمسخر قرار می‌دادیم و آیا اشتباه کردیم یا این‌که آن‌ها در آتش با ما هستند و چشم ما از آن‌ها رد شد و آن‌ها را ندیـدیم إِنَّ ذلِکَ لَحَقٌّ یعنی چیزی که پیش از این ذکر شـد، هست و وجود حتمی دارد سـپس چیزی را که گفت توضیح داد: تَخاصُمُ أَهْلِ النَّارِ یعنی بنـا بر روایـات وارد شـده پیروان بـا رهبران دشـمنی می کننـد، یا منظور از آن مجادله اهل آتش با

یکدیگر است.

و قُلْ إِنَّ الْخاسِرِینَ در حقیقت آن‌ها زیانکارانند الَّذِینَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِیهِمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ آن‌ها کاری به نفع خود انجام نداده‌اند و خانواده‌ای را که در دنیا داشتند در آتش نمی‌یابند. نه برای آن‌ها و نه برای خانواده آن‌ها منفعتی وجود ندارد و گفته شده است زیان آنان این است که خود را در بین طبقات جهنم گرفتار کرده‌اند و زیانی که به خانواده خود رسانده‌اند این است که آن‌ها را از نعمت‌هایی که در بهشت برای آنان آماده شده بود محروم کردند.

به گفته ابن عباس خداوند متعال برای هر انسانی منزل و خانواده‌ای در بهشت قرار داده است. هر کس که طاعات را انجام دهد به او داده می‌شود و هر کس که از اوامر خداوند سرپیچی کند، به جهنم می‌رود و منزل و خانواده او به کسی داده می‌شود که از اوامر خداوند اطاعت کرده است أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ أَلا ذلِکَ هُوَ الْخُسْرانُ

الْمُبِینُ یعنی ظاهری که پنهان نیست لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ یعنی سراپرده‌ها و طبقات آتش و دود آن که از شر آن به خداوند پناه می‌بریم وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ

ص: ۲۶۰

یعنی بسترها و گهواره‌هایی از همان جنس و گفته شده است به این دلیل که بر آنچه زیر آن‌هاست سایه می‌اندازد، ظلل نامیده شده زیرا آتش انبوه است و آن‌ها بین طبقات آن هستند و گفته شده است اسم ظلل بر تکه‌های آتش بر سبیل مجاز و توسع نهاده شده است زیرا در مقابل سایه اهل بهشت است و منظور این است که آتش از همه طرف آن‌ها را احاطه کرده است.

و أَ فَمَنْ حَقَّ عَلَیْهِ کَلِمَهُ الْعَذابِ أَ فَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِی النَّارِ در تقدیر این آیه اختلاف نظر وجود دارد. گفته شده معنای آن این است آیا کسی که تهدید خداوند به عذاب او واجب گشت، آیا تو می‌توانی او را از آتش نجات بدهی؟ و برای اشاره به اهل آتش به ذکر ضمیر عائد به مبتدا اکتفا شده و گفته شده است تقدیر آن به این صورت است: «أ فأنت تنقذ من فی النار منهم» و استفهام دو بار تکرار شده است تا معنا تاکید شود و ابن انباری وقف بر کَلِمَهُ الْعَذابِ را توصیه کرده است و تقدیر به این صورت است: «کمن وجبت له الجنه» سپس جمله أَ فَأَنْتَ تُنْقِذُ آغاز می‌شود و منظور از کلمه عذاب این جمله است: لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْکَ وَ مِمَّنْ تَبِعَکَ مِنْهُمْ أَجْمَعِینَ - . ص: ۸۵ - و در آیه أَ فَمَنْ یَتَّقِی بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذابِ یَوْمَ الْقِیامَهِ، تقدیر به این صورت است: «أ فحال من یدفع عذاب الله بوجهه یوم القیامه کحال من یأتی آمنا لا یمسه النار» و فرموده است: بِوَجْهِهِ زیرا صورت، عزیزترین اعضای انسان است و گفته شده معنای آن این است که وقتی کسی به روی زمین می‌افتد، اولین عضو او که با زمین تماس پیدا می‌کند صورت اوست. و معنای یتقی حفاظت کردن است. وَ قِیلَ لِلظَّالِمِینَ یعنی خزانه‌داران جهنم به اهل آتش می گویند.

و إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا یُنادَوْنَ یعنی فرشتگان در روز قیامت آن‌ها را ندا می‌دهند لَمَقْتُ اللَّهِ أَکْبَرُ المقت به معنای دشمنی شدید و کینه است و معنا این است که وقتی آن‌ها اعمال خود را ببینند و به نامه عملشان نگاه کنند، و به آتش وارد شوند به دلیل

اعمال بـدشان نسبت به خود کینه به دل می گیرنـد و به آن‌ها نـدا می‌دهنـد: لعنت خداوند در دنیا بر شـما باد، چرا که به سوی ایمان خوانـده می‌شدیـد اما کفر می‌ورزیدیـد و لعنت خداونـد بزرگ‌تر است از مِنْ مَقْتِکُمْ أَنْفُسَکُمْ امروز و گفته شـده است وقتی آن‌ها ایمان را ترک کنند و کافر شوند با خود دشـمنی بزرگی کرده‌اند سپس خداوند سبحان از قول کفار-که توصیف آنـان پیش از این آمـد- پس از آن‌که در آتش گرفتـار شدنـد می‌فرمایـد: رَبَّنـا أَمَتَّنَـا اثْنَتَیْنِ وَ أَحْیَیْتَنَـا اثْنَتَیْنِ در معنـای این آیه اختلاف نظر وجود دارد و چند معنا برای آن محتمل است. اول: مرگ اول در

ص: ۲۶۱

دنیا پس از زندگی است و مرگ دوم در قبر پیش از برانگیخته شدن است و زنده شدن اول در قبر برای سوال و جواب است و زنده شدن دوم در محشر است.

دوم: مرگ اول یعنی وقتی که آن‌ها به شـکل نطفه هستند و خداوند در دنیا به آن‌ها زندگی می‌بخشد، سپس مرگ دوم آن‌ها را می‌رساند سپس آن‌ها را برای بعث زنده می‌کند و منظور از دو مرگ و دو زندگی این است.

سوم: زنـدگی اول در دنیا است و زنـدگی دوم در قبر است و در روز قیامت حیاتی بازگردانده نمی‌شود و مرگ اول در دنیا و مرگ دوم در قبر است فَاعْتَرَفْنـا بِـذُنُوبِنا که در دنیـا آن را مرتکب شـدیم فَهَـلْ إِلى خُرُوجٍ مِنْ سَبِیـلٍ این استرحـامی از آنان در قـالب دعاست، یعنی آیا پس از این اعتراف راهی به سوی خروج وجود دارد و گفته شـده است آن‌ها طلب بازگشت به دنیا را دارند، یعنی آیا راهی برای خروج از آتش به دنیا وجود دارد تا به طاعت تو عمل کنیم؟ ذلِکُمْ یعنی آن عذابی که بر شما نازل شـد بِأَنَّهُ إِذا دُعِیَ اللَّهُ وَحْـدَهُ کَفَرْتُمْ یعنی وقتی لا إله إلا الله ذکر می‌شـد شـما می‌گفتید: أَ جَعَلَ الْآلِهَهَ إِلهاً واحِداً و این را انکار کردید وَ إِنْ یُشْرَکْ بِهِ تُؤْمِنُوا یعنی اگر معبود دیگری از بت‌ها با او شریک می‌شد، ایمان می‌آوردید.

وَ إِذْ یَتَحاجُّونَ فِی النَّارِ یعنی بگو ای محمـد به قوم خود در هنگامی که اهل آتش در جهنم حجت می‌آورنـد و رؤسای آن‌ها و پیروانشـان با هم دشـمنی می‌کننـد فَیَقُولُ الضُّعَفاءُ و آن‌ها پیروان هسـتند لِلَّذِینَ اسْـتَکْبَرُوا و آن‌ها رهبران هسـتند إِنَّا کُنَّا لَکُمْ ای گروه رؤسـا تَبَعاً و مـا از شـما پیروی می‌کردیم و دعوت شـما را لبّیـک می‌گفـتیم فَهَـلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِـیباً مِنَ النَّارِ زیرا این رییس است که باید عذاب پیروان مطیع

خود را دفع کنـد قالَ الَّذِینَ اسْـتَکْبَرُوا إِنَّا کُلٌّ فِیها یعنی ما و شـما در آتش هستیم إِنَّ اللَّهَ قَـدْ حَکَمَ بَیْنَ الْعِبادِ این حکم خداوند است که هیچ کس بار دیگری را به دوش نکشد و او بی‌شک مشرکی را که برایش شریک قرار داده عذاب خواهد کرد وَ قالَ الَّذِینَ فِی النَّارِ از پیروان و رهبران لِخَزَنَهِ جَهَنَّمَ و آن‌ها کسانی هستند که مسولیت عذاب اهل آتش را از جانب فرشتگان موکل بر آن‌ها دریافت کرده‌انـد ادْعُوا رَبَّکُمْ یُخَفِّفْ عَنَّا یَوْماً مِنَ الْعَـذابِ این را می‌گوینـد زیرا تحمل شـدت عـذاب را ندارند و یا به دلیل جزع و فزعی که دارند و نه به این دلیل که آن‌ها به تخفیف عذاب خود چشم ندارند زیرا می‌دانند که عذاب آن‌ها حتمی است و سبک‌تر نمی‌شود قـالُوا یعنی خزانه‌داران أَ وَ لَمْ تَـکُ تَـأْتِیکُمْ رُسُـلُکُمْ بِالْبَیِّنـاتِ یعنی بـا حجت‌هـا و دلالت‌ها بر صـحت توحید و نبوّت

ص: ۲۶۲

به سوی شما آمدند. یعنی شما کافر شدید و عناد ورزیدید و مستحق این عذاب گشتید قالُوا بَلى پیامبران و نشانه‌ها به سوی ما آمدند و ما آن‌ها را تکذیب کردیم و نبوّتشان را انکار کردیم قالُوا فَادْعُوا یعنی خزانه‌داران جهنم به آن‌ها می‌گویند: شما دعا کنید که ما فقط به اذن خداوند دعا می‌کنیم و او اذن این کار را به ما نداده است و گفته شده است این را برای تحقیر کردن آنان می‌گویند و گفته شده است معنای آن این است که ویل و ثبور را بخواهید وَ ما دُعاءُ الْکافِرِینَ إِلَّا فِی ضَلالٍ یعنی ضایع می‌شود چرا که سودی ندارد.

و یُسْحَبُونَ فِی الْحَمِیمِ در آبی بسیار داغ کشیده می‌شوند ثُمَّ فِی النَّارِ یُسْجَرُونَ یعنی سپس در آتش انداخته می‌شوند و گفته شده است یعنی سپس هیزم آتش می‌گردند ثُمَّ قِیلَ لَهُمْ یعنی وقتی کفار به آتش وارد شدند در توبیخ آنان می‌گویند: أَیْنَ ما کُنْتُمْ تُشْرِکُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ از بت‌هایتان قالُوا ضَلُّوا عَنَّا یعنی ضایع گشتند و هلاک شدند و ما آن‌ها را نمی‌بینیم و به آن‌ها دست نمی‌یابیم سپس آگاه می‌شوند و می‌گویند: بَلْ لَمْ نَکُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَیْئاً یعنی چیزی که شایسته پرستیدن باشد و نه چیزی که از پرستش آن به ما نفعی می‌رسد و گفته شده است ما چیزی را که سود و زیانی داشته باشد و ببیند و بشنود نمی... خواندیم و این مانند هر چیز بی‌فایده‌ایست که می‌گویند چیزی نیست و گفته شده است معنای آن این است که عبادت ما برای آنان ضایع گشت وقتی آن‌ها را می‌پرستیدیم، کاری انجام نمی‌دادیم همانطور که شخصی

که حسرت می‌خورد می‌گوید کاری نکردم کَذلِکَ یُضِلُّ اللَّهُ الْکافِرِینَ یعنی همانطور که اعمال این‌ها را ضایع کرد و آرزوهایشان را باطل کرد، همه کافران را تباه می‌کند و هیچ یک از اعمال آن‌ها برایشان سودی ندارد و گفته شده است «یضل الله أعمالهم» یعنی آن را باطل می‌کند و گفته شده است یعنی همانطور که آن‌ها را از معبودشان منحرف کرد، از راه بهشت و ثواب منحرف می‌کند و طمع این را که منفعتی از جانب آن‌ها به ایشان برسد دفع کرد ذلِکُمْ عذابی که بر شما نازل شد بِما کُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَ بِما کُنْتُمْ تَمْرَحُونَ یعنی شادی و سرخوشی می‌کنید.

و أَسْوَأَ الَّذِی کانُوا یَعْمَلُونَ یعنی به دلیل بدترین گناهانشان که کفر و شرک است بدترین جزا را به آن‌ها می‌دهیم و أسوأ برای مبالغه در طرد گناهکاران ذکر شده است و گفته شده است یعنی جزای آنان را بدترین اعمالشان قرار می‌دهیم که فقط شامل گناهان می‌شود و اعمالی را که مستحق عذاب نیست دربرنمی‌گیرد وَ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا رَبَّنا أَرِنَا الَّذَیْنِ أَضَلَّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ از علی علیه‌السلام روایت شده است منظور آن‌ها شیطان شیاطین و قابیل بن آدم اولین کسی که کفر ورزید و گمراه شد و مرتکب گناه شد است و گفته شده است منظور هر جن و انسی است که به سوی کفر و گمراهی بخواند، و منظور از الذین جنس است.

ص: ۲۶۳

جن و انس نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِیَکُونا مِنَ الْأَسْفَلِینَ از شدت دشمنی با کسانی که آن‌ها را گمراه کردند، آرزو می‌کنند که آن‌ها را زیر پای خود له کنند فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ و گفته شده است یعنی آن‌ها را لگدمال کنیم و زیر پا بگذاریم تا ذلیل شوند و از خوارترین افراد باشند، و به گفته ابن عباس بریا این است که عذاب آنان شدیدتر از عذاب ما باشد.

و لا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ عـذاب، يعنی کمتر و سبک‌تر نشود وَ هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ از هر خيری نوميـد هسـتند وَ نادَوْا يا مالِکُ يعنی خزانه‌دار جهنم را صـدا می‌زننـد و می گويند: يا مالِکُ لِيَقْضِ عَلَيْنا رَبُّکَ يعنی پروردگار تو ما را بكشد تا خلاصـی يابيم و از اين عذاب نجـات پيـدا كنيم قالَ مالك در جواب آن‌ها می گويـد: إِنَّكُمْ ماكِثُونَ يعنی تا ابـد در عـذاب هستيـد و طبق روايت ابن عباس و سدی مالك پس از هزار سال اين پاسخ را به آن‌ها می‌دهد و به گفته ابن عمر پاسخ آن‌ها پس از چهل سال می‌آيد لَقَدْ

جِئْناكُمْ يعنی خداوند متعال می‌فرمايد: ما پيامبران را به سوی شما فرستاديم بِالْحَقِ يعنی پيامبران ما به حق به سوی شما آمدند و رسل را به الله اضافه كرده است تا از امر او صادر شـده باشـد و گفته شده اين سـخنِ مالك است و گفته است قد جئناكم يعنی ما به سوی شما آمديم، زيرا او جزو فرشتگان است و آن‌ها از جنس پيامبران هستند وَ لكِنَّ أَكْثَرَكُمْ ای مردم لِلْحَقِّ كارِهُونَ زيرا شما به باطل انس و الفت پيدا كرده‌ايد و نمی‌توانيد از آن جدا شويد.

و طَعـامُ الْأَثِيمِ يعنی گناهكـار كه ابوجهـل است و روايت شـده است كه برای ابوجهـل خرمـا و كره آوردنـد او هر دو را با هم خورد و گفت: اين همان زقومی است كه محمـد ما را از آن ترسانـد؛ ما به آن تزقم می‌كنيم يعنی شـكم خود را از آن پر می... كنيم پس خداوند سبحان فرمود: كَالْمُهْلِ كه به معنای مس يا سرب يا طلا و يا نقره مذاب است و گفته شده به معنای ته‌نشين روغن است يَغْلِي فِي الْبُطُونِ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ يعنی وقتی به شكم اهل آتش رفت، مانند آب داغ می‌جوشد. ابو علی فارسی گفت: معنای آن نمی‌توانـد جوشيدن مهل در شـكم باشد و تنها برای شـكل گرفتن تصوير شـیء مذاب در ذهن ذكر شده است و در واقع مهـل در شـكم نمی‌جوشـد و چيزهای شبيه به آن جوشان هسـتند خُذُوهُ يعنی به دربانان جهنم گفته می‌شود او را به دليل گناهانش بگيريد فَاعْتِلُوهُ - . من العتل، يعنی گرفتن اطراف چيزی وكشيدن آن با شدت، مانند افسار شتر. - يعنی آن را از جای خود تكـان دهيـد و او را بـا شـدت و خشونت بكِشـيد و گفته شـده است يعنی او را بـا صورت بر روی زمين بكشـيد إِلى سَواءِ الْجَحِيمِ يعنی به وسط آتش ثُمَ

ص: ۲۶۴

صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ به گفته مقاتـل خزانه‌دار جهنم آن را از روی سـرش می گذرانـد تـا مغز سـرش عريـان می‌شود سـپس بر روی سرش ريخته می‌شود مِنْ عَذابِ الْحَمِيمِ يعنی آب بسيار داغ و به او می گويد: ذُقْ إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ و اين به آن معناست كه او پيش از اين می گفت: من عزيزترين و گرامی‌ترين اهل اين ديار هسـتم. پس فرشـته به او می گويد: ای كسی كه به گمان خود و در سـخنان خود عزيز و گرامی هستی، عذاب را بچش و گفته شده معنای سـخن نقيض آن است يعنی تو خوار و پسـت هستی و برای تحقير به اين شكل گفته شده

است و گفته شـده معنـا اين است: إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزِيزُ در ميـان قوم خودت الْكَرِيمُ نسـبت به آنـان اما اين مساله سودی به حال تو ندارد إِنَّ هذا ما كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ يعنی سپس به آن‌ها گفته می‌شود: اين عذابی است كه شما در دنيا به آن شک داشتيد.

و مِنْ وَرائِهِمْ جَهَنَّمُ يعنی از پس فخرفروشـی آنـان به اموال و دنيـا جهنم است وَ لا يُغْنِي عَنْهُمْ ما كَسَبُوا شَيْئاً يعنی آن‌چه كه به دست آورده‌انـد و جمع كرده‌انـد از اموال و فرزنـدان، ذره‌ای از عـذاب خداوند را از آنان دفع نمی كند وَ لا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيـاءَ از معبودانی كه آن‌ها را پرستيدنـد تا شـفيع آنان در نزد خداونـد باشـند هـذا هُـدیً يعنی اين قرآن كه آن را تلاوت

کردیم و حدیثی که آن را ذکر کردیم دلالت روشنی بر تفاوت بین حق و باطل دارد و الرجز به معنای عذاب است.

و وَ یَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِینَ کَفَرُوا عَلَی النّارِ یعنی روز قیامت که به آتش وارد می‌شوند همانطور که می گویند فلانی در معرض شلاق قرار گرفت و گفته شده است یعنی پیش از آن‌که آن‌ها را به آتش وارد کند، آن را بر آنان عرضه کرد تا شدت آن را ببینند أَذْهَبْتُمْ طَیِّباتِکُمْ فِی حَیاتِکُمُ الدُّنْیا یعنی به آن‌ها گفته می‌شود شما لذت‌های دنیایی را بر لذّات بهشتی ترجیح دادید وَ اسْتَمْتَعْتُمْ بِها یعنی از آن بهره جستید و در آن غرق شدید و گفته شده است طیّبات رزق و روزی است. یعنی آن را در راه خواهش‌های نفسانی خود و اهداف دنیوی صرف کردید و در راه رضای خداوند صرف نکردید فَالْیَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ یعنی عذابی که خواری و ذلّت شما در آن است بِما کُنْتُمْ تَسْتَکْبِرُونَ فِی الْأَرْضِ یعنی به دلیل گردنکشی از اطاعت حق در دنیا وَ بِما کُنْتُمْ تَفْسُقُونَ یعنی به دلیل خروج شما از طاعت خداوند و انجام گناهان.

و وَ یَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِینَ کَفَرُوا عَلَی النّارِ أَ لَیْسَ هذا بِالْحَقِ یعنی بر آنان حجت آورده می‌شود و به آن‌ها می گویند: آیا جزایی که به شما داده شده حق نیست؟ - . در مجمع نیز به همین صورت آمده است. و در ظاهر حق است. -

هیچ ظلمی در آن نیست قالُوا یعنی آن‌ها می گویند بَلی وَ رَبِّنا پس از آن‌که منکر آن بودند اکنون به آن اعتراف می کنند و به آن سوگند یاد می کنند.

قالَ

ص: ۲۶۵

فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرُونَ یعنی به دلیل کفر و انکار شما در دنیا.

وَ قالَ قَرِینُهُ از حسن و از امام باقر و امام صادق علیهما‌السلام روایت شده است یعنی فرشته گواه بر او و گفته شده است همنشین یا قرین او شیطان است و گفته شده قرین او انسان است هذا ما لَدَیَّ عَتِیدٌ اگر منظور از قرین فرشته باشد، معنا این است که حساب او و در این کتاب در نزد من حاضر است یعنی به پروردگارش می گوید: تو مرا بر آن موکل ساختی و اعمال او را که نوشتم در اینجا حاضر است و اگر منظور از قرین شیطان یا انسان باشد، معنا این است که به دلیلی که گفته می‌شود این عذاب در نزد من حاضر است أَلْقِیا فِی جَهَنَّمَ کُلَّ کَفّارٍ عَنِیدٍ این جمله خطاب به خزانه‌دار جهنم است و عرب برای امر مفرد و جمع، صیغه مثنی به کار می‌برد مانند شعر که کلماتی مثل قیلا یا صاحبی و یا خلیلی بسیار در آن دیده می‌شود و گفته شده است دلیل تثنیه دلالت بر تکثیر بوده است گویا گفته باشد: ألق ألق، یعنی فعل ألق را دو بار به کار برده باشد و ضمیر را مثنی کرده تا بر تکرار فعل دلالت کند و گفته شده است خطاب به دو فرشته موکل بر بنده بوده یعنی سائق و شهید است.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در روز قیامت خداوند متعال به من و به علی می‌فرماید: دشمنان خود را در آتش بیندازید و دوستان خود را به بهشت وارد کنید که ذکر آن در این آیه آمده است: أَلْقِیا فِی جَهَنَّمَ کُلَّ کَفّارٍ عَنِیدٍ. یعنی انسان سرکشی که از راه حق و سبیل هدایت منحرف شده است مَنّاعٍ لِلْخَیْرِ یعنی مصارفی را کع خداوند برای اموال تعیین کرد مُعْتَدٍ ظالمی که از حدود خداوند تجاوز می کند مُرِیبٍ یعنی کسی که به خدا و به آن‌چه که از نزد خدا آمده شک دارد و گفته

شـده به معنای متهمی است که اعمال زشتی انجام می‌دهـد که سـبب مشـکوک شدن او می گردد و گفته شده این آیه در شان ولید بن مغیره نازل شده وقتی که پسـر برادرش از او در مورد دین اسـلام مشورت خواست و او آن‌ها را از این دین منع کرد. و منظور از خیر اسـلام است الَّذِی جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ از بت‌ها فَأَلْقِیاهُ فِی الْعَـذابِ الشَّدِیـدِ این جمله در تاکید جمله اول آمده، گویـا گفته است: امری را که به شـما داده شـده است اجرا کنیـد که شایسـته انجـام دادن است قـالَ قَرِینُهُ از ابن عباس و غیر او روایت است یعنی شیطانِ او که او را فریفته است و قرین نامیـده شـده زیرا در عـذاب با او همنشـین است و گفته شـده قرین او انسان است که همان عالمان بدکار و بدعتگزاران هستند رَبَّنا ما

أَطْغَیْتُهُ یعنی من او را گمراه نکردم و به اجبار به سرکشـی نکشانـدم وَ لکِنْ کانَ فِی ضَـلالٍ از ایمان بَعِیدٍ یعنی او با اختیار خود سرکشی را برگزید.

ص: ۲۶۶

قالَ یعنی خداونـد به آن‌ها می گویـد: لا تَخْتَصِـمُوا لَدَیَ یعنی در نزد من با یکدیگر دشـمنی و مجادله نکیند وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَیْکُمْ بِالْوَعِیـدِ در دنیـا که دار تکلیف است، پس حـال که با من مخالفت کردیـد، شـکایتی نداشـته باشـید ما یُبَـدَّلُ الْقَوْلُ لَـدَیَ یعنی حکمی که در دنیا به شـما اعلام کردم که منکران و مخالفان خود و مکـذّبان پیامبرم را عـذاب می کنم تغییرپذیر نیست و حتما اجرا می‌شود وَ ما أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ یعنی من در عقاب کسی که استحقاق آن را دارد، به هیچ کس ظلم نمی کنم بلکه انسان است که به خود ظلم می کند با انجام گناهانی که به واسـطه آن مسـتحق این عذاب می گردد یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ متعلق است به جمله ما یُبَـدَّلُ الْقَوْلُ یا فعل أذکر در تقـدیر گرفته می‌شود وَ تَقُولُ جهنم هَلْ مِنْ مَزِیدٍ به گفته انس معنا طلب زیادت است و به گفته مجاهـد معنـا این است که دیگر کـافی است. یعنی چیز بیشتری برای پر کردن آن وجود نـدارد و این آیه بر آن دلالت دارد: لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِینَ و در وجه اول گفته شده است جهنم این سـخن را قبل از ورود جهنمیان می گوید و یا این‌که طلب زیادت به معنای طلب گسترد گی فضای جهنم بوده است.

و از پیـامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم روایت است که در روز فتـح مکه به او گفته شـد آیـا به خانه خود نمی‌روی؟ حضـرت فرمود: آیا عقیل خانه‌ای برای ما به جا گذاشته است؟

زیرا وقتی بنی هـاشم به مـدینه رفتنـد او املاـک آن‌هـا را فروخته بود، پس بر این اساس معنا این است که آیا چیز دیگری باقی مانده است؟

امـا سـخن گفتن جهنم چنـد وجه دارد. اول: این سـخن بر سبیـل ضـرب‌المثـل است یعنی جهنم از گسترد گی و بزر گی خود به منزله سـخنگویی است که وقتی به آن می گویند: آیا پر شدی؟ می گوید: من هنوز پر نشدم و فضای بسیاری در من به جا مانده است.

دوم: خداونـد سبحان برای جهنم زبان خلق می کنـد، پس جهنم سـخن می گوید و این انجام شدنی نیست. زیرا کسـی که قادر است دست‌ها، اعضای دیگر و پوست را به سخن بیاورد، می‌تواند جهنم را نیز به سخن گفتن وادارد.

سوم: ایـن خطـابی به خزانه‌داران جهنم برای توبیـخ آنـان است که آیـا جهنم پر شـده است؟ می گوینـد: بله. جـایی برای کس دیگری وجود ندارد، تا همه بدانند که وعده او راستین است و از حسن روایت است که معنای «ما من مزید» این است که بیشتر نیست.

و یَوْمَ یُدَعُّونَ یعنی رانـده می‌شونـد إِلی نـارِ جَهَنَّمَ دَعًّا یعنی رانـدن بـا شـدت و خشونت. مقاتـل می گویـد به این معنـاست که دست‌های آنان به گردن‌هایشان بسته شـده و موی جلوی پیشانی آن‌ها به پاهایشان بسته شده است، سپس به صورت به سوی جهنم رانده می‌شوند و وقتی به آن نزدیک شدند خزانه‌داران جهنم به آن‌ها می گویند: هذِهِ النَّارُ الَّتِی

ص: ۲۶۷

کُنْتُمْ بِها تُکَذِّبُونَ در دنیا، سپس وقتی چیزی را که تکـذیب می کردنـد دیدنـد، آن‌ها را با این سـخن توبیخ کرد: أَ فَسِحْرٌ هذا چیزی که آن را می‌بینید أَمْ أَنْتُمْ لا تُبْصِرُونَ آن‌ها به محمد صلی الله علیه و آله و سلم لقب جادوگری و چشم‌بندی داده بودند، اما وقتی عذابی را که به آن‌ها وعده داده شده بود دیدند، توبیخ شدند و سپس به آن‌ها گفته شد: اصْلَوْها یعنی سختی آن را به جـان بخریـد فَاصْبِرُوا بر عـذاب أَوْ لا تَصْبِرُوا بر آن سَواءٌ عَلَیْکُمْ صبر و جزع إِنَّمـا تُجْزَوْنَ مـا کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ گناهانی که در دنیا انجام می‌دادید، مانند کفر و تکذیب پیامبر.

و إِنَّ الْمُجْرِمِینَ فِی ضَلالٍ وَ سُعُرٍ یعنی در انحراف از راه نجات و راه بهشت و در آتش سوزان هسـتند و گفته شده است یعنی در هلاک و انحراف از حق هستند وَ سُعُرٍ یعنی سختی و عذاب یَوْمَ یُسْحَبُونَ یعنی کشیده می‌شوند فِی النَّارِ عَلی وُجُوهِهِمْ یعنی این عـذاب برای آن‌هـاست در روزی که فرشـتگان آن‌ها را به روی صورت در آتش می کشـند و به آن‌ها گفته می‌شود: ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ یعنی رسـیدن عذاب و حرارت آتش به آنان. مانند این که کسی بگوید: حرارت آتش و سقر جهنم را حس کردم و گفته شده است سقر به معنای دری در جهنم است.

و فَیُؤْخَذُ بِالنَّواصِی وَ الْأَقْدامِ از حسن روایت است که دربانان جهنم آن‌ها را می گیرند و موی جلوی پیشانی را با غل و زنجیر به پاهای آنان می‌دوزنـد، سـپس آن‌ها را در آتش می کشـند و به جهنم پرت می کنند و گفته شده است یعنی دربانان جهنم آن‌ها را از موی جلوی پیشـانی و پاهـا می گیرنـد و به سوی آتش می‌برنـد. هـذِهِ جَهَنَّمُ یعنی به آن‌هـا می گوینـد این جهنم است الَّتِی یُکَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ یعنی کافران در دنیا و اکنون خداونـد آن را آشـکار کرد تا شک‌ها از بین برود و آن‌ها را به آتش وارد کرد و ممکن است وقتی خداوند متعال خبر داد که آن‌ها را از موی پیشانی و پاها می گیرند به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمـوده است: هـذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِی یُکَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ یعنی مشـرکان قوم تو که به آن وارد می‌شونـد و تو نبایـد به حـال آنـان اندوهگین شوی یَطُوفُونَ بَیْنَها وَ بَیْنَ حَمِیمٍ آنٍ یعنی گاهی بین جهنم و گاهی بین آب داغ و جهنم می گردند و جحیم به معنای آتش و حمیم شـراب است و از ابن عباس روایت شده معنا این است که آن‌ها یک بار در آتش عذاب می‌شوند و حمیم را که بر روی آن‌ها ریخته می‌شود می‌نوشـند و هیچگاه از عذاب خلاصی نمی یابند و آنی یا به معنای چیزی است که بسیار داغ و پر حرارت است و یا به معنای حاضـر است و در آیه فِی سَمُومٍ وَ حَمِیمٍ یعنی در باد داغی که به شکاف‌های بدن آن‌ها وارد می- شود و در آب جوشانی که بسیار پر حرارت است وَ ظِلٍّ مِنْ یَحْمُومٍ به روایت از ابن عباس و غیر او یعنی دود بسیار سیاه

ص: ۲۶۸

و گفته شده است یحموم نام کوهی در جهنم است که اهل آتش به سایه آن پناه می‌برند سپس در توصیف آن سایه می گوید: لابـارِدٍ وَ لاـ کَرِیمٍ یعنی نه سـرد است و نه زیبـا و گفته شـده است سـرد نیست تا در سایه آن استراحت کننـد زیرا از دود جهنم است و کریم نیست تا ماننـد آن طلب شود و گفته شده و لا کریم یعنی هیچ منفعتی در آن نیست و عرب وقتی بخواهد صـفت حمـد را از کسـی نفی کنـد، می گویـد کریم نیست و فراء گفته است عرب کریم را نعت هر چیزی که صـفت مـذمومی در آن نباشـد قرار می‌دهـد. مثلا می گوینـد: «ما هو بسـمین و لا کریم» و «ما هـذه الدار بواسـعه و لا کریمه». یعنی او نه فربه و نه کریم است و یا این خانه گسترده و کریم نیست.

سپس خداونـد سـبحان اعمال آنان را که این عـذاب را برایشان به همراه داشـته است ذکر می کنـد و می‌فرماید: إِنَّهُمْ کانُوا قَبْلَ ذلِکَ مُتْرَفِینَ از ابن عباس روایت شـده است یعنی در دنیا صاحب نعمت بوده‌اند وَ کانُوا یُصِرُّونَ عَلَی الْحِنْثِ الْعَظِیمِ یعنی گناه بزرگ و اصـرار بر آن و گفتـه شـده حنـث عظیم شـرک است و گفته شـده آن‌هـا سوگنـد می‌خوردنـد که خداونـد امـوات را برنمی‌انگیزد و بت‌ها شریک خداوند هستند.

فَشارِبُونَ شُرْبَ الْهِیمِ یعنی مانند نوشیدن هیم که شترانی هستند که دچار هیام یا تشنگی شدید شده‌اند، آب می‌نوشند تا بمیرند و گفته شـده هیم به معنای شوره‌زاریست که با آب سـیراب نمی‌شود هـذا نُزُلُهُمْ یَوْمَ الـدِّینِ نزل امری است که صاحبش بر آن وارد می‌شود و معنا این است که در جهنم و در روز جزا این غذا و نوشیدنی آن‌هاست.

و قُوا أَنْفُسَـکُمْ وَ أَهْلِیکُمْ ناراً یعنی با صبر بر اطاعت خداوند و پرهیز از گناهان او و دنبال کردن شهوت، خود و خانواده خود را از آتش حفـظ کنیـد و به جـای آن آن‌هـا را به اطاعت از خداونـد دعوت کنیـد و فرائض را به ایشان تعلیم دهیـد و آن‌ها را از کارهای زشت نهی و به اعمال خیر تشویق کنیـد. عَلَیْها مَلائِکَهٌ غِلاظٌ شِدادٌ نوزده خزانه‌دار جهنم و یاران آن‌ها سـنگدل و قوی هسـتند و به اهـل آتش رحم نمی کننـد لاـ یَعْصُـونَ اللَّهَ مـا أَمَرَهُمْ وَ یَفْعَلُونَ مـا یُؤْمَرُونَ در این آیه دلاـلتی وجود دارد بر آن‌که فرشـتگان موکل بر آتش از گناه معصوم هسـتند و از اوامر و نواهی خداوند تخلف نمی کنند. سـپس خداونـد سـبحان سخنی را که در روز قیـامت به کفار گفته می‌شود، می گویـد: یا أَیُّهَا الَّذِینَ کَفَرُوا لا تَعْتَـذِرُوا الْیَوْمَ و آن این است که آن‌ها وقتی عـذاب می‌شونـد، شـروع به عـذرخواهی می کننـد، اما کسـی به آنان توجه نمی کنـد و به آن‌ها می گوینـد: عذر نخواهید که این جزای اعمالتان است.

و وَ أَعْتَدْنا لَهُمْ یعنی برای شیاطین عَذابَ السَّعِیرِ عذاب آتشِ سوزان و شعله‌ور

ص: ۲۶۹

إِذا أُلْقُوا فِیهـا سَـمِعُوا لَها شَـهِیقاً یعنی وقتی کفار در آتش انـداخته شونـد صـدایی وحشـتناک و هولناک مثل صـدای دیگ در هنگام جوشیدن از آتش می‌شنوند و وقتی ترس آن به دلشان می‌افتد با شنیدن این صدا عذاب آن‌ها زیاد می‌شود وَ هِیَ تَفُورُ

یعنی مانند دیگ می‌جوشد - . المرجل: دیگ. -

تَكـادُ تَمَيَّزُ یعنی قطعه قطعه و پاره پاره شود مِنَ الْغَيْظِ یعنی شـدت خشم. خداونـد سبحان از شـدت شعله‌وری آتش به غیظ بر کفار تعبیر کرده است، زیرا کسی که مورد خشم قرار می‌گیرد، به سبب درد وارد بر او، گویا قطعه قطعه می‌شود و قصد صدمه زدن به دیگران را دارد، پس حال جهنم ماننـد حال یک انسان خشـمگین است كُلَّما أُلْقِيَ فِيها یعنی هربار که در آتش انداخته شود فَوْجٌ از کفـار سَأَلَهُمْ خَزَنَتُها أَ لَمْ يَأْتِكُمْ نَـذِيرٌ یعنی فرشـتگان موکل بر آتش، برای توبیـخ در صـیغه اسـتفهام به آن‌ها می... گویند: آیا کسی از جانب خداوند نیامد که شما را از عذاب این آتش بترساند؟ قالُوا بَلى قَدْ جاءَنا نَذِيرٌ یعنی کسی که بترساند فَكَذَّبْنا وَ قُلْنا ما نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْ ءٍ یعنی از او نپذیرفتیم بلکه گفتیم: خداوند چیزی از آن‌چه که ما را به سوی آن می‌خوانید و از آن می‌ترسانیـد، نازل نکرده است و فرشـتگان به آن‌ها می‌گوینـد: إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَـلالٍ كَبِيرٍ یعنی شـما در این روز در عذابی بزرگ هستیـد و گفته شـده معنـا این است که مـا به پیـامبران گفتیم: شـما وقتی گفتیـد خداونـد برای مـا کتـابی نازل کرد، در گمراهی هستیـد یعنی از راه حق منحرف شـده‌اید وَ قالُوا لَوْ كُنَّا نَسْـمَعُ أَوْ نَعْقِلُ یعنی کاش در تهدیدهایی که برای ما آوردند و مـا را بـه سـوی آن دعـوت کردنـد تعقـل کرده و به آن عمـل می‌کردیم مـا كُنَّا فِي أَصْـحابِ السَّعِيرِ زجـاج گفت: یعنی اگر ما آگاهـانه می‌شـنیدیم و تفکر می‌کردیم و از عقـل خود اسـتفاده می‌کردیم امروز در آتش نبودیم فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ در وقـتی که دیگر اقرار و اعتراف سودی به حال آنان نـدارد فَسُـحْقاً لِأَصْـحابِ السَّعِيرِ این لعنتی برای آن‌هاست، یعنی خداونـد آنان را نابود کند و از نجات دور کند.

وَ أَمَّا الْقاسِـطُونَ یعنی منحرف شـدگان از راه حق و دین فَكانُوا در علم و حکم خداونـد لِجَهَنَّمَ حَطَباً در آن انداخته می‌شوند و آتش مانند هیزم آن‌ها را می‌سوزاند یا معنا این است که آن‌ها هیزم جهنم هستند که آتش با آن‌ها روشن می‌شود.

و يَسْـلُكْهُ عَـذاباً صَـعَداً یعنی او را به عـذاب شدیـد و بسیار بزرگی وارد می‌کنـد و از فعل یسلکه اسـتفاده شده است زیرا ذکر طریقت پیش از این آمد و گفته شده معنای آن عذاب بسیار سخت است و إِنَّ لَدَيْنا أَنْكالًا یعنی در آخرت در نزد ما زنجیرهای بزرگی

ص: ۲۷۰

وجود دارد که هیچگـاه گسسـته نمی‌شود و گفته شـده منظور از آن غـل است وَ جَحِيماً جحیم یکی از نـام‌هـای جهنم است و گفته شـده به معنای آتش بزرگی است و آتش کوچک جحیم نامیـده می‌شود وَ طَعاماً ذا غُصَّةٍ از ابن عباس روایت است یعنی غذای خاردار که در گلو می‌ماند و بلعیده نمی‌شود و خارج نیز نمی‌شود و گفته شده به معنای غذایی است که به دلیل زبری و سختی در گلو می‌ماند و گفته شده به معنای زقوم و ضریع(خار خشک تلخ و بدبو) است.

و از عبد الله بن عمر روایت است که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این آیه را شنید و از هوش رفت.

وَ عَذاباً أَلِيماً یعنی عذاب بسیار دردناک.

و سَـأُرْهِقُهُ صَـعُوداً یعنی او را دچار سـختی عـذابی می‌کنیم که هیـچ آسایشـی در آن نیست و در روایت مرفوع آمـده است که صعود نام کوهی از آتش در جهنم است که می‌خواهند از آن بالا بروند و وقتی دست خود را بر آن می‌نهند، دست ذوب می...

شود و وقتی برداشته شود، دوباره به حالت اول خود بازمی گردد و همینطور پا. و گفته شده است صعود کوهی از سنگ نرم در آتش است که گناهکاران موظف می‌شوند از آن بالا بروند و وقتی به قله رسیدند، دوباره به پایین سقوط می کنند سپس دوباره وادار می‌شوند که بالا بروند و پیوسته این کار را انجام می‌دهند و از روبرو با زنجیرهای آهنی کشیده می‌شوند و از پشت با گرزهای آهنی به آنان ضربه می‌زنند و از کلبی روایت است که به مدت چهل سال از آن بالا می‌روند.

و سَأُصْلِيهِ سَقَرَ یعنی او را به جهنم وارد خواهم کرد و او را در آن جاودانه می کنم و گفته شده است سقر یکی از درکات جهنم است و یا یکی از درهای آن است وَ ما أَدْراكَ ای شنونده ما سَقَرُ در شدت و سختی و ترس و تنگی آن لا تُبْقِي وَ لا تَذَرُ یعنی همه گوشت آنان را می‌خورد و در آفرینش دوباره، ذره‌ای گوشت بر بدن آن‌ها باقی نمی گذارد و گفته شده است لا تُبْقِي هیچ چیز را باقی نمی گذارد مگر آن‌که می‌سوزاند وَ لا تَذَرُ یعنی از بین می‌روند و انواع عذاب برای آنان به حد نهایت می‌رسد لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ یعین پوست آن‌ها را دگرگون می کند و گفته شده یعنی پوست آن‌ها

را می‌سوزاند تا این‌که از شب سیاه‌تر می‌شود عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ از فرشتگان که خزانه‌داران جهنم هستند یعنی مالك و هجده فرشته دیگر که چشمان آن‌ها مانند برق رباینده است و دندان‌های آنان مانند دژهای مستحکم و شعله‌های آتش از دهانشان بیرون می‌آید و بین دو کتف یکی از آن‌ها مسیری به اندازه نه سال است و دست یکی از آنان به اندازه ربیعه و مضر است، رحمت از آنان برگرفته شده است، هفتاد هزار نفر یکی از آنان را بلند می کنند و به هر جایی از جهنم که می‌خواهند پرت می کنند و گفته شده معنای آن این است که نوزده فرشته بر سقر هستند که خزانه‌داران آنند و آتش و دیگر درکات آن خزانه‌داران دیگری دارند و گفته شده دلیل ذکر این عدد این است که این خبر با سخنان انبیا و کتب مقدس تناقض پیدا نکند و این به مصلحت مکلّفان است و یا به گفته برخی دلیل این است که عدد نوزده، بزرگترین

ص: ۲۷۱

و کوچکترین اعداد را در خود دارد. زیرا عدد به صورت یکان و دهگان و صدگان و هزارگان است و کوچکترین عدد دو رقمی ده، و بزرگترین عدد یک رقمی نه است و وقتی این آیه نازل شد، ابوجهل به قریش گفت: مادرتان به عزایتان بنشیند، آیا شنیده‌اید که ابن ابو کبشه به شما خبر داد که خزانه‌داران جهنم نوزده نفر هستند؟ و شما تعداد بسیار دارید - . الدهم: تعداد بسیار. - و شجاع هستید. آیا هر ده نفر از شما نمی‌تواند یکی از خزانه‌داران جهنم را به خاک بیندازد؟ ابو اسد جمحی گفت: من هفده نفر را شکست می‌دهم، ده نفر را بر پشت و هفت نفر را بر شکم خود می گذارم. شما نیز دو نفر دیگر را شکست دهید. پس این آیه نازل شد: وَ ما جَعَلْنا أَصْحابَ النَّارِ إِلَّا مَلائِكَةً از ابن عباس و قتاده و ضحاك روایت است که معنای آن این است که ما موکلان بر آتش و مسولان امور آن را فقط فرشتگان قرار داده‌ایم و تمایل آنان را در عذاب اهل آتش قرار دادیم و آن‌ها انسان نیستند که آن‌ها را بشناسید یا بتوانید آن‌ها را تحمل کنید وَ ما جَعَلْنا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا یعنی تعداد آن... ها برای این است که دچار رنج بیشتری شوند و تکلیف کسانی که به نعمت‌های خداوند کفر ورزیدند و وحدانیت او را انکار کردند بیشتر شود تا تفکر کنند و بدانند که خداوند سبحان حکیم است و فقط

چیزی را که با حکمت او موافق است انجام می‌دهد و بدانند که او قادر است نیروی آنان را افزایش دهد تا قادر به عذاب مخلوقات باشند و اگر کفار به عقل خود رجوع کنند، می‌دانند که کسی که یک فرشته را بر جمیع مخلوقات موکل ساخته

است، تا روح آنان را بگیرد و آن‌ها نمی‌توانند بر او غلبه کنند، می‌تواند برخی از آنان را به سمت آتش براند و نوزده فرشته را در آتش بر آنان موکل کند لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ از یهودیان و مسیحیان که آن حق است و محمد صادق است زیرا بدون این‌که کتاب‌های آسمانی آنان را بخواند و یاد بگیرد، از محتوای کتاب آنان خبر داده است وَ يَزْدادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيماناً یعنی یقین به این عدد و به صحت نبوت محمد صلی الله علیه و آله و سلم وقتی اهل کتاب به آن‌ها اطلاع دادند که سخنان محمد مانند مطالب کتاب آن‌هاست وَ لا يَرْتابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْمُؤْمِنُونَ یعنی تا این افراد در تعداد خزانه‌داران جهنم شک نکنند و معنا این است برای آن‌که هم کسی که به محمد صلی الله علیه و آله و سلم ایمان نیاورده، و هم کسی که با تدبر و تفکر به صحت نبوت او ایمان آورد، همه یقین بیاورند وَ لِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْكافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا لام، لام عاقبت است یعنی عاقبت امر این افراد این است که این را می‌گویند، یعنی منافقان و کافران. و گفته شده معنا این است که برای آن‌که بگویند مقصود خداوند از این توصیف و از بیان این تعداد چه بوده است و تا در این امر تدبر کنند و این تدبر به ایمان آوردن آن‌ها بیانجامد كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ یعنی همانطور که خزانه‌داران جهنم را فرشتگانی

با تعداد معلوم قرار دادیم تا مایه رنج و آزمایش بندگان باشند، به همین صورت، خلق را مکلف می‌کنیم تا هدایت و گمراهی آشکار شود. و آن را به خود اضافه کرده است زیرا مسبب این تکلیف خود اوست و این تکلیف از جانب او صادر شده است و گفته شده او هر کس را بخواهد از راه بهشت و ثواب گمراه می‌کند و هر کس را بخواهد هدایت می‌کند وَ ما يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ یعنی سپاه خداوند را به دلیل تعداد بسیار زیاد، کسی جز او نمی‌شناسد و دلیل این‌که خزانه‌داران جهنم نوزده نفر هستند، کمی تعداد سپاهیان او نیست، بلکه این مقتضای حکمت اوست و گفته شده این سخن پاسخ ابوجهل است وقتی گفت که تعداد یاران محمد تنها نوزده نفر است و گفته شده معنا این است که

تعداد فرشتگانی را که خداوند برای عذاب اهل آتش خلق کرده است، فقط خداوند می‌داند و معنا این است که نوزده نفر، خزانه‌داران جهنم هستند و یاران و سپاهیانی دارند که فقط خداوند از آن مطلع است. سپس دوباره به ذکر سقر می‌پردازد: وَ ما هِيَ إِلَّا ذِكْرى لِلْبَشَرِ یعنی پند و یادآوری برای جهانیان تا متذکّر شوند و از چیزی که سبب این عذاب می‌شود اجتناب کنند و گفته شده معنا این است که این آتش دنیا تنها برای یادآوری آتش آخرت است تا به آن فکر کنند و از آتش آخرت بترسند و گفته شده این سوره برای تذکر دادن به مردم نازل شده است و گفته شده این نوزده فرشته برای عبرت گرفتن خلق هستند و با این بر قدرت کامل خداوند متعال استدلال می‌کنند و از گناهان دوری می‌جویند كَلَّا یعنی حق است و گفته شده یعنی تصور آن‌ها صحیح نیست که می‌توانند بر خزانه‌داران جهنم غلبه کنند و آن‌ها را شکست دهند وَ الْقَمَرِ به ماه سوگند یاد کرده است زیرا نشانه‌های عجیبی در طلوع و غروب و مسیر و زیادت و نقصان آن وجود دارد وَ اللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ یعنی پشت کرد وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ یعنی روشن شد و نورانی گشت و گفته شده معنا این است که وقتی تاریکی رفت و چهره همه معلوم شد إِنَّها لَإِحْدَى الْكُبَرِ این جمله جواب قسم است، یعنی سقری که همان آتش است، یکی از آیات بزرگ و عظیم است و الکبر جمع کبری است و گفته شده معنا این است که آیات قرآن کریم یکی از نشانه‌های بزرگ تهدید هستند نَذِيراً لِلْبَشَرِ این صفت آتش است و گفته شده یکی از صفات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است گویا به پیامبر گفته است: به عنوان یک نذیر برخیز و گفته

شـده از صـفات خداونـد متعال است و حال از فعل قسم محـذوف است لِمَنْ شاءَ مِنْكَمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ يعنى يا در اطاعت از خداوند پيشدستى كند و يا با گناه در آن تاخير كند.

امـام على عليه‌السـلام فرمود: هر كس در ولاـيت مـا پيشـدستى كنـد، در ورود او به سـقر تاخير صورت مى گيرد و هر كس در ولايت ما كوتاهى كند، به سقر مى‌رود.

كُلُّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ رَهِينَةٌ يعنى در گرو عمل خود است و در بند طاعات و معصياتى كه از او سر زده است

ص: ۲۷۳

إِلَّا أَصْحابَ الْيَمِينِ و آن‌ها كسانى هستند كه نامه اعمالشان را به دست راست آن‌ها مى‌دهند و گفته شده آن‌ها كسانى هستند كه از سمت راست حركت داده مى‌شوند فِي جَنَّاتٍ يَتَساءَلُونَ يعنى از يكديگر سوال مى

پرسند و يـا از آن‌هـا سـوال مى‌شـود عَنِ الْمُجْرِمِينَ يعنى از حـال و از گناهـان آن‌هـا كه به واسـطه آن مستحق آتش شدنـد ما سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ اين يك استفهام توبيخى است يعنى بهشتيان بر اهل آتش مشـرف مى‌شونـد و به آن‌ها مى گوينـد: چه چيزى سبب ورود شـما به آتش شد؟ قالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ يعنى نمازهايى را كه شـرع به آن دستور داده است نمى‌خوانديم و در آن دلالـتى وجود دارد بر آن‌كه مخـاطب كفـار هسـتند وَ لَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ يعنى زكـات واجب و كفـاره خود را به فقرا نمى‌پرداختيم وَ كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخائِضِينَ يعنى بـا گمراه شـدن هر فردى مـا نيز با او گمراه مى‌شـديم وَ كُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الـدِّينِ يعنى روز جزا را انكـار مى‌كرديم حَتَّى أَتانَا الْيَقِينُ يعنى مرگ در اين حـالت و گفته شـده يعنى تـا وقتى كه بـا ديـدنش به آن يقين پيدا كرديم فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ يعنى شفاعت فرشتگان و پيامبران همانطور كه به حال يكتاپرستان سود داشت.

و انْطَلِقُوا إِلى مـا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ يعنى خزانه‌داران جهنم به آن‌ها مى گوينـد: برويـد و در آتش بيفتيـد كه در دنيا آن را انكار مى‌كرديـد انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذِي ثَلاثِ شُعَبٍ يعنى آتش سه شـعبه كه به دليل رنگ سـياه آتش جهنم، سايه نام گرفت و گفته شده به معناى دود جهنم است كه سه شـعبه دارد و كافر را احاطه مى‌كند. يك شـعبه آن در بالاى سر او و يك شعبه در سمت راست و يـك شـعبه در سـمت چپ او قرار دارد. و دود، سـايه ناميـده شـده است همـانطور كه فرمـود: أَحـاطَ بِهِمْ سُرادِقُها - . كهف: ۲۹. - يعنى از دودى نفسـگير و گفته شده زبانه‌اى از آتش خارج مى‌شود كه مانند سـراپرده‌اى كافر را احاطه مى‌كند و به سه شـعبه تقسـيم مى‌شود تا اين‌كه محاسـبه او به پايان برسد. سـپس خداوند سـبحان در توصيف اين سايه مى‌گويد: لا ظَلِيلٍ يعنى مانع آزار نمى‌شود و پوششـى ندارد، سايه اين دود حرارت و دما را دفع نمى‌كند وَ لا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ و شعله چيزى است كه در هنگـام شـدت آتش بر بالاـى آن قرار مى‌گيرد و به رنـگ سـرخ و زرد و يـا سبز است، يعنى آن‌ها وقتى به سايه آن پناه مى‌برند آن سايه حرارت شعله را از آنان دفع نمى‌كند. سپس خداوند در توصيف آتش مى‌گويد: إِنَّها تَرْمِي بِشَرَرٍ يعنى شراره... هاى آتش كَالْقَصْرِ

ص: ۲۷۴

يعنى در بزرگى و هولناكى مانند قصـر هستند و از هر جهت به طرف كافران پرتاب مى‌شوند كه از شر آن به خداوند پناه مى...

بریم و قصر، مفرد قصور است و عرب شتر را نیز به قصر تشبیه می‌کند و گفته شده است کَالْقَصْرِ یعنی مانند ریشه درخت تنومند سپس رنگ آن را به شتران زردرنگ تشبیه کرده و فرموده است: کَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ یعنی به دلیل آمیخته شدن رنگ سیاه با رنگ زرد، گویا سیاه و لاغر اندام است. فراء گفته است: شترهای سیاه همیشه به رنگ زرد آمیخته هستند و به همین دلیل عرب شتر سیاه را زرد نام می‌نهد و گفته شده از صفرهٔ به معنای زردی آمده زیرا آتش زرد رنگ است.

و إِنَّ جَهَنَّمَ کانَتْ مِرْصاداً در انتظار آن‌ها هستند یعنی برای آنان آماده شده است و خزانه‌داران آن انتظار کفّار را می‌کشند و گفته شده منظور از مرصاد زندانی است که مردم در آن حبس می‌شوند و گفته شده مرصاد راهی است که محل ورود و خروج گناهکاران است و این اشاره به این موضوع است که جهنم جایگاه گناهکاران است و در انتظار آنان است و ورود آن... ها به آن حتمی است لِلطَّاغِینَ مَآباً یعنی برای کسانی که از حدود خداوند تجاوز کردند و با عصیان و سرکشی به معصیت پرداختند جهنم محل بازگشت آنان است، به سوی آن بازمی‌گردند و مجرم به دلیل گناهان خود در جهنم است و دوباره به آن بازمی‌گردد لابِثِینَ فِیها أَحْقاباً یعنی مدت زمان زیادی در آن می‌مانند و در این مورد قول‌هایی ذکر شده است. اول: معنا این است در احقابی که قطع نمی‌شود و پیوسته است و هر حقبی که بگذرد، پس از آن حقبی دیگر می‌آید و مدت هر حقب هشتاد سال از سال‌های آخرت است.

دوم: از مجاهد روایت است که تعداد احقاب چهل و سه عدد است و هر حقب هفتاد پاییز طول می‌کشد و هر پاییز هفتصد سال است و هر سال سیصد و شصت روز و هر روز هزار سال است.

سوم: خداوند متعال چیزی را ذکر نکرده است مگر آن‌که مدت آن را ذکر کرده است. اما برای جهنمیان مهلتی قرار نداده و فرموده است: لابِثِینَ فِیها أَحْقاباً به خدا سوگند که وقتی یک دوره گذشت دوره دیگر آغاز می‌شود و همینطور تا ابد ادامه می‌یابد و این دوره‌ها تعداد معینی ندارند و آتش جاودانه است. اما گفته‌اند که

یک دوره (حقب) هفتاد هزار سال است و هر روز از این سال‌ها یک سال از سال‌های دنیایی است.

و چهارم: معنا این است که لابِثِینَ فِیها أَحْقاباً لا یَذُوقُونَ در آن دوره‌ها إِلَّا حَمِیماً وَ غَسَّاقاً در آن می‌مانند و فقط از آب داغ و جوشان از انواع عذاب می‌خورند. این تعیین وقت برای انواع عذاب است، نه به دلیل ماندن آنان در آتش، و این بهترین قول... هاست.

ص: ۲۷۵

پنجم: یعنی یکتاپرستان از خال بن معدان.

رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کس به آتش وارد شد از آن خارج نمی‌شود تا احقابی در آن بماند و مدت حقب، شصت و اندی سال است و هر سال صد و شصت روز است و هر روز سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ پس هیچ کس امید خروج از آتش را نداشته باشد.

و از حمران روایت شده است: از امام صادق علیه‌السلام پیرامون این آیه پرسیدم، حضرت فرمود: این آیه در مورد کسانی است که از آتش خارج می‌شوند و از احول مانند این روایت وارد شده است.

و لا یَذُوقُونَ فِیها بَرْداً وَ لا شَراباً از ابن عباس روایت است که منظور، خواب و آب است و به گفته ابو عبیده، بَرد در اینجا به معنای خواب است و گفته شده لا یَذُوقُونَ فِیها بَرْداً که حرارت را از آنان دفع کند وَ لا شَراباً که عطش آنان را برطرف کند إِلَّا حَمِیماً وَ غَسَّاقاً که چرک و خون اهل آتش است جَزاءً وِفاقاً از مقاتل روایت است یعنی عذاب آتش شایسته شرک است، زیرا هر دو عظیم و بزرگ هستند و هیچ گناهی بزرگ‌تر از شرک نیست و هیچ عذابی بزرگ‌تر از آتش نیست و از ابن عباس روایت شده یعنی جزایی مطابق اعمالشان به آن‌ها داده شد إِنَّهُمْ کانُوا لا یَرْجُونَ حِساباً یعنی دلیل عذاب این بود که آن‌ها از محاسبه باکی نداشتند و به برانگیخته شدن ایمان نداشتند وَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا یعنی به آن‌چه که پیامبران آوردند و گفته شده به قرآن و گفته شده به حجت‌های خداوند ایمان نیاورند و آن را باور نداشتند کِذَّاباً یعنی تکذیب وَ کُلَّ شَیْ ءٍ أَحْصَیْناهُ کِتاباً یعنی همه اعمال را در لوح محفوظ آورده‌ایم و گفته شده یعنی ما حافظ همه اعمال آن‌ها هستیم و جزای آن را می‌دهیم فَذُوقُوا یعنی به

این کفار گفته می‌شود: عذابی را که در آن هستید بچشید فَلَنْ نَزِیدَکُمْ إِلَّا عَذاباً زیرا هر عذابی که به عذاب اول اضافه شود زاید بر آن است.

و إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ یَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ یعنی کسانی که آن‌ها را به کفر و فجور وصف کرد، در روز قیامت از رحمت پروردگار خود و احسان و کرامت او به دور هستند و گفته شده است یعنی از رحمت او منع می‌شوند و از ثوابش طرد می‌گردند، اعمال آنان پذیرفته نیست و مورد رضایت پروردگار نیستند و از علی علیه‌السلام روایت شده یعنی از ثواب و کرامت او محروم هستند.

و إِنَّ الَّذِینَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ یعنی آن‌ها را می‌سوزانند و با آتش عذاب می‌کنند.

وَ یَتَجَنَّبُهَا یعنی به پند و موعظه اهمیتی نمی‌دهد الْأَشْقَی

ص: ۲۷۶

یعنی بدبخت ترین گناهکاران که همان کافر به خداوند و توحید اوست و غیر خدا را پرستیده است الَّذِی یَصْلَی النَّارَ الْکُبْری یعنی ملازم بزرگ‌ترین آتش‌ها می‌گردد که آتش جهنم است و آتش کوچک، آتش دنیاست و گفته شده آتش بزرگ آتشی است که در طبقه پایین جهنم است لا یَمُوتُ فِیها تا آسوده شود وَ لا یَحْیی زندگی که از آن سودی ببرد نه این‌که زندگی او به دلیل انواع مختلف عذابی که در خود دارد به قدری سخت باشد که آرزوی پایان آن را داشته باشد.

و فَأَنْذَرْتُکُمْ ناراً تَلَظَّی یعنی شعله بکشد و فروزان باشد لا یَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَی الَّذِی کَذَّبَ به آیات خداوند و پیامبران او وَ تَوَلَّی یعنی از ایمان رویگردان شد وَ سَیُجَنَّبُهَا یعنی از آتش دوری می‌کند و از آن فاصله دارد الْأَتْقَی کسی که تقوای بسیار دارد الَّذِی یُؤْتِی مالَهُ یعنی آن را در راه خداوند انفاق می‌کند یَتَزَکَّی یعنی می‌خواهد که در نزد خداوند زکیّ باشد و این را از روی

ریا و برای پیچیدن آوازه نمی‌خواهد. قاضی می گوید: لا یَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَی الَّذِی کَذَّبَ وَ تَوَلَّی بر این دلالت ندارد که بنا بر عقیده خوارج و برخی از مرجئه خداوند متعال فقط کافران را به آتش وارد می کند. به این دلیل که آتش به صورت نکره آورده شده است و منظور از آن آتشی از آتش‌هاست که فقط کسی که احوالش این است به آن وارد می‌شود و آتش‌ها همان درکات جهنم است، چرا که خداوند در سوره نساء شرح حال منافقان را بیان می کند. پس

چگونه دانسته شود که قوم دیگری به آتشی غیر از این آتش وارد می‌شوند و معنای آیه در ظاهر این است که فقط اهل تکذب و رویگردانی به آتش وارد می‌شوند و بین این دو امر را جمع کرده است. پس قوم باید به خلاف آن معتقد باشند زیرا آن‌ها آتش را بر کسانی واجب می‌دانند که بسیاری از واجبات خود را انجام ندهند، هرچند تکذیبگر نباشند.

و لَئِنْ لَمْ یَنْتَهِ یعنی اگر ابوجهل از تکذیب و آزار محمد صلی الله علیه و آله و سلم دست برندارد لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِیَةِ نون، نون توکید خفیفه است، یعنی آن‌ها را با موی جلوی پیشانی به سوی آتش می کشیم و مانند این سخن است: فَیُؤْخَذُ بِالنَّواصِی وَ الْأَقْدامِ - . الرحمن: ۴۱. - و معنا این است که او را خوار و ذلیل می کنیم و در جایگاه افراد پست قرار می‌دهیم. چرا که گرفتن از موی پیشانی نشانه توهین و خوار کردن است و گفته شده معنا این است که صورتش را تغییر می‌دهیم و در روز قیامت آن را با آتش سیاه می کنیم. زیرا سفع به معنای اثر سوختگی با آتش است ناصِیَةٍ کاذِبَةٍ خاطِئَةٍ برای ناصیه صفت کذب و خطا آورده است به این معنا که صاحب آن در سخنان خود کاذب و در اعمالش خطاکار است. و به دلیل آن‌که کشیدن با آن ذکر شد، فعل به آن اضافه شد.

ص: ۲۷۷

ابن عباس می‌گوید: هنگامی که ابوجهل به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم آمد، پیامبر او را با فریاد راند و ابوجهل گفت: ای محمد آیا مرا می‌رانی؟ - . در نسخه چاپی تفسیر آمده است: أتنتهرنی یا محمد. - پس به خدا سوگند که تعداد افراد عشیره کسی در مکه بیشتر از من نیست. پس خداوند سبحان این آیه را نازل کرد: فَلْیَدْعُ نادِیَهُ و این یک تهدید است، یعنی اهل محفل و عشیره خود را ندا دهد و وقتی عذاب خداوند بر او نازل شد از آنان یاری بجوید سَنَدْعُ الزَّبانِیَةَ یعنی فرشتگان موکل بر آتش که فرشتگانی بدخلق و سنگدل هستند.

و کَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْیَقِینِ یعنی اگر نسبت به این امر یقین داشته باشید، این یقین شما را از فخرفروشی و افتخار به عزت و تعداد بازمی‌دارد، سپس خداوند سبحان تهدید دیگری را آغاز می کند و می‌فرماید: لَتَرَوُنَّ الْجَحِیمَ به نیت قسم، یعنی هنگامی که در قیامت و قبل از ورود آن‌ها جحیم آشکار می‌شود ثُمَّ لَتَرَوُنَّها یعنی پس

از ورود به آن عَیْنَ الْیَقِینِ عین الیقین به معنای حق الیقین و محض الیقین است و معنای آن این است که پس از آن‌که به آن وارد شدید و در آن عذاب شدید، آن را با چشم می‌بینید.

و لَیُنْبَذَنَّ فِی الْحُطَمَةِ یعنی کسانی را که توصیف کردیم در حطمهٔ می‌اندازند و حطمهٔ یکی از نام‌های جهنم است که به گفته مقاتل یعنی استخوان‌ها را در هم می‌شکند و گوشت را می‌خورد تا به قلب می‌رسد. سپس فرمود: وَ ما أَدْراکَ مَا الْحُطَمَةُ این

برای تفخیم و تعظیم است. سپس با این سخن آن را تفسیر می‌کند: نارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ یعنی شعله‌ور و خداوند آن را به خود اضافه کرده است تـا بدانـد که آن ماننـد سـایر آتش‌ها نیست، سـپس آن را به شـعله‌وری و سوزش همیشـگی وصف کرده است الَّتِی تَطَّلِعُ عَلَی الْأَفْئِدَهِ یعنی بر دل‌ها مشرف می‌شود و درد و سوزش آن به دل‌ها می‌رسد و گفته شده معنا این است که این آتش بر خلاف آتش دنیا از باطن به سوی ظاهر خارج می‌شود إِنَّها عَلَیْهِمْ مُؤْصَـدَهٌ یعنی درهای آن بر اهل خود بسـته شده است. و این در تاکیـد نومیـدی از خروج از آتش است فِی عَمَـدٍ مُمَـدَّدَهٍ که جمـع عمود است و به گفته ابو عبیـده هر دو کلمه جمع عمـاد است. او گفت: به معنـای میـخ این طبقـات است که بر اهـل آتش بسـته می‌شود و به گفته مقاتـل، این درها بر اهل آتش بسـته می‌شود سـپس با میخ‌های آهنی آتشین محکم می‌شود تا اندوه و حرارت آن به آنها بازگردد و هیچ دری به روی آنان گشوده نمی‌شود و جـان آن‌هـا برنمی‌گردد و به گفته حسن یعنی سـتون‌هـای سـراپرده‌ها در آیه: أَحاطَ بِهِمْ سُـرادِقُها - . کهف: ۲۹. - وقتی این ستون‌ها کشیده شد، درهای آن بر اهل آتش بسته شد.

ص: ۲۷۸

از شـر آن به خداوند پناه می‌بریم و به گفته کلبی در سـتون‌هایی مثل دیوار که بر آنان کشـیده شده است و به گفته ابن عباس، هم فی عمد یعنی غل و زنجیر در گردن آن‌هاست و با آن عذاب می‌شوند.

امام باقر علیه‌السـلام فرمود: کفار و مشـرکان یکتاپرسـتان را در آتش نکوهش می‌کنند و می‌گویند: چرا توحید شما عذابتان را دفع نکرد؟ و اکنون ما با شما مساوی هستیم. اما خداوند متعال عار و ننگ را برای مومنان نمی‌خواهد و به فرشتگان می

گوید: شـفاعت کنید. پس آن‌ها برای هر کس که خداوند بخواهد شفاعت می‌کنند. سپس به پیامبران می‌گوید: شفاعت کنید. پس آن‌ها برای هر کس که خدا بخواهد شـفاعت می‌کنند. سـپس به مومنان می‌گوید: شـفاعت کنید. پس آن‌ها برای هر کس که خـدا بخواهـد شـفاعت می‌کننـد و خداوند می‌فرماید: من ارحم الراحمین هسـتم و با رحمت من از آتش خارج شوید. پس آن‌هـا ماننـد پروانه - . الفراش جمع فراشه، به معنای حشـره کوچکی است که جـذب نور چراغ شـده و می‌سوزد. و در فارسـی «پروانه» نام دارد. - از آن خارج می‌شوند. سپس امام باقر علیه‌السلام فرمود: پس از آن، ستون‌ها کشیده می‌شود و بر آن‌ها بسته می‌شود و به خدا سوگند که در آن جاودانند.

و سَیَصْـلی ناراً ذاتَ لَهَبٍ یعنی به آتش بسیار پر قدرت و سوزانی وارد خواهند شد که شعله می‌کشد و آن آتش جهنم است وَ امْرَأَتُهُ که همـان ام جمیـل بنت حرب و خواهر ابو سـفیان است حَمَّالَهَ الْحَطَبِ که بـا خود خـار و خاشـاک - . الغضا: شـجر من الاثل که چوب بسیار محکم و آتش طولانی دارد و مفرد آن «غضاه» است. - حمل می‌کرد و وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای نماز به مسجد می‌رفت، آن را بر سر راه حضرت می‌انداخت و گفته شده معنای آن حمل کننده گناهان است فِی جِیـدِها حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ یعنی در گردن او طنابی از لیف خرما هست و این صـفت را برای آن آورده است تا خسّت و حقارت او را نشـان دهـد و گفته شـده زبری لیف و حرارت آتش و سـنگینی آهن در آن طناب هست و برای زیاد کردن عـذاب او در گردنش انداخته می‌شود و گفته شده در گردن او زنجیر آهنینی است که طول آن سَبْعُونَ ذِراعاً هفتاد ذراع است که به روایت از ابن عبـاس و عروهٔ بن زبیر به دهـان او وارد می‌شود و از مقعـد او خـارج می‌شود و در آتش دور گردن او پیچیـده می‌شود و علت نامگذاری زنجیر به مسد این است که ممسود یعنی مفتول و پیچیده شده است و از سعید بن مسیّب روایت است که او در

دنیا گردنبند جواهری نفیسی داشت که قصد داشت آن را در راه دشمنی محمد صلی الله علیه و آله و سلم انفاق کند و آن گردنبند در روز قیامت تبدیل به عذابی در گردن او شد.

و قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ فلق به معنای صبح است. زیرا نور، سایه ستونی را که

ص: ۲۷۹

برای تعیین وقت در زمین است، می‌شکافد و گفته شده فلق به معنای نوزاد است، زیرا نوزاد با خروج از صلب پدر و رحم مادر از آن‌ها جدا می‌شود. و به روایت از سدی و ابو حمزه ثمالی و علی بن ابراهیم به معنای کوهی در جهنم است که از شدت حرارت آن به جای دیگر پناه می‌برند.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ خَوِّفْنِی فَإِنَّ قَلْبِی قَدْ قَسَا فَقَالَ یَا أَبَا مُحَمَّدٍ اسْتَعِدَّ لِلْحَیَاهِ الطَّوِیلَهِ فَإِنَّ جَبْرَئِیلَ جَاءَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ قَاطِبٌ (۱)وَ قَدْ کَانَ قَبْلَ ذَلِکَ یَجِی ءُ وَ هُوَ مُتَبَسِّمٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا جَبْرَئِیلُ جِئْتَنِی الْیَوْمَ قَاطِباً فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ قَدْ وُضِعَتْ مَنَافِخُ النَّارِ فَقَالَ وَ مَا مَنَافِخُ النَّارِ یَا جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَ بِالنَّارِ فَنُفِخَ عَلَیْهَا أَلْفَ عَامٍ حَتَّی ابْیَضَّتْ ثُمَّ نُفِخَ عَلَیْهَا أَلْفَ عَامٍ حَتَّی احْمَرَّتْ ثُمَّ نُفِخَ عَلَیْهَا أَلْفَ عَامٍ حَتَّی اسْوَدَّتْ فَهِیَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَهٌ لَوْ أَنَّ قَطْرَهً مِنَ الضَّرِیعِ قَطَرَتْ فِی شَرَابِ أَهْلِ الدُّنْیَا لَمَاتَ أَهْلُهَا مِنْ نَتْنِهَا وَ لَوْ أَنَّ حَلْقَهً وَاحِدَهً مِنَ السِّلْسِلَهِ الَّتِی طُولُهَا سَبْعُونَ ذِراعاً وُضِعَتْ عَلَی الدُّنْیَا لَذَابَتِ الدُّنْیَا مِنْ حَرِّهَا وَ لَوْ أَنَّ سِرْبَالًا مِنْ سَرَابِیلِ أَهْلِ النَّارِ عُلِّقَ بَیْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ لَمَاتَ أَهْلُ الدُّنْیَا مِنْ رِیحِهِ قَالَ فَبَکَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ بَکَی جَبْرَئِیلُ فَبَعَثَ اللَّهُ إِلَیْهِمَا مَلَکاً فَقَالَ لَهُمَا إِنَّ رَبَّکُمَا یُقْرِئُکُمَا السَّلَامَ وَ یَقُولُ قَدْ أَمَّنْتُکُمَا أَنْ تُذْنِبَا ذَنْباً أُعَذِّبُکُمَا عَلَیْهِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَمَا رَأَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَبْرَئِیلَ مُتَبَسِّماً بَعْدَ ذَلِکَ (۲)ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَهْلَ النَّارِ یُعَظِّمُونَ النَّارَ وَ إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ یُعَظِّمُونَ الْجَنَّهَ وَ النَّعِیمَ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ إِذَا دَخَلُوهَا هَوَوْا فِیهَا مَسِیرَهَ سَبْعِینَ عَاماً فَإِذَا بَلَغُوا أَعْلَاهَا قُمِعُوا بِمَقَامِعِ الْحَدِیدِ وَ أُعِیدُوا فِی دَرَکِهَا فَهَذِهِ حَالُهُمْ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ کُلَّما أَرادُوا أَنْ یَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِیدُوا فِیها وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِیقِ ثُمَّ تُبَدَّلُ جُلُودُهُمْ غَیْرَ الْجُلُودِ الَّتِی کَانَتْ عَلَیْهِمْ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام حَسْبُکَ قُلْتُ حَسْبِی حَسْبِی.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم از پدرش، از محمد بن ابی عمیر، از ابی بصیر روایت نموده که او گفت: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله! مرا از عذاب خداوند بترسان که سنگدل شده ام. حضرت فرمود: ای ابا محمد! برای یک زندگی طولانی آماده شو. زیرا که جبرئیل علیه السلام در حالی که ناراحت بود نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد. در صورتی که پیش از این، وقتی که نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌آمد، خنده بر لب داشت. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ای جبرئیل! چرا امروز ناراحت نزد من آمده ای؟ گفت: ای محمد! شعله ور

شـدن آتش آغاز گردیـد. فرمود: چگونه، ای جبرئیل؟ گفت: ای محمّد! خدای عزّ و جلّ به آتش فرمان داد، پس هزار سال بر آتش دمیـده شـد تا سـفید شـد. سـپس هزار سال بر آن دمیـده شـد تا سـرخ شـد. آن گاه هزار سال بر آتش دمیده شد تا سیاه گشت، سیاه تاریک و ظلمانی. اگر قطره ای از ضریع (خوارک اهل دوزخ) در شراب اهل دنیا بریزد، همه از بوی تعفّن آن می میرند و اگر تنها یک حلقه از زنجیری که طولش هفتاد ذراع است در دنیا گذاشـته شود، از حرارتش دنیا ذوب می شود و اگر جـامه ای از جـامه هـای دوزخیـان بین آسـمان و زمین آویزان گردد، از بو و حرارت آن همه اهل دنیا می میرنـد. امام باقر علیه السّلام فرمود: آن گاه پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله گریست و جبرئیل نیز گریست.

سپس خداوند فرشته ای را به سوی آن دو فرستاد که به آن دو بگوید: پروردگارتان به شما سلام می رساند و می گوید: همانا هر دوی شما در امان هستید از این که گناهی مرتکب شوید که من به سبب آن شما را عقاب کنم.

امام صادق علیه السّلام فرمود: رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله بعد از این دیگر جبرئیل را متبسّم و خندان ندید. سپس فرمود: اهل آتش، آتش را بزرگ می شمارند و اهل بهشت، بهشت و نعمت الهی را.

وقتی اهـل جهنم به جهنم وارد شونـد، مسـیر هفتاد ساله را در آن سـقوط می کننـد و هرگاه خود را به بالای جهنم برساننـد، با گرزهـا و پتـک‌هـای آهنین بر سـرشان کوبیـده می شود و به پایین جهنم باز گردانـده می شونـد و این حال آنان است و همان گفته خداوند عزّ و جلّ است که فرمود: «کُلَّما أَرادُوا أَنْ یَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعیدُوا فیها وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَریقِ» - . حج / ۲۲ - {هر بار بخواهند از [شدت] غم، از آن بیرون روند در آن باز گردانیده می شوند [که هان] بچشید عذاب آتش سوزان را.} آن گـاه پوست بـدنشان به غیر از پوستی که بر آنان بود تبـدیل می شود. امام صادق علیه السـلام فرمود: ای ابا محمـد! همین قـدر برایت کافی است؟ عرض کردم: برایم کافی است، برایم کافی است - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۵۵. - .

**[ترجمه]

«۲»

ثو، ثواب الأعمال لی، الأمالی للصـدوق ابْنُ مُوسَـی عَنِ الْأَسَـدِیِّ عَنِ النَّخَعِیِّ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنْ حَفْصِ بْنِ غِیَاثٍ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

۱- أی قابضا ما بین عینیه کما یفعل العبوس.

۲- فی هامش الأصل بخطّه: إلّا متبسّما ظ.

صلی الله علیه و آله أَرْبَعَهٌ یُؤْذُونَ أَهْلَ النَّارِ عَلَی مَا بِهِمْ مِنَ الْأَذَی یُسْقَوْنَ مِنَ الْحَمِیمِ فِی الْجَحِیمِ یُنَادُونَ بِالْوَیْلِ وَ الثُّبُورِ یَقُولُ أَهْلُ النَّارِ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ مَا بَالُ هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعَهِ قَدْ آذَوْنَا عَلَی مَا بِنَا مِنَ الْأَذَی فَرَجُلٌ مُعَلَّقٌ فِی تَابُوتٍ مِنْ جَمْرٍ وَ رَجُلٌ یَجُرُّ أَمْعَاءَهُ وَ رَجُلٌ یَسِیلُ فُوهُ قَیْحاً وَ دَماً وَ رَجُلٌ یَأْکُلُ لَحْمَهُ فَقِیلَ لِصَاحِبِ التَّابُوتِ مَا بَالُ الْأَبْعَدِ قَدْ آذَانَا عَلَی مَا بِنَا مِنَ الْأَذَی فَیَقُولُ إِنَّ الْأَبْعَدَ قَدْ مَاتَ وَ فِی عُنُقِهِ أَمْوَالُ النَّاسِ لَمْ یَجِدْ لَهَا فِی نَفْسِهِ أَدَاءً وَ لَا وَفَاءً (۱)ثُمَّ یُقَالُ لِلَّذِی یَجُرُّ أَمْعَاءَهُ مَا بَالُ الْأَبْعَدِ قَدْ آذَانَا عَلَی مَا بِنَا مِنَ الْأَذَی فَیَقُولُ إِنَّ الْأَبْعَدَ کَانَ لَا یُبَالِی أَیْنَ أَصَابَ الْبَوْلُ مِنْ جَسَدِهِ ثُمَّ یُقَالُ لِلَّذِی یَسِیلُ فُوهُ قَیْحاً وَ دَماً مَا بَالُ الْأَبْعَدِ قَدْ آذَانَا عَلَی مَا بِنَا مِنَ الْأَذَی فَیَقُولُ إِنَّ الْأَبْعَدَ کَانَ یُحَاکِی فَیَنْظُرُ إِلَی کُلِّ کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ فَیُسْنِدُهَا وَ یُحَاکِی بِهَا ثُمَّ یُقَالُ لِلَّذِی کَانَ یَأْکُلُ لَحْمَهُ مَا بَالُ الْأَبْعَدِ قَدْ آذَانَا عَلَی مَا بِنَا مِنَ الْأَذَی فَیَقُولُ إِنَّ الْأَبْعَدَ کَانَ یَأْکُلُ لُحُومَ النَّاسِ بِالْغِیبَهِ وَ یَمْشِی بِالنَّمِیمَهِ.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: رسول خدا

ص: ۲۸۰

صلی الله علیه و آله فرمود: از آزار چهار کس اهل دوزخ آزار برند، آنها که از حمیم نوشند و در جهیم فریاد وای وای کشند و اهل دوزخ به یکدیگر گویند این چهار کس را چه باشد که با همه آزاری که خود داریم ما را آزار دهند یکی در تابوت آتش گداخته و آویخته و یکی رودهایش را کشند و یکی از دهانش چرک و خون روانست و یکی گوشت خود را می خورد آنکه در تابوتست گوید چرا آن ابعد ما را آزارد با همه آزاری که داریم ابعد گوید ابعد مرده است و مال مردم در ذمه اش بوده و آن را ادا نکرده و نپرداخته سپس به آن که روده هایش کشیده شود گویند این دورتر از رحمت را چیست که با همه آزاری که داریم ما را آزار می دهد گوید جرمش این است که از بول احتراز نکرده است، گناه آنکه از دهانش چرک و خون روانست این است که تقلید چی بوده و سخنان زشت را تقلید می کرده و گناه آنکه گوشت خود را می خورده این است که گوشت مردم را به غیبت و سخن چینی میخورده است.

**[ترجمه]

توضیح

قال الجزری فیه إن رجلا جاء فقال إن الأبعد قد زنی معناه المتباعد عن الخیر و العصمه یقال بعد بالکسر فهو باعد أی هلک و الأبعد الخائن أیضا.

**[ترجمه]جزری گوید: اینکه گوید: «مردی آمد و گفت: همانا ابعد زنا کرده» مقصود از ابعد کسی است که از خیر و عصمت بدور است. باعد یعنی هلاک شد. و ابعد به خائن نیز گویند.

**[ترجمه]

«۳»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنِ ابْنِ الْبَطَائِنِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ دِینَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْبَاقِرِ علیهما السلام قَالَ: إِنَّ أَهْلَ النَّارِ یَتَعَاوَوْنَ فِیهَا کَمَا یَتَعَاوَی الْکِلَابُ وَ الذِّئَابُ مِمَّا یَلْقَوْنَ مِنْ أَلِیمِ الْعَذَابِ فَمَا ظَنُّکَ یَا عَمْرُو بِقَوْمٍ لا یُقْضی عَلَیْهِمْ فَیَمُوتُوا وَ لا یُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها عِطَاشٍ فِیهَا جِیَاعٍ کَلِیلَهٍ أَبْصَارُهُمْ صُمٍّ بُکْمٍ عُمْیٍ مُسْوَدَّهٍ وُجُوهُهُمْ خَاسِئِینَ فِیهَا نَادِمِینَ مَغْضُوبٍ عَلَیْهِمْ فَلَا یُرْحَمُونَ مِنَ الْعَذَابِ وَ لَا یُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَ فِی النَّارِ یُسْجَرُونَ وَ مِنَ الْحَمِیمِ یَشْرَبُونَ وَ مِنَ الزَّقُّومِ یَأْکُلُونَ وَ بِکَلَالِیبِ (۲)النَّارِ یُحْطَمُونَ وَ بِالْمَقَامِعِ یُضْرَبُونَ وَ الْمَلَائِکَهُ الْغِلَاظُ الشِّدَادُ لَا یَرْحَمُونَ فَهُمْ فِی النَّارِ یُسْحَبُونَ عَلَی وُجُوهِهِمْ

۱- لعله کان قبل ذلک قد فرط فی ادائها و ما طل بحق غرمائه، و کان ذا مال و مقدره.

۲- الکلالیب جمع الکلاب و الکلوب: حدیده معطوفه الرأس یجر بها الجمر.

مَعَ الشَّيَاطِينِ يُقَرَّنُونَ وَ فِی الْأَنْكَالِ وَ الْأَغْلَالِ يُصَفَّدُونَ إِنْ دَعَوْا لَمْ يُسْتَجَبْ لَهُمْ وَ إِنْ سَأَلُوا حَاجَةً لَمْ تُقْضَ لَهُمْ هَذِهِ حَالُ مَنْ دَخَلَ النَّارَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: عمر بن ثابت از امام باقر علیه السلام نقل کرده که فرمود: دوزخیان چون سگ مویه کنند از سختی عذاب؛ چه گمان بری ای عمرو (راوی حدیث است) به مردمی که «لا یُقْضی عَلَیْهِمْ فَیَمُوتُوا وَ لا یُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها» - . فاطر / ۳۶ - {حکم به مرگ بر ایشان [جاری] نمی شود تا بمیرند، و نه عذابِ آن از ایشان کاسته شود.} و تشنه و گرسنه و معیوب چشم، کر و کور و سیه روی و رانده در دوزخ و پشیمان و مغضوب از عذاب بر آنها ترحم نشود و تخفیف ندارند و می سوزند و از حمیم می نوشند و از زقوم می خورند و با قلاب آتشین فرو کشیده شوند و با گرز کوبیده شوند و فرشتگان غلاظ و شداد بر آنها رحم نکنند و در دوزخ بروی خود آنها را بکشند

ص: ۲۸۱

و با شیاطین قرینند و در سختیها و بندهای گردانند اگر فریاد کشند اجابت نشوند و اگر درخواستی کنند برآورده نشود این است حال آنها که بدوزخ در آیند.

**[ترجمه]

بیان

يحطمون أی يكسرون و يقطعون و فی بعض النسخ بالخاء المعجمه يقال خطمه أی ضرب أنفه و بالخطام جعله على أنفه كخطمه به أو جر أنفه ليضع عليه الخطام ذكره الفيروزآبادی.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید: یحطمون یعنی می شکنند و قطع می کنند. و در بعضی نسخ با خاء آمده و گفته می شود خطمه یعنی بر بینی اش زد و خطام بر آن قرار داد یا بینی اش را کشید تا بر آن خطام نهد.

**[ترجمه]

«۴»

لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْكُوفِيِّ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ رِزْقٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِی الْعَلَاءِ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ علیهما السلام قَالَ: إِنَّ عَبْداً مَكَثَ فِی النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفاً وَ الْخَرِيفُ سَبْعُونَ سَنَةً قَالَ ثُمَّ إِنَّهُ سَأَلَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ لَمَّا رَحِمْتَنِی قَالَ فَأَوْحَى اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ إِلَى جَبْرَئِيلَ علیه السلام أَنِ اهْبِطْ إِلَى عَبْدِی فَأَخْرِجْهُ قَالَ يَا رَبِّ وَ كَيْفَ لِی بِالْهُبُوطِ فِی النَّارِ قَالَ إِنِّی قَدْ أَمَرْتُهَا أَنْ تَكُونَ عَلَيْكَ بَرْداً وَ سَلَاماً قَالَ يَا رَبِّ فَمَا عِلْمِی بِمَوْضِعِهِ قَالَ إِنَّهُ فِی جُبٍّ مِنْ سِجِّينٍ قَالَ فَهَبَطَ فِی النَّارِ فَوَجَدَهُ وَ هُوَ مَعْقُولٌ عَلَى وَجْهِهِ فَأَخْرَجَهُ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ يَا عَبْدِی كَمْ لَبِثْتَ تُنَاشِدُنِی فِی النَّارِ قَالَ مَا أُحْصِيهِ يَا رَبِّ قَالَ أَمَا وَ عِزَّتِی لَوْ لَا مَا سَأَلْتَنِی بِهِ لَأَطَلْتُ هَوَانَكَ فِی النَّارِ وَ لَكِنَّهُ حَتْمٌ عَلَى نَفْسِی أَنْ لَا

يَسْأَلُنِي عَبْدٌ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ إِلَّا غَفَرْتُ لَهُ مَا كَانَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ وَ قَدْ غَفَرْتُ لَكَ الْيَوْمَ.

-مع، معانی الأخبار أبی عن سعد عن الحسن بن علی الکوفی مثله

**[ترجمه]امالی صدوق: امام باقر علیه السلام فرمود: بنده ای هفتاد خریف که هر خریفی هفتاد سال است در دوزخ می ماند و سپس از خدا به حق محمد و آلش درخواست نجات می کند خدا جل جلاله به جبرئیل وحی می کند که فرود شو در دوزخ و بنده ام را بر آور. عرض کند خدایا من چگونه به دوزخ درآیم خدا فرماید: من به آن دستور دادم که بر تو سرد و سلامت باشد، عرض کرد: خدایا من جای او را ندانم، فرماید: او در چاهی است از سجین، فرود شود و او را بر چهره بسته دریابد و بیرونش بیاور، خدای عز و جل فرماید: ای بنده من چند در دوزخ بودی و مرا قسم میدادی؟ عرض کند پروردگارا شماره آن را ندانم خداوند می فرماید: به عزت خودم سوگند اگر نبود که مرا به حق محمد و آلش درخواست کردی تو را در دوزخ مدتی دراز خوار می داشتم ولی بر خود حتم کردم که هیچ بنده ای از من بحق محمد و آلش خواهش نکند جز اینکه او را بیامرزم نسبت بدان چه میان من و او است و امروز تو را آمرزیدم.

در معانی الأخبار مانند آن آمده.

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه فقراء أمتی یدخلون الجنه قبل أغنیائهم بأربعین خریفا الخریف الزمان المعروف من فصول السنه ما بین الصیف و الشتاء و یرید به أربعین سنه لأن الخریف لا یکون فی السنه إلا مره واحده و منه الحدیث أن أهل النار یدعون مالکا أربعین خریفا انتهی.

أقول: لما لم یکن فی الآخره یوم و لیل و شتاء و خریف یعبر عن مقدار من الزمان بالیوم و بالسنه فقد یطلق الیوم علی مقدار خمسین ألف سنه فکذلک عبر عن سبعین سنه هنا بالخریف لکون السبعین منتهی أعمار أکثر الناس أو لکونه بالنسبه

إلی أعمار المعمرین بمنزله الخریف الذی یأتی علی الأشجار فیذهب بطراوتها و نمائها أو لغیر ذلک قوله و هو معقول أی مشدود یداه و رجلاه مکبوب علی وجهه.

**[ترجمه]جزری گوید: اینکه فرمود: « فقرای امت من چهل خریف (پاییز) زود تر از توانگران وارد بهشت می شوند » مقصود از خریف همان زمان معروف از فصول سال است که بین تابستان و زمستان قرار دارد و مقصود ، چهل سال است چرا که پاییز در هر سال فقط یکبار وجود دارد. و در حدیث که فرمود: اهل آتش مالک را چهل خریف می خوانند نیز به همین تفسیر است. پایان. می گویم: از آنجائیکه در آخرت روز و شب و زمستان و پاییز وجود ندارد، از مقدار زمان با روز و سال تعبیر می شود. گاهی روز بر مقدار پنجاه هزار سال اطلاق می شود همچنین در اینجا از هفتاد سال به یک پاییز تعبیر می شود به این دلیل که هفتاد سال پایان عمر اکثر مردم است یا به این جهت که هفتاد سال به نسبت عمر

ص: ۲۸۲

معمرین به منزله پاییزی است که بر درختان عارض می شود و طراوت و رشد آنها را می گیرد و یا اینکه از جهتی دیگر باشد. هو معقول، یعنی دستها و پاهایش بسته باشد و به رو افتاده باشد.

**[ترجمه]

«۵»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْغَضَائِرِیُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ شُرَیْحٍ الْقَاضِی عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام فِی خُطْبَهٍ لَهُ طَوِیلَهٍ حَتَّی تُشَقَّ عَنِ الْقُبُورِ وَ تُبْعَثَ إِلَی النُّشُورِ فَإِنْ خُتِمَ لَکَ بِالسَّعَادَهِ صِرْتَ إِلَی الْحُبُورِ وَ أَنْتَ مَلِکٌ مُطَاعٌ وَ آمِنٌ لَا تُرَاعُ یَطُوفُ عَلَیْکُمْ وِلْدَانٌ کَأَنَّهُمُ الْجُمَانُ (۱)بِکَأْسٍ مِنْ مَعِینٍ بَیْضَاءَ لَذَّهٍ لِلشَّارِبِینَ أَهْلُ الْجَنَّهِ فِیهَا یَتَنَعَّمُونَ وَ أَهْلُ النَّارِ فِیهَا یُعَذَّبُونَ هَؤُلَاءِ فِی السُّنْدُسِ وَ الْحَرِیرِ یَتَبَخْتَرُونَ وَ هَؤُلَاءِ فِی الْجَحِیمِ وَ السَّعِیرِ یَتَقَلَّبُونَ هَؤُلَاءِ تُحْشَی جَمَاجِمُهُمْ بِمِسْکِ الْجِنَانِ وَ هَؤُلَاءِ یُضْرَبُونَ بِمَقَامِعِ النِّیرَانِ هَؤُلَاءِ یُعَانِقُونَ الْحُورَ فِی الْحِجَالِ وَ هَؤُلَاءِ یُطَوَّقُونَ أَطْوَاقاً فِی النَّارِ بِالْأَغْلَالِ فَلَهُ فَزَعٌ قَدْ أَعْیَا الْأَطِبَّاءَ وَ بِهِ دَاءٌ لَا یَقْبَلُ الدَّوَاءَ.

**[ترجمه]امالی طوسی: امیر المومنین علیه السلام در میان خطبه ای طولانی فرمودند: تا این که گورها از هم شکافته شود و تو برای روز قیامت برانگیخته شوی. اگر پایان کارت با خوشبختی باشد، به سرور و شادی می رسی و پادشاهی خواهی بود که دستوراتش مورد اطاعت است و از هرگونه خوف و هراسی ایمن هستی. نوجوانانی که همچون دانه های نقره درخشان هستند، با جام‌هایی از شراب گوارا که نوشیدن آن لذت بخش است، از شما پذیرایی می کنند. بهشتیان در بهشت از ناز و نعمت برخوردارند و دوزخیان در دوزخ عذاب می گردند. اینان در پرنیانِ نازک و دیبای

ستبر می خرامند و آنان در دوزخ و آتش زیر و رو می شوند. بر سر بهشتیان مشک و عبیر می پاشند، ولی بر سر دوزخیان با گرز آتشین می کوبند. بهشتیان با حوریان در حجله، هم آغوش هستند ولی دوزخیان، طوق‌های آتشین در گردن دارند. در دل او ترسی است که پزشکان را درمانده کرده است و دردی دارد که درمان پذیر نیست.

**[ترجمه]

«۶»

ع، علل الشرائع أَبُو الْهَيْثَم عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الصَّائِغِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَنْصُورٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِی هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ فَإِنَّ الْحَرَّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ وَ اشْتَكَتِ النَّارُ إِلَی رَبِّهَا فَأَذِنَ لَهَا فِی نَفَسَيْنِ نَفَسٍ فِی الشِّتَاءِ وَ نَفَسٍ فِی الصَّيْفِ فَشِدَّةُ مَا يَجِدُونَ مِنَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِهَا وَ مَا يَجِدُونَ مِنَ الْبَرْدِ مِنْ زَمْهَرِيرِهَا.

**[ترجمه]علل الشرایع : رسول خدا صلّی اللَّه علیه و آله فرمودند: هنگامی که گرما شدّت پیدا می کند نماز (منظور نماز ظهر و عصر است) را تأخیر بیاندازید تا هوا خنک تر شود چه آن که این گرما ناشی از زبانه کشیدن آتش جهنّم می باشد، آتش دوزخ از کثرت و غلیان بر مکان خود مستولی شد و در تنگنا قرار گرفت پس حقّ تعالی به آن اذن داد که دو نفس بکشد، یک نفس در زمستان و یک نفس در تابستان، پس شدّت گرما در تابستان از زبانه کشیدن و شعله ور شدن آن بوده و شدت سرما در زمستان از زمهریر جهنّم می باشد.

**[ترجمه]

«۷»

مع، معانی الأخبار أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ يَزِيدَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَةَ عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لابِثِينَ فِيها أَحْقاباً قَالَ الْأَحْقَابُ ثَمَانِيَةُ أَحْقَابٍ وَ الْحُقْبَةُ ثَمَانُونَ سَنَةً وَ السَّنَةُ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَ سِتُّونَ يَوْماً وَ الْيَوْمُ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

إیضاح قال الجوهری الحقب بالضم ثمانون سنه و یقال أکثر من ذلک و الجمع حقاب مثل قف و قفاف و الحقبه بالکسر واحده الحقب و هی السنون و الحقب و الأحقاب الدهور و منه قوله تعالی أَوْ أَمْضِيَ حُقُباً

**[ترجمه]معانی الاخبار: امام صادق علیه السّلام در تفسیر قول خداوند «لابِثِينَ فِيها أَحْقاباً» - . نبأ / ۲۳ - {در آن سالهای پی در پی درنگ نمائید} فرمود: هشت دوره پی در پی طولانی است و «حقبه» هشتاد سال است، و سال سیصد و شصت روز، و هر روزی «كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ» - . حج / ۴۷ -

{مانند هزار سال است از آنچه که شما بشمار می آورید.}

توضیح: جوهری گوید: حُقب یعنی هشتاد سال و گفته می شود بیش از آن. و جمع آن حقاب است مانند قف و قفاف و حِقبه مفرد حقب به معنای سالها است. همچنین حقب و احقاب به روزگاران نیز گفته می شود که در این آیه به همین معناست: أَوْ أَمْضِيَ حُقُباً- یا روزگاری سیر کنم-.

**[ترجمه]

«۸»

يد، التوحيد ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام لى، الأمالى للصدوق الْهَمْدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْهَرَوِيِّ قَالَ: قُلْتُ

ص: ۲۸۳

۱- الجمان: اللؤلؤ.

لِلرِّضَا علیه السلام أَخْبِرْنِی عَنِ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ أَ هُمَا الْیَوْمَ مَخْلُوقَتَانِ فَقَالَ نَعَمْ وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ رَأَی النَّارَ لَمَّا عُرِجَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ فَإِنَّ قَوْماً یَقُولُونَ إِنَّهُمَا الْیَوْمَ مُقَدَّرَتَانِ غَیْرُ مَخْلُوقَتَیْنِ فَقَالَ علیه السلام مَا أُولَئِکَ مِنَّا وَ لَا نَحْنُ مِنْهُمْ مَنْ أَنْکَرَ خَلْقَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَقَدْ کَذَّبَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَ کَذَّبَنَا وَ لَیْسَ مِنْ وَلَایَتِنَا عَلَی شَیْ ءٍ وَ خُلِّدَ فِی نَارِ جَهَنَّمَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِی یُکَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ یَطُوفُونَ بَیْنَها وَ بَیْنَ حَمِیمٍ آنٍ الْخَبَرَ.

-ج، الإحتجاج مرسلا مثله.

**[ترجمه]توحید همدانی: عبد السلام بن صالح هروی گوید

ص: ۲۸۳

به امام رضا علیه السلام عرض کردم یا ابن رسول اللَّه به من خبر ده از بهشت و دوزخ که امروزه خلق شده اند؟ فرمود آری رسول خدا صلی الله علیه و آله در بهشت وارد شد و دوزخ را هم دید هنگام معراج خود، باو عرض کردم جمعی معتقدند که امروز مقدرند و مخلوق نیستند فرمود آنها از ما نیستند و ما هم از آنها نیستیم هر که منکر وجود فعلی بهشت و دوزخ است پیغمبر و ما را تکذیب کرده و از اهل ولایت ما نیست و در آتش دوزخ مخلد است خدا فرموده: «هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِی یُکَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ یَطُوفُونَ بَیْنَها وَ بَیْنَ حَمِیمٍ آنٍ» - . الرحمان / ۴۳ و ۴۴ - {اینست دوزخی که مجرمان آن را دروغ میشمردند میان آن و حمیم داغ میگردند} تا پایان حدیث.

احتجاج بصورت مرسل همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۹»

لی، الأمالی للصدوق أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ علیهما السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَیْثُ أُسْرِیَ بِهِ (۱)لَمْ یَمُرَّ بِخَلْقٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ إِلَّا رَأَی مِنْهُ مَا یُحِبُّ مِنَ الْبِشْرِ وَ اللُّطْفِ وَ السُّرُورِ بِهِ حَتَّی مَرَّ بِخَلْقٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ فَلَمْ یَلْتَفِتْ إِلَیْهِ وَ لَمْ یَقُلْ لَهُ شَیْئاً فَوَجَدَهُ قَاطِباً عَابِساً فَقَالَ یَا جَبْرَئِیلُ مَا مَرَرْتُ بِخَلْقٍ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ إِلَّا رَأَیْتُ الْبِشْرَ وَ اللُّطْفَ وَ السُّرُورَ مِنْهُ إِلَّا هَذَا فَمَنْ هَذَا قَالَ هَذَا مَالِکٌ خَازِنُ النَّارِ هَکَذَا خَلَقَهُ رَبُّهُ قَالَ فَإِنِّی أُحِبُّ أَنْ تَطْلُبَ إِلَیْهِ أَنْ یُرِیَنِی النَّارَ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام إِنَّ هَذَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ سَأَلَنِی أَنْ أَطْلُبَ إِلَیْکَ أَنْ تُرِیَهُ النَّارَ قَالَ فَأَخْرَجَ لَهُ عُنُقاً مِنْهَا فَرَآهَا فَلَمَّا أَبْصَرَهَا لَمْ یَکُنْ ضَاحِکاً حَتَّی قَبَضَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ.

-ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابْنُ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ مِثْلَهُ وَ فِیهِ وَ قَدْ سَأَلَنِی أَنْ أَسْأَلَکَ أَنْ تُرِیَهَا إِیَّاهُ قَالَ فَکَشَفَ لَهُ طَبَقاً مِنْ أَطْبَاقِهَا قَالَ فَمَا افْتَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ضَاحِکاً حَتَّی مَاتَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا چون به معراج رفت به خلقی نگذشت جز آنکه همه بدلخواه خرم و شاد و مسرور بودند

تا به خلقی از خلق خدا رسید که او را شاد ندید به جبرئیل فرمود: من به خلقی نگذشتم جز آنکه شاد و خرم و مسرور بود جز این، این کیست؟ گفت این مالک خازن دوزخ است و خدا او را چنین آفریده فرمود: من دوست دارم از او بخواهی دوزخ را به من نشان دهد جبرئیل به او گفت این محمد رسول خداست و از من خواسته که از تو بخواهم دوزخ را به او بنمائی گوید یک گردنی از آن را برآورد و آن را دید و تا خدا جانش را گرفت دیگر نخندید.

در کتاب حسین بن سعید و النوادر از ابن بکیر مانند آن آمده و چنین گفته: از من خواسته که از تو بخواهم که آن را به او نشان دهی. آنگاه طبَقی از طبقهای آن را به او نشان داد و از آن پس رسول خدا صلی الله علیه وآله هیچگاه نخندید تا از دنیا رفت.

**[ترجمه]

بیان

افتر فلان ضاحكا بتشديد الراء أبدى أسنانه.

**[ترجمه]افترّ فلان ضاحكا یعنی دندانهایش را آشکار کرد.

**[ترجمه]

«۱۰»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: وَ اللَّهِ مَا خَلَتِ الْجَنَّةُ مِنْ أَرْوَاحِ الْمُؤْمِنِينَ مُنْذُ خَلَقَهَا وَ لَا خَلَتِ النَّارُ مِنْ أَرْوَاحِ الْكُفَّارِ وَ الْعُصَاهِ مُنْذُ خَلَقَهَا عَزَّ وَ جَلَّ الْخَبَرَ.

۱- فی نسخه: حيث علا السماء.

**[ترجمه]خصال: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: قسم به خدا، از روزی که خدا بهشت را آفریده مورد استفاده مؤمنان بوده و از آن روزی که دوزخ را آفریده در کار عذاب کافرین و گنهکاران بوده تا آخر حدیث.

ص: ۲۸۴

**[ترجمه]

«۱۱»

ل، الخصال الْقَطَّانُ عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا الْقَطَّانِ عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِلنَّارِ سَبْعَةَ أَبْوَابٍ بَابٌ يَدْخُلُ مِنْهُ فِرْعَوْنُ وَ هَامَانُ وَ قَارُونُ وَ بَابٌ يَدْخُلُ مِنْهُ الْمُشْرِكُونَ وَ الْكُفَّارُ مِمَّنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ وَ بَابٌ تَدْخُلُ مِنْهُ بَنُو أُمَيَّةَ وَ هُوَ لَهُمْ خَاصَّةً لَا يُزَاحِمُهُمْ فِيهِ أَحَدٌ وَ هُوَ بَابُ لَظَى وَ هُوَ بَابُ سَقَرَ وَ هُوَ بَابُ الْهَاوِيَةِ تَهْوِي بِهِمْ سَبْعِينَ خَرِيفاً فَكُلَّمَا هَوَى بِهِمْ سَبْعِينَ خَرِيفاً فَارَ بِهِمْ فَوْرَةً قَذَفَ (۱)بِهِمْ فِي أَعْلَاهَا سَبْعِينَ خَرِيفاً ثُمَّ هَوَى بِهِمْ (۲)كَذَلِكَ سَبْعِينَ خَرِيفاً فَلَا يَزَالُونَ هَكَذَا أَبَداً خَالِدِينَ مُخَلَّدِينَ وَ بَابٌ يَدْخُلُ فِيهِ مُبْغِضُونَا وَ مُحَارِبُونَا وَ خَاذِلُونَا وَ إِنَّهُ لَأَعْظَمُ الْأَبْوَابِ وَ أَشَدُّهَا حَرّاً.

**[ترجمه]خصال: امام صادق علیه السلام فرمود: برای دوزخ هفت در است، از یک در فرعون و هامان و قارون ورود می کنند. از یک در مشرکین و کفار و کسانی که یک چشم بهمزدن به خدا ایمان نداشته اند ورود می کنند. از یک در بنی امیه ورود می کنند این در مخصوص آنها است کسی در آن مزاحمت ندارد آن در شعله و در افروخته و در فرو برنده است، هفتاد خریف (خریف هشتاد سال است) آنها را به عمق دوزخ فرو می کشاند و هر بار که در این عمق فرو می روند دوزخ جوشی می زند که هفتاد خریف آنها را به بالا پرتاب می کند و دوباره هفتاد خریف فرو می روند و همیشه به همین حال در دوزخ بسر میبرند و از یک در دشمنان ما و رزمجویان با ما و کناره گیران از یاری ما وارد می شوند این در از همه درها بزرگتر و سوزنده تر و پرجنجال تر است.

**[ترجمه]

بيان

الخبر يحتمل وجوها الأول أنه علیه السلام لم يعد جميع الأبواب بل عد أربعه هی معظمها و اللظی و سقر و الهاويه كلها أسماء باب بنی أميه و الثانی أن يكون قوله و هو باب لظی الضمير فيه راجعا إلی جنس الباب و المعنی من الأبواب باب لظی فيكون غير باب بنی أميه فيتم السبعه الثالث أن تكون تلك الأبواب أيضا لبنی أميه الرابع أن ينقسم باب بنی أميه إلی تلك الأبواب و لم يذكر الباب السابع لسائر الناس لظهوره الخامس أن تكون الثلاثه أسماء للأبواب الثلاثه المتقدمه علی اللف و النشر.

**[ترجمه]این خبر دارای چند وجه است: اول: امام علیه السلام همه ابواب را برنشمرده بلکه چهار مورد از مهمترین ها را آورده است.و لظی و سقر و هاویه همگی نامهای درِ بنی امیه است. دوم: اینکه فرمود: «و آن درِ لظی است»، ضمیر به جنس در

بـاز می گردد. یعنی از جمله درهـا درِ لظی است لـذا غیر از در بنی امیه است و در این حـالت هفت در کامـل می شـود. سـوم: آنکه آن درهـا برای بنی امیه هم باشـد. چهـارم: درِ بنی امیه به آن درهـا تقسـیم شود و درِ هفتم را که برای سایر مردم است به خاطر روشن بودنش ذکر نکرده باشد. پنجم: بنابر قاعده لف و نشر، اسماء سه گانه برای درهای سه گانه باشد.

**[ترجمه]

«۱۲»

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ مَعْرُوفٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ هَمَّام عَنِ ابْنِ غَزْوَانَ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: تُکَلِّمُ النَّارُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ ثَلَاثَهً أَمِیراً وَ قَارِئاً وَ ذَا ثَرْوَهٍ مِنَ الْمَالِ فَتَقُولُ لِلْأَمِیرِ یَا مَنْ وَهَبَ اللَّهُ لَهُ سُلْطَاناً فَلَمْ یَعْدِلْ فَتَزْدَرِدُهُ کَمَا یَزْدَرِدُ الطَّیْرُ حَبَّ السِّمْسِمِ وَ تَقُولُ لِلْقَارِئِ یَا مَنْ تَزَیَّنَ لِلنَّاسِ وَ بَارَزَ اللَّهَ بِالْمَعَاصِی فَتَزْدَرِدُهُ وَ تَقُولُ لِلْغَنِیِّ یَا مَنْ وَهَبَ اللَّهُ لَهُ دُنْیَا کَثِیرَهً وَاسِعَهً فَیْضاً وَ سَأَلَهُ الْحَقِیرَ (۳)الْیَسِیرَ قَرْضاً فَأَبَی إِلَّا بُخْلًا فَتَزْدَرِدُهُ.

ص: ۲۸۵

۱- فی نسخه: تقذف بهم.

۲- فی نسخه: تهوی بهم.

۳- فی المصدر: و سأله الفقیر الحقیر. م.

**[ترجمه]خصال: رسول خدا صلی لله علیه و آله فرمود: دوزخ در روز قیامت با سه کس سخن گوید، پادشاه، عالم و ثروتمند. به پادشاه می گوید ای کسی که خدا به او پادشاهی بخشید و عدل و داد نکرد سپس او را ببلعد چنانچه پرنده دانه کنجد را می بلعد، و به عالم می گوید ای کسی که پیش مردم خودنمائی می کرد و به نافرمانی با خدا در نبرد بود سپس او را می بلعد. پس به ثروتمند می گوید ای کسی که خدا به او دنیای با وسعت و پرفیضی داده بود و اندکی به رسم قرض از او خواسته بود پس بخل ورزید سپس او را می بلعد.

ص: ۲۸۵

**[ترجمه]

بیان

الازدراد الابتلاع و الفیض مبالغه فی الوصف بالکثره أو أرید به الدوام و الاستمرار.

**[ترجمه]الازدراد بلعیدن و فروبردن است. و الفیض مبالغه در صفت برای کثرت است. یا اینکه اراده دوام و استمرار کرده باشد.

**[ترجمه]

«۱۳»

ل، الخصال ابْنُ مُوسَى عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا الْقَطَّانِ عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحِيمِ الْجَبَلِيِّ الصَّيْدَنَانِيِّ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّلْتِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ نَصْرٍ الْخَزَّازِ عَنْ عَمْرِو بْنِ طَلْحَةَ عَنْ أَسْبَاطِ بْنِ نَصْرٍ عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ (۱)عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَدِمَ يَهُودِيَّانِ فَسَأَلَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فَقَالا أَيْنَ تَكُونُ الْجَنَّةُ وَ أَيْنَ تَكُونُ النَّارُ قَالَ أَمَّا الْجَنَّةُ فَفِي السَّمَاءِ وَ أَمَّا النَّارُ فَفِي الْأَرْضِ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]خصال: ابن عباس گوید دو یهودی از بزرگان یهود به مدینه آمدند و از امیر المومنین پرسیدند بهشت کجاست و دوزخ کجاست؟ حضرت فرمود: بهشت در آسمانست و دوزخ در زمین تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام فِي خَبَرِ الشَّامِيِّ أَنَّهُ سَأَلَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام عَنْ شَرِّ وَادٍ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ فَقَالَ وَادٍ بِالْيَمَنِ يُقَالُ لَهُ بَرَهُوتُ وَ هُوَ مِنْ أَوْدِيَةِ جَهَنَّمَ وَ سَأَلَهُ عَنْ كَلَامِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَقَالَ كَلَامُ أَهْلِ الْجَنَّةِ بِالْعَرَبِيَّةِ وَ سَأَلَهُ عَنْ كَلَامِ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ بِالْمَجُوسِيَّةِ.

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام: مردی از اهل شام از امیر المؤمنین سؤال کرد از بدترین وادی روی زمین فرمود: وادی است در یمن که آن را برهوت گویند و آن از وادیهای جهنم است و پرسید که اهل بهشت به چه زبان با یک دیگر گفتگو می کنند حضرت فرمود: به زبان عربی و پرسید که اهل جهنم به چه زبان گفتگو می کنند فرمود به زبان مجوسی و گبران.

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام و هو من أودیه جهنم أی تشبهها أو تحاذیها أو ستصیر منها أو هی جهنم لأرواح الکفار فی البرزخ کما مر.

**[ترجمه]اینکه فرمود «آن از وادیهای جهنم است» یعنی مشابه آن است یا مقابل و موازی آن است یا از آن خواهد بود. و آن همانطور که گفته شد، جهنم ارواح کفار در برزخ است.

**[ترجمه]

«۱۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام الْمُفَسِّرُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْحُسَیْنِیِّ عَنْ أَبِی مُحَمَّدٍ الْعَسْکَرِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الرِّضَا عَنْ أَبِیهِ علیه السلام قَالَ: قِیلَ لِلصَّادِقِ علیه السلام أَخْبِرْنَا عَنِ الطَّاعُونِ فَقَالَ عَذَابُ اللَّهِ لِقَوْمٍ وَ رَحْمَهٌ لِآخَرِینَ قَالُوا وَ کَیْفَ تَکُونُ الرَّحْمَهُ عَذَاباً قَالَ أَ مَا تَعْرِفُونَ أَنَّ نِیرَانَ جَهَنَّمَ عَذَابٌ عَلَی الْکُفَّارِ وَ خَزَنَهُ جَهَنَّمَ مَعَهُمْ فِیهَا فَهِیَ رَحْمَهٌ عَلَیْهِمْ.

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام: از امام صادق علیه السّلام در باره طاعون سؤال شد، آن حضرت فرمودند: برای عدّه ای عذاب و برای عدّه ای دیگر رحمت است، گفتند: چگونه ممکن است رحمت عذاب باشد؟! فرمود: آیا نمی دانید آتش جهنّم برای کافرین عذاب است ولی برای فرشته هائی که موکل جهنم اند و با کافرین در آنجا هستند، مایه رحمت است؟

**[ترجمه]

«۱۶»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی فِی کِتَابِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام إِلَی أَهْلِ مِصْرَ فِی وَصْفِ النَّارِ (۲)قَعْرُهَا بَعِیدٌ وَ حَرُّهَا شَدِیدٌ وَ شَرَابُهَا صَدِیدٌ وَ عَذَابُهَا جَدِیدٌ وَ مَقَامِعُهَا حَدِیدٌ لَا یَفْتُرُ عَذَابُهَا وَ لَا یَمُوتُ سَاکِنُهَا دَارٌ لَیْسَ فِیهَا رَحْمَهٌ وَ لَا تَسْمَعُ لِأَهْلِهَا دَعْوَهٌ الْخَبَرَ.

۱- سماك بكسر السين و تخفيف الميم هو سماك بن حرب بن أوس بن خالد الذهلى البكرى الكوفىّ أبو المغيره، توفّى سنه ۱۲۳.

۲- كتبه أمير المؤمنين عليه السلام إلى محمّد بن أبى بكر لما ولاه مصر، و أمران يقرأه على أهل مصر و ليعمل بما وصاه به فيه، و الكتاب طويل جدا و أوله: سلام عليكم فانى احمد اليكم اللّه الذى لا إله إلّا هو. م.

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: امیرالمؤمنین علیه السلام محمد بن ابوبکر را به ولایت مصر منصوب نمود و به او چنین نوشت و دستور داد که آن را برای اهل مصر هم بخواند. در این حدیث چنین آمده است:

عمق آن بسیار زیاد است و حرارت آن هم طاقت فرسا. نوشیدنی آن خونابه است و عذاب آن از نوعی جدید و گرزهای آن آهنین است. عذابش کاهش نمی یابد و ساکنان آن هم نمی میرند. خانه ای است که در آن رحمت نیست و دعا و خواسته ای هم از آنان قبول نمی شود تا پایان حدیث. - - امالی طوسی ج ۲، ص ۲۴. -

ص: ۲۸۶

**[ترجمه]

«۱۷»

مع، معانی الأخبار أَبِی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْکُوفِیِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ وَهْبٍ قَالَ: کُنَّا عِنْدَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَرَأَ رَجُلٌ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ فَقَالَ الرَّجُلُ وَ مَا الْفَلَقُ قَالَ صَدْعٌ (۱)فِی النَّارِ فِیهِ سَبْعُونَ أَلْفَ دَارٍ فِی کُلِّ دَارٍ سَبْعُونَ أَلْفَ بَیْتٍ فِی کُلِّ بَیْتٍ سَبْعُونَ أَلْفَ أَسْوَدَ فِی جَوْفِ کُلِّ أَسْوَدَ سَبْعُونَ أَلْفَ جَرَّهِ سَمٍّ لَا بُدَّ لِأَهْلِ النَّارِ أَنْ یَمُرُّوا عَلَیْهَا.

**[ترجمه]معانی الاخبار: معاویه بن وهب گوید: در خدمت امام صادق علیه السّلام بودیم مردی خواند «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» {بگو پناه می برم به پروردگار سپیده دم} و آن مرد پرسید: «فلق» چیست؟ فرمود: درّه ایست در جهنّم که در آن هفتاد هزار

خانه است، در هر خانه ای هفتاد هزار مار سیاه وجود دارد، در درون هر ماری هفتاد هزار کیسه بزرگ زهر به بزرگی خمره، و اهل جهنّم ناگزیرند که از آن درّه بگذرند.

**[ترجمه]

«۱۸»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ أَصْحابُ الْجَنَّهِ یَوْمَئِذٍ خَیْرٌ مُسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِیلًا فَبَلَغَنَا وَ اللَّهُ أَعْلَمُ أَنَّهُ إِذَا اسْتَوَی أَهْلُ النَّارِ إِلَی النَّارِ (۲)لِیُنْطَلَقَ بِهِمْ قَبْلَ أَنْ یَدْخُلُوا النَّارَ فَیُقَالُ لَهُمُ ادْخُلُوا إِلی ظِلٍّ ذِی ثَلاثِ شُعَبٍ مِنْ دُخَانِ النَّارِ فَیَحْسَبُونَ أَنَّهَا الْجَنَّهُ ثُمَّ یَدْخُلُونَ النَّارَ أَفْوَاجاً وَ ذَلِکَ نِصْفُ النَّهَارِ وَ أَقْبَلَ أَهْلُ الْجَنَّهِ فِیمَا اشْتَهَوْا مِنَ التُّحَفِ حَتَّی یُعْطَوْا مَنَازِلَهُمْ فِی الْجَنَّهِ نِصْفَ النَّهَارِ فَذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ أَصْحابُ الْجَنَّهِ یَوْمَئِذٍ خَیْرٌ مُسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِیلًا

**[ترجمه]تفسیر قمی: در روایت ابی جارود از امام محمد باقر علیه السلام در مورد آیه «أَصْحَابُ الْجَنَّهِ یَوْمَئِذٍ خَیْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِیلا» - . فرقان / ۲۴ - {آن روز، جایگاه اهل بهشت بهتر و استراحتگاهشان نیکوتر است.} روایت شده است که ایشان فرمودند: به ما این چنین خبر رسیده - و خدا داناتر است - که آن گاه که جهنمیان قبل از این که وارد آتش شوند، بر

روی آتش قرار می گیرنـد تـا به سـمت آن برده شونـد، به آنـان گفته می شود: داخل در آن سایه شویـد که سه گوشه از دود آتش دارد؛ پس آنهـا گمـان می برنـد کـه آن بهشت است، سـپس گروه گروه وارد آتش شونـد، و آن در وسـط روز است. و بهشتیان نیز رو به سوی تحفه هایی که آرزویش را داشتند، می آورند، تا این که در وسط روز جایگاه های بهشتی شان به آنها داده می شود، و این مراد از قول خداوند عز و جل است که می فرماید: «أَصْحابُ الْجَنَّهِ یَوْمَئِذٍ خَیْرٌ مُسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقِیلًا».

**[ترجمه]

«۱۹»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ سَمَاعَهَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقاً إِلَّا جَعَلَ لَهُ فِی الْجَنَّهِ مَنْزِلًا وَ فِی النَّارِ مَنْزِلًا فَإِذَا سَکَنَ أَهْلُ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ وَ أَهْلُ النَّارِ النَّارَ نَادَی مُنَادٍ یَا أَهْلَ الْجَنَّهِ أَشْرِفُوا فَیُشْرِفُونَ عَلَی النَّارِ وَ تُرْفَعُ لَهُمْ مَنَازِلُهُمْ فِیهَا ثُمَّ یُقَالُ لَهُمْ هَذِهِ مَنَازِلُکُمُ الَّتِی لَوْ عَصَیْتُمُ اللَّهَ دَخَلْتُمُوهَا (۳)قَالَ فَلَوْ أَنَّ أَحَداً مَاتَ فَرَحاً لَمَاتَ أَهْلُ الْجَنَّهِ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ فَرَحاً لِمَا صُرِفَ عَنْهُمْ مِنَ الْعَذَابِ ثُمَّ یُنَادِی مُنَادٍ یَا أَهْلَ النَّارِ ارْفَعُوا رُءُوسَکُمْ فَیَرْفَعُونَ رُءُوسَهُمْ فَیَنْظُرُونَ إِلَی مَنَازِلِهِمْ فِی الْجَنَّهِ وَ مَا فِیهَا مِنَ النَّعِیمِ فَیُقَالُ لَهُمْ هَذِهِ مَنَازِلُکُمُ الَّتِی لَوْ أَطَعْتُمْ رَبَّکُمْ دَخَلْتُمُوهَا قَالَ فَلَوْ أَنَّ أَحَداً مَاتَ حُزْناً لَمَاتَ أَهْلُ النَّارِ حُزْناً فَیُورَثُ هَؤُلَاءِ مَنَازِلَ هَؤُلَاءِ وَ یُورَثُ هَؤُلَاءِ مَنَازِلَ هَؤُلَاءِ وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ الَّذِینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِیها خالِدُونَ

ص: ۲۸۷

۱- الصدع: الشق فی شی ء صلب.

۲- استوی إلی الشی: قصده.

۳- فی المصدر: لدخلتموها، یعنی النار، قال اه. م.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند برای هر یک از مخلوقات خود خانه ای در بهشت و خانه ای را در جهنم بنا کرده است .پس هنگامی که بهشتیان به بهشت و جهنمیان به جهنم در می‌آیند، منادی ندا می‌دهد: ای اهالی بهشت! پیش بیایید و بنگرید. آنها می آیند و به دوزخ می نگرند. سپس جایگاه‌هایشان به آنان نشان داده می شود. و بعد از آن به ایشان گفته می شود: اینها منازلی است که اگر نافرمانی خدا را می کردید، به آن منازل می رفتید؛ یعنی به جهنم می رفتید. حضرت فرمود: اگر قرار باشد کسی از خوشحالی بمیرد، اهل بهشت در آن روز به خاطر عذابی که از آنها برطرف شده، از خوشحالی می میرند . سپس منادی ندا می‌دهد: ای اهل آتش! سرهای خود را بالا بگیرید. آنها سر خود را بالا می گیرند و به جایگاه خود در بهشت و نعمت‌های آن می‌نگرند. سپس به آنها می‌گویند: این منازلی است که اگر خدا را اطاعت می‌کردید، به آن وارد می شدید. حضرت فرمود: اگر قرار باشد که کسی به واسطه اندوه بمیرد، جهنمیان باید از حزن بمیرند. پس این گونه می شود که هر کدام از دو گروه بهشتیان و جهنمیان در منزلگاه خود جای می گیرند و این است معنای سخن خداوند که فرمود: «أُولئِکَ هُمُ الْوارِثُونَ الَّذینَ یَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فیها خالِدُون» - . مومنون / ۱۰ و ۱۱ - {آنانند که خود وارثانند، همانان که بهشت را به ارث می برند و در آنجا جاودان می مانند.}.

ص: ۲۸۷

**[ترجمه]

«۲۰»

فس، تفسیر القمی کُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَیْرَها لِیَذُوقُوا الْعَذابَ إِنَّ اللَّهَ کانَ عَزِیزاً حَکِیماً فَقِیلَ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام کَیْفَ تُبَدَّلُ جُلُودُهُمْ غَیْرَهَا فَقَالَ أَ رَأَیْتَ لَوْ أَخَذْتَ لَبِنَةً فَکَسَرْتَهَا وَ صَیَّرْتَهَا تُرَاباً ثُمَّ ضَرَبْتَهَا فِی الْقَالَبِ أَ هِیَ الَّتِی کَانَتْ إِنَّمَا هِیَ ذَلِکَ وَ حَدَثَ تَغَیُّرٌ آخَرُ وَ الْأَصْلُ وَاحِدٌ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: در مورد این آیه چه می گویی؟ «کُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَیْرَهَا لِیَذُوقُواْ الْعَذَابَ» - . نساء / ۵۶ -

عرض کردم این پوست ها هم یکی هستند، هم یکی نیستند. این معنی را به من بفهمان.

فرمود: ندیدی آن گاه که مردی قصد خشت خامی بکند، آن را بشکند، پس دوباره روی آن آب بریزد و ورز دهد و بعد آن را به شکل اولیه درآورد. این همان خشت هست، ولی در عین حال همان خشت اول نیست. گفت: آری، خداوند همه را از وجود تو، بهره مند کند. - . امالی شیخ طوسی، ص ۲، ح ۱۹۳. -

**[ترجمه]

«۲۱»

فس، تفسیر القمی قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ نَارَكُمْ هَذِهِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءاً مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ وَ قَدْ أُطْفِئَتْ سَبْعِينَ مَرَّةً بِالْمَاءِ ثُمَّ الْتَهَبَتْ وَ لَوْ لَا ذَلِكَ مَا اسْتَطَاعَ آدَمِيٌّ أَنْ يُطِيقَهَا وَ إِنَّهُ لَيُؤْتَى بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَهِ حَتَّى تُوضَعَ عَلَى النَّارِ فَتَصْرَخَ صَرْخَةً لَا يَبْقَى مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ إِلَّا جَثَا عَلَى رُكْبَتَيْهِ فَزَعاً مِنْ صَرْخَتِهَا.

-ين، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابن علوان عن عمرو بن خالد عن زید بن علی عن آبائه عن علی علیه السلام عن النبی صلی الله علیه و آله مثله .

**[ترجمه]تفسیرقمی: امام صادق علیه السلام فرمود: آتش دنیوی جزء کوچکی معادل یک هفتادم آتش جهنم است. آن آتش، هفتاد بار با آب خاموش گشته است، اما باز روشن می شود و شعله می کشد. اگر چنین نبود، آدمی می توانست آن را خاموش کند. آتش دنیا را در روز قیامت می آورند تا بر آتش جهنم قرار دهند. اما آتش حقیر دنیا، چنان ناله ای سر می دهد که از وحشت ناله این آتش، فرشتگان مقرب و پیامبران مرسل، همگی زانو بر خاک می نهند. - . تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۶۷. -

کتاب حسین بن سعید: از زید بن علی از پدرانش از علی از پیامبر مانند آن آمده است.

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام و إنه لیؤتی بها أی بنار الدنیا حتی توضع علی نار الآخره و تضاف إلیها أو بالعکس و علی التقدیرین الصارخه نار الآخره کما دلت علیه الأخبار السالفه و یحتمل نار الدنیا.

**[ترجمه]اینکه فرموده: «آن را می آورند»، یعنی آتش دنیا را می آورند تا بر آتش آخرت نهند و بر آن اضافه کنند یا بالعکس. و بر هر دو تقدیر صارخه (فریاد

کشنده)، آتش آخرت است همانطور که اخبار پیش گفته بر آن دلالت دارند اگرچه احتمال آتش دنیا نیز می رود.

**[ترجمه]

«۲۲»

فس، تفسیر القمی إِنَّما یُؤَخِّرُهُمْ لِیَوْمٍ تَشْخَصُ فِیهِ الْأَبْصارُ قَالَ تَبْقَى أَعْيُنُهُمْ مَفْتُوحَةً مِنْ هَوْلِ جَهَنَّمَ لَا يَقْدِرُونَ أَنْ يَطْرِفُوهَا.

**[ترجمه]تفسیر قمی: در توضیح آیه: «إِنَّمَا یُؤَخِّرُهُمْ لِیَوْمٍ تَشْخَصُ فِیهِ الأَبْصَارُ» - . ابراهیم / ۴۲ - گفته است: چشمان ستمگران از وحشت رؤیت جهنم باز مانده و نمی توانند پلک خود را به هم زنند. - . تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۳. -

**[ترجمه]

«۲۳»

فس، تفسير القمى مُقَرَّنِينَ فِى الْأَصْفادِ مُقَيَّدِينَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ سَرابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرانٍ قَالَ السَّرَابِيلُ الْقُمُصُ.

وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ سَرابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرانٍ هُوَ الصُّفْرُ الْحَارُّ الذَّائِبُ يَقُولُ انْتَهَى حَرُّهُ يَقُولُ اللَّهُ وَ تَغْشى وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَ سَرْبَلُوا ذَلِكَ الصُّفْرَ فَتَغْشَى وُجُوهَهُمُ النَّارُ.

**[ترجمه]تفسير قمى: على بن ابراهيم در مورد آيه «وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِى الْأَصْفَادِ» فرموده است: به يكديگر زنجير مى شوند «سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ» فرمود: مقصود از سرابيل، پيراهن هاست. - - تفسير قمى، ج ۱، ص ۳۷۴. - و در روايت ابو جارود از امام باقر عليه السلام نقل شده است كه در توضيح آيه: «سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ» فرموده است: مقصود فلز برنج داغ و مذاب است كه به اوج گرماى خود رسيده است. خداوند متعال فرموده است «وَتَغْشَى وُجُوهَهُمْ النَّارُ» مى فرمايد: آن پيراهن برنجى را به تن آنان مى پوشانند، به طورى كه آتش همه وجود آنان حتى چهره شان را نيز فرا مى گيرد. - - تفسير قمى، ج ۱، ص ۳۷۴. -

**[ترجمه]

«۲۴»

فس، تفسير القمى إِذا رَأَتْهُمْ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ قَالَ مَسِيرَةَ سَنَةٍ سَمِعُوا لَها تَغَيُّظاً وَ زَفِيراً وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها أَيْ فِيهَا مَكاناً ضَيِّقاً مُقَرَّنِينَ قَالَ مُقَيَّدِينَ بَعْضُهُمْ مَعَ بَعْضٍ دَعَوْا هُنالِكَ ثُبُوراً

**[ترجمه]تفسير قمى: على بن ابراهيم گفته است كه منظور از «إِذَا رَأَتْهُم مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ» فاصله اى است كه به اندازه طى مسير يك سال باشد. - - تفسير قمى ، ج ۲ ، ص ۸۸. - على بن ابراهيم در مورد آيه «سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا * وَإِذَا أُلْقُوا مِنْهَا» گفته است كه مراد از «منها»، «فيها» است يعنى در دوزخ، و در عبارت «مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ» منظور از «مُقَرَّنِينَ» همان «مُقَيَّدين» است يعنى عده اى كه به يكديگر بسته و در بند شده اند و «ادَعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا» - - تفسير قمى ، ج ۲ ، ص ۸۸ - .

**[ترجمه]

«۲۵»

فس، تفسير القمى قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ مِنْ وَرائِهِ جَهَنَّمُ وَ يُسْقى مِنْ ماءٍ صَدِيدٍ قَالَ مَا يَخْرُجُ مِنْ فُرُوجِ الزَّوَانِي قَوْلُهُ يَتَجَرَّعُهُ وَ لا يَكادُ يُسِيغُهُ وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ

مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ قَالَ يُقَرَّبُ إِلَيْهِ فَيَكْرَهُهُ وَ إِذَا أَدْنِيَ مِنْهُ شَوَى وَجْهَهُ وَ وَقَعَتْ فَرْوَهُ رَأْسِهِ فَإِذَا شَرِبَ قُطِّعَتْ أَمْعَاؤُهُ وَ مُزِّقَتْ تَحْتَ قَدَمَيْهِ وَ إِنَّهُ لَيَخْرُجُ مِنْ أَحَدِهِمْ مِثْلُ الْوَادِي صَدِيداً وَ قَيْحاً ثُمَّ قَالَ وَ إِنَّهُمْ لَيَبْكُونَ حَتَّى تَسِيلَ دُمُوعُهُمْ عَلَى وُجُوهِهِمْ (۱)جَدَاوِلَ ثُمَّ يَنْقَطِعُ الدُّمُوعُ فَيَسِيلُ الدِّمَاءُ حَتَّى لَوْ أَنَّ السُّفُنَ أُجْرِيَتْ فِيهَا لَجَرَتْ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ سُقُوا ماءً حَمِيماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم: در تفسیر آیه: «مِّن وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَى مِن مَّاء صَدِيدٍ» گفت: مقصود آبی است که از فرج (شرمگاه) زنان زناکار بیرون می آید. - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۰. -

آیه: «يَتَجَرَّعُهُ وَلاَ يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ

ص: ۲۸۸

مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ» گوید: کافر را به این آب نزدیک می کنند، او آن را ناخوش دارد. وقتی به آن نزدیک می شود، رویش را بریان کند و تمامی موی سرش بریزد و وقتی از آن آب بنوشد، تمامی دل و روده اش تکه تکه گردد و کف پایش پاره شود و از این مردم، همچون رودخانه ای چرک و خون ریزد. سپس گفت: آنان آن چنان می گریند که اشک هایشان به چهره هاشان چون جویباری سرازیر گردد. سپس ریزش اشک قطع شود و خون جاری گردد، به گونه ای که اگر کشتی بر آن خون روان گردد، حرکت کرده و به راه افتد و خداوند فرموده است: «وَسُقُوا مَاء حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءهُمْ» - . محمد/ ۱۵. - {آبی جوشان به خوردشان داده می شود [تا] روده هایشان را از هم فروپاشد}

**[ترجمه]

«۲۶»

فس، تفسیر القمی فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِهِ إِنَّ عَذابَها كانَ غَراماً يَقُولُ مُلَازِماً لَا يُفَارِقُ قَوْلُهُ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذلِكَ يَلْقَ أَثاماً قَالَ أَثَامٌ وَادٍ مِنْ أَوْدِيَةِ جَهَنَّمَ مِنْ صُفْرٍ مُذَابٍ قُدَّامَهَا حَرَّةٌ (۲)فِي جَهَنَّمَ يَكُونُ فِيهِ مَنْ عَبَدَ غَيْرَ اللَّهِ وَ مَنْ قَتَلَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ وَ تَكُونُ فِيهِ الزُّنَاةُ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در روایت ابی جارود از امام جعفر علیه السلام روایت کرده است که در مورد آیه «إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا» می فرماید که: «آن ملازم فرد است و از او جدا نمی شود» علی بن ابراهیم در مورد آیه «وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا» گفته است که أَثَامًا یکی از دره های جهنم است که از مس مذاب پر شده است و در جلوی آن حفره عمیقی است که به جهنم منتهی می شود و کسانی که غیر از خدا را عبادت می کردند و به ناحق مرتکب قتل می شدند و نیز زناکاران در آن نگه داشته می شوند،

**[ترجمه]

«۲۷»

فس، تفسیر القمی وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِکَلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ قَالَ یَدْخُلُ فِی کُلِّ بَابٍ أَهْلُ مِلَّهٍ وَ لِلْجَنَّهِ ثَمَانِیَهُ أَبْوَابٍ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ فَوُقُوفُهُمْ عَلَی الصِّرَاطِ وَ أَمَّا لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ فَبَلَغَنِی وَ اللَّهُ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ جَعَلَهَا سَبْعَ دَرَکَاتٍ أَعْلَاهَا الْجَحِیمُ یَقُومُ أَهْلُهَا عَلَی الصَّفَا مِنْهَا تَغْلِی أَدْمِغَتُهُمْ فِیهَا کَغَلْیِ الْقُدُورِ بِمَا فِیهَا وَ الثَّانِیَهُ لَظی نَزَّاعَهً لِلشَّوی تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَ تَوَلَّی وَ جَمَعَ فَأَوْعی وَ الثَّالِثَهُ سَقَرُ لا تُبْقِی وَ لا تَذَرُ لَوَّاحَهٌ لِلْبَشَرِ عَلَیْها تِسْعَهَ عَشَرَ وَ الرَّابِعَهُ الْحُطَمَهُ وَ مِنْهَا یَثُورُ شَرَرٌ (۳)کَالْقَصْرِ کَأَنَّها جِمالاتٌ صُفْرٌ تُدَقُّ کُلُّ مَنْ صَارَ إِلَیْهَا مِثْلَ الْکُحْلِ فَلَا یَمُوتُ الرُّوحُ کُلَّمَا صَارُوا مِثْلَ الْکُحْلِ عَادُوا وَ الْخَامِسَهُ الْهَاوِیَهُ فِیهَا مَلَأٌ یَدْعُونَ یَا مَالِکُ أَغِثْنَا فَإِذَا أَغَاثَهُمْ جَعَلَ لَهُمْ آنِیَهً مِنْ صُفْرٍ مِنْ نَارٍ فِیهِ صَدِیدُ مَاءٍ یَسِیلُ مِنْ جُلُودِهِمْ کَأَنَّهُ مُهْلٌ فَإِذَا رَفَعُوهُ لِیَشْرَبُوا مِنْهُ

۱- فی المصدر: فی وجوههم. م.

۲- فی التفسیر المطبوع: قدامها حده.

۳- فی نسخه: ترمی بشرر.

تَسَاقَطَ لَحْمُ وُجُوهِهِمْ فِيهَا مِنْ شِدَّهِ حَرِّهَا وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِی الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً وَ مَنْ هَوَى فِيهَا هَوَى سَبْعِينَ عَاماً فِی النَّارِ كُلَّمَا احْتَرَقَ جِلْدُهُ بُدِّلَ جِلْداً غَيْرَهُ وَ السَّادِسَهُ هِیَ السَّعِيرُ فِيهَا ثَلَاثُ مِائَهِ سُرَادِقٍ مِنْ نَارٍ فِی كُلِّ سُرَادِقٍ ثَلَاثُ مِائَهِ قَصْرٍ مِنْ نَارٍ فِی كُلِّ قَصْرٍ ثَلَاثُ مِائَهِ بَيْتٍ مِنْ نَارٍ فِی كُلِّ بَيْتٍ ثَلَاثُ مِائَهِ لَوْنٍ مِنْ عَذَابِ النَّارِ فِيهَا حَيَّاتٌ مِنْ نَارٍ وَ عَقَارِبُ مِنْ نَارٍ وَ جَوَامِعُ مِنْ نَارٍ وَ سَلَاسِلُ مِنْ نَارٍ وَ أَغْلَالٌ مِنْ نَارٍ وَ هُوَ الَّذِی يَقُولُ اللَّهُ إِنَّا أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ سَلاسِلَ وَ أَغْلالًا وَ سَعِيراً وَ السَّابِعَهُ جَهَنَّمُ وَ فِيهَا الْفَلَقُ وَ هُوَ جُبٌّ فِی جَهَنَّمَ إِذَا فُتِحَ أَسْعَرَ النَّارَ سِعْراً وَ هُوَ أَشَدُّ النَّارِ عَذَاباً وَ أَمَّا صَعُوداً فَجَبَلٌ مِنْ صُفْرٍ مِنْ نَارٍ وَسَطَ جَهَنَّمَ وَ أَمَّا أَثاماً فَهُوَ وَادٍ مِنْ صُفْرٍ مُذَابٍ يَجْرِی حَوْلَ الْجَبَلِ فَهُوَ أَشَدُّ النَّارِ عَذَاباً.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم: «وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ» یعنی از هر در، اهل یک مذهب وارد می شوند و بهشت هشت در دارد. - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۸. -

ودر روایت ابو جارود از امام جعفرصادق علیه السلام آمده است: «وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ» ایستادنشان بر صراط است و اما «لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ» شنیده ام- و خدا عالِم است- خداوند جهنم را در هفت درجه و مرتبه مختلف آفریده است که بدترین و سوزاننده ترین آن جحیم است که اهل آن بر روی آتش سوزان و خالص ایستاده اند و مغزشان در سرشان می جوشد، همان گونه که آب یا غذا در دیگ می جوشد. دومین درجه لَظَی است و می فرماید: «كَلَّا إِنَّهَا لَظَى * نَزَّاعَةً لِّلشَّوَى * تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى* وَجَمَعَ فَأَوْعَى» - . معارج/ ۱۸-۱۶. - {نه چنین است (آتش) زبانه می کشد * پوست سر و اندام را برکننده است * هر که را پشت کرده و روی برتافته * و گرد آورده و انباشته (و حسابش را نگاه داشته) فرا می خواند}

سومین درجه: سَقَر است؛ می فرماید: «لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ * لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ * عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ» - . مدثر/ ۳۰ - ۲۸. -

[نه باقی می گذارد و نه رها می کند * پوستها را سیاه می گرداند * (و) بر آن (دوزخ) نوزده (نگهبان) است].

چهارم حُطَمه است «إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ * كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ» - . مرسلات/ ۳۳-۳۲. -

{(دوزخ) چون کاخی (بلند) شراره می افکند* گویی شترانی زرد رنگند}

هر کس در آن بیفتد همانند سرمه پودر می شود، اما روحش نمی میرد، و هر بار که پودر شود و بسوزد، دوباره به حالت اول برمی گردد.

پنجم: هاویه است که نگهبان دارد، جهنمیان از او کمک خواسته می گویند: ای مالك! آبی به ما بده! مالك برای آنها ظرفی از آتش می برد که در آن صدید ریخته شده؛ صدیدآبی است که از پوست سوخته جهنمیان جاری می شود و شبیه فلز مذاب یا قیر است. - - المهل: برنج یا آهن گداخته، نوعی قطران، قیر «السان العرب ماده مهل» -

هرگاه بخواهند از آن بنوشند

از شدت حرارت آن، گوشت صورت هایش فرو می ریزد، همان گونه که می فرماید: «وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاء كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءتْ مُرْتَفَقًا» - . کهف/ ۲۹. -

{و اگر فریادرسی جویند، به آبی چون مس گداخته که چهره ها را بریان می کند، یاری می شوند. وه چه بد شرابی و چه زشت جایگاهی است}

هر کس در آن جا بیفتد، هفتاد سال در آتش سقوط می کند و هر قدر پوستش بسوزد، پوست جدیدی برایش می روید.

ششم: سَعیر است که در آن سیصد سراپرده از آتش است و در هر یک سیصد قصر و در هر قصر سیصد اتاق آتش، در هر اتاق سیصد نوع عذاب. در آن جا مارها و مجموعه هایی از آتش عقرب ها و غل و زنجیرهایی از آتش وجود دارد؛ همانطور که خداوند می فرماید: «إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا» - - انسان/ ۴. - [ما برای کافران زنجیرها و غلها و شعله های سوزان آتش آماده کرده ایم]

هفتم: جهنم است و چاه فلق در آنجاست. وقتی دهان باز کند، آتشی به شدت شعله ور از آن زبانه می کشد که سوزنده ترین آتش است و کوه صعود از مس گداخته و آتش در وسط جهنم قرار دارد و وادی أثام از مس مذاب در اطراف آن کوه است که به راستی که آن سخت ترین عذاب و بدترین آتش است. - - تفسیر قمی، ج ۱،ص ۳۸۷. -

**[ترجمه]

بیان

الصفا جمع الصفاه و هی الحجر الصلب الضخم الذی لا ینبت و الجوامع جمع الجامعه و هی الغل.

**[ترجمه]الصفا جمع صفاه است و آن سنگ سخت بزرگ است که بر آن چیزی نمی روید. و جوامع جمع جامعه، به معنای غل و زنجیر است.

**[ترجمه]

«۲۸»

فس، تفسیر القمی الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ النِّيرَانَ (۱)فِي الْأَرْضِ قَوْلُهُ فِي مَرْيَمَ وَ يَقُولُ الْإِنْسانُ أَ إِذا ما مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا أَ وَ لا يَذْكُرُ الْإِنْسانُ أَنَّا خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ وَ لَمْ يَکُ شَيْئاً فَوَ رَبِّکَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَ الشَّياطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا وَ مَعْنَى حَوْلَ جَهَنَّمَ الْبَحْرُ الْمُحِيطُ بِالدُّنْيَا يَتَحَوَّلُ نِيرَاناً وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ إِذَا الْبِحارُ سُجِّرَتْ ثُمَّ يُحْضِرُهُمُ اللَّهُ حَوْلَ جَهَنَّمَ وَ يُوضَعُ الصِّرَاطُ مِنَ الْأَرْضِ إِلَى الْجِنَانِ قَوْلُهُ جِثِيًّا أَيْ عَلَى رُكَبِهِمْ ثُمَّ قَالَ وَ نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيها جِثِيًّا يَعْنِي فِي الْأَرْضِ إِذَا تَحَوَّلَتْ نِيرَاناً قَوْلُهُ مِهادٌ (۲)أَيْ مَوْضِعٌ وَ مِنْ فَوْقِهِمْ غَواشٍ أَيْ نَارٌ تَغْشَاهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: دلیل بر این که آتش در زمین قرار دارد، سخن خدای تبارک و تعالی: «وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيّاً * أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئاً * فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا» - - مريم/۶۶-۶۸. - {و انسان می گوید آیا وقتی بمیرم، به راستی زنده (از قبر) بیرون آورده می شوم * آیا انسان به یاد نمی آورد که ما او را قبلًا آفریده ایم و حال آنکه چیزی نبوده است * پس به پروردگارت سوگند که آنها را با شیاطین محشور خواهیم ساخت و در حالی که به زانو درآمده اند، آنان را گرداگرد دوزخ حاضر خواهیم کرد} در سوره مریم است و معنای «حَوْلَ جَهَنَّمَ» دریای پیرامون دنیا است که به آتش مبدل می شود، و این همان سخن خدای تبارک و تعالی است: «وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ» - . تکویر/۶. -

{دریاها آنگه که جوشان گردند} سپس خدا آنان را پیرامون جهنم احضار می کند و صراط از زمین تا بهشت کشیده می شود. و این سخن خداوند متعال: «جِثِيًّا» یعنی بر زانوهایشان. سپس فرمود: «وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا» - . مریم/۷۲. - یعنی در زمین، هنگامی به آتش مبدل شود و سخن خداوند متعال: «مِهادٌ» یعنی جایگاهی. و بر بالای آنها غواشی است، یعنی آتشی که آنها را در بر می گیرد. - - تفسیر قمی، ج ۱، ص ۲۳۴. -

**[ترجمه]

بیان

لعل مراده أن البحار إذا تحولت نيرانا تضاف إلى جهنم و كذا الأرض بعد خروج المؤمنين منها لا أنه ليست نار غيرهما بل النار تحت الأرض تشتعل بها البحار و الأرض نيرانا على ما ذكره.

۱- فی المصدر: و الدلیل أیضا علی ان النیران اه. م.

۲- فی المصدر: قوله: لهم من جهنم مهاد اه. م.

**[ترجمه]شاید مراد این باشد که وقتی دریاها به آتش تبدیل شدند، به آتش جهنم افزوده می شوند. و همینطور زمین پس از آنکه مؤمنین از آن خارج شدند.نه اینکه آتشی غیر آن دو نباشد بلکه بنا بر آنچه ذکر شد،آتش زیر زمین است که دریاها و زمین را به آتش تبدیل می کند.

ص: ۲۹۰

**[ترجمه]

«۲۹»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ سَیْفِ بْنِ عَمِیرَةَ یَرْفَعُهُ إِلَی عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا قَالَ: إِنَّ فِی جَهَنَّمَ لَوَادِیاً یُقَالُ لَهُ سَعِیرٌ إِذَا خَبَتْ جَهَنَّمُ فُتِحَ سَعِیرُهَا وَ هُوَ قَوْلُهُ کُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعِیراً أَیْ کُلَّمَا انْطَفَأَتْ.

-شی، تفسیر العیاشی عن بکر بن بکر رفع الحدیث إلی علی بن الحسین علیهما السلام و ذکر مثله.

**[ترجمه]تفسیر قمی : امام سجاد علیه السلام فرمود: در جهنم درّه ای وجود دارد به نام سعیر، هرگاه جهنم خاموش شود، سعیر گشوده می شود؛ و این معنی کلام خداوند است که فرموده است: «کُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِیرًا» یعنی هرگاه خاموش شود.

تفسیر عیاشی همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۳۰»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام فِی خَبَرِ الْمِعْرَاجِ قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله سَمِعْتُ صَوْتاً أَفْزَعَنِی فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ أَ تَسْمَعُ یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ هَذِهِ صَخْرَةٌ قَذَفْتُهَا عَنْ شَفِیرِ جَهَنَّمَ مُنْذُ سَبْعِینَ عَاماً فَهَذَا حِینَ اسْتَقَرَّتْ قَالُوا فَمَا ضَحِکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی قُبِضَ قَالَ فَصَعِدَ جَبْرَئِیلُ وَ صَعِدْتُ حَتَّی دَخَلْتُ سَمَاءَ الدُّنْیَا فَمَا لَقِیَنِی مَلَکٌ إِلَّا وَ هُوَ ضَاحِکٌ مُسْتَبْشِرٌ حَتَّی لَقِیَنِی مَلَکٌ مِنَ الْمَلَائِکَهِ لَمْ أَرَ أَعْظَمَ خَلْقاً مِنْهُ کَرِیهُ الْمَنْظَرِ ظَاهِرُ الْغَضَبِ فَقَالَ لِی مِثْلَ مَا قَالُوا مِنَ الدُّعَاءِ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ یَضْحَکْ وَ لَمْ أَرَ فِیهِ مِنَ الِاسْتِبْشَارِ مَا رَأَیْتُ مِمَّنْ ضَحِکَ مِنَ الْمَلَائِکَهِ فَقُلْتُ مَنْ هَذَا یَا جَبْرَئِیلُ فَإِنِّی قَدْ فَزِعْتُ مِنْهُ فَقَالَ یَجُوزُ أَنْ تَفْزَعَ مِنْهُ فَکُلُّنَا یَفْزَعُ مِنْهُ إِنَّ هَذَا مَالِکٌ خَازِنُ النَّارِ لَمْ یَضْحَکْ قَطُّ وَ لَمْ یَزَلْ مُنْذُ وَلَّاهُ اللَّهُ جَهَنَّمَ یَزْدَادُ کُلَّ یَوْمٍ غَضَباً وَ غَیْظاً عَلَی أَعْدَاءِ اللَّهِ وَ أَهْلِ مَعْصِیَتِهِ فَیَنْتَقِمُ اللَّهُ بِهِ مِنْهُمْ وَ لَوْ ضَحِکَ إِلَی أَحَدٍ کَانَ قَبْلَکَ أَوْ کَانَ ضَاحِکاً إِلَی أَحَدٍ بَعْدَکَ لَضَحِکَ إِلَیْکَ وَ لَکِنَّهُ لَا یَضْحَکُ فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ فَرَدَّ السَّلَامَ عَلَیَّ وَ بَشَّرَنِی بِالْجَنَّهِ فَقُلْتُ لِجَبْرَئِیلَ وَ جَبْرَئِیلُ بِالْمَکَانِ الَّذِی وَصَفَهُ اللَّهُ مُطاعٍ ثَمَّ أَمِینٍ أَ لَا تَأْمُرُهُ أَنْ یُرِیَنِی النَّارَ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ یَا مَالِکُ أَرِ مُحَمَّداً النَّارَ فَکَشَفَ عَنْهَا غِطَاءَهَا وَ فَتَحَ بَاباً مِنْهَا فَخَرَجَ مِنْهَا لَهَبٌ سَاطِعٌ فِی السَّمَاءِ وَ فَارَتْ وَ ارْتَفَعَتْ حَتَّی ظَنَنْتُ لَیَتَنَاوَلُنِی مِمَّا رَأَیْتُ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ قُلْ لَهُ فَلْیَرُدَّ عَلَیْهَا غِطَاءَهَا فَأَمَرَهَا فَقَالَ لَهَا ارْجِعِی فَرَجَعَتْ إِلَی مَکَانِهَا الَّذِی خَرَجَتْ مِنْهُ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام جعفر صادق علیه السلام، حدیث به معراج بردن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را نقل کرد فرمود: آن گاه آوازی هول انگیز شنیدم که مرا به وحشت انداخت جبرئیل گفت ای محمد می شنوی؟ گفتم آری، گفت این سنگی است که من هفتاد سال قبل از لب جهنم به داخل آن پرتاب کرده ام الآن در قعر جهنم جای گرفت و رسول خدا صلی الله علیه و آله تا زنده بود نخندید تا این که به آسمان دنیا وارد شدم به طوری که هر فرشته ای که مرا می دید لبخندزنان و بشارت دهنده بود، تا این که فرشته ای با من دیدار کرد که در میان همه آفریدگان خداوند، عظیم تر و بزرگ تر از او ندیده بودم؛ بدترکیب و خشم آلود بود، و همین دعایی که سایر فرشتگان در حق من کردند، را بازگو کرد، اما لبخندی نزد و مانند سایر فرشتگان بشارت دهنده نبود. گفتم: ای جبرئیل! این کیست که باعث ترس و وحشت من شد؟ عرض کرد: رَواست که از او وحشت کنی، همه ما از وی وحشت داریم. این مالک، خزانه دار دوزخ است، هیچ گاه لبخندی بر لب جاری نساخته است، و از آن روز که خداوند، وی را عهده دار دوزخ کرده است، روز به روز، بر میزان خشم و غضب وی نسبت به دشمنان خداوند و گناهکاران افزوده می شود، و خداوند، وی را مسئول انتقام گرفتن از آنها قرار داده است، و اگر بر کسی قبل از تو لبخندی زده بود و یا می‌خواست بر کسی بعد از تو لبخندی بزند، بی گمان برای تو نیز لبخند می زد، اما این فرشته به هیچ وجه لبخندی بر لب جاری نمی سازد. پس من به وی سلام کردم و او جواب سلام مرا داد و مرا به بهشت بشارت داد. به جبرئیل در حالی که در جایی بود که خداوند این گونه آن جا را توصیف می کند: «مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ»، گفتم: به وی دستور نمی دهی که دوزخ را به من بنمایاند؛ پس جبرئیل به وی گفت: ای مالک! دوزخ را به محمد صلی الله علیه و آله و سلم بنمای. پس پرده و پوشش آن را برداشت، و دری از آن را گشود... تا پایان حدیث. - . تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۷. -

**[ترجمه]

«۳۱»

فس، تفسیر القمی وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وارِدُها كانَ عَلى رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيًّا ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيها جِثِيًّا يَعْنِي مَنْ فِي الْبِحَارِ إِذَا تَحَوَّلَتْ نِيرَاناً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ قَالَ هِيَ مَنْسُوخَةٌ بِقَوْلِهِ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنى أُولئِكَ عَنْها مُبْعَدُونَ

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ

الْحَكَمِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِی الْعَلَاءِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ إِنْ مِنْکَمْ إِلَّا وارِدُها قَالَ أَ مَا تَسْمَعُ الرَّجُلَ یَقُولُ وَرَدْنَا مَاءَ بَنِی فُلَانٍ فَهُوَ الْوُرُودُ وَ لَمْ یَدْخُلْهُ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَإِن مِّنکُمْ إِلَّا وَارِدُهَا کَانَ عَلَى رَبِّکَ حَتْمًا مَّقْضِیًّا * ثُمَّ نُنَجِّی الَّذِینَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِینَ فِیهَا جِثِیًّا» - . مریم / ۷۱و ۷۲ - { و هیچ کس از شما نیست مگر [اینکه] در آن وارد می گردد. این [امر] همواره بر پروردگارت حکمی قطعی است. آنگاه کسانی را که پرهیزگار بوده اند می رهانیم، و ستمگران را به زانو درافتاده در [دوزخ] رها می کنیم.} منظور از آن دریاهایی است که در روز قیامت تبدیل به آتش می شوند. در حدیث دیگری آمده که آیه مذکور با این آیه منسوخ شده است «إِنَّ الَّذِینَ سَبَقَتْ لَهُم مِّنَّا الْحُسْنَى أُوْلَئِکَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ» - - انبیاء، آیه ۱۰۱. - }بی گمان کسانی که قبلا از جانب ما به آنان وعده نیکو داده شده است از آن (آتش) دور داشته خواهند شد{ - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۶. - .

ص: ۲۹۱

تفسیر قمی : از حسین بن ابی العلاء، از امام جعفر صادق علیه السلام در مورد آیه «وَإِن مِّنکُمْ إِلَّا وَارِدُهَا» پرسیدم. ایشان فرمودند: آیا نمی شنوی که گفته می شود:

«وَرَدْنا ماء بنی فلان، فهو الورود، و لم یدخُله» - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۶. - یعنی به آب فلان کس وارد شدیم و داخل آن نشدیم، پس آن ورود است نه دخول.

**[ترجمه]

«۳۲»

فس، تفسیر القمی فَالَّذِینَ کَفَرُوا یَعْنِی بَنِی أُمَیَّهَ قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِیابٌ مِنْ نارٍ إِلَی قَوْلِهِ حَدِیدٍ قَالَ یَغْشَاهُمُ النَّارُ کَالثَّوْبِ لِلْإِنْسَانِ فَتَسْتَرْخِی شَفَتُهُ السُّفْلَی (۱)حَتَّی تَبْلُغَ سُرَّتَهُ وَ تَقَلَّصُ شَفَتُهُ الْعُلْیَاءُ حَتَّی تَبْلُغَ رَأْسَهُ وَ لَهُمْ مَقامِعُ مِنْ حَدِیدٍ قَالَ الْأَعْمِدَهُ الَّتِی یَضْرِبُونَ بِهَا وَ قَوْلُهُ کُلَّما أَرادُوا أَنْ یَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِیدُوا فِیها أَیْ ضَرْباً بِتِلْکَ الْأَعْمِدَهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام علیه السلام در معنای این آیه فرمود: «فَالَّذِینَ کَفَرُوا» یعنی بنی امیه « قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِیَابٌ مِنْ نَارٍ .... حَدِیدٍ » یعنی آتش آنان را فرا می گیرد تا این که لب پایینی آنها آویزان می شود و تا ناف آنان می رسد و لب بالایی آنها هم کشیده می شود تا این که به وسط سر آنان می رسد. «وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِیدٍ» یعنی عمودهای آهنین که به آنان زده می شوند فرمود: «کُلَّما أَرادُوا أَنْ یَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعیدُوا فیها» یعنی با آن عمودهای آهنین می زنند.

**[ترجمه]

«۳۳»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ وَ أَمَّا الَّذِینَ فَسَقُوا فَمَأْواهُمُ النَّارُ کُلَّما أَرادُوا أَنْ یَخْرُجُوا مِنْها مِنْ غَمٍّ أُعِیدُوا فِیها

قَالَ إِنَّ جَهَنَّمَ إِذَا دَخَلُوهَا هَوَوْا فِيهَا مَسِيرَةَ سَبْعِينَ عَاماً فَإِذَا بَلَغُوا أَسْفَلَهَا زَفَرَتْ بِهِمْ جَهَنَّمُ فَإِذَا بَلَغُوا أَعْلَاهَا قُمِعُوا بِمَقَامِعِ الْحَدِيدِ فَهَذِهِ حَالُهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم پیرامون تفسیر آیه «وَأَمَّا الَّذِینَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ کُلَّمَا أَرَادُوا أَن یَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍ أُعِیدُوا فِیهَا» روایت می کند که حضرت فرمود: هنگامی که فاسقان وارد جهنم می شوند، به درون آن می افتند که پیمودنش هفتاد سال طول می کشد، و هنگامی که به قعر آن می رسند، جهنم با دَم خود آنان را از آن جا به بالا پرتاب می کند و چون به بالای آن می رسند، با عمودهای آهنین بر آنان کوفته می شود و دوباره به درون جهنم می افتند. پس حال آنان، این گونه است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۴۷. -

**[ترجمه]

«۳۴»

فس، تفسیر القمی قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ أَمَّا أَهْلُ الْمَعْصِیَةِ فَخَذَلَهُمْ (فخلّدهم خ ل) فِی النَّارِ وَ أَوْثَقَ مِنْهُمُ الْأَقْدَامَ وَ غَلَّ مِنْهُمُ الْأَیْدِیَ إِلَی الْأَعْنَاقِ وَ أَلْبَسَ أَجْسَادَهُمْ سَرَابِیلَ الْقَطِرَانِ وَ قُطِّعَتْ لَهُمْ مِنْهَا مُقَطَّعَاتٌ مِنَ النَّارِ وَ هُمْ فِی عَذَابٍ قَدِ اشْتَدَّ حَرُّهُ وَ نَارٍ قَدْ أُطْبِقَ عَلَی أَهْلِهَا فَلَا یُفْتَحُ عَنْهُمْ أَبَداً وَ لَا یَدْخُلُ عَلَیْهِمْ ریحا (رِیحٌ خ ل) أَبَداً وَ لَا یَنْقَضِی مِنْهُمْ عُمُرٌ (غمٌّ خ ل) أَبَداً الْعَذَابُ أَبَداً شَدِیدٌ وَ الْعِقَابُ أَبَداً جَدِیدٌ لَا الدَّارُ زَائِلَةٌ فَتَفْنَی وَ لَا آجَالُ الْقَوْمِ تُقْضَی ثُمَّ حَکَی نِدَاءَ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ وَ نَادَوْا یا مالِکُ لِیَقْضِ عَلَیْنا رَبُّکَ قَالَ أَیْ نَمُوتُ فَیَقُولُ مَالِکٌ إِنَّکُمْ ماکِثُونَ

**[ترجمه]تفسیر قمی: امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید: خداوند گناهکاران را به صورت جاودانه در دوزخ نگه خواهد داشت و پاهایشان را به هم خواهد بست و دست هایشان را به گردنشان آویزان خواهد کرد و به آنها لباس هایی از قطران می پوشاند که از آنها لباسهایی از پاره های آتش برایشان دوخته خواهد شد. آنها در عذابی به سر خواهند برد که گرمای آن بسیار شدید است و آتش آن همه اهل جهنم را در بر می گیرد و درهای دوزخ بر روی آنها بسته شده و هرگز بر روی ساکنانش گشوده نخواهد شد و هیچ گاه باد بر آنها نمی وزد و غم و اندوه آنها برطرف نمی شود. عذاب آنها هر روز شدت می یابد و مجازاتشان هر روز از سر گرفته می شود. نه جهنم فناپذیر است تا نابود شوند و نه اجل دوزخیان هرگز فرا خواهد رسید. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۶۲. - سپس خداوند ندای دوزخیان را نقل می کند و می فرماید: «وَنَادَوا یا مَالِکُ لِیَقْضِ عَلَینَا رَبُّکَ» یعنی از پروردگارت بخواه تا اجل ما را فرا برساند تا ما بمیریم. در این هنگام مالک می گوید: «إِنَّکُم مَّاکِثُونَ»

**[ترجمه]

«۳۵»

فس، تفسیر القمی یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ قَالَ هُوَ اسْتِفْهَامٌ لِأَنَّهُ وَعَدَ اللَّهُ النَّارَ (۳)أَنْ یَمْلَأَهَا فَتَمْتَلِئُ النَّارُ ثُمَّ یَقُولُ لَهَا هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ

۱- فی المصدر: قال تشویه النار فتسترخی شفته السفلی اه. م.

۲- قوله: «ضربا بتلک الاعمده» لیس فی التفسیر المطبوع، نعم فی طبعه منه موجود بعد قوله یضربون بها.

۳- فی المصدر: ان اللّه وعد النار. م.

هَلْ مِنْ مَزِیدٍ عَلَی حَدِّ الِاسْتِفْهَامِ أَیْ لَیْسَ فِیَّ مَزِیدٌ قَالَ فَتَقُولُ الْجَنَّهُ یَا رَبِّ وَعَدْتَ النَّارَ أَنْ تَمْلَأَهَا وَ وَعَدْتَنِی أَنْ تَمْلَأَنِی فَلِمَ لَا تَمْلَؤُنِی وَ قَدْ مَلَأْتَ النَّارَ قَالَ فَیَخْلُقُ اللَّهُ یَوْمَئِذٍ خَلْقاً یَمْلَأُ بِهِمُ الْجَنَّهَ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام طُوبَی لَهُمْ إِنَّهُمْ لَمْ یَرَوْا غُمُومَ الدُّنْیَا وَ هُمُومَهَا.

**[ترجمه]تفسیر قمی: «یَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ» جمله استفهام و پرسش است زیرا خداوند به دوزخ وعده داده که آن را پر کند. لذا دوزخ پر می شود از گنه کاران و خدا از او می پرسد: «هَلِ امْتَلَأْتِ

ص: ۲۹۲

وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِیدٍ» پر شدی؟ می گوید: آیا باز هم هست؟ یعنی می گوید: ظرفیت من کامل نیست؟ و گفته است: بهشت می گوید: خدایا به جهنم وعده دادی آن را پر می کنی و به من وعده دادی مرا پر و انباشته می سازی. دوزخ را پر کردی، مرا با چه چیزی پر خواهی کرد؟ سپس خداوند آن روز خلقی را می آفریند و بهشت را با آنها پر می کند. امام صادق علیه السلام فرمود: خوشال به حال آنها که هم و غم دنیا را نمی بینند.

**[ترجمه]

«۳۶»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ وَ جِی ءَ یَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ سُئِلَ عَنْ ذَلِکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ بِذَلِکَ أَخْبَرَنِی الرُّوحُ الْأَمِینُ أَنَّ اللَّهَ لَا إِلَهَ غَیْرُهُ إِذَا بَرَّزَ (۱)الْخَلَائِقَ وَ جَمَعَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ أُتِیَ بِجَهَنَّمَ یُقَادُ بِأَلْفِ زِمَامٍ یَقُودُهَا مِائَهُ أَلْفِ (۲)مَلَکٍ مِنَ الْغِلَاظِ الشِّدَادِ لَهَا هَدَّهٌ وَ غَضَبٌ وَ زَفِیرٌ وَ شَهِیقٌ وَ إِنَّهَا لَتَزْفِرُ الزَّفْرَهَ فَلَوْ لَا أَنَّ اللَّهَ أَخَّرَهُمْ لِلْحِسَابِ لَأَهْلَکَتِ الْجَمِیعَ ثُمَّ یَخْرُجُ مِنْهَا عُنُقٌ فَیُحِیطُ بِالْخَلَائِقِ الْبَرِّ مِنْهُمْ وَ الْفَاجِرِ فَمَا خَلَقَ اللَّهُ عَبْداً مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مَلَکاً وَ لَا نَبِیّاً إِلَّا یُنَادِی رَبِّ نَفْسِی نَفْسِی وَ أَنْتَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ تُنَادِی أُمَّتِی أُمَّتِی ثُمَّ یُوضَعُ عَلَیْهَا الصِّرَاطُ أَدَقُّ مِنْ حَدِّ السَّیْفِ عَلَیْهَا ثَلَاثُ قَنَاطِرَ فَأَمَّا وَاحِدَهٌ فَعَلَیْهَا الْأَمَانَهُ وَ الرَّحِمُ وَ ثَانِیهَا فَعَلَیْهَا الصَّلَاهُ وَ أَمَّا الثَّالِثَهُ فَعَلَیْهَا رَبُّ الْعَالَمِینَ لَا إِلَهَ غَیْرُهُ فَیُکَلَّفُونَ الْمَمَرَّ عَلَیْهَا فَیَحْبِسُهُمُ الرَّحِمُ وَ الْأَمَانَهُ فَإِنْ نَجَوْا مِنْهَا حَبَسَتْهُمُ الصَّلَاهُ فَإِنْ نَجَوْا مِنْهَا کَانَ الْمُنْتَهَی إِلَی رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ هُوَ قَوْلُهُ إِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصادِ وَ النَّاسُ عَلَی الصِّرَاطِ فَمُتَعَلِّقٌ بِیَدٍ وَ تَزُولُ قَدَمٌ وَ یَسْتَمْسِکُ بِقَدَمٍ وَ الْمَلَائِکَهُ حَوْلَهَا یُنَادُونَ یَا حَلِیمُ اعْفُ وَ اصْفَحْ وَ عُدْ بِفَضْلِکَ وَ سَلِّمْ سَلِّمْ وَ النَّاسُ یَتَهَافَتُونَ فِی النَّارِ کَالْفَرَاشِ فِیهَا فَإِذَا نَجَا نَاجٍ بِرَحْمَهِ اللَّهِ مَرَّ بِهَا فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَ تَزْکُو الْحَسَنَاتُ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی نَجَّانِی مِنْکِ بَعْدَ إِیَاسٍ بِمَنِّهِ وَ فَضْلِهِ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَکُورٌ.

ص: ۲۹۳

۱- فی المصدر: إذا برز للخلائق. و معنی بروزه و ظهوره للخلائق بروزه بجلاله لهم. م.

۲- فی المصدر: بالف زمام لکل زمام الف ملک اه. م.

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت امام محمّد باقر علیه السلام فرمود: وقتی آیه «وَجِیءَ یَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ» نازل شد، درباره آن از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم پرسیدند. ایشان فرمود: جبرئیل روح الامین مرا خبر داد: خداوند که هیچ خدایی جز او نیست، چون پیشینیان و پسینیان را گرد آورد، دوزخ را به پیش می‌آورد، حال آن که دوزخ با هزار افسار آورده می‌شود و هر افساری از آن را یکصد هزار فرشته سهمگین و خشمگین گرفته است و صدایی مهیب و خشم آلود و نعره‌ای خوفناک دارد و چنان بانگی بر می‌آورد که اگر خداوند عزّ و جلّ آن را برای حساب به گاهی دگر وانگذاشته بود، دوزخ همه را هلاک می کرد. سپس دوزخ گردن می‌کشد و آفریدگان را سراسر، از نکوکار گرفته تا بدکار، در میان می‌گیرد. در آن هنگام هر آن بنده‌ای که خدا آفریده باشد، از فرشته تا پیامبر، همگی ندا می‌دهند: پروردگارا! مرا دریاب، مرا دریاب. حال آن که تو ندا می‌دهی: پرودگارا! امّت مرا دریاب، امّت مرا دریاب. آن گاه صراطی بر دوزخ می‌گذارند که برّان تر از شمشیر است و سه پل بر آن قرار دارد: بر یکی امانت داری و رحِم، و بر دومی نماز، و بر دیگری پروردگار جهانیان است که هیچ خدایی جز او نیست. در آن دم آفریدگان وادار به گذر از صراط می‌شوند و رحِم و امانت داری جلویشان را می‌گیرند. اگر از آن‌ها نجات یابند، نماز جلویشان را می‌گیرد و اگر از آن نیز نجات یابند، پایان راه به پروردگار جهانیان عزّ و جلّ می‌رسد و این کلام خداوند عزّ و جلّ است که فرمود: «إِنَّ رَبَّکَ لَبِالْمِرْصَادِ». این چنین مردم بر روی صراط با گام‌هایی گاه لغزان و گاه استوار در می‌آویزند و فرشتگان بر گرد صراط ندا سر می‌دهند: ای بردبار! بیامرز و درگذر و به نیکی خود در گذران و سلامت دار. حال آن که مردم بر آن همچون پروانه، فوج فوج در آتش می‌افتند و چون تنی از آنان به مهر و رحمت خداوند تبارک و تعالی نجات یابد، سوی صراط می‌نگرد و می گوید: ستایش از برای خداوندی که پس از نومیدی من، به نیکی و منّت خویش، مرا از تو نجات بخشید. به راستی که پروردگارمان بسیار آمرزنده و شکور است «إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ شَکُورٌ».

ص: ۲۹۳

**[ترجمه]

«۳۷»

فس، تفسیر القمی وَ أَسَرُّوا النَّدامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذابَ قَالَ یُسِرُّونَ النَّدَامَةَ فِی النَّارِ إِذَا رَأَوْا وَلِیَّ اللَّهِ فَقِیلَ یَا رَسُولَ اللَّهِ (۱)وَ مَا یُغْنِیهِمْ إِسْرَارُ النَّدَامَهِ وَ هُمْ فِی الْعَذَابِ قَالَ یَکْرَهُونَ شَمَاتَهَ الْأَعْدَاءِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت پیرامون تفسیر آیه «وَأَسَرُّوا النَّدَامَهَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ» فرمود: یعنی هنگامی که در آتش جهنم ولیّ خدا را می بینند، پشیمانی خود را پنهان می دارند. برخی از حضرت پرسیدند: ای فرزند رسول خدا! پنهان ساختن پشیمانی در حالی که آنان در عذاب هستند، چه سودی برایشان دارد؟ حضرت پاسخ داد: آنان از شماتت دشمنان بیزارند. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷۸. -

**[ترجمه]

«۳۸»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ فِی جَهَنَّمَ لَوَادِیاً لِلْمُتَکَبِّرِینَ یُقَالُ لَهُ سَقَرُ شَکَا إِلَی اللَّهِ شِدَّةَ حَرِّهِ وَ سَأَلَهُ أَنْ یَتَنَفَّسَ فَأَذِنَ لَهُ فَتَنَفَّسَ فَأَحْرَقَ جَهَنَّمَ.

-ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابن أبی عمیر مثله- ثو، ثواب الأعمال ابن الولید عن الصفار عن ابن یزید عن ابن أبی عمیر مثله- کا، الکافی علی عن أبیه مثله.

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت امام جعفر صادق علیه فرمود: در جهنم درّه‌ای از برای سرکشان است که سَقَر نام دارد. سَقَر از شدّت حرارت خود به خداوند شکایت کرد و از او خواست تا نفسی بکشد. خداوند این اجازه به او داد و او نفس کشید و دوزخ را به آتش کشید. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۲۱. -

کتاب حسین بن سعید و النوادر و ثواب الأعمال از ابن أبی عمیر همانند آن را روایت کرده و کافی از پدرش همانند آن را روایت کرده.

**[ترجمه]

«۳۹»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ سَقَرُ وَادٍ فِی النَّارِ لا تُبْقِی وَ لا تَذَرُ أَیْ لَا تُبْقِیهِ وَ لَا تَذَرُهُ لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ قَالَ تَلُوحُ عَلَیْهِ فَتُحْرِقُهُ عَلَیْها تِسْعَةَ عَشَرَ قَالَ مَلَائِکَةٌ یُعَذِّبُونَهُمْ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ ما جَعَلْنا أَصْحابَ النَّارِ إِلَّا مَلائِکَةً وَ هُمْ مَلَائِکَةٌ فِی النَّارِ یُعَذِّبُونَ النَّاسَ وَ ما جَعَلْنا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِینَ کَفَرُوا قَالَ لِکُلِّ رَجُلٍ تِسْعَةَ عَشَرَ مِنَ الْمَلَائِکَهِ یُعَذِّبُونَهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: «سَقَرُ» که نام پرتگاهی در جهنم است «لَا تُبْقِی وَلَا تَذَرُ» یعنی این که چیزی باقی نمی گذارد و همه آن را از بین می برد «لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ» بر او نمایان می شود و او را می سوزاند «عَلَیْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ» فرشتگانی هستند که آنها را عذاب می دهند و این همان سخن خداوند عزّ و جلّ است: «وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِکَةً» و آنها، فرشتگانی در جهنم هستند که مأمور عذاب دادن مردمند «وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِینَ کَفَرُوا»، می گوید: برای هر شخصی نوزده فرشته وجود دارد که مأمور عذاب دادن وی است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۵. -

**[ترجمه]

«۴۰»

فس، تفسیر القمی انْطَلِقُوا إِلی ظِلٍّ ذِی ثَلاثِ شُعَبٍ قَالَ فِیهِ ثَلَاثُ شُعَبٍ مِنَ النَّارِ إِنَّها تَرْمِی بِشَرَرٍ کَالْقَصْرِ قَالَ شَرَرُ النَّارِ مِثْلُ الْقُصُورِ وَ الْجِبَالِ کَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ أَیْ سُودٌ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: منظور از:: «انطَلِقُوا إِلَی ظِلٍّ ذِی ثَلَاثِ شُعَبٍ» - - مرسلات/ ۳۰. - {بروید به سوی (آن) دود سه شاخه} فرمود: یعنی این که دارای سه شاخه از آتش است، و منظور از: «إِنَّهَا تَرْمِی بِشَرَرٍ کَالْقَصْرِ» - - مرسلات/ ۳۲. - [(دوزخ) چون

کاخی (بلند) شراره می افکند] شراره های آتش مانند قصرها و کوه ها است، و در این آیه: «کَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ» - - مرسلات/ ۳۳. - {گویی شترانی زرد رنگند}، یعنی این که سیاه هستند.

**[ترجمه]

«۴۱»

فس، تفسیر القمی سَعِیدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ بَکْرِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ عَبْدِ الْغَنِیِّ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ مُوسَی بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ ابْنِ جَرِیحٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ وَ إِذَا الْجَحِیمُ سُعِّرَتْ یُرِیدُ أُوقِدَتْ لِلْکَافِرِینَ وَ الْجَحِیمُ النَّارُ الْأَعْلَی مِنْ جَهَنَّمَ وَ الْجَحِیمُ فِی کَلَامِ الْعَرَبِ مَا عَظُمَ مِنَ النَّارِ کَقَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ ابْنُوا لَهُ بُنْیاناً فَأَلْقُوهُ فِی الْجَحِیمِ یُرِیدُ النَّارَ الْعَظِیمَةَ.

۱- فی المصدر: فقیل یا بن رسول اللّه. م.

**[ترجمه]تفسیر قمی: در خصوص این آیه روایت کرده است که: «وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ»، یعنی این که برای کافران برافروخته شد، و جحیم: آتش فوقانی در جهنم است و جحیم در زبان عربی، آتش عظیم را گویند، همان گونه که خداوند عزّ و جلّ می فرماید: «ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ» - . صافات/ ۹۷. -

{برایش (کوره)خانه ای بسازید و در آتشش بیندازید} که منظور، آتش عظیم است، - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۱. -

ص: ۲۹۴

**[ترجمه]

«۴۲»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ أَمَّا الْوَيْلُ فَبَلَغَنَا وَ اللَّهُ أَعْلَمُ أَنَّهَا بِئْرٌ فِی جَهَنَّمَ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: در روایت ابو جارود، اما در مورد «وَیل» به ما گفته انـد - البته خداونـد داناتر است - که نام چاهی در دوزخ است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۴. -

**[ترجمه]

«۴۳»

فس، تفسیر القمی تَصْلى وُجُوهُهُمْ ناراً حامِيَهً تُسْقى مِنْ عَيْنٍ آنِيَهٍ قَالَ لَهَا أَنِينٌ مِنْ شِدَّهِ حَرِّهَا لَيْسَ لَهُمْ طَعامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ قَالَ عَرَقُ أَهْلِ النَّارِ وَ مَا يَخْرُجُ مِنْ فُرُوجِ الزَّوَانِی لا يُسْمِنُ وَ لا يُغْنِی مِنْ جُوعٍ

**[ترجمه]تفسیر قمی: در کلام خداوند متعال «تَصْلَى» چهره‌هایشان «نَارًا حَامِيَةً * تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ»، از شدت حرارت آن به فغان می‌افتد «لَّيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِن ضَرِيعٍ»، عرق دوزخیان و آن چه از شرمگاه زنا دهندگان بیرون می‌آید «لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِن جُوعٍ».

**[ترجمه]

بيان

قوله لها أنين من شده حرها ليس المعنی أنها مشتقه من الأنين بل وصف لشده حرها بأنها يسمع لها أو لأهلها أنين شديد من شده الحر و يحتمل أن يكون مشتقا من الأنين قلبت النون الثانيه ياء كأمليت و أمللت.

**[ترجمه]اینکه فرمود: «از شدت حرارت آن به فغان می‌افتد»، نه آنکه از انین مشتق شده باشد، بلکه وصفی است برای شدت حرارت آن، که از آن یا از اهل آن فغان شدیدی از شدت حرارت شنیده می شود. وممکن است مشتق از انین باشد که نون

دوم به یاء تبدیل شده باشد مانند املیت و امللت.

**[ترجمه]

«۴۴»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ یُونُسَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ فِی النَّارِ لَنَاراً تَتَعَوَّذُ مِنْهَا أَهْلُ النَّارِ مَا خُلِقَتْ إِلَّا لِکُلِّ مُتَکَبِّرٍ جَبَّارٍ عَنِیدٍ وَ لِکُلِّ شَیْطَانٍ مَرِیدٍ وَ لِ کُلِّ مُتَکَبِّرٍ لا یُؤْمِنُ بِیَوْمِ الْحِسابِ وَ کُلِّ نَاصِبٍ لِآلِ مُحَمَّدٍ وَ قَالَ إِنَّ أَهْوَنَ النَّاسِ عَذَاباً یَوْمَ الْقِیَامَهِ لَرَجُلٌ فِی ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ عَلَیْهِ نَعْلَانِ مِنْ نَارٍ وَ شِرَاکَانِ مِنْ نَارٍ یَغْلِی مِنْهَا دِمَاغُهُ کَمَا یَغْلِی الْمِرْجَلُ مَا یَرَی أَنَّ فِی النَّارِ أَحَداً أَشَدَّ عَذَاباً مِنْهُ وَ مَا فِی النَّارِ أَحَدٌ أَهْوَنُ عَذَاباً مِنْهُ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام صادق علیه السلام فرمود: در دوزخ آتشی است که دوزخیان از آن فرار می کنند لِکُلِ مُتَکَبِّرٍ جَبَّارٍ عَنِیدٍ وَ لِکُلِ شَیْطانٍ مَرِیدٍ وَ لِ کُلِّ مُتَکَبِّرٍ لا یُؤْمِنُ بِیَوْمِ الْحِسابِ که برای انسان های مغرور متکبر، سرکش و دارای عناد و شیطان های نافرمان و بدسرشت، متکبرانی که به روز قیامت ایمان نمی آورند و همه دشمنان اهل بیت پیامبر که سلام و درود خدا بر آنان باد، آفریده شده است. همچنین فرمود: در روز قیامت، عذاب کسی که در عمق کمی از آتش قرار دارد و دو کفش از آتش بر اوست که بند کفش ها نیز از آتش است، به طوری که در اثر گرمای شدید آنها، مغزش همانند کوره به جوش می آید، از همه مردم آسان تر است. او گمان می کند که در میان دوزخیان، عذاب او از همه مردم دشوارتر است حال آن که عذاب و شکنجه او از همه آنها آسان تر است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۲۹. -

**[ترجمه]

بیان

المرجل بالکسر القدر من النحاس.

**[ترجمه]المِرجل، دیگ از جنس مس است.

**[ترجمه]

«۴۵»

فس، تفسیر القمی لابِثِینَ فِیها أَحْقاباً قَالَ الْأَحْقَابُ السنین (السِّنُونَ) وَ الْحُقُبُ ثَمَانُونَ سَنَهً وَ السَّنَهُ عَدَدُهَا ثَلَاثُ مِائَهٍ وَ سِتُّونَ یَوْماً وَ الْیَوْمُ کَأَلْفِ سَنَهٍ مِمَّا تَعُدُّونَ

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَیْدٍ عَنْ دُرُسْتَ بْنِ أَبِی مَنْصُورٍ عَنِ الْأَحْوَلِ عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْیَنَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ لابِثِینَ فِیها أَحْقاباً لا یَذُوقُونَ فِیها بَرْداً وَ لا شَراباً إِلَّا حَمِیماً

قَالَ هَذِهِ فِی الَّذِینَ یَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ وَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ لا یَذُوقُونَ فِیها بَرْداً أَیْ نَوْماً قَالَ الْبَرْدُ النَّوْمُ.

ص: ۲۹۵

**[ترجمه]تفسیر قمی: «لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا»، گفت: احقاب یعنی سالها و حقب یعنی هشتاد سال و هر سال سیصد و شصت روز است که هر روز آن معادل هزار سال از آن سالهایی است که شما می‌شمارید (سالهای این دنیا). -- تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۲. - و علی بن ابراهیم روایت کرده است که: حمران بن اعین نقل می کند: درباره این آیات: «لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا * لَّا

ص: ۲۹۵

يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا»، از امام جعفر صادق علیه السلام پرسیدم و ایشان فرمود: این در مورد کسانی است که از آتش دوزخ خارج نمی شوند. -- تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۴. -

علی بن ابراهیم: در این آیه: «لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا» می گوید: بَرد به معنای خواب است.

**[ترجمه]

«۴۶»

فس، تفسیر القمی قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ قَالَ الْفَلَقُ جُبٌّ فِی جَهَنَّمَ یَتَعَوَّذُ أَهْلُ النَّارِ مِنْ شِدَّهِ حَرِّهِ سَأَلَ اللَّهَ أَنْ یَأْذَنَ لَهُ أَنْ یَتَنَفَّسَ فَأَذِنَ لَهُ فَتَنَفَّسَ فَأَحْرَقَ جَهَنَّمَ قَالَ وَ فِی ذَلِکَ الْجُبِّ صُنْدُوقٌ مِنْ نَارٍ یَتَعَوَّذُ أَهْلُ تِلْکَ الْجُبِّ مِنْ حَرِّ ذَلِکَ الصُّنْدُوقِ وَ هُوَ التَّابُوتُ وَ فِی ذَلِکَ التَّابُوتِ سِتَّهٌ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ سِتَّهٌ مِنَ الْآخِرِینَ فَأَمَّا السِّتَّهُ مِنَ الْأَوَّلِینَ فَابْنُ آدَمَ الَّذِی قَتَلَ أَخَاهُ وَ نُمْرُودُ إِبْرَاهِیمَ الَّذِی أَلْقَی إِبْرَاهِیمَ فِی النَّارِ وَ فِرْعَوْنُ مُوسَی وَ السَّامِرِیُّ الَّذِی اتَّخَذَ الْعِجْلَ وَ الَّذِی هَوَّدَ الْیَهُودَ وَ الَّذِی نَصَّرَ النَّصَارَی (۱)وَ أَمَّا السِّتَّهُ مِنَ الْآخِرِینَ فَهُوَ الْأَوَّلُ وَ الثَّانِی وَ الثَّالِثُ وَ الرَّابِعُ وَ صَاحِبُ الْخَوَارِجِ وَ ابْنُ مُلْجَمٍ وَ مِنْ شَرِّ غاسِقٍ إِذا وَقَبَ قَالَ الَّذِی یُلْقَی فِی الْجُبِّ یَقِبُ فِیهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: در معنای این سوره درباره کلام خداوند متعال: «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» گفت: فلق، چاهی است در دوزخ که دوزخیان از شدت حرارت به آن پناه می‌برند و از خداوند می‌خواهند که به آنان اجازه دهد تا نفس بکشند. خداوند به آنان اجازه می‌دهد و در آن دم دوزخ را شعله‌ور می‌کند. در آن چاه، صندوقی از آتش است که اهالی آن چاه از شدت حرارتش به آن صندوق پناه می‌برند. آن صندوق، تابوت است و در آن تابوت شش تن از پیشینیان و شش تن از پسینیان می-باشند. و امّا شش تن از پیشینیان: پسر حضرت آدم علیه السلام که برادرش را به قتل رساند و نمرود که حضرت ابراهیم علیه السلام را در آتش انداخت و فرعون زمان حضرت موسی علیه السلام و سامری که آن گوساله را ساخت و کسی که یهودیان را یهودی کرد و کسی که نصرانی‌ها را نصرانی کرد. و امّا شش تن از پسینیان، نخستین کس و دومین کس و سومین کس و چهارمین کس و رهبر خوارج و ابن ملجم. کلام خداوند متعال: «وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ» یعنی کسی که در آن چاه افکنده می‌شود و در آن وارد می‌شود -- تفسیر قمی، ج۲، ص۴۵۳. - .

**[ترجمه]

بیان

الـذی هود الیهود هو الـذی أفسـد دینهم و حرفه و أبـدع فیه کما فعل الأول و الثانی فی دین محمـد صـلی الله علیه و آله و کـذا الذی نصر النصاری هو الذی أبدع الشرک و کون عیسی ابن الله و غیر ذلک فی دینهم و الرابع معاویه و صاحب الخوارج هو ذو الثدیه.

**[ترجمه]منظور از کسـی که یهود را یهودی کرد کسی است که دینشان را فاسد نمود و در آن بدعت گذاشت. همانطور که اولی و دومی در دین محمد صـلی الله علیه و آله کردند. و مقصود از کسی که مسیحیان را مسیحی کرد کسی است که در آن شرک را بدعت گذارد و عیسی را فرزند خدا معرفی کرد و بدعتهای دیگر گذاشت. و چهارمی، معاویه است و بزرگ خوارج ، ذوالثدیه است.

**[ترجمه]

«۴۷»

ج، الإحتجاج عَنْ هِشَامِ بْنِ الْحَکَمِ قَالَ: قَالَ الزِّنْدِیقُ لِلصَّادِقِ علیه السـلام أَخْبِرْنِی أَ وَ لَیْسَ فِی النَّارِ مَقْنَعٌ أَنْ یُعَذِّبَ خَلْقَهُ بِهَا دُونَ الْحَیَّاتِ وَ الْعَقَـارِبِ قَالَ إِنَّمَا یُعَـذِّبُ بِهَا قَوْماً زَعَمُوا أَنَّهَا لَیْسَتْ مِنْ خَلْقِهِ (۳)إِنَّمَا شَـرِیکُهُ الَّذِی یَخْلُقُهُ فَیُسَلِّطُ اللَّهُ عَلَیْهِمُ الْعَقَارِبَ وَ الْحَیَّاتِ فِی النَّارِ لِیُذِیقَهُمْ بِهَا وَبَالَ مَا کَانُوا عَلَیْهِ فَجَحَدُوا أَنْ یَکُونَ صَنَعَهُ (۴)الْخَبَرَ.

**[ترجمه]احتجاج: فرد زندیق از امام صادق علیه السّـلام پرسـید: بفرمایید مگر در جهنّم شاهد عادلی نیست که خلق را عذاب کنـد تـا دیگر نیازی به مار و عقرب نباشـد؟ فرمود: مار و عقرب را تنها وسـیله عـذاب کسانی قرار می دهـد که فکر می کردند آنها از خلق خدا نیسـتند بلکه شـریک دیگری آنها را خلق کرده، پس خداوند نیز عقرب و مار را در آتش بر آنان مسلّط نماید تا وبال دروغی که بافته و انکاری که در خلقت آن دو قائل شدند را بچشند تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

بیان

لعله علیه السـلام بین بعض الحکم فی خلقها علی قدر فهم السائل و یکون الحصـر إضافیا و إلا فیظهر من أکثر الأخبار أن غیرهم أیضا یعذبون بها.

**[ترجمه]شایـد امام علیه السّـلام این حکم را به اندازه فهم سائل بیان کرده و حصـر در اینجا اضافی است والا از اکثر روایات این گونه بر می آید که غیر آنها نیز به وسیله عقرب و مار عذاب می شوند.

**[ترجمه]

«۴۸»

ثو، ثواب الأعمال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ النَّهْدِیِّ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ یَقْطِینٍ

ص: ۲۹۶

۱- سیأتی فی خبر ۶۳ أن اسمه: بولس؛ و اسم الذی هود الیهود: یهود.

۲- فی المصدر: یغیب فیه. م.

۳- کالثنویه القائلین بوجود مبدءین اصلیین متضادین: مبدأ النور و الخیر، و مبدأ الظلمه و الشر.

۴- فی نسخه: فجحدوا أن یکون صنعته.

عَنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی علیه السلام قَالَ: کَانَ فِی بَنِی إِسْرَائِیلَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ وَ کَانَ لَهُ جَارٌ کَافِرٌ فَکَانَ یَرْفُقُ بِالْمُؤْمِنِ وَ یُوَلِّیهِ الْمَعْرُوفَ فِی الدُّنْیَا فَلَمَّا أَنْ مَاتَ الْکَافِرُ بَنَی اللَّهُ لَهُ بَیْتاً فِی النَّارِ مِنْ طِینٍ فَکَانَ یَقِیهِ حَرَّهَا وَ یَأْتِیهِ الرِّزْقُ مِنْ غَیْرِهَا وَ قِیلَ لَهُ هَذَا بِمَا کُنْتَ تَدْخُلُ عَلَی جَارِکَ الْمُؤْمِنِ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ مِنَ الرِّفْقِ وَ تُوَلِّیهِ مِنَ الْمَعْرُوفِ فِی الدُّنْیَا.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام موسی بن جعفر علیهما السّلام فرمود: در میان بنی اسرائیل مرد مؤمنی بود و در همسایگی اش کافری منزل داشت که با آن مؤمن مهربانی و خوشرفتاری می کرد و در کار خیر دنیائی با وی همراه بود، پس چون آن کافر درگذشت خداوند خانه ای از گل در دوزخ برای او بنا کرد تا آنکه از حرارت آتش او را نگهدارد و روزی اش از خارج بدو می رسید، و به او گفته شد این جزای آن رفتاریست که با فلان همسایه مؤمنت می کردی از مهربانی و همراهی.

**[ترجمه]

بیان

هذا الخبر الحسن الذی لا یقصر عن الصحیح (۱)یدل علی أن بعض أهل النار من الکفار یرفع عنهم العذاب لبعض أعمالهم الحسنه فلا یبعد أن یخصص الآیات الداله علی کونهم معذبین فیها لا یخفف عنهم العذاب لتأیده بأخبار أخر سیأتی بعضها و یمکن أن یقال کونهم فی النار أیضا عذاب لهم و إن لم یؤذهم و هذا لا یخفف عنهم و یحتمل أن یکون لهم فیها نوع من العذاب غیر الاحتراق بالنار کالتخویف به مثلا کما سیأتی فی خبر الوصافی (۲)یا نار هیدیه (۳)و لا تؤذیه و الله یعلم.

**[ترجمه]این خبرِ حسن که کمتر از صحیح نیست، دلالت بر آن دارد که عذاب برخی از اهل آتش از کفار به خاطر برخی از اعمال نیکوی آنها برداشته می شود. از این رو بعید نیست که آیاتِ دال بر معذَب بودن آنها و اینکه در عذابشان تخفیفی داده نمی شود،تخصیص بخورد. چرا که بوسیله اخبار دیگری نیز که خواهد آمد تایید می شود. و ممکن است گفته شود در آتش بودن آنها عذاب آنان تیز هست اگرچه آنها را نمی آزارد و این برایشان تخفیف داده نمی شود. و ممکن است برای آنها نوعی از عذاب غیر از سوختن در آتش باشد مانند ترساندن به آن کما اینکه در خبر وصافی خواهد آمد که به آتش گفته می شود: او را بترسان و آزار مده. و خدا آگاه است.

**[ترجمه]

«۴۹»

ثو، ثواب الأعمال ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عُقْبَهَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ مُیَسِّرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ فِی جَهَنَّمَ لَجَبَلًا یُقَالُ لَهُ الصَّعْدَی وَ إِنَّ فِی الصَّعْدَی لَوَادِیاً یُقَالُ لَهُ سَقَرُ وَ إِنَّ فِی سَقَرَ لَجُبّاً یُقَالُ لَهُ هَبْهَبُ (۴)کُلَّمَا کُشِفَ غِطَاءُ ذَلِکَ الْجُبِّ ضَجَّ أَهْلُ النَّارِ مِنْ حَرِّهِ وَ ذَلِکَ مَنَازِلُ الْجَبَّارِینَ.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام محمد باقر علیه السّلام فرمود: همانا در جهنم کوهی قرار دارد که به آن صعدی می گویند؛ و در آن کوه، درّه ای است که سقر نام دارد؛ و در سقر چاهی هست که هبهب خوانده می شود، هر زمانی که روپوش آن چاه

برداشته شود، اهل دوزخ از شدّت گرمای آن به ناله و فریاد در می آیند، و این جایگاه ستمکاران است.

**[ترجمه]

«۵۰»

یـج، الخرائـج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صـلی الله علیه و آله أَنَّهُ لَمَّا غَزَا بِتَبُوکَ کَانَ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِینَ خَمْسَةٌ وَ عِشْرُونَ أَلْفاً سِوَی خَدَمِهِمْ فَمَرَّ صـلوات الله علیه و آله فِی مَسِیرِهِ بِجَبَلٍ یَرْشَحُ الْمَاءُ مِنْ أَعْلَاهُ إِلَی أَسْفَلِهِ مِنْ غَیْرِ سَیَلَانٍ فَقَالُوا مَا أَعْجَبَ رَشْحَ هَذَا الْجَبَلِ فَقَالَ إِنَّهُ یَبْکِی قَالُوا وَ الْجَبَلُ

ص: ۲۹۷

۱- لوجود إبراهیم بن هاشم فی الاسناد، قال المصنّف فی الوجیزه: إبراهیم بن هاشم القمّیّ حسن کالصحیح انتهی، قلت: و الحق أنّه ثقه و الحدیث من قبله صحیح، نص علیه جمع من المتأخرین نعم الحدیث حسن بالهیثم بن أبی مسروق النهدی فتأمل.

۲- تحت رقم ۷۸.

۳- هاده یهیده هیدا و هادا: أقرعه و کربه و حرکه و أزعجه و أصلحه، و لعلّ الأخیر أظهر هنا.

۴- لعله مأخوذ من هیهب بمعنی صاح و هاج و ذلک لشده فوران ناره، أو من هبهبه بمعنی زجره.

يَبْكِي قَالَ أَ تُحِبُّونَ أَنْ تَعْلَمُوا ذَلِكَ قَالُوا نَعَمْ قَالَ أَيُّهَا الْجَبَلُ مِمَّ بُكَاؤُكَ فَأَجَابَهُ الْجَبَلُ وَ قَدْ سَمِعَهُ الْجَمَاعَةُ بِلِسَانٍ فَصِيحٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَرَّ بِي عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَ هُوَ يَتْلُو نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ فَأَنَا أَبْكِي مُنْذُ ذَلِكَ الْيَوْمِ خَوْفاً مِنْ أَنْ أَكُونَ مِنْ تِلْكَ الْحِجَارَةِ فَقَالَ اسْكُنْ مَكَانَكَ فَلَسْتَ مِنْهَا إِنَّمَا تِلْكَ الْحِجَارَةُ الْكِبْرِيتُ فَجَفَّ ذَلِكَ الرَّشْحُ مِنَ الْجَبَلِ فِي الْوَقْتِ حَتَّى لَمْ يُرَ شَيْ ءٌ مِنْ ذَلِكَ الرَّشْحِ وَ مِنْ تِلْكَ الرُّطُوبَةِ الَّتِي كَانَتْ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از معجزات نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم این بود که وقتی غزوه تبوک را آغاز کرد، تعداد مسلمانانی که با او بودند، به جز خدمتکاران آن‌ها بیست و پنج هزار نفر بود. حضرت در مسیر خود به سوی تبوک از کوهی گذشت که چشمه‌ای از قله‌اش به سمت دامنه می‌جوشید، اما جریان نداشت. آن‌ها گفتند: جوشیدن چشمه این کوه عجیب است. حضرت فرمود: این کوه می گرید، آن‌ها گفتند: آیا ممکن

ص: ۲۹۷

است کوه گریه کند؟ فرمود: آیا دوست دارید که بدانید علت چیست؟ گفتند: بله. فرمود: ای کوه، گریه تو از چیست؟ کوه با صدایی رسا، در حالی‌که یاران صدای او را می‌شنیدند به او پاسخ داد: ای رسول خدا، عیسی بن مریم از کنار من گذشت در حالی‌که آیه ناراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ را تلاوت می‌کرد، از آن روز من از ترس این‌که جزو آن سنگ‌ها باشم می گریم. حضرت فرمود: ای کوه آرام بگیر که تو از آن جمله نیستی. آن سنگ فقط گوگرد است. پس جوشش آب کوه در همان لحظه قطع شد و دیگر چیزی دیده نشد.

**[ترجمه]

«۵۱»

شی، تفسير العياشي عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ رَفَعَهُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِي قَوْلِهِ فَما أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ قَالَ مَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى فِعْلِ مَا يَعْلَمُونَ أَنَّهُ يُصَيِّرُهُمْ إِلَى النَّارِ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه‌السلام در تفسیر آیه فَما أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ فرمود: یعنی صبر بر چیزی که نمی‌دانند آن‌ها را به سمت آتش می کشاند.

**[ترجمه]

«۵۲»

م، تفسير الإمام علیه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَ أَمَّا اسْتِهْزَاؤُهُ بِهِمْ فِي الْآخِرَةِ فَهُوَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِذَا أَقَرَّ الْمُنَافِقِينَ الْمُعَانِدِينَ لِعَلِيٍّ علیه السلام فِي دَارِ اللَّعْنَةِ وَ الْهَوَانِ وَ عَذَّبَهُمْ بِتِلْكَ الْأَلْوَانِ الْعَجِيبَةِ مِنَ الْعَذَابِ وَ أَقَرَّ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ كَانَتِ الْمُنَافِقُونَ يَسْتَهْزِءُونَ بِهِمْ فِي الدُّنْيَا فِي الْجِنَانِ بِحَضْرَةِ مُحَمَّدٍ صَفِيِّ الْمَلِكِ الدَّيَّانِ أَطْلَعَهُمْ عَلَى هَؤُلَاءِ الْمُسْتَهْزِءِينَ بِهِمْ فِي الدُّنْيَا

حَتَّی یَرَوْا مَا هُمْ فِیهِ مِنْ عَجَائِبِ اللَّعَائِنِ وَ بَدَائِعِ النَّقِمَاتِ فَیَکُونُ لَذَّتُهُمْ وَ سُرُورُهُمْ بِشَمَاتَتِهِمْ بِهِمْ کَمَا (کَانَ) لَذَّتُهُمْ (۱)وَ سُرُورُهُمْ بِنَعِیمِهِمْ فِی جِنَانِ رَبِّهِمْ فَالْمُؤْمِنُونَ یَعْرِفُونَ أُولَئِکَ الْکَافِرِینَ بِأَسْمَائِهِمْ وَ صِفَاتِهِمْ وَ هُمْ عَلَی أَصْنَافٍ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ بَیْنَ أَنْیَابِ أَفَاعِیهَا تَمْضَغُهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ بَیْنَ مَخَالِیبِ سِبَاعِهَا تَعْبَثُ بِهِ وَ تَفْتَرِسُهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ تَحْتَ سِیَاطِ زَبَانِیَتِهَا وَ أَعْمِدَتِهَا وَ مِرْزَبَاتِهَا یَقَعُ مِنْ أَیْدِیهِمْ عَلَیْهِ تُشَدِّدُ فِی عَذَابِهِ وَ تُعَظِّمُ خِزْیَهُ وَ نَکَالَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ فِی بِحَارِ حَمِیمِهَا یَغْرَقُ وَ یُسْحَبُ فِیهَا وَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ فِی غِسْلِینِهَا وَ غَسَّاقِهَا تَزْجُرُهُ زَبَانِیَتُهَا وَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ فِی سَائِرِ أَصْنَافِ عَذَابِهَا وَ الْکَافِرُونَ وَ الْمُنَافِقُونَ یَنْظُرُونَ فَیَرَوْنَ هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنِینَ الَّذِینَ کَانُوا بِهِمْ فِی الدُّنْیَا یَسْخَرُونَ لِمَا کَانُوا مِنْ مُوَالاهِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ یَعْتَقِدُونَ فَیَرَوْنَهُمْ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ عَلَی فُرُشِهَا یَتَقَلَّبُ وَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ عَلَی فَوَاکِهِهَا یَرْتَعُ وَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ عَلَی غُرُفَاتِهَا أَوْ فِی بَسَاتِینِهَا وَ تَنَزُّهَاتِهَا یَتَبَحْبَحُ وَ الْحُورُ الْعِینُ وَ الْوُصَفَاءُ وَ الْوِلْدَانُ وَ

۱- فی التفسیر المطبوع: کما کان لذتهم.

الْجَوَارِی وَ الْغِلْمَانُ قَائِمُونَ بِحَضْرَتِهِمْ وَ طَائِفُونَ بِالْخِدْمَهِ حَوَالَيْهِمْ وَ مَلَائِكَهُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَأْتُونَهُمْ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِمْ بِالْحِبَاءِ (۱)وَ الْكَرَامَاتِ وَ عَجَائِبِ التُّحَفِ وَ الْهَدَايَا وَ الْمَبَرَّاتِ يَقُولُونَ سَلامٌ عَلَيْكُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ فَيَقُولُ هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنُونَ الْمُشْرِفُونَ عَلَى هَؤُلَاءِ الْكَافِرِينَ الْمُنَافِقِينَ يَا أَبَا فُلَانٍ وَ يَا فُلَانُ حَتَّى يُنَادُونَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ مَا بَالُكُمْ فِی مَوَاقِفِ خِزْيِكُمْ مَاكِثُونَ هَلُمُّوا إِلَيْنَا نَفْتَحْ لَكُمْ أَبْوَابَ الْجِنَانِ لِتَتَخَلَّصُوا مِنْ عَذَابِكُمْ وَ تَلْحَقُوا بِنَا فِی نَعِيمِهَا فَيَقُولُونَ يَا وَيْلَنَا أَنَّى لَنَا هَذَا يَقُولُ الْمُؤْمِنُونَ انْظُرُوا إِلَى هَذِهِ الْأَبْوَابِ فَيَنْظُرُونَ إِلَى أَبْوَابِ الْجِنَانِ مُفَتَّحَهً يُخَيَّلُ إِلَيْهِمْ أَنَّهَا إِلَى جَهَنَّمَ الَّتِی فِيهَا يُعَذَّبُونَ وَ يُقَدِّرُونَ أَنَّهُمْ مُمَكَّنُونَ أَنْ يَتَخَلَّصُوا إِلَيْهَا فَيَأْخُذُونَ فِی السِّبَاحَهِ فِی بِحَارِ حَمِيمِهَا وَ عَدْواً بَيْنَ أَيْدِی زَبَانِيَتِهَا وَ هُمْ يَلْحَقُونَهُمْ وَ يَضْرِبُونَهُمْ بِأَعْمِدَتِهِمْ وَ مِرْزَبَاتِهِمْ وَ سِيَاطِهِمْ فَلَا يَزَالُونَ هَكَذَا يَسِيرُونَ هُنَاكَ وَ هَذِهِ الْأَصْنَافُ مِنَ الْعَذَابِ تَمَسُّهُمْ حَتَّى إِذَا قَدَّرُوا أَنَّهُمْ قَدْ بَلَغُوا تِلْكَ الْأَبْوَابَ وَجَدُوهَا مَرْدُومَهً عَنْهُمْ وَ تُدَهْدِهُهُمُ الزَّبَانِيَهُ بِأَعْمِدَتِهَا فَتَنْكُسُهُمْ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ وَ يَسْتَلْقِی أُولَئِكَ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى فُرُشِهِمْ فِی مَجَالِسِهِمْ يَضْحَكُونَ مِنْهُمْ مُسْتَهْزِءِينَ بِهِمْ فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ

**[ترجمه]تفسیر امام علیه‌السلام: اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ، تمسخر خداوندنسبت به آن‌ها در روز قیامت این است که خداوند عز و جل وقتی منافقان و دشمنان علی علیه‌السلام را در جهنم و دوزخ جای داد و آن‌ها را با انواع عذاب‌های عجیب شکنجه کرد و مومنانی را که در دنیا مورد تمسخر منافقان بوند در بهشت جای داد، در کنار محمد بنده برگزیده خداوند متعال، آن مومنان را به این تمسخر کنندگان آن‌ها در دنیا نشان می‌دهد تا عذاب‌های عجیب آن را ببینند و شادی و سرور آنان از شماتت و نکوهش جهنمیان است، همانطور که شادی و لذت - . در نسخه چاپی تفسیر: کما کان لذتهم. - مومنان از نعمت‌های بهشتی است. آن‌ها کافران را با نام‌ها و صفاتشان می‌شناسند و در چند گروه هستند: گروهی بین دندان‌های نیش افعی قرار دارند و افعی آن‌ها را می‌گزد و گروهی بین چنگال‌های حیوانات وحشی هستند و حیوان آن‌ها را می‌درد. و یا کسانی که زیر شلاق... های آتشین و ستون‌های آتش هستند و گرزهایی که از دست آنان می‌افتد عذاب آنان را تشدید می‌کند و بر ذلت آن‌ها می... افزاید و گروهی در دریای آب جوش هستند و غرق می‌شوند و گروهی در چرک و خون غوطه‌ور شده‌اند و شعله آتش آن‌ها را می‌سوزاند. و گروهی در انواع دیگر عذاب هستند و کافران و منافقان این مومنان را می‌بینند که در دنیا به دلیل عشق به محمد و علی و خاندان ایشان صلوات الله علیهم، آن‌ها را به تمسخر می‌گرفتند. بعضی بر روی بستر خود پهلو به پهلو می‌شوند و بعضی دیگر در حال میوه خوردن هستند و بعضی دیگر در خانه‌ها و باغ‌ها و تفرج گاه‌ها با حوریان بهشتی و غلامان و کودکان و کنیزان که

درخدمت آن‌ها هستند و به دور آن‌ها می‌گردند، شادی می‌کنند. و فرشتگان از نزد خداوند عز و جل برای آنان حباء - . الحباء: عطیه. - و کرامات و هدایای عجیب می‌آورند. آن‌ها می‌گویند: سَلامٌ عَلَيْكُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ این مومنان که کافران منافق را می‌بینند می‌گویند: ابو فلانی، و فلانی، تا آن‌ها را با نام‌هایشان صدا می‌زنند و می‌گویند: در این جایگاه که خوار شده‌اید، چه می‌کنید؟ به نزد ما بیایید تا درهای بهشت را به سوی شما باز کنیم و از عذاب خود نجات یابید و به ما در نعمت‌های بهشتی ملحق شوید. آن‌ها می‌گویند: وای بر ما، این از کجا برای ماست؟ مومنان می‌گویند: به این درها بنگرید. آن‌ها به درهای بهشت که باز شده است نگاه می‌کنند و تصور می‌کنند که درهای جهنم که در آن عذاب می‌شدند باز است و

می‌توانند به سوی آن نجات یابند و شروع به شنا کردن در دریای جوشان آن می کنند و بین شعله‌ها می‌دوند، و آن‌ها به ایشان می‌رسند و با گرزها و پتک‌ها و شلاق‌های خود آنان را می‌زنند و هم‌چنان به این کار ادامه می‌دهند و این عذاب را تحمل می کنند تا این‌که گمان می کنند به آن درها رسیده‌اند، اما به ناگاه می‌بینند که درها به رویشان بسته است و دربانان جهنم با گرزهای خود به آن‌ها ضربه می‌زنند و آن‌ها را به دل جهنم بازمی گردانند و مومنان بر بسترهای خود آرمیده‌اند و آن‌ها را به تمسخر می گیرند. این سخن خداوند عز و جل است که می‌فرماید: اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ و می‌فرماید: فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ عَلَى الْأَرائِكِ يَنْظُرُونَ.

**[ترجمه]

بیان

المرزبه بتخفيف الباء و قد يشدد المطرقه الكبيره التی تكون للحداد و يقال بحبح إذا تمكن و توسط المنزل و المقام و أبو فلان هو أبو بكر و فلان عمر و يقال دهده الحجر أی دحرجه.

**[ترجمه]«المرزبة» به سکون باء و گاهی با تشدید آن به معنای پتک آهنگری است و «بحبحه» معنای قرار گرفتن در منزل است و ابو فلان ابو بکر است و فلان عمر است و «دهده الحجر» یعنی سنگ را غلتاند.

**[ترجمه]

«۵۳»

م، تفسير الإمام عليه السلام فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِی وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ حِجَارَةُ الْكِبْرِيتِ أَشَدُّ الْأَشْيَاءِ حَرّاً أُعِدَّتْ تِلْكَ النَّارُ لِلْكافِرِينَ بِمُحَمَّدٍ وَ الشَّاكِّينَ فِی نُبُوَّتِهِ وَ الدَّافِعِينَ لِحَقِّ أَخِيهِ عَلِيٍّ وَ الْجَاحِدِينَ لِإِمَامَتِهِ عليه السلام.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه‌السلام: فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِی وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ سنگ گوگرد که داغ‌ترین چیزهاست أُعِدَّتْ آن آتش لِلْكافِرِينَ به محمد و کسانی که در نبوت او شک داشتند و کسانی که حق برادر او، علی را پایمال کردند و امامت او را انکار کردند.

**[ترجمه]

«۵۴»

وَ فِی رِوَايَةٍ أُخْرَى وَقُودُهَا أَیْ حَطَبُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ تُوقَدُ تَكُونُ عَذَاباً عَلَى أَهْلِهَا أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ الْمُكَذِّبِينَ بِكَلَامِهِ وَ نَبِيِّهِ النَّاصِبِينَ الْعَدَاوَةَ لِوَلِيِّهِ وَ وَصِيِّهِ.

١- الحباء: العطيه.

**[ترجمه]و در روایتی دیگر وَقُودُهَا یعنی هیزم آن النَّاسُ وَ الْحِجارَهُ شعله‌ور می‌شونـد تا عـذابی برای اهل آن باشـد که برای کافران آماده شده است، یعنی کسانی که سخنان او و پیامبر او را تکذیب کردند و با وصی و جانشین او به دشمنی پرداختند.

ص: ۲۹۹

**[ترجمه]

«۵۵»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ قالُوا یُعْنَی الْیَهُودُ الْمُصِرُّونَ الْمُظْهِرُونَ لِلْإِیمَانِ الْمُسِرُّونَ لِلنِّفَاقِ الْمُدْبِرُونَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ ذَوِیهِ بِمَا یَظُنُّونَ أَنَّ فِیهِ عَطَبُهُمْ لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَیَّاماً مَعْدُودَهً وَ ذَلِکَ أَنَّهُ کَانَ لَهُمْ أَصْهَارٌ وَ إِخْوَهُ رَضَاعٍ مِنَ الْمُسْلِمِینَ یُسِرُّونَ کُفْرَهُمْ بِمُحَمَّدٍ وَ صَحْبِهِ وَ إِنْ کَانُوا بِهِ عَارِفِینَ صِیَانَهً لَهُمْ لِأَرْحَامِهِمْ وَ أَصْهَارِهِمْ لَمَّا قَالَ لَهُمْ هَؤُلَاءِ لِمَ تَفْعَلُونَ هَذَا النِّفَاقَ الَّذِی تَعْلَمُونَ أَنَّکُمْ بِهِ عِنْدَ اللَّهِ مَسْخُوطٌ عَلَیْکُمْ مُعَذَّبُونَ أَجَابَهُمْ هَؤُلَاءِ الْیَهُودُ بِأَنَّ مُدَّهَ ذَلِکَ الْعَذَابِ الَّذِی نُعَذَّبُ بِهِ لِهَذِهِ الذُّنُوبِ أَیَّامٌ مَعْدُودَهٌ تَنْقَضِی ثُمَّ نَصِیرُ بَعْدَهُ فِی النِّعْمَهِ فِی الْجِنَانِ وَ لَا نَسْتَعْجِلُ الْمَکْرُوهَ فِی الدُّنْیَا [(۱)](#)لِلْعَذَابِ الَّذِی هُوَ بِقَدْرِ أَیَّامِ ذُنُوبِنَا فَإِنَّهَا تَفْنَی وَ تَنْقَضِی وَ یَکُونُ قَدْ حَصَّلْنَا لَذَّاتِ الْحُرِّیَّهِ مِنَ الْخِدْمَهِ وَ لَذَّاتِ نِعْمَهِ الدُّنْیَا ثُمَّ لَا نُبَالِی بِمَا یُصِیبُنَا بَعْدُ فَإِنَّهُ إِذَا لَمْ یَکُنْ دَائِماً فَکَأَنَّهُ قَدْ فَنِیَ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَی قُلْ یَا مُحَمَّدُ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً أَنَّ عَذَابَکُمْ عَلَی کُفْرِکُمْ بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ دَفْعِکُمْ لِآیَاتِهِ فِی نَفْسِهِ وَ فِی عَلِیٍّ علیه السلام وَ سَائِرِ خُلَفَائِهِ وَ أَوْلِیَائِهِ مُنْقَطِعٌ غَیْرُ دَائِمٍ بَلْ مَا هُوَ إِلَّا عَذَابٌ دَائِمٌ لَا نَفَادَ لَهُ فَلَا تَجْتَرُّوا عَلَی الْآثَامِ وَ الْقَبَائِحِ مِنَ الْکُفْرِ بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ وَ بِوَلِیِّهِ الْمَنْصُوبِ بَعْدَهُ عَلَی أُمَّتِهِ لِیَسُوسَهُمْ وَ یَرْعَاهُمْ سِیَاسَهَ الْوَالِدِ الشَّفِیقِ الرَّحِیمِ الْکَرِیمِ لِوَلَدِهِ وَ رِعَایَهَ الْحَدِبِ الْمُشْفِقِ عَلَی خَاصَّتِهِ فَلَنْ یُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ فَکَذَلِکَ أَنْتُمْ بِمَا تَدَّعُونَ مِنْ فَنَاءِ عَذَابِ ذُنُوبِکُمْ هَذِهِ فِی حِرْزٍ أَمْ تَقُولُونَ عَلَی اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ أَتَّخَذْتُمْ عَهْداً أَمْ تَقُولُونَ جَهْلًا بَلْ أَنْتُمْ فِی أَیِّهِمَا ادَّعَیْتُمْ کَاذِبُونَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی رَدّاً عَلَیْهِمْ بَلی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَهً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِیئَتُهُ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام السَّیِّئَهُ الْمُحِیطَهُ بِهِ أَنْ تُخْرِجَهُ عَنْ جُمْلَهِ دِینِ اللَّهِ وَ تَنْزِعَهُ عَنْ وَلَایَهِ اللَّهِ الَّتِی یُؤْمِنُهُ مِنْ سَخَطِ اللَّهِ وَ هِیَ الشِّرْکُ بِاللَّهِ وَ الْکُفْرُ بِهِ وَ الْکُفْرُ بِنُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ وَ الْکُفْرُ

ص: ۳۰۰

۱- فی التفسیر المطبوع: ثم نصیر بعد فی النعمه فی الجنان فلا نتعجل المکروه فی الدنیا. و نقله المحدث الکاشانی فی التفسیر الصافی هکذا: أجابهم هؤلاء الیهود بأن مده العذاب الذی نعذب به لهذه الذنوب أیّام معدوده و هی التی عبدنا فیها العجل و هی تنقضی ثمّ نصیر بعده فی النعمه فی الجنان و لا نستعجل المکروه فی الدنیا.

بِوَلَايَهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ خُلَفَائِهِ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْ هَذِهِ سَيِّئَهٌ تُحِيطُ بِهِ أَیْ تُحِيطُ بِأَعْمَالِهِ فَتُبْطِلُهَا وَ تَمْحَقُهَا فَأُولئِکَ عَامِلُو هَذِهِ السَّيِّئَهِ الْمُحِيطَهِ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ وَلَايَهَ عَلِیٍّ حَسَنَهٌ لَا يَضُرُّ مَعَهَا شَیْ ءٌ مِنَ السَّيِّئَاتِ وَ إِنْ جَلَّتْ إِلَّا مَا يُصِيبُ أَهْلَهَا مِنَ التَّطْهِيرِ مِنْهَا بِمِحَنِ الدُّنْيَا وَ بِبَعْضِ الْعَذَابِ فِی الْآخِرَهِ إِلَی أَنْ يَنْجُوا مِنْهَا بِشَفَاعَهِ مَوَالِيهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَ إِنَّ وَلَايَهَ أَضْدَادِ عَلِیٍّ وَ مُخَالَفَهَ عَلِیٍّ علیه السلام سَيِّئَهٌ لَا يَنْفَعُ مَعَهَا شَیْ ءٌ إِلَّا مَا يَنْفَعُهُمْ بِطَاعَاتِهِمْ فِی الدُّنْيَا بِالنِّعَمِ وَ الصِّحَّهِ وَ السَّعَهِ فَيَرِدُوا الْآخِرَهَ وَ لَا يَكُونَ لَهُمْ إِلَّا دَائِمُ الْعَذَابِ.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه‌السلام: خداوند متعال فرمود: وَ قالُوا یعنی یهودیانی که در ابراز ایمان پافشاری می‌کردند و نفاق خود را پنهان می‌کردند و به رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و یاران او پشت می‌کردند زیرا گمان می‌کردند هلاکت آن‌ها در آن است لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَةً چرا که آنان برادران رضاعی از بین مسلمانان داشتند که به دلیل خویشاوندی و قرابت کفر خود را نسبت به محمد و یاران او پنهان می‌کردند، هر چند نسبت به او معرفت داشتند. هنگامی که به آنان فرمود: این نفاق شما که می‌دانید خداوند به موجب آن بر شما خشم می‌گیرد و عذاب می‌شوید برای چیست ؟ به آنان پاسخ داد: ای یهودیان، مدت این عذابی که آن را به خاطر این گناهان تحمل می‌کنیم، روزهای کمی است که پایان می‌پذیرد و پس از آن ما به نعمت‌های بهشتی می‌رویم و برای امور ناپسند دنیایی عجله‌ای نداریم، - . در نسخه چاپی تفسیر: سپس در نعمت‌های بهشتی جای می‌گیریم و برای رسیدن به امور ناپسند دنیایی عجله‌ای نداریم.

و محدث کاشانی آن را در تفسیر صافی اینگونه نقل کرده است: یهودیان به آن‌ها پاسخ می‌دهند: زمان عذابی که به خاطر این گناهان به آن دچار شدیم، ناچیز است و دلیل آن پرستش گوساله است این عذاب پس از مدتی از بین می‌رود سپس ما در نعمت‌های بهشتی جای خواهیم گرفت و برای رسیدن به امور ناپسند دنیایی عجله‌ای نداریم. - برای عذابی که به اندازه روزهای گناه ماست که پایان می‌پذیرد و ما لذت آزادی از خدمت و لذت نعمت‌های دنیوی را به دست آورده‌ایم. و به آن‌چه در آینده به آن دچار می‌شویم اهمیتی نمی‌دهیم، که اگر دائمی نباشد، گویا پایان پذیرفته است. خداوند متعال می‌فرماید: قُلْ ای محمد أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً که عذاب شما به علت کفر شما به محمد و علی و نپذیرفتن آیات او در مورد خودش و در مورد علی علیه‌السلام و سایر جانشیان او و دوستان او دائمی نیست بلکه آن عذاب عذاب دائم است و پایان پذیرفتنی نیست پس جرات گناه کردن رابه خود ندهید و به خداوند و رسول و جانشین او که مانند یک پدر مهربان که نسبت به فرزند خود کریم است به فرمانروایی بر امتش منصوب شده است و رعایت حال همه شما را می‌کند کفر نورزید فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ و شما که ادعا می‌کنید عذاب گناهانتان پایان می‌پذیرد، این مطلب در حرزی آمده است: أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ آیا پیمانی گرفته‌اید یا این سخن را از روی جهل می‌گویید؟ شما در هر صورت دروغگو هستید سپس خداوند متعال در پاسخ به آنان می‌فرماید: بَلى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ. امام علیه‌السلام فرمود: بدی که او را احاطه کرده، این است که او را از دین خداوند خارج کرده است و ولایت خداوند را که او را از خشم خداوند در امان میداشت از دل او بیرون رانده. این همان شرک به خداوند و کفر به او و به نبوت محمد رسول خدا و به

ص: ۳۰۰

ولایت علی بن ابی طالب علیه‌السلام و جانشینان اوست. هر کدام از این موارد، سیئه‌ایست که او را احاطه کرده یعنی اعمال او

را احاطه کرده و آن را باطل می‌کند و از بین می‌برد. فَأُولئِکَ مسبب این سیئه هستند که آنان را در بر گرفته است أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌فرماید: ولایت علی حسنه‌ایست که با وجود آن هیچ یک از سیئات زیانی نمی‌رساند هرچند که بزرگ باشد و گناهان اهل آن تنها با رنج‌ها و سختی‌های دنیا پاک می‌شود و در آخرت عذاب کمی می‌بینند و سپس با شفاعت دوستان طیّب و طاهر خود از آن نجات می‌یابند. و دوستی با دشمنان علی و مخالفت با علی سیئه‌ایست که هیچ چیز با وجود آن سودی نمی‌رساند و طاعات آنان تنها سلامتی و خوشی دنیا را به همراه دارد و در آخرت پذیرفته نمی‌شود و در عذاب دائمی هستند.

**[ترجمه]

«۵۶»

قب، المناقب لابن شهرآشوب تَفْسِيرُ الْهُذَيْلِ وَ مُقَاتِلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ فِي خَبَرٍ طَوِيلٍ وَ الْحَدِيثُ مُخْتَصَرٌ إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام وَ أَصْحَابِهِ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ يَعْنِي يُجَازِيهِمْ فِي الْآخِرَةِ جَزَاءَ اسْتِهْزَائِهِمْ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أَمَرَ اللَّهُ الْخَلْقَ بِالْجَوَازِ عَلَى الصِّرَاطِ فَيَجُوزُ الْمُؤْمِنُونَ إِلَى الْجَنَّةِ وَ يَسْقُطُ الْمُنَافِقُونَ فِي جَهَنَّمَ فَيَقُولُ اللَّهُ يَا مَالِكُ اسْتَهْزِئْ بِالْمُنَافِقِينَ فِي جَهَنَّمَ فَيَفْتَحُ مَالِكٌ بَاباً فِي جَهَنَّمَ إِلَى الْجَنَّةِ وَ يُنَادِيهِمْ مَعْشَرَ الْمُنَافِقِينَ هَاهُنَا هَاهُنَا فَاصْعَدُوا مِنْ جَهَنَّمَ إِلَى الْجَنَّةِ فَيَسِيحُ الْمُنَافِقُونَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ سَبْعِينَ خَرِيفاً حَتَّى إِذَا بَلَغُوا إِلَى ذَلِكَ الْبَابِ وَ هَمُّوا بِالْخُرُوجِ أَغْلَقَهُ دُونَهُمْ وَ فَتَحَ لَهُمْ بَاباً إِلَى الْجَنَّةِ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ فَيُنَادِيهِمْ مِنْ هَذَا الْبَابِ فَاخْرُجُوا إِلَى الْجَنَّةِ فَيَسِيحُونَ مِثْلَ الْأَوَّلِ فَإِذَا وَصَلُوا إِلَيْهِ أَغْلَقَ دُونَهُمْ وَ يَفْتَحُ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ وَ هَكَذَا أَبَدَ الْآبِدِينَ.

**[ترجمه]المناقب ابن شهرآشوب: إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ نسبت به علی بن ابی طالب و یاران او. خداوند متعال فرمود: اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ یعنی جزای تمسخر آنان را نسبت به امیر مومنان در آخرت می‌دهد. به گفته ابن عباس در روز قیامت خداوند به خلق دستور می‌دهد که از صراط بگذرند و مومنان به سمت بهشت می‌روند و منافقان در جهنم می‌افتند. خداوند می‌فرماید: ای مالک، منافقان را در جهنم به تمسخر بگیر. مالک دری را در جهنم به سوی بهشت باز می‌کند و ندا می‌دهد: ای منافقان، اینجا اینجا. از جهنم به سوی بهشت بالا بیایید. منافقان هفتاد سال در آتش جهنم دست و پا می‌زنند تا به آن در می‌رسند و می‌خواهند که از آن خارج شوند، اما آن در بسته می‌شود و دری به سوی بهشت به روی آنان در جایی دیگر گشوده می‌شود. از آن در ندا می‌آید: به سمت بهشت خارج شوید. آن‌ها مانند دفعه اول دست و پا می‌زنند و وقتی به آن در رسیدند، در بسته می‌شود و درجایی دیگر گشوده می‌شود و همین منوال تا ابد ادامه دارد.

**[ترجمه]

«۵۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: يُؤْتَى بِجَهَنَّمَ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ بَابُهَا الْأَوَّلُ لِلظَّالِمِ وَ هُوَ زُرَيْقٌ وَ بَابُهَا الثَّانِي لِحَبْتَرٍ وَ الْبَابُ الثَّالِثُ لِلثَّالِثِ وَ الرَّابِعُ لِمُعَاوِيَةَ وَ الْبَابُ الْخَامِسُ لِعَبْدِ الْمَلِكِ وَ الْبَابُ السَّادِسُ لِعَسْكَرِ بْنِ هُوسَرٍ وَ الْبَابُ السَّابِعُ لِأَبِي سَلَامَةَ فَهُمْ

أَبْوَابٌ لِمَنِ اتَّبَعَهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابو بصیر: آنها به جهنمی وارد می‌شوند که هفت در دارد. در اول برای ظالم یا زریق است، در دوم برای حبتر است و در سوم برای [خلیفه] سوم و در چهارم برای معاویه و پنجم برای عبد الملك و ششم برای عسکر بن هوسر و هفتم برای ابو سلامه است. این درها برای پیروان آنهاست.

**[ترجمه]

بیان

الزریق کنایه عن أبی بکر لأن العرب یتشأم بزرقه العین و الحبتر هو عمر و الحبتر هو الثعلب و لعله إنما کنی عنه لحیلته و مکره و فی غیره من الأخبار

ص: ۳۰۱

وقع بالعكس و هو أظهر إذ الحبتر بالأول أنسب و يمكن أن يكون هنا أيضا المراد ذلك و إنما قدم الثانی لأنه أشقی و أفظ و أغلظ و عسكر بن هوسر كنايه عن بعض خلفاء بنی أميه أو بنی العباس و كذا أبی سلامه و لا يبعد أن يكون أبو سلامه كنايه عن أبی جعفر الدوانيقی و يحتمل أن يكون عسكر كنايه عن عائشه و سائر أهل الجمل إذ كان اسم جمل عائشه عسكرا و روی أنه كان شيطانا.

**[ترجمه]زريق كنايه از ابو بكر است زيرا چشم آبی برای اعراب بد يمن بوده است و منظور از حبتر عمر است كه به معنای روباه است و شايد به دليل حيله‌گری و مكر او از او كنايه شده است و در روايات ديگر

ص: ۳۰۱

عكس آن آمده است، اما ظاهر اين است كه اگر حبتر به معنای اول گرفته شود بهتر است و شايد در اينجا مراد از آن همان باشد. و دوم مقدم شده زيرا ستمگرتر و خشن‌تر بوده است. عسكر بن هوسر كنايه از يكی از خلفای بنی اميه يا بنی العباس است و ابو سلامه هم همينطور. و بعيد نيست كه ابو سلامه كنايه از ابو جعفر دوانيقی باشد و احتمال دارد كه عسكر كنايه از عائشه و ساير جنگويان حاضر در جنگ جمل باشد زيرا نام شتر عايشه عسكر بوده است و روايت شده كه او شيطان است.

**[ترجمه]

«۵۸»

شی، تفسير العياشی عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عليه السلام قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام إِنَّ أَهْلَ النَّارِ لَمَّا غَلَى الزَّقُّومُ وَ الضَّرِيعُ فِی بُطُونِهِمْ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ سَأَلُوا الشَّرَابَ فَأُتُوا بِشَرَابِ غَسَّاقٍ وَ صَدِيدٍ يَتَجَرَّعُهُ وَ لا يَكادُ يُسِيغُهُ وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَلِيظٌ وَ حَمِيمٌ يَغْلِی فِی جَهَنَّمَ مُنْذُ خُلِقَتْ كَالْمُهْلِ يَشْوِی الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً

**[ترجمه]تفسير عياشی: علی عليه‌السلام فرمود: وقتی كه زقوم و ضريع در دل جهنميان می‌جوشد و آن‌ها طلب آب می كنند، به آن‌ها چرك و خون جوشان می‌دهند يَتَجَرَّعُهُ وَ لا يَكادُ يُسِيغُهُ وَ يَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَلِيظٌ و آب جوشانی كه از زمان خلقت جهنم در حال جوشش است كَالْمُهْلِ يَشْوِی الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً.

**[ترجمه]

«۵۹»

شی، تفسير العياشی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: ابْنُ آدَمَ خُلِقَ أَجْوَفَ لَا بُدَّ لَهُ مِنَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ فَقَالَ وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِی الْوُجُوهَ

**[ترجمه]تفسير عياشی: امام صادق عليه‌السلام فرمود: انسان با شكم خالی آفريده شد و به خوردنی و آشاميدنی نياز داشت.

پس فرمود: وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِی الْوُجُوهَ.

**[ترجمه]

«۶۰»

وَ عَنْهُ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ قَالَ تُبَدَّلُ خُبْزَةً بَيْضَاءَ نَقِيَّةً يَأْكُلُ النَّاسُ مِنْهَا حَتَّى يَفْرُغَ مِنَ الْحِسَابِ قَالَ لَهُ قَائِلٌ إِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ لَفِی شُغُلٍ عَنِ الْأَكْلِ وَ الشُّرْبِ فَقَالَ لَهُ ابْنُ آدَمَ خُلِقَ أَجْوَفَ لَا بُدَّ لَهُ مِنَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ أَ هُمْ أَشَدُّ شُغُلًا أَمْ مَنْ فِی النَّارِ قَدْ اسْتَغَاثُوا قَالَ اللَّهُ وَ إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ

**[ترجمه]از او علیه‌السلام در مورد آیه يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ روایت است: به نان سفید تمیزی تبدیل می‌شود که مردم از آن می‌خورند، تا زمانی که محاسبه به پایان برسد. کسی گفت: آن‌ها در آن روز به خوردن و آشامیدن فکر نمی‌کنند. به او گفتند: انسان با شکم خالی خلق شده است و به خوردنی و آشامیدنی نیاز دارد، آیا آن‌ها مشغولترند یا جهنمیان که فریادخواهی می‌کنند؟ خداوند فرمود: إِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ.

**[ترجمه]

«۶۱»

قیه، الدروع الواقیه مِنْ كِتَابِ زُهْدِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ أَحْمَدَ الْقُمِّيِّ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ: وَ الَّذِی نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قَطَرَتْ عَلَى جِبَالِ الْأَرْضِ لَسَاخَتْ إِلَى أَسْفَلِ سَبْعِ أَرَضِينَ وَ لَمَا أَطَاقَتْهُ فَكَيْفَ بِمَنْ هُوَ شَرَابُهُ وَ الَّذِی نَفْسِی بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ مِقْمَاعاً (۱)وَاحِداً مِمَّا ذَكَرَهُ اللَّهُ فِی كِتَابِهِ وُضِعَ عَلَى جِبَالِ الْأَرْضِ لَسَاخَتْ إِلَى أَسْفَلِ سَبْعِ أَرَضِينَ وَ لَمَا أَطَاقَتْهُ فَكَيْفَ بِمَنْ يَقَعُ عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِی النَّارِ.

۱- فی نسخه: مقمعه. قلت: المقمعه كمكنسه: العمود من حديد، أو خشبه يضرب بها الإنسان على رأسه.

**[ترجمه]الدروع الواقیه: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: سوگند به کسی که جان محمد در دستان اوست، اگر قطره... ای از زقوم بر کوه‌ها بچکد، به ژرفای هفت طبقه زمین نفوذ می‌کند و زمین طاقت آن را ندارد، پس حال کسی که زقوم شراب اوست چگونه است؟ و سوگند به کسی که جانم در دستان اوست، اگر یک مقماع از آن‌چه که خداوند در کتاب خود ذکر کرده است، بر کوه‌ها گذاشته شود، به ژرفای هفت طبقه زمین نفوذ می‌کند، پس چگونه آن را طاقت می‌آورد کسی که در روز قیامت در آتش است و بر روی او می‌افتد.

ص: ۳۰۲

**[ترجمه]

«۶۲»

وَ فِی الْکِتَابِ الْمَذْکُورِ، أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِینَ لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ بَکَی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بُکَاءً شَدِیداً وَ بَکَتْ صَحَابَتُهُ لِبُکَائِهِ وَ لَمْ یَدْرُوا مَا نَزَلَ بِهِ جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ لَمْ یَسْتَطِعْ أَحَدٌ مِنْ صَحَابَتِهِ أَنْ یُکَلِّمَهُ وَ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِذَا رَأَی فَاطِمَهَ علیها السلام فَرِحَ بِهَا فَانْطَلَقَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ إِلَی بَابِ بَیْتِهَا فَوَجَدَ بَیْنَ یَدَیْهَا شَعِیراً وَ هِیَ تَطْحَنُهُ وَ تَقُولُ وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَیْرٌ وَ أَبْقی فَسَلَّمَ عَلَیْهَا وَ أَخْبَرَهَا بِخَبَرِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ بُکَائِهِ فَنَهَضَتْ وَ الْتَفَّتْ بِشَمْلَهٍ لَهَا خَلَقَهٍ قَدْ خِیطَتْ اثْنَا عَشَرَ مَکَاناً بِسَعَفِ النَّخْلِ فَلَمَّا خَرَجَتْ نَظَرَ سَلْمَانُ الْفَارِسِیُّ إِلَی الشَّمْلَهِ وَ بَکَی وَ قَالَ وَا حُزْنَاهُ إِنَّ قَیْصَرَ وَ کِسْرَی لَفِی السُّنْدُسِ وَ الْحَرِیرِ وَ ابْنَهُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله عَلَیْهَا شَمْلَهُ صُوفٍ خَلَقَهٌ قَدْ خِیطَتْ فِی اثْنَیْ عَشَرَ مَکَاناً فَلَمَّا دَخَلَتْ فَاطِمَهُ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ سَلْمَانَ تَعَجَّبَ مِنْ لِبَاسِی فَوَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالْحَقِّ مَا لِی وَ لِعَلِیٍّ مُنْذُ خَمْسِ سِنِینَ إِلَّا مِسْکُ [(۱)](#) کَبْشٍ تَعْلِفُ عَلَیْهَا بِالنَّهَارِ بَعِیرَنَا فَإِذَا کَانَ اللَّیْلُ افْتَرَشْنَاهُ وَ إِنَّ مِرْفَقَتَنَا لَمِنْ أَدَمٍ حَشْوُهَا لِیفٌ [(۲)](#)فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا سَلْمَانُ إِنَّ ابْنَتِی لَفِی الْخَیْلِ السَّوَابِقِ ثُمَّ قَالَتْ یَا أَبَتِ فَدَیْتُکَ مَا الَّذِی أَبْکَاکَ فَذَکَرَ لَهَا مَا نَزَلَ بِهِ جَبْرَئِیلُ مِنَ الْآیَتَیْنِ الْمُتَقَدِّمَتَیْنِ قَالَ فَسَقَطَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام عَلَی وَجْهِهَا وَ هِیَ تَقُولُ الْوَیْلُ ثُمَّ الْوَیْلُ لِمَنْ دَخَلَ النَّارَ فَسَمِعَ سَلْمَانُ فَقَالَ یَا لَیْتَنِی کُنْتُ کَبْشاً لِأَهْلِی فَأَکَلُوا لَحْمِی وَ مَزَّقُوا جِلْدِی وَ لَمْ أَسْمَعْ بِذِکْرِ النَّارِ وَ قَالَ أَبُو ذَرٍّ یَا لَیْتَ أُمِّی کَانَتْ عَاقِراً وَ لَمْ تَلِدْنِی وَ لَمْ أَسْمَعْ بِذِکْرِ النَّارِ وَ قَالَ عَمَّارٌ یَا لَیْتَنِی کُنْتُ طَائِراً فِی الْقِفَارِ وَ لَمْ یَکُنْ عَلَیَّ حِسَابٌ وَ لَا عِقَابٌ وَ لَمْ أَسْمَعْ بِذِکْرِ النَّارِ وَ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام یَا لَیْتَ السِّبَاعُ مَزَّقَتْ لَحْمِی وَ لَیْتَ أُمِّی لَمْ تَلِدْنِی وَ لَمْ أَسْمَعْ بِذِکْرِ النَّارِ ثُمَّ وَضَعَ عَلِیٌّ علیه السلام یَدَهُ عَلَی رَأْسِهِ وَ جَعَلَ یَبْکِی وَ یَقُولُ وَا بُعْدَ سَفَرَاهْ وَا قِلَّهَ زَادَاهْ فِی سَفَرِ الْقِیَامَهِ یَذْهَبُونَ وَ فِی النَّارِ یَتَرَدَّدُونَ

ص: ۳۰۳

۱- المسک: بفتح المیم: الجلد.

۲- الادم جمع الادیم: الجلد المدبوغ. اللیف: قشر النخل و ما شاکله.

وَ بِكَلَاليبِ النَّارِ يَتَخَطَّفُونَ (۱)مَرْضَى لَا يُعَادُ سَقِيمُهُمْ وَ جَرْحَى لَا يُدَاوَى جَرِيحُهُمْ وَ أَسْرَى لَا يُفَكُّ أَسِيرُهُمْ مِنَ النَّارِ يَأْكُلُونَ وَ مِنْهَا يَشْرَبُونَ وَ بَيْنَ أَطْبَاقِهَا يَتَقَلَّبُونَ وَ بَعْدَ لُبْسِ الْقُطْنِ وَ الْكَتَّانِ مُقَطَّعَاتِ النَّارِ يَلْبَسُونَ وَ بَعْدَ مُعَانَقَهِ الْأَزْوَاجِ مَعَ الشَّيَاطِينِ مُقَرَّنُونَ.

**[ترجمه]و در همان کتاب آمده است: وقتی این آیه بر نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد: وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِكُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ، حضرت به سختی گریست و یارانش از گریه او گریستند و نمی‌دانستند که جبرییل چه آیه‌ای بر او نازل کرده است. و هیچ یک از یاران حضرت نتوانست با او سخن بگوید و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هرگاه فاطمه رامی‌دید خشنود می گشت، پس یکی از یاران نبی اکرم به در خانه فاطمه رفت و دید که حضرت در حال آسیاب کردن جو است و می گوید: وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَ أَبْقى پس به او سلام گفت و خبر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و گریه‌اش را به او رساند. فاطمه برخاست و پوشش خود را به تن کرد که دوازده جای آن با لیف خرما وصله شده بود. وقتی از خانه بیرون رفت، سلمان فارسی به لباس او نگاه کرد و گریست و گفت: قیصر و کسری سندس و حریر به تن می کردند و دختر محمد لباس پشمی کهنه‌ای که دوازده جای آن پینه‌دوزی شده به تن می کند. هنگامی که فاطمه بر نبی اکرم وارد شد، گفت: ای رسول خدا، سلمان از لباس من تعجب کرد، سوگند به کسی که تو را به حق مبعوث کرد، من و علی از پنج سال پیش فقط مشک کبش در اختیار داریم که چهارپایان ما در روز از آن تغذیه می کنند و در شب بستر ماست. و بالش ما از ادیم دباغی شده‌ای است که از لیف خرما پر شده است. - . الادم جمع الادیم: پوست دباغی شده. اللیف: پوست درخت خرما و امثال آن. -

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای سلمان، دختر من در گروه پیشی گرفتگان است. سپس فاطمه فرمود: پدر فدایت شوم چه چیزی سبب گریه تو شده است؟ پیامبر دو آیه پیش را که جبرییل نازل کرده بود ذکر کرد. در این هنگام فاطمه به صورت بر روی زمین افتاد و می گفت: وای، ای وای بر کسی که به جهنم برود. سلمان شنید و گفت: ای کاش من گوسفندی بودم که گوشت مرا می‌خوردند و پوستم را می‌دریدند و ذکر آتش را نمی‌شنیدم. و ابوذر گفت: ای کاش مادر من عقیم بود و مرا متولد نمی کرد و من ذکر آتش را نمی‌شنیدم و عمار گفت: ای کاش پرنده‌ای در صحرا بودم و محاسبه نمی‌شدم و مورد عذاب قرار نمی گرفتم و ذکر آتش را نمی‌شنیدم. و علی علیه‌السلام فرمود: ای کاش وحوش بیابان مرا پاره پاره می کردند و کاش مادرم مرا متولد نمی کرد و ذکر آتش را نمی‌شنیدم. سپس علی دست خود را بر سرش نهاد و شروع به گریه کرد ومی... گفت: طول این سفر چقدر دراز است و توشه ما در سفر قیامت چه کم است. آن‌ها به آتش می‌روند

ص: ۳۰۳

و کلالیب آتش آن‌ها را می‌رباید. - . الکلالیب جمع کلاب و کلوب: آهنی که سر کج دارد و برای افروختن آتش از آن استفاده می‌شود. تخطف الشیء: آن را ربود. - آن‌ها دچار بیماری می‌شوند و هیچکس به عیادت آنان نمی‌رود، مجروحند و زخم آنان مداوا نمی‌شود، در بند هستند و از اسارت آتش خلاص نمی‌شوند. از آن می‌خورند و می‌نوشند و بین طبقات آتش می‌چرخند و پس از پنبه و کتان اکنون قطعه‌های آتش را به تن می کنند و پس از هم‌آغوشی با همسران خود با شیاطین همنشینند.

**[ترجمه]

قَالَ السَّيِّدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَقُولُ وَ فِي الْحَدِيثِ أَنَّ أَهْلَ النَّارِ إِذَا دَخَلُوهَا وَ رَأَوْا نَكَالَهَا وَ أَهْوَالَهَا وَ عَلِمُوا عَذَابَهَا وَ عِقَابَهَا وَ رَأَوْهَا كَمَا قَالَ زَيْنُ الْعَابِدِينَ عليه السلام مَا ظَنُّكَ بِنَارٍ لَا تُبْقِي عَلَى مَنْ تَضَرَّعَ إِلَيْهَا وَ لَا يَقْدِرُ عَلَى الْخَفِيفِ عَمَّنْ خَشَعَ لَهَا وَ اسْتَسْلَمَ إِلَيْهَا تَلْقَى سُكَّانَهَا بِأَحَرِّ مَا لَدَيْهَا مِنْ أَلِيمِ النَّكَالِ وَ شَدِيدِ الْوَبَالِ يَعْرِفُونَ أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ فِي ثَوَابٍ عَظِيمٍ وَ نَعِيمٍ مُقِيمٍ فَيَأْمُلُونَ أَنْ يُطْعِمُوهُمْ أَوْ يُسْقُوهُمْ لِيَخِفَّ عَنْهُمْ بَعْضُ الْعَذَابِ الْأَلِيمِ كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَلَالُهُ فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ وَ نَادَى أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالَ فَيُحْبَسُ عَنْهُمُ الْجَوَابُ أَرْبَعِينَ سَنَهً ثُمَّ يُجِيبُونَهُمْ بِلِسَانِ الِاحْتِقَارِ وَ التَّهْوِينِ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُما عَلَى الْكافِرِينَ قَالَ فَيَرَوْنَ الْخَزَنَهَ عِنْدَهُمْ وَ هُمْ يُشَاهِدُونَ مَا نَزَلَ بِهِمْ مِنَ الْمُصَابِ فَيَأْمُلُونَ أَنْ يَجِدُوا عِنْدَهُمْ فَرَجاً بِسَبَبٍ مِنَ الْأَسْبَابِ كَمَا قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ وَ قالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَهِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْماً مِنَ الْعَذابِ قَالَ فَيُحْبَسُ عَنْهُمُ الْجَوَابُ أَرْبَعِينَ سَنَهً ثُمَّ يُجِيبُونَهُمْ بَعْدَ خَيْبَهِ الْآمَالِ قالُوا فَادْعُوا وَ ما دُعاءُ الْكافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلالٍ قَالَ فَإِذَا يَئِسُوا مِنْ خَزَنَهِ جَهَنَّمَ رَجَعُوا إِلَى مَالِكٍ مُقَدَّمِ الْخُزَّانِ وَ أَمَّلُوا أَنْ يُخَلِّصَهُمْ مِنْ ذَلِكَ الْهَوَانِ كَمَا قَالَ جَلَّ جَلَالُهُ وَ نادَوْا يا مالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنا رَبُّكَ قَالَ فَيُحْبَسُ عَنْهُمُ الْجَوَابُ أَرْبَعِينَ سَنَهً وَ هُمْ فِي الْعَذَابِ ثُمَّ يُجِيبُهُمْ كَمَا قَالَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ الْمَكْنُونِ قالَ إِنَّكُمْ ماكِثُونَ قَالَ فَإِذَا يَئِسُوا مِنْ مَوْلَاهُمْ رَبِّ الْعَالَمِينَ الَّذِي كَانَ أَهْوَنُ شَيْ ءٍ عِنْدَهُمْ فِي دُنْيَاهُمْ وَ كَانَ قَدْ آثَرَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ عَلَيْهِ هَوَاهُ مُدَّهَ الْحَيَاهِ وَ كَانَ قَدْ قُدِّرَ عِنْدَهُمْ بِالْعَقْلِ وَ النَّقْلِ أَنَّهُ أَوْضَحَ لَهُمْ عَلَى يَدِ الْهُدَاهِ سُبُلَ النَّجَاهِ وَ عَرَّفَهُمْ

ص: ۳۰۴

۱- الکلالیب جمع الکلاب و الکلوب: حدیده معطوفه الرأس یجر بها الجمر. تخطف الشی ء: اجتذبه و انتزعه.

بِلِسَانِ الْحَالِ أَنَّهُمُ الْمُلْقُونَ بِأَنْفُسِهِمْ إِلَی دَارِ النَّکَالِ وَ الْأَهْوَالِ وَ أَنَّ بَابَ الْقَبُولِ یُغْلَقُ عَنِ الْکُفَّارِ بِالْمَمَاتِ أَبَدَ الْآبِدِینَ وَ کَانَ یَقُولُ لَهُمْ فِی أَوْقَاتٍ کَانُوا فِی الْحَیَاهِ الدُّنْیَا مِنَ الْمُکَلَّفِینَ بِلِسَانِ الْحَالِ الْوَاضِحِ الْمُبِینِ هَبْ أَنَّکُمْ مَا صَدَّقْتُمُونِی فِی هَذَا الْمَقَالِ أَ مَا تُجَوِّزُونَ أَنْ أَکُونَ مِنَ الصَّادِقِینَ فَکَیْفَ أَعْرَضْتُمْ عَنِّی وَ شَهِدْتُمْ بِتَکْذِیبِی وَ تَکْذِیبِ مَنْ صَدَّقَنِی مِنَ الْمُرْسَلِینَ وَ هَلَّا تَحَرَّزْتُمْ مِنْ هَذِهِ الضَّرَرِ الْمُحَذَّرِ الْهَائِلِ أَ مَا سَمِعْتُمْ بِکَثْرَهِ الْمُرْسَلِینَ وَ تَکْرَارِ الرَّسَائِلِ ثُمَّ کَرَّرَ جَلَّ جَلَالُهُ مُرَافَقَتَهُمْ فِی النَّارِ بِلِسَانِ الْمَقَالِ فَقَالَ أَ لَمْ تَکُنْ آیاتِی تُتْلی عَلَیْکُمْ فَکُنْتُمْ بِها تُکَذِّبُونَ فَقَالُوا رَبَّنا غَلَبَتْ عَلَیْنا شِقْوَتُنا وَ کُنَّا قَوْماً ضالِّینَ رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ فَیَقِفُونَ أَرْبَعِینَ سَنَهً ذُلَّ الْهَوَانِ لَا یُجَابُونَ وَ فِی عَذَابِ النَّارِ لَا یُکَلَّمُونَ ثُمَّ یُجِیبُهُمُ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ اخْسَؤُا فِیها وَ لا تُکَلِّمُونِ قَالَ فَعِنْدَ ذَلِکَ یَیْأَسُونَ مِنْ کُلِّ فَرَجٍ وَ رَاحهٍ وَ یُغْلَقُ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ عَلَیْهِمْ وَ یَدُومُ لَدَیْهِمْ مَآتِمُ الْهَلَاکِ وَ الشَّهِیقُ وَ الزَّفِیرُ وَ الصُّرَاخُ وَ النِّیَاحَهُ.

**[ترجمه]سید رضی رضی الله عنه گفت: وقتی جهنمیان به جهنم درمی‌آیند و عذاب و ترس آن را می‌بینند و از این امر آگاه می‌شوند، همانطور که زین العابدین علیه‌السلام فرمود تصور تو از آتشی که هیچ تضرع و زاری در آن اثری ندارد و نمی‌تواند بر کسی که از او التماس می‌کند کمتر شود و دردناک‌ترین عذاب را برای اهل خود می‌برد چیست؟ در حالی‌که جهنمیان می‌دانند بهشتیان در چه ثواب و نعمت جاویدانی هستند و آرزو می‌کنند که اهل بهشت به آن‌ها چیزی بخورانند یا بنوشانند تا لختی عذاب دردناك آنان کمتر شود، همانطور که خداوند عز و جل در قرآن کریم می‌فرماید: وَ نادی أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِیضُوا عَلَیْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ فرمود تا چهل سال پاسخی به آنان داده نمی‌شود سپس با لحنی تحقیرآمیز و توهین‌آمیز به آن‌ها می‌گویند: إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُما عَلَی الْکافِرِینَ فرمود آن‌ها خزانه‌داران جهنم را و مصیبت‌ها و بلایایی را که بر آنان نازل گشته است، در نزد خود می‌بینند پس آرزو می‌کنند که شادی در نزد خود بیابند همانطور که خداوند عز وجل فرمود: وَ قالَ الَّذِینَ فِی النَّارِ لِخَزَنَهِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّکُمْ یُخَفِّفْ عَنَّا یَوْماً مِنَ الْعَذابِ فرمود پاسخ سوال آنان تا چهل سال داده نمی‌شود سپس پس از آن‌که نومید شدند به آن‌ها می‌گویند: قالُوا فَادْعُوا وَ ما دُعاءُ الْکافِرِینَ إِلَّا فِی ضَلالٍ فرمود: هنگامی که از خزانه‌داران جهنم نومید شدند، به مالك که طلایه‌دار خزانه‌داران است رجوع می‌کنند و امید دارند که او آن‌ها را از این خواری برهاند همانطور که خداوند عز و جل فرمود: وَ نادَوْا یا مالِکُ لِیَقْضِ عَلَیْنا رَبُّکَ فرمود: پاسخ سوال آنان تا چهل سال داده نمی‌شود و در عذاب هستند سپس همانطور که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید به ایشان پاسخ می‌دهد: قالَ إِنَّکُمْ ماکِثُونَ فرمود هنگامی که از مولای خود پروردگار جهانیان که در دنیا بی‌ارزش‌ترین چیز در نزد آنان بود و آن‌ها هوا و هوس خود را بر او ترجیح می‌دادند نومید شدند، در حالی‌که وجود او عقلا و نقلا به وسیله هدایتگران به سوی راه نجات برایشان اثبات شده بود،

ص: ۳۰۴

و به زبان حال به آن‌ها فهمانده بود که با اعمال خود خود را به عذاب می‌کشانند، و در قبول با مرگ تا ابد بر روی کفار بسته است و به آن‌ها گفته بود وقتی که در دنیا بودند، شما مرا باور نکردید آیا گمان نمی‌کنید که من از صدیقین باشم؟ پس چگونه از من رویگردان می‌شوید و مرا تکذیب می‌کنید و پیامبرانی که مرا باور دارند تکذیب می‌کنید؟ شما را از این زیان هائل بر حذر می‌دارم. آیا از زیادی تعداد پیامبران و تکرار رسالت آنان چیزی نشنیدید؟ سپس خداوند متعال ورود آنان را به آتش تکرار کرد و فرمود: أَ لَمْ تَکُنْ آیاتِی تُتْلی عَلَیْکُمْ فَکُنْتُمْ بِها تُکَذِّبُونَ پس کفار گفتند: رَبَّنا غَلَبَتْ عَلَیْنا شِقْوَتُنا وَ کُنَّا قَوْماً

ضالِّينَ رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُـدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ آن‌ها چهل سال در خواری و ذلت می‌ماننـد و در عـذاب آتش پاسـخی به ایشان داده نمی‌شود وکسـی با آنان سخن نمی‌گوید. سپس خداوند عز و جل به آن‌ها پاسخ می‌دهد: در آتش بمانید وسخن نگویید. گفت که در این هنگـام آن‌هـا از هر گشایش و آسایشـی نومیـد می‌گردنـد و درهای جهنم به روی آن‌ها بسـته می‌شود و ماتم هلاک و آه و ناله و شیون آنان ابدی می‌شود.

**[ترجمه]

«۶۴»

وَ مِنَ الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ أَنَّ جَبْرَئِيلَ علیه السلام أَتَى النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله عِنْدَ الزَّوَالِ فِي سَاعَةٍ لَمْ يَأْتِهِ فِيهَا وَ هُوَ مُتَغَيِّرُ اللَّوْنِ وَ كَانَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يَسْمَعُ حِسَّهُ وَ جَرْسَهُ فَلَمْ يَسْمَعْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يَا جَبْرَئِيلُ مَا لَكَ جِئْتَنِي فِي سَاعَةٍ لَمْ تَكُنْ تَجِيئُنِي فِيهَا وَ أَرَى لَوْنَكَ مُتَغَيِّراً وَ كُنْتُ أَسْمَعُ حِسَّكَ وَ جَرْسَكَ فَلَمْ أَسْمَعْهُ فَقَالَ إِنِّي جِئْتُ حِينَ أَمَرَ اللَّهُ بِمَنَافِخِ (۱)النَّارِ فَوُضِعَتْ عَلَى النَّارِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله أَخْبِرْنِي عَنِ النَّارِ يَا جَبْرَئِيلُ حِينَ خَلَقَهَا اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ إِنَّهُ سُبْحَانَهُ أَوْقَدَ عَلَيْهَا أَلْفَ عَامٍ فَاحْمَرَّتْ ثُمَّ أَوْقَدَ عَلَيْهَا أَلْفَ عَامٍ فَابْيَضَّتْ ثُمَّ أَوْقَدَ عَلَيْهَا أَلْفَ عَامٍ اسْوَدَّتْ فَهِيَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ لَا يُضِي ءُ جَمْرُهَا وَ لَا يَنْطَفِئُ لَهَبُهَا وَ الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيّاً لَوْ أَنَّ مِثْلَ خَرْقِ إِبْرَةٍ خَرَجَ مِنْهَا عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَاحْتَرَقُوا عَنْ آخِرِهِمْ وَ لَوْ أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ جَهَنَّمَ ثُمَّ أُخْرِجَ مِنْهَا لَهَلَكَ أَهْلُ الْأَرْضِ جَمِيعاً حِينَ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ لِمَا يَرَوْنَ بِهِ وَ لَوْ أَنَّ ذِرَاعاً مِنَ السِّلْسِلَةِ الَّتِي ذَكَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ وُضِعَ عَلَى جَمِيعِ جِبَالِ الدُّنْيَا لَذَابَتْ عَنْ آخِرِهَا وَ لَوْ أَنَّ بَعْضَ خُزَّانِ جَهَنَّمَ التِّسْعَةَ

۱- المنفاخ و المنفخ: آله ینفخ بها.

عَشَرَ نَظَرَ إِلَيْهِ أَهْلُ الْأَرْضِ لَمَاتُوا حِينَ يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ وَ لَوْ أَنَّ ثَوْباً مِنْ ثِيَابِ أَهْلِ جَهَنَّمَ أَخْرِجَ إِلَى الْأَرْضِ لَمَاتَ أَهْلُ الْأَرْضِ مِنْ نَتْنِ رِيحِهِ فَأَكَبَّ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ أَطْرَقَ يَبْكِي وَ كَذَلِكَ جَبْرَئِيلُ فَلَمْ يَزَالا يَبْكِيَانِ حَتَّى نَادَاهُمَا مَلَكٌ مِنَ السَّمَاءِ يَا جَبْرَئِيلُ وَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ آمَنَكُمَا مِنْ أَنْ تَعْصِيَاهُ فَيُعَذِّبَكُمَا.

**[ترجمه]و در همین کتاب آمده است که جبرییل در وقت زوال در ساعتی که هیچگاه به نزد او نمی‌آمد به نزد پیامبر صلی الله علیه و آل و سلم آمد و رنگ او پریده بود و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم همیشه صدای او را می‌شنید اما در آن روز چیزی نشنید. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به او گفت: ای جبریل، چرا در وقتی به نزد من آمدی که هیچگاه نیامدی؟ چرا رنگ پریده هستی و صدای تو را نشنیدم؟ گفت من به نزد تو آمدم هنگامی که خداوند دستور داد که با منافخ - . المنفاخ و المنفخ: ابزار دمیدن در کوره. - در آتش دمیده شود. پس پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: از آتش به من خبر بده ای جبرییل، وقتی که خداوند متعال آن را آفرید. جبرییل گفت: خداوند سبحان هزار سال

ص: ۳۰۵

شعله آن را افروخته نگاه داشت تا سرخ شد سپس هزار سال دیگر گذشت تا سفید شد و هزار سال دیگر تا سیاه شد و بسیار تیره گشت که هیچ نوری نداشت و شعله‌اش خاموش نمی‌شد و سوگند به کسی که تو را به حق پیامبر مبعوث کرد، اگر سر سوزنی از آن آتش بر زمین بیفتد، همه اهل زمین را می‌سوزاند و اگر یک نفر به جهنم وارد شود و از آن خارج شود همه اهل زمین وقتی به او نگاه کنند نابود می‌شوند و اگر یک ذراع از زنجیری که خداوند متعال در قرآن کریم ذکر کرده است برروی همه کوه‌های دنیا گذاشته شود، همه ذوب می‌شوند و اگر اهل زمین به یکی از نوزده خزانه‌دار جهنم نگاه کنند، همه می‌میرند و اگر یک لباس از لباس‌های جهنمیان به زمین انداخته شود، همه از بوی تعفن آن می‌میرند. پیامبر بر روی زمین افتاد و گریست و جبرییل نیز گریست و گریه کردند تا فرشته‌ای از آسمان نداد داد ای جبرییل و ای محمد، خداوند شما را از گناه وعذاب در امنیت قرار داد.

**[ترجمه]

«۶۵»

کا، الكافی الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ بَصِيرٍ (۱)مَوْلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ مُوَفَّقٍ (۲)مَوْلَى أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ: كَانَ مَوْلَايَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِذَا أَمَرَ بِشِرَاءِ الْبَقْلِ يَأْمُرُ بِالْإِكْثَارِ مِنْهُ وَ مِنَ الْجِرْجِيرِ فَنَشْرِي لَهُ (۳)وَ كَانَ يَقُولُ علیه السلام مَا أَحْمَقَ بَعْضَ النَّاسِ يَقُولُونَ إِنَّهُ يَنْبُتُ فِي وَادِي (۴)جَهَنَّمَ وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَةُ فَكَيْفَ يَنْبُتُ الْبَقْلُ.

**[ترجمه]کافی: موفق - . به عقیده فاضل ممقانی او موفق بن هارون، مترجم در رجال شیخ است و از جمله یاران امام رضا علیه‌السلام است. - گفت: وقتی مولای من امیر مومنان علیه‌السلام دستور به خرید سبزیجات می‌داد، امر می‌کرد که مقدار زیادی از آن خریداری شود. و جرجیر که برای او خریداری می‌کردیم - . در منبع: برای او خریداری می‌شد. -

و می‌فرمود: برخی از مردم چقدر احمق هستند آن‌ها می گویند این گیاه در وادی - . در منبع: در وادی در جهنم. -

از جهنم می‌روید، اما خداوند عز و جل می‌فرماید: وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَهُ پس چگونه در آن گیاه می‌روید.

**[ترجمه]

«۶۶»

تَفْسِيرُ النُّعْمَانِيِّ، بِالْإِسْنَادِ الْآتِي فِي كِتَابِ الْقُرْآنِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَالَ: نَسَخَ قَوْلَهُ تَعَالَى وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وارِدُها قَوْلُهُ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنى أُولئِكَ عَنْها مُبْعَدُونَ

**[ترجمه]تفسیر نعمانی: علی علیه‌السلام فرمود: آیه وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وارِدُها این آیه را نسخ کرد: إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنى أُولئِكَ عَنْها مُبْعَدُونَ.

**[ترجمه]

بیان

الناسخ الآیه الثانیه و لیس المراد بالنسخ هنا المعنی المصطلح بل هی بمنزله الاستثناء أو المفسره لها.

**[ترجمه]ناسخ، آیه دوم است و منظور از نسخ در اینجا معنای مصطلح نیست، بلکه به منزله استثنا یا مفسّر آن است.

**[ترجمه]

«۶۷»

نهج، نهج البلاغه وَ اتَّقُوا نَاراً حَرُّهَا شَدِيدٌ وَ قَعْرُهَا بَعِيدٌ وَ حِلْيَتُهَا حَدِيدٌ (۵)وَ شَرَابُهَا صَدِيدٌ.

**[ترجمه]نهج البلاغه: بترسید از آتشی که حرارت آن شدید است و عمق آن بسیار است و حلیهٔ - . در نسخه: و حلیها آمده است. - یعنی زینت آن آهن است و شراب آن چرك و خون است.

**[ترجمه]

«۶۸»

نهج، نهج البلاغه نبه، تنبیه الخاطر قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ اعْلَمُوا أَنَّهُ لَيْسَ لِهَذَا الْجِلْدِ الرَّقِيقِ صَبْرٌ عَلَى النَّارِ فَارْحَمُوا نُفُوسَكُمْ فَإِنَّكُمْ قَدْ جَرَّبْتُمُوهَا فِي مَصَائِبِ الدُّنْيَا فَرَأَيْتُمْ جَزَعَ أَحَدِكُمْ مِنَ الشَّوْكَهِ تُصِيبُهُ وَ الْعَثْرَهِ تُدْمِيهِ وَ الرَّمْضَاءِ تُحْرِقُهُ فَكَيْفَ إِذَا

كَانَ بَيْنَ طَابَقَيْنِ

ص: ۳۰۶

۱- هكذا فی نسخه المصنّف. و فی الکافی: «نصیر» بالنون، و عنون فی تنقیح المقال تاره «نصیر» أبا حمزه الخادم، و اخری «نصر» بلا یاء راجعه.

۲- احتمل الفاضل المامقانی أنّه موفق بن هارون المترجم فی رجال الشیخ فی أصحاب أبی الحسن الرضا علیه السلام راجعه.

۳- فی المصدر: فیشری له م.

۴- فی المصدر: فی واد فی جهنم م.

۵- فی نسخه: و حلیها حدید.

مِنْ نَارٍ ضَجِيعَ حَجَرٍ وَ قَرِينَ شَيْطَانٍ أَ عَلِمْتُمْ أَنَّ مَالِكاً إِذَا غَضِبَ عَلَى النَّارِ حَطَمَ بَعْضُهَا بَعْضاً لِغَضَبِهِ وَ إِذَا زَجَرَهَا تَوَثَّبَتْ بَيْنَ أَبْوَابِهَا جَزَعاً مِنْ زَجْرَتِهِ أَيُّهَا الْيَفَنُ الْكَبِيرُ الَّذِي قَدْ لَهَزَهُ الْقَتِيرُ كَيْفَ أَنْتَ إِذَا الْتَحَمَتْ أَطْوَاقُ النَّارِ بِعِظَامِ الْأَعْنَاقِ وَ نَشِبَتِ الْجَوَامِعُ حَتَّى أَكَلَتْ لُحُومَ السَّوَاعِدِ فَاللَّهَ اللَّهَ مَعْشَرَ الْعِبَادِ وَ أَنْتُمْ سَالِمُونَ فِي الصِّحَّةِ قَبْلَ السُّقْمِ وَ فِي الْفُسْحَةِ قَبْلَ الضِّيقِ فَاسْعَوْا فِي فَكَاكِ رِقَابِكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُغْلَقَ رَهَائِنُهَا.

إيضاح الرمضاء الأرض الشديده الحراره و الطابق كهاجر و صاحب الأجر الكبير و الحطم الكسر و اليفن بالتحريک الشيخ الكبير و يقال لهزه أی خالطه و القتير كـأمير الشيب أو أوله قوله عليه السلام إذا التحمت أی التفت عليها و انضمت و التصقت بها و نشب الشی ء بالشی ء أی علق و الجوامع جمع جامعه و هی الغل لأنها تجمع اليدين إلى العنق.

**[ترجمه]نهج البلاغه: علی علیه‌السلام فرمود: بدانید که این پوست نازک شما تحمل آتش را ندارد پس به خود رحم کنید که شما تجربه مصیبت‌های دنیا را دارید و می‌دانید که وقتی خاری در دست یکی از شما فرو رود چگونه جزع و فزع می کنید و خون روان می‌شود و گرما شما را می‌سوزاند، پس چگونه وقتی بین دو طبقه

ص: ۳۰۶

آتش گرفتار شدید و همبستر سنگ‌ها و همنشین شیطان شدید تحمل می کنید؟ آیا می‌دانید که وقتی خداوند بر آتش خشم بگیرد، به سبب خشم او آتش خود را در هم می‌شکند و وقتی بر آتش فریاد بکشد، از ترس فریاد خداوند به سمت درهای جهنم می‌پرد. ای پیرمرد، که سن تو بالا رفته است، وقتی طوق آتشین استخوان گردن تو را له کند و زنجیرهای آتشین گوشت دست تو را بخورد چه می کنی؟ شما را به خدا سوگند ای بندگان، که در سلامتی هستید پیش از بیماری و در گشایش هستید قبل از تنگنا، پس در خلاصی خود بکوشید پیش از آن‌که درهای رهایی بسته شود.

توضیح: رمضاء به معنای زمین بسیار داغ است و طابق بر وزن هاجر و صاحب اجر بسیار است، و حطم به معنای در هم شکستن و یفن با حرکت حروف به معنای پیرمرد مسن است و لهزه یعنی با او در آمیخت و قتیر بر وزن امیر به معنای شیب یا اوایل آن است. إذا التحمت یعنی آن را احاطه کرد و آن را در برگرفت و به آن چسبید و نشب الشی ء بالشی ء یعنی آویخته شد و الجوامع جمع جامعهٔ است و به معنای زنجیر است زیرا دست‌ها را به گردن جمع می کند.

**[ترجمه]

«۶۹»

ل، الخصال أَبِي عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنْ سَهْلٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ سُفْيَانَ الْجُرْجَانِيِّ رَفَعَ الْحَدِيثَ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: خُلِقَتِ النَّارُ يَوْمَ الثُّلَاثَاءِ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذِي ثَلاثِ شُعَبٍ لا ظَلِيلٍ وَ لا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ قَالَ قُلْتُ فَالْأَرْبِعَاءُ (۱)قَالَ بُنِيَتْ أَرْبَعَةُ أَرْكَانٍ لِلنَّارِ.

**[ترجمه]خصال: امام صادق علیه‌السلام فرمود: آتش در روز سه‌شنبه آفریده شد که خداوند می‌فرماید: انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذِي

ثَلاثِ شُعَبٍ لا ظَلِيلٍ وَ لا يُغْنِی مِنَ اللَّهَبِ پرسيدم پس چهارشنبه؟ - . در منبع: پس چهارشنبه چه؟ -

فرمود: چهار ركن براى آتش ساخته شد.

**[ترجمه]

«۷۰»

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْأَحْوَلِ (۲)عَنْ بَشَّارٍ (۳)قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام لِأَیِّ شَیْ ءٍ

۱- فی المصدر: فما الاربعاء؟ اه. م.

۲- هو محمّد بن علیّ بن النعمان بن أبی طريفه البجلیّ مولى الاحول كوفیّ صيرفی يلقب بمؤمن الطاق و صاحب الطاق و شاه الطاق، و يلقبه المخالفون بشيطان الطاق، كان من أصحاب الأئمّه على بن الحسين و محمّد الباقر و جعفر الصادق و موسى الكاظم عليهم السلام، كان ثقه متكلما حاذقا حاضر الجواب، و منزلته فی العلم و حسن الخاطر مشهور، و له تصانيف كثيره، و له مع أبی حنيفه و غيره حكايات متعدّده، أورد بعضها الفاضل المامقانی فی التنقيح فی ترجمته، ترجمه الشيخ و النجاشیّ و ابن النديم فی فهارسهم و غيرهم فی كتب تراجمهم.

۳- فی الخصال المطبوع: بشار بن بشار، و لعلّ اسم أبيه مصحف و الصحيح يسار، و هو بشار بن يسار الضبيعی الكوفیّ الثقه أخو سعيد مولى بنی ضبيعه بن عجل، يروى عن أبی عبد اللّه و أبی الحسن عليهما السلام.

يُصَامُ يَوْمُ الْأَرْبِعَاءِ قَالَ لِأَنَّ النَّارَ خُلِقَتْ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ.

**[ترجمه]خصال: بشار - . در نسخه چاپی خصال: بشار بن بشار، و شاید اسم پدرش تحریف شده و صحیح یسار است، و او بشار بن یسار ضبیعی کوفی است، برادر سعید مولی بنی ضبیعه بن عجل، به روایت از امام صادق و امام علی علیهما السلام. - گفت: به امام صادق علیه‌السلام گفتم:

ص: ۳۰۷

به چه دلیل در روز چهارشنبه روزه می‌گیرند؟ فرمود: به این دلیل که آتش در روز چهارشنبه آفریده شد.

**[ترجمه]

«۷۱»

سن، المحاسن أَبِی عَنْ یُونُسَ عَنْ أَبَانٍ عَنِ الْأَحْوَلِ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ مِثْلَهُ.

أقول: سیأتی مثله بأسانید کثیره فی باب صوم السنه و باب الحجامه و أبواب الأیام و هذه الأخبار أکثر و أصح و أوثق من مرفوعه عمر بن سفیان و إن کان فیها وجه الجمع أیضا.

**[ترجمه]المحاسن: ابن سنان مانند این روایت را ذکر کرده است.

می‌گویم مانند این روایت با اسانید بسیار در باب روزه سال و باب حجامت و باب ایام آمده است و این روایات بسیار است و صحیح و مطمئن است که عمر بن سفیان آن را بالا برده است، هر چند وجه جمع نیز در آن وجود دارد.

**[ترجمه]

«۷۲»

کا، الکافی فِی الرَّوْضَهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْأَحْوَلِ عَنْ سَلَّامِ بْنِ الْمُسْتَنِیرِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْجَنَّهَ قَبْلَ أَنْ یَخْلُقَ النَّارَ الْحَدِیثَ.

**[ترجمه]کافی: امام محمد باقر میفرمایند: خداوند عزّوجلّ، بهشت را قبل از آتش آفرید تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۷۳»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ بَکْرِ بْنِ صَالِحٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ بُرَیْدٍ (۱)عَنْ أَبِی عَمْرٍو الزُّبَیْرِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ:

الْكَفْرُ فِی کِتَابِ اللَّهِ عَلَی خَمْسَهِ أَوْجُهٍ مِنْهَا کُفْرُ الْجُحُودِ وَ هُوَ الْجُحُودُ بِالرُّبُوبِیَّهِ وَ هُوَ قَوْلُ مَنْ یَقُولُ لَا رَبَّ وَ لَا جَنَّهَ وَ لَا نَارَ وَ هُوَ قَوْلُ صِنْفَیْنِ مِنَ الزَّنَادِقَهِ یُقَالُ لَهُمُ الدَّهْرِیَّهُ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]کافی: ابی عمرو زبیری گوید به امام صادق علیه السلام عرض کردم: به من خبر ده از اینکه کفر در قرآن خدا عز و جل چند وجه دارد؟ فرمود: کفر در کتاب خدا بر پنج وجه است: یک از آنها کفر جحود، اما کفر جحود همان انکار ربوبیّت است و آن قول کسانی است که گویند: نه پروردگاری و نه بهشتی و نه دوزخی و آن قول دو دسته از زنادقه است که به آنها دهری مذهب گویند تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۷۴»

مع، معانی الأخبار بِالْإِسْنَادِ إِلَی الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْأَرْوَاحَ قَبْلَ الْأَجْسَادِ بِأَلْفَیْ عَامٍ فَجَعَلَ أَعْلَاهَا وَ أَشْرَفَهَا أَرْوَاحَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ الْأَئِمَّهِ بَعْدَهُمْ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ فِی قِصَّهِ آدَمَ وَ حَوَّاءَ إِلَی أَنْ قَالَ قَالا- رَبَّنَا فَأَرِنَا ظَالِمِیهِمْ (۲)فِی نَارِکَ حَتَّی نَرَاهَا کَمَا رَأَیْنَا مَنْزِلَتَهُمْ فِی جَنَّتِکَ فَأَمَرَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی النَّارَ فَأَبْرَزَتْ جَمِیعَ مَا فِیهَا مِنْ أَلْوَانِ النَّکَالِ وَ الْعَذَابِ وَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَکَانُ الظَّالِمِینَ لَهُمُ الْمُدَّعِینَ لِمَنْزِلَتِهِمْ فِی أَسْفَلِ دَرْکٍ مِنْهَا کُلَّما أَرادُوا أَنْ یَخْرُجُوا مِنْها أُعِیدُوا فِیها الْحَدِیثَ.

۱- هو قاسم بن برید بن معاویه العجلیّ الثقه، یروی عن الصادق علیه السلام، و یروی عنه فضاله بن أیوب و محمّد بن سنان و بکر بن صالح. راجع جامع الرواة.

۲- فی المصدر: منازل ظالمیهم اه. م.

**[ترجمه]معانی اخبار: امام صادق علیه السلام فرمود: پروردگار هستی آفرین روانها را دو هزار سال قبل از کالبدها خلق کرد، و عالی ترین و شریف ترین آنها را، روح محمّد، و علی و فاطمه و حسن و حسین و امامان بعد از ایشان- صلوات اللّه علیهم- قرار داد و حدیث را ادامه داد تا قصه آدم و حواء تا این جا که عرض کردند: خداوندا چنان که درجه آن بزرگواران را در بهشت دیدیم، جایگاه ستمکاران به آنان را در جهنم نیز به ما نشان ده، پس ایزد متعال به آتش دوزخ دستور داد تا انواع سختی و شکنجه را که در آن است در معرض دید ایشان قرار دهد، سپس فرمود: جایگاه ستمکاران به آنان که به دروغ منزلت ایشان را به خود نسبت می دهند، در پائین ترین طبقات این جهنم است، «کُلَّما أَرادُوا أَنْ یَخْرُجُوا مِنْها أُعِیدُوا فِیها» - . سجده / ۳۳ - {هر چه بکوشند تا از آن آتش بیرون آیند (ملائکه عذاب) ایشان را به همان جا بازگردانند} تا آخر حدیث.

ص: ۳۰۸

**[ترجمه]

«۷۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام الْوَرَّاقُ عَنِ الْأَسَدِیِّ عَنْ سَهْلٍ عَنْ عَبْدِ الْعَظِیمِ الْحَسَنِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ أَجْمَعِینَ قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَ فَاطِمَةُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَوَجَدْتُهُ یَبْکِی بُکَاءً شَدِیداً فَقُلْتُ فِدَاکَ أَبِی وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الَّذِی أَبْکَاکَ فَقَالَ یَا عَلِیُّ لَیْلَةَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ رَأَیْتُ نِسَاءً مِنْ أُمَّتِی فِی عَذَابٍ شَدِیدٍ فَأَنْکَرْتُ شَأْنَهُنَّ فَبَکَیْتُ لِمَا رَأَیْتُ مِنْ شِدَّةِ عَذَابِهِنَّ وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً مُعَلَّقَةً بِشَعْرِهَا یَغْلِی دِمَاغُ رَأْسِهَا وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً مُعَلَّقَةً بِلِسَانِهَا وَ الْحَمِیمُ یُصَبُّ فِی حَلْقِهَا وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً مُعَلَّقَةً بِثَدْیَیْهَا وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً تَأْکُلُ لَحْمَ جَسَدِهَا وَ النَّارُ تُوقَدُ مِنْ تَحْتِهَا وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً قَدْ شُدَّ رِجْلَاهَا إِلَی یَدَیْهَا وَ قَدْ سُلِّطَ عَلَیْهَا الْحَیَّاتُ وَ الْعَقَارِبُ وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً صَمَّاءَ عَمْیَاءَ خَرْسَاءَ فِی تَابُوتٍ مِنْ نَارٍ یَخْرُجُ دِمَاغُ رَأْسِهَا مِنْ مَنْخِرِهَا وَ بَدَنُهَا مُتَقَطِّعٌ مِنَ الْجُذَامِ وَ الْبَرَصِ وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً مُعَلَّقَةً بِرِجْلَیْهَا فِی تَنُّورٍ مِنْ نَارٍ وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً تُقَطَّعُ لَحْمُ جَسَدِهَا مِنْ مُقَدَّمِهَا وَ مُؤَخَّرِهَا بِمَقَارِیضَ مِنْ نَارٍ وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً یُحْرَقُ وَجْهُهَا وَ یَدَاهَا وَ هِیَ تَأْکُلُ أَمْعَاءَهَا وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً رَأْسُهَا رَأْسُ خِنْزِیرٍ وَ بَدَنُهَا بَدَنُ الْحِمَارِ وَ عَلَیْهَا أَلْفُ أَلْفِ لَوْنٍ مِنَ الْعَذَابِ وَ رَأَیْتُ امْرَأَةً عَلَی صُورَةِ الْکَلْبِ وَ النَّارُ تَدْخُلُ فِی دُبُرِهَا وَ تَخْرُجُ مِنْ فِیهَا وَ الْمَلَائِکَةُ یَضْرِبُونَ رَأْسَهَا وَ بَدَنَهَا بِمَقَامِعَ مِنْ نَارٍ فَقَالَتْ فَاطِمَةُ علیها السلام حَبِیبِی وَ قُرَّةُ عَیْنِی أَخْبِرْنِی مَا کَانَ عَمَلُهُنَّ وَ سِیرَتُهُنَّ حَتَّی وَضَعَ اللَّهُ عَلَیْهِنَّ هَذَا الْعَذَابَ فَقَالَ یَا بِنْتِی أَمَّا الْمُعَلَّقَةُ بِشَعْرِهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ لَا تُغَطِّی شَعْرَهَا مِنَ الرِّجَالِ وَ أَمَّا الْمُعَلَّقَةُ بِلِسَانِهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ تُؤْذِی زَوْجَهَا وَ أَمَّا الْمُعَلَّقَةُ بِثَدْیَیْهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ تَمْتَنِعُ مِنْ فِرَاشِ زَوْجِهَا وَ أَمَّا الْمُعَلَّقَةُ بِرِجْلَیْهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ تَخْرُجُ مِنْ بَیْتِهَا بِغَیْرِ إِذْنِ زَوْجِهَا وَ أَمَّا الَّتِی کَانَتْ تَأْکُلُ لَحْمَ جَسَدِهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ تُزَیِّنُ بَدَنَهَا لِلنَّاسِ وَ أَمَّا الَّتِی شُدَّتْ یَدَاهَا إِلَی رِجْلَیْهَا وَ سُلِّطَ عَلَیْهَا الْحَیَّاتُ وَ الْعَقَارِبُ فَإِنَّهَا کَانَتْ قَذِرَةَ الْوَضُوءِ قَذِرَةَ الثِّیَابِ وَ کَانَتْ لَا تَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَ الْحَیْضِ وَ لَا تَتَنَظَّفُ وَ کَانَتْ تَسْتَهِینُ بِالصَّلَاةِ وَ أَمَّا الْعَمْیَاءُ الصَّمَّاءُ الْخَرْسَاءُ فَإِنَّهَا کَانَتْ تَلِدُ مِنَ الزِّنَاءِ فَتُعَلِّقُهُ فِی عُنُقِ زَوْجِهَا وَ أَمَّا الَّتِی تُقْرَضُ لَحْمُهَا بِالْمَقَارِیضِ فَإِنَّهَا تَعْرِضُ نَفْسَهَا عَلَی الرِّجَالِ وَ أَمَّا الَّتِی کَانَتْ تُحْرَقُ وَجْهُهَا وَ بَدَنُهَا وَ هِیَ تَأْکُلُ أَمْعَاءَهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ قَوَّادَةً

ص: ۳۰۹

وَ أَمَّا الَّتِی کَانَ رَأْسُهَا رَأْسَ خِنْزِیرٍ وَ بَدَنُهَا بَدَنَ الْحِمَارِ فَإِنَّهَا کَانَتْ نَمَّامَهً کَذَّابَهً وَ أَمَّا الَّتِی کَانَتْ عَلَی صُورَهِ الْکَلْبِ وَ النَّارُ تَدْخُلُ فِی دُبُرِهَا وَ تَخْرُجُ مِنْ فِیهَا فَإِنَّهَا کَانَتْ قَیْنَهً نَوَّاحَهً حَاسِدَهً ثُمَّ قَالَ علیه السلام وَیْلٌ لِامْرَأَهٍ أَغْضَبَتْ زَوْجَهَا وَ طُوبَی لِامْرَأَهٍ رَضِیَ عَنْهَا زَوْجُهَا.

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه السلام: از پدران خود نقل کرد که امیر المومنین علیه السلام فرمود: من و فاطمه بر رسول خدا صلی اللَّه علیه و آله وارد شدیم، پس ایشان را در حالی که سخت می گریست یافتیم، من عرض کردم پدر و مادرم فدایت یا رسول اللَّه! چه باعث شده که شما این چنین گریه میکنید؟ در پاسخم فرمود: ای علیّ! شبی که مرا به آسمان بردند (یعنی معراج) زنانی از امّتم را در عذابی شدید نگریستم، و آن وضع برای من سخت گران آمد، و گریه ام از جهت عذاب سخت آنان است که به چشم خویش وضعشان را دیدم (شرح واقعه بدین قرار است): زنی را به مویش در دوزخ، معلّق، آویخته بودند که مغز سر او می جوشید، و زن دیگری را دیدم که به زبانش در جهنّم آویزان بود و آتش در حلقوم او میریختند، و زن دیگری را مشاهده کردم که او را به پستانهایش آویخته بودند، و دیگری را دیدم که گوشت بدن خویش را میخورد، و آتش در زیر او شعله میکشید، و زنی دیگر را دیدم که پاهایش را به دستهایش زنجیر کرده بودند و مارها و عقربها بر او مسلّط بودند، و زنی را دیدم کر و کور و لال که در تابوتی از آتش است و مخ او از بینیش خارج می شود و همه بدنش قطعه قطعه از جذام و برص (خوره و پیسی) است و زن دیگر را مشاهد کردم که در تنّوری از آتش به پاهایش آویزان است، و زنی را دیدم که گوشت بدنش را از پس و پیش با قیچی آتشین می برند، و دیگری را دیدم صورت و دستهایش آتش گرفته و مشغول خوردن روده های خویش است، و زنی را دیدم که سرش سر خوک و بدنش بدن حمار است و هزار هزار نوع او را عذاب می کنند و زنی را به صورت سگ دیدم که از عقب بشکم او آتش می ریزند و از دهانش بیرون میریزد و فرشتگان با گرزهائی آتشین بر سر و پیکر او می زنند.

پس فاطمه علیها السّلام به پدرش عرض کرد: ای حبیب من، و ای نور دیدگانم به من بگو که اینان چه کرده بودند و رفتارشان چه بود که به این عقوبت گرفتار شدند.

رسول خدا صلی اللَّه علیه و آله فرمود: ای دختر عزیزم امّا آن زنی که به موی سرش معلّق در آتش بود، آن فردی بود که موی سر خویش از نامحرمان نمی پوشانید، و امّا آن زنی که به زبانش آویخته بود او کسی بود که با زبان، شوهر خویش را آزار می داد، و آنکه به پستانهایش آویزان بود شوهرداری بود که از آمیزش با شویش پرهیز نداشت و امّا آنکه به پاهایش معلق در دوزخ بود کسی بود که بدون اذن همسر خود از خانه بیرون می رفت، و امّا آن زنی که گوشت بدن خویش را می خورد آن بود که خود را برای نامحرمان زینت می کرد، و امّا آنکه دست و پایش را به هم زنجیر کرده بودند و مارها و عقربها بر او مسلّط بودند زنی بود که درست وضو نمی ساخت و لباسش را از آلودگی به نجس، تطهیر نمی کرد، و غسل جنابت و حیض بجای نمی آورد و خود را نظیف نمی ساخت، و به نماز اهمیّت نمی داد، و امّا آن کر و کور و لال زنی بود که از غیر شوهر خویش دارای فرزند می شد و به شوهر خود نسبت میداد، و آنکه گوشت بدنش را با مقراضها می برید پس وی زنی بود که خود را در اختیار مردان اجنبی مینهاد و خود را بدانها عرضه مینمود، و امّا آن زنی که سر و رویش آتش گرفته بود و مشغول خوردن روده های خود بود آن کسی بود که دلّالی جنسی به حرام میکرد،

و امّا آنکه سرش سر خوک و بدنش بدن حمار بود آن زنی بود که سخن چینی به دروغ مینمود، و امّا آنکه رخسارش رخسار سگ بود و آتش در دبر او میریختند و از دهانش بیرون می آمد آن زنی آوازه خوان و نوحه گر و حسود بود، آنگاه پیامبر صلی اللّه علیه و آله فرمود: وای بر زنی که شوی خویش را به غضب آرد، و خوشا به حال بانوئی که شوهرش از او راضی باشد.

**[ترجمه]

بیان

کانت قینه أی مغنیه.

**[ترجمه]کانت قینه یعنی آوازه خوان بود.

**[ترجمه]

«۷۶»

ل، الخصال مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مِهْرَانَ وَ عَلِیِّ بْنِ أَسْبَاطٍ فِیمَا یُعْلَمُ عَنْ بَعْضِ رِجَالِهِمَا قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ مِنَ الْعُلَمَاءِ مَنْ یُحِبُّ أَنْ یَخْزُنَ عِلْمَهُ وَ لَا یُؤْخَذَ عَنْهُ فَذَاکَ فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَ مِنَ الْعُلَمَاءِ مَنْ إِذَا وُعِظَ أَنِفَ وَ إِذَا وَعَظَ عَنَّفَ فَذَاکَ فِی الدَّرْکِ الثَّانِی مِنَ النَّارِ وَ مِنَ الْعُلَمَاءِ مَنْ یَرَی أَنْ یَضَعَ الْعِلْمَ عِنْدَ ذَوِی الثَّرْوَهِ (۱)وَ لَا یَرَی لَهُ فِی الْمَسَاکِینِ (۲)فَذَاکَ فِی الدَّرْکِ الثَّالِثِ مِنَ النَّارِ وَ مِنَ الْعُلَمَاءِ مَنْ یَذْهَبُ فِی عِلْمِهِ مَذْهَبَ الْجَبَابِرَهِ وَ السَّلَاطِینِ فَإِنْ رُدَّ عَلَیْهِ شَیْ ءٌ مِنْ قَوْلِهِ أَوْ قُصِّرَ فِی شَیْ ءٍ مِنْ أَمْرِهِ غَضِبَ فَذَاکَ فِی الدَّرْکِ الرَّابِعِ مِنَ النَّارِ وَ مِنَ الْعُلَمَاءِ مَنْ یَطْلُبُ أَحَادِیثَ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی لِیَغْزُرَ بِهِ عِلْمُهُ وَ یَکْثُرَ بِهِ حَدِیثُهُ فَذَاکَ فِی الدَّرْکِ الْخَامِسِ مِنَ النَّارِ وَ مِنَ الْعُلَمَاءِ مَنْ یَضَعُ نَفْسَهُ لِلْفُتْیَا وَ یَقُولُ سَلُونِی وَ لَعَلَّهُ لَا یُصِیبُ حَرْفاً وَاحِداً وَ اللَّهُ لَا یُحِبُّ الْمُتَکَلِّفِینَ فَذَاکَ فِی الدَّرْکِ السَّادِسِ مِنَ النَّارِ وَ مِنَ الْعُلَمَاءِ مَنْ یَتَّخِذُ عِلْمَهُ مُرُوءَهً وَ عَقْلًا فَذَاکَ فِی الدَّرْکِ السَّابِعِ مِنَ النَّارِ.

**[ترجمه]خصال : امام صادق علیه السلام فرمود: پاره ای از علماء میخواهند علم خود را گنج کنند و مردم از آن استفاده نکنند اینها «فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ» در طبقه اول دوزخند، پاره ای از علماء چون پند داده شوند به دماغشان بر می خورد و چون پند دهند سختی می کنند اینها در طبقه دوم دوزخند، پاره ای از علماء اشراف منشند و ثروتمندان و اشراف برای یاد دادن علم اهل میدانند ولی مساکین را اهل نمی دانند اینها در طبقه سوم دوزخند، پاره ای از علما، پادشاه منش و جبارند اگر به گفته آنها اعتراضی شود یا در خدمت آنها کوتاهی شود غضب می کنند اینها در طبقه چهارم دوزخند، پاره ای از علماء احادیث یهود و نصاری را بدست می آورند تا علم خود را تقویت کنند و حدیث خود را بسیار نمایند اینها در طبقه پنجم از

دوزخند، پاره ای از علماء خود را مرجع قرار می دهند و می گویند احکام خود را از ما بپرسید با اینکه شاید یک کلمه درست دریافت نکردند خدا بخود بندی را دوست ندارد اینها در طبقه ششم دوزخند، پاره ای از علماء علم خود را وسیله نمایش مردانگی و خردمندی قرار داده اند اینها در طبقه هفتم از دوزخند.

**[ترجمه]

بیان

من إذا وعظ علی بناء المجهول أنف أی استنکف لترفعه عن أن یعظه غیره و إذا وعظ علی بناء المعلوم عنف بضم النون و فتحها من العنف ضد الرفق أو علی بناء التفعیل بمعنی التعییر و اللوم.

**[ترجمه]در «من إذا وعظ» وعظ بر بنای مجهول است. انف یعنی امتناع و سرپیچی کرد به خاطر آنکه خود را بالاتر از آن می دانند که دیگری به ایشان موعظه کند. در «و اذا وعظ» فعل، معلوم است. عنف به ضم نون و فتح آن به معنای درشتی و شدت ضد رفق و مدارا است. یا بر بنای تفعیل به معنای سرزنش وملامت است.

ص: ۳۱۰

**[ترجمه]

«۷۷»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ عَبَّادِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الدَّيْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى علیه السلام فِي حَدِيثٍ

ص: ۳۱۰

۱- فی المصدر: ذوی الثروه و الشرف. م.

۲- فی المصدر: عند المساکین وضعا. م.

طَوِيلٍ يَقُولُ فِيهِ يَا إِسْحَاقُ إِنَّ فِي النَّارِ لَوَادِياً يُقَالُ لَهُ سَقَرُ لَمْ يَتَنَفَّسْ مُنْذُ خَلَقَهُ اللَّهُ لَوْ أَذِنَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ فِي التَّنَفُّسِ بِقَدْرِ مِخْيَطٍ لَاحْتَرَقَ مَا عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ وَ إِنَّ أَهْلَ النَّارِ لَيَتَعَوَّذُونَ مِنْ حَرِّ ذَلِكَ الْوَادِي وَ نَتْنِهِ وَ قَذَرِهِ وَ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِيهِ لِأَهْلِهِ وَ إِنَّ فِي ذَلِكَ الْوَادِي لَجَبَلًا يَتَعَوَّذُ جَمِيعُ أَهْلِ ذَلِكَ الْوَادِي مِنْ حَرِّ ذَلِكَ الْجَبَلِ وَ نَتْنِهِ وَ قَذَرِهِ وَ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِيهِ لِأَهْلِهِ وَ إِنَّ فِي ذَلِكَ الْجَبَلِ لَشِعْباً يَتَعَوَّذُ جَمِيعُ أَهْلِ ذَلِكَ الْجَبَلِ مِنْ حَرِّ ذَلِكَ الشِّعْبِ وَ نَتْنِهِ وَ قَذَرِهِ وَ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِيهِ لِأَهْلِهِ وَ إِنَّ فِي ذَلِكَ الشِّعْبِ لَقَلِيباً (۱)يَتَعَوَّذُ جَمِيعُ أَهْلِ ذَلِكَ الْجَبَلِ مِنْ حَرِّ ذَلِكَ الْقَلِيبِ وَ نَتْنِهِ وَ قَذَرِهِ وَ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِيهِ لِأَهْلِهِ وَ إِنَّ فِي ذَلِكَ الْقَلِيبِ لَحَيَّةً يَتَعَوَّذُ جَمِيعُ أَهْلِ ذَلِكَ الْقَلِيبِ مِنْ خُبْثِ تِلْكَ الْحَيَّةِ وَ نَتْنِهَا وَ قَذَرِهَا وَ مَا أَعَدَّ اللَّهُ فِي أَنْيَابِهَا مِنَ السَّمِّ لِأَهْلِهَا وَ إِنَّ فِي جَوْفِ تِلْكَ الْحَيَّةِ لَصَنَادِيقَ (۲)فِيهَا خَمْسَةٌ مِنَ الْأُمَمِ السَّالِفَةِ وَ اثْنَانِ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ وَ مَنِ الْخَمْسَةُ وَ مَنِ الِاثْنَانُ قَالَ فَأَمَّا الْخَمْسَةُ فَقَابِيلُ الَّذِي قَتَلَ هَابِيلَ وَ نُمْرُودُ الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ فَ قالَ أَنَا أُحْيِي وَ أُمِيتُ وَ فِرْعَوْنُ الَّذِي قَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلى وَ يَهُودُ الَّذِي هَوَّدَ الْيَهُودَ وَ بُولَسُ الَّذِي نَصَّرَ النَّصَارَى وَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَعْرَابِيَّانِ.

**[ترجمه]خصال: اسحاق بن عمار از امام کاظم علیه السلام نقل می کند که در یک حدیث طولانی فرمود: ای اسحاق در جهنم یک وادی است که به آن «سقر» گفته می شوند و از وقتی که آفریده شده نفس نکشیده است، اگر خداوند به او اجازه نفس کشیدن به اندازه یک نخ بدهد، آنچه روی زمین است، همه می سوزند و اهل جهنم از حرارت و بوی گند و پلیدی این وادی و آنچه خداوند در آنجا برای اهلش آماده کرده، (به خدا) پناهنده می شوند، و در آن وادی کوهی است که تمام اهل این وادی از حرارت و بوی گند و پلیدی آن و آنچه خداوند در آنجا برای اهلش آماده کرده (به خدا) پناهنده می شوند، و در آن کوه درّه ای است که همه اهل آن کوه از حرارت و بوی گند و پلیدی آن و آنچه خداوند برای اهل آنجا آماده کرده (به خدا) پناهنده می شوند، و در آن دره چاهی است که اهل این درّه از حرارت و بوی گند و پلیدی آن و آنچه خداوند در آنجا برای اهلش آماده کرده (به خدا) پناهنده می شوند، و در آن چاه ماری است که تمام اهل چاه از خباثت و بوی گند و پلیدی آن مار و سمّی که خداوند در نیش آن برای اهلش آماده کرده (به خدا) پناهنده می شوند، در شکم این مار هفت صندوق است که پنج صندوق از امّت های پیشین و دو صندوق از این امّت است، می گوید: گفتم: فدایت شوم آن پنج تا و آن دو تا کدامند؟ فرمود: آن پنج نفر قابیل است که هابیل را کشت و نمرود «الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ» که با ابراهیم در باره پروردگارش مناظره کرد و گفت: «قالَ أَنَا أُحْيِي وَ أُمِيتُ» من هم زنده می کنم و می میرانم، و فرعون است که گفت: «أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلى» من پروردگار بزرگ شما هستم و یهود است که یهودی ها را یهودی کرد و یونس است که نصرانی ها را نصرانی کرد و از این امت دو نفر اعرابی هستند.

**[ترجمه]

بیان

الأعرابيان أبو بكر و عمر و إنما سماهما بذلك لأنهما لم يؤمنا قط.

**[ترجمه]مقصود از دو اعرابی، أبو بکر و عمر است. و به این دلیل آن دو را اینگونه نامید که آنان هیچگاه ایمان نیاوردند.

**[ترجمه]

«۷۸»

ل، الخصال أَبِی عَنِ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَهَ بْنِ زِیَادٍ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام أَنَّ عَلِیّاً علیه السلام قَالَ: إِنَّ فِی جَهَنَّمَ رَحًی تَطْحَنُ خَمْساً أَ فَلَا تَسْأَلُونِّی مَا طِحْنُهَا فَقِیلَ لَهُ وَ مَا طِحْنُهَا یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ الْعُلَمَاءُ الْفَجَرَهُ وَ الْقُرَّاءُ الْفَسَقَهُ وَ الْجَبَابِرَهُ الظَّلَمَهُ وَ الْوُزَرَاءُ الْخَوَنَهُ وَ الْعُرَفَاءُ الْکَذَبَهُ وَ إِنَّ فِی النَّارِ لَمَدِینَهً یُقَالُ لَهَا الْحَصِینَهُ فَلَا تَسْأَلُونِی مَا فِیهَا فَقِیلَ وَ مَا فِیهَا یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ فِیهَا أَیْدِی النَّاکِثِینَ.

**[ترجمه]خصال: امام صادق علیه السلام از پدرانش علیهم السلام از علی علیه السلام نقل می کند که فرمود: همانا در جهنم آسیابی است که پنج کس را آرد می کند، آیا نمی پرسید که چه چیزی را آرد می کند؟ گفتند: چه چیزی را آرد می کند یا امیر المؤمنین؟ فرمود: عالمان بدکار، و قاریان فاسق، و جباران ستمگر، و وزیران خائن، و کارگزاران دروغگو. و همانا در دوزخ شهری است که به آن «حصینه» گویند، آیا نمی پرسید که چه چیزی در آن است؟ گفته شد: چه چیزی در آن است یا امیر المؤمنین؟ فرمود: دست های پیمان شکنان.

**[ترجمه]

«۷۹»

م، تفسیر الإمام علیه السلام أَلَا وَ إِنَّ الرَّاضِینَ بِقَتْلِ الْحُسَیْنِ علیه السلام شُرَکَاءُ قَتْلِهِ أَلَا وَ إِنَّ قَتَلَتَهُ وَ أَعْوَانَهُمْ وَ أَشْیَاعَهُمْ وَ الْمُقْتَدِینَ بِهِمْ بُرَآءُ مِنْ دِینِ اللَّهِ وَ إِنَّ اللَّهَ لَیَأْمُرُ مَلَائِکَتَهُ الْمُقَرَّبِینَ أَنْ یَتَلَقَّوْا (۳)

۱- القلیب: البئر.

۲- فی المصدر: لسبعه صنادیق. م.

۳- فی نسخه: أن یلقوا.

دُمُوعَهُمُ الْمَصْبُوبَهَ لِقَتْلِ الْحُسَيْنِ إِلَى الْخُزَّانِ فِی الْجِنَانِ فَیَمْزُجُونَهَا بِمَاءِ الْحَیَوَانِ فَتَزِیدُ عُذُوبَتَهَا وَ یُلْقُونَهَا فِی الْهَاوِیَهِ وَ یَمْزُجُونَهَا بِحَمِیمِهَا وَ صَدِیدِهَا وَ غَسَّاقِهَا وَ غِسْلِینِهَا فَتَزِیدُ فِی شِدَّهِ حَرَارَتِهَا وَ عَظِیمِ عَذَابِهَا أَلْفَ ضِعْفِهَا تُشَدِّدُ عَلَی الْمَنْقُولِینَ إِلَیْهَا مِنْ أَعْدَاءِ آلِ مُحَمَّدٍ عَذَابَهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر امام عسکری علیه السلام: بدانید آنان که از قتل حسین خشنودند در قتل او شریکند. بدانید که کشندگان او و یاران و پیروان و رهروان آنها، از دین خدا به دورند. بدانید خداوند به فرشتگان درگاه خود فرمان

ص: ۳۱۱

داده تا اشک های ریزان بر قتل حسین را برگیرند و به گنجینه بهشت آورند و با آب زندگانی درآمیزند تا این گونه هزاران بار گواراتر و پاک تر شود و فرشتگان اشک های افراد خوشحال و خندان بر قتل حسین را بر می گیرند و به هاویه جهنم می آورند و با آب جوشان و چرکین و کدر و کثیف آن در می آمیزند تا هزاران بار به شدت حرارت و سختی عذاب آن افزوده شود تا عذاب دشمنان خاندان محمّد را که به آنجا منتقل می شوند دشوار گرداند. - - تفسیر منسوب به امام حسن عسکری (ع)، ص ۳۶۷، ح ۲۵۷- ۲۵۸. -

**[ترجمه]

«۸۰»

لی، الأمالی للصدوق بِالْإِسْنَادِ الْمَسْطُورِ فِی کِتَابِ النُّبُوَّهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فِی سِیَاقِ قِصَّهِ یَحْیَی علیه السلام قَالَ قَالَ زَکَرِیَّا حَدَّثَنِی حَبِیبِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ فِی جَهَنَّمَ جَبَلًا یُقَالُ لَهُ السَّکْرَانُ فِی أَصْلِ ذَلِکَ الْجَبَلِ وَادٍ یُقَالُ لَهُ الْغَضْبَانُ لِغَضَبِ الرَّحْمَنِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فِی ذَلِکَ الْوَادِی جُبٌّ قَامَتُهُ مِائَهُ عَامٍ فِی ذَلِکَ الْجُبِّ تَوَابِیتُ مِنْ نَارٍ فِی تِلْکَ التَّوَابِیتِ صَنَادِیقُ مِنْ نَارٍ وَ ثِیَابٌ مِنْ نَارٍ وَ سَلَاسِلُ مِنْ نَارٍ وَ أَغْلَالٌ مِنْ نَارٍ الْحَدِیثَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله در داستان حضرت یحیی فرمود که حضرت زکریا فرمود که می گفت دوستم جبرئیل از طرف خدای تبارک و تعالی به من باز گفته است که در دوزخ کوهی است به نام سکران و در بین آن کوه دره ای است به نام غضبان از غضب خدای رحمان تبارک و تعالی در این دره چاهی است که صد سال عمق دارد و در آن چاه تابوتهاست از آتش در آن تابوتها

صندوقهاست از آتش و جامه ها از آتش و زنجیرها از آتش و غلهای آتشین تا آخر حدیث.

**[ترجمه]

«۸۱»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه

السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ أُصَلِّی فِی قَلَنْسُوَهٍ سَوْدَاءَ قَالَ لَا تُصَلِّ فِیهَا فَإِنَّهَا لِبَاسُ أَهْلِ النَّارِ.

أقول: سیأتی کثیر من الأخبار فی ذلک فی أبواب الصلاه و أبواب اللباس.

**[ترجمه]علل الشرائع: امام صادق علیه‌السلام فرمود: به حضرت گفتم آیا می‌توانم با شنل سیاه نماز بخوانم؟ فرمود: با آن لباس نماز نخوان زیرا لباس جهنمیان است.

می‌گویم بسیاری از روایات این باب در باب نماز و باب لباس خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۸۲»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ مُعَنْعَناً عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ یَا عَلِیُّ إِنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام أَخْبَرَنِی أَنَّ أُمَّتِی یَغْدِرُ بِکَ مِنْ بَعْدِی فَوَیْلٌ ثُمَّ وَیْلٌ ثُمَّ وَیْلٌ لَهُمْ (۱)ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا وَیْلٌ قَالَ وَادٍ فِی جَهَنَّمَ أَکْثَرُ أَهْلِهِ مُعَادُوکَ وَ الْقَاتِلُونَ لِذُرِّیَّتِکَ وَ النَّاکِثُونَ لِبَیْعَتِکَ فَطُوبَی ثُمَّ طُوبَی ثُمَّ طُوبَی ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لِمَنْ أَحَبَّکَ (۲)وَ وَالاکَ قُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا طُوبَی قَالَ شَجَرَهٌ فِی دَارِکَ فِی الْجَنَّهِ لَیْسَ دَارٌ مِنْ دُورِ شِیعَتِکَ فِی الْجَنَّهِ إِلَّا وَ فِیهَا غُصْنٌ مِنْ تِلْکَ الشَّجَرَهِ تَهْدِلُ عَلَیْهِمْ بِکُلِّ مَا یَشْتَهُونَ.

۱- فی المصدر: فویل ثمّ الویل لهم، قلت: اه. م.

۲- فی المصدر: فطوبی ثمّ طوبی لمن احبک اه. م.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: علی علیه‌السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه وآله و سلم روزی به علی علیه‌السلام فرمود: جبرییل به من خبر داد که امت من پس از من به تو نیرنگ می‌زنند، پس ویل بر آن‌ها و ویل بر آن‌ها - . درمنبع: فویل ثمّ الویل لهم. -

سه مرتبه. گفتم: ای رسول الله، ویل چیست؟ فرمود: وادی در جهنم است که بیشتر اهل آن مخالفان تو هستند و کسانی که نسل تو را به قتل رساندند و با تو بیعت‌شکنی کردند و سه مرتبه طوبی به کسی که تو را دوست بدارد - . در منبع: فطوبی ثمّ طوبی برای دوستداران تو. - و ولایت تو را در دل دارد. گفتم ای رسول الله، طوبی چیست؟ فرمود: درختی است در بهشت که در خانه تو قرار دارد و شاخه‌ای از آن در خانه هر یک از شیعیان تو در بهشت قرار دارد که بر سر آن‌ها آویزان است و هر میوه‌ای که دوست بدارند می‌دهد.

ص: ۳۱۲

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری هدلت الشی ء أهدله هدلا إذا أرخیته و أرسلته إلی أسفل و یقال تهدلت أغصان الشجره إذا تدلت.

**[ترجمه]به گفته جوهری هدلت الشی ء أهدله هدلا یعنی آویزان شد و به پایین آویخته شد و می گویند تهدلت أغصان الشجره یعنی آویزان شد.

**[ترجمه]

«۸۳»

ثو، ثواب الأعمال ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ مَعْرُوفٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ سَدِیرٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَاباً یَوْمَ الْقِیَامَهِ لَسَبْعَهُ نَفَرٍ أَوَّلُهُمُ ابْنُ آدَمَ الَّذِی قَتَلَ أَخَاهُ وَ نُمْرُودُ الَّذِی حَاجَّ إِبْرَاهِیمَ فِی رَبِّهِ وَ اثْنَانِ فِی بَنِی إِسْرَائِیلَ هَوَّدَا قَوْمَهُمْ وَ نَصَّرَاهُمْ وَ فِرْعَوْنُ الَّذِی قَالَ أَنَا رَبُّکُمُ الْأَعْلی وَ اثْنَانِ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ أَحَدُهُمَا شَرُّهُمَا فِی تَابُوتٍ مِنْ قَوَارِیرَ تَحْتَ الْفَلَقِ فِی بِحَارٍ مِنْ نَارٍ.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: از مردی از یاران ابو عبد الله علیه السلام نقل می کند و می گوید: مردی از یاران امام صادق علیه السلام برای من حدیث کرد و گفت: از آن حضرت شنیدم که می فرمود: روز قیامت عذاب هفت نفر از همه سخت تر خواهد بود. اولین آنها پسر آدم علیه السلام است که برادرش را کشت، و دیگر نمرود است «الَّذِی حَاجَّ إِبْراهِیمَ فِی رَبِّهِ» که با ابراهیم علیه السلام در باره پروردگارش مجادله کرد، و بعد دو تن اسرائیلی که قوم خود را یهودی و نصرانی کردند، و دیگر فرعون که گفت: «أَنَا رَبُّکُمُ الْأَعْلی» {من بلند مرتبه ترین پروردگار شمایم} و سپس دو تن از این

امّت انـد که شـرّ یکی از آنهـا از دیگری بیشتر بود و هر دو در تـابوتی بلورین از آتش، زیر شـکافی که در دریاهـایی از آتش است خواهند بود.

**[ترجمه]

بیان

الثانی شرهما.

**[ترجمه]دومی بدترِ آن دو نفر است.

**[ترجمه]

«۸۴»

فس، تفسیر القمی إِنَّ شَجَرَهَ الزَّقُّومِ طَعامُ الْأَثِیمِ قَالَ نَزَلَتْ فِی أَبِی جَهْلٍ وَ قَوْلُهُ تَعَالَی کَالْمُهْلِ قَالَ الصُّفْرُ الْمُذَابُ یَغْلِی فِی الْبُطُونِ کَغَلْیِ الْحَمِیمِ وَ هُوَ الَّذِی قَدْ حَمِیَ وَ بَلَغَ الْمُنْتَهَی ثُمَّ قَالَ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ أَیْ اضْغَطُوهُ مِنْ کُلِّ جَانِبٍ ثُمَّ انْزِلُوا بِهِ إِلی سَواءِ الْجَحِیمِ ثُمَّ یُصَبُّ عَلَیْهِ ذَلِکَ الْحَمِیمُ ثُمَّ یُقَالُ لَهُ ذُقْ إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزِیزُ الْکَرِیمُ فَلَفْظُهُ خَبَرٌ وَ مَعْنَاهُ حِکَایَهٌ عَمَّنْ یَقُولُ لَهُ ذَلِکَ وَ ذَلِکَ أَنَّ أَبَا جَهْلٍ کَانَ یَقُولُ أَنَا الْعَزِیزُ الْکَرِیمُ فَیُعَیَّرُ بِذَلِکَ فِی النَّارِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم قمی می گویـد: آیه «إِنَّ شَجَرَهَ الزَّقُّومِ * طَعَامُ الأَثِیمِ» در بـاره ابو جهل بن هشام نازل شـده است. «کَالمُهْلِ» به معنای مس مـذاب است. «یَغْلی فِی البُطُونِ * کَغَلیِ الحَمِیمِ» یعنی کاملا به جوش درمی آیـد هُوَ الَّذِی قَدْ حَمِیَ وَ بَلَغَ الْمُنْتَهَی. «خُذُوهُ فَاعْتِلوهُ» یعنی او را از هر طرف تحت فشار قرار دهیـد. سپس او را از بالا به پایین پرتاب کنید. «إِلی سَواء الجَحِیمِ» سپس آن مس مـذاب بر سر او ریخته و به او گفته خواهـد شد: «ذُقْ إِنَّکَ أَنتَ العَزِیزُ الکَرِیمُ» که لفظ آن خبری است اما به این معناست که این گونه گفته خواهد شد. زیرا ابو جهل می گفت: «انا العَزِیزُ الکَرِیمُ» به همین دلیل خداوند در آخرت او را مورد انتقاد قرار خواهد داد. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۶۶. -

**[ترجمه]

«۸۵»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ تَعَالَی إِنَّ الْمُجْرِمِینَ فِی ضَلالٍ وَ سُعُرٍ قَالَ أَیْ فِی عَذَابٍ وَ سُعُرٌ وَادٍ فِی جَهَنَّمَ عَظِیمٌ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: که خداونـد: «إِنَّ المُجْرِمِینَ فِی ضَلال وسُعُرٍ» یعنی در عـذاب هسـتند، و سُعُر: بیابـان بزرگی است در جهنم. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۱۹. -

**[ترجمه]

«۸۶»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ تَعَالَی وَ إِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ إِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ قَالَ أَمَّا أَهْلُ الْجَنَّهِ فَزَوَّجُوا الْخَیْرَاتِ الْحِسَانَ وَ أَمَّا أَهْلُ النَّارِ فَمَعَ کُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ شَیْطَانٌ یَعْنِی قُرِنَتْ نُفُوسُ الْکَافِرِینَ وَ الْمُنَافِقِینَ بِالشَّیَاطِینِ فَهُمْ قُرَنَاؤُهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: در روایت ابو جارود، از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده است که: منظور از: «وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ»، بهشتیان با دوشیزگان نرم خو و زیبارو ازدواج می کنند. این در حالی است که هر کدام از دوزخیان، شیطانی همراه وی خواهد بود. جان های کافران و منافقان با شیاطین پیوند می خورد و این شیاطین، همنشین آنها هستند. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۰. -

**[ترجمه]

«۸۷»

فس، تفسیر القمی مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ کَثِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی فَأَنْذَرْتُکُمْ ناراً تَلَظَّی لا

ص: ۳۱۳

۱- لیس فی المصدر کلمه «عظیم». م.

يَصْـِلاها إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِی كَذَّبَ وَ تَوَلَّى قَالَ فِی جَهَنَّمَ وَادٍ فِیهِ نَارٌ لا يَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَى فُلَانٌ الَّذِی كَذَّبَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی عَلِیٍّ علیه السلام وَ تَوَلَّى عَنْ وَلَايَتِهِ ثُمَّ قَالَ النِّيرَانُ بَعْضُهَا دُونَ بَعْضٍ فَمَا كَانَ مِنْ نَارِ هَذَا الْوَادِی فَلِلنُّصَّابِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند متعال: «فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى،

ص: ۳۱۳

لَا يَصْـِلَاهَا إِلَّا الْأَشْـقَى، الَّذِی كَـذَّبَ وَتَوَلَّى» فرمود: در دوزخ درّه‌ای از آتش هست که جز آن نگون‌بخت‌تر، کس دیگری بدان در نمی‌افتد، یعنی فلان کس که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را درباره حضرت علی علیه السلام دروغ‌گو خواند و از ولایت امیر مؤمنان علیه السلام روی گرداند. آتش دوزخ، قسمت‌های مختلفی دارد؛ پس آتشی که در این درّه است، تنها برای ناصبی‌هاست. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۵. -

**[ترجمه]

بیان

فلان هو الثانی.

**[ترجمه]مقصود از فلان، دومی است.

**[ترجمه]

«۸۸»

فس، تفسیر القمی وَ إِذَا الْبِحارُ سُجِّرَتْ قَالَ تَتَحَوَّلُ الْبِحَارُ الَّتِی هِیَ حَوْلَ الدُّنْيَا كُلُّهَا نِيرَاناً.

**[ترجمه]تفسیر قمی: و منظور از: «وَإِذَا الْبِحَـارُ سُـجِّرَتْ»، این است که تمامی دریاهایی که در اطراف دنیا هستند، تبدیل به آتش می شوند.

**[ترجمه]

«۸۹»

ین، كتاب حسین بن سعید و النوادر ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِی عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ فِی جَهَنَّمَ لَوَادٍ يُقَالُ لَهُ غَسَّاقٌ فِيهِ ثَلَاثُونَ وَ ثَلَاثُ مِائَةِ قَصْـِرٍ فِی كُلِّ قَصْرٍ ثَلَاثُونَ وَ ثَلَاثُ مِائَةِ بَيْتٍ فِی كُلِّ بَيْتٍ ثَلَاثُونَ وَ ثَلَاثُ مِائَةِ عَقْرَبٍ فِی حُمَةِ (۱)كُلِّ عَقْرَبٍ ثَلَاثُونَ وَ ثَلَاثُ مِائَةِ قُلَّةِ (۲)سَمٍّ لَوْ أَنَّ عَقْرَباً مِنْهَا نَضَحَتْ سَمَّهَا عَلَى أَهْلِ جَهَنَّمَ لَوَسِعَتْهُمْ سَمّاً.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید: امام باقر علیه‌السلام فرمود: در جهنم وادی هست که غسّاق نام دارد و در آن سیصد و سی قصر هست که در هر یکٔ از آن سیصد و سی خانه هست و در هر خانه سیصد و سی عقرب هست که در حُمه - . الحمه: نیش عقرب. - هر عقرب سیصد و سی قُلّه - . القله به ضم: کوزه بزرگ. - زهر وجود دارد اگر یکٔ عقرب سم خود را بر جهنمیان بریزد، همه را آلوده می کند.

**[ترجمه]

«۹۰»

فس، تفسیر القمی فَلْیَذُوقُوهُ حَمِیمٌ وَ غَسَّاقٌ قَالَ الْغَسَّاقُ وَادٍ فِی جَهَنَّمَ وَ ذَکَرَ مِثْلَهُ وَ زَادَ فِیهِ فِی کُلِّ بَیْتٍ أَرْبَعُونَ زَاوِیَةً فِی کُلِّ زَاوِیَةٍ شُجَاعٌ (۳)فِی کُلِّ شُجَاعٍ ثَلَاثُمِائَةٍ وَ ثَلَاثُونَ عَقْرَباً.

**[ترجمه]تفسیر قمی: «فَلْیَذُوقُوهُ حَمِیمٌ وَ غَسَّاقٌ» گفت غسّاق وادی در جهنم است و مانند این روایت را ذکر کرد و به آن افزود: در هر خانه‌ای چهل گوشه وجود دارد که در هر گوشه شُجاع - . الشجاع به ضم شین و کسرآن: نوعی مار. - هست و در هر شجاع سیصد وسی عقرب وجود دارد.

**[ترجمه]

«۹۱»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابْنُ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ سُلَیْمَانَ ذَکَرَ فِی قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی تُسْقی مِنْ عَیْنٍ آنِیَةٍ قَالَ یُسْمَعُ لَهَا أَنِینٌ مِنْ شِدَّةِ حَرِّهَا.

**[ترجمه]کافی: امام باقر علیه‌السلام فرمود: مومنی که در سرزمینی باشد که حاکم ستمگر دارد و از آنجا با دیار کفر و شرک بگریزد

ص: ۳۱۴

و مشرکی در آنجا از او حمایت کرده و نسبت به او مهربانی کند، هنگامی که زمان مرگش فرا برسد، خداوند عز و جل به او وحی می کند: سوگند به عزت و جلالم، اگر در بهشت من خانه داشتی، تو را در آن جای می‌دادم اما بهشت من بر کسی که بر شرک به من بمیرد حرام شده است. اما ای آتش، او را نسوزان و روزی او در دو وقت از روز به او داده شود. پرسیدم از بهشت؟ گفت از هر جا که خدا بخواهد.

توضیح: فیروزآبادی گفت ولع بر وزن وجل است أولعته و أولع به به ضم به معنای دروغ گفتن و پایمال کردن حق است و أولعه به یعنی آن را فریفت و به گفته جزری هدت الشی ء أهیده هیدا یعنی آن را تکان داد و آزرد و از آن حدیثی هست که: یا نار لا تهیدیه، یعنی او را آزار نده.

می گویم: بعید نیست که در این روایت نیز لا تهیدیه بوده که تحریف شده است و حسن بن سلیمان آن را در کتاب محتضر به نقل از کتاب شفاء و جلاء روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۹۲»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْکَانَ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِیدِ الْوَصَّافِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ مُؤْمِناً کَانَ فِی مَمْلَکَهِ جَبَّارٍ فَوَلَعَ بِهِ فَهَرَبَ مِنْهُ إِلَی دَارِ الشِّرْکِ فَنَزَلَ بِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الشِّرْکِ

۱- الحمه کثبه: الابره التی تضرب بها العقرب و نحوها.

۲- القله بالضم: الجره العظیمه. الکوز الصغیر.

۳- الشجاع بضم الشین و کسره: ضرب من الحیات.

فَأَظَلَّهُ (۱)وَ أَرْفَقَهُ وَ أَضَافَهُ فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِ وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی لَوْ کَانَ لَکَ فِی جَنَّتِی مَسْکَنٌ لَأَسْکَنْتُکَ فِيهَا وَ لَكِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَى مَنْ مَاتَ بِی مُشْرِكاً وَ لَكِنْ يَا نَارُ هِيدِيهِ وَ لَا تُؤْذِيهِ وَ يُؤْتَى بِرِزْقِهِ طَرَفَيِ النَّهَارِ قُلْتُ مِنَ الْجَنَّةِ قَالَ مِنْ حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ.

**[ترجمه]کافی: امام محمدباقر (علیه السلام) فرمود: مؤمنی که در کشور جبّاری بود، آن جبّار بدو آزمند شد و او هم از وی به کشور مشرکان گریخت و به مرد مشرکی وارد شد، او را زیر سایه جا داد و با او نرمی کرد و او را مهمان نمود و چون مرگ آن مشرک فرا رسید، خدا به او وحی کرد: به عزت و جلالم سوگند، اگر برایت در بهشت جای بود، تو را در آن نشیمن می دادم ولی بهشتم حرام است بر هر که مشرک به من بمیرد، ولی ای آتش، او را بهراسان ولی میازار و هر بام و شام روزی برای او آید، گفتم: از بهشت؟ فرمود: از آنجا که خدا خواهد.

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی ولع کوجل ولعا محرکه و أولعته و أولع به بالضم فهو مولع به استخف و کذب و بحقه ذهب و أولعه به أغراه به و قال الجزری هدت الشی ء أهیده هیدا إذا حرکته و أزعجته و منه الحدیث یا نار لا تهیدیه أی لا تزعجیه انتهی.

أقول: لا یبعد أن یکون فی هذا الخبر أیضا لا تهیدیه فصحف و روی الخبر الحسن بن سلیمان فی کتاب المحتضر نقلا من کتاب الشفاء و الجلاء.

**[ترجمه]فیروزآبادی گوید: ولع ولعا و اولعته و اُولع یعنی سرمست کرد و دروغ گفت و حقش را برد و اولعه یعنی او را بدان شیفته کرد. و جزری گوید: «هدت الشیء» یعنی حرکت دادی و قلع کردی. و حدیث «یا نار لا تهیدیه» بر همین معناست یعنی او را نابود مکن. پایان. گویم: بعید نیست در این خبر نیز تهیدیه باشد و تصحیفی در آن رخ داده باشد. و خبر را حسن بن سلیمان در کتاب المختصر به نقل از کتاب الشفاء و الجلاء آورده است.

**[ترجمه]

«۹۳»

کا، الکافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ هَارُونَ عَنِ ابْنِ صَدَقَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَنِ الِاسْتِشْفَاءِ بِالْحَمَّيَاتِ وَ هِيَ الْعُيُونُ الْحَارَّةُ الَّتِی تَكُونُ فِی الْجِبَالِ الَّتِی تُوجَدُ فِيهَا رَوَائِحُ الْكِبْرِيتِ فَإِنَّهَا مِنْ فَوْحِ جَهَنَّمَ (۲).

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه‌السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آل و سلم از رفتن به چشمه‌های آب گرم در کوه‌ها که رائحه گوگرد از آن به مشام می‌رسد نهی کرد زیرا از فوح جهنم است. - . در منبع: از قیح جهنم. -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری الحمه عین ماء حار یستشفی به المریض و قال فیه شده الحر من فوح جهنم أی شده غلیانها و حرها و یروی فیح بالیاء.

**[ترجمه]الاختصاص: ابن عباس گفت: ابن سلام از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از مسائلی پرسید. یکی از آن مسائل این بود که به من از هفده خبر بده. فرمود: هفده به معنای هفده اسم خداوند متعال است که بین جهنم و بهشت نوشته شده است و اگر این اسم‌ها نبود، جهنم نعره‌ای می‌زد و هر آن‌چه را که در آسمان‌ها و زمین است می‌سوزاند.

**[ترجمه]

«۹۴»

ختص، الإختصاص عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَأَلَ ابْنُ سَلَامٍ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله عَنْ مَسَائِلَ فَکَانَ فِیمَا سَأَلَهُ أَخْبِرْنِی مَا السَّبْعَهَ عَشَرَ قَالَ سَبْعَهَ عَشَرَ اسْماً مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ تَعَالَی مَکْتُوباً بَیْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ لَوْ لَا ذَلِکَ لَزَفَرَتْ جَهَنَّمُ زَفْراً فَتُحْرِقُ مَنْ فِی السَّمَاوَاتِ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ.

**[ترجمه]اختصاص:ابن سلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله سوالهایی پرسد و در بین سوالهای او این بود که:هفده چیست؟ حضرت فرمودند: اما هفده: عبارت از هفده اسم از اسماء خدای تعالی که نوشته شده بین بهشت و جهنم که اگر آن اسماء نباشد چنان جهنم شعله می کشد که هر که در آسمانها و زمین است آتش می گیرد و می سوزد.

**[ترجمه]

«۹۵»

ختص، الإختصاص الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَمْدَانِیُّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِیِّ عَنْ یَحْیَی بْنِ مُحَمَّدٍ الْفَارِسِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ علیه السلام عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ: خَرَجْتُ ذَاتَ یَوْمٍ إِلَی ظَهْرِ الْکُوفَهِ وَ بَیْنَ یَدَیَّ قَنْبَرٌ فَإِذَا إِبْلِیسُ قَدْ

۱- أی أدخله فی ظله أی کنفه.

۲- فی المصدر: من قیح جهنم فوح خ ل م.

أَقْبَلَ فَقُلْتُ بِئْسَ الشَّيْخُ أَنْتَ فَقَالَ لِمَ تَقُولُ هَذَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَوَ اللَّهِ لَأُحَدِّثَنَّكَ بِحَدِيثٍ عَنِّی عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا بَيْنَنَا ثَالِثٌ إِنَّهُ لَمَّا هَبَطْتُ بِخَطِيئَتِی إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ نَادَيْتُ إِلَهِی وَ سَيِّدِی مَا أَحْسَبُكَ خَلَقْتَ خَلْقاً هُوَ أَشْقَى مِنِّی فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَيَّ بَلَى قَدْ خَلَقْتُ مَنْ هُوَ أَشْقَى مِنْكَ فَانْطَلِقْ إِلَى مَالِكٍ يُرِيكَهُ فَانْطَلَقْتُ إِلَى مَالِكٍ فَقُلْتُ السَّلَامُ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ أَرِنِی مَنْ هُوَ أَشْقَى مِنِّی فَانْطَلَقَ بِی مَالِكٌ إِلَى النَّارِ فَرَفَعَ الطَّبَقَ الْأَعْلَى فَخَرَجَتْ نَارٌ سَوْدَاءُ ظَنَنْتُ أَنَّهَا قَدْ أَكَلَتْنِی وَ أَكَلَتْ مَالِكاً فَقَالَ لَهَا اهْدِئِی [(۱)](#content_note_315_1)فَهَدَأَتْ ثُمَّ انْطَلَقَ بِی إِلَى الطَّبَقِ الثَّانِی فَخَرَجَتْ نَارٌ هِیَ أَشَدُّ مِنْ تِلْكَ سَوَاداً وَ أَشَدُّ حَمًى فَقَالَ لَهَا اخْمُدِی فَخَمَدَتْ إِلَى أَنِ انْطَلَقَ بِی إِلَى السَّابِعِ وَ كُلُّ نَارٍ تَخْرُجُ مِنْ طَبَقٍ هِیَ أَشَدُّ مِنَ الْأُولَى فَخَرَجَتْ نَارٌ ظَنَنْتُ أَنَّهَا قَدْ أَكَلَتْنِی وَ أَكَلَتْ مَالِكاً وَ جَمِيعَ مَا خَلَقَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَوَضَعْتُ يَدِی عَلَى عَيْنِی وَ قُلْتُ مُرْهَا يَا مَالِكُ تَخْمُدْ وَ إِلَّا خَمَدْتُ فَقَالَ إِنَّكَ لَنْ تَخْمُدَ إِلَى الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ فَأَمَرَهَا فَخَمَدَتْ فَرَأَيْتُ رَجُلَيْنِ فِی أَعْنَاقِهِمَا سَلَاسِلُ النِّيرَانِ مُعَلَّقَيْنِ بِهَا إِلَى فَوْقُ وَ عَلَى رُءُوسِهِمَا قَوْمٌ مَعَهُمْ مَقَامِعُ النِّيرَانِ يَقْمَعُونَهُمَا بِهَا فَقُلْتُ يَا مَالِكُ مَنْ هَذَانِ فَقَالَ أَ وَ مَا قَرَأْتَ عَلَى سَاقِ الْعَرْشِ وَ كُنْتُ قَبْلُ قَرَأْتُهُ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ اللَّهُ الدُّنْيَا بِأَلْفَیْ عَامٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ أَيَّدْتُهُ وَ نَصَرْتُهُ بِعَلِيٍّ فَقَالَ هَذَانِ عَدُوَّا أُولَئِكَ وَ ظَالِمَاهُمْ.

**[ترجمه]الاختصاص: علی علیه‌السلام فرمود: روزی به ظهر کوفه به نزد قنبر رفتم و دیدم که شیطان

به سمت من آمد. گفتم: چه پیرمرد زشتی هستی. گفت: ای امیر مومنان چرا این را می‌گویی ؟ به خدا سوگند سخنی از خداوند عز و جل برایت نقل می‌کنم که وقتی به دلیل گناه خود به آسمان چهارم سقوط کردم خود آن را از او شنیدم، گفتم: خداوندا، ای مولای من، گمان می‌کنم که تو بنده‌ای بدبخت‌تر از من نداری. خداوند متعال به من وحی کرد که من از تو بدبخت‌تر خلق کرده‌ام، به سوی مالک برو که او به تو نشان می‌دهد. من به نزد او رفتم و سلام گفتم. او گفت: سلام بر تو باد گفتم به من نشان بده بدبخت‌تر از من کیست؟ مالک مرا به سوی آتش برد و طبقه اول آن را برداشت. سپس آتش سیاهی بیرون آمد که گمان کردم مرا می‌بلعد و مالک را بلعید. مالک به آتش گفت:. اهْدِئِی - .یعنی آرام باش. - یعنی آرام باش. آتش آرام گرفت، سپس مالک مرا با خود به طبقه دوم برد و آتشی بیرون آمد که سیاه‌تر و داغ‌تر از آتش قبل بود. به آتش گفت: خاموش شو. آتش خاموش شد تا این‌که مرا با خود به طبقه هفتم برد و آتش هر طبقه شدیدتر از طبقه قبل بود. آتشی بیرون آمد که گمان کردم مرا می‌بلعد و مالک و جمیع خلق الله را بلعید. من دستم را بر چشمانم گذاشتم و گفتم مالک به آتش دستور بده خاموش شود که من تاب آن را ندارم. مالک گفت: تو تا زمان اجلت فرا نرسد نمی‌میری. پس به آتش دستور داد و آتش خاموش شد. من دو مرد را دیدم که زنجیرهای آتشین بر گردن‌هایشان آویخته شده بود و با آن آویزان شده بودند و بر بالای سر آن‌ها گروهی قرار داشتند که گرزهای آتشین با آن‌ها بود وآن را می‌کوبیدند. گفتم: ای مالک، این دو مرد کیستند؟ گفت که آیا بر ساق عرش نخواندی؟ و من دو هزار سال پیش از آن‌که خداوند دنیا را خلق کند آن را خوانده بودم که نوشته شده بود: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. من آن را تصدیق کردم و یاور علی بودم. پس گفت: این دو دشمنان آنان و کسانی هستند که به آن‌ها ظلم کردند.

**[ترجمه]

بیان

لعله تعالی خلق صورتیهما فی جهنم لتعیین مکانهما و تصویر شقاوتهما للملإ الأعلی و لمن سمع الخبر من غیرهم.

**[ترجمه]شاید خداوند متعال برای تعیین جایگاه آنان و به تصویر کشیدن بدبختی آنان برای دیگران وکسانی که خبر آن‌ها را می‌شنوند، تصویر آن دو را در جهنم خلق کرده باشد.

**[ترجمه]

«۹۶»

نَوَادِرُ اَلرَّاوَنْدِیِّ ،بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله : إِنَّ أَهْوَنَ أَهْلِ اَلنَّارِ عَذَاباً اِبْنُ جُدْعَانَ فَقِیلَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا بَالُ اِبْنِ جُدْعَانَ أَهْوَنَ أَهْلِ اَلنَّارِ عَذَاباً قَالَ إِنَّهُ کَانَ یُطْعِمُ الطَّعَامَ .

**[ترجمه]نوادر راوندی: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: خوارترین جهنمیان پسر جذعان است. گفتند: یا رسول الله، پسر جذعان مرتکب چه گناهی شده است؟ فرمود: او به دیگران غذا می‌داد.

**[ترجمه]

«۹۷»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله : رَأَیْتُ فِی اَلنَّارِ صَاحِبَ الْعَبَاءِ الَّتِی قَدْ غَلَّهَا وَ رَأَیْتُ فِی اَلنَّارِ صَاحِبَ الْمِحْجَنِ (۲)الَّذِی کَانَ یَسْرِقُ الْحَاجَّ بِمِحْجَنِهِ وَ رَأَیْتُ فِی

۱- ۱) أی اسکنی.

۲- ۲) المحجن:العصا المنعطفه الرأس.

النَّارِ صَاحِبَهَ الْهِرَّهِ تَنْهَشُهَا مُقْبِلَهً وَ مُدْبِرَهً كَانَتْ أَوْثَقَتْهَا لَمْ تَكَنْ تُطْعِمُهَا وَ لَمْ تُرْسِلْهَا تَأْكُلُ مِنْ حِشَاشِ الْأَرْضِ وَ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَيْتُ صَاحِبَ الْكَلْبِ الَّذِی أَرْوَاهُ مِنَ الْمَاءِ.

**[ترجمه]با همین اسانید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در آتش صاحب عبا را دیدم که می‌سوخت و صاحب محجن - . المحجن: عصایی که سر خم شده دارد. - را دیدم که با عصای خود از حجّاج سرقت می کرد و صاحب

ص: ۳۱۶

گربه را دیدم که از پشت و جلو او را چنگ می کشید چرا که در دنیا به او غذا نمی‌داد و اجازه نمی‌داد به دنبال غذا برود. و به بهشت وارد شدم و صاحب سگی را دیدم که به او آب می‌داد.

**[ترجمه]

«۹۸»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُؤْتَی بِالزَّانِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ حَتَّی یَكُونَ فَوْقَ أَهْلِ النَّارِ فَتَقْطُرُ قَطْرَهٌ مِنْ فَرْجِهِ فَیَتَأَذَّی بِهَا أَهْلُ جَهَنَّمَ مِنْ نَتْنِهَا فَیَقُولُ أَهْلُ جَهَنَّمَ لِلْخُزَّانِ مَا هَذِهِ الرَّائِحَهُ الْمُنْتِنَهُ الَّتِی قَدْ آذَتْنَا فَیُقَالُ لَهُمْ هَذِهِ رَائِحَهُ زَانٍ وَ یُؤْتَی بِامْرَأَهٍ زَانِیَهٍ فَتَقْطُرُ قَطْرَهٌ مِنْ فَرْجِهَا فَیَتَأَذَّی بِهَا أَهْلُ النَّارِ مِنْ نَتْنِهَا.

**[ترجمه]با همین اسانید: پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: در روز قیامت زناکار را می‌آورند و بالای سر جهنمیان قرار می گیرد و قطره‌ای از شرمگاه او می‌ریزد و همه جهنمیان را از بوی تعفنش آزرده می کند. جهنمیان به خزانه‌داران می گویند: این بوی بد از چیست که ما را آزرده کرده است؟ به آن‌ها می گویند: این بوی زناکار است و زن زناکار را می‌آورند و قطره... ای از شرمگاه او می‌ریزد و همه جهنمیان را از بوی تعفنش آزرده می کند.

**[ترجمه]

«۹۹»

ختص، الإختصاص أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ سَعِیدِ بْنِ جَنَاحٍ عَنْ عَوْفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَزْدِیِّ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِذَا أَرَادَ اللَّهُ قَبْضَ الْكَافِرِ قَالَ یَا مَلَكَ الْمَوْتِ انْطَلِقْ أَنْتَ وَ أَعْوَانُكَ إِلَی عَدُوِّی فَإِنِّی قَدْ أَبْلَیْتُهُ فَأَحْسَنْتُ الْبَلَاءَ وَ دَعَوْتُهُ إِلَی دَارِ السَّلَامِ فَأَبَی إِلَّا أَنْ یَشْتِمَنِی (۱)وَ كَفَرَ بِی وَ بِنِعْمَتِی وَ شَتَمَنِی عَلَی عَرْشِی فَاقْبِضْ رُوحَهُ حَتَّی تَكُبَّهُ فِی النَّارِ قَالَ فَیَجِیئُهُ مَلَكُ الْمَوْتِ بِوَجْهٍ كَرِیهٍ كَالِحٍ عَیْنَاهُ كَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ وَ صَوْتُهُ كَالرَّعْدِ الْقَاصِفِ لَوْنُهُ كَقِطَعِ اللَّیْلِ الْمُظْلِمِ نَفْسُهُ كَلَهَبِ النَّارِ رَأْسُهُ فِی السَّمَاءِ الدُّنْیَا وَ رِجْلٌ فِی الْمَشْرِقِ وَ رِجْلٌ فِی الْمَغْرِبِ وَ قَدَمَاهُ فِی الْهَوَاءِ مَعَهُ سَفُّودٌ (۲)كَثِیرُ الشُّعَبِ مَعَهُ خَمْسُمِائَهِ مَلَكٍ أَعْوَاناً مَعَهُمْ سِیَاطٌ مِنْ قَلْبِ جَهَنَّمَ تَلْتَهِبُ تِلْكَ السِّیَاطُ وَ هِیَ مِنْ لَهَبِ جَهَنَّمَ وَ مَعَهُمْ مِسْحٌ أَسْوَدُ وَ جَمْرَهٌ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ ثُمَّ یَدْخُلُ عَلَیْهِ مَلَكٌ مِنْ خُزَّانِ جَهَنَّمَ یُقَالُ لَهُ سَحْقَطَائِیلُ فَیَسْقِیهِ شَرْبَهً مِنَ النَّارِ لَا یَزَالُ مِنْهَا عَطْشَاناً حَتَّی یَدْخُلَ النَّارَ فَإِذَا نَظَرَ إِلَی

مَلَكِ الْمَوْتِ شَخَصَ بَصَرُهُ وَ طَارَ عَقْلُهُ قَالَ يَا مَلَكَ الْمَوْتِ ارْجِعُونِی قَالَ فَيَقُولُ مَلَكَ الْمَوْتِ كَلَّا إِنَّها كَلِمَةٌ هُوَ قائِلُها قَالَ فَيَقُولُ يَا مَلَكَ الْمَوْتِ فَإِلَی مَنْ أَدَعُ مَالِی وَ أَهْلِی وَ وُلْدِی وَ عَشِيرَتِی وَ مَا كُنْتُ فِيهِ مِنَ الدُّنْيَا فَيَقُولُ دَعْهُمْ لِغَيْرِكَ وَ اخْرُجْ إِلَی النَّارِ قَالَ فَيَضْرِبُهُ بِالسَّفُّودِ ضَرْبَةً فَلَا يَبْقَی مِنْهُ شُعْبَةٌ إِلَّا أَنْشَبَهَا فِی كُلِّ عِرْقٍ وَ مَفْصِلٍ ثُمَّ يَجْذِبُهُ جَذْبَةً فَيَسُلُّ رُوحَهُ مِنْ قَدَمَيْهِ بَسْطاً فَإِذَا بَلَغَتِ الرُّكْبَتَيْنِ أَمَرَ أَعْوَانَهُ فَأَكَبُّوا عَلَيْهِ بِالسِّيَاطِ ضَرْباً ثُمَّ يَرْفَعُهُ عَنْهُ فَيُذِيقُهُ سَكَرَاتِهِ وَ غَمَرَاتِهِ قَبْلَ خُرُوجِهَا كَأَنَّمَا ضُرِبَ بِأَلْفِ سَيْفٍ فَلَوْ كَانَ لَهُ قُوَّةُ الْجِنِّ وَ

۱- فی نسخه: يسئمنی. و فی أخری: سئمنی.

۲- السفود: حديده يشوی عليها اللحم.

الْإِنْسِ لَاشْتَكَى كُلَّ عِرْقٍ مِنْهُ عَلَى حِيَالِهِ بِمَنْزِلَهِ سَفُّودٍ كَثِيرِ الشُّعَبِ أَلْقِيَ عَلَى صُوفٍ مُبْتَلٍّ ثُمَّ يَطُوفُهُ فَلَمْ يَأْتِ عَلَى شَيْ ءٍ إِلَّا انْتَزَعَهُ كَذَلِكَ خُرُوجُ نَفْسِ الْكَافِرِ مِنْ عِرْقٍ وَ عُضْوٍ وَ مَفْصِلٍ وَ شَعْرِهِ فَإِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ضَرَبَتِ الْمَلَائِكَهُ وَجْهَهُ وَ دُبُرَهُ وَ قِيلَ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ بِما كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنْتُمْ عَنْ آياتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلائِكَهَ لا بُشْرى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَ يَقُولُونَ حِجْراً مَحْجُوراً فَيَقُولُونَ حَرَاماً عَلَيْكُمُ الْجَنَّهُ مُحَرَّماً وَ قَالَ يَخْرُجُ رُوحُهُ فَيَضَعُهُ مَلَكُ الْمَوْتِ بَيْنَ مِطْرَقِهِ وَ سِنْدَانٍ فَيَفْضَحُ أَطْرَافَ أَنَامِلِهِ وَ آخِرُ مَا يُشْدَخُ مِنْهُ الْعَيْنَانِ فَيَسْطَعُ لَهَا رِيحٌ مُنْتِنٌ يَتَأَذَّى مِنْهُ أَهْلُ السَّمَاءِ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ فَيَقُولُونَ لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَيْهَا مِنْ رُوحِ كَافِرِهِ مُنْتِنَهٍ خَرَجَتْ مِنَ الدُّنْيَا فَيَلْعَنُهُ اللَّهُ وَ يَلْعَنُهُ اللَّاعِنُونَ فَإِذَا أُتِيَ بِرُوحِهِ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا أُغْلِقَتْ عَنْهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ لا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوابُ السَّماءِ وَ لا يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِياطِ وَ كَذلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ يَقُولُ اللَّهُ رُدُّوهَا عَلَيْهِ فَمِنْهَا خَلَقْتُهُمْ وَ فِيهَا أُعِيدُهُمْ وَ مِنْهَا أُخْرِجُهُمْ تَارَهً أُخْرَى فَإِذَا حُمِلَ عَلَى سَرِيرِهِ حَمَلَتْ نَعْشَهُ الشَّيَاطِينُ فَإِذَا انْتَهَوْا بِهِ إِلَى قَبْرِهِ قَالَتْ كُلُّ بُقْعَهٍ مِنْهَا اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ فِي بَطْنِي حَتَّى يُوضَعَ فِي الْحُفْرَهِ الَّتِي قَضَاهَا اللَّهُ فَإِذَا وُضِعَ فِي لَحْدِهِ قَالَتْ لَهُ الْأَرْضُ لَا مَرْحَباً بِكَ يَا عَدُوَّ اللَّهِ أَمَا وَ اللَّهِ لَقَدْ كُنْتُ أُبْغِضُكَ وَ أَنْتَ عَلَى مَتْنِي (۱)وَ أَنَا لَكَ الْيَوْمَ أَشَدُّ بُغْضاً وَ أَنْتَ فِي بَطْنِي أَمَا وَ عَزَّهِ رَبِّي لَأُسِيئَنَّ جِوَارَكَ وَ لَأُضِيقَنَّ مَدْخَلَكَ وَ لَأُوحِشَنَّ مَضْجَعَكَ وَ لَأُبَدِّلَنَّ مَطْعَمَكَ (۲)إِنَّمَا أَنَا رَوْضَهٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّهِ أَوْ حُفْرَهٌ مِنْ حُفَرِ النِّيرَانِ ثُمَّ يَنْزِلُ عَلَيْهِ مُنْكَرٌ وَ نَكِيرٌ وَ هُمَا مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَزْرَقَانِ يَبْحَثَانِ الْقَبْرَ بِأَنْيَابِهِمَا وَ يَطَئَانِ فِي شُعُورِهِمَا حَدَقَتَاهُمَا مِثْلُ قِدْرِ النُّحَاسِ وَ كَلَامُهُمَا مِثْلُ الرَّعْدِ الْقَاصِفِ وَ أَبْصَارُهُمَا مِثْلُ الْبَرْقِ اللَّامِعِ فَيَنْتَهِرَانِهِ (۳)وَ يَصِيحَانِ بِهِ فَيَتَقَلَّصُ نَفْسُهُ حَتَّى يَبْلُغَ حَنْجَرَتَهُ فَيَقُولَانِ لَهُ مَنْ رَبُّكَ وَ مَا دِينُكَ وَ مَنْ نَبِيُّكَ وَ مَنْ إِمَامُكَ فَيَقُولُ لَا أَدْرِي قَالَ فَيَقُولَانِ شَاكٌّ فِي الدُّنْيَا وَ شَاكٌّ الْيَوْمَ لَا دَرَيْتَ وَ لَا هُدِيتَ قَالَ

ص: ۳۱۸

۱- متن الأرض: ما ارتفع منها و استوى.

۲- كذا في نسخه المصنّف.

۳- أي فيزجرانه.

فَيَضْرِبَانِهِ ضَرْبَهً فَلَا يَبْقَى فِي الْمَشْرِقِ وَ لَا فِي الْمَغْرِبِ شَيْ ءٌ إِلَّا سَمِعَ صَيْحَتَهُ إِلَّا الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ قَالَ فَمِنْ شِدَّهِ صَيْحَتِهِ يَلُوذُ الْحِيتَانُ بِالطِّينِ وَ يَنْفِرُ الْوَحْشُ فِي الْخِيَاسِ (١)وَ لَكِنَّكُمْ لَا تَعْلَمُونَ قَالَ ثُمَّ يُسَلِّطُ اللَّهُ عَلَيْهِ حَيَّتَيْنِ سَوْدَاوَيْنِ زَرْقَاوَيْنِ يُعَذِّبَانِهِ بِالنَّهَارِ خَمْسَ سَاعَاتٍ وَ بِاللَّيْلِ سِتَّ سَاعَاتٍ لِأَنَّهُ كَانَ يَسْتَخْفِي مِنَ النَّاسِ وَ لَا يَسْتَخْفِي مِنَ اللَّهِ فَبُعْداً لِقَوْمٍ لا يُؤْمِنُونَ قَالَ ثُمَّ يُسَلِّطُ اللَّهُ عَلَيْهِ مَلَكَيْنِ أَصَمَّيْنِ أَعْمَيْنِ (أَعْمَيَيْنِ خ ل) مَعَهُمَا مِطْرَقَتَانِ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ نَارٍ يَضْرِبَانِهِ فَلَا يَخْطَئَانِهِ (يُخْطِئَانِهِ خ ل) وَ يَصِيحُ فَلَا يَسْمَعَانِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَإِذَا كَانَتْ صَيْحَهُ الْقِيَامَهِ اشْتَعَلَ قَبْرُهُ نَاراً فَيَقُولُ لِيَ الْوَيْلُ إِذَا اشْتَعَلَ قَبْرِي نَاراً فَيُنَادِي مُنَادٍ أَلَا الْوَيْلُ قَدْ دَنَا مِنْكَ وَ الْهَوَانُ (٢)قُمْ مِنْ نِيرَانِ الْقَبْرِ إِلَى نِيرَانٍ لَا يَطْفَأُ فَيَخْرُجُ مِنْ قَبْرِهِ مُسْوَدّاً وَجْهُهُ مُزْرَقَّهً عَيْنَاهُ قَدْ طَالَ خُرْطُومُهُ وَ كَسَفَ بَالُهُ مُنَكِّساً رَأْسَهُ يُسَارِقُ النَّظَرَ فَيَأْتِيهِ عَمَلُهُ الْخَبِيثُ فَيَقُولُ وَ اللَّهِ مَا عَلِمْتُكَ إِلَّا كُنْتَ عَنْ طَاعَهِ اللَّهِ مُبْطِئاً وَ إِلَى مَعْصِيَتِهِ مُسْرِعاً قَدْ كُنْتَ تَرْكَبُنِي فِي الدُّنْيَا فَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَرْكَبَكَ الْيَوْمَ كَمَا كُنْتَ تَرْكَبُنِي وَ أَقُودُكَ إِلَى النَّارِ قَالَ ثُمَّ يَسْتَوِي عَلَى مَنْكِبَيْهِ فَيَرْحَلُ (فَيَرْكُلُ ظ) قَفَاهُ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى عُجْزَهِ جَهَنَّمَ فَإِذَا نَظَرَ إِلَى الْمَلَائِكَهِ قَدِ اسْتَعَدُّوا لَهُ بِالسَّلَاسِلِ وَ الْأَغْلَالِ قَدْ عَضُّوا عَلَى شِفَاهِهِمْ مِنَ الْغَيْظِ وَ الْغَضَبِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ وَ يُنَادِي الْجَلِيلُ جِيئُوا بِهِ إِلَى النَّارِ فَصَارَتِ الْأَرْضُ تَحْتَهُ نَاراً وَ الشَّمْسُ فَوْقَهُ نَاراً وَ جَاءَتْ نَارٌ فَأَحْدَقَتْ بِعُنُقِهِ فَنَادَى وَ بَكَى طَوِيلًا يَقُولُ وَا عَقِبَاهُ قَالَ فَتُكَلِّمُهُ النَّارُ فَتَقُولُ أَبْعَدَ اللَّهُ عَقِبَيْكَ مِمَّا أَعْقَبْتَا فِي طَاعَهِ اللَّهِ (٣)قَالَ ثُمَّ تَجِي ءُ صَحِيفَتُهُ تَطِيرُ مِنْ خَلْفِ ظَهْرِهِ فَتَقَعُ فِي شِمَالِهِ ثُمَّ يَأْتِيهِ مَلَكٌ فَيَثْقُبُ (فَيُقَلِّبُ خ ل) صَدْرَهُ إِلَى ظَهْرِهِ ثُمَّ يَفْتِلُ شِمَالَهُ إِلَى خَلْفِ ظَهْرِهِ

١- الخياس: الشجر الملتف. غابه الأسد.

٢- فى نسخه: الويل قد دنا منك و الهوان.

٣- فى هامش نسخه المصنّف بخطه: عقبا ممّا أعقبت.

ثُمَّ يُقَالُ لَهُ اقْرَأْ كِتَابَكَ قَالَ فَيَقُولُ أَيُّهَا الْمَلَكُ كَيْفَ أَقْرَأُ وَ جَهَنَّمُ أَمَامِي قَالَ فَيَقُولُ اللَّهُ دُقَّ عُنُقَهُ وَ اكْسِرْ صُلْبَهُ وَ شُدَّ نَاصِيَتَهُ إِلَى قَدَمَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ قَالَ فَيَبْتَدِرُهُ (۱)لِتَعْظِيمِ قَوْلِ اللَّهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ غِلَاظٍ شِدَادٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتِفُ لِحْيَتَهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَحْطِمُ عِظَامَهُ قَالَ فَيَقُولُ أَ مَا تَرْحَمُونِي قَالَ فَيَقُولُونَ يَا شَقِيُّ كَيْفَ نَرْحَمُكَ وَ لَا يَرْحَمُكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ أَ فَيُؤْذِيكَ هَذَا قَالَ فَيَقُولُ نَعَمْ أَشَدَّ الْأَذَى قَالَ فَيَقُولُونَ يَا شَقِيُّ وَ كَيْفَ لَوْ قَدْ طَرَحْنَاكَ فِي النَّارِ قَالَ فَيَدْفَعُهُ الْمَلَكُ فِي صَدْرِهِ دَفْعَةً فَيَهْوِي سَبْعِينَ أَلْفَ عَامٍ قَالَ فَيَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا قَالَ فَيَقْرِنُ مَعَهُ حَجَرٌ عَنْ يَمِينِهِ وَ شَيْطَانٌ عَنْ يَسَارِهِ حَجَرُ كِبْرِيتٍ مِنْ نَارٍ يَشْتَعِلُ فِي وَجْهِهِ وَ يَخْلُقُ اللَّهُ لَهُ سَبْعِينَ جِلْداً غِلَظُهُ أَرْبَعُونَ ذِرَاعاً بِذِرَاعِ الْمَلَكِ الَّذِي يُعَذِّبُهُ بَيْنَ الْجِلْدِ إِلَى الْجِلْدِ أَرْبَعُونَ ذِرَاعاً بَيْنَ الْجِلْدِ إِلَى الْجِلْدِ حَيَّاتٌ وَ عَقَارِبُ مِنْ نَارٍ وَ دِيدَانٌ مِنْ نَارٍ رَأْسُهُ مِثْلُ الْجَبَلِ الْعَظِيمِ وَ فَخِذَاهُ مِثْلُ جَبَلِ وَرِقَانَ وَ هُوَ جَبَلٌ بِالْمَدِينَهِ مِشْفَرُهُ (۲)أَطْوَلُ مِنْ مِشْفَرِ الْفِيلِ فَيَسْحَبُهُ (۳)سَحْباً وَ أُذُنَاهُ عَضُوضَانِ بَيْنَهُمَا سُرَادِقٌ مِنْ نَارٍ تَشْتَعِلُ قَدْ أَطْلَعَتِ النَّارُ مِنْ دُبُرِهِ عَلَى فُؤَادِهِ فَلَا يَبْلُغُ دُوَيْنَ سَائِهِمَا (۴)(دَرْكاً) مِنْ دَرَكَاتِهِ حَتَّى يُبَدَّلَ لَهُ سَبْعُونَ سِلْسِلَةً لِلسِّلْسِلَهِ سَبْعُونَ ذِرَاعاً مَا بَيْنَ الذِّرَاعِ حَلَقٌ عَدَدَ الْقَطْرِ وَ الْمَطَرِ لَوْ وُضِعَتْ حَلْقَةٌ مِنْهَا عَلَى جِبَالِ الْأَرْضِ لَأَذَابَتْهَا قَالَ وَ عَلَيْهِ سَبْعُونَ سِرْبَالًا مِنْ قَطِرَانٍ مِنْ نَارٍ وَ يَغْشَى وُجُوهَهُمُ النَّارُ عَلَيْهِ قَلَنْسُوَةٌ مِنْ نَارٍ وَ لَيْسَ فِي جَسَدِهِ مَوْضِعُ فِتْرٍ إِلَّا وَ فِيهِ حِلْيَةٌ مِنْ نَارٍ (۵)وَ فِي رِجْلَيْهِ قُيُودٌ مِنْ نَارٍ عَلَى رَأْسِهِ تَاجٌ سِتُّونَ ذِرَاعاً مِنْ نَارٍ قَدْ نُقِبَ رَأْسُهُ ثَلَاثَ مِائَهٍ وَ سِتِّينَ نَقْباً يَخْرُجُ مِنْ ذَلِكَ النَّقْبِ الدُّخَانُ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ وَ قَدْ غَلَى مِنْهَا دِمَاغُهُ حَتَّى يَجْرِيَ عَلَى كَتِفَيْهِ يَسِيلُ مِنْهَا ثَلَاثُ مِائَهِ نَهَرٍ وَ سِتُّونَ نَهَراً مِنْ صَدِيدٍ يَضِيقُ عَلَيْهِ مَنْزِلُهُ كَمَا

۱- ابتدر القوم أمرا: بادر بعضهم بعضا؛ إليه: أيهم يسبق إليه.

۲- المشفر: الشفه. و أخص استعماله للبعير.

۳- سحبه: جره على وجه الأرض.

۴- هكذا فى الكتاب، وفى الهامش نسخه المصنف بخطه : دركا من دركتها ،ظ.

۵- فى نسخه: و ليس فى جسده موضع فتر الا و فيه حيه من نار. قلت: الفتر بالكسر ثمّ السكون: ما بين طرف الايهام و طرف السبابه إذا فتحها.

يَضِيقُ الزُّمْحُ فِي الزُّجِّ فَمِنْ ضِيقِ مَنَازِلِهِمْ عَلَيْهِمْ وَ مِنْ رِيحِهَا وَ مِنْ شِدَّةِ سَوَادِهَا وَ زَفِيرِهَا وَ شَهِيقِهَا وَ تَغَيُّظِهَا وَ نَتْنِهَا اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ وَ عَظُمَتْ دِيدَانُهُمْ فَيَنْبُتُ لَهَا أَظْفَارُ السِّنَّوْرِ وَ الْعِقْبَانِ تَأْكُلُ لَحْمَهُ وَ تَقْرِضُ عِظَامَهُ وَ تَشْرَبُ دَمَهُ لَيْسَ لَهُنَّ مَأْكَلٌ وَ لَا مَشْرَبٌ غَيْرَهُ ثُمَّ يُدْفَعُ فِي صَدْرِهِ دَفْعَةً فَيَهْوِي عَلَى رَأْسِهِ سَبْعِينَ أَلْفَ عَامٍ حَتَّى يُوَاقِعَ الْحُطَمَةَ فَإِذَا وَاقَعَهَا دَقَّتْ عَلَيْهِ وَ عَلَى شَيْطَانِهِ وَ جاذَبَهُ الشَّيْطَانُ بِالسِّلْسِلَهِ (۱)فَكُلَّمَا رَفَعَ رَأْسَهُ وَ نَظَرَ إِلَى قُبْحِ وَجْهِهِ كَلَحَ فِي وَجْهِهِ قَالَ فَيَقُولُ يا لَيْتَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ وَيْحَكَ بِمَا أَغْوَيْتَنِي احْمِلْ عَنِّي مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْ ءٍ فَيَقُولُ يَا شَقِيُّ كَيْفَ أَحْمِلُ عَنْكَ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْ ءٍ وَ أَنَا وَ أَنْتَ الْيَوْمَ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ثُمَّ يُضْرَبُ عَلَى رَأْسِهِ ضَرْبَةً فَيَهْوِي سَبْعِينَ أَلْفَ عَامٍ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى عَيْنٍ يُقَالُ لَهَا آنِيَةٌ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى تُسْقى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ وَ هُوَ عَيْنٌ يَنْتَهِي حَرُّهَا وَ طَبْخُهَا وَ أُوقِدَ عَلَيْهَا مُذْ خَلَقَ اللَّهُ جَهَنَّمَ كُلُّ أَوْدِيَهِ النَّارِ تَنَامُ وَ تِلْكَ الْعَيْنُ لَا تَنَامُ مِنْ حَرِّهَا وَ يَقُولُ الْمَلَائِكَةُ يَا مَعْشَرَ الْأَشْقِيَاءِ ادْنُوا فَاشْرَبُوا مِنْهَا فَإِذَا أَعْرَضُوا عَنْهَا ضَرَبَتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ بِالْمَقَامِعِ وَ قِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ ذلِكَ بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ قَالَ ثُمَّ يُؤْتَوْنَ بِكَأْسٍ مِنْ حَدِيدٍ فِيهِ شَرْبَةٌ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ فَإِذَا أُدْنِيَ مِنْهُمْ تَقَلَّصَتْ شِفَاهُهُمْ وَ انْتَثَرَ لُحُومُ وُجُوهِهِمْ فَإِذَا شَرِبُوا مِنْهَا وَ صَارَ فِي أَجْوَافِهِمْ يُصْهَرُ بِهِ ما فِي بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ ثُمَّ يُضْرَبُ عَلَى رَأْسِهِ ضَرْبَةً فَيَهْوِي سَبْعِينَ أَلْفَ عَامٍ حَتَّى يُوَاقِعَ السَّعِيرَ فَإِذَا وَاقَعَهَا سُعِّرَتْ فِي وُجُوهِهِمْ فَعِنْدَ ذَلِكَ غَشِيَتْ أَبْصَارُهُمْ مِنْ نَفْحِهَا ثُمَّ يُضْرَبُ عَلَى رَأْسِهِ ضَرْبَةً فَيَهْوِي سَبْعِينَ أَلْفَ عَامٍ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى شَجَرَةِ الزَّقُّومِ شَجَرَةٍ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ طَلْعُها كَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّياطِينِ عَلَيْهَا سَبْعُونَ أَلْفَ غُصْنٍ مِنْ نَارٍ فِي كُلِّ غُصْنٍ سَبْعُونَ أَلْفَ ثَمَرَةٍ مِنْ نَارٍ كُلُّ ثَمَرَةٍ (۲)كَأَنَّهَا رَأْسُ الشَّيْطَانِ قُبْحاً وَ نَتْناً تَنْشَبُ عَلَى صَخْرَةٍ مُمَلَّسَةٍ سَوْخَاءَ كَأَنَّهَا مِرْآةٌ ذَلِقَةٌ مَا بَيْنَ أَصْلِ الصَّخْرَةِ إِلَى الصَّخْرَةِ سَبْعُونَ أَلْفَ عَامٍ أَغْصَانُهَا يَشْرَبُ مِنْ نَارٍ وَ ثِمَارُهَا نَارٌ وَ فَرْعُهَا نَارٌ فَيُقَالُ لَهُ يَا شَقِيُّ اصْعَدْ فَكُلَّمَا صَعِدَ زَلِقَ وَ كُلَّمَا زَلِقَ صَعِدَ فَلَا يَزَالُ كَذَلِكَ سَبْعِينَ أَلْفَ عَامٍ فِي الْعَذَابِ وَ إِذَا

۱- فى نسخه: جاز به الشيطان السلسله.

۲- تمره خ ل فى الموضعين و كذا فيما يأتى بعد.

أَكَلَ مِنْهَا ثَمَرَةً يَجِدُهَا أَمَرَّ مِنَ الصَّبِرِ وَ أَنْتَنَ مِنَ الْجِيَفِ وَ أَشَدَّ مِنَ الْحَدِيدِ فَإِذَا وَاقَعَتْ بَطْنَهُ غَلَتْ فِي بَطْنِهِ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ فَيَذْكُرُونَ مَا كَانُوا يَأْكُلُونَ فِي دَارِ الدُّنْيَا مِنْ طِيبِ الطَّعَامِ فَبَيْنَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ تَجْذِبُهُمُ الْمَلَائِكَةُ فَيَهْوُونَ دَهْراً فِي ظُلَمٍ مُتَرَاكِبَةٍ فَإِذَا اسْتَقَرُّوا فِي النَّارِ سُمِعَ لَهُمْ صَوْتٌ كَصَيْحِ السَّمَكِ عَلَى الْمَقْلَى (۱)أَوْ كَقَضِيبِ الْقَصَبِ ثُمَّ يَرْمِي بِنَفْسِهِ مِنَ الشَّجَرَةِ فِي أَوْدِيَةٍ مُذَابَةٍ مِنْ صُفْرٍ مِنْ نَارٍ وَ أَشَدَّ حَرّاً مِنَ النَّارِ تَغْلِي بِهِمُ الْأَوْدِيَةُ تَرْمِي بِهِمْ فِي سَوَاحِلِهَا وَ لَهَا سَوَاحِلُ كَسَوَاحِلِ بَحْرِكُمْ هَذَا فَأَبْعَدُهُمْ مِنْهَا بَاعٌ وَ الثَّانِي ذِرَاعٌ وَ الثَّالِثُ فِتْرٌ (۲)فَيَحْمِلُ عَلَيْهِمْ هَوَامُّ النَّارِ الْحَيَّاتُ وَ الْعَقَارِبُ كَأَمْثَالِ الْبِغَالِ الدُّلْمِ لِكُلِّ عَقْرَبٍ سِتُّونَ فَقَاراً فِي كُلِّ فَقَارٍ قُلَّةٌ مِنْ سَمٍّ وَ حَيَّاتٌ سُودٌ زُرْقٌ أَمْثَالُ الْبَخَاتِيِّ فَيَتَعَلَّقُ بِالرَّجُلِ سَبْعُونَ أَلْفَ حَيَّةٍ وَ سَبْعُونَ أَلْفَ عَقْرَبٍ ثُمَّ كُبَّ فِي النَّارِ سَبْعِينَ أَلْفَ عَامٍ لَا تُحْرِقُهُ قَدِ اكْتَفَى بِسَهْمَتِهِ ثُمَّ تَعَلَّقَ عَلَى كُلِّ غُصْنٍ مِنَ الزَّقُّومِ سَبْعُونَ أَلْفَ رَجُلٍ مَا يَنْحَنِي وَ لَا يَنْكَسِرُ فَيَدْخُلُ النَّارُ مِنْ أَدْبَارِهِمْ فَتَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ تُقَلِّصُ الشِّفَاهَ وَ تُطَيِّرُ الْجَنَانَ وَ تُنْضِجُ الْجُلُودَ وَ تَذُوبُ الشُّحُومُ وَ يَغْضَبُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ فَيَقُولُ يَا مَالِكُ قُلْ لَهُمْ ذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذاباً يَا مَالِكُ سَعِّرْ سَعِّرْ فَقَدِ اشْتَدَّ غَضَبِي عَلَى مَنْ شَتَمَنِي عَلَى عَرْشِي وَ اسْتَخَفَّ بِحَقِّي وَ أَنَا الْمَلِكُ الْجَبَّارُ فَيُنَادِي مَالِكٌ يَا أَهْلَ الضَّلَالِ وَ الِاسْتِكْبَارِ وَ النِّعْمَهِ فِي دَارِ الدُّنْيَا كَيْفَ تَجِدُونَ مَسَّ سَقَرَ قَالَ فَيَقُولُونَ قَدْ أَنْضَجَتْ قُلُوبَنَا وَ أَكَلَتْ لُحُومَنَا وَ حَطَمَتْ عِظَامَنَا فَلَيْسَ لَنَا مُسْتَغِيثٌ وَ لَا لَنَا مُعِينٌ قَالَ فَيَقُولُ مَالِكٌ وَ عِزَّةِ رَبِّي لَا أَزِيدُكُمْ إِلَّا عَذَاباً فَيَقُولُونَ إِنْ عَذَّبَنَا رَبُّنَا لَمْ يَظْلِمْنَا شَيْئاً قَالَ فَيَقُولُ مَالِكٌ فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِيرِ يَعْنِي بُعْداً لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ثُمَّ يَغْضَبُ الْجَبَّارُ فَيَقُولُ يَا مَالِكُ سَعِّرْ سَعِّرْ فَيَغْضَبُ مَالِكٌ فَيَبْعَثُ عَلَيْهِمْ سَحَابَةً سَوْدَاءَ يَظَلُّ أَهْلَ النَّارِ كُلَّهُمْ ثُمَّ يُنَادِيهِمْ فَيَسْمَعُهَا أَوَّلُهُمْ وَ آخِرُهُمْ وَ أَفْضَلُهُمْ وَ أَدْنَاهُمْ فَيَقُولُ مَا ذَا تُرِيدُونَ أَنْ أُمْطِرَكُمْ فَيَقُولُونَ الْمَاءَ الْبَارِدَ

۱- وعاء يقلى فيه الطعام.

۲- الباع: قدر مد اليدين. و الفتر تقدم معناه.

وَا عَطَشَاهْ وَا طُولَ هَوَانَاهُ فَيُمْطِرُهُمْ حِجَارَةً وَ كَلَالِيباً وَ خَطَاطِيفاً (۱)وَ غِسْلِيناً وَ دِيدَاناً مِنْ نَارٍ فَيَنْضَجُ وُجُوهُهُمْ وَ جِبَاهُهُمْ وَ يُغْضَى (۲)أَبْصَارُهُمْ وَ يُحْطَمُ عِظَامُهُمْ فَعِنْدَ ذَلِكَ يُنَادُونَ وَا ثُبُورَاهْ فَإِذَا بَقِيَتِ الْعِظَامُ عَوَارِي مِنَ اللُّحُومِ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ فَيَقُولُ يَا مَالِكُ اسْجُرْهَا عَلَيْهِمْ كَالْحَطَبِ فِي النَّارِ ثُمَّ يَضْرِبُ أَمْوَاجُهَا أَرْوَاحَهُمْ سَبْعِينَ خَرِيفاً فِي النَّارِ ثُمَّ يُطْبَقُ عَلَيْهِمْ أَبْوَابُهَا مِنَ الْبَابِ إِلَى الْبَابِ مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ وَ غِلَظُ الْبَابِ مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ ثُمَّ يُجْعَلُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ فِي ثَلَاثِ تَوَابِيتَ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ نَارٍ بَعْضُهَا فِي بَعْضٍ فَلَا يُسْمَعُ لَهُمْ كَلَامٌ أَبَداً إِلَّا أَنَّ لَهُمْ فِيهَا شَهِيقٌ كَشَهِيقِ الْبِغَالِ وَ زَفِيرٌ مِثْلُ نَهِيقِ الْحَمِيرِ وَ عُوَاءٌ (۳)كَعُوَاءِ الْكِلَابِ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَلَيْسَ لَهُمْ فِيهَا كَلَامٌ إِلَّا أَنِينٌ فَيُطْبَقُ عَلَيْهِمْ أَبْوَابُهَا وَ يُسَدُّ عَلَيْهِمْ عُمُدُهَا فَلَا يَدْخُلُ عَلَيْهِمْ رَوْحٌ أَبَداً وَ لَا يَخْرُجُ مِنْهُمُ الْغَمُّ أَبَداً فَهِيَ عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ يَعْنِي مُطْبَقَةٌ لَيْسَ لَهُمْ مِنَ الْمَلَائِكَةِ شَافِعُونَ وَ لَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ صَدِيقٌ حَمِيمٌ وَ يَنْسَاهُمُ الرَّبُّ وَ يَمْحُو ذِكْرُهُمْ مِنْ قُلُوبِ الْعِبَادِ فَلَا يُذْكَرُونَ أَبَداً.

**[ترجمه]الاختصاص: امام باقر علیه‌السلام فرمود: هنگامی که خداوند بخواهد جان کافر را بگیرد، می‌فرماید: ای ملک الموت، با یارانت به سوی دشمن من برو که من او را به سوی دار السلام دعوت کردم اما روی برگرداند و مرا نکوهش کرد - . در نسخه: مرا ناپسند می‌دارد. و در نسخه دیگر: از من خسته شده است. -

و به من و نعمت‌هایم کافر شد و مرا بر عرشم شماتت کرد. جان او را بگیر و او را در آتش بینداز. گفت: پس ملک‌الموت با چهره‌ای زشت و سیاه به سوی او می‌رود. چشمانش برق وحشتناکی دارد و صدایش مانند رعد کوبنده است، رنگش مثل شب تاریک سیاه است و بدنش مثل شعله‌های آتش است. سر او در آسمان دنیا و یک پایش در مشرق و پای دیگرش در مغرب است و دو پایش در آسمان است. آهنی با او هست. - . السفود: آهنی برای کباب کردن گوشت. - گروه بسیاری با او هستند و پانصد فرشته او را یاری می کنند و به همراه خود شلاق‌هایی از دل جهنم دارند که شعله می کشد و با خود شعله سیاه و شعله‌ای از شعله‌های جهنم دارند. سپس فرشته‌ای از خزانه‌داران جهنم بر او وارد می‌شود که سحقطاییل نام دارد و جرعه‌ای آتش به او می‌نوشاند که همچنان تشنه آن است تا این‌که به آتش وارد می‌شود. پس هنگامی که به ملک‌الموت نگاه می کند، چشمش تیز می‌شود و عقلش زایل می گردد. گفت: ای ملک‌الموت، مرا باز گردانید. ملک‌الموت می گوید: كَلَّا إِنَّها كَلِمَةٌ هُوَ قائِلُها می گوید: ای ملک‌الموت، پس مال و فرزندان و خانواده و عشیره و متعلقات خود را در دنیا به سوی چه کسی بخوانم؟ می گوید: آن‌ها را برای کسی جز خودت بگذار و به جهنم برو. گفت: با عصای آهنی ضربه‌ای به او می‌زند که در همه رگ و پی بدنش نفوذ می کند سپس او را می کشانند به طوری که جان او از کف پایش بالا می‌آید و وقتی به زانوهایش می‌رسد، به یارانش دستور می‌دهد و او را با شلاق می‌اندازند و دوباره بلند می کنند و قبل از خروج جانش سکرات موت را به او می... نوشانند. گویا با هزار شمشیر به اوضربه زده‌اند و اگر قدرت

ص: ۳۱۷

جن و انس را داشته باشد، همه رگ‌های بدنش در مقابل او لب به شکایت می گشایند، از شدت درد عصای آهنی چند شعبه... ای که بر پشم تر خوابانده می‌شود و به هر چیز که بخورد آن را از جا می کند و بیرون آمدن جان کافر از رگ‌ها و اعضا و مفاصل و موها بدین صورت است؛ پس وقتی که جان به حلقوم رسید، فرشتگان به صورت و پشتش ضربه‌ای می‌زنند و به او می گویند: أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ بِما كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنْتُمْ عَنْ آياتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ و این

آیه: يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلائِكَهَ لا بُشْرى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَ يَقُولُونَ حِجْراً مَحْجُوراً.

آن‌ها می‌گویند: بهشت بر شما حرام باد و می‌گویند روح او از بدن جدا می‌شود و ملک‌الموت او را بین پتک و سندانی می... گذارد و از ناخن‌هایش خون فواره می‌زند و آخرین چیزی که از او بیرون کشیده می‌شود چشمان اوست و بوی تعفن شدیدی از او به مشام می‌رسد که همه اهل آسمان از آن احساس اشمئزازمی‌کنند و می‌گویند: لعنت خداوند بر او باد، بر روح کافر بدبویی که از دنیا خارج شد و خداوند او را لعنت کند و لعنت‌کنندگان، او را لعن کنند و هنگامی که روح او به آسمان دنیا برود، درهای آسمان بسته می‌شود که در این آیه آمده است: لا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوابُ السَّماءِ وَ لا يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِياطِ وَ كَذلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ. خداوند می‌فرماید: آتش را دوباره به او برگردانید که من انسان را از آن آفریده‌ام و به آن باز می‌گردانم و بار دیگر از آن خارج می‌کنم. وقتی در تابوت قرار گیرد، شیاطین جسد او را حمل می‌کنند و وقتی او را به قبر رساندند، هر قسمتی از قبر می‌گوید: خداوندا او را در من قرار مده تا این‌که در حفره‌ای قرار داده می‌شود که خداوند مقدّر فرموده است. وقتی او را در لحد گذاشتند، زمین به او می‌گوید: چه بد وارد شدی ای دشمن خدا. به خدا سوگند وقتی بر متن - . متن الأرض: ارتفاعات و پستی‌های زمین. -

من راه می‌رفتی، کینه تو را در دل داشتم و امروز که در دل من هستی کینه بیشتری نسبت به تو دارم. به عزت پروردگارم سوگند که از همجواری با تو خشنود نیستم و به تنگ آمده‌ام و از تو وحشت دارم و خواسته تو را بر آورده نمی‌سازم. - . در نسخه مصنف نیز به همین صورت است. - من باغی از باغ‌های بهشت یا حفره‌ای از حفره‌های آتش هستم. سپس نکیر و منکر به سراغ او می‌آیند که دو فرشته سیاه و آبی هستند و با دندان‌های خود قبر را می‌کنند و چشمان آن‌ها مانند دو دیگ مسی در میان موی آن‌هاست و صدای آنان مانند رعد کوبنده است و چشمانشان برق می‌زندآن‌ها بر سر او فریاد می‌زنند - . یعنی بر سر او فریاد می‌زنند. - و جان از تنش بیرون می‌رود تا این‌که به حنجره او می‌رسد و به او می‌گویند: پروردگار تو کیست و دین تو چیست و پیامبر و امام تو کیست؟ او می‌گوید: نمی‌دانم. آن‌ها می‌گویند: در دنیا یقین نداشتی و امروز نیز صاحب یقین نیستی، نه چیزی می‌دانی و نه هدایت

ص: ۳۱۸

شدی. گفت: ضربه‌ای به او می‌زنند که از مشرق تا مغرب همه به جز جن و انس صدای ناله او را می‌شنوند و از شدت این ناله و فریاد، ماهی‌ها در گِل فرو می‌روند و وحوش صحرا به بیشه‌ها - . الخیاس: بیشه. بیشه شیر. - می‌گریزند اما شما این را نمی... دانید. سپس خداوند دو مار سیاه آبی را به سراغ او می‌فرستد که پنج ساعت در روز و شش ساعت در شب او را عذاب می... کنند، زیرا او گناهان خود را از مردم مخفی می‌کرد اما از خداوند پنهان نمی‌کرد. فَبُعْداً لِقَوْمٍ لا يُؤْمِنُونَ سپس خداوند دو فرشته کر و کور را بر او مسلط می‌کند که دو پتک آهنین از آتش با خود دارند که با آن ضرباتی می‌زنند و او فریاد می‌کشد و آن‌ها تا روز قیامت صدای فریاد او را نمی‌شنوند و وقتی صیحه قیامت برپا شد، آتش از قبر او شعله می‌کشد و می‌گوید: وای بر من که قبرم شعله‌ور شده است و خواری و ذلت به من نزدیک گشته است. - . در نسخه‌ای آمده است: ویل به من نزدیک گشته است. -

از آتش قبر برخیز و به سوی آتشی برو که خاموش نمی‌شود. او با روی سیا از قبر برمی‌خیزد و با چشمان آبی و بینی دراز و

دست و سر شکسته بیرون می‌رود و نگاه خود را می‌دزدد و اعمال زشت او در پیش چشمش حاضر می‌شود و می گوید: به خدا سوگند که همیشه تو را در حال رویگردانی از امر خداوند و شتابان به سوی گناهان دیدم. تو در دنیا سوار بر من می‌شدی و اکنون من می‌خواهم بر تو سوار شوم و تو را به سوی آتش ببرم سپس او زانو می‌زند و کافر بر پشت او سوار می‌شود و به جهنم می‌رود. وقتی به فرشتگان نگاه می کند، غل و زنجیر آتشین برایش می‌آورند و از خشم لب خود را گاز می گیرند. فَيَقُولُ يا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتابِيَهْ و خداوند ندا می‌دهد: او را به سوی آتش بیاورید و زمین زیر پای او و خورشید بالای سر او به آتش تبدیل می‌شود و آتش می‌آید و به گردنش آویخته می‌شود. او بسیار می گرید و می گوید: وای از دنباله آتش. آتش با او سخن می گوید: و خداوند دور نگاه دارد بدن تو را از عذاب تخیرهایی که در طاعت خداوند داشتی. - . در حاشیه نسخه مصنّف با خط او آمده است: عقبا ممّا أعقبت. - سپس نامه اعمال او از پشت سرش می‌جهد و در دست چپ او می‌افتد. سپس فرشته‌ای می‌آید و سینه او را به پشتش می‌دوزد

ص: ۳۱۹

و به او می گویند: نامه اعمالت را بخوان. اوپاسخ می‌دهد: چگونه نامه عملم را بخوانم در حالی‌که جهنم روبروی من است؟ خداوند می‌فرماید: گردنش را بشکن و پشتش را بشکن و پیشانی‌اش را به پاهایش بدوز. سپس می‌فرماید: خُذُوهُ فَغُلُّوهُ پس برای بزرگداشت سخن خداوند، هفتاد هزار فرشته عبوس ترشروی او را برمی‌دارند. - . ابتدر القوم أمرا: به کاری اقدام کردند؛ إليه: کدام یک از آنان به انجام آن عمل مبادرت می‌ورزد. -

یکی محاسن او را می‌کند و یکی استخوان‌هایش را له می‌کند و او می گوید: آیا به من رحم نمی کنید؟ آن‌ها می گویند: ای بیچاره، چگونه بر تو رحم کنیم که خداوند ارحم الراحمین رحمی به تو نمی کند. آیا این تو را آزرده خاطر می کند؟ می... گوید: بله بسیار زیاد. می گویند: ای بیچاره، اگر تو را در آتش بیندازیم چه بر سرت خواهد آمد؟ فرشته سینه او را هل می‌دهد و او به مدت هفتاد هزارسال سقوط کی‌کند. آن‌ها می‌گویند: یا لَيْتَنا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا. سنگی در سمت راست و شیطان در سمت چپ او قرار می گیرد و گوگرد شعله‌وری در صورت او روشن می‌شود و خداوند هفتاد شلاق که ضخامت آن به اندازه چهل ذراع است برای او می‌آفریند و آن را به دست فرشته‌ای که مسوول عذاب کردن اوست می‌دهد و طول فاصله هر شلاق تا شلاق دیگر چهل ذراع است و بین هر دو شلاق مارها و عقرب‌هایی از آتش و کرم‌های آتشین وجود دارد که سر آن‌ها همچون یک کوه بزرگ است و ران آن‌ها مثل کوه ورقان است که کوهی است درمدینه و مشفر - . المشفر: لب. که بیشتر برای لب شتر استعمال می‌شود. - آن از خرطوم فیل بلندتر است که او را می کشند - . سحبه: او را بر روی زمین کشید. - و گوش‌های او فرو رفته است و بین دو گوش او دالان‌هایی از آتش شعله‌ور وجود دارد. آتش از مقعد او به قلبش می‌رسد. اما اوبه درهای جهنم نمی‌رسد، - . در کتاب و در حاشیه نسخه مصنّف با خط او به این صورت آمده است: دره‌ای از دره‌های جهنم. - تا این‌که هفتاد زنجیر تبدیل به یک زنجیر می‌شود که طول آن هفتاد ذراع است و بین هر ذراع حلقه‌هایی وجود دارد که تعداد آن به اندازه قطره‌های باران است و اگر یک حلقه آن بر روی کوه‌های زمین گذاشته شود، همه ذوب می‌شوند. و هفتاد شلوار از قطران آتشین به تن دارد و می‌پوشاند وُجُوهَهُمُ النَّارُ و بر روی دوش خود شنلی آتشین دارد و بر روی بدن او ذره‌ای جای خالی وجود ندارد مگر آن‌که زیوری از آتش در آن است. - . در نسخه: در بدن او جایی به اندازه یک فتر وجود ندارد که مار آتشینی بر آن انداخته شده است. الفتر به کسر و یا سکون: فاصله بین انگشت اشاره و سبّابه وقتی که از هم باز

شود. -

و در پایش بندی از آتش است و بر روی سرش تاجی به طول شصت ذراع از آتش است و سرش سیصد و شصت سوراخ دارد که از هر طرف آن دود خارج می‌شود و مغزش می‌جوشد و بر روی شانه‌هایش می‌ریزد و سیصد و شصت رود خونابه از آن جاری می‌شود. این منزل برای او تنگ است

ص: ۳۲۰

همانطور که نیزه در غلاف جای می‌گیرد. آن‌ها از این تنگی و از بوی بد و از شدت سیاهی و صداهای هولناک و خشم و تعفن آن، سیاه‌روی می‌گردند و کرم‌ها بزرگ می‌شوند و چنگال‌هایی مثل گربه و عقاب پیدا می‌کنند و گوشت او را می‌... خورند و استخوان‌هایش را می‌جوند و خونش را می‌نوشند. آن‌ها هیچ خوردنی و آشامیدنی جز آن ندارند، سپس او را هل می‌دهند و سقوط او هفتاد هزار سال طول می‌کشد تا این‌که به پتک‌ها برخورد می‌کند. وقتی به آن برخورد کرد، بر او و شیطانش کوبیده می‌شود و شیطان او را ب زنجیر می‌کشد - . در نسخه: شیطان زنجیر را با او می‌کشد. -

پس هر بار که سر خود را بلند کند و به زشتی روی شیطان خود بنگرد، سیاه‌روی می‌شود و می‌گوید: یا لَیْتَ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ بُعْدَ الْمَشْرِقَیْنِ فَبِئْسَ الْقَرِینُ وای بر تو که مرا گمراه کردی، قدری از عذاب خداوند را از من برگیر او می‌گوید: ای بیچاره، چگونه عذاب را از تو برطرف کنم که من و تو در این روز فِی الْعَذابِ مُشْتَرِکُونَ سپس ضربه‌ای به سرش وارد می‌کند که با آن ضربه به مدت هفتاد هزار سال سقوط می‌کند تا به چشمه‌ای می‌رسد که آنیهٔ نام دارد و خداوند متعال می‌فرماید: تُسْقی مِنْ عَیْنٍ آنِیَةٍ وآن چشمه‌ایست که حرارت آن در نهایت شدت قرار دارد و از زمانی که خداوند جهنم را آفرید روشن است و همه وادیان آتش می‌خوابند و آن چشمه از شدت حرارت نمی‌خوابد. و فرشتگان می‌گویند: ای بیچارگان، نزدیک بیایید و از آن بنوشید و وقتی از آن رویگردان شدند، فرشتگان با پتک به آن ضربه می‌زنند و به آن‌ها گفته می‌شود: ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِیقِ ذلِکَ بِما قَدَّمَتْ أَیْدِیکُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ لَیْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ سپس جام‌هایی از آهن برایشان می‌آورند که از چشمه آنیهٔ پر شده است. وقتی به نزدیک آنان آورده می‌شود، لب‌هایشان به هم دوخته می‌شود و گوشت صورتشان از هم می‌پاشد و وقتی از آن بنوشند و در شکم‌های خود بریزند، یُصْهَرُ بِهِ ما فِی بُطُونِهِمْ وَ الْجُلُودُ سپس ضربه‌ای به سر او وارد می‌شود که به واسطه آن ضربه هفتاد هزار سال سقوط می‌کند تا در سعیر می‌افتد و وقتی به آنجا رسید، آتش به صورت‌های آنان کشیده می‌شود و در این لحظه چشم آن از شدت حرارت چیزی نمی‌بیند. سپس ضربه‌ای به سر او وارد می‌شود که به واسطه آن ضربه هفتاد هزار سال سقوط می‌... کند تا به درخت زقوم می‌رسد درختی که تَخْرُجُ فِی أَصْلِ الْجَحِیمِ طَلْعُها کَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّیاطِینِ هفتاد هزار شاخه از آتش دارد و در هر شاخه هفتاد هزار میوه آتشین دارد و هر میوه - . میوه در دو جا ذکر شده و پس از آن نیز ذکر می‌شود. -

از زشتی مانند سر شیطان است و بوی تعفن دارد. او بر روی صخره‌ای می‌لغزد که مانند آینه است و فاصله هر دو صخره با هم هفتاد هزار سال است شاخه‌های آن از آتش تغذیه می‌کند و میوه آن آتش است و همه چیز آن آتش است. به او می‌گویند: ای بیچاره بالا بیا. اما او هر بار که تلاش می‌کند بالا بیاید می‌لغزد این کار او هفتاد هزار سال طول می‌کشد

ص: ۳۲۱

و هر بـار میوه‌ای از آن درخت بخورد، از صبر تلـخ‌تر و از مردار بـدبوتر و از آهن سـخت‌تر است و وقتی میوه به شکم او می... رسد، مانند آب جوش می‌جوشد. آن‌ها آن‌چه را که در دنیا از غذاهای خوشمزه می‌خوردند به یاد می‌آورند و در حالی‌که در این تصورات هستند، فرشتگان آن‌ها را می‌کشانند و به مدت زمان طولانی در تاریکی‌های انبوه می‌افتند و وقتی در آتش جای گرفتند، صدایی مانند صدای سرخ شدن ماهی در مقلی - . ظرفی برای سرخ کردن غذا. -

یـاماننـد صـدای شکسـتن نی از آنان به گوش می‌رسـد. سـپس خود را از روی درخت در دره‌های مـذاب پرت می‌کنـد که از آتش داغ‌تر و جوشان است این دره‌ها آن‌ها را در سواحل می‌اندازد و ساحل آن مانند ساحل شماست ف که آن‌ها را به فاصله یـک بـاع و یک ذراع و یک فتر - . الباع: انـدازه فاصـله دو دست. و معنای فتر پیش از این آمـد. - از خود دور می‌کنـد آتش مارها و عقرب‌ها را به سوی آنان می‌آورد که مانند قاطر هستند. هر عقرب شـصت نیش دارد که در هر نیش سم فراوان وجود دارد. مارهـا ماننـد بخاتی سیاه و آبی هسـتند برای هر نفر هفتاد هزار مار و هفتاد هزار عقرب است سـپس به مـدت هفتاد هزار سـال در آتش انـداخته می‌شود و سوخته نمی‌شود. سـپس هفتاد هزار نفر به شاخه‌های زقوم آویخته می‌شونـد و پایین نمی‌آیند آتش از معقـد آنـان به قلب‌هایشـان می‌رود لب‌هـای خـود را می‌گزنـد و عقلشـان زایـل می‌گردد پـوست‌هـا کبـاب می‌شـود و گوشت‌ها از بین می‌رود. پروردگار حیّ قیّوم به خشم می‌آید و می‌گوید: ای مالک، به آن‌ها بگو بچشید که چیزیجز عذاب را بر شـما نمی‌افزاییم. ای مالک، آتش را شـعله‌ورتر کن آتش را شعله‌ورتر کن که بر کسانی که مرا بر روی عرش خود نکوهش می‌کردنـد و حقم را پایمال کردند خشم گرفته‌ام و من ملِک جبّار هسـتم. مالک ندا می‌دهد که ای گمراهان و ای مسـتکران و صاحبـان نعمـت در دنیـا، آتش جهنـم را چگـونه یافتیـد؟ آن‌هـا می‌گوینـد: دل‌هـای مـا را نـابود کرد و گوشـتمان را خـورد و اسـتخوان‌های ما را در هم شـکست و ما هیچ یاور و فریادرسـی نداریم. مالک می‌گوید: به عزت پروردگارم سوگند که عذاب شما را زیاد خواهم کرد. آن‌ها می‌گویند: اگر خداوند ما را مورد عذاب قرا دهد هیچ ظلمی به مانکرده است. مالک می‌گوید: فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِیرِ یعنی بر اصحاب سعیر دوری باد. خداوند جبّار به خشم می‌آید و می‌گوید: ای مالک، آتش را شـعله‌ور کن، آتش را شـعله‌ور کن. مالک خشمگین می‌شود و ابر سیاهی را بر سر آنان می‌فرستد که بر همه جهنمیان سایه می‌افکند و ندا می‌دهد و اول و آخر و برتر و پست‌تر صدای او را می‌شنوند. می‌گوید: دوست دارید چه چیزی بر سر شما ببارد؟ می‌گویند: آب سرد

ص: ۳۲۲

که تشـنه‌ایم. خواری آن چه بسیار است و سـنگ و پتـک و آهن و خونـابه - . الکلالـیب جمع الکلاـب: آهن کجی که بر آن گوشت کباب می‌کنند، در زبان فارسی به آن قلاب می‌گویند.

الخطاطیف جمع الخطاف: آهنی که با آن چیزی را سریع برمی‌دارند. -

و کرم‌هـای آتشـین بر شـما می‌بـارد. چهره و پیشانی آنان می‌سوزد و چشم‌هایشان تاریک می‌شود - . أی یظلم ابصارهم. و فی نسخه: یعمی أبصارهم. -

و استخوان‌هایشان در هم شکسته می‌شود. در این هنگام می‌گویند: وای بر ما. و وقتی استخوان‌های آنان دیگر گوشتی نداشت،

خشم خداوند بیشتر می‌شود و می گوید: ای مالک، آتش را مانند هیزم بر آنها بکش. سپس امواج آتش به مدت هفتاد سال به آنها زده می‌شود و پس از آن درها به روی آنان بسته می‌شود و فاصله هر در تا در دیگر به اندازه یک مسیر پانصد ساله است و قطر هر در به اندازه یک مسیر پانصد ساله است. سپس هر یک از آنان در سه تابوت آهنین از آتش قرار داده می‌شود که بر بالای یکدیگر قرار دارند و هیچ صدایی به جز ناله و شیون و صدای الاغ و قاطر و صدای سگ از آنان به گوش نمی... رسد. - . در هر سه جمله به همین ترتیب است. -

آنها کر و لال و کور هستند و هیچ سخنی مگر ناله و شیون نمی گویند. پس درهای جهنم به روی آنان بسته می‌شود و ستون... هایش پایین می‌آید و روحی به آنان وارد نمی‌شود و هیچ غصه‌ای از آنان برطرف نمی گردد. آتش بر آنان مطبّق است یعنی هیچ راه فراری از آن ندارند و هیچ فرشته‌ای برای آنها شفاعت نمی کند و هیچ دوست صمیمی از بین بهشتیان ندارند و پروردگار آنها را فراموش کرده است و یاد آنان را از دل بندگان زدوده است و هیچکس آنان را یاد نمی کند.

**[ترجمه]

بیان

الفضخ و الشدخ الکسر و الخیاس لعله جمع الخیس بالکسر و هو الشجر الملتف أو هو تصحیف الجبال قوله علیه السلام فلا یخطئانه أی لا تقع ضربتهما علی غیره و فی بعض النسخ فلا یخبطانه من قولهم خبطت الرجل إذا أنعمت علیه من غیر معرفه بینکما و قال فی القاموس کسف حاله ساءت و فلان نکس طرفه (۴)و رجل کاسف البال سیئ الحال قوله علیه السلام فیرحل قفاه یقال رحلت البعیر إذا شددت علی ظهره الرحل و الظاهر فیرکل و الرکل الضرب بالرجل و عجزه الشی ء مؤخره قوله علیه السلام مما أعقبتا أی أورثتا من العقوبه بسبب التقصیر فی طاعه الله أو من قولهم عقبت الرجل إذا بغیته بشر و العضوض البئر البعیده القعر و السوخاء الأرض التی تسیخ فیها الرجل أی ترسب و لعله إن صحت النسخه هنا کنایه عن زلق الأقدام إلی أسفل و الفتر بالکسر ما بین طرف الإبهام و المشیره و الدلم بالضم جمع الأدلم

۱- الکلالیب جمع الکلاب: حدیده معطوفه یعلق بها اللحم، یقال لها بالفارسیه: قلاب. الخطاطیف جمع الخطاف: حدیده یختطف بها.

۲- أی یظلم ابصارهم. و فی نسخه: یعمی أبصارهم.

۳- کذا فی الجمل الثلاثه.

۴- هکذا فی الکتاب، و لعلّ الصحیح: فلان نکس رأسه أی طأطأه من ذل.

و هو الشدید السواد و الخطاف کل حدیده حجناء و جمعه خطاطیف و کان فی النسخه تصحیفات ترکناها کما وجدناها.

**[ترجمه]الفضخ و الشدخ به معنای شکستن است و الخیاس یا جمع الخیس است به کسر، که به معنای درخت انبوه است و یا در اصل «جبال» بوده که تحریف شده است. فلا یخطئانه، یعنی ضربه آن‌ها بر دیگری قرار نمی‌گیرد و در بعضی نسخه‌ها آمده است فلا یخبطانه، از این سخن که می‌گویند: خبطت الرجل یعنی احسان به کسی بدون این‌که بین آن‌ها آشنایی وجود داشته باشد. و در قاموس آمده است: کسف حاله یعنی بد حال شد و فلان نکس طرفه - . در کتاب این چنین آمده است و شاید صحیح بدین صورت باشد: فلان نکس رأسه یعنی از شدت شرم سرش را پایین انداخت. - و رجل کاسف البال یعنی بدحال. فیرحل قفاه یقال رحلت البعیر إذا شددت علی ظهره الرحل و الظاهر فیرکل و الرکل به معنای لگد زدن است و عجزه الشی ء آخر آن است. مما أعقبتا یعنی مجازاتی که به سبب کوتاهی در اطاعت خداوند برای شما به جا ماند. یا از این سخن آنان است: عقبت الرجل وقتی نسبت به کسی نیّت بد داشته باشی. و العضوض یعنی چاه عمیق و السوخاء به معنای زمینی است که پا در آن فرو می‌رود و شاید منظور از آن در اینجا کنایه از لغزش پا به سمت پایین باشد. و الفتر به کسر فاصله بین انگشت اشاره و سبّابه است و الدلم به ضم جمع أدلم است

ص: ۳۲۳

و به معنای سیاهی شدید است. و الخطاف به معنای عصای آهنی است و جمع آن خطاطیف است و در نسخه اصلی تحریف... هایی وجود داشت که در اینجا ذکر نشد.

**[ترجمه]

«۱۰۰»

أَقُولُ قَالَ سَيِّدُ السَّاجِدِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فِی الصَّحِيفَهِ الْكَامِلَهِ فِيمَا كَانَ يَدْعُو عليه السلام بَعْدَ صَلَاهِ اللَّيْلِ اللَّهُمَّ إِنِّی أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَارٍ تَغَلَّظْتَ بِهَا عَلَى مَنْ عَصَاكَ وَ تَوَعَّدْتَ بِهَا مَنْ صَدَفَ عَنْ رِضَاكَ (۱)وَ مِنْ نَارٍ نُورُهَا ظُلْمَهٌ وَ هَيِّنُهَا أَلِيمٌ وَ بَعِيدُهَا قَرِيبٌ وَ مِنْ نَارٍ يَأْكُلُ بَعْضَهَا بَعْضٌ وَ يَصُولُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ (۲)وَ مِنْ نَارٍ تَذَرُ الْعِظَامَ رَمِيماً وَ تَسْقِی أَهْلَهَا حَمِيماً وَ مِنْ نَارٍ لَا تُبْقِی عَلَى مَنْ تَضَرَّعَ إِلَيْهَا وَ لَا تَرْحَمُ مَنِ اسْتَعْطَفَهَا وَ لَا تَقْدِرُ عَلَى التَّخْفِيفِ عَمَّنْ خَشَعَ لَهَا وَ اسْتَسْلَمَ إِلَيْهَا تَلْقَى سُكَّانَهَا بِأَحَرِّ مَا لَدَيْهَا مِنْ أَلِيمِ النَّكَالِ وَ شَدِيدِ الْوَبَالِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَقَارِبِهَا الْفَاغِرَهِ أَفْوَاهُهَا (۳)وَ حَيَّاتِهَا الصَّالِقَهِ بِأَنْيَابِهَا (۴)وَ شَرَابِهَا الَّذِی يُقَطِّعُ أَمْعَاءَ وَ أَفْئِدَهَ سُكَّانِهَا وَ يَنْزِعُ قُلُوبَهُمْ وَ أَسْتَهْدِيكَ لِمَا بَاعَدَ مِنْهَا وَ أَخَّرَ عَنْهَا الدُّعَاءَ.

<meta info=". می‌گویم در صحیفه سجادیه آمده است که امام زین العابدین علیه‌السلام پس از نماز شب این دعا را می‌خواند: خداوندا به تو پناه می‌برم از آتشی که آن را بر کسانی که از فرمان تو سرپیچی کردند سخت گرفتی و با آن کسانی را که از رضای توروی گرداندند - . صدف عنه: روی گرداند. - تهدید کردی و از آتشی که نور آن ظلمت است و اندک آن دردناک است و دور آن نزدیک است و از آتشی که خود را می‌خورد و می‌بلعد - . صال علیه: پرید. - و ازآتشی که استخوان‌ها را به پودر تبدیل می‌کند و به اهل خود شرابی داغ می‌نوشاند و ازآتشی که به تضرع و زاری هیچکس رحم نمی...

کند و نمی‌تواند کمتر شود و بر ساکنان خود بسیار داغ و پر حرارت است و عذاب شدید دارد و به تو پناه می‌برم از عقرب‌های آن که دهـان خود را بـاز کرده‌انـد - . فغرفاه: دهانش را باز کرد. - و مارهایی که نیش خود را به هم می‌ساینـد - . صـلق نابه: دندان‌هایش را به هم سایید. - و شراب آن که امعاء و احشاء ساکنان خود را نابود می‌کند و دل آنان را از جا می‌کند و

از تو طلب هدایت می‌کنم و طلب دوری از آن آتش و چیزی که آن را به تاخیر بیندازد دارم.

**[ترجمه]

«۱۰۱»

نهـج، نهـج البلاغه مِنْ عَهْـدٍ لَهُ علیه السـلام إِلَی مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی بَکْرٍ وَ احْـذَرُوا نَاراً قَعْرُهَا بَعِیـدٌ وَ حَرُّهَا شَدِیدٌ وَ عَذَابُهَا جَدِیدٌ دَارٌ لَیْسَ فِیهَا رَحْمَهٌ وَ لَا تُسْمَعُ فِیهَا دَعْوَهٌ وَ لَا تُفَرَّجُ فِیهَا کُرْبَهٌ.

lt;meta info=". نهـج البلاغه: در نامه‌ای به محمـد بن ابی بکر: بترسـید از آتشـی که بسـیار عمیق است و حرارت شدیدی دارد و عذاب آن تازه است، سرایی که در آن رحمتی نیست و دعایی شنیده نمی‌شود و هیچ گشایشی وجود ندارد.

**[ترجمه]

«۱۰۲»

عد، العقائد اعتقادنا فی النار أنها دار الهوان و دار الانتقام من أهل الکفر و العصـیان و لا یخلد فیها إلا أهل الکفر و الشـرک فأما المذنبون من أهل التوحید فإنهم یخرجون منها بالرحمه التی تدرکهم و الشفاعه التی تنالهم

وَ رُوِیَ أَنَّهُ لَـا یُصِـیبُ أَحَـداً مِنْ أَهْلِ التَّوْحِیـدِ أَلَمٌ فِی النَّارِ إِذَا دَخَلُوهَا وَ إِنَّمَا یُصِـیبُهُمُ الْآلَامُ عِنْـدَ الْخُرُوجِ مِنْهَا فَتَکُونُ تِلْکَ الْآلَامُ جَزَاءً بِمَا کَسَبَتْ أَیْدِیهِمْ وَ مَا اللَّهُ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ وَ أَهْلُ النَّارِ هُمُ الْمَسَاکِینُ حَقّاً لا یُقْضی عَلَیْهِمْ فَیَمُوتُوا وَ لا یُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها لا یَذُوقُونَ فِیها بَرْداً وَ لا شَراباً إِلَّا حَمِیماً وَ غَسَّاقاً وَ إِنِ اسْتَطْعَمُوا أُطْعِمُوا

ص: ۳۲۴

۱- صدف عنه: أعرض و صد.

۲- صال علیه: وثب.

۳- فغرفاه: فتحه.

۴- صلق نابه: حکه بالآخر فحدث بینهما صوت.

مِنَ الزَّقُّومِ وَ إِنِ اسْتَغَاثُوا يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً يُنادَوْنَ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ فَيُمْسَكُ الْجَوَابُ عَنْهُمْ أَحْيَاناً ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ اخْسَؤُا فِيها وَ لا تُكَلِّمُونِ وَ نادَوْا يا مالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنا رَبُّكَ قالَ إِنَّكُمْ ماكِثُونَ

وَ رُوِيَ أَنَّهُ يَأْمُرُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِرِجَالٍ إِلَى النَّارِ فَيَقُولُ لِمَالِكٍ قُلْ لِلنَّارِ لَا تُحْرِقِي لَهُمْ أَقْدَاماً فَقَدْ كَانُوا يَمْشُونَ إِلَى الْمَسَاجِدِ وَ لَا تُحْرِقِي لَهُمْ أَيْدِياً فَقَدْ كَانُوا يَرْفَعُونَهَا إِلَيَّ بِالدُّعَاءِ وَ لَا تُحْرِقِي لَهُمْ أَلْسِنَةً فَقَدْ كَانُوا يُكْثِرُونَ تِلَاوَةَ الْقُرْآنِ وَ لَا تُحْرِقِي لَهُمْ وُجُوهاً فَقَد كَانُوا يُسْبِغُونَ الْوُضُوءَ فَيَقُولُ مَالِكٌ يَا أَشْقِيَاءُ فَمَا كَانَ حَالُكُمْ فَيَقُولُونَ كُنَّا نَعْمَلُ لِغَيْرِ اللَّهِ فَقِيلَ لَنَا خُذُوا ثَوَابَكُمْ مِمَّنْ عَمِلْتُمْ لَهُ.

lt;meta info=". العقائد: عقیده ما در مورد جهنم این است که سرای خواری و پستی و انتقام از کفّار است و کافران و مشرکان و کسانی که از امر الهی سرپیچی می‌کنند در آن جاویدانند. اما گناهکاران که یکتاپرست هستند، با رحمتی که آن‌ها را در برمی‌گیرد و شفاعتی که به آن‌ها می‌رسد از آن خارج می‌شوند.

و روایت شده است که وقتی یکتاپرستان به آتش وارد شوند، هیچ عذابی به آنان نمی‌رسد و همه عذاب‌های دردناک در هنگام خروج آنان از آتش نازل می‌شود. این عذاب‌ها جزای اعمال آنان است و خداوند بِظَلّامٍ لِلْعَبِيدِ نیست و جهنمیان بیچارگان واقعی هستند لا يُقْضى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَ لا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها لا يَذُوقُونَ فِيها بَرْداً وَ لا شَراباً إِلَّا حَمِيماً وَ غَسَّاقاً اگر غذا بخواهند

ص: ۳۲۴

از زقوم به آنان می‌دهند و اگر فریاد خواهی کنند، يُغاثُوا بِماءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً يُنادَوْنَ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ پس مدتی جواب آنان را نمی‌دهند و سپس به ایشان می‌گویند: اخْسَؤُا فِيها وَ لا تُكَلِّمُونِ وَ نادَوْا يا مالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنا رَبُّكَ قالَ إِنَّكُمْ ماكِثُونَ.

و روایت شده است خداوند عز و جل دستور می‌دهد افرادی را به سوی آتش بیاورند، سپس به مالک می‌گوید: به آتش بگو پای آنان را نسوزاند زیرا آن‌ها با این پا به سمت مساجد می‌رفتند و دست آنان را نسوزان زیرا آنان این دستان را به دعا بلند می‌کردند و زبان آنان را نسوزان زیرا قرآن را بسیار تلاوت می‌کردند و صورت آن‌ها را نسوزان زیرا وضو می‌گرفتند. مالک می‌گوید: ای بیچارگان، حال شما چگونه است؟ می‌گویند: ما برای غیر خدا کار می‌کردیم و به ما گفته شد: ثواب خود را از کسی بگیرید که برایش کار کردید.

**[ترجمه]

بيان

أقول قال الشيخ المفيد رفع الله درجته و أما النار فهي دار من جهل الله سبحانه و قد يدخلها بعض من عرفها بمعصيه الله تعالى

غير أنه لا يخلـد فيها بل يخرج منها إلى النعيم المقيم و ليس يخلـد فيها إلا الكافرون و قال تعالى فَأَنْذَرْتُكُمْ ناراً تَلَظَّى لا يَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِى كَذَّبَ وَ تَوَلَّى (۱)يريد بالصـلى هنا الخلود فيها و قال تعالى إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآياتِنا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ ناراً (۲)و قال إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِى الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذابِ يَوْمِ الْقِيامَهِ ما تُقُبِّلَ مِنْهُمْ (۳)الآيتان و كل آيه تتضـمن ذكر الخلود فى النار فإنما هى فى الكفار دون أهل المعرفه بالله تعالى بـدلائل العقول و الكتاب المسـطور و الخبر الظاهر المشهور و الإجماع السابق لأهل البدع من أصحاب الوعيد (۴)ثم قال رحمه الله و ليس يجوز أن يعرف الله تعالى من هو كافر به و لا يجهله من هو به مؤمن و كل كافر على أصولنا فهو جاهل بالله و من خالف أصول الإيمان من المصلين إلى قبله الإسلام فهو عندنا جاهل بالله و إن أظهر القول بتوحيده كما أن الكافر برسول الله صلى الله عليه و آله جاهل بالله

۱- الليل: ۱۴- ۱۶.

۲- النساء: ۵۶.

۳- المائده: ۳۶.

۴- فى شرح العقائد المطبوع: و الإجماع، و الرأى السابق لاهل البدع من أصحاب الوعيد.

و إن کان فیهم من یعترف بتوحید الله تعالی و یتظاهر بما یوهم المستضعفین أنه معرفه بالله تعالی و قد قال تعالی فَمَنْ یُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلاـ یَخافُ بَخْساً وَ لا رَهَقاً (۱)فأخرج بذلک المؤمن عن أحکام الکافرین و قال تعالی فَلا وَ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ فِیما شَجَرَ بَیْنَهُمْ (۲)الآیه فنفی عمن کفر بنبی الله الإیمان و لم یثبت له مع الشک فیه المعرفه بالله علی حال و قال تعالی قاتِلُوا الَّذِینَ لاـ یُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ لا بِالْیَوْمِ الْآخِرِ إلی قوله وَ هُمْ صاغِرُونَ (۳)فنفی الإیمان عن الیهود و النصاری و حکم علیهم بالکفر و الضلال.

أقول: سیأتی بعض ما یتعلق بالجنه و النار فی احتجاج الرضا علیه السلام علی سلیمان المروزی و قد مضی بعضها فی باب صفه المحشر و باب جنه الدنیا و نارها.

تتمیم أقول بعد اتضاح الحق لدیک فیما ورد فی الآیات المتظافره و الأخبار المتواتره من أحوال الجنه و النار و خصوصیاتهما فلنشر إلی بعض ما قاله فی ذلک الفرقه المخالفه للدین من الحکماء و المتفلسفین لتعرف معاندتهم للحق المبین و معارضتهم لشرائع المرسلین.

قال شارح المقاصد فی تقریر مذهب الحکماء فی الجنه و النار و الثواب و العقاب أما القائلون بعالم المثل فیقولون بالجنه و النار و سائر ما ورد به الشرع من التفاصیل و لکن فی عالم المثل لا من جنس المحسوسات المحضه علی ما تقول به الإسلامیون و أما الأکثرون فیجعلون ذلک من قبیل اللذات و الآلام العقلیه و ذلک أن النفوس البشریه سواء جعلت أزلیه کما هو رأی أفلاطون أو لا کما هو رأی أرسطو فهی أبدیه عندهم لا تفنی بخراب البدن بل تبقی ملتذه بکمالاتها مبتهجه بإدراکاتها و ذلک سعادتها و ثوابها و جنانها علی اختلاف المراتب و بتفاوت الأحوال أو متألمه بفقد الکمالات و فساد الاعتقادات و ذلک شقاوتها و عقابها و نیرانها علی ما لها من اختلاف التفاصیل و إنما لم یتنبه لذلک فی هذا العالم لاستغراقها فی تدبیر

۱- الجن: ۱۳.

۲- النساء: ۶۵.

۳- التوبه: ۲۹.

البدن و انغماسها فى كدورات عالم الطبيعه و بالجمله لما بها من العلائق و العوائق الزائله بمفارقه البدن فما ورد فى لسان الشرع من تفاصيل الثواب و العقاب و ما يتعلق بذلك من السمعيات فهى مجازات و عبارات عن تفاصيل أحوالها فى السعاده و الشقاوه و اختلاف أحوالها فى اللذات و الآلام و التدرج مما لها من دركات الشقاوه إلى درجات السعاده فإن الشقاوه السرمديه إنما هى بالجهل المركب الراسخ و الشراره المضاده للملكه الفاضله لا الجهل البسيط و الأخلاق الخياليه عن غايتى الفضل و الشراره فإن شقاوتها منقطعه بل ربما لا يقتضى الشقاوه أصلا.

و تفصيل ذلك أن فوات كمالات النفس يكون إما لأمر عدمى كنقصان غريزه العقل أو وجودى كوجود الأمور المضاده للكمالات و هى إما راسخه أو غير راسخه و كل واحد من الأقسام الثلاثه إما أن يكون بحسب القوه النظريه أو العمليه يصير سته فالذى بحسب نقصان الغريزه فى القوتين معا فهو غير مجبول بعد الموت و لا عذاب بسببه أصلا و الذى بسبب مضاد راسخ فى القوه النظريه كالجهل المركب الذى صار صوره للنفس غير مفارقه عنه فهو غير مجبول أيضا لكن عذابه دائم و أما الثلاثه الباقيه أعنى النظريه الغير الراسخه كاعتقادات العوام و المقلده و العمليه الراسخه و غير الراسخه كالأخلاق و الملكات الرديئه المستحكمه و غير المستحكمه فيزول بعد الموت لعدم رسوخها أو لكونها هيئات مستفاده من الأفعال و الأمزجه فتزول بزوالها لكنها تختلف فى شده الرداءه و ضعفها و فى سرعه الزوال و بطئه فيختلف العذاب بها فى الكم و الكيف بحسب الاختلافين و هذا إذا عرفت النفس أن لها كمالا فانيا إما لاكتسابها ما يضاد الكمال أو لاشتغالها بما يصرفها عن اكتساب الكمال أو لتكاسلها فى اقتناء الكمال و عدم اشتغالها بشى ء من العلوم و أما النفوس السليمه الخاليه عن الكمال و عما يضاده و عن الشوق إلى الكمال ففى سعه من رحمه الله خارجه من البدن إلى سعاده تليق بها غير متألمه بما يتأذى به الأشقياء إلا أنه ذهب بعض الفلاسفه إلى أنها لا تجوز أن تكون معطله عن الإدراك فلا بد أن تتعلق بأجسام أخر لما أنها لا تدرك إلا بآلات جسمانيه و حينئذ إما أن تصير مبادئ صور لها و

يكون نفوسا لها و هذا هو القول بالتناسخ و إما أن لا تصير و هذا هو الذى مال إليه ابن سينا و الفارابى من أنها تتعلق بأجرام سماويه لا- على أن يكون نفوسا لها مدبره لأمورها بل على أن يستعملها لإمكان التخيل ثم تتخيل الصور التى كانت معتقده عندها و فى وهمها فيشاهد الخيرات الأخرويه على حسب ما يخيلها قالوا و يجوز أن يكون هذا الجرم متولدا من الهواء و الأدخنه من غير أن يقارن مزاجا يقتضى فيضان نفس إنسانيه.

ثم إن الحكماء و إن لم يثبتوا المعاد الجسمانى و الثواب و العقاب المحسوسين فلم ينكروها غايه الإنكار بل جعلوها من الممكنات لا- على وجه إعاده المعدوم و جوزوا حمل الآيات الوارده فيها على ظواهرها و صرحوا بأن ليس مخالفا للأصول الحكميه و القواعد الفلسفيه و لا مستبعد الوقوع فى الحكمه الإلهيه لأن للتبشير و الإنذار نفعا ظاهرا فى أمر نظام المعاش و صلاح المعاد ثم الإيفاء بذلك التبشير و الإنذار بثواب المطيع و عقاب العاصى تأكيد لذلك و موجب لازدياد النفع فيكون خيرا بالقياس إلى الأكثرين و إن كان ضرا فى حق المعذب فيكون من جمله الخير الكثير الذى يلزمه شر قليل بمنزله قطع العضو لصلاح البدن انتهى.

و نحوا من ذلك ذكر الشيخ ابن سينا فى رساله المبدإ و المعاد و لم يذكر هذا التجويز و إنما جوزه فى الشفاء خوفا من الديانين فى زمانه و لا- يخفى على من راجع كلامهم و تتبع أصولهم أن جلها لا يطابق ما ورد فى شرائع الأنبياء و إنما يمضغون ببعض أصول الشرائع و ضروريات الملل على ألسنتهم فى كل زمان حذرا من القتل و التكفير من مؤمنى أهل زمانهم فهم يؤمنون بأفواههم و تأبى قلوبهم و أكثرهم كافرون و لعمرى من قال بأن الواحد لا يصدر عنه إلا الواحد و كل حادث مسبوق بماده و ما ثبت قدمه امتنع عدمه و بأن العقول و الأفلاك و هيولى العناصر قديمه و أن الأنواع المتوالده كلها قديمه و أنه لا يجوز إعاده المعدوم و أن الأفلا-ك متطابقه و لا تكون العنصريات فوق الأفلاك و أمثال ذلك كيف يؤمن بما أتت به الشرائع و نطقت به الآيات و تواترت به الروايات من اختيار الواجب و أنه يَفْعَلُ ما يَشاءُ و يَحْكُمُ ما

يُرِيدُ و حدوث العالم و حدوث آدم و الحشر الجسماني و كون الجنه فی السماء مشتمله على الحور و القصور و الأبنيه و المساكن و الأشجار و الأنهار و أن السماوات تنشق و تطوى و الكواكب تنتثر و تتساقط بل تفنى و أن الملائكه أجسام ملئت منهم السماوات ينزلون و يعرجون و أن النبی صلی الله عليه و آله قد عرج إلى السماء و كذا عيسى و إدريس عليه السلام و كذا كثير من معجزات الأنبياء و الأوصياء عليهم السلام من شق القمر و إحياء الأموات و رد الشمس و طلوعها من مغربها و كسوف الشمس فی غير زمانه و خسوف القمر فی غير أوانه و أمثال ذلک و من أنصف و رجع إلى كلامهم علم أنهم لا يعاملون أصحاب الشرائع إلا كمعامله المستهزئ بهم أو من جعل الأنبياء عليهم السلام كأرباب الحيل و المعميات الذين لا يأتون بشی ء يفهمه الناس بل يلبسون عليهم فی مده بعثتهم أعاذنا الله و سائر المؤمنين عن تسويلاتهم و شبههم و سنكتب إن شاء الله فی ذلک كتابا مفردا و الله الموفق.

**[ترجمه]می گويم به گفته شيخ مفيد آتش خانه كسی است كه نسبت به خداوند معرفت نداشت و برخی از اصحاب معرفت نيز به واسطه گناهان خود به آن وارد می‌شوند، اما در آن جاودان نيستند. بلكه از آن به نعمت‌های جاودان كوچ می كنند و تنها كافران در آتش جاويدانند و خداوند متعال می‌فرمايد: فَأَنْذَرْتُكُمْ ناراً تَلَظَّى لا يَصْلاها إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِی كَذَّبَ وَ تَوَلَّى - . ليل: ۱۴- ۱۶. -

منظور از صلی در اينجا جاودانگی در آن است و خداوند متعال فرمود: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآياتِنا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ ناراً - . نساء: ۵۶. - و فرمود: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِی الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذابِ يَوْمِ الْقِيامَهِ ما تُقُبِّلَ مِنْهُمْ - . مائده: ۳۶. -

كه در هر دو آيه جاودانگی در آتش مطرح شده است كه فقط مربوط به كفار است و كسانی را كه با دلايل عقلی و كتاب خداوند و روايات ظاهر مشهور و اجماع سابق برای اهل بدعت از اصحاب وعيد - . در شرح چاپی العقائد: به جای وعيد اجماع آمده است، و رای سابق برای بدعتگزاران اصحاب وعيد است. -

نسبت به خداوند معرفت دارند در بر نمی گيرد. سپس می گويد: جايز نيست كه كافر نسبت به خداوند معرفت داشته باشد و كسی كه به او ايمان دارد به او معرفت پيدا می كند و هر كس كه به اصول دين ما كفر بورزد نسبت به خداوند جاهل است و هريك از نمازگزارانی كه به سوی قبله اسلام نماز می گزارد، با اصول ايمان مخالفت كند، از نظر ما نسبت به خداوند جاهل است حتی اگر توحيد خود را آشكار كند همانطور كه كافر به نبی اكرم صلوات الله عليه و آله جاهل به خداوند است،

ص: ۳۲۵

هر چند در ميان آنان كسی وجود داشته باشد كه به توحيد خداوند اعتراف دارد و با رفتار خود طوری وانمود می كند كه مستضعفان را به اين توهم می‌اندازد كه نسبت به خداوند متعال معرفت دارد و خداوند فرموده است: فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهِ فَلا يَخافُ بَخْساً وَ لا رَهَقاً - . جن: ۱۳. -

با اين آيه مومن را از احكام كافران خارج كرده است و خداوند متعال فرمود: فَلا وَ رَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيما شَجَرَ

بَيْنَهُمْ – . نساء: ۶۵. –

این آیه از کافران به پیامبر ایمان را نفی کرده است و برای آنان با شک در آن معرفت نسبت به خداوند متعال را اثبات نکرده است و خداوند فرمود: قاتِلُوا الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ لا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ تا آنجا که می گوید: وَ هُمْ صاغِرُونَ – . توبه: ۲۹. –

که ایمان یهودیان و مسیحیان را نفی کرده است و بر آن‌ها به کفر و گمراهی حکم کرده است.

می گویم برخی روایات متعلق به بهشت و جهنم در احتجاج الرضا علیه‌السلام علی سلیمان مروزی که قسمتی از آن در باب صفات محشر و باب بهشت و جهنم دنیا آمده است، در ادامه خواهد آمد.

می گویم پس از روشن شدن حق در نزد تو که در آیات بسیار و در روایات متواتر از صفات بهشت و جهنم و ویژگی‌های آن آمده است، به برخی از آن اشاره می‌کنیم که فرقه‌های مخالف با دین از حکیمان و فلاسفه برای نشان دادن دشمنی خود با حق آشکار و مخالفت خود با شریعت پیامبران گفته‌اند.

شارح المقاصد در تایید مذهب حکیمان در جهنم و بهشت و ثواب و عقاب کسانی که معتقد به عالم مثل هستند، و به سایر چیزهایی که مفصلا در شرع آمده است اعتقاد دارند مطالبی ارائه می‌کند. اما بنابر آن‌چه که مسلمانان می‌گویند در عالم مثل چیزی از جنس محسوسات وجود ندارد و اکثریت آن را از قبیل لذت و الم عقلی محسوب می‌کنند، چرا که نفس انسان چه این‌که آنطور که افلاطون گفت ازلی محسوب شود و چه آن‌که بنا بر نظریه ارسطو ابدی باشد، با نابودی جسم از بین نمی‌رود بلکه باقی می‌ماند و از کمالات خود لذت می‌برد و از ادراکات خود شاد است و این سعادت و ثواب و بهشت اوست که در مراتب با هم اختلاف دارد و احوال متفاوت دارد، یا دردناک است که با از دست دادن کمالات و فساد اعتقادات همراه است و این شقاوت و عذاب و جهنم اوست که در جزییات متفاوت است که انسان به

ص: ۳۲۶

دلیل مشغول بودن به امور جسمانی در این عالم و غرق شدن در تاریکی عالم طبیعت و علایق و دلبستگی‌های آن، متوجه این موضوع نشده است و تفاصیل ثواب و عقاب و مسائل مربوط به آن شنیده شده است. البته این‌ها به صورت مجاز آمده است و احوال سعادت و شقاوت و لذت و الم و رسیدن از شقاوت به سعادت، مفصلا آمده است. شقاوت ابدی همان جهل مرکب و شر متضاد است نه جهل ساده و خلق و خوی خالی از فضیلت که شقاوت آن منقطع است و چه بسا اصلا به شقاوت نیانجامد.

وتوضیح آن این است که از دست رفتن کمالات نفس یا به ی کدلیل عدمی است مثل نقص غریزه عقل، یا وجودی است مثل وجود امور متناقض با کمالات که یا راسخ است یا غیر راسخ. و هر یک از این سه قسم، یا بر حسب قوه نظری است یا عملی که به شش دسته تقسیم می‌شود. آن که بر حسب نقص غریزه است پس ازمرگ در هر دو قوه مخلوق نیست و عذابی به سبب آن نازل نمی‌شود و آن که به سبب تناقض راسخ در قوه نظریه است، مانند جهل مرکب که صورتی برای نفس می‌شود و از آن جدا نمی‌شود و مخلوق نیست. اما عذاب آن ابدی است و اما سه مورد دیگر یعنی نظری غیر راسخ مانند اعتقادات عوام و اعتقادات تقلیدی و عملی راسخ و غیر راسخ مانند اخلاق و صفات ثابت زشت مستحکم و غیر مستحکم که پس از مرگ به

دلیـل عـدم نفوذ آن زایل می‌شود یا به دلیل این‌که هیئت‌هایی است که از افعال و مزاج‌ها برداشت می‌شود و با زوال آن از بین می‌رود، اما در شدت و ضعف و زشتی و سرعت و کندی زوال اختلاف دارد و عذاب آن در کم و کیف بر حسب دو اختلاف متفـاوت است و وقتی نفس دانست که کمـال فـانی دارد، یـا به دلیل اکتساب امور متضاد با کمال به دلیل تساهل او در کسـب کمال و عدم اشـتغال او به علوم یا به دلیل اشـتغال به چیزی که او را از اکتساب کمال بازمی‌دارد. و اما نفس‌های سالم خالی از کمال و از آن‌چه که متضاد آن است، و از شوق به کمال در گشایش رحمت خداوند هسـتند و از جسم خارج است و به سوی سعادتی که شایسـته آن است می‌رود و از دردهای بیچارگان درد نمی‌کشـد، اما به عقیده برخی از فلاسـفه جایز نیست که این نفس‌ها به ادراک نرسد و به ناچار باید متعلق به جسم‌های دیگر باشد زیرا تنها با ابزار جسمانی درک می‌شود. در این هنگام یا به اصول صورت مثالی آن تبدیل

ص: ۳۲۷

می‌شود و نفس آن می‌باشـد و این اعتقـاد به تناسـخ است، و یـا این‌که تبـدیل نمی‌شود و این همـان چیزی است که ابن سـینا و فارابی به آن اعتقاد دارنـد که به اجرام آسـمانی متعلق است نه بنا بر این اصل که نفس مـدبّری دارد برای امور خود دارد، بلکه بنـا بر این اصـل که برای امکـان تخیـل از آن اسـتفاده می‌کنـد سـپس صورت‌هایی را که به آن اعتقاد داشت و در تصور نفس وجود داشت در مخیله جای می‌دهـد. پس خیرات اخروی را بر حسب تصورات خود مشاهده می‌کند و جایز است که این جرم از هوا و دود متولد شده باشد بدون آن‌که با مزاجی که فیضان نفس انسانی را اقتضا کند تقارن پیدا کند.

حکیمـان حتی اگر معـاد جسـمانی و ثواب و عقاب محسوس را اثبات نکرده باشـند، آن را انکار نکردنـد بلکه آن را جزو امور ممکن محسوب کردند، البته نه بر وجه اعاده معدوم و حمل آیات وارده را بر ظواهر آن جایز دانستند و تصریح کردند به این... که با اصول حکمی

قواعـد فلسـفی مخالف نیست و وقوع آن در حکمت الهی بعیـد نیست. زیرا تبشـیر و انذار در امر نظام معاش و صـلاح معاد نفع ظـاهری دارد و در ثواب مطیع و عـذاب گناهکار کاربرد دارد. و سـبب ازدیاد منافع است و در مقایسه با اکثریت خیر است، هر چنـد در حق عـذاب کننـده ضـرر باشـد پس از جمله خیرات کثیری است که شـر قلیل لازمه آن است، به منزله قطع عضو برای سلامتی بدن.

ماننـد این را شـیخ ابن سـینا در رساله مبدا و معاد ذکر کرده است و این جواز را ذکر نکرده و از ترس دینداران زمانه خود تنها جواز آن را در شفاء ذکر کرده است و این بر کسانی که به کلام او رجوع می‌کنند و از اصول او پیروی می‌کنند پوشیده نیست که کلّ آن با آن‌چه که در شـریعت پیامبران وارد شده مطابق نیست و آن‌ها برخی از اصول شریعت را پوشیده نگاه می‌دارند و در هر دوره‌ای ضـروریات دین را بـا زبـان خود از ترس قتـل و تکفیر از مومنـان زمـانه خود مخفی می‌کننـد. آن‌ها با زبان خود مومن هسـتند امـا دل‌هایشان رویگردان است و اکثر آن‌ها کافر هسـتند و به جان خودم قسم که کسـی که معتقـد است از واحد تنها واحـد صادر می‌شود و هر حادثی مسـبوق به ماده است و هر چیز که ثابت شود قدیم است، عدم آن ممتنع است و عقول و افلاک و عناصـر هیولا و انواع متوالده قدیم هسـتند و اعاده معدوم جایز نیست و افلاک متطابق هستند و عنصریات فوق افلاک نیسـتند و امثال آن. چگونه به شـریعت‌ها و آیات الهی و روایات متواتر که امور واجب در آن آمده است ایمان دارد و خداوند

يَفْعَلُ ما يَشاءُ و يَحْكَمُ ما

يُرِيدُ و حدوث عالم و حدوث آدم و معاد جسمانی و وجود بهشت در آسمان که حور و قصر و ساختمان و منزل و درخت و رود دارد و آسمان‌ها که پاره و درهم پیچیده می‌شود و سیاره‌ها که پراکنده می‌شود و می‌افتد و نابود می‌شود و فرشتگان که جسم هستند و آسمان از آن‌ها پر شده است که پایین می‌آیند و بالا می‌روند و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که به آسمان معراج کرده است و همچنین عیسی و ادریس علیه‌السلام و بسیاری از معجزات پیامبران و جانشینان آن‌ها از جمله شق القمر و احیای مردگان و رد الشمس و طلوع آن از مغرب و کسوف خورشید در غیر وقت آن و خسوف ماه در غیر وقت آن و امثال آن و کسی که انصاف داشته و به سخن ایشان رجوع کرده می‌داند که آن‌ها با شریعتمداران رفتار تمسخرآمیز دارند و یا این... که پیامبران را حیله‌گر می‌خوانند و کسانی که مردم را گمراه می‌کنند و چیز قابل فهمی نمی‌آورند بلکه در مدت برانگیخته شدن خود آن‌ها را فریب می‌دهند. خداوند ما و سایر مومنان را از شبهه‌های آنان در امان بدارد و ان شاء الله در این باره کتاب جداگانه‌ای خواهیم نوشت و خداوند توفیق دهد.

**[ترجمه]

باب ۲۵ الأعراف و أهلها و ما یجری بین أهل الجنه و أهل النار

الآيات

الأعراف: «وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيها خالِدُونَ *وَ نَزَعْنا ما فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدانا لِهذا وَ ما كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لا أَنْ هَدانَا اللَّهُ لَقَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ وَ نُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوها بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* وَ نادى أَصْحابُ الْجَنَّةِ أَصْحابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ* الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ يَبْغُونَها عِوَجاً وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ كافِرُونَ* وَ بَيْنَهُما حِجابٌ وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ وَ نادَوْا أَصْحابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوها وَ هُمْ يَطْمَعُونَ *وَ إِذا صُرِفَتْ أَبْصارُهُمْ تِلْقاءَ أَصْحابِ النَّارِ قالُوا رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ* وَ نادى

أَصْحابُ الْأَعْرافِ رِجالًا یَعْرِفُونَهُمْ بِسِیماهُمْ قالُوا ما أَغْنی عَنْکَمْ جَمْعُکَمْ وَ ما کُنْتُمْ تَسْتَکْبِرُونَ* أَ هؤُلاءِ الَّذِینَ أَقْسَمْتُمْ لا یَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَهٍ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمْ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ* وَ نادی أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِیضُوا عَلَیْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ قالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُما عَلَی الْکافِرِینَ* الَّذِینَ اتَّخَذُوا دِینَهُمْ لَهْواً وَ لَعِباً وَ غَرَّتْهُمُ الْحَیاهُ الدُّنْیا فَالْیَوْمَ نَنْساهُمْ کَما نَسُوا لِقاءَ یَوْمِهِمْ هذا وَ ما کانُوا بِآیاتِنا یَجْحَدُونَ»(۴۲-۵۱)

lt;meta info="- «وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لا نُکَلِّفُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها أُولئِکَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمْ فِیها خالِدُونَ * وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی هَدانا لِهذا وَ ما کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْ لا أَنْ هَدانَا اللَّهُ لَقَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ وَ نُودُوا أَنْ تِلْکُمُ الْجَنَّهُ أُورِثْتُمُوها بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * وَ نادی أَصْحابُ الْجَنَّهِ أَصْحابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّکُمْ حَقًّا قالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَیْنَهُمْ أَنْ لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَی الظَّالِمِینَ * الَّذِینَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ وَ یَبْغُونَها عِوَجاً وَ هُمْ بِالْآخِرَهِ کافِرُونَ وَ بَیْنَهُما حِجابٌ وَ عَلَی الْأَعْرافِ رِجالٌ یَعْرِفُونَ کُلًّا بِسِیماهُمْ وَ نادَوْا أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ سَلامٌ عَلَیْکُمْ لَمْ یَدْخُلُوها وَ هُمْ یَطْمَعُونَ * وَ إِذا صُرِفَتْ أَبْصارُهُمْ تِلْقاءَ أَصْحابِ النَّارِ قالُوا رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ وَ نادی

ص: ۳۲۹

أَصْحابُ الْأَعْراف رِجالًا یَعْرِفُونَهُمْ بِسِیماهُمْ قالُوا ما أَغْنی عَنْکُمْ جَمْعُکُمْ وَ ما کُنْتُمْ تَسْتَکْبِرُونَ * أَ هؤُلاءِ الَّذِینَ أَقْسَمْتُمْ لا یَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَهٍ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمْ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ * وَ نادی أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِیضُوا عَلَیْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ قالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُما عَلَی الْکافِرِینَ * الَّذِینَ اتَّخَذُوا دِینَهُمْ لَهْواً وَ لَعِباً وَ غَرَّتْهُمُ الْحَیاهُ الدُّنْیا فَالْیَوْمَ نَنْساهُمْ کَما نَسُوا لِقاءَ یَوْمِهِمْ هذا وَ ما کانُوا بِآیاتِنا یَجْحَدُونَ» - . اعراف / ۴۲- ۵۱ -

{و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند هیچ کسی را جز به قدر توانش تکلیف نمی کنیم. آنان همدم بهشتند [که] در آن جاودانند. و هر گونه کینه ای را از سینه هایشان می زداییم. از زیر [قصرهای]شان نهرها جاری است، و می گویند: «ستایش خدایی را که ما را بدین [راه] هدایت نمود، و اگر خدا ما را رهبری نمی کرد ما خود هدایت نمی یافتیم. در حقیقت، فرستادگانِ پروردگارِ ما حق را آوردند.» و به آنان ندا داده می شود که این همان بهشتی است که آن را به [پاداش] آنچه انجام می دادید میراث یافته اید. همانان که [مردم را] از راه خدا باز می دارند و آن را کج می خواهند و آنها آخرت را منکرند. و میان آن دو [گروه]، حایلی است، و بر اعراف، مردانی هستند که هر یک [از آن دو دسته] را از سیمایشان می شناسند، و بهشتیان را -که هنوز وارد آن نشده و[لی] [بدان] امید دارند- آواز می دهند که: سلام بر شما. و چون چشمانشان به سوی دوزخیان گردانیده شود، می گویند: پروردگارا، ما را در زمره گروه ستمکاران قرار مده. و اهل اَعراف، مردانی را که آنان را از سیمایشان می شناسند، ندا می دهند [و] می گویند: جمعیّت شما و آن [همه] گردنکشی که می کردید، به حال شما سودی نداشت. آیا اینان همان کسان نبودند که سوگند یاد می کردید که خدا آنان را به رحمتی نخواهد رسانید؟ [اینک] به بهشت درآیید. نه بیمی بر شماست و نه اندوهگین می شوید. و دوزخیان، بهشتیان را آواز می دهند که: از آن آب یا از آنچه خدا روزیِ شما کرده، بر ما فرو ریزید. می گویند: خدا آنها را بر کافران حرام کرده است. همانان که دین خود را سرگرمی و بازی پنداشتند، و زندگی دنیا مغرورشان کرد. پس همان گونه که آنان دیدار امروز خود را از یاد بردند، و آیات ما را انکار

می کردند، ما [هم] امروز آنان را از یاد می بریم.{

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی: وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ أی و أخرجنا ما فی قلوبهم من حقد و حسد و عداوه فی الجنه حتی لا یحسد بعضهم بعضا و إن رآه أرفع درجه منه وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی هَدانا لِهذا أی هدانا للعمل الذی استوجبنا به هذا الثواب بأن دلنا علیه و عرضنا له بتکلیفه إیانا و قیل هدانا لثبوت الإیمان فی قلوبنا و قیل لنزع الغل من صدورنا و قیل هدانا لمجاوزه الصراط و دخول الجنه وَ ما کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لما یصیرنا إلی هذا النعیم المقیم و الثواب العظیم لَوْ لا أَنْ هَدانَا اللَّهُ هذا اعتراف من أهل الجنه بنعمه الله سبحانه إلیهم و منه علیهم فی دخول الجنه علی سبیل الشکر و التلذذ بذلک لأنه لا تکلیف هناک وَ نُودُوا أی و ینادیهم مناد من جهه الله تعالی و یجوز أن یکون ذلک خطابا منه سبحانه لهم أَنْ تِلْکُمُ الْجَنَّهُ أُورِثْتُمُوها أی أعطیتموها إرثا و صارت إلیکم کما یصیر المیراث لأهله أو جعلها الله سبحانه بدلا لکم عما کان أعده للکفار لو آمنوا بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ أی توحدون الله و تقومون بفرائضه وَ نادی أی و سینادی أَصْحابُ الْجَنَّهِ أَصْحابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا من الثواب فی کتبه و علی ألسنه رسله حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّکُمْ من العقاب حَقًّا فهذا سؤال توبیخ و شماته یزید به سرور أهل الجنه و حسره أهل النار قالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أی نادی مناد بَیْنَهُمْ أسمع الفریقین أَنْ لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَی الظَّالِمِینَ أی غضب الله و ألیم عقابه علی الکافرین الَّذِینَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ أی الطریق الذی دل الله سبحانه علی أنه یؤدی إلی الجنه وَ یَبْغُونَها عِوَجاً قال ابن عباس معناه یصلون لغیر الله و یعظمون ما لم یعظمه الله و قیل یطلبون لها العوج بالشبه التی یلبسون بها.

ص: ۳۳۰

وَ رَوَى أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسْكَانِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: أَنَا ذَلِکَ الْمُؤَذِّنُ.

و بإسناده عن أبى صالح عن ابن عباس أن لعلى فى كتاب الله أسماء لا تعرفها الناس قوله فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ فهو المؤذن بينهم يقول أَلا لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ الذين كذبوا بولايتى و استخفوا بحقى.

وَ بَيْنَهُما حِجابٌ أى بين الفريقين أهل الجنه و أهل النار ستر و هو الأعراف و الأعراف سور بين الجنه و النار عن ابن عباس و مجاهد و السدى و فى التنزيل فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ الآيه و قيل الأعراف شرف ذلك السور و قيل الأعراف الصراط وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ اختلف فى المراد بالرجال هنا على أقوال فقيل إنهم قوم استوت حسناتهم و سيئاتهم فحالت حسناتهم بينهم و بين النار و حالت سيئاتهم بينهم و بين الجنه فجعلوا هنالك حتى يقضى الله فيهم ما شاء ثم يدخلهم الجنه عن ابن عباس و ابن مسعود و ذكر أن بكر بن عبد الله المزنى قال للحسن بلغنى أنهم قوم استوت حسناتهم و سيئاتهم فضرب الحسن يده على فخذه ثم قال هؤلاء قوم جعلهم الله على تعريف أهل الجنه و النار يميزون بعضهم من بعض و الله لا أدرى لعل بعضهم معنا فى هذا البيت و قيل إن الأعراف موضع عال على الصراط عليه حمزه و العباس و على و جعفر يعرفون محبيهم ببياض الوجوه و مبغضيهم بسواد الوجوه عن الضحاك عن ابن عباس رواه الثعلبى بالإسناد فى تفسيره.

و قيل إنهم الملائكه فى صوره الرجال يعرفون أهل الجنه و النار و يكونون خزنه الجنه و النار جميعا أو يكونون حفظه الأعمال الشاهدين بها فى الآخره عن أبى محلز (۱)و قيل إنهم فضلاء المؤمنين عن الحسن و مجاهد و قيل إنهم الشهداء و هم عدول الآخره عن الجبائى.

وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ عليهما السلام هُمْ آلُ مُحَمَّدٍ عليهم السلام لَا يَدْخُلُ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ عَرَفَهُمْ وَ عَرَفُوهُ وَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا مَنْ أَنْكَرَهُمْ وَ أَنْكَرُوهُ.

-وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عليهما السلام الْأَعْرَافُ كُثْبَانٌ بَيْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَيُوقَفُ

۱- هكذا فى الكتاب، و الصحيح: أبو مجلز بالجيم، و الرجل هو لاحق بن حميد التابعى البصرى.

عَلَيْهَا كُلَّ نَبِيٍّ وَ كُلَّ خَلِيفَهِ نَبِيٍّ مَعَ الْمُذْنِبِينَ مِنْ أَهْلِ زَمَانِهِ كَمَا يَقِفُ صَاحِبُ الْجَيْشِ مَعَ الضُّعَفَاءِ مِنْ جُنْدِهِ وَ قَدْ سَبَقَ الْمُحْسِنُونَ إِلَى الْجَنَّهِ فَيَقُولُ ذَلِكَ الْخَلِيفَهُ لِلْمُذْنِبِينَ الْوَاقِفِينَ مَعَهُ انْظُرُوا إِلَى إِخْوَانِكُمُ الْمُحْسِنِينَ قَدْ سَبَقُوا إِلَى الْجَنَّهِ فَيُسَلِّمُ الْمُذْنِبُونَ عَلَيْهِمْ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ وَ نادَوْا أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ

ثم أخبر سبحانه أنهم لَمْ يَدْخُلُوها وَ هُمْ يَطْمَعُونَ يعنى هؤلاء المذنبين لم يدخلوا الجنه و هم يطمعون أن يدخلهم الله إياها بشفاعه النبى و الإمام و ينظر هؤلاء المذنبون إلى أهل النار و يقولون رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ثم ينادى أصحاب الأعراف و هم الأنبياء و الخلفاء أهل النار مقرعين لهم ما أَغْنى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَ ما كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ به أ هؤُلاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ يعنى أ هؤلاء المستضعفين الذين كنتم تحقرونهم و تستطيلون بدنياكم عليهم ثم يقولون لهؤلاء المستضعفين عن أمر من الله لهم بذلك ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ

وَ يُؤَيِّدُهُ مَا رَوَاهُ أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسْكَانِيُّ بِإِسْنَادِهِ إِلَى الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ قَالَ: كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ عَلِيٍّ عليه السلام فَأَتَاهُ ابْنُ الْكَوَّاءِ فَسَأَلَهُ عَنْ هَذِهِ الْآيَهِ فَقَالَ وَيْحَكَ يَا ابْنَ الْكَوَّاءِ نَحْنُ نُوقَفُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ بَيْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَمَنْ نَصَرَنَا عَرَفْنَاهُ بِسِيمَاهُ فَأَدْخَلْنَاهُ الْجَنَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَنَا عَرَفْنَاهُ بِسِيمَاهُ فَأَدْخَلْنَاهُ النَّارَ.

و قوله يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ يعنى هؤلاء الرجال الذين هم على الأعراف يعرفون جميع الخلق بسيماهم يعرفون أهل الجنه بسيماء المطيعين و أهل النار بسيماء العصاه وَ نادَوْا أَصْحابَ الْجَنَّهِ يعنى هؤلاء الذين على الأعراف ينادون أصحاب الجنه أَنْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ و هذا تسليم تهنئه و سرور بما وهب الله لهم لَمْ يَدْخُلُوها أى لم يدخلوا الجنه بعد وَ هُمْ يَطْمَعُونَ أن يدخلوها قيل إن الطمع هاهنا طمع يقين مثل قول إبراهيم وَ الَّذِى أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِى خَطِيئَتِى يَوْمَ الدِّينِ (۱)وَ إِذا صُرِفَتْ أَبْصارُهُمْ أى أبصار أهل الأعراف تِلْقاءَ أَصْحابِ النَّارِ أى إلى

۱- الشعراء: ۸۲.

جهتهم فنظروا إليهم و إنما قال كذلک لأن نظرهم نظر عداوه فلا ینظرون إلیهم إلا إذا صرفت وجوههم إلیهم قالُوا رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظّالِمِینَ أی لا تجمعنا و إیاهم فی النار:

وَ رُوِیَ أَنَّ فِی قِرَاءَهِ ابْنِ مَسْعُودٍ وَ سَالِمٍ وَ إِذَا قُلِبَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا عَائِذاً بِکَ أَنْ تَجْعَلَنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ وَ رُوِیَ ذَلِکَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام.

وَ نادی أَصْحابُ الْأَعْرافِ رِجالًا من أصحاب النار یَعْرِفُونَهُمْ بِسِیماهُمْ أی بصفاتهم یدعونهم بأسامیهم و کناهم و یسمون رؤساء المشرکین عن ابن عباس و قیل بعلاماتهم التی جعلها الله تعالی لهم من سواد الوجوه و تشویه الخلق و زرقه العین و قیل بصورهم التی کانوا یعرفونهم بها فی الدنیا قالُوا ما أَغْنی عَنْکُمْ جَمْعُکُمْ الأموال و العدد فی الدنیا وَ ما کُنْتُمْ تَسْتَکْبِرُونَ أی و استکبارکم من عباده الله تعالی و عن قبول الحق و قد کنا نصحناکم فاشتغلتم بجمع الأموال و تکبرتم فلم تقبلوا منا فأین ذلک المال و أین ذلک التکبر و قیل معناه ما نفعکم جماعتکم التی استندتم إلیها و تجبرکم عن الانقیاد لأنبیاء الله فی الدنیا أَ هؤُلاءِ الَّذِینَ أَقْسَمْتُمْ لا یَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَهٍ أی حلفتم أنهم لا یصیبهم الله برحمه و خیر و لا یدخلون الجنه کذبتم ثم یقولون لهؤلاء ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمْ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ أی لا خائفین و لا محزونین علی أکمل سرور و أتم کرامه و المراد بهذا تقریع الذین أزروا علی ضعفاء المؤمنین (۱)حتی حلفوا أنهم لا خیر لهم عند الله.

و قد اضطربت أقوال المفسرین فی القائل لهذا القول فقال الأکثرون إنه کلام أصحاب الأعراف و قیل هو کلام الله تعالی و قیل کلام الملائکه و الصحیح ما ذکرناه لأنه المروی عن الصادق علیه السلام.

وَ نادی أَصْحابُ النّارِ و هم المخلدون فیها أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِیضُوا عَلَیْنا مِنَ الْماءِ أی صبوا علینا من الماء نسکن به العطش أو ندفع به حر النار أَوْ مِمّا رَزَقَکُمُ اللّهُ أی أعطاکم الله من الطعام قالُوا یعنی أهل الجنه جوابا لهم إِنَّ اللّهَ حَرَّمَهُما عَلَی الْکافِرِینَ

۱- أزری علیه عمله: عاتبه أو عابه علیه.

و يسأل فيقال كيف يتنادى أهل الجنه و أهل النار و أهل الجنه فى السماء على ما جاءت به الروايه و أهل النار فى الأرض و بينهما أبعد الغايات من البعد و أجيب عن ذلك بأنه يجوز أن يزيل الله تعالى عنهم ما يمنع من السماع و يجوز أن يقوى الله أصواتهم فيسمع بعضهم كلام بعض.

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْواً وَ لَعِباً أى أعدوا دينهم الذى أمرهم الله تعالى به اللهو و اللعب دون التدين به و قيل اتخذوا دينهم الذى كان يلزمهم التدين به و التجنب من محظوراته لعبا و لهوا فحرموا ما شاءوا و استحلوا ما شاءوا بشهواتهم.

وَ غَرَّتْهُمُ الْحَياةُ الدُّنْيا أى اغتروا بها و بطول البقاء فيها فكأن الدنيا غرتهم فَالْيَوْمَ نَنْساهُمْ كَما نَسُوا لِقاءَ يَوْمِهِمْ هذا أى نتركهم فى العذاب كما تركوا التأهب و العمل للقاء هذا اليوم و قيل أى نعاملهم معامله المنسى فى النار فلا نجيب لهم دعوه و لا نرحم لهم عبره كما تركوا الاستدلال حتى نسوا العلم و تعرضوا للنسيان وَ ما كانُوا بِآياتِنا يَجْحَدُونَ ما فى الموضعين بمعنى المصدر و تقديره كنسيانهم لقاء يومهم هذا و كونهم جاحدين لآياتنا و اختلف فى هذه الآيه فقيل إن الجميع كلام الله تعالى على غير وجه الحكايه عن أهل الجنه و تم كلام أهل الجنه عند قوله حَرَّمَهُما عَلَى الْكافِرِينَ و قيل إنه من كلام أهل الجنه إلى قوله الْحَياةُ الدُّنْيا ثم استأنف سبحانه الكلام بقوله فَالْيَوْمَ نَنْساهُمْ انتهى كلامه رحمه الله.

أقول: الذى يظهر لى من الآيات و الأخبار هو أن الله تعالى بعد خرق السماوات و طيها ينزل الجنه و العرش قريبا من الأرض فيكون سقف الجنه العرش و لا يبعد أن يكون هذا هو المراد بقوله تعالى وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ و تتحول البحار نيرانا فيوضع الصراط من الأرض إلى الجنه و الأعراف درجات و منازل بين الجنه و النار و بهذا يندفع كثير من الأوهام و الاستبعادات التى تخطر فى أذهان أقوام فى كثير مما ورد فى أحوال الجنه و النار و الصراط و مرور الخلق عليه و دخولهم الجنه بعده و إحضار العرش يوم القيامه أمثالها و به يقل أيضا الاستبعاد الذى مر فى كلام السائل و إن كان يحتاج إلى أحد الوجهين اللذين ذكرهما أو مثلهما ليرفع الاستبعاد رأسا و الله يعلم.

ص: ٣٣۴

**[ترجمه]طبرسی رحمه الله در آیه وَ نَزَعْنا ما فِی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍ این است که یعنی کینه و حسد و دشمنی را در بهشت از دل‌های آنان خارج کردیم تا نسبت به یکدیگر حسادت نورزند، حتی اگر برخی درجات بالاتری نسبت به دیگری داشتند. وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی هَدانا لِهذا یعنی ما را به سوی اعمالی هدایت کرد که به واسطه آن این ثواب را به دست آوردیم. او این راه را به ما نشان داد و از او خواستیم که ما را به این امور مکلّف کند و یا معنا این است که ما را هدایت کرد تا ایمان در دل... های ما ثبوت پیدا کند و یا برای بیرون راندن کینه از دل‌های ما و یا ما را برای گذر از صراط و ورود به بهشت هدایت کرد وَ ما کُنَّا لِنَهْتَدِیَ وقتی که ما را به سوی این نعمت‌های جاودان و ثواب بزرگ فرا خواند لَوْ لا أَنْ هَدانَا اللَّهُ این اعترافی از جانب بهشتیان به نعمت خداوند متعال و منّتی که بر آنان در ورود به بهشت نهاد است که بر سبیل شکر و تلذّذ به آن گفته شده زیرا در آنجا تکلیفی وجود ندارد. وَ نُودُوا یعنی منادی از جانب خداوند متعال ندا می‌دهد و یا این‌که خداوند مستقیما آن‌ها را مخاطب قرار می‌دهد. أَنْ تِلْکُمُ الْجَنَّهُ أُورِثْتُمُوها یعنی به صورت یک ارثیه به شما داده شد، همانطور که ماترک میّت به ورّاث می‌رسد. یا این‌که خداوند متعال چیزی را که برای کفار آماده کرده بود که در صورت ایمان آوردن به آنان بدهد، به شما داد. بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ یعنی یکتاپرستی شما و انجام واجبات و دستورات او وَ نادی یعنی ندا خواهند داد أَصْحابُ الْجَنَّهِ أَصْحابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا ثوابی که در کتاب او و بر زبان پیامبرانش آمده است حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّکُمْ از عذاب حَقًّا این یک استفهام توبیخی است که سبب زیادت شادی اهل بهشت و حسرت جهنمیان می گردد قالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ یعنی منادی ندا می‌دهد بَیْنَهُمْ هر دو گروه می‌شنوند أَنْ لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَی الظَّالِمِینَ یعنی خشم خداوند و عذاب دردناک او برای کافران است الَّذِینَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ یعنی راهی که به گفته خداوند به بهشت می‌انجامد وَ یَبْغُونَها عِوَجاً به گفته ابن عباس معنای این آیه این است که آنان برای کسی غیر از خدا نماز می‌خوانند و چیزی را که خداوند کوچک شمرده بزرگ می‌دارند و یا این‌که آن را برای اثبات شبهه‌های باطل خود می‌خواهند.

ص: ۳۳۰

امام علی علیه‌السلام فرمود: آن موذن من هستم.

و با همین اسناد آمده است که امام علی علیه‌السلام در قرآن کریم نام‌هایی دارد که مردم آن را نمی‌دانند. فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَیْنَهُمْ او، آن موذّن است که می گوید: أَلا لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَی الظَّالِمِینَ یعنی کسانی که ولایتم را تکذیب کرده و حقم را پایمال کردند.

وَ بَیْنَهُما حِجابٌ یعنی بین جهنمیان و اهل بهشت پوششی است که همان اعراف است و از ابن عباس و مجاهد و سدی روایت شده که اعراف دیواری بین جهنم و بهشت است و در قرآن کریم آمده است: فَضُرِبَ بَیْنَهُمْ بِسُورٍ و گفته شده است اعراف شرف آن دیوار است و یا اعراف پل صراط است وَ عَلَی الْأَعْرافِ رِجالٌ یَعْرِفُونَ کُلًّا بِسِیماهُمْ در معنای رجال در این آیه اختلاف نظر وجود دارد. به گفته ابن عباس و ابن مسعود به معنای قومی هستند که حسنات و سیئات آنان به یک اندازه است. حسنات، حائل بین آن‌ها و آتش است و سیئات نیز حائل بین آن‌ها و بهشت است. آن‌ها در این وضعیت می‌مانند تا این‌که خداوند متعال به اراده خود امری را برای آنان مقدّر می‌فرماید و آن‌ها را به بهشت وارد می‌کند. و گفته شده که بکر بن عبد الله مزنی به حسن گفت: به من خبر رسیده قومی هستند که حسنات و سیئاتشان به یک اندازه است. حسن دست خود را به رانش زد و گفت: این‌ها قومی هستند که خداوند آن‌ها را به اهل جهنم و بهشت شناسانده است و به خدا سوگند که نمی‌دانم

به چه دلیل برخی از آنان با ما در این خانه هستند و از ثعلبی با اسانیدی که در تفسیر او آمده است روایت شده که اعراف جایگاه رفیعی بر روی صراط است که حمزه و عباس و علی و جعفر بر روی آن قرار دارند و دوستداران خود را با چهره‌های سفیدشان می‌شناسند و دشمنان خود را با روی‌های سیاه.

و از ابو محلز - .

در کتاب به این صورت آمده و صحیح آن، أبو مجلز با جیم است، و منظور از الرجل، لاحق بن حمید تابعی بصری است. - روایت شده است که آنان فرشتگانی به صورت انسان هستند که بهشتیان و جهنمیان را می‌شناسند و خزانه‌دار بهشت و جهنم هستند یا در آخرت حافظ اعمال و شاهد آن هستند و از حسن و مجاهد روایت شده است که آن‌ها مومنان افضل هستند و گفته شده است آن‌ها شهدا هستند و از جابیی روایت شده است که آنان ترازوهای آخرت هستند.

امام باقر علیه‌السلام فرموده است: آن‌ها خاندان محمد صلی الله علیه و آله و سلم هستند و تنها، کسانی به بهشت وارد می‌شوند که نسبت به آنان معرفت داشته باشند و تنها، کسانی به جهنم وارد می‌شوند که آن‌ها را انکار کرده‌اند.

امام صادق علیه‌السلام فرمود: اعراف تپه‌ای بین جهنم و بهشت است

ص: ۳۳۱

که پیامبران و جانشیان آنان به همراه گناهکاران امت خود بر روی آن می‌ایستند، همانطور که امیر سپاه با سربازان ضعیف خود می‌ایستد. و نیکوکاران به سوی بهشت شتافته‌اند پس آن خلیفه به گناهکارانی که با او ایستاده‌اند می‌گوید: به برادران نیکوکار خود بنگرید که به سوی بهشت شتافته‌اند. گناهکاران به آن‌ها سلام می‌گویند و ذکر آن در این آیه آمده است: وَ نادَوْا أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ.

سپس خداوند متعال فرموده است: لَمْ يَدْخُلُوها وَ هُمْ يَطْمَعُونَ یعنی این گناهکاران به بهشت وارد نشدند اما آرزو دارند که خداوند با شفاعت پیامبر و امام آن‌ها را به بهشت وارد کند و این گناهکاران به جهنمیان می‌نگرند و می گویند: رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظّالِمِينَ سپس اصحاب اعراف که همان پیامبران و خلفا هستند جهنمیان را با لحنی توبیخ‌آمیز خطاب می‌کنند که: ما أَغْنى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَ ما كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ به آن أَ هؤُلاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ یعنی آیا اینان همان مستضعفانی هستند که آن‌ها را تحقیر می‌کردید و به خاطر نعمت‌های دنیایی خود بر آنان فخر فروشی می‌کردید؟ سپس به امر خداوند به این مستضعفان می... گویند: ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ.

و روایت اصبغ بن نباته روایت پیشین را تایید می‌کند: در نزد علی علیه‌السلام نشسته بودم که ابن کوّاء به حضور او آمد و از او پیرامون این آیه سوال کرد. حضرت فرمود: وای بر تو ای ابن کوّاء. در روز قیامت ما بین جهنم و بهشت می‌ایستیم و یاوران و دشمنان خود را از چهره آنان می‌شناسیم و دوستان را به بهشت و دشمنان را به جهنم وارد می‌کنیم.

و يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ یعنی افرادی که بر روی اعراف قرار دارند همه مردم را از چهره آنان می‌شناسند. بهشتیان چهره افراد

مطیع و اهل جهنم چهره گناهکاران را دارنـد وَ نادَوْا أَصْـحابَ الْجَنَّهِ یعنی کسانی که بر اعراف هسـتند بهشتیان را مخاطب قرار می‌دهنـد أَنْ سَـلامٌ عَلَیْکُمْ و این سـلامی از روی تهنیت و شـادی به سـبب نعمت‌هـای خداونـد است لَمْ یَـدْخُلُوها یعنی هنوز به بهشت وارد نشـده‌انـد وَ هُمْ یَطْمَعُونَ که به بهشت وارد شونـد و گفته شـده است طمع در اینجـا طمع یقین است ماننـد سـخن حضرت ابراهیم که فرمود: وَ الَّذِی أَطْمَعُ أَنْ یَغْفِرَ لِی خَطِیئَتِی یَوْمَ الدِّینِ - . شعراء: ۸۲. -

وَ إِذا صُرِفَتْ أَبْصارُهُمْ یعنی چشم‌های اهل اعراف تِلْقاءَ أَصْحابِ النَّارِ یعنی به سوی

ص: ۳۳۲

آن‌هاست و به آن‌ها نگاه می‌کننـد و این را گفته است زیرا نگاه آنان از روی دشـمنی است و تنها زمانی به آن‌ها نگاه می‌کنند که روی خود را به سمت آنان برگردانند قالُوا رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ یعنی ما را به همراه آنان در جهنم قرار مده.

و از امـام صـادق علیـه‌السـلام روایـت شـده اسـت کـه ابن مسعود و سـالم این آیه را به این شـکل قرائت کرده‌انـد: وَ إِذَا قُلِبَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا عَائِذاً بِکَ أَنْ تَجْعَلَنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ.

وَ نادی أَصْـحابُ الْأَعْرافِ رِجالًا از بین اهل جهنم یَعْرِفُونَهُمْ بِسِیماهُمْ به گفته ابن عباس یعنی به صفات آنان، و آن‌ها را به نام‌ها و کنیه‌هایشـان می‌خواننـد و نـام رؤسای مشرکان را ذکر می‌کننـد و گفته شـده است آن‌ها را از نشانه‌هایی ماننـد سیاه‌رویی و چهره زشت و چشم آبی که خداونـد برای آنـان قرار داده است و یـا از چهره‌هایی که در دنیا داشـتند می‌شناسـند قالُوا ما أَغْنی عَنْکُمْ جَمْعُکُمْ اموال و تعداد یاران در دنیا وَ ما کُنْتُمْ تَسْـتَکْبِرُونَ یعنی کبرورزی شما از عبادت خداوند متعال و از پذیرفتن حق و ما خیرخواه شما بودیم، اما شما به جمع‌آوری اموال مشغول شدید و کبر ورزیدید و سخن ما را نپذیرفتید. پس اکنون آن مال و آن تکبّر کجـاست؟ و گفتـه شـده معنـا ایـن اسـت که جمـع کردن شـما که به آن تکیه می‌کردیـد و به واسـطه آن از پیروی پیامبران در دنیا سـر باز زدیـد سودی به حالتان نـداشت أَ هؤُلاءِ الَّذِینَ أَقْسَـمْتُمْ لا یَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَهٍ یعنی سوگنـد یاد کردید که خداوند خیر و رحمتی به آنان نمی‌رساند و آن‌ها به بهشت وارد نمی‌شوند. شـما دروغ گفتید. سپس به این‌ها می‌گویند: ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمْ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ یعنی نه می‌ترسید و نه اندوهی دارید و در کمال شادی و سرور هستید. و منظور از آن، نکوهش کسانی است که بر ستم به مومنان مستضعف تبانی کردند، - . أزری علیه عمله: او را سرزنش کرد. -

تا جایی که قسم خوردند که خداوند خیری به آنان نمی‌رساند.

مفسران در تعیین گوینده اصلی این سخن اختلاف نظر دارند. طبق نظر اغلب آنان این سخن اصحاب اعراف است و گفته شده سخن خداوند متعال و یا فرشتگان است و صحیح سخن آن است که امام صادق علیه‌السلام است.

وَ نادی أَصْحابُ النَّارِ و آن‌ها در آن جاویدانند أَصْـحابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِیضُوا عَلَیْنا مِنَ الْماءِ یعنی بر ما آبی بریزید که با آن عطش خود را دفع کنیم و از حرارت آتش نجـات یابیم أَوْ مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ یعنی غـذایی که خداونـد به شـما داده است قالُوا یعنی اهل بهشت در پاسخ به آنان إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُما عَلَی الْکافِرِینَ.

ص: ۳۳۳

و چه بسا کسی بپرسد چگونه ممکن است اهل بهشت و جهنم با هم سخن بگویند در حالی‌که طبق روایات بهشتیان در آسمان و جهنمیان در زمین هستند و بین آن‌ها فاصله بسیار است و پاسخ این است که شاید خداوند متعال طوری مقدّر کند که آن‌ها قادر به شنیدن باشند و یا صدای آنان را تقویت کند به طوری که شنیده شود.

الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْواً وَ لَعِباً یعنی دین خود را که خداوند متعال عمل به آن را به آنان دستور داده است، لهو و لعب محسوب کرده‌اند و به آن تقیّدی ندارند و یا این‌که دینی را که باید به آن پایبند باشند و از حرام آن دوری کنند، لهو و لعب دانسته و حلال و حرام آن را بنا بر هوا هوس خود تعیین می کنند.

وَ غَرَّتْهُمُ الْحَياةُ الدُّنْيا یعنی به دنیا و ماندن در آن فریفته شدند گویا دنیا آن‌ها را فریب داده است فَالْيَوْمَ نَنْساهُمْ كَما نَسُوا لِقاءَ يَوْمِهِمْ هذا یعنی همانطور که آن‌ها آمادگی برای این روز را رها کردند آن‌ها را در عذاب رها می کنیم و گفته شده بدین معناست که آن‌ها را جزو فراموش شدگان در آتش قرار می‌دهیم و به ندای آنان گوش نمی‌دهیم همانطور که آنان برای اعمال خود دلیلی نداشتند و علم را فراموش کردند و دچار فراموشی شدند. ما نیز به اشکشان رحم نمی کنیم وَ ما كانُوا بِآياتِنا يَجْحَدُونَ ما در هر دو آیه به معنای مصدر است و تقدیر آن كنسيانهم لقاء يومهم هذا و كونهم جاحدين لآياتنا است و در مورد این آیه اختلاف نظر وجود دارد، به عقیده برخی کل آیه سخن خداوند متعال است و بر سبیل حکایت از اهل بهشت نیست و سخن بهشتیان در این آیه به پایان می‌رسد: حَرَّمَهُما عَلَى الْكافِرِينَ و گفته شده تا اینجا سخن بهشتیان است: الْحَياةُ الدُّنْيا سپس خداوند سخن خود را در این آیه از سر می گیرد: فَالْيَوْمَ نَنْساهُمْ و سخن خداوند در اینجا تمام می‌شود.

می گویم چیزی که من از ظاهر اخبار و روایات استنباط می کنم این است که خداوند متعال پس از شکافتن آسمان‌ها و در هم پیچیدن آن، بهشت و عرش را تا نزدیکی زمین پایین می‌آورد و عرش سقف بهشت است و بعید نیست که این منظور این آیه باشد: وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ و دریاها به آتش تبدیل می‌شود و صراط از زمین تا بهشت کشیده می‌شود و اعراف چند درجه است و منازلی بین جهنم و بهشت است و بدین ترتیب بسیاری از اوهام و تصورات پیرامون بهشت و جهنم و صراط و گذشتن از آن و ورود آنان به بهشت و حشر مردم در روز قیامت از بین می‌رود و همچنین بعید دانستنی که در کلام پرسش کننده وارد شد از بین می‌رود، هر چند نیاز به یکی از دو وجهی که آن را ذکر کرد داشته باشد تا این بعید شمردن برطرف شود و الله اعلم.

ص: ۳۳۴

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

فس، تفسیر القمی سُئِلَ الْعَالِمُ علیه السلام عَنْ مُؤْمِنِی الْجِنِّ یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ فَقَالَ لَا وَ لَکِنْ لِلَّهِ حَظَائِرُ بَیْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ یَکُونُ فِیهَا مُؤْمِنُو الْجِنِّ وَ فُسَّاقُ الشِّیعَهِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: از عالم آل محمد علیهم السلام پرسیدند که: آیا مؤمنان از طائفه جن در بهشت میروند؟ فرمود: نه، ولیکن خداوند حَظیره هائی(دخمه ها ئی) در بین بهشت و دوزخ وجود دارد که در آن مکانهای معین شده مؤمنان از جن و فاسقان از شیعه سکونت دارند.

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ عَنْ بُرَیْدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: الْأَعْرَافُ کُثْبَانٌ بَیْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ الرِّجَالُ الْأَئِمَّهُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ یَقِفُونَ عَلَی الْأَعْرَافِ مَعَ شِیعَتِهِمْ وَ قَدْ سَبَقَ الْمُؤْمِنُونَ (۱)إِلَی الْجَنَّهِ بِلَا حِسَابٍ فَیَقُولُ الْأَئِمَّهُ لِشِیعَتِهِمْ مِنْ أَصْحَابِ الذُّنُوبِ انْظُرُوا إِلَی إِخْوَانِکُمْ فِی الْجَنَّهِ قَدْ سَبَقُوا إِلَیْهَا بِلَا حِسَابٍ (۲)وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی سَلامٌ عَلَیْکُمْ لَمْ یَدْخُلُوها وَ هُمْ یَطْمَعُونَ ثُمَّ یُقَالُ لَهُمُ انْظُرُوا إِلَی أَعْدَائِکُمْ فِی النَّارِ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ إِذا صُرِفَتْ أَبْصارُهُمْ تِلْقاءَ أَصْحابِ النَّارِ قالُوا رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ وَ نادی أَصْحابُ الْأَعْرافِ رِجالًا یَعْرِفُونَهُمْ بِسِیماهُمْ فِی النَّارِ قالُوا ما أَغْنی عَنْکُمْ جَمْعُکُمْ فِی الدُّنْیَا وَ ما کُنْتُمْ تَسْتَکْبِرُونَ ثُمَّ یَقُولُ لِمَنْ فِی النَّارِ مِنْ أَعْدَائِهِمْ هَؤُلَاءِ شِیعَتِی وَ إِخْوَانِیَ الَّذِینَ کُنْتُمْ أَنْتُمْ تَحْلِفُونَ فِی الدُّنْیَا أَنْ لا یَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَهٍ ثُمَّ یَقُولُ الْأَئِمَّهُ لِشِیعَتِهِمْ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمْ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ثُمَّ نادی أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِیضُوا عَلَیْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام صادق علیه فرمودند: اعراف تپه هایی میان بهشت و آتش است و رجال، ائمه علیهم السلام هستند که با شیعیانشان بر روی اعراف می ایستند و مؤمنان بدون حساب به بهشت هدایت می شوند. ائمه به شیعه خود که مرتکب گناه شده‌اند، می گویند: به برادرانتان در بهشت نگاه کنید که چگونه بی حساب به بهشت هدایت می شوند و این همان سخن خدای تبارک و تعالی است: «سَلاَمٌ عَلَیْکُمْ لَمْ یَدْخُلُوهَا وَهُمْ یَطْمَعُونَ» - . اعراف / ۴۶ -

سپس به آنان گفته می شود: به دشمنانتان در آتش نگاه کنید و این همان سخن خدای تبارک و تعالی است: «وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاء أَصْحَابِ النَّارِ قَالُواْ رَبَّنَا لاَ تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ * وَنَادَی أَصْحَابُ الأَعْرَافِ رِجَالاً یَعْرِفُونَهُمْ بِسِیمَاهُمْ» - . اعراف ۴۷ و ۷۸ - در آتش «قَالُواْ مَا أَغْنَی عَنکُمْ جَمْعُکُمْ» - . اعراف / ۴۸ -

در دنیا «وَمَا کُنتُمْ تَسْتَکْبِرُونَ» - . اعراف / ۴۸ - سپس به آن عده ای از دشمنانشان که در آتش هستند، می گویند: آیا اینان شیعه و برادران منند که شما در دنیا «لا یَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَهٍ» قسم می خوردید که آنان مورد رحمت خدا قرار نخواهند گرفت؟ سپس ائمه که سلام و درود خدا بر آنان باد، به شیعه خود می گویند: «ادْخُلُواْ الْجَنَّهَ لاَ خَوْفٌ عَلَیْکُمْ وَلاَ أَنتُمْ تَحْزَنُونَ» - . اعراف / ۴۹ - سپس «وَنَادَی أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِیضُواْ عَلَیْنَا مِنَ الْمَاء أَوْ مِمَّا رَزَقَکُمُ اللّهُ». - - مختصر بصائر الدرجات، ص ۲۳۱. -

**[ترجمه]

«۳»

یر، بصائر الـدرجات أَحْمَـدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ عَنْ بُرَیْدٍ الْعِجْلِیِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السـلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ عَلَی الْأَعْرافِ رِجالٌ یَعْرِفُونَ کُلًّا بِسِیماهُمْ قَالَ أُنْزِلَتْ فِی هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ الرِّجَالُ هُمُ الْأَئِمَّهُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ قُلْتُ فَمَا الْأَعْرَافُ قَالَ صِرَاطٌ بَیْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَمَنْ شُفِّعَ لَهُ الْأَئِمَّهُ مِنَّا مِنَ الْمُؤْمِنِینَ الْمُذْنِبِینَ نَجَا وَ مَنْ لَمْ یُشَفَّعُوا لَهُ هَوَی.

**[ترجمه]بصائرالـدرجات: از بُرید بن معـاویه عجلی نقـل شـده است که گفت: از امـام باقر علیه السـلام در مورد این فرموده خـدای عز و جـل سئوال کردم: «وَعَلَی الأَعْرَافِ رِجَالٌ یَعْرِفُونَ کُلاًّ بِسِیمَاهُمْ» - . اعراف / ۴۶ - و ایشان فرمودنـد: در باره این امت نـازل شـده است و مراد از رجال: ائمه علیهم السـلام از آل محمـد که سـلام و درود خـدا بر او و اهل بیت او باد، هسـتند. عرض کردم: منظور از اعراف چیست؟ فرمودنـد: صـراطی است میـان بهشت و آتش. هر کسـی که یکی از ائمه مـا برای او که یکی از مؤمنان گنهکاراست، شـفاعت کنـد، رهایی می‌یابـد و هر کسـی که برای وی شـفاعت نکنند، در آتش سـقوط خواهد کرد. - - مختصر بصائر الدرجات، ص ۵۲. -

**[ترجمه]

«۴»

یر، بصائر الدرجات بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عَلَی الْأَعْرافِ رِجالٌ

۱- فی التفسیر المطبوع: و قد سیق المؤمنون.

۲- فی التفسیر المطبوع: قد سیقوا إلیها بلا حساب.

يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ قَالَ الْأَئِمَّةُ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ فِي بَابٍ مِنْ يَاقُوتٍ أَحْمَرَ عَلَى سُورِ الْجَنَّةِ يَعْرِفُ كُلَّ إِمَامٍ مِنَّا مَا يَلِيهِ قَالَ مِنَ الْقَرْنِ الَّذِي هُوَ فِيهِ إِلَى الْقَرْنِ الَّذِي كَانَ.

**[ترجمه]بصائرالدرجات: از ابو بصیر نقل شده است که گفت: از امام باقر علیه السلام در باره این فرموده خدای عز و جل: «وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ

ص: ۳۳۵

يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ» سئوال کردم. فرمودند: آنان ائمه اهل بیت که سلام و درود خدا بر آنان باد، هستند وآنان دری از یاقوت سرخ بر حصار بهشت هستند و هر امامی از ما، آن چه را پس از اوست، می شناسد. پس مردی گفت: معنای: آن چه پس از اوست، چیست؟ فرمودند: از قرنی که در آن به سر می برد تا قرنی که گذشته است. - - مختصر بصائر الدرجات، ص ۵۵. -

**[ترجمه]

«۵»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ مُوسَى بْنِ سَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ سَعْدٍ الْإِسْكَافِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ فَقَالَ يَا سَعْدُ إِنَّهَا أَعْرَافٌ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ عَرَفَهُمْ وَ عَرَفُوهُ وَ أَعْرَافٌ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا مَنْ أَنْكَرَهُمْ وَ أَنْكَرُوهُ وَ أَعْرَافٌ لَا يُعْرَفُ اللَّهُ إِلَّا بِسَبِيلِ مَعْرِفَتِهِمْ فَلَا سَوَاءَ مَا اعْتَصَمَتْ بِهِ الْمُعْتَصِمَةُ وَ مَنْ ذَهَبَ مَذْهَبَ النَّاسِ ذَهَبَ النَّاسُ إِلَى عَيْنٍ كَدِرَةٍ يَفْرَغُ بَعْضُهَا فِي بَعْضٍ وَ مَنْ أَتَى آلَ مُحَمَّدٍ أَتَى عَيْناً صَافِيَةً تَجْرِي بِعِلْمِ اللَّهِ لَيْسَ لَهَا نَفَادٌ وَ لَا انْقِطَاعٌ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَوْ شَاءَ لَأَرَاهُمْ شَخْصَهُ حَتَّى يَأْتُوهُ مِنْ بَابِهِ لَكِنْ جَعَلَ اللَّهُ مُحَمَّداً وَ آلَ مُحَمَّدٍ الْأَبْوَابَ الَّتِي يُؤْتَى مِنْهَا وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ وَ لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِها وَ لكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقى وَ أْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوابِها.

**[ترجمه]بصائرالدرجات: از سعد بن طریف نقل شده است که گفت: به امام باقر علیه السلام عرض کردم: این فرموده خدای عز و جل: «وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ» به چه معناست؟ فرمودند: ای سعد! آنان اعرافند و کسی وارد بهشت نمی شود، مگر آن کسی که آنان را شناخته است و آنان نیز او را شناخته اند و کسی وارد آتش نمی شود، مگر آن کسی که آنان را انکار کرده است و آنان نیز او را انکار کرده اند و آنان اعراف اند؛ یعنی خدا شناخته نمی شود، مگر از راه معرفت و شناخت آنان. کسی که پناه آورندگان به او پناه بردند و کسی که از راه و روش مردم تبعیت می کند، یکسان نیستند. مردم به چشمه ای گل آلود روی آوردند که در همدیگر سرازیر و خالی می شوند. اما کسی که به آل محمد که سلام و درود خدا بر آنان باد، روی آورده است، به چشمه ای صاف و زلال که با علم خدا جاری است و پایان پذیر نیست و هیچ گاه خشک نمی شود، روی آورده است. اگر خدا بخواهد، راه خویش را به آنان نشان می دهد تا این که از دری که معین کرده است، به خدا مراجعه کنند. خداوند، محمد صلی الله علیه و آله و سلم و آل محمد که سلام و درود خدا بر آنان باد، را به عنوان در ورود به خویش قرار داده است و این همان فرموده خداست: «وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوْاْ الْبُيُوتَ مِن ظُهُورِهَا وَلَـكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُواْ الْبُيُوتَ

مِنْ أَبْوَابِهَا» {نیکی آن نیست که از پشت خانه‌ها درآیید است، بلکه نیکی آن است که کسی تقوا پیشه کند، و به خانه‌ها از در (ورودی) آن‌ها درآیید}. - - بقره/۱۸۹. - - - - مختصر بصائر الدرجات، ص ۵۴. -

**[ترجمه]

بیان

الضمیر فی قوله إلا من عرفهم راجع إلی أهل الأعراف قوله علیه السلام فلا سواء ما اعتصمت به المعتصمه أی من اعتصم به أو المراد به الدین الذی اختاروه فیقدر مضاف فی قوله من ذهب.

قوله علیه السلام لأراهم شخصه أی آثاره من الآیات و المعجزات و الکلام و الوحی بدون توسط الأنبیاء و الأئمه صلوات الله علیهم حتی یأتوه من بابه أی بغیر توسط و یحتمل أن یکون الرؤیه بمعنی العلم لا الأبصار.

**[ترجمه]ضمیر در «إلا من عرفهم» به اهل اعراف باز می گردد. در «فلا سواء ما اعتصمت به المعتصمه»، مقصود کسی است که به او دست می یازند و پناه می برند یا مقصود، دینی است که انتخاب کرده اند. که در این حالت لازم است مضافی در تقدیر گرفته شود. و اینکه فرمود: «خود را به آنها نشان می دهد»، یعنی آثار خود مانند آیات و معجزات و کلام و وحی را بدون واسطه انبیا و ائمه صلوات الله علیهم به آنها نشان می دهد تا از درش به نزد او آیند یعنی بدون واسطه. و ممکن است رؤیت به معنی علم باشد نه دیدن چشم.

**[ترجمه]

«۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیهما السلام فِی قَوْلِهِ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَیْنَهُمْ أَنْ لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَی الظَّالِمِینَ قَالَ الْمُؤَذِّنُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: ابوالحسن الرضا علیه السلام فرمودند: درباره «فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَیْنَهُمْ أَنْ لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَی الظَّالِمِینَ» - . اعراف / ۴۴ - مؤذن: امیر مؤمنان علیه السلام است.

**[ترجمه]

«۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مَسْعَدَهَ بْنِ صَدَقَهَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: أَنَا یَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِینَ وَ أَنَا أَوَّلُ السَّابِقِینَ وَ خَلِیفَهُ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ أَنَا قَسِیمُ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ أَنَا صَاحِبُ الْأَعْرَافِ.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: امام علی علیهم السلام فرمودند: من راهبر مؤمنان هستم و من نخستین پیشروان و خلیفه رسول پروردگار جهانیان و تقسیم کننده بهشت و آتش و من صاحب اعراف هستم. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱، ح ۴۲. -

**[ترجمه]

«۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ هِلْقَامٍ (۱)عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ عَلَی الْأَعْرافِ رِجالٌ یَعْرِفُونَ کُلًّا بِسِیماهُمْ مَا یَعْنِی بِقَوْلِهِ وَ عَلَی الْأَعْرافِ رِجالٌ قَالَ

ص: ۳۳۶

۱- الهلقام بکسر الهاء و سکون اللام ذکره الشیخ فی رجاله فی أصحاب الإمام الباقر علیه السلام.

أَ لَسْتُمْ تُعَرِّفُونَ عَلَيْكُمْ عُرَفَاءَ وَ عَلَى قَبَائِلِكُمْ لِيَعْرِفَ مَنْ فِيهَا مِنْ صَالِحٍ أَوْ طَالِحٍ قُلْتُ بَلَى قَالَ فَنَحْنُ أُولَئِكَ الرِّجَالُ الَّذِينَ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: از هلقام، از امام باقر علیه السلام نقل شده است که گفت: از ایشان در باره این فرموده خدای عز و جل: «وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ» پرسیدم که منظور از «وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ» چیست؟ فرمودند:

ص: ۳۳۶

مگر شما اشخاصی خبره و دانا از قبایلتان تعیین نمی کنید تا اشخاص شایسته را از ناشایسته تشخیص دهند؟ عرض کردم: بلی. فرمودند: همانا ما هستیم آن مردانی که «يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ» هر دو گروه را با نشانه های خاص خودشان می شناسند. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۱، ح ۴۳. -

**[ترجمه]

«۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ زَاذَانَ عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ لِعَلِيٍّ أَكْثَرَ مِنْ عَشْرِ مَرَّاتٍ يَا عَلِيُّ إِنَّكَ وَ الْأَوْصِيَاءَ مِنْ بَعْدِكَ أَعْرَافٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ عَرَفَكُمْ وَ عَرَفْتُمُوهُ وَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا مَنْ أَنْكَرَكُمْ وَ أَنْكَرْتُمُوهُ.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: از سلمان نقل شده است که گفت: از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بیش از ده بار شنیدم که به علی علیه السلام می فرمودند: ای علی، تو و اوصیای پس از تو اعراف میان بهشت و آتش هستید و کسی وارد بهشت نمی شود، مگر آن کسی که شما را شناخته است و شما نیز او را شناخته اید و کسی وارد آتش نمی شود، مگر آن کسی که شما را انکار کرده است و شما نیز او را انکار کرده اید. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲، ح ۴۴، ینابیع الموده، ص ۱۰۲. -

**[ترجمه]

«۱۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ سَعْدِ بْنِ طَرِيفٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي هَذِهِ الْآيَةِ وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ قَالَ يَا سَعْدُ هُمْ آلُ مُحَمَّدٍ علیهم السلام لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ عَرَفَهُمْ وَ عَرَفُوهُ وَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا مَنْ أَنْكَرَهُمْ وَ أَنْكَرُوهُ.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: از سعد بن طریف از امام باقر علیه السلام روایت شده است که در مورد این آیه: «وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ» فرمودند: ای سعد!

آنان آل محمد که سلام و درود خدا بر آنان باد هستند و کسی وارد بهشت نمی شود، مگر کسی که آنان را شناخته است و

آنان نیز او را شناخته اند و کسی وارد آتش نمی شود، مگر کسی که آنان را شناخته است و آنان نیز او را انکار کرده اند. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲، ح ۴۵. -

**[ترجمه]

«۱۱»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الطَّیَّارِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ أَیُّ شَیْ ءٍ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ قَالَ اسْتَوَتِ الْحَسَنَاتُ وَ السَّیِّئَاتُ فَإِنْ أَدْخَلَهُمُ اللَّهُ الْجَنَّهَ فَبِرَحْمَتِهِ وَ إِنْ عَذَّبَهُمْ لَمْ یَظْلِمْهُمْ.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: از طیار از امام صادق علیه السلام نقل شده است که گفت: به او عرض کردم: اصحاب اعراف چه کسانی هستند؟ فرمودند: کسانی هستند که حسنات و سیئاتشان مساوی شده است، پس اگر خدا آنان را وارد بهشت کرد، با رحمت خویش این کار را کرده است و اگر آنان را شکنجه داد، به آنان ظلم نکرده است. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲، ح ۴۶. -

**[ترجمه]

بیان

ما رواه علی بن إبراهیم عن برید و رواه الطبرسی جامع بین تلک الأخبار فإن الأئمه هم رؤساء أهل الأعراف و المذنبون من المؤمنین أیضا هم من أهلها کما عرفت.

**[ترجمه]آنچه علی بن إبراهیم از برید روایت کرد و طبرسی آورد، جامع بین آن اخبار است. لذا ائمه علیهم السلام سران اهل اعرافند و همانطور که دانستی گنهکاران از مؤمنین نیز از اهالی اعرافند.

**[ترجمه]

«۱۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ کَرَّام قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ أَقْبَلَ سَبْعُ قِبَابٍ مِنْ نُورٍ یَوَاقِیتَ خُضْرٍ وَ بِیضٍ فِی کُلِّ قُبَّهٍ إِمَامُ دَهْرِهِ قَدْ حَفَّ بِهِ أَهْلُ دَهْرِهِ بَرُّهَا وَ فَاجِرُهَا حَتَّی یَقِفُونَ بِبَابِ الْجَنَّهِ فَیَطَّلِعُ أَوَّلُهَا صَاحِبَ قُبَّهٍ اطِّلَاعَهً فَیَتَمَیَّزُ أَهْلُ وَلَایَتِهِ وَ عَدُوُّهُ ثُمَّ یُقْبِلُ عَلَی عَدُوِّهِ فَیَقُولُ أَنْتُمُ الَّذِینَ أَقْسَمْتُمْ لا یَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَهٍ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمْ الْیَوْمَ یَقُولُهُ لِأَصْحَابِهِ فَیَسْوَدُّ وُجُوهُ الظَّالِمِ فَیَمَیَّزُ أَصْحَابَهُ إِلَی الْجَنَّهِ وَ هُمْ یَقُولُونَ رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ فَإِذَا نَظَرَ أَهْلُ الْقُبَّهِ الثَّانِیَهِ إِلَی قِلَّهِ مَنْ یَدْخُلُ الْجَنَّهَ وَ کَثْرَهِ مَنْ یَدْخُلُ النَّارَ خَافُوا أَنْ لَا یَدْخُلُوهَا وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ لَمْ یَدْخُلُوها وَ هُمْ یَطْمَعُونَ

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: امام صادق علیه السلام فرمودند: هر گاه روز قیامت فرا رسد، هفت گنبد از نور و روشنایی که از

یاقوت سبز و سفید تشعشع می کند، برافراشته می شود. در هر گنبد، امام زمان آن قرار دارد، در حالی که اهل زمانش، چه نیکان و چه بدکاران باشند، دور او گرد هم می آیند تا این که پشت دروازه بهشت قرار گیرند. سپس صاحب اولین گنبد نظری می کند و به وسیله این نظر، اهل ولایتش را از دشمنانش جدا می کند، سپس به سوی دشمنانش می آید و می گوید: «الَّذِینَ أَقْسَمْتُمْ لا یَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَهٍ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمْ» - . اعراف / ۴۹ - آیا شما هستید که قسم خوردید رحمت خدا شامل حال آنان نمی شود؟! آن گاه به اصحاب خویش می گوید: بی هیچ ترس و بیمی وارد بهشت شوید. در این هنگام چهره ظالم سیاه می گردد و این در حالی که یاران امام از آنجا عبور می کنند و به سوی بهشت روانه می شوند و می گویند: «رَبَّنَا لاَ تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ» - . اعراف / ۴۷ - .

هر گاه اهل گنبد دوم به تعداد کم کسانی که وارد بهشت می شوند و تعداد زیاد کسانی که به آتش وارد می شوند، نگاه می کنند، می ترسند و واهمه دارند که مبادا وارد بهشت نشوند و این همان فرموده خدای تبارک و تعالی «لَمْ یَدْخُلُوهَا وَهُمْ یَطْمَعُونَ» - . اعراف / ۴۶ - است. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۲، ح ۴۷. -

**[ترجمه]

«۱۳»

م، تفسیر الإمام علیه السلام عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: فَأَمَّا فِی یَوْمِ الْقِیَامَهِ فَإِنَّا وَ أَهْلَنَا نَجْزِی عَنْ شِیعَتِنَا کُلَّ جَزَاءٍ لِیَکُونَنَّ عَلَی الْأَعْرَافِ بَیْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ- مُحَمَّدٌ وَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ

ص: ۳۳۷

وَ الْحُسَيْنُ علیهم السلام وَ الطَّيِّبُونَ مِنْ آلِهِمْ فَنَرَى بَعْضَ شِيعَتِنَا فِی تِلْکَ الْعَرَصَاتِ مِمَّنْ كَانَ مِنْهُمْ مُقَصِّراً فِی بَعْضِ شَدَائِدِهَا فَنَبْعَثُ عَلَيْهِمْ خِيَارَ شِيعَتِنَا كَسَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادِ وَ أَبِی ذَرٍّ وَ عَمَّارٍ وَ نُظَرَائِهِمْ فِی الْعَصْرِ الَّذِی يَلِيهِمْ وَ فِی كُلِّ عَصْرٍ (۱)إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَيَنْقَضُّونَ عَلَيْهِمْ كَالْبُزَاهِ وَ الصُّقُورَهِ وَ يَتَنَاوَلُونَهُمْ كَمَا تَتَنَاوَلُ الْبُزَاهُ وَ الصُّقُورَهُ صَيْدَهَا فَيَزُفُّونَهُمْ إِلَى الْجَنَّهِ زَفّاً الْخَبَرَ.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه‌السلام: امام صادق علیه‌السلام فرمود: در روز قیامت ما و اهل بیتمان جزای شیعیان خود را می‌دهیم تا بر روی اعراف بین جهنم و بهشت باشند – محمد و علی و فاطمه و حسن

ص: ۳۳۷

و حسین علیهم‌السلام و افراد نیک سرشت از بین خاندان آنان. ما برخی از شیعیان خود را در آن صحن و سرا می‌بینیم که در برخی اعمال خود کوتاهی کرده‌اند و سپس شیعیان برگزیده خود مانند سلمان و مقداد و ابوذر و عمّار و نظایر آنان را در دوره‌های بعدی و در هر دوره‌ای - . درنسخه‌ای آمده است: سپس در هر عصری. - به نزد آنان می‌فرستیم تا در روز قیامت مثل باز و عقاب به ایشان حمله برند و آن‌ها را به بهشت بکشانند.

**[ترجمه]

«۱۴»

فر، تفسیر فرات بن إبراهيم عُبَيْدُ بْنُ كَثِيرٍ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْأَصْبَغِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَالَ: عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ فَقَالَ نَحْنُ الْأَعْرَافُ نَعْرِفُ أَنْصَارَنَا بِأَسْمَائِهِمْ وَ نَحْنُ الْأَعْرَافُ الَّذِينَ لَا يُعْرَفُ اللَّهُ إِلَّا بِسَبِيلِ مَعْرِفَتِنَا وَ نَحْنُ الْأَعْرَافُ نُوقَفُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ بَيْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ عَرَفَنَا وَ عَرَفْنَاهُ وَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا مَنْ أَنْكَرَنَا وَ أَنْكَرْنَاهُ الْحَدِيثَ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام علی علیه‌السلام فرمود: «عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ» فرمود ما اعراف هستیم که یاران خود را از نام آنان می‌شناسیم و ما همان اعراف هستیم که خداوند تنها از راه معرفت ما شناخته می‌شود و ما اعراف هستیم که در روز قیامت بین جهنم و بهشت می‌ایستیم و تنها کسانی به بهشت وارد می‌شوند که ما را شناختند و ما آن... ها را بشناسیم و کسانی که ما را انکار کردند و ما آن‌ها را نشناختیم به جهنم می‌روند.

**[ترجمه]

«۱۵»

فر، تفسیر فرات بن إبراهيم عَنْ عُبَيْدِ بْنِ كَثِيرٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ حَبَّهَ الْعُرَنِيِّ (۲)عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام إِلَى أَنْ قَالَ نَحْنُ الْأَعْرَافُ مَنْ عَرَفَنَا دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ مَنْ أَنْكَرَنَا دَخَلَ النَّارَ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام علی علیه‌السلام فرمود: تا آنجا که فرمود ما اعراف هستیم و هر کس ما را شناخت به بهشت وارد می‌شود و هر کس ما را انکار کرد به جهنم می‌رود.

تفسیر فرات بن ابراهیم: امام علی علیه‌السلام فرمود: مانند آن روایات بسیاری وارد شده است در مورد این‌که آن‌ها اعراف هستند در ابواب فضایل ایشان علیهم‌السلام.

**[ترجمه]

«۱۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الثُّمَالِيِّ قَالَ: سُئِلَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام نَحْنُ الْأَعْرَافُ الَّذِينَ لَا يُعْرَفُ اللَّهُ إِلَّا بِسَبَبِ مَعْرِفَتِنَا وَ نَحْنُ الْأَعْرَافُ الَّذِينَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ عَرَفَنَا وَ عَرَفْنَاهُ وَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا مَنْ أَنْكَرَنَا وَ أَنْكَرْنَاهُ وَ ذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ لَوْ شَاءَ أَنْ يُعَرِّفَ النَّاسَ نَفْسَهُ لَعَرَّفَهُمْ وَ لَكِنَّهُ جَعَلَنَا سَبَبَهُ وَ سَبِيلَهُ وَ بَابَهُ الَّذِي يُؤْتَى مِنْهُ.

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: امام باقر علیه السلام در باره این فرموده خدای عز و جل: «وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ» فرمودند: ما اعراف هستیم و نمی توان خدا را شناخت مگر به وسیله شناخت ما و ما اعراف هستیم و کسی وارد بهشت نمی شود، مگر کسی که ما را شناخته است و ما نیز او را شناخته ایم. کسی وارد آتش نمی گردد، مگر آن کسی که ما را انکار کرده است و ما نیز او را انکار کرده ایم. اگر خدا می‌خواست خویش را به مردم معرفی کند، این کار را می کرد، اما او ما را سبب و راه و در ورود به خود قرار داده است. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۳، ح ۴۸. -

**[ترجمه]

«۱۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ أَحَدِهِمَا قَالَ: إِنَّ أَهْلَ النَّارِ

۱- فی نسخه: ثم فی کل عصر.

۲- بالحاء المفتوحه و الباء المشدده المفتوحه هو حبه بن جوین أبو قدامه العرنیّ، و فی القاموس جوير بالراء، ذكر ابن الأثير فی أسد الغابه «ج ۱ ص ۳۶۷» ان ابن عقده ذكره فی الصحابه و أورده الشیخ فی رجاله فی أصحاب أمیر المؤمنین و الحسن علیهما السلام، و قال ابن حجر فی التقریب «ص ۹۲» صدوق، له أغلاط، و كان غالیا فی التشیع، من الثانیه، و أخطأ من زعم أن له صحبه، مات سنه ست، و قیل: تسع و سبعین.

يَمُوتُونَ عِطَاشاً وَ يَدْخُلُونَ قُبُورَهُمْ عِطَاشاً وَ يَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ عِطَاشاً فَيُرْفَعُ لَهُمْ قَرَابَاتُهُمْ مِنَ الْجَنَّهِ فَيَقُولُونَ أَفِيضُوا عَلَيْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: از یکی از آن دو امام علیهما السلام روایت کرده است که فرمودند: همانا اهل

ص: ۳۳۸

آتش، تشنه می میرند و تشنه وارد قبرهایشان می شوند و تشنه محشور می شوند و تشنه وارد جهنم می شوند. پس خویشاوندانشان را در بهشت به آنان نشان می دهند و به آنان می گویند: «أَفِيضُوا عَلَيْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ» - . اعراف / ۵۰ - {مقداری از آب یا روزی را که خدا به شما داده است، به ما دهید.} - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۳، ح ۴۹. -

**[ترجمه]

«۱۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ يَوْمَ التَّنادِ يَوْمَ يُنَادِی أَهْلُ النَّارِ أَهْلَ الْجَنَّهِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنا مِنَ الْماءِ

**[ترجمه]تفسیرعیاشی: امام صادق علیه السلام فرمود: «يَومَ التَّنَادِ» روزی است که دوزخیان، اهل بهشت را مخاطب قرار می دهند «أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنا مِنَ الْماءِ» {که بر ما آب بریزید.} - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۳، ح ۵۰. -

**[ترجمه]

«۱۹»

کا، الکافی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْحَلَّالِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ قَالَ الْمُؤَذِّنُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام.

[ترجمه]کافی : احمد بن عمر حلال گوید: از ابو الحسن (علیه السلام)پرسیدم از تفسیر قول خدا تعالی «فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَهُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» {پس جار کشد جارچی میان آنها که لعنت خدا بر ستمکاران} فرمود: این جارچی امیر المؤمنین (علیه السلام) است.

**[ترجمه]

«۲۰»

مع، معانی الأخبار الطَّالَقَانِيُّ عَنِ الْجَلُودِيِّ عَنِ الْمُغِيرَهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ رَجَاءِ بْنِ سَلَمَهَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ

عليه السلام قَالَ: خَطَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ سَاقَ الْخُطْبَةَ إِلَى أَنْ قَالَ وَ نَحْنُ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ أَنَا وَ عَمِّي وَ أَخِي وَ ابْنُ عَمِّي وَ اللَّهِ فَالِقِ الْحَبِّ وَ النَّوَى لَا يَلِجُ النَّارَ لَنَا مُحِبٌّ وَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ لَنَا مُبْغِضٌ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ الْخُطْبَةَ.

**[ترجمه]معانی الاخبار: حضرت أمیر المؤمنین علیّ بن ابی طالب علیه السلام به سخنرانی پرداخت و خطبه ای ایراد کرد. و تا آنجا ادامه داد که: و ما هستیم «اصحاب اعراف» من و عمویم حمزهو برادرم جعفر طیّار و پسر عمویم حضرت محمد صلی الله عیله و آله به خدای شکافنده دانه و هسته گیاه، سوگند که آتش جهنّم دوست ما را فرانمی گیرد، و دشمن کینه توز ما به بهشت وارد نمیگردد چنان که خدا فرموده است: «وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ» {و بر اعراف مقام بلندی است میان بهشت و جهنم مردانی هستند که همگی را به سیمایشان میشناسند} تا آخر خطبه.

**[ترجمه]

«۲۱»

فس، تفسیر القمی قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام كُلُّ أُمَّةٍ يُحَاسِبُهَا إِمَامُ زَمَانِهَا وَ يَعْرِفُ الْأَئِمَّةُ أَوْلِيَاءَهُمْ وَ أَعْدَاءَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ وَ هُمُ الْأَئِمَّةُ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ فَيُعْطُونَ أَوْلِيَاءَهُمْ كِتَابَهُمْ بِيَمِينِهِمْ فَيَمُرُّونَ إِلَى الْجَنَّةِ بِلَا حِسَابٍ وَ يُؤْتُونَ أَعْدَاءَهُمْ كِتَابَهُمْ بِشِمَالِهِمْ فَيَمُرُّونَ إِلَى النَّارِ بِلَا حِسَابٍ فَإِذَا نَظَرَ أَوْلِيَاؤُهُمْ فِي كِتَابِهِمْ يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمْ هاؤُمُ اقْرَؤُا كِتابِيَهْ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلاقٍ حِسابِيَهْ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ راضِيَةٍ أَيْ مَرْضِيَّةٍ فَوُضِعَ الْفَاعِلُ مَكَانَ الْمَفْعُولِ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام صادق علیه فرمودند: امام زمان هر امتی، از آن امت، حسابرسی خواهد کرد و امامان، پیروان و دشمنان خویش را از چهره هایشان می شناسند و این همان سخن خداوند عزّ و جلّ است: «وَعَلَى الأَعْرَافِ رِجَالٌ» همان ائمه علیهم السلام «يعْرِفُونَ كُلاًّ بِسِيمَاهُمْ» - . اعراف/ ۴۶. -

{و بر اعراف مردانی هستند هر یک (از آن دو دسته) را از سیمایشان می شناسند} بنابراین نامه اعمال پیروان خویش را به دست راست شان تحویل می دهند و بدون حسابرسی به بهشت می روند و نامه اعمال دشمنان خویش را به دست چپ آنها تحویل می دهند و بدون حسابرسی به جهنم می روند، و آن گاه که پیروانشان به نامه اعمال خویش نگاه می کنند به برادران خویش می گویند: «هَاؤُمُ اقْرَؤُوا كِتَابِيهْ * إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيهْ * فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ» - . الحاقه / ۱۹- ۲۱ - یعنی این که پسندیده است. بنابراین اسم فاعل به جای اسم مفعول به کار رفته است. - - تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۷۲. -

**[ترجمه]

«۲۲»

کا، الکافی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمْهُورٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الْهَيْثَمِ بْنِ وَاقِدٍ عَنْ مُقَرِّنٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ جَاءَ ابْنُ الْكَوَّاءِ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صلی الله علیه و آله فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ

عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ فَقَالَ نَحْنُ الْأَعْرَافُ نَعْرِفُ أَنْصَارَنَا بِسِيمَاهُمْ وَ نَحْنُ الْأَعْرَافُ الَّذِينَ لَا يُعْرَفُ اللَّهُ إِلَّا بِسَبِيلِ مَعْرِفَتِنَا وَ نَحْنُ الْأَعْرَافُ يُعَرِّفُنَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ

ص: ٣٣٩

يَوْمَ الْقِيَامَهِ عَلَى الصِّرَاطِ وَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ عَرَفَنَا وَ عَرَفْنَاهُ وَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ إِلَّا مَنْ أَنْكَرَنَا وَ أَنْكَرْنَاهُ.

-فر، تفسير فرات بن إبراهيم بإسناده عن الأصبغ عنه عليه السلام مثله

أقول سيأتى الأخبار الكثيره فى أنهم أهل الأعراف فى أبواب فضائلهم عليهم السلام

**[ترجمه]كافى: مقرن گويد: شنيدم امام صادق عليه السلام مى فرمود: ابن كوّاء حضور امير المؤمنين عليه السلام آمد و عرض كرد: يا امير المؤمنين «وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ» {بر اعراف مردانى باشند كه هر كس را از رخساره بشناسند} فرمود: ما هستيم اعراف و ياوران خود را از رخساره آنها بشناسيم، ما هستيم اعراف همان كه خدا عز و جل شناخته نشود جز از راه شناختن ما. ما هستيم اعراف، روز قيامت بر صراط خداى عز و جل ما را

ص: ٣٣٩

معرف مقرر سازد، به بهشت نرود مگر كسى كه ما را بشناسد و ما او را بشناسيم و به دوزخ نرود مگر كسى كه ما او را نشناسيم و او هم ما را نشناسد.

تفسير فرات از امام صادق عليه السلام همانند آن را روايت كرده و مى گويم: بزودى احاديث بسيارى خواهم آورد كه بيان گر اين است كه مراد از اعراف ائمه هستند در ابواب فضائل ايشان عليهم السلام.

**[ترجمه]

«٢٣»

عد، العقائد اعتقادنا فى الأعراف أنه سور بين الجنه و النار عليه رجال يعرفون كلا بسيماهم و الرجال هم النبى و أوصياؤه عليهم السلام لا يدخل الجنه إلا من عرفهم و عرفوه و لا يدخل النار إلا من أنكرهم و أنكروه و عند الأعراف المرجون لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَ إِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ أقول و قال الشيخ المفيد رحمه الله فى شرح هذا الكلام قد قيل إن الأعراف جبل بين الجنه و النار و قيل أيضا إنه سور بين الجنه و النار و جمله الأمر فى ذلك أنه مكان ليس من الجنه و لا من النار و قد جاء الخبر بما ذكرناه و أنه إذا كان يوم القيامه كان به رسول الله صلى الله عليه و آله و أمير المؤمنين و الأئمه من ذريته صلوات الله عليهم و هم الذين عنى الله بقوله وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ الآيه و ذلك أن الله تعالى يعلمهم أصحاب الجنه و أصحاب النار بسيماء يجعلها عليهم و هى العلامات و قد بين ذلك فى قوله تعالى يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ (١)يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيماهُمْ (٢)و قال تعالى إِنَّ فِي ذلِكَ لَآياتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ وَ إِنَّها لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ (٣)فأخبر أن فى خلقه طائفه يتوسمون الخلق فيعرفونهم بسيماهم.

وَ رُوِيَ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ فِي بَعْضِ كَلَامِهِ أَنَا صَاحِبُ الْعَصَا وَ الْمِيسَمِ.

يعنى علمه بمن يعلم حاله بالتوسم.

-وَ رُوِیَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ علیهما السلام أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَی إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِینَ قَالَ فِینَا نَزَلَتْ أَهْلَ الْبَیْتِ یَعْنِی فِی الْأَئِمَّهِ علیهم السلام.

-وَ قَدْ جَاءَ الْحَدِیثُ بِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَی یُسْکِنُ الْأَعْرَافَ طَائِفَهً مِنَ الْخَلْقِ لَمْ یَسْتَحِقُّوا بِأَعْمَالِهِمُ الْحَسَنَهِ الثَّوَابَ مِنْ غَیْرِ عِقَابٍ وَ لَا اسْتَحَقُّوا الْخُلُودَ فِی النَّارِ وَ هُمُ الْمُرْجَوْنَ

۱- الأعراف: ۴۴.

۲- الرحمن: ۴۱.

۳- الحجر: ۷۵- ۷۶.

لِأَمْرِ اللَّهِ وَ لَهُمُ الشَّفَاعَهُ وَ لَا يَزَالُونَ عَلَى الْأَعْرَافِ حَتَّى يُؤْذَنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّهِ بِشَفَاعَهِ النَّبِيِّ وَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْأَئِمَّهِ مِنْ بَعْدِهِ صلى الله عليه و آله.

و قيل أيضا إنه مسكن طوائف لم يكونوا فى الأرض مكلفين فيستحقون بأعمالهم جنه و نارا فيسكنهم الله تعالى ذلك المكان يعوضهم على آلامهم فى الدنيا بنعيم لا يبلغون منازل أهل الثواب المستحقين له بالأعمال و كل ما ذكرناه جائز فى العقول و قد وردت به أخبار و الله أعلم بالحقيقه من ذلك إلا أن المقطوع به فى جملته أن الأعراف مكان بين الجنه و النار يقف فيه من سميناه من حجج الله تعالى على خلقه و يكون به يوم القيامه قوم من المرجون لأمر الله و ما بعد ذلك فالله أعلم بالحال فيه.

**[ترجمه]العقائد. اعتقاد ما در مورد اعراف اين است كه ديوارى بين جهنم و بهشت است و بر روى آن مردانى وجود دارند كه همه را از چهره آنان مى‌شناسند و رجال پيامبر و جانشينان او هستند كه فقط هر كس آن‌ها را بشناسد و آن‌ها او را بشناسند به بهشت وارد مى‌شود و هر كس آن‌ها را انكار كند و آن‌ها او را انكار كنند به جهنم مى‌رود. و اميدواران در نزد اعراف هستند لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَ إِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ و شيخ مفيد رحمه الله در شرح اين سخن گفته است كه اعراف نام كوهى بين بهشت و جهنم است و يا ديوارى بين جهنم و بهشت است و خلاصه امر اين است كه نه در بهشت است و نه در جهنم و رواياتى در مضمون آن‌چه ذكر كرديم آمده است كه در روز قيامت رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم و امير مومنان و ائمه عليهم‌السلام در اعراف حاضر هستند و آنان مراد اين آيه هستند: وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ خداوند متعال اصحاب جهنم و بهشت را از چهره آنان مى‌شناسد كه نشانه‌هايى دارند و اين را در اين آيه ذكر كرده است: يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ - . اعراف: ۴۴. -

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيماهُمْ - . الرحمن: ۴۱. - و خداوند متعال فرموده است: إِنَّ فِي ذلِكَ لَآياتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ وَ إِنَّها لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ - . حجر: ۷۵- ۷۶. - خداوند فرموده است در ميان مخلوقات او گروهى وجود دارد كه نشانه‌هايى را در ديگران كشف مى‌كنند و آن‌ها را از چهره‌هايشان مى‌شناسند.

از امير مومنان عليه‌السلام روايت شده است كه فرمود: صاحب عصا و ميسم من هستم.

يعنى علم او نسبت به كسى از نشانه‌هايش شناخته مى‌شود.

از امام باقر عليه‌السلام روايت شده است كه در مورد آيه إِنَّ فِي ذلِكَ لَآياتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ فرمود: اين آيه در مورد ما اهل بيت نازل شده است.

و در حديثى وارد شده است كه خداوند متعال گروهى از خلق را در اعراف جاى مى‌دهد كه با اعمال نيك خود استحقاق ثواب بدون عذاب را نداشته‌اند و استحقاق آتش ابدى را نيز نداشته‌اند. آن‌ها به خداوند اميد دارند

ص: ۳۴۰

و مورد شفاعت قرار مى‌گيرند و همچنان بر اعراف هستند تا اين‌كه با شفاعت پيامبر و امير مومنان و ائمه ديگر اجازه ورود به بهشت به آنان داده مى‌شود.

و گفته شـده است اعراف منزل گروه‌هـایی است که در زمین مکلّف نبودنـد تا به واسـطه اعمال خود مسـتحق ورود به جهنم یا بهشت باشـند. پس خداوند متعال آن‌ها را در این مکان جای می‌دهد و به جای رنج‌هایی که در دنیا متحمل شدند، نعمت‌هایی به آنان می‌دهـد که با آن به منازل اهل ثواب نمی‌رسـند و هر آن‌چه را که ذکر کردیم عقلا جایز است و در روایاتی ذکر شده اسـت و الله اعلـم. امـا نظر قطع در ایـن مـورد آن اسـت که اعراف مکـانی بین جهنم و بهشت است که حجت‌هـای خداونـد بر بندگانش در آن می‌ایستند و در روز قیامت قومی که به خداوند امید دارند در آن هستند و نسبت به پس از آن خداوند داناتر است.

**[ترجمه]

باب ۲۶ ذبح الموت بین الجنه و النار و الخلود فیهما و علته

الآیات

هود: «وَ ما نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَعْدُودٍ* یَوْمَ یَأْتِ لا تَکَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِیٌّ وَ سَعِیدٌ* فَأَمَّا الَّذِینَ شَقُوا فَفِی النَّارِ لَهُمْ فِیها زَفِیرٌ وَ شَهِیقٌ *خالِدِینَ فِیها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ إِنَّ رَبَّکَ فَعَّالٌ لِما یُرِیدُ* وَ أَمَّا الَّذِینَ سُعِدُوا فَفِی الْجَنَّهِ خالِدِینَ فِیها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ عَطاءً غَیْرَ مَجْذُوذٍ»(۱۰۴-۱۰۸)

مریم: «وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْحَسْرَهِ إِذْ قُضِیَ الْأَمْرُ وَ هُمْ فِی غَفْلَهٍ وَ هُمْ لا یُؤْمِنُونَ»(۳۹)

<meta info="- «وَ ما نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَعْدُودٍ یَوْمَ یَأْتِ لا تَکَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِیٌّ وَ سَعِیدٌ فَأَمَّا الَّذِینَ شَقُوا فَفِی النَّارِ لَهُمْ فِیها زَفِیرٌ وَ شَهِیقٌ خالِدِینَ فِیها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ إِنَّ رَبَّکَ فَعَّالٌ لِما یُرِیدُ وَ أَمَّا الَّذِینَ سُعِدُوا فَفِی الْجَنَّهِ خالِدِینَ فِیها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ عَطاءً غَیْرَ مَجْذُوذٍ» - . هود / ۱۰۴- ۱۰۸ -

} و ما آن را جز تا زمان معیّنی به تأخیر نمی افکنیم. روزی [است] که چون فرا رسـد هیـچ کس جز به اذن وی سـخن نگویـد. آنگـاه بعضـی از آنان تیره بختنـد و [برخی] نیکبخت. و اما کسانی که تیره بخت شـده انـد، در آتش، فریاد و ناله ای دارنـد. تا آسـمانها و زمین برجـاست، در آن مانـدگار خواهنـد بود، مگر آنچه پروردگـارت بخواهـد، زیرا پروردگـار تو همـان کنـد که خواهـد. و اما کسانی که نیکبخت شده اند، تا آسـمانها و زمین برجاست، در بهشت جاودانند، مگر آنچه پروردگارت بخواهد. [که این] بخششی است که بریدنی نیست.

- «وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْحَسْرَهِ إِذْ قُضِیَ الْأَمْرُ وَ هُمْ فِی غَفْلَهٍ وَ هُمْ لا یُؤْمِنُونَ» - . مریم / ۳۹ - }

و آنـان را از روز حسـرت بیـم ده، آنگـاه کـه داوری انجـام گیرد، و حـال آنکه آنهـا [اکنـون] در غفلتنـد و سرِ ایمـان آوردن ندارند.}

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی: خالِدِینَ فِیها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ اختلف العلماء فی تأویل هذا فی الآیتین و هما من المواضع المشکله فی القرآن و الإشکال فیه من وجهین أحدهما تحدید الخلود بمده دوام السماوات و الأرض و الآخر الاستثناء بقوله إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ فالأول فیه أقوال أحدها أن المراد ما دامت السماوات و الأرض مبدلتین أی ما دامت سماء الآخره و أرضها و هما لا یفنیان إذا أعیدا بعد الإفناء و ثانیها أن المراد ما دامت سماوات الجنه و النار و أرضهما و کل ما علاک و أظلک فهو سماء کل ما استقر علیه قدمک فهو

ص: ۳۴۱

أرض و هـذا مثل الأول أو قريب منه و ثالثها أن المراد ما دامت الآخره و هى دائمه أبدا كما أن دوام السـماء و الأرض فى الدنيا قـدر مده بقائها و رابعها أنه لا يراد به السـماء و الأرض بعينهما بل المراد التبعيد فإن للعرب ألفاظا للتبعيد فى معنى التأبيد يقولون لاـ أفعـل ذلـک مـا اختلف الليـل و النهـار و ما دامت السـماوات و الأرض و ما ذر شارق و أشـباه ذلک کثيره ظنا منهم أن هـذه الأشياء لا تتغير و يريدون بذلک التأبيد لا التوقيت فخاطبهم الله سبحانه بالمتعارف من كلامهم على قدر عقولهم و ما يعرفون.

و أمـا الكلاـم فى الاسـتثناء فقـد اختلف فيه أقوال العلمـاء على وجوه أحـدها أنه اسـتثنى فى الزياده من العـذاب لأهل العـذاب و الزياده من النعيم لأهل الجنه و التقـدير إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ من الزياده على هذا المقدار كما يقول الرجل لغيره لى عليک ألف دينار إلا الألفين اللذين أقرضـتکهما وقت کذا فالألفان زياده على الألف بغير شک لأن الكثير لا يستثنى من القليل فيكون على هذا إلا بمعنى سوى و ثانيها أن الاسـتثناء واقع على مقامهم فى المحشـر و الحساب لأنهم حينئـذ ليسوا فى جنه و لا نار و مـده كونهم فى البرزخ الـذى هو ما بين الموت و الحياه لأنه تعالى لو قال خالـدين فيها أبدا و لم يسـتثن لظن ظان أنهم يكونون فى النار أو الجنه من لدن نزول الآيه أو من بعد انقطاع التكليف فحصل للاستثناء فائده.

و ثالثها أن الاسـتثناء الأول يتصل بقوله لَهُمْ فِيها زَفِيرٌ وَ شَـهِيقٌ و تقـديره إلا ما شاء ربک من أنواع العـذاب على هـذين الضـربين (۱)و لاـ يتعلق الاسـتثناء بـالخلود و فى أهـل الجنه يتصـل بمـا دل عليه الكلاـم فكأنه قال لهم فيها نعيم إلا ما شاء ربک من أنواع النعيم و إنما دل عليه قوله عَطاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ و رابعها أن يكون إلا بمعنى الواو أى و ما شاء ربک عن الفراء و قـد ضـعفه محققو النحويين.

و خامسها أن المراد بالذين شقوا من أدخل النار من أهل التوحيد الذين

۱- فى التفسير المطبوع: الا ما شاء ربک من أجناس العذاب الخارجه عن هذين الضربين.

ضموا إلی إیمانهم و طاعاتهم ارتکاب المعاصی فقال سبحانه إنهم معاقبون فی النار إلا ما شاء ربک من إخراجهم إلی الجنه و إیصال ثواب طاعاتهم إلیهم.

و یجوز أن یرید بالذین شقوا جمیع الداخلین إلی جهنم ثم استثنی بقوله إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ أهل الطاعات منهم ممن قد استحق الثواب و لا بد أن یوصل إلیه و تقدیره إلا ما شاء ربک أن یخرجه بتوحیده من النار و یدخله الجنه و قد یکون ما بمعنی من و أما فی أهل الجنه فهو استثناء من خلودهم أیضا لما ذکرناه لأن من ینقل إلی الجنه من النار و خلد فیها لا بد فی الإخبار عنه بتأبید خلوده أیضا من استثناء ما تقدم فکأنه قال خالدین فیها إلا ما شاء ربک من الوقت الذی أدخلهم فیه النار قبل أن ینقلهم إلی الجنه فما فی قوله ما شاءَ رَبُّکَ هاهنا علی بابه و الاستثناء من الزمان و الاستثناء فی الأول عن الأعیان و الذین شقوا علی هذا القول هم الذین سعدوا بأعیانهم و إنما أجری علیهم کل لفظ فی الحال التی تلیق به فإذا أدخلوا النار و عوقبوا فیها فهم من أهل الشقاوه و إذا نقلوا منها إلی الجنه فهم من أهل السعاده و هذا القول عن ابن عباس و جابر بن عبد الله و أبی سعید الخدری و قتاده و السدی و الضحاک و جماعه من المفسرین و روی أبو روق (۱)عن الضحاک عن ابن عباس قال الَّذِینَ شَقُوا لیس فیهم کافر و إنما هم قوم من أهل التوحید یدخلون النار بذنوبهم ثم یتفضل الله علیهم فیخرجهم من النار إلی الجنه فیکونون أشقیاء فی حال سعداء فی حال أخری و قال قتاده الله أعلم بثنیاه (۲)ذکر لنا أن ناسا یصیبهم سفع من النار بذنوبهم ثم یدخلهم الله الجنه برحمته یسمون الجهنمیین و هم الذین أنفذ فیهم الوعید ثم أخرجهم الله بالشفاعه.

و سادسها أن تعلیق ذلک بالمشیه علی سبیل التأکید للخلود و التبعید للخروج

۱- بفتح الراء و سکون الواو، هو عطیه بن الحارث الهمدانیّ الکوفیّ صاحب التفسیر قال ابن حجر فی التقریب «ص ۳۶۳» صدوق من الخامسه، و فی تعقیب التقریب: قال ابن عبد البر وثقه ثقه الکوفیون بلا جرح و صدقه أحمد و أبو حاتم انتهی. و قال العلامه فی القسم الأوّل من الخلاصه «ص ۶» عطیه بن الحارث أبو روق الهمدانیّ الکوفیّ تابعی؛ قال ابن عقده: إنّه کان یقول بولایه أهل البیت علیهم السلام.

۲- الثنیه: الاستثناء.

لأن الله تعالی لا یشاء إلا تخلیدهم علی ما حکم به فکأنه تعلیق لما لا یکون بما لا یکون لأنه لا یشاء أن یخرجهم منها.

و سابعها ما قاله الحسن: إن الله تعالی استثنی ثم عزم بقوله إِنَّ رَبَّکَ فَعَّالٌ لِما یُرِیدُ أنه أراد أن یخلدهم و قریب منه ما قاله الزجاج و غیره أنه استثناء تستثنیه العرب و تفعله کما تقول و الله لأضربن زیدا إلا أن أری غیر ذلک و أنت عازم علی ضربه و المعنی فی الاستثناء علی هذا أنی لو شئت أن أضربه لفعلت.

و ثامنها ما قاله یحیی بن سلام البصری إنه یعنی بقوله إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ ما سبقهم به الذین دخلوا قبلهم من الفریقین و احتج بقوله تعالی وَ سِیقَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِلی جَهَنَّمَ زُمَراً وَ سِیقَ الَّذِینَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَی الْجَنَّهِ زُمَراً (۱)قال إن الزمره تدخل بعد الزمره فلا بد أن یقع بینهما تفاوت فی الدخول و الاستثناءان علی هذا من الزمان.

و تاسعها أن المعنی أنهم خالدون فی النار دائمون فیها مده کونهم فی القبور ما دامت السماوات فی الأرض و الدنیا و إذا فنیتا و عدمتا انقطع عقابهم إلی أن یبعثهم الله للحساب و قوله إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ استثناء وقع علی ما یکون فی الآخره أورده الشیخ أبو جعفر قدس الله روحه و قال ذکره قوم من أصحابنا فی التفسیر.

و عاشرها أن المراد إلا ما شاء ربک أن یتجاوز عنهم فلا یدخلهم النار فالاستثناء لأهل التوحید عن أبی محلز (۲)قال هی جزاؤهم و إن شاء سبحانه تجاوز عنهم و الاستثناء علی هذا یکون من الأعیان عَطاءً غَیْرَ مَجْذُوذٍ أی غیر مقطوع.

و فی قوله وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْحَسْرَهِ الخطاب للنبی صلی الله علیه و آله أی خوف کفار قریش یوم یتحسر المسی ء هلا أحسن العمل و المحسن هلا ازداد من العمل و هو یوم القیامه و قیل إنما یتحسر من یستحق العقاب فأما المؤمن فلا یتحسر.

وَ رَوَی مُسْلِمٌ فِی الصَّحِیحِ بِالْإِسْنَادِ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ وَ أَهْلُ النَّارِ النَّارَ قِیلَ یَا أَهْلَ الْجَنَّهِ

۱- الزمر: ۷۱ و ۷۳.

۲- قد عرفت أنّه بالجیم.

فَيُشْرِفُونَ وَ يَنْظُرُونَ وَ قِيلَ يَا أَهْلَ النَّارِ فَيُشْرِفُونَ وَ يَنْظُرُونَ فَيُجَاءُ بِالْمَوْتِ كَأَنَّهُ كَبْشٌ أَمْلَحُ فَيُقَالُ لَهُمْ تَعْرِفُونَ الْمَوْتَ فَيَقُولُونَ هُوَ هَذَا وَ كُلٌّ قَدْ عَرَفَهُ قَالَ فَيُقَدَّمُ وَ يُذْبَحُ ثُمَّ يُقَالُ يَا أَهْلَ الْجَنَّهِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ وَ يَا أَهْلَ النَّارِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ قَالَ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ وَ أَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَهِ الْآيَهَ.

-وَ رَوَاهُ أَصْحَابُنَا عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام ثُمَّ جَاءَ فِي آخِرِهِ فَيَفْرَحُ أَهْلُ الْجَنَّهِ فَرَحاً لَوْ كَانَ أَحَدٌ يَوْمَئِذٍ مَيِّتاً لَمَاتُوا فَرَحاً وَ يَشْهَقُ أَهْلُ النَّارِ شَهْقَهً لَوْ كَانَ أَحَدٌ مَيِّتاً لَمَاتُوا.

إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ أي فرغ من الأمر و انقضت الآمال و أدخل قوم النار و قوم الجنه و قيل معناه انقضى أمر الدنيا فلا يرجع إليها لاستدراك الغايه و قيل معناه حكم بين الخلائق بالعدل و قيل قضى على أهل الجنه الخلود و قضى على أهل النار الخلود وَ هُمْ فِي غَفْلَهٍ في الدنيا عن ذلك وَ هُمْ لا يُؤْمِنُونَ أي لا يصدقون به.

**[ترجمه]طبرسی رحمه الله در تفسیر آیه می‌گوید: خالِدِينَ فِيها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّكَ. علما در تاویل این دو آیه اختلاف نظر دارند و این از مشکلات قرآن کریم است و اشکال آن از دو جهت است: اول تعیین مدت جاودانگی که به اندازه بقای آسمان‌ها و زمین است و استثنا در این آیه آمده است: إِلَّا ما شاءَ رَبُّكَ. اول آن است که منظور زمانی است که آسمان و زمین آخرت که فنا ناپذیرند، پس از نابودی به حال اول خود بازگشتند. و دوم: منظور این است که پس از آن‌که زمین و آسمان‌های بهشت و جهنم به حال اول خود بازگشت. و هر آن‌چه بالای سر توست و بر تو سایه می‌اندازد آسمان است و هر آن‌چه گام‌های تو بر آن استوار

ص: ۳۴۱

گردید زمین است. و این معنا به معنای اول نزدیک است. و سوم آن است که منظور تا زمانی است که آخرت پابرجاست و آخرت ابدی است، همانطور که بقای آسمان و زمین دنیا به اندازه مدت بقای آن است و چهارم: منظور از آن خود آسمان و زمین نیست بلکه منظور بعید شمردن است. در زبان عربی الفاظی برای بعید شمردن در معنای ابدی کردن وجود دارد. مثلا می‌گویند: تا زمانی که شب و روز برود و بیاید این کار را انجام نمی‌دهم. و یا تا زمانی که آسمان‌ها و زمین پابرجاست. و تا زمانی که خورشید بتابد و امثال آن بسیار است. آن‌ها گمان می‌کنند که اشیا تغییر ناپذیرند و قصد آن‌ها ابدی کردن است، نه تعیین زمان آن. خداوند متعال آن‌ها را با الفاظ آشنای خودشان به اندازه عقل آنان و آن‌چه که می‌دانند مخاطب قرار می‌دهد.

و اما علما در مورد استثنا اختلاف نظر دارند. بنا بر یک نظر استثنا از زیادت در عذاب گناهکاران و نعمت بهشتیان صورت گرفته و تقدیر، إِلَّا ما شاءَ رَبُّكَ بوده است از زیادت بر این مقدار. همانطور که کسی به دیگری می‌گوید: لي عليك ألف دينار إلا الألفين اللذين أقرضتكهما وقت كذا، یعنی من باید هزار دینار به تو بدهم، غیر از آن دو هزار دیناری که در فلان وقت از تو قرض گرفتم. بی‌شک دو هزار دینار اضافه بر آن هزار دینار است زیرا استثنای کثیر از قلیل ممکن نیست. بر این اساس، إلا به معنای سوی است و دوم این است که استثنا بر مقام آنان در محشر و حساب واقع شده است، زیرا آن‌ها هنگامی که نه در بهشت باشند و نه در جهنم، یعنی در مدت زمانی که در برزخ و در فاصله بین مرگ و زندگی قرار دارند، زیرا اگر خداوند متعال فرموده بود: تا ابد در آن جاودان هستند و استثنایی صورت نگرفته بود، چه بسا کسی تصور می‌کرد آن‌ها قبل از

نزول آیه یا پس از رفع تکلیف در جهنم یا بهشت هستند، پس استثنا فایده‌ای در بر داشت.

و سوم این است که استثنای اول مربوط به این آیه است: لَهُمْ فِیها زَفِیرٌ وَ شَهِیقٌ و تقدیر آن إلا ما شاء ربک من أنواع العذاب علی هذین الضربین - . در نسخه چاپی تفسیر آمده است: الا ما شاء ربک من أجناس العذاب الخارجه عن هذین الضربین. -

است و استثنا به جاودانگی متعلق نیست و در اهل بهشت، به آن‌چه که سخن بر آن دلالت می‌کند مربوط است. گویا به آنان فرموده است: فیها نعیم إلا ما شاء ربک من أنواع النعیم و این قسمت از آیه بر آن دلالت دارد: عَطاءً غَیْرَ مَجْذُوذٍ و چهارم از فراء است که إلا به معنای واو باشد یعنی عَطاءً غَیْرَ مَجْذُوذٍ که نحویان آن را بعید شمرده‌اند.

و پنجم آن است که منظور از آن یکتاپرستانی هستند که

ص: ۳۴۲

دچار شقاوت شده‌اند، زیرا در کنار ایمان و طاعات خود مرتکب گناهانی نیز شده‌اند. پس خداوند سبحان فرموده است: آنان در آتش مجازات می‌شوند مگر آن‌که خداوند متعال بخواهد آن‌ها را از جهنم خارج کند و ثواب طاعاتشان را در بهشت به آن‌ها برساند.

و جایز است که منظور از کسانی که دچار شقاوت شده‌اند، همه کسانی باشد که به جهنم وارد شده‌اند. سپس این را استثنا کرده است: إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ از آنان اهل طاعات را که مستحق ثواب هستند و باید به ثواب برسند و تقدیر آن إلا ما شاء ربک أن یخرجه بتوحیده من النار و یدخله الجنه است و ممکن است ما به معنای من باشد و أما فی أهل الجنهٔ نیز استثنا از جاودانگی آنان است، زیرا کسی که از بهشت به جهنم برود و تا ابد در آن بماند، وقتی بخواهد از ابدی بودن جاودانگی او خبر دهد باید استثنا صورت بگیرد. گویا سخن بدین صورت بوده است: خالدین فیها إلا ما شاء ربک من الوقت الذی أدخلهم فیه النار قبل أن ینقلهم إلی الجنه. پس آن‌چه در این آیه آمده است، ما شاءَ رَبُّکَ بر همان طریق است و استثنا از زمان صورت گرفته و استثنا در اول، از اعیان است و بر این اساس کسانی که دچار شقاوت شده‌اند، همان

کسانی هستند که با اعیان خود سعادتمند شدند. و بر آنان هر لفظی در حالتی که شایسته اوست جاری شده است پس وقتی به جهنم وارد شدند و در آن عذاب شدند، از اهل شقاوت هستند و وقتی از جهنم به بهشت رفتند، از اهل سعادت هستند و این سخن از ابن عباس و جابر بن عبد الله و ابو سعید خدری و قتاده و سدی و ضحاک و گروهی از مفسران نقل شده است و ابو روق - . به فتح راء و سکون واو، او عطیه بن حارث همدانی کوفی مفسر است. ابن حجر در التقریب ص ۳۶۳ صدوق از پنجم، و در تعقیب التقریب گفته است: او ابن عبد البر که ثقه کوفیون و احمد و ابو حاتم او را تایید کرده‌اند است. و علامه در قسمت اول خلاصه ص ۶ گفته است: او عطیه بن حارث ابو روق همدانی کوفی تابعی است؛ ابن عقده می گوید: او ولایت اهل بیت علیهم السلام را قبول داشت. -

به روایت از ابن عباس می گوید در الَّذِینَ شَقُوا کافری وجود ندارد. آن‌ها گروهی از یکتاپرستان هستند که به خاطر گناهان خود به جهنم وارد شده‌اند. سپس خداوند بر آنان منّتی می‌نهد و آن‌ها را از جهنم به بهشت می‌برد. آن‌ها اشقیایی در حالت

سعادتمند هستند و قتاده گفته است خداوند نسبت به ثنیا - . الثنیه: استثناء. - داناتر است. و آتش سیاهی به دلیل گناهان عده…
ای به آنان می‌رسد، سپس خداوند با رحمت خود آن‌ها را به بهشت وارد می کند. آنان از جهنمیانی که تهدید خداوند در مورد آنان عملی شده است بالاتر می‌روند سپس خداوند با شفاعت آنان را از این عذاب می‌رهاند.

و ششم تعلق آن به مشیّت بر سبیل تاکید بر جاودانگی و بعید شمردن خروج است.

ص: ۳۴۳

زیرا خداوند متعال بنا بر حکم خود تنها جاودانه کردن آنان را می‌خواهد گویا تعلق عدم به عدم است زیرا خداوند متعال نمی‌خواهد که آنان را از آن خارج کند.

و هفتم روایت حسن است که خداوند متعال استثنا کرد سپس فرمود: إِنَّ رَبَّکَ فَعَّالٌ لِما یُرِیدُ تا اراده خود را بر جاودانه کردن آنان نشان دهد و سخنان زجاج و غیر او به آن نزدیک است که آن استثنایی است که عرب آن را صورت داده. مثل آن‌که بگویی: و الله لأضربن زیدا إلا أن أری غیر ذلک و تو قصد زدن او را داشته باشی و معنا در این استثنا این است که اگر بخواهم او را بزنم، می‌زنم.

و هشتم روایت یحیی بن سلام بصری است إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ در این آیه منظور کسانی است که بهشتیان بر آنان پیشی نمی…
گیرند و یا جهنمیانی که قبل از آن به بهشت وارد شده‌اند و به این آیه استدلال کرده است: وَ سِیقَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِلی جَهَنَّمَ زُمَراً وَ سِیقَ الَّذِینَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَی الْجَنَّهِ زُمَراً - . زمر: ۷۱ و ۷۳. -

گفته است گروه گروه وارد می‌شوند پس باید بین آن‌ها تفاوتی در ورود وجود داشته باشد و بر این اساس هر دو استثنا، استثنای از زمان است.

و نهم: معنا این است که آن‌ها در جهنم جاویدانند و در آن می‌مانند در مدت زمانی که در قبر هستند تا زمانی که آسمان‌ها در زمین و دنیا پابرجاست و وقتی نابود شد، عذاب آنان تا زمانی که خداوند آنان را برای حساب مبعوث کند قطع می‌شود. و این آیه إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ استثنا است که بر آن‌چه در آخرت وجود دارد واقع شده است. شیخ ابو جعفر قدس الله روحه آن را وارد کرده و گفته شده آن را گروهی از اصحاب ما در تفسیر ذکر کرده‌اند.

و دهم: از ابو محلز - . گفته شد که صحیح آن با جیم است. -

روایت شده است که إلا ما شاء ربک أن یتجاوز عنهم فلا یدخلهم النار بوده است، استثنا برای یکتاپرستان است به گفته او این جزای آنان است و اگر خداوند سبحان بخواهد از آنان در می گذرد و بنابراین استثنا از اعیان است. عَطاءً غَیْرَ مَجْذُوذٍ یعنی غیر مقطوع.

وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْحَسْرَهِ این سخن خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است. یعنی ترس کفار قریش در روزی که گناهکار حسرت می‌خورد که چرا اعمال نیک انجام ندادم و نیکوکار حسرت می‌خورد که چرا اعمال نیک بیشتری ندارم. و

آن روز، روز قیامت است و گفته شده است کسی که مستحق عذاب است حسرت می‌خورد و مومنان حسرتی ندارند.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: وقتی اهل بهشت به بهشت و اهل جهنم به جهنم وارد شوند،

ص: ۳۴۴

آن‌ها را صدا می‌زنند. بهشتیان و جهنمیان می‌آیند و نگاه می‌کنند. مرگ مانند یک قوچ سیاه حاضر می‌شود. به آن‌ها می-گویند: آیا مرگ را

می‌شناسید؟ پاسخ می‌دهند: بله این مرگ است و همه او را می‌شناسند. مرگ پیش می‌آید و ذبح می‌شود. سپس می گویند: ای بهشتیان، جاودانگی برای شماست و شما مرگ ندارید و ای جهنمیان، شما نیز جاودانه‌اید و مرگی ندارید. که در این آیه آمده است: وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْحَسْرَهِ.

و مانند این روایت از امام باقر و امام صادق علیهماالسلام ذکر شده و در آخر آن اضافه شده است: بهشتیان شاد می‌شوند و اگر مرگ امکان داشت آن‌ها در آن روز از شادی می‌مردند و جهنمیان نعره‌ای می‌زنند که اگر مرگی وجود داشت از شدت آن جان می‌سپردند.

إِذْ قُضِیَ الْأَمْرُ یعنی از انجام کاری فارغ شد وآرزوها بر باد رفت و گروهی به جهنم و گروهی به بهشت وارد شدند و یا معنا این است که امر دنیا به پایان رسید و برای رسیدن به چیزی به آن برنمی‌گردند و یا معنا داوری عادلانه بین مخلوقات است و یا جاودانگی بر بهشتیان و جهنمیان حکم شده است وَ هُمْ فِی غَفْلَهٍ از آن در دنیا وَ هُمْ لا یُؤْمِنُونَ یعنی آن را باور ندارند.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

مع، معانی الأخبار أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْأَصْفَهَانِیِّ عَنِ الْمِنْقَرِیِّ عَنْ حَفْصٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ: وَ یَوْمُ الْحَسْرَهِ یَوْمٌ یُؤْتَی بِالْمَوْتِ فَیُذْبَحُ.

**[ترجمه]معانی الخبار: امام صادق علیه‌السلام فرمود: روز حسرت روزی است که مرگ را می‌آورند و آن را ذبح می‌کنند.

**[ترجمه]

«۲»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر النَّضْرُ بْنُ سُوَیْدٍ عَنْ دُرُسْتَ عَنْ أَبِی الْمَغْرَاءِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: لَا أَعْلَمُهُ ذَکَرَهُ إِلَّا عَنْ أَبِی

جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ إِذَا أَدْخَلَ اللَّهُ أَهْلَ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ وَ أَهْلَ النَّارِ النَّارَ جِی ءَ بِالْمَوْتِ فِی صُورَهِ کَبْشٍ حَتَّی یُوقَفَ بَیْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ قَالَ ثُمَّ یُنَادِی مُنَادٍ یَسْمَعُ أَهْلُ الدَّارَیْنِ جَمِیعاً یَا أَهْلَ الْجَنَّهِ یَا أَهْلَ النَّارِ فَإِذَا سَمِعُوا الصَّوْتَ أَقْبَلُوا قَالَ فَیُقَالُ لَهُمْ أَ تَدْرُونَ مَا هَذَا هَذَا هُوَ الْمَوْتُ الَّذِی کُنْتُمْ تَخَافُونَ مِنْهُ فِی الدُّنْیَا قَالَ فَیَقُولُ أَهْلُ الْجَنَّهِ اللَّهُمَّ لَا تُدْخِلِ الْمَوْتَ عَلَیْنَا قَالَ وَ یَقُولُ أَهْلُ النَّارِ اللَّهُمَّ أَدْخِلِ الْمَوْتَ عَلَیْنَا قَالَ ثُمَّ یُذْبَحُ کَمَا تُذْبَحُ الشَّاهُ قَالَ ثُمَّ یُنَادِی مُنَادٍ لَا مَوْتَ أَبَداً أَیْقِنُوا بِالْخُلُودِ قَالَ فَیَفْرَحُ أَهْلُ الْجَنَّهِ فَرَحاً لَوْ کَانَ أَحَدٌ یَوْمَئِذٍ یَمُوتُ مِنْ فَرَحٍ لَمَاتُوا قَالَ ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآیَهَ أَ فَما نَحْنُ بِمَیِّتِینَ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولی وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِینَ إِنَّ هذا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ لِمِثْلِ هذا فَلْیَعْمَلِ الْعامِلُونَ قَالَ وَ یَشْهَقُ أَهْلُ النَّارِ شَهْقَهً لَوْ کَانَ أَحَدٌ یَمُوتُ مِنْ شَهِیقٍ لَمَاتُوا وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْحَسْرَهِ إِذْ قُضِیَ الْأَمْرُ

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید: ابو بصیر می‌گوید: من این روایت را فقط از امام باقر علیه‌السلام دیده‌ام که فرمود: وقتی خداوند اهل بهشت را به بهشت و اهل جهنم را به جهنم وارد کند، مرگ به صورت قوچی حاضر می‌شود و بین بهشت و جهنم می‌ایستد. سپس منادی که اهل جهنم و بهشت همه صدای او را می‌شنوند ندا می‌دهد: ای بهشتیان و ای جهنمیان! وقتی آن‌ها این صدا را شنیدند، جلو می‌آیند و به آنان گفته می‌شود آیا می‌دانید این چیست؟ این همان مرگی است که در دنیا از آن می‌ترسیدید. بهشتیان می‌گویند: خداوندا، مرگ را بر ما وارد نکن. و جهنمیان می‌گویند: خداوندا مرگ ما را برسان. سپس مانند یک گوسفند ذبح می‌شود و منادی ندا می‌دهد: تا ابد هیچ مرگی وجود ندارد، به جاودانگی ایمان داشته باشید. بهشتیان خشنود می‌گردند و اگر مرگی وجود داشت آن‌ها از شادی می‌مردند. سپس این آیه را تلاوت

کرد: أَ فَما نَحْنُ بِمَيِّتِينَ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولى وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ إِنَّ هذا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ لِمِثْلِ هذا فَلْيَعْمَلِ الْعامِلُونَ و جهنمیان صیحه‌ای می‌کشند که اگر مرگ ممکن بود از شدت آن جان می‌سپردند و خداوند این را در این آیه بیان فرموده است: وَ أَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ.

ص: ۳۴۵

**[ترجمه]

«۳»

ين، كتاب حسين بن سعيد و النوادر النَّضْرُ بْنُ سُوَيْدٍ عَنْ دُرُسْتَ عَنِ الْأَحْوَلِ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِنَّهُ بَلَغَنَا أَنَّهُ يَأْتِي عَلَى جَهَنَّمَ حِينٌ يَصْطَفِقُ أَبْوَابُهَا فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ إِنَّهُ الْخُلُودُ قُلْتُ خالِدِينَ فِيها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّكَ فَقَالَ هَذِهِ فِي الَّذِينَ يَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ.

**[ترجمه]حمران می‌گوید: به امام صادق علیه‌السلام گفتم: به ما خبر رسیده است که وقتی درهای جهنم به هم می‌خورد، چیزی بر جهنم است، فرمود: نه به خدا سوگند که آن جاودانگی است. گفتم: خالِدِينَ فِيها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّكَ این را در مورد کسانی گفت که از آتش خارج می‌شوند.

**[ترجمه]

بيان

قوله حين يصطفق أبوابها (۱)يقال اصطفقت الأشجار اهتزت بالريح و هي كنايه عن خلوها عن الناس.

**[ترجمه]حین یصطفق أبوابها - . و ممکن است در اصل یصفق بوده که تحریف شده است، از صفق الباب: یعنی آن را بست، متضاد فتح و یا در معنای آن است. -

می گویند اصطفقت الأشجار یعنی باد آن را تکان داد و کنایه از فراغ آن برای مردم است.

**[ترجمه]

«۴»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی وَلَّادٍ الْحَنَّاطِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْحَسْرَهِ الْآیَهَ قَالَ یُنَادِی مُنَادٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ ذَلِکَ بَعْدَ مَا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّهِ فِی الْجَنَّهِ وَ أَهْلُ النَّارِ فِی النَّارِ یَا أَهْلَ الْجَنَّهِ وَ یَا أَهْلَ النَّارِ هَلْ تَعْرِفُونَ الْمَوْتَ فِی صُورَهٍ مِنَ الصُّوَرِ فَیَقُولُونَ لَا فَیُؤْتَی بِالْمَوْتِ فِی صُورَهِ کَبْشٍ أَمْلَحَ فَیُوقَفُ بَیْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ ثُمَّ یُنَادَوْنَ جَمِیعاً أَشْرِفُوا وَ انْظُرُوا إِلَی الْمَوْتِ فَیُشْرِفُونَ ثُمَّ یَأْمُرُ اللَّهُ بِهِ فَیُذْبَحُ ثُمَّ یُقَالُ یَا أَهْلَ الْجَنَّهِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ أَبَداً وَ یَا أَهْلَ النَّارِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ أَبَداً وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْحَسْرَهِ إِذْ قُضِیَ الْأَمْرُ وَ هُمْ فِی غَفْلَهٍ أَیْ قُضِیَ عَلَی أَهْلِ الْجَنَّهِ بِالْخُلُودِ (۲)فِیهَا وَ قُضِیَ عَلَی أَهْلِ النَّارِ بِالْخُلُودِ فِیهَا (۳).

ص: ۳۴۶

۱- و یحتمل أن یکون مصحف یصفق، من صفق الباب: أغلقه و فتحه ضد، أو یکون بمعناه.

۲- فی المصدر: فی کلیهما: «الخلود» بدون الباء. م.

۳- قال الرازیّ فی تفسیره: قالوا: الحیاه هی الصفه التی یکون الموصوف بها بحیث یصحّ أن یعلم و یقدر، و اختلفوا فی الموت فقال قوم: انه عباره عن عدم هذه الصفه، و قال أصحابنا إنّه صفه وجودیه مضاده للحیاه، احتجوا بقوله تعالی: «خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَیاهَ» و العدم لا یکون مخلوقا و هذا هو التحقیق؛ و روی الکلبی بإسناده عن ابن عبّاس أنّه تعالی خلق الموت فی صوره کبش أملح لا یمر بشی ء و لا یجد رائحته شی ء الا مات، و خلق الحیاه فی صوره فرس بلقاء فوق الحمار و دون البغل لا یمر بشی ء و لا یجد رائحته شی ء الا حیی. و اعلم ان هذا لا بد و أن یکون مقولا علی سبیل التمثیل و التصویر و الا فالتحقیق هو الذی ذکرناه؛ انتهی. منه.

**[ترجمه]تفسیر قمی: از ابو ولّاد حنّاط روایت می کند که از امام جعفر صادق علیه السلام در مورد آیه: «وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ» - . مريم / ۳۹ - سئوال شد، و ایشان پاسخ دادند: بعد از این که بهشتیان وارد بهشت می‌شوند، و جهنمیان به جهنم می‌روند، منادی ای از جانب خداوند ندا می‌دهد: ای اهالی بهشت و جهنم، آیا مرگ را در صورت خاصی می شناسید؟ آنها می گویند: نه، سپس مرگ را در صورت قوچی سیاه که آمیخته با سفیدی است، می آورند و بین جهنم و بهشت قرار می دهند و سپس به همگی اعلام می کنند: بیایید و به مرگ نگاه کنید. آنها بالا می آیند و سپس خداوند دستور ذبح آن را می دهد و مرگ را ذبح می کنند. بعد از آن اعلام می شود: ای بهشتیان، بعد از این جاودانگی است و مرگی در کار نیست. ای جهنمیان، بعد از این جاودانگی است و دیگر مرگی در کار نیست. منظور از آیه: «وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ» - . مريم / ۳۹ - نیز همین است، یعنی میان بهشتیان حکم می‌شود که آنان تا ابد در بهشت خواهند بود و میان جهنمیان نیز حکم شود که تا ابد در جهنم خواهند بود - - تفسیر قمی، ج ۲، ح ۲۴. - .

ص: ۳۴۶

**[ترجمه]

«۵»

ع، علل الشرائع أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ الشَّاذَكُونِيِّ (۱)عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يُونُسَ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الْخُلُودِ فِي الْجَنَّةِ وَ النَّارِ فَقَالَ إِنَّمَا خُلِّدَ أَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ لِأَنَّ نِيَّاتِهِمْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا لَوْ خُلِّدُوا فِيهَا أَنْ يَعْصُوا اللَّهَ أَبَداً وَ إِنَّمَا خُلِّدَ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ لِأَنَّ نِيَّاتِهِمْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا لَوْ بَقُوا أَنْ يُطِيعُوا اللَّهَ أَبَداً مَا بَقُوا فَالنِّيَّاتُ تُخَلِّدُ هَؤُلَاءِ وَ هَؤُلَاءِ ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ تَعَالَى قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلى شاكِلَتِهِ قَالَ عَلَى نِيَّتِهِ.

-سن، المحاسن القاسانی عن الأصبهانی عن المنقری عن أحمد بن یونس مثله(۲).

**[ترجمه]علل الشرایع: ابی هاشم می گوید: از حضرت ابی عبد اللّه علیه السّلام راجع به خلود اهل بهشت در بهشت و جاودانی بودن اهل دوزخ در دوزخ پرسیدم؟ حضرت فرمودند: اهل دوزخ به خاطر این در دوزخ مخلّد هستند که نیّتشان این بود که اگر برای همیشه در دنیا باشند عصیان و نافرمانی حق تعالی را بنمایند. و اهل بهشت به این جهت در بهشت جاودانی هستند که نیّتشان در دنیا این بود که اگر در آن باقی بمانند پیوسته اطاعت خداوند را نمایند پس نیّت این دو گروه باعث مخلّد بودنشان در بهشت و دوزخ گردیده، سپس آن جناب فرموده حق تعالی را تلاوت فرمود: «قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلى شاكِلَتِهِ» - . اسراء / ۸۴ - {ای پیامبر تو به خلق بگو که هر کس بر حسب ذات و طبیعت خود عملی انجام خواهد داد} بعد حضرت دنبال آیه فرمودند: یعنی بر حسب نیّت و قصد خود.

محاسن از احمد بن یونس همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۶»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ عَلِیِّ بْنِ مَهْزِیَارَ وَ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَیْدٍ عَنْ دُرُسْتَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ وَ أَهْلُ النَّارِ النَّارَ جِی ءَ بِالْمَوْتِ فَیُذْبَحُ (۳)ثُمَّ یُقَالُ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ أَبَداً.

**[ترجمه]تفسیرقمی: حضرت امام محمّد باقر علیه السلام فرمود: وقتی بهشتیان به بهشت و دوزخیان به دوزخ درآیند، مرگ را نزدشان می‌آورند و میان بهشت و دوزخ همچون قوچی سر می‌برند. سپس به آنها می گویند: جاودان باشید که هرگز مرگی در کار نیست.

**[ترجمه]

«۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مَسْعَدَهَ بْنِ صَدَقَهَ قَالَ: قَصَّ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قِصَصَ أَهْلِ الْمِیثَاقِ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ فِی صِفَاتِ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَمِنْهُمْ مَنْ لَقِیَ اللَّهَ شُهَدَاءَ لِرُسُلِهِ ثُمَّ مَنْ فِی صِفَتِهِمْ حَتَّی بَلَغَ مِنْ قَوْلِهِ ثُمَّ جَاءَ الِاسْتِثْنَاءُ مِنَ اللَّهِ فِی الْفَرِیقَیْنِ

ص: ۳۴۷

۱- منسوب الی الشاذکونه و هی ثیاب غلیظه مضربه تعمل بالیمن کما فی القاموس، یستفاد من الصدوق فی المشیخه أنّه لقب أبیه، و سلیمان هذا یلقب بابن الشاذکونیّ خلافا للنجاشیّ فی الفهرست فانه نسب سلیمان إلی ذلک، و قال ابن الأثیر فی اللباب «ج ۲ ص ۳» و إنّما نسب إلی ذلک لان أبا المنتسب کان یتجر إلی الیمن و کان یبیع هذه المضربات الکبار و تسمی شاذکونه و نسب إلیها، و المشهور بهذه النسبه أبو أیوب سلیمان بن داود بن بشر بن زیاد المنقریّ البصری الشاذکونیّ، کان حافظا مکثرا، روی عن عبد الواحد بن زیاد و حماد بن زید و غیرهما، و کان مع علمه ضعیفا فی الحدیث و مات فی جمادی الأولی سنه أربع و ثلاثین و مائتین انتهی. و علی أی فالرجل معروف مترجم فی کتب الفریقین، ترجمه ابن حجر فی لسان المیزان «ج ۳ ص ۸۴» و ذکر کلام أکابرهم مفصلا فی حقه، و ترجمه النجاشیّ فی الفهرست «ص ۱۳۱» و قال: لیس بالمتحقّق بنا، غیر أنّه روی عن جماعه أصحابنا من أصحاب جعفر بن محمّد علیه السلام، و کان ثقه، و له کتاب إه. و ترجمه أیضا الطوسیّ فی الفهرست ص ۷۷.

۲- مع اختلاف یسیر. م.

۳- فی المصدر: فیذبح کالکبش، ثمّ اه. م.

جَمِيعاً فَقَالَ الْجَاهِلُ بِعِلْمِ التَّفْسِيرِ إِنَّ هَذَا الِاسْتِثْنَاءَ مِنَ اللَّهِ إِنَّمَا هُوَ لِمَنْ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَ النَّارَ وَ ذَلِكَ أَنَّ الْفَرِيقَيْنِ جَمِيعاً يَخْرُجَانِ مِنْهُمَا فَيَبْقَيَانِ فَلَيْسَ فِيهِمَا أَحَدٌ وَ كَذَبُوا بَلْ إِنَّمَا عَنَى بِالاسْتِثْنَاءِ أَنَّ وُلْدَ آدَمَ كُلَّهُمْ وَ وُلْدَ الْجَانِّ مَعَهُمْ عَلَى الْأَرْضِ وَ السَّمَاوَاتُ يُظِلُّهُمْ فَهُوَ يَنْقُلُ الْمُؤْمِنِينَ حَتَّى يُخْرِجَهُمْ إِلَى وَلَايَةِ الشَّيَاطِينِ وَ هِيَ النَّارُ فَذَلِكَ الَّذِي عَنَى اللَّهُ فِي أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ أَهْلِ النَّارِ ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ يَقُولُ فِي الدُّنْيَا وَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَيسَ بِمُخْرِجِ أَهْلَ الْجَنَّةِ مِنْهَا أَبَداً وَ لَا كُلَّ أَهْلِ النَّارِ مِنْهَا أَبَداً وَ كَيْفَ يَكُونُ ذَلِكَ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ خالِدِينَ فِيها أَبَداً لَيسَ فِيهَا اسْتِثْنَاءٌ وَ كَذَلِكَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام مَنْ دَخَلَ فِي وَلَايَةِ آلِ مُحَمَّدٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ وَ مَنْ دَخَلَ فِي وَلَايَةِ عَدُوِّهِمْ دَخَلَ النَّارَ وَ هَذَا الَّذِي عَنَى اللَّهُ مِنَ الِاسْتِثْنَاءِ فِي الْخُرُوجِ مِنَ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ وَ الدُّخُولِ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از مسعد بن صدقه روایت شده است که امام صادق علیه السلام داستان بهشتیان و دوزخیانی را که خداوند از ایشان پیمان گرفته، بیان فرمود و در اوصاف بهشتیان فرمود: برخی از آنان با خداوند دیدار کرده و در محضر او حضور می یابند در حالی که گواهان صدق پیامبران خدایند. سپس امام علیه السلام اوصاف آنان را ذکر کرد تا به این جمله رسید که: سپس در بیان پروردگار راجع به

ص: ۳۴۷

بهشتیان و دوزخیان حرف استثناء آمده است و آن که از علم تفسیر اطلاعی ندارد و نسبت به آن جاهل است، اظهار داشته است که: این ادات استثنا، در بیان پروردگار متعال، در باره کسی است که وارد بهشت و دوزخ گشته است، چرا که هر دو گروه بهشتی و دوزخی از آن جا خارج می شوند. و بهشت و دوزخ، باقی می ماند در حالی که هیچ کس در این دو مکان نیست. اما برداشت چنین اشخاصی و تفسیر آنها غلط و

کذب است و منظور خداوند متعال از این استثنا، آن است که همه فرزندان آدم و فرزندان جانّ، در این دنیا بر روی زمین هستند و آسمان ها بر آنان سایه می افکند، پس اوست که مؤمنان را منتقل می کند تا آن که به ولایت شیاطین یعنی آتش درمی آورد و این همان مفهومی است که خداوند راجع به دوزخیان و بهشتیان به آن اشاره فرموده است: «مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ» - . هود / ۱۰۸ - یعنی در این دنیا نه در روز قیامت. ذات باری تعالی هرگز بهشتیان را از بهشت بیرون نمی کند، هم چنان که هرگز همه دوزخیان را از دوزخ، خارج نمی کند؛ بنابراین چنین امری اصلاً ممکن نیست، چرا که خداوند در قرآن فرموده است: «خالِدِينَ فِيها أَبَداً» - - نساء / ۵۷ - {در حالی که جاودانه در آن (بهشت) ماندگار خواهند بود} در این آیه کریمه کسی را استثنا نکرده است. همچنین امام باقر علیه السلام فرمود: هر که در ولایت آل محمد علیهم السلام وارد گردد، داخل بهشت خواهد شد، و هر آن کس که در ولایت دشمنان آنها وارد گردد، دوزخی خواهد شد؛ و این همان مفهومی است که خداوند متعال از استثنا در خروج از بهشت و آتش و ورود به بهشت، قصد کرده است. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۶۹، ح ۶۶. -

**[ترجمه]

بیان

الظاهر أنه علیه السلام فسر الجنه و النار بما یوجبهما من الإیمان و الکفر مجازا أو بالجنه و النار الروحانیتین فإن المؤمن فی الدنیا لقربه تعالی و کرامته و حبه و مناجاته و هـدایاته و معارفه فی جنه و نعیم و الکافر لجهالته و ضـلالته و بعـده و حرمانه فی عذاب ألیم فعلی هذا یکون المراد بالأشـقیاء و السعداء من یکون ظاهر حاله ذلک فالشقی أبدا فی الکفر و الجهل و العمی إلا أن یشاء الله هدایته فیهدیه و یخرجه من نار الکفر إلی جنه الإیمان و کذا السعید أبدا فی الإیمان و الهدایه و العلم إلا أن یشاء الله خذلانه بسوء أعمـاله فیخرج من جنه الإیمان إلی نار الکفر و إنما خص الخروج من الجنه بالبیان لأنه موضع الإشـکال حقیقه و إن أمکن أن یکون سقط الآخر من النسخ.

**[ترجمه]ظاهراً امام علیه السـلام بهشت و جهنم را مجازاً به چیزی مانند ایمان و کفر که منجر به آن دو می شود تفسیر کرده است. یـا به بهشت و جهنم روحانی تفسیر کرده چون مؤمن در دنیا به خاطر قربش به خـدا وکرامت و محبت و مناجات با او و هـدایتهای او و معـارفش، در بهشت است. و کافر به خاطر جهالت و گمراهی و دوری و محرومیتش در عـذاب دردناک است. بنـابراین مقصود از شـقاوتمندان و سـعادتمندان کسـانی انـد که ظاهر حالشان اینگونه است. لـذا شـقی تا ابـد در کفر و جهل و کوری و گمراهی است، مگر آنکه خـدا اراده هـدایتش را بکنـد و او را از آتش کفر به بهشت ایمـان خـارج کنـد. و همینطور سعادتمنـد تا ابد در ایمان و هدایت و علم است مگر آنکه خدا به خاطر بدی اعمالش خواری او را اراده کند و او را از بهشت ایمان به

آتش کفر خـارج کنـد. و به این دلیـل فقـط در مـورد خروج از بهشت سـخن گفته که در حقیقت محـل اشکال است. اگرچه ممکن است بخش دیگر از نسخ افتاده باشد.

**[ترجمه]

«۸»

شی، تفسـیر العیاشـی عَنْ زُرَارَهَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السـلام فِی قَوْلِ اللَّهِ وَ أَمَّا الَّذِینَ سُـعِدُوا فَفِی الْجَنَّهِ إِلَی آخِرِ الْآیَتَیْنِ قَالَ هَاتَانِ الْآیَتَانِ فِی غَیْرِ أَهْلِ الْخُلُودِ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاوَهِ وَ السَّعَادَهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ یَجْعَلُهُمْ خَارِجِینَ وَ لَا تَزْعُمْ یَا زُرَارَهُ أَنِّی أَزْعُمُ ذَلِکَ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: زراره نقل کرده: از امام باقر علیه السلام در باره این سخن خدا «وَأَمَّا الَّذِینَ سُعِدُواْ فَفِی الْجَنَّهِ» تا آخر این دو آیه، پرسـیدم. امام فرمود: این دو آیه راجع به جهنمیان و بهشتیان است که در دوزخند، ولی جاودانه در دوزخ نیستند و امیـد است خداونـد بزرگ آنها را از جهنم خارج کنـد. ای زراره! نپنداری که من چنین می پندارم و ادعا می کنم. - - تفسـیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۷۰، ح ۹۸. -

**[ترجمه]

«۹»

شی، تفسـیر العیاشی حُمْرَانُ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاکَ قَوْلُ اللَّهِ خالِدِینَ فِیها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا

ما شاءَ رَبُّکَ لِأَهْلِ النَّارِ أَ فَرَأَيْتَ قَوْلَهُ لِأَهْلِ

الْجَنَّهِ خالِدِینَ فِیهـا ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ قَالَ نَعَمْ إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَهُمْ دُنْیَا فَرَدَّهُمْ وَ مَا شَاءَ وَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ خالِدِینَ فِیها ما دامَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا ما شاءَ رَبُّکَ فَقَالَ هَذِهِ فِی الَّذِینَ یَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حُمران نقل کرده است که به امام باقر علیه السلام عرض کردم: فدایت شوم! آیه «خَالِدِینَ فِیهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ إِلاَّ مَا شَاء رَبُّکَ» - . هود / ۱۰۸ - در باره دوزخیان است و

ص: ۳۴۸

همین آیه «خَالِدِینَ فِیهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ إِلاَّ مَا شَاء رَبُّکَ» در باره بهشتیان نیز هست، نظر شما چیست؟ امام فرمود: بله، اگر بخواهد برای آنان، دنیایی قرار می دهد و آنان را باز می گرداند ولی نخواسته است. سپس در مورد آیه «خالدین فیها مادامت السماوات و الارض الا ماشاء ربک» از امام پرسیدم. امام علیه السلام فرمود: این آیه در مورد کسانی است که از دوزخ خارج می شوند. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۷۰، ح ۹۸. -

**[ترجمه]

بیان

الظاهر أن ما ذکره علیه السلام فی استثناء أهل الجنه یرجع إلی ما ذکره الزجاج فی الوجه السابع من الوجوه التی ذکرها الطبرسی رحمه الله و الحاصل أن الله تعالی إن شاء خلق لهم عالما آخر فردهم إلیه لکنه لم یشأ.

**[ترجمه]ظاهراً آنچه که امام علیه السلام در استثنا کردن اهل بهشت آورده به آنچه زجاج در وجه هفتم از وجوهی که طبرسی گفته باز می گردد. که حاصل آن این است که خدای تعالی اگر بخواهد، عالم دیگری برای آنان خلق می کند و آنان را به آنجا بر می گرداند اما چنین اراده ای نکرده است.

**[ترجمه]

«۱۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ فَمِنْهُمْ شَقِیٌّ وَ سَعِیدٌ قَالَ فِی ذِکْرِ أَهْلِ النَّارِ اسْتَثْنَی وَ لَیْسَ فِی ذِکْرِ أَهْلِ الْجَنَّهِ اسْتِثْنَاءٌ أَمَّا الَّذِینَ سُعِدُوا فَفِی الْجَنَّهِ خَالِدِینَ فِیهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّکَ عَطَاءً غَیْرَ مَجْدُودٍ- وَ فِی رِوَایَهِ حَمَّادٍ عَنْ حَرِیزٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَطَاءً غَیْرَ مَجْذُوذٍ بِالذَّالِ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام باقر علیه السلام درتوضیح آیه «فَمِنْهُمْ شَقِیٌّ وَسَعِیدٌ» - . هود / ۱۰۵ - فرمود: استثنای این آیه در باره دوزخیان است و در ذکر اهل بهشت، استثنا وجود ندارد. «وَأَمَّا الَّذِینَ سُعِدُواْ فَفِی الْجَنَّهِ خَالِدِینَ فِیهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ إِلاَّ مَا شَاء رَبُّکَ عَطَاء غَیْرَ مَجْذُوذٍ» - . هود / ۱۰۸ - } و اما کسانی که نیکبخت شده اند، تا آسمانها و زمین برجاست، در بهشت جاودانند، مگر آنچه پروردگارت بخواهد. [که این] بخششی است که بریدنی نیست.} و در روایت

دیگری از حماد از حریز از امام صادق علیه السلام روایت شده است که عبارت «عَطَاء غَيْرَ مَجْذُوذٍ» را «عَطَاء غَيْرَ مَجْدُودٍ» با حرف دال تلاوت فرمود. - - تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۷۰، ح ۷۰. -

**[ترجمه]

بیان

ظاهر خبر أبی بصير أن فی مصحف أهل البيت عليهم السلام لم يكن الاستثناء فی حال أهل الجنه بل كان فيه خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ عَطَاءً غَيْرَ مَجْدُودٍ و إنما زيد فی الخبر من النساخ و يظهر منه أنه كان فی مصحفهم عليهم السلام غَيْرَ مَجْدُودٍ بالدالين المهملتين و لم ينقل فی الشواذ لكن لا يختلف المعنى لأن الجد أيضا بمعنى القطع.

**[ترجمه]ظاهر خبر ابوبصیر این است که در مصحف اهل بیت علیهم السّلام استثنایی در حال بهشتیان نیست بلکه آنان تا آسمان ها و زمین برپاست به خاطر عطای قطع ناشدنی و بی پایان الهی در بهشت، خالد هستند. و زیادت در خبر از جانب نساخ است. همچنین از آن بر می آید که در محجف ایشان به جای غیر مجذوذ، غیر مجدود آمده که در شواذ هم نیامده اما در معنا تفاوتی نمی کند چون مجدود نیز به معنای قطع ناشدنی است.

**[ترجمه]

«۱۱»

ثو، ثواب الأعمال عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَقْطِينٍ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام إِنَّهُ كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ وَ كَانَ لَهُ جَارٌ كَافِرٌ فَكَانَ الْكَافِرُ يَرْفُقُ بِالْمُؤْمِنِ وَ يُوَلِّيهِ الْمَعْرُوفَ فِي الدُّنْيَا فَلَمَّا أَنْ مَاتَ الْكَافِرُ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتاً فِي النَّارِ مِنْ طِينٍ يَقِيهِ مِنْ حَرِّهَا وَ يَأْتِيهِ رِزْقُهُ مِنْ غَيْرِهَا وَ قِيلَ لَهُ هَذَا لِمَا كُنْتَ تَدْخُلُ عَلَى الْمُؤْمِنِ مِنْ جَارِكَ فُلَانِ بْنِ فُلَانٍ مِنَ الرِّفْقِ وَ تُوَلِّيهِ مِنَ الْمَعْرُوفِ فِي الدُّنْيَا.

**[ترجمه]ثواب الاعمال: علیّ بن یقطین گوید: امام موسی بن جعفر علیه السّلام به من فرمود: در بنی اسرائیل مرد مؤمنی زندگی می کرد که در همسایگی او مرد کافری بود، و با او به مهربانی و نیکی رفتار می کرد؛ هنگامی که آن مرد کافر درگذشت خداوند خانه ای گلین برای او در جهنم بنا کرد تا او را از گرمای آتش نگاه دارد، و روزی وی از جای دیگری غیر از جهنم به او می رسید و به او گفته می شد: این به خاطر رفتار مهربانانه و ملاطفت آمیزی است که در دنیا نسبت به همسایه مؤمن خود- فلانی- روا می داشتی.

**[ترجمه]

«۱۲»

كا، الكافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و

آله وَ سَـِاقَ الْحَـدِيثَ فِى مَرَاتِبِ خَلْقِ الْأَشْـيَاءِ يَغْلِبُ كُلٌّ وَاحِـدٍ مِنْهَا الْآخَرَ حَيْثُ بَغَى وَ فَخَرَ إِلَى أَنْ قَالَ ثُمَّ إِنَّ الْإِنْسَانَ طَغَى وَ قَالَ مَنْ

أَشَدُّ مِنِّی قُوَّهً فَخَلَقَ اللَّهُ لَهُ الْمَوْتَ وَ قَهَرَهُ (۱)وَ ذَلَّ الْإِنْسَانُ ثُمَّ إِنَّ الْمَوْتَ فَخَرَ فِی نَفْسِهِ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَا تَفْخَرْ فَإِنِّی ذَابِحُکَ بَیْنَ الْفَرِیقَیْنِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَهْلِ النَّارِ ثُمَّ لَا أُحْیِیکَ أَبَداً فَتُرْجَی أَوْ تُخَافُ الْحَدِیثَ.

تذنیب: اعلم أن خلود أهل الجنه فی الجنه مما أجمعت علیه المسلمون و کذا خلود الکفار فی النار و دوام تعذیبهم. قال شارح المقاصد: أجمع المسلمون علی خلود أهل الجنه فی الجنه و خلود الکفار فی النار فإن قیل القوی الجسمانیه متناهیه فلا یعقل خلود الحیاه و أیضا الرطوبه التی هی ماده الحیاه تفنی بالحراره سیما حراره نار جهنم فیفضی إلی الفناء ضروره و أیضا دوام الإحراق مع بقاء الحیاه خروج عن قضیه العقل قلنا هذه قواعد فلسفیه غیر مسلمه عند الملیین و لا صحیحه عند القائلین بإسناد الحوادث إلی القادر المختار علی تقدیر تناهی القوی و زوال الحیاه لجواز أن یخلق الله البدل فیدوم الثواب و العقاب قال الله تعالی کُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَیْرَها لِیَذُوقُوا الْعَذابَ هذا حکم الکافر المعاند و کذا من بالغ فی الطلب و النظر و استفرغ المجهود و لم ینل المقصود خلافا للجاحظ و القسری حیث زعما أنه معذور إذ لا یلیق بحکمه الحکیم أن یعذبه مع بذله الجهد و الطاقه من غیر جرم و تقصیر کیف و قد قال الله تعالی ما جَعَلَ عَلَیْکُمْ فِی الدِّینِ مِنْ حَرَجٍ (۲)لَیْسَ عَلَی الْأَعْمی حَرَجٌ وَ لا عَلَی الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَ لا عَلَی الْمَرِیضِ حَرَجٌ (۳)و لا شک أن عجز المتحیر أشد و هذا الفرق خرق للإجماع و ترک للنصوص الوارده فی هذا الباب هذا فی حق الکفار عنادا أو اعتقادا و أما الکفار حکما کأطفال المشرکین فکذلک عند الأکثرین لدخولهم فی العمومات

-وَ لِمَا رُوِیَ أَنَّ خَدِیجَهَ سَأَلَتِ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله عَنْ أَطْفَالِهَا الَّذِینَ مَاتُوا فِی الْجَاهِلِیَّهِ فَقَالَ هُمْ فِی النَّارِ.

و قالت المعتزله و من تبعهم لا یعذبون بل هم خدم أهل الجنه علی ما ورد فی الحدیث لأن تعذیب من لا جرم له ظلم و لقوله

۱- فی المصدر: فقهره فذل الإنسان. م.

۲- الحجّ: ۷۸.

۳- النور: ۶۱.

تعالی وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْری (۱)وَ لا تُجْزَوْنَ إِلَّا ما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (۲)و نحو ذلک و قیل من علم الله منه الإیمان و الطاعه علی تقدیر البلوغ ففی الجنه و من علم منه الکفر و العصیان ففی النار انتهی.

أقول: قد عرفت أحوال أولاد الکفار سابقا و ستعرف حال من لم یتم علیه الحجه فی کتاب الإیمان و الکفر.

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السّلام فرمود: پیامبر صلی الله علی و آله فرمود:..و حدیث را در مراتب خلق اشیا ادامه داد که برخی بر برخی غالب می شوند و ستم و فخر می کنند. تا آنجا که فرمود: انسان سرکشی می کند و می گوید:

ص: ۳۴۹

چه کسی نیرومندتر از من است؟ لذا خدا مرگ را برای او می آفریند و او را مقهور می کند و انسان خوار می شود. سپس مرگ در خودش فخر می کند و خدای عز و جل می فرماید: افتخار نکن چرا که من تو را بین دو گروه اهل بهشت و اهل جهنم ذبح خواهم کرد. سپس هیچگاه تو را زنده نخواهم کرد تا جائیکه گروهی به تو امید برند یا از تو ترسند.تا پایان حدیث.

دنباله و توضیح: بدان که خلود و ابدیت بهشتیان در بهشت همچنین خلود کفار در آتش و دوام عذابشان از مسائلی است که مسلمانان بر آن اجماع دارند. شارح مقاصد می گوید: مسلمانان اجماع دارند بر خلود یهشتیان در بهشت و کافران در آتش. اگر گفته شود قوای جسمانی محدود است و ابدیتِ زندگی نامعقول است و همچنین رطوبت که ماده حیات است با حرارت به خصوص حرارت جهنم از بین می رود و ضرورتا منجر به فنا و نابودی می شود و همچنین دوام سوزاندن با بقای حیات مخالف حکم عقل است، می گوییم: اینها قواعد فلسفی است که در نزد متشرعین غیر مسلّم است و در نزد کسانی که معتقد به اِسناد حوادث به قادر مختار با تقدیر محدودیت قوا و زوال حیات هستند، صحیح نمی باشد. چرا که جایز است خداوند متعال جایگزین خلق کند. لذا ثواب و عقاب دوام می یابد. خدای متعال می فرماید: « کُلَّما نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْناهُمْ جُلُوداً غَیْرَها لِیَذُوقُوا الْعَذابَ - . نساء/ ۵۶ - » {هر چه پوستشان بریان گردد ، پوستهایِ دیگری بر جایش نهیم تا عذاب را بچشند}این حکم کافر معاند و همچنین کسی است که در جستجو و دقت کوشیده و نهایت تلاشش را کرده اما به مقصود نرسیده است. این برخلاف سخن جاحظ و قسری است که می پندارند این بنده در نزد خدا معذور است چرا که شایسته حکمت حکیم نیست که با وجود جد و جهد آن بنده بدون آنکه جرمی داشته باشد او را عذاب کند. چطور چنین چیزی واقع می شود حال آنکه خدای متعال می فرماید: « ما جَعَلَ عَلَیْکُمْ فِی الدِّینِ مِنْ حَرَجٍ - (۲) الحجّ: ۷۸. - » {در دین بر شما سختی قرار نداده} و می فرماید: « لَیْسَ عَلَی الْأَعْمی حَرَجٌ وَ لا عَلَی الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَ لا عَلَی الْمَرِیضِ حَرَجٌ - (۳) النور: ۶۱. - » {بر نابینا و لنگ و بیمار ایرادی نیست} و شکی نیست که ناتوانی شخص متحیر از اینها شدیدتر است و تفاوت گذاشتن بین آنها مخالف اجماع و واگذاردن نصوص وارده در این باب است. این در مورد کفاری است که از روی عناد یا اعتقاد کفر می ورزند. اما در مورد کافران حکمی مانند کودکان مشرکین نیز حکم در نزد اکثریت، همینگونه است. چون آنان نیز داخل در عمومات آن می شوند. همچنین به دلیل این روایت که خدیجه سلام الله علیها از پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد کودکانی که در زمان جاهلیت مرده اند سوال کرد که فرمودند: آنان در آتشند. و معتزله و تابعان آنها می گویند آنان عذاب نمی شوند بلکه بنابر آنچه در حدیث آمده، آنان خادمان اهل بهشت هستند چرا که عذاب کردن کسی که جرمی ندارد، ظلم است. به خاطر

این فرموده خدای متعال: « وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى - (۱) الأنعام: ۱۶۴، و الاسراء: ۱۵، و فاطر: ۱۸، و الزمر: ۷. - » {و هیچ باربرداری بار [گناه] دیگری را برنمی دارد} و همچنین این فرموده: « وَ لا تُجْزَوْنَ إِلَّا ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ - (۲) یس: ۵۴. - » { جز در برابر آنچه کرده اید پاداشی نخواهید یافت} و آیات دیگر. و گفته شده هر که را که خداوند علم به آن دارد که بر فرض بلوغ ایمان می آورد، در بهشت است و هر که را که علم به کفرش دارد در جهنم است.

می گویم: پیش از این احوال فرزندان کفار را در قیامت دانستی و به زودی حال کسی را که حجت بر او تمام نشده است را در کتاب ایمان و کفر خواهی شناخت.

**[ترجمه]

باب ۲۷ آخر فی ذکر من یخلد فی النار و من یخرج منها

الأخبار

«۱»

يد، التوحيد الْهَمْدَانِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ قَالَ سَمِعْتُ مُوسَى بْنَ جَعْفَرٍ عليهما السلام يَقُولُ لَا يُخَلِّدُ اللَّهُ فِي النَّارِ إِلَّا أَهْلَ الْكُفْرِ وَ الْجُحُودِ وَ أَهْلَ الضَّلَالِ وَ الشِّرْكِ وَ مَنِ اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَمْ يُسْأَلْ عَنِ الصَّغَائِرِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبائِرَ ما تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئاتِكُمْ وَ نُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيماً قَالَ فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَالشَّفَاعَةُ لِمَنْ تَجِبُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۳)فَقَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ إِنَّمَا شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي فَأَمَّا الْمُحْسِنُونَ مِنْهُمْ فَمَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ قَالَ ابْنُ أَبِي عُمَيْرٍ فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَكَيْفَ تَكُونُ الشَّفَاعَةُ لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ وَ اللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضى وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ وَ مَنْ يَرْكَبُ الْكَبَائِرَ (۴)لَا يَكُونُ مُرْتَضًى فَقَالَ يَا أَبَا أَحْمَدَ مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَرْتَكِبُ ذَنْباً إِلَّا سَاءَهُ ذَلِكَ وَ نَدِمَ عَلَيْهِ وَ قَدْ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله كَفَى بِالنَّدَمِ تَوْبَةً وَ قَالَ مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَةٌ وَ سَاءَتْهُ سَيِّئَةٌ (۵)فَهُوَ مُؤْمِنٌ فَمَنْ لَمْ يَنْدَمْ عَلَى ذَنْبٍ يَرْتَكِبُهُ فَلَيْسَ بِمُؤْمِنٍ وَ لَمْ تَجِبْ لَهُ الشَّفَاعَةُ وَ كَانَ ظَالِماً وَ اللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ ما لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ

۱- الأنعام: ۱۶۴، و الاسراء: ۱۵، و فاطر: ۱۸، و الزمر: ۷.

۲- یس: ۵۴.

۳- فی التوحید المطبوع: لمن تجب من المذنبین؟.

۴- فی التوحید المطبوع: و من یرتکب الکبائر.

۵- فی التوحید المطبوع: من سرته حسنته و ساءته سیئته.

وَ لاٰ شَفِيعٍ يُطٰاعُ فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ كَيْفَ لَا يَكُونُ مُؤْمِناً مَنْ لَمْ يَنْدَمْ عَلَى ذَنْبٍ يَرْتَكِبُهُ فَقَالَ يَا أَبَا أَحْمَدَ مَا مِنْ أَحَدٍ يَرْتَكِبُ كَبِيرَةً مِنَ الْمَعَاصِي وَ هُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ سَيُعَاقَبُ عَلَيْهَا إِلَّا نَدِمَ عَلَى مَا ارْتَكَبَ وَ مَتَى نَدِمَ كَانَ تَائِباً مُسْتَحِقّاً لِلشَّفَاعَةِ وَ مَتَى لَمْ يَنْدَمْ عَلَيْهَا كَانَ مُصِرّاً وَ الْمُصِرُّ لَا يُغْفَرُ لَهُ لِأَنَّهُ غَيْرُ مُؤْمِنٍ بِعُقُوبَةِ مَا ارْتَكَبَ وَ لَوْ كَانَ مُؤْمِناً بِالْعُقُوبَةِ لَنَدِمَ وَ قَدْ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لَا كَبِيرَةَ مَعَ الِاسْتِغْفَارِ وَ لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْإِصْرَارِ وَ أَمَّا قَوْلُ اللَّهِ وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضى فَإِنَّهُمْ لَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى اللَّهُ دِينَهُ وَ الدِّينُ الْإِقْرَارُ بِالْجَزَاءِ عَلَى الْحَسَنَاتِ وَ السَّيِّئَاتِ وَ مَنِ ارْتَضَى اللَّهُ دِينَهُ نَدِمَ عَلَى مَا يَرْتَكِبُهُ مِنَ الذُّنُوبِ لِمَعْرِفَتِهِ بِعَاقِبَتِهِ فِي الْقِيَامَهِ.

**[ترجمه]توحید همدانی: محمد بن ابی عمیر گفت شنیدم از حضرت موسی بن جعفر علیهما السلام که می فرمود: خدا کسی را در آتش دوزخ مخلد و جاوید ندارد مگر اهل کفر و جحود و اهل ضلالت و شرک را و هر که از گناهان کبیره دوری کند از مؤمنان از گناهان صغیره سؤال نشود خدای تبارک و تعالی فرموده که «إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبائِرَ ما تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئاتِكُمْ وَ نُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيماً» - . نساء / ۳۱ - {اگر اجتناب و دوری کنید از گناهان بزرک از آنچه نهی کرده میشوید از آن یعنی ما و خلیفه ما شما را از آن نهی کرده ایم در گذرانیم و عفو کنیم از شما گناهان شما را یعنی گناهان کوچک شما را و در آوردیم شما را در موضع خوب گرانمایه که بهشت است.} راوی میگوید که بآن حضرت عرض کردم که یا ابن رسول اللّه پس شفاعت از برای کی واجب است از گناهکاران فرمود که حدیث کرد مرا پدرم از پدرانش از علی علیهم السلام که فرمود شنیدم از رسول خدا صلی اللّه علیه و آله و سلم که میفرمود جز این نیست که شفاعت من از برای صاحبان گناهان کبیره از امت منست و اما نیکوکاران از ایشان پس بر ایشان هیچ راه و تسلطی نیست ابن ابی عمیر میگوید که به آن حضرت عرض کردم که یا ابن رسول اللّه چگونه شفاعت از برای صاحبان گناهان کبیره باشد و خدای تعالی ذکره میفرماید که «وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضى وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ» - . انبیاء / ۲۸ - {و جز برای کسی که [خدا] رضایت دهد، شفاعت نمی کنند و خود از بیم او هراسانند.} و هر که گناهان کبیره را مرتکب شود پسندیده نباشد. حضرت فرمود که ای ابو احمد هیچ مؤمنی نیست که گناهی را مرتکب شود مگر آنکه این امر او را بد آید و بر آن پشیمان شود و پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود که کافیست که پشیمانی توبه باشد و آن حضرت علیه السلام فرمود که هر که خوبی او را شاد کند و بدی او را بد آید مؤمن است و هر که پشیمان نشود بر گناهی که آن را مرتکب می شود مؤمن نیست و شفاعت از برایش واجب نباشد و ستمکار خواهد بود و خدای تعالی ذکره میفرماید که «ما لِلظّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ

ص: ۳۵۱

وَ لا شَفِيعٍ يُطاعُ» - . غافر / ۱۸ - {نیست گناهکاران را هیچ خویشی و نه درخواست کننده که فرمان برداری شود} من به آن حضرت عرض کردم که یا ابن رسول اللّه چگونه کسی که پشیمان نمیشود بر گناهی که آن را مرتکب می شود مؤمن نمیباشد فرمود که ای ابو احمد هیچ کس نیست که کبیره از گناهان را مرتکب شود و او بداند که بزودی بر آن بازخواست شود مگر آنکه پشیمان شود بر آنچه مرتکب شده و در هر زمان که پشیمان شود تائب باشد که شفاعت را استحقاق و سزاواری دارد و در هر زمان که بر آن پشیمان نشود و صاحب اصرار باشد و آنکه اصرار دارد و از برایش آمرزیده نمیشود زیرا که او ایمان ندارد بعقوبت آنچه مرتکب شده و اگر بعقوبت آن ایمان میداشت پشیمان میشد و پیغمبر صلی الله علیه و آله فرمود که با طلب آمرزش کبیره نیست و باصرار صغیره نیست چه در اول گناه بر طرف می شود و در دویم کبیره میگردد و اما قول خدای عز و

جل «وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضى» {بدرستی که ایشان شفاعت نمیکند مگر کسی را که خدا دینش را پسندیده باشد} و دین همان اقرار و اعتراف است بجزای بر خوبیها و بدیها و کسی که خدا دینش را پسندیده باشد پشیمان شود بر آنچه آن را مرتکب می شود از گناهان بجهت معرفتش بعاقبت و انجام خویش در روز قیامت.

**[ترجمه]

«۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَیَّاماً مَعْدُودَهً قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ وَلَایَهَ عَلِیٍّ حَسَنَهٌ لَا تَضُرُّ مَعَهَا شَیْ ءٌ مِنَ السَّیِّئَاتِ وَ إِنْ جَلَّتْ إِلَّا مَا یُصِیبُ أَهْلَهَا مِنَ التَّطْهِیرِ مِنْهَا بِمِحَنِ الدُّنْیَا وَ بِبَعْضِ الْعَذَابِ فِی الْآخِرَهِ إِلَی أَنْ یَنْجُوا مِنْهَا بِشَفَاعَهِ مَوَالِیهِمُ الطَّیِّبِینَ الطَّاهِرِینَ وَ إِنَّ وَلَایَهَ أَضْدَادِ عَلِیٍّ وَ مُخَالَفَهَ عَلِیٍّ علیه السلام سَیِّئَهٌ لَا تَنْفَعُ مَعَهَا شَیْ ءٌ إِلَّا مَا یَنْفَعُهُمْ بِطَاعَاتِهِمْ فِی الدُّنْیَا بِالنِّعَمِ وَ الصِّحَّهِ وَ السَّعَهِ فَیَرِدُوا الْآخِرَهَ وَ لَا یَکُونُ لَهُمْ إِلَّا دَائِمُ الْعَذَابِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ مَنْ جَحَدَ وَلَایَهَ عَلِیٍّ علیه السلام لَا یَرَی بِعَیْنِهِ (۱)الْجَنَّهَ أَبَداً إِلَّا مَا یَرَاهُ مِمَّا یَعْرِفُ بِهِ أَنَّهُ لَوْ کَانَ یُوَالِیهِ لَکَانَ ذَلِکَ مَحَلَّهُ وَ مَأْوَاهُ فَیَزْدَادُ حَسَرَاتٍ وَ نَدَمَاتٍ وَ إِنَّ مَنْ تَوَلَّی عَلِیّاً وَ تَبَرَّأَ مِنْ أَعْدَائِهِ وَ سَلَّمَ لِأَوْلِیَائِهِ لَا یَرَی النَّارَ بِعَیْنِهِ إِلَّا مَا یَرَاهُ فَیُقَالُ لَهُ لَوْ کُنْتَ عَلَی غَیْرِ هَذَا لَکَانَ ذَلِکَ مَأْوَاکَ وَ إِلَّا مَا یُبَاشِرُهُ فِیهَا إِنْ کَانَ مُسْرِفاً عَلَی نَفْسِهِ بِمَا دُونَ الْکُفْرِ إِلَی أَنْ یُنَظَّفَ بِجَهَنَّمَ کَمَا یُنَظَّفُ الْقَذِرُ بَدَنُهُ بِالْحَمَّامِ ثُمَّ یُنْقَلُ عَنْهَا بِشَفَاعَهِ مَوَالِیهِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اتَّقُوا اللَّهَ مَعَاشِرَ الشِّیعَهِ فَإِنَّ الْجَنَّهَ لَنْ تَفُوتَکُمْ وَ إِنْ أَبْطَأَتْ بِهَا عَنْکُمْ قَبَائِحُ أَعْمَالِکُمْ فَتَنَافَسُوا فِی دَرَجَاتِهَا قِیلَ فَهَلْ یَدْخُلُ جَهَنَّمَ أَحَدٌ مِنْ مُحِبِّیکَ وَ مُحِبِّی عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ مَنْ قَذِرَ نَفْسُهُ بِمُخَالَفَهِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ وَاقَعَ الْمُحَرَّمَاتِ وَ ظَلَمَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ خَالَفَ مَا رُسِمَ لَهُ مِنَ الشَّرِیعَاتِ جَاءَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ قَذِراً طَفِساً

۱- فی التفسیر المطبوع: لا یری النار بعینه أبدا.

يَقُولُ مُحَمَّدٌ وَ عَلِيٌّ عليهما و آلهما السلام يَا فُلَانُ أَنْتَ قَذِرٌ طَفِسٌ لَا تَصْلُحُ لِمُرَافَقَةِ الْأَخْيَارِ وَ لَا لِمُعَانَقَةِ الْحُورِ الْحِسَانِ وَ لَا الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ لَا تَصِلُ إِلَى هُنَاكَ (۱)إِلَّا بِأَنْ يُطَهَّرَ عَنْكَ مَا هَاهُنَا يَعْنِي مَا عَلَيْكَ مِنَ الذُّنُوبِ فَيَدْخُلُ إِلَى الطَّبَقِ الْأَعْلَى مِنْ جَهَنَّمَ فَيُعَذَّبُ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ يُصِيبُهُ الشَّدَائِدُ فِي الْمَحْشَرِ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِ ثُمَّ يَلْتَقِطُهُ (يَلْقُطُهُ خ ل) مِنْ هُنَا مَنْ يَبْعَثُهُمْ (۲)إِلَيْهِ مَوَالِيهِ مِنْ خِيَارِ شِيعَتِهِمْ كَمَا يَلْقُطُ الطَّيْرُ الْحَبَّ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ ذُنُوبُهُ أَقَلَّ وَ أَخَفَّ فَيُطَهَّرُ مِنْهَا بِالشَّدَائِدِ وَ النَّوَائِبِ مِنَ السَّلَاطِينِ وَ غَيْرِهِمْ وَ مِنَ الْآفَاتِ فِي الْأَبْدَانِ فِي الدُّنْيَا لِيُدْلَى فِي قَبْرِهِ (۳)وَ هُوَ طَاهِرٌ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقْرُبُ مَوْتُهُ وَ قَدْ بَقِيَتْ عَلَيْهِ سَيِّئَةٌ فَيَشْتَدُّ نَزْعُهُ فَيُكَفَّرُ بِهِ عَنْهُ فَإِنْ بَقِيَ شَيْ ءٌ وَ قَوِيَتْ عَلَيْهِ وَ يَكُونُ عَلَيْهِ بَطَرٌ أَوِ اضْطِرَابٌ (۴)فِي يَوْمِ مَوْتِهِ فَيَقِلُّ مَنْ بِحَضْرَتِهِ فَيَلْحَقُهُ بِهِ الذُّلُّ فَيُكَفَّرُ عَنْهُ فَإِنْ بَقِيَ عَلَيْهِ شَيْ ءٌ أُتِيَ بِهِ وَ لَمَّا يُلْحَدْ فَيَتَفَرَّقُونَ عَنْهُ فَتُطَهَّرُ (۵)فَإِنْ كَانَتْ ذُنُوبُهُ أَعْظَمَ وَ أَكْثَرَ طَهُرَ مِنْهَا بِشَدَائِدِ عَرَصَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَإِنْ كَانَتْ أَكْثَرَ وَ أَعْظَمَ طَهُرَ مِنْهَا فِي الطَّبَقِ الْأَعْلَى مِنْ جَهَنَّمَ وَ هَؤُلَاءِ أَشَدُّ مُحِبِّينَا عَذَاباً وَ أَعْظَمُهُمْ ذُنُوباً إِنَّ هَؤُلَاءِ لَا يُسَمَّوْنَ بِشِيعَتِنَا (۶)وَ لَكِنْ يُسَمَّوْنَ بِمُحِبِّينَا وَ الْمُوَالِينَ لِأَوْلِيَائِنَا وَ الْمُعَادِينَ لِأَعْدَائِنَا إِنَّمَا شِيعَتُنَا مَنْ شَيَّعَنَا وَ اتَّبَعَ آثَارَنَا وَ اقْتَدَى بِأَعْمَالِنَا.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه‌السلام: در تفسیر آیه وَ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النّارُ إِلّا أَیّاماً مَعْدُودَهً فرمود: از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم روایت است: ولایت علی

حسنه‌ای است که با وجود آن هیچ سیئه‌ای زیان نمی‌رساند هرچند بزرگ باشد، بلکه اهل آن‌ها با رنج‌های دنیا و عذاب کمی در آخرت تطهیر می‌شوند و با شفاعت دوستانِ طیّب و طاهر خود از آن نجات می‌یابند. و ولایت دشمنان علی علیه‌السلام و مخالفت با او سیئه‌ایست که با وجود آن هیچ چیزی سود ندارد و طاعات آن‌ها در دنیا، تنها سلامتی و گشایش رزق و نعمت را به همراه دارد و در حالی به آخرت وارد می‌شوند که چیزی جز عذاب دائم در انتظار آنان نیست. سپس فرمود: هر کس ولایت علی علیه‌السلام را انکار کند، هرگز بهشت را به چشم خود نمی‌بیند - . در نسخه چاپی تفسیر آمده است: لا یری النار بعینه أبدا. - و فقط به او می‌گویند: اگر ولایتمدار بود، این جایگاه به او داده می‌شد، در نتیجه حسرت و پشیمانی او بیشتر می... شود و اگر علی را دوست می‌داشت و از دشمنان او بیزاری می‌جست و تسلیم اولیای او می‌گردید، آتش را به چشم خود نمی‌دید، بلکه فقط آن را به او نشان می‌دادند و به او می‌گفتند: اگر جز این را انجام می‌دادی، جایگاه تو این آتش بود. اما اگر کافر نباشد و با گناهانش تنها بر خود ظلم کرده باشد، در جهنم تطهیر می‌شود همانطور که بدن کثیف در حمام تنظیف می‌شود. سپس با شفاعت اولیائش از آن خارج می‌شود. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای شیعیان از خدا بترسید که بهشت از دست شما نرود و اگر اعمال زشت شما سبب شد که در رسیدنتان به بهشت تاخیر ایجاد شود، در درجات آن با یکدیگر رقابت کنید. گفته شد: آیا کسی از دوستداران تو و علی به جهنم وارد می‌شود؟ فرمود: هر کس که نفس خود را با مخالفت محمد و علی و انجام محرّمات و ظلم به مومنان آلوده کند و با شریعت مخالفت کند، در روز قیامت آلوده است.

ص: ۳۵۲

محمد و علی علیه‌السلام به او می‌گویند: فلانی، تو آلوده هستی و شایستگی همنشینی با افراد نیک و هم‌آغوشی با حوریان بهشتی را نداری و تا زمانی که در آنجا گناهان تو پاک نشود ملائکه مقرّب به آنجا نمی‌رسند. - . در نسخه چاپی تفسیر آمده است:: و لا تصل إلی ما هناك. - او به طبقه بالای جهنم وارد می‌شود و به سبب برخی از گناهان خود عذاب می‌شود و برخی

از آنان هستند که در محشر به خاطر برخی گناهان شدایدی به آن‌ها می‌رسد، سپس شیعیان برگزیده‌ای که خداوند آن‌ها را به سوی او می‌فرستد، - . در تفسیر آمده است: ثم یلتقطه من هناک و من هنا من یبعثهم. - او را از آنجا برمی‌دارند همانطور که پرنده از زمین دانه برمی‌دارد و در بین آن‌ها افرادی هست که گناهان کمتر دارند و با سختی‌هایی که از جانب سلاطین و غیره به او می‌رسد و با بیماری‌ها در دنیا تطهیر می‌شود تا در قبر گذاشته شود - . یعنی به سوی قبرش فرستاده می‌شود. - و او چون پرنده‌ای است و در بین آن‌ها کسی وجود دارد که مرگش نزدیک است و عمل بدی دارد که به واسطه آن جان کندنش سخت است و این کفاره گناهان او می‌شود. پس اگر چیزی باقی ماند و بر او دشوار آمد و در روز مرگش اضطراب و هذیانی داشت - . در نسخه چاپی تفسیر آمده است: و یکون له بطن أو اضطراب. - کسانی که در نزد او حضور دارند او را حقیر می... شمرند و درنتیجه خوار می‌شود و این کفاره گناهان اوست. پس اگر باز هم چیزی باقی ماند، او را می‌آورند و وقتی در لحد قرار داده می‌شود، از کنار او پراکنده می‌شوند و او تطهیر می‌شود - . در نسخه چاپی تفسیر آمده است: و لما یلحد و یوضع فیه فیتفرقون عنه فیطهر. - و اگر گناهانش بزرگ‌تر و بیشتر باشد، با سختی‌های روز قیامت تطهیر می‌شود و اگر بیشتر و بزرگ‌تر باشد، در طبقه بالای جهنم تطهیر می‌گردد. و این‌ها دوستداران ما هستند که شدیدترین عذاب و بزرگ‌ترین گناهان را دارند این‌ها شیعه ما نامیده نمی‌شوند - . در نسخه چاپی تفسیر آمده است: لیس هؤلاء لیسمون بشیعتنا و لکنهم. -

بلکه دوستداران و اولیای دوستداران ما هستند و دشمنانِ دشمنان ما هستند. شیعه ما کسی است که ما را دوست بدارد و از ما پیروی کند و از اعمال ما الگو بگیرد.

**[ترجمه]

توضیح

الطفس محرکه قذر الإنسان إذا لم یتعهد نفسه و هو طفس ککتف قذر نجس و البطر بالتحریک الدهش و الحیره.

**[ترجمه]طفس با تحرک حروف بر وزن کتف به معنای آلودگی انسان است وقتی نسبت به خود پایبند نباشد و قذر به معنای نجس و بطر با تحرک حروف به معنای بهت و حیرت است.

**[ترجمه]

«۳»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم إِسْمَاعِیلُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ مُعَنْعَناً عَنْ مَیْسَرَةَ قَالَ سَمِعْتُ الرِّضَا علیه السلام یَقُولُ وَ اللَّهِ لَا یُرَی فِی النَّارِ مِنْکُمْ اثْنَانِ أَبَداً وَ اللَّهِ وَ لَا وَاحِدٌ قَالَ قُلْتُ لَهُ أَصْلَحَکَ اللَّهُ أَیْنَ

۱- فی التفسیر المطبوع المصدر: و لا تصل إلی ما هناک.

۲- فی التفسیر: ثم یلتقطه من هناک و من هنا من یبعثهم اه.

۳- أی یرسل فی قبره.

۴- فی التفسیر المطبوع: و یکون له بطن أو اضطراب.

۵- فی التفسیر المطبوع: و لما یلحد و یوضع فیه فیتفرقون عنه فیطهر.

۶- فی التفسیر المطبوع: لیس هؤلاء لیسمون بشیعتنا و لکنهم اه.

هـذَا فِی کِتَابِ اللَّهِ قَالَ فِی سُورَهِ الرَّحْمَنِ وَ هُوَ قَوْلُهُ تَعَالَی فَیَوْمَئِذٍ لَا یُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ مِنْکَمْ إِنْسٌ وَ لَا جَانٌّ قَالَ قُلْتُ لَیسَ فِیهَا مِنْکَمْ قَالَ بَلَی وَ اللَّهِ إِنَّهُ لَمُثْبَتٌ فِیهَا وَ إِنَّ أَوَّلَ مَنْ غَیَّرَ ذَلِکَ لَابْنُ أَرْوَی وَ ذَلِکَ لَکُمْ خَاصَّهً وَ لَوْ لَمْ یَکُنْ فِیهَا مِنْکُمْ لَسَقَطَ عِقَابُ اللَّهِ عَنِ الْخَلْقِ.

**[ترجمه]میسره از امام رضا علیه‌السلام شنید که می گوید: به خدا سوگند که دو نفر از شما هرگز در آتش دیده نمی‌شوند. و بلکه یک نفر از شما. به او گفتم: خداوند دین تو را اصلاح کند،

ص: ۳۵۳

این آیه در کدام سوره قرآن کریم آمده است؟ فرمود: در سوره الرحمن که می‌فرماید: لَا یُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ مِنْکُمْ إِنْسٌ وَ لَا جَانٌّ یعنی از گناهان هیچ جن و انسی از بین شما پرسیده نمی‌شود. گفتم: از بین شما کسی در آن نیست؟ فرمود: هست. و به خدا سوگند که در آن اثبات شده است و اولین کسی که این را تغییر داد، ابن اروی بود و این خاصّ شماست و اگر کسی از بین شما در آن نبود، عذاب خداوند از مخلوقات ساقط می‌شد.

**[ترجمه]

بیان

ابن أروی هو عثمان.

**[ترجمه]منظور از ابن اروی عثمان است.

**[ترجمه]

«۴»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ مُیَسِّرٍ (۱)قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ کَیْفَ أَصْحَابُکَ فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ لَنَحْنُ عِنْدَهُمْ أَشَرُّ مِنَ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی وَ الْمَجُوسِ وَ الَّذِینَ أَشْرَکُوا قَالَ وَ کَانَ مُتَّکِئاً فَاسْتَوَی جَالِساً ثُمَّ قَالَ کَیْفَ قُلْتَ قُلْتُ وَ اللَّهِ لَنَحْنُ عِنْدَهُمْ أَشَرُّ مِنَ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی وَ الَّذِینَ أَشْرَکُوا فَقَالَ أَمَا وَ اللَّهِ لَا یَدْخُلُ النَّارَ مِنْکُمْ اثْنَانِ لَا وَ اللَّهِ وَ لَا وَاحِدٌ وَ اللَّهِ إِنَّکُمُ الَّذِینَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ قالُوا ما لَنا لا نَری رِجالًا کُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرارِ أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِیًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصارُ إِنَّ ذلِکَ لَحَقٌّ تَخاصُمُ أَهْلِ النَّارِ ثُمَّ قَالَ طَلَبُوکُمْ وَ اللَّهِ فِی النَّارِ فَمَا وَجَدُوا مِنْکُمْ أَحَداً.

**[ترجمه]کافی: از میسّر روایت کرده است که وی گفت: خدمت حضرت امام جعفر صادق علیه السلام رسیدم، ایشان فرمود: یارانت در چه حالند؟ عرض کردم: فدایت شوم! ما در نگاه مردم بدتر از یهودیان و نصرانی‌ها و مجوسیان و مشرکان هستیم. حضرت که نشسته بود و تکیه زده بود، راست شد و نشست و فرمود: چه گفتی؟ عرض کردم: به خدا سوگند! ما در

نگاه مردم بدتر از یهودیان و نصرانی‌ها و مجوسیان و مشرکان هستیم. ایشان فرمود: به خدا سوگند! شمار کسانی که از شما به دوزخ می‌رونـد، دو کس نمی‌باشد. نه، به خدا سوگند! هیچ یک از شـما به دوزخ نمی‌رود. به خدا سوگند! شـما همان کسانی هستید که خداوند عزّ و جلّ فرمود: «وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْـرَارِ، أَتَّخَذْنَاهُمْ سِـخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ، إِنَّ ذَلِـكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْـلِ النَّارِ» - . ص / ۶۲ ـ ۶۴ - ، {و می گوینـد: «مـا را چه شـده است که مردانی را که مـا آنان را از [زمره] اشرار می شمردیم نمی بینیم؟ آیا آنان را [در دنیا] به ریشخند می گرفتیم یا چشمها[ی ما] بر آنها نمی افتد؟ این مجادله اهل آتش قطعاً راست است.} به خدا سوگند! آنها شما را در دوزخ جستجو می‌کنند امّا سوگند به خدا! هیچ یک از شما را در آن جا نمی‌یابند. - - کافی، ج ۸، ص ۷۸، ح ۳۲. -

**[ترجمه]

«۵»

کـا، الکـافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ یُونُسَ عَنْ عَنْبَسَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السـلام قَالَ: إِذَا اسْتَقَرَّ أَهْلُ النَّارِ فِی النَّارِ یَفْقِدُونَکُمْ فَلَا یَرَوْنَ مِنْکُمْ أَحَداً فَیَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ما لَنا لا نَری رِجالًا کُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْـرارِ أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِیًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصـارُ قَالَ وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ ذلِکَ لَحَقٌّ تَخاصُمُ أَهْلِ النَّارِ یَتَخَاصَمُونَ فِیکُمْ فِیمَا کَانُوا یَقُولُونَ فِی الدُّنْیَا.

**[ترجمه]کافی: امام جعفر صادق علیه السـلام فرمود: چون دوزخیان در آتش دوزخ جای گیرند، در پی شـما بر می‌آیند، امّا هیچ یک از شـما را نمی‌یابند، پس به یکدیگر می‌گویند: «مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ، أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ»؟ و این همان کلام خداونـد عزّ و جلّ است که فرمود: «إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ» آنان درباره شـما و آن چه در دنیا می‌گفته‌اند، با یکدیگر به جدل می‌پردازند. - - کافی، ج ۸، ص ۱۴۱، ح ۱۰۴. -

**[ترجمه]

«۶»

کـا، الکـافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السـلام أَنَّهُ قَالَ لِأَبِی بَصِیرٍ یَا أَبَا مُحَمَّدٍ لَقَدْ ذَکَرَکُمُ اللَّهُ إِذْ حَکَی عَنْ عَدُوِّکُمْ فِی النَّارِ بِقَوْلِهِ وَ قـالُوا ما لَنا لا نَری رِجالًا کُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْـرارِ أَتَّخَذْناهُمْ سِخْرِیًّا أَمْ زاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصارُ وَ اللَّهِ مَا عَنَی اللَّهُ وَ لَا أَرَادَ بِهَذَا غَیْرَکُمْ صِرْتُمْ عِنْدَ أَهْلِ هَذَا الْعَالَمِ شِرَارَ النَّاسِ

ص: ۳۵۴

۱- الظاهر أنّه میسر بن عبد العزیز النخعیّ المدائنی بیاع الزطی، بقرینه روایه عثمان بن عیسی عنه. راجع جامع الرواه.

وَ أَنْتُمْ وَ اللَّهِ فِی الْجَنَّهِ تُحْبَرُونَ (۱)وَ فِی النَّاسِ تُطْلَبُونَ (۲)الْخَبَرَ.

**[ترجمه]کافی: از محمّد بن سلیمان، از پدرش روایت شده است که او گفت: نزد حضرت امام جعفر صادق علیه السلام بودم که ابو بصیر خدمت ایشان رسید. ایشان در حدیثی که بیان می کرد، به آن جا رسید که فرمود: ای ابا محمّد! خداوند متعال از شما یاد کرد و سخن دشمنانتان را در دوزخ حکایت کرد و فرمود: «وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَی رِجَالًا کُنَّا نَعُدُّهُم مِّنَ الْأَشْرَارِ، أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِیًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ» به خدا سوگند! خداوند در این آیه کسی جز شما را منظور نداشته است. شما در نظر مردمان این دنیا بدکار آمدید. - - کافی، ج ۸، ص ۳۶، ح ۶. -

ص: ۳۵۴

حال آن که به خدا سوگند! شما در بهشت در شادی به سر می‌برید و آنها در دوزخ شما را جستجو می کنند تا پایان حدیث. - - کافی، ج ۸، ص ۳۶، ح ۶. -

**[ترجمه]

«۷»

مع، معانی الأخبار ابْنُ الْمُتَوَکِّلِ عَنِ السَّعْدَآبَادِیِّ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنِ ابْنِ فَرْقَدٍ عَمَّنْ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ لَا یَدْخُلُ الْجَنَّهَ مَنْ فِی قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّهٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ کِبْرٍ وَ لَا یَدْخُلُ النَّارَ مَنْ فِی قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّهٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِیمَانٍ فَاسْتَرْجَعْتُ فَقَالَ مَا لَکَ تَسْتَرْجِعُ فَقُلْتُ لِمَا أَسْمَعُ مِنْکَ فَقَالَ لَیْسَ حَیْثُ تَذْهَبُ إِنَّمَا أَعْنِی الْجُحُودَ إِنَّمَا هُوَ الْجُحُودُ.

**[ترجمه]معانی الاخبار: امام صادق علیه السّلام فرمود: داخل بهشت نخواهد شد شخصی که در دلش به اندازه وزن دانه ای از خردل خود بزرگ بینی باشد، و وارد جهنّم نمی گردد کسی که در دلش به اندازه وزن دانه خردلی از ایمان باشد، راوی گوید: شروع نمودم به گفتن «إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَیْهِ راجِعُونَ» {براستی ما ملک خداییم و قطعا بسوی او بازخواهیم گشت (این جمله در عربی مرادف است با (وای بحال من) که در فارسی گفته می شود) فرمود: چرا کلمه استرجاع را گفتی؟ عرض کردم: جهت فرمایشی که از حضرتت شنیدم. فرمود: آنچنان که تو گمان بردی نیست مقصودم منکر گشتن فهمیدن چیزی است و آن جز انکار نخواهد بود (یعنی غرض از تکبر، انکار خدا و گردنکشی در برابر قادر متعال است).

**[ترجمه]

«۸»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ عُبَیْدٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَیْمَانَ الدَّیْلَمِیِّ (۳)عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام ثُمَّ تَأْخُذُ بِحُجْزَتِی وَ آخُذُ بِحُجْزَهِ اللَّهِ وَ هِیَ الْحَقُّ وَ تَأْخُذُ ذُرِّیَّتُکَ بِحُجْزَتِکَ وَ تَأْخُذُ شِیعَتُکَ بِحُجْزَهِ ذُرِّیَّتِکَ فَأَیْنَ یُذْهَبُ بِکُمْ إِلَّا إِلَی الْجَنَّهِ فَإِذَا دَخَلْتُمُ الْجَنَّهَ فَتَبَوَّأْتُمْ مَعَ أَزْوَاجِکُمْ وَ نَزَلْتُمْ مَنَازِلَکُمْ

أَوْحَى اللَّهُ إِلَى مَالِكٍ أَنِ افْتَحْ بَابَ الْجَنَّهِ (أَبْوَابَ جَهَنَّمَ ظ) لِيَنْظُرُوا أَوْلِيَائِي إِلَى مَا فَضَّلْتُهُمْ عَلَى عَدُوِّهِمْ فَيُفْتَحُ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ فتطلون (وَ يَطَّلِعُونَ) عَلَيْهِمْ (۴)فَإِذَا وَجَدَ أَهْلُ جَهَنَّمَ رَوْحَ رَائِحَهِ الْجَنَّهِ قَالُوا يَا مَالِكُ أَ تَطْمَعُ لَنَا فِي تَخْفِيفِ الْعَذَابِ عَنَّا إِنَّا لَنَجِدُ رَوْحاً فَيَقُولُ لَهُمْ مَالِكٌ إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ أَفْتَحَ أَبْوَابَ جَهَنَّمَ لِيَنْظُرَ أَهْلُ الْجَنَّهِ إِلَيْكُمْ فَيَرْفَعُونَ رُءُوسَهُمْ فَيَقُولُ هَذَا يَا فُلَانُ أَ لَمْ تَكُ تَجُوعُ فَأَشْبَعُكَ وَ يَقُولُ هَذَا يَا فُلَانُ أَ لَمْ تَكُ تَعْرَى فَأَكْسُوكَ وَ يَقُولُ هَذَا يَا فُلَانُ أَ لَمْ تَكُ تَخَافُ فَآوَيْتُكَ وَ يَقُولُ هَذَا يَا فُلَانُ أَ لَمْ تَكُ تُحَدِّثُ فَأَكْتُمُ عَلَيْكَ فَيَقُولُونَ بَلَى فَيَقُولُونَ اسْتَوْهِبُونَا مِنْ رَبِّكُمْ فَيَدْعُونَ لَهُمْ فَيَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ إِلَى الْجَنَّهِ فَيَكُونُونَ فِيهَا مَلُومِينَ (۵)وَ يُسَمَّوْنَ

ص: ۳۵۵

۱- أی تسرون و تبهجون.

۲- فی المصدر: و فی النار ثطلبو. م.

۳- الاسناد فی التفسیر المطبوع هکذا: حدّثنا محمّد بن القاسم بن عبید قال: حدّثنا أبو العباس محمّد بن ذران القطان قال: حدّثنا عبد اللّه بن محمّد القیسی قال: حدّثنا أبو جعفر القمّیّ محمّد بن عبد اللّه قال: حدّثنا سلیمان الدیلمیّ إه قلت: و الحدیث طویل یأتی فی فضائل علیّ علیه السلام.

۴- فی التفسیر المطبوع: و یطلعون علیهم.

۵- فی التفسیر المطبوع: فیکونون فیها ملاما. و أخرجه المصنّف فی الأبواب السابقه هکذا: فیکونون فیها بلا مأوی.

الْجَهَنَّمِيِّينَ فَيَقُولُونَ سَأَلْتُمْ رَبَّكَمْ فَأَنْقَذَنَا مِنْ عَذَابِهِ فَادْعُوهُ يُذْهِبْ عَنَّا هَذَا الِاسْمَ وَ يَجْعَلْ لَنَا فِي الْجَنَّهِ مَأْوًى فَيَدْعُونَ فَيُوحِي اللَّهُ إِلَى رِيحٍ فَتَهُبُّ عَلَى أَفْوَاهِ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَيُنْسِيهِمْ ذَلِكَ الِاسْمَ وَ يَجْعَلُ لَهُمْ فِي الْجَنَّهِ مَأْوًى.

**[ترجمه]تفسير فرات بن ابراهيم: امام صادق عليه‌السلام فرمود: رسول خدا صلى الله عليه و آله و سلم به على عليه‌السلام فرمود: سپس تو دامان مرا مى گيرى كه من به خداوند حق متمسّک هستم و نسل تو دامان تو را مى گيرند و شيعيان تو به دامان نسل تو تمسک مى‌جويند. پس شما به سوى بهشت مى‌رويد و وقتى به بهشت وارد شديد و با همسران خود در آن جاى گرفتيد و ساكن منازل خود شديد، خداوند به مالك وحى مى كند كه درِ جهنم[درهاى جهنم] را باز كن تا دوستان من از آنجا فضيلت خود را بر دشمنانشان ببينند. پس درهاى جهنم باز مى‌شود و بهشتيان بر جهنميان مشرف مى‌شوند. - . در نسخه چاپى تفسير آمده است: و يطلعون عليهم. -

پس وقتى اهل جهنم رايحه بهشت را حس كردند، مى گويند: اى مالك، آيا عذاب ما تخفيف داده مى‌شود؟ ما رايحه جهنم را حس مى كنيم. مالك به آن‌ها مى گويد: خداوند به من وحى كرده است كه درهاى جهنم را باز كنم تا اهل بهشت به شما نگاه كنند. آن‌ها سر خود را بالا مى‌برند و او مى گويد: فلانى، آيا گرسنه نبودى پس تو را سير كردم؟ و ديگرى مى گويد: فلانى، آيا عريان نبودى كه بر تن تو لباس پوشانيدم؟ و ديگرى مى گويد: فلانى، آيا ترسان نبودى كه به تو پناه دادم؟ و ديگرى مى... گويد: فلانى، آيا رازى را براى تو نپوشاندم؟ مى گويند: بله. پس مى گويند: از پروردگار خود چيزى به ما بدهيد. آن‌ها برايشان دعا مى كنند و از جهنم به بهشت مى‌روند. پس در آن پشيمان هستند - . در نسخه چاپى تفسير آمده است: فيكونون فيها ملاما. و مصنّف آن را در باب‌هاى قبل بدين صورت ذكر كرده است:

فيكونون فيها بلا مأوى. -

و «جهنمى»

ص: ۳۵۵

نام دارند و مى گويند: شما از پروردگارتان خواستيد كه ما را از عذاب خود نجات دهد، پس اكنون او را بخوانيد تا اين نام را از ما بردارد و در بهشت جايگاهى براى ما قرار دهد. پس آنان خداوند را مى‌خوانند و خداوند به باد وحى مى كند و آن باد بر دهان اهل بهشت مى‌وزد و نام جهنمى را از ياد آنان مى‌برد و در بهشت جايگاهى براى آنان قرار مى‌دهد.

**[ترجمه]

«۹»

فس، تفسير القمی وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خاشِعَهٌ عامِلَهٌ ناصِبَهٌ هُمُ الَّذِينَ خَالَفُوا دِينَ اللَّهِ وَ صَلَّوْا وَ صَامُوا وَ نَصَبُوا لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ هُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى عامِلَهٌ ناصِبَهٌ عَمِلُوا وَ نَصَبُوا فَلَا يُقْبَلُ مِنْهُمْ شَيْ ءٌ مِنْ أَفْعَالِهِمْ تَصْلى وُجُوهُهُمْ ناراً حامِيَهً

-وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی إِلَّا مَنْ تَوَلَّی وَ کَفَرَ یُرِیدُ مَنْ لَمْ یَتَّعِظْ وَ لَمْ یُصَدِّقْکَ وَ جَحَدَ رُبُوبِیَّتِی وَ کَفَرَ نِعْمَتِی فَیُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَکْبَرَ یُرِیدُ الْغَلِیظَ الشَّدِیدَ الدَّائِمَ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ خاشِعَهٌ عامِلَهٌ ناصِبَهٌ» آن‌ها کسانی هستند که با دین خداوند مخالفت کردند و نماز خواندند و روزه گرفتند و به دشمنی امیر مومنان علیه‌السلام برخاستند که ذکر آن در این آیه آمده است: «عامِلَهٌ ناصِبَهٌ» عمل کردند و به دشمنی برخاستند، پس هیچ یک از اعمال آنان پذیرفته نیست «تَصْلی» چهره‌های آنان «ناراً حامِیَهً».

امام باقر علیه‌السلام در روایت دیگری در مورد آیه «إِلَّا مَنْ تَوَلَّی وَ کَفَرَ» فرمود: منظور کسانی هستند که پند را نپذیرفتند و تو را باور نکردند و خدایی مرا تکذیب کردند و به نعمتم کافر شدند فَیُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَکْبَرَ منظور عذاب بسیار سخت و ابدی است.

**[ترجمه]

«۱۰»

وَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ عَبْدِ الْکَرِیمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحِیمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی حَمْزَهَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ مَنْ خَالَفَکُمْ وَ إِنْ عَبَدَ وَ اجْتَهَدَ مَنْسُوبٌ إِلَی هَذِهِ الْآیَهِ وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ خاشِعَهٌ عامِلَهٌ ناصِبَهٌ تَصْلی ناراً حامِیَهً

**[ترجمه]امام صادق علیه‌السلام فرمود: هر کس با شما مخالفت کند حتی اگر عابد و مجتهد باشد مصداق این آیه است: وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ خاشِعَهٌ عامِلَهٌ ناصِبَهٌ تَصْلی ناراً حامِیَهً.

**[ترجمه]

«۱۱»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ رَفَعَهُ إِلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کُلُّ نَاصِبٍ وَ إِنْ تَعَبَّدَ مَنْسُوبٌ إِلَی هَذِهِ الْآیَهِ وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ خاشِعَهٌ الْآیَهَ.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام صادق علیه‌السلام فرمود: هر دشمنی حتی اگر عابد باشد، مصداق این آیه است: وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ خاشِعَهٌ.

**[ترجمه]

«۱۲»

كا، الكافی الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ حَنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: لَا یُبَالِی النَّاصِبُ صَلَّی أَمْ زَنَی وَ هَذِهِ الْآیَهُ نَزَلَتْ فِیهِمْ عامِلَهٌ ناصِبَهٌ تَصْلی ناراً حامِیَهً

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه‌السلام فرمود: دشمن مورد اهمیت واقع نمی‌شود، نماز بخواند یا زنا کند، واین آیه در مورد آنان نازل شده است: عامِلَهٌ ناصِبَهٌ تَصْلی ناراً حامِیَهً.

**[ترجمه]

«۱۳»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِی الْمِقْدَامِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ قَالَ أَبِی کُلُّ نَاصِبٍ وَ إِنْ تَعَبَّدَ وَ اجْتَهَدَ مَنْسُوبٌ إِلَی هَذِهِ الْآیَهِ عامِلَهٌ ناصِبَهٌ تَصْلی ناراً حامِیَهً کُلُّ نَاصِبٍ مُجْتَهِدٍ فَعَمَلُهُ هَبَاءٌ الْخَبَرَ.

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه‌السلام فرمود: هر دشمنی حتی اگر عابد و مجتهد باشد، مصداق این آیه است: عامِلَهٌ ناصِبَهٌ تَصْلی ناراً حامِیَهً. هر دشمن مجتهدی عملش بر باد رفته است. روایت.

**[ترجمه]

«۱۴»

ثو، ثواب الأعمال أَبِی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الرَّازِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ سَعِیدٍ الْقَمَّاطِ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ قَالَ

ص: ۳۵۶

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام كُلُّ نَاصِبٍ وَ إِنْ تَعَبَّدَ وَ اجْتَهَدَ يَصِيرُ إِلَى هَذِهِ الْغَايَةِ عامِلَةٌ ناصِبَةٌ تَصْلى ناراً حامِيَةً

**[ترجمه]ثواب الاعمال: امام صادق علیه‌السلام فرمود:

ص: ۳۵۶

هر دشمنی حتی اگر مجتهد باشد مصداق این آیه است: عامِلَةٌ ناصِبَةٌ تَصْلى ناراً حامِيَةً.

**[ترجمه]

«۱۵»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهْبٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ هَاشِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: أَرْبَعَةٌ لَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ الْكَاهِنُ وَ الْمُنَافِقُ وَ مُدْمِنُ الْخَمْرِ وَ الْقَتَّاتُ وَ هُوَ النَّمَّامُ.

**[ترجمه]امالی صدوق: امام صادق علیه‌السلام فرمود: چهار کس هستند که به بهشت وارد نمی‌شوند: کاهن، منافق، کسی که دائما شراب می‌نوشد و بسیار سخن‌چین.

**[ترجمه]

بیان

لعل المعنی أن الكاهن و المدمن و القتات لا يدخلونها إذا كانوا مستحلين أو ابتداء و كذا الكلام فی بعض ما سيأتی من الأخبار فی أصحاب الكبائر.

**[ترجمه]شاید معنا این است که کاهن و میگسار و سخن‌چین به بهشت وارد نمی‌شوند زیرا این کارها را حلال شمردند یا انجام آن را رواج دادند. و چنین روایاتی برای صاحب گناهان کبیره نیز آمده است.

**[ترجمه]

«۱۶»

ل، الخصال أَبِي عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنِ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ مُنْذِرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي هَارُونَ الْمَكْفُوفِ قَالَ: قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَا أَبَا هَارُونَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى آلَى عَلَى نَفْسِهِ أَنْ لَا يُجَاوِرَهُ خَائِنٌ قَالَ قُلْتُ وَ مَا الْخَائِنُ قَالَ مَنِ ادَّخَرَ عَنْ مُؤْمِنٍ دِرْهَماً أَوْ حَبَسَ عَنْهُ شَيْئاً مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا قَالَ قُلْتُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى آلَى عَلَى نَفْسِهِ أَنْ لَا يُسْكِنَ جَنَّتَهُ أَصْنَافاً ثَلَاثَةً رَادٌّ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَوْ رَادٌّ عَلَى إِمَامِ هُدًى أَوْ مَنْ حَبَسَ حَقَّ امْرِئٍ مُؤْمِنٍ قَالَ قُلْتُ يُعْطِيهِ مِنْ فَضْلِ مَا يَمْلِكُ قَالَ يُعْطِيهِ مِنْ نَفْسِهِ وَ رُوحِهِ فَإِنْ بَخِلَ عَلَيْهِ بِنَفْسِهِ فَلَيْسَ مِنْهُ إِنَّمَا هُوَ

شِرْكُ شَيْطَانٍ.

**[ترجمه]خصال: ابو هرون مکفوف گوید امام ششم به من فرمود ای ابا هرون خدای تبارک و تعالی بخود سوگند خورده که با خیانت کار همسایه نباشد گفتم خیانتکار کیست؟ فرمود کسی که یکدرهم از مؤمن پس انداز کند یا چیزی از اموردنیویه را از او دریغ دارد، گفتم بخدا پناه میبرم از خشم خدا، فرمود خدا بخود سوگند خورده سه دسته را در بهشت خود جای ندهد، کسی که حکم خدا را رد کند یا حکم پیشوا و امام بر حق را رد کند یا حق مرد مؤمنی را حبس کند، گفتم از فضل مال خود باو بدهد؟ فرمود از جان و روح خود نسبت باو دریغ نکند اگر از جان خود در باره او دریغ کند همدین او نیست همانا تخم شیطانست.

**[ترجمه]

«۱۷»

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ بَعْضِ رِجَالِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: ثَلَاثَةٌ لَا یَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ السَّفَّاکُ لِلدَّمِ وَ شَارِبُ الْخَمْرِ وَ مَشَّاءٌ بِنَمِیمَهٍ.

**[ترجمه]خصال: امام صادق علیه السلام فرمود: سه کس به بهشت نمی روند. خونریز و شرابخوار و کسی که برای سخن چینی به هر طرف می رود.

**[ترجمه]

«۱۸»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ أَوْحَی إِلَیَّ رَبِّی جَلَّ جَلَالُهُ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ فِی مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ علیهم السلام إِلَی أَنْ قَالَ یَا مُحَمَّدُ لَوْ أَنَّ عَبْداً عَبَدَنِی حَتَّی یَنْقَطِعَ وَ یَصِیرَ کَالشَّنِّ الْبَالِی ثُمَّ أَتَانِی جَاحِداً لِوَلَایَتِهِمْ مَا أَسْکَنْتُهُ جَنَّتِی وَ لَا أَظْلَلْتُهُ تَحْتَ عَرْشِی الْخَبَرَ.

ص: ۳۵۷

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه السلام از پدران خود نقل کرد که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: که چون که من به آسمان سیر داده شدم جناب رب الارباب جل جلاله وحی فرستاد و فرمود و حدیث را در مورد محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین ادامه داد تا آنجا که فرمود: ای محمّد! اگر بنده ای مرا عبادت کند تا اینکه قطعه قطعه شود و از شدّت و کثرت عبادت همچون مشک کهنه شود، سپس در حال إنکار ولایت ایشان بمیرد، او را در بهشت خود جای ندهم و در سایه عرش خود مکان ندهم تا آخر حدیث.

ص: ۳۵۶

**[ترجمه]

«۱۹»

م، تفسیر الإمام علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی بَلی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَةً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِیئَتُهُ فَأُولئِکَ أَصْحابُ النّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ قَالَ السَّیِّئَةُ الْمُحِیطَةُ بِهِ أَنْ تُخْرِجَهُ عَنْ جُمْلَةِ دِینِ اللَّهِ وَ تَنْزِعَهُ عَنْ وَلَایَةِ اللَّهِ وَ تُؤْمِنَهُ مِنْ سَخَطِ اللَّهِ وَ هِیَ الشِّرْکُ بِاللَّهِ وَ الْکُفْرُ بِهِ وَ الْکُفْرُ بِنُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ الْکُفْرُ بِوَلَایَةِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ خُلَفَائِهِ کُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هَذِهِ سَیِّئَةٌ تُحِیطُ بِهِ أَیْ تُحِیطُ بِأَعْمَالِهِ فَتُبْطِلُهَا وَ تَمْحَقُهَا فَأُولئِکَ عَامِلُو هَذِهِ السَّیِّئَةِ الْمُحِیطَةِ أَصْحابُ النّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ

**[ترجمه]تفسیر امام علیه‌السلام: در مورد آیه: بَلی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَةً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِیئَتُهُ فَأُولئِکَ أَصْحابُ النّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ فرمود: سیئه‌ای که آن‌ها را احاطه کرده، آن‌ها را از دین خداوند خارج می‌کند و از ولایت او دور می‌کند و از خشم خداوند در امان نگه نمی‌دارد. آن سیئه شرک و کفر به خداوند و کفر به نبوت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و کفر به ولایت علی علیه‌السلام و جانشینان اوست. هر یک از این‌ها سیئه‌ایست که او را احاطه می‌کند یعنی اعمال او را احاطه می‌کند و آن را باطل می‌کند فَأُولئِکَ یعنی عمل کنندگان به این سیئه احاطه‌گر أَصْحابُ النّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ.

**[ترجمه]

«۲۰»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ حَمْدَانَ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْیَمَانِیِّ عَنْ مَنِیعِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ یُونُسَ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِیِّ عَنْ أَبِی حَمْزَةَ عَنْ أَحَدِهِمَا علیهما السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بَلی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَةً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِیئَتُهُ قَالَ إِذَا جَحَدَ إِمَامَةَ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ فَأُولئِکَ أَصْحابُ النّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ

**[ترجمه]کافی: یکی از ائمه معصوم در تفسیر آیه بَلی مَنْ کَسَبَ سَیِّئَةً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِیئَتُهُ فرمود: یعنی هر کس امامت امیر مومنان را ترک کند. فَأُولئِکَ أَصْحابُ النّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ.

**[ترجمه]

«۲۱»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِالْأَسَانِیدِ الثَّلَاثَهِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَلَا هَذِهِ الْآیَهَ لا یَسْتَوِی أَصْحابُ النَّارِ وَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمُ الْفائِزُونَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله أَصْحَابُ الْجَنَّهِ مَنْ أَطَاعَنِی وَ سَلَّمَ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ بَعْدِی وَ أَقَرَّ بِوَلَایَتِهِ وَ أَصْحَابُ النَّارِ مَنْ سَخِطَ الْوَلَایَهَ وَ نَقَضَ الْعَهْدَ وَ قَاتَلَهُ بَعْدِی.

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا: از پدران امام رضا علیه‌السلام: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این آیه را تلاوت فرمود: لا یَسْتَوِی أَصْحابُ النَّارِ وَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ أَصْحابُ الْجَنَّهِ هُمُ الْفائِزُونَ پس حضرت فرمود: کسی که از من اطاعت کند و تسلیم امر علی علیه‌السلام شود، پس از من و به ولایت او معترف شود و اصحاب آتش کسانی هستند که ولایت مرا نپذیرند و عهدم را بشکنند و پس ازمن او را به قتل برسانند.

**[ترجمه]

«۲۲»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ وَضَّاحٍ اللُّؤْلُؤِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام إِذَا كَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ نَادَی مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَیْنَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قَالَ فَأَقُومُ أَنَا فَیُقَالُ لِی أَنْتَ عَلِیٌّ فَأَقُولُ أَنَا ابْنُ عَمِّ النَّبِیِّ وَ وَصِیُّهُ وَ وَارِثُهُ فَیُقَالُ لِی صَدَقْتَ ادْخُلِ الْجَنَّهَ فَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ وَ لِشِیعَتِكَ فَقَدْ آمَنَكَ اللَّهُ وَ آمَنَهُمْ مَعَكَ مِنَ الْفَزَعِ الْأَكْبَرِ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ آمِنِینَ لا خَوْفٌ عَلَیْكُمْ (۱)وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام باقر علیه‌السلام فرمود: علی علیه‌السلام فرمود: در روز قیامت منادی از آسمان ندا می... دهد که علی بن ابی طالب کجاست؟ پس من برمی‌خیزم و به من می‌گویند تو علی هستی. پس من می‌گویم: من پسر عموی پیامبر و جانشین و وارث او هستم. پس به من می‌گویند: راست گفت پس به بهشت وارد شو که خداوند تو و شیعه تو را آمرزیده است و به تو و همراهیانت از فزع اکبر امان داده است که با امنیت به بهشت وارد شوید. لا خَوْفٌ عَلَیْكُمْ - . در نسخه‌ای آمده است: لا خوف علیکم الیوم. - وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ.

**[ترجمه]

«۲۳»

لی، الأمالی للصدوق حَمْزَهُ الْعَلَوِیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ النَّهَاوَنْدِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ یَحْیَی بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ عَمْرِو بْنِ طَلْحَهَ عَنْ أَسْبَاطِ بْنِ نَصْرٍ عَنْ عِكْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ بَشِیراً وَ نَذِیراً

ص: ۳۵۸

۱- فی نسخه: لا خوف علیکم الیوم.

لَا یُعَذِّبُ اللَّهُ بِالنَّارِ مُوَحِّداً أَبَداً وَ إِنَّ أَهْلَ التَّوْحِیدِ یَشْفَعُونَ فَیُشَفَّعُونَ ثُمَّ قَالَ علیه السلام إِنَّهُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ أَمَرَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی بِقَوْمٍ سَاءَتْ أَعْمَالُهُمْ فِی دَارِ الدُّنْیَا إِلَی النَّارِ فَیَقُولُونَ یَا رَبِّ کَیْفَ تُدْخِلُنَا النَّارَ وَ قَدْ کُنَّا نُوَحِّدُکَ فِی دَارِ الدُّنْیَا وَ کَیْفَ تُحْرِقُ قُلُوبَنَا (۱)وَ قَدْ عَقَدَتْ عَلَی أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَمْ کَیْفَ تُحْرِقُ وُجُوهَنَا وَ قَدْ عَفَرْنَاهَا لَکَ فِی التُّرَابِ أَمْ کَیْفَ تُحْرِقُ أَیْدِیَنَا وَ قَدْ رَفَعْنَاهَا بِالدُّعَاءِ إِلَیْکَ فَیَقُولُ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ عِبَادِی سَاءَتْ أَعْمَالُکُمْ فِی دَارِ الدُّنْیَا فَجَزَاؤُکُمْ نَارُ جَهَنَّمَ فَیَقُولُونَ یَا رَبَّنَا عَفْوُکَ أَعْظَمُ أَمْ خَطِیئَتُنَا فَیَقُولُ بَلْ عَفْوِی فَیَقُولُونَ رَحْمَتُکَ أَوْسَعُ أَمْ ذُنُوبُنَا فَیَقُولُ عَزَّ وَ جَلَّ بَلْ رَحْمَتِی فَیَقُولُونَ إِقْرَارُنَا بِتَوْحِیدِکَ أَعْظَمُ أَمْ ذُنُوبُنَا فَیَقُولُ عَزَّ وَ جَلَّ بَلْ إِقْرَارُکُمْ بِتَوْحِیدِی أَعْظَمُ فَیَقُولُونَ یَا رَبَّنَا فَلْیَسَعْنَا عَفْوُکَ وَ رَحْمَتُکَ الَّتِی وَسِعَتْ کُلَّ شَیْ ءٍ فَیَقُولُ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ مَلَائِکَتِی وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی مَا خَلَقْتُ خَلْقاً أَحَبَّ إِلَیَّ مِنَ الْمُقِرِّینَ لِی بِتَوْحِیدِی وَ أَنْ لَا إِلَهَ غَیْرِی وَ حَقٌّ عَلَیَّ أَنْ لَا أُصْلِیَ بِالنَّارِ أَهْلَ تَوْحِیدِی أَدْخِلُوا عِبَادِیَ الْجَنَّهَ.

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود قسم به آن که مرا براستی مبعوث کرده تا مژده ده باشم خدا

ص: ۳۵۸

هرگز یگانه پرستی را به دوزخ عذاب نکند و اهل توحید شفاعت کنند و شفاعتشان پذیرفته گردد سپس فرمود: چون روز قیامت شود خدای تبارک و تعالی دستور دوزخ صادر کند برای کسانی که در دنیا بد کردار بودند عرض کنند خدایا چگونه ما را بدوزخ بری و ما در دار دنیا تو را یگانه شناختیم و چطور زبان ما را بسوزانی و گویای بتوحید تو بوده در دار دنیا و چطور دل ما را بسوزانی با اینکه علاقمند باین بوده که نیست معبود بر حقی جز تو و چطور چهره ما را بسوزانی با اینکه برای تو بخاك نهادیم و چطور دستهای ما را بسوزانی و بدرگاه تو بلندشان نمودیم برای دعا خدای جل جلاله میفرماید بندگانم در دار دنیا بد کردار بودند و کیفر شما دوزخ است عرضکنند پروردگارا عفوت بزرگتر است یا خطای ما؟ خدای عز و جل فرماید عفو من، گویند رحمتت پهناورتر است یا گناهان ما؟خدای عز و جل فرماید رحمت من گویند اقرار ما بتوحید تو بزرگتر است یا گناهان ما خدای عز و جل فرماید اقرار شما بتوحید من بزرگتر است عرض کنند پروردگارا باید عفو و رحمت واسعه تو ما را فراگیرد، خدای جل جلاله فرماید ملائکه من بعزت و جلالم سوگند خلقی را نیافریدم که محبوبتر باشد نزد من از مقرین بتوحید من و اینکه معبود حقی جز من نیست و بر من حقست که بآتش نسوزانم اهل توحیدم را بندگانم را ببهشت برید.

**[ترجمه]

«۲۴»

مِنْ کِتَابِ صِفَاتِ الشِّیعَهِ، لِلصَّدُوقِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ یَزِیدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصاً دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ إِخْلَاصُهُ أَنْ یَحْجُزَهُ (۲)لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَمَّا حَرَّمَ اللَّهُ.

**[ترجمه]صفات الشیعه: امام صادق علیه‌السلام فرمود: هر کس لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ را خالصانه بگوید، به بهشت وارد می‌شود و اخلاص او در این است که لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، او را از حرام خداوند باز دارد. - . یعنی او را بازمی‌دارد. -

**[ترجمه]

«۲۵»

وَ عَنِ ابْنِ الْمُتَوَكِّلِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ ابْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ الْحَذَّاءِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ لَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَكَّةَ قَامَ عَلَى الصَّفَا فَقَالَ يَا بَنِي هَاشِمٍ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ وَ إِنِّي شَفِيقٌ عَلَيْكُمْ لَا تَقُولُوا إِنَّ مُحَمَّداً مِنَّا فَوَ اللَّهِ مَا أَوْلِيَائِي مِنْكُمْ وَ لَا مِنْ غَيْرِكُمْ إِلَّا الْمُتَّقُونَ أَلَا فَلَا أَعْرِفُكُمْ تَأْتُونِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَحْمِلُونَ الدُّنْيَا عَلَى رِقَابِكُمْ وَ يَأْتِي النَّاسُ يَحْمِلُونَ الْآخِرَةَ أَلَا وَ إِنِّي قَدْ أَعْذَرْتُ فِيمَا بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ فِيمَا بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ بَيْنَكُمْ وَ إِنَّ لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلَكُمْ.

ص: ۳۵۹

۱- فی المصدر: و کیف تحرق بالنار السنتنا و قد نطقت بتوحیدک فی دار الدنیا، و کیف تحرق قلوبنا اه. م.

۲- أی یمنعه و یکفه.

**[ترجمه]امام صادق علیه‌السلام فرمود: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مکه را فتح کرد، بر صفا ایستاد و فرمود: ای بنی هاشم، ای فرزندان عبد المطلب، من رسول خداوند به سوی شما هستم و دلسوز شما هستم نگویید که محمد از ماست، پس به خدا سوگند که دوستان من از شما نیستند و از غیر شما نیز نیستند، بلکه از پارسایان هستند. من شما را نمی‌شناسم، شما در روز قیامت در حالی‌که دنیا را بر گردن‌های خود حمل می‌کنید به سوی من می‌آیید و مردم در حالی‌که آخرت را حمل می‌کنند می‌آیند و من آن‌چه را که بین من و شما و بین خداوند و بین شماست می‌بخشم و عمل من برای من و عمل شما برای شماست.

ص: ۳۵۹

**[ترجمه]

«۲۶»

وَ مِنْ كِتَابِ فَضَائِلِ الشِّيعَهِ لِلصَّدُوقِ رَحِمَهُ اللَّهُ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ لِشِيعَتِهِ دِيَارُكُمْ لَكُمْ جَنَّهٌ وَ قُبُورُكُمْ لَكُمْ جَنَّهٌ لِلْجَنَّهِ خُلِقْتُمْ وَ إِلَی الْجَنَّهِ تَصِيرُونَ.

**[ترجمه]فضائل الشیعه صدوق: امام صادق علیه‌السلام به شیعیان خود فرمود: خانه شما در بهشت است و قبر شما بهشتی برای شماست. شما برای بهشت آفریده شده‌اید و به سوی بهشت می‌روید.

**[ترجمه]

«۲۷»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الصَّبَّاحِ بْنِ سَيَابَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيُحِبُّكُمْ وَ مَا يَدْرِی مَا تَقُولُونَ فَيُدْخِلُهُ اللَّهُ الْجَنَّهَ وَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيُبْغِضُكُمْ وَ مَا يَدْرِی مَا تَقُولُونَ فَيُدْخِلُهُ اللَّهُ النَّارَ.

**[ترجمه]امام صادق علیه‌السلام فرمود: کسی که شما را دوست دارد و نمی‌داند چه می‌گویید، خداوند او را به بهشت وارد می‌کند و کسی که با شما دشمن است و نمی‌داند شما چه می‌گویید، خداوند او را به جهنم وارد می‌کند.

**[ترجمه]

«۲۸»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ مُيَسِّرٍ قَالَ سَمِعْتُ الرِّضَا علیه السلام يَقُولُ لَا يُرَی مِنْكُمْ فِی النَّارِ اثْنَانِ لَا وَ اللَّهِ وَ لَا وَاحِدٌ قَالَ قُلْتُ فَأَيْنَ ذَا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَأَمْسَكَ عَنِّی هُنَيْئَهً قَالَ فَإِنِّی مَعَهُ ذَاتَ يَوْمٍ فِی الطَّوَافِ إِذْ قَالَ يَا مُيَسِّرُ الْيَوْمَ أُذِنَ لِی فِی جَوَابِكَ عَنْ مَسْأَلَتِكَ كَذَا قَالَ قُلْتُ فَأَيْنَ هُوَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ فِی سُورَهِ الرَّحْمَنِ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهِ مِنْكُمْ إِنْسٌ وَ لَا جَانٌّ هَكَذَا نَزَلَتْ وَ

غَيَّرَهَا ابْنُ أَرْوَى.

**[ترجمه]امام رضا علیه‌السلام فرمود: دو نفر از شما و به خدا سوگند که بلکه یک نفر از شما در آتش دیده نمی‌شود. گفتم: در کدام آیه از قرآن کریم آمده است؟ او لحظه‌ای سکوت کرد و فرمود: روزی با او مشغول طواف بودم که به من گفت: ای میسّر، امروز به من اذن دادند که جواب تو را بگویم. دوباره پرسیدم این مساله در کدام آیه از قرآن کریم آمده است؟ فرمود: در سوره الرحمن که خداوند می‌فرماید: فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهِ مِنْكُمْ إِنْسٌ وَ لَا جَانٌّ. آیه بدین صورت نازل شده و عثمان آن را تغییر داده است.

**[ترجمه]

«۲۹»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر فَضَالَهُ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ بُرَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الْجَهَنَّمِيِّينَ فَقَالَ كَانَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام يَقُولُ يَخْرُجُونَ مِنْهَا فَيُنْتَهَى بِهِمْ إِلَى عَيْنٍ عِنْدَ بَابِ الْجَنَّهِ تُسَمَّى عَيْنَ الْحَيَوَانِ فَيُنْضَحُ عَلَيْهِمْ مِنْ مَائِهَا فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الزَّرْعُ تَنْبُتُ لُحُومُهُمْ وَ جُلُودُهُمْ وَ شُعُورُهُمْ.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید: محمد بن مسلم گفت: از امام صادق علیه السلام از جهنمیان پرسیدم و حضرت فرمود: از آن خارج می‌شوند و به چشمه‌ای نزدیک به در بهشت می‌رسند که چشمه حیات نام دارد و آب آن برایشان می‌جوشد و گوشت و پوست و موی آنان مانند گیاه می‌روید.

**[ترجمه]

«۳۰»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر فَضَالَهُ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ آدَمَ أَخِي أَيُّوبَ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّهُمْ يَقُولُونَ لَا تَعْجَبُونَ مِنْ قَوْمٍ يَزْعُمُونَ أَنَّ اللَّهَ يُخْرِجُ قَوْماً مِنَ النَّارِ فَيَجْعَلُهُمْ مِنْ أَصْحَابِ الْجَنَّهِ مَعَ أَوْلِيَائِهِ فَقَالَ أَ مَا يَقْرَءُونَ قَوْلَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ إِنَّهَا جَنَّهٌ دُونَ جَنَّهٍ وَ نَارٌ دُونَ نَارٍ إِنَّهُمْ لَا يُسَاكِنُونَ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ وَ قَالَ بَيْنَهُمَا وَ اللَّهِ مَنْزِلَهٌ وَ لَكِنْ لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَتَكَلَّمَ إِنَّ أَمْرَهُمْ لَأَضْيَقُ مِنَ الْحَلْقَهِ إِنَّ الْقَائِمَ لَوْ قَامَ لَبَدَأَ بِهَؤُلَاءِ.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید: حمران می‌گوید: به امام صادق علیه‌السلام گفتم آن‌ها می‌گویند که از قومی که گمان می... کننـد خداونـد قومی را از آتش خارج می‌کنـد و آن‌ها را با اولیای خود از بهشتیان قرار می‌دهد تعجب نکنید. و فرمود: آیا این آیه را نخوانـده‌ایـد؟ وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ طبقات بهشت بر بالای یکدیگر و طبقات جهنم در پایین هم قرار دارد و فقط اولیاء الله در آن جای می‌گیرند و فرمود بین این دو و خداوند

فاصـله‌ایست، اما من نمی‌توانم از آن بگویم. جایگاه آنان از یک حلقه تنگ‌تر است و اگر حضـرت قائم ظهور کنـد، [مجازات

آن‌ها را] آغاز می‌کند.

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام إن أمرهم أی المخالفین لأضیق من الحلقه أی الأمر فی الآخره مضیق علیهم لا یعفی عنهم کما یعفی عن مذنبی الشیعه و لو قام القائم بدأ

ص: ۳۶۰

بقتل هؤلاء قبل الکفار فقوله علیه السلام لا أستطیع أن أتکلم أی فی تکفیرهم تقیه و الحاصل أن المخالفین لیسوا من أهل الجنان و لا من أهل المنزله بین الجنه و النار و هی الأعراف بل هم مخلدون فی النار و یحتمل أن یکون المعنی لا أستطیع أن أتکلم فی رد أقوالهم لأنهم ضیقوا علینا الأمر کالحلقه و أضیق فلزمنا التقیه منهم.

**[ترجمه]إن أمرهم، یعنی مخالفان، تنگ‌تر از یک حلقه است. یعنی امر در آخرت بر آنان تنگ می‌آید و آمرزیده نمی- شوند، همانطور که گناهکاران شیعه آمرزیده می‌شوند و اگر قائم ظهور کند،

ص: ۳۶۰

قبل از کفار به قتل این افراد اقدام می‌کند و این که فرمود: نمی‌توانم از آن صحبت کنم، یعنی از روی تقیه نمی‌توان از مجازات آن‌ها صحبت کرد. و نتیجه این است که مخالفان اهل بهشت نیستند و اهل جایگاه بین جهنم و بهشت(اعراف) نیز نیستند، بلکه در آتش جاویدانند و شاید معنا این است که نمی‌توانم در ردّ سخنان آنان سخن بگویم زیرا آن‌ها اوضاع را بر ما مانند یک حلقه، و بلکه تنگ‌تر سخت کردند. پس باید نسبت به آن‌ها تقیه داشته باشیم.

**[ترجمه]

«۳۱»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر فَضَالَهُ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبَانٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَمَّنْ دَخَلَ النَّارَ ثُمَّ أُخْرِجَ مِنْهَا ثُمَّ أُدْخِلَ الْجَنَّهَ فَقَالَ إِنْ شِئْتَ حَدَّثْتُکَ بِمَا کَانَ یَقُولُ فِیهِ أَبِی قَالَ إِنَّ نَاساً یَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ بَعْدَ مَا کَانُوا حُمَماً فَیَنْطَلِقُ بِهِمْ إِلَی نَهَرٍ عِنْدَ بَابِ الْجَنَّهِ یُقَالُ لَهُ الْحَیَوَانُ فَیُنْضَحُ عَلَیْهِمْ مِنْ مَائِهِ فَتَنْبُتُ لُحُومُهُمْ وَ دِمَاؤُهُمْ وَ شُعُورُهُمْ.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید نوادر: عمر بن ابان گفت: از امام صادق علیه‌السلام راجع به کسانی که به آتش وارد شدند، سپس از آن خارج می‌شوند و به سوی بهشت می‌روند سوال کردم. حضرت فرمود: آیا می‌خواهی که راجع به آنچه پدرم در مورد آن می گوید، با تو سخن بگویم؟ او می گوید: گروهی پس از آن‌که از شدت سیاهی مانند ذغال شدند از آتش خارج می‌شوند، سپس آن‌ها را به کنار رودی در بهشت می‌برند که چشمه حیات نام دارد و از آب آن بر آنان می‌ریزد، پس گوشت و خون و موی آنان دوباره به وجود می‌آید.

**[ترجمه]

«۳۲»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر فَضَالَهُ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبَانٍ (۱)قَالَ سَمِعْتُ عَبْداً صَالِحاً یَقُولُ فِی الْجَهَنَّمِیِّینَ إِنَّهُمْ یَدْخُلُونَ النَّارَ بِذُنُوبِهِمْ وَ یَخْرُجُونَ بِعَفْوِ اللَّهِ.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید نوادر: بنده صالحی گفت: جهنمیان به دلیل گناهان خود به آتش وارد می‌شوند و با عفو

خداوند از آن خارج می گردند.

**[ترجمه]

«۳۳»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر عُثْمَانُ بْنُ عِيسَى عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ إِنَّ قَوْماً يُحْرَقُونَ فِي النَّارِ حَتَّى إِذَا صَارُوا حُمَماً أَدْرَكَتْهُمُ الشَّفَاعَةُ قَالَ فَيُنْطَلَقُ بِهِمْ إِلَى نَهَرٍ يَخْرُجُ مِنْ رَشْحِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَغْتَسِلُونَ فِيهِ فَتَنْبُتُ لُحُومُهُمْ وَ دِمَاؤُهُمْ وَ تَذْهَبُ عَنْهُمْ قَشَفُ النَّارِ وَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ فَيُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيُّونَ فَيُنَادُونَ بِأَجْمَعِهِمْ اللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنَّا هَذَا الِاسْمَ قَالَ فَيُذْهِبُ عَنْهُمْ ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا بَصِيرٍ إِنَّ أَعْدَاءَ عَلِيٍّ هُمُ الْخَالِدُونَ فِي النَّارِ لَا تُدْرِكُهُمُ الشَّفَاعَةُ.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید نوادر: امام باقر علیه‌السلام فرمود: گروهی پس از آن‌که از شدت سیاهی مانند ذغال شدند، در آتش می‌سوزند. سپس آن‌ها را به کنار رودی در بهشت که از ترشحات اهل بهشت است می‌برند و در آن شستشو می کنند و گوشت و خون آنان دوباره به وجود می‌آید و سختی آتش از آنان برطرف می گردد و به بهشت وارد می‌شوند، اما «جهنمی» نام دارند و همه با هم ندا می‌دهند که خداوندا، این اسم را از ما بردار و این اسم از بین می‌رود. و سپس فرمود: ای ابو بصیر، دشمنان علی در آتش جاودانه هستند و شفاعتی به آن‌ها نمی‌رسد.

**[ترجمه]

بیان

قال الفيروزآبادي الحمم كصرد الفحم و قال القشف محركه قذر الجلد و رثاثه الهيئه و سوء الحال.

**[ترجمه]به گفته فیروزآبادی حمم بر وزن صرد به معنای ذغال است و قشف با تحرک حروف به معنای آلودگی پوست و کثیفی ظاهر و بدحالی است.

**[ترجمه]

«۳۴»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر فَضَالَهُ عَنْ رِبْعِيٍّ عَنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: إِنَّ آخِرَ مَنْ يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ لَرَجُلٌ يُقَالُ لَهُ هَمَّامٌ يُنَادِي فِيهَا عُمُراً يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید نوادر: امام باقر علیه‌السلام فرمود: آخرین کسی که از آتش خارج می‌شود، مردی به نام همّام است که عمری در جهنم فریاد زده است: یا حنّان و یا منّان.

**[ترجمه]

«۳۵»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابْنُ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنِ الْأَحْوَلِ عَنْ حُمْرَانَ قَالَ

ص: ۳۶۱

۱- هو عمر بن أبان الکلبی أبو حفص الکوفیّ الثقه المتقدم فی الحدیث ۳۰ و ۳۱.

سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ إِنَّ الْكُفَّارَ وَ الْمُشْرِكِينَ يَرَوْنَ أَهْلَ التَّوْحِيدِ فِي النَّارِ فَيَقُولُونَ مَا نَرَى تَوْحِيدَكُمْ أَغْنَى عَنْكُمْ شَيْئاً وَ مَا أَنْتُمْ وَ نَحْنُ إِلَّا سَوَاءٌ قَالَ فَيَأْنَفُ لَهُمُ الرَّبُّ عَزَّ وَ جَلَّ فَيَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ اشْفَعُوا فَيَشْفَعُونَ لِمَنْ شَاءَ اللَّهُ وَ يَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ أَحَدٌ تَبْلُغُهُ الشَّفَاعَةُ قَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَنَا أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اخْرُجُوا بِرَحْمَتِي فَيَخْرُجُونَ كَمَا يَخْرُجُ الْفَرَاشُ (۱)قَالَ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام ثُمَّ مُدَّتِ الْعُمُدُ وَ أُعْمِدَتْ عَلَيْهِمْ وَ كَانَ وَ اللَّهِ الْخُلُودُ.

**[ترجمه]ص: ۳۶۱

کتاب حسین بن سعید نوادر: امام باقر علیه‌السلام فرمود: کفار و مشرکان، یکتاپرستان را در آتش نکوهش می‌کنند و می... گویند: چرا توحید شما عذابتان را دفع نکرد؟ و اکنون ما با شما مساوی هستیم. اما خداوند متعال عار و ننگ را برای مومنان نمی‌خواهد و به فرشتگان می‌گوید: شفاعت کنید. پس آن‌ها برای هر کس که خداوند بخواهد شفاعت می‌کنند. سپس به مومنان می‌گوید: شفاعت کنید. پس آن‌ها

برای هر کس که خدا بخواهد شفاعت می‌کنند تا این‌که همه مورد شفاعت قرار می‌گیرند و خداوند تبارک و تعالی می... فرماید: من ارحم الراحمین هستم و با رحمت من از آتش خارج شوید. پس آن‌ها مانند پروانه - . الفراش جمع فراشه، به معنای حشره کوچکی است که جذب نور چراغ شده و می‌سوزد. و در فارسی «پروانه» نام دارد. - از آن خارج می‌شوند. سپس امام باقر علیه‌السلام فرمود: پس از آن، ستون‌ها کشیده می‌شود و بر آن‌ها بسته می‌شود و به خدا سوگند که در آن جاودانند.

**[ترجمه]

«۳۶»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام فِيمَا كَتَبَ الرِّضَا عليه السلام لِلْمَأْمُونِ مِنْ مَحْضِ الْإِسْلَامِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُدْخِلُ النَّارَ مُؤْمِناً وَ قَدْ وَعَدَهُ الْجَنَّةَ وَ لَا يُخْرِجُ مِنَ النَّارِ كَافِراً وَ قَدْ أَوْعَدَهُ النَّارَ وَ الْخُلُودَ فِيهَا وَ مُذْنِبُو أَهْلِ التَّوْحِيدِ يَدْخُلُونَ النَّارَ وَ يَخْرُجُونَ مِنْهَا (۲)وَ الشَّفَاعَةُ جَائِزَةٌ لَهُمْ.

-ل، الخصال فی خبر الأعمش عن الصادق علیه السلام مثله (۳).

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه‌السلام: در نامه‌ای که امام رضا علیه‌السلام در مورد اسلام به مامون نوشت، فرمود: خداوند مومنی را که به او وعده بهشت داده است، به جهنم وارد نمی‌کند و هیچ کافری را که به او وعده آتش و جاودانگی در آن داده است از جهنم خارج نمی‌کند و یکتاپرستان گناهکار به آتش وارد می‌شوند و از آن خارج می‌شوند. - (۲) فی المصدر: و مذنبو أهل التوحید لا یخلدون فی النار و یخرجون اه. م. -

و شفاعت برای آنان جایز است.

در خصال از امام صادق علیه‌السلام چنین حدیثی روایت شده است. - (۳) باختلاف یسیر. م. -

**[ترجمه]

«۳۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ مَا هُمْ بِخارِجِینَ مِنَ النَّارِ قَالَ أَعْدَاءُ عَلِیٍّ علیه السلام هُمُ الْمُخَلَّدُونَ فِی النَّارِ أَبَدَ الْآبِدِینَ وَ دَهْرَ الدَّاهِرِینَ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: منصور بن حازم گفت: به امام صادق علیه‌السلام گفتم کسانی که از آتش خارج نمی‌شوند چه کسانی هستند؟ فرمود: آن‌ها دشمنان علی علیه‌السلام هستندکه تا ابد در آتش جاودانند.

**[ترجمه]

«۳۸»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ أَبِی أَیُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَنْ سَعَی فِی حَاجَةِ أَخِیهِ الْمُسْلِمِ طَلَبَ وَجْهَ اللَّهِ کَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ أَلْفَ حَسَنَةٍ یَغْفِرُ فِیهَا لِأَقَارِبِهِ وَ جِیرَانِهِ وَ مَعَارِفِهِ وَ مَنْ صَنَعَ إِلَیْهِ مَعْرُوفاً فِی الدُّنْیَا فَإِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَةِ قِیلَ لَهُ ادْخُلِ النَّارَ فَمَنْ وَجَدْتَهُ فِیهَا صَنَعَ إِلَیْکَ مَعْرُوفاً فِی الدُّنْیَا فَأَخْرِجْهُ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَّا أَنْ یَکُونَ نَاصِباً.

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه‌السلام فرمود: هر کس در راه رضای خدا برای برآورده کردن حاجت برادر مسلمان خود بکوشد، خداوند عز و جل برای او هزار حسنه می‌نویسد و نزدیکان و همسایگان و آشنایان و هر کس را که در دنیا به او خوبی کرده، مورد عفو قرار می‌دهد و در روز قیامت، به او می‌گویند: به آتش برو و به اذن خداوند هر کس را که در دنیا به تو خوبی کرده است از آتش خارج کن، مگر آن‌که به دشمنی برخاسته باشد.

**[ترجمه]

«۳۹»

کا، (۴)الکافی فِی الصَّحِیحِ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِیرَةِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ مَاتَ لَا یَعْرِفُ إِمَامَهُ مَاتَ مِیتَةً جَاهِلِیَّةً قَالَ نَعَمْ قُلْتُ جَاهِلِیَّةً جَهْلَاءَ أَوْ جَاهِلِیَّةً لَا یَعْرِفُ إِمَامَهُ قَالَ جَاهِلِیَّةَ کُفْرٍ وَ نِفَاقٍ وَ ضَلَالٍ.

۱- جمع الفراشه: طائر صغیر یتهافت علی السراج فیحترق، یقال له بالفارسیه: پروانه.

۲- فی المصدر: و مذنبو أهل التوحید لا یخلدون فی النار و یخرجون اه. م.

۳- باختلاف یسیر. م.

۴- سقط من هنا إلى التذييل الآتى فى المطبوع و غيره من النسخ سوى نسخه المصنّف قدس سره الشريف.

**[ترجمه]کافی: حارث بن مغیره گفت: به امام صادق علیه‌السلام گفتم: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کس بمیرد و امام خود را نشناخته باشد، به مرگ جاهلی مرده است. گفت بله. گفتم جاهل به معنای واقعی کلمه، یا کسی که امام خود را نشناسد؟ فرمود: جاهلیت به معنای کفر و نفاق و گمراهی.

ص: ۳۶۲

**[ترجمه]

«۴۰»

کا، الکافی بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ أَبِی یَعْفُورٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ ثَلَاثَةٌ لا یَنْظُرُ اللَّهُ إِلَیْهِمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ وَ لا یُزَکِّیهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ مَنِ ادَّعَی إِمَامَهً مِنَ اللَّهِ لَیْسَتْ لَهُ وَ مَنْ جَحَدَ إِمَاماً مِنَ اللَّهِ وَ مَنْ زَعَمَ أَنَّ لَهُمَا فِی الْإِسْلَامِ نَصِیبٌ (۱).

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه‌السلام فرمود: سه کس هستند که لا یَنْظُرُ خداوند إِلَیْهِمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ وَ لا یُزَکِّیهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ هر کس ادعای امامت دروغین کند و هر کس امامی را که از جانب خداوند آمده است انکار کند و هر کس گمان کند که از اسلام بهره‌ای دارد. -. در منبع آمده است: نصیبا، که مناسب‌تر است. -

**[ترجمه]

«۴۱»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ جَابِرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً یُحِبُّونَهُمْ کَحُبِّ اللَّهِ قَالَ فَقَالَ هُمْ أَوْلِیَاءُ فُلَانٍ وَ فُلَانٍ وَ فُلَانٍ اتَّخَذُوهُمْ أَئِمَّهً دُونَ الْإِمَامِ الَّذِی جَعَلَهُ اللَّهُ لِلنَّاسِ إِمَاماً فَلِذَلِکَ قَالَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ لَوْ یَرَی الَّذِینَ ظَلَمُوا إِذْ یَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّهَ لِلَّهِ جَمِیعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعَذابِ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِینَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا إِلَی قَوْلِهِ وَ ما هُمْ بِخارِجِینَ مِنَ النَّارِ قَالَ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام هُمْ وَ اللَّهِ یَا جَابِرُ أَئِمَّهُ الظُّلْمِ وَ أَتْبَاعُهُمْ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: جابر گفت: از امام صادق علیه‌السلام راجع به این آیه سوال پرسیدم: وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً یُحِبُّونَهُمْ کَحُبِّ اللَّهِ فرمود آن‌ها دوستان فلانی و فلانی و فلانی هستند که امامانی جز امامی که خداوند برای مردم منصوب کرد برگزیده‌اند، به همین دلیل خداوند تبارک و تعالی فرمود: وَ لَوْ یَرَی الَّذِینَ ظَلَمُوا إِذْ یَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّهَ لِلَّهِ جَمِیعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعَذابِ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِینَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِینَ اتَّبَعُوا تا آنجا که می‌فرماید: وَ ما هُمْ بِخارِجِینَ مِنَ النَّارِ گفت سپس امام باقر علیه‌السلام فرمود: ای جابر به خدا سوگند که آن‌ها پیشوایان ظلم و پیروان آن‌ها هستند.

**[ترجمه]

تذییل

اعلم أن الـذى يقتضـيه الجمع بين الآيـات و الأخبـار أن الكافر المنكر لضـرورى من ضـروريات دين الإسـلام. مخلـد فى النار لا يخفف عنه العـذاب إلا المستضـعف الناقص فى عقله أو الذى لم يتم عليه الحجه و لم يقصـر فى الفحص و النظر فإنه يحتمل أن يكون من المرجون لأـمر الله كمـا سـيأتى تحقيقه فى كتـاب الإيمـان و الكفر و أما غير الشـيعه الإماميه من المخالفين و سائر فرق الشـيعه ممن لم ينكر شـيئا من ضـروريات دين الإسـلام فهم فرقتـان إحـداهما المتعصـبون المعانـدون منهم ممن قـد تمت عليهم الحجه فهم فى النار خالـدون و الأخرى المستضـعفون منهم و هم الضـعفاء العقول مثل النساء العاجزات و البله و أمثالهم و من لم يتم عليه الحجه ممن يموت فى زمـان الفتره أو كـان فى موضع لم يـأت إليه خبر الحجه فهم المرجون لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَ إِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ فيرجى لهم النجاه من النار و أما أصـحاب الكبائر من الإماميه فلا خلاف بين الإماميه فى أنهم لا يخلـدون فى النار و أمـا أنهم هـل يـدخلون النـار أم لا فالأخبار مختلفه فيهم اختلافا كثيرا و مقتضـى الجمع بينها أنه يحتمل دخولهم النار و أنهم غير داخلين فى الأخبار التى وردت أن الشـيعه و المؤمن لا يدخل النار لأنه قد ورد فى أخبار أخر أن الشـيعه من شايع عليا فى أعماله و أن الإيمان مركب من القول و العمل لكن الأخبار الكثيره دلت على أن الشفاعه تلحقهم

۱- فى المصدر: نصيبا، و هو الارفق. م.

قبـل دخول النار و فی هـذا التبهیم حکم لا یخفی بعضـها علی أولی الأبصار و سیأتی تمام القول فی ذلک و الأخبار الـداله علی تلک الأقسام و أحکامهم و أحوالهم و صفاتهم فی کتاب الإیمان و الکفر.

قال العلامه رحمه الله فی شـرحه علی التجرید أجمع المسـلمون کافه علی أن عذاب الکافر مؤبد لا ینقطع و اختلفوا فی أصـحاب الکبائر من المسلمین فالوعیدیه (۱)علی أنه کـذلک و ذهبت الإمامیه و طائفه کثیره من المعتزله و الأشاعره إلی أن عـذابه منقطع و الحق أن عقابهم منقطع لوجهین الأول أنه یستحق الثواب بإیمانه لقوله تعالی فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَیْراً یَرَهُ (۲)و الإیمان أعظم أفعـال الخیر فإذا اسـتحق العقاب بالمعصـیه فإما أن یقـدم الثواب علی العقاب و هو باطل بالإجماع لأن الثواب المسـتحق بالإیمان دائم علی ما تقدم أو بالعکس و هو المراد و الجمع محال.

الثانی یلزم أن یکون من عبد الله تعالی مده عمره بأنواع القربات إلیه ثم عصـی فی آخر عمره معصیه واحده مع بقاء إیمانه مخلدا فی النار کمن أشرک بالله مده عمره و ذلک محال لقبحه عند العقلاء ثم قال المحارب لعلی علیه السلام کافر

لِقَوْلِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله حَرْبُکَ یَا عَلِیُّ حَرْبِی.

و لا شک فی کفر من حارب النبی صلی الله علیه و آله و أما مخالفوه فی الإمامه

۱- الوعیـدیه: فرقه من الخـوارج یکفرون أصـحاب الکبـائر، و الکـبیره عنـدهم کفر یخرج به عن الملّه، و یقـابلهم المرجئه و هم یقولون: إنّه لاـ یضـر مع الایمـان معصـیه کمـا لاـ ینفع مع الکفر طاعه. و لیس العمل علی مـذهبهم رکنا من الایمان، فعلیه معنی الارجـاء تأخیر العمل عن النیه و العقـد. و قیل: الارجاء تأخیر صاحب الکبیره إلی القیامه فلا یقضـی بحکم ما فی الـدنیا من کونه من أهـل الجنه أو من أهـل النـار، و یقابلهما القائلون بالمنزله بین المنزلتین و هم الواصـلیه أصـحاب أبی حـذیفه واصل بن عطاء البصری الغزال المتکلم المتوفی فی ۱۳۱، و واصل أول من قال بالمنزله بین المنزلتین، و أراد بـذلک أن صاحب الکبیره لا مؤمن مطلق و لاـ کـافر مطلق، بـل هو فی منزله بین الکفر و الایمان، و ذلک أن الایمان عباره عن خصال خیر إذا اجتمعت سـمی المرء مؤمنا، و الفاسق لم یستجمع خصال الخیر فلا یسمی مؤمنا، و لیس بکافر مطلق أیضا لان الشهاده و سائر أعمال الخیر موجوده فیه.
۲- الزلزال: ۷.

فقـد اختلف قول علمائنا فیهم فمنهم من حکم بکفرهم لأنهم دفعوا ما علم ثبوته من ضـروره و هو النص الجلی الدال علی إمامته مع تواتره و ذهب آخرون إلی أنهم فسـقه و هو الأـقوی ثم اختلف هؤلاـء علی أقوال ثلاثه أحـدها أنهم مخلـدون فی النار لعـدم اسـتحقاقهم الجنه الثـانی قـال بعضـهم إنهم یخرجون من النـار إلی الجنه الثـالث مـا ارتضاه ابن نوبخت و جماعه من علمائنا أنهم یخرجون من النار لعدم الکفر الموجب للخلود و لا یدخلون الجنه لعدم الإیمان المقتضی لاستحقاق الثواب انتهی.

و قال رحمه الله فی شرح الیاقوت أما دافعو النص فقد ذهب أکثر أصحابنا إلی تکفیرهم و من أصحابنا من یحکم بفسقهم خاصه ثم اختلف أصـحابنا فی أحکامهم فی الآخره فالأکثر قالوا بتخلیـدهم و فیهم من قال بعدم الخلود و ذلک إما بأن ینقلوا إلی الجنه و هو قول شاذ عنده أولا إلیهما و استحسنه المصنف انتهی.

أقـول: القـول بعـدم خلودهم فی النـار نشـأ من عـدم تتبعهم للأخبـار و الأحـادیث الـداله علی خلودهم متواتره أو قریبه منهـا نعم الاحتمالان الأخیران آتیان فی المستضعفین منهم کما ستعرف. (۱)و القول بخروج غیر المستضعفین من النار قول مجهول القائل نشـأ بین المتـأخرین الـذین لاـ معرفه لهم بالأخبـار و لا بأقوال القـدماء الأخیار قال الصـدوق رحمه الله اعتقادنا فی الظالمین أنهم ملعونون و البراءه منهم واجبه و اسـتدل علی ذلک بالآیات و الأخبار ثـم قال و الظلم هو وضع الشـی ء فی غیر موضعه فمن ادعی الإمامه و لیس بإمام فهو الظالم الملعون و من وضع الإمامه فی غیر أهلها فهو ظالم ملعون

وَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَنْ جَحَدَ عَلِیّاً إِمَامَتَهُ مِنْ بَعْدِی فَإِنَّمَا جَحَدَ نُبُوَّتِی وَ مَنْ جَحَدَ نُبُوَّتِی فَقَدْ جَحَدَ اللَّهَ رُبُوبِیَّتَهُ.

ثم قال: و اعتقادنا فیمن جحد إمامه أمیر المؤمنین و الأئمه من بعده علیهم السلام أنه

۱- هذه المطالب النفیسه التی تنتهی إلی قوله فیما سیأتی: و قال شارح المقاصد غیر موجوده فی غیر نسخه المصنّف؛ و یظهر أنّه قد أضافها فی مراجعاته بعد تألیف الکتاب، حیث کتبها فی هامش نسخته بخطه الشریف.

بمنزله من جحد نبوه الأنبياء عليهم السلام و اعتقادنا فيمن أقر بأمير المؤمنين و أنكر واحدا ممن بعده من الأئمه عليهم السلام أنه بمنزله من آمن بجميع الأنبياء و أنكر نبوه محمد صلى الله عليه و آله

وَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام الْمُنْكِرُ لِآخِرِنَا كَالْمُنْكِرِ لِأَوَّلِنَا.

وَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله الْأَئِمَّةُ مِنْ بَعْدِي اثْنَا عَشَرَ أَوَّلُهُمْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام وَ آخِرُهُمُ الْقَائِمُ طَاعَتُهُمْ طَاعَتِي وَ مَعْصِيَتُهُمْ مَعْصِيَتِي مَنْ أَنْكَرَ وَاحِداً مِنْهُمْ فَقَدْ أَنْكَرَنِي.

وَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام مَنْ شَكَّ فِي كُفْرِ أَعْدَائِنَا وَ الظَّالِمِينَ لَنَا فَهُوَ كَافِرٌ.

و اعتقادنا فيمن قاتل عليا صلوات الله عليه

كَقَوْلِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مَنْ قَاتَلَ عَلِيّاً فَقَدْ قَاتَلَنِي.

وَ قَوْلِهِ مَنْ حَارَبَ عَلِيّاً فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ.

وَ قَوْلِهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عليهم السلام أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَهُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ.

و اعتقادنا فى البراءه أنها من الأوثان الأربعه و الإناث الأربع و من جميع أشياعهم و أتباعهم و أنهم شر خلق الله عز و جل و لا يتم الإقرار بالله و برسوله و بالأئمه عليهم السلام إلا بالبراءه من أعدائهم.

و قال الشيخ المفيد قدس الله روحه فى كتاب المسائل اتفقت الإماميه على أن من أنكر إمامه أحد من الأئمه و جحد ما أوجبه الله تعالى له من فرض الطاعه فهو كافر ضال مستحق للخلود فى النار و قال فى موضع آخر اتفقت الإماميه على أن أصحاب البدع كلهم كفار و أن على الإمام أن يستتيبهم عند التمكن بعد الدعوه لهم و إقامه البينات عليهم فإن تابوا من بدعهم و صاروا إلى الصواب و إلا قتلهم لردتهم عن الإيمان و أن من مات منهم على ذلك فهو من أهل النار.

و أجمعت المعتزله على خلاف ذلك و زعموا أن كثيرا من أهل البدع فساق ليسوا بكفار و أن فيهم من لا يفسق ببدعته و لا يخرج بها عن الإسلام كالمرجئه من أصحاب ابن شبيب و التبريه من الزيديه الموافقه لهم فى الأصول و إن خالفوهم فى صفات الإمام.

و قال المحقق الطوسى روح الله روحه القدوسى فى قواعد العقائد أصول

الإيمان عند الشيعه ثلاثه التصديق بوحدانيه الله تعالى فى ذاته و العدل فى أفعاله و التصديق بنبوه الأنبياء عليهم السلام و التصديق بإمامه الأئمه المعصومين من بعد الأنبياء.

و قال أهل السنه الإيمان هو التصديق بالله تعالى و بكون النبى صلى الله عليه و آله صادقا و التصديق بالأحكام التى نعلم يقينا أنه عليه السلام حكم بها دون ما فيه اختلاف أو اشتباه و الكفر يقابل الإيمان و الذنب يقابل العمل الصالح و ينقسم إلى كبائر و صغائر و يستحق المؤمن بالإجماع الخلود فى الجنه و يستحق الكافر الخلود فى العقاب.

و قال الشهيد الثانى رفع الله درجته فى رساله حقائق الإيمان عند تحقيق معنى الإيمان و الإسلام البحث الثانى فى جواب إلزام يرد على القائلين من الإماميه بعموم الإسلام مع القول بأن الكفر عدم الإيمان عما من شأنه أن يكون مؤمنا أما الإلزام فإنهم حكموا بإسلام من أقر بالشهادتين فقط غير عابث دون إيمانه سواء علم منه عدم التصديق بإمامه الأئمه عليهم السلام أم لا إلا من خرج بدليل خارج كالنواصب و الخوارج فالظاهر أن هذا الحكم مناف للحكم بأن الكفر عدم الإيمان عما من شأنه أن يكون مؤمنا و أيضا قد عرفت مما تقدم أن التصديق بإمامه الأئمه عليهم السلام من أصول الإيمان عند الطائفه من الإماميه كما هو معلوم من مذهبهم ضروره و صرح بنقله المحقق الطوسى رحمه الله عنهم فيما تقدم و لا ريب أن الشى ء يعدم بعدم أصله الذى هو جزؤه كما نحن فيه فيلزم الحكم بكفر من لم يتحقق له التصديق المذكور و إن أقر بالشهادتين و أنه مناف أيضا للحكم بإسلام من لم يصدق بإمامه الأئمه الاثنى عشر عليهم السلام و هذا الأخير لا خصوصيه لوروده على القول بعموم الإسلام بل هو وارد على القائلين بإسلام من لم يتحقق له التصديق المذكور مع قطع النظر عن كونهم قائلين بعموم الإسلام أو مساواته للإيمان.

و أما الجواب فبالمنع من المنافاه بين الحكمين و ذلك لأنا نحكم بأن من لم يتحقق له التصديق المذكور كافر فى نفس الأمر و الحكم بإسلامه إنما هو فى الظاهر فموضوع الحكمين مختلف فلا منافاه ثم قال المراد بالحكم بإسلامه ظاهرا صحه ترتب كثير من الأحكام الشرعيه على ذلك و الحاصل أن الشارع جعل الإقرار بالشهادتين علامه

على صحه إجراء أكثر الأحكام الشرعيه على المقر كحل مناكحته و الحكم بطهارته و حقن دمه و ماله و غير ذلك من الأحكام المذكوره فى كتب الفروع و كان الحكمه فى ذلك هو التخفيف عن المؤمنين لمسيس الحاجه إلى مخالطتهم فى أكثر الأزمنه و الأمكنه و استماله الكافر إلى الإسلام فإنه إذا اكتفى فى إجراء أحكام المسلمين عليه ظاهرا بمجرد إقراره الظاهرى ازداد ثباته و رغبته فى الإسلام ثم يترقى فى ذلك إلى أن يتحقق له الإسلام باطنا أيضا.

و اعلم أن جمعا من علماء الإماميه حكموا بكفر أهل الخلاف و الأكثر على الحكم بإسلامهم فإن أرادوا بذلك كونهم كافرين فى نفس الأمر لا ـ فى الظاهر فالظاهر أن النزاع لفظى إذ القائلون بإسلامهم يريدون ما ذكرناه من الحكم بصحه جريان أكثر أحكام المسلمين عليهم فى الظاهر لا ـ أنهم مسلمون فى نفس الأمر و لذا نقلوا الإجماع على دخولهم النار و إن أرادوا بذلك كونهم كافرين ظاهرا و باطنا فهو ممنوع و لا دليل عليه بل الدليل قائم على إسلامهم ظاهرا

لِقَوْلِهِ صلى الله عليه و آله أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهِ.

انتهى كلامه رفع مقامه.

و قال الشيخ الطوسى نور الله ضريحه فى تلخيص الشافى عندنا أن من حارب أمير المؤمنين كافر و الدليل على ذلك إجماع الفرقه المحقه الإماميه على ذلك و إجماعهم حجه و أيضا فنحن نعلم أن من حاربه كان منكرا لإمامته و دافعا لها و دفع الإمامه كفر كما أن دفع النبوه كفر لأن الجهل بهما على حد واحد ثم استدل رحمه الله بأخبار كثيره على ذلك.

فإذا عرفت ما ذكره القدماء و المتأخرون من أساطين العلماء و الإماميه و محققيهم عرفت ضعف القول بخروجهم من النار و الأخبار الوارده فى ذلك أكثر من أن يمكن جمعه فى باب أو كتاب و إذا كانوا فى الدنيا و الآخره فى حكم المسلمين فأى فرق بينهم و بين فساق الشيعه و أى فائده فيما أجمع عليه الفرقه المحقه من كون الإمامه من أصول الدين ردا على المخالفين القائلين بأنه من فروعه و قد روت العامه و الخاصه متواترا من مات و لم يعرف إمام زمانه مات ميته جاهليه و قد أوردت أخبارا كثيره

فی أبواب الآیات النازله فیهم علیهم السلام أنهم فسروا الشرک و الکفر فی الآیات بترک الولایه و قد وردت أخبار متواتره أنه لا یقبل عمل من الأعمال إلا بالولایه.

و قال الصدوق رحمه الله: الإسلام هو الإقرار بالشهادتین و هو الذی به تحقن الدماء و الأموال و الثواب علی الإیمان

-وَ قَدْ وَرَدَ فِی الصَّحِیحِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام مَنْ أَصْبَحَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ لَا إِمَامَ لَهُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ظَاهِرٌ عَادِلٌ أَصْبَحَ ضَالًّا تَائِهاً وَ إِنَّ مَنْ مَاتَ عَلَی هَذِهِ الْحَالَهِ مَاتَ مِیتَهَ کُفْرٍ وَ نِفَاقٍ.

و اعلم أن أئمه الجور و أتباعهم لمعزولون عن دین الله قد ضلوا و أضلوا فأعمالهم التی یعملونها کَرَمادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّیحُ فِی یَوْمٍ عاصِفٍ لا یَقْدِرُونَ مِمَّا کَسَبُوا عَلی شَیْ ءٍ ذلِکَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعِیدُ و

عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَوْلِیاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ ،الْآیَهَ، قَالَ علیه السلام إِنَّمَا عَنَی بِذَلِکَ أَنَّهُمْ کَانُوا عَلَی نُورِ الْإِسْلَامِ فَلَمَّا أَنْ تَوَلَّوْا کُلَّ إِمَامٍ جَائِرٍ لَیْسَ مِنَ اللَّهِ خَرَجُوا بِوَلَایَتِهِمْ إِیَّاهُ مِنْ نُورِ الْإِسْلَامِ إِلَی ظُلُمَاتِ الْکُفْرِ فَأَوْجَبَ اللَّهُ لَهُمُ النَّارَ مَعَ الْکُفَّارِ فَأُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ

-و قد ورد فی الناصب ما ورد فی خلوده فی النار

-وَ قَدْ رُوِیَ بِأَسَانِیدَ کَثِیرَهٍ عَنْهُمْ علیهم السلام لَوْ أَنَّ کُلَّ مَلَکٍ خَلَقَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ کُلَّ نَبِیٍّ بَعَثَهُ اللَّهُ وَ کُلَّ صِدِّیقٍ وَ کُلَّ شَهِیدٍ شَفَعُوا فِی نَاصِبٍ لَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ أَنْ یُخْرِجَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنَ النَّارِ مَا أَخْرَجَهُ اللَّهُ أَبَداً وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ فِی کِتَابِهِ ماکِثِینَ فِیهِ أَبَداً

-وَ قَدْ رُوِیَ بِأَسَانِیدَ مُعْتَبَرَهٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: لَیْسَ النَّاصِبُ مَنْ نَصَبَ لَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ لِأَنَّکَ لَا تَجِدُ رَجُلًا یَقُولُ أَنَا أُبْغِضُ مُحَمَّداً وَ آلَ مُحَمَّدٍ وَ لَکِنَّ النَّاصِبَ مَنْ نَصَبَ لَکُمْ وَ هُوَ یَعْلَمُ أَنَّکُمْ تَتَوَلَّوْنَا وَ تَتَبَرَّءُونَ مِنْ عَدُوِّنَا وَ أَنَّکُمْ مِنْ شِیعَتِنَا.

و یظهر من بعض الأخبار بل من کثیر منها أنهم فی الدنیا أیضا فی حکم الکفار لکن لما علم الله أن أئمه الجور و أتباعهم یستولون علی الشیعه و هم یبتلون بمعاشرتهم و لا یمکنهم الاجتناب عنهم و ترک معاشرتهم و مخالطتهم و مناکحتهم أجری الله علیهم حکم الإسلام توسعه فإذا ظهر القائم علیه السلام یجری علیهم حکم سائر الکفار فی جمیع الأمور و فی الآخره یدخلون النار ماکثین فیها أبدا مع الکفار و به یجمع بین الأخبار کما أشار

إليه المفيد و الشهيد الثانى قدس الله روحهما.

و أيضا يمكن أن يقال لما كان فى تلك الأزمنه عليهم شبهه فى الجمله يجرى عليهم فى الدنيا حكم الإسلام فإذا ظهر فى زمانه عليه السلام الحق الصريح بالبينات و المعجزات و لم تبق لهم شبهه و أنكروه التحقوا بسائر الكفار و أخبار هذا المطلب متفرقه فى أبواب هذا الكتاب و أرجو من الله أن يوفقنى لتأليف كتاب مفرد فى ذلك إن شاء الله تعالى و بعض الأخبار المشعره بخلاف ما ذكرنا محمول على المستضعفين كما عرفت.

و قال شارح المقاصد اختلف أهل الإسلام فيمن ارتكب الكبيره من المؤمنين و مات قبل التوبه فالمذهب عندنا عدم القطع بالعفو و لا بالعقاب بل كلاهما فى مشيه الله تعالى لكن على تقدير التعذيب نقطع بأنه لا يخلد فى النار بل يخرج البته لا بطريق الوجوب على الله تعالى بل بمقتضى ما سبق من الوعد و ثبت بالدليل كتخليد أهل الجنه و عند المعتزله القطع بالعذاب الدائم من غير عفو و لا إخراج من النار و ما وقع فى كلام البعض من أن صاحب الكبيره عند المعتزله ليس فى الجنه و لا فى النار فغلط نشأ من قولهم إن له المنزله بين المنزلتين (۱)أى حاله غير الإيمان و الكفر و أما ما ذهب إليه مقاتل بن سليمان و بعض المرجئه (۲) من أن عصاه المؤمنين لا يعذبون أصلا وإنما النار للكفار تمسكا بالآيات الداله على اختصاص العذاب بالكفار مثل « إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى» (۳)إن الخزى

۱- تقدم الايعاز إلى معنى ذلك.

۲- تقدم الاشاره إلى مذهب المرجئه ، واما مقاتل بن سليمان فهو مقاتل بن سليمان بن بشير الازدى الخراسانى ابوالحسن البلخى يقال له : ابن دوال دوز ، أصله من بلخ وانتقل إلى البصره ودخل بغداد وحدث بها وكان مشهورا بتفسير كتاب الله العزيز ، ترجمه ابن حجر فى التقريب : ص ۵۰۵ وقال : كذبوه وحجروه ورمى بالتجسيم من السابعه ، مات سنه ۱۵۰. وعده ابن النديم من المحدثين والفراء من الزيديه ونسب إليه كتبا فى فنون القرآن وغيره منها تفسيره الكبير ، وأورده الطوسى فى رجاله تاره فى أصحاب الامام الباقر عليه السلام وقال : تبرى ، واخرى فى أصحاب الامام الصادق عليه السلام ، وترجمه أصحابنا فى كتبهم الرجاليه ونصوا على أنه عامى يروى عنه ابن محبوب فى باب الوصيه من لدن آدم من الفقيه ، وبعد حديث القباب فى روضه الكافى.

۳- طه : ۴۸.

الْيَوْمَ وَ السُّوءَ عَلَى الْكافِرِينَ (۱)فجوابه تخصیص ذلک العذاب بما یکون علی سبیل الخلود

وَ أَمَّا تَمَسُّکُهُمْ بِمِثْلِ قَوْلِهِ علیه السلام مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ إِنْ زَنَی وَ إِنْ سَرَقَ.

فضعیف لأنه إنما ینفی الخلود لا الدخول لنا وجوه الأول و هو العمده الآیات و الأحادیث الداله علی أن المؤمنین یدخلون الجنه البته و لیس ذلک قبل دخول النار وفاقا فتعین أن یکون بعده و هو مسأله انقطاع العذاب أو بدونه و هو مسأله العفو التام قال الله تعالی فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَیْراً یَرَهُ (۲)مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَکَرٍ أَوْ أُنْثی وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولئِکَ یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ (۳)

-وَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ قَالَ مَنْ مَاتَ لَا یُشْرِکُ بِاللَّهِ شَیْئاً دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ إِنْ زَنَی وَ إِنْ سَرَقَ.

-الثانی النصوص المشعره بالخروج من النار کقوله تعالی النَّارُ مَثْواکُمْ خالِدِینَ فِیها إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ (۴)فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَ أُدْخِلَ الْجَنَّهَ فَقَدْ فازَ (۵)

وَ کَقَوْلِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله یَخْرُجُ مِنَ النَّارِ قَوْمٌ بَعْدَ مَا امْتَحَشُوا وَ صَارُوا فَحْماً وَ حُمَماً فَیَنْبُتُونَ کَمَا یَنْبُتُ الْحَبَّهُ فِی حَمِیلِ السَّیْلِ.

و خبر الواحد و إن لم یکن حجه فی الأصول لکن یفید التأیید و التأکید بتعاضد النصوص. (۶)الثالث و هو علی قاعده الاعتزال أن من واظب علی الإیمان و العمل الصالح مائه سنه و صدر عنه فی أثناء ذلک أو بعده جریمه واحده کشرب جرعه من الخمر فلا یحسن من الحکیم أن یعذبه علی ذلک أبد الآباد و لو لم یکن هذا ظلما فلا ظلم أو لم یستحق بهذا ذما فلا ذم.

۱- النحل: ۲۷.

۲- الزلزال: ۷.

۳- و من عمل صالحا من ذکر أو انثی. المؤمن: ۴۴.

۴- الأنعام: ۱۲۸.

۵- آل عمران: ۱۸۵.

۶- فی هامش نسخه المصنّف: قال الجزریّ: فیه: یخرج قوم من النار قد امتحشوا أی احترقوا؛ و المحش: احتراق الجلد و ظهور العظم. و یروی: امتحشوا لما لم یسم فاعله؛ و قد محشته النار تمحشه محشا. و قال حمیل السیل هو ما یجی ء به السیل من طین أو غثاء و غیره، فعیل بمعنی مفعول؛ فاذا اتفقت فیه حبه و استقرت علی شط مجری السیل فانها تنبت فی یوم و لیله، فشبه بها سرعه عود أبدانهم و اجسامهم إلیهم بعد مزق النار لها. منه عفی عنه.

الرابع أن المعصيه متناهيه زمانا و هو ظاهر و قدرا لما يوجد من معصيه أشد منها فجزاؤها يجب أن يكون متناهيا تحقيقا لقاعده العدل بخلاف الكفر فإنه لا يتناهى قدرا و إن تناهى زمانه.

و احتجت المعتزله بوجوه الأول الآيات الداله على الخلود المتناوله للكافر و غيره كقوله تعالى وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً (۱)و قوله تعالى وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ خالِداً فِيها (۲)و قوله وَ أَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْواهُمُ النَّارُ كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها أُعِيدُوا فِيها (۳)و مثل هذا مسوق للتأبيد و نفى الخروج و قوله وَ إِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ يَصْلَوْنَها يَوْمَ الدِّينِ وَ ما هُمْ عَنْها بِغائِبِينَ (۴)و عدم الغيبه عن النار خلود فيها و قوله وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها (۵)و ليس المراد تعدى جميع الحدود بارتكاب الكبائر كلها تركا و إتيانا فإنه محال لما بين البعض من التضاد كاليهوديه و النصرانيه و المجوسيه فيحمل على مورد الآيه من حدود المواريث و قوله بَلى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ (۶)و الجواب بعد تسليم كون الصيغ للعموم أن العموم غير مراد فى الآيه الأولى للقطع بخروج التائب و أصحاب الصغائر و صاحب الكبيره الغير المنصوصه إذا أتى بعدها بطاعات تربى ثوابها على عقوباته فليكن مرتكب الكبيره من المؤمنين أيضا خارجا مما سبق من الآيات و الأدله و بالجمله فالعام المخرج منه البعض لا يفيد القطع وفاقا و لو سلم فلا نسلم تأبيد الاستحقاق بل هو مغيا بغايه رؤيه الوعيد لقوله بعده حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ (۷)و لو سلم فغايته الدلاله على استحقاق العذاب المؤبد

ص: ۳۷۲

۱- الجن: ۲۳.

۲- النساء: ۹۳.

۳- السجده: ۲۰.

۴- الانفطار: ۱۴- ۱۶.

۵- النساء: ۱۴.

۶- البقره: ۸۱.

۷- مريم: ۷۵.

لا على الوقوع كما هو المتنازع لجواز الخروج بالعفو.

و عن الثالثه بأن معنى متعمدا مستحلا فعله على ما ذكره ابن عباس إذ التعمد على الحقيقه إنما يكون من المستحل أو بأن التعليق بالوصف يشعر بالحيثيه فيختص بمن قتل المؤمن لإيمانه أو بأن الخلود و إن كان ظاهرا فى الدوام فالمراد هاهنا المكث الطويل جمعا بين الأدله.

و عن الثالثه بأنها فى حق الكافرين المنكرين للحشر بقرينه قوله ذُوقُوا عَذابَ النّارِ الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تُکَذِّبُونَ (۱)مع ما فى دلالتها على الخلود من المناقشه الظاهره لجواز أن يخرجوا عند عدم إرادتهم الخروج باليأس أو الذهول أو نحو ذلك.

و عن الرابعه بعد تسليم إفادتها النفى عن كل فرد و دلالتها على دوام عدم الغيبه أنها تختص بالكفار جمعا بين الأدله و كذا الخامسه و السادسه حملا للحدود على حدود الإسلام و لإحاطه الخطيئه على غلبتها بحيث لا يبقى معها الإيمان هذا مع ما فى الخلود من الاحتمال.

ثم قال فى بحث آخر لا خلاف فى أن من آمن بعد الكفر و المعاصى فهو من أهل الجنه بمنزله من لا معصيه له و من كفر نعوذ بالله بعد الإيمان و العمل الصالح فهو من أهل النار بمنزله من لا حسنه له و إنما الكلام فيمن آمن و عمل صالحا وَ آخَرَ سَيِّئاً و استمر على الطاعات و الكبائر كما يشاهد من الناس فعندنا مآله إلى الجنه و لو بعد النار و استحقاقه للثواب و العقاب بمقتضى الوعد و الوعيد ثابت من غير حبوط و المشهور من مذهب المعتزله أنه من أهل الخلود فى النار إذا مات قبل التوبه فأشكل عليهم الأمر فى إيمانه و طاعاته و ما يثبت من استحقاقاته أين طارت و كيف زالت فقالوا بحبوط الطاعات و مالوا إلى أن السيئات يذهبن الحسنات حتى ذهب الجمهور منهم إلى أن الكبيره الواحده تحبط ثواب جميع العبادات و فساده ظاهر أما سمعا فللنصوص الداله على أن الله تعالى لا يضيع أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا و عمل صالحا و أما عقلا فللقطع بأنه لا يحسن من الحكيم الكريم إبطال ثواب إيمان العبد

۱- السجده: ۲۰.

و مواظبته على الطاعات طول العمر بتناول لقمه من الرباء أو جرعه من الخمر إلى آخر ما قال.

**[ترجمه]نتیجه همه این آیات و روایات این است که کافرِ منکر ضرورتی برای دین اسلام است و در آتش جاودانه است و عذاب او تخفیف داده نمی‌شود مگر آن‌که عقل او ناقص باشد و یا حجت بر او تمام نگشته باشد و در تحقیق و جستجو کوتاهی نکرده باشد. بنا بر مطالبی که در کتاب ایمان و کفر آمده است، چنین کسی می‌تواند به خداوند امید داشته باشد و اما مخالفان غیر شیعه امامیه و سایر فرقه‌های شیعه که رکن ضروری از دین اسلام را انکار نکرده‌اند، دو فرقه هستند که یکی از آن دو متعصب و معاند است و حجت بر او تمام گشته و در آتش جاودانه است و گروه دیگر مانند زنان ناتوان و ابله و امثال آن مستضعف و ضعیف‌العقل هستند. و هر کس که حجت بر او تمام نگشته است و در همان دوره از دنیا برود یا در جایی باشد که خبر حجت به او نرسیده باشد، می‌تواند به خداوند امید داشته باشد. لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَ إِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ آن‌ها می‌توانند به نجات از آتش امید داشته باشند. اما در مکتب امامیه، صاحبان گناهان کبیره از بین شیعه امامیه همه معتقد هستند که در آتش جاودانه نیستند و در مورد این‌که آیا به آتش وارد می‌شوند یا نه، اخبار مختلفی وارد شده که در آن اختلاف بسیار وجود دارد و نتیجه مجموع آن این است که ورود آنان به آتش محتمل است. و روایاتی که می‌گوید شیعه و مومن به آتش وارد نمی... شوند در احادیث دیگری آمده است، زیرا در روایات دیگر آمده شیعه کسی است که اعمال علی را انجام دهد، و ایمان مرّکب از قول و عمل است. اما روایات بسیاری وجود دارد که بر آن دلالت می‌کند شفاعت پیش از ورود به آتش به

ص: ۳۶۳

آن‌ها می‌رسد و این حکم مبهم بر صاحبان بصیرت پوشیده نیست و اخبار کامل در این باب خواهد آمد و اخباری که بر این انواع و احکام آن دالّ است، در کتاب ایمان و کفر آمده است.

علامه رحمه الله در شرح تجرید گفته است که همه مسلمانان معتقدند عذاب کافر ابدی است و قطع نمی‌شود اما در مورد مسلمانان صاحبان گناهان کبیره اختلاف نظر دارند. فرقه وعیدیه - . وعیدیه: فرقه‌ای از خوارج که صاحبان گناهان کبیره را کافر می‌دانند و گناه کبیره از نظر آنان کفری است که سبب ارتداد می‌گردد. اما نظر مرجئه با آنان مخالف است و می‌گویند: معصیت با وجود ایمان زیانی ندارد، همانطورکه طاعت با کفر سودی ندارد.

در مکتب آنان عمل جزو ارکان ایمان نیست و بنا بر اعتقادات آنان معنای ارجاء، تاخیر عمل از نیت و عقد است. و گفته شده:

ارجاء به تاخیر انداختن حکم صاحب گناه کبیره تا قیامت است و این‌که در دنیا به بهشتی یا جهنمی بودن او حکم داده نشود. و فرقه واصلیه، یعنی یاران ابو حذیفه واصل بن عطاء بصری غزال متکلم متوفی در سال ۱۳۱، که به منزلت بین دو جایگاه اعتقاد دارند، با آن‌ها مخالف هستند. و واصل اولین کسی است که معتقد به منزلت بین دو جایگاه است و منظور از آن این است که صاحب گناهان کبیره نه کافر است و نه مطلق. بلکه در مرتبه‌ای بین کفر و ایمان قرار دارد چرا که ایمان عبارت از خصوصیات نیکی است که وقتی جمع شود، انسان مومن نامیده می‌شود و فاسق کسی است که این خصوصیات خیر در او جمع نیست. پس چنین فردی نه مومن است و نه کافر، زیرا شهادت و اعمال خیر در او موجود است. - به این مساله اعتقاد دارند و امامیه و تعداد زیادی از معتزله و اشاعره معتقدند که این عذاب قطع می‌شود و به دو دلیل حق این است که عذاب آنان

قطع می‌شود. اول: او به دلیل ایمان خود مستحق ثواب است، زیرا خداوند فرموده است: فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَیْراً یَرَهُ. - . زلزال: ۷. -

و ایمان برترین کار خیر است و وقتی کسی با معصیت خود مستحق عذاب شد، یا ثواب او عقاب را دفع می کند که اجماع باطل است زیرا ثواب مستحق به ایمان دائم است بر آن‌چه گذشت یا بالعکس و مراد همان است و جمع محال است.

دوم: او باید در تمام مدت عمر خود با انواع وسیله‌های قرب به خداوند، بنده او باشد و اگر در آخر عمر مرتکب معصیتی شد اما ایمانش باقی مانده باشد، حال اگر چنین کسی مانند کسی که در تمام طول عمر مشرک باشد در آتش جاودانه باشد، این به دلیل زشتی آن در نزد عقلا محال است. سپس فرمود: مخالف با علی کافر است زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: ای علی، جنگ با تو، به منزله جنگ با من است.

و در کفر مخالفان با پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم شکی نیست و اما علمای ما در مورد مخالفان با او در

ص: ۳۶۴

امامت اختلاف نظر دارند. برخی حکم به کفر آنان داده‌اند، زیرا آن‌ها نص واضح و آشکار و متواتر بر امامت او را که اثباتش ضروری است نفی کرده‌اند. و به عقیده برخی دیگر، آن‌ها فاسق هستند که این نظر اقوی است. سپس این افراد در سه قول اختلاف نظر دارند. اول: آن‌ها به دلیل عدم استحقاق بهشت در آتش جاودانه هستند. دوم: آن‌ها از جهنم به بهشت می‌روند. سوم: نظر ابن نوبخت و گروهی از علماست که آن‌ها به دلیل عدم کفر در آتش جاودانه نیستند و از آن خارج می‌شوند و به دلیل عدم ایمانی که آن‌ها را مستحق ثواب کند، به بهشت وارد نمی‌شود.

و او رحمه الله در شرح یاقوت گفته است: به عقیده اغلب یاران ما موافقان با این حکم کافرند و برخی از یاران بیش از هر چیزی به فسق آن‌ها حکم می‌دهند. و یاران ما در حکم اخروی آنان اختلاف نظر دارند. اغلب آنان عقیده به خلود آنان در آتش دارند و برخی به عدم خلود معتقدند یعنی به بهشت می‌روند و این یک قول شاذّ است که آن را اینگونه تاویل کرده‌اند و مصنّف آن را قبول دارد.

می گویم اعتقاد به عدم خلود آنان در آتش از عدم تتبع روایات و احادیث متواتر دالّ بر خلود ناشی می‌شود .بله. دو احتمال آخر درمورد مستضعفان است، همانطور که بیان خواهد شد. - . این مطالب ارزشمند که به جمله «فیما سیأتی» ختم می‌شود، به گفته شارح المقاصد فقط در نسخه مصنّف موجود است؛ و پیداست که او آن را پس از تالیف کتاب اضافه کرده است، و آن را در حاشیه نسخه خود با خط خود نوشته شده است. -

و اعتقاد به خروج غیر مستضعفان از آتش، سخنی است که گوینده آن مشخص نیست و در بین متاخرانی که شناختی نسبت به روایات و سخنان قدما ندارند نشات گرفته است و صدوق رحمه الله گفت: اعتقاد ما در مورد ظالمان این است که آن‌ها ملعونند و برائت از آنان واجب است و با آیات و روایات بر آن استدلال می کنند. سپس گفت: ظلم، به معنای نهادن چیزی در غیر جای خود است. پس هر کس مدعی امامت باشد و امام نباشد، ظالِم ملعون است و هر کس امامت را در غیر اهل آن قرار

دهد، ظالم و ملعون است.

و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: هر کس امامت علی را انکار کند پس از من نبوت مرا انکار کرده است و هر کس نبوت مرا انکار کند، ربوبیّت پروردگار را انکار کرده است.

سپس فرمود: و اعتقاد ما در مورد کسی که امامت امیر مومنان و ائمه

ص: ۳۶۵

پس از او را انکار کرده است، این است که کار او به منزله انکار پیامبران است و اعتقاد ما در مورد کسی که به امیر مومنان معتقد است و یکی از امامان پس از او را انکار کند، مانند کسی است که به همه پیامبران ایمان داشته باشد و نبوت محمد صلی الله علیه و آله و سلم را انکار کند.

و امام صادق علیه‌السلام فرمود: منکر امام آخر ما، با منکر امام اول ما تفاوتی ندارد.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: امامان پس از من دوازده نفر هستند که اولین آن‌ها امیر مومنان علی بن ابی طالب و آخرین آن‌ها قائم است که پیروی از آنان پیروی از من است و سرپیچی از آنان سرپیچی از من است و هر کس یک نفر از آن‌ها را انکار کند، مرا انکار کرده است.

امام صادق علیه‌السلام فرمود: هر کس در کفر دشمنان ما و ظالمین به ما شک کند، کافر است.

و اعتقاد ما در کسانی که با علی جنگیدند، مانند سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم است که فرمود: هر کس با علی بجنگد، با من جنگیده است.

و این سخن او که فرمود: هر کس با علی بجنگد، با من جنگیده است و هر کس با من بجنگد، با خداوند عز و جل جنگیده است.

و سخن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم به علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم‌السلام که فرمود: من دشمن دشمنان آن‌ها و دوست دوستانشان هستم.

و اعتقاد ما در برائت، این است که باید از چهار بت و چهار زن و از جمیع پیروان آن‌ها که بدترین مخلوقات خداوند عز و جل هستند برائت جست، و اعتقاد به خداوند و رسول او و ائمه علیهم‌السلام تنها با برائت از دشمنان آن‌ها ممکن است.

و شیخ مفید قدس الله روحه در کتاب المسائل می گوید: امامیه بر این اتفاق نظر دارند که هر کس امامت یکی از امامان و طاعات واجب را انکار کند، کافر و گمراه و مستحق خلود در آتش است. و در جای دیگر گفته است: امامیه بر این اتفاق نظر دارند که بدعتگزاران همه کافر هستند و امام باید پس از دعوت آن‌ها و اقامه بیّنات برای آنان، در صورت استطاعت، از آن‌ها

درخواست توبه کند. پس اگر از بدعت خود توبه کردند و به راه راست گراییدند، که هیچ. وگرنه باید آن‌ها را به دلیل این تمرد به قتل برساند و اگر کسی از آن‌ها بر این کفر خود از دنیا رفت، از اهل آتش است.

و معتزله بر خلاف آن اتفاق نظر دارند و تصور می‌کنند اغلب بدعتگزاران فاسق هستند و کافر نیستند و در بین آن‌ها افرادی وجود دارند که با بدعت خود فاسق نیستند و با آن از اسلام خارج نمی‌شوند و افرادی مانند مرجئه از یاران ابن شبیب و فرقه تبریه از زیدیه در اصول با آن‌ها توافق نظر دارند، هر چند در صفات امام با آن‌ها مخالفند.

و محقق طوسی رحمه الله عقاید اصول

ص: ۳۶۶

ایمان شیعه را سه چیز دانسته است: باور وحدانیت ذات خداوند و عدل در افعال او و باور نبوت انبیاء و باور امامت امامان معصومی که جانشین انبیاء بودند.

و به اعتقاد اهل تسنن، ایمان باور خداوند متعال و صدق دعوت پیامبر صلی الله علیه و اله و سلم است و باور احکامی که به یقینمی‌دانیم او به آن حکم کرد و در آن شبهه و اختلافی وجود ندارد و کفر در مقابل ایمان است و گناه در مقابل عمل صالح است و به گناهان کبیره و صغیره تقسیم می‌شود و بنا بر اجماع، مومن استحقاق جاودانگی در بهشت و کافر مستحق جاودانگی در جهنم و عذاب را دارد.

و به گفته شهید ثانی رفع الله درجته در رساله حقایق الایمان در تحقیق معنای اسلام و ایمان، بحث دوم در جواب الزام در پاسخ به افرادی از فرقه امامیه است که معتقد به عمومیت اسلام هستند و این‌که کفر عدم ایمان است. اما از نظر آن‌ها هر کسی که شهادتین را بگوید هر چند امامت را تصدیق نکرده باشد، مسلمان است، مگر آن‌که به دلیل دیگری مانند دشمنی کافر شود. و از نظر خوارج این حکم با این حکم که کفر عدم ایمان است منافات دارد. و از آن‌چه گذشت دانستی که تصدیق به امامت ائمه علیهم‌السلام، از نظر گروهی از امامیه جزو اصول ایمان است و در مذهب آنان یك ضرورت است و محقق طوسی رحمه الله آن را صراحتا از ایشان نقل کرده است و شکی نیست که عدم شیء با عدم اصل آن که جزوی از آن است اثبات می‌شود؛ پس حکم کفر کسی که این تصدیق را نداشته باشد، لازم است هر چند شهادتین را گفته باشد و این حکم همچنین منافات دارد با حکم به اسلام کسی که امامت دوازده امام را قبول ندارد و این حکم آخر را نمی‌توان اعتقاد به عموم اسلام نام نهاد، بلکه شامل حال کسانی می‌شود که معتقد به اسلام هستند و این تصدیق را ندارند با قطع نظر از این‌که آن‌ها معتقد به عموم اسلام یا مساوی بودن آن با ایمان هستند.

و اما پاسخ به منع از منافات بین این دو حکم این است که ما بر کسی که این تصدیق را ندارد به کفر حکم می‌کنیم و حکم به اسلام او ظاهری است. و موضوعِ دو حکم مختلف است و منافاتی بین آن دو وجود ندارد. سپس گفت که منظور از حکم به اسلام ظاهری او، صحت ترتّب بسیاری از احکام شرعی بر آن است و نتیجه آن است که شارع اقرار به شهادتین

ص: ۳۶۷

را نشانه صحت اجرای بیشتر احکام شرعی - مانند حلال بودن ازدواج با او و حکم به طهارت او و مصونیت خون و مال اتو و احکام دیگری که در کتب فروع آمده است و حکمت آن تخفیف حکم مومنان بوده- بر شخص اقرارکننده قرار داده است. زیرا نیاز مبرمی به آمیزش با آنان در اکثر زمان‌ها و مکان‌ها وجود دارد و جذب کافر به سوی دین اسلام هنگامی است که در اجرای احکام مسلمانان کفایت داشته باشد تا به مجرد اقرار ظاهری رغبت او به اسلام بیشتر شود، سپس از این مرتبه بالاتر رود و اسلام باطنی نیز برایش محقق گردد.

و بدان که گروهی از علمای فرقه امامیه به کفر اهل خلاف حکم دادند، اما اکثریت آنان به اسلام آن‌ها معتقدند. اگر منظور آن‌ها این باشد که آن‌ها باطنا و نه در ظاهر کافرند، ظاهر امر این است که این یک درگیری لفظی است، چرا که آن‌ها حکم به صحت جریان اکثر احکام مسلمانان بر آن‌ها در ظاهر داده‌اند، نه این‌که آن‌ها مسلمان باطنی هستند. بنابراین اجماع را مبنی بر ورود آنان بر آتش نقل کردند و اگر منظور آن‌ها کفر ظاهری و باطنی بود، این ممنوع است و دلیلی بر آن وجود ندارد. بلکه بر اسلام آنان دلیل وجود دارد زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: به من دستور داده شده که با مردم بجنگم تا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهِ را بگویند.

و شیخ طوسی نوّر الله ضریحه در تلخیص شافی می‌گوید: اعتقاد ما این است که محارب با امیر مومنان کافر است و دلیل بر آن اجماع فرقه بر حق امامیه است و اجماع آنان حجت است و این‌که ما می‌دانیم کسی که با امیر مومنان دشمنی کند، منکر امامت اوست و رد کننده آن است و رد کردن امامت کفر است، همانطور که رد کردن نبوت کفر است. زیرا جهل نسبت به نبوت و امامت مانند یکدیگر است. سپس رحمه الله به روایات بسیاری در این مورد استدلال کرد.

پس حال که آن‌چه را که علمای متقدم و متاخر از فرقه امامیه ذکر کرده‌اند دیدی، ضعف قول به خروج آنان را از آتش خواهی دانست و روایات وارده در این باب بیش از آن است که بتوان آن را در یک باب یا یک کتاب جمع کرد و وقتی آن... ها در دنیا و آخرت در حکم مسلمان هستند، پس چه تفاوتی میان آنان و شیعیان فاسق وجود دارد و چه سودی در مطالب مورد اجماع فرقه امامیه است که در پاسخ به مخالفان معتقد به این‌که امامت از فروع دین است، می‌گویند امامت از اصول دین است. و عام و خاص روایت متواتر دارند که هر کس بمیرد و امام زمان خود را نشناسد، به مرگ جاهلی مرده است و روایات بسیاری پیرامون

ص: ۳۶۸

آیاتی که در شان آنان نازل شده وارد شده است. آن‌ها شرک و کفر را در آیات به ترک ولایت تاویل کرده‌اند و روایات متواتری وجود دارد که هیچ عملی بدون ولایت پذیرفته نیست.

و به گفته صدوق رحمه الله، اسلام اقراربه شهادتین است که با آن جان و مال مصون می‌ماند و ثواب بر ایمان به دست می‌آید.

صحیح: امام باقر علیه‌السلام فرمود: هر فردی از افراد این امت که امام ظاهر و عادلی از جانب خداوند عز و جل نداشته باشد، گمراه و گمگشته است و اگر بر این حال بمیرد، برکفر و نفاق مرده است.

و بـدان که امامان سـتمگر و پیروان آن‌ها از دین خداونـد منحرف هسـتند و گمراه شدنـد و گمراه کردنـد و اعمال آن‌ها مانند کَرَمادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّیحُ فِی یَوْمٍ عاصِفٍ لا یَقْدِرُونَ مِمَّا کَسَبُوا عَلی شَیْ ءٍ ذلِکَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعِیدُ.

و از امام صادق علیه‌السلام در آیه وَ الَّذِینَ کَفَرُوا أَوْلیاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ روایت است: منظور این است که آن‌ها بر نور اسلام بودند اما هنگامی که ولایت هر امام ستمگری را که از جانب خداونـد منصوب نشـده بود پذیرفتند، با ولایت او از نور اسـلام خارج شدند و به ظلمات کفر رفتند. پس خداوند آتش را با کفار بر آنان واجب کرد. فَأُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِیها خالِدُونَ. - .[۱] مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الأنوار (ط - بیروت) - بیروت، چاپ: دوم، ۱۴۰۳ ق. -

از ائمه علیهم‌السـلام روایت شده است: اگر هر فرشـته‌ای که خداوند عز و جل او را آفریده باشد و هر پیامبری که خداوند او را مبعوث کرده باشـد و هر دوست و هر شـهیدی در حق دشـمن مـا اهـل بیت شـفاعت کننـد که خداونـد عز و جل او را از آتش بیرون بیاورد، خداوند هرگز او را خارج نمی‌کند و در کتاب خود می‌فرماید: ماکِثِینَ فِیهِ أَبَداً.

امام صادق علیه‌السـلام فرمود: دشـمن کسـی نیست که با ما اهل بیت دشـمنی کند، زیرا تو کسی نمی‌گوید من دشمن محمد و آل او هسـتم، بلکه دشـمن کسی است که با شما دشمنی کند در حالی‌که می‌داند شما دوستان ما هستید و از دشمنان ما بیزاری می‌جویید و شیعه ما هستید.

و از برخی روایات و بلکه از بسـیای از آن پیـداست که آن‌ها در دنیا نیز در حکم کفار هسـتند، اما از آنجایی که خداوند می... دانـد امامان سـتمگر و پیروان آن‌ها بر شـیعیان غلبه می‌کنند و بلای شـیعیان می‌گردند و نمی‌توانند از آنان رهایی یابند بلکه به ناچار باید با آنان مراوده و ازدواج داشـته باشند، حکم اسلام را بر آنان جاری کرد. و در هنگام ظهور قائم، حکم سایر کفار را بر آنان جای می‌کند و در آخرت آن‌ها را به آتش وارد می‌کند و تا ابد با کفار در آن هستند. و این چنین روایات با هم جمع

ص: ۳۶۹

می‌شود و شیخ مفید و شهید ثانی به آن اشاره کرده‌اند.

و می‌توان گفت به دلیـل شـبهاتی که در آن زمـان وجود داشـته است، حکم اسـلام در دنیا بر آنان جاری می‌شـده اما وقتی در زمان او علیه‌السـلام حق صـریح با بینات و دلایل روشن و معجزات آشکار گشت و شبهه‌ای باقی نماند و آن‌ها انکار کردند، به سـایر کفـار ملحق می‌شونـد و روایـات در این بـاب در باب‌های این کتاب پراکنـده است و از خداونـد می‌خواهم که به من در تـالیف کتـاب جـداگانه‌ای در این بـاب توفیق عطـا کنـد، ان شـاء الله. و برخی روایـات که خلاـف چیزهـایی است که گفـتیم، همانطور که گفته شد مربوط به مستضعفان است.

و به گفته شارح المقاصد، مسلمانان در مومنِ صاحب گناهان کبیره که قبل از توبه از دنیا برود اختلاف نظر دارند. به عقیده ما نه عفو حتمی است و نه عـذاب و حکم آن به مشیت خداونـد بستگی دارد. امـا اگر عـذاب شود می‌توان به قطع گفت که در آتش ابـدی نیست بلکه از آن خـارج می‌شود. نه این‌که این امر بر خداونـد واجب باشـد، بلکه به مقتضـای وعـده‌هـای سـابق و دلایلی مانند خلود اهل بهشت. و از نظر معتزله عذاب دائم او حتمی است و عفو صورت نمی‌گیرد و از آتش خارج نمی‌شود و

این که برخی از معتزله می گویند صاحب گناهان کبیره نه در بهشت است و نه در جهنم اشتباه است. و از اعتقاد منزلت بین دو جایگاه - . پیش از این به معنای آن اشاره شد. -

آنـان نشـات می گیرد. یعنی حـالتی غیر از ایمـان و کفر و امـا نظر مقاتل بن سـلیمان و برخی از مرجئه - . پیش از این در مورد مذهب مرجئه مطالبی ذکر شد. و اما مقاتل بن سلیمان، مقاتل بن سلیمان بن بشیر ازدی خراسانی ابو الحسن بلخی، ملقب به ابن دوال دوز است، اصالت او به بلخ برمی گردد و پس از مدتی به بصره رفت و به بغداد وارد شد و در آن علم حدیث را آموخت و در تفسیر قرآن کریم ید طولایی داشت. ابن حجر در التقریب راجع به او می گوید:

ص ۵۰۵: او را تکذیب و متهم به اعتقاد به تجسیم کردند ، مرگ او در سال ۱۵۰ اتفاق افتاد. به عقیده ابن ندیم او از محدّثان است و فراء متعلق به فرقه زیدیه است و کتبی در فنون قرآن و غیر آن به او نسبت داده شده که از جمله آن‌ها می‌توان به تفسیر کبیر اشاره کرد. شیخ طوسی در رجال خود یک بار در ضمن یاران امام باقر علیه‌السلام و بار دیگر در ضمن یاران امام صادق علیه‌السـلام، از او نـام برده است. و یاران ما در کتب رجالی خود زنـدگینامه او را ارائه دادهانـد و بر این اتفاق نظر دارنـد که او یک شـخص عامی است که ابن محجوب در باب وصـیت، پس از حدیث قباب در روضهٔ الکافی از قول یک فقیه از او روایت می کند. -

که می گوینـد مومنان دارای معصـیت به هیچ وجه عذاب نمی‌شوند و آتش فقط برای کفار است با اسـتدلال به آیاتی که می… گوید عذاب مختص کفار است مثل قَدْ أُوحِیَ إِلَیْنا أَنَّ الْعَذابَ عَلی مَنْ کَذَّبَ وَ تَوَلَّی - . طه: ۴۸. -

ص: ۳۷۰

إِنَّ الْخِزْیَ الْیَوْمَ وَ السُّوءَ عَلَی الْکافِرِینَ - . نحـل: ۲۷. - صورت گرفته و پاسـخ این است که منظور از عـذابی که در این آیـات آمده است، عذاب خالد است.

و اما تمسک آنان به احادیثی مثل هر کس لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ را گفت به بهشت وارد می‌شود حتی اگر زناکار یا سارق باشد،

ضعیف است. زیرا تنها خلود را نفی می کنـد و نه ورود به آتش را. چرا که بنا بر عمده آیات و احادیث، مومنان به طور قطع به بهشت وارد می‌شونـد امـا نه قبـل از ورود به آتش، بلکه پس از آن. اما دو مساله باقی می‌مانـد. اول: قطع شـدن عـذاب پس از یک مدت و دوم: مساله عفو تام. سپس خداوند متعال می‌فرماید: فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَیْراً یَرَهُ - . زلزال: ۷. - مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَکَرٍ أَوْ أُنْثی وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولئِکَ یَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ. - . و من عمل صالحا من ذکر أو انثی. مؤمن: ۴۴. -

و پیامبر صـلی الله علیه و آله و سـلم فرمود: هر کس لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ را بگوید به بهشت وارد می‌شود و هر کس بدون شرک بمیرد به بهشت وارد می‌شود حتی اگر زناکار یا سارق باشد.

دوم نصوصـی است که محتوای آن دالّ بر خروج از آتش است مانند: النَّارُ مَثْواکُمْ خالِدِینَ فِیها إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ - . انعام: ۱۲۸. - فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَ أُدْخِلَ الْجَنَّهَ فَقَدْ فازَ. - . آل عمران: ۱۸۵. -

و مانند سخن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم که فرمود: گروهی پس از آن‌که سوختند و از شدت سوختگی به ذغال تبدیل شدند از آتش خارج گشته و مانند رویش دانه در مسیر سیلاب دوباره می‌رویند.

اما با این‌که یک روایت در اصول حجت نیست، با در نظر گرفتن نصوص مفید تایید و تاکید است. - . در حاشیه نسخه مصنف آمده است: جزری در این باره می گوید: گروهی از آتش خارج می‌شوند که سوخته‌اند؛ و محش به معنای سوختن پوست و استخوان است. و به صورت(امتحشوا) نیز روایت شده است زیرا فاعل مشخصی ندارد؛ و قد محشته النار تمحشه محشا. و به گفته حمیل، السیل به معنای گل و لای و چیزهای دیگری است که سیل با خود می‌آورد. و فعیل در اینجا به معنای مفعول است؛ اگر دانه‌ای بر سر راه مسیل قرارگیرد، ظرف یک شبانه روز می‌روید و او سرعت بازگشت جسم آنان را پس از سوختگی، به رویش این گیاه تشبیه کرده است. -

سوم که بر عقاید معتزله است این است که هر کس صد سال بر ایمان و عمل صالح مواظبت داشته باشد، و در این اثنا یا پس از آن مرتکب گناهی مانند نوشیدن جرعه‌ای شراب شد، شایسته خداوند حکیم نیست که او را عذاب ابدی کند و اگر این کار او ظلم نبود، پس نباید ظلمی در حق او صورت بگیرد و اگر با کار خود مستحق ذم نبود، نباید نکوهش شود.

ص: ۳۷۱

چهارم این است که معصیت متناهیِ زمانی است و اگر معصیتی شدیدتر از آن وجود داشت و جزای آن این بود که برای تحقق قاعده عدل متناهی باشد، متناهیِ قدری نیز هست، بر خلاف کفر که حتی اگر زمانش پایان یابد، اندازه آن تناهی ندارد.

و معتزله از آیات دالّ بر خلود کفار و غیر او به عنوان حجتی برای وجوه اول استفاده می‌کنند. مانند این آیه: وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً - . جن: ۲۳. - و آیه: وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ خالِداً فِيها - . نساء: ۹۳. -

و آیه: وَ أَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْواهُمُ النَّارُ كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها أُعِيدُوا فِيها - . سجده: ۲۰. - و هر آیه‌ای که حکم خلود و نفی خروج در آن آمده است و آیه: وَ إِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ يَصْلَوْنَها يَوْمَ الدِّينِ وَ ما هُمْ عَنْها بِغائِبِينَ - . انفطار: ۱۴- ۱۶. -

و عدم غیبت از آتش به معنای خلود در آن است و آیه: وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها - . نساء: ۱۴. - و منظور، تجاوز از همه حدود با گناهان کبیره نیست. زیرا چنین چیزی محال است. و در بین ادیان مختلف مثل یهود و مسیحی و زرتشتی در موردآن اختلاف نظر وجود دارد و آیه جزو آیات مربوط به احکام ارث محسوب می‌شود. و آیه: بَلى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَ أَحاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ - . بقره: ۸۱. -

و پاسخ کسی که می گوید صیغه‌ها مفید عموم است، این است که در آیه اول به دلیل صدور حکم قطعی به خروج تائب و صاحبان گناه صغیره، عموم مراد نیست. زیرا پس از آن طاعاتی ذکر می‌شود که ثوابش این عقوبات را جبران می‌کند. پس مومنِ صاحب گناهان کبیره نیز از این آیات و ادله خارج است و به طور خلاصه باید گفت: عامی که بعض از آن خارج شود، مفید قطع نیست و ما ابدی بودن استحقاق را قبول نداریم، بلکه با هدف دیدن وعید منتفی است زیرا پس از آن می‌فرماید: حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ - . مریم: ۷۵. -

و اگر صحیح باشد، هدف آن دلالت بر ابدی بودن استحقاق

ص: ۳۷۲

خلود عذاب است نه بر وقوع آن. زیرا به دلیل وجود جواز خروج با عفو در آن اختلاف نظر وجود دارد.

و آیه دوم راجع به کسی است که دچار ارتکاب گناه تعمدانه و از روی حلال شمردن آن شده باشد. و به گفته ابن عباس، تعمد در حقیقت یا از کسی سر می‌زند که عملی را حلال بداند و یا به این دلیل که تعلیق به وصف مشعر به حیثیت است. پس به کسی اختصاص دارد که مومنی را به خاطر ایمان او به قتل برساند یا به این‌که خلود اگرچه در دوام ظاهر است، با جمع بین ادله می‌توان به این نتیجه رسید که منظور از آن در اینجا اقامت طولانی مدت است.

و در مورد آیه سوم باید گفت که این آیات در حق کافران منکر حشر نازل شده است. با قرینه: ذُوقُوا عَذابَ النَّارِ الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تُکَذِّبُونَ - . سجده: ۲۰. -

زیرا بر آن دلالت دارد که خلود نتیجه یک مناقشه ظاهری است. به دلیل جواز خروج در هنگام عدم اراده کردن خروج از سوی آنان به دلیل یاس یا حیرانی یا امثال آن.

و مورد چهارم پس از تسلیم به افاده نفی آن از هر فردی و دلالت آن بر دوام عدم غیبت، با جمع بین ادله به همه کفار اختصاص دارد و همینطور است ششم و هفتم با درنظر گرفتن آن حدود، به عنوان حدود اسلام و به دلیل احاطه خطایا بر غلبه آن، چرا که با آن ایمانی باقی نمی‌ماند این به اضافه احتمالی است که در خلود وجود دارد.

سپس در پژوهشی دیگر گفت: اختلافی در این وجود ندارد که هر کس پس از کفر و گناهان ایمان بیاورد، اهل بهشت است. مانند کسی که هیچ گناهی ندارد و هر کس نعوذ بالله پس از ایمان و عمل صالح خود کافر شود، جهنمی است مانند کسی که هیچ کار نیکی ندارد. و سخن در مورد کسی است که ایمان آورده و عمل صالح انجام می‌دهد. وَ آخَرَ سَیِّئاً و همچنان به انجام طاعات و گناهان کبیره مبادرت ورزد. همانطور که برخی از مردم، امید به بهشت دارند، حتی اگر پس از آتش باشد. و استحقاق او برای ثواب و عقاب، بنا بر مقتضای وعد و وعید است و مساله ثابت

است و حبطی در آن صورت نمی گیرد و بنا بر عقیده معتزله، او اگر پیش از توبه از دنیا برود در آتش ابدی است. اما ایمان و طاعات و استحقاقات اثبات شده فرد برای آن‌ها ایجاد اشکال کرده است که چه می‌شود و چرا از بین می‌رود. آن‌ها به حبوط طاعات اعتقاد دارند و این‌که سیئات، حسنات را از بین می‌برد و به عقیده اکثریت آنان یک گناه کبیره ثواب همه عبادات را از بین می‌برد. اما فساد این عقیده ظاهر است از نظر سمعی با توجه بهنصوص دالّ بر این‌که خداوند متعال ضایع نمی کند أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا و عمل صالح انجام دهد و از نظر عقلی به دلیل قطع بر این‌که شایسته خداوند حکیم کریم نیست که ثواب ایمان بنده و

ص: ۳۷۳

مواظبت او را بر طاعات در تمام طول عمر با خوردن یک لقمه ربا، یا نوشیدن جرعه‌ای شراب باطل کند.

**[ترجمه]

أقول

قد سبق القول فی ذلک فی باب الحبط و التکفیر و لا أظنک یخفی علیک ما مهدناه أولا بعد الإحاطه بما أوردناه من الآیات و الأخبار و سیأتی عمده الأخبار المتعلقه بتلک المباحث فی کتاب الإیمان و الکفر.

**[ترجمه]می گویم:

پیش از این پیرامون این مساله در باب حبط و تکفیر صحبت شد و گمان نمی‌کنم که بر تو پوشیده باشد آن‌چه که مقدمه آن را پس از احاطه بر آیات و روایات آوردیم. و عمده روایات متعلق به این مباحث در کتاب کفر و ایمان خواهد آمد.

**[ترجمه]

باب ۲۸ ما یکون بعد دخول أهل الجنه الجنه و أهل النار النار

الأخبار

«۱»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ لَقَدْ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی الْأَرْضِ مُنْذُ خَلَقَهَا سَبْعَهَ عَالَمِینَ لَیْسَ هُمْ مِنْ وُلْدِ آدَمَ خَلَقَهُمْ مِنْ أَدِیمِ الْأَرْضِ فَأَسْکَنَهُمْ فِیهَا وَاحِداً بَعْدَ وَاحِدٍ مَعَ عَالَمِهِ ثُمَّ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَبَا هَذَا الْبَشَرِ وَ خَلَقَ ذُرِّیَّتَهُ مِنْهُ وَ لَا وَ اللَّهِ مَا خَلَتِ الْجَنَّهُ مِنْ أَرْوَاحِ الْمُؤْمِنِینَ مُنْذُ خَلَقَهَا وَ لَا خَلَتِ النَّارُ مِنْ أَرْوَاحِ الْکُفَّارِ وَ الْعُصَاهِ مُنْذُ خَلَقَهَا عَزَّ وَ جَلَّ لَعَلَّکُمْ تَرَوْنَ أَنَّهُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ وَ صَیَّرَ اللَّهُ أَبْدَانَ أَهْلِ الْجَنَّهِ مَعَ أَرْوَاحِهِمْ فِی الْجَنَّهِ وَ صَیَّرَ أَبْدَانَ أَهْلِ النَّارِ مَعَ أَرْوَاحِهِمْ فِی النَّارِ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی (لَا یُعْبَدُ خ ل) فِی بِلَادِهِ وَ لَا یَخْلُقُ خَلْقاً یَعْبُدُونَهُ وَ یُوَحِّدُونَهُ (۱)وَ یُعَظِّمُونَهُ وَ یَخْلُقُ لَهُمْ أَرْضاً تَحْمِلُهُمْ وَ سَمَاءً تُظِلُّهُمْ أَ لَیْسَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ یَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَیْرَ الْأَرْضِ وَ السَّماواتُ وَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَ فَعَیِینا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِی لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِیدٍ

: شی، تفسیر العیاشی عن محمد مثله.

**[ترجمه]خصال: محمد بن مسلم گوید از امام پنجم شنیدم میفرمود خدای عز و جل از آن هنگامی که زمین را آفریده هفت دسته از دانایان و خردمندان را که فرزند آدم ابو البشر نبودند در آن جا داده، همه آنان را هم از روی زمین آفرید و هر دسته ای را پس از دیگری در عصر خود در آن جا داد. سپس خدای عز و جل آدمی که پدر این بشر موجود است آفرید و نژادش را از وی پدید آورد بخدا از روزی که خدا بهشت را آفریده مورد استفاده مؤمنان بوده و از آن روزی که دوزخ را آفریده در

کـار عـذاب کـافرین گنهکـار بوده شایـد عقیـده شـماها این باشـد که چون روز قیامت شـد و خـدا بـدن های اهل بهشت را با روحشان ببهشت برد و بدنهای دوزخیان را با روحشان در آتش برد دیگر کسی نیست که در زمین او را بپرستد و به یگانگی و بزرگی بستاید. آری به خدا خلقی دیگر بدون وسیله ماده و نر بیافریند که او را بپرستند و به یگانگی ستایش کنند و برای آنان زمینی بیافرینـد که آنها را بردارد و آسـمانی که بر آنها سایبان باشد، نیست که خدا می فرماید: «يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَ السَّماواتُ» - . ابراهیم / ۴۸ - {روزی که زمین زمین دیگری گردد و آسـمانها آسمانهای دیگر؟} و بر سبیل انکار میفرماید: «أَ فَعَيِينـا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيـدٍ» - . ق / ۱۵ - {آیا ما از آفرینش نخست در مانـدیم؟ بلکه آنها در پوشـش تازه ای از آفرینش بسر میبرند}.

تفسیر عیاشی همانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۲»

ل، الخصـال أَبِي عَنْ سَـعْدٍ عَنْ أَحْمَـدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَـى عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِـمْرٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيـدَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَ فَعَيِينا بِالْخَلْقِ

۱- فی المصدر بعد ذلک: بلی و اللّه لیخلقن اللّه خلقا من غیر فحوله و لا اناث یعبدونه و یوحدونه اه. م.

الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِی لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِیدٍ فَقَالَ یَا جَابِرُ تَأْوِیلُ ذَلِکَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِذَا أَفْنَی هَذَا الْخَلْقَ وَ هَذَا الْعَالَمَ وَ أَسْکَنَ أَهْلَ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ وَ أَهْلَ النَّارِ النَّارَ جَدَّدَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَالَماً غَیْرَ هَذَا الْعَالَمِ وَ جَدَّدَ خلق (عَالَماً) مِنْ غَیْرِ فُحُولَهٍ وَ لَا إِنَاثٍ یَعْبُدُونَهُ وَ یُوَحِّدُونَهُ وَ خَلَقَ لَهُمْ أَرْضاً غَیْرَ هَذِهِ الْأَرْضِ تَحْمِلُهُمْ وَ سَمَاءً غَیْرَ هَذِهِ السَّمَاءِ تُظِلُّهُمْ لَعَلَّکَ تَرَی أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّمَا خَلَقَ هَذَا الْعَالَمَ الْوَاحِدَ وَ تَرَی أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمْ یَخْلُقْ بَشَراً غَیْرَکُمْ بَلَی وَ اللَّهِ لَقَدْ خَلَقَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَلْفَ أَلْفِ عَالَمٍ وَ أَلْفَ أَلْفِ آدَمٍ أَنْتَ فِی آخِرِ تِلْکَ الْعَوَالِمِ وَ أُولَئِکَ الْآدَمِیِّینَ.

**[ترجمه]خصال: جابر بن یزید گوید: از امام باقر علیه السلام در باره آیه «أَ فَعَیِینا بِالْخَلْقِ

الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِی لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِیدٍ» - . ق / ۱۵ - {آیا ما از آفرینش نخست ناتوان شدیم؟ بلکه آنان در آفرینش نوی هستند.} پرسیدم، حضرت فرمود: ای جابر! تأویل آیه این است که خداوند متعال آنگاه که این آفریدگان و این جهان را نابود ساخته و بهشتیان را در بهشت و دوزخیان را در دوزخ جای دهد، جهان دیگری غیر از این جهان را از نو پدید می آورد، بدون نر و ماده، تا او را پرستیده و یگانه دانند و به آنان زمینی غیر از این زمین می آفریند که در آن استقرار یافته و آسمان دیگری که بر آنان سایه افکند. شاید تو بر این باوری که خداوند تنها این جهان را آفریده و به جز شما بشری را نیافریده است؟ آری به خدا سوگند! به طور حتم خداوند متعال هزار هزار جهان و هزار هزار آدم آفریده که تو در پایان این جهان ها و آن آدمیان هستی.

**[ترجمه]

بیان

یمکن الجمع بینه و بین ما سبق بحمل السبعه علی الألواح و هذا علی الأشخاص (۱)

**[ترجمه]ممکن است بتوان جمع کرد بین این روایت و روایات گذشته بنابر این که بگوییم مراد از هفت لوح ها هستند و اینجا مراد اشخاص هستند.

**[ترجمه]

«۳»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ عَنْ أَبِی خَالِدٍ الْقَمَّاطِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ یُقَالُ لِأَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام إِذَا أُدْخِلَ أَهْلُ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ وَ أُدْخِلَ أَهْلُ النَّارِ النَّارَ فَمَهْ قَالَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام إِنْ أَرَادَ أَنْ یَخْلُقَ اللَّهُ خَلْقاً وَ یَخْلُقَ لَهُمْ دُنْیَا یَرُدُّهُمْ إِلَیْهَا فَعَلَ وَ لَا أَقُولُ لَکَ إِنَّهُ یَفْعَلُ.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید نوادر: ابو خالد قمّاط گفت: به امام صادق علیه‌السلام گفتم و گفته شده به امام باقر علیه...

السـلام گفت که وقـتی بهشتیـان به بهشت، و جهنمیـان به جهنم وارد شونـد، چه اتفـاقی می‌افتـد؟ فرمود: اگر خداونـد بخواهد خلقی را بیافرینـد، و برای آن‌ها دنیایی خلق کنـد که به آن بازگردند این کار را انجام می‌دهد و به تو نمی‌گویم که این کار را انجام می‌دهد.

**[ترجمه]

«۴»

ین، کتاب حسـین بن سعید و النوادر مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّهِ الْجَنَّهَ وَ أَهْلُ النَّارِ النَّارَ فَمَهْ فَقَالَ مَا أَزْعُمُ لَکَ أَنَّهُ تَعَالَی یَخْلُقُ خَلْقاً یَعْبُدُونَهُ.

ص: ۳۷۵

۱- لعل المراد من الحدیث الأول علی ظاهره أن اللّه تبارک و تعالی خلق فی أرضـنا هذه قبل خلق آدم و ولده سبعه امم من نوع الانسـانی أوجـد کـل امه بعـد انقراض امه اخری و فنائهـا فیکون سـاکنو الأرض من ابتـدائها إلی الآن ثمانیه طبقات و امم، و من الحدیث الثانی أن اللّه تعالی خلق غیر هذه الأرض ألف ألف عالم و کرات یسکنها ألف ألف امم، فعلیه لا معارضه و لا تضارب بین الحـدیثین، و بالحـدیث الأـول تنحـل عویصه بـدایه العـالم و مـا یورد علی الـدینیین من أن علم الجیولوجیا أی علم الطبقات الارضـیه یخالف معتقدکم من بدء العالم و تاریخ أول إنسان وجد علی الأرض و هو آدم فأنتم تحسـبون أنّه قبل نحو سته آلاف سنه و نحن وجدنا جماجم الإنسان و غیرها من عظام الإنسان و الحیوانات تحاکی عن وجودها قبل تلک السـنه بکثیر، و الحدیث یـدفع الاشـکال بأن آدم لم یکن أول خلیقه بل کان قبله طبقات متعدّده من الأمم؛ و من الحدیث الثانی یسـتفاد أن اللّه تبارک و تعالی خلق غیر ارضـنا عوالم متعدّده متکثره، و أن ما کانوا یظنون قبلا من أن سائر الکرات غیر معموره و غیر مسکونه للإنسان و الحیوان غیر صـحیحه بـل سـائر الکرات معموره و مسـکونه و أن للّه تعـالی ألف ألف عالم و ألف ألف آدم و سـتجی ء روایات کثیره تدلّ علی ذلک فی محله.

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید نوادر: ابو بصیر گفت: از امام صادق علیه‌السلام پرسیدم وقتی بهشتیان به بهشت و جهنمیان به جهنم وارد شوند، چه اتفاقی می‌افتد؟ حضرت فرمود: گمان نمی‌کنم که خداوند مجددا خلقی را بیافریند تا او را پرستش کنند.

ص: ۳۷۵

**[ترجمه]

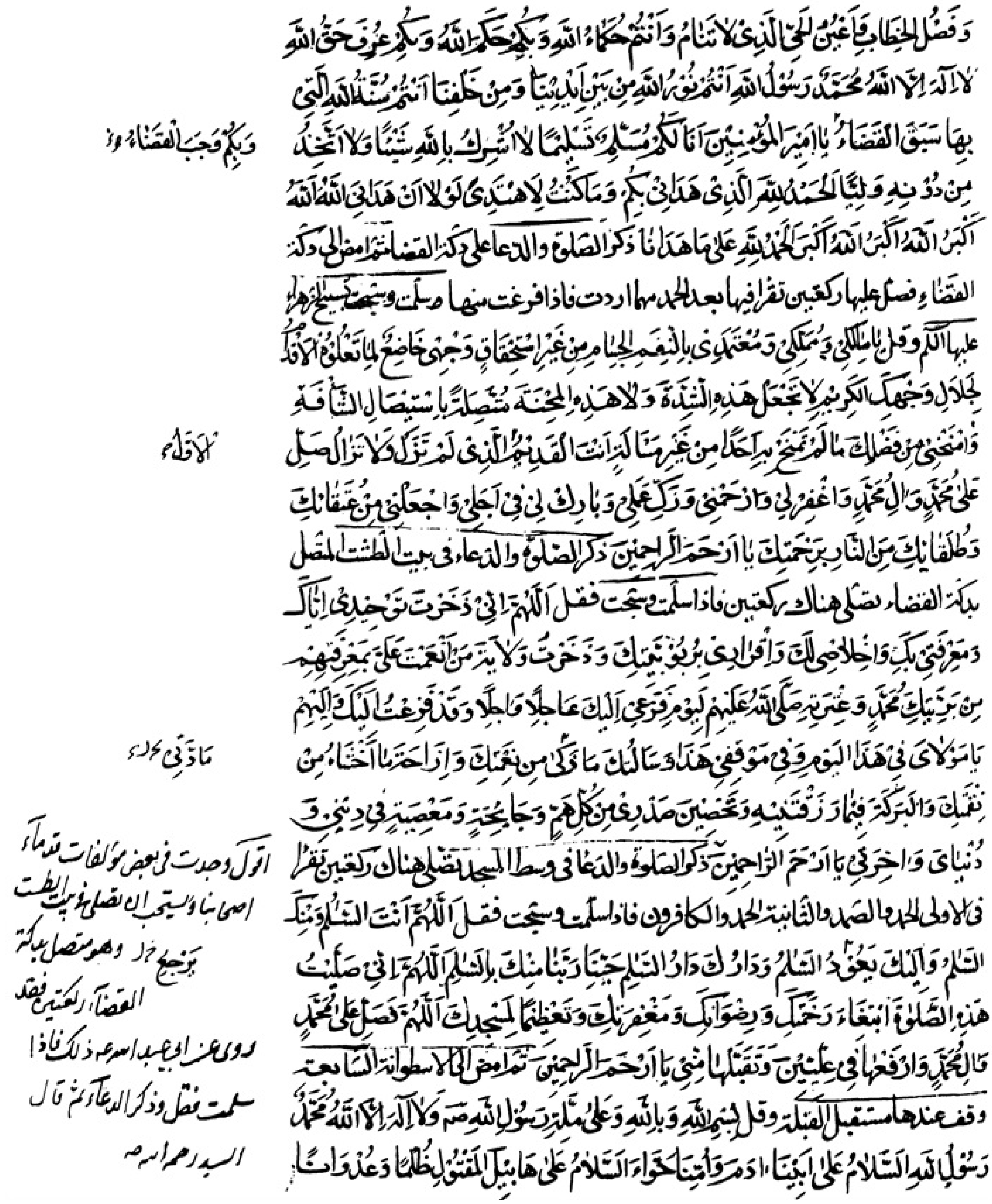
بیان

یفهم من سیاق هـذین الخبرین أن الله تعـالی یخلق خلقا آخر لکن الإمام علیه السـلام لم یصـرح به تقیه و خوفا من التشـنیع و ما یدل علیه تلک الأخبار لم أر أحدا من المتکلمین تعرض له بنفی و لا إثبات و أدله العقل لا تنفیه بل تعضده لکن الأخبار الوارده فی ذلک لم تصل إلی حد یوجب القطع به و الله تعالی یعلم.

هـذا آخر ما أردنا إیراده فی هذا المجلد من کتاب بحار الأنوار و ختم علی یدی مؤلفه ختم الله له و لوالدیه بالحسـنی فی حادی عشـر شـهر محرم الحرام من شـهور سـنه ثمانین بعد الألف من الهجره و الحمد لله أولا و آخرا و صلی الله علی محمد و أهل بیته الطاهرین المعصومین و لعنه الله علی ظالمیهم و قاتلیهم و غاصبی حقوقهم و مبغضیهم و مخالفیهم أبد الآبدین.

ص: ۳۷۶

تصویر

وفصل الخطاب فاغنني الحي الذي لا تنام وانتم حكماء الله وبكم حكم الله وبكم عرف حق الله
لا اله الا الله محمد رسول الله انتم نور الله من بين ايدينا ومن خلفنا انتم سنة الله التي
بها سبق القضاء يا امير المؤمنين انا لكم مسلم تسليما لا اشرك بالله شيئا ولا اتخذ
من دونه وليا الحمد لله الذي هداني بكم وما كنت لاهتدي لولا ان هداني الله الله
اكبر الله اكبر الله اكبر الحمد لله على ما هدانا ذكر الصلوة والدعاء على دكة القضاء ثم امض الى دكة
القضاء فصل عليها ركعتين تقرا فيها بعد الحمد ما اردت فاذا فرغت منها وسلمت وسبحت تسبيح الزهراء
عليها السلام وقل يا مالكي ومملكي ومتغمدي بالنعم الجسام من غير استحقاق وجهي خاضع لما تعلوه الاقدام
لجلال وجهك الكريم لا تجعل هذه الشدة ولا هذه المحنة متصلة باستيصال الشافة
وامنحني من فضلك ما لم تمنح به احدا من غير مسألة انت القديم الذي لم تزل ولا تزال صل
على محمد وال محمد واغفر لي وارحمني وزك عملي وبارك لي في اجلي واجعلني من عتقائك
وطلقائك من النار برحمتك يا ارحم الراحمين ذكر الصلوة والدعاء في بيت الطشت المتصل
بدكة القضاء تصلي هناك ركعتين فاذا سلمت وسبحت فقل اللهم اني ذخرت توحيدي اياك
ومعرفتي بك واخلاصي لك واقراري بربوبيتك وذخرت ولاية من انعمت علي بمعرفتهم
من بريتك محمد وعترته صلى الله عليهم ليوم فزعي اليك عاجلا واجلا وقد فزعت اليك واليهم
يا مولاي في هذا اليوم وفي موقفي هذا وسالتك ما زكى من نعمتك وازاحة ما اخشاه من
نقمتك والبركة فيما رزقتنيه وتحصين صدري من كل هم وجائحة ومعصية في ديني و
دنياي واخرتي يا ارحم الراحمين ذكر الصلوة والدعاء في وسط المسجد تصلي هناك ركعتين تقرا
في الاولى الحمد والصمد والثانية الحمد والكافرون فاذا سلمت وسبحت فقل اللهم انت السلام ومنك
السلام واليك يعود السلام ودارك دار السلام حينا ربنا منك بالسلام اللهم اني صليت
هذه الصلوة ابتغاء رحمتك ورضوانك ومغفرتك وتعظيما لمسجدك اللهم فصل على محمد
وال محمد وارفعها في عليين وتقبلها مني يا ارحم الراحمين ثم امض الى الاسطوانة السابعة
وقف عندها مستقبل القبلة وقل بسم الله وبالله وعلى ملة رسول الله صلى الله عليه وآله ولا اله الا الله محمد
رسول الله السلام على ابينا ادم وامنا حواء السلام على هابيل المقتول ظلما وعدوانا

إلى هنا ينتهی الجزء الثامن من كتاب بحار الأنوار من هذه الطبعه المزدانه بتعاليق نفيسه قيّمه و فوائد جمّه ثمينه؛ و به يختم المجلد الثالث من الأصل حسب تجزءه المصنّف. و يحوی هذا الجزء ۵۵۶ حديثاً فی ۱۱ باباً.

جمادی الثانيه ۱۳۷۷

ص: ۳۷۷

**[ترجمه]از سیاق این دو روایت چنین برمی‌آید که خداوند متعال خلق دیگری می‌آفریند اما امام علیه‌السلام از روی تقیه و ترس از تکذیب، آن را بیان نکرد. و هیچ یک از متکلمان در نفی و اثبات دلالت این آیات سخنی نگفته‌اند و ادلّه عقلی آن را نفی نکرده و بلکه تایید می‌کند. اما روایات وارده در این باب، تا حدی نرسیده است که موجب قطع گردد و الله اعلم.

این آخرین مطالبی است که آن را در این جلد از کتاب بیان کردیم و به دست مولفش ختم شد که خداوند عاقبت او را ختم به خیر گرداند و والدینش را ببخشاید. به تاریخ یازدهم ماه محرم سال هشتم هجری، و الحمد لله أولا و آخرا صلی الله علی محمد و أهل بیته الطاهرین المعصومین و لعنه الله علی ظالمیهم و قاتلیهم و غاصبی حقوقهم و مبغضیهم و مخالفیهم أبد الآبدین.

ص: ۳۷۶

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

فهرست ما فی هذا الجزء

الموضوع/ الصفحه

بقیّه أبواب المعاد و ما یتبعه و یتعلق به

ص: ۳۷۸

**[ترجمه]ص: ۳۷۸

**[ترجمه]

ثناء و رجاء (من المصحّح)

و قد بالغنا فی تصحیح الکتاب و قابلناه بنسخه المصنّف- قدسّ سرّه الشریف- الّتی کتبها بخطّه و صحّحها بعد؛ و یجد القاری ء انموذجاً منها فی أوّل الجزء و آخره؛ و هذه النسخه الثمینه النفیسه لخزانه کتب فضیله الفقید ثقه الإسلام و المحدّثین الحاج السیّد (صدر الدین الصدر العاملیّ) الخطیب الشهیر الإصفهانیّ- رضوان اللّه علیه- و أتحفنا إیّاه ولده المعظّم العالم العامل الحاج السیّد (مهدیّ الصدر العاملیّ) نزیل طهران، فمن واجبنا أن نقدّم إلیه ثناءنا العاطر و شکرنا الجزیل؛ و لا ننسی الثناء علی الأستاذ السیّد جلال الدین المحدّث الامویّ و سائر من تفضل علینا بإهداء النسخ الخطّیّه النفیسه؛ وفّقهم اللّه تعالی و إیّانا لجمیع مرضاته إنّه ولیّ التوفیق. و نرجو من حمله العلم و الفضل مساعدتنا فی ذلک المشروع الفخم بإهدائهم إیّانا بما عندهم من تلکم النسخ و إعلامنا بوجودها فی المکتبات لنطلب منها و نتّم هذه الخدمه الدینیّه فی غایه الإتقان. و اللّه الموفّق للرشاد.

یحیی عابدی

ص: ۳۷۹

**[ترجمه]ص: ۳۷۹

**[ترجمه]

تعريف مركز

بسم الله الرحمن الرحيم
هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
الزمر: ٩

المقدمة:
تأسّس مركز القائمية للدراسات الكمبيوترية فى أصفهان بإشراف آية الله الحاج السيد حسن فقيه الإمامى عام ١۴٢۶ الهجرى فى المجالات الدينية والثقافية والعلمية معتمداً على النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائيين والمثقفين فى الجامعات والحوزات العلمية.

إجراءات المؤسسة:
نظراً لقلة المراكز القائمة بتوفير المصادر فى العلوم الإسلامية وتبعثرها فى أنحاء البلاد وصعوبة الحصول على مصادرها أحياناً، تهدف مؤسسة القائمية للدراسات الكمبيوترية فى أصفهان إلى التوفير الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلى الباحثين فى العلوم الإسلامية وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الكترونية من الكتب والمقالات العلمية والدراسات المفيدة وهى منظمة فى برامج إلكترونية وجاهزة فى مختلف اللغات عرضاً للباحثين والمثقفين والراغبين فيها.
وتحاول المؤسسة تقديم الخدمة معتمدة على النظرة العلمية البحتة البعيدة من التعصبات الشخصية والاجتماعية والسياسية والقومية وعلى أساس خطة تنوى تنظيم الأعمال والمنشورات الصادرة من جميع مراكز الشيعة.

الأهداف:
نشر الثقافة الإسلامية وتعاليم القرآن وآل بيت النبىّ عليهم السلام
تحفيز الناس خصوصا الشباب على دراسة أدقّ فى المسائل الدينية
تنزيل البرامج المفيدة فى الهواتف والحاسوبات واللابتوب
الخدمة للباحثين والمحققين فى الحوازت العلمية والجامعات
توسيع عام لفكرة المطالعة
تهميد الأرضية لتحريض المنشورات والكتّاب على تقديم آثارهم لتنظيمها فى ملفات الكترونية

السياسات:
مراعاة القوانين والعمل حسب المعايير القانونية
إنشاء العلاقات المترابطة مع المراكز المرتبطة
الاجتنباب عن الروتينية وتكرار المحاولات السابقة
العرض العلمى البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فى نشر المعلومات

من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولية العمل.

نشاطات المؤسسة:

طبع الكتب والملزمات والدوريات

إقامة المسابقات فى مطالعة الكتب

إقامة المعارض الالكترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فى الأمكنة الدينية والسياحية

إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية

افتتاح موقع القائمية الانترنتى بعنوان : www.ghaemiyeh.com

إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...

الإطلاق والدعم العلمى لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها

تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالة القصيرة ((sms

إقامة الدورات التعليمية الالكترونية لعموم الناس

إقامة الدورات الالكترونية لتدريب المعلمين

إنتاج آلاف برامج فى البحث والدراسة وتطبيقها فى أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛

١.JAVA

٢.ANDROID

٣.EPUB

٤.CHM

٥.PDF

٦.HTML

٧.CHM

٨.GHB

إعداد ۴ الأسواق الإلكترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية

١.ANDROID

٢.IOS

٣.WINDOWS PHONE

٤.WINDOWS

وتقدّم مجاناً فى الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الكلمة الأخيرة

نتقدم بكلمة الشكر والتقدير إلى مكاتب مراجع التقليد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة في تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.
عنوان المكتب المركزي
أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلي، الرقم ۱۲۹، الطبقة الأولى.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir
البريد الالكتروني : Info@ghbook.ir
هاتف المكتب المركزي ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵
هاتف المكتب في طهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱
قسم البيع ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹شؤون المستخدمين ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹.

مركز
القائمية
اصبهان
للبحوث والتحريات الكمبيوترية
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المـركز من فضلـكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاءِ من فضلكم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹